

FIGYELMEZŐ

AZ

EGYETEMES LITERATURA' KÖRÉBEN.

KIADÓ SZERKESZTŐK

SCHÉDEL ÉS VÖRÖSMARTY;

SZERKESZTŐ TÁRS

BAJZA.

MAGY. AKADEMIA
KÖNYVTÁRA

HARMADIK ÉV.

1839.

SISKOVICS
KÖNYVTÁRA

PESTEN,

az Athenaeum' kiadó-hivatalában.

Zöldfa-utca, 267. sz.

FIGYELMEZŐ

AZ EGYETEMES LITERATURA' KÖRÉBEN.

Kiadó szerkesztők

SCHEDER, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ **BAJZA.**

HARMADIK ÉV

Pesten.

Januárius' 1. 1839.

1. szám.

Tartalom. Critica, anticritica, polemia. Bevezető szózat a' Figyelmező' 3-d. évéhez (*D. Scheder F.*) — Hazai literatura. Az erdélyi fejedelmek és nemzetek' czimerei és pecsétei (*Jerney János*). — Állítások, vélemények és felvilágosítások. Csaplovics és Csatónál (*Jogi*). — Sürgető kérelem a' Marczibányi-intézethez. — Az Emlény' pozsonyi bírálójának (*Fáy András*). —

Critica, anticritica, polemia.

Bevezető szózat a' Figyelmező 3d. évéhez

Sokat irtak már nálunk a' criticáról, mellette és ellene, sokat a' mikép és meddigről? sokat bírálgattak, hivatással 's a' nélkül, 's úgy látszik még az iránt sincsenek mindnyájan tisztában, kinek szól a' critica, mi annak feladása, melly hangon szabad sőt kell beszélnie, hogy hasson, 's főleg, mennyiben engedhet magának tekintetet az írora, az író' személyességére, 's hol a' határ, mellyen túl a' polemia kezdődik, egy egészen más jogu, más levegőű tartomány?

Úgy hiszem, azon kemény surlódások után, mik a' magyar időszaki literatura' tavali évét jegyzik, 's mellynek végét egy könnyen előre nem láthatni, folyvást tartván a' szintolly rossz akaratu, mint álnok ingerlések: nincsen egészen idején kívül, az olvasó és író' kölcsönös értelmesítése végett, az itt fenforgó fogalmak' pontosabb megalapítását megkísérteni.

A' critica' hasznain és szükségén kezdem rövid bevezetésem, ha e' kérdésen, szerencsénkre, már túl nem volnánk. A' mi lettdolog minden, literatúrával bíró nemzetnél az ő és új világban, azt a' dolgotóli félelemben el akarták egykor vitázni tőlünk; de az efféle nem hagyja magát elfuvatni mint egy pelyh, 's a' critica nálunk is lettdolog lön. A' közönség kedvelleni kezdi, mert kényelmes és rövidebb útnak találja, egy arra készült ciceronéval a' literatura' terméit bejárni, mint a' tudomány' 's itéletalkalmazás' iskolái' hosszú során által; az írók' érzékeny része pedig legalább hallgat, és gyakran öntudatlanul is, gondosabb iparral igyekszik annak észrevételeit megelőzni.

De, úgy mond egy is, más is, közölje Ön velem szóval vagy levélben észrevételeit; azok engem illetnek, a' szerzőt, nekem kell a' hibát helyre hoznom, sőt csak én hozhatom helyre: minek arról az egész világnak szólni, min csak én segíthetek, vagy mi jövődre nézve is nekem, és nem az olvasónak szól?

Én azt hiszem, a' critica az illető szer-

zönök legtöbb esetekben csak melleleg, csak feltételesen szól, főleg pedig az íróknak összesen, 's a' közönségnek; 's ugyan is a' helybenhagyó, melly a' mű' jelességeit emeli ki és szépségeit, még inkább a' közönségnek; a' gráncsoló, az melly hibákat ró és fogyatkozásokat mutat ki, az íróknak, kik az idegen hibákon, mellyeket készek elismerni, rendszerint szívesben is, többet is tanulnak, mint sajátjaikon, mellyeknek ha leghívebb tükrét tartod is eléjük, a' tükör' hűségét ők ugyan ritkán fogják elismerni. Fenn marad még a' szerző; az a' bírálat' valóságát egészen ritkán, részenként néha elismeri; de a' fenforgó munkára nézve vagy nem használhatja többé, ha annak első kiadása egyszersmind utolsó is; vagy ál szeméremből, mitől illy tárgyak körül a' legjelesb is ritkán ment, átalja használni; — jövendőre nézve pedig, formára inkább, de tárgy és nézetre kevesbbé hajlandó bírálójának bár általa is elősmert ítéletét nem csak elfogadni, hanem újabb munkáiban valósítani is. Mert ez egyben nem szeret az ember — hiúságból — „saját kárán tanulni“, félvén nehogy gyengeségből-engedékenynek lássék.

A' Kritikai Lapok, mellyek a' többi között azon nem kedves, de azért még Csató által is elősmert hasznu munkát vállalák — hogy Kazinczyval szóljunk — „az ól' marháinak szemetjeit kihányani“; aphorismáik között egyszer Herder' néhány sorát is bejegyzék, mellyek szerint „nem is kötelessége a' criticusnak a' munka' szépségeit kitiintetve dicsérni; mert a' criticának szorosabb kötelessége — n. m. — a' mű' hibáit mint szépségeit fölfedezni. Amaz az írókat inkább neveli és tanítja mint ez. A' szépet a' genie természetes szokásainál fogva is érzendi, azért a' műbíró, csak az igen finom 's elrejtett szépségeket jeleli ki, mellyek talán a' genie' figyelmét is elkerülhették volna; a' hibáknak ellenben mindenikét legsanyarúbb módon számítja fel“. — A' Kr. Lapok' kiadója legalább okosan cselekedett, midőn iránya' igazolására, mellyet máshonn igazolni sem kell vala, nálunk, hol a' tekintetre annyit adnak, olly tekintethez folyamodott millyen Herderé; sőt az állítás viszonylag igaz is: mert olly mívelt olvasó közönség, millyen péld. a' Herderé volt, mellynek aestheticai iskolája van, 's melly művészi termékek' sokaságán ízlését nevelte

's finomította, ítéletét élesítette, beéri azzal, ha a' műbíró a' mű' rejtettebb szépségeit fejtegeti. Azonb még ott sem egyforma fogékonysággal, egyforma tapintattal bírnak a' közönség' egyedei; sőt Goethe azt jegyzi meg, hogy „maga a' művész, ki becses műveket ad, sem mindig képes, a' maga és mások' műveiről számot adni“. De az igazság' érzete is megkívánja, hogy, ki jelessel ajándékozta meg nemzetét — midőn „a' hibák' mindenike legsanyarúbb módon számíttatik fel“, a' még több szépségek is érdemök szerint emeltessenek ki. 'S ennek tudatából terjeszkednek ki a' legműveltebb népek' criticusai azon szépségek' magyarázataira vagy legalább kijelelésére is, mellyek a' nem-genie olvasó előtt sincsenek rejtve; 's ezért irta Herder is — nem eléggé híven, felhozott s anyarú állításához — a' maga számos, nagy részt helybenhagyó bírálatait. 'S mégis Herdernek e' helye, a' Kr. Lapokból kiírva felhozott ellenünk midőn javaltunk; 's ki hinne, a' *sanyarúságot* hirdető hely' előrebocsátása után, egy kalap alatt legott megis rovatunk *szelid* gráncsainkért. Mind e' mellett a' Figyelmező, valamint eddig, úgy ezen túl is, örömmel és előszeretettel fog minden szépet és jót lapjaiban kiemelni, mit a' literatura nyújt és nyújtand; és szintolly szabadelmüleg kijelelni a' hiányt és hibát, találtasék az bár a' leg tiszteletre méltóbb írónál is.

De a' *hang!* a' hang az, mellynek különbözni illik, különbözni kell; 's mit sokan nem tudnak —, vagy inkább nem akarnak érteni. Rége elmondottam, e' részben Lessing' scaláját *), rége magyaráztattam **), 's az meglelte nálunk is a' maga ellenzőit, de czáfolóit nem; 's azt minden literaturák' szigorú 's egyszersmind igazságos műbírái, tudva vagy nem, megvalósították. Sem tehetőség, sem buzgóság 's jó szándék, sem szorgalom maga nem mentheti fel az író a' legsanyarúbb ítélet alól, mert *magára* egyik sem elég az írói hivatást igazolni; mindazáltal több együtt, ha elhallgatását nem is az észrevételeknek, de kiméletes úba igazítást mindig méltán várhat, kivált ha még idő 's alkalom' minemüsége, a' fenforgó szükségek 's litera-

*) Élet és Literatura, 1826, 1—4 rész. 305 s. k. II. — **) F. M. O. Minerva, 1828. 1999. I.

turai viszonyok mellette szólnak. Ellenben tehetetlenség, a' már meglévőnek tudatlanságból vagy ostoba önteltségből elhanyaglása, tolakodó mindenoldaluság, bal vagy káros irány, kivált ha öntudattal jár, követelékeny rosszaság, elvtagadás, a' köz érdeket személyes és magányos tekintetek és indulatoknak feláldozó lelkismeretlenség, mindenkör kemény megrovatást 's tekintet nélküli visszautasítást érdemelnek. A' melly hang tehát amott sanyarú és igazságtalan, ugyan az itt szelid és kimélő lenne; 's midőn egyről tisztelettel tartozom szólni, másról kimélet nélkül szabad, kimélet nélkül kell. Melly fonákság tehát, ha a' magyar írók' legszemtelenebbike, tettetett jámborság- és emberszeretettel, a' lelketlenséget, tehetetlenséget és literaturai sansculottismust minden tűszúrás ellen szárnyai alá veszi, 's kiméletlenséget és méltánytalanságot kiált! midőn másfelül ő maga mérges párával leheli be a' legtisztább érdem' tűkörét? De ki nem látja hogy e' kaczergás, e' szerelem-hunyorítás a' gyenge és hivatlan írókra nem egyéb, mint egy rozszul elfedett fogás pártot szerezni magának, habár a' pórság közt is azok ellen, kik mellett a' név', hitel és character' emberei állanak.

A' critica gyakran személyes leszen. Lessing szerint a' criticusnak csak azt szabad tudnia, mit neki a' bírálendő könyv beszél. A' szabály, ha első szemre a' terméketlenségig szigorú is, de értelmesen magyarázva hasznos tartaléka leszen a' melegebb vérű bírálóknak; azonban általa nem az van mondva, hogy a' bíráló a' könyvtől az íróra ne térhessen át, mert könyv és írója a' legszorosban függenek össze, amaz csak tüneménye az író' szellemi munkaságának, 's mi a' tüneményről ítéltetik, a' forrást is érdekli, sőt valamint a' tüneményből ítéljük meg az állapotot, melly azt szülte, úgy sokszor emez — ha már ismertetik — világosságot vet amarra. Tehát a' critica nem megyen túl határain, ha a' szerzőt a' könyvből ítéli meg, 's a' munkái 's írói tetteiből már ismeretes szerző' characteréhez (értsd írói characteréhez) folyamodik a' könyv' helyesb megítélésére. Így ismerjük meg gyakran a' férfiút tettéből, de gyakran a' tettet is csak a' férfiúból. Bizonyos értelem és mértékben tehát lehet a' critica személyes is, sőt gyakran kell hogy legyen; 's így, midőn olly nemét érdekeljük a' személyességnek, mellyet

örökre kitiltva ohajtanánk a' critica' köréből, mind azon invectivákat értjük, mik nem következnek pusztán az ítélet' tárgyából; és másfelül ennek felvilágosítására sem szolgálnak, 's így szükségtelenek, 's mert szükségtelenek, bántók is. Nem személyes critica tehát az, melly engem dolgozatim után közepszerű tehetségű írónak bélyegez, 's nem az, ha sanyarú, sőt igazságtalan is — míg t. i. az író mellett marad; de személyes az, melly, midőn péld. egy bírálatoról ítélt, arról értekezik, miért nem vagyok művész, szaktudós stb, mennyiben vagyok jártas a' külföld' literatúráiban stb: mert bármint álljon ez a' kérdés, az senem foly az elsőből, sem arra vissza nem hat.

A' critica gyakran von anticriticát magára. Általában az anticriticizálást nem lehet kárhoztatni: mert noha vannak érzékeny írók, kik minden, nem ször' mentiben tett simításra feljajdulnak, 's legott sértését látván írói felsőségöknek, férfiuatlan panaszra, vagy épen ön műveik' védelmére kelnek, mi által ők magok ritkán, a' tudomány v. művészet pedig, a' műve' védelmében helyezett író' makacssága miatt, még ritkábban nyerne: lehetnek mégis esetek, hol épen a' tudomány' érdeke teszi ohajthatóvá, miszerint a' szükséges felvilágosításokat nyújtható adatok, miknek talán épen az író van birtokában, általa közöltessenek. — Egyébiránt az anticriticus annál nagyobb bizodalmat gerjeszt maga iránt, mennél nyugalmasabb annak hangja; azért általában az író' ön érdeke kívánja, hogy személyes és így sértő criticát is, méltósággal toroljon vissza, 's így a' felől győzze meg olvasóját, hogy nem annyira magát, mint elveket, nézeteket, ügyet véd. Egyébiránt a' hang itt is különböző lehet, mint amott, 's a' bíráló' hangja és szándékai által határozottatik; sőt lehetnek esetek, hol külön tekintetek a' legnagyobb szigorúság vagy épen sanyarúságra nem csak jogosítanak, hanem a' bántottnak érdekei' szempontjából azt kívánhatják is: és pedig akkor, midőn a' criticus valóságos írtó háborút hirdet, bírálóból sértő leszen, 's a' bírálat' mezejéről egy másra:

A' p o l e m i a' mezejére szökik által. Itten felfüggesztve a' Lessing' vagy akárki' scálája, felfüggesztvék — kivéven, miket a' morál követel — a' békés állapot' minden tör-

vényei: 's az ostromlott író új jogokkal ruháztatik fel, t. i. a' repressaliák' jogával az ostromló —, 's a' *tactica*' minden jogaival a' harci állapot által. Őt tehát, a' morálon kívül, nem köti semmi, ő minden csapást súlyosabb csapással, minden rohanást erősebb rohanással lök és torol vissza: t. i. itt az én és te között áll a' kérdés, 's a' feladás győzni, az írói fegyvertár' bármely eszközeivel, de győzni! csakhog — ismét és újra legyen mondva! — nem immoralis, nem nemtelen eszközökkel: mert az illy győzdelem aztán rosszabb a' meggyőzetésnél. 'S ezek után — melleleg legyen mondva — lehet-e nevetésesb valami, mint midőn bizonyos ember, ki addig ingerkedett és dúlt, bunkót és sarat emelt reánk, míg a' síkra ki nem álltunk, hogy ez ember, midőn kiállottunk, neki készül nagy örömmel a' harcznak, de alig kezdődik az, a' helyett hogy megállaná a' síkot, félre szökik és — *incredibile dictu!* — fegyvereink ellen protestál! Ő bizony azt hitte, hogy valamint elég békétűrők voltunk dúlorgásait félévig boszulatlanul nézni: ha fölveszünk is a' keztyűt, majd elég bárányszívűek leszünk bunkói ellen szalmaszálat emelni. Ő elfeledte t. i. azt, hogy rég azon mezőre vitte a' harczot, hol már nem értekeződsé többé, hanem csak fegyver végez, 's hogy az botorul cselekednék, ki bűsz ellenségére fegyvereit csak félig húzná ki. — Ezt melleleg, magyarázataul a' Figyelmező 's Athenaeum' tacticájának, ha az eddig maga magát nem magyarázta volna eléggé.

Midőn a' Figyelmező' kiadói pályájokra bocsátkoztak, azon ohajtással, sőt feltétellel tévők, hogy miután literaturánk az utóbbi években kétség kívül tartalmasb és helyesb irányu lett, 's az írók' meglepő szaporodása mellett is a' kontárok' száma *aránylag* nem csak nem nőtt, hanem világosan fogyott — hogy, mondom, illy biztatóbb kor' kezdetén, literaturai intézetünk egy csendesebb bíráló vizsgálat' előküzdője, 's hangjával a' még vendég critica' engesztelő közvetítője legyen: a' nélkül hogy az íróknál hunnyász gratulánsként antichambrirozzon 's kegyeket vadászson; sőt bátran kijelenté programájában, miszerint egyfelül teljes erejéből pártolandja a' lelkeséget, nem átalván másfelül a' kártékony félszegecséget és vétkes irányt az ügyszeretet' méltó haragjával hatá-

rai közé utasítani. A' programm meg- és elmagyaráztatott a' szerint, mint kinek kinek tetszett vele fegyverül élni. Mi, a' hangra nézve, minden újabb *commentatio* nélkül, két évi, rövid ugyan, de rendszerünk' megértésére elég hosszú pályánkra hivatkozunk.

A' mi ismertetéseink' tárgyait és sebességét illeti, szívesen és szerényen megvalljuk, hogy még távol érezzük magunkat programmánk' valósításától. De hiszem ez nem egy, vagy az első évfolyamatnak, hanem az intézetnek magának előszabott utat és módot jegyzé ki, 's szerencséseknek tartandjuk magunkat, ha szíves olvasóink kitűzött célunk felé haladásban fognak látni. Ha tehát még több nagy és fontos munka' ismertetése hátra van, ha nem vagyunk mindig képesek elég gyorsan követni a' már most — hála íróink' buzgóságának! — egymást élénken toló literaturai jeleneteket: ne ipar' hiányának tulajdonítsák az, hanem vállalatunk' természetének, mi szerint számos munkatársaink közül alig egy harmad veszen részt kettős folyóiratunk' critikai osztályában, 's ezek közül is némelyek, bokros foglalatosságai miatt, e', legtöbb időáldozattal járó munkákat szinte csak húzamosabb idő alatt végezhetik, melly késedelmet gyakran a' közösülési nehézségek, sőt néha még a' bírálandó könyvek' szerzése is nevelik. Azonban legújabb ebbeli intézkedésink következtében reménylünk, hogy ez új év' lefolyása alatt a' nap' literaturáját utól fogjuk érhetni, a' nélkül hogy bírálatink tudományos characterökben 's alaposságokban fogyatkoznának. Egyébiránt mint eddig, úgy ezentúl is különösb tekintettel lesz Figyelmezőnk a' gyakorlati viszonyokra, 's az életre gyümölcsözőleg visszaható literaturai eredményeknek örömmel fog mindenkori organumul szolgálni.

Ennyit ez úttal némely pontok' felvilágosítására, 's tisztelt olvasóink' értesítésére.

D. Schedel F.

HAZAI LITERATURA.

Czimer- és pecsétstudomány.

Die Wappen und Siegel der Fürsten von Siebenbürgen und der einzelnen ständischen Nationen dieses Landes. Ein Versuch von J. B. v. S. Hermannstadt, 1838. Gedruckt bei Georg. v. Clossius. 8r. 38 l. 5 rézre metszett táblával.

Mióta a' „Cserographia Hungariae“ cí-

mű könyv napfényt látott 1), 's Péterfy Károly 2), Wagner Károly 3) meg gr. Batthyányi Ignác 4) munkáikban honi sok jeles pecséteket rézbe vésve megismertettek; mióta a' halhatatlan Pray György' becses dolgozata a' magyar közönség' kezébe juttatá 5), nem bővült a' hazai pecséttudomány olly munka által, melly az ismeretek' e' fontos ágát szemlélőképp előmozdította, nemzeti literatúránk' haladásához aránylagosan emelte volna: mert némelyek által itt ott nyilvánosságra hozott régi pecsétek kevés számuak, Korabinszky és Görög' Atlásában a' vármegyék' címerei' közlésével pedig keveset nyert a' sphragistica. Schwartner diplomaticájában és fordítójánál találtató pecsétmásolatok jobbra Pray' értekezéséből vétettek. A' Tudományos Gyűjteményben és Tudománytárban néhány évek alatt megjelenteket, ámbár nagy becsű közlemények, mégis csak tartózkodóknak lehet nézni azon nagy terjedelmű mezőben, honnan gazdag aratással jutalmazva léphetne elő nemzetünket kellő criticán épült rendszeres munkával megajándékozni akaró valamely régiségbuvar. Alig van nemzet, mellynek keblében annyi érdekes anyag létezik e' tudományra, mint nálunk; mégis eddigelő szűkölködünk a' fejedelmek', ország-nagyok', püspökök', káptalanok 's conventek, vármegyék és városok' sphragisticai monographiájával; holott a' külföld nemcsak illy neműek' összegyűjtésére már régen fordítá figyelmét, hanem magányos nemzetségek' címerei és pecsétel' hiv közrebocsátásával nyitogatják a' történettudomány' segédforrásait. Mihezképest, nem lehet örömmel nem venni, 's nyereségnek nem tartani a' főtebb czímtett rövid értekezést, melly az erdélyi fejedelmek és egyesült három nemzet' címereit meg pecsétel' tárgyalja.

All ezen, a' szerző által elég szerényen próbatételnek nevezett munka 38 lapból és

- 1) Cerographia Hungariae. Tyrnnaviae. 1734. in 16.
- 2) Sacra Concilia Ecclesiae r. c. in r. Hungariae. Posenii 1741. in fol. P. I. II.
- 3) Collectanea genealogico-historica illustrium Hung. familiarum qui jam interciderunt. Budae 1778. in fol.
- 4) Leges Ecclesiasticae Hungariae. Albae Carol. 1785. in fol. Tom. I.
- 5) Syntagma Historicum de sigillis Regum et Reginarum Hungariae pluribusque aliis. Budae 1805. in 4.

26 pecsét' rajzolatát viselő 5 táblából. Előbb mintsem a' fejedelmek' pecségeiről vitatkoznék szerzőnk, a' három u. m. magyar (vármegyék) székel és száz nemzet' régi czímeréről 's pecsétéről elmélkedik röviden, hol a' magyarok által már 1321. évi oklevéllel bebizonyítható sas czímer' használatát említi, a' nap és hold székel czímer' eredetét homályban rejtezőnek ítélvén. A' századoknak II. András kir. 1224-ki oklevele nyomán már külön pecsét' használatát tulajdonítva, ennél újabbat I. Lajos kir. idejéből, ismét egy későbbit a' XV. századból hoz föl; jelenkori czímerének (hét várnak) eredetét azonban bizonytalannak vallja. Különösen megjegyzi szerzőnk, hogy a' három nemzet' külön címere a' fejedelmek' pecségein és pénzein tűnik föl először, jelesen Báthory Zsigmond pecsétén 1590ben, továbbá Bocskay István 1605iki pénzén; melly nemzeti jegyeket mindenkor gondos figyelemmel kísérve, a' leirt pecsétek és pénzeken heraldicai szempontból külön külön kitüntetni el nem mulat. Zápolya Jánostól kezdve korunkig rendszerben végig szemlélődik a' fejedelmek' pecségein, azokat pénzeikkel összevetvén, egybevetés-sokat, miben és mennyiben elütéseket kiemeli. Közben (20—30. l.) bőven értekezik a' nemzeti három pecsétről, mellyeknek állítása szerint legelőször egy 1659iki törvényczikely' rendelete adott törvényes divatot, állandó bizonyosságot. A' táblákon előfordulók im ezek: 1) a' szász székek' kisebb, XV. századbeli, most is kelendő pecsége; 2) Zápolya Jánosé 1560-iki oklevélről; 3) Báthory Istváné 1576iki okl. 4) Báthory Zsigmondé 1581iki okl. 5) u. a. 1590. 6) Mária, Báthory Zsigmondnéé 1596, 7, 8iki okl. 7) ismét Báthory Zsigmondé 1601. 8) Székely Mózsésé 1603. 9) Bocskay Istváné 1605iki okl. 10) Rákóczy Zsigmondé 1607. 11) Báthory Gáboré 1608iki okl. 12) Bethlen Gáboré 1615-iki okl. 13) u. a. 1627. 14) Brandenburgi Kataliné 1630. 15) I. Rákóczy Györgyé 1644-iki okl. 16) II. Rákóczy Györgyé 1648. 17) Rhédey Ferencczé 1657. 18) Barcsay Ákosé 1658. 19) Kemény Jánosé 1660. 20) a' vármegyéké 1692i okl. 21) Székely nemzeté u. a. é. 22) szászoké u. a. é. 23) Abafi Mihályé 1661 és 1687iki okl. 24) Abafi Mihályé 1695iki okl. 25) I. Leopoldé 1696.—mellyekről általában kénytelen megjegyezni az ismertető, kezénél találtató néhány eredeti pecsétek' egybehason-

lítása után, hogy szabedkézi munkálatoknak ámbár elég hívek, ügyes szorgalmat mutatnak: de még sem állítják elő azon hív pontosságot, minővel a' valódi hasonmásolatoknak (facsimile) birniok szükség; a' mi az illy művek' készítésénél czélirányosan használni szokott szernek, az úgy nevezett szalmapapirosnak nem alkalmazását árulja el. — Ismeretű itélete szerint a' három nemzet' egyesüléséről készült és 29. lapon érintett 1437iki oklevélben a' székely nemzetnek szászok utáni iratása, úgy a' pecsétek' köriratának elrendezése legkevésbé gyanítatja ennek ama' fölötti elsőbbségét, hanem inkább a' betűrend' józan követése bizonyul be, mi szerint mind magyarul, mind latinul elébe jő a' szász a' székelynek. Az „*országae*“ szóban (301.) sem hiba 's fölösleges az „e“ betű, mintán avval a' második eset' illy értelme: „Három nemzetből álló Erdélyországaé“ azaz pecsét, helyesen jelentetik.

Alkalma leend e' munkából az olvasó közönségnek tökéletesen meggyőződni azon dolog' valóságáról, a' mit már Felmer és Sievert állított, 's közelebbi években erdélyi Társalkodók által elég sikerrel hirdtetett: miként a' három nemzeti, de különösen a' székely és szász pecsétek' összetétele, illesztése adhat tiszta értelmet a' magyar köriratnak. Világos fényben tetszik föl (Fig 22, 23.) Horvát Istvánnak a' szász pecsét ím ezen magyar körirat' darabjából: „*rom nemzet bolal*“ a' szászok' más nevezettel élését bizonyítani akaró hiu törekvése, — alkotmánya' egyik talpkövének e' részben elenyészése. 6) — Egyébiránt abbéli ohajtását nyilatkoztatja ismertető, hogy az érdemes szerző, ki munkájáról ítélve a' szász nép' kebléből látszik lenni, — ki kétség kívül a' testvér hon' anyas' diplomaticai nyelvében is elég jártas, — vajha az erdélyi vármegyék, székek és városok' hasonló rendszeres leírásával minél előbb gazdagítsa nemzeti literaturánkat.

Jerney János.

Állítások, vélemények, felvilágosítások.

— Az Orosz Század' 99dik számában — m — úr egy „Feddés“t közöl, melyben elsőben is Csaplovicsnak adott válaszat *durvának* nevezi. Kértem az egész méltányos és mivelt világot: Le-

het-e annak, ki mind régibb, világszerű jó oldalról ismert bőlesekét, mind újabb 's még most is élő nem csak europai hírű, hanem europai érdemű tudósokat, milyen például Krug, kinek munkái több europai nyelvekre fordítottak és számos tanítók által használtatnak, inanis loquacitatis homines 's bolond fejűeknek káromol, ő maga pedig a' tudományhoz, mint azt válaszatomban eléggé bebizonyítottam 's mit még Csató Pál is megismér implicite a' Hirnök' 95dik számában, semmit sem ért, lehet-e, mondom, annak nem durván —, de elég keményen felelni? E' szerint a' „durva“ szót és „feddés“t melyre egyéb tekintetben sincs hatalmazottsága — m — nek, visszautasítani teljes jogom van. — Azt mondja továbbá, hogy „*két nagy tudomány 's érdemű írók rajzolókat sarcastice 's olly kézzel foghatólag hogy mindenki azon két tudóst ismeri 's azon rajzolást olvassa, tudja kőről van szó*“; és mégis — m — úr ugyan ezen rajzolásaim' nagyobb részét kétségbe veszi. Ez annyit tesz rövidebben: *a' rajzolás olly hü, olly tökéletes, hogy minden ember kézzel foghatólag rá ismer*, de még sem igaz. — „Ezen két tudós férfi — így szól továbbá — Jogi urnak perlekedésébe Csaplovicscsal, épen úgy jött be mint Pilátus a' credoba. — Teljes igazsága van — m — urnak, épen úgy jött be, mint Csaplovicsnál a' bacchizáló orvos és foltozó szabó.

Utoljára állíthatom — m — urnak, hogy nincs kedvem akár mult századi, akár egyetlen különc embernek egyedüles nyelvről grammatizálásokat hallgatni, én beérem a' jelen század 's józan íróink' nagyobb része' magyarságával. Hanem mivel — m — úr nagyon vágyik azokra, E...nem esik olly felette távol P-hez, kár meg nem látogatnia az általa említett híres magyar leczkéket, talán még jobbelőle is **TEKELETES** magyar válhatik.

— 'S minthogy már Csató Pál is bele jött a' credoba, igen érdekes lesz róla is, a' mennyiben e' tárgyat illeti, egykét szót hallani. Azt mondja ugyan is Szemléje' 97. sz.: „Legfontosb helyei (Jogi feleletének Csaplovics ellen), kezdve e' szavaktól: Innen tehát... a' 807. oldalon, a' szakasz végeig, egészen 's tökéletesen Csaplovics mellett szólnak. Ő sem érti az emberek közti egyenetlenséget másképen.“ — Hogyhogy? hiszen azon helyek' elvei egészen azon tanból merítvők, melyet Csaplovics bolondnak nevezett, 's azon írók' munkáiból, kik ő szerinte inanis loquacitatis homines? — Másutt fekszik a' dolog' bibeje. Az egész, Csató Pál, mint becsületes őszinte férfiú és keresztény így mondotta volna el: Jogi-nak legfontosb helyei olly meggyőzők, hogy még én is (t. i. Csató Pál) *egészen 's tökéletesen mellettők* vagyok, 's nem hiszem, hogy Csaplovics is egyebet mondhaszon józanul reájok, 's *másképen érthesse* a' dolgot. De ő szemlésege, lelkületéhez híven, arról is szeret petyegni mihöz nem ért, vagy elég gonosz másképen csavarintani a' dolgot, de pörül jár, mint itt is, mert nem akarva is győzetését jelenti. Még furcsábbak, mik következnek: Balgatagság volna — ugymond — azt hinni, mint ha Csaplovics komolyan ki akarná az oskolából a' philosophia és természetjog' tanítását kü-

6) Rajzolatok a' Magyar nemzet legrégebb történeteiből. Pest, 1825. 8r. 55. 56. lap.

szöböltni. — Ugyan úgy-e? hát önök *komolyan* mást akarnak, mint írásaikban 's hirlapjaikban csevegnek? Arany betűket érdemlő vallomás, bár akaratlanul! valamint szebbnél szebb megbecsülése a' közönségnek! — „Csaplovics úr — folytatja a' Szemle — mint *practicus*, természetes ellensége minden tulvitt speculációnak stb., 's ezért csapkodja a' valóságtól olly messze elütő, vele könnyen és világosan nem egyeztethető természet-jogtani tételeket.“ De azért hogy Csaplovics vagy Csató ezeket a' valósággal megegyeztetni világosan nem tudja, azaz hogy azok az ő megfogásai-
kon felül vagynak, nagyon gonosz következtetés másokra, hogy tehát másoknál is így állana a' dolog. „Neki (Csaplovicsnak) mint *criticusnak* (?) és gúnyirónak kötelessége csak az, hogy paradoxon-jait és philosophiai leczkéit minél elmésebbekké, tanultabbakká 's alaposabbakká tegye.“ — De minthogy Csaplovics' criticái 's gúny-erőkódései tökéletesen alaptalanok 's tanultságtól távol vannak, mint ezt feleleteim után is minden fogulatlan értő 's *practicus* olvasó megvallhatja (midőn még az elfogult Szemle is implicite megvallja), tehát sületlen elméskedései' kedvéért szabad Csaplovicsnak fehér helyett feketét is mondania, mit az eddigiekben szépen be is bizonyított. Mondhatom, Csaplovics derék bajtársra vagy prókátorra tett szert. Zsák meglegelte foltját. Végre azzal fejezi be: „a' természetjog 's philosophia' professora-
it illeti azon kötelesség, hogy az eddigieknél jobb természetjogot 's philosophiát készítsenek.“ — Halljátok professorok! (már nem tudom a' magyarországiakat érti-e vagy az egész világon lévőket) Csató Páltól kérjetez ezentúl tanácsot, mily-
lyen természetjogot és philosophiát készítesek, 's mindenek fölött iparkodjatok ollyat készíteni, mellyet Csaplovics és Csató (par nobile fratrum) felfoghassanak, különben oda vagytok. Hogy pedig megtudhassátok, mellyet fognak ők fel, jó lesz velők személyesen értekeznetek, egyiket Bécsben, másikat Pozsonyban föllehetitek.

Jogi,
hites ügyvéd.

— **Sürgető kérelem a' Marczibányi-intézet' t. cz. küldöttségéhez.** — Igen sajnós hogy honunkban, hol a' tudományos munkálkodást és komolyabb irányú dolgozatok' közrebo-
csátását úgy is annyi ellenséges körülmény nehezíti, mi szerint arra csak nagy elszánással töké-
heti el magát az író, még az is gondatlanul elhanyagoltatik, mit hasznos dolgozatok' kiadásának könnyítésére 's egyáltalán a' tudományok' gyara-
pitására nemelly nemes keblű hazafiak nem eseké-
ly áldozattal tőnek. Értem a' Marczibányi-Vitéz-alapítványt. Nem akarom itt elmondani, milly véttség legyen az üdvezült alapítók, a' várakozással teli pályázók 's maga a' hon ellen is, esztendő-
kig valami szug' porában hevertetni azon mű-
veket, mellyek ezen alapítvány' jutalomkérdéseire beküldetnek: tegyék azt azok, kiknek szava az enyémnél nyomosabb, az ügyön segítőbb lehet. En csak en érdekemben emelek szót; mire két é-

vig- 's négy hónapigi sikertelen várakozás, úgy tartom, tökéletesen jogosít. Megvallom, nem a' legnagyobb remény biztat, hogy felszólalásom ohaj-
tott sikert eszközözend, miután már *más két* pályá-
zónak szózata — egy névtelené a' f. évi Figyel-
mező' 184dik szeletén; 's Jerney János úré az említett folyóirattal szétküldött külön lapon, 's ujabban ismét ennek *Anno' pecsétnyomójáról* ér-
tekezéséhez kapcsolva — elhangzott, miként a' puszta-
ban kiáltónak szava, foganatlanul. De fel-
szólalok: talán e' harmadik szózat mégis csak használand valamit, ujonnan nyilvánítván a' köz
megelégtelenséget 's bizonyítván a' pályázók' tü-
relemvesztését; talán sikeresebben elhatand azok-
hoz, kik az ügyön segíthetnek és segíteni köte-
lesek. — Szózatom' tartalma nem egyéb, mint is-
mételése azon kérelemnek, mellyet a' fennemlített pályázó urak, mondott helyeken, a' Marczibányi-
intézet' tek. küldöttségéhez intéztenek: méltóztas-
sék ez az 1834diki jun.' 5-d. kihirdetett kérdé-
sekre begyűlt pályamunkák' ügyében elhatározó
lépést tenni, 's a' pályázók' megnyugtására, dol-
gozataik' bírálat alá jutásának 's a' jutalomosztás-
nak idejét azon módon, miként azt a' m. academia
kellőleg tenni szokta, 's legujabban a' Kisfaludy-
társaság, 's a' Schwartner-hagyomány' gondvise-
lői tevék, meghatározottan kijelenteni. Mert ha
a' pályázók e' végnélküli várakozást megúván,
Jerney urat követőleg, a' pályáról egyenként le-
lépndnek, kézírataikkal másképen akarván ren-
delkezni, nem a' pályázóknak válandik gyalaza-
tára. Részemről illetlen lépésre, ha még e' kére-
lem is sikertelen maradand, magamat eltökéltnék
nyilatkoztatom. Íráim 1838iki december' 29kén.

Egy harmadik pályázó.

Az Emlény' pozsonyi bírátlójának.

Vigasztalhatatlan fogtam volna lenni, ha a'
pozsonyi biceps redactio előtt, miután az a' ha-
zának magyar literaturának legtiszteleteseb fér-
fiat, millyenek Széchenyi, Vörösmarty, Bajza, Sche-
del, Jósika, Kovács Pál stb., sőt jeles testüle-
tein is epésen 's mintegy szabadalmasan ke-
resztül gázolt, 's irányait kifejtette, egyedül ma-
gam maradtam volna meg kegyben és sértetlenül.
Igy még szomorúbb sorsa fogott volna lenni a' hon
előtt Wilberforce-ságomnak mint jelenleg van. Po-
lemiaához sem kedvem, sem időm, 's miután annyi
sok volna tenni való literaturánkban, ohajtom bár
jobb fejeink is szabadúlhatnának valahára ettől!
Részemről szükségét sem látom a' polemianak.
Munkáim kinyomatva forognak honfitársaim' kezök-
ben, 's eddig nincs okom panaszkodni kegyök el-
len. Az író' becsét idő és közvélemény edzik meg
vagy törlik el. Hogy munkáimban számos a' hiba,
érzem és tudom, 's azokat öszves kiadásomban a'
lehetőségig kiigazítgatni szándékozom is; de hogy
sok jó is lehet bennök onnan gyanitom, mert a'
szemleirónak azok még időn, alkalmon, sőt illen-
dőség' mértéken kívül és felül is nem tetszenek.

Fáy András.

FIGYELMEZŐ

AZ EGYETEMES LITERATURA' KÖRÉBEN.

Kiadó szerkesztők

SCHÉDEL, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ **BAJZA.**

HARMADIK ÉV

Pesten.

Januárus' 8. 1839.

2. szám.

Tartalom. Hazai literatura. Ország- 's népismeret. Szöllősi Ferencz' Napkeleti képei (Szontagh G.) — Erkölestan. Az egyenes lelkű hivatalviselő' caractervonásai, Gegőtől. — Állítások, vélemények, felvilágosítások. A' moldvai magyarok' ügyében (Bárfay Kálmán). — Egyesület. Almanach-társaság. — Jutalomtétel. — Literaturai mozgalmak. —

HAZAI LITERATURA.

Ország- 's népismeret.

Napkeleti képek eredeti rajzokban, Nagyszöllősi Szöllősi Ferencz által. Kolozsvárt, 1838. Tilsch és fia' tulajdona. 8r. 270. lap.

„Ezen munka, mond szerzőnk előbeszédében, nem utazás, sem történet, avagy életleírás, legkevésbbé pedig political syntagma. Vizsga olvasóm, ha külső egybefüggéssel párosult, időszámítási rendet benne nem talál, legyen tudtára először az, hogy az albániai utolsó lázadaskor minden írásaim elveszttek; másodszor pedig az, miszerint én gyöngeségemet érezve, írói pályára épen nem törekszem; ez okból kérem, honom eránti szeretetemnek ezen zsengejét szigorral ne bírálja“.

Szerzőnk, mint látni, mindjárt első soraiiban írói járatlanságáért szabadkozik; mert nyugtalan, kalandos élete' folyamában a' könyvcsinálás' mestersége nem lehetett dolga. Azonban, ha a' hibátlan előadás literaturai pályán olly kellék is, mellytől senkit felszabadítani nem lehet, itéletünk szerint ez valamely munkának sem *egyetlen*, sem *fő* tökélyét nem határozhatja meg, mivel a' *szellem* és *tudomány* (tárgyismeret) magasabb fokú

megkívántatóságok, 's erre a' szerző' munkája maga élő bizonyítvány.

Szöllősi Ferencz jeles tehetségű ember, ki mint munkájából kitetszik, sokat olvasott és látott, de az elsőt inkább kapkodva, t. i. mint nyugtalan életében a' könyvekhez juthatott, 's nem rendszeres terv után, szakmányt (Fach) előre választva, 's lényeges és mellék tanulmányait bizonyos szabály szerint elrendelve. Ő sok nyelvet is tud, németül, latinul, angolul, francziául, olaszul, törökül és perzsául, nem jól és hibátlanul, az igaz, mint ezt idézeteiből látjuk, mert ismereteink' alaposága, sokra kiterjeszkedésével, rendszerint silányul, sőt anyanyelvét, jó tős gyökeres erdélyi magyarságát sem bírja hibátlanul, ámbár literaturai nyelvünk' haladásait is annyiban ismeri, a' mennyiben ez újabb munkáink' olvasása alatt magától ráragadt: de mind e' mellett, és stilisticai hiányain túl, Szöllősi Ferencz e' napkeleti képekben érdekes munkát állított elénkbe, melly olvasás közt mulattat, 's maga után, a' török nemzet' katonai, polgári, házi, és vallásos életének, mint hiszszük, hű és eleven rajzát hagyja emlékezetünkben; mert tehetséggel, világ- és emberismerettel bír, fontos és érdekes tárgyat fejteget, 's ezzel, nem csak uta-

zás, hanem tartós, több évi ott lakás és szolgálat közben teljesen megismerkedett; előadása, hiányai mellett is, eredeti egyediségénél fogva sajátos, lelkeség és érdeklében nem szűkülődő. Nem szeretjük azért, hogy ebbeli gyöngéit előszavában, mint ezt eddig annyi kontár író tevégeté, hazafisággal takargatni igyekszik. Haszonvehetlen munka nem válik jobbá bár a' legnemesebb kútübből eredt legyen is; szerzőnk pedig, ha mozgalmas életét bevégezvén, komoly szándékkal a' literaturai pályára adja magát, a' tudomány' mezején, mint eddig az életén, nem csatangolva, a' tudomány' valamely osztályát tüzi ki tanulmányai' tárgyául, 's a' mellett nyelvünkre is tudományos gondot fordít: bizonyossá tehetjük, hogy törekvései — az itt adott próba után ítélve — sikert érhetnek 's literaturánk' előmenetelére szolgálhatnak.

De lássuk már munkája' *tartalmát* közelebbről. Legelő a' Nizam vagy szabályos katonaság' felállításának' története áll, Selim zultán' megöletése adatik elő, Mahmud trónra emeltetése 's a' Jenicsérik' eltöröltetése; a' második fejezetben az orosz 's a' skodriai Mustapha pasa elleni háborúk beszéltetnek el, harmadikban a' syriai Mehmed Ali ellen folytatott harc, majd Fevzi Ahmed' pétervári követsége, melyet szerzőnk mint tábornoki mérnököt követ; következik az albániai népek megismertetése és Skodrának második lázadása; a' hatodik fejezet a' törökök' neveléséről, oktatásáról, a' török aszszonyokról 's házi életéről szól; hetedik a' nyilvános multságokról 's vallási szertartásokról; nyolczadik a' török, görög, örmény, bolgár és bosnyák népek' lelkületét rajzolja le, kiterjeszkedvén egyszersmind a' kereskedelemre, 's a' török pénz' különféle neveire. Végre a' kilenczedik kivonatokat közöl a' Koránból Mahomed' vallása' dogmaticai 's erkölcsi megismertetésére.

Az egész, mint látni, a' török nemzet' historiai, házi, polgári, katonai és vallási élete' vázolatát adja elő, mely a' szerző' haza került után pusztán emlékezetből iratott ugyan le, de hosszas tapasztalásból; 's így a' mi közvetlenül képzeletből ered, viszont a' képzelethez szól is, 's azt az olvasóban felgerjeszti, eleven képet formálván a' leírt dolgokról. — Legyen szabad előadása' módjának némi kitüntetésére egy pár rövid helyet

idézni. Ember- 's világismeretben nem szűkülődvén, a' török birodalmat el nem fogúlt szemmel tekinti. Összehasonlításra az orosz birodalommal, a' pétervári út ad neki alkalmat, kivált visszajövele: „A' Bukarest' kívülről fényűző, de házi körökben tisztátalan népétől elválva — mond a' 82. lapon — Gzsurdzónál a' Dunán átmenve, Ruscsukra érkezünk. Az itteni élelemtárak' megvizsgálásakor egér-etté kölesnél 's haszonvehetetlen kétszersülnél egyebet nem láttunk; lehetetlen leírni, mit éreztünk a' két császárság' hadi ereje' lényegességének megtekintésekor! Az egyik félnél (oroszánál) már maga a' szabályos erő 's bővség tiszteletet 's félszet, másiknál a' rendtelenség, pusztaság, vérgomláshoz közeledést 's szánakodást gerjesztenek. Még maga a' követ is így sohajtott fel: Adzsépa biz nezemán ádam oládzsaisz? (vajjon mi mikor leszünk emberekké?). A' porta' kedvencei között illy gondolkodású nem sok van“.

A' kormány' viszonyáról Albania- 's Boszniához a' többek közt ezeket mondja: „Ilyen az Albániában helyreállított csend; a' kormány' emberei csak úgy élnek, mint az ebek' elfáradási mián képzelt nyugalmat kóstoló vadak. De ezen csudálkozni éppen nem lehet. — Az eleitől fogva véres egyenetlenséghez szokott arnoutok a' porta' gyöngeségét jól üsmerve, tulajdon mind erkölcsi, mind természeti, valóban méltánylást érdemlő erejőkre támaszkodva, ha egyesülni tudnának, függetlenségeket könnyebben kivívhatnák most, mikor a' török erő, létel 's nem létel közt teng, — mint a' hatalmas Mürád' idejében tette azt *Szkenderbég*. Minden katonai szabályoknak esküdt ellenségei lévén, a' portai katonaság' csorbáinak kipótlására közülök kapni lehetlen. Fővezér Resid Mehmed vagy két tábur nizamot állított volt, kik nemzeti öltözeteket megtartották; gyakorlatok' alkalmával maga a' fővezér is *fisztában* jelent meg. — De mind e' mellett sem lehetett őket elaltatni. A' konjai ütközetben bennök bízó jóltevőjeiket legelőbb is ők hagyták az ellenség' körmei közt; szaladó útjokban mindenütt pusztítottak; Rumelibe átvergődtek, 's végre eloszlottak. Azóta az arnoutok közül szabályos katonaság' több illy ephemerisei nem támadtak. — A' vélek határos *bosnyákok* a' kormány' parancsinak nem sokkal többet engednek, ezeket honukból ki sem lehet

vájni; szálas izmos termetökre nézve Europa' legszebb granátosai közé beillenének. — E' két daczoló nemzet a' romlásnak indúlt hajdan erős padisáhi székek valódi thermitai.“

A' stambuli *leányvásárról* ezeket mondja: „Ezen *halaikok* (így neveztetnek az eladandó rableányok) egy stambuli hánban, *Avret pázár* nevű helyen árultatnak. — Vásárlás' alkalmával az ember őket megnézegetheti, testök' felső részét tapogathatja, a' megégyezés' esetében egy bábaasszony által megvizsgálathatja, vajjon *dürri naszüfte-é?* 's azzal haza vitetheti. — Szegények! egy ifjú vásárló' megjelenésekor, mint igyekeznek kecséiket bájolókká tenni! a' hőszin szakállú aggr' vevő előtt ellenben alig tudják sohajtásaikat elfojtani. — Illy *odalíkok* vagy *halaikot* keresztény nem vásárolhat!“

A' török kormányzók alattvalóik' urai életre halálra, 's ha embertelenek, az önkény és nyomásnak nincs vége: „A' főkormány, mond szerzőnk a' 191. lapon, az illy rosszaknak gátot vetendő, néhanéha egyegy *hodzsakánt* (udvari biztost) kiküld — 's nagyobb kényelem' okáért a' kormányzóhoz száll, ki is, miután a' kormányzótól, kereskedői értelem-ben véve tetteleges útasítást vett, a' szegény föld' népit maga elibe hivatván, koránt sem bizodalmat öntő hangon kérdezi: „„Panasztok ugy-e nincsen““? mellyre a' portai földnép, ki felsőbbjének örökös viszhangja, azt feleli: „„Nincsen.““ — Ezzel a' puhatóldzásnak vége; a' föld' népének meghagyták: „„Imádkozzatok a' nagy úr' életéért, hogy sokáig illy boldogok lehessetek.““ — Az udvari biztos elmegy, a' kormányzó alattvalói között a' tehetősebb ráját mint lázasztót bevádolja; a' vád alig érkezik Stambulba, a' gazdag rájának feje már elugrott, felesége 's gyermeke' szájától minden elvonatik, a' vagyon a' kormányzó' háremébe vitetik“. Igazán török igazság, melly nem ok nélkül vált példabeszéddé.

A' kereskedésről a' 203. lapon ezeket mondja: „A' török jóllehet nagy anglomaniával (angol portékák iránti különös szeretettel) bír; mégis Ausztriának 's Németországnak tömérdek javai kelnek el. A' dunai hajózás által (mellyért ezer hála honunk' fiának!) gróf Széchenyi István példa nélküli fáradozása' következésében, hazánk' termékei mind inkább inkább megüsmertetnek“.

A' koránbóli közlésekből kitetszik, hogy Mohamed' vallása tiszta monotheismus, melly híveinek vallási türeldelmet, indulatának fékezését, erkölcsiséget kötelességgé teszen. Ne üldözd a' más valláson lévőket — ezek a' Korán'szavai — azért hogy nem azthiszi, mit te; az idvesség' útja elég nyilvános.“ 'S a' 231. lapon: „Kik a' világ' hű gyönyörűségein kapkodnak, céljokat ugyan elérhetik; de fáradságuk a' jövő életre semmi gyümölcsöt nem terem; — az örök tűz leszen jutalmok“. stb. K. XI. v. 17. 18.

A' török nemzet, mint szomszéd, melylyel apáink' fegyvere oly sok véres csatában mérkőzött, tudvágunk' elavúlhatlan tárgya; 's így Szöllősi Ferencz' ezen Napkeleti képei is kétségkívül nem kevés olvasókra találának, mit, tartalmukat tekintve, megis érdemlenek 's a' bíráló szívből ohajt, remélvén, hogy szerzőjük ujabb fellépésekor literatúránk' pályáján, nyelvbéli tekintetben is azon hibátlanossággal és tökélylyel jelenendik meg, melly alól senki sincs felszabadítva, 's melylyet a' critica minden írótól egyaránt kívánni köteles.

Szontagh Gusztáv.

Erkölestan.

Az egyenes lelkű hivatalviselő' caractervonásai, szívbeltyegei; b. e. Sz. M. kolozsvári pap után közli p. Gegő Elek sz. Ferencz szerzetebeli hitszónok, m. academiai tevélező tag. 8v. 35 lap. Ár 24 kr. p. Nyomattatott 4000 példány, mellynek egész jóvedelme a' budapesti károsítottaknak, a' hírlapokban megnevezendő hazafiak által, be fog küldetni.

Értekezés formába öntött egyházi beszéd, Sámuel' ezen szavai felett: „Én megvénhedtem és megöszültem — előttetek forgódván ifjuságomtól fogva e' mai napig; íme' jelen vagyok. Szóljatok felőlem az úr' előtt, és az ő krisztusa (király) előtt, ha valakinek ökrét elvettem, vagy szamarát, ha valaki ellen patvarkodtam, ha valaki' kezéből ajándékot vettem: és megvetem azt ma, és visszaadom nektek. — És mondának: miellenünk nem patvarkodtál, sem meg nem nyomorítottál, se' semmit el nem vettél valaki' kezéből“. *Királyok' könyve, XII. 1—4.*

Az egyenes lelkű hivatalviselő' szívbeltyegei pedig következő vonásokban adatnak elő. 1. Mire kiki hivatta van 's mivé akar lenni, arra ifjuságától kezdve készíti ma-

gát; azaz minekutána tehetségeit szorgosan megvizsgálta 's azokhoz képest hivatalát választá, teljes kimívelődésén törekszik. 2. Úgy viseli tisztességét; hogy magát isten, király 's nép előtt mindig igazolhassa. 3. Az ótalomra 's igazságkiszolgáltatásra ráruházott hatalommal erőszakra 's igaztalanságra visza nem él, bármint 's bár kitől is megkísértessék erre. 4. Megvesztegethetlen. 5. Ha pedig emberi gyarlóságból hibáz, Sámuel példája szerint, önkényt ajánl elégtételt.

Ezen vonások számos példakkal, kivált a régi historiából, igen czélirányosan világosítanak fel; a' beszéd hatós, szívből eredő 's így szívhez szóló, minélfogva ezen munkácska már üdvös erkölcsi eszméi végett mindenki pártfogásába ajánlható, mire azonkívül nemes czélja is méltóvá teszi. 104.

Állítások, vélemények, felvilágosítások.

— A' moldvai magyarok' vallási ügyében, a' Szion, m. évi 27-d. számában egy, Moldvában költ, nagy érdekű czikkelyt közölt; melly, noha szerzője magát meg nem nevezte, olly szívből szakadó hangon festi moldvai rokonink' erkölcsi szenvedéseit, millyenen csak az igazság' érzete 's a' bú' részese szólhat. A' „Hirlapi Szemle” írója némileg fenn akad e' névtelenségen; 's azért jegyezzük meg itt, hogy kezünknel három rendbeli, Moldvában költ tudósítás van, egyik díszes helyzetben levő világi —, a' másik, egyházi férfiutól aláírva, a' harmadik névtelen ugyan, de a' factumok' előadásában a' más kettő, a' szioni közlés, 's a' P. Gegő' tudósításaival öszszehangzó; mihez még azt teszszük, hogy stílus, hang, írás, és postajegy szerint e' harmadik, a' más kettőtől kétség kívül különböző személy. Minthogy a' két elsőbb közlés nem volt nyilvánosságra szánva, az utóbbi pedig fájdalmas kifakadásaiiban bizonyos conventionalis korlátokon túl megyen; de különben is az általa közlöttek azok előtt nem újak, kik Gegőt 's a' szioni czikket olvasták, 's az itt következőt olvasni fogják: elég legyen ezennel megemlítenünk; 's a' legutóbbi, szinté biztos kézből kerültett itt közölnünk (A' szerk).

Felvilágosításul a' moldvai magyar telepek' vallási ügyében. Elhangoztatta a' Szion, közelebbi 27. számában, a' moldvai magyar Jeremiás' siralmait a' két testvér honban, 's igazsággal mondja 29-d. számában, hogy részvevő keblekre talált; de félek, hogy csak olly keblekre, mellyek panaszait elolvassván, egy szívök' mélyéből eredt sohajjal kiáltottak fel: Szegény magyarok! szegény jámbor magyar lelkész! de ennél többet nem tehettek, 's nem tehetnek. Zörgették már ezen jó lelkészek olly ajtókon, honnét ohajtott orvoslások' remény-sugarát várták, de a' reménylett váltság helyett bilincsek fűzettek lábaikra. — Magam is csak bánatjokban osztakozó le-

vén, a' mennyire a' Sz. Erzsébettől nevezett t. minorita-szerzet' tartományának levéltárából merített hiteles adataim engedik, világosb fényben akarom kitüntetni ezen, minden magyarnak érdekes, de a' tisztelt közönség előtt elég homályos tárgyat. — Be nem vártam a' moldvai lelkésznek igért további tudósítását, mert a' Szion, 29-d. számában észrevételeket bocsátott közre, mellyek a' moldvai lelkész' panaszát egyoldalunak bélyegzik, minél fogva a' Szion előtt gyanúsnak látszik az egész ügy' igazsága.

Mindenek előtt azt veszi észre a' Szion, hogy a' magyar lelkész nagy becsméréssel szól a' romai missionáriusokról. De nem adta-e okát is a' lelkész, vagy csak úgy a' levegőbe kong? — Ne kényszerítse a' Szion a' moldvai lelkészt mind azok' elszámolására, mi által az olasz missionáriusok becsmérését megérdemlették. Azt hozza ő fel leginkább ellenök, hogy magyarul nem tudnak: 's bár milly kábaságnak lássék is a' Szion előtt ezt hinni, de ez csakugyan factum, mellyet olyan kábaság forma czáfolásokkal eldönteni nem lehet; hogy nem is akarnak tudni, sőt gyűlölik a' magyar nyelvet, gyűlölik a' magyarokat, mihez én azt is teszem, hogy a' magyar nyelvet ördöginek nevezik; 's a' nyelv' ismeretlenségéből eredett hivek' lelki kárát fájlalja: 's hogy egyedül papi buzgósága, 's nemzete iránti forró szeretete fakasztotta legyen őt is panaszra, kezeskedik az erdélyi püspök ő exjához intézett levélnek azon helye, mellyben egyik a' magyar missio' tagjai közül ezeket írja: „Neque intentionis meae est, ut hanc missionem Provincia nostra Hungarica teneat; fiant pace mea non euro ipsi Itali, dum modo populum non perdant, instruant, viam salutis monstrent, et linguam, (quae magnum impedimentum semper fuit ne ad partes Schismaticorum deflectant) non destruant, ad moldavismum vi eos non cogant”. — Ugyan képzeljen magának a' Szion egy olasz embert magyarok között, de mint magyarok' papiját, — a' papi kölelességek ismeretese lesznek a' Szion előtt, — 's képzeljen magának egy magyart, mint papot oláhok között; 's ha e' mellett, ez ellenkező rendelkezéseket ugyan azon egy kormánytól származottaknak tudja, nem fog-e a' felfordult rendben, felfordult világra ismerni? 'S nem fogja-e kérdezni: miért nem rendeltetnek a' magyar papok a' magyar hivekhez? az olaszok az oláhokhoz, még azon esetben is, ha ezek az oláh nyelvet sem tudnák is, de mellyet, mint missióba készülők valóban tanulnak még Rómában; Moldvában pedig magokat tökéletesítik benne, 's nem fog-e neveltségesnek, 's egy buzgó papra nézve boszontónak is látszani, hogy a' magyarul nem tudó, az oláh nyelvet pedig bár csak törve beszélő olasz pap magyaroknak evangelizáljon, az oláhul nem tudó magyar pap pedig oláhok között paposkodni kénytelenítessék? holott ez a' dolog, természetes rendébe helyeztetnének! Mi legyen oka e' fordult rendnek, világosan megmagyarázza P. Gegő Elek, a' moldvai magyar telepekről írt munkájában *). Már milly

*) Lásd 57. lap. — Hasonl. össze a' Figyelm. 1838-diki folyamát, 811 's k. szel. —

kiváltság adhat jogot a' természetes rend' felforgatására? kérdem a' Sziont.

De furesán okoskodik a' Szion, midőn a' moldvai lelkész' panaszát egyoldalunak, 's indulatosnak bélyegzi. — A' ki panaszkodik, annak fáj valami; panaszainak célja a' sértett oldal' felfedezése, ennek ismét az orvoslás', az enyhítés; azt tulajdonítja tehát vétkeül, hogy sebeit nyitja meg az emberiség —, a' hon előtt? Hogy kívánhatta azt tőle, hogy ő kedvező oldalát tárogassa állásának, holott sebei panaszra fakasztják? Ő orvoslást szeretne a' rossz ellen, ő szorongatott lelkének mélyéből kiált a' honhoz, azon reménnyel, hogy ez, vérei' szomorú állását szívére veendi, 's tettelegesen részvétellel behizonyítandja, hogy idegen földöní ronkai iránt sem aludt el a' természet szülte vonzalom, 's hogy a' nemzeti szeretet nem ismer külhatalom által jelelt határt működéseiben. És, ha a' Szion' okoskodásával szabad élnem: nemde megvallja a' magyar lelkész, hogy Moldvában létezik római missio, hogy mondhatja tehát egyoldalunak tudósítását? Megismeri ezzel a' lelkész, hogy Róma ezen zugot is öleli szeretetével, hogy a' hívek' üdvösségét szomjuhozza, és csak azt ohajtáná hogy ezen felebaráti szeretet' bélyegét homlokán hordó intézet olly irányt kapjon, úgy rendeltessék el, hogy a' nagy czélnek a' lehető tökéletességig megfeleljen, 's a' cél' elérésével ellenkező visszaélések eltöröltessenek. Nem csak lelkész ő, de magyar is: titkos erőttől vonatva, nemzete' hontalan részében is fenakarja tartani a' nemzetiséget, az édes honi nyelvet, *mellynek fentartásával reményli magyarjait a' római Anyaszentegyházban is megtartani*, melynek ő törvényes papja.

P. Gegő Elek' tudósításai szerint *) napról napra kevesbedik Moldvában a' magyarok' száma, 's *szint olly arányban kevesbednek a' catholicusok is*: oka ennek nem egyéb, hanem a' magyar papok' nemléte, 's ferde alkalmazása a' létezőknek. — Legyen szabad ennek behizonyítására idéznem egy, ugyan ez ügyben több felsőbb helyeken is már megfordult, lelkismeretes vélemény-adásra felszólított tudós, és a' moldvai ügyekkel közelről ismerős férfiúnak, P. Kőrösi Ferencznek leveléből egy két helyet. „Quia actu (1837.) Michael Filuszek hungarus in Galacz, ubi Hungari non dantur **) agit missionarium“. — Ismét minekutána a' moldvai missionariusok e' hivatalra készülleteiket megmagyarázta, 's a' magyar nyelvnek reájok nézve való nehézségéből, ennek gyűlölségét következtette, folytatja: „Ex his apparet Italum Missionarium inter Hungaros esse solum machinam inter Hungaros Catholicos, quia hos catechizare, his sermones sacros dicere, et horum Confessiones excipere, non nisi per interpretem (!) valet. Quod autem Missionarii Itali velint linguam hungaricam cum periculo Religionis Catholicae e Moldavia penitus extirpare, non solum ab eiatibus missionariis, (úgy hiszem magyarokat ért) mihi constat; verum ante medium

annum a nonnullis sicutis militibus, negotiorum causa ibidem commorantibus, intellexi. Sicque lingua hungarica, ibidem a tot saeculis florens, perdurans, et valachicâ antiquior, ob ignorantiam, non dico malevolentiam non nullorum Italorum Missionariorum, cum Religione Catholica paulopost eliminabitur, exstirpabitur“.

Folytatja tovább a' tudósító: „Tristis experientia docet, integras esse possessiones in Moldavia, quae linguam hungaricam penitus oblitae sunt, uti in Húszyaros, Halucesst, et alibi, sed, quod tristius est, dantur pagi integri, in quibus prius obliviscendo linguam, tardius, ob penuriam missionariorum ad disunitos transiverunt. Ante quatuor annos in pago Rety vixit Protopopa, cuius pater eadem possessione, qua R. Catholicus defunctus erat: nunc omnes eiaties, retinendo nomina hungarica, disuniti, et valachi sunt. Revera impossibile est, ut per 13 missionarios 40 milia animarum administrentur“.

Ezek így lévén, kárhoztathatja-e a' Szion lelkészünkben a' magyart, 's a' magyarban a' lelkészt? Indulatosnak fog-e még látszani tudósítása? hiszen mentül nagyobb a' fájdalom, annál erőszakosabb annak kitörése. Legyen a' Szion egy kissé szerényebb, ítélleteiben, 's megfontolobb azok' közlésében; ne alacsonyuljon le gúnylappá; vagy változtassa meg czimét; tisztelettel, 's ne gúnynyal fejezgesse ki magát a' honszeretetről. Gyanítgatása, milly lelkészek' sorába tartozzék a' moldvai lelkész, nem válik a' Szionnak dicsőségére. Ennyit a' Szion' észrevételeire.

—Ugy hiszem nem lesz érdeketlen rövid vázolatban a' moldvai magyarok' 's a' magyar lelkészek' ügyével a' hont megismertetni, hogy a' moldvai magyar lelkész' ígért tudósítását tisztábban felfoghassa, ha megjelenendik.

A' moldvai catholicus hívek, nagy részint magyarok, és csak kis számmal oláhok; Rómából láttatnak el papokkal; ezek olaszok, a' minorita szerzetes rend' tagjai: Sz. Antaltól neveztetettrómai kolostorban készülnek ezen missio' számára, hol különösen a' keleti egyház' szakadását tárgyzó kérdések mellett az oláh nyelv' elemeit tanulják, 's így jőnek Moldvába. Régi időkől fogva voltak Moldvában magyar minorita szerzetesek is, de igen csekély számmal, úgy, hogy egy kettőnél soha sem volt több. Miként, és mikor jöttek legyen ezek a' római missióhoz, nehéz volna adatokkal megmutatni, de felesleges is a' jelen ügy' felvilágosítására; annyi bizonyos, hogy már 1646. év előtt is lelkészkedtek itt ezen jó atyák. Már ez időkben is olasz papok bírták a' magyar parochiákat, mert a' magyar nép munkásh, 's közvetkezőleg tehetősh, és így papja is kényelmesb életre számolhat; a' magyar missionariusokat pedig, oláh falukba kénytettek, mi által őket szintolly tehetetlen állapotba helyheztették, mint milyenben magok is heverni szerettek. A' hívek a' keresztény hit' elveiben tudatlanok voltak, valaminth most is azok, mert sem hit-, sem erkölcsbeli tanítás nem jutta füleikhez, és csak a' nemzetségről nemzetségre, ivadékról ivadékra maradt hagyomány táplálta bennök a' hitet. Mi volt tehát természetesh, mint, hogy a' magyar papokat tárt

*) 57—60 lap. — **) Gegő szerint is csak száz lélek. Szerk.

kebellet fogadja a' vezető nélkül szűkölködő, 's vallásában buzgó hontalan magyar? 's mi volt természetesb, mint, hogy mindent elkövesse, hogy magyar ajku papja lehessen? Ez felingerlé az olaszokat, 's a' magyar papokat mint félelmes vágytársaikat gyűlölni kezdék, annál is inkább, mert ezek magok is azon törekedének, hogy magyar helyeken paposkodjanak.

Közelebbi időkben *Paroni püspök* volt a' moldvai missio' feje. Ezen valódi pap, látván a' moldvai anyaszentegyház' siralmas ügyét, minden igyekezetét arra fordította, hogy a' moldvai magyarok magyar papokkal látassanak el: 's hogy tervét létesíthesse, minekutána a' propaganda ezen kis magyar telepekről nem gondoskodhatik, 1825-ben Kolozsvárott találkozók a' Sz. Erzsébettől nevezetett magyar minorita szerzet' főelőjárójával, kitől a' moldvai magyarok' részére számosabb papokat kére; mivel pedig a' szerzet nagy költséggel neveli tagjait, oly egyességre lépett az említett főelőjáróval, miszerint a' magyar minoriták tartozzanak annyi papot küldeni Moldvába, a' hány kívánnatik, kik a' római missio' előjárójának rendelkezéséhez tartozzanak, míg Moldvában mulatoznak; a' moldvai missio viszont az említett magyar szerzetnek évenként 100 scudit fizetni tartozzék Moldvába küldendő tagjai' nevelésére.

E' szerint csak 1825-től fogva van Moldvában, hol hat, hol hét magyar pap. Ez volt azon reményekkel teljes év a' moldvai hívekre nézve! Örömtelven kecsegtették magokat a' jámborok, hogy már ezentúl papjok, egyszersmind tanítójok, 's atyjok leend! de mennyire csalatkoztak reménységökben, mutatta a' következés. Paroni a' moldvai magyarok' szerencsétlenségére Moldvából elmozdított, az olasz papok uemgaradtak a' magyar plebániakon, vagy ha a' Szionnak úgy tetszik, administraturakon, a' már most számosabb magyar papok pedig nagyobb résztint oláh falukba rendeltettek a' missio' elnököké; 's a' nemzeti surlódás mindig magasabb lépcsőre hágott a' hívek' nagy lelki kárával, 's a' keleti egyház' botrányoztatásával. A' magyar papok eleven színekkel festék több ízben románban a' moldvai magyarok' állapotját, 's különféle utakon igyekeztek honunkban is részvétre gerjeszteni oly férfiakat, kiktől, vagy kik által orvoslást reménylettek, de igyekezetök eddig sikertelen maradt.

Legfőbb, 's egész a' kitörési pontig rugtatta a' magyarok' elkeseredését legközelebbi időkben a' missio' mostani elnöke, mert benne nyilvános gyűlöllőjüket szemlélni sok okaik voltak 's vannak. Ez grammaticákat, 's kézikönyveket kért a' magyar tudós társaságtól *) a' moldvai magyarok' számára; 's míg ezeket kérte, Moldvában, valahol csak lehetett, hátráltatta a' magyar beszédek a' templomokban, a' magyar papokat eltávolította a' magyar hívektől, oláh kézikönyveket szerzett a' gyermekek' számára, 's oláhlul tanulni kényszerítette, még a' magyar énekeket is ki akarta tiltani minden templomból, ezen sok helyütt egyetlen isteni tisztelőt' módját, 's vallási

gyakorlást, 's helyettök oláhokat rendelt, mit néhány templomokban létesít is; sőt, (ki hihetné egy olly állású férfitól!) gúnyrimeket pörölt a' magyarokra, 's ezeket az iskolás gyermekekkel énekellette. Ezek, 's számtalan mások felingerlették a' magyar papokat; az erősb hatás természetesen erősb visszahatást szült, a' magyar papok sürűbben alkalmatlankodának Rómában, 's honunkban is, minek következtében a' római propaganda egy commissariust rendelt, Raphael Ardoini minorita szerzetes' személyében. Mint járt legyen ő el apostoli tisztében, eléggé mutatják tettei, a' nélkül hogy azokra commentariusokat kellene írni. Már csak azon egy környüllálás maga, mi szerint a' panaszkodó magyar papokhoz olasz bíró küldetett, sejdíthette a' magyar ügy' bukását; de hogy azon az úton kezdje apostoli munkálkodását, senki sem hihette volna. — Mint egyenlítette ki a' dolgot, feszült figyelemmel várja a' haza részletes tudósítását a' magyar lelkeseknek.

Bártfay Kálmán.

Egyesület.

— Almanach-társaság. A' fokokként emelkedő nemzeti fejlődés, az olvasó-közönség' csinosbult izlése, 's a' honi írók iránt növekedő figyelem új időszakát kezdik alkotni literaturánknak, de egyszersmind e' körülményekben a' haladó kor' magasb, nagyobbyszerű kívánata veszi eredetét. E' kívánat' lehetőségig kielégítése, melegebb részvétet, sikeresb méltánylást ébresztend, a' mit ismét literaturánk' előlépése fog követni. Ime nézetek lelkesítének, Vajda Péter, Erdélyi János, és Vachott Imre' indítványozására, néhány műkedvelő- és literaturabarátokat, hogy e' nemes czél', e' szép reményü' jövő' létrehozását munkálatba vegyék. Így keletkezett az almanach-társaság, fő és előczélül tűzvéni ki: hogy egy, bel érdemére nézve jelen literaturánk' legjobb termékeiből fűzött, külsejére pedig a' külföld' akármellyikével versenyző hazai almanachot adjon ki; jövőben azonban, ha a' vállalat' óhajtott sikere, 's egyesült akarat terjedtebbé teendő erejét, — jelesb művek' díjazása által írókat ébresztve, közrebocsátásával az olvasó községnek szellemi élvezetet nyújtva — literaturánk' virágzásának reményteljes magvait vesse el. A' czél' tisztaságából kitűnik, hogy kútfeje honszerellem, kiket honunk magáéinak nevez, sőt nemzetünk' lelkes leányait, — kiknek toll, és tanácsstermek helyett gyöngéd kebel juta hazaszeretet' eszközeül, — tisztelettel hívja meg pályatársakul az egyesület. Mivel pedig ezen almanach' czélbavett kiadásához hitelles számítás szerint mintegy két ezer pengő forint kívánnatik: hogy a' vállalat' minél előbbi létrehozása iránti rendelkezés illő fogamatot nyehessen, az 1839iki január' végeig kétszáz részvény' elkéleése okvetlenül szükséges, 's a' körülmény' következtében az ügy' rokonkeblü baráti megkéretnek, hogy aláírási szándékjokat bérmentes leveleik által, az ideigleni elnöknel a' fen jelt határideig nyilvánítani szíveskedjenek.

*) L. Figyelme. 1838. 253 szelet.

Az Almanach-társaság' alapszabálya. I. Cél. 1. A' jelen kor' kívánatainak lehetőségig megfelelő almanach' kiadása. 2. A' pénztár' feleslegéből jeles szépliteraturai művek' közrebo-
csátása. **II. Részvények.** 1. Ezen cél, rész-
vényesekből alakult egyesület által levén leg-
biztosabban létrehozható; 10 pengő forint értékű
részvényekre aláírás nyitattik. 2. A' célhavett
almanach' kiadásához két ezer pengő forint ki-
vántatván, míg két száz aláírók nem vállalkoznak,
a' részvény' lefizetésére senki sem köteleztetik.
3. Ha a' részvényes előtt, valamely távol lévő
ügybarát aláíról ajánlkozik, attól, egy az elnök-
nél lett bemutatás után levéltárba teendő kötelez-
vényt tartozik általvenni, hogy annak ereje mel-
lett, az aláírni kívánó' neve a' részvénykönyvbe
iktattathassék. 4. Az aláíró vagy megbízottja ál-
tal befizetett részvényeket, a' pénztárnok veendi
által, 's csak az ő aláírása alatt költ nyugtatóvány
tekintetik hitelesnek. 5. A' részvény két ízben
fizetettik le, első fele az 1839iki martius' 31kéig,
a' második jun. 30ig bezárólag, úgy mindazonál-
tal, hogy ha január' végeig két száz aláíró nem
vállalkoznék, a' fizetési határnapok egy évvel ké-
sőbbre tétetnek, a' juniuson túl aláírók pedig a'
részvény' felét az aláíráskor, másik felét hat hét-
tel később fizetendik le. 6. A' kitűzött határidő'
eltelésével az 183% XX. cz. értelmében fognak a'
késlekedők fizetésre kényszerítetni. 7. A' befize-
tendő részvények három évig a' társaság' szabad
rendelkezése alatt maradnak; azoknak elteltével,
ha az egyesület állandónak nyilvánítandja is ma-
gát, egyesek vissza léphetnek. **III. Részvény-
jogok.** 1. Az aláírás' napjától mindenki a' tár-
saság' tagjává levén szavazattal bír. 2. A' szava-
zási jog személyeket, nem a' részvények' számát
illeti. 3. A' részvényesek, minden a' pénztár' költ-
ségén kiadandó művekből harmadrész árral ol-
csóbban fognak a' részvények' mennyisége után
számítandó példányokat nyerni, 's ezek a' pénz-
tárnoknál lesznek ellennyugtatóvány mellett által-
veendő. **IV. A' társaság' szerkezete.** 1. Az
egyesület' neve Almanach - társaság. 2. A' fő
igazgatás a' közgyűlésnél van, melynek hatás-
köre ezekre terjed. a) Tisztviselőit évenként vá-
lasztja. b) A' számadásokra nézve ellenőrökdi.
c) Írói jutalmakat ajánl, 's a' szerkesztő és pénz-
tárnok' fizetéseit meghatározza. d) A' könyvek'
közreboocsátása, 's pénztár' kiadásai iránt tisztvi-
selőinek rendszabályokat alkot. e) A' feleslegről
rendelkezik. f) Az igazgató és bíráló választmány'
munkálatait megvizsgálja. 3. Közgyűlés évenként
novemberi vásár alatt fog tartatni. **V. Kép-
viselési-rendszer.** 1. Igazgató választmány. a)
Tagjai az elnök, jegyző és hét választott részvé-
nyes. b) Hogy határozatai kötelezők legyenek,
legalább öt tag' jelenléte szükséges. c) A' pénz-
tárt havonként vizsgálja. d) A' pénztárnoknak ki-
adási útaltványokat ad. e) Szükség esetében he-
lyettes tisztviselőket nevez ki. f) Az almanach-
hoz képeket választ, azon alapszabály' korláti köz
mindazon által, hogy a' ezimkép mindig a' nem-
zet előtt köz tiszteletben álló hazafi', vagy hon-
leány' arczképe legyen. — Továbbá a' kiadandó
könyvek körül papiros', nyomás', 's kötés' minősé-

geről határoz, 's e' tárgyban szükséges szerző-
dések köt. g) A' közgyűlés' napját meghatároz-
za. h) A' szerkesztőnek 10 pengő forintig előle-
gez. i) Munkálatairól a' közgyűlésnek előterjesz-
tést teszen. 2. Bíráló választmány. a) Tagjai a'
szerkesztő, és négy választott részvényes. b) Az
almanachba iktatandó szépliteraturai műveket a'
szerkesztő, 's egyik választmányi tag bírálandja
meg. Ha ítéletük egyező, a' munka felvétetik, el-
lenkező esetre, másik választmányi tag bíratik
meg eldöntő szavazattal. c) Külön kiadandó mun-
kák' felvételére, három tag' egyező ítélete ki-
vántatik. **VI. Tisztviselőség.** 1. Tisztviselő csak
részvényes lehet, 's 2. Állandóul budapesti lakos.
3. Egy évre választatnak, de minden közgyűlés
által újra választhatók. 4. Két hivatalt egy sze-
mély nem viselhet. 5. Fizetési díjt csak a' szer-
kesztő és pénztárnok nyerendinek. 6. Általános
többséggel titkos szavazat' útján választatnak. **Elnök.**
Elölül, 's az igazgató választmány üléseit
meghatározza. **Jegyző.** Az ülések' naplóját, hird-
etményeket, 's minden a' társaság' ügyében köz-
rebocsátandó jelentéseket pontosan szerkeszti.
Szerkesztő. a) A' bíráló választmány által el-
fogadott művekből az almanachot szerkeszti. b)
A' pénztár' költségén kiadandó művek' megjelené-
sére felügyel, sajtóhibákat javít, 's a' kiadás' tár-
gyában szükséges levelezést folytatja. c) Saját mű-
ve felett nem bírálhat. **Pénztárnok.** a) Önállá-
sú, 's biztosító értékű részvényes lehet. b) Kiadá-
sai csak az igazgató választmány utaltványai mel-
lett vétetnek fel a' számadásba. c) A' pénztárnál
netalán keletkezendő hiány' kiegyenlítésére magát
az 183% XX. cz. értelmében kötelezi. d) A' rész-
vények' befizetésére felügyel, 's a' határidők' el-
mulasztóit az Elnöknél bejelenti. **Ügyvéd.** A' tár-
saság' mindennemű szerződéseinek teljesülését,
a' szükség' esetében törvény' útján eszközli. **VII.
Hirdetmények.** Az Elnök' és Jegyző aláírása alatt
boocsátanak közre.

*Költ az almanach-társaság' IVdik ülésében
december 23dik napján 1838.*

ideigleni elnök **Gaal József** m.k.

lakik a' kecskeméti utcán gr. Wenkheim házban
földszint.

és jegyző **Kúthy Lajos** m.k.

Jutalomtétel.

—Néhai t. t. Schwartzner Márton úr-
nak, a' pesti királyi tudományos egyetemen
a' diplomatica, és heraldica' volt tanítójá-
nak, könyvtár örjének, és a' bölcselkedő
kar' seniorának hagyományából 180 forint vál-
tó czédulában ajánltatik a' következő tárgyról
készítendő legjobb értekezés' jutalmául:

„Cum in Verboctii Tripartito Quadrar-
titi auctores etiam illud reprehenderint, quod
in eo non pauca aliter, quam Juris Divini na-
turalisque aequitas, vetusque regni observatio
exposcere videbatur, posita sint, imprimis in-
stituta utriusque operis accurata comparatio-
ne, sententiarum diversitas enotetur, tum et-
iam via et modus de compertis recte iudicandi
ostendatur.“

Azon értekezés, mely a' jutalmat megnyeri, máshonnan e' czélra ajánlatott költséggel kinyomtatatik, és annak 12 példányai szerzőjének általadatnak. A' határnap, a' meddig azok, kik a' kitett jutalomért vetélkedni szándékoznak, értekezéseiket az idevaló királyi tudományos egyetem' nagyságos rectorának postabér' terhe nélkül átküldeni tartoznak, jövő 1740ik esztendei februarius utolsó napjára van rendelve; azon nap pedig, mellyen a' 180 forintból álló jutalom a' legjobb értekezés' szerzőjének oda ítéltetik, ugyan 1840ik esztendei június 1jére határozott. Az olyan értekezés, mely szerzője nevét nyilván kijelenti, ezen tudományos vetélkedéshez nem bocsátathatik, hanem csak az olyan, mely valami jelszót homlokán viselven, szerzőjének nevét, és más őt megismertető jeleket egy melléje kapcsolt, de zárva lepecsételt levelkébe foglalja, mellyen kívülről ugyanazon jelszó legyen írva. Ezen tudományos vetélkedésre mind a' hazai, mind a' külföldi tudós férfiak meghívotnak, kik értekezéseiket deák, magyar, német, vagy franczia nyelven készíthetik.

Költ Pesten november 17kén 1838. esztendőben. A' *Schwartner* jutalomhagyományának gondviselői, *Szoblahói Pál* ma *Elek*, m. kir. egyet. jegyzője által.

Literaturai mozgalmak.

— Budán, a' m. kir. egyetem' bet., academiái költségen megjelentek 1. *Blair Hugo's rhetoricai és aestheticai lezskéi*. Nemelly kihagyásokkal és rövidítésekkel angolból *Kis János*. Második kötet. n8r. 362 lap. füzve, 1 ft. 40 kr., postapap. 2 ft. — 2. *Külföldi játékszín*. Kiadja a' m. tud. társaság. Tizennegyedik kötet: *A' zászlótartó*, vigj. 3 felv. Schrödertől ford. Fel-*Apáthi Molnár Sándor* n12r. 118 lap. Postapap. ékes borítékba füzve 24 kr. cp.

Ugyan ott Bagó és Gyurián' műhelyökben jött ki: *Anakreon' dalai*. Fordította *Dr. Taubner Károly*. Kiadja egy toldalékkal *Vajda Péter*. A' kiadó' tulajdona. Pest, Leopold-utca, 181. 16r. 94. lap. füzve, velinen 24 kr. cp.

Dec. 24. vettük a' Tud. Gy. IX-d. vagyis szeptemberi kötetét, mellyben *D. Taubner Károly* az újabb bölcsekedés' fő tüneményeiről, *Katona Dénes* honi indigójáról értekezik; *Féjér György* 1738diki dolgokat közül egy akkori kéziratból; egy névtelen a' Jászság' földirátát adja. — A' Különféle közli Kállay' nyilatkozását Szalabéri ellen is, ugyan azt melly a' mult évi Figy. 909's k. lapjain áll. Mivel itt „Sept. 28-d.” van kelés napjául föltéve, nehogy valaki azt higye, mi szerint mi e' cikkelyt, datum-változtatással a' Tud. Gy.-ból kölesönöztük volna, meg kell jegyeznünk, hogy a' Tud. Gy. augusztusi kötete, melly Kállay felel, nov. 6. jelent meg.

Pesten Beimelnél nyomtatott: *Polgártükör*,

vagy a' honi polgárság és szab. kir. városok' jogait érdeklő oktatás. Szerző Tyraki és Boldogfai *Chaply József Alajos*, hites ügyvéd. n8r. 79 l. Kemény táblába kötve kr.

Páparól érkezett: *Életpálya*. Irta *Zsoldos Ignác*. Pápan. a' ref. főiskola' betűivel és költségen, Szilády Károly által 1838. kis 8r. XIX és 295 lap. Finom velinen ékes borítékba füzve ára 1 ft. 20 kr. cp. — Feléledve látjuk tehát Pápa' regi typographiai emlékeztetét. Könyvtáraink 1577, 1592, 1628, 1700, 1750, 1788 és 1796-ból mutatnak pápai nyomtatványokat. Az évről évre virágzóbb collegium' java és méltósága megkívánta, hogy könyvműhely nélkül ne legyen. 'S im örömmel jelenthetjük, hogy a' melly nyomtatványait eddig láttuk, azt a' kőszegi, pécsi és pozsonyiak' rangjára emelik, mellyek, az egyetemi intézetet kivéven, alkalmasint meghaladják termékeik' szépségével minden többi honi társáikét. — Mint zsengeit ez új intézetnek hordjuk még fel ezen apróságokat: 1. *Beszédek*, mellyek tek... Pázmándy Dienes urnak... a' helv. vallástételt követő Dunántuli főtiszt. superintendentia' világi fő gondviselői hivatalába lett beiktatása' innepen... tartattak. 4r. 18 lap. — 2. *Hálakoszorú*, mellyet tek... id. Kazay Gábor urnak... és példás élete' párjának... a' pápai főiskolában a' critica philosophia és exegetica theologica' tanítószékéi' alapítóinak áldoznak azon főiskola' nevendékei. 4r. 12 l. — 3. *A' pápai Casinó'* részvényeseinek névsora betűrenddel, annak törvényei' s egyéb tudnivalói stb. 12r. 35 l. 4. *Emlékbeszéd*... Márton Istv. prof. felett... *Kun Pál*. n4r. 7 l.

Kassáról, Werfer' műhelyéből érkeztek: 1. *A' háztartás'* mesterségének minden ágaiban tapasztalt gazdasszony, és pedig a' kenyérsütés, konyha, éléskamra, pinche és kert körül, valamint a' mosás, fejtítés és különféle szövetek' megfestése' dolgában stb. Összeszedte *Szepesi József*. 8r. 126 l. — 2. *Hogyan kell a' mezzei gazdának termékei' termesztésénél s eladásánál hasznosnak lémelni?* Tapasztalásból merített tanácslatok és oktatások minden nemű földművelők' számára. Kiadta egy a' honját és hazafiait boldogítani kívánó gazdasági tiszt. 8r. VIII és 168 l. — 3. *A' vengszenni sybilla*. Vagy egy híres kártyahányóné' vég vallomásai. Kiadta Kalisch doctor. Négy kártyatáblával (év nélkül). 12r. 56 lap.

Kolozsvárt az ev. ref. coll. bet.: *Útmutató az olvasástanításban*, a' tanítók' számára, előrebocsátott rövid hangtannal, Kaverau' nyomán *Vajna Antal* által dolgozva. 8r. VI és 60 l. Ára 36 kr. váltó.

Ugyanott, a' k. lyceum' bet. jelent meg: *Remény*. Zsebkönyv, kiadta a' kolozsvári unit. collegiumbeli olvasó társaság. 12r. öszv. 384 lap. Velinen csinos borítékban ára 1 ft. 40 kr, nyomt. pap. 1 ft. cp.

— Pécsen, a' püsp. lyceum' műhelyében, elkészül a' napokban: *Historia v. capituli, templi cathed. et urbis Quinque-Ecclesiensis*, quam scripsit *Paulus Aigl*, eiusd. v. cap. canonicus; öszv. 30 iv; velin. 2 ft, nyomt. pap. 1 ft. 6 kr cp.

FIGYELMEZŐ

AZ EGYETEMES LITERATURA' KÖRÉBEN.

Kiadó szerkesztők

SCHEDER, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ **BAJZA.**

HARMADIK ÉV

Pesten.

Januárius' 15. 1839.

3. szám.

Tartalom. Hazai literatura. Drámák. Dienes, szomorújáték. Szigligetitől. — Gazdaságtudomány. Gazdasági Tudósítások' 3-d. füzeté 1838ra — Külföldi literatura. Chinai oktatástárgy. — Literatúrai mozgalmak (időszaki sajtó' szemléje 1838. 2-d. félévéről). —

HAZAI LITERATURA.

Drámák.

1) *Dienes, vagy a' királyi ebéd. Szomorújáték öt felvonásban. Irta Szigligeti. Közrebozsád Pály Elek. Pesten Beimel' betűivel. 1838. k. 8r. 59 lap. Ára 40 kr ep.*

Dávid, egy kereszténynyé lett fiatal zsidó elszökteti Esztert, Dienes nádor' leányát. Ez atyját soha sem látta, és zsarnoki nagynénje' kormányja alatt élt, 's most egy még soha nem látott férj' nejevé kellett volna lennie. Az ifjak szeretik egymást, 's egy bakenyi remete, ki előtt Dávid sorsát elbeszéli, 's kinek, ifjuságában hasonló, de bal kimenetű története volt, (mert Eszter' anyja az ő szeretője volt, tőle erőszakkal elragadtaték 's most annak sírja mellett remeteskedik) megszánya 's egy ismerős pap által összeadni igéri őket. Az alatt Dienes és Miklós testvérek jönnek, amaz nádor, ez tárnok, kik a' leendő király, Béla, elleni lázadás' tervét fejtegetik; ennek sikeresítésére Dienes a' bihari ispánt reményli megszerezhetni, 's daczára öcsce' azon észrevételének, hogy az üzszekelemdők egymást nem ismerik, nem szeretik, Dienes határozatánál marad 's Esztert neki akarja nejeül adni. Sajó, Dienes' bolondja, jó 's jelenti urának, hogy egy szép leányt talált számára. Terv kohol-

tatik annak elrablására; Dienes, szigorúbb erkölcsü öcscsével, hogy az mit se gyaníthasson, az udvarhoz megyen, más nap visszatérendő; mialatt Sajó a' leányt elrabolni megy. Eszter és Dávid, már nő és férj, az erdőben megtámadtatnak. Dávid fához kötöztetik, Esztert elragadják. A' remete jó 's a' boszúért lihegő Dávidot feloldozza. Dávid' föltétele vagy *szűzen* hozni meg Esztert, vagy meghalni vele. A' második felvonásban Dienes' vadásztanyáján vagyunk, hova az elragadott Eszter viteték, 's Rózsa, kire a' lány' megszelidítése bízott, annak makaesszágaért boszongodik. Ekközben Dienes és Miklós belépnek. Endre király, ki barátok volt, meghala, 's most fia Béla, kit nem csak nem szerettek, de féltek is, foglalá el a' királyi széket. Ez ellen Fridriket kívánják behozni, ki által, mint az öreg király' életében, ismét uralkodni reménylenek; 's Miklós a' pártosokat éjféltre a' kerti házba meghívni megy. Ekkor Dienes Sajótól gerjesztve megnyitja Eszter' szobáját, ki neki rendkívül megtetszik; de kezében tört látván visszadöbben. Dávid belép, 's elégtételt kér Sajó ellen a' nőragadásért, 's kéri vissza nejét. Dienes sem egyikről, sem másikról nem akar hallani, 's Dávidot tömlöczre hurczoltatná, midőn egy szolgáló hírét hozza, hogy egyetlen leánya el-

raboltatott. Dienes most tudja meg, hogy leánya mindig kívánta őt látni; de abban nénjétől gátoltatott, 's most az erőszak helyett bánat szállja meg. Dávid szinte most tudja meg, hogy Eszter Dienes' leánya; 's remélve, hogy őszintesége kiengeszteli a' gőgös urral, Esztert neki bemutatja, 's az atya' és leány' találkozási örömeik után kéri amazt, hogy őket ne szakaszsa el egymástól. Dienes eredetét akarja tudni; de azt Dávid maga sem ismeri; a' melly körülményeket tud, azokból 's egy gyűrűből Dienes iszonyodva saját (törvénytelen születésü) fiát ismeri meg Dávidban, 's eltökéli hallgatni a' titokról, Esztert klastromba zárni; Dávid dühödten és átkozódva a' szolgák' kezei között marad. III. felvonás. Dienes, azt híven, hogy Dávid vérfergetez' bűnébe esett, tovább is titokban akarja tartani származatát, nehogy ez kénytelen legyen magát illy botránkoztató bűnnel vádolni, 's hogy egyszersmind minden további reményét elvágja, Esztert előtte halottnak hirdeti. Dávid eleinte kételkedik; de utóbb elhíven a' hírt, boszút esküszik Dienes ellen; mert azt véli, hogy keménysége ölte meg Esztert. Éjfél van. A' nyaralóban Dienes és Sajó ketten maradnak. Dienes igen sötét kedvében van, Sajó ördögös elmésségeivel még inkább ingerli. Dávid törrel leskelődik Dienes után; de pártütést sejtven, megvonul. A' pártütők jönnek: Bélának halál, 's Fridrikkel szövetség határozatát. A' követ Fridrikhez Sajó, de több jutalmat várván Bélától, ehhez készül menni, midőn Dávid tőle a' levelet kicsikarja 's a' futni akarót ledöfi. Sajót Dávid félre takarítja 's a' pártütők' levelével Bélához indul, hogy így Dieneset mint házarulót végképen megronthassa. — IV. felv. Béla megvendégeli a' fő rendeket, köztök a' pártütőket is, kik mindnyájan erősen éltetik; de végre félre téven az alakoskodást, őket árulóknak nevezi 's ellenök bizonyságul Dávidot, 's az általa hozott levelet állítván, részint halálra ítéltetnek, részint száműzetnek. A' gyanúsokra kárpád vár. Dienes megtudja, hogy fia árulta el; de hogy azt megkímélje, tovább is hallgat. Dávid a' királytól jutalmul csak egy kegyelmet kér, azt, hogy Dieneset ne öljék meg, hanem szemei tolassanak ki, mit az megis ad, 's indul hogy az iránt parancsot adjon. Ekkor jő Eszter, ki még mit sem tud atyja' balesetéről, a' király előtt pa-

naszt tesz ellene, hogy az őt férjétől elszakasztá, ki azóta meghalt, 's hogy őt klastromba rekeszté. Dávid az ablakból megpillantván, hogy Dieneset már viszik, felkaczag 's Eszter őt észreveszi: kik egymást halottnak hitték, öröm, ijedelem és csodálkozás közt találkoznak; de ez csak addig tart, míg Eszter atyját bilincsekben vitetni látja. Ekkor kirohan és Dávid utána. V. felv. Eszter és Dávid Dienesel. Dienes rövid tünődés után eltökéli, hogy a' leány előtt kíméletből hallgat, Dávid előtt mindent felfödöz. Azonban Eszternek megvallja, hogy őt Dávid árulta el, mire az Dávidot meggyűlölv, a' királyhoz siet, hogy atyja' életéért könyörögjön. Az alatt Dienes elmondja Dávid' születése' titkát, 's most atya és fiú, egymást átkozva, majd kibékülve válnak el, midőn az őrtiszt Dieneset menésre sűrgeti. Eszter jó kegyelemlevéllel; de a' hóhér már végezte tisztét, Eszter elájúlva rogy össze, Dávid megöli magát. —

A' történet, gazdag és termékeny, sőt mondhatnók, felette az; viszonyokkal 's érdekekkel hálmozott, annyira, hogy azok kis helyen egymás' rontása és csökkentése nélkül alig állhatnak meg. Az elrendelés jó, tisztán drámai, gazdaságos. A' cselekmény mind ügyesen bonyolítva, mind következetesen kifejtve, folyvást haladásban, meglepő fordulatokkal ajálkozó. Általában azt lehet mondani, hogy ez a' legjobb szerkezetű műve Szigligetinek, kerek és symmetricus egész. 'S azért kár, hogy e' jó alapon nem annyi szorgalommal, vagy erővel, 's nem olly roppant ház épült, millyet megbírt volna. Az atya nem ismert leánya' elrablatásának hírét hallja, 's midőn rá talál, őt buja kényének feláldozni készült; de még alig volt ideje örülni 's megijedni, midőn benne saját (törvénytelen) fia' nejét találja. Botránkoztató bűne gyümölcse szilaj életének. Hallgatnia kell, 's a' tilos szövetséget elszakasztania. De a' fiú ennek okát nem tudva 's azt híve, hogy meghalt 's halálát az atya okozta, boszút állani készül, az atyát mint felségbántót, elárulja; szemeit kivájni készül, 's az atya iszonyodva tudja meg, hogy e' szörnyű büntetés fiától jő. Megismerik egymást, megátkozzák, 's midőn kibékülnek, nem marad egyéb a' rémítő jövődönél 's öntudatnál.

Mennyiféle viszony, mennyi érdek egy rakáson! 's mi rendkívüli tehetség kívánta-

tit ahhoz, hogy mindezek méltóképen kitüntette 's összeállítva egy összehangzó, természetes egészet képezzenek. De ez alig lehetséges. Érzések, indulatok olly sürűen, olly rögtön váltják egymást, hogy az átmenetel vagy ugrás által eshetik meg, vagy a' legfőbb érdekek a' fölösleg miatt elvesztik hatásokat. Egy mód vala csak ezen szakadatlanul ingerült állapotot némi hihetőséggel fenn tartani, tudnillik, olly embereket állítani elő, kik balsághoz szokott kedélyeikkel minden apró csapásra meg nem indulnak, vagy azokat legalább látszatos nyugalommal képesek tűrni, és csak a' legnagyobb viszálytól Liratnak kitörésre. Így súlyegyenbe jó az edzett lélek-erő a' rárohanó balságokkal. De a' jelen műben ezt nem találjuk. Itt olly csiklandóság a' darab' hősei, hogy minden bal esetnél dühös kitörésre tarthatunk számot. 'S ez az, mi a' figyelmet kifárasztja, a' hatást szerfeletti hatni akarás által semmivé teszi. Általában Szigligeti' műveiben hibás vagy hiányos a' lelki állapotok' festése, mi egyébiránt a' legnehezebb és egyszersmind legfőbb. Az illy dolgokra írók csak figyelmeztetni, de tanítani nem lehet: ezeket kiki csak elméje' 's kebele' forrásából meritheti. Midőn Dienes elhitei, hogy Eszter meghala, Dávid így búsong: „Meghalt, pedig olly áldva jó volt, és nem lelt kegyelmet, úgy kívánt élni, mégis meghalt. Szerettük egymást, boldogulni vágytunk, mind, mind hiába, már kiszenvedett. Ezer virággal díszlik a' tavasz, csak ő a' legszebb virág hervadt el.“ Melly visszás, keresett 's több mint prózai beszédek ezek, 's mennyire képtelenek egy lángolva szerető férjnek bánatait kifejezni, könnyen látható. Az illy beszéd legfőlebb is egy költői szakasznak száraz kivonata lehet; de semmi sem olly kevéssé, mint költői előadás, mitől illy helyzetekben a' drámairót, ha szinte kötetlenül ír is, fölmenteni teljességgel nem lehet.

A' characterek között kétség kívül legjobb *Dávidé*. Az egész világtól elhagyott, számkivetett ifjunak érzelmeiben van valami tiszta, nemes, mi részvétre bír; de hibának tartom, hogy szeretőjének atyja ellen, ki íranta igen engedékeny, sőt szíves kezd lenni, olly határtalan, olly engesztelhetlen boszúval lép fel. Érdeme a' tiszta emberiség' magas érzelmeiben állana, minden társasági divatos bűnök' izétől menten, 's ő a' vad kornak épen legvadabb hi-

báját, a' kivakítást választja boszúja' neméül. De mind ez talán menthető, talán módosítható, vagy erősebb motívumok által javítható: hanem gyökeresebb hibái vannak, sőt csaknem egészen hibás *Dienes'* character-e: ez egy silány, aljas gazember, megrögzött gonosz, minden rendkívüliség, nagyszerűség — sőt jobb érzelmeinek hihetősége nélkül; 's magaviseletén valami bántó betyáriság van. Újabb, rögtön kelt criticusaink beszélgettek itt ott e' tárgyról; de olly minden jelensége nélkül a' hozzáértésnek, hogy igen kellene fájlalnom, ha állításaim balga tanítasaikkal össze tévesztetnének, még inkább, ha ezek hitelre kapnának. Ők, úgy látszik, csupa jó emberekből szeretnék a' tragoediát kiállítani, 's feledik hogy az illyek' szenvedése in édelegni cannibali mulatság lehet. Ellenben csupa gonoszok' bűnhődését örömet látni csaknem annyi mint akasztások', véritéletek' végrehajtása' látványaiban találni édeletet. A' való 's helyes itt is középen áll. Ha hősiünk jó, legyenek hibái, gyenge oldalai, szóval az erénynek legyen valami sérthető része, mellyhez a' balság férkezhetik; vagy legyen az erény szenvedéseiben olly nagy, hogy inkább dicsőülni, mint csüggedni láttassék, hogy sors vagy erőszak, rendíthetlenségén mintegy megszégyenüljenek. Ha a' hős gonosz, legyen legalább valami fényes tulajdona, mellynek ember előtt kétségtelen becsé van, vezettessék valamelly hatalmas, magában véve nem kárhozatos indulattól, szenvedélytől vagy bal véleménytől. Ezeknek heve és nagysága ki fogja őt valamennyire venni a' köz gonoszok' sorából, 's érdemíteni a' legmagasabb figyelemre, ha sajnálatra nem is — a' nélkül hogy szeretetre méltóvá tenné. Dienesen semmi nagy, semmi nemes, semmi emberi nincs: panaszai rosz napjaiban épen olly igazságtalanok, miut tettei helytelenek voltak. — *Sajó* egy, urához méltó gaz, mennyire lehet, annál még alábbvaló: minden szikrája nélkül az emberiségnek; elméskedése, okoskodásai anyagiak 's durvák, de ő csak mellékszemély, 's lehet akármilyen, csupán színezet végett kívánnám őt derültebb alakkkal felváltatni. *Eszter* nem annyira hibás, mint nem eléggé tartalmas: azonban igénytelensége által nem rosz alak. A' többiekről nincs mit szólni.

Ez ítélet talán igen szigorúnak látszik:

de Szigligeti még pályája' elején van, a' legsebbe kinézéssel egy gazdag jövedőre: igen sajnós volna tehát, ha e' jövedőt szorgalmatlanság, bal utra tévedés elhomályosítaná. Ő már alkalmasint urává lett a' dráma' külső tökélyeinek, ezentúl annak belsejére, munkája' phychologiai részére kell több gondot fordítania; mert csak illy öszhang által közelíthető azon tökély, mellyre minden drámaköltőnek törekednie kell.

20.

2) *Gyászvitézek. Eredeti dráma négy felvonásban. Irta Szigligeti. Pesten, Landerer Lajos' bet. 1838. n. 18r. 100 l. Ékes borítékú kemény táblába kötve 1 ft. cp.*

Nyomatatása után is e' darabnak nincs mit azokhoz ragasztanunk, miket játékszini krónikánk' egyik referense (Ath. 1838 II. 20's köv. szel.) elmondott. Elég legyen itt arra hivatkoznunk; 's azon, literaturát kedvelő honfiaknak köszönetet mondani, kik ezen, könyvkiadókban olly szűk időnkben, kijövetelét eszközölték. Neveiket (számszerint 88ét) a' toldalak közli.

(Folytatjuk).

Gazdaságtudomány.

Gazdasági Tudósítások, kiadja a' gazdasági Egyesület, bizottsági ügyelés alatt szerkeszti Kacsovics Lajos. Második évi folyamata' 3dik füzet. Pesten, Trattner-Károly' betűvel. 1838. 8r. 83 l. Egy kömetszetű-rajjal.

Ezen folyóiratból 1837re két füzet jelent meg, 1838ra már a' 3dikát idvezeljük. Értekező része három cikkelyt foglal magában. I. *Próbamutatvány a' mérnöki gazdaságból*, Györry Zsigmondtól, befejezése a' 2dik füzetben megkezdettnek. Miután az első 4 kérdésben szerzőnk a' gazdaság' alapeszközeinél, u. m. szántóföld', rét', legelő', írás és göboly marhának szükséges arányát 's egymás iránti viszonyait, továbbá a' rendetlen gazdaságot, 's tagosztályt fejtegette, itt a' gazdasághoz szükséges erőről, 's ennek ötféle nemeiről, u. m. major, robotbeli, pénzes vagy helyesebben napszámosi, szerződött 's részes erőről értekezik. Megfejtí jlesen, 's pedig szinte mértanilag, hány szekeres és hány gyalog béres kívántatik a' szántóföldi, réti, 's erdei munkák' mennyiségéhez képest, hol csupán illynemű (majorbeli) erővel megy végbe a' munkáltatás (Bestellung). A' robot-erő

mennyiségének megfejtéseül következő feladást hozza fel példaúl: „Egy földes ur pusztáját ohajtaná megtelepíttetni; mellyből azonban annyit hagy magának, hogy szántóföldeinek, réjtjének 's erdeinek művelésére a' szakmány tökéletesen mind felmenjen; jlesen szántóföldet annyit hagy, hogy a' marhája után szaporodott trágyával megtrágyázhassa; rétet annyit, hogy marhájának elég takarmánya legyen; erdei legelőt annyit, mennyi gulyabeli marhájának elég lesz; az erdő 60 vágásra lévén felosztva, mellyekből tíz tilos.“ Hasonló feladást tűz ki értekezőnk a' szerződött erőnek megfejtéseül is; a' részes erőről pedig következőket mond: Ezen erő' neme a' gazdára nézve szint' olly szükséges és hasznos, mint a' munkásra. Alapjául következő észjogi szabály szolgál: „Do ut facias“. Ezen erőnél soha sem szükség a' napszámost munkára sürgetni, minélfogva annyira divatoz, hogy azt is meg szokták állapítani, mi legyen a' részbér; mit ugy tudhatni meg, ha a' napi bér a' napi munkának értékével osztatik fel. (Ezen tanítmány az aratási, nyomtatási és cséplési részt megszabó [limitáló] törvényhatóságoknak irányul szolgálhat. Ref.) Péld. egy napszámos egy öl fát vág fel egy nap, 's ezért napi bére 15 garas; egy öl fa' ára 6 forint. Ha tehát részbe (vagy részént) akarunk így fát vágatni; a' részbér $= \frac{75}{600} = \frac{15}{120} = \frac{3}{24} = \frac{1}{8}$ lesz; mert 8 nap alatt felvág 8 öl fát 's ebből kap egy ölet; ha pedig napszámba' dolgoznék, 8 nap alatt keresne $8 \times 15 = 120$ garast $= 6$ forintot, min egy öl fát vehet. Következik a' részért teletetés, és részért legeltetés, mindkettő a' feladott hypothesisek szerint tökéletesen kiszámítva; 's ezekkel a' jeles értekezésnek vége, mellynek külsejéről ref. fájdalommal kénytelen megvallani, hogy kisé ügyetlen 's darabos. — II. cikkelyben *Czukorrépa-művelésről* olvasóink előtt előbbi közleményei után ismert *Török János* értekezik. Megvallja ugyan tudós értekezőnk, hogy maga soha sem természetett czukorrépát; de e' részben Phiszterer hazánkfia (Esterházy herczegnek legközelebb Esterházan felállított czukorgyár' igazgatója), 's több jeles külföldi munka nyújtának neki anyagot és segélyt. Miután a' czukorrépa-növényt 's ennek fajait czukortartalmi különféleségöökkel együtt meg-

ismerteté; leginkább ajánlván az ugynevezett sziléziai fajt, melynek héja és husa fejr, levele fényes-zöld, vastag fejr inakkal; a' 3ik §ban állítja, miképen mivélésére legjobb a' televényes agyagföld, melly körülbelül 50—60% homokkal van vegyülve. Tanítmánya valamint a' földvegyület' (gleba) választására, úgy ezen cikkelynek többi vetemények közötti elsorozására nézve is (értjük a' váltó gazdaságban) a' fűvészi tapasztalatokkal egyező, melly szerint e' növény az igen kövér földben csekély czukortartalmú lesz ugyan, de azért megkívánja, hogy földje alkalmas elővetemény (Vorfrucht) által jól elegyített, 's erejében legyen; ámbár ref. értekezéssel abban egyet nem érthet, hogy a' czukorrépa' növése szükséges tápszerek' nagy részét csupán a' légkörből veszi. Mi a' czukorrépa' mivélmódjáról közlött tanácsait illeti, itt sem egyez meg vele ref. abban, hogy a' melegágyban televény-bőséghez szokott növények kiültetésük után nehezen szoknak a' csekélyebb ereű földhöz; mert a' növények között jelesen a' czukorkészítő répa más vegytani működéseken meggy csirázó, 's egyedül egyedére ható korában, 's másféléken, midőn virágzáshoz közeledik, és így nemének gyarapítására kezd hatni, első esethen több táplálékra, 's így kövérebb földre van szüksége mit később könnyen nélkülözhet; azonban a' 11dik §ban említett oknál szinte javálja az ajánlott sorvetést (Drillkultur), melly szerint a' mag illendő távolságra 's mélységre minden előleges veteményezés nélkül egyenest a' szántóföldbe dugostatik. A' gyomlálást, kapálást, töltögetést, levelezést, érettsége' jeleit érintőket a' hely'szűke miatt elmellőzván, figyelemre méltónak véli ref. mi a' 16. §ban leírt 's hg. Esterházy' uradalmaiban divatos répaszedésről mondatik. „A' répa föld' nagyságához képest bizonyos számú napszámos rendbe áll, 's mindenik különös sort kezdve úgy nyomja ásóját a' répa mellé, hogy ez meg ne sérüljön, 's így helyéből kimozdítván a' répát, ott hagyja, 's úgy meggy bokorról bokorra. Az ásók' nyomában más napszámosok mennek, kik a' répát tövestül kihúzzák a' földből 's lerázván róla a' salakot és gyöngyöket 's ismét helyén hagyván, munkájokat odább folytatják. Ezeket ismét mások követik, kik a' szétfekvő répát összeszedik, és egy saroglyán határokra hordják, hol a' réparól mind

a' levéltörzs (Blaetterkrone), mind a' gyökerek levágnak, úgy, hogy a' repán semmi levélbibe (Blattauge, Blattnarbe) ne maradjon stb.“ Eltakarítására nézve értekező a' stajerországi módot ajánlja. Különbséget tesz e' részben azon körülmény, vajjon a' répa egyenest czukorgyártásra van-e szánva, vagy marhatakarmányúl. Mind két esetben több féle takarítási és tartási mód divatoz; mellyik a' legjobb: még nincs tökéletesen elhatározva. Általán véve, e' cikkely, korszerűsége mellett, a' hely szűkéhez képest elég kimerítő is; nyelve, valamivel több gondnal, teljes tisztaságra felvergődhetik: el nem hallgathatjuk azonban, mikép a' gyök, radix, és törzs, caudex között különég van. A' répa nem gyök, hanem törzs, mellyből felül első évben a' törzselevelek, másodikban a' szár, alul pedig a' gyökek ereszkednek. — Azt sem hagyhatjuk megjegyzés nélkül, hogy a' 12. §nak eleje tévedésbe hozhatja az olvasót; főképp e' kitétel „minden maghéjból 3—4 szál nő“; mert az, mit értekező maghéjnak nevez, inkább gyümölcs 's jelesen (ha jól emlékezünk) tok (capsula), melly 4 magot rejtven, természetesen négy szálat is hajt, egy szem magból soha sem csirázhatván több egy növénynél. III. cikkely: *Honi indigó, Katona Dienestől*. Szinte korszerű közlés, miután vannak vidékeink, hol a' gabonatermesztés egyedül nem hozza be a' föld' tőkénének kamatait, 's így honi gazdáinkat lassanként kereskedési fűvek' termesztésére is kell ébreszgetni. Illyen a' szóba hozott értekezés' tárgya, a' *Csülleng* (Isatis), másképp, köznyelven *izacs*, és az ebből könnyen készíthető indigó festékszer, melly a' föld' és munka' bérét bőven jutalmazandná hazánkban. Nem volt ugyan ez a' kézművészeti világban eddigelő is egészen ismeretlen; de mint tudós értekezőnk előadja, hanyagságunk mellett több bal ítélet uralkodott felette. Ezeknek lefedezése tehát egyik érdeme értekezőnknek; másik hogy annak természetét 's mivélmódját saját hosszas és fáradhatlan tapasztalási után közli, mellyek közben harmadik érdemeül egy új 's nagyobb változatát (varietas) lelta fel hazánkban a' csüllengnek az általa szerényen *nagy csüllengnek* nevezettet, a' fűvészek' által inkább feltalálójá' emlékeül *Katona-Csüllengnek* nevezhetendőt. Sokat kellene kiírni belőle, hogy minden oldalról megismertessék; azonban a' hely' szűke miatt

kénytelenek vagyunk beérni magának az indigógyártásnak összevont előadásával; melly értekező szerint a' csülleng' virágiból, első és másod évi leveleiből, kóróiból 's fris hajtásaiból erjedzés' (fermentatio) útján készül, a' rajzon javasolt hármaskádban. Ezeknek legfensőbbikében történik az erjedzés, másodikban a' választás', leütés (helyesebben lecsapás vagy, mint orvosaink írják: leválatás praecipitatio), mésvízzel; harmadikban a' tisztázás, erős boreczettel.

Az *Értesítő rész*' hivatalos czikkelyében kivonata közöltetik a' gazdasági egyesület' pénztári számadásainak a' nem hivatalosan pedig a) a' magyar borismertető (rokon czélú) egyesület' szabályai foglaltatnak, miként ezek legközelebb állapítottak meg; b) az egyesület' gyapjutarába beszállított 's eladott gyapju' mennyisége. — Vannak még ezen tarka Értesítőben igen érdekes és vegyes tárgyú hírlapi közlemények: *Sövényekről, ugarmívelés, az üszög' való oka* (ha a' buza' virágzásakor a' hévmérsék hirtelen változik 's dörjő közbe); *Dohos hordók' megtisztítása* (chlor-mésszel, helyesebben zöldlővel); — tovább: *Takarmány' 's alom' előleges felszámítása a' tél' kezdetén; Marhatenyésztés' hibái hazánkban; mi okozza többnyire a' szarvasmarha' és lovak' betegségeit, 's mi által lehet ezeket gyakran megelőzni?* végezetül: *Buzdítás ákászfák' ültetésére.* E' czímek, mennyire tartalmok' értekeért az előbbi füzetek is eléggé kezeskednek, már magok képesek ajánlani minden honi gazdának, hogy az egészet olvassák 's használják.

Ref. el nem hallgathatja ez uttal azon való örömet, hogy a' Gazdasági Egyesület e' becses folyóiratot időhöz kötött füzetekben, sőt postán is ohajtván közleni, ohajtásának 's a' köz kívánat' teljesíthetéseül fensőbb engedelemért folyamodott; reménylén, hogy a' nagyobb élénkséget nagyobb részvét is fogja követni, 's ezen eszköz' hozzájárultával is, mindinkább közeledni fogunk azon korhoz, midőn ezen, előlegesen gazdaságra rendelt haza, czélszerűbb rationalis gyakorlat által minden ereit ki fogja fejteni, mellyekre a' természet képessé tette, 's helyzete által meg van híva.

26.

KÜLFÖLDI LITERATURA.

Lehrsaal des Mittelreiches. Enthaltend die Encyclopaedie der chinesischen Jugend und das Buch des ewigen Geistes und der ewigen Materie. Zum erstenmal in Deutschland herausgegeben, übersetzt und erläutert von C. F. Neumann. 1836. 45 l. nyomtatás és 19 l. kömetszés. Ar. Confuz'us' és Lao' vázlatival, chinai eredeti szerint.

A' sinai szellem régen visszafelé fordult az elődök' tettei 's tanításai felé. A' sinai ifjuság' nevelése vas következetességgel oda czéloz, ez irányt megtartani, mi által a' szellem' minden szabad előre törekvése elnyomatik. A' nép' sarjadéka e' szerint mindig csak az lesz, mi a' nép volt; a' multban van az ideal, mellyhez minden új nemzedék újra feltörekszik; minden önállásu szellemkifejlésről lemondva, melly ezen elvvel össze nem fér, sem előre, sem oldalvást nem mer pillantani, ha kívülről idegen miveltség akarna reá ragadni. Ezen, a' nevelés által beoltott okföből magyarázható főképen a' sinaiak' miveltségének megállapodása, valamint az idegen miveltség' hefolyásának szakadatlan elhárítása. Az ember ott egészen származására van utasítva; csak a' már bevégzett pályát kell megfutnia, azon túlra ki sem gondol, egész mozgása az inntent illeti jelen volt idomok szerint; a' jövőendőben, sem vallási, sem szellemi törekvéspont nincs. Csak erőltetett futása' körén 's azon elv' korlátain belül van némi szabadabb mozgása, 's csak ezen törvény-jelelte uton mutatkozik a' sinai elmének bizonyos csigánemü előhaladása. A' sinai élet' ezen irányára, valamint a' nevelés' feszes és mereven idomaira, mint azok ott a' keresztény számlálás' hetedik százada óta majd változatlanul megmaradtak, terjeszkedik Neumann előttünk fekvő előbeszédében. „A' közép bírodalom tanító tereméhez“. Ezen maga Neumann által választott czím alatt két sinai könyv' köremetszett tartalmát és nyomtatott fordítását adja, jegyzetekkel, mellyek a' fordítást részint helyeslik, részint magyarázzák. E' két munka' elseje, mellyet a' czím a' sinai ifjuság' encyclopaediájának nevez, tulajdonképen a' „Három szó' könyve“ és pedig azért, mivel egyáltalában rövid rímelt mondásokból áll, mindenik csak három szóval. E' rímeket emlékkersekként tanulja meg a' sinai ifjuság' 's ezen oktatásmód annyira méltánylott és kedves a' sinaiak előtt, hogy Medhurst Ba-

taviában keresztény három-szó-könyvét is adott ki, melyet a' missionariusok az iskolai oktatásban használnak. A' sinai három-szó-könyv' textusának eddigelé tudunkra három kiadása volt, a' londoni Montuccitól, egy párizsi, 's egy pétervári (1832). Az utolsó mellett orosz fordítás van; azonkívül *Morrison* angol fordításban adta; német fordítása még nem volt.

A' három szó' könyve azon bizodalmas állításhól indul ki, hogy az ember természete szerint a' jó iránt fogékony 's hogy a' rossz csak az életviszonyok által képzetik ki benne. Azután az ifjuság' leggondosabb oktatása ajánltatik, és gondos szülők', valamint korán megérett gyermekek' példája' felhozása által az emberek' szívére köttetik. Azután mindenféle elemi mondások következnek a' morálból és természettanból jó tarkán összevegyítve. Szeretet ajánltatik a' szülők —, tisztelet az idősek iránt, 's több illyesek, sőt még engedékenység is a' házas felek között. A' mellett megemlítetik az évszakok', az öt elem' (víz, tűz, fa, érz, föld), a' gabonafajok' neve stb. Még a' tanító' módjáról is adatnak szabályok. Az első elemi oktatás után a' négy könyv, az öt king, a' classicaíratok' olvasása ajánltatik, végre a' nagy történetírásoké. A' honi történeteknek a' munkában is adatik egy csekély vázlata. Az ifjuság' fáradatlan szorgalommal fekügyék neki a' tanuláshoz, mint a' híressé lett elődök cselekvének. „Az eb éjjel vigyáz, a' kakas reggel foglalkodik; hogy' lehet valaki ember, ha nem tanult! A' selyemlepke selymet fon, a' méh mézet csinál; az ember, ha nem tanul, alább való ezen állatoknál“.

A' második munkácskához, mely csak harmadfél negyedrélt lapot foglal el, Neumann a' németen kívül latin fordítást is mellékel, és — fájdalom — csak öt rövid jegyzést. Ezen „örök szellem' és örök anyag“ könyve eddig Európában nevérl sem volt ismeretes. Átnézést foglal magában a' *Tao*-felekezetről, melylyet csak *Pauthier* és *Julien Szaniszló* által ismerénk meg valamivel közelebbről. A' bevezetés' második részében N. némelyeket közül ezen felekezet' történetéből, mely még egyre homályban fekszik, az európai tanult missionariusok is sokkal kevesebb okot leltek ezen literatura' kidolgozásához, mint Kongtse iskoláéhoz. Annál nagyobb köszönettel

fogadandó N'. fáradsága's ohajtható, hogy a' kiadó okot és módot találjon új iratai által a' sinai nyelv' tanulását egyre jobban felbuzdítani 's kedvesebbé tenni, mint a' hogy jelenleg áll. (ALZ).

1.

Literaturai mozgalmak.

— *Időszaki sajtónk a' mult év' második felében* (Folytatása a' Figy. 1838. 254—7, és 474—6. szel.). A' pesti *Társalkodó* folyvást érdekes kérdések' organuma volt; a' nevelés (egy fontos czikkely, az 58. számban, fájdalom, folytatás nélkül maradt), kisdedovó-intézet' tárgya (a' teljes Wargha Istvántól), iskolaügy, fogházjavítás, takarékpénztár; közgazdasági tárgyak: ország-, vasutak' gőzhajózás (Széchenyi I.), kereskedés, vásár, dolga; a' *fa-inség*! stb; honunk 's a' külföld' ismeretetését tárgyzó bő czikkelyek, (Holland, Pulszkytól; Dán 's német képek Hrabowszkytól; Stajersország Sáska I-től; Zólyom, Liptó, Árva stb, ismét a' Tiszától Erdélybe; a' szerémi kalugyerdák Hobliktól, a' Vasmegyei várak', a' stureczi út' leírása stb); Tengeritől a' tengeri hajózási és keresk. törvényfűzér' folytatása; többféle vitairatok, köztök gróf Széchenyi Istváné, hírnöki és „századi“ bolygattatásai' következtetésében, mely annyi ferde ítélet' tárgya lön, mert sokan feledik, hogy vannak körülmények és viszonyok, melyek közt —, és van hang, mód és irány, mely a' megtámadtat mindennemű visszatartásra feljogosítja; a' gondolkodó Olgyay Gáspáré Csaplovics ellen, Tóth Józsefé Gáty ellen, a' Péczely' historiájáról és mellett folyt észrevételek, a' gazdag, tarka és tartalmas Elegytár, csinos költészeti virágok stb. Egyedül orvosi dolgoknak nagy közönség elébe terjesztése, 's a' tudomány által még el nem döntött, életbe (habár *barom* életbe) járó kérdések körül a' laikusokhoz fordulás örököké csak medicasterek' szokása volt; 's illyek' közlése nem szak' embereinek szánt lapba nem való. Vivják ki e' homeopathiák, 's hydiateriek orvosi harcztéren orvosi igazságait; 's csak a' kivítak' köz és népi alkalmazatu részeit találják közönség elébe; mert a' legüdvösebb tudomány nem értőnél kés gyermek kezében. Mint ha a' köz katonához fordulnánk, mondván: ezt tegyék, hogy a' harc meg legyen nyerve! — Orosz *Századának* súlymérője, mely leginkább közjögi és közgazdasági tárgyak körüli vitáival kezde felszállani, e' felévben sülyedni kezdett; 's mit itt a' szavazajogról, városi tisztujtásról, népnevelésről, 's még inkább a' polit. felekezetekről (Nossee te ipsum —mb-től) olvastunk, részint kevéssé kimerítő, részint egyoldalú: azonban az illy tárgyak körüli eszmélkedések' megpendítése közvetve is hasznos; 's e' mező' megnyitása, alkotmányos statushoz, kivált hol az initiativa olly messze elágazó, mint nálunk, köszönettel fogadható, de még inkább az volna, ha a' szerkesztőség a' szoláni akarók' szabadságát olly szívesen körül nem csilagozná. A' mely tárgynak több organumai jutottak, ott hasznos az igazság' nyomosabb kifejtése-

re hogy azok csoportokra oszoljanak, 's a' külön irányoknak külön képviselői legyenek: de lap, mely a' maga nemében egy, ha nem közönös (neutralis), úgy épen ezen egyoldalúságával az egészre nem lehet üdvös hatása. Érdekes közlések voltak a' színházat (P. Horváth L.), hidat, vasutakat, vásárt, gözönyöket, gyármű-kirakást, selyemtenyészést, aranyosmást (100. sz.) illetők; Rummy adatai Bács vmegye' statisticájához, a' bulkeszi föld *), Tisza (97. sz.), Csato' conversatioja, némely részben, több rendbeli könyvismertetések, egy kis Elegy, de annál több, sisakos pajzsos, nevető (Csaplovics) és érzékeny (Rummy **), keserű és sós, de mind egy szálíg részrehajlatlan, illedelmes, soha sem személyes, 's mindig csak ügy és tárgy' érdekében küzdő anticritikai és polemiai cikkei: Rococo által koronázva 's Munkácsy ismeretes huszonhat hazugságával körül sugározva.

A' *Hasznos Mulatságok* e' félévben új munkás kezek' nyomait láttatják, 's derekasan i-parkodnak fiatalabb társaik után. Azokat a' sok *hasztalan mulatságokat*, mik annyi évekig meghazudtolták a' czimet, közhasznú, tudományos, 's általán tartalmas cikkekkel váltották fel. Ország- 's népismeret (sok egyéb közt Ploetz' bácsi 's Diskay L.' fiumei és velenzei utjai), gazdaság, szorgalom' tárgyai teszik nagyobb részét a' közléseknek; mellettök több rendbeli életirási, literatúrai (*Szopory Béla*), 's szépliteratúrai (novellák) darabok; 's az úgy nevezhető elnefuttatások között *Vajdaéi*: Az ember és becsület, Részvétel, Izlés, Férfiú, Hölgy: a' szerző' ismeretes sajátjágos módjában, ész, képzelet és szívhez egyetemleg szólók. Nemi figyelmet érdemel: A' birtokviszony nyelvünkben (24. sz.). Napi érdekeket, név

szerint a' pesti színház' dolgát is körébe kezdé vonni a' lap, de még nem eléggé határozottan, biztossággal 's eltökéltséggel. 'S valamint a' polemianak szűkebb hatásokat szabott, úgy helyenként sajnosan említetik a' legközelebb folyt literatúrai harez is, sőt Vajda a' maga humanitási irányja szerint, kedélyes modorjában egy külön beszélgetést is közöl (Meghasonlás és egyetértés, 40. sz.) mely szerint ő, ha az Athenaeum' szerkesztőinek lett volna, *talán* hallgatott volna: mondom *talán*, mert, másképp érez, gondol lát az illetett fel, 's másképp a' néző. A' H. M. többsége, úgy tetszik, *örök békét* ohajt az írói világban. Hiszen ohajtani csak szabad; de min-tán a' politikai világban is az örök béke, a' philosophusok' eszméi ellenére, a' történet' factumai szerint aligha csak képzelhető is: itt is ne azon töprenkedjünk hogy harez *van*, hanem azt ohajtsuk hogy az piritó ne legyen; 's ezt tegyék, kik az iniciatívához nyúltak.

Az *erdélyi* melléklapoknak saját hazai érdekek van. A' *Nemzeti Társalkodó* folyvást hoz becses eredeti cikkeket a' hazai történetek, régiségek, állapotok és szokásokról, ezek mellett rendszeren értesített az erdélyi sajtóról is. De figyelmet érdemlők, mik országismeret, alkalm. philosophia (vétek és büntetés' mértékéről Kovács K., mikép országolhat a' király legbiztosabban, Cse-rey Farkas), 's a' napi politikához tartozók közöl-tettek (Status quo keleten; Angol-orosz ügy keleten; francia charta; — lord Durham; Don Carlos) stb. — A' *Mulattató* Kemény János' némely töredekeit adá Bethlen Gáborról, értekezett a' székely nemzet' fenmaradása' okairól, annak nevé-ről, a' torjai bűdöshegyről stb., 's illyekért 's ezek mellett egyéb, köréhez szabott becsű, cik-kelyeiért valóban több pártolást érdemel, mint a' mellyel dicsekszik. — (*Vége következik*).

*) Rummy úr itt szíves volt figyelmessé tenni az academiát, hogy tökéletesebb Zsebszótárt kell vala kiadnia. A' „tökéletesség“ eszméje végtelen, 's a' munka' dolgozóinak tehetsége, viszonyos ideje 's főképek eszközei vegesek; 's miután e' Zsebszótár felénnyel többet ad mint minden eddigi, tarisznya-nagyságu szókönyveink is, elégejük be vele addig, míg tagok és nem tagok' hazafiúi közre munkálkodások által e' zseb szótár is teljesebb lesz. Rummy az „Ausstattung“ német szó' egyoldalu magyarázatát helyesen vette észre, 's kétségkívül az academiá' köszönetét érdemlendő, ha az általa említett, „százanként előforduló“ hézagokat is szíves lesz, nem pótlani, de csak kijegyezni is, valaminthogy a' szerzők is sokat összejegyeztek már, mi a' maga idejében be fog soroztatni; de hol nincs hiány, ott ne kereskedjék, hogy saját hiányait ne árulja el. Mint midőn péld. a' bündling Thon-ra keresi a' megfelelő szót, 's noha előtte van, nem tudja kiválasztani. Hát nem sikernek nevezi-e még a' köz magyar is az agyagot, és sikeres-nek az agyag' azon tulajdonát, mellyet a' német bünding, kleber-i-gel ad vissza? Ha Rummy megnézte volna az I. rész' 634-d. lapját, ezt szépen megtalálta volna; vagy ha a' Zsebszótárnak nem hisz, higyen, kérjük, Molnár Albert-nek, kinek a' siker: lentor, viscus, a' melléknév: glutinosus, viscosus stb., 's a' sikeres sár: coenum. De azért ne ijedjen el Rummy, és csak küldje be a' maga száz meg száz pótlékát!

**) A' pártatlan párt' egyik embere Rummy, jószívú őszinteségében nyíltan értésére adja Csaplovicsnak a' 90. sz. 722-d. szöveget; hogy mint „Századunk“-beli collegának (frater in Orosz) kár volt őt bántania; kéri a' szerkesztőket is, „ne engedje meg dolgozó társainak az illy személyes megtámadásokat egymás ellen“; sőt nyíltan pártkötésre hiva fel a' fratereket: „Jobb volna, ha Századunk' dolgozó társai a' Hírnököt és Századunkat az Athenaeum, Figyelmező és Társalkodó' megtámadásai ellen unitis viribus védelmeznék.“ Kérdjük: feledékenységből emleget-e R. megtámadást, vagy szándékosan? mert az egész magyar világ tudja hogy az említett három lap, a' pozsonyi lapok' áttellenében többnyire, a' személyes ügyekben mindig, önvédőleg állt; nem mint ha szerkesztők nem tudnák, hogy a' támadó állapot már természeténél fogva kedvezőbb, 's mint ha védelmek mellett vagy a' nélkül is, támadó posíciókat elfoglalniok vagy okaik, vagy erejük, vagy győzelmi reményeségek ne lett volna 's ne lenne folyvást; hanem mert eleitől fogva nem ők voltak, kik ellenségeskedések' zaja által akartak magoknak figyelmet kivívni; 's noha az illy írói háborúnak is van haszna, 's van még akkor is, midőn személyes okokból és kérdések felett foly: mégis több eredményt várnak az elfogulatlan nyomozások' nyugalmas folyamatától.

FIGYELMEZŐ

AZ EGYETEMES LITERATURA' KÖRÉBEN.

Kiadó szerkesztők

SCHEDER, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ **BAJZA.**

HARMADIK ÉV

Pesten.

Januárius' 22. 1839.

4. szám.

Tartalom. Hazai literatura. Kalendáriumok 1839. A' Hazai Vándor. — Állítások, vélemények, felvilágosítások. A' hegelismus' tárgyában további sürgetésre néhány szó (Szeremlei Gábor). — Kisfaludy-társaság. — Literatúrai mozgalmak (Ujdonságok, 's a' mult félévi időszaki sajtó' folytatása). — Hivatalos közlések.

HAZAI LITERATURA.

Kalendáriumok.

- 1) *Magyar Hazai Vándor*, 1839. *Közhasznú kalendárium minden rangú és rendű olvasók' számára.* Szerkesztette (sic) Károlyi István. Kilenczedik évi folyamat. Két rajzzal. Pesten, 1839. kis 4r. 168. lap. 1 ft. cp.
- 2) *Közhasznú Hóni Vezér* (.) gazdasági (Gazd.), házi 's tiszti kalendárium 1839. köz esztendőre. A' két testvér Magyar Haza, 's a' hozzá tartozó Tartományok' minden rangú olvasóinak számára. Egy köre metszett címképpel 's két rajztáblával. Nyolczadik esztendői folyamat. Pesten, Landerner-nél, 1839. n. 4r. öszvesen 288, ára 1 ft. 36 kr. cp.
- 3) A' *Magyar Házi-Barát*. Egy ('s nem több!) közhasznú házi 's gazdasági kalendárium 1839 közönséges évre, földes urak, cameralisták' stb, stb. számára. Szerkezé(. . . keszté) Staut József. Hatodik év. Kassán, Werfernél, 1839. 4r. 217 l. Ára 1 ft. cp.
- 4) *Új oktató és mulattató Filler-kalendárium* 1839 közönséges évre (.) katolikusok, protestansok, és görögök' számára. Valódi házi kalendárium, melly a' hasznost gyönyörködtetővel egybeköti (.) Minden rendnek. Harmadik év. Számos köre metszett ábrázolatokkal. Kassán, Werfernél, 1839. 4r. 96 l. Ára 24 kr. cp.
- 5) *Erdélyi Házi-Segéd* 1839dik évre. Első év, Kolozsvárrt, a' kir. Lyceum' betűivel, 1839. 4r. 168. l. és csak 40 kr. cp.

Figyelmezünk tavál *) mondá ki vezér-elveit a' kalendáriumok', mint népkönyvek',

birálatában — kimondá, miképen ez időszaki könyvektől mind azt kívánja, mit a' jó népkönyv adni szokott: hasznosat és mulattatót, tudományt és szépliteratúrát, de úgy mérve a' nagyobb kor' szükségeihez, hogy ezt megkedvelvén, amazt se vesse meg, hogy minden oldalú kimíveltetése által mind kettőt megszeresse, hogy, ha a' képzelet' szárnyain tisztább, szebb világba ragadtatik, legyen mi szerint e' földöt eszményéhez minél hasonlóbbá tehesse. A' szépliteratúrán kívül, melly a' köz műveltség' egyik fő sarka, leginkább földirási, statistikai, természettani és történeti közléseket ohajtottunk, azután gazdasági, kereskedési és özművészeti vázlatokat, 's — mi szintolly érezhető szükség — erkölcsi 's diaeteticai útmutatásokat és intéseket. Nem bocsátkozhatunk még most annak vizsgálatába, vajjon illő figyelemre méltatták-e az illető szerkesztőségek az észrevételeket? azt azonban el nem hallgathatja ref., miképen a' csak mostanában feltűnt Erdélyi Házi-Segéd, programájánál fogva legalább eszményünkhöz legközelebb járulni látszik, mi talán arra mutat, hogy ebbeli szózatunk nem minden siker nélkül hangzott el.

Mi Károlyi' Vándorát illeti, mellyel most

*) 47. szel.

is kezdjük ismertetésünket, ez egy a' czím-laphoz mellékelt táblán, igen korszerűleg, a' martiusi catastropha' fő jeleneteit adja. Mi, mint a' hely' ismerői 's az árvíz' szemtanúi, a' városház' piaczat találjuk legsikerültebbnek. A' többiképekben kevesebb arányosság, mi természetesen csak a' rajzoló' rovására esik. A' catholicusok', protestansok', görögök' és zsidók' kalendárioma 's némely kalendáriomi dolgok után, melyekben a' fogatkozások' igen rövid és homályos leírásán nem nyughattunk meg, mint történni szokott, városok és posták következnek. A' tulajdonképpen oktató és mulattató részt *Kulcsár István* élete nyitja meg annak mellképével. Kulcsár' neve olly díszes, olly emlékezetes a' nemzetisedés' évkönyveiben, hogy annak életírása, mint nemzeti törekvések', nevezetesen a' nemzeti Thalia körül is sok évi fáradoalmak' láncz-sora, itt méltó helyen áll. 'S nem lesz érdektelen a' *Vándor*' fénypontját, ámbár „Különös jutalom-feleletek“ czíme alatt későbbben adatik, minthogy Kulcsár' törekvéseinek egyik szép példája 's különben is felette tanulságos, itt is már kiemelni. A' Hazai Tudósítasoknak 1806. 15 és 38dik számaiban t. i. mondatott: „Egy éltes hazafi, kinek magzati meghaltak 's közletről való atyjafiai nincsenek, mint hagyhatná holtá után az ő mintegy 100,000 ftig való értékét, 's miként használhatna azzal legjobban hazájának és földieinek“? — A' legjobb feleletért 150 ft volt jutalmul kiszabva. Kapott az érdemes kérdező (hátha ez *persona ficta* volt 's vele Kulcsár csak a' nemzet' szellemét akarhatta részint próbára tenni, részint ébresztetni?) 37 levélben 69 feleletet, de hazánk' szerencsétlenségére meghalt, mielőtt magát valamire elhatározhatta volna. A' feleletek így következnek röviden egymásra:

I. *Egy catholicus pap*; nov. 14. 1806.

1) Dajka-ház, mellyben a' dajkák a' szegény asszonyok' gyermekeit, midőn azok munka után járnak, szoptassák 's a' nagyobbakra felvigyázzanak. — Ennek egy részét teljesítve látjuk, egy nemes grófnő' törekvései által, a' *kisdedovó intézetekben*.

2) Kórkatonaház. A' kórkatonák mindennap olvasót imádkozzanak elesett társaikért!

3) Vakok' intézete. — Ennek nyoma is látszik már.

4) Férjhez adandó lyányoknak ruhák adassanak, hogy annyival inkább férjet találjanak!

5) Szegényebb iskolás gyermekeknek ABCz-könyvek és olvasók szereztessenek stb.

6) Misék mondassanak a' más világ' rabjaiért stb.

II. *Volt strázsamester*, nov. 16., 1806.

7) Hadi-academia. — Ez készülöben van.

III. *Catholicus pap*.

8) Régi classicusok' fordítására jutalmak. — Ez jelenleg a' m. t. társaság' feladatai közé tartozik.

9) Tudós társaság állitassék fel. — Est.

IV. *Reformatus pap*; nov. 29., 1806.

10) Tudós társaság.

11) Nemzeti nyomtató műhely, a' m. literatura' előmozdítására czélzó. — Ezt talán a' tud. társaság eszközölné ki 's vajha minél előbb!

12) Növendek-házak szegény de jó igyekezetű tanulók' számára, vallási különbség nélkül.

V. *Unitarius pap*; dec. 1806.

13) Tudós társaság, nyomtató műhelylyel; siket-némák' nevelése; legjobb m. kézi-könyvek' megjutalmaztatása; a' keszthelyi Georgiconban, a' bécsi katonai akademiában és a' selmeczi bányászati akademiában magyarok' neveltetése; tanító-képző intézet, kereskedési iskola, *műegyetem*.

VI. *Egy nemes*; mart. 22., 1807.

14) Nemzeti színház. — Van.

VII. *Egy siket-néma ház' igazgatója*, aug. 29, 1807.

15) Hagya pénzét a' siket-néma-háznak.

VIII. *Nyugalmozott főhadnagy*; sept. 14, 1806.

16) A' Duna' hidján a' szegény parasztok kényszeritetnek személyeiktől vámot fizetni, midőn a' nemes ember' lova szabadon bocsátatik. Meg kellene tudni, mennyire megy esztendőnként a' bevétel stb. Ha van annyi tehetsége az úrnak, alkudja le azt Pest és Buda' városától. Ha nem megy annyira az urnak értéke, alkudja le felet, p. o. a' Pest felől menőkét. Vagy pedig

17) Járjon végire, kik az országban ollyan *szegény legények* (*Fi donc!* de hallgassuk ki az érdemes főhadnagy urat, legalább is nevezetes to-nusaért), kik vagy egyik vagy másik szépmesterségben vagy tudományban annyira mentek, hogy hazánknak díszére szolgálhatnak, és a' kik egy az érdemes megjutalmaztató (köz) társaságban magoknak uri állapotot is szerezhetnének stb, stb. Tegye azokat törvényes örököseivé, felosztván köztök hátra maradandó vagyonát.

IX. *Nem névtelen, de kinek polgári állását nem tudni*; nov. 25, 1806.

18) Hadi-academia.

X. *Fiatál törvénytámoló*; nov. 18, 1806.

19) Fogadjon valakit fiának.

20) Neveltessen nemes ifjakat.

21) Gyámház.

XI. *Földbirtokos*; sept. 10, 1806.

22) Hagya pénzét a' *Georgiconnak*.

XII. *Catholicus pap*; oct. 28, 1806.

23) Neveltessen ifjakat es serkentse a' tudósokat.

XIII. *Reform. professor*; dec. 16, 1806.

24) Magyar nyomtató műhely, hol magyar vagy Magyarországot illető munkák ingyen nyomtatnának.

XIV. *Erdélyi városi ügyvéd*; oct. 18, 1806.

25) Árva-ház.

XV. *Helységi kántor*; nov. 1., 1806.

26) Ő Felsége' szándékára bizonyos summát.

27) Árvák' gyámolítására.

28) Szegény iskoláknak.

29) Misékre.

XV. *Alsólgabiró*; sept. 12., 1806.

30) „En bizonyára azt tanácsolnám, hogy azon értékének interesiből vármegye-tisztek' fiaira resolválna üdvösséges educatióra és hasznos tanulásra; mert nyilván világos és bizonyos az, hogy a' vármegye-tiszti salarium igen kevés, legfőképp pedig azon fiúkra, kiknek az atyjok másképp is szegény... Azért én, két fiam lévén, első boldog lehetnék ebben a' hazafi jó boldogságban. — *Postscriptum*: A' világ' kezdetétől fogva ezt senki nem tette, nagy híre 's neve lesz mind ez országnak, mind földieinek.“

XVII. *Postamester*; sept. 13., 1806.

31) „Örvendetes híradás! Mivel azon becsületes hazafi, a' ki, *jóllehet hogy* érdemeihez képest az *isten sok bő vagyonokkal és jószágokkal megáldotta*, arra bírálván magát, hogy vagyonait, mivel magzat és atyjafiai nincsenek, adja és közzölje azokkal, a' kik legnagyobbik szükségkódásban is gyermekekkel az istentől megajándékoztattak, egymásnak kezét nyújtsanak, nem tesz egyik a' másikának szemrehányást. Mivel ezen jóakaró úr így nyilván a' világ előtt kiterjesztette szándékát, így tehát méltó megérdemléssel a' legnagyobb szükségkódásra, ha szívében tartja, és igazi *nemesi parolájára* fogadja, egy szép 9 esztendőre menendő leány-magzatommal vég napjaira és becsületes kineveltetésire, úgy *móringolására*, magam személyem szerint megjelenni kívánok, ezen vigasztalására.“

XVIII. *Néhai kir. professor*; dec. 24., 1806.

32) „A' hazádnak úgy tehetsz jót, ha a' Hazai Tudósításokat azokkal a' 100 tallérokkal is — mert én részemről édes örömet oda engedem — segitendő.“ — Ref. ezt vagy éppen nem, vagy igen is jól érti!

XIX. *Herczegi családi mérnök*; aug. 25. 1806.33) *Állóhid*, Buda és Pest között.

34) Kőr katonákra.

XX. *Ügyvéd*; mart. 6., 1807.

35) Facilitetur foeminarum illarum subsistentia, quae in universitate pesthana artem obstetriciam colunt!

XXI. *Göttingában tanuló theologus*; jun. 16, 1807.

36) Gazdasági egyesület. — Est.

XXII. *Birtokos*; jan. 28, 1807.

37) M. literatura' gyarapítása.

38) Utak', hidak', csatornák' készítése, a' nádor' ügyelése alatt.

XXIII. *Névtelen*.

39) A' kérdezőnek szobor emeltessék.

40) Magyar nyelv, haza' ismerete, gazdaság, kereskedés, mesterségek; ismeretek, nevelés stb.

XXIV. *Megyei főorvos*; apr. 30, 1807.

41) Lelencz-ház.

42) Tudós társaság.

43) Tanulók' megjutalmaztatása.

44) Hadi-academia.

XXV. *Szántóvető, Fejér vmegyében*.

45) Tudós társaság.

46) Tudós munkák' kiadása.

XXVI. *Erdélyi ref. pap*.

47) Tudós társaság, vallási czélokra.

XXVII. *Karlsruhei cath. pap*; apr. 30, 1807.

48) Bestimmen Sie, edler Mann! die Zinsen des Capitals alljährig für denjenigen; welcher... sich um sein Vaterland am meisten verdient gemacht hat.

XXVIII. *Magyarorsz. cath. pap*; oct. 21, 1806.

49) Tanítók', irok' stb. gyámolítása.

XXIX. *Ügyész és utépítési biztos*.

50) Utak és hidak.

51) Anyaház, melybe mind azok befoglaltassanak, valakik másutt a' szülő, nevelő, bolondok, ispotály, vagy betegek' háza alatt értetnek.

52) Hadi-academia.

53) Gabona-tárak.

54) Színház.

55) Jutalmak kérdésekre 's feleletekre.

56) *Tudós társaság, mely Ázsiába küldetnek* és annak minden zegét zugát bejárván, valahol az ottan találtató nemzetségeknek, a' magyar nemzetnek mind nyelvével, mind eredetével megegyező atyafiságát kinyomozná stb.

XXX. *Evang. pap*; maj. 25, 1807.

57) 50,000 fl. auf 125 Dorfschulen.

58) 32,000 fl. zu einem Hebammen-Institut.

59) 18,000 fl. zu einem literarischen Institut, zu Belohnungen für die beste ungrische Sprachlehre.

XXXI. *Ujságiró*; oct. 19, 1806.

60) Prämien für die heilsamsten, *unserem* Vaterlande erspriesslichsten Entdeckungen oder Erfindungen. Dahin gehören: gute genaue Topographien, Bearbeitung gewisser historischer Zeitabschnitte aus der ungr. Geschichte, *Volkslehrbücher*, Verbesserungen in der Oekonomie, Industrie, Handel; Erfindungen von Werkzeugen, Maschinen, Vortheilen; Urbarmachung gewisser Strecken von Steppen, Austrocknung von Sümpfen. — Der Fragesteller sollte eine oder zwei Personen ganz Ungern so bereisen lassen, dass sie die Eigenthümlichkeiten des Bodens und der Bewohner aller Gegenden, die Zweige ihrer Industrie, ihres Handels, dann ihre Bedürfnisse oder Ueberflüsse stb beobachten und niederschreiben. — Mi gyanitjuk ezt az ujságirót. A' *Schlözer*' tanítványa benne felre ismerhetlen.

XXXII. *Fiatal magyar báró*; nov. 19, 1806.

61) Szerém vmegyei nép' miveltetése — durch gut eingerichtete Normalschulen; durch zweckmässig organisirten Unterricht der Geistlichkeit, durch Errichtung eines oeconomischen Collegiums.

XXXIII. *Nemes*; apr. 1808.

62) Errichtung einer Assistenz-Casse für Hilfsbedürftige; und Geld-Ausleihen *ohne Zinsen*, auf bestimmte Zeit, in kleinen Summen.

XXXIV. *Ev. pap*; apr. 3, 1808.

63) Si nobilis est fundator... fundum legaverit uni gymnasio... Ex hoc fundo duo professo-

res scientiarum et artium militarium scholae illi accederent.

64) Si literatus... unam partem resignet catholicis, alteram ev. aug., tertiam helv. confessioni addictis. Fundum hunc quaelibet pars coniungeret cum suo florentissimo instituto literario et societatis literariae prima fundamenta poneret.

65) Si ex classe media... institutum et fundationem ad promovendas artes manuiarias et opificia ponat.

XXXV. *Gymb. professor*; dec. 24. 1806.

66) Nationales scholae pagenses.

67) Conservatio frugum. Gabona-tárak.

XXXVI. *Névtelen.*

68) Erigatur institutum pauperum, domus laboratoria.

XXXVII. *Ügyész.*

69) Magyar munkák kiadására 's írók' megjutalmazására.

A' melly érdekekkel ref. ezen feleleteket olvasta, olly annyira kívánja, hogy olvasóinak se legyenek unalmasak; 's ámbár azóta hazánkban sok jeles intézet keletkezett, sok jó czél eléretett, ne feledjük, hogy még igen sok van fenn tenni való:

Insere, Daphni puros, carpent tua poma nepotes.

A' többi, mit ez évben a' Vándor hoz, a' martiusi vízár' leírásán kívül, nem nagy figyelmet érdemel. Ide tartozik főkép: Chronologiai jegyzete a' nyugoti római császároknak, melly a' legszárazabb chronicák' stílusában közöltetik; Magyarország' történeteinek folytatása 1441—1548, és a' világ' közönséges történeteinek folytatása 1481—1572, melly kivonatok' czélszerűtlenségéről tavál is tetünk már megjegyzést. Következik a' magyar gazdasági egyesület' szabályainak terve (?); a' budapesti álló-híd' tárgyában a' hivatalos irományok' kivonata, különbszélék 's végre a' nélkülözhetlen tiszti tár. Ez utolsóra nézve legyen szabad megjegyezni, hogy azt (valamint az egész Vándort) egy kitalálhatatlan kulcs szerint intézett rend, vagy helyesben: *rendetlenség* bélyegzi, noha minden egyéb társai; 's legközelebb a' Honi Vezér nyolcz 's a' Házi Barát hat év óta, a' helyes rendre gyakorlati, kézzel fogható intésül, például, utasításul szolgálhattak volna. Lássuk tehát futólag a' tiszti-tár' sorát: A' fels. uralkodó ház; Nádor; palatinális cancellaria (ha ez itt, miért nem áll az udv. cancellaria Ő Felsége' háza után); nádori udvar, udvari dámák; europai uralkodók; magyar hgek, grófok stb; csil-

lagkeresztes dámák; magyar egyházi méltóságok; az evang. ecclesia; az aranygyapjas és sz. István rend (hogy jó ez ide, vagy inkább az egyházi rend hogy szorúlhat a' csilagkeresztes dámák 's az aranygyapjas [spanyol-ausztriai] rend közé?); zászlósok (ezek tán az egyszerü mágnások elébe tartoztak volna); udv. cancell., helytartóság, u. kamara, törvényszékek (értsd királyi); báni tábla; különös toldalék: kir. kamar. fiscalisok (mulattató elgondolni, mint törhette fejét a' szerkesztő, hova rendezze ezen urakat, 's nem jutván eszébe, hogy mint kamarai tiszték a' kamara után állanak legjobb helyen, a' tiszti tár közepett egy különös [valóban különös] toldalékot alkotott); vármegyék; tenger mellék; k. és mezővárosok; universitas; museum; kir. academiák; protestans fő iskolák; fő hadi tanács; m. testőrző sereg (szerk. ezt nem udvari testületnek, hanem inkább katonaságnak látszik tekinteni; jó), magy. regimentek. Ezekre következnek a'—meghaltak (sic); és m. tudós társaság — vagy ez is meghalt? különben tán a' tud. intézetek, péld. a' museum mellett állhatott volna. — Egyébiránt, mennyire pontos e' tiszta tár minden részeiben, azt referensnek vizsgálnia lehetetlen; azért itt csak a' szerkesztő' házában, műhelyével egy fedél alatt szállásoló tudós társaság' előadott személyes állapotjára azon rövid megjegyzést, hogy csak annak elnöksége, titoknoka és rendes tagjai közöltetnek; kihagyatván az igazgatóság, tiszteleti, level. tagok és tisztviselők; de ezt hagyján, mert ezekkel a' könyv egy lappal többre terjedt volna, 's kinek lehetnek illy tulzó kívánatai egy pengő ftos könyvtől; csak az volna pontos, mi adatik: de itt a' nyelvtud. osztályban hiányzik Czuczor 's feltaláltatik a' historiaiban; 's ebben *nyolcz* rt. áll, mennyi egy osztályban sincs, 's akkor, midőn a' hadtudományi alosztály hiányzik: egy lapon valóban sok hiba, midőn azon felül az intézet helyben, egy házban létezik, midőn annak évenkénti névkönyve van, 's a' változásokat a' hírlapok olly magyarán közlik. 'S noha ezek magokban csekélységek, de milly érdeme van illy közléseknek, ha nem a' minutialis pontosság? 'S ha az aránylag sok nehézségekkel járó megyei 's városi névsorokra is csak illy gond fordítatott, úgy méltó joggal kérdésbe hozható azok' használhatósága; szolgáljon tehát e'

megjegyzés kérésül, mi szerint a' fontos tárgy ezentúl hívebben kezeltessék *).

(Vége következik.).

Állítások, vélemények, felvilágosítások.

— A' hegelismus' tárgyában további sürgetésre néhány szó. — Sürgető' nehézségeire adhat ugyan „Hegel a' mint van“ **) című értekezésem némi felvilágosítást, de mivel sürgető' régibb kétségeit újabbakkal bővíté: ezekre annnyival örömeztőbb felelek, mivel egyszersmind jó módomban van, hogy jó tanácsának híven engedőleg, azt is világosabban adjam elő, mit első értekezésemben rövideden vagy hegeli jargonban mondtam. —

Hogy a' kérdéses közvetlen van maga az istenség, fogalmának és lényének, vagy helyesebben lételének és tudatának egységében, idézett cikkelyem világosan tartja. — Ellenben csak igen rövideden érinti azt, hogy, hol vette magát az a' közvetlen van mit ezennel terjedelmesebben vagyok előadandó.

Mondhatnók hogy ez is a' minden kor' nagy találmányihoz hasonlólag történetesen állt légyen elő. Mint hajdan Columbus, korántsem Amerikát keresé, midőn rátalála. Galvaninak is, esze' ágában sem volt az új tűnemény, hanem a' villany közelében ***) szükségkép kell vala elő állnia, mert csak magasb hatáskörű villany: úgy Fichte is, azon Kant megfajthatlenül oda gördítette bonyolaton tépelődött, hogy az ész azért nem képes előleges fogalmak' magából fejtésére, mivel untalan csak enjere talál. — Véletlenül akkor tűne fel előtte is a' philosophiai új világ, a' közvetlen van, látván azt, hogy épen abban áll a' gondolatok' egymásból fejtőzése: én, nem én, határozott én stb, hogy az én mindenütt jelen van. — Ezen értelemben nem is képtelen a' Fichte' felszava én = minden.

Ez bölcsője a' nagy hírre kapott közvetlen vannak, mellynek természete, mint a' legközelebbi példa mutatja, merő tétel 's ellentétből áll. És valóban is közvetlenül vannak minden tételek 's ellentételek, de csak akkor, ha egymással kapcsos-

latba jöven, egy lélektől hatvák át, mert különben elszigetelve egymás által eszközöltek p. o. a' világosság a' setétség által, és így közvetvők. — Fichte kezdé vonni a' philosophiát az életmives lény' természetével összhangzásra, azaz mellyben fejtőzésnek 's egységnek kell lennie. — Szerinte a' lélek' élete munkásság. — Munkássága a' tudat, a' kerekeiben összévágó miv' munkásságához hasonlólag, az egybefüggés által halad előre. — Ezen egybefüggés az okos valókban fejtőzés, ez által áll elő egység a' tudatban, nem különben mint a' gondolatok' egymásból fejtőzése által, következetesség a' gondolatokban.

Schelling az emberi véges ész, mellynek munkásságában Fichte szerint maga az én jelenkezik, egy a' világi dolgok' egymásból folyó okozati láncszemein közvetlenül jelenkező általános észszé (Die absolute Vernunft), istenséggé magasztalá fel. Mellyel elannyira az életmives lény' természetéhez illőleg bánt, hogy még azon öntudat nélküli állapotnak is aláveté (Bewusstlose oder total Indifferenz des Subjectiven und Objectiven) mellyben tespéd az emberiség' cseesemőköra, az öntudatrai fejtőzés előtt. Továbbá a' tudatot is, a' lét egységébe zavarván, a' helyben és időben létező dolgoknak ugyan életet adott, de egyszersmind a' lelki okfőt, a' buta anyaggal elnyeleté. —

Ezen tárgyakbani fogságából 's örök hanyagságából menté ki Hegel az általánost, magabani, vagy a' kül világtól külön vált szabad létre magasztalván azt fel. Az isten is lélek lévén, magabani létele az emberi lélek' magabani lételeből legjobban ki fog világítani.

Az öntudatban (Bewusstseinen) van a' lélek magában. — Itt ugyan is a' lételhezzi tapadástól (melly közönségesen valami testinek tartatik), szabaddá, a' tudattal, melly tisztán szellemi, egygyé lévén, természetesen arra az állapotra tér vissza, mellyben a' testbeni megjelente előtt volt. A' léleknek magabani létele tehát tudatos vagy személyes lét lévén, az isten is magában, lételének és tudatának fenségében és egységében van.

Az általánosnak már ezen a' világtól külön vált személyességei emelésével, az addig divatozott kettősi rendszer (Dualisticum systema) helyett háromságinak kell vala előállnia. A' szellem és testi világnak (Geist und Natur) egy okfői világbani (Logik) egyesítésével mellőztethetett el végképen a' túlságoskodás, mellybe az egységre igyekezet mellett a' kettősi rendszer szükségességén kicsapongott. — A' mennyiben már egyesizme (Idee) hatja meg a' hegeli tripartitumot, nevezetesen logicájában magában, vagy a' testiségtől elvált állapotjában van ugyan azon eszme, melly természet-philosophiájában, a' helyben és időben létező testekkel külön —, szellem-philosophiájában pedig az eredeti állapotjai visszatérteben, vagy külön is, magában is, látható, hogy a' Hegel eszméje maga a' közvetlen van, de nem személyes lételében, hanem csak lételének módjában: „Die Idee drückt nicht mehr noch weniger aus, als Art, sein ist nur das was Idee ist“ azaz, a' helyben és időben létező dolgoknak lételők csak annyiban (in der Art) van, a' mennyiben teremőjőktől tartatnak fel. — És így a' hegeli közvet-

*) Ez alkalommal az új kéréssel legyen szabad a' kalandáriomok' szerkesztőihez járulnom, méltóztásának csekély nevem mellé tenni ok szokott lakásom' helyét a' m. acad. névkönyvhez és valóságához képest feltenni. A' Vándor a' H. Vezérrel együtt újra is a' kigyó-utca' 401 számába küldi olvasóit, az Erdélyi Házi Segéd 301be: holott 1833. óta 403. sz. alatt lakom: 's ezt nem magamért, hanem azon számos jó urakért kérem, kik személyesen vagy megbízottjaik által felkeresnek v. keresztetnek, és sokszor a' félvárost bebolyogják, a' nélkül hogy a' 401. sz. alatt meg tudnának találni. Schedel F.

**) Athenaeum, 1838. 401. 's k. szel. A' 411 lapon becsúszott nyomtatási hibát, hol a' vallástalanság helyett vallástudomány áll, kérem figyelembe vétetni. A' vallástalanság adta Hegelnek a' valóságos irányt, mert a' hatás ellenhatást szül.

***) Tudva van hogy a' villany' hatási körében tüntek fel az első galvanismusi jelenetek.

len *van* igen egy a' theologusok' concursus Dei természet feletti értelmével.

Némely hegeli képtelenségek, minők a' semiből teremés, a' fogalom, mely maga a' való, maga az idő (Der Begriff ist das Wesen selbst, die Zeit selbst) mely elvont és egyszersmind megtestesült (Abstract und Concret), a' lélek 's gondolatai közötti viszonyból szépen fejthetők. — Ugyan is:

Mondók hogy a' lélek magában az öntudatban van. Az öntudat pusztá létűdat (reines Sein), tartalom nélküli üres gondolat, melyben semmi sincs.

Ettől azonban nincs mit tartani, mert a' semmi csak merő határozatlanság (reine Unbestimmtheit); sokszor semmit sem csinálunk, azaz nem határozzuk meg, hogy mit csinálunk — semmin sem gondolkodunk, azaz, nincs gondolatainknak különvált 's határozott tárgya, melyhez *énünk* kötve a' határozatlanság' tengerözönében elsüllyedés-től ment lenne:

„Nur immer zu! wir wollen es ergründen:
„In einem Nichts hoff ich das All zu finden.

Ha a' semmi nem csupa határozatlanság, úgy az merő képtelenség, mivel tudjuk hogy a' természetben hézag, 's üresség nincs. Ott is, hol a' köz vélemény semmit gondol, van valami, tudni illik levegő. Valójában csak a' határozatlan lehet azon *o'v' o'v'*, azon üres pusztaság, tohu vabohu, az a' mélység színét lepő setétség, melyből világosság csupán elválasztás, vagy meghatározás által lesz 1. Mos. 1. 4.

Mint a' teremés' nagy munkája, bizonyos napokrai határozás által létesült: nem különben az ész határozatok által alkotja értelmi világát. Ezen határozások már az egyes fogalmak.

A' fogalmak magából a' lélekből közvetlenül származván, méltán tartatnak elvontaknak (Abstract). De mivel a' fogalomnak szükségesséppen tartalmának is kell lennie, vagy olly miének, mit felfog; mert különben nem felfogás, önkenyt következik: hogy mivel az észbeni vagy abstract fogalmaknak a' kül természetben mindenkor megfelelő alapjoknak is kell lennie, ezek egyszersmind elvonvák és megtestesülve.

Abstract, Abstract — und doch Concret,
Was uns das leicht zu Kopfe geht!

Es ha már a' fogalom megtestesül, a' test pedig helyben és időben van, miért ne lehetne az, maga a' való? (Das Wesen selbst), maga az idő? (Die Zeit selbst). p. o. a' határtalan időből, egyes történeti felfogás által, határozott idő lesz: és így ez a' felfogás maga az idő, maga továbbá a' benne lévő történet is, méltán tartatik tehát a' fogalom elvontnak és tartalmasnak.

A' külön fogalmak 's előterjesztések pedig csak úgy létezhetnek, ha az *én* értelmi egységére vitének, ezért van a' lélek a' szellephilosophiában magábái visszatérteben. — Ezen visszatérés azonban korántsem a' Spinoza' minden végest elnyelő önállományaibai esés, hanem csupán egységre törekvés. És épen abból, hogy eredeti kútfeje felé tart ugyan, de abba soha sem szivárog vissza, következik a' fogalom' teljes szabadsága; valamint abból, hogy akkor is épen marad midőn tartalmának kül borítéka a' testi világban nincs többé, világos annak halhatatlansága.

Sűrgető harmadik kérdésére, tudniillik: csupán dialecticus közvetítéssel hogyan áll elő az egész természet? — jegyezzük meg

1. Hegel' dialecticája egy olly egymásból fejlődése az okozati láncszemeknek, melyek egyszersmind közvetlenek és közvetve (*). Innen elég érthető már azon hegeli adat is, hogy a' közvetlen a' fejlődés által lesz közvetetté.

2. Ez a' fejlődés egy teremési bibelődés, e-lőlegesen (a priori) vagy az értelmi szemlélet (el-lenkezőleg az érzési szemlélettel) útján. Az ész csupa fogalmakat fejt ugyan egymásból ki, de minthogy a' fogalmaknak fejlődése, magoknak a' bennök szükségességek befoglalt, helyben és időben létező dolgoknak fejlődése: innen, az értelmi világ' teremése magának az anyagos világnak is előleges alkotása.

3. Ez a' teremés, az életmíves lény' természetét lassudani fejlődésével, mindenben párhuzamos menetet vesz. Bár vonjuk a' párhuzamot.

Hegel' dialecticája a' *határozatlan létből, határozottat*, ebből ismét bővebb határozással *magábani létet* fejt ki.

Az életmíves lény, az ember' fejlődése az öntudatban kezdődik. Az öntudatban *énünk* létele' határozatlanságát felfogja, a' tudatban határozottá teszi, a' mikor van aztán neki határozott, magábani vagy tudatos létele.

Hegel' dialecticájában a' magábani lét, bővebb határozatot kap a' mássali *léttel*, hol pedig más is van, ott természetesen többség vagy *meny-nyiség* áll elő, ez ismét *lépcsőre* 's *mértékre* fejlik.

Mihelyest *énünk* az öntudatban magát észre veszi, azonnal látja, hogy rajta kívül más is van. De ez a' más rá nézve ismét csak határozatlan mennyiség (quantum) azaz mindegy, mit eléggé bizonyít az, hogy a' gyermek minden kezébe kapott dolgot evő felben van, mire nézve ebből a' határozatlanságból lépcsőket 's mértéket kell kifejtünk.

Hegel' dialecticájában a' mérték után külön *való* (Wesen) áll elő, még pedig elsősben csak *tü-netben*, azután *valódiságban*, majd *önállományban*, később *okozatban*, végre *viszonyban*.

Mit *énünk* a' határozatlan mennyiségű másból további határozással elmer, az, az ő külön valója. Ez elsősben csak tünet, mert a' gyermek saját a' tükörben megpillantott képét is más valónak veszi. Ezen határozatlanságból tehát újlag a' valódiságot kell elhatározania, hogy ismérte' körét bővítse. De a' valódiság ismét határozatlan mind addig, míg önállományra, okozatra és viszonyra nem fejlik ki.

Hegel' dialecticájában a' viszony-látás *felfogást* szül, a' felfogás *ítéletet, következtetést* hűz, mind addig, míg a' véges ész, a' *végtelene* (absolute Idee) nem hűz következtést.

Énünk a' viszony-látással nem egyebet csinál, hanem a' *dolg'* létét, mely mindaddig az anyaghoz volt kötve, felfogja, másra mint annak okára vagy tudtára viszi át. Ekkor már nincs többé kötve a' testi világhoz, mint léthez, hanem a'

*) Mint p. o. a' leszármazási fában, a' szülék magzatjaikra nézve közvetlenek, eldődeikre nézve pedig közvetve.

lét és tudat' egységében szabadon leng a földi tárgyak felett, s szabadon alkot egy értelmi világot. —

Hegel' dialecticájának természete, valamint philosophiája hármias részeinek egymásrai viszonya, másban akármiben is, aligha világosabban látható, mint azon nyelv-példában, melyet „Hegel a' mint van“ című értekezésem tart. — Mire nézve ezt bővebben nem is fejtegetem, hanem s' negyedik kérdésére a' már mondottakhoz, világosításul ezt adom. Igen is mondhatnók hogy Hegel' dialecticája átváltoztatása, de nem az Aristoteles' dialecticájának, hanem következendő állítmányának, hogy tudni illik az érzőtehetségben mind addig csak hatóság gyanánt (*κατα δύναμιν*) van az, mi a' tárgyaktól illetés alkalmával valóban (actu) van meg. Ezt már Hegel úgy változtatáta át, hogy dialecticája láncz-sorozatán, az előző szemben mindig hatóság gyanánt van az, mi, a' belőle közvetlenül folyóban, valóban van meg, p. o. a' határozatlanon kezdvén Hegel, ennek ellenjét a' határozottat teszi, mivel közvetlenül belőle ez fejlődik, a' határozatlanban már csak hatóság, mely ellenjében teljességben (actu) jelen van. —

Végezetül nem lehet illőleg nem méltánylanom sürgető' abbéli bánásmódját, miszerint, a' vádoló és mentő okoknak szorgos kipuhatolása után, kíván Hegel felett bírói pálczáat törni. — Vajha mindeneket illy lélek lelkesítene, így az előítéleteiben elfogult világ olly sok ártatlant keresztére nem feszítene. Nagyon szerencsésnek tartanám magamat, ha sürgető' hegeli borújára némi derűt vonhattam volna. Ha e' részbeni várakozásában csatlak, 's Hegel' ügye előtte veszte van, azt ne magának az ügy' rosszságának, hanem a' jó ügy' rosszszúl sült oltalmazásának tulajdonítsa.

Szeremlei Gábor,
felsőnyárádi ref. pap.

Kisfaludi-társaság.

— A' Kisfaludy-társaságnak m. nov. 27-d. hirdetett szépliteraturai jutalmára januar. 20ig, mint határnapig, harmincz két ballada érkezett az igazgatóhoz, melyek küldöttségi bírálat alá adatván, sorsukról a' febr. 6-d. tartandó második köz ülésben fog jelentés tétetni.

Literaturai mozgalmak.

— Megjelent, 's ritka fényben — Budán, a' m. kir. egyetem' betűivel: *Budapesti árvízkönyv*. Heckenast Gusztáv kiadó könyváros urnak baráti ajándékul. Irják Bajza, Balogh P. (stb, t. i. az általunk már említett író). Szerkeszti b. *Eötvös József*. Első kötet n. 8r. 296 lap, a' legfinomabb velinen 's kemény táblába kötve 2 ft. 30 kr. cp. Tartalma a' könyvnek, melyhez nem sokára vizs-zatérünk: 1. Szádvár és vidéke, hist. novella Fáy A. tól. 2. A' hű lovag, ballada Vörösmarty-tól. 3. Úti vázolatok, Pulszky Ferencztől. 4. Dalok Erdélyitől. 5. A' carthausi, román b. Eötvös Józseftől, első rész (folytatása a' 2-d. kötet-

ben). 6. Dalok Vachott Sándortól. 7. Dunaparti vizár gr. Dessewffy J. 8. Buda' visszavétele Péczely Józseftől. 9. Vándordalok Kunostól.

Pesten, Beimel' bet.: *Pesti nemzeti játékszini zsebkönyv* 1839re. Kiadták Gillyén Sándor és Nagy Ferencz. 16r. 96 l.

— *Egressy Gábor, Fancsy Lajos és Szigligeti Edvárd*, a' pesti magyar színház' érdemes tagjai, egy játékszini gyűjteményt hirdetnek ezen esztendőre *Pesti drámafűzér* cím alatt, melynek tartalmát 1. eredeti és külföldi, főleg színi hatásu drámák; 2. „a' színművek' szellemének vázlatát, a' bennök uralkodó főbb eszmék 's irányaik' rövid critical ismertetését, színészt és olvasót érdeklőket; a' színművek' scenariumát, 's azok' szelleméhez és korához illő öltözködésre utasító jegyzékek“ teendik. Részvételt ígértek Bajza, Erdélyi, Fáy A., Gaal, Jakab, Kazinczy Gábor, Kiss Iván, Komlóssy Ferencz, Kovács Pál, Kuthy Lajos, Lengyey, Lukács Lajos, Nagy Ignác, Schedel, Szemere, Szenvey, Tóth Lőrincz, Vachott Imre és Sándor, és Vajda; egyszersmind minden e' körben munkálkodó írók a' vállalat' pártolására szolítatnak. Megjelenik évenként négy, 320—384 lapnyi kötet, melynek mindenikében 4—6 színmű, köztök legalább egy eredeti 's az érintett toldalékok. Az évi folyamnak n. 16rétben, finom fiúmei velinen és csinos kötésben előfizetési ára 8 ft., egyegy kötetnek 2 ft. cp. Az első kötet Józsefnapi vásárra készül el. — A' vállalat. korszerű érdekénél, a' kiadók' ismeretes tehetségei, gyakorlati tapintata, 's összeköttetéseiknél fogva, ajánltatást 's minél buzgóbb részvételt érdemel írók 's olvasók' részéről egyformán. Azért szíves szerencse-kívánásunk kísérje azt!

— *Nagy Ignác*, ismeretes munkásságu írók által legújabbán ismét elkészültek: 1. Nevessük a' feltékenyt! eredeti vaudeville 2 felv. 2. A' növendék, vigj. 4 felv. Amalia szász hgne' után. 3. Hagyatok olvasnom, vigj. 1 felv. Toepfer ut. — Készülőben: 1. Vérboszu, történeti szomorujáték nagy Lajos kir. korából. 2. Falusi egyszerűség. vigj. 4 felv. Toepfer után.

Lukács Lajos Amalia szász hgne' írásaiból, „A' habozó“ 4 felvonásos vígjátékot fordítja.

Gaal Józseftől tanulatik a' pesti színházban: Szvatozluk, színjáték 5 felv.

Zsoldos Ignác Veszprém vmegyei főjegyző 's m. acad. r. t. sajtó alá készíti „A' szolgabírói hivatal' köre“ című legújabb munkáját.

Wargha István, Tolnán, a' kisdedovókat képező intézet' igazgatója, ismeretes philosophiai és nevelési írónktól illy című munkát veendünk legközelebb: Az elemi nevelés és oktatás' kézikönyve kisdedovók' számára.

Hegedűs Sándor, Vas vmegye' rendes mérnöke, azon nemes megyének újonnan épült börtönés a' benne keletkezett dologház' ismertetését készül a' közönségnek bemutatni.

Lugossy József, felsőhányai levelezőnk, rövid időn az academia elébe terjesztendi illy című, nyelvünkön e' nemben legelső munkáját: Arab nyelv' grammaticája, magyar ajku kezdők' szükségéhez alkalmazva. Hajlításí táblák 's gyakorló példákkal. Első kötet. — Arab nyelv' válo-

gatott példányai, czélszerű szótárkivonattal 's magyarázatokkal. Második kötet.

Egyed Antal apát 's m. acad. I. tag, kinek Tibullusát a' tud. társaság, Horvát Endre és Kölcsey Ferencz' tudósításokra fogadta el nyomtatás végett; befejezte azóta Ovid' Pontusi elegiái fordítását is, 's jelenen a' Metamorphosisokba vágott.

Rumy Károly hazánk' megyéinek choro-, topographia és statisticáján dolgozik (H. Mul. 1838, II. 221).

— *Időszaki sajtónk a' mult év' második felében (folytatás).* A' tudományos és közhasznu lapok közül lényeges haladást az *Ismertető* mutatott mind két osztályában. A' kiadó, Borsos M., kétség kívül legközelebb olvasóit, hogy lapjai szerkesztésére két, alapos készületű szaktudóst hívott meg, név szerint az ősművészeti részre, a' mi olvasóink előtt is ismeretes D. Vallas Antal acad. r. tagot, a' gazdaságra Fényes Elek acad. I. tagot, ki legközelebb magyarországi statisticájával pótlá literaturánk' egy nagy hézagát. Amaból hetenként egy félvnyi szám járt, ebből kettő, másfelven. Cikkelyek, millyek a' politechniai részben a' répaczukorgyártás' haladásai, a' keményítő chemiai tekintetben, eczetképzés és sebes eczetkészítés, telegraphia (távírás?), gőzerőművek' használása, Arago' követkamrai előadása a' vasutakról, Ercsi műtani tekintetben, Selliguer légszeszvilágítása — azokon túl is, mik ref. ítéletkörén kívül fekszenek —; úgy a' gazdasági rész' gazdagsága, a' benne uralkodó magasabb (statusgazdasági) szempont, egyik legdiszesebb helyet vívják ki e' lapnak időszaki literaturánkban. A' nem szak' embere is tanulsággal fogja olvasni a' szerkesztőnek elevenig ható nyomozásait földmívelésünk' akadályairól, D. Balogh József' közlését földmívelőink' értelmelenségéről, a' dézmát (Gáty), robotot (Ruehiet), a' kereskedést illetőket, a' gazdasági topographiához tartozó számos adatokat stb. — A' ket lap' közszhasznúságát tekintvén, valóban nem lehet b. Pongrácz Pál' ohajtásában nem osztozni, midőn tartalmas százsországi leveleiben (gazd. rész, 585. szel.) e' jegyzést teszi: „Az itteni lakosok' józanságán és mértékletességén kívül, az értelmességről nem olly alacsony fősvénységgel gondoskodnak, mint nálunk; mert az itteni vendégszobák' asztalain mindenütt találtam rendesen egy gazdasági lapot a' Saechs. Trompeter mellett. *Vajjon mikor fog a' mi Ismertetőnk legalább is csak minden hivataloszában fellelhető lenni?*“

'S ezek mellett keletkeztek, Joo János rajz-tanító' buzgóságából az egri „*Hétlapok műtudo-mány és egyéb hasznos ismeretek' terjesztésére*“. Ezeknek czelja leginkább „az ács, asztalos, erőművész, kályhakészítő, kerekgyártó, kovács, kőfarago, lakatos, takács, nyereggyártó 's más közönszegebb kézművesek“ között egyfelül azon elemi ismeretek' terjesztése, mellyek nélkül minden előmenetel lehetetlen, másfelül a' külön kézművek' haladásai' közlése, ez osztálynak részvétlen tespe-

déséből felizgatására. Nem szükség ezen irány' üdvös létét bővebben mutogatni, miután majd minden legkisebb tárgy, melly körülünk van, a' külföldtől függésünkre emlékeztet; 's azért kötelességünk közgazdasági szempontból is, e' lapoknak írva és szóval minden alkalommal ajánlása által, terjesztésükre hatni. 'S valóban azok meg is érdemlik azt; a' szerkesztő (s legnagyobb részt író) a' szükséges előzményeknek legtöbb mesterembereinknél hiányzására tekintettel levén, az *előismereteknek* is helyet szánt, 's eddig egyebeken kívül név szerint már a' rajzolás' elemeit, a' mértékek és hévmérők' ismeretét adta; bővebb cikkelyek jutottak az építési, az ács, asztalos és lakatos mesterségeknél; 's köztők azon felül igen korszerűek a' répaczukor-gyártáshoz szükséges eszközök, a' saynerhütti gépek' ismertetése stb. Kiterjeszkedik azonban e' lap néha a' szépművészetek' körébe is, mellyek eredetileg nem voltak ide szánva, péld. midőn A. Buonarotti' ele-tele elég bőven adatik, az egri érseki, most már nemzeti képtár' leírása Makárytól, mellyet minden más folyóiratban csak köszönettel lehetne venni; 's mik azt mutatják, hogy a' lap' határai szorosan még nincsenek meghatározva. Mi a' szerkesztőnek, kinek a' mesteremberek' művelése szíven fekszik, 's a' szükséges ismeretekkel kikészültnek látszik, szerencsét kívánunk vállalatához; 's az, reménylünk, ki fogja magának vinni a' fenmaradhatást, ha egyfelül minden cikkelynél a' közvetlen alkalmazhatást, közönsége' foghatóságát, 's főleg a' még hátra lévő tömerdek előismeretek' szükséges voltát szem előtt tartandja, másfelül, ha az úgy is egy héti ivet kevesebb hely-pazarlással, tömöttebbé 's egyszersmind tarkábbá teendi. A' rajzok correctek és szépek, de nem lehetne-e azoknak tömöttebb adásával tömerdek papiros- és nyomtatási költséget megkímélni? nem kár-e azokat rézre metszetni, holott a' kő annyi-val olcsóbb stb; mert lapnál, melly eleinte csak illy kis körre tarthat számot, a' gazdálkodás a' költségben, 's pazarlás a' tartalomban lényeges alapok. — Az ár (felévre postán 4 ft) annyi rajz mellett nem szerfeletti. (*Vége következik*).

— **Hivatalos levelezés.** — K. I. versei E. ből visszavehetők. — „Amália“ által javasolt felszólítás Kölcsey' ügyében, úgy mint előadatik, nem eszközölhető. Bizo' versei felv. — *** újabb sürgetése felvét. — „Felelet a' Szionnak többek' nevében“; noha teljesen megezáfolja ellenét, de mivel ez úgy is maga verte meg magát, felesleges; 's különben is közérdekesség' hiánya 's hosszúsága miatt fel nem vétethetett. — O. L. versei nem használhatók. —

— **Íróink közé** iratták magokat *Tanárky Sándor* cs. k. őrnagy 's m. acad. r. t. és *Világfi Antal* urak.

Igazítások. Figyelmezőnk' utolsó száma' 47. szel. a' jegyzésben, 24. sor., olv. kleberig-gel, 30. sor.: olv. Rumy.

 A' még előfizetni akarók kéretnek rendeléseik' minél előbb megtételére, hogy a' küldözés rendbe jöhessen.

FIGYELMEZŐ

AZ EGYETEMES LITERATURA' KÖRÉBEN.

Kiadó szerkesztők

SCHEDER. VÖRÖSMARTY. szerkesztő társ **BAJZA.**

HARMADIK ÉV

Pesten.

Januárius' 29. 1839.

5. szám.

Tartalom. Hazai literatura. B. Eötvös József és Szemere Bertalan: a' fogházjavítás' ügyében (*Szombatagh Gusztáv*). — Kalendáriumok (Honi Vezér, Házi-Barát, Filler-Kalend.). — Kisfaludy-társaság. Literaturai mozgalmak.

HAZAI LITERATURA.

Fogháztárgy:

- 1) *Vélemény a' fogházjavítás' ügyében, nsBorsod vármegye' ebbeli küldöttségéhez. Irta Báró Eötvös József. Pesten, 1838. Kiadja Heckenast Gusztáv. 8r. 61 lap. Öt tervrajzzal *).*
- 2) *Terve egy építendő javító-fogháznak a' magány-rendszer' elvei szerint. Irá Szemere Bertalan. Kassán, 1838. Werfer Károly' könyvnyomtató intézetében. 8r. 64 lap. Egy tervrajzzal.*

A' fogházak' ügye Howard' ebbeli törekvései után, a' legújabb időkben leginkább Beaumont és Tocqueville' éjszakamerikai utazások óta **) kezdi Europa' figyelmét magára vonni. Hazánkban e' tárgyat talán Scheder pendítette meg legelőbb, először csak mellesleg a' Tud. Gyűjt. 1830diki II-d. kötetében, Friedreich' lélektani tára' ismertetésében, utóbb, Beaumont és Tocqueville' munkájok' megjelenése után, bővebben a' Tudománytár' III. kötetében. De nagyobb befolyással, mint e'

folyóirati cikkelyek lehettek, volt reánk nézve Bölöni Farkas Sándor' „Éjszakamerikai Utazása“, kivált, minekutána e' munka nemzeti academiánk által nagy díjra méltattatván, iránta közönségesebb figyelem gerjedezett. *Abauj, Arad, Komárom, Vas és Nógrád* a' régi, egészséget és erkölcsöt rontó börtönök helyett állítandó dolgozó házakról gondoskodtak, *Gömörnek* új, a' javítórendszer szerint tervezett fogháza emelkedik, mely a' nyáron alkalmasint elkészül, *Pest* vármegye Kecskeméten létesítését elhatározta, 's *Borsod*, terve' elkészítésére választmányt nevezett.

Ki ne örvendene e' haladásnak? De ne feledjük, milly úton eszközöltetett! Minek-előtte cselekednénk, gondolkodnunk kell, különben nem tudjuk, *mit* és *mikép* cselekedjünk. Társas életünk' minden javításainak feltétele az *eszmék' előre járó kifejlése*; 's így a' társas élet' intézeteinek kifejlődése a' literatura' haladásától függ, mellynek az életet meg kell előznie: de jegyezzük meg jól, a' *nemzeti* literaturának jutott csak e' hivatás. Napjainkban a' tudományokat ujonan többé fel nem találhatjuk, mert azok ezredek óta már léteznek, 's így minden műveletlen nemzetnek

*) A' Themis' 2-d. füzetéből külön lenyomtatva.

**) Lásd e' tekintetben különösen: Du système pénitentiaire aux Etats Unis, et de son application à la France. Par M. M. de Beaumont et de Tocqueville. Paris, 1833. 8r.

azokat a' műveltektől kölcsönöznie kell, minél fogva a' műveltség' első csirái mindig idegen nyelv 's tudomány által élesztetnek ugyan fel, de tekints a' világ' historiájába 's felelj: műveltetett-e valaha nép, 's kifejleszthette-e társasági élete' viszonyait csak némi tökélyre is, *nemzeti* literatura nélkül? A' görög, római, olasz, angol, francia 's német nemzet nem nemzeti literaturája által hágozt-e műveltség' 's polgárisodása' magas fokára? Mutat-e Europa' története ezeken kívül még más teljes műveltségű népeket? és csak egyet is, melly idegen nyelv 's literatura által emelkedett volna a' polczra? Ha Széchenyi István nem magyarul ír, hatnak-e munkái így nemzeti életünk' belsejébe, 's gyakorlati törekvései érhetik-e azon sikert, mellyet tapasztalunk? Bizonyosan nem, mert a' nemzet' értelmessége, mellytől terveit kivitele függ, vállalatai' létesítésére szellemileg el nem készül. Ha Bölöni Farkas Sándor más nyelven írja útazását, teszi-e azon hatást, 's fogházaink' sorsa nem marad-e alkalmasint a' régi? Sőt nemzeti literaturánk' kifejlődése nélkül Borsod vármegye, fogháza' javítására hihetőleg választmányt sem nevez ki, 's báró Eötvös József és Szemere Bertalan, mint e' választmány' tagjai, véleményeiket bizonyosan nem közlik a' hazával; mert e' két lelkes ifju férfi is már magának újabb nemzeti literaturánknak nevéndéke; mindkettő annak eszméitől felizgatva tűzé ki a' fogház' ügyét vizsgálódása' tárgyaul, és Szemere, ki később útazott, Europa' nevezetesebb börtöneit is e' szándékából látogatta meg. Tárgyak' fontossága mellett e' munkácskák tehát még azon tekintetből is nevezeteseek, mivel általok hozzánk az új nemzedék szól. Szemere először lép fel a' közönség előtt; Eötvös, ki minden ifjusága mellett, mint költő már kitüntette magát, didactical prosában eddig még nem próbálkozott: de a' jelen irat tehetségei' terjedelmének nem kis tanúsága; mert akár mint szeressem verseit, próásjától még többet reményelek. Valóban öröm, ha ifjainkat így elkészülve, illy szellemmel 's illy nemes ügy mellett felszólalni látjuk. Mindkettő, bár röviden — mert mint tagjai a' választmánynak, szóval szándékolák munkácskaik' hézagait pótolni — de teljes tárgyismerettel szól. Eötvös' ismeretei terjedelmesheknek látszanak, ő e' tekintetben többet olvasott, Szemere többet látott,

nézetei gyakorlatiabbak. Mind kettő, mint ezt újabb literaturánk' nevéndékeitől várni lehetett, gondos előadással bír; Eötvösé azonban lelkesültebb, ömlőbb, magával ragadóbb; nála a' költő hevíti a' próasíró, színt és magasabb érzelmekeket ad neki; Szemere ellenben kitételeiben szabatosabb 's előadásában rendszeresh. Eötvös' munkájának fő tökélye a' fogházjavítások' historiájának 's elveinek felvilágosítása, 's kivált ez ügy' lelkes és hathatós ajánlása; Szemere' dolgozata ellenben egy kerekdedebb egésznek képez, 's tárgyat belső organisációjában teljesebben tünteti elő. A' szellem végre, melly mindkettőt élteti, a' legtisztább humanitásé, olly lelkesedés, milyenne csak ifjú hő kebel képes. Mind két munkácska tehát tartalomra, előadásra 's szellemre jeles, vármegyéink' figyelmére igen méltó szándékok' nemességénél fogva pedig dicső. Ha ifjaink illy készüllettel 's közhasznú hazafiúi szándékkal lépnek fel, a' critica őket csak tisztelettel vezetheti a' közönség elébe.

A' tartalom' közelebbi megismertetésében ez alkalommal kissé bővebb leszek, hogy az emberiség' e' fontos ügye, mennyire lehetséges, e' laphan is részvevő organumát találja. Lássuk elébb a' fogházjavítások' historiáját.

„Mind az, mond Eötvös, munkája' 16. lapján, mi a' középkorban a' tömlőczők' javítása körül történt, csak az anyagi szenvedések' könnyebbitésére irányztatott. Ezért tevék a' keleti császárok kötelességül a' püspököknek 's bíráknak a' tömlőczők' évenkénti megvizsgáltatását *). Ezért történt ugyan az Milanóban, Genuában, több olasz tartományokban, 's végre Franciaországban, hol I. Ferencztől XIV. Lajosig majd nem minden király alatt új törvények által parancsoltatik a' tömlőczökre való felvigyázat; ezért fáradtak végre mind azon egyesek, kik durva századokat meghaladva 's csak szent hitvallásunk' parancsait követve, melly naponként imádkozik a' rabokért, nagylelkűen feláldozták életüket, 's minden örömeit, hogy egyes szerencsétleneknek letörölhessék könyveiket 's vigasztalással derítsék a' setét börtön' homályait; ezért Paulai sz. Vincze, Borromaei sz. Károly, Claude Bernard, ezért végre nagy részt Howard, azon nagy szentje korunknak, kinek neve szebben fog hangzani századok után, mint bár mi más, mellyet mindenki ösmér, senki nem áld. Mert ha szép, embertársainknak áldoz-

*) Codex Theodosianus Lib. LX de custodia reorum. Codex Justinianus Lib. 1. Tit. IV. de episcopali audientia.

ni életet, ha dicső, évekig fáradni homályban oly cél után, melytől dicsőséget nem várhatunk, csak hogy szerencsétlen embertársaink sorsán könnyíthessünk, bizonyára az övé a' legszebb babér, ki 1756-tól a' francia fogságból megszabadulva (hol a' hét éves háború alatt katonai fogságban tartott) egész életét, mint a' bedfordi grófság' she-rifje 's független egyes, csak e' czélnek szentel-
lé, 's körüljárva hazája' tömlőceit, 's körülutáz-
va Európát, veszélyekkel 's kellemetlenségekkel küzködve feláldozza mindent mit az élet a' vagyono-
snak kellemettest nyújthat, csak azon egy remé-
nyert, hogy a' rabok' sorsa (mellyet munkájában a' világgal ő ismertetett meg először egész ször-
nyűségében) enyhülni fog *). De Howard maga a' rabok anyagi jóléte gyarapításában fáradott leg-
inkább, 's habár munkásságával a' tömlőczökre nézve egy új aera kezdődik, 's ha bár munkái a' leghasznosabb gondolatokat foglalják is magokban, még távol vala attól, mire a' tömlőcz-i tudomány felszázadnyi tapasztalás után végre haladott. Meg-
tartani tisztaság, rend 's az által hogy egy tömlőczbe nem szerfelett sok rab záratik, az egészséget, munkásság által biztosítani a' rabok' jövődjét, 's egyszersmind kisebbiteni a' tartási költséget; ez vala majd nem az, mit Howard, 's idejében azok, kik példáját követék, tömlőczjavítás alatt közön-
ségesen értettek.“

„A' valódi *jobbító rendszer*, mely csak a' rabok' teljes elkülönülésében áll, még távol vala, 's e' szép intézet' dicsősége egy más boldogabb éghajlat' sajátja lón, mint annyi más szép 's jó, minek magvait mindig Europa hinti el, de mindig csak ott hajtja kalászeit, mint ha az isten éghaj-
latunknak napszámúl adta volna e' másoknak mivélését, nekünk csak a' küzködést adva végzetül; 's szerény quackereknek köszönheti a' világ, hogy a' hibák, melyeket a' 18. század tudósai észre-
vettek, de a' nélkül hogy orvoslásokra valamit ja-
vaslottak volna, végre megszűntek 's józanabb 's emberibb tömlőczöztetés lépe helyökbe!“

„Azonban itt is hosszú, majdnem 40 eszten-
dei tapasztalás vala szükséges, míg végre a' mos-
tani tökéletesülés annyi próbákból kifejlődhetett.“

„Minekutána a' gyarmati összeköttetés' meg-
szűntével az anyaország' verengző törvénykezése megszűnt, 's az elébb annyi esetekben használt halálos büntetés' helyébe, mind inkább hossz-
as elzárás használtatott, az elébbi tömlőczök' szűke végett Pennsylvániában egy új 's Howard nézetihez alkalmazott fogház építetett ugyan 1786ban Phi-
ladelphia városában, mely, helyétől a' Walnut-stree-
ti tömlőcz' neve alatt ismeretes, de minekutána itt csak a' nagyobb gonosztevők záratik el ma-
gánosan, esendről pedig, vagy valódi elkülön-
zésről szó sem vala még, főkép miután a' hely-
szűke miatt két két gonosztevő záratott egy szo-
bába; e' tömlőcz, bár akkori időben a' legtüke-
letesebbnek hirdetve, 's 1797ben Newyork 's ké-

sőbb más tartományoktól utánoztatva, poenitentia-
rius tömlőcznek nem nevezetethető, 's a' szabadult
rabok' sokszori visszatérése, csak hamar hibás-
nak gyaníttatá e' módot, 's minthogy mindenki
átlátá, hogy leginkább a' rabok' összekeverése és
társalkodása az ok, mely miatt az eddigi tömlő-
czök a' köz várakozásnak meg nem feleltek vala,
a' newyorky status, 1816ban az auburni, Penn-
sylvania 1816 a' pittsburgi, 's 1821 a' város 's a'
keleti grófságok' számára a' cheryhilli tömlőczöket
építtvén; alapelvül az egészen magányos elzárást
hozák be ez új intézetekbe. — E' próbával a'
tömlőczjavításban új aerát kezdé, mellyel, Ho-
ward' iparjait az elsőnek nézve, másodiknak ne-
vezhetünk“.

„De minekutána a' magányos munkátlan el-
zárás az auburni fogházban megpróbáltatott, 's ki-
tűnt, hogy 80 e' czélra elkülönözött rab közül nem
csak 5 meghalt, 's egy megbolondult, hanem va-
lamennyi oly testi 's lelkikép elgyengült állapotba
süllyedett, mely azoknak további tartását a' leg-
nagyobb veszedelem nélkül nem engedé, 's midőn
ugyan az tűnt ki minden más ehhez hasonló tömlő-
czökben is, hol a' rabok *munkátlan magányban*
tartattak, az egészen magányos 's munkátlan elzá-
rás' rendszere Pennsylvániában megváltoztatott,
Newyork 's más tartományokban pedig 1823ban
véggé elhagyatott, hol helyébe az úgy nevezett
auburni rendszer hozatott be 1824ben, mely az
*éjjeli magányos elzárást megtartván, nappal kö-
zös munkát rendel, de a' legszorosabb hallga-
tás által feltartván azon morális elkülönözést,
melly nélkül a' rabot társai' rossz befolyásától
megőrizni nem lehet“.*

„S innen kezdődik a' tömlőcz-i javítások har-
madik, mostani epochája, mely szerint azon ame-
rikai tartományok, melyeknek tömlőczzei javító há-
zak, két különböző rendszert követnek, miknek
egyike — mely *közös munka és hallgatás, az
auburninak* neve alatt hét tartományban gyako-
raltatik, — másika, melynek alapja *munkával
összekötött tökéletes magányosság*, Pennsylvánián
kívül még csak New Jerseyben létezik“.

Elhagyjuk itt lelkes szerzőnket, hogy a'
legujabban Éjszakamerika' tartományaiban
divatozó két fogházi javító rendszert röviden
közelebbről helyegrezhessük. *Erkölcsei javítás*
mindkettőnek célja, mit értelmi, erkölcsi 's
vallásos oktatás, de kivált *magány 's munka*
által igyeksenek elérni. A' *philadelphiai* rend-
szernél a' magány tökéletes, *testi*; mert a'
rab soha sem hagyja el kamaráját 's ott dol-
gozik 's nyer mesterségi, erkölcsi 's vallási
oktatást; az *auburninál* csupán *lelki*, mivel
szerinte a' betömlőczözötték *köz műhelyekben*
együtt dolgoznak, de *hallgatva*, 's hálásra kü-
lön kamarákba egyenként vezetnek vissza.

Ha hazánkban a' javító rendszer szerint
új fogházakat építeni akarunk, mindenekeelőtt
a' követendő rendszert kell elhatároznunk,

*) E' nagy férfiú 1790. Krimmiai Tatárországban ál-
doztatja lett emberszeretetének beteglátogatás által
ragadt ragályban jan. 2kán Chersonban kimúlván
Házja emlékeztetének a' londoni sz. Pál templom-
ban oszlopot emelt. Rec.

e' szerint módosul aztán a' fogház' terve, személynézet stb. 's ím' e' két fő kérdés az, mellynek eldöntését mindkét munka tárggyazza. Mindkettőre nézve pedig szerzőik nézeteikben némileg eltérnek egymástól. Eötvös az auburni és philadelphiai rendszert *együtt, egy fogházban* akarja létesíteni; az első a' kurtább időre, vagy csak gyanúból bezártakra, a' másikat a' nagyobb, hosszabb időre elítélt bűnösökre nézve, hogy egyesülve gyári munkákra használtassanak. Ezen mód *olcsóbb* 's pénzbeli tekintetben *kamatosabb*. Szemere ellenben főleg az *erkölcsi javítást* tartja szemében 's ezt egyedül a' philadelphiai rendszer által hiszi sikeresen elérhetőnek, vagy mint ő nevezi, a' *magányrendszer* által. Okai miatt a' *hallgatót* (auburnit) megveti, ezek: mivel a' magány 's elkülönzés, minden rendszabások ellenére sem tökéletes, 's fentartására a' legkeményebb fenyíték 's a' korbács' szünteleni használása nélkülözhetlen, mi ellenséges indulatokat 's ellenszegülést szül, 's a' rabra mért büntetési mennyiséget is felülhaladja. Hogy a' szándékolt cél elérthessék, színte a' magánynak tökéletesnek kell lenni, 's a' testi büntetéseknek egyáltalában megszűnni. De halljuk őt magát! (16. l.)

A' magányrendszer egyedül alkalmas a' bűnös' megjavulását eszközölni. Az örökös magánylét 's a' háborítatlan csend gondolkozásra maga magába vonja a' lelket, 's az ember nem kerülheti el, hogy lelkismeretével ne találkozzék. Midőn a' multa emlékezik, életének bűnös szakán is át kell mennie 's apródonként hozzá szokik először megállni rajta, aztán elmélkedni róla, végre hibáit megismerni. Az egyedülség, mi kezdetben elkeseríté elméjét, utóbb annak elmélkedést ad, mit követ az ellágyulással járó vágy kifelé, 's hol elmélkedéshez érzékenyülés járul, ott a' megszentelődés közel van. Így történik hogy azok, kik az embereket sértegették, mondhatlan örömet érznek ha kamarájukba ember lép, 's a' legyet és pókot a' világért nem bántanák, mert élő állat 's némileg társul szolgál; 's ime ez nagy lépés, kínos vágyat 's becsülést éreztetni azon társaság iránt, mellyet ők botorúl megsértettek. A' tapasztalás azt is mutatja, hogy itt a' lélek minden benyomásra rendkívül fogékonyvá válik, 's epedve nyílik meg az erkölcs és vallás' vizsgáztatásának befogadására".

Meg kell e' helytt vallanom, hogy a' hallgató- és magányrendszer mellett szóló okokat megfontolván, 's entapasztalásaimmal egybevetvén, hajlandó vagyok az utolsónak elsőséget adni. A' büntetés kétségtelenül javít, ha igazságos, ha minden önkény és kegyet-

lenség' befolyása nélkül vitetik végbe, ha olly szenvedelmetlen, változatlan, 's tisztán a' bűnös' önvétkeinek következése, mint a' természet' büntetései. De hogy igazán hassanak, ahhoz magány kell, mert illy siker csak magabaszállás, elveink 's követendő maximáink, tehát gondolkodásunk', érzésünk' 's akaratunk' reorganisatiója által lehetséges. Gyökeres javulás, az emberi természet' legmélyebb bűvára Kant szerint, egyedül belső revolutio, erkölcsi újraszületés által eszközölhető; mert a' jó bennünk születik, kedélyünknek, eredeti, erkölcsi törvényeinkhez való ragaszkodásában áll; a' világ elveink' erejét és tisztaságát többnyire csak rontja 's zavarja; 's ha okossá és közhasznúvá, társaság nélkül, senki sem lehet, mert élettapasztalásink 's kötelességink' gyakorlati köre ez; bölcsesé és szentté magány nélkül még annál kevesebbé válhatik valaki; de ehhez olly elvonultság szükséges, mellyben a' lélek, munkájában nem zavartatik, 's hová az emberi önkény 's kegyetlenség nem hat, szóval mint ezt a' minden testi büntetést kizáró magányrendszer nyújtja.

Azonban minden elmélet' helyességét csak a' tapasztalás igazolhatja, 's így rögtön szükségkel a' tökély' magas fokát nem szoktuk elérni. Amerikában a' hallgató és magányrendszer közötti elsőség még nincs teljesen eldöntve, 's ezt Beaumont és Tocqueville sem merték elhatározni. A' mint a' dolgok különösen hazánkban állanak, első lépéssel egészségtelen, henyélést 's erkölcselenséget tenyésztő fogházaink, némi lehetséges javításokkal, alkalmasint *dolgozó házakká* fognak átalakulni, mi tetemes haladás leendő; azon vármegyék azonban, mellyek e' célból új épületeket emelnek, inkább a' javítórendszert létesítendik 's ez esetben felette sajnálnám, ha legalább egy pár közülök a' magányrendszert egész tisztaságában nem valósítaná; részint mivel benne az eddigi fogházjavítások' tetőpontját látom, részint hogy az egyik vagy másik rendszer' elsőségre tettelesen, kérdésen kivülivé tétessék.

A' követendő rendszer' elhatározása dönti el az épüendő fogház' tervét; melly természetesen mindkettőnél némileg különböző. A' fő kérdés itt a' költség' szerzése. Honnan vegyük a' szükséges pénzt? Gömörben az új javító fogház szabad adakozások

által emelkedik. Ez felette bizonytalan mód; azért Szemere a' *kivételést* ajánlja, Mátyás király' Vidik decret. 64. cikkelyére hivatkozván melly így szól: „Praelati et barones, ac universi nobiles teneantur in medium comitatus, de eorum bonis contribuere, si quando ad communem necessitatem comitatus expensis opus sit. Negligentes comes cum exactione soliti birságii ad contribuendum cogat“. A' dolog tehát kétség kívül törvényesen is indítványba hozható, 's a' megyei egyetem' többsége abban elhatározó végzést hozhat, és pedig nem csak a' fogházakra, hanem minden ebbeli közhasznú, a' szükség által javasolt intézetekre nézve; mit azon kívül a' magyar nemesség' politikai állása 's a' kor' követelései mindig sürgetőbben és sürgetőbben kívánnak. Hozzá járúl, hogy 1815-től fogva háború nem lévén, a' nemesség subsidiumokat sem fizetett, melly aránytalanságnak némi helyreállítására az utolsó hosszú országgyűlés nem csak ön költségeit, hanem tudományos célokra is a' nemességre vete ki terhet; melly nemes példát a' vármegyéknek is követni illik, ha másképp a' nemesség, mint erkölcsi testület, tekintetét fel akarja tartani. 'S íme itt a' lelkes Nógrád' legújabb példája. Korunkban a' színházak' kiadásai majd mindenütt felülhaladják a' bevételt, kivált olly kezdő intézeteknél, millyen péld. pesti nemzeti színházunk. Míg tehát a' legközelebbi országgyűlés e' bajunkon gyökeresen segítne, Nógrád, a' köz jót tetteleg előmozdítani kívánván, Keglevich Gábor dicső főispánjok' elnöksége alatt 5000 ftot vete ki a' nemességre, mindenkinek szabad akaratjára bizván a' rá rótt mennyiség' lefizetését. A' pénz össze fog gyűlni; az iránt az ügy' fontossága, az igazság, a' kor' követelő szava 's a' magyar nemesség' hazafisága kezkeskednek.

A' mi végre a' javító fogházaknak mind a' két munkácskában közlött épületi terveit illeti, — ezek' megbirálása az építőmestereket illeti*); személyzetükre nézve pedig csak egy észrevételem van. Fő tekintet érdemel az igazgató, illy tisztviselőségre kevés ember lévén alkalmas, mert ellenkezőknek látszó tulajdonokat kíván: szilárd, rendíthetlen akaratot és bátorságot, 's kifogyhatlan, sem-

mi szilajság és háladatlanság által meg nem zavarható emberszeretetet és szelidséget. Az ausztriai tartományokban illy hivatalokra többnyire katonatisztek használtatnak a' legalsóbb osztálytól egész a' generálisig, kik, ha a' fogházak' igazgatása közvetlenül rájuk bízatik, az álló seregből kilépnek 's polgári tisztviselőkké válnak; ellenkező esetben pedig — azaz ha a' foglyokra való ügyelet csak közvetett kötelességük — 's kivált ha egyzersmind az erősségnek vagy várnak parancsnokai, katonai czímeiket 's rangjokat megtartják. Minden esetre szükséges, hogy e' fontos tisztviselőnek jobb fizetés 's magasabb rang adassék.

Előadám mit a' javító fogházak' ügye' felvilágosítására szükségesnek tarték, 's ím egy ellenvetés ötlök eszembe: Olly előkelő fontosságú tárgy-e ez, hogy annak létesítésén mindenek előtt kellene törekednünk? Lekezebben erre nem felelhetnék mint báró Eötvös József' szavaival: „A' tömlöczök' javítása jó és kívánatos, így szólnak bizonyára sokan azon... emberek közül, kikből.... ha szókönyvekből e' szócskát: *de*, elvehetnéd, még jó polgárokat csinálnál, — *de* nem idején van, hazánk illy jobbításra még meg nem érett, 's halgatagság épen itt kezdeni, holott még mások vannak, az oskolák például, 's az utak, 's mindenek. — Nem történt újítás e' hazában, melly ellen ezek nem hozattak volna föl; alapíts academiát, 's normális oskolákról szólólandanak, építs elemi oskolát, 's praeparandia kell, hol oskolamesterek neveltessenek, 's ha ezt, ismét felsőbb intézetek e' mesterek' mestereik' neveltetésére, 's így megint az academiához jössz; kezdj akármit, nem itt kellene kezdened, 's hát hol? én megmondom a' titkot: *sehol*. — Ne hallgassunk ezekre! 's mi jó, bármilyen legyen az, alapítsuk, alkossuk, terjeszszük; a' kezdetnek legjobb módja *valamit kezdeni*, 's termékenyebb a' földön nincsen semmi mint a' jó, melly egyszer behozva, ezer következtetést szül, 's ha nem rendszeres úton is, végre oda vezet, hova érni akarunk — a' *jobbhoz*“. 6. l.

Midőn végül e' két munkácskát honunk' kivált vármegyei tisztviselőinek figyelmébe ajánlanám, az emberiség' ez ügye' pártfogása' gerjesztésére Eötvös' szavaival rekesztem be ismertetésemet: „Nagy a' kor, mellyben élünk, 's alig van kebel annyira hideg vagy

*) Vesd össze e' tárgyra nézve az egri Héti lapok' 17-d. számát, hol szinte tervek is adatnak. Szerk.

elszigetelt, ki e' sebesen haladó kifejlődést tekintve, nem szorúlna, vagy emelkednék, miként vagy a' reményein túl haladt, vagy azokhoz közelgő időt tekint! De nagysága nem az, hogy a' gőz' hatalmát feltalálta, 's vasútait építve, minden távolságot eltüntetett, 's a' földet mintegy kisebbé varázsolá, hogy rajta önmagát nagyobbbnak érezhesse; nem hídjai és csatornái, 's fenséges építményei, — mert így nagyot tettek a' régiek is, 's bár zsarnokhatalom építé, csodálva állunk Egypt' pyramisai előtt: korunknak nagysága az, hogy *emberszerető*; korunknak dicsősége, hogy az emberi nem' benszült nemességét előismeré, hogy a' sklavkereskedést megszüntetése, a' spanyol autodafének lángjait eloltá, hogy a' rabok' sorsát meggondolva, a' kínzást büntetéssé változtatá."

„Sietve halad e' haza is a' század' szellemével; mindenünnen vasutak méretnek, a' Duna' síkját grözösök szántják fel, mindenünnen iskolák 's intézetek támadnak, 's hát a' tömlőcz-jobbításra nézve nem volna szabad semmit reménylenünk? csak az anyagi jólét megszerzése után fáradozna e' nagy nemzeti erő, 's nem volna egy szó, melly arra intené, hogy van valami, mi fényes reményeinknél elébb jár: *kötelességünk*? kötelességünk azok iránt, kik ellenünk vétkeztek, kik a' hontörvényt megszegék, de nem szüntek azért emberhársaink lenni; kik véghetlen keserveket szenvednek, 's kiken segítenünk kell, mert segítenünk lehet; 's mert emberhársaink iránt minden, szoros kötelesség, mi nem lehetetlen."

Szontagh Gusztáv.

Kalendáriomok.

(Folytatás).

A' *Honi Vezér* mindegyre megtartja célirányos alakját 's érdekes tartalmát. A' kalendáriomban magában a' napkeleti 's nyugoti rovatokban némelly elemek nem vétettek tekintetbe, 's ref. csodálkozva találta Mercuriust és Uranust is a' *látható* vándoresillagok' sorában! Avvagy úgy veszi-e a' szerkesztő a' láthatást, hogy a' mellyek látcsővel láthatók? De ekkor mert nem vette fel a' négy kisebb planétát is?... Szinte gondatlanság volt a' 17 l. az órák' késedelmét vagy elősietését (az idő-egyenletet) illetőleg, fokokat perczek helyett, és perczeket másodperczek helyett említeni. 'S hibátlanul adatnak-e itt a' másodperczek? A' 19. l. mondatik, hogy a' jelen év az 1839dik *Magyarország' kezdete óta*... Risum teneatis amici! Mi a' martius' 15dikén nálunk is látható fo-

gyatkozást illeti, melly Károlyi' sovány Vándorában igen felületesen érintetik, kiírom ide nevezetesebb körülményeit, minthogy egy kalendáriomunkban sem adatnak ily részletesen.

A' fogyatkozás'

	Kezdet.	Vége.	Nagysága
Budán	4 ór 18' estv.	5 ór 40' estv.	3 $\frac{3}{10}$.
Kassán	4 " 11 " "	5 " 5 " "	3.1.
Győrött	4 " 20 " "	5 " 25 " "	3.2.
Debreczenb.	4 " 28 " "	5 " 40 " "	3.3.
Szegeden *)	4 " 40 " "	6 " 0 " "	4.1.

*) Itt azonban a' szerkesztő nem jegyzi meg, hogy a' fogyatkozás' vége Szegeden nem lesz látható.

A' kalendáriomi dolgokra következik a' budapesti vizár' érdekes leírása, mellyhez a' czimlap mellé adott pesti vározház-piaczi jelenet tartozik. — A' többi igen érdekes tárgyak: Az egészségről; nemzeti szokások, tatár lakodalom, görög menyekző, a' korszikaiak' (sic! 's miért nem corsicaik) ritka szokásai stb; gazdasági jegyzetek' tára, 's itt nevezetesen: gyümölcsfa-nevelés stb; vadászat, toldalékkal a' kutyák' ápolásáról stb; vidámság' szekrénye; poli(y)technia; emberismeret, avvagy nevezetes történetek, vizsgálatok, tapasztalások az emberről, szellemi 's testi tehetségeiről stb; utazás földön és levegőben, avvagy értekezések a' vasutakról, léghajózásról stb; természetismeret, állatok' és növények' természeti leírása, rendkívüli jelenetek a' természetben, némelly állatok' caractervonásai stb; természeti csodák és ritkaságok stb. (Manna a' pusztában. — Bizonyos franczia 1832dik évi utazásában Sinaitól egy napi járásra igen sok fára talált [tamarix monifera, az araboknál toraf], melly körül aszszonyok és gyermekek foglalkoztak, hogy a' manát, melly a' gallyakról esőként hullott, fölszedhessék. Az arabok azt hitették el vele, hogy azon manna megtisztítva a' legjobb mézzel vetélkedik. Azon darabok, mellyeket ő szedett, borsó-nagyságú cseppek, izre kellemesek, nem igen édesek, hanem mézganeműek voltak. Ha ezen manát az arabok tisztítani akarják, forró vizet öntnek reá, azután lehabozzák. Talán e' lesz a' Mozeses könyveiben említett manna stb.); balesetek, hegyomlás, zivatarok, budai felhőszakadás, kilövelések, gőzhajók' szétpukkadása stb; magyar múzsa, avvagy versfűzer hazai régibb és újabb költők' szellemvirágiból; törvénytudomány, vagy is nevezetes törvény-esetek; elbeszélések; az elővilág, vagyis annak bélyegei, terményei, idő- 's földváltozásai, maradványinak száma 's elterjedése; geologia (földrengésekről is); jótékony köz intézetek, az *ausztriai első takarékpénztár*! és *ápoló intézet* Bécsben (191 l. „Hogy ezen intézet... az ausztriai birodalomra kiterjesztve jótékonyosságát fáradhatlan szorgalommal folytatja, tanuságul szolgál a' magyarországi *mellek* intézetek' jegyzéke is. Mindenki láthatja tehát, hogy hatásköre nem csak nem szűkül, hanem mind inkább tágul 's minden igyekezete oda céloz, hogy a' birodalom' valamennyi népeit e' részben is testvéri kötelekekkel egyesítse. Magyarországi takarékpénztár-intézetek vannak: Eszéken, Steger

Xaver Ferencznél; Iglón, Ruszvarm Ignácznál; Pozsonyban, Schreiber Keresztelynél; Győrben, Noisser Józsefnél; Nagyszombaton, Valcz testvéreknel. — 193 I. „Mellék ápoló intézetek Magyarorszában vannak: Beszterczében, Vagner Józsefnél; Budán, Haller N. Jánosnál; Brassóban, Reich Dánielnél; Debreczenben, Nagy Józsefnél; Eperjesen, Jäger Károlynál; Győrben, Noisser Józsefnél; Iglón, Ruszvarm Ignácznál; Kassán, Spielmann és Schmidtnél; Lőcsén, Schmidt Sámuelnél; Nagyszombaton, Valcz testvéreknel; Pesten, Steinbach Józsefnél; Péterváran és Újvidéken, Herrmann és Hirschelnél; Pozsonyban, Schreiber Keresztelynél; Selmezen, Planch Jánosnál; Sopronban, Flandorffer Ignácznál; Szegeden, Veisz Bernardnál; Szekszárdon, Albonics Györgynél; Szombathelyen, Zanelli Ferencznél; Temesvárott, Glückswerth Józsefnél; Varadon, Ritz Józsefnél; Zágrábban, Stankovics Kristófnál. — Ezt statistikai igen nevezetes adatúl; életrajzok: Veráncz, Hertelendy Gábor, Körösi Csoma Sándor, Istvánffy Miklós stb; különbfélék. A' tiszti tár, mely ezekre következik, igen bő. Benne foglaltatnak többi közt: a' külföldi uralkodók' nevei, nemzeti sági lajstrommal az erdélyi fejedelemség' tiszti tára, a' hadi méltóságok és tisztségek, Pest városa' polgári privileg. kereskedői, 's ezekkel a' gyárok Pesten (1 kalapgyár, 1 dohánygyár, 1 czukorgyár 2 selyemgyár —), a' többi nevezetesebb városok' kereskedői Magyarországon, városok, posták, ausztriai statuspapirosok stb stb. (Az academia a' tavali állapot szerint). — Ref. itt csak előbbi ítéletét ismételhethi, hogy t. i. a' Vezér tartalomra gazdag, választásra szerencses, 's ha a' legjobb illyenmű munka' eszményét él nem érte is, mi nem könnyű, de ahhoz legközelebb jár, 's a' legtöbb kívánatoknak felel meg.

A' *Házi-Barát* az idén kalendáriumon kívül esillagászati töredéket hoz a' futó csillagokról 's a' rendek' előadását folytatja, mihez a' czimkép is tartozik. További czikkelyei: Istenség' nyomai a' látszatos esetben — jótékony tápla a' kétkedőknek és gondolkodóknak! —; elegybelegy (quodlibet); characterkonvalok; történetek, anecdoták; nemzeti különbözés stb; három mágnesi próbatétel (a' *France littéraire*-ből. Itt az embernek szemébe ötlének az ellenmondások: „Mit lát? — Én mindnyájokat magam körül látom. A' kisasszony nevet. Önök álmélkodva néznek rám“. És alább: „Hol látja ezt mind? — Én nem látok közvetlenül. Van valami, mi nekem azt megmondja; az egy gondolat, mely engem körülvesz. Én ezen gondolatban látok“ — Emlékezzünk csak ama' francia academicusra, ki a' academiái meghívóját tartván egy magnetizált nő háta mögé, olly feleletet kapott, hogy a' meghívó kártya stb); habzburgi Rudolf életrajza; földirási jelesb töredékek (Turin, kínai birodalom stb — 's itt, ambár e' rovat alá nem tartozik, Oroszország' *történetei* is); egyházi statistica (A' jesuita-rend' állapotja. — Egy a' *Catholiconban* 1835, III. közlött átnevezet szerint, az egész jesuita-rend akkor számlált: 992 felszentelt papot, 913 növendéket, 779 rendtársat, mindössze 2684 egyedet!!!); neve-

zetességek a' világtörténetből, különösen az ausztriai birodalom' történeteiből, évek és hónapok szerint rendbeszedve (a' szerk. inkább mondható: év' napjai szerint előadva, vagy egybeszedve. Ez a' martyrologiumféle előadás, mely az okok' és eredmények' együtt előadását már eszméjénél fogva is kizárja, még unalmasabb, mint a' legszárzabb chroniconféle vázolat. Mert mi köze a' történetnek az év' napjához, avagy azért kellett-e Corteznek Mexico' fővárosából elköltözni, mert julius' I. volt? Ref. 's vele, úgy hiszi, az egész józan világ, a' történetek' okozati fonálán szeret csak indulni. Ha valaki elég hiú volna tudni akarni, születése vagy neve' napján mi történt legyen ő előtte, az ő hozzá járulta 's egyedi különös haszna nélkül, ám lássa, olvassa össze vissza e' történetek' könyveit, neki is lesz szente az emberi nem' évkönyveiben, kit kövessen); kísérteti történetek (Halottvácsora Kalyoszttronál [Cagliostro], mint azt XVIII. Lajos Noálye [Noailles] szerint elbeszélte. Ejjelkor vendégül meghívatnak: az orleansi szűz, Montmorency tábornok, Duperron bíbornok, Caesar, Cicero, Catilina. Catilina vad 's búskomor tekintettel jelent meg 's megrázkódott, midőn kortársait, Cicerot és Caesart meglátta. Cagliostro csilagbotját nyújtá ki a' büszke patricius ellen, ki arra egy [hát nem több?] tompa mozdulatlanságba süllyedt... Duperron barátom, kiálta fel Montmorency felé nyugtalansággal és ironiával, nem lennél olly jó hallgatni, midőn Julius Caesar urnak beszélni tetszik? Nem fecsegtél eleget eltedben, a' nélkül, hogy valaha valami hasznos czélt értel volna el? — Ho, királyi komám, viszonza a' cardinál, a' nélkül, hogy magát meg hagyta volna zavartatni, kegyed nagyra becsüli ütközeteit; de istenemre mondom, mi kegyedtől tanácsot nem kértünk volna... Erre Montmorency Caesarhoz fordult, kit imperatornak ezimezett 's kérdezé, vajjon tudná-e, mi legyen egy cardinál? 'S ittegy nem igen épületes beszélgetés támadt, melyben Cicero is vett részt. — Felséges uram, így fejezi be Noailles előadását, meg kell vallanom, hogy a' csalás tökéletes volt. Minket megcsaltak, de véghetlen ügyességgel. Mi engem a' jelenések' nem valószínűségéről meggyőz, az a' Catilina' jövendőlése... Catilina t. i. mielőtt eltávoznék, mind ennek, mind Duvai Despremenilnek jövendőlte, hogy szintúgy, mint ő, Catilina, a' carnifex' keze alatt fognak meghalni, mi későbbben meg is történt); mulattató elbeszélések; egészségszabályok, mint azokat nyolczvanhárom éves nagyatyám közölte (egy nőunoka' írásából); gazdasági tárgyak' gyűjteménye. A' tiszti tárra következik: átnézete a' *most uralkodó* eurpai királyoknak és herezegeknek (hol az 1833-ban kimúlt VII. Ferdinánd is találta. Izabellát Staut Jozsef még nem ismerte el; de az a' furesa, hogy Don Carlost sem! E' czim alatt: Anglia király [sic!], IV. Vilmos fordul elő! stb.) Mi az előadást, helyesírást 's írásmódot illeti, a' szerk. nemi különözéseket mutat; de tűrhetlen a' külföldi tulajdon neveknek magyaros írása, millyenre t. i. itt is bukantunk. Ugyan hol tanulta szerk., hogy a' francia j a' magyar s-nek felel meg, hogy Jeanne d'Arc-ot így kell kimondani: Sann Darkk? Hol

tanulta, hogy Rouen Ruangként hangzik? Ez alig tűrhető németeknél, hol a' g nem olly vastagon hangzik, mint nálunk. A' szerkesztőnek továbbá Boufflers = Buflér; Gerbier = Serbi! Montmorency = Mongmoránszi stb. — A' magyarnak igen alkalmas elemei vannak, a' franczia, olasz 's angol kiejtés' kitételére; de azután, mi igen természetes, ezen kiejtést ismerni is kell, nem pedig holmi Meidingerék és Fickekől összekeverésélni.

Átmegegyek a' Házi-Barát' első szülöttjére, az *Oktató és mulattató Fillér-kalendáriomra*, ama', mint a' szerk. nevezi, valódi házi kalendáriomra, melly a' hasznost gyönyörködtetővel köti össze. A' czimlap mellett egy, kissé mocskos kőrajz áll, a' mennyei birodalom' egyik házi jelenetét ábrázoló. Éljenek a' chinaiak; extra Chinam non est vita... A' kalendáriom utáni rész az égi testek' vizsgálatát folytatja; mire: „nevezetesebb magyar családok' nemzetségtáblái“ czim alatt Batthyányi Ádám' élete rajzoltatik; erre különbfélesek a' természetből, művészetből, minden (?) népek' életéből 's égaljakból (sic!), Gall' kaponyatana, a' chinaiak' lakodalma a' czimképet magyarázólag), rabszolgaság, kenyérfa; életről 's egészségről; végül a' tisztí tár' rövid kivonata. Mindenből látni, hogy a' Fillér-kalendáriom a' Házi-Baráttal egy gyárból került, nem szükséges tehát ismétlenem, mit a' szerkesztőnek felebb mondtam. ♀

(Vége következik.)

Kisfaludy-társaság.

— Folyó évi jan. 20-áig, m'nt kitűzött határnapig, 33 pályaballada érkezett be, következő jelszavakkal: 1. Pályára lépj, e' jelszóval: honért. 2. A' dal szelíden hevülve kekre, kijegyzi a' tett' magas becsét. 3. Szállj versenyt magyar 's fog kelni körüléd az élet stb. 4. Üdv' malasztja békálat terem. 5. Nyugalmad tisztá nyugalom, diadal és erő 's nem gyengeség. 6. Hazádnak és az emberiségnek élj. 7. Hass, alkoss, gyarapíts, 's a' haza' fénye derül. 8. Milly szép, hazánkért hogyha dobog keblünk. 9. Boldoguljon a' magyar' hazája. 10. Jó sors talán jót hoz rárr. 11. A' törvényhez híven. 12. Jó megpróbálni, hogyha a' futásra serény inad van-e? ha nines, maradj csak a' nézők között. 13. Koronát békeért, 's békét a' hazáért. 14. Az ész az isten stb. 15. De néked élni kell, o hon stb. 16. Egy új Olympián ne kívánj pályabért stb. 17. Hol van a' hon, mellynek Árpád' vére győzelemben csorga szent földére. 18. Quam vacuum digito monstrari et dicier: hic est! 19. Éretted szende bék mindent feláldozék. 20. Det ille veniam facile, cui venia est opus. 21. Ingenuas didicisse stb. 22. Súlyos átok gyanánt nyomja nemzetünket a' hajdankorból úgy látszik ránk örökségül szállott irigy viszátkodásnak minden köz bizodalmat elfojtó indulata (*Deák Ferencz*). 23. Midőn diszlik hazám' sugára stb. 24. Tiszteld

ót magyar, és neve' mondására hajolj meg. 25. Re-giert in Frieden stb. (*Schiller*). 26. Dalt az illy magas kebelnek. 27. Énekeljete a' multkor' diadalmairól. 28. Géza ez, a' győztös Bélának idősb fia stb. 29. Te légy az első 's fényes koronád homályt ne lálsson általad soha. 30. Királyi thrónt ki érdemel stb. 31. Mert lángol a' búslult vitéz? 32. Emlékezzünk régiekről. 33. A' ki haragját legyőzi, óriás ellenét mulja fel.

A' jeligés levelkek, az 1ső számtól kezdve a' 32ikig bezárolag, a' jelen volt tagok' pecsétével lepecsételtetve, az igazgatónál őriztetnek, a' 33. számú pedig, mellynek jelszava: A' ki haragját legyőzi stb., mint a' mellynek beküldésében a' kiszabott forma ellen hiba történt, t. i. a' mellékelt levelkére a' jelszó helyett az igazgató' czimzete iratott, 's így a' név' kitudására alkalom nyújtott, pályázásra nem bocsáttathatván, szerzője által az igazgatónál visszavételhetik. — A' pályázó balladák, bírálat végett, az erre választott tagok u. m. Bajza József, Bártfay László és Vörösmarty Mihál uraknak adattak ki, 's a' siker febr. 6-án, a' Kisfaludy-társaság' közülésében fog köz hirre tétetni. Pesten a' Kisfaludy-társaság' üléséből január' 21-ikén 1839.

U. I. A' kitűzött határidő után, u. m. jan. 22-ikén még egy ballada érkezett az igazgatóhoz illy jelszavakkal: „Máté V; 44“ — melly ez okból pályázásra nem bocsáttathatván, szerzője által szinté visszavételhetik.

Fáy András igazgató m. k.

Tóth Lőrincz jegyző m. k. *)

Literaturai mozgalmak.

— Kőszegen, Reichard Károly' bet. megjelent: Kétszer ötvenket *bibliai történetek*, az iskoláknak és familiáknak számokra. A' 12-d. német kiadás szerint magyarra fordítva. 1838. Kis 8r. 232 lap, számos közbe nyomtatott fametszettel, ára helyben 12 kr. cp. *Ez tudunkra, a' legolcsóbb magyar könyv!*

— Sáros-Patakon, a' coll. bet. jelent meg: 1) *Artis poeticae* elementa. In us. schol. juv. 1838. 8r. 140 l. 2) *Phaedri Augusti Lib. fabulae aesiopiae*, notis captui tironum accommodatis instructae. 1838. 338 l.

Bécsben, Strauss' bet. megjelent: Urkunden und Actenstücke zur Geschichte der Verhältnisse zwischen Oesterreich, Ungern und der Pforte im XVI. und XVII. Jahrhundert. Aus Archiven und Bibliotheken. — Gesandtschaft König Ferdinands I. an Sultan Suleiman I. 1530. (Kiadta Gévyay). In Commission bei Schaumburg u. Comp. 4r. 106 lap, 1 ft. 30 kr. cp.

*) Hogy e' jelentés a' Jelenkorban 's Haz. 's Külf. Tudósításokban csonkán, jelent meg, sem az illető szerkesztőségek', sem alulírt' hibája. T. L.

☞ A' még előfizetni akarók kéretnek rendeléseik' minél előbb megtételére, hogy a' küldözés rendbe jöhessen.

FIGYELMEZŐ

AZ EGYETEMES LITERATURA' KÖRÉBEN.

Kiadó szerkesztők

SCHEDER, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ **BAJZA.**

HARMADIK ÉV

Pesten.

Februárius' 5. 1839.

6. szám

Tartalom. Hazai literatura. Drámák. Horváth Cyrill' színművei, első kötet. — Kalendáriumok. Erdélyi Házi-Segéd, és m. t. társasági Astron. Napkönyv. — Állítások, vélemények és felvilágosítások. A' philosophia, Szeremlei és Hegel (*Warga János*). Nincs igazság! (*Hunfalvi*). — Tudós társaságok. — Literaturai mozgalmak. — Hivatalos levelezés.

HAZAI LITERATURA.

Drámák.

(Folytatás).

3.) *Horváth Cyrill' színművei. Első kötet: Kuthen Kún Király. Szomorújáték öt felvonásban. Szegeden Grün János' tulajdona. 1838. 8. adrétben 158 l. finom velinen, csinosan fűzve. Ára 1 ft. 20 kr. cp.*

Horváth Cyrill, mint drámaíró, e' jelen művén kívül, Tyrusával lépett fel, mellyet a' m. t. társaság 1833ban másod jutalomra méltatott. Azt 's a' jelen művet hasonló erények 's hasonló hiányok bélyegzik, mik szerint a' szerző, drámai fogalmai- 's izlésére nézve, az ófrancia iskolához látszik szítani. —

A' színmű' tartalma, felvonásról felvonásra következő. Első felvonásban a' megelégedetlen magyarok zúgnak a' kúnok ellen; a' király 's hívei csillapítják őket; híre jön, hogy a' tatárok berontottak az országba, 's Fridrik ausztriai herczeg is megérkezett. — Második felvonásban Badur' gazsága festetik (főleg azon monológban, melly a' maga nemében kétségkívül egyetlenegy); Kuthen jó tanácsokat ad szilaj Vajk fiának; Badur ellenben rászra csábítja azt; Vajk elbúcsuzik Karolda hitvesétől; Fuchstól, Fridrik' zsoldosától megtudjuk, hogy Vajkot ennek megbizásából meg akarja ölni. — Harmadik fel-

vonásban Vialka alkuszik Fridrikkel; a' második jelenési monológban Fridrik' dicsvágyó lelkülete festetik; a' kúnok ellen folytonos forrongás, zúgás, gyanakodás. Kuthen menti őket. Karolda, Vajk' neje, búsul és aggodik, 's Margit dajkájának páratlanul unalmas fecsegéseit hallgatja; Lipoltal, ki belé szerelmes, összejö 's egy keveset beszélget; azután misére megy. Lipolt' nemes lelkülete ezen monológban rajzoltatik, mellyet, mint a' homályosságnak nem utolsó példáját, ki-
írunk:

Kétség, te gondörvényt tató lidércz!
Hova tántoritod még mély lángomat?
Oh, oh! — ha törvényt mondatok reá:
Karolda' szívét döftem át vele;
Ha nem: hazámra tódul kárhozat,
És én, ki tudtam a' vész' kútfejét,
Oka én lehetnék. Nem Vajk — még ha csak
Magam én keserveznék, nem sok család:
Úgy — oh Karolda! a' te érzeted
Tömjénre méltó. — Hátha mint vezér
Csatasíkon ott mosná le vétkei;
És téged angyal, futván czinkosít
Buja életének, boldogitana;
'S ha rózsza nyílnék ismét arczodon,
És bús sohajtás nem fogyasztana:
Óh úgy levinám vádom' töreit,
És ott, az aggás' ösvényein belül,
Ott hol keserves éj, búmarta nap,
'S örökös zavartságtól kinoztatol,

Ott leld meg a' sirt andalgó szivem,
Mintán hazámnak eltiprott javát
Szentül kieszközléd a' zaj között. —

A' tizenkettedik jelenésben híre jó, hogy Vác elpusztult 's a' tatár özönölve tódul. Hadi tanácskozás közben, Kuthen, Fridrik, 's a' magyarok durván versengenek. Kiáltás: „a' tatár!” 's Fridrik a' megleégedetlen magyarokkal csatára rohan, Béla a' többivel tanácskozni megy. — IV. felvonásban: Fridrik tatár foglyokkal győzelmesen tér 'meg a' csatából; 's királynak kiáltatik némelyektől. Kuthen szépet beszél a' megleéguletleneknek, kik reá, mint kémre, halált orditoznak. — Majd Badurnak egy hosszú monológjából halljuk, hogy Vajk megöletett, 's hogy ő Karoldát el akarja rabolni. 'S Fridrik hazahívó híreket kap Ausztriából, 's híreket, hogy a' császár őt letevé. Dühét egy monológban önti ki, melyet ismét méltónak tartunk kiírni:

Letenni? hah! e' csúf karcz ördögöt
Csinálhat angyalból. Irást bocsat? —
Harag! ontsd ki minden átkodnak nyilát,
'S valamennyi végén e' szót véd: boszú.
Hah föld! te méltán adtál rázkodást
Születésem' óráján. Rázkodni fog
Az idő csatámnak mennydörgésitől;
Ha csatámra nem hajtál: kész nagy hadam:
Ez emészsze szolgává göglángodat.
Adózni kénytet? hah, gyávult rabok!
E' hír zajogjon mint mérges vihar
Boszúmnak árjain — stb.

Továbbá Badur hírt hoz Karoldának, hogy Vajkot Lipolt' mérges nyila ölé meg; 's ez a' jövő Lipoltot, kölcsönös felvilágítás nélkül, ott hagyja. Mire ez:

Egy szót kívántam, és e' szó kihalt.
Oh sziv! ha meg tudnád enyhíteni
Kínzó siralmát — óh, de ő kerül
'S tán megvet engem — hí a' hon' szava, és elmegy.

A' tizedik jelenés a' rákosi gyűlést mutatja, hol megújulnak a' magyarok' kiáltásai Kuthen ellen, Béla' csillapításai, Kuthen' önméntesei, Fridrik' gorombaságai. Híre jön, hogy a' tatárok jönnek 's Vajk' nevét kiabálva átkozzák Bélát. Kuthen ezt pártos hazugságnak nyilatkoztatja 's elrohan. Fridrik halált kiált Kuthen után; Béla és Kálmán pártját fogják. — Híre jön ismét, hogy a' kúnok Bulcsu csanádi püspököt meggyilkolák; 's ez új ok felgerjedni a' kúnok ellen. — Fridrik halált végez Kuthenre 's boszút Bélára:

Reszkess bábkirály!

Az adó kudarczán rabláncz borzogot. —
Rablánczra Béla! így zúg most boszúm, stb.

Az V. felvonásban: egy tatár követ csábítja Kuthent, hogy álljon Batuhoz 's hagyja el a' magyart, de ez erősen ellent áll; a' kún katonák zúgnak a' magyarok ellen, Kuthen jóra inti őket. — Badur gonosz tanácsccsal segíti elő a' tatár követ' céljait; de Kuthen azt válaszolja:

Badur, a' te hangodban rossz sziv mozog. — Badur azonban folyvást vígan szövöi hálót 's a' szokott modorban elméskedik. Lipolt elmegy Karoldát megmenteni, kit Badur el akar rabolni. — A' cancellár jelenti Kuthennek, hogy a' nép' boszúja szükségessé teszi, miként titkon Budára jöjön 's Béla' udvarában maradjon, mint kezes. Kuthent nem vehetni erre; azonban a' tatárokkal küzdés megújul, 's Kuthen a' magyarokat védve Fridrik' vasa által esik el, és Szecsöd' lantjának pengése mellett hal meg. Béla király dicsérő végbeszédet tart a' becsületes embernek, ki minket, olvasókat tudnillik, nemes caractere mellett sem toda, szenvedőleges állása, mit sem tevése, és dagályos szóvirányai miatt, érdekelni.

Láthatni e' hű előadásból, miképen Kuthenben a' drámai cselekvény kevés, lassan mászó; semmi meglepő, semmi megrázó, semmi azon valódi tragikai érzelmet gerjesztő, melly a' tragoediának éldeletét teszi. Még éldelhetlenebb leszen az, ama' dagály és homály által, melyet olvasóink a' kiirtakból is láthattak, 's melly az egészen áthorog; látunk háborgást és küzködést, de világos tudata nélkül a' történeteknek. 'S e' világosság' hiánya sehol sem lehet rosszabb helyen, mint épen drámában; ez az, mi lehetlenné teszi, hogy Kuthen valaha színpadra kerüljön, vagy ha oda kerülne, a' közönségtől figyelemmel kísértessék; mert e' beszéd bár grammatikailag tiszta és pontos, sok helyett olly homályos, erőltetett és szokatlan formákkal 's kifejezésekkel annyira terhelt; a' dialóg olly mondhatlanul rossz, hogy ha az ezen ködlep alatt rejtőző cselekvény még tízszer érdekesebb volna is, annak végét alig foghatná egy kevesebb ingerekhez szokott közönség is várni, mint évtizedünké, melly az újfrancia drámák' szörnyedelmek között egészen más megrázásokhoz szokott. Még egy példát, milyennel minden lap bővölködik:

Ha népem eddig nem túrt fékhatárt,
A' szétcsibálás volt legfőbb oka,

Fáj izre romboltan készítés alatt
 Uralni a' meg nem szokott igát.
 Ez forr, nem országnyügző cselszövény
 A' kún kebelnek zajlódásain stb (53 lap)
 Nézd, milly ép bizás
 Ömlesztí jámbor érzeményeit. (47 lap)
 Ördögé legyenek

Ha észtörés van annál *peczkesebb*
 Melly szép szemeknek andalgási közt
 Czáfokkal űzi szomjas lángjait. (55 lap).

's így a' szerző, lapról lapra, saját szavai szerint:

Melegen czikornyáz a' dús semmi közt. (53 lap).

Badurnak épen különös módja van beszélni. Mi ez p.o.'a' második felvonás' első jelenésében:

Derék. Legyen.

Fuchs. Még se. Majd más. Most elég. Mehetsz.

De vizsga légy Fuchs. Sok függ tőled is.

He Fuchs, megállj.

Egy szóra még. Hm. Nem mondják-e Fuchs

Hogy Boks, vagy inkább úgy-e hogy Lipolt? — stb.

Itt ott a' nyelv költői magasságra emelkedik, de a' dagálytól soha sem szabadul.

A' mennyire hiányzik Kuthenben a' drámai cselekvény, hol az emberek, az első hőstől kezdve az utolsó személyig zúgnak, zajognak, tanakodnak, panaszkodnak és szándékoznak tenni, de a' cselekvésre mind végig nem jutnak, annyira nemes annak morálja, melly azon ezerszer és mégis soha sem fölösleg ismételt igazságot szándékozik előtűntetni: „*az egyenlenség honunk' veszedelme*“. — A' characterek következetesek ugyan 's magokhoz hívek; de természetesen nem érdekelhetnek annyira, mint ha cselekvőleg kitűnő, tettekben mutatkozó characterek volnának, míg most inkább csak leiratnak, és szavakban, tanácsokban, beszédvirányban festetnek előnkbe. — Jelen mű első kötetét tévén Horváth Cyrill' színműveinek, bízton reménylhetni, hogy a' következő köteteket drámai cselekvényre nézve gazdagabbakká 's világosságra és dagálytalanságra törekvés által mind az olvasó, mind kivált a' néző közönségnek éldelhetőbbekké fogja tenni azon tisztelt szerző, ki, mint ref. hiszi, nyelvcsinja 's iambusai' jól zengése' tekintetéből, már egyszer az academia' másodjutalmát is elnyeré.

41.

Kalendáriomok.

(Vég e.).

Kiváncsian vártuk az *Erdélyi Házi-Segédet*, mint a' mellének munkatársai nagy re-

ményeket látszattak támasztani. A' Nemzeti Társalkodó *) leginkább külsőségeket érintett, a' munka' tudományos és mulattató részéről, egy kis kivonatot kivéve, mellyet alább mi is közlendünk, alig tévén egykét szót. Mint a' munkát kinyitottuk, a' kalendáriomi részben, a' napnak keletét és nyugotát ugyan azon módon találtuk kiszámítva, mint felebb a' Honi-Vezérben, ámbár e' kettőnek csillagászati része szakbeliek' kezéből került; az időegyenlet, mennyire azt Kolozsvár' keletiebb fekvése engedi, a' m. t. társaság' Név-könyvével egyezik, minél fogva hajlandók vagyunk hinni, hogy hibátlanul adatik; a' martiusi fogyatkozásra nézve részletes tudósítást vártunk, mert nem elég az a': „Ezen fogyatkozásnak része Kolozsvárt is látható leszén“. A' súly- és hőmérői cikkelyek igen népszerű tanítmányokat foglalnak magokban. A' következő cikkely: „Rövid átnézete az 1837ben Európában történt nevezetesebb dolgoknak“ és a' mindjárt reá következő: „Statistical adatok“ igen érdekesek. Mi ígére- tünk szerint kiemeljük az Erdélyt illető részt:

Erdély' törvényhatóságainak népessége.

Magyar vmegyék és vidékek.

	Népesség.
1. Felső Fejér vmegyé	46,739
2. Alsó Fejér „	166,133
3. Kolozs „	146,743
4. Küüllő „	77,477
5. Thorda „	106,146
6. Doboka „	114,515
7. Belső Szolnok „	91,687
8. Hunyad „	133,729
9. Közép Szolnok „	101,801
10. Kraszna „	61,184
11. Zaránd „	46,761
12. Kővár' vidéke	53,471
13. Fogaras' vidéke	56,452

Összesen 1,202,848

Székely székek.

14. Udvarhelyszék	85,694
15. Maros „	70,544
16. Három „	93,891
17. Csik „	79,379
18. Aranyos „	22,479

Összesen 351,985

Szász székek és vidékek.

19. Szeben	85,442
20. Segesvár	21,330
21. Medgyes	38,887

*) M. é. II. fele 23 's 24. szám.

*

	Népesség.
22. Nagy Sink	24,117
23. Kóhalom	18,139
24. Szászsebes	15,059
25. Szeredahely	16,597
26. Ujegyház	11,971
27. Szászváros	19,110
28. Brassó' vidéke	94,059
29. Besztercze vid.	30,709
Összesen	375,420

Következőleg:

I. Magyar vmegyék és vidékek . . .	1,202,848
II. Székely székek	351,985
III. Szász székek és vidékek . . .	375,420
Összesen	1,930,253

Erdély' nevezetesebb városai' népessége, összeírva az 1828diki kormányzati rendelés' következtében. (Mi itt csak azokat közöljük, melyeknek népessége 5000-en felül van, 's az előbbi adatokra nézve kérdezzük a' szerkesztőseget, hogy mely összeírás' eredményei azok?).

Város.	Népesség.
Bereczk	5,167
Besztercze	5,587
Brassó	22,476
Károly-Fejérvár	5,550
Kolozsvár, 1838	24,244
Maros Vásárhely	7,084
Szeben	17,716
Thorda	8,112
Zalathna	5,783

Mint nevezetességet a' következő három várost hozzuk fel: Csik Szereda, nép. 584; Körösbánya, nép. 569; Ujegyház, nép. 891. — Nem rotten boroughs-e ezek?

Kolozsvár' népessége 4 szakban adatik, t. i.

1714	6,896
1750	8,544
1797	14,522
1838	26,650 *)

Az 1797diki adatok részletesben a' vallásra is ügyelnek, az 1838diki csak a' nemre! 1797ben csak 4686 catholicus volt; 6161 ref.; 1207 unit.; 970 luth.; 530 gör.; 13 zsidó; e' felett 748 *hivatalbeli* 's hozzájuk tartozók; 207 idegen. Az idegen' vallását sokszor nem tudni, de a' hivatalbeliét... ezt sem? — Kolozsvár' lakosai keresetmód szerint is osztatnak fel. Van pénzváltó 2; mű- 's könyváros 3; borbély (12); majd annyi mint ács (13) és varróné (18); e' felett pálinka- stb égető 120! ser-, bor- 's pálinkaáros 280! kávéfőző 16, más illy neműekkel kereskedő 540! keményítő- és hajporkészítő 4, szintannyi kéménysprő stb stb.

Következnek elbeszélések 's valami a tiszta hideg vizről életrendi és gyógyyszeri tekintetben, e' mottóval: Est modus in rebus,

*) Itt be van tudva a' katonaság (967) és tanuló ifjuság (1439).

sunt certi denique fines, quos ultra, citraque nequit consistere rectum; továbbá versezetek magyar írókból; gazdasági dolgok (jóságszerzés és haszonbérlet, Kacskevicstől; a' Gazdasági Tudósításokból lenyomatva stb): a' gyakrabban előforduló különbféle mérők' összehasonlítása (sok hibázik, péld. az angol acre = 1125 b. □ öl; ez fordúl elő közönségesben, nem pedig a' rod acre [így íratik, nem pedig: rood acre]); jeles mondások, anecdoták stb; egy jeles vázolat Erdély' kereskedéséből(ről); posták és vásárok.

A' Nemzeti Társalkodó megjegyzé, hogy a' kalendáriomban, az évnepok' irányában az égi jegyek' rendszere is áll (sic!), de nem, hogy ez *astrologiára* mutat 's hogy mi nekünk ma már semmi közünk, micsoda jegyben, nem mondom jár, de kóborog a' második luminare magnum, midőn valaki születik. Ezt a' Házi-Barátnak 's filléres magzatának nem magyaráztuk roszra, mert szerkesztőjük nem szakbeli, itt hallgatni vétek volna. A' tisztitárban a' m. tud. társaságot illetőleg, az előlülőség 's titoknak után, közvetlenül a' tisztviselők következnek, a' leírókkal együtt. A' szerkesztő csak nem hiszi, hogy a' tagok semmik... Az orthographiai következtetlenségek' megrovására nézve kezdet fogunk a' Nemzeti Társalkodóval, mert az ilyenek: CSuTS, MoTS, CSeh, MunkáTS, KaloCSa.... 'Sibó, 'Sombor, BaláZS, DeZSó stb, csak ugyan megemészthetlenség; de még szívesben a' „Törvényes dolgok, perek' folyamata Erdélyben“ ígért czikkely' elmaradásaért, mennyiben Erdély' alkotmányát, némelly törvényeit, nevezetesen az erdélyi perek' folyamatát olly tüneményeknek tartjuk a' magyar éghajlat alatt, melyeknek szorgos tanulása, minthogy a' jó példa honi, a' legjótékonyabb visszahatással lehetne a' testvérhazára. Nem tartjuk mi ugyan Erdélyt Eldoradónak vagy manna-hullató vidéknek; de több ott a' régi jó anyag, mint nálunk; 's a' jó szomszédától, sőt atyafitól, kinek oeconomiájába néha néha be is pillanthatunk, készebben fogadjuk el a' jó tanácsot, a' jó példát.

6) Magyar tudós társasági névkönyv, egy *astronomiai napkönyvvel és kalendáriommal* 1839re. Budán, a' m. kir. egyetem' bet. 8r. Összesen 170 lap. Velinen, ékes borítékba, fűző 30 kr cp.

A' könyv' első vagyis astronomiai része,

melly a' szokott adatokon kívül, u. m. fogyatkozások, nap' belépte különböző állatkör-jegyekbe, hold' változásai, időszakok, számok és ünnepek, török, zsidó és keresztény kalendárium és astronomiai napló, fő csillagok' közép helyei — ez idén az ecliptica (föld-pálya') ferdeségét, a' budai observatorium' állandó számait, Magyar-, Erdély- és Horvátországok' némelly pontjait, a' kör' viszonyait, az ausztriai vert pénzeket és a' földművelési mérüket is adja, nem lehet érdektelen.

Az observatoriumok' állandói közé számítja sz. (Nagy Károly) a' következő adatokat:

1) Sarkmagasság v. geographi (helyesben geographiai, mert geographi annyi mint földleirói, nem pedig földleirási, mi ide kívántatik) szélesség.

2) Geographi hossz, délkör' távolsága valamilyen más meghatározott délkörtől;

3) Magasság a' tenger' színe felett;

4) Súlyerő, vagy a' másodperc-inga' hossza;

5) Magnestű' elhajlása (declinatio);

6) — — lehajlása (inclinatio) — mind kettő bizonyos évre és napra vité;

7) Közép temperatura (a' hőmérű' közép állása);

8) Közép légnyomás (a' légmérű' közép állása).

Az academiának egy súlymérűje sem lévén, annál kevesbbé más eszköze, a' sz. idegen forrásokból volt kénytelen meríteni. Ugyan is:

1) Mi az első illeti, a' szélességet t. i., ezt Pasquich és Littrow' észrevételeikből így találja: $\varphi = 48^\circ 29' 12''2$.

'S itt a' *Connaissance de Temps*' szerkesztőit megróvja, hogy e' napló' 1839diki folyamában is a' sarkmagasságot, Vega' logaritmusi és háromszögmérési táblái szerint, még mindig $47^\circ 29' 44''$ -ra teszik.

2) A' hossz löpor-jelkkel köttetett össze más úrdökével*). A' bécsi vel nevezetesen 1822, majus 21 és 22, és augusztus 17, 18 és 19. Az összes 40 jeltől a' bécsi és budai délkörök' különbsége

$$\lambda = 0^\circ 10' 40''7 \text{ időben,}$$

vagy is

$$= 2^\circ 40' 10'' \text{ ívben.}$$

És itt a' vizsgálatok' és számítások' alapjaúl

*) Ór-d csillagvizsgáló hely, torony; Sternwarte.

a' föld' belapulása $\frac{1}{310}$ -re vétetett. Innen Budá keletiebb

	időben;			ívben.		
Bécsnél	0 ^{ór}	10'	40''7	2°	40'	10''.
Prágánál	0	18	31,06	4	37	45.
Münchennél	0	29	45,902	7	26	28.
Milanónál	0	39	26,33	9	51	35.
Párizsnál	1	6	51,198	16	42	48.
Londonnál	1	16	12,698	19	3	10.

A' *Connaissance des Temps* ezt is rosszul adja ívben, de jól időben.

3) A' budai observatorium' magassága a' két közel levő Fekete- és Középtenger felett, *nincs meghatározva*.

4) A' másodperc-inga' hosszúságát sz. csak theoretice határozhatja meg. Eddigelő t. i. nálunk illy vizsgálatok nem tétettek. Sz. szerint a' kérdéses hosszúság hihetőleg

$$= 0,9938359 \text{ mére;}$$

avagy

$$= 993,8359 \text{ millimétre;}$$

$$= 440,5634 \text{ pár. vonal;}$$

$$= 39,1281 \text{ ang. hüv.}$$

$$= 37,7284 \text{ bécsi hüv.}$$

A' súlyerőt pedig g, melly mint tudatik képviselője a' szabad esés által az első másodban befutott kettős térnek, szinte theoreticai uton így találja sz.

$$g = 9,8080029 \text{ mére;}$$

$$= 30,1934 \text{ pár láb;}$$

$$= 32,1791 \text{ ang. láb;}$$

$$= 31,0279 \text{ bécsi láb.}$$

5) és 6-ra nézve sz. ezeket mondja: „Még vannak-e a' budai observatoriumban azon műszerek, mellyek az újabb időben érvén tökéletességüket, a' magnestű' közép állásának meghatározására szolgálnak, és alkalmas-e az épület és az épület' helye ezen vizsgálatokra? a' tapasztalt előljáró' közléseiből fog nyilvánulni.“ —

7) és 8) „A' közép temperatura és közép légmérű-állás, több évi szakadatlan észrevételeknek összeséből következnek. Hihető, hogy a' budai observatoriumban mind két állandó szorgalmasan biztosítatik, de hihető, hogy az épület' helyezése miatt, mindkettő tetemes különbségeket fog mutatni hasonlítva p. o. a' pesti sík' közép temperaturájához. Biztosítatik-e ezen különbség és melly úton? ismét a' tudós elől-

járó' közléseiből várjuk". — Ellenészrevételeket Pesten, míg élt, a' tudós prof. Haberle tett.

Ref., kénytelennek látja magát kijelenteni, miképen az academia' természet-tudományi és mathematicai testvér osztályai csak úgy állhatnak be az önvizsgálók' sorába, ha a' kor' haladásához megkívántató nem csak könyvekkel, hanem mintákkal és eszközökkel is ellátatnak. Midőn a' historicus' számára okleveleket, régi pénzeket 's egyéb maradványokat gyűjtünk, nemde az a' célunk, hogy mennyire lehet önszemeivel lásson, hogy több érzékekkel fogván fel a' multat, annál elevenebb képével birjon 's azt annál élénkebben rajzolhassa? Nemde célunk, hogy studiumaiban e' mondott maradványok phantasiájának, melly ezek nélkül talán elcsüggedne, segítségére legyenek, és hogy, mennyire lehet, hibás adatokat igazíthasson, sőt új igazságokat is fedezhessen fel? Így áll a' dolog 's talán még inkább a' természetvizsgálóval is. Feltevén, hogy valakinek, akár bel-, akár külföldön, alkalma volt a' legnevezetesebb eszközökkel és készülékekkel megismerkedni, hogy számos kísérleten jelen volt, sőt hogy maga is próbált sokat — de a' fölfedezések' sora évről évre szaporodik, 's ő csak journalcikkelyek szerint, mellyek, néha igen pontatlanok, kénytelen tudományát pótolni. De ez nem elég, sok van még a' természettudományokban tenni való — ő érzi ezt, látja az utat, mellyen tovább indulva e' tudományt szép eredményekkel gazdagíthatni, de.... nem is álmódunk fokmérésekről, *Liesganig'* hibás próbája óta, mellynek egy része a' magyar tartományokban is esett 's mellyek a' föld' valódi alakja' pontosabb meghatározására minél számossabban kívántatnak, szó sincsen; 's mit mondják azon számos és sok helyen történendő mágnesi, súly-, hév-, nedvesség-, párolgásosó-, szél-, világosság stb. mérési vizsgálatokról, mellyek egyedül vezethetnek az időjárás és levegői tünemények' meghatározására? De ha ez parányi dolog, ámbár a' gazdaságra végtelen befolyású lehet 's idővel lesz is, mit mondjak ama' physikai kísérletekről, mellyek jelenleg egy új, a' gőznél sokkal alkalmazhatóbb, erőt tárgyazván, értem az electro-mágnesi folyamat, előre elláthatlan eredményekkel kecsegtetnek 's mellyeknek mi távolról

csak nézői kénytelenítetünk lenni? Mit ama' csodaeredményű vaspálczákról, gőz-szállítókról stb., mellyek időnkben a' vízi utakkal vetekedvén 's pusztai pontokat egymáshoz kihe-tetlenül közel hozván, a' fenálló közlekedési rendszert sarkaiból kiemelik 's mellyeknek, jelen kifejlési korokban, az academia' termeiben, egy mintája sincs kitéve? *)

Állítások, vélemények, felvilágosítások.

— A' *philosophia*, tekintettel Szeremlei Gábor' értekezésére: „Hegel a' mint van“ (L. Athen. 1838. II., 409 's köv. szel.). — Az embert az isteni szikra, az ész, és ennek munkássága, a' gondolkodás, különbözteti meg más teremtmények fölött. A' gondolkodást különböző időszakokban, úgy mint ez a' *philosophia*' történetéből látható, mindig különböző eszmék vezették. A' mint a' vezéreszmék, az előző gondolkodás, ennek helyes- vagy helytelensége, korszerű- vagy korszerűtlensége, nagyobb vagy kisebb hatása után alkottattak; a' szerint volt azoknak nagyobb 's kisebb hatású sikerök, a' szerint emelkedett, vagy szállt alá a' gondolkodás, a' szerint tűnt föl különböző iránynyal, különböző alakban a' *philosophia*, most a' világ' alkotását, majd az erényt 's ezekben vagy ezek fölött az istenséget kereső, majd ismét a' pozitív vallás' igazságaival küzdő; innen mysticismusba is bonyolodo; ma végre, a' homályból vergődőleg, az ész' gondolkodását meg-alapítandó.

Az eszméknek, mellyek elvek után gondolkodást alkotnak és vezetnek, az embernek' lelki, testi és szellemi érdekébe kell hatniok: lelki érdekébe, melly a' gondolkodás' feltételei menetelet és törvényét adja; testi érdekébe, melly az embert, mint a' nagy természet' egy lényét abban foglaltatólag a' befoglaló természettel együtt ismeresse; végre szellemi érdekébe, melly az embert lelki és testi beljegyeinek viszonyítása után a' lelki jegyek' elsőbbségének közvetítésével a' testiek fölött kiemelve. De az eszméknek az embernek' érdekébe ezen hatása nem történhetik egyenesen, vagy különös-részletesen; hanem egyetemesen vagy az egész emberiség' érdekébe hatólag, továbbá szükségesképen, és nem történetileg így a' kettőnek egymásra hatása által az emberiséget általánosságra emelőleg.

A' kifejtett eszméken emelkedő gondolkodásból és a' gondolkodásra ismét visszaható eszmékből kelő egyetemes, szükségesképeni, és általános ismereteknek rendszeres tudomány már a' *philosophia*, mit én, ha nem egészen újnómet modor szerint is (*Weltweisheit*) világbölcselekedésnek igen szeretnék nevezni, ellenbe téven ezt a' tulságig üzőtt mysticismusnak, és a' tulvilágrolói

*) Ezen 's hasonló észrevételek' bővebb felvilágosítását legközelebb adandja Athenacumunk. — A' könyv' többi részei' ismertetését a' jövő szám-ban. Szerk.

bölcselkedés mellé, az ember' természeti és szellemi világot is ebben befoglalni ohajtólag. —

Ha a' philosophiának egyetemes, szükségesképeni és általános eszmékre kell törekednie, ez fölteszi azt hogy az, az éntudalomból tartozik kiindulni, mert csak az éntudalomból ismeret szerkesztethetik az egyetemesség' categoriáján, ez folyhat egymásból szükségesképen szakadatlan renddel, ennek lehet egyedül szabad emelkedése. A' philosophia, melly nem éntudalomból jön ki, vagy nem Énünknek magára, és az adatok' egyetemes beljegyibe hatás (reflexio et intensio) által gondolkodik, az eszméket nem szerkeszthet, igen is egyes és különös tárgyi fogalmakat alkothat, a' mikor valamely egyes, vagy különös ismeretek' tudományává válik, de ezeknek már elvekre van szükségök, miket pedig az eszméket szerkesztő 'ezeken elvekre emelkedő philosophia ad. De az éntudalom nem marad egyedül az ismerésnél, — mint ez Cartesnél történt, — hanem én-érzelemmé 's ezekből én-elhatározással közvetítetik. Továbbá az éntudalom nem teszi magát ellenbe a' küldölgök' tudalmával; így nem marad üres eszmeiségben, — mint ez csakugyan a' Cartes' messzeható dualismusával történt, — hanem magára vissza — és minden adatokba hatólag egyetemes jegyeket vizsgál, mint magára vissza — és minden adatokba ható En (Ego reflexivum et intensivum) közvetít valódi ismeretet. Végre a' philosophiának az éntudalomból kiindulása nem a' Herbartféle staticopsychologiai, sem a' Benekeféle tapasztalat lélektani út, hanem a' fentebb is érintett, magára vissza — és minden adatokba ható En általi szabad emelkedése a' gondolkodó észnek.

A' philosophiának az én-tudalomból kiindulása Énünknek magára vissza — és minden adatokba hatása fölteszi a' philosophiának azon characterét, hogy az elvont, tiszta és előleges legyen. Elvont legyen a' philosophia, vagy egyes avagy különös adatokhoz ne legyen lekötte, hanem azoknak egyetemes beljegyein emelkedjék. Tiszta legyen a' philosophia, vagy az egyetemes beljegyek' vizsgálása által közvetítse mind azt mi igaz, szép és jó a' gondolkodási, testi és szellemi világban. Előleges legyen a' philosophia, vagy ennek nem szabad a' tapasztalás' ez vagy amaz, így vagy amúgy lévő adatai által határoztatni, 's szabad reptü emelkedésében megszegetni. A' philosophia azzal: ez vagy amaz adat így vagy amúgy volt és van, soha nem tartozik megelégedni, hanem tiszta eszmei szerkezete után mindig azt vizsgálja: az adat miképen tartozik eszmeileg lenni, így valódi is. Látszik a' philosophia' ezen characteréből, hogy ezelőtt semmi előföltétménynek nem szabad állani, mellyre legyen irányozva, hanem a' mi tiszta eszmei szerkezetébe bejön, az mint eszmei, valódi is egyszersmind. — Es a' philosophia' ezen tiszta szerkezetének annyira valódinak kell lenni, hogy az magát a' tapasztalást állítsa elő, vagy az, a' mi eszmeileg tisztán igaz, annak tapasztalásban is szükségesképen igaznak kell lenni. De azért hogy a' philosophia' tiszta eszmei a' tapasztalásban azonnal nem jelennek meg, az nincs ellene az eszmei és valódi egyenlőn igaznak. A' philosophus eszmei világban él, ehhez hű.

A' philosophia' eszmei lassudan és későn de erős hatással valósulnak. A' philosophiának következményei nagyok és messzehatók. — A' philosophia' tiszta és előleges hatása fölteszi azt is, hogy a' philosophiát a' scholasticismus' homályával nem szabad beleplezni, mert ez által a' philosophia nem philosophiává válik. És az én igen szeretett barátom, a' „Hegel a' mint van“ írója, midőn Hegel' philosophiáját oly tudosan, és valóban mélyen gondolkodólag fejtegetve, a' kijelentett vallásnak három fő részeit, az atya, fiu, és szentlélek több mint symbolumainak erősen állítja, 's kifejezéseiket a' szent könyv' némelly helyeire alkalmazza, akkor a' nagy philosophust nemphilosophussá, vagy tulajdon értelmű scholasticussá alacsonyítja, sőt a' scholasticismus győzelmes bevezetőjévé teszi. Bizony nem az a' Hegel-philosophiának rendszer lelke, miképen azt, az én jó barátom írja, 's Hegel nem egészen úgy van, mint ő akarja. Hegel elvontan, tisztán és tapasztalás-előzőleg gondolkodott, a' gondolkodási, testi és szellemi világ' vanjai fölött; így tanít minket is gondolkodni, és ezen elvont, tiszta gondolkodás már a' Hegel' philosophiájának lelke, 's célja az ész' emelkedése, mellyben én csak színleges, széles érelmű scholasticismust látok, de ebből is könnyen mysticismus áll elő, mint az, igen sok inkább theologus mint philosophussal történik. Ne féljünk, a' philosophus ész a' véges mellett a' végtelen istent, vallást, éreynességet, az alacsony póról kiemelkedő léteünk meg tudja mutatni, ha scholasticismust philosophiával nem mystificálunk is. (Vége köv.).

Warga János.

— **Nincs igazság!** A' historia' olvasásához szoktam folyamodni, valahányszor az emberiség kivetköztetve látszik előttem emberségéből; 's midőn Csaplovics' Paradoxumait olvastam is, meggyőződésem kedves olvasmányom' hatóságáról, mert mindig örömmel tapasztalám, hogy általa visszanyerhetem azon bizodalmat, mellyel, úgy tartom, minden embernek kell a' maga neméhez lennie. Vigasztalódtam tehát a' Paradoxumok' ellenére is, 's magam' megnyugtatasára nem éreztem szükségét Cs-t megezáfolni, tudván azon felül azt is, hogy Cs. különben sem fogna *magába szállani*, mert előtte a' *magában szálláshoz*, mint aknába-menetelhez, *létra, kötél és egyéb szálló szerszám* látszik szükségesnek. De Cs. képes mindent lerontani, le az istenség' 's emberiség' országát; ő Raphael' munkáit a' vászon és festék' ára, 's a' rajta hihetőleg keresett napszám szerint becsülné meg; 's így ő valósággal azon baba, ki a' gyermeket a' vízzel együtt önti ki. — Kathairesisei a' Század' 3. számában a' historiát veszik elő, 's ime itt kedvelt olvasmányom' hitelességét egyetlen egy seprühúzással megsemmisíti. Már most vigasztalhatlan vagyok. Igazság a' léleknek oly szükséges, mint levegő és fény a' testnek, pedig ime! **nincs igazság.** A' historiában nincs, azt Cs. idézetekkel is bizonyítja, irván: „Reménylem, a' mi Corpus juris-unkat mindenki egy igen hiteles coaevumnak fogja elismerni. Ebben az 1731: 38dik czikkelyben a' szeremi kolostorok neveinek éppen csak felét látjuk hibásan nyomtatva, u. m. Kraszedol, Vernyak, Beszenano, Gybsa,

Ratovacz, ezek helyett: Krussedol, Verdnik, Bes-senovo, Gipsha, Rakovacz. Mennyi biztossággal és áhitattal fogja majd néhány század múlva egyik vagy másik történetíró e' törvényezikkelyből megmutatni akarni, hogy e' kolostorokat a' 18dik században csakugyan úgy hitták" stb. — De az üreg, melyet Cs. ezennel bennünk szakasztott, még táogóbb lesz, ha meggondoljuk, hogy még az Ó idézeteiben sincs igazság, mert az én Corpus juris-omban nincs 1731: 38ik czikkely! Jaj nekünk, hát csakugyan nincs igazság! Most egyedül az nyújt még reményt, hogy Cs.nak „minden történetírás fölötté unalmas és kellemetlen“, 's így tán nem fog történetíráshoz. Mert Cs.nak legigazabban 's hivebben irt historiai könyvéből bizonyára nem tanulhatna az utóvilág annyi igazságot, mint Homerus' meséiből; sőt megváltónk maga, az ő tolla által rajzolva, tán kevesebb em-bernemesítőt mutatna fel, mint Tacitus' Nérója.

Hunfalvi.

Tudós társaságok.

— A' *Kisfaludy-társaság* holnap, vagyis febr. 6. dél előtti 10 és fel órákor tartja, a' magyar academia' teremében, *második köz ülést*; tárgyai a' másod évi munkálatokról 's pénztár' állapotjáról szóló igazgatói jelentés, néhány pályairat' olvasása, Szontagh Gusztáv egyesületi tag' előadása Kisfaludy Károly' criticalai irányáról, 's új jutalmak' hirdetése.

— A' *szerb literaturai egyesület* első köz üléséről a' Pesten megjelenő „Szerbszka Narodne Novine" f. évi 4-d. számában a' következőket olvassuk: „*Pest, január' 15-d.* (a' julian. kalend. szerint) vasárnap, itt nem csak nevezetes hanem kedves és a' valódi nemzet-szerető szerbekre nézve vigasztalással teljes nemzeti ünnepnek voltunk tanúi és részesei. E' napot (az azt megelőző helyett) mint szent Szávanak (Szabbásnak) a' szerbek' legelső művelőjének ünnepét, 's Kevermesi Tökölly Száva nagy maecenásnak 's a' Szerb Maticza' (szerb konvek' kiadására egyesült társaság') elnökének név- 's egyszersmind a' társaság' létesíté-
tények évnapját, diszesen ülte meg az említett egyesület. Mindeneknek előtte Tökölly Száva ó ngának a' szegény tanuló ifjak' számára vett háza, vallásbeli szertartás szerint, vízzel fölszenteltetett. Ezután Damjanovics György senator és városi biztos urnak, a' Maticza' tagjainak, és számos nevendéknek, kik között legnagyobb örö-
münkre és vigasztalásunkra szerb asszonyságok is láthatók valának — jelenlétében, Pavlovics Tivador úr beszédet tartott a' szerb műveltség' hármas dicsőségére, melyben először sz. Száva' életéből rövid adatokat közölt, azután előadta a' szerb Maticza' keletkezését, eddigi sorsát és munkálódásait, végre illőleg említé meg Tökölly Száva elnök urnak a' nemzet, egyház 's a' szerb műveltség körüli érdemeit. Utána Szubbotics János phil. Dr és a' törvényeknek harmadévi hallgatója, a' szerb nemzetiség' szellemében zengett költői szép rhapsodiáit olvasá fel. Ezt tévé Pavlovics

úr a' Margita leány 's Rajko vajda című népballadával, Berar Vazul Tökölly Száva úr' dicséretére készített verseivel. Következett Radulovics Demeter, az orvosi tudományok' harmadévi hallgatójának a' jelenlévő Tökölly nevendékeknek nevében ó ngához intézett hálaadó beszéde 's egy a' nevendékek által énekelt 's ezen alkalomra készített dal, muzsikai quartetteben gyönyörűen előadva. Az egészet egy „Mnogaja lyeta“ (sok évig! t. i. éljen) fejezé be, melyet ő Felségének legkegyelmesebb császárukknak, és királyunknak, mint minden dicsőségünk és boldogságunk' kútféjének az egész egyesület énekelt. Ezen szerb ünnep, mely a' nemzeti szeretet és felvilágosodás' azon templomában tartatott, hol ő nagysága által pártolt 12 szegény nevendék lakik, melybe a' Maticza is beszállítva van, mindenkinek szívét legszebb érzelmekkel fogá el, melyek méltók hogy az egész nemzettel közöltessenek, méltók hogy minden szerb kebelben viszhangra találjanak.

Literaturai mozgalmak.

— Január' 29. megjelent a' magyar academia' folyó —, és pedig ez év' kezdetétől HAVIRATÁNAK, a' *Tudománystárnak* első, vagyis *januáriusi füzeté*, 's már most, belső becséhez méltó külső fényben, szép fiúmei velinen, 104 lapon, egy rézmetszettel, csinos borítékba fűzve. Tartalma: I. Ertekezések: 1. Báró Gaujalnak a' m. acad. elébe terjesztett emlékirata a' magyarországi rathenusokról. 2. Victor Hugo mint költő, és drámai, P. Horváth L. 3. Az európai polgárisodás' haladásának története Roux-Ferrand ut. Zsivora György. 4. Okleveles toldalék Luczenbacher Jánostól. II. Literatura. 1. Az időszaki sajtó Belgiumban. 2. Criticalai szemle (régiségstud., csillagászat). 3. Bibliographia. 4. M. tud. társasági dolgok, — Figyelmeztetőleg ismételiük, hogy a' 12 havi füzetből álló évi folyamunk, metszetekkel, előfizetési ára csak 5 ft. (Azok' számára, kik eddig a' diszkiadást járatták, ez tovább is folytattatik 6 ft. 30 kron). Postadíj egész évre 1 ft. 30 kr. cp.

— **Hivatalos levelezés.** — Pe. L. (Ny.) és S-ky' verseik közül némelyek használatni fognak. — Po. L.-ei visszavehetők. — „A' vélt halott' rokonai“ az elebb 's utóbb küldött hasonneműekkel fel nem vétetnek, mert *dolgot* nem világosítanak, 's általában nem szükségesek. — R. felelete S-nak már megjelenven másutt, 's különben sem czáfolván meg ellenét —; úgy S. J. czáfolata is „Marmaros' vidékéről“, nem lévén fontos, kimerítő és illedelmes —; ***** és N. Sándor verseik —; B. F. közleménye, csekély érdekénél —, R. L. jegyző' fordítása, becshánya 's előadási gyengevoltánál —, R. I. magában figyelmet érdemlő küldeménye Bécsből, külső tekintetknél —, végre V. A. becses értekezése, lapunk' rendeltetésével nem egyezésénél fogva — fel nem vehetők.

— **Íróink közé** lépett legújabbban Nagy János theol. D., prof. 's m. acad. r. t. úr.

FIGYELMEZŐ

AZ EGYETEMES LITERATURA' KÖRÉBEN.

Kiadó szerkesztők

SCHEDER, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ **BAJZA.**

HARMADIK ÉV

Pesten.

Februárius' 12. 1839.

7. szám.

Tartalom. Hazai literatura. Történetírás. Gévay' oklevélgyűjteménye. — Nyelvtudomány. Magyar helyesírás és szóragsztás, a' m. t. társaságtól. — Állítások, vélemények és felvilágosítások. A' philosophia, Szeremlei és Hegel. Vége (*Warga János*). — Kisfaludy-társaság (Második köz ülés). —

HAZAI LITERATURA.

Történetírás.

- 1.) *Urkunden und Actenstücke zur Geschichte der Verhältnisse zwischen Österreich, Ungern und der Pforte im XVI. und XVII. Jahrhundert. Aus Archiven und Bibliotheken. Gesandtschaft König Ferdinands I. an Sultan Suleiman I. 1530. Wien, in Commission bei Schaumburg und Comp. Gedruckt bei A. Strauss' sel. Wittwe. 1838. 4r. 106 l. Ára 1 ft. 30 kr. cp.*

Egy gazdag forrását nyitja meg Gévay, ezen oklevél-gyűjteményében, a' hazánkat 's nemzetünket illető legérdekeseb történet- emlékeknek; azon literatori szorgalommal, azon bő nyelvismerettel, azon diplomaticai szigorú pontossággal, melly illetén köz érdekű munkák' közrebocsátásánál megkívántatik, 's melly neki, mint már minap a' gyarmati és szényi békekötési oklevelek, úgy Hoberdancz János' követségjárati tudósítványa' közlésénél, örömmel tapasztalók, épen sajátja. — Hogy a' munkás közlőnek sokszorozott hálalmat jelentsem itt ki, nem csak a' honi történetírók, de maga az egész literaturai világ' nevében felhatalmazva érzem magamat; de mint magyar, nem rejthetem sajnálkozásomat, hol látom, zsenge literaturánknak itt is elhervada azon szép reménnyel kecsegtető

sarjadéka, melly Gévay' emlitem mult évi közleményeiből olly sokat ígérve fakadott. Nem vizsgálom az okokat mik őt rábirhaták, hogy közleményeiben idegennél váltsa fel a' nemzeti nyelvet, — fontosak lehetének azok: czélom a' munkát megismertetni, 's im ahhoz fogok.

Magában foglalja ez I-ső füzet, I. Ferdinánd királyunk által, I. Szulejmán török császárhoz negyed izben 1530ban intézett követése' még eddig világot nem látott, sőt részben ismeretlen irományai. Két osztályra szakad; elseje magokat a' követségi hivatalos irományokat, másodika az illető felvilágító darabokat tünteti elő; amazok a' követség történetéről, emezek a' királyi szék' 's ország' akkori állapotjáról nyujtanak világot, felette érdekest, megbecsülhetlent.

Maga Gévay, csak néhány szóval vezeti be a' kíváncsi tudni vágyót, közleménye' gyönyörű nyomtatásulapjaiba ekként: „Az itt közlött irományok, mindannyian erősítő, igazító vagy kiegészítő járulványai I. Ferdinánd király által I. Szulejmán szultánhoz intézett 4ik követség' történeteinek, nyomtatásban még sehol meg nem jelentek, így, talán nem lesznek nem kedves vendégek. Ha szívesen fogadtatnának, 's a' tudományokra nézve hasznaltathatnának is, fáradságom legszebben meg lenne jutalmazva, 's célom tökéletesen elérve.“

Az első helyet foglalja az első osztályban, Lamberg József és Jurisics Miklós követek' számára, 1530ki május' 27kén Innsbruckban, német nyelven készült királyi utasítás, közölve mint a' többi is, szóról szóra, betűről betűre, a' királyi titoknok May János' saját kezével írt eredeti fogalmazványból, a' bécsi cs. k. titkos levéltárból. Érdekesb helyei:

„Mennyiben azonban a' török előhözna és kijelentené, miszerint ő a' vajdát (Zápolya Jánost) nem hagyhatja, annál kevesbbé engedheti, hogy elűzzésék, jelentsék ki követeink: mi is eltűrjük (wir auch leyden mogen) hogy a' vajdával tisztességes, illendő és szenvedhető úton módon békealkudozások kezdessenek, mindazáltal mindig a' magyar korona, 's azon ország' némelly részei kivételével; — ezt is pedig nem a' vajdának, kit az országhoz semmi jog nem illet, hanem inkább a' török császárnak tekinteteért“ (sonder mer von wegen des Turkischen kaysers).

„Mi joga legyen a' vajdának az országhoz, tudtára van már ugyan kétségkívül azon császárnak, értesítsék mindazáltal említett tanácsosink 's követeink a' mi jogunkról bővebben is; mikép azon ország, néhai boldog emlékeztű ősiünk Fridrik császárnak Mátyás magyarországi király úrral, — később ugyan azon Fridrik császárnak, 's fiának Maximilian úrnak, mi kedves nagyatyánknak Ulászló magyar- és csehországi király úrral, a' főméltóságú (der durchleuchtigsten fürstin) fejedelemnő Anna magyar- és csehországi királyné aszszony, kedves nőnk' atyjával, Magyarország' valamennyi rendei' egyesült akarátja mellett kötött szerződés és egyezkedés' erejénél, isteni és emberi jogok szerint, de még azon örökösödési jognál fogva is, melly említett nőnek, mint igaz és egyetlen örökösöt illeti, szállott mi ránk“.

A' környülmények kényszeríték Ferdinándot, hogy a' békének a' törökkel megkötésére minden tisztességes utakat elkövessen, — így, utasításul adá követeinek, hogy arra a' törököt szép szóval kitelhető módon igyekezzenek rábírní: „ha pedig a' török az illetén előterjesztés után is semmi egyezkedésbe ereszkedni nem akarna, tudják ki említett tanácsosink, vajjon mit, vagy millyen mennyiségű summa pénzt kívánna a' császár, — 's ha ezt kitapogatták, ne tegyenek ugyan azonnal ajánlást, hanem egyedül midőn látnák, hogy pénz

nélkül semmire sem lehetne bírni, ajánljanak neki egy bizonyos, évenkénti pénzmennyiséget, (so sy ye sehen das on gelt nichts in dem zu erheben sey, mogen sy dem kayser ain summa gelts benennen jarlich) mint alább meg van írva (20 ezertől 100 ezerig), úgy mindazáltal, miszerint ő, mind azon várakat, helységeket, 's ágyukat visszaadja 's eresztí, melyeket eldödink' Ulászló és Lajos magyar- 's csehországi királyok' idejében elfoglalt volt“.

A' nagy vezért Ibraim basát, ki a' követek által szinte meg vala találándó, illető pontok közül megérdemlik a' figyelmet következők: „Ha pedig látnák, hogy az említett Ibraim basa sem hajt sokat pénz nélkül a' mi irántunkti tekintetre (So sy aber sehen werden das gedachter Ibraim Wascha vber vnser vererung nichts on gelt thon will) más útakról gondoskodjanak, 's hogy annál inkább rábírák annak (a' békének) kivételére, a' mi nevünkben 's meghagyásunkból ígérjenek neki olly módon mint a' császárnak, 4től 6ig és 6tól 10 ezer forintnyi fizetést“.

„A' többek közt adják tudtára Ibraim basának azt is, mit követett el János vajda (der Janusch Wayda) a' török császárnak Magyarországra jövelele előtt és után; — jelesen pedig, miként nem átalott minket, a' mi nevünk és pecsétünk alatt koholt hamis levelekkel, a' magyar korona' minden rendei előtt ki-sebiteni és befeketíteni, mint ha mi a' török császárnak, Magyarorszáért évenkénti adót ajánlottunk volna“.

Második helyen áll ezen utasításnak latin példánya, mellyet követ 3szor, Lamberg és Jurisich' igen nevezetes német tudósítása a' követségnek süker nélkül maradt felöl, — benyújtva Linczben február. 23dikán 1531ben, — melly annál jelesb mert ezt Jurisics is németül írta alá, ki különben e' nyelven sem írni, sem olvasni nem tudván, még a' német okleveleket is kirill nyelven szokta aláírni így: МИКУЛА ЮРИШИЧ.

Milly fekete színbe helyezteték Ferdinánd' lelkülete a' török előtt Zápolya által, elevenen adják elő e' tulósításnak im e' szavai: „Erre ő (Ibraim) ismét ekként felelt:.... miként lehet ott állandó igaz bizodalom, hol a' romai csász. Felség (V. Károly) a' római pápa ő Szentségét, — kit ő a' mi nagy papunknak nevezett, megtámadta, kirablotta, elfogta, megsarczolta 's eladta; — mit a' mi eleink lel-

kök' idvességére, 's isten' dicsőségére alapítottak, elrombolta, szentséguinket tekintetbe nem vette, — ezen felül a' franczia királyt csalárdsággal fogságba kerítette, (mit betrieglikeit in sein fankhnus pracht) szinte megsarczolta, 's neki saját gyermekeit is eladta, — vajjon emberi tett-e ez? stb. „És mondá tovább: higgyük el, hogy az illy embertelen dolgoknak nem lesz jó kimenetele, 's ők, a' törökök, illyeket nem követtek el. Ő Lajos királyt Magyarországon megverte; elejtette ugyan, de császára parancsolta, 's az ő feltett szándéka végre is csak az volt, hogy ha életben marad 's elfogatik, meg ne sarczoltassék, de mint király, szabadon, váltságatlan, eresztessék el; — mikoron pedig hirrre lön, hogy király' nője (sein khunigin), — értve Mária királynét — Budán volna, azon órában megparancsoltaték, senki ne merjen bemenni a' városba, de minden poggyászok és sátorok a' város kívül üttessenek fel, 's ő mint királyné semmiben meg ne sértessék. És im így kíváná őt királyi székében megtartani, így bánt emberségesen, nem pedig úgy, mint a' spanyol király. És ekként tartott egy hosszú beszédet, sok mocskolódó szavakkal teljest; tovább pedig mondá: Lám, miként küldé minap is a' ti királyotok Ferdinánd, kit ti elannyira dicsérték, Oberdanecz János királynak meggyilkolására; (seht wie Jetz Eur khunig ferdinandus den Jer fast lobt den oberdanecz geschikt hat den Janus kral zu Ermorden), illy embertelen dolgokat isten nem fog büntetlen hagyni. Erre mi tudni kívántuk, mit parancsolt legyen Felséged Oberdanecznek, tenni János vajdával (dem Janusch weid zuthuen) 's ő ekként beszélé: Oberdanecz Budára János királyhoz azon jelentéssel jöve, hogy ő neki javát akarná, 's titkos dolgokat kívánna vele beszélni, — így János király által előbo-csáttatva, egy levelet nyújtott át neki Felségedtől, — 's míg amaz a' levelet olvasá, ez valamit csúsztatva előre köntöse' újából, de meg nem tükélheté, mert isten nem akará a' gonosz; egy kis kutyácska, melly a' vajda mellett feküdt, morogni kezdvén (ein klains huntl so bei dem Weida gelegen begunt zumuren), a' vajda körültekinte miért morogna az, — Oberdanecz ekkor elcsendesedett, mit a' vajda észre vett, 's elkezdte ismét olvasni, de tekintetét a' levél mellett lefelé irányzá, 's ekkor látá, hogy Oberdanecz ismét a' kést működik előre

csúsztatni, mit hirtelen nem sikeríthetvén, a' vajda felugrott, gyilkot rántott, Oberdaneczet magától viasztaszította, visszaverte 's elfogatta, — ki azután megvallá, miként Felséged adományokkal birta őt rá, hogy János királyt imígy meggyilkolná. — Több szemrehányásokkal illetvén még, mennyire nem királyi sőt gonosz dolog legyen ez, — mi, általam Jurisics által, horvát nyelven feleltünk, 's komolyan kértük őt, ne adjon hitelt Felségedről híresztelt illy alávaló dolgoknak, jól tudván azt, hogy ellenség' szája soha nem szólhat jót ellenfeléről“.

Megérdemli, hogy felhozzam itt Ibraimnak azon szavait is, mellyeket nemes büszkeséggel intéze az évenkénti fizetést megpendítő követekhez. „Erre ő, mond a' tudósítás, azt felelte: az ő császára el nem adja tartományait, nem szorúlt a' mi pénzünkre, 's az ablakon át mutatá a' hét tornyot (Suben turn), azok, úgy mond, mind tele pénzzel, arannyal ezüsttel, mellyhez még soha nem nyúlt, — az előbbeni követek 100 ezreket is ígértek már neki Felséged nevében, csak segítsen kivinni császárájánál az elfoglalt helyek' visszaadását, — de én, szól, megmondám nekik, 's mondja most is nekünk, ne gondoljuk, hogy ő pénzért kárára dolgoznék urának, — hatalmában van neki ura' említett kincseihez is, mikor akar nyúlni, de ő az egész világot császára' hatalma alá segítene hajtani, nem hogy népeit 's birtokát eladni; — nálunk nincs szokásban pénzt 's bért elfogadva urának kárát munkálni, romlását eszközölni, miként ti kívánjátok; — hallgassatok hát az illyen dolgokkal“ (pey Inen nit der geprauch das man gelt vnd Miet nem vnd dem hern sein Nachtail rate oder sein schaden verhelfe wie Jer begert darum schweigt diser reden stíl).

(Vége következik.)

Nyelvtudomány.

Magyar helyesírás és szóragasztás főbb szabályai. A m. t. társaság' különös használatára. Harmadik kiadás. Budán, a' m. k. egyetem' betűivel. 8r. 43 l. 10 kr. cp.

Nem czélom bírálni e' könyvet, sem dicsérni. Amaz önhittség volna tőlem, erre a' munka nem szorúlt. Csupán némelly előttem nevezeteseeknek látszó észrevételeimet kívánom e' szabályok' sorában a' nyelvhúvárok elébe

terjeszteni, ha helyesek, annak idejében a magyar nyelvünkbe, részint talán e munkába is fölveendőket. S nyilvánosságra juttatám, hogy az egész részvevő közönség gondolkodhassék rólok.

Észrevételeim, vagy némelly hiányokat tárgyaznak az érintett könyvben †) (de mellyek, mint látni fogjuk, minden eddigi grammaticáinkban többé kevesbbé megvagyának), vagy tévedéseket, mellyeket t. i. egykileges (individualis) véleményem azoknak tart. Amazoknak szükségük van a nyilvánra, hogy több érték hozzájárulásával még jobban kiegészíttessenek; ezeknek, hogy mások is vagy felvilágosíttassanak, vagy ellenkező esetben engemet, s netalán több velem egyet értéket világosítsanak fel.

A' helyesírásról kevés vagy semmi szó-lóm levén, egyenesen a' ragasztásokhoz térek.

A' névragasztásnak mindjárt az elején a' birtokot jelentő ragokról sok észrevételem van. A' könyvben t. i. ezek állanak: Egy birtok mélyhangúak: 1. am, om stb.

2. ad, od stb.

5. (a-tok, o-tok) stb.

magashangúak: 1. em, öm stb.

2. ed, öd, stb.

5. tek, tök stb.

Mind ezeknél igen nagy kérdés: Melly szónak vagyón *am*, *ad*, *atok*, 's mellyeknek *om*, *od*, *otok*, birtokragai. Mert tudnunk kell, hogy épen azon szók teszik a' különbséget a' többes szám *ak*, *ok*, a' szenvedő eset vagy accusativus *at*, *ot*, 's mellékeveeknek *as*, *os*, képzőiben, sőt az igék' képzésénél is az *al*, *ol*, és *az*, *oz*, (p. o. tárgy, tárgyak, tárgyaz) képzőkben, mellyek az *am*, *om*, ragokban. Tehát ha csak egy rendbeli beszédreznél tudjuk azokat, már a' többinél is mind tudhatjuk. Grammaticáink e' részben mind hiányosak, maga Révai keveset mond róluk, szókönyveink

†) E' hiányokra nézve meg kell jegyezni, hogy az előbeszéd' értelmé szerint is, az academia itt nem akart „grammaticát“ adni, hanem csak az elvek felett meggyezni, különös tekintettel az írók közt *fenforgó differentiákra*; hogy t. i. az academia' irományaiban egyenletlenségek és tétozások ne legyenek. Az tehát, mit minden figyelmes magyaríró szokásból tudhat, s mire nézve a' könyvnyelvbeli szokás meg van állapodva, bővebben nem adatott elő. Bíráló' észrevételei tehát legnagyobb részt nem érdekelhetik a' jelen munkálatot; minthogy azonban azok magokban felette becsesek, 's a' magyar nyelvtant valósággal gazdagítják, nyilvánításukra szívesen nyújtottunk módot. Szerk.

sem elégítnek ki: honnan tudhassák tehát az idegen ajkúak, kik a' magyar nyelvet tökélyesen kívánják megtanulni, honnan az erdélyiek, kik általában (még tanultjaik közül is igen sokan) o helyett többnyire a-t mondanak (asszony, mandam stb.) a' szoros különbséget? Illő, sőt szükség, hogy őket a' tudós társaság igazítsa útba †). — Épen ezek állanak az *em*, *öm* ragokról.

Továbbá hiányt találok a' ragok alá írt jegyzetekben is; így a' c alatt: „Az egy birtokú harmadik személyek *ja*, *je*, *jok*, *jek*, toldott (t. i. *j*-vel toldott) ragait néha nem hangzó végű szavak (szók) is fölveszik“. De kérdés: mikor? 's melly szóknál? Mondatik ugyan: „Azonban efféle toldásokat a' mennyire lehet, ritkítani kell“. Igen, de épen az a' kérdés: mennyire lehet? Mert az *agg és közönséges szokástól teljességgel nem szabad eltérni a' grammaticusnak*, különben nem grammaticus, hanem új-nyelvcsináló, hogy ne mondjam koholó. Szókat szabad csinálni, de grammaticát nem.

Illy hiányok az *e*, *f* betűk alatt: Némelly szavak stb. Kérdés: *mellyek?*

Minekelőtte tovább feszegetőzném, próbáljunk az eddig érintett kérdésekre felelni.

Kérdés: Melly szók vesznek fel a' birtokot jelentő ragokban *am*, *ad*, *atok*-ot *om*, *od*, *otok* helyett, a' többes számban *ak*-ot *ok* helyett stb. Felelet. 1) Minden mult részesülők, p. o. halott: halottam, halottak, halottat stb, fáradt, fáradtak, fáradtabb, stb, próbált, mondott.

Jegyzet. Minden főlebb előszámlált ragok minden szóra természet szerint nem illesztethetnek, azt kiki tudja. En legjobban szeretem a' többes szám' *ak*-ját használni, mert az életben is legtöbbször ez fordul elő. A' grammaticusok is helyesen teszik, ha ezen kérdést és feleletet a' többes szám alatt adják elő.

2) Minden második fokban (comparativusban) lévő mellék nevek p. o. jobb: jobban; okosb: okoshak, okosbat stb.

Jegyzet. *Jobb* (dextra manus) mint főnév, *om*, *od*-dal stb. ragoztatik p. o. jobbom, jobbod jobbotok.

3) Minden *alom* végzetű, kettőnél több

†) Ismételjük, e' munkálat nem grammatica, 's még kevesbbé *idegenek'* számára; sőt *erdélyi* testvéreinktől is azt kívánjuk, hogy grammaticát, *egész terjedelmében*, másunnan tanuljanak; itt az academia által elfogadott elveket fogják találni. Szerk.

tagú *) szók, p. o. sokadalom: sokadalmak, sokadalmat; oltalom: oltalmak.

*) Tehát malom: malmok; álmok: álmok stb, ide nem tartoznak.

4) Az *os*, *ós*, *as*, valamint az *ékony* végzetű mellénevek, p. o. káros: károsak; tollas: tollasak; aranyos: aranyosak; magos: magosak; kártékony: kártékonyak.

Jegyzet. a) Ugyan ezek az *ok*-ot is fölveszik p. o. károsok, tollasok, aranyosok, kártékonyok.

b) De a' jobb hangzás azt látszik kívánni, 's a' szokás is hajlandóbb reá, hogy az *as* végtagúak *ok*-kal, az *ékony*- és *os*-úak *ak*-kal ragoztassanak, p. o. *károsak* jobban hangzik mint *károsok*, *tágasok* ismét jobban mint *tágasak*.

c) Ugyanezek, ha főnevekké válnak, csupán *ok*-ot vesznek föl, p. o. csikós: csikósok; váras: várasok; tudós: tudósok stb. Annyival inkább az *os*-ban végződő állandó főnevek p. o. János: Jánosok; pallos: pallosok.

5) A' sarkszámok p. o. három: hármak, hármak; nyolcz: nyolczak, nyolczas; hatvan: hatvanak; száz: százak. Kivétetik: hat, hatot, hatos.

6) A' birtokképző ragok' accusativusa, p. o. asztalom: asztalomak; asztalunk: asztalunkak; asztaltok: asztaltokak.

7) Az *u* végzetű mellénevek, p. o. szomorú: szomorúak. De ezek, kivált a' többi ragokban, jobban szeretik a' hangzó végűek' községes törvényét követni p. o. szomorú, szomorút.

Vége, 8) a' következő fő- és mellénevek: Ág: ágak, ágat, ágam, ága, ágatok, ágas, ágaz. Ágár: ágarak stb. Ágy: ágyak. Ágy: ágyak. Ágyar: ágyarok. Ajak: ajakak v. ajkak. Áll: állak. Aly: alyak. *) Ár: árak.

*) Némelyek e' szót alj-, mások ally-, mások ismét csupán al-nak írják, véleményemmel mind helytelenül, mert alj-at soha sem hallottam beszédközben, ally-ban az ly-et kettőztetni semmi okát nem látom, al pedig melléknév. Ugyan ezen szót a' harmadik személy birtokképző ragával így szerettem írni: alyja †).

†) Biráló itt kétség kívül hibáz. Ő alj-at, u. m. nem hallott; de hát nem hallotta-e: valaminek az alj-a? mit ő hibásan ír így: alyja, mert hát alj-asnak mi a' gyökere? *aly*-e? ebből csak *aly*-as támadhatna, mit viszont mi nem hallánk soha. Igen is, az *ally*-nak nincs oka, de kérdelem mint támadhat *al*-ból (hogy a' gyökér ez, bizonyítják *al*-att, *al*-ul, *al*-acson, *al*-ap, *al*-só, *al*-ház stb), mint támadhat, mondom, *al*-ból aly? azaz *mint változhatik át az l más betűvé*, t. i. ly-lyé? Ellenben a' f toldalékbetű megvan egyéb betűk után is, péld. r után: fúr, fúr-j; fér-fi, fér-j; eper

(Árus, nem: áros, mert árú a' legközelebbi gyökere). Arany: aranyak. Ez a' szó a' többesben *ok*-ot is vesz föl így: aranyok. A' többi ragasztások így vannak: aranyat; aranyam v. aranyom, aranyad v. aranyod; aranyoz. Árny: árnyak. Árr: *subula*, árrak. Bátor: bátrak. Bogár: bogarak. Bús: búsak. Csanál: csanalak. Ha csalánnak íratik, lesz: csalán, csalánok. Czudar: czudarak v. czudarak **). Derék: derékak, akár fő, akár melléknév. Díj: díjak. Fal: falak. Fark: farkak. Fazék: fazekak. Fog: fogak. Fonal: fonalak. Galy: galyak. Ganéj v. ganaj: ganajak. Gát: gátak. Gyors: gyorsak. Had: hadak. Haj: hajak. Háj: hájak. Hal: halak. Hamis: hamisak. Hány: hányak v. hanyat. Hárs: hársak. Has: hasak. Hát: hátak. Ház: házak. Héj: héjak. Híd: hidak. Híg: higak. Híj, *defectus*, híjak. Hód: hódak. Hold: holdak. Igaz: igazak. Íj: ijak. In: inak. Kád: kádak. Kanál: kanalak; (ha kalán íratik, akkor: kalánok). Kazal: kazlak. Kosár: kosarak. Kút: kútak. Láb: lábak. Lág: lágak. Láz: lázak. Lik v. lyuk: likak v. lyukak. Lúd: ludak. Madár: madarak. Máj: májak. Mohar: moharak. Mony: monyak. Mozsár: mozsarak. Nád: nádak. Nyak: nyakak. Nyál: nyálak. Nyár: nyarak. Nyárs: nyársak. Nyil: nyilak. Nyúl: nyúlak. Ól: ólak. Oldal: oldalak. Olly: ollyak. Pohár: poharak. Rosz: rozak. Rúd: rudak. Rút: rútak. Sár: sarak. Sarj: sarjak. Sark: sarak. Sódar: sódarak. Sok: sokak. Sudar: sudarak. Sugár: sugarak v. sugárok. Száj: szájak, száját. (A' többi ragasztások: szájam v. szám, száad v. szájad, szájunk v. szánk, szájakat v. szátok. Szájas, szájjal megmaradnak). Szakáll: szakállak. Számár: számarak. Szán: szának. Szár: száarak. Száraz: szárazak v. szárazok. Szárny: szárnyak. Szíj: szíjak. Szil: szilak, szilas. Tág:

*) Arról különösen leendő beszél, hogy melyik szót vetik el a' szenvedő esetben a' t elől a' hangzót, mint a' legközelebbi szó is így: czudart.

(epr-ek), eper-j; szeder, szeder-j; sar, sar-j (mert *sar*-ból = haszontalan füvet v. sarj-at feltisztogat), sőt bor-j-u (ennek gyökere bizonyosan *bor* = *bur*, honnan: bor-it, bor-da, bur-ogat, [sőt bur-it is], bur-kol, burak stb); *hangzók* után: fe-j (fe-l, fe-n), szá-j (mert szá-m, szá-d stb), di-j (mert di-as, di-adalom stb); 's így l után is: fel-j-ebb, tel-j, tel-j-es (mert a' gyökér: tel, töl: a' honnan tel-i, töl-t), sőt mell-j, pectus, és mell-j-ék is, de soha sem *mely*, vagy *melly*, mert a' gyökér: *mell*, honnan mell-öl, mell-ett mell-öz, 's így leggyegettebben mell, mellék. S. F.

tágak. Táj: tájak. Tál: [talak. Talp: talpak. Tár: táarak. Tárgy: tárgyak. Társ: társak. Toll: tollak. Ugar: ugarak. Új, *novus*, újak. Ujj, *digitus*, ujjak. Úr: urak. Út: utak. Vad: vadak. Vád: vádak (az ígéképzővel: vád-ol). Vágy: vágyak. Vaj: vajak. Váll: vállak. Var: varak. Vas: vasak. Váz: vázak. Vékony: vékonyak. Vig: vigak. Zár: záarak.

Jegyezzük meg: a) Némelly o-ban végződő szokról, melyek hasonlóképp ak-kal ragoztatnak, p. o. ló: lovak stb, máskor leendő szó. b) Nem vitatom, hogy egy szót, 's egy szabályt sem hagytam el, de azt vitatom, hogy ezek grammaticáinkban nélkülözhetlenek, 's a' főbb szabályok közé tartozók. Ki többet talál, pótolja ki.

(Folytatatik).

Állítások, vélemények, felvilágosítások.

— A' *philosophia*, tekintettel Szeremlei Gábor' értekezésére: „Hegel a' mint van”. (Vége). — A' *philosophiának* éntudalmi és elvont tiszta beljegyeiből foly az, hogy annak eszmeinek (ideális) kell lenni. A' *philosophia*, mely nem eszmei, vagy nem eszmékkal foglalatosodik, nem is *philosophia*. Az eszmeinek a' tapasztalati tétetik ellenébe. A' tapasztalat a' *philosophiának* fölül kell emelkedni, különben a' tapasztalati tudományok' sorába alacsonúl. És ez több tudósoknál, az angol és francia *philosophia*' szellemében történik is, a' minék következménye szükségesképen a' *philosophiának* a' tudományok' sorából kiveszése lenne. Pedig jaj a' tudományosságnak, mely józan *philosophián* nem alapúl! Jaj a' társaságnak, hol józan *philosophusok* nem gondolkodnak! De az eszmei *philosophia*, valamint eszméi szerkezetében a' legelembb hatásoktól emelkedik fogalomra, ezektől eszmékre, úgy eszmei munkálódására a' gondolkodási, testi és szellemi világ' adataiba hat, így tartalmas, és nem üres eszméket közvetít. Látszik a' *philosophia*' ezen karakteréből, hogy ennek nem lehet üres alakokat szerkeztetni, és aztán a' különböző testi és szellemi adatokat ezen alakokra, — lehet vagy nem lehet, — feszíteni, avagy azokba, fér vagy nem fér, betukmálni, így azt, mit a' gondolkodó keres, az üres alakokban egész kényelemmel föltalálni; hanem tartalmas eszméket kell a' *philosophiának* szerkesztetni, 's azokra fejteni. Az én jó barátom, „Hegel a' mint van” írója, Hegel' *philosophiájának* általam adott, szerinte elkülönözött tünetei 's erőltet vonaglásai, helyett, annak lelkét adólag, a' fentebb érintett üres alakiságba esett, midőn Hegel' *logicáját*, az atya, természet*philosophiáját*, a' fiú, szellem*philosophiáját* a' szentlélek', továbbá a' teremtes', megtartás' és igazgatás' képviselőinek állítja, mert ilyen, alakilag, triplicismusában általa védőleg, mások által pedig, már nem is mostanában gúnyolólág felhozott szentháromságon kívül, még igen sok háromságokat találhatni. Igen szép és valóban tudós ráfeszítése a' Hegel' rendszerének a' nyelvre az, mit az én jó barát-

tom a' nyelvről mond. De szinte csak alaki, mely után mindig méltó kérdés az: vajjon az alaki, valódi-e? Hegel nem ilyen alakiságot, hanem tartalmas eszmeiséget szerkesztett, így mindenkor valódiságot. A' *philosophiának* három fő bajai voltak, melyből eredtek a' származékos bajok, úgy mint: a' materialismus, scholasticismus és formalismus. Hegel ezeken felülemelkedve azt kereste a' *philosophiában*, mit abban épen keresni kell, úgymint a' gondolkodási, természeti, és szellemi világ' egyetemes, szükségességei és általános eszméit 's ezeket, minden lehető vanok: gondolati, testi és szellemiek, beljegyeinek keresése, e' mellett azonnal kitünő ellenkező beljegyek' feltalálása, 's a' kettőnek egymáshozatása után előálló közvetítmény által tanítja folyvást és szakadatlan mozgással, lépcsőkön eszközölni. Ez az, mi által Hegel' gondolkodása tartalmas eszméket szerkeszt 's ez az, mi által fentebb kimondott, lehet szinleges hiánya mellett is, halála óta sokban tökéletesedett iskolájával, minden eddigi *philosophusok* fölött fel van emelkedve. — Az érintett éntudalmiság, elvontság, tisztaság, előlegesség és eszmeiség, teszik a' *philosophiának* subjectiv, vagy észleges characterét.

A' *philosophia*' érintett észleges characteréből kelő szabad eszméket nem lehet hatástalan gondolni. A' mint a' gondolkodási, testi és szellemi világ' adatai vannak, akképen állnak elő a' különböző eszmék is. Az eszmék egymásra viszonyulva elveket alkotnak. Az elvek mint olyak, melyek adatoktól, vagy vanoktól elvont eszmékből szerkesztetnek, az adatokra ismét visszahatnak. Az adatokra már ezen elves és rendszeres visszahatás állítja elő a' különös tudományok' *philosophiáját*, ennek alkalmazása pedig közvetíti magokat a' tulajdon tudományokat, úgy mint azok tartoznak lenni. — Így közvetíti a' *philosophiának* gondolkodási része a' gondolkodás' különös törvényeit (*logica specialis*), és más ebből folyó szoros értelmű észleges tudományokat, — a' természeti része, a' természeti tudományok' *philosophiáját*, 's magokat a' természeti tudományokat *philosophiálag* kidolgozva, — a' szellemi része, a' test és lélek, ember és ember' erényi, jogi és társasági viszonyait, isten és világ' viszonyát, 's ezeknek különös tudományait *philosophiálag*. És vesse össze csak a' gondolkodó, e' röviden, és csak némileg érintett tudományait a' mai kornak, a' régi idő ezen tudományaival: kétségkívül meglátandja a' nagy különbségeket és hiányokat, bár az elfogulatlan, a' régiek' munkásságoknak méltánylására, és gondolkodások' becslésére is felébredend. És mi tevé ezen különböző tudományos kifejlést? Semmi egyéb, mint a' gondolkodó *philosophia*. De egyszersmind az is kétségtelen leendő a' gondolkodó előtt, hogy valamint a' *philosophiában* sok van megvilágosítandó, sok van a' szellemi mysticismustól tisztítandó, úgy sokat várnak magok a' tudományok is a' *philosophiától*.

Ez a' tárgyalagos character a' *philosophiának*, melyből látszik, hogy a' *philosophiának* nem egyedül a' pozitív vallásra van vitetése, nem egyedül atyát, fiut és szentlelket, teremtesét, megtartást, gondviselést és megengesztelést stb. kell en-

nek keresni, hanem minden lehető tudományokra kell annak magas eszmeiségéből közvetve hatni, de egyszersmind a' különös tudományokból fejlett eszmék is, mind meg annyi egyes adatai a' philosophiai elvek' szerkezetének. Ezen tárgylagos character által, úgy látszik, mintha a' philosophia megőriztetnék egy oldalról a' különös tudományok' sorabani elvesztéstől, hova ez mint fentebb is érintem, sokak által letévesztetik, más oldalról pedig a' hatástalan üres eszmeiségtől, lelketlen alakiságtól, 's valóban mintegy ráára feszítéstől.

A' philosophia' kifejtett észleges és tárgylagos characterének egymásra viszonyulásából, az észlegéseknek, mint vezetőknél elsőbbségükkel szükségképen fejjük annak azon általánúra emelkedő characterre, miszerint semmi egyébre, mint az ész' gondolkodására törekszik, vagy az észnek keres hatást mindenütt, ezt emeli elvekre, ezek után hajtja a' lélek' minden munkás tehetségeit, az észnek kíván elsőbbséget, mindenütt észuralkodást ohajt alapítani. De midőn az ész ezen eszmei általánúra törekszik, egyszersmind minden lehető tudományokat saját általányok felé tökéletesíti. A' philosophiának ezen nagy hatása, mint fentebb is érintem, csak következményeiben ismertetik meg; mert valamint magasra törekszik, úgy hatása lassud, de hosszas, és terjedelmes is. A' philosophia ezen általános irányából világos, hogy az magas, és azért a' róla tett népszerű, 's néha hirtelen ítéletek nem állhatnak. Valóban nem lehet a' nagy tárgy' nagy alacsonyítása nélkül olvasni olyakat, hogy a' philosophia balgaságoknak balgasága, valamint azon idegenítő vonást is, mintha a' philosophia és a' philosophusok uralkodni akarnának, holott ezek magokba vissza vonulva, eszmei világukban élnek, eszméket terjesztenek, ezeket ohajtanak terjeszteni, melyek ha ártalmasak és korszerűtlenek, ellenkezők' hatásaik által kiűtetnek.

Ez lenne az én nézetem röviden a' philosophiáról, mi, látszik, a' következőkben foglaltatik: A' philosophia materialismustól, scholasticismustól és mysticismustól menten eszméket fejtsen, elveket alkosson, ezek által az ész' uralkodását alapítsa meg, majd a' gondolkodó ész' magas eszméi által vizsgálván a' különös tudományokat, ezeket tökéletesítse. A' különös tudományok' tökéletesülése ismét a' tudomány' köréből eszméket terjeszsen, visszahatolag adatul szolgálókat a' philosophia' emelkedésére. Így lesz a' gondolkodó, és tudományos emberiség magából fejtvé ki, valódi emberiség.

Warga János.

Kisfaludy-társaság.

F. hónap' 6-d. tartá a' Kisfaludy-társaság második köz ülést, délelőtti 10 és fél órákor, a' m. academia' teremében számos, mind két nembeli, hazafi részvétű figyelmes vendégek' jelenlétében. Az előszobában, programmaképen, Kisfaludy Károlynak Toldy Ferencz által készült ('s 1832. külön kiadott) életrása' példányai osztogatottak a' megjelenők közt. **Fáy András** igazgatónak az ünnep' minemőségéhez alkalmazott megnyitó beszéde után **Tóth Lőrincz** jegyző felolvasá a' következő hivatalos előterjesztéseket.

Jelentés

a' Kisfaludy-társaság' másod évi dolgaíró.

A) Pénztár febr. 6. 1839.

1. Tőke.

1. A' társaság' alapításakor czéljaira szánt summa, melly százától hattal kamatoz 1790 ft. —
2. Egri kanonok Kovács Mátás ur' alapítványa 100 ft —
Öszvesen 1890 ft. cp.

2. Bevétel.

1. Az alaptőke' kamata 107 ft. 24 kr.
2. Pénztár-maradék 1838-ról 5 ft. 24 kr.
Öszvesen 112 ft. 48 kr.

3. Kiadás.

1. Az 183%-ki jutalom, tíz arany 47 ft. —
2. Nyomatások, hirdetések, szolgáltatást . . . 12 ft. 45
Öszvesen 59 ft 45 kr.

Pénztár-maradék 183%-re 53 ft. 3 kr.

B) Személyzet és munkálkodás.

1. A' társaság ez évben egyik legtiszteltebb tagja' elvesztését fájlalja. Elhunyt közülünk Kőlcsey Ferencz, de emlékezete élni fog, míg az igaz érdem tiszteltetik. Béke hamvaira a' nemesnek!
2. Tagokká választattak báró Eötvös József eperjesi kerületi kir. táblabíró 's acad. I. tag, és D. Székkács József pesti evang. magyar hitszónok 's acad. I. tag.
3. Két rendbeli jutalomtételt hirdete a' társaság, melyek közül az elsőre egy sem, a' másodikra harminczhárom érkezvén, ez utóbbiak' vizsgálatával foglalkodott.
4. Két új feladás választatott, kiszabott jutalmak mellett. Mind kettőről külön jelentés szól. Pesten, febr. 6. 1839. tartott ülésből.

Fáy András, s.k.
igazgató.

Tóth Lőrincz, s.k.
jegyző.

Jelentés

a' Kisfaludy-társaság által 1839-re kitett jutalmakról.

I. Ezen, az első köz ülésben hirdetett jutalomtételre: „Készítessék egy színész' kézikönyve, melly a' dramaturgia', poetica', nyelv', szaválás, mimica, costum- és színmesterség' köréből minden, színésznek szükséges ismereteket, czél szerűen szemelve, állandó tekintettel a' magyar színész' állapotja és szükségére, helyes rendben, világos előadással, összefoglaljon“ — mult évi nov. 20ig, mint kitűzött határnapig egy pályamunka sem érkezett, mit egy részről a' tárgy' bőségének, más részről az idő' rövidségének, 's talán némelly részben az ország szerte közbe jött árvízi akadályoknak is hajlandó volt a' társaság tulajdonítani. — Ez okból, hogy a' jutalmazás ez évben teljesen el ne maradjon, nov. 27. tartott ülésében a' következő költői feladást tűzte ki:

II. „Készítessék ballada, következő tárgyról: Első Géza királyfi 's Magyarország' harmad részének ura, a' nem csak birtoka 's méltósága, de még élte ellen is, gonosz tanácsból, hűségessé törekvő Salamon királynak, bár azt erős hadával megronthatá, a' haza' nyugalmáért, 's hogy polgári vér ne ontassék, a' koronát 's uralkodást, az ön megtagadás' legszebb diadalmá köztőlár előtt harminczszor is átengedi“ — f. évi jan.

20ig, mint kitűzött határnapig, 33 pályamunka érkezett; ezen túl még három, de a' társaság' határozataihoz képest el nem fogadtatható. A' 33 között is egy, melynek jelszava: A' ki haragját legyőzi stb, mint a' melynek beküldésében a' kikötött forma meg nem tartatott, t. i. a' mellékelt levelkén jelszó helyett az igazgató' czimzete állván, ennek a' név' kitadására alkalom nyújtott, pályára nem bocsátathatván, csak 32 adatott az erre választott küldöttségnek (Bajza József, Bártfay László, Vörösmarty Mihály) által vizsgálatra. Többekben a' munkák közül örömmel vettek észre a' bírálók szerencsés egyes részeket, csinos nyelvet, tiszta formát; azonban a' három vizsgáló' egyező véleménye a' 27. számút, illy jelíggel: „*Enekeljetek a' multkor' diadalmairól!*“ ítélte jutalomra érdemesnek, mint a' melyet mind költői felfogása 's a' tárgy' elrendelése; mind balladai szabatosága, nyelv' és forma tisztaságára többi között első rangúnak vallott. Ehhez legközelebb járónak ítéltetett a' 26. szám alatti e' jelszóval: „*Dalt az illy magas kebelnek,* stb.

Felbontatván az elsőseget nyert ballada' jellemzős levelkéje, abból következő név tűnt elé, mint szerzője: **Pap Endre**

a' kir. tábla' hites jegyzője. A' fennmaradt 31 jelíggel levelke az ülés' színe előtt felbontatlanul elégettetett.

Miután azonban a' második rangúnak ítélte ballada' megjutalmazására tek. *Rácz Mária* aszszony, Gorove László bíró 's m. acad. I. tag' hitvese őt —, 's e' példára egy névtelen hazafi három aranyat teve le az igazgató' kezébe, a' szükséges bizonyítványokkal ellátott szerző felszólítatik maga kinyilatkoztatására 's a' nyolc arany jutalomnak az igazgatótól átvételére.

A' társaság megragadja ez alkalmat a' nemes lelkű ajánlattevőknek nyilván kijelenteni legszivebb halálját.

A' kéziratok, kivéven a' vizsgálat alá nem menteket, az előleges jelentés szerint a' társaságnál maradnak.

Költ a' Kisfaludy-társaságnak febr. 6. 1839. tartott üléséből.

Fáy András, s. k. **Tóth Lőrincz**, s. k.
igazgató. jegyző.

Következett a' koszorúzott balladának felolvasása Székács József társ. tag által; majd *Szon-tagh Gusztáv* társ. tag' emlékirata Kisfaludy Károly' munkálkodása' critical irányáról, olvasva Schedel F. által; ez után a' második jutalmat nyert balladát adta elő szinte Székács József; mire ismét a' jegyző a' következő jutalomtétteleket hirdette ki:

A' Kisfaludy-társaság' jutalomtéttelei 1840-re.

I. Folyvást megmaradván a' társaság azon meggyőződése mellett, hogy színészetünk' jelen állásában alig lehet valami ohajthatóbb egy, e' művészetet tárgyazó, gyakorlati irányu munkánál; tapasztalván más felül, hogy a' múlt évben illy tárgyú munka, bármelly okból, nem érkezett, czélirányosnak ítélte e' tárgyat újra, 's több ágakra

osztva bocsátani pályázás alá, és pedig először is a' következőt tételt:

„Készítessek kézikönyv, mely a' szavalásnak mind általános, mind különösen a' színészetre alkalmazott elveit és szabályait kimerítőleg és gyakorlatilag adja elő, szükséges ügylettel a' magyar nyelv' grammaticai viszonyaira, dialectusaira, versszerkezetére, 's azon hibákra, mik jelennen színészk' szóbeli előadását gyakran disztelenítik“.

A' *jutalom*, mely 1840. febr. 6. adatik ki, *húsz darab arany*.

II. Azon nézetből indulván a' társaság, hogy a' történeti balladák, tartalmok 's alakjoknál fogva legkönnyebben mennek át literatúrából életbe, 's mintegy népénekekké válván, leginkább hathatnak a' nemzetre, élesztvén és erősítvén annak hazafi érzeteit; ahhoz hogy az illy művek' gyűjteménye lassanként egy, a' hon' történetei' legérdekesebb pontjait, költői alakban előtűntető nemzeti énekfűzérre fonnódjék, a' maga részéről is buzditólag járulni kívánván, jövő évre is, egy történeti balladát jutalmazand, melynek tárgya:

„Árpád, Zalánon vett győzödelme után, gyűlést hirdet az alpári térre, az új hon' fennállását, a' belbékét 's virágzást polgári alkotmány által biztosítani. Miután törvények hozattak, a' hét vezér, mint a' kiinduláskor, véreből néhány cseppet egy edénybe ont, esküvén: úgy ontassék annak vére is, ki e' törvényeket megszegi, mint most a' vezérek' vére ontatott. A' nép utánok zengi az esküt, 's az egy hatalmas szózáttá válik, mely tisztelettel tölti el a' rendszeretőket, 's rémülettel a' gonosztevőket és háborgókat. A' hely ezen első szerződésről Szernek nevezteték, 's a' nép' emlékeztében még sok ideig tiszteltetben állá.“

A' költő, a' historiai elemekre nézve főleg Béla király' névtelen jegyzője VI. és XI. fejezeteire utasítatik (Schwandtner' kiad. szerint); melyeket, a' történetet megtartván, költői czéljaihoz képest, szabadon dolgozhat fel.

A' legjobbnak találandó munka egy ékesmivű ezüst emlék-billikkommal jutalmaztatik; az ehhez legközelebb járó pedig, Schedel Ferencz társ. tag' ajánlatából, egy kisebb, szinte ezüst billikkommal tiszteltetik meg.

— Mind két rendbeli pályamunkák' beküldésének változhatatlan határnapja, november 20. 1839, a' meddig azt, írója' nevét rejtő, gondosan pecsétlett levélre hivatkozó jelíggel ellátva, az igazgató veszi által. (Pest, Kalap-utca, 251 sz., saját ház). A' kéziratok a' társaságnál maradnak; azok' sajtósági joga, 's így a' kiadhatás a' szerzőé.

Hirdettetik továbbá, hogy ezentul nem csak a' jutalmazandó, hanem a' dicsérettel említendő pályáiratok' levelkei is fel fognak bontatni, 's az illető szerzők' nevei kihirdettetni.

Költ a' Kisfaludy-társaságnak febr. 6. 1839. tartott üléséből.

Fáy András, s. k. **Tóth Lőrincz**, s. k.
igazgató. jegyző.

Ezek után az igazgató a' közönségnek szíves részvételét megköszönvén, 's a' társaság' szengéi iránt engedelkenységét kikérvén, az ülést berekesztette.

FIGYELMEZŐ

AZ EGYETEMES LITERATURA' KÖRÉBEN.

Kiadó szerkesztők

SCHEDER, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ **BAJZA.**

HARMADIK ÉV

Pesten.

Februárius' 19. 1839.

8. szám.

Tartalom. Hazai literatura. Szépliteratura. Budapesti árvizkönyv, I. köt. (*Szontagh Gusztáv*). — Nyelvtudomány. Magyar helyesírás és szóragasztás, a' m. t. társaságtól. Folytatás. — Történetírás. Gévay' oklevélgyűjteménye. Vége. (*Abavári*). — Magyar t. társ. névkönyve 1839re. Vége. — Necrolog. — M. t. társaság. — Literatúrai mozgalmak.

HAZAI LITERATURA.

Szépliteratura.

Budapesti árvizkönyv. Heckenast Gusztáv kiadó könyvtáros urnak baráti ajándékul. Irják *Bajza, Balogh P., Bezerédy Amália, Csató, Császár, Czuczor, gr. Desseffy Aur., gr. Desseffy J., b. Eötvös J., Erdélyi, Fábian G., Farkas, Fáy, Gaal, Garay, Guzmics, Horváth Cyr., Horvá L., Jósika, Kazinczy G., Kisfaludy S., Kis J., Kiss Károly, Kölcsey, Kovács P., Kunoss, Lukács M., Péczely, Pulszky, Sárosy, Scheder, Szalay L., Székács, Szemere P., Szontagh G., gr. Teleki J., gr. Teleki L., Vachott S., Vajda, Vallas, Vörösmarty, b. Wesselényi, Zsivora Gy. Szerkeszti b. Eötvös József. Első kötet. Pesten, kiadja Heckenast Gusztáv, MDCCCXXXIX. n. 8r. összesen 310 lap. Főm. velinen, angol kemény kötésben előfiz. ára 2 ft. 30 kr. cp.*

Bírálnak, ki a' literatura' érdekétől lekesítve, minden új jeles tüneménynek szívből örül, az Árvizkönyv' első kötetében semmisen lehetett örvendetesebb, mint Pulszky Ferencz és szerkesztő' közleményeik. Amaz mint német író kedvezőleg fogadva a' gazdag német literatúrában, legújabbban a' magyar literatúrák' sorába lépett, 's ha e' vázolatokban nyilvánított hitvallásának hihetünk, — a'

mint hogy különben nem is lehet — egész testtel 's lélekkel; báró Eötvöstől pedig ez az első próbatétel a' novella' mezején, fényes, és hivatását teljesen bizonyító. Összefoglalva együtt bíráljuk pedig e' két cikkelyt, mert némi közös nézőpontjuk van: mindkettőben a' világnézet alanyi (subjectiv) álláspontból keletkezik, 's magán az egyediség' színét viseli. Kimagyarázom magamat teljesen. Minden lelkesebb ifju, ki magát eszmék után tökéletesíteni igyekszik, tanulmányai' köréből a' világba belépte után, egy időre meghasonlik magával 's a' világgal; képzelődése' ragyogó végtelen eszményeit (ideal) a' véges korlátolt világra ki nem elégítheti, hite az emberiség 's haladása iránt csökken; csaltatva érzi magát, kínzó elégtelenség keseríti valóját; ha előadási tehetsége van, írásban viharozza ki keble' fájdalmait, 's Wertherek állnak elő, Moor Károlyok és — Carthausiak. Ha literatúránk haladásában meg nem akad, több illy nemű szüleményeket kell még érünk, mert korszakunk előmozdításukra kedvező. Ha nemzet öntudatra kezd serkenni 's ezer éves ború után végre a' nap' sugarai láthatárát föl kezdik deríteni, lelkesebb ifjai' keblét a' hátrama-

radás' érzete kínozza, 's ezen érzetet a' valóságban mindig lassú haladás nem képes enyhíteni. Azonban, a' mint elégedetlenségök a' legnemesebb kútforrásból származik, 's a' nemzetet illetőleg, már magában a' jobbnak születménye; úgy, időre nézve is, mulandó. Az ideál a' valósággal végre kiegyenlíti magát, 's pedig annál hamarabb, minél munkásabb és gyakorlatibb életünk; csak ezen metamorphosis után serdülünk érett, tiszta, igazán tárgyilagossá világnézetre: nem ugyan mindenki, mert sokan, alanyi elfogultságokból soha sem vergődve ki, sírjokig annak szemüvege által nézik a' világot, 's a' mi mulatságos, kiki a' maga nézetét hiszi és hirdeti egyedül igazinak.

Ezen bevezetésként leírt gondolatok nem illetik annyira Pulszky Ferencz', mint b. Eötvös' dolgozatát, ámbár nem tagadhatni, hogy az elsőnek Uti Vázolataiban előforduló ítéletek is, részint a' még pezsgésben habzó kebel' nem egészen letisztult alanyiséga'színét mutatják. De ha nézeteivel mindenütt 's mindenben nem egyezhetünk is, azt nem tagadjuk, sőt örömmel bizonyoljuk, hogy mindig lelkesek, vallásos, erkölcsileg kiművelt, és érdekes egyediség' születményei. Előadása ügyes és gyakorlott, 's hol — mint Irlandot tárgyazó szakában — olykor a' numerust vagy leg odaillőbb kitélt elvét, az vagy csak egy kis hanyagság, vagy mind azokkal közös, kik több — kivált teljesen kiművelt — nyelveken beszélnek, sőt gondolkodnak is: 's így gondolatkörök sokszor terjedelmesebb lévén a' szóbelinél, a' leghelyesebb szót gondolataik' kitételére könnyen elhibázzák. Hogy kimerítőbb nem vala közléseiben, ezt, szíoni recensense' példájára *vázolatoktól* nem követelhettem. A' szerző, mint világos, itt csak böngészettel kedveskedik, azt szedve fel, mit utjából nagyobb német munkája hátra hagyott, 's e' célnak dolgozata' teljesen megfelel, 's az Árvizkönyv' első kötetének kétséggel egyike disze *).

A' Carthausi nincs bevégezve, sőt a' mint látni, ez a' regénynek csak eleje; azért nehéz is még most az egészről ítéletet hozni, sőt ez egyáltalában lehetetlen volna, ha a' be-

vezetésben a' történet' végét nem tudnók meg, 's így bizonyossá nem tételnék, hogy a' Carthausi' nézetei utóbb sem változnak. Ez tudnili egy ifjú gróf, ki előbb a' freiburgi, jezsuitáktól igazgatott collegiumban oktatást nyer, később a' toulousi egyetemen, végre atyjától Párizsba küldetik. Freiburgban Armanddal, egy lelkes polgárfiúval barátkozik; az egyetemből visszaszajvetele után Avignonban belé szeret Juliába, egy előkelő özvegybe, 's itt érik őt a' juliusi napok. Mi fejlődik ki ebből? a' következő kötetekből tudjuk meg, eddig a' Carthausi minden elmélkedéseiben teljes *valósi és politicai scepticismust* tüntet ki, 's a' Grande Chartreuse-ben alkalmasint csak azért temeti el magát, hogy életét ön kezével ne végezze.

Minek előtte e' nevezetes mű felett ítéletünket kimondanók, szükségesnek tartjuk az olvasót a' költészet' fő elveire emlékeztetni. Goethe, mint már előttem Tornay megjegyzé, a' költészetet függetlenné akará tenni a' philosophiától, 's annak célját a' valóság' élethű, művészileg szépített másolatában helyezi; a' philosophiai aestheticusok ellenben a' szépet a' jóval 's igazzal akarják összehangzásba hozni, azt kívánván, hogy a' művészet' előadásai ezen eszméket közvetve valósítsák, vagy legalább velök ellenmondásban ne legyenek. Mi ez utolsókhoz tartozunk, 's ennél fogva a' Carthausiban szintazon fény- és árnyékoldalt látjuk, melyet Goethe' Wertherében. Ezen érzelő hős' minden, nézete, gondolkodása, érzése, cselekvése a' legszigorúbb következtességben áll; minden e' regényben azon szükségességgel fejlődik ki, mint azt a' természet' műveinél tapasztaljuk: de helyeselhetjük-e ki-tüntetett eszméit? Ezek, elégtelenség, 's a' sors' csapásai' férfias türese helyett, elégedetlenséget és elcsüggedést tanítanak. Illy neműek a' Carthausi' fény- és árnyék-oldalai is. Száz meg száz ifjú van, volt és lesz ennek lelki állapotjában, 's ezt lelkesen 's tökéletes tárgyilagossággal előadni nem kis érdem. Eötvös József eddig minden ifjusága mellett a' költészet' és prosa' több nemeiben megkísérté tehetségét, de ítéletünk szerint ez legsikerültebb műve; Kölcsey' halála után hamarjában alig tudnék magyar írókat nevezni, kinek prosájában annyi gondolat-, érzés- és képzelődés-gazdagság mutatkoznék, 's az, illy bő 's magával ragadó ömlésbe egyesülne. Hogy stílusa még

*) A' cikkely el van borítva sajtóhibákkal, 's azon tizenkilenczen kívül, melyek kijelöltek, legalább még negyvenkilencz, nagyobb, és pedig nagy részt értelemzavaró, taláztatik; 's ha az olvasó itt ott elakad, az sokszor ennek következtése.

nem egészen correct, meghocsátható ott, hol az gazdagságnak, hévnek, erőteljnek következése, mely csak a fő dologra néz, a szó felett uralkodik, s betűket illető aggodalmak által röptét le nem hagyja bilincseltetni. A teljes kicsinosgatást s hibátlanságot meghozandja az idő, nyugalom, s ez által feltételezett műgond.

Ennyi jelesség mellett a Carthausi folytatását s bevégezését türelmetlenül kell várunk. Fejezzé azt be szerzője azon magával ragadó tűzzel, mely olvasás között gondolkodás- és érzeményeinket hőseivel összeolvasztja, s kétségbeesését s lemondását a világról mint szükséges és elkerülhetetlen következményt állítja előnkbe. Olvasás között, mondtam; mert a könyvet félre téve, szeretném, ha mintegy nyomasztó álomból derültebb világnézetre ébredne. Semmi sem ellenkezik inkább az emberi rendeltetéssel mint a scepticismus. Cselekedniünk kell, akarjuk vagy nem; s hogy intézzük ezt el, ha szilárd meggyőződésre nem jutunk s akaratumkat el nem határozhatjuk? Illy esetben tudnivalóké az elégtelenség ki nem maradhat. Tisztemnek tartom e lelki állapot magyarázatába egy pár szóval beleereszkedni. Az ifjuság a művelődés kora; minden tökéletesülés pedig csak ideálok által eszközölhető, mert csak ezek engednek, mint végtelen eszmék kinyomatai, végnélküli haladást. Ha az ifju világba lép, ideáljai mértékével méri a valóságot, eredménye elcsüggesztő; mert a véges és korlátolt valóság az ideált soha és semmiben sem érheti el. Ha utóbb a világgal teljesebben megismerkedik, átlátja, hogy minden emberi dolgok és állapotok gyöngye csirából fejlődnek ki, hogy rendeltetésünk nem magok az ideálok valósítása, hanem a haladás azok felé, azon álláspontokból és erőkkkel, a melyekbe minket a természet helyezze, s mikkel felruháztattunk. Nemzetről szint ezt kell mondanunk; ez is csak historiailag adott álláspontjából, adott viszonyok között, csak azon erőkkkel s tehetségekkel mellyekkel épen bír, vívhatja fel magát lassan a jólét, műveltség s jogosság fokaira, belülről kifelé fejlődve s nem az idealista Don Carlosként, a paradicsomot az istentől elcsenve s azt, mint ha a mennyből szakadna le, rögtön a haza határai között valósítva. De a scepticus épen ezen fejlődést, ezen haladást a valóságban, tagad-

ja; szerinte minden, örök, magába visszatérő körben kereng. Mi erre csak ezt felelhetjük: Hogy a boldogságra hivatva vagyunk, mutatja érzékiségünk eredeti alkotása, mely szerint ohajtjuk a kéjt, s irtózunk a fájdalomtól, akaratumk ellen, szükségkép, és ellenállhatlanul. A szép, igaz és jó valósítását pedig eszünk s lelkisméretünk parancsai kötelességünkkel teszik. S mind ezek iránt öntudatumk által vagyunk bizonyosak, tehát olly meggyőződési mód szerint, mely alapján érzékeink tanúságával egy eredetű. Ezen czélok, vagy eszünk általános eszméi szerint gondolva, ideálokat, valósítnunk kell, s hogy ez képtelenséggé ne váljék, létesülhetőknek kell azokat tartanunk, különben természetünk ellenállhatlanul olly valami után sovárgana, mi nem létezik; eszünk s lelkisméretünk valamire kötelezne, mi nem áll; így természetünk alaptörvényei tévelygessé s hazugsággá változnának, s minden emberi érdem, erény és tökély, mely csak ezen eszmék realis előmozdításában áll, semmivé enyészne. De valamint ezen ideálokat magokat, e korlátolt s véges világban, végtelen tökélyökben, sem egyesek, sem nemzetek nem érhetik el teljesen; nem általános ismeretet, boldogságot, erényt s jogosságot, hanem csak emberit: úgy szakadatlan lánczbani haladás sem létezhetik feléjük. Valamint az egyesek botlanak, jobbra balra szédülnek, s olykor hátra is vettetnek, de a mellett felállhatván, az igaz úton elnyomulhatnak: úgy az emberi nem is jóléti, értelmi és erkölcsi haladásában részenként sülyedhet, olykor századonként, de egészben, a historia tanúsága szerint, mind a mellett halad, ha lassú léptekkel is. Hazánk nemtője mentse meg mindenkit illy kételkedéstől! Annak, mi kötelességünk valósulhatásának feltétele, általánosan igaznak kell lenni, s kötelesség azt annak tartani.

Báró Eötvös József ezen philosophiai fejtegetésre nézve még most nem fog velünk egyet érteni; de egy ohajtásunkat talán teljesíteni, t. i. hogy ez ne legyen utolsó regénye. Goethe és Schiller utóbb más világnézeteket nyilvánítanak mint Wertherben és Moor Károlyban; és Salzmann, ki fiatal korában az emberi nyomorúságot hat kötetben írta le, később e munka daczára mást ad: „a menny e földön“. Ha szerzőnkben egykor az ideál és valóság ellentételei ki lesznek egyenlítve,

ha önmagával a' világgal 's emberiséggel nyugalomra 's békére lép — akkor, kivetkezve alanyi elfogultságából, a' világot tiszta tárgyilagossággal előnkbe fogja tüntetni, a' mint van; 's ekkor regényi Musája, összefrigyesítván a' valóságot és szépet az igazsággal és jóval, tükélye' fokára lépend.

Szontagh Gusztáv.

(Vége következik.)

Nyelvtudomány.

Magyar helyesírás és szóragasztás főbb szabályai. A' m. t. társaság' különös használatára stb.

(Folytatás).

Rokon kérdés: Micsoda szók vesznek föl *öm-öt em* helyett, *ök-öt ek* helyett? stb. A' felelet ugyan rövid, t. i. a' gömbölyű magas hangzóju (ö, ó, ü, ű) szók, p. o. gödör: gödrök; öröm: örömök; ezüst: ezüstök.

Hanem itt egy új kérdés támad: Vagynak-e gömbölyű magas hangzóju szók, melyek az *em, ek, et, stb* ragokat megtartják? Felelet: Igen is, u. m.

1) Minden múlt részesülők, épen úgy mint az *am, ak* ragoknál, p. o. sült: sülte, esküd: esküdtek, kötött: kötöttek, szőtt: szöttek.

2) Az *ös, ós, űs*, végtagú mellékevek, p. o. gőzös: gőzősek: „a' szobák gőzősek”; hús: húsek, győzös: győzősek.

Jegyzet. a) Ugyan ezek az *ök-öt* is elfogadják p. o. gőzősök, húsök, győzősök. b) De ha főnévvé változnak, csak *ök-ek* ragoztatnak p. o. gőzös, Dampfmaschine: gőzősök, ötvös: ötvösök, keztűs: keztűsök. „A' kezeim nem keztűsek, mert a' keztűsök még nem varrták meg keztűimet”.

3) A' comparativusok, p. o. böcsösb: böcsöseb, különb: különbek stb.

4) Az *ű* végzetű mellékevek, p. o. gyönyörű: gyönyörűek, erejű: erejűek. De ezek az *e-t* ki szeretik vetni, kivált az accusativusban, p. o. gyönyörűt, erejűt.

5) A' birtokragok' accusativusa, p. o. köldököm: köldökömet, köldökünk: köldökünket stb.

6) E' következő szók: Bö: bövek, bövet. Cső: csövek v. csők. Fenyő v. fenyű: fenyők v. fenyűk v. fenyvek. Fű: füvek. Fül: fülek. Fűrj: fűrjek. Fűz: fűzek. Hölgy: hölgyek. Kö: kövek. Könny: könnyek. Könyv: köny-

vek. Körny: környek. Mű v. mív: művek v. mivek. Nyű: nyűvek. Öl: ölek. Ölyv: ölyvek. Öröm: örömek. Örv: örvek. Ős: ősek v. ősök. Öv: övek. Őz: őzek. Rög: rögek. Rügy: rügyek. Szög: szögek. Szügy: szügyek. Szűz: szűzek. Tetű: tetűk v. tetvek. Tő: tövek. — (Jegyzet: Tő, *acus*, jobban tű, rendesen ragoztatik, t. i. tők v. tük, tüm, tüd). Tölgy: tölgyek. Tűz: tüzek. Ügy: ügyek. Ürügy: ürügyek. Völgy: völgyek.

Még ide tartozó kérdés: Vagynak-e magas hangzóju szók, melyek nem *ek-et*, hanem vagy *ak-* vagy *ok-*ot fogadnak el? Felelet: Igen is, főleg középhangúak (é, i, ü). *Ök-, om-, od-*dal stb ragoztatnak ezek: Csik: csikom, csikok stb; Csin: *elegantia*, csinok (csiny, *excessus*: csinyek). Czél: czélok. Gyik: gyikok. Kín: kinok. Sik: sikok. Sir: sírok. Szirt, *ociput*: szirtok, (szirt, *saxum*: szirtek). Zsir: zsírok. *Ak-, am-, ad-*dal stb, melyek ragoztassanak, följebb a' többiek közt előadtam, u. m. derék, díj, héj, híj, éj, ij, in, szíj, vig.

Jegyzetek: a) Azt mindenki tudja, hogy a' több tagú szók, ha az elsőbb szótagokban mély hangzójuak, mindig mély hangzóval ragoztatnak, ha mindjárt az utolsó tagban közép hangzó van is, p. o. tájek: tájekok, ajándék: ajándékok. Két szót ismerek, melyekben az elsőbb tagok mély hangzójuak, 's az utolsó magas, t. i. bukfencz: bukfenczek, és korhely: korhelyek; melyek azt mutatják, hogy idegen szókban, ha magyárosan ragoztatnak, ezen szók' példája után kell menni, p. o. czinóber: czinóberek stb. (Folytatatik).

Történetírás.

(Folytatás).

1) *Urkunden und Actenstücke zur Geschichte der Verhältnisse zwischen Österreich, Ungarn und der Pforte im XVI. und XVII. Jahrhunderte.*

(Vége).

Követik e' tudósítást A. és B. mellékletekül, Lamberg és Jurisics által a' török császárnak benyújtott latin kérelemlevelek, melyek röviden foglalják az egész követségi célt 's kívánatokat.

A' „Toldalakok” (Beilagen) címet viselő második osztályban új világot nyújt Ferdinand' szép műveltségére, jó szívére, 's az ország-kormányi dolgokban különös járatosságára, testvér bátyjához V. Károlyhoz, Budweisből 1530ki junius' 28dikán saját kezével írt francia levele. Közli ezt G. a' csász. levéltárban lévő eredetiből; — tartalma a' romai birodalmat,

's Károly császár' állását illető dolgokra is kiterjed. Érdemli, hogy felhozzam belőle e' valóban francia sorokat:

„Az elsőre nézve, uram! hol levele' tárgyában hízelve nyilatkozik Kegyed felőlem, mondván: jól fogom én azt tudni olvasni mind annyi hibái mellett is, — így hát elég jól lesz írva; én nem ohajtok egyebet, csak Kegyed szinte oly jól tudhatná olvasni az enyémet, mert én valóban rossz egy titoknok vagyok“ (et ie vouldroie que suchies aussy bien lire la mienne, car ie suis tres mauues secretaire).

Szinte magokra vonják a' figyelmet következők: „Megíráim, uram, közelebb, mi karban állanak a' dolgok ezen országban; egyszersmind azon cselszövényeket is (les mauues pratiques), mellyeket annak némelly nagyai ellenem a' vajdával készítettetek, 's mik által most kényszerítve vagyok Prágába mennem országgyűlést tartani. Ide, ha istennek tetszik, holnap indulok, 's reményem, fogok módokat találhatni, mikép véget vessek valahára, 's megszabaduljak ezen emberéktől, mert míg ők lesznek a' kormányon, én engedelmes-séghez nem juthatok, az igazságot ez országban nem pártolhatom (ne poroie meintenir la iustice en ce roiaulme). Isten adja, fordúljon minden jóra, az ő szolgálatjára“; — aláírva: alázatos és engedelmes ücsce: Ferdinánd“. — Ezt követi

2szor. Ferdinánd' latin levele Ibraim házához, május' 27ről 1530.

3szor. Lamberg' és Jurisics' számára Innsbruckban, szinte azon napon készült latin teljeshatalom - levél; May János titoknoktól fogalmazva mind ez, mind amaz.

4szer. Lamberg' és Jurisics' német levele Cles Bernát tridenti fejdelem-püspökhöz, Ferdinánd cancellárjához, hely' 's nap' jegye nélkül, mellyben Jurisics azért menekedik a' követségi előterjesztéstől, mert németül sem írni sem olvasni nem tud. Végül ez áll záradékul: „Így, én Lamberg József, e' helytt tiszteletruha nélkül is vagyok, (die ort mit Erklaydern nit versehen) kérem az iránt is, lászon el vele ő Felsége“.

5szor. Azon követek' későbbi levele Cles Bernáthoz szinte némelly előkészületek iránt, nap és hely nélkül.

6szor. Az első osztályban említett követségi tudósítás' latin fordítása, May titoknoktól.

7szer. Hiteles latin fordítása Szulejmán zultánnak Ferdinándhoz, novemb. 17ről, 1530-ból; — francia széljegyzékekkel.

8szor. Ugyan annak egy más, szinte latinul kezdett, de csak majd mindjárt olaszúl folytatott fordítása, illyképen:

„Qui con potentia di Dio et cum potentia et fatiga mia ad instar Patris et Avi mei, con la mia persona et con spada mia ho suieto et sottomisso el Regno e el Re de Hungaria“ — Nevezetes helye e' válasznak következő:

„Az említett Magyarországot én, isten' segedelme után, kardommal szerzettem, és segémmel személyesen mentem az országba, meglátni vajjon szándékozik-e azt más is elfoglalni; — és minden helyeit elfoglaltam azon tartománynak, és nem állott senki is ellenem“.

„Egyik szabadalma pedig az a' császárnak, hogy a' melly országot kardjával meghódoltatá, 's a' melly tartományra lova rá hágott, az nyilván az övé; — így az enyém lett Magyarország is, és én kegyelmemből ajándékoztam azt János királynak. (Et le vn privilegio de Imperador, che quando lui acquista vn Regno con sua Spada, et che suo Cavallo ha zampado quel paesi, ia e publico chel e suo, et lo Regno de Hungaria e fatto mio et de la mia gratia lho drizato a Re Johannes“.

9szer 's 10szer. Latin és olasz fordításai Ibraim' levelének Ferdinándhoz, 1530ki novemb. 17ről.

11szer. A' követek' előleges német tudósítása, Kruppáról febr. 2ről, 1531ből. — Ezt követi

12szer. Ferdinánd érdekteli spanyol levele, bátyjához Vdik Károlyhoz, Budveisban 1531ki mart. 17kén költ eredetiből közölve. — Nem lehet ennél elevenebb bizonyossága Ferdinánd' szép műveltségének, férfias elhatározottságának, 's annak, mennyire fájlalta ő a' keresztény vérontást, — egyszersmind milly becsben, milly tekintetben tartá a' magyar nemzetet.

„Muy alto y muy poderoso sacratissimo señor“ így szólítván meg bátyját ez írásában.

„Levelemből“ mond 's a' töröktől visszatért követeim' tudósításából megértheté Felséged, mikép semmi béke 's egyesség nem jöhetend létre, hanemha egész Magyarországot, minden hozzá tartozandósággival, 's mind azzal mit benne eddig birtam vagy már visszafoglaltam, általános oda engedem. Meggondolván

azonban e' helyt, miként a' becsület (honestidad) és okosság kívánja, hogy az úr' szolgálata, tisztelete ne csonkúljon sőt öregbedjék, és a' hűt, mellyet istentől nyerünk 's elődeinktől öröklénk, (que el servicio y honrra de nuestro señor no se menoscabe antes se acreciente, y que la fe que rrecebimos de dios y aprendimos de nuestros mayores) üdvünkre fennáljon 's maradjon, — a' köztársaság' épsége, java pedig, mint köz ügy, közül védessék 's mozditassék elő, — mikhez még több más igazságos és becsülethen járó okok is járulnak, miért illy nemes (tan noble), illy terjedelmes, illy termékeny, illy gazdag ország, ennyi ártatlan lélek, ennyi keresztény vér, ennyi derék férfi, ennyi asszonyságok, szűzek és lányok, istennek élő képei, urunk' tiszteletének 's az ő catholica hitének, úgy a' keresztény vallásnak 's minden isteni és emberi törvényeknek gyalázatára, kárára, köz béke' 's szabadság' elnyomásával, 's megrontásával, a' jelenek' megzavarásával, és sérelmével azoknak kik jövendők, végre minden jóság', minden igazság' nyomorú elhanyaglásával, semmi esetre se engedessék jutni 's kerülni kezébe egy török zsarnoknak, isten' mint ember' ellenségének 's megbántójának stb meghánytam vettem magamban jobbról és balról a' dolgot" stb.

„Mi illeti e' tárgy' első részét, melly abban áll, miként ezen ennyire kitűnő (excellente), régi, gazdag, jeles, és mindennel bővelkedő ország, — kivált ha, mint hajdan, egész volna, melly mindennemű eleséget természet, nem csak magának, de Német-, Olasz-, Cseh-, Morvaországoknak, 's több más tartományoknak is, — semmikép se hagyassék martalékjává illy kegyetlen ellenségnek; — úgy tesz minekünk mindenek' egybehangzó véleménye szerint is, nem történhetnék nagyobb kára 's vesztesége nem csak magoknak Magyar-, Dalmát-, Horvát-, Tót- és Erdélyországoknak 's országiaknak, de minden szomszéd tartományoknak is, — minők az Osztriai, Cseh, Morva, Zilé, Steyer, Karantán, Karniol, Friaul, Istria, Cars'a, az egész Illiricum, 's a' Duna, Száva, Dráva, úgy más folyamok' mente és vidéki, — mint ha ez ő ország, védőfala 's bástyája a' kereszténységnek, melly nem csekély fentartója volt eddig elődink, magunk, 's lehet ezentúl utódink' bátorságának 's épségben maradásának is, (y que ha sido causa no pequeña de seguridad, salud y descanso a

nuestros antepasados, hasta agora, y lo puede avn ser de aqui adelante a nuestros subcesores) kezére jut nem valamelly birhatását, kormányzását megérdemlő fejedelemnek, nem valamelly jó szomszédnak 's barátának, de egy undok, fenevad, hamis, zsarnok, képzelt királynak (de vn onbre suzio, bestial, falso, y tirano, fingido rrey) megvetendőnek, méltatlannak, — 's egy még sokkal gonosz, veszedelmes szomszédnak, a' keresztény név' természetes, örökös ellenségének" — stb.

„Magyarország a' török' kezében olly alapot öltene fel, millyenben soha nem volt alapítása óta. Itt ugyanis, sokkal nagyobb bősége van az erős, gyors lovagoknak, nagyobb 's hatalmas erő a' töröknek ellenállásra, mint az egész keresztény világ' bármely más tartományában. Mert a' magyar mind fegyverre, mind erőre, mind hadi tudományra és tapasztalásra nézve sokkal alkalmasabb, sokkal jelesebb a' török ellen, mint bármely más nemzet (porque los vngaros, assien armas y fuerças, como en noticia y experiencia de la guerra contra los turcos les parecen mas, y les tienen mas vantaja que ninguna otra nacion) stb. Olly nevezetes birodalom az egész (tan ynportante señorío) hogy Mátyás király; csupán ennek magának segédelmével, nem csak a' belső viszátkodásokat, pártoskodásokat törte meg és csen lesítette le, de sikra szállott a' törökkel, a' római császárral, a' lengyel királylyal is, 's szemök' láttára rontva össze minden erőseiket, őket visszavonulni kényszeríté" stb.

„Mind ezen általam előhordott okokból nem egyéb következik, mint mit a' régi bölcsék tartottak; mindennek ki erényes, ki jó harczolni kell a' hűért, hazáért, szabadságért, honának, édes öveinek megmaradásaért, 's ezekért alája vetni magát annak, mit isten rendelt 's elhatározott; — kiknek példájára 'én részemről elhatároztam magamban, míg erőm 's a' lehetőség el nem hágy, ellenállanom az ellenségnek, 's isten' neveért, tiszteleteért és a' köz boldogságért inkább meghalnom tisztességgel, mint a' nélkül élnem kétes gyalázatos békében, vagy talán örökös becstelen fogságban élnem" stb (y acebtar honesta muerte per onrra de dios y de su nonbre y por la publica salud, antes que biuir syn ella en paz dudosa y desonrrada, y en caverio perpetuo y desonnesto). — Berekeszti az egészet

13szor. Zápolya által koholt levele Ferdinándnak a' török császárhoz (1528ból) az évenkénti adónak megajánlása felől, mely e' szavakban történik: „Preterea Vestre Cesaree Maiestati singulis Annorum discursionibus Joannes Zvpulianus de Hungaria Regni prouentibus administrare si quid dixerit, vbi ipse caret. eciam Nos adimplere et Annuatim Maiestati vestre solemnes per oratores ferre parati sumus“. Megjegyzí Gévay, miként a' csász. levéltárban meglévő eredetiben, mind Ferdinánd' mind Benedek tridenti püspök' aláírása igen rosszul sikerülten van utánozva. Az egész levél stílusa eléggé bizonyítja ez iromány' fattyú eredetét.

Szóról szóra kelle adnom az egész közleményt, ha annak minden szépségeit, érdekeségeit meg akarnám ismertetni. Elég legyen ezek után annyit említenem, hogy az itt előszámlált darabokból, eddig még csupán a' latin utasítás, a' követségi tudósítás, 's a' Tolalékban 1. 6. 7. 8. 9. 10. 11. és 13. számok alatt állók használtattak némelly történetírók által; — mind az tehát mi ezeken felül van, új fölfedezés, új nyereség a' honi történetírásra; és ezek' nyomán már szépen meg lehet határozni Lamberg és Jurisics' követsége' napirendét ekként:

1530ki Május' 27kén készült az utasítás Innsbruckban.
 „ Augustus' elején indultak el Augsburgból.
 „ „ 21ikén Laibachból.
 „ October' 17ikén értek Konstantinápolyba.
 „ „ 18ikán kérték kihallgattatásokat.
 „ „ 25ikén I-ső kihallgattatások Ibrahim basánál.
 „ „ 31ikén 2dik ugyan annál.
 „ November' 7ikén 1ső a' zultánnál.
 „ „ 9ikén 3dik Ibrahimnál.
 „ „ 15ikén búcsú kihallgatás a' zultánnál.
 „ December' 22ikén indultak vissza Konstantinápolyból.
 1531ki Februar' 21kán értek Kruppára.
 „ „ 9ikén Laibachba, hol Jurisics betegre vissza maradt.
 „ „ 22kén érkezett Lamberg Linczbe a' királyhoz.
 „ „ 23ikán nyújtotta be tudósítását.

Csak ha a' fels. udvar' példájára, megnyitjuk féltékenyen csukott levéltárainkat, 's Gévay' szorgalmával, pontosságával nyújtjuk át azoknak kincseit a' nemzetnek, pótolhatjuk ki történetemlékeink' tömérdek hézagait, 's reménylhetünk egy, bizonyos adatokon. épült rendszeres honi történetíratot, melynek a' nemzet

mindeddig hián van, melyre pedig, mint ezer évi tettei' hív tükrére, oly szüksége volna!

Abavári.

M. tudós társaság.

M. tudós társasági névkönyv. 1839re stb.

(Vége *).

Az astronomiai rész után a' tudós társaság' 1839' elején, vagyis IX-d. nagy gyűlése utáni állapotját találjuk. E' szerint ezen országos testület fens. nádorunk' pártfogása, gr. Teleki József koronaőr mint elnök, 's gr. Széchenyi István mint másod elnök' vezérlete, 's huszonöt előkelő hazafi' collegialis igazgatása alatt, számlál 1 titoknokot, 22 tiszteleti —, 35 rendes —, 89 belföldi 's 12 külföldi lev. tagot, egy levéltárnokot, pénztárnokot, ellenőrt, ügyészt, két leíró, könyvárost, öszvesen — minthogy némellyek többféle állásban is előfordulnak — száz nyolczvan egyedet. Statisticai tekintetben szolgáljon érdekes átnézetül a' következő jegyzek:

	Igazgató tagok	Tisztelet. tagok	Rendes tagok	lev. t.	Belföldi
Zászlósok	4	1	—	—	—
Titk. tanácsosok	8	3	—	—	—
Mágnások	17	8	—	—	7
Főispánok és helytartók .	14	4	—	—	—
Főhivat. viselők, kik másutt nem ford. elő	2	2	—	—	—
Egyéb kir. hivat.	2	1	2	11	—
Vármegyei hivat.	—	—	2	3	—
Városi hivat.	1	—	1	3	—
Ügyvéd	—	—	12	12	—
Földmérő	—	—	2	3	—
Táblabíró	6	12	24	28	—
Püspök	1	1	—	—	—
Apát	1	2	—	3	—
Kanonok	1	4	—	2	—
Cath. vil. pap	2	5	6	9	—
Cath. szerzetes	—	1	2	4	—
Cath. lelkész	—	—	1	2	—
Ref. superint.	—	1	—	—	—
Ref. lelkész	—	1	1	4	—
Ev. superint.	—	—	1	—	—
Ev. lelkész	—	—	1	3	—
Phil. 's szépm. Dr.	—	2	4	7	—
Törvény-Dr.	—	—	2	1	—
Orvos-Dr.	—	1	6	8	—
Hittud.-D.	—	4	3	1	—
Külf. t. társ. tagjai	4	5	7	6	—
Egyetemi prof.	—	3	4	4	—
Acad., lyc. és semin. prof. .	—	—	5	—	—
Gymnas. prof. és előjáró .	—	—	—	2	—
Ref. coll. prof.	—	—	3	10	—
Ev. coll. prof.	—	—	—	1	—
Unit. coll. prof.	—	—	—	1	—
Egyéb tud. int. tisztek . . .	—	—	1	1	—

*) L. a' Figyelmező' 88. 's köv. szeleteit.

	Igazgató tagok.	Tisztelet. tagok.	Rendes tagok.	Belföldi lev. t.
Művészek (képíró, szobrász)	—	—	—	2
Hadi rendüek	—	1	2	3
Catholicus tagok	18	15	18	39
Reform. tagok	6	5	11	36
Ev. tagok	1	2	6	13

Cath. összesen 85, nem cath. 78. Salvo errore..

A' Hozzáadásban a' következő tárgyakat veszszük: I. a' társaság' rendszabásai. II. A' társaság' utasító határozatai. Ezek közt újak vagy módosultak az 1., mely szerint a' tagajánlasi jegyzékek' négy napig való kitétele elegendes, hogy szavazás alá bocsáthatassanak (azelőtt 8 napi kitétel kívántott); — a' 13. a' rendes tagok' székfoglaló értekezéseit szavazat nélkül véteti fel; — a' 14 és 16. pontok az évkönyvi és tudománytári dolgozatok' kellékeit határozzák meg közelebről; végre a' 27. a' drámái pályamunkákat, a' jutalom' *mindenkori kiadására* nézve, az osztálybeli jutalomfeleletek' sorába helyezi, mert e' kivételi eset: „kivéven, ha köztük *egy sem* találhatnék, mely *bármí* tekintetben *legkisebb* figyelmet is érdemelne“, literaturánk' jelen állapotjában alig gondolható. III. Jelentés a' társaság 1837ki dolgairól, mely külön is megjelent, 's a' Figyelmező' múlt évi 632—3 szeletein volt megismertetve. — IV. Életrajzok az academia' elhunyt tagjairól, név szerint: Schuster, Perger, b. Szepeszy Ignác és Kölcsey Ferenczről. — Typographiai kiállítása az egésznek az egyetemi műhelynek becsületére válik.

18.

Necrolog.

Pesten, febr. 5., húzamosabb betegeskedés után elhunyt Tot-Prónai és Blatniczai báró *Prónay Sándor*, arany sarkantyús vitéz, cs. k. kamarás, az ágostai hitvallásuk' négy superintendenciájának főinspectora, 's a' m. tudós társaság' igazgató tagja 's egyik alapítója, a' hazának egyik leg tudósabb fia, 's a' hazai tudományoságnak mindig buzgó és melegkeblű előmozdítója, munkás és hasznos élete' 79-d. évében.

Magyar tudós társaság.

P. Gegő Elek, sz. Ferencz' rendbeli magyar hitszónok 's m. acad. lev. tag, írói keresetéből, nyolczvan váltó forinttal járult az academia' pénzalapja' neveléséhez. Pesten, jan. 30. 1839.

D. Schedel F. titoknok.

Literaturai mozgalmak.

— Febr. 1. vettük a' *Tud. Gyűjtemény' octoberi* kötetét ily tartalommal: I. Ertek. I. Fejér Gy. észrevételei Hammer' nézeteire a' magyarok' ősi lakjairól. 2. és 5. Gyurikovics és Podhradezkytól némelly hist. töredékek. 3. Taubner Károly, az újabb bölcselkedés' fő tüneményeiről. 4. Ma-

gyar eredetű angol szók, Saskutól. Végül állnak a' kecskeméti ref. főiskola' történetei.

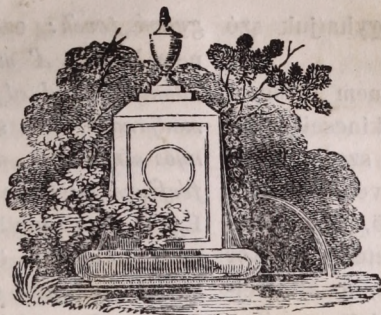
Beimelnél megjelent az *Egyházi Tár* 12-d. füzeté, vagyis az oct. nov. és decemberi folyam. Itt befejezi az érdemkoszorús szerkesztő Guzmics Izidor apát „*Szentírás iránti legújabb nézetek*“ című értekezését, melyet nem csak a' hittudomány', hanem nyilatkoztatott vallásunk' minden gondolkodó baráti' 's a' hegélismus iránt érdekel viseltetők' figyelmébe ajánlunk. Következnek: egy tekintet a' szépművészetekre, 's egy magyar egyházi énekeskönyv' terve fölött irt levelek Fábrián Istvántól; Farkas Imre apát' beszéde a' bakkonybéli apátság' nyolczszázados ünnepére, ezen apátság' leírása 's a' monostor' képe, 's gazdag Strauss-literatura. — Örömmel értjük, hogy az erkölcsi és értelmi műveltség' minden barátit, tartalma, szelleme 's nemes előadásával érdekelhető folyóirat a' folyó év' elejétől kezdve szebb köntösben jelenendik meg, *velinen* t. i. és csinos nyomással; mihez mi még gondosabb ügyelést, és nagyobb pontosságot ohajtunk a' megjelenésben. Ára *példátlan olcsóság!* t. i. egy ily, 12 havi füzetből álló, két kötetet tevő évfolyam, melyhez még sz. írási toldalek 's egyházak' rajzai járulnak, nem több, helyben, mint 2 ft. 24 kr. cp., postán, havonként küldve, 4 ft. 48 kr. cp. Egyes füzetek' ára 16 kr.

Sáros Patakon, Nádaskay András' bet. *Egészségtudomány*. Nemzeti oskolák' számára. A' helyv. hitvallásu tiszán-inneni egyh. kerületi kormány' rendelkezéséből. 1839. 8r. 64 lap. (Szerzője *D. Soltész János*).

Veszprémből vettük: *Hét szentségekről, és miseáldozatról* két könyvek. Írta *Pongrácz József*, ősi plebános, veszpr. tiszt. kanonok. Veszpr., ns Jesztány Totth Jánosnál, Szammer Alajos fele betűkkel. 1838. I. k. öszv. 272 lap. II. k. 152 l.

— „Századunk“ f. évi 10. számában a' 79. szeleten egy névtelen (B) ezt írja a' Budapesti árvízkönyv' ismertetésében: „Azon ohajtásunkat fejezzük ki, hogy a' czimlapon olvasható számos író közül sokan el ne vonják magokat igéretszavuk' terhe alól, mint ez nálunk, az Esmeretek' tára, Athenaeum' stb világos példája... szerint történni szokott“. — Az Athenaeum, az 1838. dec. 2. költ jelentésében nevezett 86 írőhoz még 10, részint már megjelent munkákkal, járulván (Baksay Dániel, Egyed Antal, Magda Pál, Nagy János, Kriza János, Kúthy Lajos, Sárosy Gyula, Tanárky Sándor, Török János, Világi Antal), maig egyetemben kilenczvenhat írótszámlál; *ide nem számítván* több magát megnevezett; de velünk további viszonyokban még nem álló, és több névtelen írókat, kik nevök szerint a' sorozatban nem állnak. 'S ezek közül, ez ideig, csak nyolcz nem vett még részt, *de fog* (talán egyet kivéven) mihielyt idő, alkalom és körülmény engedni fogják. E' szerint B. úr szíves leszen az Athenaeumot azon gyűjtemények és lapok közül kegyesen kivenni, melyek pusztanevekkal 's e' részben erőtlen igéretekkel kívánnak a' közönségre hatni.

Szerkesztők.

FIGYELMEZŐ

AZ EGYETEMES LITERATURA' KÖRÉBEN.

Kiadó szerkesztők

SCHEDEL, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ **BAJZA**.

HARMADIK ÉV

Pesten.

Februárius' 26. 1839.

9. szám.

Tartalom. Hazai literatura. Történetírás. Gróf Nádasdy Tamás' élete, Horváth Mihálytól (*Pécze József*). — Szépliteratura. Budapesti árvízkönyv, I. köt. Vége. — Nyelvtudomány. Magyar helyesírás és szóragasztás, a' m. t. társaságtól. Folytatás. — M. tudós társaság. — Literaturai mozgalmak.

HAZAI LITERATURA.

Történetírás.

(Folytatás).

2) *Gróf Nádasdy Tamás' élete, némi tekintettel korára, írta Horváth Mihály, váci megyebeli pap, a' szépművek' és bölcselkedés' doctora. Budán, a' m. kir. egyetem' betűivel. 1838. n. 8r. velín papíron, 148 l. 1 ft. cp.*

Minél inkább érdekében áll nemzetnek ismerni, ismertetni saját nagy férfait; mert ezek árasztanak fényt az egészre; ezek ébresztnek az egyesekben némi nemzeti méltóság' érzetét, 's ezzel vágyat, magas példányként elöttök álló derék eldődek' nyomán járva, tettekkel, mint azok, dicsőíteni magok' 's az őket szült haza' nevét: annál dicséretesb dolgot cselekesznek, kik a' korukra, nemzetükre különösebb hatással bírt jeles honfiakat a' köz történetek' sorából kiemelve, ezeknek, kimerítő életírásokban, bővebb ismertetését adják. Horváth Mnak annyival inkább méltányolnunk illik igyekezetét, örvendeniünk munkájának, minél kopárabb életírási literaturánk ekkorig, 's minél érdekesebb volt a' hazának és királyi székeknek annyi oszlopokat, harczban és bé-

kében nagy férfiakat szült fényes család' legjelesbike a' kitüntetésre.

Az Athenaeum közlött már egy töredéket a' jeles munkából; annyival rövidebbek fogunk lenni annak ismertetésében.

Előszavában fontos rövideggel rajzolja a' tudós szerző először is a' kornak, mellyben hőse virágzott, majd ennek magának fontosságát. Azután megemlíti röviden az életírások' hasznát, 's azokat bizonyos tekintetben az egész nemzetek' történetei felébe helyezi, a' mennyiben t. i. ez utóbbiakat vezéreszmék' fonálán követni 's olvasni, és a' részletekről általánosságokra fölemelkedni nem mindenki tud, 's nem is könnyű nagy körre terjedő történetekben; az életírásnak kisebb sphaerája ellenben könnyebb áttekintést enged; a' vezérfonalat benne felfogni nem olly nehéz; az események és characterek, mivel kevesebbé halmazottak, élesebben szembe szöknek, 's így haszon belőlök e-
lébb várható. Végre megjegyezvén, mit már a' cím is jelent, hogy hőse' életrajzában az egész hon' általános állapotjára szakadatlan figyelemmel fog lenni, előszámolja forrásait, mellyekből adatait merítette; — 's ezek között, hogy Budai' Polgári Lexiconát is

ohajtottuk volna látni, nem hagyhatjuk szó nélkül.

Mi a' munkát magát illeti: nem örömet perliünk ugyan a' gazdaggal, ki, kincsei' sokaságában, nem nézve tartozását, szeret ennél rendesen többet adni: de észrevétetlen még sem hagyhatjuk: hogy a' szerző, hőse' életrajzában az akkori idők' történeteire olykor keletinél bővebben kiereszkedvén, ez által elveszteti nem egyszer szem elől a' fő személyt, 's ezzel, a' helyett hogy erősítné, mint akarja, gyengíti inkább a' hatást, érdeket. A' mohácsi vénapot megelőzőtt külső, belső harcok' részletes előadásának historiában a' helye; az azokban mondvá semmi vagy igen kevés részt vett Nádasdy' életrajzában elég lett volna azoknak csak eredményét, a' haza' kívül belül felfordultságát, kevés de mestervonásokban előtüntetnie az irónak; 's hőse' tulajdonképeni nézőhelyére, azon idők és történetekre, melyekben az főbb szerepet játszott, kell vala sietnie. A' rég történeteknek illy körülményes elbeszélése vizsgálat Horác' azon szabályára emlékezteti:

Nec reditum Diomedis ab interitu Meleagri,
Nec gemino bellum Troianum orditur ab ovo;
Semper ad eventum festinat, et in medias res,
Non secus ac notas, auditorem rapit.

Ez általános megjegyzés' ellenében, örömmel vallja vizsgáló, mind azokkal, melyek a' könyvben Nádasdyt magát illetőleg mondatnak, nagyobb részben megelégedését. Különösen helyesen vagynak felfogva az indító okok, melyek Nádasdyt kétszeri pártváltoztatására bírák; 's ez vala épen a' feladat' egyik legnehezebb része. Csupán, hol Grittinek országkormányzóvá neveztetéséről van szó, ohajtottuk volna Nádasdynak magaviseletét, ellenszegülését, egy kevéssé bővebben, 's olly formán kiemelve látni, mint alább, midőn az atyjától, Ferdinand királytól koronaörökösnek szánt Maximilian herceg ellen, a' kisebb testvér Ferdinand mellett emeli szavát, a' hon' javáért egyébbel nem gondoló lelkes, előrelátó férfiú. Mit a' 12-dik lapon mond a' szerző: hogy *Nádasdy, olaszországi, nevezetesen római iskoláiban fejté ki characterének azon szilárdságát, itt szokott azon kitűréshez a' nehezebb munka alatt is, a' pontossághoz 's lelkismeretességhez kötelességei iránt; mik őtet később az ország' első méltóságaira emelték, 's köz szeretet, becsülés, és bizodalom tár-*

gyává tevék: ezen állításnak semmi alapját nem látjuk. A' *mivelt rómaiakkal társalkodás adhatott Nádasdy' erkölcsének 's társalkodási módjának* — a' szerző' saját szavai — *bizonyos símaságot, melly őt aztán finom kormányfőféruvá tevé,* de character-szilárdságot nem. Ezt el nem tanulhatjuk, nem kivált az iskolában; hanemha örököltünk valamit a' természettől, magunk fejtjük ki, leginkább bajok, kísértetek, nehéz helyzetekbe jutásunk alatt. 'S hogy Nádasdynak ezlett volna sorsa Romában, azt sem a' szerző nem mondja, sem sehol semmi adatunk rá. Ítéletünk szerint nem is Olaszország volt, hanem — mint a' szerző maga is alább a' 23dik lapon megismeri — saját hazája, az ott ért, látott dolgok, a' királyi udvarban, 's a' különböző pártok közötti szakadatlan forgás, az ifjú Nádasdy' fogékony lelkét, characterét képző iskola. Nem meggyőzők vizsgálóra nézve azon okok is, melyeknek fogva (l. 142) az vitattatik, hogy *Nádasdy nem volt a' reformatio' híve.* Tetteknek ellenében, melyeket a' szerző maga is felhord könyvében, azzal lépni fel: hogy Nádasdy, ha híve lett volna a' reformációnak, miként lehetett volna barátja az azt nem pártolt, sőt egész buzgalommal gátolni igyekezett Oláh érseknek és Veráncznak? miként nyerhette volna el a' nádori méltóságot? ítéletünk szerint nem elég. Hát, ha olly lehetetlen, olly ritka dolog különböző vallásuak közt a' barátság, nem szintannyi joggal kérdezhetnénk-e a' szerzőtől: ha Nádasdy híve nem volt a' reformációnak, miként lehetett olly barátságos, bizodalmas viszonyban a' reformatio' legkikiáltottabb barátival, terjesztőivel, a' külföldön Melanchthonnal, benn a' hazában Dévai Bíró Mátyással 's többekkel, kiket nem csak birtokai-ban, Ujszigeten, Sárváron, Csepregen, maga közelében megszenvedett, hanem egyet közülök, Erdősit (Silvester) rendes udvari papjának is felvett? 'S mi a' nádorságot illeti; hát olly képtelenség-e, egy Nádasdynak, protestáns létére, nádorrá lenni, olly hazában, hol később nem egy protestáns nádor volt? hol épen akkor több fő tisztviselők, mint Perényi Péter, Révai, Török Bálint, Drágfi Gáspár, hol maga az ország' bírása, egyszersmind soká királyi helyettes 's országkormányzó, Thurzó Elek, protestánsok voltak? 's tegyük hozzá még: olly fejdelem alatt, ki a' tridenti zsinaton követi által a' papok' házasságát, az úrvacso-

rájának mind a' két szín alatt kiszolgáltatását nyilván sürgette; ki a' németországi protestánsoknak a' catholicusokkal egyenlő jogokat adó híres *augsburgi vallásos békét*, az 1555diki birodalombeli gyűlésen, és így néhány hónappal később mint Nádasdy nádorrá lett, kivívni segített; különösen a' pápával, épen a' vallás miatti összeütközéseit nem említve, koronáit öröklött fiát, Maximiliánt protestáns nevelőre (Severus Farkasra) bízta? — A' 125dik lapon a' Nádasdy által Ujszigeten felállított könyvnyomó intézetről, Abádi Benedek 's Erdősiről lévén szó, illőnek láttuk volna az utóbbinak, *Uj Testamentoma* mellett, ugyancsak Nádasdy' pártfogása alatt két évvel előbb (1539) kiadott (deák nyelven irt) *Magyar grammaticáját* is megemlítettetni, már csak azért is, mert ez az első magyar grammatikánk. — Hosonloul nem kell vala a' Nádasdyt illető nevezetességek közül kimaradni, hogy a' nagy-szombati gyűlésnek, melyről csak igen röviden emlékezik a' 84-d. lap, Nádasdy volt előülölője, 's hogy ezen gyűlésen a' szabad költözködés, melyet az 1514iki parasztlázadás' következtében eltiltottak törvényeink, újra megengedtetett (Corpus Jur. Ferd. I. Decr., X. art. 29) a' parasztnak. — A' 32-d. lapon azon indító okok közt, melyek Pozsonyban a' királytételre összegyűlt rendeket, köztük Nádasdyt, a' Ferdinand mellé állásra határozzák, az is említetik: hogy Ferdinand *egy idő óta római király volt*, mire meg kell jegyeznünk: hogy a' pozsonyi gyűlés 1526. nov. 25ikén tartatott; Ferdinand pedig római király csak 1531ben jan. 5ikén lett. Több ilyes tévedést nem vettünk észre; de annál többet nyomtatásbeli, 's ezek közt egy pár hátul ki nem javított, chronologia-zavarót is, úgy mint a' 86. és 105ik lapon, hol 1539. és 1535 hibásan állnak 1549 és 1555 helyett.

Stilusát illetőleg, annyival szükségesebbnek látjuk a' szerzőnek némelly, mint mi tartjuk, nem helyes, részint *egész szólásformáit*, részint *egyes kitételeit* megrovni, minél több tehetséggel látszik felkészülve lenni az írásra, 's minél inkább félni lehet, hogy a' különben sok kellemmel bíró, elég folyó, tömött nyelvű írónak hibáit — 's ezeket előbb mint erényeit — mások is eltanulják. Egész szólásformái közül nem hagyhatjuk helyben a) melyek nyilván idegen szint viselnek, mint p.o. 11-d. lapon: „Olaszországban a' tudományos

miveltség ez időtájban már *jelentős vala*“; 49d. lap: „*legfőbb idő volt*“; 79d. lap: „*ítéletet ejteni*“; 42d. lap: „*a' háborn apró tusákká, belső feldörögöléssé 's feloszlássá fajult*“ stb. Ki nem ösmer rá ezekben a' német: *es war bedeutend, es war die höchste Zeit; Urtheil fuellen-re?* 's az utolsóban mintha csak írva látnók: *der Krieg artete in kleine Scharmützel, in innere Aufreibung, Auflösung aus*. Idegen — latin — szint viselők, 's nyelvünk' természetén nagy erőszakot ejtők az ilyen infinitivusok is: l. 72. „*kémek érkeztek: Solimant* temérdek sereggel *sietni* Pannonia felé, 's az *előcsapatot* már Szemendria körül *táborozni*“; — egészen mint a' latin: *exploratores venerunt, nunciantes: Solimannum etc. b)* az olyan *andó, endő* részesülő jövendőket, mint p. o. 19d. lap: „*ekkor jött vissza honába a' bihornokkal Nádasdy Tamás is, annak ajánlatára királyi titoknoki hivatalba iktatandó*“, az az, az író szerint: ki majd kir. titoknoki hivatalba fog iktattatni — a' nélkül hogy az útjának célja, vagy magának szándéka lett volna. De ezt következő értelemben is vehetni, t. i. Nádasdy vissza jött, egyenesen olly föltétellel, hogy titoknoki hivatalba iktattassék; 's mennyire különbözik a' kettő! Hasonló ehhez a' 39d. lapon: „Nádasdy Zápolyához vitetik, tőle Gritti' közbevetése által kegyelmet *nyerendő*. Épen úgy nem jó egyik is, mert így is úgy is érthető: mint jók, mert félre érthetetlenek, a' következők: 20d. lap: „Lajos Csehországba utazott, magát 's nejét ott *megkoronáztatandó*“; 23 lap: „a' király gyűlést hirdetett, az ország' védelme iránt intézkedendőt“ stb. c) a' *hogy-nak*, honnan nem kellene, igen gyakran kihagyatását, 's rendesen *miként, mikép*-pel fölcseréltetését; majd oda is, honnan kimaradhatna, beiktatását; úgy szintén a' *legyen-nak*, legtöbbször a' *miként-, mikép*-pel összeköttetésben, szükség és helyen kívül használását; példák erre: 21d. lap: „a' következő évi országgyűlés' törvény-cikkelyei tanusítják: *miként* a' rendek komolyan felfogták *legyen* a' hon' veszedelmeit; 85d. lap: „De *mikép* ez is csak színlett volt 's titkon ellene dolgozott *légyen* (t. i. Martinuzzi), később maga Nádasdy bizonyítja“; ugyan ott alább: „mindig annyira munkálkodott ellenünk: hogy azt ismét megrátolta 's elrontotta *légyen*“; 5d. lap: szomorító 's óva intő tanúságát adják annak: *hogy* mennyire súlyos lehet a' hon“ stb. Lehetnének több apróbb meg-

jegyzéseink is, p. o. hogy a' mondások' végén, berekesztésül, igyekezzék, mennyire lehet, teljes hangú szavakat ejteni, tehát kerülni az olyan egytagú, hogy úgy szóljak darab szokat: mint a' 7d. lapon: „figyelmes valék az egész hon' általánosabb állapotjára is“; miért nem inkább: a' hon' általánosabb állapotjára is figyelmes valék? — Ugyan ott: „s így haszon belőlök könnyebben vonható ki“ stb. Megrövíthatnók a' szavak' olykor szükségtelen halmozását (szószaporitást), mint a' 11d. lapon: „mit leginkább VI. Sándor pápa' határtalan nagyravágyása húzott maga után okozatul stb. Említhetnők a' meg-nek és helyett, írásban igen visszatetsző, használatását, mint 10d. lap: „a' bölcselkedés' meg törvénytudományok' tanulásában stb. De az efféléket, mint apróságokat, hogy hosszasaak ne legyenek, mellőzvé, átmenyünk az egyes szavakra. Tehát a) írói mivelte nyelvbe, 's a' tárgy' méltóságához illőbbekkel óhajtjuk fölcseréltetni: *cserben hagyta* — a' nádort; *orroltatik* — a' fényes portától; *czivakodás* — Francia- és Spanyolország között; ugyan ez többször, a' 24d. lapon ezen hozzáttétellel is: „*legdísztelenebbül* — *czivakodnak*. Lehet-e, kérdjük, diszesen *czivakodni*? tovább: *hunyaság*; *rugott* — a' tanítók' száma százra; *remek csínyeket kohola* — a' két egymással ellenkező országos párt stb. b) régi, közdivatban levő, jobb magyar szavaink' helyét foglalják, vagy nem a' kellő, szokott értelemben vétetnek: *javadalmak*; *rugonyok*; *szándéklat*; *tétemény*; *rendelmény*; *uralkodnivágy* — egy szó, főnév; *történetész*, *eszémény* — észkép, ideale; *utóbbik* — háromról; még (106d. lap) *míg* helyett; *csatlós*, követhirnök helyett; *fölforrasztani* — Gritti' gyűlölségét — forrasztjuk a' vasat, a' gyűlölséget *forraljuk*. Különösen nem hagyhatjuk szó nélkül a' darab időtől fogva mind inkább lábra kapni kezdő *hazudságot*. Mivel érdemi ezen — ha formája ellen semmi kifogást nem teszünk is — durva hangzású szó, hogy a' nála sokkal kellemesb hangú *hazugságnak* elibe tétessék? Vagy helyesb, szokottabb dolog nyelvünkben, a' *hazud* igétől, mint *hazug* melléknévtől formálni az annak megfelelő fő nevet? *) Kedves szava

*) Azokra hivatkozva, miket a' két külön származású és értelmű szóról a' Figyelmező, 1837. II. 285—6. szel. mondott, kénytelenek vagyunk megjegyezni hogy, habár a' *hazudság*ot szépnek épen nem mondhatjuk, de jó,

szerzőknnek, 's másoknál is nem ritkán olvasható: *valószínűleg*. E' szóra nézve kettőt vagyunk bátrak kérdezni: a) érdemi-e ez elég *német-színű* szó, hogy helyette régi jó szavunkat, *hihetően* elhagyjuk? **) b) ha már csakugyan élni akarunk vele, nem jobb volna-e röviden ejteni 's írni benne az *ű-t*, így *valószínűleg*? 's ezt egyéb ilyen szavainkra nézve is, (mint csekély *erősségű*, ritka *bőkezűségű*) megtartani? hogy ne lenne annyi — kimondást nehezítő, nyelvfordító — nyújtott szótagunk.

Ha ezen inkább csak figyelmeztetni, mint bíráltni óhajtó jegyzetei hasonló indulattal vétetnek, mint melyből eredtek, elérte célját a' vizsgáló,

Pécze József.

Szépliteratura.

Budapesti ár v i z k ö n y v. stb. Szerkesztő b. Eötvös József. Első kötet.

(Vége).

Még két prosai cikkelyt hoz e' kötet, Fáytól egy historiai novellát: *Szádvár és vidéke*, 's Péczelytől egy historiai festményt: *Buda visszavétele* 1686ban; mindkettő megálapított hírv férfiak' munkája, 's disze osztályának.

A' novella, mellyel kell vala kezdenünk az ismertetést, György', az utolsó Bebek' végét tünteti fel; egy semmire kellő oligarcháét, kinek haza, emberiség, sőt ön vére sem szent, 's mind ebben gázol, hogy vad, görög és buja szenvedelmek' kényét tölthesse. E' csalárd-

és *mendacium*' értelmében egyedül jó. Hazug = mendax, Lügner, lügenhaft; hazugság = mendacitas, Lügenhaftigkeit. Ha a' jó nem mindig szép is, de a' szépnek jónak is kell lennie; 's első a' lényeg, tehát az értelem; a' forma pedig csak második. S. F. **) Bátorkodunk e' két szó' értelemkülönbségére is figyelmeztetni. *Valószínű* = quod speciem veri prae se fert, wahrscheinlich; *hihető* = credibile, glaublich. Igaz, hogy a' kettő többnyire együtt van: 's hogy valami hihető legyen, mindenké elötte valószínűnek is kell lennie, azaz a' valósnak, tehát a' lehetségségnek is birni feltételeit; de másfelül lehet valami *valószínű* belső feltételeinél fogva, mi különfele külső tekintetekből *hihető*len. A' művészetben különösen, valószínűség kívántatik az aesthetikai hatáshoz, vagyis a' létél' belső feltételei; a' nélkül, hogy azt mint kül-

ság és vakmerőség, ez alattomoság és görög, a' kor' sajátágához képest egy erő-telialakká egyesül, kit ész és bátorság soha sem hagynak cserben: 's ez által érdeket gerjeszt maga iránt, de kára nélkül azon magasabb részvétnek, mely átellenében Gerő és Hedvig, Dezső és Zsófia iránt melegít. E' szerencsés csoportozása a' külön alakoknak, e' ható ellentéte a' külön természeteknek, 's illy kis téren, illy külön erkölcsi hatások' kifejlesztése főleg az, mit e' műben becsülnünk kell. Nem hagyhatja ref. helyben hagyó megjegyzés nélkül az egésznek gazdagsága mellett még a' helyes oecónomiát, azt a' méltóságot, mellyel a' rény fellép, 's az igazságot, melly neki erkölcsileg végre is kiszolgáltatik. Erre a' francia ál irány által magát olly könnyen elkapadni engedő, korunkban figyelmeztetni, soha sem felesleges.

18.

Buda' visszavétele, honi historiánk' egyik legnevezetesebb története; Péczely által, szeretettel, mint látszik, dolgozva, 's e' tös gyökeres, erő-teljes, a' tárgynak díszesen megfelelő nyelven — kit ne érdekelne ez? Feszülten követjük Lotharingiai Károly' várostromi munkálatait, 's midőn végre, pusztító öldöklés után, hazánk' fővárosa bevételik, 's látjuk, hogy a' sok nemzetű sereg közül a' magyarok azok, kik Petneházy alatt, a' vízi városból felfelé legelsők rontanak be a' várba, hazafiúi érzésünk felébred, 's büszkélkedve örvendünk, hogy apáink Europa' szemei előtt a' nemzet' dicsőségét diadalmasan tarták fel. 38.

— *Verses* dolgozatok a' következők: 1. A' hű lovag, ballada öt szakaszban, *Vörösmarty Mihálytól*. Másokra bizván az ítéletet,

só valót a' néző v. olvasóval *elhitetni* akarók. — A' szó' prosodiáját illetőleg, úgy hiszszük, hogy, az *ú, ü* képzőkkel alkotott melléknévek-, valamint nyelviünk' egyéb anepps hangzókra nézve általános törvényt hozni épen a' jó hangzás' tekintete tilt. A' rövid szótágok' halmozatát kerülni szintolly szabály, mint a' nyújtottakét. A' hangzásra ügyelő író tehát igyekezni fog a' két szélsőséget, mennyire lehet és szabad, az aneppsekkeli okos élés által mérsékelni; sőt nem csak a' hosszak és rövidék' számát, hanem azok' *helyeztetését* is tekinteni. Nem írának tehát Horváthtal valószínűség-et, de valószínűséget sem, mert a' két hosszú egymás mellett a' szó' közepén megakasztja a' gördülékenységét; 's azért a' szót illy jambusos formában használjuk: valószínűség. **S. F.**

csak egy értelemzavaró sajtóhibára teszünk figyelmessé; a' 62. lap' második sorában „Karolja sirjának“ áll „Karolva sirjának“ helyett. 2. Hat dal *Erdélyitől*, kettő *Vachott Sándortól*. — Poesisiünk a' régi dagály és cizfrából kivetkőzve, egyszerűsége kezdett törekedni, a' mi helyes; de egy idő óta, úgy látszik, veszedelemben van egy más szélsőség' útjára, a' kopárság és pusztaságéra, tévedve, bizonyos jég józanságban elfagyni. A' jelen darabok sem szüntetik ref. e' részbeni aggodalmait, 's azok' némellyike még a' formán uralkodással 's világosság' elsőségével sem dicsekedhetik. Sok függ a' tárgy' választásától is 's egy kis gondolat, melly epigrammának jól beillenek, dalt, habár rövid és rimelt sorokban adassék is, még nem csinál. 3. *Kunoss'* vándordalaiban van valami abból, mi melegít, 's a' 2, 4, 's 5, javítással, még igen jók lehetnek. Kevesbbé új 's meglepő, de legcorrectebb a' 6., sőt e' tekintetben a' kötetnek kétség kívül legjobb dala.

A' madárnak lombos ágon
Fészke van 's hazája;
A' futó vad elvonulhat
Erdők' zugolyába;

A' folyam lezúg 's nyugot lel
Tenger' mély ölében;
Szél, vihar lecsillapulhat
Sziklák' rejtékében;

Föllegeknek bércei ormon
Biztos a' tanyája;
A' nap elhalad 's lenyugszik
Rózsa sátorába.

'S én, az ég' rokonszülöttje,
Ím, hazátlan bolygok,
'S nem tudom, zarándok útam
Végeződni hol fog.

Egy kis mutatványt még: „*A' dunaparti és kivált pesti vizár'ból*, gr. Dessewffy Józseftől.

Gyász megszokta magyar, te a' kinek folytoni jajjait
A' jóléti remény egy ideig kezdte lefojtani,
Ah hívd vissza megint könnyeidet! 's önts le szemekről
Árt a' két dunapart' bő javait fedte özönre most.
Oh szörnyű vegyület! melyet az ég' bosszúja, 's emberi
Honnos fájdalom így összekevert; 's annyi leszaggatott
Ház, élet, vagyonok' zúgva rogyott romja felett, mutat!

Ajánlva ezen, vizes címét hő tartalmával megcizáló, literaturánk' valóságos haladását mutató kötet Szűcs József László Ferenczné asszonynak van, a' budai asszonyegyesület ismeretes buzgósága tagjának; kit távollevő olvasóink a' szerkesztőnek e' bemutató sorából ismerjenek némileg:

„Martius’ tizenharmadikán, a’ budapesti árviz’ első napján, többekkel kimenék én is a’ nagy jelenet’ nézésére. — Végig sietve a’ városon, Gellér’ hegyéhez értünk, hol a’ budai népesség’ munkás és legszegényebb része lakik. A’ folyó már túl hágott magas partjain, a’ töltésen pillanatról pillanatra messzebb terjedt a’ víz, ’s egyes ledőlt házak, szétört fedelekké álltak a’ víz felett. A’ lakosoknak egy része a’ hegyre hordá bútorait, másika a’ házak körül dolgozott, még a’ fájdalom szülte hallgatás közt itt ott kétségbe esett jankiáltás, vagy a’ dolgozók’ lármája tölté el a’ környeket.

Mélyen meghatva állottam ott, midőn egy asszony siet el mellettem, ’s karjánál egy gyermeket vezetve halad tovább olly ház felé, mellynek döledékei előtt a’ szerencsétlen család éppen özvegyüjtögeté holmiát. *Csak hozzám jertek, szóla az asszony, jó szomszédok, ’s ti is gyermekeitekkel, ’s ti a’ mennyien akartok, jertek hozzám; házamban csak nyolczvan ember van még, ’s nálam sok megfér! ’S az asszony tovább ment, ’s a’ szegények tolongva gázlódtak utána, ’s a’ népnek szemeiben könnyek ragyogtak, mellyeket nem bánat facsart ki szemeikből. Ez asszony László Ferenczné volt.*

Szebben a’ szép czélu gyűjteményt bevezetni nem lehetett.

18.

Nyelvtudomány.

Magyar helyesírás és szóragasztás főbb szabályai. A’ m. t. társaság’ különös használatára stb.

(Folytatás).

A’ c) jegyzet’ (6. §.) folytatában következik egy igen nevezetes kérdés, mellyre a’ felelet, ha ugyan jól felfogtam, figyelmünket megérdemli. A’ kérdés ez: Melly szók veszik fel a’ harmadik személyek’ egy birtokot jelentő ragait *a*, *e*, és *ok*, *ök*, j-vel toldva, így: *ja*, *je*, *jok*, *jök*? A’ feleletben először azt mindenek tudják, ’s maga a’ szabály is mondja, hogy: *hangzó után*. A’ kivételek csekélyek; ’s ezek is említve vagynak a’ b) jegyzet alatt, t. i. atya (atyja), hasonlók apa, anya, bátya, néne, öcse (ez talán öcs volna *); ’s én még hozzájok adom: ipa (ipja), fiú (fija **) vagy fia). Ugyan itt említve van, hogy a’ rövid hangzók —, az *i*-t, *u*-t, és *ü*-t kivéve — mindenkor megnyújtatnak.

*) Öcs-ből lenne: öcs-Em, öcs-Ed, öcs-Ünk stb. Azonban, hogy e’ rokonság-nevekben az *a*, *e* csak ugyan toldalék, mutatja többi közt többeknek közlők kétféle (tisztá ’s öregbített) formája, mint: *ap*-ol, *nén*-i, *nénike*, *ip*, *nap*, honnan: *ip*-am, *nap*-am. S. F.

**) Hogy a’ *fia* j-vel irassék, semmi ok sincsen. S. F.

De a’ mit a’ mássalhangzókra nézve akarok mondani, ez az épen, miben a’ c) jegyzet minden grammaticáinkkal együtt hiányos, sőt hibás; maga Révai is csak példaként hoz elő némelyeket, ’s a’ többit etcaeterázza. Az olvasó tehát egy kis kitérést meg fog bocsátani.

Elsőben is azt kérdem: Vannak-e olyan mássalhangzók, mellyek a’ hangzókhoz igen közel járnak, mellyek a’ hangzókat a’ mássalhangzókkal mint láncszemek összekötik? És megvagnak-e különösen a’ magyar nyelvben is? — Felelet: Vagynak igen is, mint p. o. a’ görög nyelvben az úgy nevezett félhangzók. „Die Alten fanden nämlich — úgy mond Buttmann — in dem Summen und Zischen der Buchstaben, l, m, n, r, und s einen Uebergang zu den lauttönenden Vocalen, und nannten sie daher Halblaute (semivocales)“. Talán ezek veszik föl az érintett toldott ragokat? Épen nem. Egészen ellenkezőleg, t. i. a’ két végső tulajdonságú betűk, az *egész hangzók*, és az *egész mássalhangzók* (ezeket a’ görög grammaticákban néma mássalhangzókna nevezik), szeretnek j-vel ragoztatni, a’ félhangzók pedig megvetik azt. Okát abban gyanitom, hogy az egész hangzók kellemetlenül hangzanának, ha megint egy más hangzó járulna pusztán hozzájuk, p. o. eke, ekee, tehát még egy enyvetűt vesznek közbe. Az egész, vagy néma mássalhangzók ismét igen darabosan állanak az egészen ellenkező természetű hangzók mellett, tehát fölvesznek még egy lágyító betűt, melly darabosságokat szelidítse. A’ félhangzókna pedig egyikre sincsen szükségök. Mennél több oldalról vizsgáljuk ezt a’ nyelvet, mellyet már egyszer valaki természet’ leányának nevezett, csak hogy gyalázatunkra azt veté utána: német buvázkodás és szorgalom kívántatnék szépségei’ kikeresésére; annál inkább meg kell győződünk, hogy ezt vagy valamely gondos ész alkotta, vagy az emberi ész’ eredeti törvényein alapszik.

A’ dologra menvén, az imént tehát előre megállapítottuk, hogy a’ néma mássalhangzók is fölveszik a’ toldott ragokat. Ugy de mellyek azok a’ néma mássalhangzók? —

A’ görög nyelvben így számláltatnak el: *tenues* (hauchlose, h-talanok): π, κ, τ, (p, k, t). *mediae* (mittlere, középiek) β, γ, δ, (b, g, d). *aspiratae* (hauchende, h-ások) φ, χ, θ, (ph, ch, th). A’ németek a’ két elsőbbek között (mellyeket azonban soha sem tudnak jól megkülönböztet-

ni, 's azért egy tréfás barátom mindig azt szokta mondani, hogy a' német' füledobja meg van fordítva, mert b helyett mindig p-t hall 's megfordítva) a' h-talanokat *keményeknek* (hárte) nevezik grammaticájokban, a' középieket pedig *lágynak* (weiche), minthogy ezek, mintegy a' két szélsők között középben lévén, már némi kis részt vesznek a' h-ban vagy heheztetésben (aspiratióban), mintha így volnának írva: bh, gh, dh, tehát némileg meglágyulnak. A' magyarban maradunk a' görög nevezeteknél, minthogy nyelvünkben egészen lágy betűk is vannak (j, gy, ly, ny, ty). — Jegyezzük meg azonban, hogy a' fentebbi okoskodásnál fogva ezen *lágynak betűknek sincsen* szükségük j-toldásra.

A' szabály tehát így áll: 2-szor a' harmadik személyek' egy birtokot jelentő ragait *fölveszik a' mássalhangzók közül a' némák; a' félhangzók pedig és a' lágynak betűk elhagyják*. Ez az általános szabály. Némi kivételeket alább fogunk látni, midőn a' mássalhangzókat betűrendben mind elszámolándjuk. Azonban előbb azt kell meghatároznunk, melyek a' magyarban a' néma betűk, mert tudjuk, hogy ennek több betűi vannak mint a' görögnek, grammaticusaink pedig mind ekkorig nem tarták szükségesnek az említett különböztetéseket megérteni. Pedig a' tanulóra, sőt akárkire nézve könnyebb ezen betűket így némi rendszer után észben tartani, mint ha csak sorban számláltatnak el (miként például Révainál). — A' h-talanokhoz tehetjük a' magyar nyelvben a' t-vel igen közel rokon *ty* lágynak betűt; a' középiekhez a' g v. d-vel rokon *gy*-t; a' h-ások közül a' φ (ph) megfelelni látszik a' magyar *f*-nek, de mind *ph* (p. o. philosoph), mind a' *ch* (p. o. almanach), mind a' *th* (p. o. Tóth, Németh tulajdon neveknél) gyakran fordulnak elő a' magyar nyelvben; tehát ezekre is figyelemmel kell lennünk. — Meg kell még azt is jegyeznünk, hogy félhangzóink is többek vannak mint a' görögöknek (λ, μ, ν, ρ, σ, τ, ι, m, n, r, s). Az l-lel közel rokon az *ly*, nál *ny*, s-sel *sz*, *z*, *zs*, *cz*, *cs* betűink. Tehát a' szabályt mind ezekre is kell illesztenünk. 'S ezeket megértvén 's eszünkben tartván, lássunk a' kérdésre teendő feleletben minden mássalhangzót sorban:

b néma betű, tehát j-vel szeret ragoztatni, péld. dob: dobja, hab, nyaláb, galamb, domb, búb, sváb, stb. *Kivételek* α) láb: lába.

β) a' *magas hangzóju* szók, p. o. eb: ebe, veréb: verebe. De a' *másodfokú mellékevek*; szebb: szebbje, édesb: édesbje, valamint ezen szók: *seb* (sehje v. sebe), *zseb* (zsehje v. zsebe), *küszöb* (küszöbje v. küszöbe), jobban szeretik a' j-vel ragoztatást *).

Jegyzet. A' magas hangzóju szók majd mindenütt kivételt tesznek a' j-vel ragozás alól.

ch (idegen eredetű szókban) néma betű, j-vel, p. o. almanach: almanachja, stb.

cs félhangzó, j nélkül; péld. ács: ácsa, dugacs, becs, kilincs, 'csúcs, stb. *Kivétel* talán ezen egy szó: öcs: öcsese, e' helyett: öcsje **).

cz félhangzó, j nélkül; p. o. lécz: lecze, perecz, kukacz stb.

d néma mássalhangzó, j-vel; p. o. kád: kádja, hold, bárd, Ferdinand, mód, apród, Gertrúd, stb. *Kivételek*: α) minden sarkszámoktól eredő *ad*, *ed* végtagú szók, p. o. harmad: harmada, negyed, harminczad, század, stb. Illyen, had: hada. β) a' magas hangzóju szók pedig mind kétképen ragoztatnak, p. o. ebéd: ebéde v. ebédje, térd, rend, föld, köd, gerezd stb; valamint ezen szók: lúd, luda v. lúdja, rúd: rúda v. rúdja, hid: hida v. hidja.

f és **ph** néma betűk, j-vel; p. o. gróf: grófja, sróf, philosoph, csúf, Adolf stb. *Kivételek*: a' magas hangzóju szók, p. o. réf: réfe, József, stb.

g néma betű, j-vel; p. o. mag, hang, tag, láng, vig, szatyong, dorong, hazug, babag, stb. *Kivételek*: α) minden *ság*, *ség*, és *szág* végzetű szók, p. o. szabadság: szabadsága, egészség, balság, jóság, stb. β) minden vékony hangzóju szók, p. o. beteg: betege, vég: vége, süveg, ördög stb. γ) e' következő szók: ág: ága, világ, bog, fog, hűg, dolog: dolga, horog: horga; zálog, szeg. δ) j-vel v. e' nélkül minden *lag*, *lyag*, *lyog*, *rag* (kivéven *harag*), és *rág* végzetűek, p. o. csillag: csillaga v. csillagja, hólyag: hólyaga (v. -ja), tályog: (-a v. -ja), czafrag (-a v. -ja), virág (-a v. -ja) stb. Valamint ezen szók: kalpag (-a v. -ja), grazdag (-a v. -ja), tarjag (-a v. -ja); tag: tagja, némelyek szerint taga.

gy néma de lágynított mássalhangzó, j nél-

*) Az élet és könyvszokás inkább a' *tiszta* ragozás mellett látszik lenni: *seb-eim*, *zseb-ében*, *küszöb-én* bizonyosan gyakoribb, mint *seb-jeim* stb. S. F.

**) Érintve volt, hogy ezen 's az e' nem a' gyökerek tisztán is, öregebbre is előfordulnak. S. F.

kül; p. o. agy: agya, ágy, vágy, hegy, frigy, mirigy, Somogy stb. *Kivételik* ezen egy szó: nagy: nagyja.

h félhangzó forma betű, j nélkül, sőt némelyek szerint épen ez maga j helyett volna, p. o. méh: méhe, cseh, juh stb. *Kivételek*: oláh: oláhja, és ah: ahja, mikor t. i. ez névszó gyanánt ragoztatik.

j lágy betű, j nélkül; péld. új: *novus*, úja, ujj: *digitus* stb. ujjja, baj, háj, héj, szij, férj, fiúrj stb.

k néma betű, j-vel; péld. bak: bakja, vak, sik, makk, bank, pók, sok, csók, kakuk stb. *Kivételek* α) minden *ék* és *ok*-ba végződő főnevek, p. o. ajándék v. ajándok (-a), hajlék, fok, ok, birtok, titoknok stb. β) minden *ik*-be végződő melléknevek p. o. másik (-a), jobbik(-a) stb. γ) a' magas hangzójú szók, p. o. ék (-e), ének (-e), hüvelyk, törzsök, könyök stb. De örök: örökje, 's az *-uk* végzetek a' j-t visszaveszik (félénk, félénkje stb).

Jegyzet. Minden olyan szók, melyek ragozások az utótag hangzóját elvesztik, mind itt, mind minden betűknél, j nélkül állanak, p. o. ajak: ajka, dolog: dolga, vétek: vétke, árok, marok, ambár ezen utóbiak a' foljebb mondottak (α és γ) szerint sem vennék föl a' j-t. δ) a' következő szók: ablak (-a), csolnak, lak, fark, lyuk v. lik és tyúk. ε) ezek pedig: tűzok, (-a v. -ja), bádóg, szak, ladik, mindkétképen ragoztatnak.

(Folytatattatik).

Magyar tudós társaság.

— T. Gorove László tbiró 's m. acad. I. tag, a' maga és ifj. testvérei Lajos és Károly tbirák nevében bizonyos, a' t. társaság által kezelendő köz jutalomtélételekre szánt, ezer pengő ftnyi alapítványlevelet tevé le az academiái elnök, gr. Teleki József úr 'Ö Exja' kezébe; melly az igazgatóság elebe terjesztetése 's elfogadtatása után, minden részleteivel, köz tudomásra fog hozatni. Az elnök' rendeléséből. Pest, febr. 22. 1839.

D. Schedel F. titoknok.

Literaturai mozgalmak.

— Budán a' m. kir. egyet. betűivel megjelent: *Eredeti játékszín*, kiadja a' m. t. társaság. Hetedik kötet: *Az anyátlan*, szomorj. 5 felv. Irta Tóth Lőrincz. n12r. 140 lap, finom velinen, ékes borítékba fűzve 36 kr. cp.

Pozsonyból vettük: 1) *Magyarországnak Betlen Gábor' támadásakor' állapotjáról*, egy azon idejü, hazája szerető, igaz magyar embernek tanácslása. Ujra nyomtatták P. és T. Pozsonyban, ifj. Schmid Antal és társánál, 1838. (a' borítékon: A' kiadók' sajátja). n8r. VIII és 94 lap. — 2) *Régiségbuvár*. Kiadta Ponori Thewrewk József. Első kötet. Második füzet. Wathay Ferencz' prosaművei. Végvezekényi báró Baldacci Antal' arcképével. Pozsonyban, Schmid Anta'nál, 1838. összesen 87 l.

— *Sajtó alatt* a' m. academia' költségein,

a' m. k. egyetem' műhelyében: 1) *Nyelvtudományi pályamunkák*, 2-d. köt. 2) *Kazinczy Ferencz' eredeti munkái*, 2-d. köt. 3) *Külföldi játékszín*, 15-d. köt., megjelenendők József-napi vásárig. — A' Szemle akarja velünk tudatni, hány iv legyen kész a' *Régi m. nyelvemlékek* 2-d. és 3-d. kötetéből. Nekünk nincsenek, mint a' szemle-írónak, olly forrásaink, melyekből az academiái újságokat elébb tudnók meg, mint maga az academia; vagy legalább illyekkel élni nem kívánunk. Azt azonban többszöri jelentésekből rég tudják a' mi olvasóink is, hogy ama' két kötet részint 1835, 1836, részint 1837ben ment már sajtó alá. Csak az a' része a' közlésnek új előttünk, mellyet mint mondánk, maga az academia is csak a' Hirnökéből kénytelen megtudni.

Fényes Elek, m. acad. I. tagtól sajtó alatt van: *Magyarország és a' hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapota*, statistikai és geographiai tekintetben. *Negyedik kötet*, melly a' *tiszántúli* vmegyéket foglalja magában. Előfiz. ára 2 ft cp.

Balásházy János, m. acad. rend. tag is jelenti *A' háztartás és mezői gazdaság' tudományának* második kötetét.

— *G. Kemény József* m. acad. I. t., ki által történetírási literatúránk már annyi becses közleménnyel gazdagodott, legújabbán a' következőket kívánja sajtó alá bocsátani: 1. *Erdélyország' története*' tára, második kötet. 2. *Epistolae Matthiae Corv., Uladislai II., Ludovici II. Regum Hung., et contemporaneorum, quas adiectis notis criticis nunc primum edit.* 3. *Deutsche Fundgruben zur Geschichte von Siebenbürgen.* I. Bd. (német források; már Tilsch által hirdetve is. A' 20 — 26 ivnyi kötet' előfizetési ára 1 ft. 30 kr., megjelenése után 2 ft. 24 kr. cp.

— Bécsben, Sollinger' bet. és költségén jött ki: *Polyglotton medicum, eine Anleitung zur Verstaendigung des Arztes mit dem Kranken in sechs Sprachen, mit Rücksicht auf die Hauptsprachen der Völker des österreichischen Kaiserstaates, deutsch, böhmisch, polnisch, ungarisch, italienisch, französisch, enthaltend: eine systematische Zusammenstellung von Fragen, Antworten und andern kurzen Äusserungen nach den Forderungen der Diagnose, Prognose und Therapie.* Von Dr. A. Masch, Sekundarzt im k. k. allg. Krankenhause. 1839. haránt 8r. 75 lap, ára 1 ft. cp.

A Dráma-füzér nem jelenik meg.

Nyilatkozás. Alulírtak jelentjük, hogy, Dráma-füzérünkkel, semmi részvét nem mutatkozván iránta, jelenleg kénytelenek vagyunk felhagyni, 's azt jobb időkre halasztani. Azon t. cz. íróknak, kik vállalatunkban részt venni kegyesen ígérkeztek, 's némileg részt is vettek, köszönetünket nyilvánítjuk; pár szíves előfizetőink pedig, pénzüket, az előfizetés' helyén méltóztassanak visszavenni. Pest, februar' 23. 1839.

Egryessy, Fancsy, Szigligeti.

FIGYELMEZŐ

AZ EGYETEMES LITERATURA' KÖRÉBEN.

Kiadó szerkesztők

SCHEDER, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ **BAJZA.**

HARMADIK ÉV

Pesten.

Martius' 5. 1839.

10. szám.

Tartalom. Hazai literatura. Történettudomány. Budai krónika, Podhradezky' kiadásában (Jerney János). — Nyelvtudomány. Magyar helyesírás és szóragasztás, a' m. t. társaságtól. Folytatás. — Állítások, vélemények, felvilágosítások. A' Carthausi, b. Eötvöstől (Szemere Pál). Dunai tárgyakban Györry S. ellen (Vásárhelyi Pál). — Literaturai mozgalmak. —

HAZAI LITERATURA.

Történettudomány.

3) *Chronicon Budense. Post elapsos ab editio-ne prima et rarissima tercentos sexaginta quin-que annos, secundam adornavit, textum reco-gnovit, notis illustravit, lemmata ac indices ad-iecit, et praefatus est Josephus Podh-radezky, Ex. Cam. R. Hung. Aul. Officii Ra-tionarii Officialis, I. Com. Trenchiniensis Tab. Jud. Ass., ac Er. societatis Hung. Correspondens sodalis. Budae, Typis. Joannis Gyurián et Martini Bagó. 1838. n. 8r. XVI. és 375. lap. Ára 2 ft. 30 kr. cp.*

A' czímet olvasva, mindenki olly hiedelemmel fordítja tovább lapjait e' könyvnek, hogy abban a' Hess András által Budán 1473. nyomott krónika' uj kiadására találánd: azon-ban, előszavából kedvesökökenten érti meg az eredeti nyomtatványnyal összeegyeztetés nélkül, csak némi kéziratokból lett utánzását. Erről tudósítást nyervén, mielőtt élvezési vágyát némileg enyhíteni kívánná olvasó, azt kérdi magában tanakodva: vajjon illőkép és helye-sen áll-e rajta a' *Chronicon Budense* 's utána következő czímet? tudván a' honunkbeli leg-régibb nyomtatóműhelyből kerülteért a' „bu-dai“ név' reá hárultát; — minden bizonynyal „nem“ feleletnél állapodik meg elnélkedése. — Másolataul hiszszük ugyan Hess' kiadásának a' használt három rendbeli kéziratot, de hív és

hibátlan-e? arról ki kezeskedhetik a' nyomott példánynyali összevetés nélkül? — Előbeszédéből észrevehető magának a' kalaúzul választott kézirati három példánynak pontonként egybe nem hangzása: különben elég lett volna egy-nek szigorú követése. — Méltó sajnálkozás fogja el tehát a' magyar történetek és történeti kút-fők' barátit, hogy P. e' vállalathoz annyi szor-galommal járuló, a' hazában, vagy a' külföl-di könyvtárakban fönlévő budai krónikákkal pontról pontra össze nem hasonlító kétes má-solatról másolt példányát, mielőtt világot lát-nia engedé. Ebbeli mellőzésében, nem mond-juk hanyagságban, bármely körülményi te-kintetek által sem mentetik ki a' saját nyilatko-zásához képest már öt év előtt a' terv' kivé-teléhez készülő. — Rec. mostani helyzetben, miután Jankovich Miklós' gyűjteményével a' nemzeti muzeum' könyvárába jutott honunkbe-li egyetlen példányt a' múlt évi catastroph o-kozta változások miatt használni szerencsés nem lehet, 's a' vett utasításnál fogva több évek' folytaig arra reménység sem mutatkozik: tárgyalta krónikánk' textusára észrevételeket ugyan nem közöl: annyit azonban kijelenteni bátor, hogy a' XIV. századi bécsi képes kró-nika' Schwandner-féle kiadásában előforduló jegyzetek' egybevetése után a' budai nyomott krónika' több szavai különböznek e' közle-mény' irásától; — minek szinte előadási azon

modorjára is figyelmeztetni szükség az olvasót, mely szerint, ámbár a tartalmi kivonatok 's évszámi jegyzetek' beillesztésével meglegyen szaggatva az eredeti példány' rendszere, mégis kibocsátott krónikáinkban divatozó, kutfői idézésre alkalmas fejezeti osztályzat itt nem alkalmaztaték; holott, ha kívánatos amaz, annál nagyobb szükség vala emerre. — Vizsgálódás' tárgyaúl tehát csak azon dolgozatot tűzi ki rec. mely kiadónk' saját tollából eredt; ilyen az előszó, 's kelletinél hosszabb jegyzetek és világosítások.

Osztályrészei a' könyvnek: Előszó I—XVI.

I. — Hess András' ajánló beszéde Vingarthi Gereb László budai préposthoz 1—2. l. — I. Rész. 3—33. l. Magyarok' eredetéről a' hunus birodalom' enyészteir. — II. Rész: 35—358. l. az árpádi magyarok' története I. Mátyás kir. választásaiig 1458. — Tartalmi mutató 359—362. — Személy- 's névmutató 363—372. — Tárgymutató 372—375.

Előszavában az eredeti nyomtatvány' fölötté nagy ritkaságáról, 's csak a' lipcei, prágai és bécsi könyvtáraknál, honunkban egyedül a' nemzeti muzeum mellett, — kézirati másolatokban szinte négy példány' találatásáról értesítvén, alakját és terjedelmét a' bécsi példányról vett utasítás szerint ismerteti meg; mihez képest az, előczim, lapozás és örhetü nélkül, összesen 67, kis félretü levélből áll. Némi rég ismert adatokat fölhordva Turóczi János' Augsburghban és Brünghben 1488ban kinyomott krónikájáról szól, aztán Bél Mátyás, Kollár Ádám, Wallaszky Pál és Szirmay Tamás', krónikáinkról nyilvánított véleményét írja ki szóról szóra. Említés nélkül nem hagyható itt Hess' műhelyéről nynyított észrevételénél (IX. l.) azon bibliographiai hiányos ismeret, mi szerint a' Jankovich által birt budai krónikának illy czimü munkával „*C. Julii Caesaris Oratio Vesuntine ad Milites habita*“ egybekötve léte, papirosa, alakja, betűje és nyomási módjának amazéval megegyezése állítatik Jankovich M. szavaira utasítólag. Űsse föl bárki Jankovich' értekezésének idézett helyét *), abban a' budai krónikáról 's állított hasonlatosságról egy szót sem fog találni; annyit mond csak tisztelt értekezünk, hogy az

Oratio az elébb leírt két classicus munkával megegyezik külsejében; alakjára nézve azonban mindenik világosan negyedrétnek állítatik lenni. Ismert dolog különben, mint az előszó is tanítja, krónikánk' félretü készült.

Kelletinél terjedelmesbnek mondá rec. imént a' jegyzeteket, 's nem ok nélkül; mert az előszón és mutatókon kívül 23% ivre menő kiadásnak bizvást, minden nagyítás nélkül, egy negyed részét lehet csak számítani a' krónika' textusára, apró betűjü és sürü nyomásu jegyzetei mellett. E' dolgozati módot általában nem helyeselve, előbb, mintsem a' jegyzetek' vizsgálatahoz fogna, e' kérdést támasztja rec. Kiadónk csupán a' krónika' homályos sorait kívánta-e felvilágosítani 's némi hézagait kípótolni, vagy az egész magyar historiát minden találató fontos és hiteles adatokkal előterjesztve kiegészíteni? — Ha az első volt czélja: úgy általában elmondhatni számos kitéréseinek, melyek magyarázatában összehalmozvák, fölösleges voltát; az utóbbi cél' kitűzésénél, annyi hiányok tűnnek fel, miket csak egy hasonló tömegü kötetben lehetne némikép helyre ütni, kútforrásként szolgálván akkor a' budai krónika.

Az I. részben, őseink' legrégibb dolgai' magyarázatánál vezércsillagként használá P. Horvát István' „Rajzolatai“ban elszórt eszméket, melyek rec.' hiedelme szerint, mint még pragmaticai hitel nélküliek 's történeti bizonyosságra nem hozottak, maga az imént nevezett érdemes szerző által sem kívántathatnak szeltiben, vagy csak némi óvakodással fölvétetni a' magyar történetírásnál; tizenhárom év alatt (1825ikben látott napfényt e' munka) bizonyára más' meggyőződése kerekedvén a' Rajzolatokbani néhány szokatlan 's kevesbbé bizonyított állítás fölött. — Szembeötlő hiánynak vallja rec. XI. század előtti magyar történeteknél a' bizáncziumi írók' célirányos nem használatát, valamint a' későbbiek' világosításában Muglen' XV., de kivált Haugen' XVI. századi német fordítási compilatióinak Turóczi' krónikája' mellőztével gyakorta bőséges kiírást.

Ezen általános észrevételek után a' jegyzetek' során keresztül haladva, figyelemmel tartja rec. mennyire a' hely' szűke engedendi azokat, melyekben tetemesb botlások, tévedések és hiányok mutatkoznak, kijavításokat megczáfolásokat minél rövidebben fölhordan-

*) C. Sallustius Cr. Szentgyörgyi Gellért' magyarázatával. Előrebocsátotta bevezetését a' classicusok' ismeretébe Jankovich Miklós. I. köt. Budán, 1811. 8r. 91 l.

dó; olly szempontból intézvéen bírálati előadását, hogy régiségeink' kedvelői a 'munka' olvasása 's pontonkénti megtekintése nélkül is elég érthetőségre találjanak.

Lap 6. 9ik jegyzetben szerző Egyiptom' hajdan-kori vallását a magyarokra illesztve mondja: „*Ipsa adeo solis, Hungarorum Nap, denominatio e Can-opus Kan-Ap Regum, Deorum Pater Θεοπατρις derivatur*“. Honnan vette e' merész állítást P? a' kutfót nem nevezi; hihetőleg Horvát István' Rajzolataiból, ki a' thebaiak' Plutarchnál említett *Knep* nevű istenéből Canopus, Kan-Ap, Kán-Ap, Kán-Apus, Kán-Após nevet származtatott; azonban többet még sem állita, mint annak a' nap által képeztét. *) Ennyit ha már hiszünk is, következék-e azért a' nap szónak a' kánok apósától keletkezése? Barátkozzék csak meg magyarazónk' öntanulmánya után a' görög és latin classicusokból Egyiptommal, álmélkodva találandja föl Canopust hely és folyam' nevében; minek fejtegetésétől rec. a' sok mondanók miatt ez úttal elvonatván, csak annyit említ, hogy P. vitatása' következtében eleinknek előbb vala kánapósuk, mintsem a' napot megnevezni tudák! — Mivé alakul a' történettudomány illy képtelen szőnemzésre támaszkodással? ítélje meg maga, egy némellyek' mesés előadásán historiai bizonyosságot alapítani nem iszonyodó commentatorunk. — A' criticus olvasó illyesekre csak szánakozását jelentheti.

7. l. 13. j. Memphis és Babylon' romjaiból emelkedettnek mondatik Kairo. — Kinek a' hajdankor' jelenlétének egybekötésében ismerete főlebb nem vergődött a' mult század' geographusaiénál, epen nem haladott aránylagosan a' tudományok' előmenetelével. Ha némellyek megbocsáthatólag egykor tanítottak is efféle hibás véleményt **), nekünk már Savaryk, Denonok, Belzonik, Fredianik, Caillandok, Saltok, Minutolik, Reynierok, Wilkinsonok stb. lehetnek egyedül biztos kalauzaink Egyiptom' s maradványai' megismerésében. Ellenkezőt hirdetnek ugyanis az ujabbkori tudós utazók, kik szerint Moniet-Rihani, vagy mint Wilkinson J. G. Londonban 1835. közrebocsátott 'Thebe' topographiájában írva áll: „Mit-Rahiny“ falu foglalja Memphis' helyét. Hasonlókat mondhatni Babylonról.

8. l. 1. j. Enyelegni látszik P. midőn annak bizonyításául, miként hajdani Perzsia Gangesisig terjedt, némi jámbor elmének az 1838. Tudom. Gyűjt. IV. kötetében álló, beteg képzelgésére hivatkozva Persepolis' ékiratu emlékeit magyar nyelvűnek hirdeti. Ha ez meggyőződéséből jó, örömet sző nélkül hagyja rec.; úgy véli, más sem ütközik meg ennekutána valamint egyéb munkálatát, akkép a' jelent is különösen bélyegző csodákkal teli történetek' fölhordásában.

17. l. 2. j. Potentiana pannoniai város' hol

létéről magyarázat több homályt mint világot ál a' textusra. Habár illy nevű gyarmatról nem emlékeznek is a' római kutfók, történet-könyveink a' hunus tábor és veronai Detre hadának fekvése' leírásában róla elég nyomosan szólnak. A' XIV. századi bécsi képes krónika mondja e' városról: „*Erat enim haec civitas — ad littus fluminis Danubii, inter Thetem et Zazalom situata* *). Timon Samu és mások határozatlan utasításait félretéve, annál inkább lehet ehhez ragaszkodnunk, mivel Tétény és a' Száz-, vagy ha Horvát Istvánál inkább akarjuk: Szászhalom' környékén maiglan találatok régi romok' maradványai.

a. l. 4. j. Tárnok' völgye fölötté hiányosan ismertetik meg, minthogy nem Pilis és Fehér vármegyét elválasztó völgy az, 's nem is nevezi senki „Vallis paludosa“ néven. Görög' Atlása helyesen igazítja el a' Fehér vmegye' e' vidékén járatlant.

17. l. 8. j. és 29. l. 3. j. Keveházát, hol a' krónika szerint Béla, Kadika 's Keve hunus vezérek és Atila is eltemettetett, a' nagy-künsági Túrkevére teszi P., és pedig „*conjectura haud improbabili*“ kifejezéssel. Ezen szembeszökő megbocsáthatlan hibát, úgy látszik, a' magyarázat alá vett textusra nem figyelés, és kevéssel előbb Tárnok' völgyére tett észrevételéről megfigyelkedés okozá. Hol évkönyvünk világosan szól, helytelenség hozzávetéssel élni. — Méltó e' tárgy, mint honunk' egyik legnevezeteseb régisége fölött egy kissé bővebb fejtegetésbe bocsátkoznunk, nehogy a' csalfa hitel egykor követőre találjon. A' Kún László kir. alatt élt Kézai Simonnál, Kinek krónikáján alapulnak minden más krónikáink — legrégibb adatra találni e' tárgy iránt. Így beszél ez a' Dunán általkelő 's Paónoniába rohanó hunus táborról: „Melly megátadásért Detre bocszkodván, Tavarnukvegy (Tárnokvölgy) mezejére méne ki, az övéi' és Macrin vesztével 's veszedelmével a' húnokkal megütközvén. Mégis a' húnok itt általa hatalmasan legyőzetteknek és megmaradt részők sátoraikba visszafutamlottaknak állítanak. Mert azon harezban a' húnok közül 100 és 25 ezer férfi hullott el, Küve (Keve) hadnagy is ott megöletvén. Detre és Macrin' hadából, kivévén azokat, kik az ő sátoraikban az említett városnál (Potentianát érti) megölettek. 200 és 10 ezeren veszték el. Látván tehát Detre az övéi' olly nagy veszteségét, az ütközet utáni napon Macrin'nal Tulna város felé, melly akkor a' rómaiak' pannoniai városaikhoz számított, indula. Megértvén akkor a' húnok, hogy Macrin és Detre az ütközet' helyéről elmozdíták táborukat, visszamentek a' harez' mezejére, és társaik' holttestét, mellyet megtalálhattak, és Küve hadnagyot az út mellett, hol kőszobor emelteték, scitha szerint ünnepelesen eltemették, és azon vidék' részeit e' végett Küveazának (Keveházának) nevezték. Megismervén tehát a' húnok a' nyugoti nemzet' fegyverének és bátorságának minő voltát, újra bátorodva katonaságokat helyreállítván

*) Rajzolatok a' magyar nemzet' legrégibb történetéből. Pest, 1825. 8r. 24 l.

**) Mint Tomka Szászky Ján. Introductio in orbis antiqui et hodierni geographiam, ed. alt. Poson. 1777. in 8. pag. 825. „*Cahiro ex Memphis et Babylonis nouae ruinis nata*“.

*) Joannis de Thwrocz Chronica Hungarorum. P. I. cap. XI. Schwandtner, Scriptores rerum Hungaricarum. Lipsiae. 1746. fol. Tom. I. pag. 58.

Tulna felé indultak Detre és Macrin ellen harczolók. Kiknek elérkezését midőn Detre megérté, Kesummaurnál (Cecius' falánál) velők megütközött, és reggeltől fogva 9 óráig olly heves és ellenséges viadal lőn, hogy Wela (Bela), Reva és Kaduka (Kadika) a' húnok' jeles hadnagyai más 40 ezerrel a' harcban elesnének. *Kiknek holttesteket is onnan elviven az említett szobornál többi társaikkal együtt eltemették.* *) E' harczok' leírásából Keve és több vezérek' eltemetése' helyét dunántúli részeken, jelesen a' tárnokvölgyi vidéken lettnék csak az nem veszi észre, ki minden combinatio nélkül tud olvasni. Ugyan Kézai Simon írja alább Atila' temetéséről: „Eltemették őt a' főntebb említett helyen Wela, Kaducha és más hadnagyokkal“ **). Még világosabban szól Keveházáról a' XIV. századi bécsi képes krónika Türoczinál, a' harc' hosszas előhaladása után ekkéirván: „Cum autem Hunni, hostem retrocessisse cognoverunt, ad campum certaminis sunt reversi, cadaveraque suorum, et Kewe capitanei, recolligentes, more scythico, juxta stratam communem, decenti cum honore, condignae tradiderunt sepulturae, et nihilominus tantae rei perpetua pro memoria, ibidem statuum sive columnam lapideam solennem erexerunt, locumque illum Keweza vel Keveháza vocaverunt. Nostra quoque aetate (1358) locum eundem, corrupto vel mutato vocabulo, prout

*) Pro qua enim inuasionem Detricus acerbus in campum Tawarnweg exiit cum Hunis committens praelium cum suorum et Macrini maximo interitu ac periculo. Fertur tamen Hunos in hoc loco potenter deicisse; Hunorum autem residuum in sua est reuersum, arrepta fuga, tabernacula. In eo enim praelio ex Hunis virore C. millia, et XXV. millia corruerunt Cuwe etiam Capitaneo ibidem interfecto. De militia vero Detrici et Macrini exceptis illis, qui in suis tentoriis ante Urbem memoratam (Potentianam) fuerunt trucidati CC millia et X. millia ferierunt. Videns ergo Detricus tantam caedem suorum accidisse; die altera post congressum praelii perrexit versus Tulnam civitatem cum Macrino, quae tunc erat ciuitas Latinorum inter Vrbes Pannoniae computata. Tunc Huni intellecto, quod Macrinus et Detricus de loco certaminis remouissent sua castra, reuersi ad locum certaminis, sociorum cadavera, quae poterant inuenire, Cuwemque Capitaneum prope stratum, ubi statua est erecta lapidea more Scitico solempniter terrae commendarunt, partesque illius terrorii CUWEAZO propter hoc vocaverunt. Cognita itaque armorum et animi occidentis nationis qualitate et quantitate Huni animum resumendo, exercitu resarcito aduersus Detricum et Macrinum versus Tulnam pugnationi porrexerunt. Quorum aduentum Detricus vt cognouit in Kesummaur eos conuenit, et a mane vsque nonam praelium est commissum tam vehemens ac hostile, vt Wela, Rewa et Caducha Hunorum illustres Capitanei cum aliis XL millibus in ipso certamine interirent. Quorum etiam cadauera abinde remouentes apud statuum memoratam cum ceteris sociis subterrarunt.“ M. Simonis de Keza Chronicon Hungaricum. Ed. secun. Alex. Horányi. Budae, 1782. in 8. Cap. II. pag. 42. 43.

**) „Sepelierunt eum (Atilam) in loco superius memorato cum Wela, Kaducha et aliis Capitaneis“. Cap. IV. ed. cit. pag. 60, 61.

id apud Hungaros fieri solet KEÁZO appellari, haud absurdum est arbitrari“ *). Kézaival mindenben egyezőleg, az elesett három fővezért Bela, Keme és Kadicha nével illetvén következők fejezetében; e' világos szavai szerint tehát Keazot alakítja a' magyar ajak már a' XIV. században Keveházából. Oláh Miklós, kinek a' hajdankor' dolgairol még némi alapos ismeretei lehettek, írja Keve' temetőhelyéről: „Quo in loco statum ponunt lapideam, rerum ibi gestarum apud posteritatem monumentum. Huic loco additum nomen Keuehaza, idest domus Keue, qui NUNC, mutatis et detritis litteris KEAZO appellatur“; alább a' kesmaoui csatában elesett három vezértől: „Inter quos Bela, Keme, et Kaydicha, Ducis occubuerunt; quorum corpora ad statum lapideam, de qua supra diximus, in sepulchro Keue, tradita sepulturae sunt.“ Ismét Atila' temetéséről: „Tandem Atila regali apparatu sepelitur in maiorum suorum sepulchro: in valle Keazo, prope lapideam columnam: vbi Keme, Kewe, Cadica et Bela, vt supra memoratum est, fuerant tumulati“ **). Vegyük már most kezünkbe Fehér vmegye' földabrosztát, s vessük szemünket a' kérdéses ütközet' helyére a' tárnoki völgy' vidékére, vajjon nem találjuk-e föl rajta Keazot? — Igen is, ott van Martonvásár, Baracska, Pázmánd, Vereb és Vál közt a' Kajászó-szent-Péter nevű falu magában a' váli völgyben. — Egy helység tehát csalhatlanul föltartotta az ezer és négyszáz éves nevet, melly hajdan egész tájakra „ad partes illius terrae“ — „ad locumque illum, et partes illas“ volt ruházva krónikáink szerint. — De illy vizsgálódás nélkül magából a' magyarázat alatti b. krónikában előforduló köemlékből könnyen kipuhatható vala P. a' temetés' helyét, ha az általa olly sokszor idézett Horvát István' ime' soraira kellő figyelmet fordít: „Érteni fogjuk (ezek szavait) az Erden túl, Fehér vmegyében, fennálló Szászhalmoz (nem Százhalmoz, az az: Centum Colles) hívá Berónai halhatatlan Szász Detre, s' utóbb Atila is eltemette“; „alább: „A' ki különösen hazánkban e' bámulásra fakasztó óriási — valóban csak óriási — temetőhelyeket látni kívánná, annak ajánlhatom, hogy Székes-Fehér vármegyei Sukoró helységet, Fehérvár felé sietve, elhagyván, a' szemközt fekvő két rendbeli pákozdi szőlőhegyek közt először is pillantson fel a' magas pákozdi hegyre, s csodálja a' büszkén napkeletre tekintő roppant összeshordott álló kvarz-szikla köveket; azután pedig a' két szőlőhegy között tegyen egy nem hosszú utat Pátka helység felé. Itt a' Sági, azaz Kún nevű pusztán álljon a' temérdek egymásra halmozott több rendbeli kövek alá“ ***). Kajászó sz. Pétertől nem épen nagy távolságra fönálló e' köhalmok csalhatlanul bizonyítják krónikáink' főntebbi elbeszéléseit. Tiszántúli Túr, most Be-

*) P. I. cap. XI. apud Schwandtneri Script. rr. hung. T. I. p. 59.

**) Nicolai Olahi Hungaria et Atila. Vindobonae, 1763. in 8. Lib. II. Cap. II. §. I. pag. 101. 102. §. III. pag. 103. Cap. XVI. §. IV. pag. 187.

***). Rajzolatok, 40, 42. lap.

rettyó néven ismeretes víz melletti Kevibe ugyan- azért ne fájadjon senki hún ütközet- és temetőhely- keresés végett utasítónk' nyomán. Hiszen, ha Etele' kúnjai között vala Keve nevű halvezér, nem lehetett-e szinte az árpádi vagy későbbi koru kúnok- nak valamely főnökök, kitől a' nagykünsági Ke- ve nyéré nevét? Volt Keve vagy Kővármegye az aldunai részekén; volt prépostság illy nevű Sze- remben; volt végre kő monostor a' Tisza mellett; van Rácz-keve sziget és m. város. Ki gyanít mind ezekben Keveházát? Egyébiránt, bizton állítja rec. hogy a' történetek' nagy buvára Pray György, Cornides Dánielhez írott levele szerint Kajászó sz. Péter körül a' szóban forgó köemléket egykor nyomozta is. Hol és mikor ásatott ki, miként pusztí- tatott el vagy hova lett e' kincs? arról csak a' helybeli birtokosak értesíthetnének.

17. l. 9 j. Cezmaurra (Zeiselmauer) beiktatott jegyzés igről igre Horányinak Kezai Simonra közlött magyarázatából vétetek; illyet nem ártott volna Tulna város' hol fekvéséről is az 5ik jegyzetben beszöni, nem mindenkitől tudatván annak Tuln alsó austriai m. városra illése. — (Foly- tattatik).

Jerney János.

Nyelvtudomány.

Magyar helyesírás és szóragasztás' főbb szabályai. A' m. t. társaság' különös hasz- nálatára stb.

(Folytatás).

l félhangzó, j nélkül, péld. dal: dala, fal, oldal, halál, étel, nyil, ól, toll, fül stb. *Kivételek* α) czél: czélja, és több illy végzetű szók, p. o. aczél, pánczél, (ezek j nélkül is aczéla, pánczéla), továbbá: szil: szilja, bal: sinistra mamis balja, bál, és generál. β) a' kettőnél több tagú al, el végzetekkel szár- maztatott szók mind kétképen ragoztatnak p. o. diadal: diadala v. diadalja, hivatal (-a v. -ja), de mégis jobban szeretik a' j nélküli ragozást, kivált a' magas hangzójuak, p. o. eledel: ele- dele.

ly mind félhangzó, mind lágyított betű, j nélkül, péld. király: királya, guzsaly (-a), hely, kónkoly, moly, Károly. *Kivételek*: aly: alya, 's a' mellyek ezzel tétetnek össze, p. o. hónaly: hónalyja, derekaly: derekalyja, 's Hegyalyja.

m félhangzó, j nélkül; péld. szám: szá- ma, hullám, prém, elem, czim, lilium, tem- plom, öröm, Ábrahám, Ádám. *Kivételek*: hám: hámja, alom: alomja.

Jegyzet. a) Szem, ha azt teszi: oculus és granum, szeme, la pedig azt teszi: faszem (gemma) és kártyá- ban: kétszem, akkor: szemje. b) ezeket: czim, prém, villám, kém, Ádám, némelylek meg j-zik, de szük- ségtelenül, sőt hibásan.

n félhangzó, j nélkül; p. o. paplan: pap- lana, in: ina, oroszlán, ispán, tömjén, len, tehén, vén, ötven, szín, bűn, hon (hona) tu- lajdon stb.

Jegyzet. Ezen betűt a' közönséges szokásban nagy- on szeretik meg j-ézni, így paplanja, ispánja, sá- tánja, tömjénje, Mártonja, stb, de én a' följebb mon- dottak után helytelennek és rossz szokásnak tartom; kivéven netalán a' lan, len végzetű szók, mellyek hosszóságoknál fogvást szeretnek a' végén egy kissé megrestülni vagy pihenni, p. o. magtalan, dologtalan (-a v. -ja), éktelen; ide tartozik jelen, ellen is. Ily- len példákat már láttunk az l alatt, és még látan- dunk a' t betűnél is. *Kivételek* még ezen egytagú szók is: kán: kanja, tan: tanja, kán: kánja, bán: bánja, csin, kín, kún: kúnja, én: énje.

ny mind félhangzó, mind néma betű, so- ha sem veszi fel a' j-t; példák: arany: ara- nya, leány, törvény, szigony, asszony, szárny stb. Tehát a' főlebb mondottak, azaz az ál- talános szabály 's ennek oka után ítélve, igen nagy hiba: aranyja, leányja, törvényje stb. ragozatokat firkálni. (Ez nem értethetik az academiáról).

p néma betű, j-vel: péld. lap: lapja, lap, istáp, sip, komp, púp, kúp, kuzup stb. *Kivé- telek* α) a' magashangú szók, p. o. kép: képe, szép, közép: közepe, stb. Depép: pépje, csép: csépje, csep: csepje, megtartják a' j-t. (Ün- nep, ünnepe v. ünnepje). β) ezen mély hang- zójú szók; oszlop: oszlopa, talp: talpa.

ph lásd az f betűt.

r félhangzó, j nélkül: péld. tár: tara, ár, pretium: ára, sáfár, vásár, var, ugar, agár: agara, ember, bér, gallér, bor, kor, tábor, Gábor, sógor, pór, ostor, bőr, pör, csödör. *Kivételek*: ár, inundatio: árja, magyar(-ja), kar: kara v. karja, ír: írje, sir: sirja, zsir: zsírja, kór: kórja, pór: pórja, húr: húrja, mazúr: mazúrja.

Jegyzet. Az ár végzetű szók is szokták némely- lyek j-vel ragozni, de helytelenül.

s félhangzó, j nélkül; p. o. Vas: vasa: Ta- más, édes, érzés, golyóbis, adós, kos, hős, hárs, vers, birs, bünös, hús stb. *Kivételek* talán ezen egy szó: jus: jussa v. jusa).

sz hasonlóképp félhangzó, j nélkül.

t néma betű, j-vel; péld. lakat: lakat- ja, kabát, barát, husvét(-ja), kárpit, bot, drót, csoport, pamut, hurut, bőjt, esküdt. *Kivételek*: α) a' magas hangzójuak közül hét: hete, öt, test; és minden, *et* raggal ígétől származott szó, p. o. köt-et(-e), eset, tiszte-

let, szeretet stb. De ha nem igéktől származtak, akár et, akár az ét végzetűek, mindkétképen ragoztatnak p. o. sziget (-e v. -je), követ, eczet, rét, pecsét. β) a' mély hangzójuak közül: hát: háta. γ) Mind kétképen ragoztatnak (az α alatt mondottakon kívül), az igéktől at végzettel származott különben is hosszabb szók, p. o. parancsolat (-a, -ja), gondolat, falat, illat, szolgálat, bánat. (A' nem igéktől származottak a' főszabályra tartozván, kamat: kamatja, szombat: szombatja). Kétképen ragoztatnak még a' zat végzetű szók is, akár igétől, akár más szótól származtak legyen, p. o. magzat (-a v. -ja), szózat.

th néma betű, j-vel; péld. Horváth(-ja), Erzsébeth, Tóth.

ty lágy betű, j nélkül: péld. pinyt (-e), konty(-a), poronty stb.

v maga is enyvetű némelyekben (melyek alább elő fognak kerülni); mint a' j, tehát nem veszi föl a' j-t. p. o. év(-e), kedv, név: neve, öv, ölyv, könyv.

z, sz félhangzók, j nélkül; p. o. ház(-a), viz: vize, szűz, parázs, rozs, gúzs stb.

Ezek így lévén: annyiban tehát hibás a' 6. §. c) alatti jegyzete, hogy azon mássalhangzók közé, melyek után pusztá a, e ragot kíván tételni, a' g, k, p betűket is oda számolja, és a' többieket is általánosan mondja el, sőt állandóan a' pusztá ragokat kívánja utánok tételni. Hogy kivált ez utóbbi igen hibás vélemény, megtetszik a' következőből is:

A' hangzók után ugyan, csak az egy birtokban toldatik j-vel a' harmadik személy' raga, több birtokban pedig nem, p. o. munka, egybirtok: munkája, munkájok; több birtok: munkái, munkáik (nem munkáji, munkájik). De mássalhangzó végű szóknál egészen másképen áll a' dolog, mint a' tudós társaság is ugyan ezen jegyzetben helyesen érinti: *Ugyan illy szavaknál (szóknál) az a' m, e' m stb. azaz: több birtokú személyragok is (még pedig minden több birtokú ragok j-vel toldatnak meg*.⁶⁶ Tehát nem csak: alapja, alapjok, hanem: alapjaim: alapjaid, alapjai, alapjaink, alapjaitok, alapjaik, (nem: alapaim, alapaid stb). Minthogy pedig illy szavaink több ezeren vannak, 's nem csak az egy, hanem a' több birtokú ragokban is, és ez utóbbiakban mindennütt használtatnak (kivéven netalán az olly szókat, melyeknek utótagjok hosszú, p. o. barát: barátja, barátjok, több birtoknál: ba-

rátjaim v. barátaim stb. még pedig ha posztionál fogva hosszú is, p. o. esküdteink v. esküdteink stb), melyeket soha senki sem hallott j nélkül; lehetetlen a' munkában érintett szabálynak állani. 'S minekutána én mind a' szokást, mind a' betűk' eredeti természetét tekintetbe vettem, sőt egy közönséges szabályt állítottam fel, ha netalán szabályaim nem teljesek volnának is, de a' miket előadtam, nélkülözhetlenek, 's a' főszabályok közé tartozóknak hiszem.

Ezen föntebbi észrevételből, hogy t. i. a' több birtokú minden ragok is a' szerint veszik föl a' j-t vagy nem, a' mint az egybirtok' harmadik személyü ragában fölveszik vagy nem, kitetszik előadott értekezésem' fontossága, hogy e' nélkül egy magyar grammaticus sem lehet el; kivált ha a' következőket is látandjuk. (*Folytatatik*).

Állítások, vélemények, felvilágosítások.

— A' Carthausi, b. Eötvös Józseftől (l. Figy. 8. sz.). *Naplómból*: — I. Művészetnek nem a' való, hanem a' valószínűség világa; előteremtve a' nemtő által, mely geniusi nevezetenél, de még inkább emberfeletti szellemerejénél fogva, nem csak a' mindennapi emberek, hanem a' reproductáló (de nem productáló) talentumok előtt is, inkább valószínű, mint való lény gyanánt tűnik föl. Innen a' zseninél gyakorta tápasztalt, vagy legalább a' legrégibb időkől neki tulajdonított anticipatív lélektapintás, vagy előérzemény, vagy a' költészeknek adott vates nevezet; innen az, hogy Schiller a' katonaiskola' falai között, 's mintegy visionáriusi pillantatokkal, fogja föl a' Moor és társai' életvilágát; innen az, hogy Goethe, a' néplázadást Egmontban typussal találja el, noha efféle sokkal később tapasztal az életben; innen a' költői önérzés' kifakadásai, est deus in nobis: mind olly dolgok, melyek a' művészet' fictiókból épült világát nem csak mutatják, hanem igazolják is; 's mind olly dolgok, melyeket a' művészet' éldelőinek soha nem szabad feledniök. Azonban épen a' valószínűség, épen a' fictiók azok, melyek körül a' műphilosoph a' műteremtővel egy értelemben lenni ritkán képes. Mennyi ideig tartott vita a' drámai unitas loci et temporis fölött, 's csak azért, mert physical időt és hely-egységeket követelének a' fictiói, vagy más szóval, aesthetikai helyett! Mennyi ideig tarták fonákságnak az operát csak azért, mert az életben senki sem beszél énekelve, pedig versben sem beszél senki, 's a' verses drámák még sem rovatának még fonákságok gyanánt! Mennyi ideje már, mióta az úgy nevezett classicismus és romanticismus iránt nem csak a' francziák, hanem az angolok és németek is küzdenek! Mennyi ideje már, mióta a' művészet' célja, a' rómaiaknál Horátz' szavaival,

az ütle és dulce, a' prodesse et delectare, majd egy, majd más helyen kerestetett a' műphilosophok által, úgy azonban, hogy ezek nemzeti, erkölcsi, vallási, sőt még tudományos tanítást is követelnének a' művészettől. Mind ezen, és ezekhez hasonló, tárgyak fölött elég hosszas ideig folytak a' vitatkozások: és mégis a' műteremtők és műbírálok mind e' mai napiglan ellenkezésben állanak egymással. Sőt voltak műteremtők, kik conceptiontól üres óráikban a' cselekvés helyett bölcsekedvén, e' bölcsekedés a' művészetre nézve nem beljebb, hanem kiljebb vezeté őket. Nevezetes a' mit Schiller philosophiai kötetekben mond a' naiv és sentimental költészet, az aesthetikai neveltetés, 's egyebek felől; 's nekem mind ezek között legnevezetesebbek a' Bürger és Matthisson verseire 's a' Goethe Egmontjára írt bírálatok. Különös, hogy Schiller, ki csaknem minden műveiben fictiókkal vegyít föl a' históriát, Goethének vétkül, operetti jelenés gyanánt, tulajdonítja a' Clärchen' árnyéka' feltűnését a' színpadon, valamint nem épen javálva azt is, hogy a' házasság és sok gyermekű Egmont nötlenség' fictiójával adatott elő, 's annál inkább különös pedig, mert Schiller-nél, 's jegyezzük meg, lyricumban, a' hyper-speculativ tárgyak 's a' görög mythos utáni epe-dés (Götter Griechenlands) a' legbátrabb fictiók közé számíthatnak. Ha igaz az, hogy a' művészetnek nem a' való, hanem a' valószínűség' világa: úgy a' fictióknak mindenütt helyök van, úgy ezeknek mindenütt helyöknek kell lenni: mert hiszen a' legpoetaibb gondolat sem művészi mind addig, míg a' hellén ποειν szó' jelentése szerint általsínálva általtéve nincsen, mely magában már valóságos fictio. Önkenyt következik, hogy a' fictióktól nem közvetlen, hanem közvetett hatást kell várni. De hiszen ezt, és egyedül ezt, cselekeszszük a' művészet' egyik nemében, a' comicumban: mosolygunk a' soccuson, a' nélkül hogy a' neveltség példányt ránk nézve ragados nyavalyának tartanak. 'S honnan van az, hogy a' cothurnus' szemléletére néhányan kérdésekre fakadunk, mondván: vajjon szép-e, jó-e, igaz-e a' character, mely e' cothurnusban járda előttünk? 's vajjon idvezségünkre szolgál-e vagy kárhozatunkra? Honnan van, hogy Don Quixotte és Sancho Pansa felől senki sem teszen effle gyanúsító kérdéseket: ellenben Werther és a' Carthausi mintegy motozás alá vetetnek, 's vizsgáltatnak, vajjon el vannak-e látva passualis levellel a' szép, jó és igaz' istenségeitől? Honnan van ez? Fájdalom, én nem tudom; de azt hiszem és vallom, hogy egészen más a' szép, jó és igaz az aestheticában, más pedig a' philosophiában; 's e' hitemet, mert tudománynak nem nevezhetem, a' comicum' jogával támogattam mind eddig, 's azzal, mit jelen észrevételeim' elején és közepén mondtam el, hogy már maga a' zseni felül esik emberi világunkon, 's így a' mű is emberfölötti tulajdonságot hoz magával. A' legnagyobb költők egyszersmind a' legszerencsétlenebbek is valának a' nap alatt: mert nincs nagyobb szerencsétlenség mint a' bel háború 's bel lázadás a' kebelben, mint szívkuzdelem és lélektusa, vagy más szóval mint szerelem kétséggel 's kétség szerelemmel vegyülve. Ez

az, mely társalkodásért eped, 's társalkodni nem tud, mert viszonya szövődik és szakad, a' meny nyiben a' társalkodást barátsággá szeretné változtatni, 's barátságot azonban nem talál; 's így ismét magába vonul vissza, 's az emberektől eliszonyodik. Goethe már meghaladta élte' 70ik évét, midőn e' tárgyról szóltaiban úgy nyilatkozott, hogy kedve volna még egy Werther-t teremteni elő: világos jele annak, hogy a' költész, a' zseni tudniillik, bár meddig éljen is, a' mindennapi világban örökké jövevény marad; 's az ilyenre nézve a' legnépesebb terem is csak kolostori cellának tetszik. Lehetének idők, melyekben effle characterü emberek nagyobb számmal találtatának mint most, 's a' kereszténység' üldöztetésekor kétség kívül fogtak lenni; 's így épülenek a' kolostorok, melyek a' 30 éves háború alatt 's később és most egészen más meg más alakban mutatkoznak az emberek előtt: mint másképen mutatkozott a' catholicismus a' Stollberg és Voss között folyó pör alatt, előtte, és utána. De a' kolostorok még mai napig szent menedekhelyek; 's az ezek közé elvonuló, világról lemondott, 's szegénység, szűzesség és engedelem' votumához esküdött, egyebiránt lelkes és szíves férfiú, minden tekintetben méltó tárgya a' regény-költészetnek; 's fölül áll Wertheren, Moorral pedig hasonlíthatatlan mind amaz, mind ez.

II. Két vádat hallottam a' Carthausi ellen. Egyik, hogy oly character az életben nem létezik; másik, hogy, ha létezik is olyan, nem érdemes aesthetikai művé dolgoztatni. Tegnapi beszélgetésem alatt szüntelen e' két vád lebegett lelkem előtt, de nem külön külön, hanem egymással mintegy együvé olvadva; 's innen beszédemben a' fictió' apologiája, a' költészet' szabadságának védelme, innen kikelésem a' műphilosophok' egy és más követelése ellen; 's mind ezek és effelék együvé hányva és szórva a' szerint, a' mint gondolatim' hullámaim szeszély-e vagy más egyéb, magam sem tudom mi, szokta hozni és vinni magával. Azonban érzem, e' két vádat most sincs kedvem egymástól elválasztani. És miért ne kövessem kedvem' vonzódását? Hiszem csak az való, subjective tudnillik, mely belőlünk önkenyt, keresetlenül ömlik ki. Ma is, mint tegnap, a' fictiók körül járnak gondolataim. Eszembe jut, hogy Schiller a' Clärchen' árnyéka' megjelenését színpadon visszának találá; 's pedig ő a' Messzinai Hölgyben az orchestert vitte a' színpadra a' chorus által; 's ez sokkal vastagabb kezelése a' fictionak, mint Goetheé. Különös előttem, hogy mi egy részről szinte csömrőbetegségig finnyások vagyunk a' fictiókra nézve, más részről szinte az affectálásig követeljük azt. Vessük össze színházunkat a' hellennel. Nálunk álöröczatlan fő, öltözet, diszitmények, fátyolköd, gyantavillám, 's elsűlyesztő pad, 's egyéb effelék, mikre alig emlékezem: inkább comicai mint tragica mysticizmussal bíró, 's inkább illusiót' oszlató mint támasztó fictiók; 's mégis ezek hitünket, a' lélekjelenések kételkedésünket 's idegenkedésünket ébresztik föl. Így vagyunk a' színházon kívül is: egyben elfogadjuk, másban ismét félre vetjük e' fictiót a' szerint, mint az illusio egyben képes, másban képtelen bennünket

megigézni. Milton 'Paradicsoma' s Klopstock 'Mesiadja' charactereket adnak, melyekben a rendkívüliség meg nem botránkoztat bennünket keresztény létünkre is, hol istenünkből lett embert, angyalainkból lett ördögöket látunk: 's mégis megütközünk azon, ha a' költő, kivált olyan, ki genialisabb Wernernél, Luthert hoz előnkbe; pedig gondolnám, a' historia' emberei, szoborszerű nagyságuk' tekintetéből minden esetre méltók a' maradék' érdekére, 's ez érdeket egyedül a' művészet eleveníti föl. De így a' Carthausi is, mint fictioi character, Lutherre emlékeztet, historiai analogia' alapján épült; 's csak az lehet kérdés, mikor? hol? és miképen? 's ime kész a' felelet: a' népcsalatkozások közepett, Franciaországban, 's klastromi neveltetés után. Ki a' Carthausit olvassa, nem jut-e eszébe St Preux és Julia? nem jut-e eszébe Rousseau? Minden bizonynyal. De így lehetetlen hitelet megtagadnia a' Carthausitól is, 's lehetetlen ezt amannál felebb nem becsülnie. Rousseau is elvonul, elzárkózik az emberek elől, de az ő elzárkozása, mint felőle memoírok szólnak 's gazdasszonya' zsarnokságát festik, nem oly nemes mint a' Carthausinál, mert ennél vallásosság, amannál elfojtott hűség és dac az indító okok. Egyébiránt, 's azt jegyezzük meg, Carthausi alig ismeretes csak feliglen is előttünk, a' regény alig van megkezdve; 's mennyi fejlődhetik ki később az egész' igazlására. Én, ha szerénytelenség nélkül lehet nyilatkoznom, semmit sem ohajtanék annyira, mint azt, hogy a' kolostori sötét világ-lemondást gazdag, világos örömelvedezések váltásák föl, mint a' mellyeknek elvesztése hozza elő a' salomoni kifakadást: o vanitas vanitatum! De nem! Félre az ohajtással. A' nemtőnek saját fürtei fölött lobog a' vezérláng; ki Rembrandtnak született, maga tudja legjobban, árnyat és fényt, borút és derút, melly viszonyban rendelgesse el.

III. „Hagyjatok békét, barátim! semminek sem születtem kevesebbé, mint könyvirónak; nálam gondolat és nyelv, egyenetlen házaspárként, többnyire küzdésben vannak, 's egyik a' másiknak nem segédül, hanem akadályul szolgál: zúgolódám gyakran, 's több éven keresztül Horvát István és Kazinczy, Döbrentei és Kölcsény előtt; 's most, midőn 37 éves, elég hosszú, de tettekben szegény pályámon végig tekintek. ... De minek illy távolba menni vissza? Miket néhány nap előtt naplomba jegyeztem, világosan mutatják, hogy nyelvem korántsem az, minek, Cicero' szavaként, lenni kellene: *lélektolmács*. Szólék a' műteremtésről; 's valaki oda magyarázhatná beszédemet, mintha állítanám, hogy a' szobrász nem márványból, hanem márvány-t terem; mintha nem tudnám, hogy a' költész, a' szó' első jelentésénél fogva is, csak fölkeleti, felkölti a' szendergő, vagy elttelen lényeket, mint Orpheus, és utána az aesopusi fabulák a' fenevadakat, és rengetegeket emberi nyelven szólaltatják meg: pedig beszédem a' műteremtés felől még nem épen a' leghomályosabb többi tárgyaim között, mellyekben egy és más, miket kifejtteni akarék, alig van érintve, 's viszont miket csak például szándékoztam felhozni, szinte szószaporításokká bővültek el. — Ma a' Carthausi-

ra nézve ismét új, 's gondolnám, rokon, gondolatokkal ébredtem fel: próbát teszek azokat feljegyezni. Valamint az ember' ideje mult, jelen és jövő, épen olly hármass társalkodása is: isten-, és ember-, és önmagával. Az első és utolsó társalkodásban fenekleni meg, elvonulva a' középsőtől, kivált a' minap (I, II.) érdeklett fogadalmak által, mellyek az emberiségnek nem tenyésztésére, hanem hervasztására munkálnak, kétség kívül czélleniség, az egész emberiségre nézve; de az egész' egyik constitutív részére, egyes személyre nézve, másképen áll a' dolog. Vagynak emberek, kiknél az agy és kebel' világa feledtetni a' külvilágot, a' társalkodást emberekkel; 's Newton nemi ösztön' kifejlése nélkül mene sirba, 's mások fejüket vívők pallos alá véleményeikért; 's nemtől szellem minden bizonynyal magányban, önmagával társalkodva dicsőül fel; — 's effele egyedek, kivált midőn különben is felette gyéren keletkeznek, inkább hasznosak, mint veszedelmesek az emberiség' egészében. A' Carthausi, én legalább fanaticusan hiszem, egyike ezeknek. Ne feledjük, hogy őt születésen, neveltetésen, 's baráti és szerelmi viszonyon kívül, népfergeteg, ez a' hit', remény' és szeretet' pokla, üzé ki az emberek' társaságából; 's tegyük ehhez, hogy a' Carthausi, a' dolgozás' folyama alatt, mintegy személyviselődévé alakulhatand mind azon szépnek, jónak és igaznak, mellyekről a' művészetet, classica literaturát, gyógyítást, gyermektanítást gyakorló szerzetesek a' historia által igazoltatnak: akkor lehetetlen meg nem győződnünk az iránt, hogy a' Carthausi olly regény, mellyben a' költészet' cselja, a' prodesse et delectare, műtani szép, jó és igaz bélyeggel adatik elő; hanem ha talán a' gondolat- és érzésben egyiránt gazdag, egyiránt hatalmas és bájos előadást fognok sokallani; de úgy mi szükség az *enthusiasmus* és *inspiratio* mesterzavakra aestheticánkban, ha ezek' nyomait egy magasabb körű költeményben is kedélybetegség', vagy képzeletnámor' symptomjai gyanánt kiáltjuk ki? — És még egyet. Talán, legalább én úgy sejttem, nem egyes regényszemélyből, hanem részletes és egészből conflictira egyiránt és elmulhatatlanul szükséges, jó és rossz characterek' viszonytömegéből, a' mesebeli factumból, kell ítéletet hozni az iránt, vajjon a' regény a' költészet' szép, jó és igaz, vagyis aesthetikai cseljának megfelelt-e? — De, végre elég. Megvallom, kedvem volna e' fecsegésekkel közönségünk előtt fellépni. Majd meglássuk!

Szemere Pál.

— Észrevételek Győry úrnak az *Ismertető* 1838ki 22. és 25. számaiban foglalt válasszára. — Győry úr kételkedni látszik (169, 170. l.), vajjon őszintén akartam-e Balla Károlynak azon kétségét eloszlatni: „*hogy ama vízmennyiséget, melly most a' Sz. Gellért előtti árokban elfér, főlebb a' csekély mélységű árok befoghatja-e eleinte?* A' 117. lapon pedig állítja, hogy nem az ő, hanem Balla' követelésének tettem eleget, midőn ez utóbbit az ismert 9^u—8^ure útasítam. Hogy Balla úr őszintének vette felvilágosításomat, onnan is kitetszik, mert fele-

Rendkívüli toldalék a' Figyelmező' 10. számához.

letében e' tárgyról nem emlékezett; Győry úr követelésének pedig azzal tettem eleget, hogy hidróli értekezéséből azon számat idézem fel, melyet a' Balla által felhozott esetre idéznem kelle.

„Hogy *ő is mondhatott volna valamit, ha szükségesnek látá; bíztam volna Őrá, mint ki legközelebb volt érdekelve Balla' ellenvetése által*“. Követem Gy. urat, de az igazság engem úgy illet, mint akárkit; hidróli értekezése pedig közönség' kezében van, arra tehát hivatkozni teljes jogom volt, 's így e' jogi elsőségét el nem ismerhetem.

Az a' valami egyébiránt, mit ez úttal felhozni csakugyan jónak talált, a' szónak szoros értelmében, *valami*, mely abból áll, hogy rögtön nem kellene a' Dunának egész magasságában elszorítatnia, 's hogy inkább arról kellett volna vitatkoznunk [Ballának 's nekem], vajjon érdemes-e a' 10 millió forint értékű [micsoda pénzben, ha merem kérdezni?], házhelyeknek használható térföld' vizalóli kiszabadítása hat hét esztendei várakozásra? [mellyhez, azonban, hidróli értekezésének terve szerint, a' nemes szomszéd vármegyéknek is segedelemmel kellene járulniok, 's talán ingyen?].

En arról vitatkozom, a' mihez kedvem van, 's nem szándékom, minden részben Gy. úr követelésének eleget tenni; elégedjek meg, hogy a' 9"—8"—ket követelhetése szerint idézem; egyébiránt is megtörténhetnék, hogy olly dolgok kerülneek szőnyegre, melyek még kevesbbé nyernék meg jóváhagyását; 's végtére megvallom, illy apróságokkal, mint 10 millió forint, ha mindjárt p.phen volna is, restelnék bibelődni.

A' 172. 's 173. lapon. Hogy oktalanság *) volna azt kívánnia, hogy javaslatának minden részletei együtt 's egyszerre végre hajtassanak; mely esetben egyedül állhatnának mindazon, részint Balla által, részint általam felhozott ellenvetések. — Óh bámulandó igazság-szeretet! megengedi, hogy bizonyos esetben volna igazságunk, hanem, fájdalom, csak abban, melyben magát „oktalansággal“ vádolni volna kénytelen.

Továbbá: „Hogy annyi józan értelmességet méltán feltehetni arról, kire illy nemű munka' végrehajtása bizatnék, hogy a' soroksári ág' elzárásának nem fog vaktában neki dőlni, hanem azt fokontként, 's okos elővigyázattal eszközölni.“ — Ugy hiszem magam is, hogy értelmes emberre fogják akarni bízni a' Duna' rendezését; de hogy a' Gy. úr' nézeteit fogja-e követni, vagy hogy azok' követése foghatna-e értelmességének bizonyítványául feltétlenül szolgálni, sem állítani, sem tagadni nem akarom. Nevezetes azonban, milly elővigyázattal és csak fokontként készül itt a' soroksári ág' elzárására. Elzárása iránt tett észrevételeimnek, melyek csupán theoreticai speculációkra voltak irányozva, nagyobb volt hatások, a' mint látom, mint kívántam. Azért csak rajta, ha már el kell zárni, zárjuk

minél előbb; 's ne várjuk azt, míg magát ön erejével 8 mérföld hosszában feliszapolja, mert e' munkálatára századok kívátnának. Példát a' Pozsony-tájéki Dunáról ne hozzunk, hol a' folyam ötször nagyobb eseténél 's aránylag nagyobb sebességénél fogvást, nagy mennyiségben hajt kavicsot, 's így a' beiszaplást rövid idő alatt eszközölheti; torkának eliszaplását, ön erejével is, igaz, hamarabb eszközölné, de épen az által zárna el útját a' viz' beleszakadásának, 's így munkálata csak a' nagyobb vizek' idejére volna szorítva. Midőn a' soroksári ág' megtartása iránt felszólamlám, figyelmem arra is volt, hogy egy több tekintetben használható Dunaág az elzárás által egészségtelen pocsolóakká ne váljék.

Ugyan ott, 's a' 174. lapon: „Hivatkozva a' hidróli értekezésére, melyben az egész Dunának a' promontoriumi ágba nyomtatását elválasztotta a' hidépítés' javaslatától, azt állítja Gy. úr, hogy midőn csak a' két város közötti szabályozásról szólt, szükség akkor nem vala, egyszersmind a' soroksári ág' elzárásának befolyását is tekintetbe venni“. — Ellenkezik ezen állítás, akármit mond most Gy. úr, hidróli értekezésének értelmével 's különösen eme' szavaival: „Annyi bizonyos, hogy a' javasolt regulatio' következtetéseit, ha szinte az még most a' sz.-endrei sziget' valamellyik ágá' elzárására ki nem terjesztetnék is, csupán a' két városi Duna mindenütt egyenlő 150 öl széles összeszorítása és a' soroksári ág' elrekesztése által, minthogy stb“. Tehát a' soroksári ág' elrekesztése 's a' városi Dunának összeszorítása egy tervben vannak összefoglalva; azt pedig, midőn a' vízszin' dagályának kiszámolására használt formuláról van szó, nem keresem, micsoda czim alatt rendeztetik a' Duna, vagy, hogy kit illessen ezen rendezés, hidvállalót-e, vármegyét-e, vagy országot? Már pedig hogy maga a' soroksári ág' elzárása által is a' Duna 8 mérföld' hosszában, tudnillik, a' két ág' egyesülése' pontjáig, szorítatnék, világos, 's így állításom, „*talán mérföldek hosszában*“, igazolva van.

Ugyan azon lapon rám illeszti azon, már általam is Ballára illesztett álmot, melyet hibásan költeményemnek nevez; talán azért, mert nem jól nézte meg, mit Balla irt, különben tudta volna, hogy az Balla' költeménye; 's pedig, viszonyainkat tekintve, elég elmes.

Az Ismertető' 23. számában 177, 178 's 179. lapjain felszólításmra azt világosítja, hogy az egy másodperc alatt lefolyó vízmennyiséget, legnagyobb vízzel, mely 18 láb vízállásnak jégtorlás nélkül felel meg, igen bőven 200,000 lábra vehetni. — Ámbár a' mód, mellyel kívánságomnak megfelel, szorult állapotra mutat, mert, ki hitte volna, hogy azon egyenleten veti meg okoskodásának alapját, mellyről nem rég azt monda: hogy „nem áll“ *); de én ezen nem akadok fel; elég nekem annyit tudni, hogy a' 200,000 köb láb 18

*) Oktalanság? illy kemény kifejezésekkel, még akkor sem kellene élni, midőn önmagára irányoztatnak.

*) Ismertető, 1838, II. 3. szám, 19. lap 4. sor.

láb vizállásra vététt általa; 's elég annak megmutatására, hogy a' hidróli értekezésében előforduló valamennyi számvetései a' dagályról *nem állanak*. Miről alább.

Most már én is kötelesnek érzem magam', sürgetésére, az általam felhozott két egyenlítésről számot adni; mely ez volt: $\frac{24000}{5.900} = 5\frac{1}{2}$ *) és

$$\frac{150000}{20.900} = \frac{150000}{(5+15).900} = 8\frac{1}{3}.$$

Azon egyenletben $\frac{150000}{(5+15).900} = 8\frac{1}{3}$ a' felvett négy szám közül csak a' tört szám' nevezőjében létező 5ös számról lehet Gy. úrnak kétsége, mert 150000-re maga alapítá a' 200000-et; 900 az általa vett normalis szélesség; 15 a' felvett vizállás; marad tehát az 5ös szám, mellyről kérdés támad, miért tetém a' legkisebb viz' mélységét 5 lábnak, holott azt Gy. úr Vörös' abrosza szerint 2,95-nek találta. — Felelet: Valamint Gy. úr, midőn azt bizonyíttatá, hogy tetemes szorítás után a' viz' színe csak csekélységgel emelkedik, 185000 vízemésztés helyett, *igen bőven* 200000 lábat tevé; úgy én is, midőn a' tetemes, a' hajózást akadályozható sebességet leszámaztatám, hasonló discretiából 's annak megmutatására, hogy a' tetemes sebesség nem a' szűken vett mélységből legyen kieroítelve, igen bőven 5 lábat vevék legkisebb vízre közép mélységnek. Szerettem volna e' discretiónak nyomát látni Gy. úrnak ellenem folytatott válaszaiban.

A' nagyobb mélységet továbbá azért is vetém, mert, különben is népszerű előadásomban „de lana caprina“ disputálni czélom nem volt: ám tegye most Gy. úr, ha tetszik, az 5 helyett a' 2,95öt: állításom, mellynél fogva a' viz' sebessége tetemesen nőni fogna, mind inkább csak igazolva lesz, mert akkor az egyenletből $8\frac{1}{3}$ láb helyett, 9 láb, tehát nagyobb sebesség fog keletkezni.

Az első egyenletben a' 24000 szám lehet Gy. úr előtt kétes. — Mindenki tudja, ki sebesség-mérésekkel 's a' vízemésztés' számvetéseivel foglalkodott, hogy a' vízemésztést, midőn a' sebesség nagyobb vizállásnál méretett, azt akármely másra, de leginkább a' legkisebbre reducálni szorosan alig lehet; majd minden szelvényben más az eredmény; a' concentrált folyam' szelvényében rendesen nagyobbak, a' szétterült mederben kisebbnek találhatik a' kis vízre reducált emésztés. Ennek okát egyfelül azon körülményben kell keresni, mellynél fogva az eddigelé használt, 's nevezetesen Eytelwein' formulái, rendes esatornákon, nem pedig rendetlen folyóvizeken tett tapasztalásokból kerültek ki; másfelül pedig abban, mivel a' szétterült mederben minden vizállásnál más a' folyam' szélessége, minél fogva a' feltételes formula helyesen nem alkalmazható.

A' Buda és Pest között 6 szelvényben mért sebességekből keletkezett vízemésztések, igen különböznek egymástól; közép értékek azonban mintegy 30000 köb láb. Én a' fennebbi egyenli-

tésben 24000-re tetém ugyan csak a' felhozott oknál fogva, nehogy a' tetemes sebességet erővel leszámaztatni akarni láttassam. Gy. úrnak tehát csak azon esetben lehetett volna a' fennebbi egyenlítéseim ellen igazságos kifogása, ha a' számlálót nagyobbak, a' nevezőt pedig kisebbnek találja vala, mint talán kellett volna; bizonyítsa be azt, 's azonnal megváltoztatom az egyenlítést. Ezentúl, mivel Gy. úr, még a' második, vagy szinte harmadik decimát is egyenlítésibe felvéve, 's azt talán tölem is várja, példáját követni fogom.

A' 179. 180. 181. lapokon azt állítja többi között: „hogy a' közös vizsgálatot a' fenék' keménysége iránt, mire én ajánlkozám, azért találta szükségtelennek, mert maga is tudta Vörös László' térképén levő jegyzetből, hogy a' Duna' feneke általában erős; 's azt veti utána, nekem is kellett volna meggondolnom, hogy a' Duna' víze is nagy erejű“. — Az elsőre azt jegyzem meg, hogy a' kérdéses helyen később történtek próbák, miután Vörös' abrosza már közönség' kezében volt, 's hogy Vörös' abroszán azon próbatételek sem valának közölve, mellyek már azelőtt tétettek, 's így Gy. úr ebből csak felületes ismeretet nyerhetett a' fenék' keménységéről; a' másodikra: igen is, Gy. úr! meggondoltam, hogy a' Duna' víze igen nagy erejű, hogy malmokat hajt, legnagyobb hajókat bír el hátán, hogy partokat ront, házakat dönt, fákat forgat ki gyökerestül stb, de egyszersmind meggondoltam azt is, hogy minden ereje mellett olly gyenge, hogy magát iszapjától sem bírja megtisztítani; 's meggondoltam, hogy a' Dunának az a' nagy ereje csak igen kevés részben dolgozik a' fenékre, mert erejének iránya nem a' fenék felé van fordítva, mint a' zuhatagoknál; mit Gy. úruak is meg kellett volna gondolnia, 's akkor a' Dunának abszolút nagy erejét a' fenékre ható csekély erejével össze nem zavarja; mivel pedig illy zavaros fogalmat felőle feltenni képes nem vagyok, kénytelen vagyok hinni, hogy ama szavakkal „a' Duna' víze igen nagy erejű“, csak az avatatlan olvasóra kívánt hatni, és csupa fogás volt a' vélemények' megnyerésére. A' Duna olly nagy erejű, hogy erejének igen csekély részével 14 mázsás malomköveket nagy sebességgel hoz mozgásba; ellenben olly gyenge is, hogy egy fél fontos követ, melly fenekére került, alig bír helyéből elmozdítani. 'S ez utóbbi talán azon nagy ereje a' Dunának, mellyet nekem Gy. úr megfontolásúl ajánl?

Felvilágosítást várt volna tölem az iránt, vajjon keményebb-e a' fenék a' Margit-sziget' felső csúcsánál, mint a' Gellérthegy' tövében, 's ha keményebb, milyen arányban, mit annnyal inkább teljesíthetőnek vél, mivel *állításom szerint*, úgymond, a' kösziklát kivévén, minden más esetben tökéletesen ítélhetünk az anyag' ellentállási erejétől. Ezen állításom öszerinte van; azon különbséggel, hogy Gy. úr indirecte sokkal többet állított, midőn a' megfűrást csak azon oknál fogva állította elégtelen próbatételnek, mivel, úgymond, a' fenéket elszagatván, a' kivont föld' neme soha sem kerülhet azon összeállításában kezünk közé, mellyben eredetileg a' víz alatt létezik, 's egyedül a' föld' neméről, nem pedig a' mi körül a' kérdés

*) Az Athenaeumban hibásan áll 5%.

forog, annak vízelleni erejéről 's keménységéről hagy ítelnünk. Melly állításából nyilván következik, hogy, mivel a' kösziklát kivéven, a' föld csak ugyan eredeti épségében kerül ki: tehát ítélhetünk vízelleni erejéről 's keménységéről.

Mi az arányt illeti, arról felvilágosítást nem adhatok, mert tudtommal a' Sz. Gellérddnél vizsgálatok nem történtek, 's így adataim a' fenék' otáni mineműségéről nincsenek. De haszontalanság is volna próbákat a' végett tenni, hogy a' Dunának ottani munkálatairól más helyre következtést húzhassunk. Az arány meghatározására nem a' mostani feneket, melly legalább 20 év óta alig szenvedett változást, hanem azon föld' nemét kellene ismernünk, mellybe magát mélyítette; tudni kellene, hány század alatt ment véghez e' mélyítése. Most már késő; a' földet elvitte a' víz, az időről hallgat a' historia; 's így maga is fogja Gy. úr látni, hogy lehetetlent kívánt, 's hogy legjobb lesz helytelen kívánságától elállani.

Az Ismertető' 25. számában a' 193. 's 194. lapokon fájjalja, hogy a' fenék' mineműségének kitapogtatására négy fal között alkotott formuláját $H:H' = ms:m's = E:E'$ tapasztalás által meg nem erősített hypotheticus felvételnek nevezem, akkor, midőn magam, szerinte semmihez folyamodva, illy tágan okoskodam: „a' fenék kemény, tehát leszen

$$a' \text{ közép sebesség} = \frac{150000}{20.900} = \frac{150}{18} = 8\frac{1}{3}''.$$

Gy. úr nem biztos viszhang. Eredeti állításomnak valóságos értelme nem az, mint a' tisztelt olvasó az Athenaeum' 1838. I. 48. szám. 755, 756, 757. szeleteiből meggyőződhetik. Gy. úrtól csak azt kértem ez úttal: miért árulja el szorult állapotját illyféle fogásokkal?

Tovább folytatva a' tárgyat, sem azt nem hiszi, hogy a' margitszigeti szelvény általában keményebb anyagu volna a' gellérdegyinél, sem azt, hogy a' gellérdegyi szelvény egész mélységében, a' Dunának többi keskeny részénél is, mellyeket a' normalis szélesség' meghatározása végett felidezett [mindössze a' sz. gellérddin kívül csak két hely, az is rosszul választva, mint Balla igen helyesen észrevév] hasonló keménységű anyag nem találtatott volna, 's ezen előzményekből mi foly? hogy a' fúrás hiányos próbatételnek kell tartania. Hol itt az előzmény és következtetés között az összefüggés? 's illy okoskodással akarja a' fúrás hitelét a' fenék' megismerése körül, csökkenti?

Továbbá az általam H és H' helyett ismert arányába tétetni kívánt $\sqrt{H}:\sqrt{H'}$ értékeket azért találja megfeythetetlen rejtélyeknek, mivel Eytelwein, az idézett helyen, edényekből kifolyó víztől szól. — Vigasztalhatlan vagyok, ha a' $\sqrt{H}:\sqrt{H'}$ -t helyben hagyja, melly csak azért vala odavetve, hogy figyelmeztessen, milly könnyű rosz formulát gyártani; ellenvetéseire mégis egy két szót. — Hát az edényekben a' vizoszlop' nehézségének az edény' fenekére más a' hatása, mint a' folyam' fenekére, és miért? Lehet-e az álló víznek legkisebb elemét is valamely szín alatt a' fenekére hatástól megfosztani? 's nem áll-e minden legkisebb elem' munkáta a' maga nehézségének ará-

nyában? 's végezetre, nem lehet-e az elemek' összes nehézsége helyett a' megfelelő vizoszlop' magasságát tenni? 's e' feldönthetetlen természet' törvényét [Gy. úr kedvencz szép szavaival élve] fel kellene találnunk Gy. úr' egyenlítésében azon esetben is, midőn a' víz' sebessége végtelen kicsinyvé vagy is = 0-vá válik; úgy de Gy. úr' egyenletéből, ha a' sebességek = 0 tétetnek, lesz $H:H' = 0:0$; vagy is: a' fenékre hatások két különböző mélységű vizeknél, mellyeknek sebességeik végtelen kicsinyek, úgy állanak egy más-hoz, mint semmi a' semmihez, világos jelöl, hogy a' formula képtelenségre vezet, mert a' fent említett oknál fogva, kellene lenni $H:H' = m:m'$.

Győry úr felakadt azon is, „miért idézem fel Eytelweinnek olly §-sát, hol folyóvizekről nincsen is szó.“ Mintha bizony az edényekből kifolyó vizeknél is nem lehetne a' víznek olly tulajdonságairól szemléleteket tenni, mellyek folyókra is illeszthetők, 's itt nevezetesen, hol a' víz' nehézségéről volt szó, elveszti-e azt az edénybe? Eytelwein, Hydraulicája' 7dik szakaszában, folyókról értekezik, 's az edényekből kifolyó víznél tett némelly tapasztalásokat épen nem átalja folyóvizekre is alkalmazni; mi szerint Gy. úrnak azon ellenvetése, hogy az idézett helyen még csak folyóvizekről sincs szó, nem sokkal nyomosabb ellenvetés, mint ha azt mondta volna, hogy az idézett helyen még csak Dunáról sincs szó.

'S ebből látni fogja Gy. úr, hogy én koránt sem akarok a' \sqrt{m} és $\sqrt{m'}$ mellett szót vesztetni; melly a' mint emlitem, csak azért volt oda vetve, hogy fgyelmeztessen, milly könnyű rosz formulát gyártani, de ollyat, melly a' természet' rendíthetetlen törvényeivel össze nem ütközik, milly nehéz. Midőn arányában az $ms:m's$ -re tekintetem, magamnak is gyakran olly forma mi járt eszemben, hogy Oedipus legyen, ki megfejtse!

Ha olly elemi ismeretből, mint az: hogy az elemek' özzyes nehézsége helyett, a' megfeld vizoszlop' magasságát lehet és kell venni stb, mindjárt olly költség-kímélő formulát tudnánk összeállítani, mellynek segítségével a' szobából lenni képesek a' fenék' ellentállását jobban megítélni, mint furatás, bűvárharang, vidra stb által: úgy, az igaz, hogy sok munkát, fáradságot kerülhetnénk el a' hydrotechniai építményeknél; de a' természet' rendíthetetlen törvényei nem sekűszenek mindig szem előtt, 's nem lehet azokat akármelly, tapasztalás által meg nem erősített hypothesisal, mély rejtekeikből elővarázsolni.

Ha igaz az, hogy theoria nélkül akármelly alkalmazási tudományban, úgy mint kell, nem boldogulhatunk; nem kevésbé igaz marad ellenben, hogy ha amannak üzésében gondatlanul üresszemlélődésekbe merülünk el, önkényes hypothesisekre építünk, demonstrálunk a' nélkül hogy a' tapasztaláshoz folyamodnánk, kétes feltételeket szövünk egyenlítéseinkbe, nyomos physikai körülmények' elmellőzésével: bizonyosak lehetünk, hogy a' helyett, hogy kellő sikere lenne munkálatinknak, nem fognak egyébre szolgálni, mint az úgy is, bár méltatlanul, kevés hitelben álló theoriát, mind inkább inkább hitelében csökkenteni. A' theoriá-

nak illy visszaélésétől pedig nem lehet eléggé óvakodni.

Vásárhelyi Pál.

(Vége következik).

Literaturai mozgalmak.

— *Időszaki sajtónk a múlt év második felében (Vége).* Egy más specialis folyóírás, melly szinte e' félévben támadt, vagy inkább, ötödfele évi szünet után, új 's — miután a' magyar ajku orvosok' száma azóta tetemesen szaporodott — reményljük, hosszabb életre támadt fel: az *Orvosi Társ.* prof. Bugát Pál, a' régi kiadók' egyike, és D. Flór Ferencz' szerkesztésök alatt. Miután félévi teljes folyama előttünk fekszik, 's az orvosi ír- és olvasó közönségünk' viszonyaihoz képest abban igazságos reményeinket betöltve lenni vallhatjuk, szívesen vesz ref. alkalmat, annak fenn tartását ügyfeleinek ezennel szívökre kötni. Az *Orv. Társ.* új folyamatának tágabb kör tűzetett ki, mint az elsőnek volt, kiterjeszkedvén az a' gyakorlati tárgyakra, literatúrán és személyes értesítéseken kívül, a' segéd tudományokra is; mi, ha a' vidéken 's kivált falun lakó sebészeink' kulturai állapotját tekintjük, nem lehet nem üdvös; mert illy közlemények által azok emlékeztetve vagynak, miképen pályájokon a' pusztá gyakorlati 's így holt fogásokon túl van egy mező, melyen azok életet nyernek; hogy, ha többek, mint kuruzsok és mesteremberek akarnak lenni, a' természettudományok' alapjaira kell lerakni gyógyterveiket; 's így ők, lassanként megizelítvén e' rég elhagyott tanulmányokat, visszanyerethetnek a' tudomá nyak. Örömmel látjuk itt a' munkás kiadók mellett D. Eckstein Fridriket, D. Jankovich Antalt, Jakobei János mestert, D. Nagy Károlyt, D. Rosenmann Pált eredeti közleményekkel fellépni; 's általánosb, gyakorlati becsü cikelyek ama' számos apróbbakon kívül: Enyhítő gyógyszerek orvosolhatóan betegségekben, Sérv-műtételek, Forró fejkivérzés, Méhnyak' bajai, a' kina és kinanemiek' betegítő tulajdonai, az oldozó és hashajtó gyógymód összehasonlítása stb., a' physiologiára tartozólag: az érző, mozgató és tápláló élet' idegei; hasonmértéke és összeállése az emberi testnek, a' növények' élete stb. — A' *Természet*, félévü éltében (apr. — sept), inkább érintő mint igazán belé ereszkedő módja szerint, sok természettudományi, természettörténeti 's rokon tárgyak körül szőrbőlgetett inkább, mint hogy azokat specialis characteréhez képest tudományosan meghatotta volna. Kivételt tesznek e' tekintetben az „Emberélet' korszakai“ Burdach után, 's Nagy Eleknek (noha nem a' „természettudomány“hoz tartozó) töredékei a' nevelés' világából. Könyvnyű és kellemes olvasású cikelyek a' J. P. és Semsey-félék, 's érdekesek némelly helyismereti elmélkedések és adatok.

A' *Szión* és *Anasztasia*, szellemökben hívek az első félévihez, külsejökre nézve e' félévben különféle phasisokon mentek keresztül. Az *Anasztasia* ugyan is Srétjét 4re, a' *Szión* kislejőjét

nagyra változtatta; czímén lemondott a' „Magyar“-ról, ellenben augustus' közepén a' sz. keresztet Magyarország' czimerével váltotta fel; majd ismét, minden ugy is szükségtelen teketória nélkül, a' maga és társa' hetenkénti két két számát egyre szállította le, a' tél' közeledtével végre, t. i. nov. 9. kezdve, megszűnővén *hittudományi folyóíráss* lenni, szinte minden haszontalan cerimonia nélkül, *egyházi hírlappá* változott által, de melly épen nem szűkmellűleg szorított korlátai közzé, mert, ime, itt találjuk az elhírhedt Köleseyánakat, a' Budai Chronicon' ismertetését, a' magyar egyetem' személyes állapotját, némi utazási vázlatokat stb. 'S ezekből látszik, hogy a' *Szión* épen nem tartozik a' helyt álló 's minden mozgalmat kizáró lapok közé — akármit mondjon a' kor' szelleméről —

A' *Vasárnapi újság* lelkesmeretes gonddal igyekezett, e' félévben is, hivatásának megfelelően, t. i. közhasznú ismereteket, csekélyebb készületek' számára népszerűleg előadni. Tárgyai főleg a' házi 's mezei gazdaság, népek' erkölcesi és szokásai, statistikai adatok, 's a' legújabb történetek' kivonata. A' szűk vagyonú hazafira nézve célirányosb és olcsóbb lapunk nincsen (félévi ára postán 1 ft. 30 kr cp.

A' Regélő, Honművész és Rajzolatokról nincs ez alkalommal mit mondanunk. A' *Lombok* („Természet“ szépliteratúra társa) érdeme az eredetiség, ha ez magában érdem, érdeke pedig a' burschikos szellem, de ismét csak a' rokon lelkekre nézve. Csak Garay' dalai tapadtak maradólág emlékeztetünkbe. — 'S a' közönség kegyetlen volt ezt az eredeti és érdekes lapot elejteni.

A' brassai német lapokat (*Blätter f. Geist, Gemüth u. Vaterlandskunde*) kell még itt emlitenünk hazai érdekök miatt, sőt nem csak emlitenünk, hanem ajánlanunk is. Ugyan is több hazai regén és apróbb cikelyekben kívül, név szerint a' következő becses közlések vonják magokra figyelmünket: Töredékek Erdély' ásványtani földiratahoz! A' marosújvári soáknak; Heltai levelek; Háromszék és Csik' helyrajzi vázlatai Marienburg Adolftól; 's ugyan ettől „Hazai közlések“ czim alatt, nagy érdekü történeti 's honismereti cikelyek; Erdély' keresked. állapotja 1800; az erdélyi szászok' falusi iskoláik, a' brassai ev. iskolák' ismertetése; Gritti Lajos, életrajz; a' nagyszőlősi ütközet Cserei Mihály' kézírataiból; XII. Károly' erdélyi utja 1714; erdélyi Czakul Mih. Maurocordato' belső sebésze' naplójából stb. De nagyon kérjük ez alkalommal a' szerkesztőséget, hogy magyarországi olvasói' kényelméért rakná fel zárjelek közé az erdélyi magyar helyneveket, melyektől a' német nevek gyakran lényegesen különböznek. — Az elbeszélők' egyike *Bátori Zsigmond*nak nevezi magát. Ártatlan tréfa, de kissé izetlen is. —

Pesten, Beimel' bet. megjelent: *Beöthy Zsigmond' színművei*. Első kötet; Csáb, dráma négy szakaszban. 12r. 112 l. Csinos velinkiadás.

S. F.

FIGYELMEZŐ

AZ EGYETEMES LITERATURA' KÖRÉBEN.

Kiadó szerkesztők

SCHEDEL, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ **BAJZA**.

HARMADIK ÉV

Pesten.

Martius' 12. 1839.

11. szám.

Tartalom. Hazai literatura. Drámák. A' király Ludason, Gaaltól (S. F.) — Nyelvtudomány. Magyar helyesírás és szóragasztás, a' m. t. társaságtól. Folytatás. — Történettudomány. Budai krónika. Folytatás (Jerney János). — Állítások, vélemények, felvilágosítások. Dunai tárgyakban Győry S. ellen. Berekesztés (Vásárhelyi Pál). — T. társaságok. Almanach-társaság. Kisfaludy-társaság. Szerb Maticza. — Necrolog (Horvát Endre és Gorove László †). — Literaturai mozgalmak.

HAZAI LITERATURA.

Drámák.

(Folytatás).

4) *Magyar történeti színművek. Harmadik kötet* *): *A' király Ludason. Történeti vígjáték. Irta Gaal. Pest, Heckenast Gusztáv-nál. 1837. n. 18r. 90 lap. Csinos velinkiadás' ára 48 kr. cp.*

Mátyás király, Nápolyból jövő menyaszszonya, Beatrice höné elébe megy, de incognitóban 's azon szándékkal, hogy lelkületét így bővebben kiösmérhesse. A' ludasi circumspectus magistratus' előjárója, Pókhasi városbíró, ez iránt egy udvari által előlegetesen értesítve, a' király' méltó elfogadtatására megteszi készülleteit. Az alatt jó Lámor Tihamér, egy utazó nemes, tükéletesen hasonló azon leíráshoz, melyet Salamon deák a' királyról tett Pókhasi urannak; mi természetesb' tehát, mint hogy őt a' bölcs tanács Mátyásnak fogadja. Azonban érkezik a' király' kísérete is, 's a' csáb majdmajd felvilágosodik, ha maga Mátyás is jókor nem jelenik meg 's az ál királyt el nem ismeri, hogy en-

nek segedelmével annál teljebben kivihesse a' tűzpróbát. Érkezik a' höné is, ki, hasonló czélból szerepet cserél Laura udv. hölgyével. 'S im, az ál király és ál Beatrice között csak ugyan szerelem támad, valamint másfelül Mátyás deák és Beatrice között; mely, midőn szenvedelmök öntudatra jő, annál nagyobb gyötrellemmel fenyegeti a' két párt, mert a' viszonycserének kiki csak egy végét látja: a' lemondást; midőn Mátyás, önkényt kilépven titkárból, a' csáb mindnyájok' öröme jóra fejlik. A' mese' ezen érdekes menetelét egy csinos kis epizód fűszerezi még, Ilka', a' bíró' leányának szerelme Gyulával, valamint a' király' terve, a' vélt Beatricét Kinizsivel adni össze; miknek kifejlése amazokra nézve kedvező ugyan, mert Pókhasi rá áll leánya' összeköttetésére, miután Gyulát a' király szolgálataiba vette; de a' török-evő ez egyszer búsan néz régi kedvese, a' csata, elébe.

A' cselekvény, mint a' vázlatból kitetszik, simplex dumtaxat et unum; 's az érdek növekedésben van mind végig; csak a' csomóra nézve ohajtotta volna rec., hogy az ne anyyira ketté vágva, mint oldva lenne; hogy az a' szövedékből fejlődjék ki „szükségesen“, a' helyett hogy itt egyedül Mátyás' akarata ál-

*) Az 1. és 2-d. kötet' bírálatait I. Figy. 1837. I. 37. és 51. l.

tal határozatattik. Mert vajjon nem űzhette volna-e Mátyás a' játékot tovább is, vagy legalább, eléggé van-e az incognito' letétele a' Mátyás deák elleni váddal motiválva? A' hősnék kell, szomor- v. vígjátékban, határoznia a' bonyolódást, de midőn ez megvan, kisiklik kezéből a' fonal, 's neki kell most küzdenia' fölébe torlott akadályokkal, 's a' kibontakozásnak kül- v. belsőleg szükségessé 's mellőzhetlenné lenni: akár tetszik már most hősnéknek, akár nem. 'S a' comica vis itt épen a' hős' akaratának a' kénytelenséggeli küzdésében, melyet maga idézett elő 's mely most őt zsarnokolja, vagyon.

A' kivített mi illeti, az több ügyességét sejteti a' szerzőnek, mint a' mennyit valóban bizonyít. A' darab könnyű, sebes kézzel, de kissé felületesen dolgoztatott. A' sok meglepő helyzet nincs eléggé kibányászva. Mátyás nem eléggé tartalmas, ő nem felsőbb ember, kit megismerünk, mielőtt a' szerző mondja, hogy ő az. Kiséretében Zápolya, Batori és Kinizsi neveket látunk, de csak neveket; historiai személyeket soha sem kell pusztá figuránsokká tenni; hanem vagy neveik' méltó képviselőivé, bármely kisszerű fekvésében az életnek, vagy egyéb üres alakokkal felcserélni. Kinizsinek jutott ugyan egy kis figyelem, de benne sincs, bár kevéssel, de mégis elég jelentőséggel, az az öserő kinyomva, mely nélkül őt nem szoktuk képzelni. Az alárendelt körökön nincsen elég régi szín; a' királyi személyek' társalkodása nem lehel az a' vékonyabb, finomabb levegőt, mely nélkül Beatricét nem lehet, Mátyást nem szabad gondolkunk. De mind ezek mellett is a' darab repertoriumunk' jobbjai közé tartozik, 's illy szempontból nyerheté, midőn az 1836ki jutalomért versenyzett, az academia' drámai biróságától „a' dicséretes megemlítését“, melyet a' budai színen a' nézőktől is kivivott. S. F.

Nyelvtudomány.

Magyar helyesírás és szóragasztás főbb szabályai. A' m. t. társaság' különös használatára stb.

(Folytatás).

Ezek' folytatában kívánom megérteni a' tudós társaság' jegyzetét az a) alatt (6. §.) az *uk, ük, juk, jük* ragokról, melyeket „egyedül csak különböztetés vagy jobb hangzat' kedvéért“

ajánl a' munka, de írónk' nagy része nem látszik érteni 's összeveissza használja. Vagy talán ezek mindenütt akarnak velők élni? — Elégedjünk meg annyival, mennyit a' tudós társaság' igen helyesen ajánl, mert azok az *u, ü* hangzók nem kellemes kiejtésűek, sőt én ismerek hazánkban egész tájakat, hol a' lakosok (idegen ajkúak) az *u, ü* hangzókat teljességgel nem tudják kimondani.

Élünk tehát az említett ragokkal: 1ször *megkülönböztetésül* ott, hol pusztá *ok*, 's *ök*-be végződik a' többes szám p. o. asztal, többes számban: asztalok, tehát több harmadik személy' birtokragával: asztaluk; továbbá, kenőcs, kenőcsök: kenőcsük. Ha tehát a' többes szám vagy *ak* 's *ek*, vagy a' harmadik személy' birtokraga (mint láttuk nem csak egy személyé, hanem többé is) épen j-vel toldatik, akkor semmi szükség az *uk, ük* ragokra, p. o. láb, többes számban: lábak, birtokraggal: lábok (hibás volna: lábuk); lélek, többes számban: lelkek, birtokraggal: lelkök (nem lelkük), alap, többesben: alapok, birtokraggal: alapjuk (nem alapuk, sem alapjuk) stb. 2ször *szép hangzat' kedvéért*, t. i. a' hol különben a' szónak minden tagjaiban csupa *o* hangzók volnának, p. o. öröm, a' többes számban: örömek, birtokraggal tehát helyesen állana: örömök, de az egész szóban mindenütt *ö* lévén, valamivel jobban hangzik: örömük; így fog: fogak, foguk (nem fogok, ámbár ez is jó volna, mert a' többes számtól, mely fogak, különbözik); hasonló: csók, többesben: csókok, birtokraggal (csókjok is helyes volna, de csupa *o* lévén a' szóban, jobban látszik hangzani) csókjuk (soha sem helyes: csókuk); bölcső: bölcsők, 's (bölcsőjük helyett) bölcsőjük, stb.

Ugyan ezen értekezés kiterjesztethetik a' d) jegyzetre is (6. §.), hol ez mondatik: „A' több birtokú ragokat némely mássalhangzón végződő szavak olly rövidítéssel is vehetik fel, mint a' hangzón végződők, p. o. „*barátim* vagy *barátim*“. Szükség határozottan tudnunk: mely szók engedik magokat meg rövidíteni? (t. i. mely mássalhangzón végződő szók?). Én azt tartom a) a' több tagú törzsszók, nem lehet például ezeket: lábaim, lábaink, így rövidítnünk: lábim, lábink, valamint azokat sem, melyek a' ragoztatáskor utolsó hangzójokat kilökvén, egy taguakká lettek p. o. titok, *titk*-aim, *titk*-aink, nincs:

titk-im, titk-ink, kivéven talán, hol a' rossz hangzás nem ilyen szembeszőkö, kivált szükség' esetén költőknél, így: ajk-ink, harm-ink, átk-ink, vétk-ink. b) a' több tagúak közül is csak azok tűrik a' rövidítést, melyek nem veszik föl a' j-t a' birtokragokban, vagy legalább mind kétképen, és így j nélkül is ragoztatnak, tehát alapjaim, alapjaid, alapjait, alapjaink stb; nem szoktak így megrövidíteni: alapim, alapid, alapi, alapink stb. (El ne feledjük, mit főlebb egy helyütt mondék, hogy a' hosszú utótagú szók a' több birtokban a' j-t el is hagyhatják, p. o. barátjai v. barátai; azon jegyzet ide is vág). c) a' több személynek több birtokát jelentő rag (aik) soha sem tűr megrövidítést, p. o. mondhatjuk vagy barátink, barátaikat v. barátitok, barátaim v. barátim, de soha sem halljuk: barátik, barátaik helyett.

Ezen három (a, b, c) jegyzetet egybefoglalva, 's a' tudós társaságét (d alatt) e'szerint igazítva, a' szabály így állana: A' több birtokú ragokat (aim, aid, ai, aitok; kivételvén az: aik), rövidítéssel (így: im, id stb.) is fölveszik azon több tagú szók, melyek a' birtokragokban vagy csupán j nélkül, vagy j nélkül is ragoztatnak. Példát a' főlebb mondottakban, hol arról vala szó: melly szók vesz fel a' j-vel toldott ragokat, melyek nem, eleget találunk.

Háttra van még ugyan ezen 6. §ban két pont, melyet kiegészítendőnek vélek.

Az egyik: e) „Némelly szavak ezen ragok előtt kilökik végszótagbeli hangzókat, némellyek annak ékezetét (accentus) veszítik el“ kettőt foglal magában, tehát az ebből eredő kérdést két felé osztom.

Kérdem elsőben: Melly szók lökik ki a' birtokot jelentő ragok, többes szám stb. előtt vég tagbeli hangzókat? Felelet: 1) Az *alom*, *elembe* végződők, p. o. hatalom, hatal(o)mak, hatal(o)mam, fejdelem, fejd(e)mek, halom, halmok; *Kivételik:* elem, elemek. 2) E' következő szók, betűrenddel: ajak, ajkak, ajkat, ajkam, ajkunk stb. (Ezen szó a' kérdéses hangzót megis tarthatja; így: ajakak, ajakat, ajakam stb); akol: aklok, aklom stb (de ebben a' szenvedő eset kétképen van, u. m. akolt, és aklot, melyekről 's társaikról a' szenvedő esetén szólandok); álom: álmok stb; árok: árkok; ászok: ászkok; átok: átkok; bagoly: baglyok; barom: barmok; bátor: bátrak, bāt-

ran, bátrabb; berek: berkek; bokor: bokrok; böttyök: böttyök; bürök: bürök; cseber v. csöbör: csebrek v. csöbrök; csupor: csuprok; csürök: csürök; ezukor: ezukrok; dolog: dolgok; eper: eprek; étek: étkek; ezer: ezrek v. ezerek; fátyol: fátylak; féreg: férgek; feszek: fészkek; fogoly: foglyok; gödör: gödrök; gyakor: gyakran; gyilok: gyilkok; gyomor: gyomrok; három: hárman, hármas; haszon: hasznok; horeg: horgak; hurok: hurkok; izom: izmok; járom: jármok; jászol: jászlok; kaczor: kaczrok; kapocs: kapsok; kapor: kaprok; kazal: kazlak; kebel: keblek; kéreg: kérges; koboz: kobzok; korom: kormok; köből: köblök; kölyök: kölyök; körmök: körmök; lator: latrok; lélek: lelkek; lepel: leplek; majom: majmok; marok: markok; meder: medrek; méreg: mérgek; mocok: mocskok; murek: murkok; nyereg: nyergek; ólom: ólmok; orom: ormok; öblök: öklök; öklök: öklök; peczek: peczek; piszok: piszkok; pokol: poklok; rettek: retkek; selyem: selymek; sereg: seregek v. seregek: sulyok: sulykok; sulyom: sulymok; szatyor: szatyrok; szeder: szedrek; szírom: szírmok; szítok: szítok; szobor: szobrok; szurok: szurkok; takony: taknyok; teggez: tegzek; telek: telkek; titok: titkok; torok: torkok; torony: tornyok; tulok: tulkok; tücsök: tücsök; tükör: tükrök; türök: türök; ürmök: ürmök; üszök: üszök; vaczok: vaczkok; vászon: vásznak; veder: vedrek; vékony: vékonyak; verem: verem; vétkek.

Jegyzetek: a) Mind ezek, a' birtokragoknak, szenvedő esetnek 's többes számnak ragain kívül, minden más hangzón kezdődő rag előtt kivetik szóban levő hangzókat; kivéven (a' 'm igen különös) a' középső hangzókra kezdődőket, melyek: *ig*, az ígképző *it*, a' birtokos *é*, és *ért* utóljáró, p. o. hatalomig, hatalomé, hataloméért; bátoré, bátorit, bátorért; kivételnek: mocskit, öblit, piszkít, véknyit. b) vagynak szók, melyek midőn a' hangzót kivetik, egyszersmind a' két utolsó mássalhangzót egymással fölcserélik, p. o. *teher*, *terhek*, *terhem*, hasonló szók: *kehely*, *helyhek*; *pehely*: *pehelyek*; *vehem*: *vembek*. Némellyek a' a' „teher“t „terhek“nek is írják, de én nem tudom, miért; mert következetesen a' többit is így kellene írniok: *kelyeh*, *pelyeh*, *vemeh*: pedig ezt nem teszik. Ugyan ezek szenvedő raggal: *teher* v. *terhet*, *kehelyt* v. *kelyhet*, *pehelyt* v. *pelyhet*, és *vembet*. c) Révai a' főlebb előszámlált szókát végbetűiknél fogva adja elő, de ez úgy hiszem fölötte zavartá teszi a' dolgot és nehezebben tanulhatóvá, mert nincs általános szabály,

mellyre lehetne vinni a' sok végbetűket. Amúgy be-tűrendben egy nyelvtanuló sem keres benne szabályt, hanem sorban megmemorizálja, a' mi mindenféle nyelv-ben elégszer történik, ha az ember meg akarja tanulni.

Kérdés továbbá: Melly szók vesztk el utótagjoknak ékezetét? Felelet: E' követke-zők: agár: agarak, agaram, agarad stb. a' szenvedő eset: agarat v. agárt; a' többi bir-tokot jelentő ragokkal is „agaram v. agárim, agaraink v. agárink“ stb, de ez utóbbiakat rit-kán halljuk. Hasonlóképen mennek az itt elő-számlált minden *l, n, ny, r, sz, z*-vel, azaz félhangzókkal végződő szók [az egytaguak-ból el ne feledjük, mit máskor mondek]; bél: belek, belem, belet v. bélt; bogár: bogarak, bogarat v. bogárt; cserép; cserepek; dél: delek, delet v. délt; derék: derekak; e-gér: egerek, egeret v. egért; egyéb: egye-bek; ész: eszek, eszet v. észt; ér: erek, e-ret v. ért; fazék: fazékok; fedél: fedelek, fe-delet v. fedélt; fél: felek, felet v. félt; fenék: fenekek; fonál v. fonal: fonalak, fonalat v. fonalt; fővény: fővények, fővenyet v. fő-vényt; fűz: fűzek v. fűzek; gyökér: gyöke-rek, gyökeret v. gyökért; hét: heten, hetes; hív: hevek; hús: huszas v. húszas; kenyér: kenyerek, kenyeret v. kenyért; kerék: kere-kek; két: kettes, ketten; kéz: kezek, kezét v. kézt; kötél: kötelek, köteleket v. kötélt; közép: közepem, közeped stb; kút: kutak v. kútak; lé v. lév: levek, levet; lécz: lecze-k; légy: legyek; levél: levelek, levelet v. levélt; lúd: ludak; madár: madarak, madarat v. ma-dárt; mész: meszek, meszet v. mészt; mozsár: mozsarak, mozsarat v. mozsárt; nehéz: nehe-zek, nehezett v. nehézt; név: nevek; nyár: nyarak, nyarat v. nyárt; nyél: nyelek, nyelet v. nyélt; pohár: poharak, poharat v. po-hárt; réz: rezek, rezt v. rézt; rúd: rudak; sár: sarak, sarat v. sárt; sugár: sugarak, su-garat v. sugárt; számár: számarak, számarat v. számart; szekér: szekerek, szekeret v. sze-kért; szél, *ventus*: szelek, szelet; (jegyzet: szél, margo: szélek, szélt, szélem, széle stb); szemét: szemetek; tehen: tehenek, tehenet v. tehént; tej v. tej: tejek, tejet v. téjt: tél: te-lek, telet v. télt; tíz: tizes v. tizes; tűz: tü-zek; út: utak, urat; út: utak v. utak; ve-réb: verebek; víz: vizek.

Jegyzet. a) ezen két szó „kalán, csalán“ két-képen ragoztatik, u. m. rendesen: kalánok, csalánok, vagy utótagjokat rövidítve, de egyszersmind ennek mással-hangzóit egymással fölcserélve: kanalak, csanakak. b)

tudnunk kell, micsoda ragok előtt vesztk el az elő-számlált szók ékezeteket. Én úgy hiszem, hogy ez min-den hangzón kezdődő ragok előtt megtörténik; némi kivételt tesznek a' főlebb említett közép hangzóju ra-gok: *é, ért, ig, iz*, mellyek előtt az egytaguak soha sem vesztk el ékezeteket, p. o. kéz, kéze, kézig, nyár, nyaré, nyárig, fél, félé, félig; a' több taguak pedig kétképen ragoztatnak, p. o. fővény, fővényé, v. fővényé, fővényért v. fővényért, fenék, fenekét v. fe-nekért, fenekig v. fenékig, nehéz, nehezit v. nehezít stb. c) némelly *ó, ő*-be végződő szokról mindjártalább leszen szó. Úgyan is

A' vizsgált könyv f) jegyzete alatt (6. §.) némelly *é, ó, ő, ü*-vel végződő egytagú ne-vekről vagy szóról, mellyekről mondatik, hogy teljesen vesztk föl a' személyek' birtokrait, az összetetlalkozó hangzók közé mindazáltal v-t vevén fel 's véghangzókat hol csak rö-viden, hol egy más rokon rövid hangzóra vál-toztatván. Későbbben némelly több taguakról is (bímbó, erő, mező; daru, fenyő) tétetik említés. Én megpróbálom itt is, mind azon gömbölyű hangzókon (mert itt közönségesen ezekről vagy szóról; az *é*-be végződő „lé“-t érintém már följebb) u. m. *ó, ő, u, ú, ü, ű* hang-zókon végződő szokat elszámlálni, mellyek többé v. kevesbbé eltérnek az általános sza-bálytól, 's mellyek már eddig is itt ott elő-fordultak volna, ha mind egy csomóban ide nem halasztgattam vala.

1ször. Legmesszebb eltávoznak a' sza-bálytól ezek:

hó, (havak, havat, havam, havad, hava; havunk, havotok, havok, havaim, havaid, havai stb. havas, havaz; de hóé, hó-ért, hóig).

jó, midőn főnév a) *bona, Güter*, de ma-gyarban is csak többesben használtatik (javak, javaim, javaink stb.); b) *bonum, das Wohl* (javam, javad, java, javunk, javatok, javok).

Jegyzet: jó, midőn melléknév, rendesen ragozta-tik, így: jók, jót, jóm, jöd, jónk, stb.

só, általvitt értelemben savak, savat, sa-vam, savad, sava stb., p. o. ezen beszédnek nincsen sava.

Jegyzet: tulajdon értelemben rendesen ragozta-tik: sók, sót, sóm, sónk stb.

szó, a) mikor azt teszi: einzelnes Wort, einzelne Wörter (z. B. einer Sprache) rende-sen ragoztatik, p. o. szót, szók, szóom, szód, szóink stb. Bizonyosságul szolgál, hogy igazsá-gom van, ez: egy szóom van veled, nem: egy szavam van veled; ha pedig beszédet, előadást értünk alatta, így fejezzük ki magunkat: nem

lehet érteni a' *szavadat*, azaz előadásodat, beszédedet. Tehát

b) ha kifejezést v. előadást jelent (Ausdruck oder Vortrag der Gedanken), úgy ragoztatik mint *hó*, u. m. szavak, szavat, szavam, szavad, szava, szavunk, szavaink stb.

tó, mind rendesen, mind „*hó*“ szerint elfogadja a' ragozást.

biró, *birák*, *birám*, *birád*, *birája*, *biráim*, *birái*, *biráink*, *biráik* stb. de a' szenvedő eset: *birót*, valamint ezek is: *biróé*, *biróért*, *biróig*, rendes ragoztatásuak.

fiú, *fiúk* v. *fiak*, *fiút* v. *fiat*, továbbá: *fiam*, *fiad*, *fia* v. *fija*, *fiunk*, *fiútok*, *fijok*, *fiam*, *fiaid*, *fiai*, *fiaink*, *fiaitok*, *fiaik*.

Jegyzet: vagyon rendes ragozás is, így: *fiúm*, *fiúd*, *fiúja* stb. de ekkor nem a' birtokos' szülöttjét jelenti, hanem valamely szolgálatában lévő gyereket vagy suhanczot.

borjú, rendesen, vagy pedig így: *borjak*, *borjat*, *borjam*, *borjad*, *borja*, *borjaim* és *borjaink* stb., de *borjúnk*, *borjútok*, *borjójuk*.

Jegyzet: ezzel hasonlóképen ragoztatnak: *gyapjú* és *varjú*, valamint: *ifjú*, *hosszú* és *fattyú* is, de ezen három utolsó sokkal jobban szeret rendhagyólag ragoztatni, így: *ifjak*, *ifjat*, *fattyak*, *fattyat*, *hosszak*, *hosszat*, stb.

daru, rendesen, vagy pedig így: *darvak*: *darvat*, *darvam*, *darvad*, *darva*, *darvunk*, *darvaim*, *darvaink* stb.

odu, épen úgy.

fenyő v. *fenyű*, a' főlegbivel hasonló módon mint tudjuk, azon különbséggel, hogy a' mély hangzó a helyébe e jő: *fenyvek*, *fenyvet* stb.

tetű, ugyan úgy.

Ide tartozók volnának: *hamu* v. *hamv*, *szaru* v. *szarv*, *enyű* v. *enyv*, *könyű* v. *könyv*; de ezek valamint a' törzsekben kétképen állanak, e' szerint jöhetnek ragozás alá is. — *Falva* pedig ettől: *falv*, csak némely helységek' neveinél fordul elő, mint összetett szó, p. o. *Mihályfalva* stb.

2szor. Kevesbbé rendhagyók, és csupán e-t vesznek közbe, hosszú hangzójuk' megrövidítésével, ezek:

cső, *csövek*, *csövet*, *csövem* stb. de ragoztatik rendesen is; *csők*, *csőt*, *csöm*, stb. v. „*csű*“től *csűk*, *csűt* stb.

kő, *kövek*, *követ*, *kövem* stb.

tő, *tövek*, *tövet*, *tövem* stb. még „*tővig*“ is.

Jegyzet. 1) ha ez azt teszi: *acus*, a' midőn helyesebben „*tű*“nek íratik, akkor rendes ragoztatású, p. o. *tők* v. *tűk*, *tője* v. *tűje* stb.

2) az összetételekben is mind ezen szók megtart-

ják természetüket, p. o. *fartó*, *fartövek*, *hegytő*, *hegytövek*; valamint: *drágakő*, *drágakövek*. Hogy merítő, börtök stb. ide nem tartoznak, mondanom sem szükség.

fű, *füvek*, *füvet*, *füvem* stb. de ha rendelő számokkal tétetik össze, a' midőn inkább melléknév, p. o. *negyedfű* (t. i. *marha*), akkor rendesen ragozzuk így: *negyedfűk* stb.

nyű, *nyüvek*: *nyüvet*, *nyüvem* stb.

Ide tartozhatnak még: *bő*; *bövek*, *bövet*; *mű* v. *mív*: *müvek* v. *mívek*, *müvet* v. *mívet* stb. Ezek pedig: *hű* v. *hív*: *hűk* v. *hívek*; *szű* v. *szív*: *szűk* v. *szívek*; *fő* v. *fej*: *fők* v. *fejek*; mint látjuk, rendes ragoztatásuak.

3szor. Legkevésbbé rendhagyók, a' meny-nyiben az utolsó gömbölyű hangzót csak nyíltá (*ó-t a-vá*, *ő-t 's ű-t e-vé*) változtatják, 's ezt is az egy birtokotjelentő ragozásokban csupán a' harmadik személyeknél, a' több birtokotjelentőkben pedig minden személyeknél ugyan, de mindenütt rendes ragozással is teszik e' következők: *ajtó*: *ajtaja*, *ajtajok*; továbbá: *ajtaim*, *ajtaid*, *ajtai*, *ajtaink*, *ajtaitok*, *ajtaik*, vagy *ajtója*, *ajtójok*; *ajtóim*, *ajtóid* stb. *alsó*: *alsaja*, *alsajok*; *apró*: *aprája*, *aprájok*; *belső*: *belseje*, *belsejük*, *belseim* stb.; *csikó*: *csikaja*, *csikajok*, *csikaim* stb.; *disznó*: *disznaja*, *disznaim*; *elő*: *eleje*, *eleim*; *erdő*: *erdeje*, *erdeim*; *erő*: *ereje*, *erejim*, nem: *ereim*, mely „ér“től származik; *esztendő*: *esztendeje*, *esztendeim*; *hintó*: *hintaja*, *hintaim*; *hordó*: *hordaja*, *hordaim*; *idő*: *ideje*, *ideim*; *kettő*: *ketteje*; *külső*: *külseje*, *külseim*; *mező*: *mezeje*, *mezejim*, nem: *mezeim*, mely „mez“től származik; *nő*: *neje*, *nőim*; *orsó*: *orsaja*, *orsóim*; *posztó*: *posztaja*, *posztaim*; *seprű*: *sepreje*, *sepreim*; *szél-ső*: *szélseje*; *szőlő*: *szöleje*, *szöleim*; *tető*: *te-teje*, *tetőim*; *tinó*: *tinaja*, *tinaim*; *tüdő*: *tüdeje*, *tüdeim*; *velő*: *veleje*, *velőim*; *vessző*: *vesszeje*, *vesszeim*; *vő*: *veje*, *vőim*; *zsidó*: *zsidaja*, *zsidaim*.

Jegyzet: 1) némelyek szerint „*bimbó*“ is ragoztatatik így: *bimbaja*.

2) a' főnevektől u raggal származott melléknvekről, főleg volt szó, midőn a' többes szám *ak-járól* beszéltem: melyek talán még előfordulandának.

Ha, az eddig mondottakat mind együvé revén, itt ott egykét szó elmaradt voltna, azokat később is beiktathatjuk, de egyszer már bele kell ezen, grammaticánkban mellőzhetlen, részletekbe bocsátkoznunk.

(Folytatatik).

3) *Chronicon Budense. Post elapsos ab editio-
ne prima et rarissima tercentos sexaginta quin-
que annos, secundam adornavit, textum recogno-
vit, notis illustravit... J. Podhradczky, etc.*

(Folytatás).

20. l. 1. j. „Zeuen“ vagy mint Kezainál olvastatik „Scewen“ helyet ismeretlennek vallja P. — Ennek kinyomozása valamint remélhető, úgy fölötte érdekes Etele' kúnjai' történetében: minthogy ott ülének nemzeti első gyűlést. Ámbár magyarazónk' tisztében nem állott kinyomozása, rövid vizsgálódást tenni fölötte, itt helyén van. Kezai Simon beszéli: „Postquam vero in praelio Cessumaur Romani corruissent, et fuissent dispersi vsquequaque, Rex Ethela est conuersus in castra gentis suae, et ibi in descensu vltra Tizam paucis diebus habitauit, tandem in Scewen (n) curiam solempnem celebrare procurauit. Ad quam Detricus de Verona cum principibus Germaniae accedens omne homagium Ethelae et Hunis fecisse perhibetur“. *) Hasonlókat mond budai krónikánk, ily magyarazzattal élven: „Et hoc facto Rex Atila ad Zeuen solemnem curiam fecit congregari“ — Ezekhez képest a' nyert győzelem után Pannoniából haza indulva, hihetőleg azon utat követé Atila, mellyen a' kún tábor berohant, t. i. Tárnok' völgyétől egyenes vonalban Kelenföldnél, vagy Csepelnél átköltözvén a' Dunán, honnan a' síkföldeket meghaladva Csongrád' környékén juta övéihez, a' Tiszán túli mezőkre; hol rövid ideigi mulatás után Zeuenen (olvast: Szövénen) tartá nemzeti gyűlést. E' hely' nevezete maiglan el az Árpád alatti első gyűléstől ismeretes szeri pusztán alul eső Sövényházi pusztában Algyó falutól valamint főlebb Csongrád vmegyében. Etele'től rendelt gyűlésnek itt tartását nem csak a' törénytelen lovasság' elfogadására legalkalmasb helyzet, hanem a' krónikákból vonható más körülmények is igazolják. A' kún birodalom Pannonia' meghódítása előtt már a' Dunáig terjedvén, következésképp a' sövényházi vidéknek ura volt Etele; de hihetően nem is tartaték messze a' Tiszán túl levő nemzeti fő szállástól. Priscus Rhetor' irata is e' környekre vezet bennünket. A' Szeven vagy Sövény helyről későbbi emlékek is szólnak Suen irással, mit voltaképp Sövénynek kell olvasni. Miklós nádor' némi 1348iki, a' pesti egyetemenél találtató eredeti levelében áll: „In nostra congregatione Generali Vniuersitatis Nobilium Cottus Changradiensis — prope ciuitatem Zege diensem — celebrata, — — cum Possessio Suen ház dicta, in dicto Changradiensi existens“. **) Ennyi elegendő, úgy veli rec. a' hely' kimutatására. Krónikáink a' történet' helyszíneinek kijelölésében azon nevet használák, melly korokban divatozék. Bizonyára tudva volt őseink előtt a' kún gyűlés' e' helye, midőn azzal majdnem határos szeri pusztaságon hozák szertartási törvényeiket.

30. l. 3. j. „Ea Budae regio, quae supra

*) Chronicon Hungar. ed. cit. Cap. III. pag. 47.

**) Fejér Geor. Cod. Dipl. Hung. T. IX. vol. 1. pag. 625.

S. Gerardi montem in planitiem sese explicat, in priscis regum tabulis Krenfeld appellatur, cui hoc nomen a Chriemhilda adhaeserit“. — Hiteles bizonyítvány's elegendő ok-adás nélkül el nehi hiheti rec. hogy Atila' Chriemhilda nevű feleségétől nyerte volna a' most Kelenföld alatt ismeretes budai vidék (Tabán) elnevezését, annál is inkább, mivel a' XIV. századi bécsi krónika Turóczinál következő, nem könnyen czáfolható magyarázatot nyújt előnkbe: „Transuato itaque infra Sicambriam Danubio in ea parte, vbi nunc villa Kelenfewld locata est, (propter quod et eadem hoc vocabulo denominata dicitur“). *) Hasonló értelemfeltét ad Oláh Miklós is **). — Az oklevelekben, mikre P. hivatkozik, különbözőn fordul elő, így: 1236, Kremfeld; — 1269, Kreynfeld; — 1291. Kleenfeuld; — 1295. Kerenfeld; — 1298. Greenfeld; 1302. Kereinfeuld; — sz. Gellérd' életirójánál: Kreenfeld. — Ha figyelembe vesszük e' változékony írásmódról, hogy már a' XIII. században Kleenfeuld is előfordul, könnyen meggyőződünk a' név' német ajku, már a' mongol pusztításnál előbb megtelepedett lakosai által lett elferdítéséről. Hiszem a' bécsi képes krónikáiról idejében (1358) Kelenföldnek hivatott a' falu, vagyis Pestnek Sz. Gellérdhegy alatti része. Ország Mihály nádor 1465iki itélő levele szerint egy pesti tanácsbelinek neve „Kelenföldi János“ vala ***). — Pest városának a' kardesiszárók' részére adott XV. századi czéhbeli privilegiumában „Kelemfeldi András“ bíró, — a' timárokeban „Kelemföldi Pál“ tanácsbeli jó elő Nyirkálló Tamásnál ****). — Csáti Demeter [Magyarország' megvételéről a' XVI. század elején] írt versezetében éneklí: „Kelem' földén a' Dunán elkelének“ *****). — Krónikáinkban a' Sz. Gellérdhegy „mons Kelenfeld“ — a' budaiban „mons Keelenfeld“ néven olvasható. — Mennyi helység' neve van honunkban a' németek és tótok által így elforgatva? A' magyar nyelvű jász nép' fővárosa Berén, XIV. és XV. századi oklevelekben „Belen és Bevlen“ szállásának iraték *****). — Nyomos bizonyosság ellenére kétes és a' történetekből föl nem világosítható származást tulajdonítani, critica' törvénye elleni véttség.

32. l. 6. j. Csígladmezőt Erdélyben keresedőnek állítva, fölötte kétes dolgot akar elhatározni P. — Igaz ugyan, Kezai Simon a' húnokból megmaradt részt Chigle mezőn megtelepedteknek és Árpád' bejöttéig ott lakottaknak hirdeti: de

*) P. I. cap. XI. apud Schwandtner. T. I. p. 58.

**) Óp. cit. Lib. II. cap. I. §. III. pag. 98. „Danubium, praeter spem hostium, infra Budam ciuitatem traiecere; cui loco, vbi nunc oppidum est, ob hunc tractum postea Hungarice Kelenfewlde, id est terra traiectus nomen est inditum“.

***). Podhradczky József, Buda és Pest városok' régi állapotjáról. Pest, 1835. 8r. 401 l.

****). Kovachich M. G. Formulae solennes Styli. Pest, 1799. in 4. pag. 433, 441.

*****). Toldy Fr. Handbuch der ungrischen Poesic. Pest, 1828. n8r. I. Band. I. 9.

*****). Horváth Petri, Commentatio de initiis ac maioribus Jazygum et Cumanorum. Pestini, 1801. in 8. pag. 201.

utána teszi, miként Pannonia' elfoglalásakor a' határszéleken az oláhok között nyerének szállást; miből egészen nem világos Csigle mezőnek Erdélyben keblezte. A' bécsi képes krónika, úgy a' magyarázat alatti is másként beszél e' helyről, nyilván állítván, hogy 3000 hún Pannoniában maradván Cziglamezew-n, vagy Chiglad' mezein telepedtek meg, és később mentek onnan a' nyugati nemzetektől félélemből Erdélybe, hol Székelt nevet vőnek fel. — Nem is lehet feltenni, miként pannoniai legyőzetések után egy futással Erdély' széleig vonultak volna, miután győzelmes elleneik' határa a' Dunavíz vala. Kétes marad ugyanazért, ha nem volt-e Cziglamező a' mai Czegléd, mint Oláh Miklós magyaráza *).

40. l. 1. j. Szekesfejevárról a' tárgyra kevésbé tartozók között mondatik: Videtur Hungaricae originis, ac per *Albos Cumanos, a quibus et nomen Albae habet*, condita esse. Minő historia elleni állítás! — Hol van nyoma a' fejevári fejer kúnoknak? mutasson elő P., kérjük csak egyetlen hiteles adatot. A' magyarázat alatti textus a' bécsi k. krónikáéval egy hangon mondja: „Civitas Alba per Sanctum Regem *Stephanum*, qui de ipso praecessit, fundata est“. — A' történetek' ily világos előadását mesés fejtegetéssel, képtelen véleménynyel halmozni nem szabad; ez annál inkább megvetendő, minthogy nyomban következő soraiban magának ellent mondva helyesli P. a' krónika' előadását, ilyen kifejezéssel élve: „Haec porro, quam Codex tenet, traditio Regum quoque tabulis mirum quantum firmatur“. — Vagy nem azt akarja-e mondani: „Adjunk hitelt a' budai krónikának; de figyelembe veendő ellenkező magyarázatim is“. — Valóban szánakozást érdemel a' történetek' ilyes nyomozója's világosítója!

41. l. 1. j. Chaak (Csák) várának Szabolcs vmegyébe helyezése különösen megrovandó hiba, 's igazítást kíván. — Béla kir. névtelen jegyzője világos szavakkal a' dunántúli részekre Vértess-hegy' aljára jeleli azt, hol most Csákvár mezőváros létezik Fejer vmegyében, mellyről annak egyik járása is hivatik. E' hely' fekvését észrevehette volna P. már a' névtelen jegyzőre Hell Miksa által készített földabroszból **), ha önkényes, név-hasonlatosságból vont magyarázatokkal nem akarja halmozni a' krónikát. Bizonyára akkénti okoskodásból eredhetett ez, mivel Csák Zabolcs vezér' unokájának iratik! — A' mi Csák-Tornyáról, és Zawolch kúnokról mondatik, nem oda illő, hasztalan szöszaporítások közé számítjuk.

42. l. 1. j. Erdély-Fejervárról hosszan el-

mondottak, mint köztudománynon levők czélvesztés nélkül bizvást elmaradhatnak.

44. l. 3. j. A' krónika' „*Septem Hungari*“ nevezete és Béla névtelen jegyzőjének „*Hetu Mo-gerja*“ alatt a' hét, u.m. palóc-, magyar-, jász-, kún-, vál-, székelt és uz nemzetségeket kívánja értetni, a' későbbi krónikákat a' 7 első vezérre alkalmaztatásért tudatlanoknak hirdetve. — Ezt maga Horvát István sem állította, kinek munkájából vevé hihetőleg P. e' különös eszmét. Mire vezet a' régi történetírók' ily csigázása? — Hát nem kielégítő a' nagy hitelű névtelen jegyzőnek sokszor ismételt ime' szava: „*Septem principales personae, qui Hetumoger dicti sunt*“? *). Efféle magyarázat zavarba hozza a' kútfók' ismerete 's előkészület nélküli olvasót.

45. l. 5. j. Miután Takson vezér alatt a' német honból gyalázzal csakán benn visszavért hét magyarokról Pray által használt XV. századi és a' dubniezi krónikából némi idézéseket fölhordott, a' köv. lapon és jegyzetben így fejezi ki magát P.: „*Gyak autem fama notatum, despectum et contentum hominem significat*“. Minő nyelvbene jelent *gyak* becstelent, vagy miféle glossariumból merítette értelmét? rec. nem tudja: de azt bizvást állíthatja, hogy a' budai és dubniezi krónikákban a' „*Het Magyar et Gyak*“ merő könyvleirési hiba. Világosítást nyújt erre a' XIV. századi bécsi k. krónika hol ez áll: „*Qui quidem septem, ob offensam hujusmodi, Magyorkak és Gyoz, sive Lazari, sunt vocati*“ **). Ki ne értené ebből, hogy magyarkáknak, gyoz, azaz *gyász*-magyaroknak esűfoltattak e' hét csonkitott férfiak? kiknek koldulásból élő maradékaik sz. István által az esztergami sz. Lázár' monostorának alája vettetvén, szent Lázár' szegényeinek hívatnak hiteles történetírók szerint. A' hibás és homályos helyeket több krónikák' egybevetéséből szükség felvilágosítani. Kétségtelenül helyesb a' „*gyoz*“ mint az értelem nélküli „*gyok*“. Szeged körül ma is hallható: gyósz, opom, stb. hasonló szavak, gyász, apám, kiejtésére. De minek arra bizonyítvány, miről számos nyelvrégiségeink tanúsítanak.

64. l. 1. j. Zaránd vmegye' elnevezése Kopán somogyi vezér' kopasz Zerind nevű atyjától származottnak iratik. Ezt könnyen teheté P, kútfői hiteles bizonyosság nélkül merőn a' név' hasonlatosságából ítélve; de mást mond Béla' névtelen jegyzője ***), szerinte Árpád Velök (Veluc) nevű hadnagynak ajándékozta a' zarándi ispánságot, következésképp azon nevű vár a' magyarok' bejöttekor már fön vala.

67. l. 1. j. Midőn Kean bolgár fejedelem tartományát a' mai Oláhországba helyezé P., óhajtott volna rec. hogy lakhelyünk' ismertetésében híven eljáró névtelen jegyzőnek azon sorait (Cap. XI, XII.) hol a' Tisza és Duna közötti földet az oro-

*) Hungaria et Atila. Lib. II. cap. XVIII. p. 194.

**) Cornides Dan. Vindiciae Anon. Belae Regis Not. ed. a J. Chr. Engel. Budae, 1802. in 4. in Tabula geographica Hungariae veteris. Névtelen jegyzőnk' ime' sorainál fogva: „*Dux vero Arpad, ab orientali parte dedit Eleudunec, patri Zobolsu, silvam magnam, quae nunc Vertus vocatur, propter clypeos Teothonicorum inibi dimissos. Ad radicem hujus silvae, juxta stagnum Ferteu, Saac, nepos Zobolsu, longo post tempore castrum construxit*“. (Cap. I.). — „*Sac Castr.*“ a' Fertő mellett látható.

*) Anon. Belae R. Not. de gestis Hung. Lib. ed. Steph. Lad. Endlicher. Viennae, 1837. in 8. — Cap. I. VII. XI. XLV. pag. 96. 103. 112. 176.

**) Joan. de Thurócz, Chronica Hungaror. P. II. cap. IX. apud Schwandtner. Scrip. rer. Hung. ed. cit. T. I. pag. 85.

***) Cap. LII. ed. Endlicher. pag. 190.

szok és lengyelek' határáig Kean bolgár nagy vezér a' Zalán nagyatyja által sajátítottak említi, úgy a' Maros és Duna közötti bolgár földet is nyomos egybevetéssel röviden felvilágosítsa, és eként vonandó eredmény' kiemelésével szölgön a' sz. István idétti bolgár föld' helyzetéről. Kórszaki fonál' kézen tartása nélkül zavaros a' régi geographia.

67. l. 2. j. Hiszi, 's az olvasókkal is elakarja hitetni P. a' krónika szerint sz. István kir. idejében (1003) élt, ősatya „proavus“ mellékszóval nevezett Zoltánnak az Árpádfi Zoltán fejdelemmel egy voltát; számba nem véve, e' tárgyra legrégibb 's leghitelesb írónk' Béla kir. nevetlen jegyzőjének előadását, melybe Takson' fejdelem-sége harmadik évében már megholtnak mondatik Zoltán *). De vegyük bár ezt kétes dolognak: magából az idővetésből mi fog kisülni? Zoltánnak születése 896, vagy 7dik évre esvén, 1003ban száz hét évesnek kellett volna lennie **); hihe-tő-e kérdjük, hogy sz. István olly aggott férfit helyezzen a' Keantól elfoglalt Havasalföld' kormányára? — vagy más részt hirdeti-e valamely történetíró Zoltánnak az ő unokái' fejdelem-sége idétt 947től 1003ig és így 56 év folyta alatt valamely zugban magányul éltét? — Ha a' „proavus“ szóban valóság fekszik, nem lehetett-e sz. Istvánnak olly nevű őse anyai ágon?

72. l. 5. j. Kétkedik P., vajjon a' két Gize-la közül melyik, sz. István nője, vagy testvére volt-e Vazul vakításának vétkes rendelője? — Ezen kétséget támasztani fölösleges, midőn krónikáink egyre a' királynét állítják a' borzasztó cselekvény' fejeül. Temesvári Pelbart, kinek P. alább 104ik lapon hosszas sorait kiírá, bizonyára hiteles adatokra támaszkodva hirdeti: „Vazul, qui obiit per effusionem oculorum per reginam Gezlum, consortem regis sancti Stephani“. Hogy is esz-közölhetette volna a' Venetiában élő másik Gizela, Vilmos vezér' nője, a' Péter anyja, sz. István rendelését megelőzőleg olly gyorsan, mint a' történetek beszélők Nyitra' várában az orkoadást?

78. l. 9. j. A' „Potestates“ szónak „Primores“ magyarázat van adva. Az volt ugyan tá-gasb értelemben; de itt birót és kormányzót je-lent, mint Olaszthonban a' Podesta.

85. l. 5. j. „Latrunculi, seu Bissen“. E' magyarázatnál Horvát István' földézett értekezé-sére utal P.; de ott illy vitatásnak nem csak nyoma nincs, sőt ellenkezőre találni, mert a' Latrunculus nevet egyenesen palócra ruházza H. és a' krónikák' saját szavaiból kün és besenyő palócok' fönlétét bizonyítja. Besenyők (Bisseni) voltak-e az okaért a' szóba vett Latrunculusok? állítani jó-zan criticát sértő vétség, a' mibe ujolag sülyedt P. a' 111ik lapi 9ik jegyzetnél, hasonlókat mondó.

86. l. 9 es 10. j. Mefő helytelenül áll; Mén-főt kelle írnia.

*) „Dux Zulta, tertio anno regni filii sui (Tocsun), de ergastulo corporis viam universae carnis egressus est“. Anonymi Belae Regis Notarii de gestis Hungarorum Liber. ed. Steph. Lad. Endlicher. Viennae, 1827. in 8. Cap. LVII. pag. 201.

**) Katona Steph. Historia critica primorum Hungariae Ducum. Pestini, 1778. n8r. pag. 269.

96. l. 9. j. Gyógy nevű hely, hol Gellérd püspök Fejérvárról Pestre jövet sz. Sabina templomában misét monda, a' név némi hasonlatosságából Tétény melletti Diós pusztára tétetik. Való ugyan, a' miként régi iratokban találhatni: gio, giou, gyoszó, úgy most is él a' palóczságnál gyió, gyivó szolás „dio“ helyett; régi helyeink' kikeresésében mindazáltal több kívántatik a' név' pusztá hasonlatosságánál. Utba igazíthatja e' helyet keresendőket, oklevelek' nem létében, azon ős monda, miszerint a' fejérvári országuton eső nyéki pusztában létezett egykor a' kérdéses templom; a' mi Gellérd' költözés-rendével jobban összefér. Igazolja e' véleményt romjaiban még néhány évek előtt ottan látszó kápolna, melytől a' határ Kápolnás Nyéknek hívatik maiglan; mi szinte Gyógy helyetti újabb nevezetét árulja el. Fölötte szűk kezű adományzást tett volna Árpád Kund hadnagy' részére, ha Budától fogva Százhalomig és Dió-sig terjedt csak a' birtokrész azon Gyog helyett, mit Béla' névtelen jegyzője határol túze ki *) Vigyázatot javal a' critica, nehogy a' történetkönyvekben Gyod, Gyog és Gyogh néven előforduló e' helyet összezavarjuk a' XIV. századi oklevelekben találtató Gyoch és Diús vagy Diós faluval **). Mennyi hasonló nevű hely találtatik csak egy megyében is, mondani fölösleges.

Jerney János.

(Vége következik).

Állítások, vélemények, felvilágosítások.

— Észrevételek Györy úrnak az Ismertető 1838ki 22. 23. és 25. számaiban foglalt vá-laszára (Vége). — A' 195. 196. 197. lapon to-vább 6 pontban öt kifogásai vagynak,

1ső „Félre tévén a' hypothesiseket, a' fenék se-besség mindig = 0; mert a' vizet a' maga moz-dúlhatlan fenekétől, csupán mathematicai vonal választja el“.

Itt újságot mondott Gy. úr! Hát a' vízszinti sebesség nem mathematicai vonal által képzelhe-tő, vagy is Györy úr' kitétele szerint; a' viz a' felső színén, a' levegőtől nem mathematicai vonal által van-e elválasztva; 's a' közép sebesség, a-kárholt találtassék az, nem mathematicai vonal által képzelhető-e csak? Hogy a' mathematicai vonal egybeiránt 's a' „semmi“ ugyanazonos fo-galmak-e, vijják ki nagyobb theoreticusok, mint én vagyok; de ha az úgy van, akkor a' Duna'

*) „Et in eodem loco Cundunec, patri Curzan, de-dit terram, a civitate Athilae regis, usque ad centum montes et usque ad Gyog, et filio suo dedit unum castrum, ad custodiam populi sui“. Cap. XLVI. ed. cit. pag. 178.

**) A' fejérvári káptalan' némi 1533ki oklevelében olvashatni: „Possessio Cruciferorum de Alba, in Gyoch prope Budam, et in Comitatu Pesthiensi habita“. Fejér Georg. Codex Diplomaticus Hungariae. Budae, 1833. in 8. Tom. IX., vol. II. pag. 254. Hevenesi' kéziratából. — I. Lajos kir. 1363. okleveleiben: „Possessio Diús vocata in Comitatu Albensi existens“ — Alább: „Diós“. Ibid. Tom. IX., vol. III. pag. 358. 541.

Rendkívüli toldalék a' Figyelmező' 11. számához.

szélessége, mint mathematicai vonal $=0$, mélysége mint mathematicai vonal $=0$'s sebessége is $=0$; 's így a' lefolyó Duna is, melly e' három factornak tevetje $=0$.

„A' 2ik pontban sürgeti, határozzam meg, mit értek a' fenék-sebességek alatt?“. Többféle módon történvén a' mélyítés, itt hosszas értekezésbe nem bocsátkozhatom, úgy is majd minden hydrotechnicus könyvben vagyom róla szó; 's így egy eset legyen elég. A' fenék-sebesség alatt nemmelly esetben azt kell érteni, mellyel a' víz közvetlen az akadályba p. o. a' kövecsbe ütközik. Jusson eszébe Gy. úrnak a' hydrotechnicus quadrans, ha a' ezernán vagy dróton függő golyóbist közel a' víz' színe alatt tartja, a' felső sebességgel, ha a' fenékre bocsátja, a' fenék-sebességgel fog a' folyam bele ütközni.

A' 3ik pontra már fent feleltem.

A' 4ik pontban azt mondja: „Olly értelemben (mint felebb) mind a' nagyobb, mind a' kisebb mélységű szelvényeknél, a' fenék-sebességnek kell lenni $=0$. Más értelemben pedig, ha t. i. a' fenék' sebességének 0-ba válását V. úr szerint, csupán a' magasságok' növekedésétől függesztjük fel; még nagyobb magasságoknál tagadó sebességekre kellene akadnunk. Például Eytelwein hypothesist vévén fel, a' fenék-sebesség $=c(1-0,008 h)$ stb.“.

Ez csak azt bizonyítja, hogy Eytelwein' formulája nagyobb mélységeknél nem alkalmazható, 's így ha valaki mégis teszi, és képtelenségeket rit ki belőle, minekutána már annyi hydrotechnia által figyelmeztetve vagyunk, hogy az nem csak 250 láb mélységnél, de sok esetben már 30nál sem használható kívánt szorossággal, vádolja maga magát.

Egyébiránt, hogy Eytelwein' formulája képtelenségre vezet, már azt néhány évvel ezelőtt olly helyen hozám én fel, hol azt Győry úr maga hallhatta *), 's így nagy elszánás volt, állításaimnak olly hypothesist vetni alapul, mellynek gyenge oldalát én elébb mutattam ki.

Az 5ik pontban a' következő állításom támadtatik meg.

„Gy. úr' theoriája szerint a' H-nak (hatásnak) folyvást növekednie kellene, így egyenlő anyag mellett a' mélyítésnek is; mi a' tapasztalással el-

lenkezik, bizonyos határa levén a' folyam' hatásának“.

Itt őszintén el kell ismernem, hogy tévedésből állítam azt, mintha Győry úr' theoriája szerint a' H-nak folyvást növekednie kellene; melly állításom csak azon esetben lett volna helyes, ha az ismert arányságba a' sebesség $=s$ vízszinti sebesség volna, mint azokat Gy. úr az Ismertető' 22. 's 23ik lapjain csakugyan vevé, de azon megjegyzéssel, mivel a' felhozott esetben, érezhető különbséget nem okozhatnak; 's így elismerem mondom, hogy állításom tévedésből történt. Emberek vagyunk.

Azt ennél fogva ekkép igazítom.

Gy. úr' theoriája szerint a' H-nak azaz, a' fenékre hatásnak folyvást egyenlőnek kellene maradni, 's így, egyenlő anyag mellett, a' mélyítésnek sem lehetne megszűnni; mi a' tapasztalással ellenkezik, bizonyos határa levén a' folyam' mélyítésének.

Gy. úr azonban a' felidézett pontban nem az érintett hibás állításomat igazítja, hanem rám fogja, mintha a' factumot *ms* változó mennyiségnek állítottam volna; így természetes, hogy a' czáfolat engem nem illet. Mi pedig a' fenék-keményiségről állítását illeti, hogy a' tapasztalás folyvást egyenlő anyagot stb. előmutatni nem képes, az elene szől; mert azon szavaim, „egyenlő anyag mellett“ épen azt teszik fel, hogy az anyag változhatnak; ellenben midőn Gy. ekkép okoskodott:

„Összeszorítatván pedig a' javaslat szerint a' Duna 150 ölnyi szélességre, minthogy ezen szélesség-adás után, a' víznek épen azon ereje lesz, melly van a' Sz. Gellérdegyi szorulatnál: semmi ok nincs, hogy a' folyó a' maga ágyát épen azon keresztmetszés mértékei szerint, melly a' Sz. Gellérdegyénél találta, ki ne mélyítse“, nyilvánvaló, hogy okoskodásából kimaradt azon tapasztalásra való tekintet, mellynél fogva az „folyvást egyenlő anyagot előmutatni nem képes, millyen a' folyvásti mélyítésre, szelvényben, hosszában, mélységiben akármeddig, megkívántatnék“.

Ezeknek megfontolása után, hinnem kell, hogy minél sebesebb valamely víz, annál nagyobb ereje van ágyát mélyebbre ásni és tisztán tartani, 's hogy mind a' mellett, ugyan azon szélességgel, más keményebb nemű föld illendő mélységre nem fog kiásatni, stb.

*) A' m. t. társaságnak, aug. 25. 1836. tartott kisgyűlésében (mellyben a' jegyzőkönyv' bizonyossága szerint Győry Sándor is jelen volt), egy hivatalos tudósításom olvastatott, mellynek 4 — 5. lapjain többi közt ez áll:

„Eytelweinnek a' közép sebesség' kiszámolására talált ezen formuláját $V=c(1-0,004 h)$ kénytelenek vagyunk félre tenni, mert — meglehet, hogy az, kisebb, rendes ágyú csatornáknál alkalmazható, de — nagyobb folyóknál haszonvehetetlen; mellyre legyen elegendő csak azt említenem, hogy ezen formula szerint 41 öl 4 láb mélységű folyóban (melly ugyan ritka, de 30 ölet és e' körül, a' Dunának Orsova feletti szorosaiiban több helyen

találni) a' közép sebesség $=0$ lesz: melly látnivaló, hogy lehetetlenség; 's tulajdon tapasztalásomból mondom, hogy az említett helyen — hol nagyobb mélységekben is vétettek keresztmetszések — annyira megkevesítette ezen formula a' kiszámított víz' mennyiségét, hogy szinte felényire adta azt, mint más rendes helyeken vett keresztmetszésekben.“

Hogy e' kivonat egészben 's minden részeiben egyezik a' m. t. társaság' levéltárában, 1836—266: I. jegy alatt létező eredetivel, bizonyítom, Pesten, martius' 9. 1839.

Szatay László, m.k.
mint a' m. tud. társaság' levéltárnoka.

A' hibákat, melyeket kimutatók, azzal melegegeti, „hogy hasonló csekélységek a' legnagyobb mathematicusok' évekig dolgozott munkáiban is találkoznak“.

Elhiszem, de abból sem az nem következik, hogy a' nagy mathematicusok' hibáit utánozzuk, kiket nem az említett hibáknál fogva tartunk nagyoknak, sem az hogy ki ne mutassam azokat, kivált midőn a' botrányokig nagy számmal fordulnak elő, úgy hogy tartani kell tőle, hogy kettőnk kívül más alig ha értheti, miről van szó. Így p.o. azon lapon, melyről említém, hogy csak hirtelen 5 hibát vévük észre, még a' kimutattakon kívül ezeket kell kijegyezni.

A' 3ik sorban alulról 5 helyett 15nek

Iső sorban — 1688 — 16880

A' második hasábon a' lajstrom alatt

1ső sor — 1688 — 16880

7ik sor — 2211 — 22110

8ik sor — 2211 — 22110nek kel-

lene lenni. Hogy pedig az ms-t fenék-ellentállásnak nevezém, nem elcsavarás, hanem szinte hibájának kimutatása; nézze meg jól a' felidézett lapot, hol maga annak nevezé.

Győry úr tartoznék, ha már megtörténtek a' hibák, azokat az Ismertetőben kijegyezgetni; mi által meg lennék kimélve illy munkától, melyért neheztelt; de mivel ő azt nem teszi, nekem kell azokat annyival inkább kimutatni, mivel számai, mint látni fogjuk, olly annyira, ingók [vacillantes] hogy ember nincs, a' ki kitalálhassa, melylyikét akarja már valónak 's maradandónak meghagyni; p.o.

az Ismertető' 24. hasábján a' közép magasság = 2,95

a' 199. — — — 2,25

A' felemelkedés amott — — — 0,482

— itt — — — 0,75

Számokkal így manőverirozni, igaz, igen kényelmes dolog, úgy akármit lehet bebizonyítani; de ha azt kívánja, hogy állításai hitelesek legyenek, vagy maradjon meg az egyszer megállapított szám mellett, vagy bizonyítsa be, hogy

2,95 egyenlő a' 2,25-el stb.

Ha pedig, mi az előzmények után ítélve, igen hihető, a' 2,95öt, mely az Ismertető' többször felidézett lapján a' lajstrom alatt a' 6ik sorban, 200'-nyi megszorítással közép magasságnak legkisebb vízre van véve, ugyancsak nyomtatási — vagy tollhibának találja vallani: akkor kérem bizonyítsa be azt, hogy Vörösnek adatai szerint a' PQ profil közép magassága 150'-re kis vízzel = 2,95

200'-re pedig 2,25 ;

mit annyival inkább tartozik tenni, mivel engem, rossz kedvében, gondatlansággal vádolt.

Majd kikerül, ki a' gondatlan; addig is pedig, míg azt eszközölné, csak azt jegyzem meg, hogy minekutána a' 199ik hasábon a' 14ik sorban 15 vízállásra újra 18 láb közép mélységet talált, kis vízre közép mélységnek 3 lábnak kell lenni, mert

18—15=3 's így a' sebesség is szerinte $\frac{24000}{3 \cdot 1200}$

= 6,666, nem pedig 8,888; hiába való a' hátulsó kapu; a' genialis hiba megtörtént.

Mit továbbá a' közép sebesség' csökkenésé-

ről mond, midőn a' szélesség és eset változik, az mind helyes lenne, ha ki birta volna vivni a' tárgyat, de így, mint egyoldalúlag felfogta, csak állításainak következetlenségét valósitja.

Midőn t. i. a' mélységet a' sebességhez alkalmaztatja, a' sebességet = c állandó mennyiségnek veszi, 's ekkép okoskodik $900 \cdot 3 = 1200$ h,

mellyből lesz $h = \frac{900 \cdot 3}{1200} = 2,25$, tehát a' sebesség

= c = $\frac{24000}{3 \cdot 900} = \frac{24000}{2,25 \cdot 1200} = 8,888$.

E' szerint a' sebesség akármely szélességben ugyan az; legyen p.o. B=27000 lesz szerinte a' mélység = 0,1 láb, 's a' sebesség újra

$c = \frac{24000}{0,1 \cdot 27000} = 8,888$.

Ezen okoskodást ekkép lehet semmivé tenni. Ugyan azon joggal, mellyel Gy. úr a' sebességet állandó mennyiségnek véve, vehetni a' mélységet is állandónak; mellyből lesz $8,888 \cdot 900 = 1200$ c.

's $c = \frac{8,888 \cdot 900}{1200} = 6,666$, mint feljebb, és nem 8 888.

Tévelygése tehát itt abban áll, hogy a' sebességet minden motiválás nélkül állandó mennyiségnek véve a' 199. 's 200ik hasábon felfogott kérdést nem bírván kivívni, hol neki készül ugyan megmutatni, mikép nagy vízzel a' közép sebesség kisebb lehet, mint kis vízzel, de egyszerre a' nagy készüllet mellett felsül, mert hogy a' szélesség változásával az eset = a 's így a' sebesség is változik, a' fennforgó esetre nem csak ki nem vivja, sőt egy szóval sem érinti.

Ha már a' tárgyhöz hozzá fogott, tetszett volna a' másik feltételt is vizsgálat alá vonni, ha vajjon a' szélesség' változásával az a-t lehet-e a'-val egyenlőnek tenni.

A' 8,888 sebességnek megfelelő sebességet, mellyet Gy. úr a' 200ik lapon közelítéssel keresett, egyenesebb úton c' következő egyenli-

$\frac{150000}{8,888} = 2700$

tésből $b = \frac{15}{15}$ találhatta volna. Egyéb-

iránt ezen számvetés is bizonyítja, hogy a' szélesség nevedekésével a' sebesség fogy. 'S miért nem alkalmazá ezen elvet a' legkisebb vízállásra is? hol a' mint feljebb megmutatám, a' sebesség állandó mennyiségnek van általa téve. 'S im illy következetlen állításokon alapszanak épen nem szerény kérdései. Boldog, ki még tévedéseiben is talál örömet.

Hidróli értekezésében a' Duna' dagályát illető számításaiban, a' víz-emésztést, a' miről már felebb szó volt, 200,000 köblábnak téve, melly a' mint említém, nem a' 1775iki vízállásnak, melly volt a' budai vízmérték szerint = 24'—2'', hanem 18 láb vízállásnak felcél meg.

Ennyiben tehát tisztában vagyunk. Elkövetett legnagyobb hibája mindazonáltal ott abban áll, hogy nem a' 18 láb vízállásnak, mint kellett volna, hanem a' 24' 2''-nek megfelelő keresztmetszés' udvarait vette számba. Hogy ezen tévedésénél fogva minden számvetéseinek végeredményei a'

21ik laptól kezdve a' 28kig mind hibásak, magában világos.

Egy másik hiánya abban áll, hogy figyelem nélkül maradt azon körülmény, mellyel fogva az alsó profilumoknál történt változások a' felsőbekre is befolyással vagynak, p. o. midőn a' 25. lapon a' GK profilnál a' dagályt számítja, az AB profilnál történt dagály' visszahatásának befolyását tekintetbe nem veszi.

Eytelwein' formuláját továbbá, melly az írónak czélzása szerint azon esetre szolgál, midőn valamely folyam egy szinte perpendicularis sarkantyú' beépítése által szorítottatik, olly esetben használja, hol a' folyam egy folytonos, a' vízmenetben építendő gát által szorítatnék. 'S ezen két pontra való tekintettel volt felhozva (az Athenaeumban) az orsovai szorosnál tett tapasztalásom, hol a' vízszin változása [Wasservechsel] a' szorosnak felső végénél szinte 6 lábbal nagyobb mint az alsónál.

Gy. úr végtére a' szorításoknál az elszorított résznak profilumait veszi számba; szorosan a' víz-emésztés' aránya szerint, melly az illető részekre esik, kellene a' merőszeg' szélességét a' rendetlen ágy' mértékeiből ki hozni. De ez itt nem megrovásul, hanem csupán figyelem-ébresztésül szolgáljon, t. i. mikép lehetne az általa mutatott módot még némikép tökéletesíteni.

Ha Gy. úr hidróli értekezésében a' 18 lábnak megfelelő profilumokat veszi számba, akkor a'

22ik lapon	0,3326	helyett talál	0,4306
23	—	0,572	— 0,85205
24	—	0,123	— 0,26192
25	—	0,84411	— 1,11221
26	—	0,47	— 0,622

nyomot; 's ha ezen adatok szerint az ismert formu-

lába $c=90,278 \sqrt{\left(\frac{s}{p} \frac{\alpha}{\lambda}\right)}$ az $s=32023,5$ nek, a'

$p=b+2h=971$ nak, az $\alpha=80+89,57+30,4^*)=$ közel 200 vonalnak tétetik, λ -dát 9600'nak meghagyván, lesz: $\log. c=0,79494$ és $c=6,23654$; melly is a' Sz. Gellérdehegyenél találtató vagy az új meder leendő profiljával = 32023,5 sokszoroztatván ad 199711 emésztést, tehát csak 289° kevesebbet a' felvett legnagyobb vízemésztésnél, akkor, midőn Gy. úr tévedésénél fogva (ő azt pseudo-praxisnak nevezné) 23680° -al talált többet.

Györy úr a' tisztelt olvasó közönséggel azt szeretné elhitetni, hogy észrevételeim csak keresgélte aggatódzások, mellyek rossz akaratból származnak. [lásd Gy. úrnak „hítlapi furesaságát“ az Ismertető 4ik számában]. A' tisztelt közönség ítélje el, hogy, midőn az Athenaeum 48ik számában, a' most kimutatott hibákra való tekintettel, ekkép nyilatkozzam, „hogy Eytelwein formulája alkalmazható-e kívánt szorossággal olly esetre, midőn a' folyam nem egy helyt, hanem talán mértföldek hosszában szorítottatik, nem mernék hirtelen igennel felelni stb.“ a' rossz akaratnak nyomát föllelhetni-e szavaimban? Olly kimélettel bántam vele, a' minőt ő ismerni sem látszik 's annál fogva viszonzoz-

*) 30,4'', Eytelwein' formulája szerint, a' változott AB profilból származott dagály GK-nál.

ni nem is képes. Ő volt az, ki már első vála-szában nyugalmit elvesztve, minden ok nélkül sér-tő kifejezésekkel élt, 's a' tárgyról vitát epével keseríté, 's most criticalai dulongásokról álmodozik; szeretném látni, mikép bizonyítja be, hogy az Athenaeumban ellene dúlongtam. Vagy talán más-nak ügye mellett kíván felszólalni? Méltóztassék — ha csak sympathiából is — igen szépen fog az Gy. úrhoz illeni; én pedig, higye el, a' szövet-séget nem fogom irigylélni, mellyben magát e' rész-vét által helyheztesztendi.

Midőn az Ismertető' 25dik számában vála-szát befejezné, képzelt győzödelmét új diadallal ünnepli, hősi tetteinek elszámolásával. Egy kéré-sem van e' tekintetben hozzája: legyen olly szives, a' napot velem is tudatni, mellyen a' nyert ütkö-zetnek emlékezetét kétségkívül újra fogja megün-nepelni; mert ez esetben, nem fognám elmúlasz-tani, örömet, azon néhány rossz taraczkból, mellyek-ről mostani helyzetemnél fogva „mint első hajó-zási mérnök“ rendelkezhetem, a' budai várfokon elsütendő néhány üdvölvések által is öregbiteni.

Még egy szót befejezésül. Szives volt nekem egy kis leczkét is adni a' paraboláról, mellyben a' para-meter' használatát mutogatja. Köszönet a' jó aka-ratért; de a' leczke ez úttal nem nekem, hanem Eytel-

weinnak szól, mert az $x = \frac{a}{D^2}(D-d)^2$ már Ey-

telwein által használt formula. 'S már most, mély analyticus úr! maga is látni fogja, hogy ezen ál-lítása: „úgy látszik, hogy V. úr (rectius Eytelwein, kié a' formula) nem igen ismeretes az analytica geometriával 's a' görbe vonalak' theoriájával“ — a' 6ik, igen merész hypothesis.

Vásárhelyi Pál.

T. társaságok.

— Az almanach-társaság, mellynek czéljait és szerkezetét figyelmes olvasóink az e' la-pok' 28. 's köv. szeletein közölt programmból is-merik, közel kétszáz részvényes tagot számlálván, f. hónap' 2. és 3ikán, az academia' teremében tartott köz ülésében magát megalakította, 's a' közzé tett szabályjavaslat' értelmében, munkálkodásai vitelé-re 's pénzalapjának kezelésere, titkos szavazás' útján következő részvényes társait bizta meg. I. Igaz-gató választmány, melly a' dolog' gazdasági rész-tét viszi: *Egressy Gábor*, a' pesti m. színház' tagja; báró *Eötvös József*, kir. kerül. táblabíró 's m. acad. 1. tag, *Gaal József*, m. kir. helytar-tósági accessista 's acad. 1. t.; *Kúthy Lajos* (egy-szersmind jegyző); *Lónyay Gábor* tbíró; gróf *Ráday Gedeon* tbíró; *Schedel Ferencz* tbíró 's m. acad. titoknok (egyszersmind elnök); *Szilasy János*, m. kir. egy. theol. prof. 's acad. r. t.; és *Trefort Ágoston*, m. k. udv. kamarai tiszt; továbbá pénztárnok *Csanády Ferencz*, h. ügyv.; ügyvéd: *Perlaky Sándor*. — 2. Bíráló választmány, a' munkálkodások' szellemi része' vitelé-re: *Erdélyi János*, h. ügyvéd; *Kiss Károly*, nyug. cs. kir. kapitány 's m. acad. 1. t.; *Szontagh Gusztáv*, nyug. cs. k. kap. és m. acad. 1. t.; *Tóth Lőrincz*, hites ügyv. 's m. acad. 1. t.; és *Vajda Péter*, m.

acad. I. t. (egyszersmind szerkesztő). — Ez alkalommal az alapszabályok átnézetvén, némely apró módosításokkal helyben hagyták, 's több rendbeli utasító határozatokkal pótolattak.

Erre következett márt. 8. az igazg. választmány' első ülése, melyben egy, még 1840-re kiadandó fényes m. almanachra a' szükséges első lépések elintéztettek. Az itt költ jelentéseket jövő számunkban közöljük.

— A' *Kisfaludy-társaság* által második jutalomra érdemesített ballada' szerzője *Ajtay Gyula*, philosophiát hallgató Kolosvárrat; kinek kívánatára azt Athenaeumunk legközelebb közölni fogja.

— A' Szerbszke Novine' 11d. számában a' *Szerb Maticza* nevű társaságnak — mely, mint már említők, hasznos szerb. könyvek' kiadatát tűzé ki céljául — mostani pénzállapotjáról tétetik hivatalos tudósítás. Ki tetszik ezen tudósításból, hogy a' társasag' tőkéje 9390 ft. conv. pénzben. Az alapítók között, kik nagyobb részt kereskedőkből állanak, legyen elég megemlíteni a' következőket: Nagy Szentmiklósi Nákó János 1833-ban 50 ft. kész pénzben, 1838-ban 5000 forintot kötelezvényben, Kevermesi Tökölly Péter Csanád vmegye' főispánja 1600 ft. kötelezvényben, Stan-kovics István karlóczy érsek 400, Obrenovics Milos szerbiai uralkodó fejdelem 200, Szkriben-tyi Rigyicsky Pál 200, Rudnai Nicolics János 100, Kevermesi Tökölly Száva 100 ft. mindnyájan kész pénzben. Eddig a' társaság a' Lyetopisz czimű folyóirathól 45 füzetet 's azon kívül 20 darab könyvet adott ki.

Necrolog.

— A' m. t. társaság ismét két igen érdemes tagját veszté el. T. i. folyó hónap' 7ikén reggel halt meg Pázmádon, Győr vmegyében, az ottani plebános, alesperest 's m. academiái rendes tag, *Horvát Endre*, eposi literaturánk' egyik hőse, élének 61d. évében. Erdemei a' literatura körül közönségesen ismertek. Főbb munkái: *Zircz emlékezete*. Buda, 1814. 4., mely az Aurorában kijött több kisebb hőskölteményeivel 's beszélyekkel, 1832-ben újra megjelent Pesten Beimelnél: „Kisebb költemények“ czim alatt, és *Árpád*, hősköltemény 12 könyvben, Pest, 1831. n8. A' m. academia' igazgatósága, midőn az intézetet 1830. nov. 17. Pozsonyban alakítaná, őt a' nyelvtudományi osztályba harmadik rendes taggá nevezte, 's Kisfaludy Sándor' t. taggá lettével, 's Kölcsey Ferencz' halálával, mult évi szeptemberben, az első, fizetési helyre mozdítá elé.

Továbbá, tegnap, martius' 11., déli 12. órakor halt meg Pesten Gattájai *Gorove László*, tbiros 's m. acad. I. tag, rövid betegség után, élének 59d. évében. A' boldogult fiatalsága óta sokféle korszerű munkálatokkal bővítette literaturánkat, eleinte ugyan is mulattató, később ethikai 's historiai dolgozatokkal, sőt élte' alkonyát is folyvásti fáradozásban 's hazai ügyek iránti részvételben töltötte. Csak a' minap tettünk jelentést a' m. academia által kezelendő jutalom-alapítvá-

nyáról; jelenleg pedig egy, a' temesi bánaságban alkotandó gazdasági társaság' tervével foglalkodott. Béke a' nemes' hamvainak! Legszebb reményekkel biztató fiától várjuk most, hogy az atyja' halála által támadott hézagot pótolja. S. F.

Literaturai mozgalmak.

— Budán, a' m. k. egy. bet. febr. 27. megjelent az academia' haviiratának, a' Tudománytárnak második, vagyis februáriusi füzeté. Itt *Briedl Fidé*l bakonybéli aesthet. prof. értekezik a' szépizeti rokonságokról, *Luczenbacher János* r. t. az esztergami érsekség' pénzmesteréről (pisetarius); *P. Horváth Lázár* második közlését adja Victor Hugoról, mint költő-, 's drámáiról; *Gegő Elek* I. t. a' sz. Ferencz-rendü bosnyák szerzeteseket kezdi ismertetni, 's berekeszti az értekező részt ismét Luczenbacher' okleveles toldaléka. A' literaturai rész' tartalma. 1) Criticai szemle, a' vallástudomány', föld- és népismeret' 's természethistoria' mezején. 2) Bibliographia, 14 új munka' jelentése. 3) Academiai tudósítások. — Szokott tartalmi átnézeteinkből is észreveendik olvasóink, hogy fontosabb tárgy, 's e' mellett tarkább 's érdekesebb vegyületű tudományos folyóiratunk a' Tndománytárnál nem volt; — 's illy *ti zenkét füzet*, ékes vélinkiadásban csak 5 ft. cp! (postadij azon felül 1 ft 36 kr.).

Mart. 2d. vettük a' Tud. Gyűjtemény' mult évi novemberi kötetét, illy tartalommal: 1. A' francia lázadás' alapokai. 2. Oskalai gyakorlatokról, Herderből Perlaky S. 3. Általános befolyása a' tudományos törekvéseknek az ember' lelkére. 4. Az élet' szeretetéről. 5. Egy közönséges nyelvről, Sasku. 6. Trágyázásról. 7. I. Ferdinand kir. oklevele annak bizonyásául, hogy a' mai Horvátország a' Szlavonia. A' literaturai rész Gebhardt Ferencz' „Különös orvosi nyavalya- és gyógyítás-tudományát“ ismerteti, 's folytatja Müller János' physiologiájából a' hangtant.

Pesten, Trattner' bet.: *Enchiridion iuris ecclesiastici* cum singulari ad alienas confessiones attentione. Edidit N. Joan. Cherier, A. Diocesis Strig. presb. stb. Ed. secunda locupletata. Pestini, 1839. sumptibus C. A. Hartleben. n8r. Első köt. XXIV és 407 lap, második köt. XX és 413 lap. Ára kötetlen 5 ft. cp.

— **Kérés.** Csak most kapván kezemhez a' „Buda“ játékszini zsebkönyvbe jövődő színműveket, annak sajtó alá bocsátását ekkorig voltam kénytelen halasztani; mely késésnek okát midőn a' t. közönségnek ezennel jelenteném, egyszersmind tisztelettel szolítom fel azon t. cz. jegyzői hivatalokat, melyek az aláírók' neveit meg ne nem küldék, ezt minél előbb megtenni, minthogy az e' napokban sajtó alá kerülendő gyűjtemény f. é. május' elején okvetlenül megjelenendik.

Hazucha Ferencz.

FIGYELMEZŐ

AZ EGYETEMES LITERATURA' KÖRÉBEN.

Kiadó szerkesztők

SCHEDEL, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ **BAJZA.**

HARMADIK ÉV

Pesten.

Martius' 19. 1839.

12. szám.

Tartalom. Hazai literatura. Történettudomány. Budai krónika. Folytatás (Jerney János). — Állítások, vélemények, felvilágosítások. Nádasdy Tamás' életírása' birálatára (Horváth Mihály). — Almanach-társaság. — Literaturai mozgalmak. — Kazinczy' és Kölcsény' emlékeik. — Óvás.

HAZAI LITERATURA.

Történettudomány.

3) *Chronicon Budense. Post elapsos' ab editio-
ne prima et rarissima tercentos sexaginta quin-
que annos, secundam adornavit, textum recogno-
vit, notis illustravit... J. Podhradczky, etc.*

(Folytatás).

100. l. 4. j. Zamur falunak a' Fejérvármegyében Sós-kút melletti Zámor pusztára illesztése ismét név-hasonlatosságból származott tévedést nyilvánítt. A' krónikát figyelmesben olvasván meggyőződhetik P., hogy az nem más, mint a' Fejérvártól éjszaka felé 2 órányi távolságra eső Zámoly falu lehetett, hol maiglan látszó jeles épület-maradványokat a' köz hagyomány Aba kir. korabelieknek hirdeti.

105. l. 7. j. Árpádi házból származott vezérek' jogait vitató, olly juris publici kérdés' fejtegetésébe vágott kiadónk, mellyből nehezen 's bizonyára nem egy lapnyi vitatással vergődhetik tisztába. — E' sorait: „*Dignum praeterea memoratu, Duces nostros Jura Regum in Dynastia sua exercere, et cum Regibus corrigere solitos fuisse*“ nem helyesli rec. sőt általában elene nyilatkozik. — Béla vezérről 1055iki, — sz. László vezérről 1075iki, — András vezérről 1198iki több, — Kálmán vezérről szinte két levélből vont következés a' dologra csak annyit bizonyít, hogy adományoztak herczegségökben alattvalóiknak birtokot és szabadságot. De hiszen azt kiki tehette sajátjával. Királyi helybenhagyás

's megerősítés adott az illy kegyeknek állandó erőt; ugyanazért önmagok a' vezérek és ifjabb királyok, fejökre koronát nyervén, el nem mulaszták megerősíteni elebb osztott okleveleiket. — Az sincs criticával bizonyítva, mit alább következőkben mond: „*Summum itaque dominium, ac jus quoque episcopatus erigendi commune cum Regibus habuerunt*“. Sz. László' biographiájában fölhozott állítása különös munkában Fejér György által eléggé meg van gyengítve *); egy ütéssel tehát nem lehet illy kétes dolgot eldönteni.

107. l. 4. j. Morouth, Marót falunak „*Moravus*“ értelem-adása önkényes, még kellő adatokat vár. A' magyar Moravus-t mindig Morvának mondotta. Marót inkább a' Mauritius, Mór, Moricz, Morocz, Moroth nevet látszik jelenteni, mellyből Maróth származék.

110. l. 4. 5. 8. j. Zala és Zelica folyamok' Szala és Kerka zalamegyei vizekre tétele, ugy látszik Szentiványi és Timon' irataikból kölcsönözött, hibás magyarázat. A' bajor régiségekben szükség e' Zala vagy Sala folyót keresnünk. Számosb tanutételeket mellőzve, Lajos frank kir. az altahai (nieder alteichi) monostor' részére 860ban költ oklevelében áll: „*Dedit itaque Briuinus fidelis Dux noster — de sua proprietate in suo Ducatu quid quid habuit ad salapiugiti infra terminos istos. In orientem ultra Salam fluvium usque in Slougenzin Marchan et Stresmaren, et sic sursum*

*) *Dissertationes in res Hungariae veteris historico-criticae.* Budae, 1837, in 8. pag. 134. seqq. 176. seqq.

per *Salam* usque uuualtungeshuh, et sic inde usque in Hrabagiskeit, et ad Chirihstetin“ *). Ki ne ismerné Salza' vizét a' német honban? — *Bodouch* hegyeknek Badaconyra illesztése is erőltetett, 's nem fér össze a' krónika' helyirati előadásával. Könnyen kisegithette volna magyarázónkat Béla' névtelen jegyzőjének azon előadása, miszerint Árpád Budáról elindulván Sósutnál táborot üte, 's onnan Bodoctu hegyig ért, melytől keletnek a' Vértes erdő vala **); utba vezethette volna a' már említett Hell Miksa' földabrosza, hol a' Győr vmegyei Sokoróhegy' helyén látható a' „Bodoctu mons“. Nem is nevezhet P. külföldi történetírót, melly Henriknek magyar honba Stíría' (?) vidékén keresztül lett becsapását emlitené; miként irhatá tehát oly biztos hangon: „*Situs itaque docet, Henricum per Styriam in Hungariam irruisse*“ — ?

112. l. 19. j. Vértes hegyről a' mi hosszan elmondatik, kétséget ugyan nem szenved: azonban a' németekkel iütközet' helyét könnyű szerrrel kimutathatta volna kronikánk' magyarázója, ha az összehalmazott idézetekkel gyérebbe élve, régi geographiákra fordít gondosb tanulást. Maiglan tudatik pontja a' kérdéses iütközetnek Fejér vmegyei Alesüt helység' határában.

121. l. 3. j. és 123. l. 4. j. A' „*Solum*“ mint kevésbé tanulságos, sőt criticus bszantó bő magyaráratnak tanácsosb vala véggképen elmaradnia.

129. l. 3. j. „*Nyir, Hungaris sabulum denotat*“ — E' magyarázatra mindenki méltó álmélkodást nyilvánít. Szereti hinni rec., hogy nem P. tollából, — ki egyébiránt nyelvünkön tökéletesen ír és beszél, folyt a' „sabulum“, hanem nyomási hiba „betula“ helyett, ámbár a' „Syllabus errorum“ közt nem leli föl. Iskolás gyermekek' kezén forgó Párizspái' szókönyvében is olvasható a' nyir és Nyirseg' hív tolmácsolata ***); miként lehete hát így botlania? rec. fölfogni nem képes.

130. l. 7. j. Dobokáról hosszan és dologhoz nem tartozólag mondottakra megróni kénytelen rec.,

*) Monumenta Boica. vol. XI. Monachii, p. 419. Inter monum. Nideraltaceus. Diplom. Miscel. num XIII.

**) „Tunc dux Árpád et sui nobiles, cum tertia parte exercitus sui, de Ecilburgu egressi, castra metati sunt juxta campum putci salis, et inde equitantes, usque ad montem *Bodoctu* pervenerunt. Dux vero Árpád, ab orientali parte (azaz: montis) dedit Eleudunec, patri Zobolsu, silvam magnam, quae nunc Vertus vocatur“. Anonymus B. R. Notar. Cap. L. ed. cit. Endlicher. pag. 185. — Sándor István illy magyarázatot tőn erre: „*Bodoctu mons*. Bodogd hegye. Ezt most némelyek Bodajknak vélik Fejér vmegyében, én mindazáltal Bokodnak tartom Komárom vmegyében“. Sokféle. IX. Dar. Bécs, 1808. Sr. 9. lap. Tudnunk kell azonban hogy mind kettő Vértes hegy' ágazata.

***)) „Nyir: Betula alba. Eine Birke. — Nyirseg: Betuletum, Regio in Hungaria. Betulien, Birkenwald, eine Gegend in Ungern im Saboltscher Komitat, wegen der vielen Birken, so daselbst wachsen, also genannt“. — Dictionarium Vngaro-Latino-Germanicum. Ed. Jos. Car. Eder. Cibiui 1801. in 4. Tom. II. pag. 274.

hogy, ha minden jelesb régi hely annyi kitérő commentatióval kalauzoltatnék; még háromszor 25 ivnyi papirost is fölemésztené a' különben 5 ivre kiferhető budai krónika. Ajánlandó nagy olvasásu írónknak a' kitérőt czélnál 's munkakörben hiu csapongás nélkül maradás, nehogy olla potrida alakuljon dolgozati kiadásokból.

131. l. 11. j. egybevetve: 217. l. 1. j. Sokat állit de nem bizonyít. Szerinte az Osl nemzetség kún ivadék, 's a' Cziráky grófi ág e' nemből hozza le származását. Való ugyan az Osl vagy Ost nemzetségnek már a' XIII. században virágzása, mellyből az egykor hatalmas de már enyészett Kanisay és Csornai ág sarjadzék; rec.' tudtával az Ostfyok is ebből erednek; de hogy e' hadnak Oslu vagy más kún vezér lett legyen alapítója, egy betűvel sem leendő képes betanúsítani P. A' bécsi képes krónika Oslu nevet tulajdonit a' kún vezérnek, 's nem említi honunkba telepését. Critica nélküli magyarázat a' történettudomány' méltóságát mesévé aljasítja. — A' találató emlékek' bizonyításánál fogva II. András kir. alatt tűnnek föl először az Oslak' elődi; jelesen Osl vagy Oslu híró 's ennek két fia Oslv és Belud 1214. Ez utóbbiak némi jószágokat nyerének adományúl 1220; birtokaik Vas, Sopron vmegyében 's Dráva körül. Tőlök eredett ismét Osl, Benedek, stb. — 1228, de különösen 1230ban nevezetes jószágokkal gazdagíták a' csornai prépostságot, annak patronusai lévén, ugyan azért a' convent' régibb és mostani pecsétén olvashatni: „† S. COVENTUS. D. CHERNA: OSLONIS“. — Bizvást nyilvánítja rec. a' második tételre nézve: hogy a' fenyves helyzetü grófi nemzetség maga sem hiszi ebbeli származását, mert jól ismeri Zsigmond cs. és kir. alatt élt törzsökét, kire dicső eredetében hitelesen hivatkozhatik.

135. l. 7. j. Összeavartatnak a' bolgár tartománybeli biszenusok a' magyarhoniakkal. Amazokat illetőleg bővebb bizonyítást kíván a' 2. j. alatt annak fejtegetése, miszerint Constantinus Monachus által 1049ben letelepített fogoly biszenusokból eredésük tanítatik. Már független állapotú biszenus vagy paczinaczita nemzetet helyeznek oda Bizancium' és honunk' történetirói.

136. l. 10. j. Nándor-Fejervárt illeti e' kifejezés: „*Nádor nobis Comitum Palatinum denotat: forte urbis, arcisque custodia initio ad Regni Palatinum spectabat*“. — Hitelt érdemlő kronika' szavait még hitelesb világosítással kiegészítendő, alaptalan gyanakodással, valószínűség nélküli tapogatódzással nem szabad élnünk. Minek hát az olvasót terhelő annyi haszntalan szószaporítás? Ha már csakugyan helye lehet a' találgatásnak, inkább állott volna kiadónk Sándor István' véleményéhez, ki ezeket ír 30 év előtt Pérdésére illőleg: „Hogy Belgrád, Alba Graeca, Béla' levelessénél Alba Bulgariae, magyarul Nándor vagy Nándor Fejervárnak nevezetett, azt ki ki tudja. Már honnan származott ezen nevezete, arról, hagyd legyen szabad vélekedni. En azt tartom, hogy valamelly bolgár, rác, vagy görög Leander avagy Neander nevű főembertől nevezetett így, ki azt vagy felépítette, vagy felépíttette, vagy helyre hozta, vagy megerősítette, vagy leg-

alább sokáig lakta és birta^{*)}. Egy másik munkálataiból ítélve, kellett ismernie a' Landor régibb nevet magyarázónknak, mégis olly együgyű következményről vala képes álmadozni!

137. l. 22. j. Nándor-Fejérvári ostromkor Ján Sopron vmegyei főispán által (1072) legyőzött és honunkba foglyokként hozatott biszenusokat merészen állítja P. egyeknek a' később (1074) Salamon ellen harczolókkal; szavait azonban 155. l. 1. j. alatt már „videtur“ szóval enyhíti, és e' felekezethez toldja a' Béla kir. névtelen jegyzője szerint Zoltán fejedelem által a' hon' határszéleire vég örül letelepített besenyő ivadékokat is. Ez utóbbiakat Salamon ellen harczoltaknak ugyan senki sem kétli, de amazoknak hadba keléséről évkönyveink hallgatnak. — Hova 's mely vidékre szállítottak a' Nándor-Fejérvárnál rablánczra fűzteték? az író sereg föl nem jegyzé; vélekedni Sopron' tájékára egyedül azon okból szabad, mivel legyőzőjök a' sopronvári had vala. Honunkban számtalan hely visel „Besenyő“ nevet; oklevelek' útmutatása szerint több vármegyékben laktak besenyők; nem történethezt-e hát más részekre osztásuk? A' szabadság-nyerés' fejében Salamon ellen vívó néptömegről nehéz föltenni foglyi állapotot. Olly kétes dolgok ezek, miket egy tollhuzással elhatározni nem lehet; tanácsosb ugyan azért szó nélkül hagyni, mint önkényes commentatiohá szóni.

142. l. 4. j. Nyírség fölötti magyarázat, valamint előbb 129 l. 3. j. szertelen hibájú vala, úgy itt újabb zavart okoz a' tartomány-ismeretben. Hozzávetőleg hajdan terjedelmesb volt valamivel a' korunkban Szabolcs' egy részére szorult nevezet: de négy egész vármegyére Szilágyságig Erdélyben, soha nem ruháztatek rec'. tudtával.

142. l. 5. Szembeötlő két tetemes hiány tűnik föl; Keve városának Serviában léte, 's annak Keve vezértől neveztetése állítván. Számos emlékek tanúsítanak Aldunák' bal partján a' mai Kubinnál voltáról, mely egykor a' hasonló nevű vármegyének (Comitatus de Keve) nyujta nevet; arról azonban mély hallgatás uralkodik, hogy Keve vezér alkotta, neki nevet kölcsönözött volna. Vagy talán más mint az Atila idétti Kevét akarja érteni P.? Régi geographiánkra több tudósok nyujtottak már világosítást, köztök Timon S., Bel Mátyás, Szászky Tomka, Cornides Dániel, Sándor István stb.; kiknek ebbéli haladásaikról P. úgy látszik kevés ismerettel bir. Ezek' nyomain nem fogott volna olly nagyot botlani.

147. l. 5. j. „Situm Kemey, quod sciam, nemo hactenus indicavit. Cis Tybiscum in Borsodiensi Comitatu ad Sajonem huius nominis locum non reperi, videtur in Szabolcsensi Provincia quaerendus, ubi Tomány (Tomoy) Szoboszló, Szovat (Tomuzoba) florent“. — Menynyi hiba, mennyi tévedés egybe halmozva! — Béla kir. névtelen jegyzőjénél is már előforduló Kemey vidék „Partes Kemey“ a' Tisza' mentében, eléggé ismertetik a' honi régiségek' vizsgálói által, jöllehet a' köznépi ajkán nem forog; fölfedezése tehát különös érdemül annál kevesebbé szolgál-

hat P.nak, mivel nem helyén keresé. Voltak ugyan időnkben mások is, kik helyzetét meghatározni nem tudák, mint Endlicher István; megbocsátandó azonban kételkedések vagy csak azért is, minthogy régi geographiánkat annyira el nem csigázak. — Bárki az egri káptalan' XIII. és XIV. századból néhány levelét figyelemmel olvasá, észre kellett vennie, a' püspöki megye' egyik esperestségének Kemey részekből alakulását, híven kifejelettven mindenkor aláírásoknál az „Archidiaconus de Kemey“ — minek az illető clerus általi helyes nem ismeretét föltennünk nem szabad 's nem lehet. A' megyében török járom alatt történt szomorú változások, határának összebb szorítása 's újabbkori elrendezése után sem ment a' régi fölosztás' részleti fekvésének ismerete örök feledekenységbe, hanem történeti kellő nyilvánosságban tartatott, miről az egri megyei névkönyv mindenkit meggyőz; olvashatni abban: „Archidiaconus de Kemei, quem 10 Tybisco adsitis Parochiis: Abád, Bala-szent-Miklós, nunc Török-sz.-Miklós, Tisza-Beő, Ders, Fegyvernek, Gyanda, Roff, Sz. Imre, Szöllös, Szajol, circumscriptum fuisse evinuit e Registro Decimarum Pupalium sexennali ab anno 1332 usque 1337, in Archivo Dioecetano existente“. ^{*)}. A' tüzes vassali ítéletekről készült váradai lajstrom is említi e' vidéket ekkép: „Minister Regis de villa Tiuán, et de villa Tót, et tota Provincia Quemei“ ^{**)}, mint egyes hely előfordul „villa Chemey“ nevezettel illetve ^{***}). Mind ezek helyesben taníthatnak meg Kemey tartomány' fekvéséről, mely most tulajdonkép a' hevesi esperestség' alkotó részét teszi, Tisza-Füreden alul majdnem egészen Túrig a' Tisza és Nagykúnság közt elterülő tágas mezőséget magában foglaló. Tomoj pusztá, a' Tomoj, besenyő nemzetség' egykori székhelye könnyen feltalálható ott nagykún Madaras' szomszédságában. Nem győz rec. csodálkozni, miként helyhette P. Gömör vmegyébe? — A' szabolcsi „Tomány, Szoboszló és Szovat (Tonuz oba?)“ helyekkel is mit akar, meg nem foghatja.

147. l. 15. j. Zazty apátságának Jászapátiában léte iránt nyilvánított vélemény alaptalan, mohos régiségeinkből maradt legparányibb tanutétellel sem támogatható; ellenben mást hinnünk nyomos okoktól vezेरelttven. A' régi oklevelekben, mint 1391-ről Apátiszállásának (Descensus Philisteorum de Apatizallasa) hivatik e' hely, hihetőleg a' többi jász és kún szállások' példájára első meglepítő illy nevű férfitul. Nem találtatik ott régi zárda vagy szentegyház' valamelly romladéka, sem közhagyomány ollyanról nem emlékezik. Régi idők-ből főnálló templomának külső (ha rec. jól emlékezik, éjszak felőli) falazatába beillesztett kő táblára vésetett írás következőt tart: „Opus hoc fecit fieri Lucas Horváth Capitaneus de Apáthi-

^{*)} Schematismus V. Cleri Dioec. Agriensis ad A. 1838. Agriae. in 8. pag. 13.

^{**) Ritus explorandae veritatis, per iudicium feror candentis. §. 96. In Bel. Math. Adparatu ad Historiam Hungariae. Posonii 1755. in fol. Decad. I. mon. V. pag. 214.}

^{***}) Ibid. §. 279. pag. 250.

^{*)} Sokféle. X. Darab. Bécs, 1808. 8r. 96, 97. l.

szállása, in honorem Nativitatis B. Virginis Mariae 1493". — Thesisé támogatásul a' szőregi, Torontál vmegyében kebeleztet apátságáról elmondottak helyen kívüliek, mert azon apátság nem tatár járáskor pusztult el, minthogy IV. Béla kir. 1247ben Szeged városa' részére Tápe és Vártó fölött költ adománylevelében találta annak jelenkorig ismertek közt egyetlen emlékezetét, így érintetvén: „Introducendo eos in corporalem possessionem praefatae terrae et piscinae per fidelem nostrum Leontinum „*Abbatem de Zewrwg*“ *). A' zárda' nagyszerű romjai most is láthatók a' mondott Szőreg helység' plebania-kertében.

148. l. 16. j. a' Rákos mezejéről vitakozást fölszemesnek véli rec. valamint több hasonló bő beszédet 153. l. 7. j., — 155. l. 2. j., — 156. l. 4., 's más számos jegyzetekben előadva.

150. l. 1. j. Zigetfeu vagy Szigetfő, hol Salamon a' mogyoródi ütközet után Mosonba futtakor a' Dunán által kele, sz. endrei sziget' fejére miért magyaráztatik? okkal támogatva ohajtá vala rec. annál is inkább, mivel a' krónika szavából oly nevű helyet, könnyebben mint Dunánk' valamelyik szigete' fejét érthetni a' név alatt; olyat azonban a' mondott sziget mutat. Valószínűbb Csepel szigete' alsó részén Almás körül, hol némi nyoma találta a' Szigetfő nevű helynek, — Salamon általmenete, mind azért, hogy a' mosoni út Fejerváron keresztül hajdan leggyakorlottabb vala, mind a' felsőbb részekben elterülő győzelmes ellentábornak kikerülése tekintetéből. Tanácsosb vala hát itt is inkább hallgatnia, mint bizonytalansággal kinézni az olvasót.

151. l. 2. j. Önkényes, valójában sem a' történetkönyvekből, sem oklevelek által be nem bizonyítható genealogiai kapcsolatot találunk késztve Vid és Erney Salamon kir'. vezérei közt, midőn azok testvéreknek (fratres) mondatnak, hivatkozálag Turóczi krón. II. Rész 52ik fejezetére; hol azonban e' dologra mind a' kettőnek Mogyoródnál történt elesése és egymással ellenkező erkölcsi tulajdona adatik csak elő.

171. l. 3. j. Sz. László' tiszteletét zengő egyházi-hymnus, úgy a' nagyváradi székes templom' alapításáról Fejér György ellen nyolcz lapra kiterjesztett czáfolás, mint különös vitafésély, a' krónikában szóval sem érintett tárgy rec'. ítéletével ismét kihagyandó vala. — Miként járja el P. az ujra kiadó 's illustráló' köteletségében? ez és más hasonlókból kiviláglik. Mindenfelét találhatni e' kiadásban halomra szórva, csak valóságos budai krónikát nem.

207. l. 1. j. Nem rínd új dolgot P. midőn Kún László kir. kúnokoni győzelmét Erdélyben, Doboka vmegyében létező Hód, vagy mostani szőlásként Hódos-tó helyett a' Csongrád vmegyében keblező Hóldmező-Vásárhelyre jeleli; hasonló véleményben volt már Engel Kerestely 's utána többben **). Ámbár hajdan kúnok lakta Hóldmező-Vá-

sárhelyre nézve mutatkozik némi valószínűség: rec. ezen állítást mégis a' kellő történeti adatok hiánya, úgy a' fenn maradt hiteles emlékekből vonulható ellenbizonyítvány tekintetéből kevesbbé helyesli. Engel kútfőre nem utalván, figyelmet nem érdemel. P. által idézett 1288iki oklevél a' hely' fekvésére világnyújtás nélkül említi Houd-ot; — nyomban következő soraiból pedig: miszerint az elfutandott kúnok után a' tatár részekig nyomul a László kir., ellenkező gyanítható. Ki is hinné, hogy a' Tisza melléki Hód tavától egész a' tatárokig (Moldvába és Beszarabiába) annyi térségű földön által üzte volna László tábora a' szőkevény kúnokat? mely üzetést krónikáink oklevelekkel összhangzólag hirdetik; nem vala-e inkább lehető Erdély' vidékein föltartóztatásuk? — Ellenkezőre tanítanak e' következők is: Kún László kir. aranyosi székelyek' részére 1289ben költ adományleveliben áll: „Quum Comani, versi in perfidiam, ausu temerario elerato vexillo, crimen laesae Majestatis non formidantes in Houd contra personam nostram inperrexerant; convenerant iidem Siculi, dubios eventus fortunae non verentes, nobis cernentibus, contra ipsos Comanos, et aciem eorum, se viriliter et laudabiliter opposuerunt; et in eodem praelio nobis multipliciter meruerunt complacere“. *). Hihető-e kérjük, a' fölzendült kúnok' elnyomására oly messzi földről a' székelyek tiszaparti Hódtónál megjelenése? — Ugyan László kir. némi 1284iki oklevelében így fejezi ki magát; „Cum perfida gens Cumanice contra nos in perniciem nostris honoris et regni nostri armauerunt, ad quarum perfidiam reprimendam *Rolandum Woywodam Transilvanum*, et *Magistrum Stephanum praedictos*, reipsum Comitem Rofoyn *in prima acie nostri exercitus duxeramus transmittendum*“. **). Budai krónikánk is a' bécsivel mindenben összhangzólag ***), Oldamur cumaniai vezér alatt történnék irván a' becsapást következőkkel: Oldamur *Dux Cumanie*, congregato exercitu Cumanorum, *circa locum Houd* vocatum, volens hostiliter Regnum *invadere Hungarorum* ut suo dominio *subjungeret* „nem más mint külföldi kúnokra czéloz; józanul nem is alkalmazható a' cumaniai vezér Oldamur és az „invasio“ szólás a' belföldiekre. — Annyit gyaníthatni, de csak gyaníthatni, hogy a' hazai kúnok alattomos egyetértésben valának amazokkal, a' gonosz czélzást szinte előmozdítók. Megjegyzendő ez időkorról, írott emlékeink' hanyagsága a' bel- és külföldi kúnok' megkülönböztetése dolgában. Úgy látszik gondos nyomozásokból, hogy a' IV.

Anführer Oldamur 1282 wider den König auf. Geschichte des Ungarischen Reichs, Wien, 1813. in 8. I. Th. S. 427. — Nem írható ennél fogva P. méltólag: „Perperam hunc Patriae scriptores com homonymo Transilvaniae lacu ultra Claudiopolim sito confundunt“. (?)

*) Katona Steph. Historia Critica R. Hung. Tom. VI. pag. 997.

**) Fejér G. Codex Diplomat. Hung. Tom. V. vol. III. pag. 259.

***) Thuroczi Chronica Hung. P. II. cap. LXXVIII. apud Schwandtner, Scriptores rerum hungar. Tom. I. pag. 151.

*) Fejér Georg. Codex Diplomaticus Hungariae. Tom. IV. vol. I. pag. 455.

**) „Die Cumaner — sammelten sich bey Hóldmező-Vásárhely azon See Hóld in der Csongráder Ge-spanschaft, ud richteren ihr. Panier unter ihrem

Béla által befogadottak e' tájban még föntartották nemzeti szoros viszonyait a' Cumaniában vagyis Moldvában és Beszarabiában maradtakkal, kikről a' magyar fejedelmi „Rex Cumaniae“ czím vön divatot; miért is gyakran összehavartattak a' két felekezetet illető adatok. Nem épen ok nélkül voná ehhez képest gyanuba egy XVII. századi publicista az 1485. 11. törv. czikkelyben kijelelt 3000 arany' évenkénti fizetésnek a' honi kúnokra illését *). Annyi e' kérdésre mindazáltal bizonyos, hogy ez utóbbiak a' jelenkori hármaskerületen kívül még más vidéken nagy terjedelmű földeket bírának. — Illy körülményekben a' különző állítást nyomas adatokkal kellett volna támogatnia P. nak, vagy megmaradnia régi hiedelmünknel. — Figyelmeztetés nélkül nem hagyhatja rec. e' tárgyi fejezet tartalom-főírásánál az 1270 év jegyzetét. A' Hód körüli harez bécsi 's egyéb krónikáink által világosan 1282ik évre tétetik. — Elhintvük egyéb-iránt P. magyarázatai hasonló korszámítási hibákkal miket helyenként javíthatni fölösleges, miután illy adatokat keresendő inkább Timont, Katona, Pray 's mások' munkálatihoz fog kiki nyúlni.

Jerney János.

(Vége következik).

Állítások, vélemények, felvilágosítások.

— *Néhány szó Nádasdy Tamás nádor életírásának bírálatára.* — Nem titkolhatja el szerző azon őszinte örömét, melyet érezett midőn kisdéd munkája' bírálatát a' Figyelmező' f. é. 9dik számában vevén, azt t. Péczely urtól nyerni volt szerencséje: tőle, kiből honunknak egyik nem csak legjobb 's kedveltebb történetíróját hanem részrehajlatlan, méltányos criticusát is tiszteli. Igazságtalan, sőt hálátlan volna szerző a' derék tudós iránt, ha jegyzeteit, mellyekkel a' pályakoszorús ifjabb pályatársát botlásaira figyelmezteti 's intéseit, mellyekkel őt útba igazítja, nem a' legjobb szándéknak tulajdonítaná 's azok' némellyiket hasznára fordítani nem akarná. Tudja sz. hogy a' buza csak irtva ad tiszta magot 's a' fiatal fát nyelni kell, hogy nemes gyümölcsöt teremjen; azért a' vizsgálónak csak köszönetet mondhat nagy részben alapos, helyes jegyzeteiért. Reményli azonban sz. hogy a' tisztelt bír. sem rossz néven nem veendi, sem *semminemű párt-érdeknek* nem tulajdonítandja, mit részint saját szavainak, részint a' tárgyak' bővebb felvilágosítására szükségesnek lát mondani. Bíráló így ír a' 132dik szeleten: „Nem meggyőzők vizsgálóra nézve azon okok is, mellyeknél fogva (l. 142) az vitattatik, hogy *Nádasdy nem volt a' reformatio' híve*. Tetteknek ellenében, mellyeket a' szerző maga is felhord könyvében, azzal lépni fel: hogy Nádasdy, ha híve lett volna a' reformatiónak, miként lehetett volna barátja az azt nem pártolt, sőt egész buzgalommal gátolni igyekezett Oláh érseknek és Veráncznak? miként nyerhette volna el a' nádori méltóságot? itéle-

tünk szerint nem elég. Hát ha olly lehetetlen, olly ritka dolog különböző vallásnak között a' barátság, nem szintannyi joggal kérdezhetnénk-e a' szerzőtől: ha Nádasdy híve nem volt a' reformatiónak, miként lehetett olly barátságos, bizodalmas viszonyban a' reformatio' legkikiáltottabb barátival, terjesztőivel, a' külföldön Melanchtonnal, benn a' hazában Dévai Bíró Mátyással 's többekkel kiket nem csak birtokaiban, Ujszigeten, Sárovaron, Csepregen, maga közelében megszenvedett, hanem egyet közülök, Erdősit (Silvestert) *) rendes udvari papjának is felvett? 'S mi a' nádorságot illeti; hát olly képtelenség-e, egy Nádasdynak, protestans létére, nádorrá lenni, olly hazában, hol később nem egy protestans nádor volt? stb“. Ezek ellen sz. kettőt bátorodik megjegyezni 's fölvilágosítani. Először: ámbár, általánosan véve, épen nem tartja lehetetlennek, sőt ritkának sem a' barátságot különböző, kivált csak annyira különböző vallásnak között, mint catholicus és protestans; mind a' mellett is állítja, hogy az, Oláh és Nádasdy között, ha emez protestans volt volna, nem állhat vala fenn; a' kérdést pedig: *ha Nádasdy híve nem volt a' reformatiónak, miként lehetett olly barátságos viszonyban a' reformatio' terjesztőivel*, — ? még sem gondolja magának tétethetni. Bíráló itt nem helyes értelmökben fogta föl szerző' szavait, ki sehol sem mondja, hogy a' barátság Oláh és Nádasdy között, ha ez protestans, *Nádasdy'* türelmetlensége miatt nem állhatott volna fenn; sőt dicséri őt szerző, hogy ámbár nem szegődött is nyilván a' reformatio'hoz; annak tudományos hivatát mégis pártfogásába vette; itt szerző a' barátság' fenn nem állhatása okát *egyedül* Oláhnak, a' reformatio' ismeretes ellenzőjének, lelkületébe helyezi, miként beszédének szövegéből elég világosan kitűnik: „ezen barátság pedig (így áll a' 143dik l.) kétség kívül nem állhatott volna fenn, ha *Oláh* őt — Nádasdyt — a' reformatio'hoz szítónak ismeri“. Továbbá: abból, hogy hazánkban *később* nem egy protestans nádor volt, sz. ítétele szerint nem következtethetni, hogy ollyan Nádasdy' korában is színt' olly könnyen lehet vala; azon körülmények, mellyek később protestánsokat — p. o. Illésházyt — nádorságra emeltek, e' tekintetben igen igen különböznek a' kérdéses időbeliektől. Azonban, ámbár sz. nem hiszi, hogy Nádasdy, ha protestans volt volna, kora' körülményeiben nádorrá leendett, *képtelenségnek* azt még sem tartja. Azután, ha azon okok, mellyeknél fogva sz. Nádasdy' protestans' létét tagadja, nem meggyőzők, (miként azt sz. önmaga is érzi, midőn így fejezte be e' czikket: „ha talán vallásos meggyőződését politikai tekintetből nem tartotta titokban“), olly tetteknek ellenében, mellyekből kitűnik, hogy ő a' reformatio' néhány terjesztőit pártfogolta 's mellyekből következőleg bebizonyodni látszik, hogy ő némikép 's élete' egy részén szított a' reformatio'hoz: hoz-

*) Erdősiről ismételve jegyzem meg, hogy ő aligha volt protestans, változatlanul legalább nem maradt meg vallásában, miután 1544ben bécsi egyetemi tanító volt, mi, mint protestans, itéletem szerint nem lehet vala.

*) Kovachich! M. G. Plicus ad Scriptores minores rerum hungaricarum, in fol. n. 111. kézirat.

hatok fel egy adatot, mely azóta, mióta könyvem a' sajtót elhagyá, esett tudományomra *), 's úgy tartom, kétségtelenné teszi, hogy Nádasdy, legalább nádorsága előtt egy évvel, nem volt protestáns: Martinuzzi' halálának inquisitiójában Nádasdy is, mint ki a' cardinállal sokféle viszonyban állott, Sopronban 1553iki május' 18kán, vallattatván, azt bocsátja vallomásának elibe, hogy ő tiszta lélekkel, egyházi átok alatt nem létező, 's bűneit azon évben meggyónt és áldozott teendi tanúságát. E' vallomás' lényegét közli Pray is **), de elejét kihagyván. Cseles' †) kéziratában, honnét Pray is meríté közlését ez áll a' vallomás előtt: „*Se neque inquisitum aut bannitum esse, et hoc anno fuisse confessum sua peccata, et Eucharistiam suscepisse.*“ Ezt inquisitorai irták; tudjuk pedig, hogy kik a' rom. cath. vallás' kebeléből kilépnek, *ipso facto excommunicationem et anathema incurrunt.* — Ezek után megjegyezhetné még sz.: hogy némely szavak' hibás kiejtése, mi neki tulajdonítottatik, nyomtatásbeli hiba — melyeknek fele sincs kimutatva a' könyv' végén, ezt leginkább csak értelemzavaró hibákkal tevé — : p. o. még, míg helyett; eszmény, eszmény helyett; hogy e' szavakat *hazudság* és *valószínűleg* szerző is S. F. értelmében vette 's tartja egyedül jóknak, az utóbbik pedig, hol a' sajtó nem hibázott, p. o. 50. 63. 72. 76. 83. lapokon így: *valószínűleg* jelenik meg 's iratik szerzőtől; hogy a' *dísztelen czívakodás* szerző' ítélete szerint nem anomalia; mondjuk: *szemtelen hazudság, gyalúzatot árulás, féktelen kicsapongás, ocsmány rágalom, vagy tiszta erény* stb, 's lehet-e mégis a' hazudság szemérmes, a' kicsapongás fekezett, az erény tisztátalan stb? de az efféléket elmellőzvé, végül csak azon öszinte ohajtását nyilváníta szerző, hogy a' mondottak úgy vétessenek, miként 's mi czélból mondattak, egyedül a' historiai igazság' és önszavainak 's állításának felvilágosítására.

Horváth Mihály.

Almanach-társaság.

1. A' hirlapok' útján közzé tett alapszabályok' világosításául czelszerűnek vélte a' társaság kifejezni, hogy a' 10 pengő forint részvényi érték három évre csak egyszer fizetetik: 's a' netalan kilépendők, részvényeiket, a' pénztár' akkori állásához képest kidolgozandó kulcs szerint fogják visszanyerni. 2. Az igazgató választmány' kilencz tagjainak, a' pénztárnok' aláírásával hitelesített növe metszett iverk és részvények adatnak ki, melyeket ők, — a' pénztárnak önmagok' nevében történt biztosítása mellett — másoknak ismét kioszthatnak, hogy ekképen az aláírhatás és részvények' előfizetése könnyítessék. 3. A' részvény-érték' első fele az aláíraskor, második hat het-

*) Podhradczky J. ur volt szíves velem azt közleni.

***) Epist. Proc. 2. 307.

†) Cseles, Romában poenitentarius, kézíratainak 12 kötetét, melyek az egyetemi könyvtár' sajátai, a' vaticaniumból tárból compilálta.

tel későbbben leszen befizetendő. 4. Az eddig aláírottak, részvényeiknek a' pénztárnoknál Csanády Ferencz urnál (Újvilág-utca, Reisinger-ház), martius' 31ig leendő kifizetésére kéretnek.

Egyszersmind hazai íróink, a' társaság' nevében tisztelettel fölszólítatnak: hogy a' szeplite-ratura' akármely osztályába tartozó dolgozataikkal, e' vállalat' megalapítására — a' későbbben kihirdetendő föltételek mellett — befolyni sziveskedjenek.

A' tisztelt közönség pedig, — melynek méltányos részvéte adhat minden hazafiúi indítványnak sikert és életet, — kéretik: hogy ezen, kezdetében kicsiny, de czéljaira nézve szép haszonnal biztató társaságot, részvények' vétele által pártolni kegyeskedjék. Költ az igazgató választmány' üléséből, martius' 8kán 1839.

Kuthy Lajos, s.k.
jegyző.

Literaturai mozgalmak.

— Pesten, Trattner' bet.: *Gazdasági tudósítások*, kiadja a' *Gazdasági-Egyesület*, bizottsági ügyelés alatt szerkeszti *Kacsorics Lajos*. Harmadik évi folyamata' első füzeté, sor szerint VI. n. 95 l. Az értekező rész' tartalma: 1. A' bérnök v. mezei gazda Angliában, Toth István. 2. Faültetmények, Simon Pal. 3. Tenge-liczi rajfogás, Csapó Dániel. 4. Javitott módja a' réti széná' készítésének. 5. Lencse- és borsótermesztés, Zs. Márton Ferencz. 6. Arrakacsá' honosításáról, Szenczy Imre. 7. Sárgadinnye-termesztés, Vörös József. Ehhez egy igen gazdag „Értesítő“, 's egy kórajz. Illy négy füzet' előfizetési ára 2 ft. cp., és csak a' közönség' részvételel függ, hogy a' 24 iv, mely egy évfolyam' járandósága, 40re szaporitassék.

Pesten, Beime' bet. megjelent: *Egyházi beszéd*, melyet sz. Háromság után 24d. vasárnapján, mint utolsó vasárnap az egyházi évben, mondott D. *Szekács József*, ev. p. 's m. t. t. l. tag. 1838. Kiadták néhány tisztelő barátai. 8r. 13 l.

Szász Károly' encyclopaediai munkájának kiadása megindult. Ugyan is e' héten vettük az első két füzetet illy czím alatt: *Parthenon, tanulmányok' tára*. Magyar tanítók és tanulók' számára kiadja Sz. K. I. osztály: Nyelvészeti; 1. kötet: Magyar-nyelv-tudomány. N. Enyeden, a' ns ref. kolégium' bet. 1839. n. 8r. öszvesen 16 iv. Tartalma: „előbeszéd helyett“, bevezetés; első rész, a' betükről; 2d.: a' szótagokról; 3d.: a' szókról. — Addig is, míg e' munkáról bővebben szolhatnánk, meg kell jegyeznünk, hogy a' szerző e' nyelv-tanban mint öngondolkodó nevezetes író tűnik fel, 's tárgyát számos új fejteményekkel világosítja. — Az egésznek tervére nézve m. evi Figyelmezőnk' 635—636. szeleteire hivatkozva, csak azt ismételjük, hogy a' Parthenon czélja mind azt, mi házi nevelésnél 's gymnasialis iskolákban, rendszeres és tudományos oktatás tárgya, egy elvű 's szellemű dolgozatokban nyújtani. E' közhasznú munka, mely hat osztályban állítja elő a' köz érdekű tanulmányokat, hat — het

ivnyi, havi füzetekben jelenik meg; az évfolyam' előfizetési ára nyomt. pap. 4 ft, legfin. velinen 6 ft. cp. *Előfizethetni Pesten az Athenaeum' hivatalában*; 's ez tanító intézetek' megbízásait is kész elfogadni, melyeknek 50 példányra 10, 100ra 30 példány jár ráadatul.

Pécsett, püspöki bet. megjelent: *Mohács' véres mezején*, ama szerencsétlen ütközetnek forduló napján, mint néhai Király József pécsi püspök-től alapított *nemzeti gyászünnepe*, 29. aug. 1837. tartott *Egyházi beszéd*, mondotta *Kövecz János*, vörösi pleb. 2d. kiadás. 1839. n.ár. 17 l.

— A' törvénytudomány' baráti örömmel fogták venni Alsóviszti *Fogarasi János* ügyvéd 's m. acad. I. tag' jelentését az általa kiadandó e' munkáról: *Könyv magyarul*, vagy magyarhoni magányos törvénytudomány' elemei, Kövy Sándor prof. után, újabb törvényezikkek és felső ítéletekkel (curialis decisiókkal) 's más bővítésekkel egészítve magyarul írta. ... Megjegyzí a' szerző, hogy nem a' Kövy által kiadott, hanem az „Elementa“ czímmel ismeretes nagy munkát adja, mely tudásra hat nagyobb iskolában használtatik kézikönyv gyanánt. „A' szakok — folytatja — czimeit és tartalmát külön irtam mindenik fölibe, hogy az olvasó egyszerre láthassa, miről leendő szó a' legközelebbi szakban. De a' szak' folytatában is gondosan megkülönböztettem azon szavakat, melyek a' tudomány' szellemére és fonatára közelebb tartoznak, 's reájok az emlékező-tehetségnek nagyobb szüksége vagyon. Továbbá több tárgyakat, p. o. a' személyek jogairól világosabb rendbe ügykeztem hozni, másokat pedig, mint a' házasságról, csak nem egészen újontan 's bővebben dolgoztam ki. Végre némelly homályosb helyeknél, a' magyartást úgy intéztem, hogy tisztább 's érthetőbb legyen a' diáknál, sőt magamtól is irtam hozzá világosításokat, például az adományról szóló czikkelyben. Hanem mind ezeket leginkább azon jegyzéseim szerint, melyeket a' szerző' előadásai után még törvénytannaló koromban írek föl, 's elveitől sehol elnem távoztam stb. stb. Előfiz. ára köz. pap. 2 ft. velinen 3 ft cp. A' munka, mely Beime' sajtói alatt készül, három szakaszban jelenik meg.

Fogarasi P. János, a' dicséretesen ismert erdélyi költő Vízaknán, folyó 's kötött beszédben irt szépliteraturai dolgozatai' gyűjteményére hirdet aláírást, 1 ft 20 kron, mely a' könyv' átvételekor tétetik le (aláírást az Athenaeum' hivatala is fogad el).

Nagy Ignác, a' magyar repertorium' egyik szorgalmas bővítője, miután az Egressy, Fánecs és Szigligeti által kiadatni szándéklott „Drámafüzér“ részvét' hiánya miatt abba marad, más formában próbál szerencsét *Színműtár* czim alatt egy, eredeti 's eredetiből fordított jelesb színművek' gyűjteménye' kiadásával. Tizenkét füzet, melynek mindenike egy eredeti 's egy fordított darabot hozand, egy kötetet fog tenni, 's az egyenként szereshető füzetek' árát az ivszám fogja határozni. Sikert a' korszerű vállalatnak! de bátorságot 's egy kis türelmet a' munkás vállalkozónak is!

Szigligeti Edvárd, Vazul, Aba 's A' Pókaiak czimú három drámáját adja ki, két pengőftos aláírás' után; *Kazinczy Gábor* öt színmű'

fordítását végzé be, u. m. Férjsors, vigi. 3. felv. Molière ut.; Antony, szomorj. 5 felv. Dumas ut.; Gazdag és szegény, szomorj. 5 felv. Souvestre ut., és Testvérek, szomorj. 5 felv. Leisewitz után. *Nagy Elek* Racine' Phaedrját fordította az eredetiből, prózában; *Nagy Ignác* legközelebb Hugo Victor' legújabb szomorujátékával: Ruy-Blas, készült el, *Beöthy Zsigmond* egy énekes paródiát irt 4 szakaszban „Köbor Istók“ czímmel, 's *Huszucha*, minapi jelentése szerint, adja „Buda“ zsebkönyvét. *Klestinszky László* is sajtó alá adja eredeti színjátékai' 2d. kötetét. A' négy darabot 's végül még „a' m. színészet' történetét“ magába foglaló kötet' előfizetési ára 1 ft cp.

E' drámairói munkásság mellett az elbeszélés' literaturája sem hanyagoltatik el. *Jósika Miklós'* legújabb négy kötetű regénye: „A' csehek Magyarországbán“ sajtó alatt vagnak. *Vajda Péter* *Beszélytárának* első füzete, ha jól vagyunk értesítve, már meg is jelent, illy tartalommal: 1. Hildegunda, Atila' korából. 2. Mirmah, II. Lajos' idejéből. 3. Vajkoontola. 4. Időszakok. A' n. 12rétben tíz ivre menő füzet' aláírási ára velinen 1 ft cp., bolti ára egy pengő tallér. Év alatt még három füzet követi. *Kazinczy Gábor* is folytatja, és pedig Heckenastnál, Malvináját, Sand György (Mad. Dudevant), Jules Janin, Dumas, Bulwer és Marryat-, 's így a' legújabb elbeszélők' színtől vett, igen érdekes, tartalommal.

Pécsett, püsp. bet. sajtó alatt: *Rövid útmutatás* a' selyemtenyésztésre.

A' legőszintébb örömmel jelenthetjük a' magyar szent szónoklat' minden barátainak, hogy néhai b. *Szepesy Ignác* pécsi püspök' *válogatott egyházi beszédei'* kiadását, annak egykori buzgó titoknoka, egyszersmind püsp. cancellaria-igazgató Peitler Antal' gondjai alatt, literatúránk' 's a' vallás' érdekében, birni fogjuk. A' tisztelt kiadó, kire azokat a' dicsőült hagyta, most előleg két kötetre hirdet előfizetést, melyek' mindenike 20—25, sőt nagyobb részvét mellett több ivekre is terjed, 's nyomt. pap. 1 ft, fiúmei vel. 1 ft 30 kr. cp. Hétre egy ingyenpéldány jár.

— Budán egyetemi betűkkel: 1) *Croatiae ac Slavoniae cum Regno Hungariae nexu et relationes*. Disquisivit Georg. Fejér, bibl. regius. 1839. n.ár. 135 és 183 lap, ára boritékba fűzve (mellyen Slavónia' 1496ki pecsétje áll rézre metszve) 1 ft. 10 kr. cp. (Az első osztály' részczime: Series diplomatum Slav. ac Croatiae cum R. Hung. nexu ac relationes concentium: a' „Codex“ből külön lenyomtatva). 2) „*Reflexiones in Scriptores novos rerum veterum Hungaricarum Historico-Criticae. Scripsit Georgius Fejér, Bibliothecarius Regius*. 8r. 74 lap. — Tartalma: 1) Eszrevételek Hammer-Purgstall József báró' a' m. academia Évkönyveinek III. köt. megjelent, a' magyarok' ősi lakhelyét tárgyzó értekezésére. 2) Podhradezky József ellen újabb védelem a' váradi püspökség' sz. István általi alapítása' kérdésében. 3) ugyanaz ellen czáfolat a' nem rég kibocsátott „*Chronicon Budense*“ben a' magyarok' ősi eredete iránt nyilvánított *Horvát István* elvek felett. E' két utóbbi nemi kifakadásokat, foglal magában Podhradezky és Horvát I. ellen. 57 l.

olvassuk: „Dignus certe Doctissimus Stephanus Horváth cuius lapidi sepulchrali incidatur: Lecturae amplissimae. Venerandae antiquitatis cultor et destructor. Docte febricitans. Somnia et inaudita commenta vigilans edidit. Credulitate puer. Audacia iuuenis. Deliriis senex. †“ Valóban, csodálni lehet, hogy e' nagy hírű tudós, historiai új alkotmányának annyi kül- és belföldi czáfolására, — tudományos izgatásokra és felhívásokra, különösen Fejér György által még 1837. „Dissertationes in res Hungariae veteris historico-criticae, czim alatt kiadott könyvében olvasható faggatásokra találmánya' védelmével elő nem áll; mert itt nem személy', hanem tudomány' ügye forog kérdésben.

Pécsett, püsp. bet.: *Hermenenticae principia rationalia christiana et catholica.* 8r. XVI és 420 lap.

— Pesten, Kilián és társánál, megjelent: *Weihstunden im Tempel des Herrn.* Predigten von Moritz Kolbenheyer evang. Prediger zu Eperjes und Gustav Steinacker Director der staedtischen weiblichen Erziehungsanstalt zu Debreczin. n. 8r. XX és 342 lap. A' jövedelem részint egy Felső-Magyarországban állítandó oskolatanító-intézet' alapítókéjének nevelésére, részint az árviz által károsult budapestiek' felségelésére fordítatik; melly tekintet, valamint a' saját körükben némi jelességre emelkedett szerzők' neve, 's a' külső csin' 's hibátlan nyomtatás ajánlják a' könyvet. Elismerést érdemel minden esetre, miképen a' szerzők, az emberiség' inségét enyhíteni 's azon testületnek — mellynek tagjai 's melly hazánkban saját adakozásaiból, saját áldozataiból számos nevelő intézetet állított, 's ezeket csüggedetlenül apolja, — philanthropiai 's a' népnevelést tárgyazó céljait, körök- 's tehetségökhöz képest előmozdítani törekcszenek; 's ez okból őszinte ohajtásunk, hogy igyekezeteiket a' leggazdagabb siker jutalmazza.

Ugyan ott, Heckenastnál: *Nicolaus Jósika's saemmtliche Werke* (Eddig elé) Acht Baende. 1—3. Bd. Der letzte Batori, übers. von V. Schwarz. 4. Bd. Novellen u. Erzählungen, Erster Bd: Decebal; Die treuen Ungetreuen; Das Suttin, übers. v. H. Klein. 5—6. Bd: Abafi, übers. von Hermann Klein. 7—8. Bd: Die Leichtsinigen, übers. von Demselben. — E' nyolcz, k. 8rétü kötet' ára 10 ft cp.

Bécsben jelent meg: *A' magyar úrfi*, oder

die Kunst in 46 Stunden gut ungarisch lesen, verstehen, sprechen und schreiben zu lernen. Nebst einer Sammlung von Hauptwörtern und deren Leidens-Endungen, von Bei- und Zeitwörtern zur Übung des Gedächtnisses, ferner Gesprächen, Fabeln, u. s. w. von J. T. Schuster. Wien, im Verlage bei M. Schmid's sel. Witwe u. J. Klang. 1838. n. 16r. 218 lap, ára füzve 1 ft. cp.

Nagy érdemű és hírű hazánkfia, *D. Töltényi Szaniszló*, cs. k. tanácsos és orvostud. prof. a' bécsi Josephinumban, következő czímű nagy és fontos munkájának: *Versuch einer Kritik der wissenschaftlichen Grundlage der Medizin*, most adta ki Bécsben Heubnernél, harmadik kötetét, mellyet néhány hónap múlva a' negyedik fog követni. Ezekben a' philosophia, physiologia, pathologia és nosologia' mezein viszi keresztül eszméjét, de jelen kötetéből kivehető, miképen ő a' therapián és pharmacológián is általmenend, 's így az elméleti és gyakorlati, a' somatologiai és psychologiai gyógytudomány' alapját szándékozik egységre vezetni. A' négy kötet' ára 12 ft 45 kr cp.

 Kezdetek Kazinczy és Kölcsey emlékeihez. — A' pesti egyetemenél, a' bölcselkedésnek mind két évi hallgatói a' Kölcsey Ferencz' felállítandó emlékére; addig is míg az munkába vétetnek, Fáy Andrásnak kezébe, 100 váltó forintot tevének le. Ugyan a' tisztelt úr' kezelése alatt, kamatra kiadva 250 pengő forint áll, melly boldogult Kölcseynek' indítványozása után Kazinczy Ferencz' emlékére gyűjtetett vala össze.

Óvás.

Bačet!...

Bibel.

F. é. „Századunk“ 12dik számában „Ch... F... és ∞ rokonérzelműektől“ stb. beküldött czáfolat lévén említve, minthogy ∞ jegy alatt a' „Rajzolatokban“ egy ideig magam is dolgoztam, azért minden félreértés' elhárítása végett ezennel kinyilatkoztatom, hogy az érintett czáfolat előttem egészen ösmeretlen, róla semmit nem tudok, részt benne semmiképen nem vettem. Pest, mart. 2. 1839.

Zombory Leopold, m.k.

Évnegyedi előfizetés.

Az Athenaeum 's Figyelmező' szerkesztősége folyó év' második negyedére (aprilistól junius' végéig) is fogad el előfizetést, helyben 2 ft. 30 kr., postán 3 ft. pengőben. A' távol levők kéretnek, ne terheltessenek ebbeli szándékjokat jó korán velünk tudatni, hogy netalán több példányok' nyomtatása iránt rendeléseket telessünk. Az I. évnegyedből csak néhány csonka példányaink vannak még. Egy uttal kérjük tisztelt előfizetőinket, hogy ha némellykor valamellyik számát lapjainknak nem kapják, iránta ne terheltessenek ott kérdést tenni, hol előfizettek, mert postai tévedéseket a' legjobb szándékkal sem vagyunk képesek helyre ütni. Pest, mart. 12. 1839.

Szerkesztőség.

Nyomatik Budán a' magyar kir. egyetem betűivel.

FIGYELMEZŐ

AZ EGYETEMES LITERATURA' KÖRÉBEN.

Kiadó szerkesztők

SCHEDER, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ **BAJZA**.

HARMADIK ÉV

Pesten.

Martius' 26. 1839.

13. szám.

Tartalom. Hazai literatura. Drámák. Olympia, Tóth Lőrincztől (Vörösmarty). — Történettudomány. Budai krónika. Vége (Jerney János). — Reisinger Ján. hist. táblái (H. M. és 51). — Állítások, vélemények, felvilágosítások. Ujabb sürgetés a' hegélismus' tárgyában. — M. tudós társaság.

HAZAI LITERATURA.

Drámák.

(Folytatás).

5) *Olympia*. Drámai pályavirágok Tóth Lőrincztől. Első füzet: Ronow Ágnes. — Alkonyatkor. Pesten, kiadja Heckenast Gusztáv. 1839. n. 12r. 70 és 82 l. Ára kemény táblába kötve 1 ft 20 kr. cp.

I. Ronow Ágnes. Történeti dráma 3 szakaszbán. I. szak. László ünnepélyesen fellép Prágában. Megbántja a' hussitákat. Rokiczána titkos tanácsot hirdet. Ronow Ágnes kitudja, hogy a' király nem őt, hanem Gara Máriát szereti, 's szerelemitalt kíván Bruno által szerezni. Bruno, ki Ágnes iránti szerelemből pártolt a' királyiakhoz, reményében csatlván boszút határoz, 's Rokiczánához megy. Hussita gyűlés. II. sz. László' halála elhatároztatik, kivitelét Rokiczána vállalja. Rokiczána Johannát, Podiebrad' nejét, unszolja, hogy szigorú hűségű férjét, László' halála után, a' királyi méltóság' fölvételére bírja. Podiebrad Rokiczánától is figyelmessé tétetvén, épen tűnődik a' hűség 's nagyravágyás közt, midőn őt nője ostromolni jő. E' közben levél jő Magyarországból, hogy foglyával Hunyadi Mátyással jól bánják; mert László meggyűlölte-

vén mindenütt, hihetőleg az lesz a' király. Ez győz 's Podiebrad elszánja magát a' királyságra. Katinka (Podiebrad' leánya) 's Mátyás szerelmi nyilatkozásokon lepetnek meg a' szülöktől. Mátyás igéri, akármely sorsban is, hűségét Katinkának. Ekkor Podiebrad sejteti vele, hogy rá királyság várakozik. III. szak. Ágnes a' bűvös Mártához bájitalért megy; de Rokiczána' közbejöttével 's annak parancsára Márta mérget ad neki. Ágnest hivatja László 's az indul beadni a' bájitalt; de előbb Brunóra bizza Mártát szótalanná tenni 's díjt ígér neki, mellyen ez feldühülve rohan el. László, épen évnapiján Hunyadi' megületésének, nagy tűnődések közt van, midőn Ágnes jő, 's a' beteg királynak az italt beadja, mellyre ez Ágnes' éneke mellett elalszik. Fölebredve iszonyú kínokat érez. Ágnes gyanakodni kezd. Végre az orvostól megértvén, hogy László mérget vett, lerogy. Így találja őt Bruno 's egy szerelmi megtámadásra (csókra) készül, midőn az felriad 's elfut. Podiebrad jó 's Mátyásnak, mint Magyarország' királyának, hódolatát teszi. László haldoklik. Ágnes mérget vesz. Az esküszegő, Hunyadi László' megületésének napján hal meg, 's a' fennmaradt Hunyadi nem csak az ég' boszúja, de saját fölemeltetése által is, elégtételt nyer, 's Ro-

kiczána a' nép' szava után, Podiebradot hirdeti Csehország' királyának.

Legnagyobb bajt ada a' szerzőnek *Hunyadi Mátyás'* sorsának beszövése, mely sokkal nagyobb jelentésű, hogysem epizód lehessen, fő tárgy gyanánt pedig a' másik mellett meg nem állhat. Egy mód vala őt a' színműbe biztosan fölvehetni, tudniillik olly szenvedőleg, a' mint ez drámában csak lehet, mintegy sors' intése gyanánt állítani fel, hal jóslatúl a' gyarló királynak. Neki csak jelen lennie, csak élnie kell, hogy a' királyt esküjére 's ez ellen elkövetett testvérölésre emlékeztesse. A' királynak rettegni kellene őt, gyanúval lenni iránta, sőt talán kiadatását is sürgetni, 's azonnal nagyobb hullámban támad benne, Podiebradban 's Mátyásban is. A' költő mind ezt elmulatá, 's ez által igen sok jó elemet zára ki művéből, talán épen a' fenn említett okból, örizkedni akarván, nehogy epizódja a' fő tárgyat elhomályosítsa. 'S ez óvás egy más hibába vitte: az epizód igen gyengén függ össze a' többi dolgokkal, sőt idegenszerű belsejével csaknem egészen magán áll. A' másik feladás vala Mátyásban a' jövődő nagyság' szikráit kitüntetni. Ezen törekvés látszik; de véleményem szerint nem sikerült. Mátyás' magas értelmisége; korát haladó műveltsége, láng szelleme, akaratjának energiája, és csaknem makacssággal határos állhatatossága nem szerelmi 's honvágyi érzelmek 's ábrándozásokban rejteneznek: kevés, de szerencsés vonás néha jobban ábrázol, mint bármely sima ecset. Egyébiránt ezt csak jó kívánság gyanánt állítom fel; mert hogy a' feladás nagy, 's megfejtéséhez nem csupa ügyesség kívántatik, nem kell mondanom. Csak azt akarám kiemelni, hogy Mátyás nem használtatott eléggé; ő itt kicsin, ha historiai nagyságával mérjük össze, ha attól elválasztjuk, nem eléggé érdekes. Hibának tartom életkora ellen azon nyíltságot is, mellyel szerelmeskedik. Tizenöt éves ifjában a' szerelem még csak titok, mellyet kivallani szemérme 's ügyetlensége tilt. Mátyás úgy beszél arról, mint egy gyakorlott, csaknem mai divatú nősző.

Bruno szenvedélyes indulatos fiú, 's noha egy kissé ismeretes színpadi alatt, segéd személynek jó. Csak egy az előbbivel rokon 's annál még rútabb hibáját akarom emliteni, hogy szigorú hussita atyjának, kitől elpártolt, ki rá megvetéssel tekint, mentségül szerelmét

hozza fel, szerelmét, gyermek atyjának, egy ágyas iránt, ki már ezért is csak utalat' tárgya lehetett egy olly férfiú' szemei előtt.

A' főbb characterek több szerencsével vagynak kivíve; mindenek felett *Rokiczána*, kinek titokteljes magaviselete, 's energiája viszi az egész cselekvényt. *Podiebrad* lágyabb anyagu, 's nejjével együtt inkább házi, mint országos ember; nem az a' kemény cseh, kit a' történetekből ismerünk, 's úgy látszik fénylőbb tulajdonai mind Rokiczánára vagynak általvive. *Ágnes* jó asszonyi kép, 's következetes, azon egy kivétellel, hogy Márta', különben sem olly szükséges megöletése nem egészen rossz természetével ellenkezni látszik. A' *király* talán leghívebb másolata a' történeti képnek: elkényeztetett, elpuhult, kiélt ember, tehetetlen, és csak kívánságból álló maradványaival a' jobbra törekvésnek. Több oldalról lehetne festeni, ha, mint említve volt, Mátyással viszonyainak 's abból eredő aggodalmainak több hely engedtetik. — Általában megjegyezhető, hogy a' történeten 's embe-
reken, a' historiai valósághoz 's a' tragedia' méltóságához képest, valami kisszerűség látszik, körül belül olly arányban, mint a' két harmadrész idomu szoborművek állanak a' természet nagysághoz: mi talán onnan eredhetett, hogy a' költő fordulat' pontján van. Itt már nagyobb a' gazdálkodás minden részben, mint előbbi műveinél, a' buja hajtások nyeseve, beteg kinövések nagy részint mellőzve: mind olly dolgok, mellyektől jövődöre jót lehet várni, egy hozzáadással, hogy a' költő jobban összeszedett erővel dolgozzék. Mi magyarakúl többnyire igen szórakozottan írjuk műveinket, 's ez, a' mellett hogy még gyengék vagyunk, sokat levon azok' lehető jóságából.

Alkonyatkor, bohózat 3 felvonásban. A' darab elég tréfás, színpadon mulattató is lehet, de mind ismert színpadi személyek, ismert örökös színpadi cselek 's fordulatok; 's ha mind ez magában nem volna is hiba, mert mindig új elemeket feltalálni lehetetlen, de semmi új az egésznek szerkezetében, tartalmában, 's ezek felett az összefüggés is egy kissé tág, pongyola. *Vérmes'* határozatait alig lehet motiválnak mondani, 's a' féltékenységi jelet a' két pár szerető közt keresettnak látszik.

Mind ez talán igen szigorún hangzik; de el nem titkolhatom azon rögzött véleménye-

met, hogy a' divatos vigjátékok' üressége semmi tekintetben meg nem felel a' művészet' kívánatainak. Vigjáték vagy bohózat, a' felett hogy drámái, költői mű is legyen, nem talán lyrai czafrangok, hanem életvaló másolatai által embereknek 's viszonyoknak, ide értve, hogy ezek az élet' derültebb oldalát ábrázolják. Illy vigjátékokat birunk Shakespeartól, a' spanyoloktól, 's némelly újabbakat. Ezek sóha sem avulnak el, míg a' könnyű, fölületes tréfa, a' milly mulattató egy párszori látásra, olly hamar unalmassá lesz.

Egyébiránt mind ez nem azért van mondván, mint ha jelen két mű 's kivált az első) színműveink' sorában hátul állana: Olympia bizonyosan a' figyelemre méltó tünemények közzé számítható; de nem olyan, mit e' férfias készületű 's szép tehetségű fiatal író-társunktól várhatunk: mit midőn kimondok, csak bizodalmat 's hitemet fejezem ki azon pályára iránt, melly neki magas disz' virágait teremheti; de csüggedetlenség, tartós és, még egyszer mondom, egész szorgalom kívántatik hozzá, hogy a' legnehezebb feladat megfejtessék, hogy a' drámaírás' titkai 's szerencséje előtte megnyiljanak.

Vörösmarty M.

Történettudomány.

3) *Chronicon Budense. Post elapsos ab editio-ne prima et rarissima tercentis sexaginta quinque annis, secundum adorna vit, textum recognovit, notis illustravit . . . J. Podhradecky, etc.*

(Vége).

212. l. 7. j. Szám szerint hétnek vallott kún székek közül a' XIV. XV. és XVI. századi oklevelek által csak négyet mond P. emlékezetben tartottaknak. Vajjon minő emlékekből merítette hát olly biztos állítását? nemde a' kún nemzetségek' hét számától von következtetést? Ez különös néme a' történeti nyomozásnak! — Halas (nem Hallas), Kecskemét, Mizse (nem Misze), és Kolbász (nem Kalbasz) székeken kívül még más két székek van nyoma az oklevelekben u. m. *Hontor* és *Zentel* székek. Zápolya János ellenkirály' némi 1537-diki beiktató parancsában áll: *Totales possessiones nostras Cumanicales Hontorzek appellatas, videlicet Elezallas, Karassonzallas, Wyzallas, Jakabzallas, Sárosd, Kaythor et Perkath nominatas in Comitatu Albensi, sedis Solth existentes* *); ismét, Ozorai Pipo tömösi főispán 1424-iki levelében: „*Emericus filius Pinkesd, et Michael Thege de Vizesgyan, et Thomas Cherekley Capitanei Cumanorum sedis Zenthelt*“. **). Az el-

sőbbikhez tartozó megnevezett helyek fejevármegyei csákvári járásban mint népes helyek és puszták maiglan ismertetnek következőkben: Nagy és Kis Hantos, Előszállás, Karácsonszállás, Ujmajor, Jakabszállás, Sárosd (mv.) Nagy és Kis Perkáta; emez Torontál vármegyébe helyezendő, Oláh Miklós szerint, ki Tömös és Maros folyó közé írta Zenthelt *). Mercator Gellérd XVI. századi m. o. földabroszán pedig azon helyre van illesztve „Zentel“ hol most Mokrin áll **). — Hibásan tétetik Belén vagy Jász-Berény és Árokszállás kún szek' tartozandóságának, mert mindig jászok' lakhelye volt. Tatár sz. Miklósnak sem találni oklevelekben nyomára; a' Kún sz. Miklósiaknál marad az ön szohagyományban, miként városuk regentén Tatár sz. Miklósnak hívaték.

277. l. 1. j. A' dubniczi krónikából sz. László feje' csodatételéről kiírt hosszú előadás világosítja-e valami részben a' textust? rec. olvasói ítéletére bizza.

Látható ezekből, hogy a' megrovott hibák kitünökép a' geographia, történettudományunk' legszükségesebb kulcsa ellen vagyunk elkövetve; a' chronológiát illetők' kiigazgatására nem fordított rec. annyi gondot, mint már fölebb emlité, miután ollyak a' tisztább kútfők 's azon tárgyú kézikönyvek' segédelmé által könnyebb szerrel eligazíthatók lévén, ottani hiányos alkalmazásuk nem áraszt annyi ferde eszmét történetünk' ismeretében.

A' körülbelül 150 számú, néhol unalomig hosszúra nyújtott glossák között alig van 50 a' krónika' értésére mellőzhetlenül szükséges; többit ollyanoknak mondhatni, mellyek a' latin nyelvben középszerűleg jártas által kalauz nélkül is megérthetők. Ezek' följegyeztetésére fordított időt és fáradságot ha a' textus' magyar fordítására, nyomási költséget hasábol kiadására szenteli vala P., nem csak időnkbeli azon köz kíváratnak, hogy efféle régiségeink a' kül nemzetek' példájára anyanyelvünkön terjesztessenek, megfelelt: hanem mindany nyiak elmellőzendökké váltak volna. Régi krónikáinkat a' föntebbi századokban ha eleink honi nyelvre fordítgatják, mi becses nyelvmaradványok' birtokába fogtak volna helyezni! minden glossatióknál bizonyára hasznosabbakba, épületesbekbe. Távol sem akarja rec. ezekkel a' glossák' céliránytalanságát állítani; kiki meggyőződik azoknak némi elavult, a' közép századokban kelendő kitéte-

*) Hungaria, Cap. XVII. §. II. ed. Bel. in Apparatu ad Histor. Hung. pag. 31.

**) Atlas sive cosmographicae meditationes de fabrica mundi, ed. quarta, Amstelodam. 1611. fol. atlant. in tab. Hungariae, post pag. 265.

*) Rec. kézírati gyűjteményében.

**) Horváth Petr. Commentario d. Jazyg. et Cuman. pag. 231. Cornides kézír. után.

lekre nézve elkerülhetlen szükségéről; olyanok hiányában a' krónika-olvasó kénytelenítetnék segéd könyvekhez folyamodni: bizonyos kör 's kimért határu szabály' követését kívánja egyedül efféle világosítások' beiktatásánál. Elég bő sorát hozhatnók fel a' főléssleges szómagyarázatoknak, de mivel belőle hasznót, munkajavítási eredményt nem várhatni, olvasóink' türelme' megkísértését mellőzzük.

Nem hanyagság, de mégis bibliographiai pontatlanságként nézendő nyelvünkön írott néhány könyvek' felidézésénél, jelesen a' m. academia' kiadásinak, mint az Évkönyvek', Tudománytár' és Régi magyar nyelvemlékek' czimének latin fordításbani közlése. Fogja-e tudni a' külföld ezek' magyarul készültét vagy valóságos czimét latin idézés után? Illyesmi aligha tiszta ismeretre törekvést, mint inkább bizonyos affectatiót mutat. —

Edigelő gyengébb oldalról szemléltük P. igyekezetét: nézzük már, van-e és milyen érdeme 's becse munkálatának? Rec. valamint amannál őszinte, minden bal irányzat nélkül, merőn a' tudomány' előmenetelének kívánatit szem előtt tartva nyíltan kimondá észrevételeit: úgy itt is kötelességében áll megismerni hazai történetünk körül számos kiadásával nyert érdemeit, behizonyított fáradozását. Meggyőződésből vallja e' közlemény által is történeti kütfőink' nem kis hasznú terjesztését; jegyzeteiben sok kétes, vagy nem eléggé kifejtett esetek' szerencsés feloldását; általában a' honi történetírókra nyomos combinatiók' tételében hárult nagy könnyebbitést. Nem egy két jegyzetből áll az, mi által a' történetnyomozó tisztább világosságot nyerend dolgozatára e' könyv' olvasgatásával, figyelmét mindenre kiterjesztő; különösen az oklevelek' felhasználása, egyes dolgok' kiemelésénél; miben nem csak hasznossá, sőt szükségessé válhatnak buvárkodóink előtt: annál fogva szívből ohajtjuk, hogy a' nemes czélra, t. i. Ivanics Zsigmond antiquarius' árvíz által okozott károsodásai' némi pótlásául kiadott munka minél több vevőkre találjon, 's történetíróinktől szorgalommal olvastassék.

Jerney János.

4) *Eventus memorabiles historiae universalis serie chronologica, in VII. tabulis, ad usum auditorum suorum, indicati a Joanne Rei.*

singer, e S. P. in Lyceo L. R. Civitatis Szegediensis Historiarum Professore, AA. LL. et Philos. Doctore. Szegedini, typis Joannis Grün. 1838. n. 2d. réti, négy ív.

Milly szükséges a' világtörténet' studiumában a' tömérdek kör' 's a' nagy eseménytömeg' sorozatának könnyebb felfogására az emlékező 's ítélő tehetséget általános történeti táblák által segíteni, öntapasztalása meggyőz mindenkit, ki megszaggotott, tökéletlen ismeretekkel beelégedni nem akar. Különösen szükségesek ezek a' tanulók- 's nem avatottaknak, hogy segedelmökkel nagyobb közt is egy tekintettel felfogni, 's az események' láncolatában a' vezérfonalat megjelteni segítsenek. Az újabb történetírás több illy táblákat mutat elő, nem csak a' világtörténeti művekhez kapcsoltakat, hanem olly önállókat 's tartalmashakat is, mellyek világtörténeti vázolatoknak, vagy inkább világtörténetnek táblákban, tekinthetők 's nevezhetők. Illyenek Lesage (Las Casas) Kruse', Bre dow', Wehse' világtörténeti táblái; illyenek Petrovicséi is, de csak Magyarország' történetére szorítva. Ezek nem egyedül történeti adatok' halmaza, hanem táblaalakú historia, az okok' 's eredmények' láncolatával 's az író' ön nézeteivel és szemléleteivel előadva: minél fogva nem csak az emlékező, hanem ítélő tehetségre is számítvák. E' reflexiók, nézetek, ítéletek ezekben annál érdekesebbek, minél rövidebben, mintegy dióhéjban advák; 's mindön az önszemléletre tágas mezőt nyitnak, arra egyszersmind nem csak indítanak, hanem annak bizonyos vezető irányt is szabnak.

Hasonló ezekhez az előttünk fékvő mű is; de amazoknál valamint tartalmára nézve szűkebb, úgy igényeiben is szerényebb. Amazok inkább avatottak, ezek iskolai kezdők' számára készítvék. E' szempontból kell tehát e' művet méltánylanunk, mire már a' czim' „ad usum auditorum suorum“ szavai is intenek. Ref.' ítélete szerint e' táblákban mind az érintve van, mi szorosan világtörténethez tartozik 's mi iskoláinkban tanítható; érintve minden nevezetes kül 's bel viszonyok, political és miveltségi állapotok, időrendben, röviden, többnyire egyes szavakkal 's nevekkal, olly világosan, mi szerint ref. hiszi, hogy a' tanulók e' táblákat foganattal használhatják, kivált a' próbatételi készülétekre. Kívánta volna azonban ref., hogy szerző tanítvá-

nyainak ne egyedül emlékező tehetségi segéd-eszközt nyújtson tábláiban, hanem azokat némi röviden kinyomott reflexiókkal is bővítvén, önszemléltre is adott volna némi indítást; mi által nem csak vissza emlékeztetendi őket a' bővebb iskolai előadás' részleteire, hanem némikép szükségessé is teendi, hogy tanítványai, e' táblákat forgatván, ne csak emlékezetüket töltsék meg pusztá lettdolgokkal, hanem azok felett a' kijelelt irány szerint elmélkedni is kezdjenek. Mit annál szükségesnek tart ref., minél inkább tapasztalható, hogy a' legtöbbek az iskolai pálya után is egyedül emlékezet' tárgyának tekintik a' historiát, annak felsőbb céljait, mivel azokról iskolai pályájokon semmit, vagy keveset hallottak, meg sem ismervén. — Az idézetek, utasítások egyes cikkek után a' fölhozottakat részletesen előadó történeti művekre, a' szerzőnek bő ismerettségét bizonyítják a' történetírás' legújabb termékeivel 's literatúrájával.

De nem lesz érdektelen, ezen szabatos, bő tárgyismerettel készült műből némi töredékeket közleni. (Saeculo VIII. a. C. hasábon) 753 (év) *Urbs Roma condita. Romulus Rex.* 100 Senatores, 300 Equites, 12 Lictores. Patricii, Plebeji; Patroni, Clientes. 3 Tribus, 30 Curiae; Comitia Curiata. Raptus Sabinarum. Quirites. — 716. *Numa Pompilius:* Templum Jani: annus duodecim mensium. Auspicia et Auguria. (vid. Ferguson hist. of the rom. Rep. 1783. — Niebuhr Röm. Gesch).

(Saec. II. a. C. hasáb) *Roma Orbis Domina*, dives, sed male mórata: Thesauri ex Oriente adlati produxerunt luxum et avaritiam. Ludi Circenses et Bacchanalia. Leges Sumtuarum (Oppia et Orchia); Lex. Calpurnia de repetundis (149); quaestiones perpetuae (143); latifundia.

(Saeculo I. p. C. n. hasáb) *Germania vetus.* Danubius et Rhemus: Sylva Hercynia. *Teutones:* Batavi, Frisii, Bructeri, Marcomanni, Quadi etc. — Cultus Wodan et Herthae: Walhalla. Bardae (Druidae ap. Gallos). — *Regim. Democrat.* Comitia populi, Belli-duces (Reges). Heermannia pro def. patriae: Comitatus. Leges paucae: Judicia severa: multa. Candor animi, hospitalitas: praeceps iracundia, potatio, lusus alearum. (Vid. Pfister Gesch. d. Teutschen 1829).

Saeculo XI. 1000. *S. Stephanus* s. corona in aug., *Rex Hung.* Apostolicus. *Monarchia*

temp. (Reges Árpád. lib. Ord. suffrag. electi). Tres Regni Status, Senatus Reg., Divisio Regni in Comitatus. A. E. Strigon., 10 Episcopat., Abbatia S. Mart. in Monte Pann. etc. — Optimates: Comes Palat. Com. Curialis (Jud. Cur.). Magister Tavern. Comites Parochiani. Servientes Reg. (Nobiles), Udvarnici, Jobbagyones Castri, Cives, Hospites etc. — Decimae Episcopis assignatae. *Nobilium Jus dir. Dom.* in possessiones suas Gymnasium Alb. Reg. — Transilvania Hung. conjuncta.

Saec. XIV. *Ludovicus M. Hung. R. Frater Andreas Joannae I. Neap. conjux* († 1345) 1347—1352. *Bella Neapolit.* (Avenio a Joanna I. 1348. Clementi VI. vendita). Cultura Italica in Hung. propagata. — 1355. Pacta success. Pol. cum Casimiro III. (Immunit. Nob. Pol. a tributo, et militia extra regn. suis sumt. facienda). — 1356. 72. 78. III. *Bella cum Venetis.* 1381. Pax Taurinensis: Principat. Venet. in mari Mediterr. — 1359—69. Regna Moldaviae, Serbiae, Bulgariae, Bosniae et Valachiae s. Coronae adserta. 1370. *Ludovicus M. Polon. R.* — Regia Budensis. Acad. Quinqueeccles. (1367) — Promotum agricult., merc. et liter. studium: Cassovia emporium merc. Hung. — Pol. Jura Dominorum, et officia subdit. accur. definita. — 1382. *Maria:* 1385. *Carolus Parv.* († 1386).

Saec. XIX. — 1830—7. *Wilhelmus IV. Angl. R.* 1832. Lex de Reformatione Parliamenti auctore Min. Grey. O' Connel Catholicorum Hib. tribunus (Agitator). — 1833. *Nova Lex Indica:* lib. commeatus in Indiam Or. et Chinam omnibus Anglis concessus. Lex de Emanc. Nigrorum in Col. Angl. 1834. *Foed. Quadruplex* int. Angl. Gall. Hisp. et Port. initum. 1835. Min. Melbourne stb.

II. M.

Nem tartottuk fölöslegesnek ugyan ezen munkáról egy más bíráló' véleményét is ide iktatni.

* *

Reisinger' prof. táblái mindenek előtt nem táblák. A' táblai forma rovatokat teszen fel, mellyeknek egymás melletti és utáni szerkezete egyszerre több eszmék szerint állítja szemünk elébe a' történeteket: 's e' mód az, melly a' táblai előadást olly hasznossá, az emlékezetet segítővé teszi. Itt mit találunk? rövid korjegyzeteket, egymás után (sőt nem is mindig tökéletesen egymás után), miket szintúgy,

's minden esetre az olvasó' nagyobb kényelmére, Sad, vagy akár 64edréthben lehete nyomtatni, az alkalmatlan placat helyett; mert a' synchronisticus rend által szükségessé lett rovatok itt nincsenek. Sőt, mint érdekeltetett, a' chronologiai rend sem teljes, mert helyenként, belső összeköttetés' oka nélkül is, az elébb történeteket megelőzik az utóbbiak, péld. a' Martinovicspör elébb említetik az 1792iki francia-magyar háborúnál, a' grózhajótárgy és Széchenyi elébb mint a' régibb gazdasági intézetek Festetics Györggyel stb. Hogy így könnyű, sebes, 's az orientálást segítő átnézetéről, millyent a' hazai munkák közül Petrovicsé nyújt, szó nem lehet, világos.

Más tekintet, melyből rec. e' munkát helyben nem hagyhatja, a' hazai tárgyak' elhanyaglása. „*Idegen nyelvet tanulni nem kötelesség: a' hazait nem tudni szégyen*“, ezt mondá egykor fels. most özvegy királynénk Erdélyben, midőn előtte egy tisztviselő tördelt németsegeért mentegetőzött; hasonlót mondhatni a' historiáról is. Mindenek előtt a' honi dolgokat kell ismerni, 's midőn az emberiség' történeteit tanuljuk is vagy idézzük fel emlékezetünkben, azt a' honinak álláspontjából kell tennünk, 's minden fonalra ügyelnünk, mellyel amazok ezekkel összekötve, 's az általános fejlődés' képében a' honi események és állapotoknak mindig kiszökő vonatokban kitiűntetését követelhetjük. Az előttiünk fekvő munkában a' magyar szempont majd egészen el van hagyva. Történeteink' némelly pontjai, közzé vagynak ugyan hintve a' világtörténeteknek, de gyéren — *rari nantes in gurgite vasto*; sok epochalis pont érintetlen maradt, még az újabb időkben is; péld. Károly alatt a' pesti commissio, a' pacificált ország' elszunyadása, a' józsefkori visszahatás, a' 90. és 92iki országgyűlések, a' magyar nyelv' országos phasisai, papirospénz, horvát megyék' elesése 's visszakapcsoltatása, 25iki országgyűlés, rendszeres munkálatok, 1830. év, Széchenyi, egyesületi szellem, 1833iki országgyűlés, urbér, kisajátítás, hídtervény, erdélyi változások stb. Figyelemre méltónak tartjuk illy munkában a' népéleti, műveltségi 's tudományos időszakok' megjelelését, 's a' literaturai notabilitások' említését is, 's így hol Sárbiévius mint lengyel Horác fordúl elő, Janus Pannonius *használó híru* költőnek is ki kelle emeltetni, 's ha az angolok' Richardsonja

's a' cseh Dobrowsky felhozott, bizonyosan nagyobb joggal kereshettük Pázmánt *mint* bihoros Cicerót, VII. Zrinyi Miklóst, mint magyar Tassót; méltó joggal a' mysteriumokat (bibliai szindarabokat) és Gyöngyösi', Faludi' 's a' múlt századi küzdekések', Révai Miklós 's az újabb mozgalmak' érintését stb. Így a' művészet' szakaszaiban is Kupeczkyt és Mányokit a' képirok —, Ferenczyt a' szobrászok között, az első magyar középponti színházat stb.

Egyébiránt, mellözve a' hazai tekintetet, meg kell szerzőnknek adni, hogy tárgyát egész gazdagságában nem csak ismeri, hanem világos és nemzettörténeti tekintetben meg is hatotta: mit a' válogatás bizonyít, mellyben őt az eseményeket öszveköttő eszmék vezették. Csak azt kérdjük, vajjon kinek írta munkáját latinul? Avvagy, hiszen ott áll a' czímen: *In usum auditorum*. 'S valóban, a' tanulóterem' szűk falain kívül ne is tartson számot figyelemre: ott az élet kezdődik, 's a' holt nyelv' országának vége van. Ki is gyönyörködnek ebben, az új political eszmék' visszaadására annyi barbarismusokkal terhelt, 's az élő szokástól eltérő számtalan geographiai nevekkel, megérthetésében nehezített, nem latin, hanem valóban *deák* nyelvben! — Egyébiránt az idézett historiai könyvek a' munka' használhatóságát nevelik; 's rec. ohajtáná a' tudós professort minél elébb valamelly magyar historiai compendium' szerzőjeként olvasói elébe vezethetni.

51.

Állítások, vélemények, felvilágosítások.

— *Újabb sürgetés a' hegelismus' tárgyában.* — Hegel' philosophiaja felett, a' mi Wargá urali kölcsönös vitatkozásunk, különös, mondhatnók, valóban neveléses. Előadván tudnillik Wargá úr a' Hegel' rendszerét Schaller', és saját nézetei szerint (Figy. 1837. II. 388—95 szel.), mi W. urnak *tulajdon szavaiból, saját állításnyaiból* némelly nehézségeket tettünk ki (Ath. 1838. I. 21. szám), azoknak felvilágosítását kérvén. Ezen nehézségek közül (Ath. 1838. I. 46. 49. szám) W. úr némellyikre felel; némellyiket mellőzi; némellyik ellen pedig gáncsolólag lép föl, 's kitételeért bennünket megtámad! — Hogy azért a' ki nem elégitő felvilágosítást kiegészíttessük, vagy helyette mást helyesebbet nyerhessünk; hogy a' mellőzött kérdéseket is felvettessük, eldönthessük; az Ath. m. félvi 40. 41. számaiban azokat ismét előterjesztettük; — melly előterjesztésre a' feleletet igen hirtelen, még a' feltett nehézségek' bevégezése előtt, t. i. a' 40. számra mindjárt meg is kaptuk. „*Miután*“ mond W. úr

„a' sürgetés' első közlésében elvtévedés van, csak erre szolgálók felvilágosítással; mert hiszem mielőtt a' zavart eloszlatnók, miért irkálnánk?*) — W. urnak abban, hogy a' kezdetet akarja igazán felvilágosítani 's jól megalapítani, nagy igazsága van, mert ha

Principia obscuris fuerint abstrusa tenebris,
Quaecunque ex illis veniunt, incerta sequuntur.
Frivola si fuerint fundamina, tempore parvo
Deficiet quidquid super his fabricare volumus!

Ide nézvéen nyilatkoztunk épen legelső felszólításunkban is ekképen: „ha a' feltett kérdésekre adandó feleletek együtt véve talán sokra terjednének: örömet veszszük azoknak egymás után megfejtését, örömet csak *egyetlen egynek is értelmes felvilágosítását*“ Ath. 1837. II. 328. szept. — De abban, hogy bennünket elvtévesztéssel vádol, mennyire csatlakozzók: a' következőkből mindjárt kiviláglik; valamint az is, hogy a' súlyos vád önrágára hull vissza a' vádló urra.

Per quod quis peccat, per idem punitur et idem.

Fő kérdésünk ez vala: „mi a' közvetlen VAN?“ — Ezen kérdést illető legközelebbi *világosításában* így szól W. úr: „A' közvetlen VAN a' phaenomenológiában kimutatott ész' munkálata, így a' legtisztább, a' legelvontabb, legeszeibb VAN; — és nem a' világ, 's ott is nem a' külvilág, mint ezt sürgető úr igen szerencsétlenül véli!“ Lássuk már most, mikép vág W. úr' ezen állítmánya össze Ath. 1838. I. 723—4 szeletein látható ezen állítmányával: „Egy philosophusi vizsgálódáshoz kezdő léleknek vagy gondolkodásnak, a' phaenomenologia' nagyobb fokain, a' tudalmon, öntudalmon, és észen, azon különös tanulmányok által, mellyek ezekre közvetlenül hatnak, annyira ki kell fejtenie a' neveléstudomány' szabályai szerint, hogy az ész alkalmas legyen a' philosophiai vizsgálódásra“ — „Illy előfejtett gondolkodási tehetségnek, tűnjek bármi fol a' gondolkodási, testi, és szellemi világban, — mind az *közvetlen VAN*. — A' *természeti világban közvetlen VANok*, a' *hézagban, és időben mozgó, mind kettőben fejlődő testek stb*“ — ki gondolta tehát a' legszerencsétlenebbül azt, hogy a' közvetlen VAN, a' világ, még pedig a' testi, vagy külvilág? Saját szavai kiáltják, hogy *Warga* úr! ki téveszté tehát itt elvét? nem más mint *Warga* úr! 's a' mit W. úr fellelőző *aithadiájában*, szinte elzúzni akaró, de csak hamar nevétséget szülő (mert itt is teljesüle mit a' Moszkvából vizsgáló hős mondott: I n'y a qu'un pas du sublime au ridicule!) *pentathlosi* hangon épen helyen kívül kiált: „hogy elvéhez hű legyen, illy philosophusról is csak feltehetni!“ — most ezt, még a' mellé szúrt jelekkel is róla, fájdalom! elmondani nem lehet; — mert a' „de beható gondolkodás által eszmékké emelendő“ a' dolgon semmit sem változtat, mivel itt a' szó nem arról van, hogy a' VAN *mivé* leendő? — hanem, *mi*?

A' „VAN = semmi“ mond W. úr. — Ama b. e. sophista, *Gorgias*, 107 éves koráig törte

már az ellenmondás' eltörlesztésén fejét, de czélját mégis nem érthette; 's mi úgy hiszszük, hogy a' Hegel' követői, e' tekintetben *Gorgias*nál szerencsésebbek nem leendének. Igen, ellenmondásnak nevezők amaz itéletet, mivel a' *semmi*, más-kép, mint ezt *Taubner* úr *) is mondja, annyi mint *nem VAN*; következésképen azt a' VANnal nem ugyanazonosíthatjuk (identificálhatjuk), mivel VAN = *nem VAN*, épen annyi lenne mint A = *nem A*, tudós = *nem tudós*. Melly itéletek mind, a' nemhegeli logica' ama sarkalatos szabálya ellen vannak, melly általános ugyanazonsági elvnek (principium identitatis absolutae) nevezetik. De W. úr előtt, kétségkívül ez sem áll; mint nem áll a': „non entis nulla sunt praedicata“, — mint nem áll a': „quae conveniunt uni tertio, conveniunt inter se“. Igaz mikép ezek itt átkozott alkalmatlan portékák is! — A' dolgot semmit nem változtatja ha azt mondjuk, hogy a' VANon, a' legtisztább, a' legvontabb, a' legeszeibb közvetlen VANt értjük; mivel hiszen a' számok is, magokban tekintve, a' legtisztább, a' legelvontabb VANok, de azért a' semmivel, a' zerussal nem ugyanazonosok, 's ezt mondani: 1=0, itéletünk szerint a' legnagyobb tévedés lenne. Igaz ugyan hogy *Oken* **) természetphilosophiájában ezt állítja. Ha u. m. a' zeros magát egyszer teszi: lesz egy, 0=1. De a' zerusnak ki, annyival inkább maga magának positivitást hogy adhat? — Vagy talán azt mondja W. úr, mit *Michelet*, Hegel' értelmét fejtegetvén mond: „Das Nichts ist; denn es ist ein Gedanke“ (Geschichte d. Philos. II. 722); következésképen a' semmi = VAN? Így azt is mondhatnók hogy, a' három szegletű karika gondolat: tehát a' három szegletű karika van, — nem csak, hanem az, ugyanazonos az igazi karikával. Igaz, hogy gondolat = gondolat, de azért ezen gondolatok: VAN, és *semmi* nem ugyanazonosok. Szobor = szobor, de Szánthó' szobra nem = nem Szánthó' szobra; könyv = könyv, de a' Hegel' Encyclopaediája nem = nem Hegel' Encyclopaediája.

VAN = semmi, ezen állítás oda megy épen a' hova a' *Zenóé*: *to non esse, est non esse: ergo, to non esse est (van)*, csak úgy mint a' *to esse*. Hála az egeknek! hogy nyelvünkön e' zavart ki sem adhatjuk; hogy nyelvünk, ha csak rajta erőszakot nem teszünk, bennünket illy nyomorú tévedésekbe nem is vihet. Igen jól tenné W. úr, ha a' bölcseséget csakugyan idegen kűtfőből szereti meritni, ha ama nyelv' természetétől elvonván: magára a' dolog' természetére fordítaná figyelmét. Jól tenné, ha a' különböző nyelveken ejtett sophistai sérelmeket nemzeti nyelvünkkel nem éreztetné; ha az azokban karteponyodó *vulpeculákat*, most is eleget szenvedő nyelvünkbe át nem ugráltatná, — ne hogy így *Hamann*nak azokat sújtó kemény megrovása alá essek, kik: unbekümmert um die Gesetze des heiligen Menschenverstandes und unsrer eben so heiligen Muttersprache, Wechselbälge des Aberwitzes und

*) Ath. 1838. II. 45. szám. „Elvtévesztés fölötti felvilágosítás“.

*) Birálati vizsgálat Hegel' bölcselkedése felett. Pesten, 1838. — §. 4.

**) Lehrbuch der Naturphilosophie. Jena. 1831. s. 10.

rohe Klumpen verworrenen Ideenbündel uns für Gedanken unterschieben“.

„A' VAN = semmi“ folytatja W. úr, „a' kettőnek egymásra visszaható közvetítése át pedig = levés“. — Taubner úr ezt így adja elő: „Van a' semmibe, ez a' VANba megy át, a' semmi általán elvont ellentétében eltűnik; ezen változás, ezen *mozgalom*, ezen viszonyos hatás, és *költözés* az, minek egységeket nevezhetnők, ezen egység azonban olyan, mellyben VAN és semmi, szint úgy vannak, miként nincsenek, így ezen egység maga az ellenkezet és nyugtalanság. Ez épen az mi *leendőnek* neveztetik“. §. 3.

O sapientum hominum sententia digna notatu

Sed ratio obsistit, ratio manifesta reclamation!

Az efféle *cruditas*oknak, hiszszük, hogy hódoltak azon időkben, mellyekben illy elvek divatoztak: „*credo quia absurdum est*“ — „*veraciter asseruntur, quae non solum supra rationem, sed contra rationem esse, angustias eius non solum excedere, sed infatuare videntur*“. De ezek sz. victori *Richarddal* elenyészvén: ma kivált, méltán csak *merimnophrontismus*oknak tartatnak. Mert kérjük: hogy hathat a' semmi a' VANra, 's ez a' semmire? vagy hogy hathat a' semmi magára, mert semmi és VAN ugyanaz? Hogy mehet a' VAN a' semmibe, ez amabba? vagy hogy mehet a' *semmi* magába? hogy lehet a' kettőből, vagyis inkább magából a' *semmiből*, *levés*? Ezt Taubner úr példával így világosítja: „Pest' városa összesége minden egységeknek, mellyek képezik, és hogy Pest minden egységeivel mi (*valami*) *leendő*, meg kell engednünk; mert míg itt egy születik, amott a' másik meghal, 's magok az élők változásoknak kitétetvők“ §. 4. — De Pest városa minden egységeivel egy az hogy nem *leendő*, hanem *meglévő* (actualis), de belőle, általa állhat elő valami leendő; más az hogy Pest nem *semmi*, 's a' belőle fejlődő, 's általa történő *levés* könnyen megfogható — de a' semmiből hogy lesz valami? — Mikép kél ki a' semmiből, vagy VANból a' *lény*, előadja Taubner úr a' 11. §.: „mikép“ mond „a' gabonamagban az egész fa, gyümölcseivel együtt központosulva van, de csak *virtute*, vagy *natura divina*: úgy foglalja magában a' VAN is a' lényt“. De hogy a' magban *virtute* ott a' fa, gyümölcseivel együtt, az igen világos, mivel ott az életműves erő, melly az őt környező anyagot, mint ügyes építész céljára használván, előállítja az életműves alkotmányt; — de mi *virtus*, mi *divinus* van a' semmiben, melly a' lényt előállítsa? ***

(Vége a' jövő számban).

Magyar tudós társaság.

— A' szünnapok' elmúltával, nov. 12. indítván meg az academia szokott foglalatosságait, husvét előtti kis gyűléseit a' tegnapi 11-kkel, rekesztette be. Jerney János és Tanárky Sándor új

rendes tagok' előadásairól m. évi Figy. 878. szeletén emlékeztünk. Azóta több, a' társaság' munkálatait 's gyűjteményeit illető intézkedések voltak napi rendben. A' *nagy szótár' készítése* is munkába vétetett. Az eddig begyűlt magyar mesteremberek' műszavai' gyűjteményéből szerkesztendő *kézműszótár'* terve iránti javaslat tétel választmányra bízott. Egy *hadtudományi műszótár'* kiadása határozottatván, az előleges munkálatok megindítottak. A' már megjelent *Tájszótár*hoz pótlékokat küldött Makáry György ügyvéd Egerben, és Tatai János lövői pleb. *Történettudományi irományok'* másolásában, a' párizsi kir. könyvtárban Szalay László r. t. járt el. A' *Tudománytár'* számára, a' vizsgálat alattiakhoz 1 nyelvtud., 1 philos., 5 történettud., 1 népismereti, 1 égtud., 's 1 számtudományi dolgozat járult; 's közülök visszament egy, 's elfogadtatott hat, u. m. *Horváth Zsigmond* l. t. értekezése a' népnevelésről, Homonnai Drugeth Bálint' naplója, közölve *Naményi István* által, Sárospatak' történetei, Ágnes és Beatrix hercegnők, és Csiki Istv. levele *Podhradecky J.* l. tagtól, Utazás a' quarneroi szigeten *Császár Fer.* l. tagtól, 's Verőcze megyei parasztlakodalmi szokások' leírása *Hoblik Márk.* l. tagtól.

A' társaság' költségein nyomtatás végett beküldött 's vizsgálat alatt levő kéziratokhoz járult egy a' szép-, egy a' class. literatúrához tartozó 's egy historiai munka, mellyek szinte vizsgálat alá vétettek; az illető bírálók' jelentésére visszament három széplit., egy philos. 's egy közgazdasági; elfogadtatott Plutarch' *Parallelái'* fordításának (Székács Józ. és Taubner Károly DDtől) első kötete. — A' társaság' három rendbeli, száz száz aranynyi *jutalomtételére*, mart. 24ikéig, mint határnapig, 3 nyelvtudományi, 6 philosophiai 's 13 drámai pályamunka érkezett, mellyek szinte osztálybeli bírálat alá mentek.

Nyomtatásban nagy gyűlés óta megjelentek a' Magyar tájszótár; Edvi Illés Pál' koszorúzott közhasznú kézikönyve' 2d. és 3d. kötete (másodszor); Blair Hugó' rhetoricai 's aesthetikai leczkei' 2d. kötete; az Eredeti Játékszin' 7d. 's a' Külföldi Játékszin' 14. és 15d. kötete; a' Tudománytár XXd. kötete, 's 1839re 1—3d. füzeté, végre a' Névkönyv 1839re astronomiai napkönyvvél.

Külföldi összeköttetéseit illetőleg, az academia ez idő alatt a' berlini, philadelphiai, libónai academiáktól, az odessai gazd. társaságtól 's több magányos tudósoktól vett részint leveleket, részint küldeményeket. A' hazafiaknak is több rendbeli bővülésekkel tartoznak a' társaság' gyűjteményei. Bathányi Gusztáv gróf nemeslelkű és tetemes adománvárról hivatalos tudósítás szolt.

A' husvéti ünnepek miatt jövő kedden Figyelmező nem jelenik meg.

Az Athenaeumtól hetenként kétszer, úgymint csütörtökön és vasárnap, jelenik meg egy ív; társából, a' Figyelmezőből, minden kedden egy ív, velinen. Ára a' kettőnek helyben kihordással, 5 ft.; postán, nyomtatott boríték alatt 5 ft. 48 kr. cp. Évnegyedenként is válthatni példányt 2 ft. 30 kr. és postán 3 forinton. Kiadó hivatal Pesten, Zöldfa utca, 267. sz.

Nyomatik Budán a' magyar kir. egyetem betűivel.

FIGYELMEZŐ

AZ EGYETEMES LITERATURA' KÖRÉBEN.

Kiadó szerkesztők

SCHEDEL, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ **BAJZA**.

HARMADIK ÉV

Pesten.

Aprilis' 9. 1839.

14. szám.

Tartalom. Hazai literatura. Törvénytudomány. Themis, Szalay Lászlótól, 2-d. füzet. — Nyelvtudomány. Magyar helyesírás és szóragasztás, a' m. t. társaságtól. Folytatás. — Állítások, vélemények, felvilágosítások. Ujabb sürgetés a' hegelismus' tárgyában. Vége. — Magyar tudós társaság.

HAZAI LITERATURA.

Jogtudomány.

*Themis. Értekezések a' jog' körében. Szerkeszti Szalay László hites ügyvéd, 's a' m. t. társ. lev. tag. Második füzet *). Pesten, Heckenast Gusztávnál. 1839. 8r. 80 lap.*

Tartalma ezen második füzetnek: 1. Vélemény a' fogházjavítás' ügyében, ns. Borsod vármegye' ebbeli küldöttségéhez, Báró Eötvös Józseftől. 2. Jury. 3. Dupin: e' kettő a' szerkesztőtől. Az első cikkely külön is megjelenvén, Szemere Bertalan' hason tárgyú munkáscájával együtt e' lapok' idei 5ik számában meg volt bírálva. Az eskütszékről az Athenaeum közlött egy cikkelyt Tocqueville után. E' szerint már most nem lesz talán felesleges ennek kiegészítésére a' jelen dolgozathól az eskütszék' szerkezetét is érdemes olvasóinkkal megismertetni.

Éjszakamerikában minden, törvényes kort elért, polgár eskütt lehet.

Angliában a) ki 21 esztendőt már elért 's 60at még felül nem haladott, 's évenként 10

font sterlinget jövedelmező fekvő jószágot, mint tulajdont, vagy zálogban bír. b) Minden haszonbérelő, ha a' földbérlet' évenkénti tiszta jövedelme 20 font sterling 's kora 21 esztendő vagy több. c) Családfej, ki a' szegények' takaságához Middlesexben ugyan mint 30, másutt mint 20 f. st. osztálybeli, járul. d) Azok, kik legalább 15 ablakkal bíró házat tartanak lakul. Walesben ezen tulajdonságok' három ötöde elégséges az eskütszékbéli eljárásra.

Franciaországban: a) A' választó testületek' tagjai, kik 25 esztendő korukat már elérték, polgári jogaikkal élnek, az illető járásban laknak, 's 200 frank egyenes adót (contribution directe) fizetnek. b) A' járásban legtöbbet adózó 300 lakos, ha 200 francra nem menne is egynek egynek adóosztéka. c) Az egyetemi tudományosok' tanárai és al-tanárai (licenciés), a' törvényes lételt nyert tudományos társaságok' tagjai, jegyzők, banki-rok, első és másod rendbeli kereskedők. d) A' király által kineveztetett fizetéstelen hivatalosok (fonctionnaires), 1200 fr. vagy nagyobb nyugpénzt húzó katona-, ügy kormánytiszték, ha az utolsók' fizetése 4000 francot meghalad.

Éjszakamerikában és Angliában az eskütszék minden fenytő és polgári perekben

*) Az első füzet' ismertetését l. a' Figy. 1837. II. 136—8. szcl.

használtatik, Franciaországban csak a *'fenyítőkben*, azon megszorítással, hogy ezek közt is a' felség- és statussértések a' pairkamara előtt folynak le. Angliában továbbá két nemű jury divatozik: nagy, vagy *vádlo*, 's kicsiny, vagy *ítelő*. Az első a' vád' helyes vagy helytelen voltát dönti el, 's a' vádlottnak általa „bűnösnek“ kinyilatkoztatása előtt, őt szabadságától (a' Habeas corpus acta' felfüggesztése nélkül) megfosztani nem lehet; a' második a' törvényes büntetést szabja rá. Franciaországban ellenben csak ítélő eskütszék létezik, 's a' vádlott' ügye csak akkor kerül az ügy nevezett assisek' elébe, ha előbb az utasító bíró (juge d'instruction) által 's kettős felelővétel után, vétkesnek találtatott.

Az esküttek' kiállítását illetve, Angliában arra tekintenek, hogy az arra használt egyedek becsületes characterűek, értelmesek, 's mindenek felett függetlenek legyenek. Az illető lajstromokat az egyházkerület' felügyelői készítik, ezekből választ a' grófság' sheriffje legalább 48, legfeljebb 72-t. A' vádlottnak hatalmában áll ezekből huszat, sőt felségbántási pörben 36ot, minden ok-adás nélkül kizárni, de igazságos okkal akármennyit; 's ha a' sheriff' pártossága bebizonyítatik, az egész juryt, melly esetben a' békebíró készíti el az új eskütt-lajstromot. Franciaországban ez a' főispán' (praefectus) kénye szerint készül; a' jury' elnöke valamelly felelővíteli törvényszék' tanácsosa, négy ülnökkel; jelen van azonkívül a' status' és a' vádlott' ügyvéde, 's a' jegyző. Az elnök a' jury-lajstromból a' főispán által választott 60 személyből 30at szemel ki, szükséges pótagokról is eleve gondoskodván. E' 36 név a' vádlottal 24 órával az ülés előtt közöltetik. Ülés alatt, midőn az esküttek' nevei kihúzatnak, joga van a' tiszti ügyvédnek azonképen, mint a' vádlotténak, kitkit visszaigazítani, de ha már csak 12 van az urnában, megszűnik e' jog, 's ama 12 föl eskettetik.

A' pörfolyam' módja mindenki előtt a' hírlapokból ismeretes.

Utolsó cikkelye e' kötetnek *Dupin*, a' híres író, ügyvéd, szónok, követkamaraí elnök' ('s már most minister) életirása 's characteristicája Dufau és Cormenin után. Egy pár adat nem lesz érdektelen. Született 1783. Varriban, a' nièvrei kerületben. Mint ügyvéd védte (Berryérrel együtt) Neyt, 's maga Wilsont,

Brucet 's Hutchisont, Lavalette' elszöktetési perében azon kívül Pradtot, Bérangert, Jouyt és Montlosiert. A' híres 221 követkamaraí tag' felírása, a' juliusi napok' előzője, az ő tollából folyt. Ministerséggel hét ízben kínáltatott meg, mit ő mindeddig visszautasíta, hogy független maradhasson, stb.

A' közlött cikkelyek, mint látni, fontosak és korszerűek, minél fogva ohajtásunk, hogy tisztelt szerzőjök, Párisból visszatérte után, ezen, eddig literaturánkban egyetlen jogtudományi időszakiratot, meg nem csökkent érdekében minél élénkebben folytassa, 's abba legújabb tapasztalásait 's észrevételeit koronként lerakja.

39.

Nyelvtudomány.

Magyar helyesírás és szóragasztás főbb szabályai. A' m. t. társaság' különös használatára stb.

(Folytatás).

Mielőtt tovább mennénk, kénytelenek vagyunk, még egykét pillanatot a' 6. §-ra vetni. Címe ennek „személyragok“, 's megis magyaráztatik, hogy ezek „az egyes és többes szám minden személyeinek egy vagy több birtokát jelentik“. Rec. ellenben birtokragoknak van ugyan ezekkel némi hasonlóságok, de azoktól mégis fölötte különböznek: 1) A' személyragoknál nincsenek meg „aim, aid, ai, aink stb. A' honnét azon ragok 's határozók, melyek igazán a' személyragokat veszik föl, a' most érintett ragokat nem használják 's nem is használhatják p. o. nálam, nálad stb., nincsenek: nálaim, nálaink stb. 2) De az egy birtokot jelentő ragok közül is nem mind vagon meg a' személyragokban, u. m. ezek: om, öm, od, öd, tok, tök, soha sem mondjuk például: alattom v. köztöm stb. Ha pedig 3) eredetöket nyomozzuk, a' személyragok, a' személyes névmásokkal vagynak rokonságban, különösen pedig ezekkel: nekem, neked, neki, nekünk, nektek, nekik; a' birtokragok pedig a' birtokos névmásokkal, u. m. enyém, tiéd, övé, miénk, enyéim, miénk stb. Én ennél világosabb dolgot nem képzelhetek, 's azért kár összezavarni. Az eredetnyomozásról szólván, meg nem állhatom — mert nyelvtani eszméink' világosulása véleményem szerint sokat függ ettől — hogy ne érintsem, miként philologusaink meg nem tudnak menekedni Révai után ezen mi tantól hogy a' személyragok, birtok-

ragok, igeragok, mind a' személyes névmásokból lettek 's „az én könyvem“ annyi mint „az én könyv én“, „én írok v. én írom“ annyi, mint „én ír én“ stb; a' több személyek' birtokait jelentő ragokat pedig még ezeknél is nehezebben tudják kisütni. Lehet-e ezeknél képtelenebb 's igen sokszor nevetségesebb dolgokat gondolni, p. o. ökröm annyi volna: ökör én, szamarad = számár te stb *)? Ez volna azon philosophiai és eredeti nyelv, 's természet' nyelve, mellyel úgy szeretünk dicsekedni? hiszen nyelvünk' legtöbb, legeredetibb, legsajátibb része a' mondott ragokból áll, minek nekünk a' többi csak igen igen kevés okoskodás (és ez is hiányos), ha philológiánk' legnagyobb része képtelenség? Nem helyesen mondatott-e már egyszer? „Úgy dobjuk a' Dunába minden philologiai munkáinkat“. — Nem, barátim! sapere audete. Ha igaz hogy nyelvünk eredeti, hogy sok és szép sajátságokkal bír, hogy annyi viszontagságok' ellenére is elenyésznie nem lehetett, úgy ne elégedjete meg mivelődése' bölcsőjében támadt egykét philologusnak tanjaival, ne elégedjete meg régibb nyelv- emlékek' nyomozgatásával és nyelvünknek zsidó vagy akármelly nyelvvel összehasonlításával, hanem ügyekezsetek róla eredeti okfok után is gondolkozni, 's fejtegetsetek azt, a' mi eredeti, a' mennyire csak teljesíthető, az ész' eredeti törvényei szerint. „A' magyar nyelv' metaphysicája“ szerzője ezt már meg is kezdte, 's ígérte, hogy még több felvilágosításokkal, bővítések- 's alkalmazásokkal fog fellépni, csak nyujtsatok segédkezet, tegyetek a' munka' homályosb helyeire nehézségeket, ellenvetéseket, (mint ezt már egy önálló fejű férfiú, Kerekes professor, némi részben tevé is), 's mindenek fölött új vizsgálatoktól ne féljete, hanem inkább támogatassatok részvételtekkel. A' mi új, ha helyes is, egyszerre tökéletesnek nem születhetik, de a' több oldalú vizsgálat és az idő megérlelendi. Tudom én azt, hogy sokan közületek azon nem csekélynek látszó aggodalomban vagynak: ha egyszer eltérünk az auctoritástól (Révaiétól), minden ember tetszés szerint

*) Nem olly nevetséges, mint első szemre látszik. Avagy nem mondjuk-e: a' te szamar-ad? 's lehet-e itt a' te-t tisztán személyes névmásnak venni, 's reá fogni, hogy az annyi, mint: te számár? Ezt nem inkább a' birtok' eszméjét fejezi-e ki, ha pleonastice is? S. F.

fog okoskodni *). Ne féljünk, barátim: az igazságot féltetni nem kell. Józan ész' dolgában honosink, nem tapasztaljuk-e csak néhány évek óta is, erős lábon állanak, pedig az újságon kapás sem természetük. Nem tapasztaljuk-e? hogy a' ki csak jobbacskán kíván írni, a' tudós társaság' szabályait forgatja 's tanulja? nem tapasztaljuk-e, hogy reformereink' érdekei a' nagy közönségtől még éltőkben (mi ritkaság a' világon) eléggé méltányoltatnak stb?

E' kitérés után még egy általános észrevételt a' birtokragokról, vagy is inkább közönségesen minden névragokról, 's ezeknek a' vizsgált könyvben alkalmazott rendszeréről. Ugyan is természetes, és a' tapasztalás is mutatja, hogy a' tudós társaság nyelv' dolgában, már munkálkodásai' kezdetén, midőn főbb elveit csak ideiglen mutatta be a' nemzetnek, 's ezeket is „győzzön a' mi jobb“ jelmonddal, mindnyájunktól auctoritásnak ismertetik, 's ha itt ott egy kis eltérést tartunk vala szükségesnek, már mentegetőzünk. Illy helyzetben tehát megeshetik, sőt meg is esett, hogy mind a' tárgyban, mind a' rendszerben követjük a' tudós társaság' munkáját, ha talán néhol jobb is lehetne a' rend, vagy a' szabály helyesebb. De a' tudós társaság is, mint látjuk, mindent elkövet 's elfogad, hogy nyelvszabályaink tökéletesek, de egyszerűk legyenek, 's a' nyelvtanulóktól **) és leginkább a' közönségtől minél könnyebben megfoghatók. 'S nekem erre nézve van észrevételem. Mi magyarok a' nyelvszabályokat akármilyen rendben és formában meg-

*) Nem gondolnám, hogy valaki a' nyelvvizsgálat' dolgában akárkit is határt vető auctoritásul kívánna elismerni, 's így minden további fejtegetések' lehetőségét elfojtani. Hogy „minden ember tetszés szerint okoskodjék“, nem kívánható; de hogy minden hozzáértő elvek és okok szerint szabadon vizsgálódjék, nagyon is olajtható. S. F.

**) Újra is kénytelenek vagyunk megjegyezni, hogy az academia által kiadott nyelvszabályok legközelebb a' tagok' utasítására készültek, 's főleg az iróközönség' számára adattak ki; 's nem nyelvtanulók' számára. Kár tehát a' kétféle álláspontot készakarva felcserélni. Igen is, e' munkálattól már rendeltetésénél fogva sem tanulandja senki a' nyelvet; hanem el találja a' paradigmákat elvben határozva, 's a' kétes és ingatag főbb kérdéseket így v. úgy megalapítva, azon végre, hogy „az egy erkölcsi test' írása' módja tétovázó és tarka ne legyen“ (Előszó az 1. kiad.) Tehát nem gyakorlati nyelvmester, sőt nem is teljes grammatica az, mit az academia itt adni akart; e' bármely becses bővítési grammaticáknak ree'. Eddigi észrevételei: de az academia' tagjainak, 's általában íróinknak e' szabályokra gyakorlatilag szükségök nincs, mert azokat szokásból tudják, mert azokra nézve egymástól el nem térnek. S. F.

tanulhatjuk, de másként van a' dolog az idegen ajkuakkal, ha nyelvünket akarják tanulni. Például: elsőben is mi állapot gondolnak mindjárt a' nyelvtan' elején a' személy- vagy birtokragok alatt lappangani? *) aztán mi kinnal és fejtöréssel fogják azokat a' sok elvont érthetetlen betűket, p. o. *am, om, ad, od, aim, eim, aink* stb. a' legnagyobb szorgalommal is megtanulni, össze nem zavarni? sőt merem állítani, száz közt talán csak egynek nem fog minden türelme 's kedve elmúlni a' tanulástól, ha csak már azelőtt gyakorlatilag nem tanuló a' nyelvet **). Nem volna-e hasonlíthatatlanul cézírányosb, ha a' nyelvtanuló a'

*) Igen is, idegen ajkuakak másképp kell tanítani, mint magyarokat; de ők sem fognak a' személy- és birtokragok alatt valamelyik állapot lappangani vélni, ha nekik előre — a' mint kell is — megmagyarázzuk, mik ezen ragok nyelvünkben? Minden nyelvnek megvan a' maga saját alkotása és szelleme; hogy azt idegen kaptára húzva, könnyebben fogja az idegen megtanulni, megengedem; de hogy azt jól is megtanulja, 's a' nyelvet érteni is fogja, kereken tagadom. Így volt a' dolog sokáig a' francia nyelvtannal is. Az iskolákban eleinte csak görög és latin nyelv tanítatott; midőn aztán a' nemzeti is tanítás' tárgya lett, ez amazoknak rájárára feszített, míg a' nyelvfilozófiai alapokon nem kezdett vizsgálatni. Ekkor elhagyatott a' természetétől idegen, mechanice ráolt latin módszer: 's az academia 's a' párizsi egyetem minden alapos nyelvészekkel együtt nem azt nézték: vajjon nem fogják-e kérdezni tőlünk „micsoda állat lappang ez alatt a' régimé direct, régimé indirect, stb. alatt?” hanem a' nyelv' szellemével ellenkező eseteket száműzték a' fr. nyelvtanból: 's most Franciaországban már a' legalsóbb iskolákban is az academia' rendszere dívattik; 's mi eleinte puszta elméletinek, nehézek, gyakorlatra alkalmatlannak tetszett: használhatósága szerint is legcézírányosbnak bizonyodott be. A' magyar academia is, midőn a' nyelvünkre tolt grammaticai formalitásokat kitagadván, a' gyermeket igazi néven nevezi, 's a' módszert a' tárgy' természetével egyeztetni igyekszik, nem tesz egyebet, mint a' mivel a' nyelv' filozófiájának tartozik; 's bizonyos vagyok benne hogy, valaki különben didacticai tehetséggel bír, ez úton viend ki nyelvtanunkat, nevédekével e' nyelvet nem csak megtanulni, hanem megérteni is fogja. Avvagy, nem halljuk-e gyakran nyelvünk' nehéz voltát emlegetni? De e' nehézség éppen a' fonák, az idegen módszerben fekszik, mely szerint száz és száz pont anomaliaként tűnik fel, mely nem az, sok pedig éppen fejttelen marad. A' nyelv körül is, mint mindenütt, a' gondolkodó észre kell hatni; a' legtöbb nevédek pedig úgy vannak szoktatva, hogy mint egyebet, úgy a' nyelvet is, 's ezt még inkább, az ész' távollétében, csak az emlékezetnek adják által: addig pedig, míg ez úgy leszen, a' többi europai nyelvektől annyira elütő mienket, természetesen, csak vagy nehezen, vagy roszúl fogják tanulhatni. S. F.

**) A' tiszta szchemák, melyeket rec. itt megtámad, a' grammaticai typosok' átnézetére nélkülözhetlenek; 's a' grammaticák' tiszte azután azokat példaszavakra alkalmazni 's így a' tanulók' emlékeztén könnyebbíteni. S. F.

birtokos névmásokat is: enyém, tied, övé stb; mint magokban álló, akármely idegen nyelvben hasonló szóknak megfelelő és így igen könnyen tanulható szokat már értvén 's tudván, most azt mondanók neki: „lesd el ezekből a' végső betűket, 's gondolj eleikbe mély vagy magas hangzókat stb“. Nem könnyebbítők-e neki tizszerte ezeknek megtanulását? Hogy tovább menjek, mit akarnak a' 7. és 8. §ban azok a' sokféle nevezetek: beható, kiható, marasztaló, határvető, távolító, ok-adó, fordító stb *)? micsoda lehető legkisebb hasznát tudná ezeknek venni akárki, még maga a' könyv sem ezen nevezeteknél fogva idézi azokat, hát a' szegény nyelvtanuló hová nem szaladna ezektől a' hallatlan és szükségtelen szóktól? **). És melyik újoncz nyelvtanuló találná fel a' 8. §ban a' declinatiót? ***). Nem is illy nyelvtanulónak irták azt a' könyvet — mondhatja talán valaki. — Igen de, már felebb érintém, miképen az illy nyelvtanulók' részére író grammaticusok aztán mindenben a' tudós társaságot követik, és valósággal követtek is ****). Sőt már Verseghy ijesztette az embereket hasonló nevezetekkel: Gränzendung, Grundendung, Dringendung, Heben-dung, Fallendung, Haftendung stb.

Véleményemmel tehát kezdjük ott a' nyelvtudományt, hol más nyelvek, maradunk azon neveknél, melyek más nyelvek' grammaticájában taníttatnak, 's azon rendnél, mely azokban leginkább uralkodik, szóval, minden lehető uton és módon eszközöljük az idegen ajkuakra nézve (mert hogy főleg ezeket tartsuk szemünk előtt, azt mondanom sem kell) a' magyar nyelv' könnyebb tanulhatóságát; így is elég lesz ebben, mellyről más nyelvek nem is álmodnak. Tehát ezek szerint ohajtanám én a' tudós társaság' könyvét is igazítani *****).

*) Sem többet, sem kevesebbet, mint minden név, mely dolgot sejez ki.

**) Bajos lenne megmondani, miért szalad el? Hát a' dativustól, ablativustól, accusativustól stb miért nem szalad el? A' mi barátunk nem fogja tagadni, hogy megmagyarázni a' ragok' értelmét kell; 's ha e' magyarázat aztán egy szóval megjeleltethetik, nem leszen-e hasznos ezt tenni, 's így ez egy szóval az egész magyarázatot emlékeztetbe hívni?

**) De hát van-e declinatio a' magyar nyelvben?

**) Minden csak a' maga idején, helyén, 's módja szerint jó. Ha rec. szerint ama' grammaticusok nem jól tettek, oka-e az academia?

**) E' szakasznál, 's a' rec. azon ohajtására, hogy az academia is emigy meidingeresen járjon el a' nyelvszabályok' előadásában, elég leszen a' fen-tebbire emlékeztetni. S. F.

Bár ezen ohajtásom és meggyőződéselem senkitől rossz néven ne vétetnék.

Közelebb bocsátkozván ismét az észrevételekbe, a' 7. §ban b) jegyzet' végén ezt olvashatni: „A' *tőlem* és *rólam* mutatják, hogy nem *tul-t*, *rul-t*, hanem *tól-t*, *ról-t*, kell írni“. Én meg azt mondom „a' *túlem* és *rúlam* mutatják, hogy nem (csak) *tól-t*, *ról-t* hanem *tul-t*, *rul-t* (is) kell írni *). De nem is követi ezen szabályt sem az írói, sem a' közönséges szokás, még maga a' tudós társaság sem: a' munka' 17. lapján utolsó sorban: „*könytűk*“ áll **). Irjuk tehát a' szabályt a' gyakorlattal egyezőbben: „a' *tul*, *tül*; *rul*, *rül* is helyesen íratnak, 's ott használatnak, hol a' jobb hangzás, vagy versmérték kívánja“. Sőt ide tartozik a' *bul*, *bül* is.

A' c) alatti jegyzetben nagyon egy csekély hiba, de mégis igazítást kíván, u. m. „A' *be*, *ból*, helyett *bele* és *belől* használatnak, külön és személyragokkal, melyekről alább“. De én ezt „*bele*“ sehol alább többé nem találtam.

A' 8. §t érdeklőleg nevezetes kérdések lehetnek a' szenvedő esetről, v. accusativról, melyekről itten szó sincsen ***). Mikor veszen föl a' szenvedő eset (egyes számban) *at*, vagy *ot*, mikor *et*, *öt* ragokat, ezekről felebbi észrevételeimben szólottam; valamint arról is mikor löki ki az utótagban lévő rövid hangzót, 's mikor rövidíti a' hosszút.

De jeles és szükséges kérdés ez is: Mikor veszen föl az pusztán *t* betűt? mire a' felelet általánosan ez: mikor azt hangzó nélkül könnyen ki lehet mondani a' magyar ajaknak, különösen 1) *hangzók után*, még az *i*, *ú*, *ü* (kétes hangzók) után is, melyek a' többesben némi kivételeket fognak tenni. Kivételnek csupán némely gömbölyű hangzóú szók, melyekről, már fölebbi értekezéseimben szólék. Azonban ezeket mindenki tudja. Nevezetesh a' mi következik, t. i. 2) *félhangzó után* (és

épen innen tetszik ki a' magyarban is félhangzói természetök, mert más mássalhangzóval, például itt a' *t*-vel, könnyen kimondathatnak), kivéven az *m*-et, 's hozzájok adván a' *l*ágy *j* betűt. De lássuk rendre:

t; példák: *bál*, *bált*; *diadal*, *diadalt*; *hivatal*, *bél*, *jel*, *étel*, *hitel*, *czél*, *kül* stb.

Kétképen ragoztatnak t. i. mind csupán *t* betűvel, mind egész szótaggal (*at*, *ot*, *et*) 1) a' mely szók, ragozáskor az utóhangzót megrövidítik, p. o. *levél*, *levélt* v. *levelet* stb. 2) melyek az utótagban lévő rövid hangzót kivetik p. o. *akol*, *akolt* v. *aklot* stb. (mind a' kettőről szóltunk felebb, 's mind a' kettő általános szabály minden félhangzókra nézve, azért rövidség okáért a' többinél nem is hozom elő). 3) ezen szók: *fal* (*falt* v. *falat*), *hal*, *tál*, *nyál*, *szál*.

Egészen kivételnek, azaz egész szótagot vesznek fel: 1) midőn utól kettőztetett mássalhangzó áll, minthogy különben nehéz volna a' kimondás, p. o. *váll*, *vállat*; *toll*, *tollat*. Ezen kivétel is előjön a' többi betűknél. 2) ezen szók: *nyil*, *nyilat*; *ól*, *ólat*; *öl*, *ölet*; *nyúl*, *nyulat*; *fül*, *fület*.

ly; példák: *guzsaly* (-t), *király* (-t), *Gergely*, *Erdély*, *moly*, *Károly*, *szüly* stb. **Kivételek**: *hely* (-et), *mély* (-et), és a' névmások: *melly*, *illy*, *olly*.

n; példák: *bán* (-t), *Orbán*, *kan*, *paplan*, *ok*, *kalán*, *Szeben*, *len*, *isten*, *rubin*, *hon*, *Balaton*, *özön*, *bűn* stb. **Kivételek** a' számok: *ötven* (-et), *hatvan* (-at). (A' számok egybeült is kivételt szenvednek). Ezek: *vén* (-t v. *et*), *in* (-t v. *at*), *ón* (-t v. *ot*) mind kétképen állanak.

ny; példák: *leány*, *tudomány*, *fény*, *Soprony*, *asszony*, stb. **Kivételek**: 1) *arany*, *hány*, *köny*. 2) a' kettőztetett és több mássalhangzójuak, p. o. *menny*, *szenny*, és *szárny*; *árny*, *körny*.

r; példák: *tár* (-t), *timár*, *far*, *magyar*, *bér*, *babér*, *ember*, *ser*, *tér*, *mester*, *zsir*, *bor*, *Gábor*, *zsinór*, *ör*, *húr*, *csűr* stb. **Kivételek**: a) *úr*, *úrat*; *vár* (-t v. *-at*), *szán* (-t v. *-at*) b) *árr*, *subola*, *árrat*; *orr*, *orrot*.

s; példák: *sas*, *farkas*, *adás*, *csodás*, *András*, *többes*, *kés*, *gyülés*, *prés*, *kis*, *tövis*, *habos*, *jós*, *ős*. **Kivételnek** 1) ha utól több mássalhangzók állanak, p. o. *nyárs* (-at), *társ*, *birs*, *bors*, *sors*, *vers*, stb. 2) *ós*, *ős* származott melléknévi végtagok, p. o. *adós* (-t v. *-at*), *hűnös* (-t *-et*). 3) *vas*, *vasat*; *has*, *hasat*.

*) De a' *tőlem* és *rólam*, ezen, a' gondos és izléses írók által könyvnyelvbe soha fel nem vett, *pórias* forma grammaticában nem sokat nyomhat. Ha illyekre akarnánk építeni, úgy a' *pórn nyelv*' minden sajátosságait szabálylá lehetne emelni: akkor a' *vót*, *vótam* (*volt*, *voltam*), *kék*, *kéne* (kellene), 's hasonló formákat is csak vegyük fel nyelvtanainkba! S. F.

**) Hogy ez sajtóhiba, bizonyítja az első kiadás a' 12d. lapon, 's a' második, a' 17d. lapon. Itt is, ott is ez áll: „a' kurtított könyv *től* könyvem“.

***) Mert e' pontra nézve az írók között eltérések nem igen vannak. S. F.

sz; példák: jász, viasz, lovász, rekesz, vész, révész, orosz, gonosz, szűsz, bajusz, stb. *Kivétetik* húsz, husz-at.

z; példák: az (azt), gaz, láz (?), ez, vitéz, köz, pénz, hiúz stb. *Kivétetnek*: a) igaz (-at v. -t), száraz (-t v. -at), váz (-t v. -at), iz (-t v. -et) méz (-et), ház (-at), száz (-at). b) tíz (-et), öz (-et). c) borz (-at).

zs; példák: parázs(-t), paizs, ánizs, grúzs. *Kivétetik*: rozs (-t v. -ot).

j; példák: baj (-t), báj, zaj, karaj, kacaj, zürej, pej, kéj, szilaj. *Mind kétképen*: haj (-t v. -at), háj (-t v. -at), nyáj (-t v. -at), māj (-t v. -at), ganaj (-t v. -at), olaj (-t v. -at), szāj (-t v. -at), éj (-t v. -et), fej (-t v. -et), héj (-t v. -at), téj (-t v. -et), ij (-t v. -at), dij (-t v. -at), szij (-t v. -at), új (-t v. -at). Végre: ujj (-at), és fűj (-et), az egész szótagot fölveszik.

A' többes szám' nominativusáról az e) alatti helyes jegyzetet még ezekkel gondolnám pótolandónak: 1) Az i melléknévi képzőhöz lehet számlálni az ebből vált i vagy y fő-, 's illetőleg tulajdon neveket alkotó képzőket is, p. o. Hunyadi, Hunyadiak, Széchenyi, Széchenyiek, 's a' *nyi* ragot, p. o. lányi, lányiak, tenyényi, tenyényiek. 2) hasonló a' *fi* v. *fy*-vel összetett nevek is p. o. honfi, honfiak, Istvánfy, Istvánfyak. Végre 3) az *u* és *ü* pusztán is elfogadják a' *k* betűt: egyszerűk, gyönyörűk, lábuk stb.

A' többi számos ide tartozó jegyzeteket: az *ak*, *ek*, *ök* ragokról, az utolsó rövid hangzónak kilökéséről, a' hosszúnak pedig megrövidítéséről, a' gömbölyű hangzóknak változásairól stb. már a' fölebbiekben elszámoltam, de mellyek a' többes számhoz legalkalmasabban tétetnének, ha az esetragozáson v. declinación kezdjük a' grammaticát, 's ezeken kívül még úgy is elég marad a' birtokragok' részére. Ez újabb bizonyossága annak, hogy nem a' személy- 's birtokragokon kell kezdeni grammaticánkat, mert mindjárt legelől mind azon jegyzeteket egy rakásra szükség halmozunk 's tanultatunk, mellyeket a' többes szám, szenvedő eset és birtokragoknál külön külön, 's a' már mondottakra csak hivatkozálag könnyebben előadhatnánk, 's felfogathatnánk. — Hiszen; mondhatja talán valaki, így sem szükség mindent egyszerre mondani el. De a' birtokragok mindenben részt vesznek, az pedig nem igen tartozik a' jó rendhez, hogy a' ta-

nulót 's olvasót oda utasítsuk, a' mit még csak azután későbbben leszünk előadandók.

(Folytatatik).

Állítások, vélemények, felvilágosítások.

— *Újabb sürgetés a' hegelismus' tárgyában (Vége).* — Megmutatván W. úr egy igazi *krausei gründliches Verhaltverhaltenschaumiss*-ban, hogy „mi nyilatkozása, 's a' Hegel' philosophiája fölött csak nézölőleg elvonya gondolkodtunk. E' nézölőleg gondolkodásból származott aztán mond, „a' legszerencsétlenebb kérdéseknek legszerencsétlenebbike 's legphilosophiátlanabbika, mellyet s. úr sürgetésének harmadik pontjaül tesz: Csupa dialecticus közvetítéssel, hogy állhat elő a' természet? Ezt én nyilatkozásomban, nem a' Hegel' hármasságához ragaszkodólag, mert ez nem erőműi hármasság mit faragni lehessen, sőt inkább szellemi, és szükségesképen magából kelő, 's belerőli (!??), hanem egyedül azért nem érintém, hogy fölszólítót, mint első tekintettel philosophust mégis megkíméljem (... szolgája!!!) azon beljegytől, hogy ő a' Hegel' philosophiája fölött mer vitatkozni, és mégis illyet kérdezhet“. Prrrrr...!!

Nur mässig, mässig!

Nicht in's Verwegne,

Dass Sturz und Unfall

Dir nicht beegne!

Mi kész szívvel nem csak megengedjük W. úrnak, hanem állítjuk is, hogy ezen kérdés: „Csupa dialecticus közvetítéssel hogy állhat elő a' természet“ — objective szólván, valóban a' legszerencsétlenebb, a' legphilosophiátlanabb; közvetkezésképen ki ezen kérdést nem csak felteszi, hanem állítja is, az, kétség kívül a' legszerencsétlenebb, a' legphilosophiátlanabb. De, ki ez? az, — ha ki kell csakugyan mondanunk, nem más, mint t. cz. *Warga János* úr!! — A' Schaller' ismertetésében ugyan is, saját szavai W. úrnak ezek: „a' logicából, mint *dialecticus közvetítéssel előállt tárgya átmege* (Hegel) a' természetbe“. —

Hol a' nagy következetesség *philosophus* úr! — ki tévesztette tehát itt elvét? nem más mint W. úr! még pedig most párjával is egyszerre. Tévesztette, mint láthatni, a' magát; tévesztette ezen igen bölcs közönséges elvet:

si forte roganti

Responsurus eris, prius ipsam consule mentem (memoriam) Quam vox exsiliiat.

Ha W. úr, a' sürgetés' végét bevárja: e' nevetve szánandó utóbbi botlását bizonyosan elkerülendi, mivel ott erre általunk figyelmeztetett. — Mit felel mind ezekre W. úr, nem tudjuk; — azt talán csak nem hogy, ezen: „a' *hézagban és térben létező minden test, közvetlen VAN*“. Ő azt érti, hogy a' *hézagban*, és *térben* létező minden test, *nem közvetlen VAN*; — hogy ezen: „a' *természet dialecticus közvetítéssel előállt tárgy*“, ő azt érti, hogy a' természet *nem* dialecticus közvetítéssel előállt tárgy, — azaz hogy, mind két esetben a' mondott' ellenkezőjét érti; — mivel

illy beszédet még csak a' kacsatkaikozák' hettmanjától hallottunk a' Kotzebue' Benyovszkyában *).

Hogy kérdezhet illet, mond W. úr, hogy a' természet dialecticus közvetítéssel állott volna elő? Mintha bizony Hegel mint eszelős, a' világ' teremőjének valami napkeleti szellemben tartotta volna magát!! — És miért ne? Mi azt hisszük, hogy Hegel valamint egyébben, úgy e' tekintetben sem enged Fichtének; már pedig hogy ez magát igazi világ' teremőjének tartotta, mutatják az *Enhez* intézett ezen szavai is: „Du wirst nicht länger vor einer Nothwendigkeit zittern, die nur in deinem Denken ist, nicht länger fürchten, von Dingen unterdrückt zu werden, die deine eignen Producte sind, nicht länger dich, das Denke, mit dem aus dir selbst hervorgehenden Gedanken in eine Classe stellen. So lange du glauben könntest, dass ein solches System der Dinge, wie du es dir beschrieben, unabhängig von dir, ausser dir wirklich existire und dass du selbst ein Glied in der Kette dieses Systems seyn möchtest, war diese Furcht gegründet. Jetzt, nachdem du eingesehn hast, dass alles diess nur dir selbst und durch dich selbst ist, wirst du ohne Zweifel nicht vor dem dich fürchten, was du für dein eignes Geschöpf erkannt hast“ **) — De erről már Ath. 1838. II. 41. szám, többet szólottunk.

Igy áll a' W. úr' közelebbi felvilágosítása, 's csafolása; 's mint ki dolgát legjobban végezte, azt így rekesztí be: „ezek után méltán kérdezhetem: ki léphetne fel s. úrnak kielégítőleg a' Hegel' philosophiája' tárgyában?“ — Mi pedig, minthogy nem csak bennünket, kik még Hegel' követői nem vagyunk (mert később, ha megterít, miért ne lehetnénk), hanem Szeremlei urat, (kinek értelméről máskor fogunk szólni) mint Hegel' buzgó hívét is, nyilatkozásával nem csak ki nem elégíthette, hanem inkább botránkoztatta, bizton véljük kérdezhetni: kinek lenne képes W. úr a' Hegel' philosophiája' tárgyában kielégítőleg fellépni? hanemha annak, ki betanult igen igen meddő mesterszavait, hatás nélküli themájának nagyon egyhangú variatioit, önmagoknak ellentmondó állítványait, nagy figyelmetes együgyűségben bírja hallgatni: ki arabeskhypogryphegiasobatrachomiographiáját valami omphalopsychitai merengésben képes nézdelni. Minthogy pedig ezt mi — hála az egeknek! — nem tehetjük, mind a' mellett is, hogy nyilatkozásával bennünket, *valóban philosophus**, „jó felfogású férfiu“ ***) czimekkel volt kegyes megtisztelni, most már, hogy annál következetesebb legyen! — mint valami *martialis philosophus* meg is tagada tőlünk kiméletlenül minden philosophiát. — Egyébiránt ne gondolja W. úr, hogy ez ránk nézve akár véletlenül, akár sajnosan esett volna. Véletlenül nem,

mivel a' Hegel' családjának 's mostohafiainak talán még inkább eredeti nyavalyája az, hogy — mit bennök honunkban Dr. Balogh Pál ur *), a' külföldön pedig számtalanok igen helyesen róttak meg, — mit tapasztaland ezentúl is minden, ki elég merész lesz szavait ellenök fölemelni, — mint a' bölcseségnek egyről egy újévi gyermekei (philosophische Neujahrskinder), minden másképp gondolkodókat magosra vont szemöldökökkel néznek le; hogy ezektől, ha lehetne, a' józan ész is elvetélyezni szeretné, gondolván, mit *Baco* egy bölcsről állit: „*Se regnare haud tuto posse, nisi more Ottomanorum fratres suos omnes contrucidassent*“ **); — hogy azok, mint a' Klimius' országabeliek, kik velök együtt nem sántitnak, ki nevetni elég nevetségesek. Sajnosan nem, mert hiszen a' tudományok' világában W. úr kezéből philosophiai borostyánok — ha mindjárt ezek után vágynánk is — épen nem hullanak. Mi e' tekintetben magának W. urnak is azt volnánk bátrak javasolni, mit *de Ligne* igen helyesen mond: „Je veux que l'on soit philosophe sans le savoir; sans cela on devient pédant, paradoxal, présomptueux. On ne s'entend plus soi-même. On débite des maximes que l'on ne comprend pas“. Igen, mert csak az eddigiekből vonván is következményt, W. úr annyira nem képes az elfogulatlan, de vizsgálódni szerető, tekinteten semmit nem adó elmét a' philosophiában, jelesen a' Hegel' philosophiájában felvilágosítani, hogy állithatni véljük, mikép, ha valaki Hegel' tanának honunkban megbukását ohajtja, mást kívánnia nem kell, mint, hogy azt egyedül W. úr fejtegesse. 'S tegyük fel, hogy Hegel' tana a' legveszélyesebb (mit azonban állitni épen nem akarunk) annak hirdetését W. urnak betiltani, széles e' világon, még akkor is egészen felesleges lenne, mivel ő ugyan annak mérgét másnak beadni képes soha nem leendene. Igen, W. úr hegélisálásából következtetvén, szinte azt lehetne gondolni, mikép ez a' Hegel' tana, olly valami csoda tudomány, hogy ki annak ismeretere közvetlenül, valami felsőbb kegyelem-ihletés által el nem jutott, az, a' boldog birtokosak' segedelme, útmutatása által arra eljutni hiában is törekszik.

Különben, ha nyilatkozásából 's fölvilágosításából W. urnak, a' Hegel' értelmét kitapogatni nem lehet is: azt „Encyclopaediájából“ talán majd kivehetendjük. Ugyan azért ohajtva várjuk annak megjelenését, 's reánk az eddigi philosophiai munkáinál kedvezőbb hatását. Ne higye W. úr, hogy vele akármilyen okból is csak szót változtatni 's legnyomósabb állitmányait is csak gáncsolni akarnók; — igazítsa meg — de nem úgy mint eddig történt — hibáinkat, világosítson fel esalatkozásunkban igazán: fogja tapasztalni, hogy a' jót tőle hálásan vesszük, 's mint egyet jöltevőink közül őt úgy tekintendjük!

Passons; mes chers, dans mon laboratoire;

Je vous y veux expliquer le grimoire!

Úgy tetszett mintha ezt kiáltotta volna felénk

*) Hettman. He! he! — sakk és matt! ki lármáz itt? (körül nézi magát) senki? — Senki sem lármáz itt. — Ha azt mondom senki, tehát sok embert érték alatta (!) 3 Felv. 10 Jel.

**) Bestimmung des Menschen. S. 159, 161—2.

***) Ath. 1838. I. 721. 773. szel.

*) Philosophiai pályamunkák. I. köt. Budán. 1835. I. 88.

**) De augmentis Scientiarum Lib. III. Cap. 4.

Taubner úr, midőn fentebb említett munkáskáját kezünkbe vettük. De megvalljuk, mikép célunkat ezzel sem értük, — nem csak, hanem ennek célját — sérteni kívánó szándék nélkül mondjuk — nem is látjuk, kiknek akarja ugyan is ez, az előszavában említett tárgyakat felvilágosítani? A' Hegel' követőinek? Ezek ezt nélkülözhetik. A' Hegel' értelmét megismerni kívánóknak? Ezek ebből nem épülhetnek, mert a' dolog benne nem az alsó fokon levén kezdve, ki a' Hegel' egében még benne nincs, ez által abba föl nem léphet. Legyen bizonyosság legelső egy két szava: „Az oktan legközelebb a' közvetlen VAN' tanja. Ezen közvetlen VAN a' lényhez, melly az oktan' másod részében állítatik fel, ellentétbe jő. A' lény magát mint tisztá VAN fogja fel, 's a' fogalmat adja stb“; kérdjük, a' még Hegel' tanában nem jártas, birjon akármennyi tudományyal, sejdít-e valamit ezekből? Vagy a' Hegel' ellenei' ostromait akarja ez visszaverni? ezt nem gondolnók, mivel e' végre gyenge, 's vékony paizsocska lenne. Mi azt ohajtanók, hogy a' Hegel' követői közül valami igazán beavatott, kezdené a' dolgot egészen elül; adná elő röviden, de világosan, — és nem a' Hegel' modorjában — mi fogyatkozása volt a' Hegel' előtti philosophiának, 's Hegel a' bajon segíteni mikép igyekezett; hogy ennek előbocsátása után, a' szükséges mesterszavakat jól megmagyarázván, a' legelső lépésön kezdve, minden ugrás nélkül vinné a' legfelsőbb fokig a' Hegel' rendszerét. Ekkor, állíthatjuk, hogy ha a' Hegel' tana, az emberi észnek csakugyan olly triumphusa, mint azt követői állítják: nem lenne, ki a' felé, mint igazság' napja felé örömmel ne fordulna; nem, ki annak a' rajta veszteglő homály alóli felderítéseért szíves háláját ne mondaná. — De ha valaki csak onnan indul ki, honnan eddig, kivált nálunk, kiindultak; ha valaki a' phaenomenologia' fel nem világosított tartalmának pusztá emlegetésén; ha a' semmin, ennek beljegyein; ennek a' közvetlen VANra való hatásán, közvetítésén; ha azon kezdi, hogy a' gondolat, és valóság (realitas) egy; hogy a' philosophia, a' gondolat' általános önkifejlésének vizsgálása; hogy philosophálni annyi, mint az isten' ezen maga kinyilatkoztatását, vagy magának a' dolognak objectív mozgását nézni! — *Michelet Geschichte der Philos. II. 602 — 4.* — 's ezeket úgy fejtegeti mint nekünk W. úr: akkor, minthogy a' régi mondás szerint: *Omne bonum, communicativum*, a' Hegel' tudománya pedig magát egy elfogulatlanul is közöltetni algha engedendi, mi lesz természetesebb mint az, hogy attól, mint minden haszon nélküli rajoskodástól, egyik hanyagon, másik hidegen, némellyik még megvetőleg is forduljon el.

Még egy betűről kell szólnunk W. urral. Úgy látszik, igen nehezen vette, hogy mi *ποδοσάβαν* a' πτ Pval cseréltük fel. Jól tudván hogy toll- 's nyomtatáshiba mi könnyen eshetik akármellyikünk' írásában: e' tévesztésen fenn más esetben nem akadunk volna. Hanem megvalljuk őszintén, mikép ez uttal az igazítást azért tettük, mivel úgy vélekedtünk, hogy W. úr, ki magát — mit köze-

lebbi fölvilágosításában nyilván ki is mondott — nálunknál sokkal fenntebb gondolja (le a' kalapokkal!), minket akart megigazítani; különben is jobban egyezvén a' *πρῶτα* a' *ποδοσάβαν*. Ne gondolja tehát W. úr, hogy mi evvel görög nyelvbéli ismeretét akartuk volna kétségbe hozni, mivel ezt még akkor sem tennők, ha amaz egész görög mondás' erejét nem értené is; mert egy görög példabeszéd' nem értése nélkül, ítéletünk szerint, lehet demosthenesi jártassága is a' görög nyelvbéli. Hogy e' kicsinységet maga Hegel is aligha értette, onnan gondolhatni hogy, — ha jól jut eszünkbe, Jogphilosophiája' előbeszédében — így fordította: *Hier ist die Rose, hier tanze.* De azért töle a' görög nyelv' ismeretét ki tagadhatná meg? — Egyébíránt, engedje meg W. úr, ide a' „*Praetor minima non curat*“, mit Acrocholiájában, némi erővel láttatik mondani, igen rosszul illik, mivel a' szóban forgó példabeszédben a' P nem a' *minimum*, hanem épen a' *maximum*. Ugyanezért, minden további felreértés' elkerülése végett, nem lesz talán felesleges annak igazi értelmét ide tenni. „*Hic Rhodus, hic saltus*, proverbium, petitum ex fabulis Aesopi. Quidam nempe cum domum rediisset peregre, inter alia quae gloriabatur iactabat et Rhodi se saltum saltasse, testesque se habere affirmabat. Tum ex adstantibus unus: 'Ἰδὲ 'Ρόδος ἰδὲ πρῶτα'. *Dictionar. Hist. Geogr. Poet. Caroli Stephani Genevae* 1696. p. 854. b.

Végül — ne ullo loco nobis deesse videatur — ismét egy jó tanács! „Mint gondolkodásra törekvőt becsülöm“ u. m. „s. urat is, csak hogy mélyebben, ne illy elvtelen 's felületesen igyekezzék gondolkodni“ — Hogy elvtelen mellyikünk gondolkodik: az fentebb, úgy hiszszük, meg van mutatva; — a' mi pedig a' mélyebb gondolkodást illeti; ezt a' mennyire lehetett, tettük eddig is, 's minden efféle jámbor integetés nélkül teendjük ezentúl is. De minthogy a' *semminek* a' mélyére az útát nem ismerjük,

O Seigneur Sorcier!

Enseignez nous la science profonde

Dont le pouvoir s'étend sur l'autre monde.

Különben! mivel ez utopiai kalandorkodástól nem sokat reménylünk, az ebből szerzendő egész dicőségét, teljes épségében W. urnak hagyjuk; — hozzá mi is, még ezen jó tanácsunkat is csatolván:

Sperne repugnando tibi tu contrarius esse,

Conueniet nulli, qui secum dissidet ipse!

Magyar tudós társaság.

— Német-Újvári gróf Batthyány Kázmér úr, egy, 2660 kötetből álló, válogatott könyvgyűjteménnyel járult a' magyar tudós társaság' könyvtára' neveléséhez. Pesten, martius' 23. 1839. Az Elnök' rendeleseből.

D. Schedel F. titoknok.

IGAZÍTÁS. A' 211. szelet' 5-d. sorában alulról olv. szinpadí alak.

FIGYELMEZŐ

AZ EGYETEMES LITERATURA' KÖRÉBEN.

Kiadó szerkesztők

SCHEDER, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ **BAJZA**.

HARMADIK ÉV

Pesten.

Április' 16. 1839.

15. szám.

Tartalom. Hazai literatura. Vallás. Lelki vezér, Zsiray Zsigmondtól (*Baranyai*). — Drámák. Csáb, Beöthy Zsigmondtól (*41*). — Külföldi literatura. Drámák. Ruy-Blas, Hugo V.-tól, (*L. E.*) — Magyar tudós társaság. — Necrolog.

HAZAI LITERATURA.

Vallás.

Lelki Vezér az üdvösség' útján, vagy a teljes szentháromság egy igaz istennek léteiben és igazságban imádására útmutató közönséges imádságos könyv a' keresztény katolikusok' számára. Az egyházi Elöljáróság' helybenhagyásával Zsiray Zsigmond szombathelyi püspöki megyében pecsétli lelkipásztor által. Pécselt, 1838. 8r. 505 lap.

Nincs kétség, hogy a' lelki pásztor, ki hiveinek az üdvösség' útján kalauzál ajánlkozik, hivatalához igen illendően cselekszik, 's ha ez nyomtatott munkával is eszközölni iparkodik, méltányolásunkat érdemli. De, ki imádságos könyvvel kínálja meg a' keresztény catholicusokat, az latolja is meg előre minden kifejezését, minden szavát; mert ha a' könyv — a' szerző' saját szavai — *nem olly czélirányos, mint kívántatik, nem csak hátramaradást, hanem még ártalmat is okozhat.* Azért ha a' könyvben valami hiányosnak találtatik; ha azon, nem ugyan tudományos, hanem népszerű formába öntött rendszerességnél fogva, mellyel szerző a' *keresztény tudomány' sommáját, mennyire lehet összefüggőleg és így meg-*

győződésre hatólag kívánta előadni, meggyőződésre nem ható okoskodások, állítások, 's tételek fordulnak elő; ha a' *legtöbb esetekben hasznolható* (sic!) *imádságos könyvben* itt ott nem helyesen kifejezett szívömlengések, fohászok 'stb. fordulnak elő; ha a' catholica hit- és erkölcsstan' ágazatainak fejtegetésében a' lehető legszabatosabb nyelvet, a' szigoru catholicus föl nem találja: a' szerző magára kimondta az ítéletet.

Lássunk némelyeket:

A' bálványozás' fogalmátigen tágasan veszi, midőn a' 7ik lapon mondja: „Bálványozó vagy, ha az istent nem úgy tiszteléd, mint kívántatik.“ E' szerint alig volna nem bálványozó. — A' 8ik l. az elmékedéseket 's imádságokat egyet jelentőknek állítja 's még is köztők nyomban különbséget tesz. — Ugyan azon lapon mondja: „Az isten' igéjétől függ a' te üdvösséged.“ Ha isten' igéjének *teljesítését* emlité, türhetőbbet állított volna: így vagy üresek, vagy épen dogmatica hibásak szavai. — A' 11ik lapon a' *kisded* illyféle kérdéseket intéz szülőjéhez: ki lakik ott ama' szép csillogok között? ki gyujtotta meg azokat? kicsoda 's mivel függesztette föl a' nagy magas-

ságban? ki mutatta meg a' fáknak, hogy gyökereiket a földbe bocsássák? 'stb. Valószínűk-e kisdedektől ilyféle kérdések? — A' 17ik lapon mondatik: „ez a' szép világ kevesebbé teremhetett a' semmiből, mint egy ház a' készen levő anyagból.“ A' *teremhetett* szó diákul *crescere*, pedig a' lelki vezér *oriri* értelemben veszi, ezen értelemben pedig helytelen az állítás; mert isten a' világot, a' magától nem létezhetőt, csakugyan semmiből teremtette. — A' 21-dik lapon *annak* megmutatására, hogy isten csupa lélek, mondatik: „A' test örökké való nem lehet, mert változások alá van vetve“ ez nem ok, 's amúgy sem áll, mert ily formán a' változások miatt, melyeknek alá van vetve, lelkünk sem lehetne örökké való; 's aztán hitágazat szerint, testünk sem szünend meg létezni. — Különös azon okoskodás is, mellyel a' 32-ik lapon az isten' *egysége* erősítetik: „Végtelen valóság pedig csak egy lehetséges, *kin kívül semmi nem létezhet* (ik) *mert ha valami kívül létezne* (nék) *ugy nem volna végtelen határtalan*.“ Ha a' lelki vezér mondaná: kin kívül *önmagától* semmi nem létezhetik, helyes volna állítása, de így az isten' *egysége* bebizonyítására ideálistává lett; vagy ha a' külső tárgyak' létét elismeri, az isten' végtelenségét 's határtalanságát korlátozza. — Orthodoxus fülnek nem akarnak jól hangzani a' 36-ik lapon álló ily szavak: „hiszek te benned, oh teljes sz. háromság, *azon hittel, mellyel egy gyermek hisz az ő atyjának*“, mert az igaz keresztény határtalan, természet fölötti hittel ragaszkodik istenéhez, másféle hit soha sem elégséges. — Egyházi kifejezésekkel nem egyez meg, midőn az 59-ik l. mondatik: hogy Jézus Krisztus az isteni 's emberi természetet egy személyben egyesítvén, az emberi nemet *megszentelte*; mert a' megszentelést a' sz. lélek' munkálódásának tulajdonítjuk. — A' 44-ik lapon a' cél, mellyre alkottattunk: a' szabad akarathól származó erkölcsiségben, 's az isten' nevének magasztalásában helyeztetik. Itt „a' szabad akarathól származó“ szavak egyáltalán fölöslegeseek; de másként is a' népszerű oktatásban tanácsosabb a' Káté' szavain megnyugodni, melly teremtésünk' célját abban helyezi: hogy istennek szolgáljunk, 's örökké üdvözlünk. — Ha a' Lelki vezér a' 45 ik lapon így szól: „Üzz ki magadból minden földi indulatot“ nyilván többet kíván, mint az evangélium, melly csak

a' rendetlen indulatokat kívánja megzabolázni, nem pedig azokat végkép kiűzni. — Homályos a' 46-ik lapon e' kifejezés: „Isten az embert teremtette *hozzá* illő tökéletességekben,“ mert nem tudhatni a' „hozzá illő“ istenhez tartozik-e vagy az emberhez? — Nincs helyes értelme az 50-ik lapon mondottaknak, hol a' Noe' bárkájában volt családról olvassuk: „Mert csak ők találkoztak igazaknak, 's *méltónak* az *üdvöztő* ígéretekben való részesülésre.“ Valamint nincs nyoma az írásban annak is, mit ugyan azon lapon olvasunk: „Hogy pedig Ábrahám' hitét az isten próbára tegye, és mintegy *kipótoltassa vele azon engedetlenséget*, mellyet az első emberek cselekedtek“ 'stb. mert ez utolsót az isten' fia, nem pedig Ábrahám pótolta ki. — Az anyaszentegyház' ismértető jegyeiről nem ártott volna bővebben 's határozottabban szólni; így péld. a' *közön-ségességről* értekezvén, nem említi Krisztus' minden tanításának összességét, mi pedig fő dolog a' catholicitásban. E' tárgyról, úgy látszik, némelyek tollban maradtak; mert megemlítvén a' Lelki vezér: mi kívántatik a' catholicitáshoz először (a) alatt, méltán várjuk: mi kívántatik tehát másodszor (az az b) alatt); de ezt hiában keressük. — A' 230-ik lapon állítatik; „Hogy az ó szövetségben az isten' lelke a' proféták által úgy ábrázoltatja magát, mint egy hatalmas boszúálló urat, ki *csak* a' mennyköveknek, villámoknak és mirigyeknek angyalit küldi az emberekre.“ Igaz, *így is* ábrázoltatik, de nem *csak és csupán így*; azért oda kellett volna tennie: *gyakran* úgy ábrázoltatja magát 'stb.; valamint a' 234-ik lapon szabatosabban így szólania: a' sz. írást valamint (*híven*) örzi, úgy (*hitelesen*) magyarázza is az anyaszentegyház. — Elengedjük a' jámbor Lelki vezérnek, hogy a' hitszónokok' módjaként kikel a' 317-ik lapon kiváltképp a' mostani elkorcsosult világ ellen. Tudjuk, hogy a' világ mindig rossz volt. Tekintsünk csak az 52-dik zsoltárba! —

De még néhány hiányokat kijegyezni nem mulaszthatjuk el. A' 46-ik lapon hibásan mondatik, hogy „A' szabad akarat' gyakorlásában áll egyedül az *erkölcsiség* mivolta.“ Talán *sükséges föltétele*? Conditio sine qua non? A' szabad akarat' rosszat is gyakorol. — Ha a' megbántás' nagysága, a' megbántódott személy' minémiségétől függ — ez állítatik az 57-ik lapon: — akkor a' vétkek között nincs kü-

lönbség; mert minden vétek isten' megbántása. — Nem találja ref. az írásban, mi a' 107-ik lapon mondatik: „Hogy Jézus *mindenütt* figyelmeztette az embereket a' jövődöléseknek rajta való beteljesedésükre.“ Legalább a' keresztelő János' tanítványinak adott felelet, melyre a' Lelki vezér hivatkozik Mát. 11, 4—5. legkevesbé sem bizonyítja ezt; — az pedig egyenesen üdvözítőnk' szavaival ellenkezik, mi ugyan azon lapon mondatik: „Azonban ha Jézus semmi csodatételekkel meg nem erősítette volna is tanításának igazságát, hinnünk kelle-ne neki.“ Jézus így szól Ján. 10, 37, 38. ha nem munkálom az én atyám' cselekedeteit, *ne higyetek nekem*, ha pedig azokat munkálom, és ha nekem nem hisztek, a' cselekedeteknek higyetek. Igen is, ha Jézus észhaladó cik-keket nem tanított volna, ha határtalan hitet nem kívánna követőitől, akkor meggyőződésünkre nem volnának jelek szükségesek, de vétkül sem tulajdoníthatnánk, ha némely cikkekről kételkednénk, mint szoktunk más világi bölcsék' tanításairól, de határtalan hitre csallhatatlan isteni sanctio kell. — Általán véve nem áll meg az is, mi a' 189-ik lapon mondatik: „Ha isten valamit mond, bizonyosabb igazság, mintha mi saját szemeinkkel látjuk. Milly sokszor megcsalnak bennünket szemeink;“ mert szolt-e az isten: leginkább a' szolást követő 's megerősítő csodákból ítélhetjük meg, ezeket pedig érzékeinkkel kell fölfognunk, ha tehát ezeket 's így szemeinket olly nagyon csalatkozónak állítjuk- méltán félhetünk, nehogy hitünk' megerősítése is ingadozzon. —

Komolyabb figyelmet érdemelnek néhány olly hibás kifejezések, mellyek hitágozatok körül forognak. Illyenek péld. a' többi között a' sz. háromságról mondottak a' 32-ik és 33-ik lapon, hol pedig igen szoros kötelességében állott volna a' lelki vezérnek a' legóvatosabb szavakat használni. „De mivel, így szól, ezen három személynek csak egy természetök és egy akaratuk vagyon, azért nem három istent, hanem *egy istent tesznek*;“ mert ezen kifejezésből az következik, hogy az atya, fiu, és sz. lélek mintegy *egészítő részei* az egy istenségnek; tehát így kell magunkat kifejeznünk: azért e' három személy egy isten. — Ugyan e' hitágozatot érdeklő dogmaticus tévedés, mi (352. l.) a' mise' praefatiója' fordításában mondatik: „Hogy így az igaz és örökké való isten-

ség' megvallásában mind a' *személyek' különböző tulajdonsága* 'stb. imádtassék.“ Itt különböző tulajdonságokról szó sem lehet, mivel hitünk szerint mind a' három személy isteni természettel, 's ennél fogva egyenlő tulajdonságokkal bir. — Ismét: a' sz. háromság' megmagyarázása végett (35. l.) mondottakat nem lehet helyesleni: „Az atya nem létezhet (ik) a' nélkül, hogy magát meg ne ismerje, melly maga megismerése nemzi az ő öröktől fogva lévő bölcseségét, igéjét, ki a' fiu isten; az atya és fiu nem létezhetnek a' nélkül, hogy egymást ne szeressék, és ez a' kölcsönös szeretetjük a' sz. lélek.“ Közöséges imádságos könyvbe valók-e az illy magyarázatok? Hisz így a' sz. háromság' titka könnyen megfogható. Legtanácsosabb illetén magyarázatokkal, főkép a' népszerű oktatásban fölhasználni, 's e' helyett inkább a' religio' titkainak morális és practicus hatását fejtegetni. — A' catholica egyház' elveivel sokan megütközőnek állítják azt, mi a' 166-ik lapon van: „Ezen, Krisztustól rendelt, *kormányzói* 's tanítói hivatal egyetemben az apostolokról az utánok következő püspökökre és *fölszentelt papokra*, háromlott;“ mert sz. Pál' mondása: vos posuit spiritus s. regere ecclesiam dei, a' püspökökre, nem egyszersmind a' fölszentelt papokra alkalmaztatható; mit alább (168) előbbi állításáról mintegy megfeledezve, maga a' Lelki vezér is megismer így szólván: „*a' pápával a' többi püspökök*, mint az apostolok' utójai, ugyan azon hatalommal, mellyet Krisztustól vettek az apostolok, szakadatlanul, láthatókép *kormányozzák* az anyaszentegyházat,“ — Vallásos érzelmiünk elborzad azon állítástól (99-ik l.) hogy „elvégezvén Jézus bűjtölését és imádságát, megkisértetett az ördögtől, és pedig a' szem és a' test' kívánsága, és az élet' kevélysége által“ mert azon *test' kívánsága*, mellyről az apostol szól, sarjadéka az eredendő véteknek, mellytől ment levén üdvözítőnk, a' test' kívánsága által meg sem is kísértetett. Az apostol' textusa tehát ide teljességgel nem alkalmaztatható. — Nem való az (53-ik l.), „hogy Jézus föltámadása után megjelent: de más, nem az ő előbbi testében, hanem egy vékony, romolhatlan 's dicsőséges testben;“ hiszen előbbi valóságos teste' bebizonyítására evett, ivott az apostolok előtt 's Tamással a' sebhelyeket is hagyta érintetni. Így kellett tehát szólania: megjelent előbbi ugyan, de

már most dicsőített testében. — Az sem áll, mit a' Lelki vezér a' bucsúkról mond: „hogya' hajdani anyaszentegyházban, mikor a' hivek' buzgosága nagyobb volt, sokkal keményebb büntetések voltak rendelve, most pedig megszűnván a' hivek' buzgosága, alig hagyatik valami, és még az is sokaltatik; 's ezen lelki hanyagságon akar az anyaszentegyház bucsúk által segíteni.“ Erről bővebben szólni tud van e' lapok' határin; csak az jegyeztetik itt meg, ha ez így volna: akkor rossz paedagogiát követne az anyaszentegyház, mert a' buzgót keményen büntette, a' henyét pedig 's nem buzgót, kit kárhozatos szunnyadozásából föl kellene riasztani, a' bucsúk' vagy is az ideigleni büntetések' elengedése által még inkább elaltatja. — A' 302-ik lapon mondatik: „Az állatok az emberért, az ember pedig az istenért van teremtvé.“ Mikép egyeztethetni ezt meg az irás' e' szavaival: omnia propter se operatus est Dominus? nem szabadítja-e föl sok magát ez által az állatok' czélszerű használása helyett, azoknak határtalan birodalmára? — Mikép ezen állítást (303. l.) „Isten sem szégyent, sem gazdagot, sem nemest nem teremtett, hanem mindeneket egyformán.“ Pálnak ime' szavaival: cum enim *nondum nati* fuissent, aut aliquid boni egissent aut mali, non ex operibus, sed ex vocante dictum est ei: quia maior serviet minori? Nagyon ohajtaná ref. hogy ez ne így mondatott volna; láttuk, minő gyümölcsöket termett a' nem jól értett egyenlőség; 's azért nagyon ohajtaná továbbá, hogy a' k. catholicusok' imádságos könyvéből kimaradtak volna, mik (215 és 216 l.) a' világi törvényekről mondatnak, mert, kivált illy könyvben távolról sem kell olyast érinteni is, mi a' tudatlan népben talán zsémbes fürkészetet, hamis következtetéseket, egyenlőség követelhetést, türelmetlenségre vezető hasonlítgatásokat, sorzávali megaléköletlenséget, fennálló polgári viszony, alkotmány, rangkülönbség iránti gyűlöletet 'stb. gerjeszthetne!

Nyelvbéli előadását mi illeti, néhelytt jobb rendet, helyesebb, szabatosabb kifejezéseket kívánt volna ref. Így (15. l.) a' proféták ha más nem használt még csapásokkal és fenyegetésekkel (e' helyett: fenyegetésekkel és csapásokkal) is serkenték az embereket; (12 l.) megismérnek a' felhők melyek szózatokon járnak (e' helyett: lebegnek, röpülnek); (128 l.) búsan lebeg lelkem kereszted' dombja körül,

's megváltásod' csudáján elámulva tántorog (e' helyett: mély v. szent álmélkodásba merül); (203. l.) csak a' jóság valami isten előtt (e' helyett: kedves isten előtt); (331. l.) csak egyszer halt meg Krisztus az isten' haragjának megengesztelésére (jobb volna isten' igazságát tenni).

A' miséből e' szavakat: *quorum tibi fides cognita est, et nota devotio*, így fordítja: „kiknek igaz munkás hitök, és szívbéli buzgó ajtatósságuk előtted tudva van“ 's így négy szó fölösleges a' fordításban. A' házasság nála megoldhatatlan *összetársalkodás*; talán jobb volna szövetség. — Nem helyes e' kifejezés (130. l.) Jézus a' kereszten függ ön vérébe mártva; — így ez sem (81. l.) *emberféreg*. — A' helyes előadás' szabályai szerint az illy formán tett kérdésre: *elvetettek-e* örökre istentől az emberek? nem így kellett volna felelni; *nem vetette* el 'stb. — Irásbéli hanyagságra mutat (201. l.) „ez az erkölcs az, mely az embert az angyalokhoz hasonlóvá teszi.“ Így ez is: „a' megcsés után egy megváltót ígért (nem kettőt?) — A' 11-ik lapon e' mondatból: „hála! mondok neked, hogy értelmet és okosságot adtal arra, hogy a' te munkáidban megismerjelek,“ csekély változtatással a' világos előadás' minden csorbája nélkül kimaradhatnak volna: a' *hogy, arra, a' te* szavak; valamint általában ki a' munkában igen sokszor előforduló *egy, az én, a' te, az ő, való, nézve* szócskák 's a' szükségtelen *nak, nek* ragasztékok; végül: gyéresebb lehetett volna a' sok *oh! és ah!* fohász, mely péld. a' 309-ik lapon *tízszor* jön elő; a' köznép amúgy is igen hajlik ezen üres fohászokban helyezni az ajtatósság' velejét!

Illyféle hiányokat kivéve, meg kell valani, hogy ezen 46 szakaszra osztott munka igen sok jót foglal magában, 's az eddig kiadott hasonnemű könyveknel hátrább nem áll; de hogy az népkönyv kívánta tökélyre emelkedett volna, (szerkezetéből úgy látszik ez akart lenni, imádságos könyvnél minden esetre több) a' mondottak után állítani nem lehet. — Igazi népkönyv' írásra, szerfölkött sok tudomány, tökéletes népisméret, legragyakorlatabb toll, és ha mind ez meg van, még valóságos belső hivatás is kíváztatik. — A' papiros és nyomtatás a' pécsi könyvnyomó intézet' ajánlatára válik.

Dramák.

(Folytatás).

6) *Csáb*, dráma négy szakaszban, írta *Beöthy Zsigmond*. Pesten, 1839. Esztergami (könyváros) *Beimel József* sajátja 's árúja. kis 12r. 112 lap.

Beöthy Zs. igen fiatal korában lépett föl, előbb olvasó könyvet adva növendékek' számára, majd ismét lyrai dolgozatokat 's elbeszéléseket a' hirlapok és zsebkönyvek' közönségének, végre a' drámaírói pályán „Jurista és kislány“ vígjátékával 's e' jelen drámával. Nem szólván e' helyen egyéb dolgozatairól, bár azok különszerűsége 's gyakori megjelenése méltán nyújt okot azon gyanúra, hogy művei' kiadásában tizedelve is alig tartja szemmel a' horácsi „nonum prematur“t, lássuk őt, mint drámaíróit.

Csáb tartalma következő: Kelendi Géza, gazdag nemes úr II. András' korából, ki „szenvédélyes minden tetteben“ 's kit. „a' pillanat' hatalma elragadni képes“ miután bizonyos, már elhalt Indát, Ysolda' unokáját, elcsábítá 's kétségbeejté (a' mit Lénárt aggszolga 's Borka komorna' conversatiójából tudunk-meg képtisztogatás' alkalmával) most ismét egy Leona nevű szép görög hölgyet tart várában, ki azonban, atyja' halálán búsulván, bár szereti őt, nem akar vele öszekelni. Ez Kelendinek nem tetszik, mert ő szeretné a' virágot legszebb korában szakasztani le. Eljö Zoránd, Géza' barátja, 's ezt a' keresztes hadba csalja, szép új ismeretségek' reményével biztatván. Leona kesereg. — Ennyi az első szakaszban; a' sok czifra szó 's hosszadalmas elbeszélés közt még semmi cselekvény. — Második szakasz: nyolcz hónap mult-el 's Kelendi még sem jő. Rikács várnagy, kinek gonosz szándékát már az első felvonásban sejtethők, szerelemre hívja 's boszúval fenyegeti az elhagyottat, míg más részről Kelendi' hűtlenségéről hírt hoz. Eljön Wildau német lovag, biztos hírrel Kelendi hűtlenségéről és szinte szerelmet ajánl a' bújában még szebb Leónának. Leona őt megköttözteti 's elzáratja, azután így monológot tart (mellyet alább kiírok) 's elmondván azonnal elalél. Rikács Ysoldát (a' futólag említett Inda' nagyanyját) vezeti elő, 's ez orvosság helyett álomitalt ad be a' bágyadt Leónának, (természetesen trochaeus versekkel, mint egy teljes készületű boszorkány) 's el akar menni, hogy a' mérget, mellyet másik

kezében tart, a' fogoly Wildaunak adja be. — Lénárt ott kapja 's a' mérget vele megitatja. Ysolda meghal, az elaludt Leona pedig holt-nak tartatik a' cselédektől. Halljuk, hogy Wildau Rikácsot a' börtönben átszúrta 's maga elugrott. — A' harmadik szakaszban Kelendit, mint házast, új csábokat szöni, nejét pedig a' Byzanczból hozott görög Alexiát, búsulni 's boszút forralni látjuk. Kelendi' új szerelme ugyanazon Leona új kiadásban, ki már egyszer mátkája volt 's tőle elfelejtetett, — ki álomitalt vevén be, holt-nak tartatott 's eltemteték, magához térvén a' sirbóltból megmenekült 's most naiv pórlányka' szerepében forralja hajdani csábítója, 's most szép neje' árulója ellen boszuját, kitől, a' mi legkülönösebb, félévi nem látás után meg nem ismertetik. Sőt Kelendi egy kis szóval sem említi, hogy a' hajdani Leona 's mostani pórlány közt némi hasonlat van; a' szerző nem tartá szükségesnek ezen csekély nehézséget figyelembe venni. — Alexia, kit féltés gyötör, Irénét, komornáját, elküldi, hogy férje' új kedvesét, a' szép pórlányt, mérgezze meg. — A' remete, kinél Leona lakik, kivallja, hogy ő Bazil, azon byzanci görögnek öccse, kitől Kelendi Alexiát elcsábítá 's kit meggyilkola. Mindketten (a' remete t. i. és Leona) boszúra készülnek. Kelendi eljön, Leona őt a' sirbóltba rendeli légyottra. — A' negyedik szakaszban már igen rémes dolgok történnek. Megtudjuk, hogy Iréne, Alexia' mérget Leona helyett Lenkének, szegény Gyerő vadász' kedvesének adta be tévedésből. Alexia, kit lélekismerete kinez, örütség' jeleivel, szétdúlva lengő hajfürtökkel jelenik meg. Kelendi eljö a' sirbóltba, ott Leona egy szétnyúlt koporsóból fölemelkedik, menyasszonyi halottruhában, 's természetesen, mint illy helyzetben nem is lehet máskép, trochaeusokban szaval; Kelendi öszerogy 's magát meggyilkolván, nagy erőködés közt meghal. Alexia, Iréne 's a' remete egymás után berohannak, Alexia, Leona' ügyhitt lelkét látván, elájul, a' remete a' holt Kelendit még egyszer ex superabundanti meggyilkolja, 's mind ezen szörnyedelmekből azon régi tanúság sül ki, melly egyszersmind a' darab' morálja, hogy:

Így dül fel embert lélekismeret,

Fölkelt ez 's a' bündij elérkezett. —

Látszik e' vázolatból, hogy a' szerző, tekintetbe nem vevén az egyedi tehetségeket és

sajátságokat, drámairói fejlettségének körülbelől azon fokán áll, hol Tóth Lőrincz állott, midőn „Ekebontó Borbálát“ írta. Van drámájában remete és sírbolt, gyilkolás és örülés, trochaeus versekbe foglalt méregkeverés és koporsó-nyílás. Azonban némi nem csekély különségekkel. Characterek e' drámában, igazán szólva, nincsenek is, ha talán Kelendit kiveszszük, ki eleitől végig egy gyönyöröszomjazó és lenge csábító, minden tartalom és bensőség, minden engesztelő tulajdon nélkül, 's ezért nem is érdekes. Mélyebb psychologi szemlélésnek nyoma sincs; az egész valami olly ártatlan 's erőtelen eledel, melly a' gyomrot nem rontja ugyan, de nem is táplál, melly a' lelket teljességgel nem igazgatja, az indulatoknak szépen békét hagy. Ha volna literatúrában a' jó és rossz közt valami közép terminus: e' műről azt mondaná referens, hogy az sem jó, sem rossz. — A' nyelv grammaticai tekintetben tiszta; a' jambusok nagy részint jók, itt ott döcögők, vagy épen nem jambusok. Költői virány elég, de nem a' maga helyén 's többnyire fölösleg. Az első felvonás' utolsó sorai-ban (44 l.) a' csatáiból visszatérendő Kelendi ezt mondja Leónáról:

És ő kitárt kebelével fogadand
Ha megjövök, mint rózsza a' hármatot.

Igaz ugyan, hogy a' rózsza keble tárt lehet 's egy váró mennyasszonyé is az, de az illesztés rossz, mert lehet-e egy harczaiból visszatérő erős bajnokot *harmattal* hasonlítani? — Így a' magokban legszebb képek is semmivé lesznek. Hasonló a' 49-ik lapon, Rikács' beszéde, hol e' vad 's gonosz ficzko' azon esetre, ha Léona „egy kegyes mosolyt lövel felé szemének égető sugárinál“ igéri magáról, hogy „makacs képe olly szelíd leszen, mint egy *martyrarcz*, mellyen nyugalom és lelki elszántság szokott lebegni.“ Ismét igaz, hogy a' martyrarcz nyugodt és szelíd, de minden különböztetni tudó lélek érzi, mennyire nem illik *épen* e' kép *épen* e' helyre. — Léona' monológja (a' 62. 63. lapon) bizonyítja, hogy a' szerző meg lehetős dolgokat beszél, de érdeketleneket; igazakat de *nagyon is* igazakat 's ezerszer elmondottakat és ezért unalmasakat p.o.

Szeretni égő szív' érzelmivel
Szeretni mélyen, hűven, lelkileg:
Ez olly kéj, mellyet isten ő maga
Boldogságunk' részévé rendele.

De elhagyni, mint egy szajha hölgy,
Attól, kit a' szív olly gyöngédeden
Ölelt körül forró szerelmivel:
Ez olly kín, mellynél isten' ostora
Nem sújt gonoszt keményebben soha. stb.

'S ezeket egy megcsalatott, egy kétségbe esett leány mondja el, veszettsége' kínos érzetében, bekövetkezendő ájulása előtt egy két percczel, 's még is olly ép, jámbor logikai rendben, mintha iskolai kerekmondásokat csírna. Ez a' szenvedély' drámai nyelve?! —

Jó szerencsét a' fiatal szerzőnek további pályájára! ha dolgozatait ezentúl jobban átgondolja, mielőtt világ elébe adná; ha nyelve' tisztaságával, lyrai' tehetsége több helyt kiűnő jeleivel, több erőt 's több psychologi tanulmányt kötend össze: ref. örülni fog őt egy magasb literatúrai polczon üdvözölhetni, mint jelenleg, e' mű után ítélve áll. 41.

KÜLFÖLDI LITERATURA.

Dramák.

Ruy Blas. Drame. Par V. Hugo. Paris, 1839. n8.

Hugo Victor' új darabja, mellyről legtöbb francia lap úgy beszél, mint e' híres költő' legnagyobb 's legtökélyesb' munkájáról, ismét azt bizonyítja, hogy neki, igen nagy drámai talentuma mellett, igen rossz fogalma van a' drámai művészetről, 's nem hogy a' hiányzó magának sajátává tenné, sőt tévedéseiben makacsul megmaradt 's azokból theoriát akart alkotni, mellynek nincs alapja 's melly fogalmi' hibás létének világos bizonyága. — Mit mondjunk hozzá, ha Hugo V. darabjai' három főszemélyét így characterizálja: „Don Sallust a' dráma, Don Cesar a' vígjáték, Ruy Blas a' szomorujáték?“ — a' közönséget pedig három része osztja: az asszonyokra, gondolkodókra és a' tömegre. Amazok, úgymond, indulatokat akarnak látni, a' gondolkodók charactereket, az utóbbi cselekvényt; 's minthogy így folytatja, a' nőknek teljes igazok van, ha megindulni, a' gondolkodónak, ha tanulni, a' tömegnek, ha mulatni akar — innét következteti azon drámai törvényt, mellyet minden költő föltétlenül kövessen. Molière és Corneille közt neki Shakspeare áll, ki ennek bal, annak jobbkezét nyújtja stb. — E' fölött a' philosophia' és történet' szempontját is követeli drámájának, 's Ruy Blast összeköttetésbe hozza Hernanival, első drámájával. Mint akarja ezt

értetni, kitetszik e' szavakból: „1519-ben a' nemesember, az udvartól távol, hegyek közt él, mint a' rabló Hernani, vagy patriarchai életet mint Ruy Gomez. Kétszáz évvel későbbén a' kérdés megfordult. Vazallokból udvariak lőnek, 's ha a' nemesembernek kedve van nevét elrejtetni, ezt nem azért teszi, hogy a' király előtt szaladjon, hanem, hogy hitelezőitől óvakodjék. Nem lesz többé rabló, hanem csaló.“

A' darab' rövid foglalata: első fölvonásban, mellynek czíme *Don Sallust*, az ezen nevet viselő személyt látjuk a' királyi kegy' magasságáról rögtön lebukva. Neki szerelmes viszonyai voltak a' spanyol királyné, Neuburgi Mária, egyik udvari dámájával, ki ezt Németországból a' spanyol udvarhoz követé. A' király, a' királyné' izgatására, azt kívánja, hogy a' dámát vegye feleségül: ő nem akarja, kiesik a' kegyelemből és száműzetik. Mielőtt házát elhagyná, tervet hoz mozgásba, mi által a' királynén boszút álljon. Van egy rokona, ki garázda életet él, pénztelen, 's tolvajokkal és pórnéppel társalkodik. Ezt hivatja, pénzt és méltóságot ígér neki, ha egy aszszonyon boszút áll érte. De a' banditában él még a' castiliai büszkeség 's nemesb érzés; ő megveti az ajánlatot. — Van továbbá Don Sallustnak egy inasa, Ruy-Blas, ki nem másba, mint — a' királynéba szerelmes. — Ez tudja, hogy a' királyné bizonyos kék virágot szeret, melly Németországban terem, ezt meghozza nagy távolról, 's éjjelenként, saját élte' veszedelmével, leteszi a' királyné' kedvencz ülőhelyére a' kertben, 's egy ízben ir is ahhoz. A' királynét természetesen meglepi e' gyöngéd figyelem, 's epedve kívánja a' virágok' hozóját ismerni. — Ezen embert választja most Don Sallust terve' létesítésére. Azon pillanatban, midőn a' bukásáról még semmit sem tudó grandok nála összegyűlnek, saját fényes köpönyegét veti a' szolgáló vállaira, 's úgy mutatja azt be a' jövőknek, mint Don Cesar, garofai grófot. — Ruy Blas ezért írást ad neki, hogy inasa marad örök időki. — A' királynét jelentik, ki arra fog menni. A' grandok fölteszik kalapjaikat, Don Sallust maga teszi azt fel Ruy-Blasnak 's azt mondja: „hiszen ön is spanyol grand“ — 's ez lassan kérdi: „mit parancsol még tennem nagyságod?“ — Don Sallust az átmenő királynéra mutat e' szavakkal: „Ez asszonymnak tetszeni 's szeretője lenni!“ —

A' második felvonásban, mellynek neve

„a' spanyol királyné“ egy német, kedélyes fejdelemnőt látunk, a' beteges és hideg II-ik Károlyhoz köttetve, a' spanyol etiquette által szigorúan korlátozva 's szinte elnyomatva. — Kocsizni akar, játszani, enni — mindent megtilt neki a' főudvarmesterné. — Azon ismeretlenre gondolás, ki neki a' kék virágot hozá, egészen betölti lelkét. Egy darabka csipkét talált, vérrel mocskoltat, melly a' kertfal' át-másztatásakor a' hegyes vasrudakon maradt, honnét gyantítja, hogy az ismeretlen magát megsérté. — A' király' követsége vezettetik be. Ruy Blas, most az udvariak' egyike, közöttte van. A' király írja, millyen idő jár 's hány farkast lött. A' királyné megijed a' kézirat' látására, melly a' kék virágok mellett fekvő levelkével megegyez. Kisül, hogy a' király csak a' szavakat adá, de Ruy-Blas ír a' levelet. A' királyné beszélni kezd vele, ő annyira oda lesz, hogy ájulásba esik. Sietnek segítségére, megtalálják a' sebhelyes kezét; a' királyné észreveszi a' hiányzó csipkét — 's mindent tud. — A' királyné elmegy 's Don Guritan, ki a' királynéba szinte szerelmes, vidalra hívja Ruy Blast. Egyik komorna lesekedik 's besúgja a' királynénak. Ez azonnal megjelenik, 's Don Guritannak egy szekrénykét ad azon parancscsal, hogy azt vigye atyjához Neuburgba. „Az hatszáz órányira van“ jegyzi-meg Guritan. „Csak ötszáz ötven“ válaszol a' királyné. — Guritannak nyomban el kell utazni, 's a' királyné elégtelen mond: „Nem fogja őt megölni!“ —

A' harmadik felvonás' czíme Ruy-Blas. — Ministerek' és előkelő státusférfiak' gyűlése. Ruy-Blas hatalom-pölczon, a' királyné' kegyencze, ki az országot kormányozza, a' király Escorialjába vonulván vissza. Ruy Blas visszaéléseket töröl el, 's boszonkodást gerjeszt; sokan leteszik tisztjeiket. — Ő boldog az uraság' és szerelem' teljes élvezésében. — Ekkor egyszerre belép Don Sallust álöltözetben, 's a' hatalmas Ruy Blas, legalább négy szemközt, szolgálává látja magát alacsonyultnak. Isidor' sértő helyzete, Raupach' Isidor és Olgájában, ittmég messzebb van vive. Ruy-Blas beteszi az ablakot, fölveszi a' zsebkendőt, mellyet ura elejtett, 's ha szólni akar, durván eltiltatik. „De te álmadozol, fiú!“ azt mondja Don Sallust „te mindezt komolyan veszed; ez valóban nevetésséges! te itt a' királynénak udva-

rolsz, mint a' koesi' bakjára felszököl; egy inas, sáredény, mellybe szeszélyemet töltöm!" — Ruy Blas mind ezt eltűri 's megígéri, hogy holnap eljövend D. Sallust' házába, annak parancsait teljesíteni. Emberek jönnek 's D. Sallust illy' szavakkal távozik: *Herczeg ur' szolgálja vagyok!* " 's a' tisztelet' minden jelével hagyja el Ruy Blast.

Negyedik felvonásban, mellynek czime *Don Cesar*, Ruy Blast D. Sallust' házában látjuk. Gyorsan egy apródot küld Don Guritanhoz, ki már megjött Neuburgból Madridba. Ő szereti a' királynét, 's meg kell azt intenie, mert D. Sallust veszélyel fenyegeti. „Ne hagyja el három napig a' palotát!” így hangzik az üzenet, 's higyen. D. Guritannak. Azután Sallust' két fekete, néma szolgájának parancsot ad, hogy mindenkit hagyjanak gazdálkodni a' mint akar; mert ő elmegy — imádkozni, 's ez által úgy hiszi, hogy D. Sallustnak nem mutatván magát, ezt megfosztja egy egész naptól, mellyen boszúját végrehajthatná. — Alig megy el; már Don Cesar, a' tolvaj és koldus, kit már az első felvonásból ismerünk, a' kéményen át a' kandallóba esik 's megjelenik a' szobában. — Ez már most a' vigjáték, Hugo V. véleménye szerint. — D. Cesar úgy viseli magát mint egy Papageno; ruhákat lát, azokat fölveszi, ételt 's italt lel egy szekrényben, eszik és iszik; pénzt fogad el, mellyet a' házba hoznak, dublonokkal 's quadrupleokkal tölti zsebeit stb. Végre eljő Guritan, ki az üzenetet gúnyúl vette 's Ruy Blast a' párviadalra akarja emlékeztetni. Látja Cesar't 's minthogy ellenfelet csak Cesar név alatt ismeri, ez mindennemű félreértésekre vezet, mellyek párviadallal végződnek. Eltávoznak. Eljő azonban D. Sallust; D. Cesar visszatér 's Guritant megölte. D. Sallust előhívott alguazilok által elfogatja őt.

Az ötödik felvonást, mellynek czime: *a' tigris és oroszlan* Ruy Blas egy monológgal nyitja meg; ön gyilkolási gondolatok; egy üveg mérreg áll előtte, de még nem iszszza ki. A' királyné jön egy rejtek ajtón. Ő megijed, hogy a' királyné nem követé intését. A' királyné azt mondja, hogy irott hívására jön. Az inas felelete következő:

„Mais c' est à se briser le front contre le mur!

„Mais je n' ai pas écrit, pardieu! j' en suis bien sur!”

Így fejezné ki magát minden más inas Párisban, vagy talán még illedelmesben, ha Grisettje valamit tenne kedve ellen. — Ruy Blas emlékezni kezd, hogy előbb csakugyan meghívta a' királynét a' titkos ajtón, de későbbben elfelejté. „Allez-vous en!” kiált rémes hanggal a' királynéra. 'S ez felel: „Je vais m' en aller, Don Cesar! o mon Dieu, que vous êtes méchant!... (Megyek, Don Cesar; ő istenem, be gonosz ön!) — Nem Grisetti nyelv-e ez? drama-e, vagy vig-, vagy szomorujáték? — úgy hiszszük, vigjáték. — Don Sallust ott leli őket. Ruy Blas „Nagy isten! fusson, asszonyom!” 's D. Sallust felel: „Nincs már idő, madame de Neubourg nem Spanyol királyné többé” — Szükségtelen

is mondani, hogy D. Sallust a' titkot felfedezi 's ezért őt Ruy Blas megöli. E' jelenés kemény ugyan, de megragadó hatású. Ruy Blas azt mondja: „Imádkozzál!” — D. Sallust: „De adj leg-alább fegyvert!” — Ruy Blas: Fegyvert? te gúnyolsz! nem, te engem! Korbácsolhatál, én pedig megölhetlek, mint egy ebet. — Azután Ruy-Blas kérdi a' királynét: megbocsát-e neki? A' királyné nemmel felel, 's a' szerencsétlen ki'szszza a' mérget. A' királyné' szerelme újra fölébred 's megbocsát neki. Amaz kéri, hogy fusson. Senki sem tudja a' történeteket, 's minden titokban marad. A' királyné rá borúl 's kiált: „Ruy-Blas!” ő pedig meghal, mondván: „Köszönöm!”

Ez a' szomorujáték' vége. Az egész egy vázolat, a' legkisebb körülményekig kidolgozott részletekkel. Költői szépségek nem hiányzanak, de a' dictió' szegényebb, mint Hugo' előbbi műveiben; a' verselés kemény, szabad, melódiátlan. A' darab' színpadi szerencséje a' meglepéseken alapúl 's az előadók' meleg lelkes játékán, különösen Lemaitre Fridrikén a' főszerepben. Hugo maga mondja, hogy annak első előadása a' művészek istenítése volt! (L.E.)

Magyar tudós társaság.

Azóta, hogy az academia' játékszini választmánya' munkálatairól utolszor szoltunk (l. Figy. 1838. 460. szel.), ez még tizenegy színművel szaporította a' magyar repertoriumot; név szerint 1. *Sevilla' csillaga*, szomorj. 5 felv. Lopez de Vega ut. szabadon b. Zedlitz, ford. Fancsy Lajos. 2. *Az aggszínész és leánya*, vigj. 5 felv. Bayard és Thaulon ut. szabadon. Fancsy L. 3. *Caligula*, szomorj. egy előjátékkal 's 5 felv. Dumastól. Ford. francz. Vajda Péter. 4. *A' rózsák*, 5 szakaszban, Albini ut. Lukács Lajos. 5. *A' napló*, vigj. 2 felv. Bauernfeld ut. ugyan attól. 6. *Az ikrek*, bohózat 4 felv. Schneider ut. Nagy Ignác. 7. *Hagyjatok olvasni!* vigj. 1 felv. Töpfer ut. ugyan attól. 8. *Falusi egyszerűség*, vigj. 4 felv. Töpfer ut. Nagy Ignác. 9. *A' habozó*, vigj. 4 felv. Amália szász hgnő ut. Lukács Lajos. 10. *A' növendék*, vigj. 4 felv. Amália hgnő ut. ugyan az. 11. *Szt!* vigj. 2 felv. Scribe ut. Lukács L. — Ezek közül eddig az első három már színen is megfordult.

Necrolog.

— Pozsonyban, mart. 17. halt el *Angyalffy Mátyas* m. acad. lev. 's több gazdasági társaságok' tagja, életének 63-d. évében. Szül. febr. 5. 1776. Naszályon Komárom vmegyében, 's gazdatiszt, majd a' keszthelyi Georgiconban gazdaságtudomány' professora (1818—23); honnan eljővén Pesten Trattnernél a' „Mezei gazdák' barátja” című folyóírást indította meg, 's azt 1824, 25, ismét 29, 's legújabbban 1831-ben szerkeszté, de kevés szerencsével. Egyéb magyar munkái: *Juhászkaté*, Pest, 1830. és *Közönséges baromorvosi könyv*, Kassa, 1836.

FIGYELMEZŐ

AZ EGYETEMES LITERATURA' KÖRÉBEN.

Kiadó szerkesztők

SCHEDER, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ **BAJZA.**

HARMADIK ÉV

Pesten.

Aprilis' 23. 1839.

16. szám.

Tartalom. Hazai literatura. Philosophia. D. Taubner K. a' hegelismus felett (*Warga János*). — Történettudomány. Gévay Antal' magyar történeti oklevél-gyűjteményének 2-d. füzeté. — Állítások, vélemények, felvilágosítások. Polyvásti sürgetés a' hegelismus' tárgyában (***). — Magyar dolgok külföldi munkákban. Meyer' Universuma a' magyarokról (*Nagy Ignác*). — Literaturai mozgalmak.

HAZAI LITERATURA.

Philosophia.

Bírálati vizsgálát Hegel' bölcselkedése fölött. Irta Dr. Taubner Károly, predikátor, 's a' pesti evang. gymnasiumban rector-professor. Pesten, Trattner-Károly's' betűivel. 1838. n. 8. 1. 46.

A' Hegel-philosophia' tárgyában hazánk philosophusait hírlapi nyilatkozásaik után, — úgy látszik Németországot is, ha ugyan szabad a' nagyot kicsinnyel összehasonlítani, — következőleg osztályozhatjuk. (A' Leo és Dr. Ruge közti tulságos viták nálunk csak nem létesülendek?) Vannak, kik a' nagy philosophust szorosan, csaknem szó szerint követik. Ezek mellé lehet kötni azon tulzókat, kik elég mystice Hegel' egész rendszerét, ha nem teszik is teljes egyenletbe a' kijelentéssel, de abban mind azt föl akarják találni, mi a' kijelentésben van, vagy Hegel' rendszerét a' kijelentés' képviselőinek tartják. Ezekkel épen ellenkezők azok, kik a' Hegelféle philosophiát haszontalan ábrándozásoknak, üres agyremeknek nyilvánítják. Hihetőleg ezekhez lesznek sorozandók azok, kik magok tudják a' honnak, vagy inkább a' hazának mellyik szögletében ültek félre, még pedig sikerrel

a' Hegel' philosophiája fölött egyszer elhátározó fölvilágosítást vagy inkább szétzuzást adandók (1.) Csak kevesek azok, kik a' Hegel' philosophiájában minden mysticismustól menten azt, a' mi abban örök és valódi, fölतालान, úgy mint a' tiszta, de azért tartalmas és szoros rendszerű gondolkodást, melly által olly eszméket közvetítenének, miken a' philosophia folyvást föntebb emelkedjék. Minden közvetlen eszméből belső gondolat-határozásai által ellenkező eszmének kell előállani, 's ezeknek egymásra viszonyulásuk után kelnek folyvást és folyvást új és tartalmas eszmék. — És épen ez a' nagy philosophus' gondolkodás-menetele. —

Szerző a' Hegel-philosophia' tárgyában mellyik osztályhoz tartozzék, világos leend, ha a' munka' pontjait szorosan megvizsgálándjuk.

A' munka' célja volt az 1838. I. f. é. athenaeumi 21. sz. Hegelismus tárgyában történt föl szólalásra felelni, mint ez az előszóból kitetszik. A' munka ugyan nincs rendszerezve; mindazáltal abban két pontot lehet megkülönböztetni, először a' Hegel' logicájának

1) Illyen az 1838. I. Athenaeum 21 sz. barátságos föl szólító, — 's a' II. félvi Athen. 40 és 41 sz. sürgető úr a' Hegelismus tárgyában. Recens.

fejtegetését, ehhez van toldva a' Hegel' első leczkéjének idézése a' történettan' philosophiájából, másodszor a' végszót. —

Az értekezés első pontjában nagyon helyesen van kifejtve az, miképen a' tudalom és entudalomból közvetített tiszta észnél kell kezdődni a' philosophiai tulajdon gondolkodásnak, mert hiszen mi philosophia is lenne az, mi nem az entudalmi tiszta észszel kezdődik? vagy szerző szerint Hegel' egész rendszerének, így logicájának is, a' tudalmon, entudalmon és észzen emelkedő phaenomenológiát kell elébe bocsátani. Ezen phaenomenologia' érintett lépcsőzeteinek emelkedései is ki vannak egymásból fejlvé. Illy szükséges előbocsátás után igen pontosan emelkedik fölfelé szerző a' tiszta közvetlen Vanon, lényen és fogalmon, mint a' logica tartalmain, még pedig nem csak a' közvetlen Van' fő lépcsőzetein: a' minőségen, mennyiségen, és mértéken, valamint a' lény' fő lépcsőzetein: a' létalapon, tüneten és valódiságon, hanem még ezeknek al lépcsőzetein is, nem különben a' fogalomból, mint észleges és tárgylagos fogalmakból, az eszmére, melly utolsó lépcsőzetnek már al lépcsőzeteit nem említi. Rövideden érinti, úgy, mint ki csak a' Hegel' logicájának kifejlését akarja adni, a' logica eszméinek, a' természet és szellemvilág' belső életökbeni kimutatásukat. Ezután jön a' történettan' philosophiájából a' főntebb is nevezett első leczke, a' történettan' philosophiájának három lépcsőzetein emelkedve u. m. a' közvetlenül előterjesztő, az okfürkészeti, egyetemesen tanító, és a' philosophiai, vagy a' történet' szellemét folyvást tovább fejtő történettanon.

Ez az első pont tartalma, mellyben a' logica eszméinek tiszta szerkesztése által teljesen megfelelt a' szerző az érintett számú athenaeumi fölszólítónak, a' mennyiben világosan megmutatja azt, hogy a' közvetlen Van még sem nem lény, sem nem fogalom, hogy a' természetnek dialecticus utoni előállítását nem anyagi szerkesztésnek kell venni, hanem a' logica' tiszta eszméinek a' természet' életére kell vitetniök, hogy a' Hegel' dialecticus modorja ellenkezik az Aristotelesével, s inkább a' Platóéhoz hasonlít.

De bár szép és következetes is az előre bocsátott phaenomenologianak főntebb érintett szerkezete, bár illy szép és következe-

tes is azon a' tartalmas logicának emelkedése, mind az által belső gondolat-határozások után fejtethetnek ki a' munkából olyak, melyek ezen közvetlen, szép, és következetes szerkesztéssel némikép ellenkezőleg tűnnek föl, s ezek már, az értekezésre viszonyítatva, olly eszméket közvetítenek, mellyek a' Hegel' philosophiája fölött, annak, ki ebből világosítást vár, teljes világosításul nem szolgálhatnak, ha csak magát az eredetit, annyira a' mennyire studiumává nem tette.

Illyen tagadólágos jegy, többi közt az 1. §-ban az, mi szerint az mondatik, hogy a' Hegel' szellemphilosophiája, a' logica, és a' természetphilosophia összevetése (synthesis), holtott semmitől síncs távolabb a' Hegel' philosophiája, mint pusztá synthesisből; ebben minden pont a' két előzőknek viszonyított következménye, min annyival inkább lehet csodálkozni, mert ezt szerző szerkesztésében maga sem pusztá synthesis értelmében veszi, mint ezt némelyek igen könnyen akarnák.

Illyen tagadólágos jegy továbbá az, mi szerint 3. §-ban az mondatik, hogy a' közvetlen Van nem egyéb, mint a' megmondhatlan. Igaz! a' közvetlen Vant fajilag vagy különösen meghatározni nem lehet, de egyetemesen, a' mivel pedig éppen a' philosophiának van dolga, annyit róla mondani lehet, hogy az minden közvetlen tiszta elvont eszme, mellyből tiszta gondolat-határozásainak kikeresése által, lény, ebből viszonyítva a' közvetlenségre, fogalom közvetítettetik. Melly állításán szerzőnek ismét annyival inkább lehet csodálkozni, mert ezt az egész logica' szerkesztésében maga tettel igazolja.

Tagadólágos jegyei még az értekezésnek egyes homályos szavak, millyenek: *hozolmány, émek, émett* s a' t. mellyek ugyan lehetnek nyomási hibák is; továbbá *felelemzés, felelemzeni*, melly az Aufhebung és aufhebent akarja visszaadni, és mint több helyt előforduló, nyomási hiba nehezen lehet. De ez akár *felelemzésnek* fordíttassék, mint szerző akarja, akár *felelemzésnek* helyesebben, azt a' fogalmat, mit az aufheben jelent a' Hegel' philosophiájában, ki nem nyomja. Tudjuk, hogy a' Hegel-philosophiában minden közvetlen eszme gondolat-határozásainak kikeresése által közvetlen állítólagosságból vagy igenlegességéből tagadólágossá s nemlegessé megyen át. Akármely közvetlen esz-

méveli ezen miveletet nyomja már ki az auf-heben szó, a' mi több mivelet mint a' föle-melzés, mert tulajdonképen nem is az egész közvetlen eszme emeleztetik föl, hanem annak csak lénye. Itt ezen fogalom kinyomá-sára kevesellem a' fölemelzés szót, a' föle-lemzést pedig egészen rosszalom, de most ma-gam sem tudom e' fogalmat helyes szóval kinyomni. A' diák *tollere*, a' magyar *sem-míteni* sok, mert a' közvetlenség nem semmit-tetik egészen. Hogy az ellenkező eszmék' egy-másra viszonyulási művelését kinyomó *közve-títeni* szó lábra kapott, melyet nagyon meg kell a' külső *közvetni* szótól különböztetni, örülök. Ugy látszik a' phaenomenologia' eszmélet és öneszmélet szavai helyett is alkalmasab-bak a' *tudalom* és *entudalom* szavak, mert az eszmélet, és öneszmélet, bár az észről szár-mazzanak is, mind az által a' köz élés alan-tabb fogalmakat kötött hozzá, mint a' tuda-lomhoz és entudalomhoz. A' mi a' már érin-tett, három lapot németül elfoglaló történet-tan' philosophiai leczkéjéjéti, ez bár mi szép, mi fenséges, és minden történetíró-nak ajánlható is, mind az által itt, kivált illy hosszasan idézve, fölösleges.

Ha a' munka' második pontját vagy a' végszót tekintjük; ebben a' tudat és hit' vi-szonya állittatik elő. Igen fonségesen és hu-manitástele rajzoltatik a' hit az emberiség és halhatatlanság iránt. De' nem kell felednünk, hogy szerző a' már érintett athenaeumi föl-szólítás' következésében írta ezen munkát, mély végszót, véleményem szerint, annyival in-kább, mert a' tudat és hit' fogalmai összevág-ások, és fontosak, szoros következetességgel kellett vala kifejtteni annak megmutatásául, hogy a' Hegel logicájának eszméi nem olly bohózatok, nem olly üres agyrémek, mint azt különösen az érdeklött fölszólító 's később sür-gető úr akarja. Igaz, hogy szerző, előszavában érinti, mikép ezen egész tárgyhöz népszerűleg, és nem a' hegeli dialecticus úton nyuland. De az egész, valamint a' végszó is, azért alig ha nép-szerű. És én kételkedem, vajjon philosophiához, de tulajdon philosophiához, lehet-e népszerűleg nyulni? Igen is a' philosophia következmé-nyéhez, de ez egészen más. Ez ok, és oko-zati különbség.

Ha az érintett munkát, viszonylag a' Hegel philosophiájára 's a' többszöri említett 21 számú athenaeumi fölszólításra, az érin-

tett belső határozások után közvetlenségéből kiemelve vesszük gondolóra, 's a' munka fo-galmát a' hegelismus' tárgyában a' célul tett fölszólításra viszonyítjuk, szükségeské-pen közvetítettik az, hogy szerző, mint He-gel' szoros, de azért nem szószerinti, köve-tője, az érintett fölszólításnak eleget tett, ha szinte a' világosabb, 's a' fogalmakat tel-jesebben kinyomó kitételekre nézve mindnyá-junknak sok van is még itt hátra, min gon-dolkojunk. És én, mint nyilvános író is üdvözlöm szerzőt ollyannak, ki azon phi-losophiát hozta terjedelmesebben szönyegre, mely az újabb philosophusok közt concret tanít gondolkodni, de mint magános is üd-vözlöm, mert a' többször említett fölszólítás-ra velem egyetértőleg felel, és csak egy pont-ban, 's abban is csak látszólagos különbség-gel tér el.

Warga János.

Történettudomány.

Urkunden und Actenstücke zur Geschichte der Ver-hältnisse zwischen Österreich, Ungern und der Pforte, im XVI und XVII. Jahrhunderte. — Aus Archiven und Bibliotheken. Gesandtschaft König Ferdinands I. an Sultan Suleiman I. 1531 — 1532. Wien, in Commission bei Schaumburg und Comp. Gedruckt bei A. Strauss's sel. Witwe. 1838. 4. r. 108. l. Ára 1. ft. 30 kr. c. p.

Gévay' magyar-történeti oklevél-gyűjte-ményének 2-dik füzete I. Ferdinánd királyunk által I. Szuleiman török császárhoz 153 $\frac{1}{2}$ -ben intézett követség' eddigelő ismeretlen iromá-nyait foglalja magába. Külsejére 's belső fel-osztására nézve, mindenben egyezik az 1-ső-vel; csínra, hibátlan pontosságra alább sem-mivel, érdekre, tartalom-különfélésekre jóval fennebb áll amannál, ránk magyarokra nézve pedig annyival meglepőbb, mert itt tárgyak adatnak előnkbe, nagyszerűek, polgári mint nemzeti létünk' 's állásunk' három századok-ra gyökerező csiráit magokban rejtők, tár-gyak, mellyek koczkáját veték meg honunk' jó 's bal szerencséjének, és tárgyak mellye-ket hasztalan keresénk eddig hézagos tör-ténetkönyveinkben.

Álmélkodásra ragadja az olvasót kezdet-ben mindjárt, Nogarola Lénárt gróf királyi pohárnok, és Lamberg József kir. al-udvar-mester követek' számára latin és német nyel-ven készült, 's itt a' bécsi cs. k. titkos levél-tárból eredetiből küzlött utasítás. Lelk ére kö-

ti ebben ismét követeinek Ferdinánd, miként a' békét a' törökkel bár mely tisztességes úton módon végrehajtani ügyekezzenek, — azt, az ő (Ferdinánd) és Zápolya' élte' lejártáig 's az után még 10 esztendőre, vagy legalább a' szerződés' napjától számítandó tíz, három, két, másfél, végre hacsak egy évre is, kiterjeszszék, 20 ezerőtől 100 ezer arany forint évenkénti adófizetés' ígérete mellett. „De ha látnák — mond Ferdinánd — követeink a' törököt annyira megvakítottnak azon kívánságtól és szerelemtől, miképen Magyarországot önmaga' vagy János' számára megtarthassa, hogy e' miatt semmit sem tehetne 's engedhetne, sőt tenni és engedni nem akarna, mi bennünket egyességre vezethetne, végre körömszakadásig megkisértvén mindeneket, 's ajánlván, javulván minden más minél könnyebb, minél tisztességesebb feltételeket, még az előírottakon túl is (ijdem Oratores nostri post ultima queque diu, multumque tentata, ac post alias Conditiones ultro citroque, etiam ultra prescriptas omnes, quo faciliores et honestiores haberi possint, oblatas et propositas, tandem stb.); elvégre következőkre lépendenek, azokat előadandják 's létre hozandják ekként: fegyvernyugvás kötéssék közöttünk minél hosszabb időre olyképen, hogy *Szepesi János* (Joannes Scepusiensis) *birja holta napjáig, még pedig királyi czímmel Magyarországot, 's mind azon helyeket, melyeket eddigelő birt, de meg ne házasodjék, hanem nőtlenységben élje le napjait*, (neque ducat Vxorem, sed in celibatu finiat dies suos), — és ha ezzel sem elégednék meg a' török, vessenek oda még pótlékul valamelly birtokunkban levő várat, minő Esztergom vagy Visegrád. — Ha pedig még ez is kevés volna, 's kívánná mind azt, mit mi Magyarországon birunk, főként pedig a' mi osztriai herczegségünk felé eső várakat, vagy azon törekednék, miként a' dologból ne legyen semmi is: — végezetre: látván követeink az ő megátalkodottságát, 's látván hogy illy áldozat nélkül kivinni semmit nem lehet, *mielőtt függőben hagynák az egész dolgot, ez még birtokunkban levő váraknak és helyeknek János királynak holtiglan átadására is rá fog-nak állani*, de csak halkkal, sok közbevetett halogatások után (post multas dilationes interiectas), — mindent elkövetvén előbb, miként a' nagyobbak, erősbek, a' mi honunkra nézve nevezetesebbek (Patrisque nostris magis im-

portantia) és közelebbek, minők Pozsony, Óvár, Dévény, Sopron, Szombathely, Győr, Komárom szigetestől, Trencsin, 's ha még mások vannak, melyek örökös honainkhoz inkább szomszédságban fekszenek, 's melyeknek kezünk között maradásától sokat függ azon tartományaink' bátorsága és oltalma, nálunk hagyassanak“ stb.

Ibrahim nagy-vezérnek, 's más török tisztviselőknek, kik a' béke' létrehozására befo-lyással lehetnének, szép mennyiségű pénz i-gértetik, — az illetén ajándokok' kiosztá-sában a' követek' keze épen meg nem kötte-tik ez utasításban, — azonban idegen fejdel-mek' jót-állása a' béke' megtartása iránt csak azon esetben engedtetik meg, ha azt a' török szerfelett sürgetné.

Közvetlenül áll ezen utasítás' latin és né-met példánya után, a' követek' nagy érdekű 's végiglen valóban mulattató tudósítása, mely-lyet, Gévay' megjegyzése szerint, egészen Lamberg írt saját kezével; benyújtva Linz-ben 1532-ki 11—21. szeptemberben. — Szóról szóra kellene adnom az egészet, hogy a' hon' történeteiben gyönyörködő' vágyát minden részben kielégítem: — ismertetésül itt, elég legyen belőle következőket felhoznom. — Mi-tán a' követek kívánataikat a' nagy-vezér-nek előadták volna, „ez, mond a' tudósítás, jó ideig hallgatván, végre halkkal, gondol-kodva kezdé szólni, 's mondá: Ti úgy be-széltek, miként jámborok, — 's valóban, ki egyszer szolgálatra adja magát, azon legyen minden ügyekezettel, miként urának hasznát, becsületét 's javát előmozdítsa. Ti szinte ezt tesztitek. Ti, uratokat római, cseh- és ma-gyarországi királynak nevezitek; — mi ná-lunk nagy szégyen olly föld' urának vallani magát, mi nincs birtokában, — miként ne-vezheti 's írhatja hát magát a' ti uratok Fer-dinánd Magyarország' királyának, holott az nem övé? — Azonban, a' mi boldogságos császárukknak semmi dolga a' ti uratokkal, mert ő azt királynak nem tartja, (vnser)geluk-saligister kaiser hat mit Eurn hern nichtz zu-thuen dan er helt In fur khainen khunig). Ér-tésére esett pedig az én császáromnak, mi-képen ez előtt 3 vagy 4 évvel egy spanyolor-szági király átkelvén a' tengeren, itt egy i-deig ide oda utazgatott; ott, hol megfordúlt, nagy károkat tett, a' nemzeteiket maga el-len haragította, a' kereszténységet minden

módon összezsúfolni ügyekezett, 's bár céljához nem juthatott, imitt amott a' zárdákba 's papi főnökökhöz is elküldözgetett, hogy tőlök pénzt csikarhatna ki, — és bekürtölte az egész világot, hogy ő a' törökök ellen akar indulni. Láttuk mi minden parancsait, 's nem titok semmi előttünk mi a' ti országaitokban történik, — de a' mi császáruk nem akarja őt annyira fárasztani, hogy illy hosszú útát legyen kénytelen tenni, hanem csupán ezen tekintetből kiindult Konstantinápolyból, 's fel fogja őt keresni ott a' hol találja. — Ím ezen spanyol királylyal van neki dolga, nem pedig a' ti uratokkal Ferdinánddal, kit ő királynak teljességgel nem ismer, hanem csak egy olyan embernek, ki szavát soha meg nem tartja, 's dolgait örömet szeretné ravaszsággal jóvá tenni (dan er helt In fur keinen khunig sonder fur Einen der seinj wort nit helt vnd der sein sachen gern mit listigkeits guet machen wil). Ő csak egy kis uracs Bécsnek (ein klainer her von Wien), ki gyakran megkísértette már elég ravaszul, miként ejtethné birtokába azon Magyarországot, melyet a' mi boldogságos császáruk kardjával hajtott meg. — Mind az, hová csak lova egyszer hág, az övé, 's még is a' ti uratok Ferdinánd ugyan azt működik ravaszsággal 's mindennemű alkudozások által magáévá tenni; pedig, mit egyszer előad követei által, máskor már annak ellenkezőjét forgatja, 's egyik követsége egyféleképen, másik másképen beszél. Egy ízben már Budát is bevette állsággal, — a' mi boldogságos császáruk ügyekezett azt, mint már elébb birttat, ismét visszafoglalni, 's ezt meg is tette; — mikor pedig hallotta volna, hogy a' ti uratoknak Ferdinándnak, csak nem messze a' szomszédságban egy Bécs nevű szép városa, mellette egy szép darab földje, 's ebben szép vadászata van, 14 napra felment oda, ott vadászott, 's kedvét töltve, a' tél' beálltával ismét haza ment. Most azonban semmi dolga uratokkal, ki csak egy kis uracs, hanem a' spanyol királyt keresi, hogy megmentse őt azon nagy alkalmatlanságtól, ne legyen kénytelen, miként kikürtölte, egészen Törökországba jöni ellene; — mert nyilván azt beszéli, hogy csupán ezért hagyta oda Spanyolországot, ezért tétette fel magának a' pápa által a' koronát, és császárnak nevezi magát, pedig mi úgy halljuk, hogy a' pápa csak egyik lábá-

val 's nem kezével tette fel neki a' koronát (vier horn aber der pabst hab Ime dy Cron Nur mit Einem fues vnd nit mit den henden auf gesezt). Itt nagyot kaczagott, 's mondta: ki császár akar lenni, koronát tétet fejére, kövesse az igazságot, 's országát, alattvalóit tartsa engedelmisségben, — de nektek keresztények, van-e császártok? van-e ennek országa? engedelmeskedik-e neki valaki? stb. „Mert micsoda engedelmisséget mutathat ő (Károly császár) elő, — vajjon békélt-e Luther Mártonnal? (hat er mit dem martin luter frid gemacht)“ stb. Sebes záporként folyt így a' határt nem ismerő ázsiai kényúrnak sok helyen igen nevetséges kifakadásai, míg végre mintegy magába szállva, egészen lecsendesült vérrel mondá a' szóhoz alig eresztett követeknek: Ne tünödjetek beszédemen, a' szokás úgy hozza magával, hogy az ember sokat disputál, ellenkezik, 's nehézségeit egymásnak szemére hányja, — még mind jó lesz a' dologból (es sey also der geprauch das man dyschputiert vnd wiederpart helt vnd Einer dem andern dy Noturft anzeigt. Es werde noch alles guet).“

Mi nagy fontosságú tárgyakat foglalt magába magának a' zultánnak beszélgetése a' követekkel, eléggé megítélhetni e' kérdéséből: „Mellyik már a' ti uratok' igazi neve: Ferdinandus vagy Ferdinando?“ mire a' követek szerényen válaszolták, hogy mind kettő ugyan az, de ez olasz, amaz latin nyelven (Ob E. Kh. M. hiessen ferdinandus oder ferdinando, anthort das ein in latein das ander walsch).“

Könnyen gyaníthatja mindenki már csak ezekből is, hogy a' követek nem álmadozhatnak arany hegyekről a' békének ez úttal létrehozhatásában, — de sejtéseiben mind inkább megerősödik, a' követek 's Ibrahim nagyvezér között már a' zultánnalli szemben lét után folyt következő beszélgetést olvastában: „Császártok“ mondák a' követek „több tekintettel lehetne királyunk igaz joga 's azon illendő kérelme iránthogy inkább ő nála hagyja az országot mintsem a' vajdának engednie azt; — miután azonban ezt tenni nem akarja, hogy lássa, a' mi királyunknak elhatározott akaratját, vele elvégre állandó igaz békét 's jó barátságot kötni, ő a' ti császártok iránti tiszteletből Magyarország' mind azon részét oda engedi, 's meghagyja királyi címét is,

János királynak, melyet ez a' mult évi fegyvernyugvás alkalmával birt volt, csak az, mit ő bír, maradjon meg nála." Mire a' basa hevesen felele: „Az nem lehet, mert a' császár meghódította az egész országot, s Brucknál kell lenni a' választó határnak; gondoljátok meg tünnagatok, miként lakhatnék két király egy országban. Buda királyi székes hely, — egyik királynak hát itten kell laknia; a' másik talán Esztergamban lakjék? hogyan lehetne az jó? — A' császár nem engedí országát felosztani, — Brucknál vagyon az igazi határ." — A' vég választ ekként adá ki: „Térjetez vissza e' határozattal: császárom mostan tartományába, Magyarországra megyen, s ott mulat egy ideig, — ha a' spanyol király akarja ücsöcsével egyetemben a' békét, küldjön, vagy írjon végette Budára, s az nem fog tőle megtagadtatni; — én másként rajtak nem segíthetek, és nem tudok segíteni, csak siessetek, hogy a' válasz minél előbb megérkezessék." — Azonban a' Bécs felé lassan húzódó táborban tartóztatá őket két egész hónapig, csak Sopronhoz két mérföldnyiről eresztvéje szabadon, onnan, Bruckig, kíséretet is rendelve melléjük. —

(Vége következik.)

Állítások, vélemények, felvilágosítások.

— *Folyvásti sürgetés a' hegelismus tárgyában.* — Noha Athen. 1838 II. 709. szel. W. úr úgy nyilatkozik, hogy míg az ott kitett, köztünk fennforgó előleges nehézség el nem hártatik, addig többekre ki nem eszkeedik; vagy mint maga mondja addig nem *írkál*: hogy mind az által bennünket, kiket következetlenségről vádol, következetességre tanítson, észrevétel nélkül hagyott szavaink közül, némelyekre, Athen. 1839 I. 17—20. szel. felelni még is csakugyan sziveskedek.

Felel, jelesen, először is ez, előtte igen borzadalmas, noha saját szavaiból támasztott, kérdésre: „dialecticus közvetítéssel hogy áll-elő a' természet?" — De, hogy e' tárgyban W. úr magával tisztában nincs, maga elismeri midőn Blair-nek, általunk Athen. 1838 II. 652. szel. idézett szavait *nyugyon helyeseknek* találja. Blair t. i. az említett szavakban azt mondja, hogy a' mit tisztán értünk, azt világosan előadjuk, s a' mit világosan elő nem adunk, azt bizonyosan tisztán nem értjük. W. úr pedig maga megvallja, mikép az említett szavai *kissé lehettek volna világosabbak*, következésképen hogy azokat, kissé jobban kelle volna értenie. Igen is, azokat valóban jó lett volna W. urpak — hogy saját szavával éljünk — kissé jobban *kikefélgetnie*, mivel azok nem csak kissé, hanem, mint mindjárt ki fog tetszeni, elég homályosak.

Lássuk ugyan is mikép oldja fel a' csomót kezünk alatti elmélkedésében. Hogy ezt tehesse, e' szavait igyekszik — mi, helyes — felvilágosítani, melyekből a' kérdés vétetett: „a' logicából, mint dialecticus közvetítéssel előállt tárgya, át megy Hegel a' természetbe." — Előadja tehát itt: „mi a' logica" — „mi a' dialecticus közvetítés?" s szavait így végzi: „a' logicából megy tehát át mint eszmei tanból, eszmeileg a' természetbe, mint tárgya. Ugyan ha eszmékből és eszmeileg megy, hová mehetett volna másba mint eszmei tárgya *) azért, hogy a' logica' eszméit azon keresztül vigye."

A' természet tehát itt, eszmei, és nem érzéki, vagy W. úr szerint, nem markolható tárgy. Igen, de Hegel az eszméről Encyclop. 214 §-ban mit már Athen. 1838. II. 648. szel. idéztünk is, ezt mondja, hogy az, a' véges, és végetlen, a' lélek és a' test egysége, ugyanazonsága. Már, ha az eszmében egy a' lélek a' testtel: kétség kívül az eszmei természetben is, egy a' kettő. Következésképen ha az eszmei természetet a' dialectica állítja elő, a' testi — vagy, W. úr szerint, a' markolható — természetet is, elő az varázsolja, mivel ez, amattól elváthatatlan.

Hibázunk? Hibánk? oka W. úr, ki Hegelnek valamint a' többi általunk idézett szavai közül csak egyet is: úgy ezt is, fel nem világosította. — 'S miért? kétség kívül azért, mivel ezek' felvilágosítása egy kissé nehezebb fogott vala lenni, mint azt kilesni 's *ἐνοχλα*-t azon kiáltani, hogy a' Michelet' általunk idézett szavaiban, sem a' logica! sem a' természet-philosophia! sem a' szellem-philosophia! nincsen, — miről alább.

De legyen, hogy eszmei tárgyból, eszmeileg megy át, mint tisztán eszmei tárgya, Hegel a' természetbe, hogy azon a' logica' eszméit keresztül vigye. Így tehát az eszméket akarja Hegel, az eszméken keresztül vinni. Csodálatos működés! Hanem: „quoniam (ut dicit Aristoteles) dubitare de singulis non est inutile, et quia legitur in Ecclesiaste: „Proposui in animo meo, quaerere et investigare de omnibus quae sunt sub sole" — Igitur nos proponimus nobis, movere unam questionem, in qua dubium habemus, ad Dominationem Vestram." — Hol vette, jelesen, magát az az eszmei természet, mellyen Hegel az eszméket akarja defiliroztatni? Hiszen még csak logikai eszméink vagynak! vagy készen áll előtte az az eszmei természet? Hogy? mi? vagy, ki által? Hiszen már egyszer idéztük — Athen. 1838. II. 644. szel. — mikép Hegel, nem valami kész tárgy felett elmélkedik; s kérdtük, hogy ha Hegel csak ugyan kész tárgy felett elmélkedik: mi elsőse lesz mások felett? mi újat talált? mi felfedezést tett a' tudományok' s különösen a' philosophia' országában? vagy ezeket is „csak egyedül azért nem érintette W. úr, hogy bennünket még is megkíméljen?" — A' történetek után épen nem gondol-

*) Itt kérdésbe teszi W. úr hogy „eszmei tárgyat nem tudunk-e gondolni? — Mi viszont kérdjük, nem tudja-e tudós W. úr mikép: „qui nimium dicit, nihil dicit?" — különben az *elmés* gunyt, mint az alkalmatlan *sürgetés* okozta bosszús szorultság' eredményét, rossz neven nem vehetjük.

hatjuk, hanem inkább úgy ítéltünk mikép a bölcs hallgatást itt tanácsosabbnak vélte. — Aztán, hát ez az eszmei természet, mi viszonyban van a tapasztalati, érzéki természettel? — Ezen kérdésre ugyan némileg válaszul szolgál az, mit közelebb *Szeremlei* urhoz intézett beszédében mond: „A' philosophia' tiszta szerkezetének, anynyira valódnak kell lenni, hogy az magát a' tapasztalást állítsa elő; vagy az, a' mi eszmeileg tisztán igaz, annak tapasztalásban is szükségesképen igaznak kell lenni,“ — Athen. 1839. I. 193 szel. — Igaz, mikép ezt W. úr Hegel után mondja, kinek éppen ezért, bizonyos, egyenesen ide vágó szavait idézni szükségesnek ítéljük: „Superest, ut his quaedam de ratione distantiarum planetarum addam, quae quidem ad experientiam solam pertinere videntur. *Verum mensura et numerus naturae, a ratione alieni esse nequeunt, neque stadium et cognitio legum naturae alia re nititur, quam quod naturam a ratione conformatum esse credamus, et de identitate omnium legum naturae nobis persuasum sit.* Illam identitatem rationis et naturae, qui ex experientia, et per inductionem leges quaerunt, ubi forte in legis speciem incidunt, ita agnoscunt, ut inventa gaudeant, et si alia phaenomena ei parum sint consentanea, de experimentis subdubitent, et utriusque omni modo harmoniam constituere studeant, cuius rei ratio, de qua loquimur, distantiarum planetarum exemplum praebet. Quum enim distantiae planetarum rationem quandam progressionis arithmeticae offerant, quinto autem progressionis membro in natura planeta non respondeat, inter Martem et Jovem vere existere et, nobis quidem incognitus, per spatia coeli vagari putatur, *seduloque quaeritur.*“

Quae progressio quum arithmetica sit, et ne numerorum quidem ex se ipsis procreationem, i. e. potentias, sequatur, ad philosophiam nullo modo pertinet. Quantum in philosophicis numerorum rationibus Pythagoraei elaborarint, notum est: et inde traditam et in utroque Timaeo servatam numerorum seriem afferre liceat. Series numerorum est 1, 2, 3, 4, 9, 16, 27: 16 enim pro 8 quem legimus ponere liceat. Quae series si verior naturae ordo sit, quam illa arithmetica progressio, *inter quartum et quintum locum magnum esse spatium, neque ibi planetam desiderari apparet.* — Dissertatio philosophica de orbitis Planetarum. 1801. Igen, de

Grundfalsch und verkehrt

War das gelehrt!

Mert míg Hegel Jenában az absoluta dialectica' csövein a' mondott módon szemlélődik: addig, az astronomiai csöveken Palermóban szemlélődő Piazzi — 's később Olbers és Harding feltalálják a' nevezett helyen azon planetákat, melyeket Hegel el akart dialectizálni. És éppen az effele állításokért mondja a' derék Link — Propylaeen zur Naturkunde — mikép a' Hegel' rendszere: „für die Naturkunde keinen Werth habe. Ja es sei betäubend zu sehen, welche Blüten H. giebt, wenn er von Gegenständen der Naturkunde, der Astronomie, und der Mathematik spricht. Und dabei ist er so abspre-

chend, so bitter, dass man über ihn lachen würde, wenn es lächerlich wäre, dass ein solcher Mann sich so verirrt.“

Igen is, a' természet, az ész' törvényeinek kinyomata, a' *κοσμος αισθητος* igaz hogy egyezik (de, nem ugyanazonos) a' *κοσμος νοητος*-sal, igaz hogy, az ész' törvényei, törvényei a' természetnek is. — — Csak hogy nem az emberi, hanem az isteni ész' törvényei! vagy, az emberi ész, az isteni észszel egy és ugyanazonos? Ezt kellene megmutatni!! — Ez az, mit sem Hegel, sem más még meg nem mutathatott, 's bátran állítjuk hogy nem is mutathatand meg soha; — 's ki ezt magával elhiteni képes, annak, ama nagy hírű Böhme Jakab', hozzá igen méltó tanítványának Scheffler János' másképp Angelus Silesiának eme' fanaticus énekét, teljes joggal szájába adhatjuk:

Nichts ist als Ich und Gott, und wenn wir zwei nicht seyn,
So ist Gott nicht mehr Gott, und fällt der Himmel ein.
Sag' zwischen mir und Gott den einz'gen Unterscheid!
Es ist mit einem Wort nichts als die Aenderheit.
Gott ist mir Gott und Mensch, ich bin ihm Mensch und Gott;
Ich lösche seinen Durst, und er hilft mir aus Noth.
Gott liebt mich über sich; lieb' ich ihn über mich,
So geb' ich ihm so viel, als Er mir giebt aus sich.
Ich bin so gross als Gott, Er ist als ich so klein:
Er kann nicht über mich, ich unter ihm nicht seyn. —

Joh. Angeli Silesii cherubinischer Wundermann, oder geistreiche Sinn- und Schluss-Reime zur göttlichen Beschaulichkeit anleitende. Wien 1674 és München 1827!

Ettől ugyan Hegel nem igen iszonyodik, midőn dominicanus barát Eckardt mester' ezen szavait: „das Auge mit dem mich Gott sieht, ist das Auge, mit dem ich ihn sehe, mein Auge und sein Auge ist eins. In der Gerechtigkeit werde ich in Gott gewogen, und er in mir. Wenn Gott nicht wäre, wäre ich nicht, wenn ich nicht wäre, so wäre er nicht.“ — Vorlesungen über die Philos. d. Religi. Berl. 1832. S. 149 — helyesli 's a' theologusok' figyelmébe ajánlja. — Ez a' hegeli mélység!

Iur in antiquam sylvam, stabula alta ferarum!

(Vége következik.)

Magyar dolgok külföldi munkában.

— E' napokban jelent meg „Meyer Universuma“ 5ik kötetének 7ik szállitmánya, mely többi közt a' Pozsony vmegyében helyezett dévényi (Theben) vármotot közli igen csinos aczélmetszvényben. A' vidék' leírása közben olly rendkívül fonakul nyilatkozik rólunk magyarokról a' német utazó, hogy nem lesz talán érdektelen közleni szavait, melyek olly élénkül tanúsítják, minő bal vélemények uralkodnak hazánkról 's nemzetünk-ről még most is a' *miwelt* külföldön, 's minő hirtelt adhatni sok utazó elbódásának. Az érintett cikkszőrül szóra így hangzik: „Tudod, barátom, hogy engem mindenütt leginkább az ember érdek, 's hogy mindenkor, midőn még nem látott országban utazom, mindenek előtt a' nép tölti be vizsgálódásim' körét. Így volt az itt is. Először jelentem meg Magyarországon, következésképp vizsgálódásim' első célja a' magyar volt. A' valódi magyar nemzeti öltözetben jár, 's ha nemes származásu (Nemes-Ember), tehát soha sarkantyú

nélkül, habár csupán két vas szegből vagy kam-póból álljon is az. Gyakran pásztorokat, földmí-velőket 's napszámosokat láthatni a' lovagi szár-mazás' e' jeleivel, 's jaj annak, ki egy illy férfi-ra büntető szándékkal merne kezét emelni, mert illyesmitől törvényszerűleg van fölemelve a' ma-gyar nemes. „Magyar ember vagyok!” (Magyar ember vagyok!) büszke önelégültséggel mondvá, mindennap huszszor is hallható az idegen által. A' magyar soha sem nevezi uralkodóját császár-nak; ő csak magyar királyt ismer meg. Minden nyugat-europait svábnak nevez a' köz magyar; a' francia ő előtté *frank-sváb*, a' spanyol *spaniol-sváb* stb; a' németről közönségesen megvetéssel szokta mondani: „Kamaslit visel!” A' magyar in-kább meghalna, mintsem nyomoru vászon gatyá-ját meleg 's tisztés német nadrággal cserélné föl. A' mennyire egyszerűn áll a' hosszú haju 's vad tekintetű magyar pórón a' nemzeti öltözet (suba, gatyá, 's eszima — ! —) annyira gyönyörűnek mu-tatkozik az, midőn rang 's gazdagság által ne-mesítetik. A' magyar fő urak' öltözeti fényüzése közmondássá vált, 's keleti származást árul el. A' polgár' mezét is (legalább kisebb városokban) nemzeti öltözet képezi. Bundája térdig ér, 's pa-szománttal 's ezüst gombokkal van szegélyezve, kezében pedig ezüst gombu nádbot disz-elg. Ba-jusza iszonyu, 's többnyire csak magyarul beszél, de deákul is ki tudja magát fejezni. Ő kívül belül magyar. Nagy városokban ellenben, minők: Bu-da, Pest, Pozsony, többnyire elnémetesült a' pol-gárság. A' nép' szellemi műveltségére nézve még több tenni való van hátra. A' kormány atyailag gondoskodék ugyan iskolákról; de a' falusi tani-tók többnyire igen tudatlanok, 's a' pörgyermekek' nagyobb része oktatás élvezése nélkül marad. A' magasb ranguak mindazáltal olly kiképzésnek ör-vendnek, melly kitünő 's több oldalú, mint Euro-pa' nagyobb részében lenni szokott. Diák, német, francia, angol 's olasz nyelven diszszel fejezi ki magát a' művelt magyar 's tökéletes jártasság e' nyelvek' literatúrájában épen nem szokatlan. A' belföldi literatúra néhány évtized óta szépen vi-rágzik, különösen pedig a' költészet. A' magyarok nagy baráti a' színészetnek. Minden nagyobb vá-ros színházzal van ellátva; de állandó színésztár-saságokat csak Pest 's Buda bír; a' többi szin-házakat vándor csapatok látogatják. Hazai tárgyú színművek határtalan lelkesülést gerjesztenek, 's már gyakran történt, hogy illy alkalomkor a' szer-zőt vállain hordozá körül a' lelkesült közönség. (!!) Hogy a' dohányozás a' magyar nemzeti élvezet-ekhez tartozik, 's hogy a' tajtpipa nagy tiszteltet-ben tartatik, már másoktól hallám; de nem kép-zelém, hogy annak olly bálványozással hódoljanak a' magyarok. A' valódi magyar nem merészli so-ha meztelen kézzel érinteni kedvencz pipáját,

használaton kívül puha selyembe takargatva nyug-szik ez leglágabb pöhölylyel töltött párnácskán. (!!!) A' magyar vendégszerető, hiv, nemeslelkű, 's leg-nagyobb mértékben bátor; de szenvedélyesség 's veszekedési vágy, melly gyakran vérengzéssé vál-tozik, közönséges az aljasb osztályoknál. Ezek a' nagy tapasztalásu utazó' szavai, mellyek épen nem kívánnak további fölvilágítást, mert önmago-kat czáfolják meg; de minden esetre sajnós, hogy még most is, miután már néhány jelesb munka je-lent meg idegen nyelven hazánkról 's nemzetünk-ről, illy fonákságoknak engedtetik hely e' jeles képgyűjtemény mellett, melly annyi vevővel di-csekszik, hogy méltán nagyobb figyelmet fordít-hatna a' rajzokat kalauzoló magyarázatokra a' ki-adó, ki e' tekintetben hazánkban lakó német írók-kal szövetkezhetnék, sőt magyarokkal is, kiknek iratait könnyen lefordíthatná, mi tetemesül fog-ná emelni vállalata' becsét. **Nagy Ignác.**

Literaturai mozgalmak.

— Budán, egyetemi bet. 's magyar acade-miai költségeken, martius' 30-dik. megjelentek: 1) a' *Tudománytár* című *h a v i* irat' harmadik, vagyis martiusi füzete, hetedfél iven, két rézmet-szettel, 's követk. tartalommal: I. Értekező rész. 1. A' szépizeti rokonságokról, második czikkelye *Briedl Fidélnék*; 2. Sárospatak, *Podhradczky Józseftől*; 3. Homonnai Drugeth Bálint naplója 1605-ből, közölve *Naményi Istv.* által; 4. Az ekeszólásról, Hume ut. *Kis János*. 5. Okleveles tol-dalék, 's itt *Kiss Ferencztől* egy, Óbudán lelt romai szabályozó - penzmérték' leírása. II. Litera-turái rész: 1. Az időszaki sajtó Belgiumban, má-sodik 's ut. czikk. 2. Criticai szemle, az orvosi tu-domány' és útleírások' körében. 3. Bibliographia, 12 új munka' rövid ismertetése. 4. Közlések Lissa-bonból. 5. M. t. társasági dolgok. — 2) *Külföldi Játékszin*, XV-d. köt. A' levelezők, vigj. 2 felv. Ész és szív, vigj. egy felv. Steigentesch után Külkéy Henrik; és Kénytelen házasság, vigj. Mo-lière után *Kazinczy Ferencz*. 150 lap, finom vel., ékes borítékba kötve 30 kr. e. p.

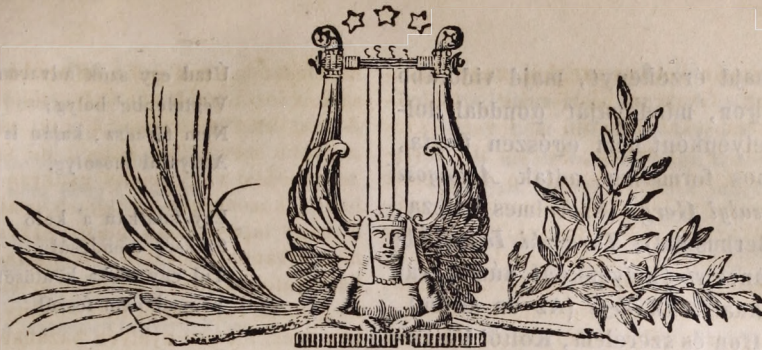
Pesten, Trattnernél megjelentek: 1) a' *Tud. Gyűjtemény* 1838-ki decemb. kötete, illy tartal-ommal: 1. Kerekes Ferencz' polemiai értekezése ismeretes nyelvész munkája' tárgyában. 2. Az is-kola' korszerű haladásáról Herderből. 3. Gondol-kodás' műszerei' beteges állapotjáról. 4. Marmar-osban a' verchovinai járás' ismertetése. 5. Wurga János' „Elemi nevelés' alapvonatai” vizsgálatá, 's 6. A' szolam' folytatása. — 2) Az isten' dicsőí-tése a' világ' bajaiban. Egyh. beszéd. D. *Taubner Károly* pred. 's pesti ev. gymn. rector prof.-tól n 8. 24 l.

Kik lapjainkra ezen második évnegyedre előfizetni szándékoznak, kéretnek, ne terheltessenek rendeléseiket minél előbb megtenni. Az évnegyedi előfizetés' díja helyben kihordással 2 ft. 30 kr., postán 3 for. pengő.

Ez évi első évnegyedből példányokkal nem szolgálhatunk.

A' szerk.

Nyomatik Budán a' magyar kir. egyetem betűivel.

FIGYELMEZŐ

AZ EGYETEMES LITERATURA' KÖRÉBEN.

Kiadó szerkesztők

SCHEDER, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ **BAJZA.**

HARMADIK ÉV

Pesten.

Április' 30. 1839.

17. szám.

Tartalom. Hazai literatura. Szépliteratura. Remény, zsebkönyv 1839re (S. F.) — Külföldi literatura. Tudományos mozgalmak Oroszországban — Állítások, vélemények, felvilágosítások. Folyvásti sürgetés a' hegelizmus' tárgyában. Folytatás (***). — Literaturai mozgalmak. — Almanach-társaság.

Erdély! mennyköveid fornak bent: esküszöm, áldozz!

Berzsenyi.

HAZAI LITERATURA.

Szépliteratura.

Remény. Zsebkönyv. 1839. Kolosvárt, a' kir. lyceum' bel. (a' borítékon: Kiadta az unitarium collegiumbeli olvasó-társaság). 12r. VIII és 376 lap. Velinen, csinos borítékba fűzve 1 ft 20 kr cp.

Erdély, annyi nyomos gondolkodó', alapos tudós', annyi lelkes, 's általában nálunknál poetaibb lelkiületű férfi' hazája, költészeti literaturánkra nézve eddig — csodálatos — csak alig létezett. Tizenhatodik századbéli versíróink, kik a' testvérhazában születtek, a' költő nevet nem érdemlik; Baróti Szabó csak születésre, Kölcsey születésre is csak félig Erdélyi: mind kettő köztünk nevelkedett, köztünk megleült, köztünk énekelt; Székely Sándor' epósaiban a' költői természet sikeretlenül küzd a' költői művészettel; Jósika, koszorúit a' prosai költészetben gyűjté — ha e' kifejezés megengedhető: abban t. i., hol lélek- 's világtudomány, hasonjogú factorokként, hasonló osztályrészt követelnek a' képzelemmel. Lyrai művek, hol a' költői érzés, subjectív elvontságában is teljes öntudatra ébredve, alkotó irányt veszen,

's a' formát magának alávetve, költészetté magasul, néhány egyes hangokon kívül, hozánk mind eddig át nem zengettek.

Illy előzmények után ref. az előttünk levő zsebkönyvet nevezetes jelenetnek tartja a' literaturában. Harmincz név, vagy ha bár két harmada álnév lenne is, tiz ifju lép itt fel, és — jól megjegyezzük — csak egy 's egy kiseded felekezethől; tiz: teljesen jártas legújabb költészetünkben, birtokában a' nyelvnek, írásnak és formáknak — mi itt nem csekély fontosságú, miután erdélyi iratok' olvastában mind eddig, nagy részt, legalább is az Orpheus 's M. Muzeum' korába gondoljuk magunkat visszatéve; — 's végre ezek között is néhányan, velösen kifejezett poetai tehetséget bizonyítók, 's különböző iránynyal és osztályokban. Valóban, a' legszebb remény' záloga e' kedves adomány, sőt egy részt több mint remény: valóság már, öröndetes birtok.

Áll a' gyűjtemény lyrai költeményekből — köztök sonettek, népdalok 's némelly fordítások Lamartine, V. Hugo, Rückertből —, epigrammák, egy vigjáték, négy eredeti, egy ford. beszélyből, 's három fordított allegóriából prózában.

Dalokat, majd érzékenyt, majd vidorabb 's enyelgő hangon, mindnyáját gonddal dolgozva, habár helyenként nem egészen tiszta, de nem is darabos formában, adtak *Aranyosi* (Bucus), *Firtosalyi Gergő* (Szerelmes Czicza, Epedés, Dal, Serbus dal), *Taraczki Iván* (Álmodás, A' románczíró [helyenként humorával igen jó], Kukukdal), *Tünde fi* (Az én sirom), *Veress József* (Hon és szerelem, Költő' boszúja): de kitűnik minden társai felett *Kriza János*, seregével különmemű, igen szerencsés dolgozatoknak, leginkább a' népdal és lyrai epigrammában. Kedves dolgot tesziünk kétségkívül olvasóinknak, ha ez úttal 's először, magyarázatok helyett, több darabokat egészben közlünk.

Serbus dal. (Firtosalyi).

Fényes angyal szálla ablakomra,
Hattyszárnyon, hajnal öltözetben,
'S rózsaszája ilyen szókra nyílek:
Hű legény te, jer velem világból,
Rosz világból, boldog menny' lakába.
Szép fejér karodba szárnyat öltök,
Csak velem jőj, gyenge arczu ifju!
És röpültünk őszi vadlibákként,
Egy huzamba' szálltunk nagy Dunáig,
Szőke nagy Tiszáig más huzamba',
Harmadikban a' Maros' teréhez,
Szép hazában egy virágos rétre,
Réten leltünk nád fűdésű kunyhót,
Benne jó leányka varrt danolva,
'S ilyen szókat szolt a' fényes angyal:
Házad lessz e' nád fűdésű kunyhó,
Szíved' lakja hű leányka' lelke,
Lelked szálljon hű leány' szívébe,
'S boldog menny' lakában éltek itten.

Egészen a' szerb dalok' szellemében 's hangján; vagy ha utándolgozat, kerek, könnyű, 's ujja alkotás inkább, mint utánzat.

A' fiú. (Kriza).

Üzd a' szép viráglepét,
Gyöngé kis fiú!
Lépteid' nem űzi még
Sólyomként a' bű.

Örvendj a' kis martalék'
Szárnya' fényporán:
Még magad nem vagy fogoly
Éved' gyöngykorán.

A' jövődő még neked
Egy piuló ma,
Kis barátkád fönt az ég'
Rezgő csillaga.

Útad egy szűk udvaron
Végtelenbe' bolyg;
Nem fáradsz, kaján is rád
Angyalul mosolyg.

Egy falatkán a' kelő
Szükség csendesül,
Túl egy tarka köntösön
Vágyad nem feszül.

Pilláidra szenderét
Hinti bájos est,
'S álmaidnak újlag
Szép világot fest.

Ha fölérzesz, hajnalon
A' madárka hí,
'S megszakasztott álmidat
Indulsz játszani.

Tegnapod, lepkéivel
Ismét leng elő,
'S a' sok édes kis barát
Kedvet osztani jó. —
Játsszad ó játékidat,
Játsszad, kis fiú:
Vajmi más játékot űz
Majd a' férfiú!

Melly idylli festése a' gyermeki kornak; kedélyes hang, takaros beszéd. Egyike, kétség kívül, le g s z e b b dalainknak.

Népdalok (Kriza).

105 l.

Erdővidék az én hazám,
Katonának szült az anyám,
Zöld erdő' zugásán,
Vadgalamb' szólásán
Nevelt föl jó apám.

Mihent zekés gyermek lettem,
'S a' kabalát megülhettem,
Mentem a' szántóba,
'S apám háborúba
A' francziák ellen.

Nyílj mélyebben, te barázda,
Patakként foly könnyem' árja:
Apámat háború,
Anyámat sok gond, bű,
Szegényt, elragadta.

Holnap indul a' legénység
Komondóba, Nincsen mentség!
Zöld erdő' zugását,
Vadgalamb' szólását
Majd meghallom esmét.

106 I.

Erzsi hozzám begyes vagy
Hogy a' zekém avatag,
A' csizmám nem kordovány,
Tarój nem peng a' sarkán.

Más' buzáját csépelem
Más' szőlőjét mivelem,
Szép ökreim sincsenek,
Mint a' szomszéd legénynek. —

Lesz még szőlő 's lágy kenyér,
Lesz vasas talpú szekér,
Négy ökröm is leszen még,
Ha megsegít a' nagy ég.

Szarvukat felvirágozom,
Szekerembe úgy fogom,
Mikor kapudnál hajtok
Szij-ostorral csattantok.

Te rám ismersz, kaecintya
Integetsz, hozzád híva:
De én szóba sem állok —
Szemők! Szilaj! kiáltok.

Amabban az a' havasvilági egyszerű, neki bú-
sult elhatározottság; itt a' szegény fiú' sértett
büszkesége 's a' felébredt dacz' délczeg kinyo-
mása — egyformán költői és való.

Epigrammák. (Kriza).

Széchenyi.

Széchenyi! *Látnok* ígérsz népek szebb arczu jövődöt:
Népnek előtte utat törsz a' jelenbe', *vészér*.

Egyesülés.

Szöke Maros! te sietsz a' magyar nagy honnal együlni;
Ám te mozgatsz: de hazám sziklai lábakon áll.

Álmos.

Árpádót nagyapánk Álmos nemzette: reméljünk!
Árpád' nemzete kél álmos időszak után.

Nemesülés.

A' ménék 's birkák szépen nemesülnek hazánkban:
Egy lépcsőt iramodj' még nemesülni, nemes!

Szerep.

Színpad a' föld; sok nép játszik: te is ékesen ott állsz
Bús játékid után, néma szerepbe' magyar.

Jósika Miklós.

Sok rege szendergett köveinkbe': te bűvös erővel
Mózesként megütéd, 's omlik az édes ital.

Benkő' sírja Közép-Ajtán.

Benkő' sírja előtt Ajtán vad tüske van örül,
'S hálátlan honnak köszive rajta szobor.

Hazám.

Sok vagy o szép haza, sok voltál mindenha, csak egy nem.
Lenni akarsz minden? Légy valahára *egyes*.

Kazinczy' sírjánál.

Kő nem jegyzi Kazinczy' porát: egy morzsa fővenykét
Tégyen rá, kinek élt: szirtmagos oszlopa lesz.

Sajó.

Feltűnsz lelkem elé, magyarok' sírhalma Sajónál,
Rakva tatár dühtől, 's kéred a' honfi' könyét.
Hajh, de utóbb vérszázadokon búsongva fel eddig
Elfolytak könyeim a' haza' sorsa felett.

Evező.

Hol Weselényi? busan kérdék. Az öreg Duna morgá:
'Érzem a' Neptun-kart: itt Weselényi evez'.

Zrínyi.

Zrínyi törém hajdanta török' nyugat elleni árját:
Most a' Dunát töröm én, a' kelet elleni árt.

Zsellér' sírfáján.

Urtól más urhoz mindig költöztem; uristen
Lett már földes uram: nyugszik az urba' porom.
Madaraink.

Rengeteg erdőink ritkúlnak; fény' madarává
Kénytelen éji bagoly lenni — akar, nem akar. stb.

Ref. nem tagadhatja meg magától, hogy
még a' következő darabot ne írja ki, V. Hugo
után, Krizától, mely mutatja, mennyire van e'
költőnknek nyelvünk hatalmában; 's egy illy
tömött költeményt mennyi könnyűséggel és
szépséggel tudá újra alkotni.

A' fiú.

Török vonula át: gyász mindenütt, 's romok;
Chio, a' borszíget, kietlen sziklafok,
Kihalt a' szép gyertyánberek;
Nem bámul most magán a' tenger' tükriben
Vár- és hegyek' sora, 's az alkony' hűsiben
Vigadva lejtő lányserég.

Pusztán borong — de nem! egy kék szemű gyerek,
Egy szöke hellen fi, sziklán ül 's kesereg,
Lecsüggve bú-néhez feje;
Egyetlen menedék, mi árnyat ad neki,
Egy csipkerózsátó, melyet nem tépe ki
Az átdühöngött vész' szele.

„Fiacskám! a' hegyes kő szúrja lábaid”,
O monddsa meg, mivel szárazszam árjait
Égszín szemeid' bús könnyinek?
Hogy gyötrő bánatod' sötét borúlatát
Öröm' sugározó villáma hassa át,
'S játékid visszatérjenek?

Mi kell, jó gyermekem? mit adjak én neked,
Hogy újra fölemeld szép szöke kis fejed',
'S vas nem gyalázta fedrai
Hajdnak téjfejér váldlira hulljanak,
Mellyek most arczodat takarva gyászlanak,
Miként szomorfűz' lombjai?

Mi üzheti szived' borongó fellegit?
Kell egy szép liliom, kéklő mint szemeid,
Melly Iran' rétein virul?
Vagy tán a' nagy tubafának gyümölcse kell,
Mellynek száz év alatt egy ló, szél' röptivel
Ki nem vágthatat árnyiból?

Madárka kell talán, tarkálló szárnyival,
Melly mint a' hóboá 's még édesebben dall,

'S tisztábban mint czimbalmi szó?

Mi kell? virág, gyümölcs, madárka bájdalú?"

„Barátom! — így felel a' kék szemű fiú —

Csak lőpor kell nekem, 's golyó.“

A' prózai darabok teljes otthoniságot bizonyítanak nyelv- és előadásban. Az majd mindig hibátlan, tiszta 's numerosus; ez ügyes, könnyed, kerek és tárgyhoz alkalmazva nemes. Illyen *Taraczkí Iváné*, két fordítmányában: Remete, és Pélázat, mind kettő a' biblia' concis, rövid, velős szólásán; *Sebe Sándoré*, Lyser utáni tündérregéjében: Amanda (itt *tó* helyett igen hibásan van tengerről szó); *Veress Józsefé*, egy eredeti beszélyében: A' fővénydomb, *Szentiváni Mikóé* két igen figyelemre méltó elbeszélésében: Étvivő lány, komoly; Mindenütt rossz, de legrosszabb otthon, vig. Mindkét író előtt, a' komoly elbeszélésben, nagyon is példányul lebegtek az újfrancia novellisták: természetes gyermek, megejtés, örülés, álomital, sirásás, halál, temetés, feltámadás itt a' hatás' fő emelcsői, és sajnálni kellene, ha a' két költő ezentúl is ilyekben keresné az ígérte' földét, 's nem inkább valószínű történetek' élet- 's lélektudományi valósággal festésében. Azonban ők, nem tagadhatni, bizonyos ügyességgel vitték ki tárgyaikat, Szentiváni a' motiválásra is fordított gondot: érdekesnek mind kettőt mondhatni. Meglepőnek találta ref. emennek vig beszélyét, a' hétköznapi élet' éles felfogása, 's az előadás' könnyűsége 's metsző humora által. Kár hogy szerző mintegy bele fáradván a' történet' szövésébe, azt annyira alárendelte festéseinek, hogy épen, midőn legjobban készülnénk hallásához, a' catastroph hirtelen inkább ránk fogatik, mint kifejtetik. De, ismételjük, a' szerző' ereje a' festésben olly kifejezett, hogy olvasóinkat nem ereszthetjük el, mielőtt egypár *genre*-képet, mutatvánnyul, ki nem írunk.

219—220. l. „Mi volt tehát ez a' varázserő otthon? Egy galambbúgos kapu, latán böles mondatokkal 's kiszegzett ölükkal ekes; egy pazaron tág, pástos udvar, üres aklokkal 's átlátszó pajtákkal szegélyezve; egy bő, de mindig panaszkodó csürkert; egy nagy szilvás, fák' gyümölcszeivel élő apáinkra emlékeztető. 'S mind ezek között, a' látás és láttatás elől gondosan elrejtve, egy tarkán zsendelyes, 's néhol zsendelytelen, udvarház, mellynek legnagyobb érdeme, hogy másfél század előtt épült. Mellőzzük el annak roppant belsejét, a' szüliszt-hullató padlást, a' tudós mes-

tergerendát, a' sok szegekkel sebhettett domboru falakat, az isten teremtette padimentomot, a' papirossal raggatott ablakokat, a' zárjához hűtelen ajtót, bárányszőr prémjével, az eczetes üvegekkel terhelt öblös kemenczét, melly sok mindenre lenne alkalmasb, mint fűteni, a' mindjárt e' mellett macskaútnak nyitva hagyott lyukat — mellőzzük az ősi bútorokat, a' falba rakott, lelkes tartalmu almáriumot, az ón tányérokkal és kancsókkal kevély fogast, a' régi kalendáriumokból álló könyvtárt, mellyből, törött üvegű ajtaján keresztül kimerített üvegek kandikálnak ki, a' superlátos ágyat, karikás apródjával, a' tántorgó asztalt, a' magos faszékeket 's ezeknek atyját, az öreg zselljét, hajdan az építető főbírónak, most az udvardiszből tartott kopóknak legkedvesb commodizáló helyét, a' tarkán kirakott díofa szekrényt, melly a' faluvégi Vulcan' vas kapcsai által küzdik a' mulandósággal, a' kakukkos falórát, az eléhajló, cifraszélű tükröt, a' rozsdá birta fegyvereket, a' pujkanyakon gyakorlott kardot, a' rézveretes nyelű csákányt, a' nemzeties fűtykőst — mellőzzük a' művészcset hagyta képeket; a' kopott ősi czimert, a' sok bogu előfával példázott genealogiát, a' füstös őseket, a' még képül is rettenetes hét vezéreket... Mellőzzük, mondom, ezeket, 's térjünk a' ház' első bútoraira: a' lakókra.“

221. l. „Itt éli egyhangu napjait egy öreg úr, nagy magyar hanggal, isten' képeinek emberen a' kiváltságos nemességet tartó, mindent ő formák szerint mérő, mint férj a' keleti nőraabság', mint atya a' patriarchalis uralkodás', mint földesur a' főkööttség', mint ember a' középkor' elveit követő, becses személyekéjét csatlaltannak, 's minden dologban középpontnak vélő, a' falujábani elsőséget egész világ felett követelő, önkényének korlátlan hódolást vagy hízegést váró, de másnak semmi szabadságot nem engedő, ... kicsinyiségekben finnyás, valódi kényelemnek ellenzője, nagy garral keveset végző, zord jó kedvében még inkább, mint haragjában darabos, de bajban segélyre kész ember“ stb.

223—4. l. „Kiváncsian várták (Zádort) mindenhová, titkon vetélkedve az elsőség felett, ezernyi csekély, mégis fontos gondok között, mellyek többnyire füstbe mentek, mert majd mindig váratlan érkezett. Mindenütt atyafiságosan fogadták, ölelték, csókolták, etették, itatták, életszereiken elhordozták, barmaikkal megismértették, számitásaikba avatták, oktatták, csinálták a' sok tervet: egyik ostobább volt a' másnál. Az anyák minden lépten kiteringettek neveltséges hálóikat, szemtelenséggel pótolva az ügyesség' hiányát. A' leányok darab ideig bujkáltak, azután siettek örömiük tudokra adni mindeneknek, a' kiknek illik; nagy későre felöltözködtek, 's többnyire rozszabul nézve ki, megjelentek, köszöntek, és megint eltűntek, véleményeiket a' bizalmasb cselédek előtt megtenni; nem sokára valamivel kínálkodni bejöttek; ha most belejők nem kötött, újlag elvesztette, míg a' gondos anya be nem kergeté; akkor valami dolgot keresve még egyszer megfordultak ben, 's még némi betanult kérdéseket is tettek, de ha most is össze nem akadhattak, semmi hatalom többé nem idézheté be ebéd, vagy

vacsoráig. Étél közben a' kínálgatódzáson bele kapva, hamarabb megforrott az ismeretség, mint szülőikkel az atyafiság; asztal után már senki el nem találhatná: mioltai a' társalkodás? Mulattak kérdő kártyákkal, feleletes könyvekkel, kártyát vetettek, játszottak előbb szárazon, majd zálogosdít, különféle kuruzsmányokból jósolgattak szerelmi titkokat, gyakorta tánczoltak a' helybeli virtuózok' selyem hűru hegedűjére, és fülzsibbasztó czimbalmára, míg viszont enni kellett. Késői elváláskor már példálódzások folytak, a' némának tetszett szájak vég pontig teréltek, bokréta piroslottak, történtek kézszorítások, pedig magyarosak, néha több is stb".

225. I. „...Atyja, minden szemibe akadónak hihetlen könnyűséggel dolgot adni tudó, mihelyt meglátta, kész volt egy egy idővesztő foglalatossággal; ha szemeit kikerülheté, soha sem volt rá szükség, de akkor vadszentnek szidták. Napokat kelle egykét dolgos mellett mutus-regiuskodnia, 's még terhesebb volt estve ismeretlen dolgokról számolni; a' jutalom többnyire szidalom volt, még pedig magyaros. Ha szokatlan dolgok kifordulni látszottak kezéből, boldogtalan; ha némi csekelység elfutotta figyelmét, ügyetlen; ha száját fél falu vagy határ nem hallotta, élhettelen; ha mindig pajtákbán nem lakott, rossz gazda; ha nem örömet perlekedett, hűlt száju volt neve, 's nem egyszer siratták el hogy semmi sem lesz belőle, azaz sem szolgabíró, sem hat ökrös gazda. Olvasott volna, nem volt mit; társalkodott volna, nem volt kivel; kiket leginkább ajánlottak, legkiálthatlanabbak voltak; ha gondolkozott, féltek: „confundálja magát“; ha gondolatait irta le, kinevették; tanulni törvénytől egyebet nem volt szabad, mert csak hazugságok, gyermekségek, 's a' konyhára semmit sem hoznak; minden egyéb időlopásnak kiáltatott, csak vadászni vagy otthon repsegni nem; ha elvonult, remetének szidták; ön keblében keresett volna kedvtelést, magányos szobájában, de szobája nem volt: nagy bajjal nyerhete egy, addig kamarának használt oldallyukat, de az egyszersmind hákok', műszerek', szerszámok' 's minden kézalattiak' raktára volt, 's szomszédjai valóán délről szülői' szobájok, mely egyszersmind ebédlő, háló, dolgozó, főző, szövő, baromfi-ültető és -nevelőház volt, 's télben fakimelésért cseleltanya is; keletéről a' szüntelen látogatott új kamara, éjszakról a' hosszú sor ketrecz, nyugotról a' ritkán magányos udvari tömlöcz, melyből leglassúbb, mégis legháborítóbb hangok keltek — 's még ezen ideális falusi csendmagányban sem hagyták soha magára anyja és testvére, nehogy megúnja magát“ stb stb.

'S ez így megy folyvást, 's mind végig illy arczképszerű hüséggel, illy csipős valósággal.

Üdvezeljük tehát testvérhazai ügyfeleinket a' választott pályán. Ők meg vannak hiva arra, hogy, állhatatos kedv, kiméletlen önszigor, 's közép uton soha meg nem állás, hanem mindig a' legfelsőbb után törekvés által, Erdélyben egy szebb korszakát kezdjék meg

a' költői literaturának; a' közönségen — ohajtjuk és reményljük — nem fog múlni, részvét és méltány által igyekezeteiket jutalmazni. Minden esetre pedig az olly szűk eszközű, olly csekély módu, de annál lelkesb vezérletű kolozsvári unit. collegiumé marad a' dicsőség, miszerint első volt, mely annyi szép erőt ébreszte és központosita a' literatura' egyik legfontosb és hatóbb ága' illy szerencsés mivélésére, 's Magyarország' nyelvcsinostó haladásá' fokára emelkedvén, Erdélyt olly igen követésre méltó példával előzte meg. — Vajha e' szent akarat 's hű szorgalom el ne múlték, 's a' legszebb reménnyel biztató kezdet magához méltó lelkes folytatókat találja! — „Erdély! mennyköveid forrnak bent: eszközöszöm, áldozz!“ S. F.

KÜLFÖLDI LITERATURA.

Tudományos mozgalmak Oroszországban.

Az augsburgi pol. újságnak egyik pétervári levelezője, jan. 12d. ezeket írja: Az orosz literatura' újabb szüleményei különös gazdagságot mutatnak a' történetirási 's utazási munkákban. A' köz oktatás' ministeriumánál létező itteni archaeographiai (régiségleirási) biztosság, buzgón folytatja kutatásait a' hivatalok' és kolostorok' könyvtáraiban, segédszereket keresve Oroszország' régibb történetirásához, 's már eddig is igen sokat fedezett föl, kilátás pedig még többre van. Vizsgálatai' eredményeit külön munkában, folyó kötetekben adja közre. *Polewy* folytatja „az orosz nép' történeteit“, mely 14 évig vala félbe szakadva. Az egész munka 18 kötetre terjedend; a' mult őszszel a' 7ik hagyá el a' sajtót. Nagy Péter' története, *Golukow* idős munkája szerint, általa újra dolgoztatik 's több füzetben legkörülmenyesb történeti leírás lesz ezen uralkodóról minden eddig megjelentek között. Az előbb hirlapot szerkesztett, 's több történeti regényéről ismeretes *Swinjin* is Péter' történetirásán dolgozik. Néhány hét előtt *Lefort*tól Moszkvában II. Katalin' uralkodási története jelent meg 5 kötetben, trónra léptétől haláláig (1762—96). Még hibázott Oroszország' e' nagy uralkodójáról az eredeti történetirás. A' szlávok' és az azokkal összekötött régi oroszok' történeteiben *Venelin* Moszkvában már több év óta fáradhatlan szorgalom-

mal folytatja vizsgálatait. „Bolgárok' története" munkájának első kötete el is hagyta már ott a' sajtót; a' második nem sokára követendő. Szigorú történetírási critica 's világosan rendezett előadás ajánlják az első kötetet, 's ha úgy folytatják, a' munkát legfontosabbá teszik a' szlávok' történeteiről szólók között. A' dorpáti egyetemnél az orosz törvényt tanító *Reiz* prof. jelenleg annak német fordításával foglalatoskodik. Illy czim alatt: „Mondák és szájközlemények az orosz ősidőből“ *Makarov* a' régi oroszok' életének teljes leírásával foglalkodik, házi és nyilvános viszonyaik' minden figyelmet érdemlő tekintetében. Már két kötetecske megjelent és még néhány következik. A' görög-egyházi történetírás fontos gazdagodást kapott egy illy című nem rég megjelent munkában: A' görög egyház eretnekeinek 's pártosainak történetírása. Az 1813—1815diki táborozások' leírásáról ismeretes *Buturlin* tábornok egy új hön történetírási munkán dolgozik, az Oroszországra nézve olly vészes 1612dik év' ábrázolatán, 's rövid időn meg is jelenik. A' külföldiek' tartalomdús történetírási munkái gyors és kedvező elfogadást nyernek jó orosz fordítások által a' nemzet' mivelt, tudományos részénél. Így *Leo* 's *Wachler* munkáiknak rövid időn teljes fordításai jelenendének meg. — Csak egy hónapja, hogy itt megjelent *Korff* báró utazásának leírása, melyet ő 1834 és 1835 Perzsiában tett. Előadása vonzó és mulattató, és érdekes fölvilágosításokat ad különféle tekintetben azon országról, mely europai világunk előtt mindeddig igen tökéletlenül ismeretes, de legújabb political viszonyaiban általános figyelmet von magára. A' fentebb említett *Swinjin* festői ábrázolatán dolgozik azon utaknak, melyeket több éven által a' nagy orosz birodalom' különböző részeiben tett, mely alkalommal fő figyelmet fordít a' népesség' életmódjára, erkölcsire és miveltségi fokára. A' rezek ezen munkához Párizs' első metszői által készülnek. Több kötetre terjedend, melyek' elseje néhány hétre váratik. Az oroszok' írási literaturája egy másik pompamunkát is vár, hasonló az előbbihez t. i. *Dawuidow* utazását Görögországba. A' rajzolatok hozzá itt és Párizsban készíttetnek. Az itt mint újságíró és literator igen ismeretes *Gretsch* valóságos országtanácsnok' levelei a' múlt évben Angol-, Francia- 's Németor-

szágon tett útjairól, három kötetben épen most hagyák el a' sajtót. Hogy bennök igen sok tudni méltó és érdekes van, kezeskedik arról a' szerző' alapos és éles vizsgáló elméje, valamint ismeretes kedves előadási módja. *Bulgariának* a' múlt nyáron Finland és Svédországban tett utazásáról szinte nem sokára megjelenik az ígért leírás.

Állítások, vélemények, felvilágosítások.

— *Folyvásti sürgetés a' hegelismus tárgyában. (Folytatás).* — E' kérdésünkre: „micsoda elveken alapúl az aristotelesi logicának átváltozása?“ W. úr így felel: „A' Hegel' logicája tiszta, de azért tartalmas eszmék' tanja. Az aristotelesi logicának igen nevezetes ágai a' topica és categoriák, melyek semmi egyebek, mint a' tíz categoriáknak, mint üres alakoknak, fejtegetései. Ugyan nincs-e már végetlen különbség ez, és a' Hegel' logicája között? És ez az igen nagy átváltozás már az a' logicában, mit én Aristoteles óta Hegelig látok“. — Mit mond tehát itt W. úr a' feltett kérdésre? Azt, hogy az Aristoteles' logicája megváltozott, 's előadja azt is hogy a' változás miben áll. — Ugyan hát felelet ez a' feltett kérdésre? 's e' feleletet kielégítőnek tartja a' W. úr logicája? Ugyan ha W. úr valami orvosot azt kérdené, hogy az allopathiának, homoeopathiává való átváltozása micsoda elveken alapúl, 's az, ezt felelné: az allopathia szerint „contraria contrariis“ a' homoeopathia szerint pedig „similia similibus curantur“; vagyis, előadná a' kettő közötti különbséget, ezek után így szólna: és ez az igen nagy átváltozás már az, az orvosi tudományban, mit én Galenus óta Hahnemannig látok, — megelégednék-e a' feltett kérdésre adott ezen felelettel? Lássá W. úr, itt kellett volna már egy kissé *behatóbban kefélgetni*, vagy Ribadeneiraként az „*El-porqué?*“ vagy „*le Pourquoi?*“-ba bocsátkozni!

Igen, azt kellett volna itt megmutogatni, hogy a' logicán ezen változtatást megtenni szükségesképen miért kelle? vagy, miért kelle azt *metaphysicává* átváltoztatni? Mert a' Hegel' logicája (tessék bár mi különösnek W. úr előtt ez állítás) csak annyiban tartalmas eszmék' tanja, a' menyiben abba, a' metaphysicai tárgyakat: mechanismust, chemismust, teleológiát, életet, istent stb. bele vitte. És ezt miért tette? van ebben valami érdem? Hiszen, efféle változtatást a' tudományokon akárki könnyen tehet. Vigye bele, például, a' geographiába, a' heraldicát, liquefactoriát, docimasiát, halurgiát stb., a' geographia azonnal megváltozik 's mássá lesz mint volt annak előtte; — de kérdés a' tudomány hasznára-e? — vagy, a' Hegel' logicája, a' metaphysicai tárgyaktól különválva is tartalmas eszmék' tanja? Ugyan kérjük ezt megmutatni, kérjük megmutatni, hogy a' Hegel' logicájában, a' fogalom, ítélet, okoskodás, miért tartalmas? a' nem-hegeli logicákban pedig, épen ezek, miért tartalmatlanok, üresek?

— vagy, a' Hegel' logicáját, tartalmas eszmék tanjává, a' „dialecticus közvetítés“ teszi? — Hígye el W. úr! hogy ezen dialecticai bibelődés, a' fogalmak', eszmék' *szervezetén* igen, de azok' *lényegén, valóján*, épen úgy nem tesz, 's nem is tehet semmi változást, mint nem tesz, 's nem tehet a' márványon az, ha abból a' művész előbb férfit, később némbert, utóbb ismét férfit farag! Hígye el, hogy az absoluta dialectica, a' fogalmak', eszmék' lényegét megváltoztatni épen úgy nem képes, mint az optikai kamara a' *Drebbel*' 's öltözeté' lényegén változást tenni hatalmas nem vala *). Úgy hogy a' melly eszme, ama dialectica nélkül nem tartalmas, ez ugyan, azt tartalmassá soha nem teszi. És ha a' Hegel' egész érdeme, találmánya egyedül ebben határozottatik: úgy nem igen nagy Columbus a' tudományok' világában; 's munkájának végére, a' horáczí „Exegi monumentum“ot fel épen nem tűzhette volna.

W. úr azt mondja, hogy Hegel' ezen szavai: „Bei Aristoteles ist das Denken concreter geworden“, „nem logicájára, hanem több munkáira vitetnek Aristotelesnek, millyenek a' physicaiai, metaphysicaiai, ethicaiai, politicaiai stb, melyekben a' logica' alakjai tartalmasok lettek“. Igen is! és ezt a' Hegel' logicájáról is csak annyiban lehet mondani, a' mennyiben az a' metaphysicával olvadt össze, — vagy a' mennyiben nem logica. Es így az Aristoteles' egész rendszerre mégis nem üres alakokkal bibelődő, 's ezekre vive a' *philosophálás* nem a' készen levő üres alakoknak hozzájuk illő vagy *nem illő* gondolkodási anyagokkál megöltése, mint ezt W. úr — Athen. 1838. I. 773 szel. — igen mélyen fejtegette.

W. úr, előadásával meg nem elégedésünket, annak tulajdonítja, hogy a' *közvetlen VANT* nem értjük. Mi valóban megismerjük 's egész őszinteséggel meg is valljuk, mikép a' *közvetlen VANT*, mellyet, ez úttal *épen* W. úrtól akartunk megérteni, teljességgel meg nem érthettük. Hozzá te-

vén e' vallomásunkhoz még e' két nyilatkozásunkat is 1) mikép részünkről felfogó tehetségünknek épen nem is örvidenénk, ha azt a' W. úr eddigi beszédei után felfoghatta volna. Mert jaj azon elmének, melly mindent felfog! melly megérti hogy $2 \times 2 = 5$; hogy a' kör, szegletes; hogy a' fehér, nem fehér stb. 2) mikép mi azt hiszszük, hogy W. urnak a' közvetlen VANróli értekezése nagyon igazolni láttatik, mit a' b. e. *Hans Erichson* czáfolhatatlanul (!) megmutatott, hogy az *igazi* tudós, nem másért, hanem egyedül magáért teremtetett. — Ennek tehát az okát, hogy a' közvetlen VANT ez úttal meg nem érthettük, engedelem! ha ott keressük, hogy azt tudós oktatonk W. úr maga sem érti, mit magától is homályosaknak elismert szavai, másutt is kimutatott, magokkal ellenkező állításai, eléggé igazolnak. Valóban, úgy látszik, hogy W. úr a' *közvetlen VANT*nal, igen olly formán járt, mint ama hajdani tünődő aquileiai patriarcha, *Hermolaus Barbarus*, az Aristoteles' *εντελεχεια*-jával. — Csak, sok bajt is okozott 's okoz ama fondorkodó lélek a' világon még ma is!

Des Teufels Bosheit nur vergällt des Menschen Leben;
Der Krieg ersteht durch ihn; er macht die Erde beben;
Von ihm kommt Fieber, Pest, des Hypochonders Stich;
Er spricht aus Kranken, — und hegelisirt durch dich!

Hogy pedig szent *Serapionnal* ekkép ne kelljen a' sürgetések közt év után W. urnak valamikép felkiáltania: „Heu me miserum! Tulerunt a me Deum meum, et quem teneam non habeo; vel quem adorem aut interpellem, iam nescio“ — mint valami sidoni *καλαμοβοας*, a' Sürgetést fenyegetéssel akarja visszaverni 's megszüntetni; a' mennyiben születendő rendszerünk ellen keblében iszonyú bosszút forral, 's arra még bölcsőjében rettenetes halált mennydörög! Mit, olvasván:

Obstupere animi! gelidusque per ima cucurrit
Ossa tremor!

Oh de még is!

Tantae ne animis coelestibus irae! — mondanék, felocsúdván megdöbbenésünkből. Nem! Philosophushoz illy harag nem férhet! Minélfogva hiszszük, mikép

Nicht schwarzes Blut, nur Dinte ist das,
Sein Herz ist nur sein Dintenfass!

Különben, komolyabban szólván, ebből mindössze is csak egy kis csata keletkezne, mellyben ha valamelyikünk elesne is, csak az, a' tudomány pedig maga épen semmit sem, vesztene. 'S aztán, ama rambouilleti modorban, miért is tömjeneznénk a' *Moliere*' Trissotinja 's Vadusaként a' lefulasztásig egymásnak? *)

*) Ekképen:

T. Vos vers ont des beautés que n'ont pas tous les autres.
V. Les Graces et Venus regnent dans tous les vôtres.
T. Vous avez le tour libre, et le beau choix des mots.
V. On voit par tout chez vous l'Ithos et le Pathos.
T. Nous avons vu de Vous des Ecloges d'un stile,
Qui passe en doux attraits Théocrite et Virgile.
V. Vos Odes ont un air noble, galant et doux,
Qui laisse de bien loin votre Horace apres vous.
T. Est il rien d'amoureux comme vos Chansonnettes?
V. Peut on rien voir d'egal au Sonnets que vous faites?

*) *Drebbel*, Rietwicks Isebrandhoz így ír: „Ego in camera manifeste sedeo solus, nemine mihi adsistente. Et primo vestitum meum transformo in praesentia et aspectu illorum omnium, qui in cubiculo sunt. Nunc induor totus nigro holoserico, et momenti spatio, imo tam confestim, quam aliquis cogitatione assequi possit, holoserico viridi ac rubro amictus sum, in colores omnes mundi me transmutans. Nec solum hoc, sed commuto meam vestem cum qualibet specie pannorum, qua ipsemet volo: nunc bombycina seu sericea colorum omnium, tum ex villis texta omnium colorum; nunc argento, nunc auro variegatis vestibus utor: nunc regis ornatu, et adamante ac omni gemmarum specie sum splendidus; at in momento postea mendici habitum assumo, pannis obsitus et deformis; cum in illo actu *unicam* duntaxat vestem habeam, quam abs me non depono. Praeterea converto memet in arborem naturalem, contra quam aliter aliquis animadvertere queat, folia hinc inde motantem, quasi vento agitaretur. Nec solum in formam arboris, sed in omnia genera arborum, prout mihi placuerit. Postea formam mutuo cuiuslibet rei creatae, quamcunque cupio, ut iam muter in Leonem, iam in Equum, iam in Ursum, in Vaccam, in Ovem, in Vitulum, et Porcum etc.

Egyébiránt az illetett tárgyról akkor majd, ha rá jön az idő, meglássuk:

Quid dignum tanto feret hic promissor hiatu. Addig pedig édes tudós a priori recensens úr! hitesse el magával, hogy az efféle időtlen, vagy időtlen kifakadás, az efféle philosophusi vagyis inkább nem-philosophusi typus mindenkit csak azon mérgező gyermekre eml-keztethet, kinek kártya-házát társa elfűvén, ennek, azért minden ártalmat fogad felhevültségében, mit aztán *ha teheti*, meg is tesz, legalább tenni megpróbál.

(Vége következik.)

Literaturai mozgalmak.

— Budán, a' m. kir. egyet. bet. megjelent: *Nyelvtudományi pályamunkák*, kiadja a' m. t. társaság. Második kötet: D. Engel József és Nagy János' jutalomfeleleteik a' magyar nyelv tiszta gyökeiről. n8r. öszvesen 310 lap, két kömetszetű táblával, csinos borít. fűzve postapap. 1 ft. 50 kr., nyomt. 1 ft. 30 kr. ep.

Pesten, Beime' bet. megjelentek 1) *Egyházi Tár*, 1839-ki év, januáriusi és februáriusi folyamat. Értekezései a' két füzetnek: A' jövődölésekről általában, S.L.-től; Bethlehem, ném. Briedl; Szilberknoll? I' karácsoni beszéde; mikhez egy igen érdekes literatura járul, melyben a' szerkesztő Fogarasi Mih. értekezését az erdélyi püspökről polgári tekintetben, Elias Tibiscanus' iratát: Die Religionsbeschwerden d. Protestanten in Ungarn, 's a' békétlen és ártani kívánó Békeházi Innocensnek, ámitásairól elhírhedt vitairatát (Figy. 838 669. 's köv. sz.) bírálja; Briedl Fidél pedig, kinek legújabb széptudományi értekezései a' Tudománytárban méltó figyelmet gerjesztenek, Szenczy Ferencz és Mészáros Imre' három rendbeli egyh. beszédeit ismerteti. — 2) *Fogarasi János* acad. 1. tagtól a' „*Magyar Könyv*“ első füzeté. Két pengő fős előfizetést elfogad még a' szerző, a' már második kiadásához közelítő munkára.

Trattner-Károlyi' bet.: 1) *Vándor' szűnőrái*. I. rész: Emlékezet Itáliára; valóság és költemény. II. r. Nápolyi levelek. n12r. 331 lap, velinen, csinos borít. fűzve csak 1 ft. ep. — 2) *Kézi Abc és elemi olvasó könyvecske*. A' dunamelléki h. v. egyházkerületben fi- és lány-iskolák' számára iratá *Warga János*. Első folyamat: az alsó népiskolának. Sr. 43 lap, kötetlenül négy krajczár ep. — 3) apr. 11. jött ki a' *Tud. Gy.* eredeti folyóirat' (l. a' borítékon álló programma' legelső szavait) *januáriusi* kötete, illy tartalommal: 1. A' vádlott kétségvitatás (scepticismus) mentsége, Schulze után. 2. A' kolumbácsi szűnyogról,

Schönbauer 1795ki munkájából. 3. A' magyar végvárok' állapotja a' 17-d. századb. Gyurkovics Gy. 4. A' kedélyindulatokról stb. németből. 5. Szózat hazánk' tanuló ifjaihoz (korunk' encyclopaediai irányáról). 6. Magyar eredetű francia szók (!). A' Literatúrai czikk *Warga János* ismeretes „*Vezérkönyve*“ 2-d. kötetét rostálja. — Vajjon mikor fognak Beime' és Károlyi urak az error temporisból kivergődni. Az Egyh. Tár az idén már velinen jött, de a' januáriusi és februáriusi füzet áprilisban, a' *Tud. Gy.* nek mind eddig csak januáriusi kötete, 's így holnap, midőn nálunk már május, Károlyi urnál még február lesz!

— *Szontagh Gusztáv*, m. acad. 1. tag, kit a' Figy. olvasói Tornay, Karácson Tivador 's Al-Kendi nevek alatt is ösmernek, most adja sajtó alá illy czimű munkáját: *Critikai eligazodások a' philosophia' körében. Különös tekintettel philosophiai literatúránk' állapotjára*. Két részben adja itt a' tudós férfiú 1. a' philosophia' fogalma', mód- és rendszereinek criticáját, 2. a' legújabb philosophia' historiája' critica' vázlatát; 's az egészet egy tekintettel a' magyar philos. literatúrára fejezi be.

Peregriny Elek, ki a' magyar ifjuságot már több, igen czélszerű olvasó- 's tanítókönyvvel ajándékozta meg, legközelebb egy, mind a' két nem' oktatására alkalmazott mythológiát készített.

Epen midőn lapunkat berekesztenők, vesszük *Nagy Ignác*' *Színműtára*' első vagyis áprilisi füzetét, melynek tartalma: *Ruy Blas*, V. Hugo' legújabb 5 felvonásos drámája. A' gyönyörű szép kiadás, hosszukás 4rétben, két oszlopra, finom velinen, ékes borítékban, a' magyar typographiai történetekben is érdemel említést, 's mind a' budai egyetemi műhelynek, mind a' szorgalmas kiadónak becsületére válik. E' füzet' ára két huszas. —

— Az erdélyi országismertető folyóirat folytatattik. Ugyanis a' mult esztendő' végével megjelent Brassóban: *Transilvania*, periodische Zeitschrift f. Landeskunde. Redig. v. J. Benigni v. Mildenberg u. K. Neugeboren. Dritten Bdes 1. Heft. De lucro camerae értekezik benne Bedeus József fő tartománybiztos és kormányisz. tanácsos (szerzője a' Figy' idei első számában ismertetett czimertudományi iratnak is).

Az **ALMANACH-TÁRSASÁG** legközelebbi köz gyűlést, a' m. academia teremében, május' 5., és pedig, hogy a' színházrészvényesek' gyűlésével össze ne ütközzék, *nem dél után*, mint a' vasárnapi lapokban volt jelentve, hanem dél előtt 10 órakor fogja tartani.

— **IGAZÍTÁS.** Figyelmezőnk' 14. számában, a' 227. szel., Dupinról lévén szó, hibásan áll: „már most minister“. A' bírálat azon perczen iratott, midőn, a' legújabb hírek Dupint miniszternek vallották, 's a' dolgok' fordulta, nyomtatáskor elkerülte a' corrector' figyelmét. Szerk.

T. Rien qui soit plus charmant, que vos petits Rondeaux!

V. Rien de si plein d'esprit, que tout vos Madrigaux!

T. Aux Balades, sur tout, vous êtes admirable,

V. Et dans les bouts rimés je vous trouve adorable.

T. Si la France pouvoit connoître votre prix!

V. Si le Siecle rendoit justice aux Beaux Esprits!

T. En Carrosse doré vous iriez par les rues.

V. On verroit le public vous dresser des Statues. etc.

FIGYELMEZŐ

AZ EGYETEMES LITERATURA' KÖRÉBEN.

Kiadó szerkesztők

SCHEDER, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ **BAJZA.**

HARMADIK ÉV

Pesten.

Május' 7. 1839.

19. szám.

Tartalom. Hazai literatura. Történettudomány. Gévay Antal' magyar-történeti oklevélgyűjteményének 2d. füzeté (*Abavári*). — Nyelvtudomány. Magyar helyesírás és szóragsztás, a' m. t. társaságtól, Vége (*Fogarasi János*). — Állítások, vélemények, felvilágosítások. Polyvásti surgetés a' hegelismus' tárgyában, Vége (***) . —

HAZAI LITERATURA.

Történettudomány.

Urkunden und Actenstücke zur Geschichte der Verhältnisse zwischen Österreich, Ungern und der Pfforte im XVI u. XVII. Jahrhunderte stb.

(Vége).

A' toldalékban elül állanak: Cles Bernát cancellár, és Ferdinánd király' levelei Chozrev bosznai helytartó basához, majd, ugyancsak Cles' levele Ibrahim nagy vezérhez, 's a' követek' számára készített királyi teljes hatalomlevél, — közölve mind a' négy a' May János zvetli prépost és kir. titoknok által 1531ki nov. 3kán Innsbruckban, latin nyelven szerkesztett eredeti fogalmazványból, 's a' cs. kir. titkos levéltárból.

Nevezetese az ezeket követő, azon Nogarola Lénárt gróf által saját kézzel feltett pontok, mik a' May titoknok által már elkészített utasításban, a' királyi tanács' határozata szerint valának másítandók, — illy czím alatt: *Haec sunt quę Dominatio vestra in Instructione addere aut minuere debet: in Consilio regio conclusa.* — Jeles ennek e' pontja: „*Declaretur ille punctus (így) in articulo qui incipit Casu quo vbi agitur de extremo tractatu scilicet de resignatione totius Regni Hungarię in quo Rex mandat vt dissimulemus nos non habere facultatem in hoc nisi prius ad Maiestatem suam scribamus et Eius responsum*

expectemus: Sed intelligatur tantummodo sic, nempe quod prius pedetentim media omnia tentemus, sed tandem post omnia tentata habeamus facultatem etiam tali extrema conditione concludendi stb.

Ferdinánd' latin hit-levelét (*credentiales*) követei számára, követi egy más, Innsbruckban nov. 5ikéről 1531. Ibraim nagy-vezérhez, 's egy harmad, bátyjához V. Károly császárhoz azon hó 9ikéről intézett szinte latin levele, mellyhez kapcsolatképen van mellékelve azon spanyol levelének, melly már az 1ső füzetben közöltetett, nem egészen hív latin fordítása. — Károly császárnak erre, Brüsselből nov. 25ikén adott válaszából, megérdemlik, hogy itt kiemeljem, e' helyek:

„Fölötte szükségesnek látszik minekünk is, hogy a' portához követek küldessenek, 's ezek semmit el ne mulasztanak, mi a' béke létrehozását tárgyazza, — főként, hol egy részről az ellenségnek természetét, erejét 's mérészségét, másról pedig meggondoljuk azt, mi helyzetben vagynak jelennen a' kereszténység' dolgai, — milly kevés segedelem reménylhető a' keresztény fejdelmektől, sőt mennyire félhető hogy ezektől inkább megtámadást nyerjünk mint segedelmet, — 's mind ezeken felül miün magunk is mind ketten olly szükség közt vagyunk, hogy ennyi erőt, illy állapotunkban, ki nem állhatunk. A' Főnséged által közlött békefeltételek tehát, sőt még a-

zokon túl is ha mellyek a' vallás és köztársaság' épségben maradásával elfogadhatók, csak dicséretet érdemlenek, 's emberek' úgy, mint a' mindenható isten' tekintetéből is, tisztességeseknek látszanak". —

„A' tizedekbe és keresztes hadakba se vessen Főnséged semmi reményt, mert azt a' fejedelmek, bár a' pápa megengedte, el nem fogadják, de ha elfogadják is, vagy ön hasznukra fordítandják, vagy legalább saját tettségük szerint, épen nem, vagy csak minél kevesebbé alkalmazandják Főnséged felsegélésére. Sőt, bár mit miveljenek is a' fejedelmek, a' kereszténység' dolgai már annyira alászállottak, 's a' háborúi viszontagságok úgy mint az élelem' drágasága miatt oly végnyomorúságra jutottak, — 's mi sokkal gonoszab, a' római pápa' 's az apostoli szent szék' méltósága és tekintete annyira megcsökkent, sokaktól megvetetett és megcsúfoltatott (ludibrio habita est), hogy innen csak több kár mint haszon látszik háramlani".

Le nem írhatom, mennyi 's milly érdekes ismereteket szerezhet a' magyar történetíró, hazája 's az ügyben vele egybekapcsolt tartományok' ekkori állapotjáról, azon 17 francia levélből, mellyeket Ferdinánd Mária testvéréhez, a' Csele horította szerencsétlen Lajos királyunk özvegyéhez írt, Innsbruckból 1532ki febr. 8. és 20ról. Regensburgból, mart. 3. 8 és 12. apr. 3. 22., Prágából majus' 12. jun. 8.; ismét Regensburgból jun. 22. (e' napról kettőt) 25. és 28. jul. 15. 27., végre aug. 6ról és 12ről.

Inkább Károly császárt, mint minket magyarokat illet az első levél' vég pontja; — mindazáltal nem tartám untatónak ide írtatom azt mulatságos olvasmányúl a' nem történetíróknak. „Tudod, Asszonyom“ mond Ferdinánd e' levélben testvérének, „milly kevéssé nézik itt a' szerelem-gyermekeket (madame vous saues le peu destime que lon fet par desa des batars); 's im, épen ezért, uramnak a' császárnak, — kinek isten bocsásson meg, (que dieu absoille) — természeti lyánya, arra kért engemet, hogy őt hozzád küldeném, — mit tőle meg nem tagadhattam; — kérvén ezennel tégedet, midőn Salm grófnéval, kivel küldöttem, 's ki mint reményilem már útban is van, — megérkezendik, fogadd el őt, sőt fogadd kérlek szolgálatodba, szívességedbe, 's bocsáss meg hogy illy alkalmatlanságot oko-

zok általa, mert ezt valóban csak nagy esekelésére teszem 's azon reménységből, hogy ott tán inkább férhez mehet mint e' vidéken“ (car certes ie ley fet a sa grande instance et aussy esperant que poura la mieux estre marie que de part desa eust este):

A' 2dik levél utó-iratának minden sora nemzeti éltünk' egy pillanatát érdeklí, 's országgyűlési történetünket egészíti. „Nem kétlek ugyan, Asszonyom“ így szól az egész „hogy mások által is ne értesítetnél azokról, mik Magyarországon történnek; — mindazáltal hogy kötelességemet teljesítem, im röviden én is tudósítlak. Az ország' lakosai, a' vajda' pártján úgy, mint az enyémen levők közül némelleyek azon mesterkedtek (auoient pratique) és tusakodtak, miként tarthatnának országgyűlést dolgaik felőli rendelkezés végett, — de mind ez mind amaz részről csak igen kevesen jelenvén meg, egy újabbat hirdetének ki a' jövő sz. György napra. Ez alatt küldöttséget intéztek hozzám, melly az általok szenvedett 's még mindíg nyomasztó inségek 's veszteségeket előrajzolván, adná értésemre, mikép ők helyzetükön egy vagy más módon segíteni 's magokat e' nyomorú élethől kiszabadítani (se deliurer de plus viure ainsí) elhatározták, kérnek egyszersmind könyörögve, eszközölném ki követeim által mind a' pápánál, mind pedig a' császárnál, jelennének meg ezek is küldötteik által az említett gyűlésen, — bizonyossá is tevéjek engemet egy szívvel lélekkel a' felől, hogy ha oltalmokra a' török vagy bár mások ellen, kik őket gátlanak, tetteleges készüléteket, és nem csupán szóbeli ígéreteket látnának, ők örömeztelben adnák meg egészen magokat nekem, mintsem az említett vajdának. — Azonban, hasonló küldöttség által ugyanazon nyomorúságaikat, 's hogy tovább már ezen állapotban nem maradhatnak, ennek is tudára adták, 's őt is felszólították hogy mivel a' török' segedelméhez folyamodott, eszközölje ki ennél mind annak mit a' határszélekből elfoglalt, Nádorfejevár és Sabácz hián, visszaadását, 's gondoskodják a' netalán jövődűre szenvedendő nyomasztások 's pusztítások' orvoslásáról is, 's neki hódulnak meg. — És így, Asszonyom, mint képzelheted, nem sok hasznót reménylhetek azon országgyűlésből, — ezért az én pártomon levőknek meg is írtam, hogy azon semmikép se jelenjenek meg, hanem én magam

kívánok nekik tartani egy mást a' jövő sz. György napkor, hol mindenké jól végeztethetnek el az ő hasznokra, 's hogy erre nézve én nem fogok semmit elmulasztani mi szükséges leendő. Reményilem engedelmeskednek" stb.

A' Maximilián és Ulászló' gyermekei közötti kölcsönös házasságra, úgy a' magyar királynéi özvegyi jogra nézve, felette érdeksek a' 4dik levélnek emez helyei:

„Asszonyom, mi illeti menyekződöt, (touchant madame de vostre mariaie) én, igazán megvallom, már nem emlékezem jól, mi feltét alatt kaptam én azon kárpótlást, miről a' császár említést teszen, de úgy hiszem, ha nem csalatkozom, az olly végből történt, mi szerint énnekem kipótoltatnék az, hogy házasságomba nőmmel semmit sem kaptam, — jól tudod hogy minden nélkül tolák rám, 's hogy ez csupán a' te férhezmeneteled kedvéért történt; — hogy te férhez mehess én kárt szenvedtem, holott jó házasságot teheték, ha mind ezt érte nem miveltem volna“. (que pour vous marier ie receuoie le douage que euse pou auoir vng bon mariage sy neust este pour vous).

„Mi pedig illeti azon kívánságodat, hogy a' császárnak adnám tudtára miből állhat özvegyi jogod (que peult porter vostre dnaire); ezt valóban igen örömet tenném, de hitemre mondom (sur ma foy vous puis afermer) nem tudom, 's mit e' tárgyban mondhatok vala, elfeledém, — annyit azonban bizonyosan állíthatok, 's mondtam neki is, hogy sokat vesztettél, Mármarosban a' 12,000 magyar forint jövedelmet (en marmarux la some de XII. fl. de hungrie de rante), ezen felül a' Csepelben 's egyebütt, miket nem tudok, mennyire mehetnek“.

Nem lehet hogy fel ne hozzam még a' 8dikból a' következőket: „Vajmi szükséges, mint mondád, Asszonyom, hogy ő Felségével együtt szemmel legyünk dolgaink iránt, a' nélkül hogy a' más fejdelmektől valamely nagy segédelmet váránk, — mert ennek valóban kevés jele mutatkozik, — főként azok' részéről, kik magokat legkeresztényebbnék 's hitvédőnek nevezik, kik inkább érdemlenék a' kereszténységnek alattomos cselszövények által lerontója czímét (Principalement sur ceulx qui se nomment treschrestien et deffenseur qui méritoirement on peult plustost intituler destruisers de la chrestiente par leurs indirectes pratiques), — mint ezt az előbb történeteken kívül

ma 'is mentől világosabban észre lehet venni a' franczia királyról, ki mindent elkövet hogy e' részben czélját érhesse. Ez még nyilvánabb előttem apr. 28ról a' titoknak által írott leveledből, mellyben értesitesz Laskynak hozzá meneteléről, ennek általa a' sz. Mihály' rendével megtiszteltetéséről, 's azon ígéretéről mellyet tett neki a' vajda' czélba vett házassága iránt (de lallee deuers luy de lasky et du bon recueil que luy a este fait en luy baillant son ordre de saint michiel avec la promesse de mariage que ledict roy luy a fait pour le vayvoda).

„A' követek, kiket ő Felsége és én küldöttünk Magyarországra, egészen a' határszélekig haladtak, azonban a' kitűzött országgyűlésen csak kevesen jelentek meg a' magyarok közül mind egy mind más részről, — tovább nem mentek; nem csak mert kevés reménységök volt valamit kivihetni, de mert attól is féltek nehogy elébb, mintsem a' dolgok' hal helyzetéről értesítenének, kelletlenül messzebbre haladvájok, jogtalanság történetjék személyökön. Mind inkább hallok naponként mind a' két párttól, hogy ha a' császárral egyetemben szemmel látható készületeket mutatunk a' török ellen, valamennyin a' mi részünkre térnek, 's én visszanyerhetem országomat, — más különben, ha pusztá ígéreteknél egyebet nem tapasztalnak, kevés reményem lehet azt valaha bírhatnom, sőt inkább egy szívvel lélekkel amahhoz fognak csatlakozni“.

A' levélnek, mellyet Szulejmán zultán 1532ki jul. 17ről Eszékről küldött Ferdinándhoz, két igen különböző fordítása adatik, egyik latin, másik olasz nyelven. Tartalma azon modorban szól, mellyen a' nagy-vezér adá ki válaszát a' követeknek. Mennyi dagály e' szavakban: „Győzhetetlen császári Felségünk tehát megjelent egész jól fegyverkezett sereggével, 's minden késedelem nélkül megyen a' spanyol király ellen, — ha ő bátor 's vitéz ember, sikra kél hadaival, minden erejével, 's megütközik méltóságos császári Felségünkkel, — és isten közénk állván, megmutatandja ki neki inkább barátja, 's ki inkább legyőzője ellenségének“. — (se lui e virille et valente homo uenga con suo exercito et faculta alla campagna a combattere con la mia Imperial et illustrissima signoria et dio monstrara stando in mezo di lui chi sara suo piu amico et vincitore del suo inimico).

Berekeszti az egészet a' követség' vizs-

szautazása' naplója, 1532ki dec. 27ről illy czím alatt: „Wegraysz Keyserlicher Maiestat Legation“, — mellyet Gévay, erdélyi cancelláriai udv. titokn. Jancso Imre' gazdag gyűjteményében találtató igen nagy ritkaságú, 's mint előszavában megjegyzi, tudára egész austriai birodalomban egyetlen példányból nyomata újra.

Hiszem, e vázolatokból is eléggé megítélhetni, miként Gévay, gyűjteménye' jelen füzetében is, olly nevezetes adatokat tár előnkbe, mik történetiratunk' kiegészítésére, kijavítására, 's felvilágítására nélkülözhetlenek, — de az érdek nőttön nő, ha tudatik, hogy ezen jeles írományok, a' latin és német utasítást, Ibraimhoz intézett Cles' levelét, és Ferdinándhoz küldött Szolejman válaszanak latin fordítását kivéven, eddig még nem csak hogy nem használtatának, de egészen ismeretlenek valának a' tudományos világ előtt, — pedig csak ezek' tanúsága után határozhatjuk már meg biztosan az egész követség' időszámi rendét is ekként:

1531ki ősszel készítettett az útasítás.

- nov. 5kén Innsbruckból kéretett bátorság-levél.
- — 9kén küldetett az útasítás jóváhagyás végett V. Károly császárhoz.
- 1532kijan. 29kén a' bátorság-levél újabban sürgöttetett.
- apr. 3kán Regensburgban Ferdinánd panaszkodik, hogy még sem kapta. (megérkezett hihetőleg apr. végével).
- maj. 3kán indultak ki a' követek Lai-bachból.
- — 28kán érkeztek Nissába.
- jun. 12kén hallgattattak ki Ibraimtól.
- — 13kán a' zultántól.
- — 14kén kiindultak Nissából.
- — 21kén érkeztek Nándorfejérvárra.
- jul. 5kén bucsúztak el a' zultántól.
- — 7kén indultak el Nándorfejérvárról.
- — 15kén jöttek Eszékre.
- — 18kán bucsút vettek Ibraimtól.
- — 20kán hagyták el Eszéket.
- aug. 10kén érkeztek Kőszeghez.
- — 29kén mentek tovább.
- sept. 1jén érkeztek Sopronhoz.
- — 2kán Bruckba és Bécsbe.
- — 11—21ig nyújtották be Linczbén tudósításukat.

Abavári.

Nyelvtudomány.

Magyar helyesírás és szóragasztás. A m. t. társaság' különös használatára.

(Vége.)

A' független névhatározóknál (9. §.) véleményemmel hamis tan foglaltatik, a' hol t. i. ez áll: „az *ól, öl* végűek erre felelnek: *honnan?* az *ül, ül* v. *ul, ül*, erre: *hol?* Ezért különbség van az *alól* és *alul* között, valamint az *elől* 's *elül* között; amazok névhatározók ezen kérdésre: *honnán?* p. o. *ház elől, szék alól*, emezek ígehatározók ezen kérdésre: *hol?* mint? 's olly alkotásuak, mint ezek: németül, deákul, rosszul“ stb.

Vegyük ezeket egy kissé szorosabb szemügyre. Ha mondjuk: *ház elül, szék alul*, kérdem, lehet-e az idézett szabály szerint ezekre valaha illy kérdést tenni, *hol?* azaz lehet-e összekötni olly szókkal ezeket, mellyek a' hol-t v. helyet fejezik ki? így p. o. *ház elül van, szék alul fekszik?* soha életemben nem hallám, de úgy hiszem, más sem ¹⁾. Mert minden ember vagy így mondja: a' ház előtt van, a' szék alatt fekszik, vagy pedig így: a' ház *on elül* v. *elől van*, a' széken *alul* v. *alól* fekszik. — Hiszen épen így akarjuk érteni — mondják talán némellyek. — Jól van, de úgy nem az *ül, ül* teszi a' különbséget, hanem az előttük álló *on, en, (ön, -n)* ragok ²⁾; t. i. ezen kérdésre: *hol?* mindig az *on, en* ragokkal is felelünk ³⁾, ezen kérdésre pedig: *honnán?* azok nélkül, csak a' kérdéses határozókkal, még pedig egyik esetben sem tesz különbséget,

¹⁾ Bizonyosan nem, és mi sem. De' bocsásson meg társunk és barátom, előadásába egy kicsi kis tévedés csúszott, melly megfejt mindent. Elkerülte t. i. figyelmét, hogy a' szabály az *alól-t, elől-t* névhatározónak mondja, mert azok; de az *alul-t, elül-t*, EGYEDÜL A' SZÁNDÉKLOTT KÜLÖNBÖZTETÉS VÉGETT hozza fel, megjegyezvén, hogy ezek ÍGEHATÁROZÓK! 'S mint ilyenek ígét határoznak, nem nevet; mint ilyenek névhez nem ragadnak, 's nem mondhatjuk: „*szék alul fekszik*“, mint a' mi barátunk velünk ('s állítólag szerintünk) szívesen mondatná. Az academiai szabály szerint, melly *hol*-ról 's erre felelő *ígehatározóról* szól, kérdés és felelet csak így állhat: *Hol fekszik? Alul*. Hol név foly a' kérdésbe, kérdés és felelet így álland: *Mi alatt fekszik? szék alatt*. 'S mind zeek, úgy hiszem, helyesek, 's a' köz, és jó szokással egyezők. Az academia valóban egy olly grammaticai formát sem ajánlott, mellyre fel lehessen kiáltani: „Soha életemben sem hallám; de úgy hiszem, más sem!“

²⁾ E' behozás ellen nem szükséges az előttünk levő munkálatot védeni, mert a' mi itt czáfoltatik, általa nem állítattott.

³⁾ Értsd, ha az *alul-t, elül-t* névvel kötjük össze.

akár *ú's ű*, akár *ó's ő* legyen a' mondott határozók' végtagában. Ezek szerint, ha kérjük: *honnan* jössz? felelet: a' ház *elől* v. ház *elül*; *honnan* vetted elő a' könyvet? — a' szék *alól* v. szék *alul* ¹⁾. — Nem tetszik? — Nem tehetek

¹⁾ Rec. itt elveti az academia által felállított különböztetést, mi szerint t. i. *alól*, *elől* stb. Névhatározók, ellenben: *alul*, *elül* stb. Igehatározók lennének. — Ha rec. azt akarja mondani, hogy a' szokás eddig nem különböztette meg e' kettőt hangjára nézve, úgy igaza van: de mennyi zavart mutatott a' tisztos *usus*, melyet a' nemesb írói szokás tisztára hozott; 's mennyit mutat még, mi, hogy szintúgy megszüntetessék, ohajtható? — A' kérdés itt tehát nem: mikép volt ez eddig, ha nem volt jól, vagy legalább NEM ELÉG JÓL?, hanem mikép lehetne jobban? *Alól* és társai eddig mint név- és egyszersmind mint igehatározók használtak; *alul* és társai szinte mindkétképen, azaz: *alól* és *alul*: névhatározó, 's ismét: *alól* és *alul* igehatározó. Az academia, a' szabatság' érdekében, meg kívánta a' kétféle beszédre, forma szerint is, különböztetni. 'S ime, észrevételt, mikép az *ül*, *ül*, sok és különféle viszonyai's combinációiban, mindenkor inhaesiót, benmaradást, bennyugvó tulajdout fest: mi magyarok-*ül*; mindenest-*ül* (jól megjegyezzük: nem *ül*); hát-*ul*, bé-*v-ül*, kiv-*ül* kör-*ül*, t-*ul*; arc-*ül*, kép-*ül*; deák-*ul*, német-*ül* (melly összetételben azon felül egyike a' legtermékenyebb igehatározó-képzőknek, miről itt főleg a' kérdés); sőt a' főlebbi helyzetekben is többnyire igehatározó erővel bír; végre még mint igekepző (jav-*ul*, szép-*ül*), sem tagadja meg azon erejét, miszerint valamely tulajdonságnak felvételét jelenti, annak bentapadását, inhaesióját. Midőn ellenben a' *elől* (t-*öl*, t-*öl*) helyhagyást, helyből távoztást jelent, 's lényegesen különbözik a' *tul*-tól, mely köz szokás szerint is helybenlélt, helybenállást jegyez, mihez még a' *tol* ige' hasonlatossága és talán rokonsága is látszik járulni. Mind ezekben az academia azon intést sejtette, hogy itt is a' helybennyugvást jelentő igehatározót ú-s formában állapítsa meg, tehát *alul*, *belül*, *elül*, 's *annál inkább*, minthogy a' köz szokás is a' hát-*ul*, *béült*, *kivült*, *körült*, *tult*, minden *ingadozás nélkül* u és ú-s formában állapította meg. Ha ezek mindig így, és csak így fordulnak elő a' nyelvben, vajjon kétkedhetünk-e okosan, hogy az *alól*, *elől*, *elől* és *elől*-ben mindig legyen *ól* v. *ül*; *öl* v. *ül*? Az academia tehát a) nem csak olyat tett e' megkülönböztetés által, mit a' nyelvbéli szabatság (praecisio) kívánt, hogy t. i. mennyiben lehet, a' külön értelemnek külön forma is feleljen meg; hanem b) e' megkülönböztetést, távol pusztá önkénytől, a' nyelvben meglévő elemek' —, sőt c) a' világos analogia' illő tekintetbe vétele után és szerint tette.

Arra, mi szerint valaki talán szükségtelennek mondaná az így szorosb különböztetéseket — miután akár *alól*, akár *alul* írjak az előhozott esetekben, az értelem nem zavartatik — nem egyébbel, mint az egész grammaticával, minden grammatica' ősi eszméjével felelek. Úgy ne rendezzük a' nyelvet, mert e' nyelv' beszélői mind eddig értették egymást.

De van, ki szépnek tartja e' szabad betűcserét, e' változatosságot. 'S az valóban szép, hol semmi más tekintet nem kíván korlátokat. Én szeretem hogy az ismerem-et, is után ösmeremnek írhatom (öt is ösmerem), fölelmet, mert itt három e következik, 's felöltözködik-et, mert itt három ö; örömet két ő után, 's viszont üröjk-

róla. Tehát lássunk több példákat: a' viz nem *alól* foly fölfelé, hanem *fölől* lefelé. Érti valaki? — Én nem — Pedig a' szabály szerint van mondva ²⁾. Kérdés: *honnan* foly a' viz? Felelet: *felülről* — Ahá! tehát nem: *felől*, mert ez egészen más szó, sem: *fölől*, mert ezt senki sem értené ³⁾. Vagy így is felelhetünk: *onnan* *fölől*. Úgy de itt ismét az *onnan*-ban fekszik az erő (*onnan* *fölül* is tökéletes jó), nem az *öl*-ben: valamint *amott* a' hozzá toldott *ről*-ben nem pedig az *öl*- vagy akármi másban; és így ha ezt mondom: a' viz *felülről* foly lefelé, nem pedig *alulról* (vagy *alólul*) fölfelé, már ekkor mindenki megért engemet. — Próbáljunk még is más példákat: *elülem* fekszik egy levél, *alulam* egy könyv, *mellülem* áll a' könyves szekrény, *felülem* a' falon függ az óra, *belülem* pedig semmi sincs. — Micsoda tót vagy miféle beszéd ez? — Hiszen uraim! a' szabályban ez áll „az *ul*, *ül* végűek mind ezen kérdésre felelnek: *hol?*“, a' példa pedig mind ezen kérdésre felel. — Tréfál ön? — Nem biz én ⁴⁾.

Hihetőleg, kik a' szabályt alkották, tapasztalák, hogy ezekben: *alólam*, *belólam*, *előlam* stb. más az *alól*-, *belől*-, *elől*-nek a' jelentése, mint ezekben: *alólirt*, *belőlég*, *előlül*, tehát különbséget akartak ezek 's amazok közt tenni; de hiszen erre semmi szükség, mert azok mind a' két esetben más formában 's összeköttetésben jönnek elő, minden ember látja, hogy más forma: *alólam*, más ismét *alólirt* (akár *ó*- akár *ú*-val írassék mind a' kettő), amaz a' személyes *raggal*, mint mindeinkünk tudja, mindig ezen kérdésre felel: *honnan?* ez, az *igével* összetéttelve, ezen kérdésre: *hol?* tehát semmi szükség az *ól's ul* különböztetésére, midőn egyéb esetekben, mint lát-

et két *ü* után stb. De ott, hol a' változó hang külön értelménnyel jár, inkább a' pontosság- és szabatságban gyönyörködöm, mint e' változatosságban, mely — jól megjegyezzük, csak néhány szóra szorítkozván — azonfelül nem is nagy nyereség.

²⁾ Bocsanatot! e' hely nincs az academia' szabályai szerint mondva. Mert e' szerint *alól* névhatározó, 's mint ilyen csak névvel fordulhat elő; rec. pedig vele mint igehatározóval él e' példában.

³⁾ Ismét hamis suppositum. *Felől* e' példában igehatározónak van használva; az academia azt csak névhatározóként ismeri.

⁴⁾ Annál rosszabb. Harmadszor is tagadjuk, hogy e' példa az academia' szabályával összehangzanék. Harmadszor is mondjuk: az acad. szerint a' *hol*-ra felelő *alul*, *elül* igehatározók, ezeket pedig ragozni nem lehet. S. F.

tuk, csak értelmet zavar ⁸⁾. A' szabályt tehát meg kell igazítnunk, 's illy formán:

1) *alól, belől, elől*, mind *ól* 's *öl*-lel, mind *ul* 's *ül*-lel irathatnak (t. i. a' hangzási szépség végett, épen úgy mint *ból, bul, ról, rul* stb., — etymológiájokat most elhallgatván), hanem személyragokkal mindig ezen kérdésre felelnek: honnan? p. o. *alólam v. alúlam*, stb. igékkel összetételezve erre: hol? p. o. *alólirt v. alulirt* stb., névszók előtt vagy után *-u, on, ön, en* ragoktól kísérve (mellyek a' névszó után állanak) hasonlóképen erre: hol? p. o. *házon elől v. elül* a' *házon, erdön belől v. belül*, széken *alól v. alul*, de ekkor is, mint tudjuk, mást tesznek, mint: alatt, ben, előtt, ámbár ezek is ugyanazon kérdésre felelnek, p. o. ház előtt, erdőben. Ezen kérdésre: honnan? névszók után *elől* és *alól* mindig egyszerűen áll, p. o. ház *elől* v. *elül*, szék *alól* v. *alúl*, de *belől* „*ból ből* stb.“, *ragra* változik át p. o. erdőbül, házból; igék mellett mint független névhatározók, mindig fölveszik mind a' hárman a' mondott kérdésre, a' *ról, ról* stb. ragokat, *alólul v. alulról* (foly), *belőlül v. belülről* (hallik), *előlül v. elülről* (jön), de ha onnan, innen mellettök áll, *ról, rül* stb. elmaradhatnak: *onnan belől v. belülről, innen alól v. alulról, onnan elől v. elülről* stb.

2) *fölül v. felül*, mindig *ü*-vel áll, hogy megkülönböztetessék ettől: felől, melly, mint tudjuk, egészen mást jelent *); *felülem*, nincs szokásban, de nem volna rossz: *felülről, onnan felül*, használtatnak, ezen kérdésre pedig hol? így felelünk: *rajtam felül, házon felül* stb.

3) *kivül* is mindig *ü*-vel jön elő (szebbhangzásért); *kivülről, házon kívül* használtatnak; *rajtam kívül v. kívülem* mást jelentenek.

4) *körül, közül* hasonlóképen mindig *ü*-vel (a' szebb hangzásért); *körülem v. körültem*, továbbá a' ház *körül* mindig csak ezen kérdésre felel: hol? *közülünk, a' házak közül* csak többes szám mellett állhat, 's mindig ezen kérdésre: honnan.

5) *felől*, mint érintettük, csak *ö*-vel (különböztetés végett ettől: felül), ez: *Pest felől*, ezen kérdésre felel: honnan? ezekben: *felőlem, ki- v. mifelől*, más a' jelentése.

⁸⁾ Van-e szükség, 's mért, az *ól* és *ül* megkülönböztetésére? ⁹⁾ alatt mondtam. De hogy értelmet zavarhasson e' megkülönböztetés, ez állítással az én barátom messze megyen.

⁹⁾ Ime, itt elismeri rec. az *ól* és *ül* különbségét.

6) *megől v. megül, mellől v. mellül* mindkétféle jók, csupán erre felelnek: honnan? *mellőlem* használatban vagyon, de *megőlem*, nincs, és lehetne.

7) *hátul* (szebb hangzásért) csak *u*-val íratik 's ejtetik, és csak ezen kérdésre hol? erre pedig honnan? *hátulról*, de *onnan hátul v. hátulnan* sem egészen szokatlanok.

8) *utól*, (szebb hangzásért) csupán *ó*-val ezen kérdésre: hol?

9) *távol v. távul* mindkétféle jók; ezen kérdésre: honnan? *távulról v. távulról* használtatik ⁹⁾.

Jegyzet. Csaknem megfoghatatlan előttem, hogy a' t. társaság szabályainak alkotói szebb hangzás- és különböztetésért *uk, ük, juk, jük* ragokat, ajánlani mertek (és igen helyesen), egyebütt pedig p. o. *ról, röl, rül, töl, tul, alól, alul* stb. nem látszanak ugyanazon elvnek elfogadására hajlandóknak, holott amazok, 's ezek között semmi más különbség nincs annál, hogy ezek az életben még gyakoriabbak, tehát még elfogadhatóbbak mint amazok ¹⁰⁾.

Az igékről fölötte sok, és gondolatom szerint érdekes beszédem volna, p. o. hogy tisztán háromféle igeragasztásunk van, u. m. subjectiv, objectiv és subjectiv-objectiv (állanyi, tárgyi és vegyes); formánk pedig 36 azaz harminczhat, mind tökéletes szokásban levők és csoda szépségűek; hogy az ohajtó és foglaltató módoknak is megvan a' magok félig- és egészenmultjok, jövőjök, multjövőjök; stb. stb. de félek, már eddig is unalmas valék, és kivált a' magyar igékről annyit lehet írni, hogy több kötetekre telnek; azonban reményem is, hogy máskor és másutt több alkalmam leend mind ezt, mind többeket, jobb rendben mondhatni el, 's grammaticánkat az abc-től a' leg-

⁹⁾ Itt rec. a' t. társaság' szabályát igazítván, a' névhatározók' tractatusába, 7, 8 és 9 pontok alatt igerhatározókat kever. Ne feledjük, a' t. társaság' e' 9d. §ában az *alul* és többi igerhatározók csak mellékesen fordulnak elő, ama' megkülönböztetés' okáért; ex professo az igerhatározók között, a' 17. §ban (40. l.) állanak, hová valók. Rec.' igazítása tehát e' tekintetben sem épen igazítás lenne.

¹⁰⁾ A' *bül, rül, tül* természete talán nincs még annyira kimerítve, hogy azt a' *ból, ról* és *től* helyére még most egész bátorsággal tehetnők. Hát ha a' fentebb (4. jegyz.) alatt mondtak ezekre nézve is állának? 'S ezen kívül a' *rúlam, tülem, belülem, rólam, tölem, belőlem* helyett, annyira pörias, hogy — nyelvtekintetben legalább figyelemre méltó író által — a' könyvnyelvben mind eddig még meg sem próbáltattak. Mint helyragok mind eddig csak *néhány* pártolóval bírnak, 's főleg rövidülhetések miatt, i' melléknév-képző előtt. De nem lehet-e, nem szabad-e, Kölcsével, a' *tól, töl*-t is meg rövidíteni, 's írunk: *jáhdrolí* értekezés, 'seff.? S. F.

utolsó tételig egészen új módszerbe 's formába öltöztethetni.

Most csak egy tetemes hibára kívánom figyelmeztetni az olvasót; a' vizsgáltam könyvben t. i. az áll a' 33dik lapon a' végső három sorban: „Megjegyeztetik, hogy a' t-vel végződő cselekvő igékhez, ha előttök hosszú hangzó áll, csak *at*, *et* járul (a' miveltető formában) ekkép: tanít-at, bocsát-at“. — De helytelenül, mert ez értelmet zavarna minden magas hangú it-be végződő igéknél; t. i. a' mult időben, minden személyben egészen azon egy lenne a' cselekvő forma a' miveltetővel, p. o. én építettem ezt a' házat, te építetted, stb: nem tudni, építő voltam-e, vagy építettő stb 's ilyen igéink nagyon sokan vannak; maradjunk tehát a' *tat*, *tet*-nél, ekkor minden tudja 's hallja a' különbséget: „én építettem 's én építetttem“ között. A' szabályalkotókat hihetőleg a' sok *t* vezette ezen jegyzésre és hibába, de hiában, a' világosság, és különben értelményszavar, nem enged eltérnünk a' közönséges, és mint láttuk, okos szokástól.

Fogarasi János.

m. acad. I. t.

Állítások, vélemények, felvilágosítások.

— *Folyvásti sürgetés a' hegelismus' tárgyában. (Végé).* — W. úr azt állítja hogy, a' Michelet' általunk idézett szavaiból ki nem jön mit mi állítunk, hogy t. i. a' Hegel' logikája, az atya' természetfilosóphiája, a' fiú', szellemfilosóphiája pedig, a' szentlélek' képviselője legyen. Ezt pedig azon okból állítja, mivel a' Michelet' szavaiban, sem a' *logica*, sem a' *természetfilosóphia*, sem a' *szellemfilosóphia* nem említetik. Igaz is, mikép ezen nevek az idézett szavakban elő nem fordulnak. De ugyan hát miért bocsátottuk a' Michelet' szavainak elébe a' Hegel' rendszere' vázolatát? Vajjon nem azért-e, hogy a' kétőt legyen szives az ahhoz értő olvasó egybevetni? mit, hiszszük mindegyik meg is tett, 's ha azt megtette, általlánia igen könnyű volt, miszerint a' Hegel' *logikája*, az atyáról; *természetfilosóphiája*, a' fiúról; *szellemfilosóphiája*, a' szentlélekről tanít. Mit, hogy W. úr átlásson, ime érette, mi az idézett helyeket egybevetjük.

A' Hegel' logikájának tárgya: „die Idee an und für sich“. Ezen idea nem egyéb mint, a' mit Michelet így tesz ki: „das allgemeine Wesen, der Gedanke, welcher die Substanz aller Dinge ist“ vagy az *Atya*. Ha tehát a' *logica* amaz Ideáról tanít, kétségkívül tanít az Atyáról. — A' Hegel' természetfilosóphiájának tárgya: „die Idee, in ihrem Andersseyn“. Ezen Idea nem egyéb, mint azon „Gedanke“ melly, M. szerint „legt sich selbst zur Besonderheit des Inhaltes aus“, melly „verdoppelt sich im Andern seiner, und entfaltet

sich aus dem allgemeinem Elemente des abstracten Gedankens zu einer Vielheit von Ideen“, — vagy a' *fiú*. Ha tehát a' természetfilosóphia a' közelebb mondott Ideáról tanít: bizonyosan tanít, a' fiúról. — A' Hegel' szellemfilosóphiájának tárgya „die Idee, die aus ihrem Andersseyn in sich zurückkehrt“. Ezen Idea nem egyéb mint M. szerint azon isten, melly, „aus diesem Unterschiede kehrt, ewig in sich zurück“, — vagy a' *szentlélek*. — Ha tehát a' szellemfilosóphia tanít a' mondott Ideáról; tanít kétségkívül, a' szentlélekről is.

Az e' tárgyat illető észrevétellel tehát kár vala a' penna' orrát koptatni, mivel ki az idézett szavakat, 's a' Hegel' rendszerét nem épen csak látja, hanem azokhoz csak legkevesebbet is ért, azt bizonyosan nem teendi. De miért tette tehát mégis amaz észrevételt W. úr? Nem másért mint, mit *Szeremlei* úr, Athen. 1838. II. 411. szel. — helyesen mond, hogy „a' közvetlen VANt csak elkülönözött tüneteiben, csak erőtlén vonaglósaiban fogta fel“.

W. úr ugyan azt mondja, hogy ha Michelet a' Hegel' hármas rendszerében a' szentháromságot felleli is, az, az ő dolga! — De kérjük nevezzen W. úr Hegelnek csak egy *igazi* követőjét is, ki ezt abban fel nem találja; és ha ezt abban mindnyájan feltalálják, csak W. úr nem, — ebből ismét a' következés mi leend?

De legyen, hogy a' Hegel' hármas rendszerében a' szentháromságot egy követője is fel nem találja. Mit mondana rá W. úr, ha azt, abban maga Hegel találná fel? A' dolog pedig nincs másképen.

Kiteszszük ismét a' Hegel' hármas rendszerének vázolatát.

I. Die *Logik*, die Wissenschaft der Idee an und für sich.

II. Die *Naturphilosophie*, als die Wissenschaft der Idee in ihrem Andersseyn.

III. Die *Philosophie des Geistes*, als der Idee, die aus ihrem Andersseyn in sich zurückkehrt.

Vesse össze már most minden értő evvel, mit Hegel — „Vorlesungen über die Philosophie der Religion. Berlin. 1832. 2ter Bd. S. 177—8. 261—mond:

Die Idee ist

I. An und für sich, Gott in seiner Ewigkeit, vor Erschaffung der Welt, ausserhalb der Welt;

II. Erschaffung der Welt. Dieses erschaffene, dieses Andersseyn spaltet sich an ihm selbst in diese zwei Seiten, die physische Natur und den endlichen Geist. Dieses so Geschaffene ist so ein Anderes, zunächst gesetzt ausser Gott. Gott ist aber wesentlich, diess Fremde, diess Besondere, von ihm Getrenntgesetzte sich zu versöhnen, so wie die Idee sich dirimirt hat, abgefallen ist von sich selbst, diesen Abfall zu seiner Wahrheit zurückzubringen.

III. Das ist der Weg, der Process der Versöhnung, wodurch der Geist, was er von sich unterschieden in seiner Duremption, seinem Urtheil, mit sich geeinigt hat, und so der heilige Geist ist, der Geist ist in seiner Gemeinde.

Die nähere Explication dieser Idee ist nur,

dass der allgemeine Geist, das Ganze was er ist, sich selbst in seine drei Bestimmungen setzt, sich entwickelt, realisiert, und dass erst am Ende vollendet ist, was zugleich seine Voraussetzung ist. Er ist im Ersten als Ganzes, setzt sich voraus und ist ebenso nur am Ende. Der Geist ist so in den drei Formen, den drei Elementen zu betrachten, in die er sich setzt.

Diese drei angegebenen Formen sind: das ewige in und bei sich Seyn, die Form der Allgemeinheit; die Form der Erscheinung, die der Particularisation, das Seyn für Anderes; die Form der Rückkehr aus der Erscheinung in sich selbst, die absolute Einzelheit. — Die erste ist die Idee in ihrer einfachen Allgemeinheit für sich, das zum Urtheil, Andersseyn noch nicht Aufgeschlossene, der *Vater*. Die zweite ist das Besondere, die Idee in der Erscheinung, der *Sohn*. — Die dritte ist die Idee in der Äusserlichkeit, so, dass die äusserliche Erscheinung umgekehrt wird zum Ersten, gewusst wird als göttliche Idee, die Identität des Göttlichen und Menschlichen. Die dritte ist diess Bewusstseyn, Gott als *Geist*, und dieser Geist als existirend ist die Gemeinde. — Olvassa hozzá még ezekhez, mik az említett 177. laptól fogva a' 288-ikig vannak 's ítélje meg ha vajjon a' logica tárgya nem egy-e az *atyával*, a' természetfilosóphiáé, a' *fiúval*, a' szellemfilosóphiáé, a' *szentlélekkel*. Itt ugyan W. úr a' logicát, természetfilosóphiát, szellemfilosóphiát ismét nem találja. De hát ha az állatokról tanítván, az állattanról szót nem teszünk: tanítmányunk nem lesz állattan? Legyen megfordítva! Ha állattant tanítunk, 's benne e' nevezetet: *állat*, nem említjük, hanem az, ez alatti tárgyat más névvel jegyezzük: nem azon tárgyról tanítunk, mit közönségesen állatnak nevezünk? — Azt éppen nem mondjuk hogy Hegel a' logicában, az atyát; a' természetfilosóphiában, a' fiút; a' szellemfilosóphiában, a' szentleket, éppen azon szempontból nézné, melyből azt a' vallásfilosóphiában tekinti!

Egyébiránt, mind azért, mivel, mint látszik, W. úrnak, a' Hegel' philosophiájában kérdezősködőknek felelgetni nem a' legjobb kedve van — miért? azt maga legjobban érzi — mind főleg azért, mivel mi nem a' W. úr, hanem a' Hegel' philosophiájából kívántunk felvilágosítást: az alkalmatlan sürgetéssel ezennel felhagyunk. De, hogy valamiképen azt ne gondolja W. úr, hogy talán *μυριοεχρίτης*-i tolla vete véget a' sürgetésnek; minden hozzánk intézett, figyelemre méltó szavára a' feleletet megadjuk — csakhogy, philosophiában, — legkevesebb pedig Hegeleben, — véleményét ezentúl nem kerendjük. Annyival is inkább mivel Szeremlei urban közelebb Hegelnek egy olly követőjét van szerencsénk ismerni, kihez e' tárgyban biztosabban folyamodhatunk, kinek is, az ezen lapokban kérdéseinket illetőleg adott szavaiból, következő nehézségeinket terjesztjük ez úttal, olly kérelemmel elébe, hogy azokra bővebb felvilágosítását megadni sziveskedjék.

1) „A' közvetlen *van*, maga az istenség“. Hogy lehet tehát, *van=semmi*, mint Hegel állítja?

2) „A' semmi csak merő határozatlanság. Ha a' semmi csupa határozatlanság, úgy az merő képtelenség, mivel tudjuk hogy a' természetben hézag 's üresség nincs“.

Mi a' semmin éppen ezen hézagot, ürességet értjük, a' mi nincs, — azaz, a' semmin értjük éppen a' létel' ellenkezőjét, 's a' semmit, valaminek venni, képtelenségnek látjuk. Az *anyag*, határozatlan valami, mivel határozva *test*, — de azért nem semmi. Midőn minden figyelem nélkül rángatjuk tollunkat a' papíroson, igaz, mikép szoktuk mondani, hogy semmit nem csinálunk. De ez csak népszerű, 's tudományban éppen nem követendő kitétel; mivel a' minden gond nélkül rántott vonalok éppen úgy *vagynak*, mint a' mathematicus' legnagyobb gondnal készített vonalai, és ha ezek nem semmik, kétségkívül amazok sem.

3) „A' fogalmak magából a' lélekből közvetlenül (?) származván, méltán tartatnak elvontaknak (abstract). De mivel a' fogalomnak szükségessé képen tartalmának is kell lennie, vagy olly miének, mit felfog, mert különben nem felfogás, önkényt következik: hogy mivel az észbeni vagy abstract fogalmaknak a' kültermészetben mindenkor megfelelő alapjoknak is kell lennie, ezek egy *szermind elvonódik és megtestesülve*“.

Hogy két egymással ellenkező mondanymot (praedicatum), két különböző tárgynál el lehet mondani: ezt senki sem tagadhatja. De, hogy ugyan azon tárgyról, mind a' kettő elmondathassék; ez meg nem eshetik. P. o. van ezen két ellenkező mondanymom: *kerék, nem kerék*, — amaz, a' körről, ezt a' háromszegről igen is elmondhatom. De, hogy mind kettőt, akár a' körről, akár a' háromszegről elmondhassam, tilt az úgy nevezett: *principium contradictionis*. Így van e' két ellenkező mondanymom: *abstract, nem abstract*, vagy *concret*. Amazt a' fogalomról igen, ezt pedig a' fogalom' tárgyáról kétség kívül elmondhatom. De, hogy mind kettőt, akár a' fogalomról, akár annak tárgyáról elmondjam, az említett elv nem engedi. — *Kő*, mint fogalom, elménkben: *abstract*, ennek tárgya kívülünk *concret*, — amaz, nem *concret*, — ez, nem *abstract*.

4) „Az ész csupa fogalmakat fejt ugyan egymásból ki, de minthogy a' fogalmak' fejtődése, magoknak a' bennök szükségessé képen befoglalt, helyben és időben létező dolgoknak fejtődése: innen az értelmi világ' teremése magának az anyagos világnak is előleges alkotása“.

Hogy lehetnek a' fogalmakban *szükségessé képen* befoglalva a' helyben és időben létező dolgok? — A' fogalom nem egyéb, mint jól talált elvont képe a' tárgynak, de nem maga a' tárgy, nem a' helyben 's időben létező dolog.

„Az értelmi világ' teremése, magának az anyagos világnak is előleges alkotása“. — Ez csak akkor állana, ha mint főleg is mondánk, az emberi ész, a' teremő, isteni észszel ugyanazonos volna; de ez az éppen mit megmutatni nem lehet! — Ratio diis, hominibusque communis, haec in illis consummata est, in nobis consummabilis! *Seneca*.

FIGYELMEZŐ

AZ EGYETEMES LITERATURA' KÖRÉBEN.

Kiadó szerkesztők

SCHEDER, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ **BAJZA.**

HARMADIK ÉV

Pesten.

Május' 14. 1839.

19. szám.

Tartalom. Hazai literatura. Széptudományok. Blair Hugo' rhetoricai és aestheticai leczkéi, Kis János által (Szontagh Gusztáv). — Állítások, vélemények, felvilágosítások. A' hegélismus' tárgyában az „újabb sürgetésre“ (Warga János). Történeti táblái' ügyében (Reisinger J.). — Magyar dolgok külföldi munkákban (Jósika' Abafia Németországban. Sobri. Attila-émlék). — Külföldi necrolog. 1838ról. I. közlés. — Itélet alá bocsátás (Jogi). — Literaturai mozgalmak.

HAZAI LITERATURA.

Széptudományok.

Blair Hugo' rhetoricai és aestheticai leczkéi. Némelly kihagyásokkal és rövidítésekkel angolból Kis János hittud. doctora, dunántuli ev. superint., a' m. t. társaság' rendes tagja által. A' magyar tudós társaság' költségével. Budán, 1838. I. köt. 399 lap. II. köt. 362 lap, n8r. Csinos borítékba fűzve 3 ft. 20 kr, velinen 4 ft. cp.

Minden tökély előleges tanulmányt és gyakorlást teszen fel. Ha ezt már a' kézimesteriségekre nézve is szükségesnek tartjuk, mennél inkább megkívánhatjuk a' literatura' pályáján, hol a' legnagyobb tehetségek munkálkodnak. Kezdődő literatúrában azon felül, e' szükség még sürgetőbb, mivel itt a' könyvkészítés' nehéz művészete is alacsonyabb pontján áll a' fejlődésnek.

Az e' művészetet illető tanulmányok pedig, részint a' tárgyakat illetik, részint az előadást tudományos és költészi tekintetben. A' tudományi pályán fellépőnek legalább a' legnevezetesebb és legjobbat kell ismernie, mit

előtte a' világ-literatura a' töle választott körben bír, 's ezt, ha tisztének meg akar felelni, nemzete' műveltségi szükségéhez képest saját literatúrájára alkalmaztatni, különben a' tudomány' elért fokán alul marad, 's népe' műveltségi szükségét lehetséggig ki nem elégíti. Előadásra nézve mindenek előtt a' nyelv' grammaticai szabályaival kell megbarátkoznia, 's ha prózában ír, a' rhetoricával, ha versben a' prosodiával, mind két esethen az aestheticával is.

Az előttünk levő, Kis János superintendens és academiai r. tag által, a' t. társaság' felszólítása' következtében lefordított munka, általában csupán a' nyelvbeli előadás' szabályaival foglalkodik, különösen pedig a' rhetoricával, 's a' költészet' különböző nemei' elméletével (theoria); alkalmazott részében pedig az ékesszólás és költészet' történetét adja, a' legnagyobb szónokok és költészek' remekeit józan criticával világosítván fel.

Hogy egy ily nemű munkára zsenge literatúránkban igen nagy szükség legyen, a' mondottakból kitetszik. A' kérdés tehát itt csu-

pán az, megfelel-e a választott író's a fordítás, czéljának.

Mi *Blair Hugo* munkáját, a' rhetorikai és aesthetikai leczkéket, illeti, az, a' maga körében, classicaí becsűnek ismertetett el, 's ha nem legújabb is, de a' későbbi illy nemű munkák által felül nem haladtatott, sőt e' becsé az idő által, melly minden tükélyre nézve a' legbiztosabb próbakö, megerősített. A' fordítás pedig olyan, melly által *Blair Hugo* literaturánk' sajátává válik; mert azt mint eredetű olvashatjuk. Kis János eddig számos magyarázások által kétségtelenné tette ebbeli jelességét; e' munkához pedig különös hivatást hozott nem csak tárgya' teljes ismereténél, hanem kiváltkép saját nyelvénél *Blair Hugo*éhoz rőkon szelleménél fogva. Épen azon egyszerűség, alaposság, nyugodt, világos előadás; szintazon rendszeres formák, miket ennél találunk és szeretiünk, Kisnek is tulajdonai, úgy hogy nem csak az eredeti' tartalmát, hanem lelkét és formáját is híven visszaadva találjuk. 'S nem csak e' szerencsés dolgozatért becsület és hála az ősz bajnoknak! hanem tisztelet neki e' folytonos, e' szakadatlan munkásság, és ifjai buzgóságért! Legyen ő példánk, valahányszor a' részvétlenség és írói éltünk' sokféle balságai lankasztani készülnek. Literátoraink eddig többnyire csak fiatal korokban dolgoztak, 's majd — quasi re bene gesta — szerzett v. csak képzelt borostyán-koszorúikon heverték; vagy ha irtak is, nem tartottak egyenlépést a' köz és nemzeti haladással, nem törekvének folyvást magasb és magasb fokokra emelkedni, 's mint a' zátonyon megakadt hajó, megfeneklenék. Nem úgy a' mi Kisünk. Őt literaturánk' ébredése után csakhamar *Kazinczy*' oldalán találjuk, 's ő, ki azóta csüggedetlen munkált, jelennel, egy emberkor' elmúlt után is, ki nem fáradva a' legifjabbakkal vetélkedik a' pályán. Becsülés az érdemnek!

Szerettük volna, a' munka' részletesebb megismertetése végett, egy pár kitűnőbb helyeit ide iktatni, de fejtegetései' kimerítő terjedelme 's e' lap' szűk korlátai ezt nem engedvén, közöljük itt legalább a' leczké' tartalmi sorát röviden:

Bevezetés. Az izlésről általában. Critica; genie, az izlés' gyönyörei; fenség a' tárgyakban. Írásbeli fenség. A' szépség, 's az izlés' egyéb gyönyöreiből. A' nyelv' és írás' eredete 's növekedése. A' nyelv' szerkezete, 's külön-

nösen az angol nyelv. Stílus; értelmesség; szabatoság. A' mondatok' v. periodusok' alkotása, szerkeztetése; harmonia. A' képes előadás' eredete 's természete. Metaphora, hyperbole, personificatio, apostrophe, egybevetés, ellentétel, kérdés, felkiáltás, 's egyéb beszédbeli képek. A' képes nyelvvel élés' szabályai. A' stílus' különböztető tulajdonságai általában: terjedt, tömött, erőtlen, velős, száraz, mesterségtelen, csinos, ékes, virágos, egyszerű, erőltetett, heves. Útmutatás, hogy' kelljen jó stílusra szert tenni.

Ékesszólás, ennek történetei. Görög szónoklat; Demosthenes; Római, Cicero. Mai szónoklat. A' nyilvános szónoklatok' nemei. Népgyűlési, törvényszéki, egyházi ékesszólás. A' beszéd' részeinek szerkeztetése. Bevezetés, felosztás, elbeszélés, magyarázat, a' beszéd' bizonyító, szenvedelem-gerjesztő 's befejező részeinek szerkesztése. Elmondás v. külső ékesszólás. Mikép kell az ékesszólásban gyarapodni. A' régiek és újak' érdemei, összehasonlítva. — Historiai írás. Bölcselkedési írás. Beszélgetés. Levélírás. Költött történet.

A' poesis' természete, eredete 's növekedése. Verselés. — Pásztori, lyrai, tanító, leíró költemény. A' zsidó poesis. — Hősi költemény. Homerus' Iliása és Odysseája. Virgilius' Aeneise; Lucanus' Pharsaliája, Tasso' Jerusaleme. Camoens' Lusidja. Fenelon' Telemachja. Voltaire' Henriása. Milton' Elvesztett Paradicsoma. — Színészeti poesis. Szomorujáték: görög, franczia, angol. Vigjáték: görög, romai, franczia, angol.

'S ime, ezek' fejezetei a' gazdagságával, világosságával 's helyes criticájával jeles munkának, mellyet minden műveltnék tanulmányul, minden tanítónak vezérfonalul, minden íróinknak ismétlésül, emlékeztetőül, teljes meggyőződésünk szerint ajánlani bátorkodunk.

'S most, az elismert becsű munka' további dicsérgetése helyett, álljon itt néhány ötlet, melly a' munka' olvasása közben ébredett fel bírálóban.

Aestheticus, bármint forgatja a' dolgot, a' szépek határozatát ki nem kerülheti, noha e' sziklán valamennyi philosophus, a' legregibb időktől fogva, hajótörést szenvedett. Bíráló az ebbeli határozatokat Aristotelestől kezdve Hegelig, Menzel' Literaturblattja után, a' Tudománytar' új folyama' literaturai osztályának I.

köt. 430—3 lapjain *) közlöttem összehasonlíthatás végett. A' nehézséget itt kivált a' szépnak sokfélesége teszi, melyet már annál fogva sem könnyű egy fogalomba összefoglalni, mert a' szép igazán nem a' gondolat, hanem érzemény' tárgya. Blair azért belé sem ereszkedik a' határozatba, hanem előszámlálja a' szépnak mindenféle neveit, a' szép színeket, formákat, mozgásokat; a' belső szépet, mint: a' sokféleséget egységben, 's a' czélszerűséget; továbbá, a' hangzásait: harmoniát és melodiát, végre az előadástól eredőt, milylen az elnesség, szeszély (humor), neveltség stb., mindegyiknek okait igen kielégítőleg adván elő. Okos ember lehetetlenség után nem törekszik, hanem azt teszi, mit tehet; de jól.

A' hőskölteményt a' költészet' legfelsebbebb nemének tartja; 's mi ezt a' legújabb időben elhanyagoljuk, noha benne gyönyörű haladásokat tevének; helyette, boldog boldogtalan, drámai koszorúk után kapkod, bár, az eredmények szerint, még eddig kevés sikerrel. Mi ennek oka? A' hősköltemény, mondják, nem korszerű többé, ellenben a' dráma az. Igen, tetőpontját elért literatúrában, teljesen kiművelt nemzeteknél, mint az olasz, angol, francia 's német, mesét és regét, igaz, csak gyermekeknek szoktunk elbeszél, a' férfiak ellenben igaz történet, vagy legalább a' valóság' alapjaira támaszkodó költemény kell, tehát inkább drama, mint epos. De, ugyan férfi korban állunk-e már? Hány éves, kérem, literatúránk' folytonos haladása? Bátorodom tehát mondani, hogy nálunk a' drama némileg még idő előtti 's egyedül a' lyra és epos igazán korszerű, a' regény az kezd lenni, 's a' drama' ideje még következni fog. Lyrával és epossal kezdi fejlődését minden költészet; az angolok és francziák dramatizálhatnak: ott a' jeles író, literatúrai munkásságánál fogva is már elég jutalmat és megkülönböztetést nyer arra, hogy világba 's a' társaság' felsőbb köreibbe pillant-hasson; nálok a' literatúrai nyelv is belenyomult már az életbe, ha nem a' tróntól a' pörkúnyhóig is, legalább a' polgár' házaig, mi drámai tökélyre szintolly szükséges mint az ember- és világi viszonyok' ismerete, mert a' dialóg' alapja, akár mint idealizáljuk azt, mindig csak a' közönséges beszélgetés marad, mely-

nek társalkodási formáit a' drámaírónak szemé elől elvesztenie nem szabad. Ezen kelleket pedig egyről egyig még nem bírjuk. Valljuk meg tehát, hogy a' drama' ideje teljesen még be nem állott, 's helytelenség azoktól, kik arra hivatnak, lyránkat 's gyönyörű hangzásu hexameterünket elhanyagolni, 's műveletlenül hagyni egy vidéket, mely a' mag' teljes kivirágztatására már elkészült, 's annak helyébe olyanon fáradozni, hol törekvéseink hasonló előmenetellel nem sikerülhetnek.

'S még egyet. Tisztelt költésznök annyit dramatizálnak! miért nem írunk tehát *színjátékokat*? Blair szerint e' neme a' költészetnek szintolly helyes mint a' szomorú- vagy vigjáték. Nekünk pedig ez korcs, egy szerencsétlen juste milieu, mely az igazi drámai formák' egyik tökélyével sem bír; mert szemünkben minden dolognak csak két ellenkező vége van, 's közepe nincs; mi végtelenül élesen látunk, csak nem a' dolog' derekát. Vagy talán azt hiszszük, hogy az élet csupa szomorú- vagy vigjáték? Engedelemmel legyen mondván, ez a' legtöbb esetekben senem az egyik, senem a' másik, hanem vegyíték mindkettőből, valóságos színjáték. 'S alkalmasint illy arányban lesznek a' drámai tehetségek is: a' nagyobb rész jobb szindarabokat írna, mint szomorú- vagy vigjátékokat; mert az igazi pathos, 's az igazi comicum minden időben 's minden nemzeteknél ritkaság. A' régiek' példáját épen ne hozzuk elő. A' literatúrának haladni kell formák' sokféleségére nézve is, 's én egyenesen azt állítom, hogy a' görög *Menander*' elveszett darabjai között színjátékok is valának, mire utánzója Terentius' darabjai is mutatnak, miknek többjei majd nem színjátéki szabásuak. Ha tehát drámákat írunk, írjunk színjátékokat is; de mindennek előtt is vizsgáljuk meg jól tehetségeinket. A' mai világ inkább a' hangzásat' világa mint a' drámáé, 's ennél fogva ezek között is főleg a' daljátékokat pártolja. Hivatlanok' kontárkodása pedig a' közönséget ezen félszeg előszeretetében minden esetre csak megerősítheti.

Szontagh Gusztáv.

Állítások, vélemények, felvilágosítások.

— A' *hegelismus* tárgyában, az újabb sürgetésre (L. Figyelm. f. év' 13. és 14. számaiból). Én már egyszer kifejtettem azon el-

*) Vessd össze Figy. 1838. 229. szel.

vet (Figyelm. 1838. 24. szám), mi szerint nagyon szegény író és bíráló az, ki énlages (subjectiv) elfogultsága által, azt, a' mit ír és bírál, ellenmondhatlan igaznak tartja, mintegy ki akarván azt ragadni az ahhoz értők' ítélete alól. Az író és bíráló olly tételes és ellentételes, állító és tagadó elem, vagy hogy *sürgető* úr Van és Nemvan fölötti homályát némi világosítással itt is közelítem, olly *úgy-Van* és *Nem-úgy-van*, melyeknek viszonyulása által közvetítetik a' tudós közvélemény' ítélete, vagy a' valódi Úgyvan. Így láthatni mi multhatlanul szükségeseképeni elem a' bírálat a' literatúrában, csak hogy, a' tagadólagos elemnek, a' bírálatnak, az állító írásból kell észí szoros közvetítés által fejteni, nem pedig akar pusztán nézés, akar legfőlebb értelem-elvonás, vagy pedig talán csak külső, mintegy erőműi szemközt állítás által, ennek ellentétetni, mert az illyen erőműi, nézéses, és értelem-elvonásos bírálatot, mint valólag nem is bírálatot, az írásból tagadólagosan nem fejlőd, a' tudós ítelő megveti, amabból pedig tartalmas és méltányos ítéletet közvetít.

Teljesen meg lévén ezen elvnel fogva győződve a' felől, hogy a' tudós közvélemény a' hegelismus' eleme melletti állításomnak, és s. úr tagadásának viszonyítása után, bennünket megítelt, annyival inkább, mert ezen tárgyban mind *Taubner* (Bírálati vizsgálatok Hegel' bölcselkedése fölött), mind *Szeremlei*, főleg a' második, az elsőnél sokkal szerencsésebb közlésében (l. Figyelmező' 1839. 4. sz.) elég helyes fölvilágosítást adtak; mindazáltal, mivel a' Hegel' philosophiájából, mintegy életműves egészéből egykét szót kikapni, azt fölhajítani, 's labdaként sürgetni nem lehet, 's illyeket az egésznek fölfogatása nélkül fölvilágosítani szinte lehetlen; s. úr ezen újabb sürgetésében bővebb fölvilágosításra adván alkalmat, ezt méltányolni nem csak el nem mulasztom, de sürgetésiért köszönetet mondok, 's azt továbbra is kérem, 's ezennel s. úr' legújabbí gáncsaiból, mint állításokból, az én nézeteimet, mint tagadólagosokat, fejvén ki, a' kettőnek viszonyítása után a' közvetítés önkényt fog kifejleni, 's ez az, mit a' tudós közvélemény helyesnek, vagy helytelennek ítelend, — mint fölöttünk álló. Egyébiránt, mielőtt a' tárgyhöz fognánk, egyre kívánom a' kérdéses tárgy' körén kívül, figyelmeztetni s. urat. A' sürgetés' elejéből az jön ki, miképen s. úr neheztel azért, hogy állító gáncsai viszont gáncsolatnak, vagy tagadósokká tétetnek, 's azokból nem inye szerinti következtések húznak le. Édes s. úr! A' Hegelféle philosophia mindig ezen fogalmokon, — meg pedig szakadatlanul, — mozog egész a' végetlenig; *állítás, ebből tagadás, közvetítmény*, ez ismét *állítás, ebből tagadás, közvetítmény* stb. Itt nincsenek salto mortale-k; itt minden fogalom a' másikkól fejlődik, és ha nem inyszerint fejlődik ki, azt ellenkezővé kell fejteni, nem pedig azért neheztelni, 's mást fellengző, és szétzúzni akaró autádiával, megtámadással stb. vádolni. Hol vette s. úr magának azon jogtalan követelést, hogy állításait ellenkezővé fejteni nem szabad, főleg midőn mást gáncsol 's más' állításával nincs megelégedve? Gondolkodjék csak, mi ez? Egyébiránt a' dologhoz! mely körül s. úr

következő tévelyeit renddel ügyekszem fölvilágosítani:

I. Mik történtek a' hegelismus' tárgyában s. úr közt, és közttem (l. Athen. 1838 I. 21. 46. 49. II. 40. 41. 45. és 1839. I. 2. számokat) a' közönség előtt ismeretes. Az *Újabb sürgetésben* s. úr, az általam neki kimutatott elvtévesztést akarja rám visszatorlani, idézvén szavaimat, mik szerint a' közvetlen Vanon a' külvilágot értettem, hozzá vetvén ezen állításához azt, hogy a' „de behaló gondolkodás által eszmékké emelendő“, a' dologon semmit sem változtat, mert a' szó nem arról van, hogy a' Van mivé leendő, hanem mi? Ez s. úr' első gáncsoló állítása és törekvése. Mellozván azt, hogy s. úr azokat, mik ezen tárgyban (Athen. 1838. II. 45 és 1839. I. 2. sz.) az előzők' fölvilágosításaul mondtak, nem használja, hanem, mindig hátra megy, — bár csak Thalesig menne! — ismételjük, hogy a' *Van* a' legtisztább, legelvonatb, legegységesebb közvetlen eszme a' gondolkodásban, természetben és szellemvilágban, de azt közvetlenségéből mintegy állító, közvetlen tünekezéséből, a' közvetlen tünekezőnek belső gondolathatározása, — így ennek közvetítése által tagadólagossá, vagy *Nem úgy vanmá* kell fejteni mint közvetlen föltűnik, azonban hogy a' *nem úgy van* csak egyoldalú tagadásban ne maradjon, ennek a' közvetlen Vanra kell ismét visszahatni, vagy mind a' közvetlen Vant, mind a' közvetett *Nem úgy vant* viszonyítani, ezek közvetítik aztán a' valódi tiszta elvont egyetemes eszmét a' gondolkodásban, természetben, és szellemvilágban. — Ebben az értelemben mondám én a' külvilágot is Vannak, valamint mindent, a' mi gondolkodásunk' tárgya, de belső gondolathatározások által valódi eszmékké emelendő, — mit a' „de behaló gondolkodás által eszmékké emelendő“ szavakkal fejeztem ki, mik s. úr' nak a' fentebb mondott okért a' dologon semmit sem változtatnak! Jó lenne azt, a' min az egész megfordúl, könnyedén semminek venni!!! Ez az én állításom, vagy inkább s. úr' első állításából kifejtett tagadásom. Viszonyítsuk már s. úr' állítását, 's az én abból kifejtett tagadásomat egymáshoz, közvetítetik-e rámm ebből elvtévesztés, ki most is azt állítom, hogy a' külvilág is, egy eszmei közvetlen Van, de a' fentebb is kimondott értelemben? és vajjon ezen nemü közvetlen Vanból húztam-e én le értekezésem' több fogalmait, 's nem inkább a' gondolkodási (logikai) Vanból-e? így elv-e ez? és elvtévesztés-e? nem inkább s. úr' felé közvetítetik-e a' philosophiai tévely, még pedig már most vagy szorultságból ellenmondási, vagy pedig a' dologhoz általános nem értési? mert fölvilágosítást sürgetni 's ollyat a' millyet s. úr' énlagessegehez képest kapni, mégis azt mondani, hogy nem az a' kérdés: mivé leendő a' Van, hanem mi? ez vagy Hegel' philosophiájának általános nem érthetőségét teszi föl, a' történet felvilágosítások után is, úgy hogy s. úrról azt lehet mondani, mit *Marbach* mond *Ritter*ről, hogy tudományosságával kérkedve Hegel' fölötti ítéletet mond, azon *Ritter*, ki mint philosoph *Thales*' álláspontjára sem jutha még (*Tudománytár*, XX. k. l. 312); vagy pedig s. úr' sürget, de azért nem sürget, mi ellenmondás,

még pedig dualistikai értelemben, miből kivergődni nem lehet. Hát ennyivel megelégedett volna-e s. úr, hogy a' Van = Van?

2. Azt mondja s. úr, nekem a' Van = Semmi, 's ebből kettősdí tétele és ellentétele után egészen egy rend semmit hűz le, például, gondolat = nem gondolat stb stb. Ez s. úr' állítása. Nézze meg még egyszer s. úr azt a' közvetlen tűnekező Van = Semmi kitétel, olvassa meg annak lehozását, gondolkodjék a' fölött behatólag, meglátandja, hogy az nem kettősdí és alaki logikai (formális logikai) tétel és ellentétel; hanem ott az van kifejtve, hogy a' közvetlen Van' belső gondolathatározásai után közvetlenségéből nem Vanná, vagy nem azzá tételik, a' mivel közvetlenül föltűnik. Ez a' Van mondatik ott semminek. — A' mi megvalloim nyelvünkben a' német Nichts-ból általam is igen helytelenül van semminek mondva. Helyesebb azt Nem-vannak mondani. Látja s. úr, ez épen olly könnyű, mint ha valamely közvetlen eszme fölött gondolkodunk, és első tekintettel úgy találjuk, hogy az úgy van, mint gondolkodásunknak közvetlenül föltűnik = *úgy van = állítás*, de szorosabban belső gondolathatározások után vizsgálván, úgy találjuk, hogy nem úgy van, mint föltűnt = *Nem úgy van = tagadás*. Ezen tagadást és előbbi állítást viszonyítván, végre úgy találjuk, hogy szükségesképen és valódiilag *úgy van = valódi van, lévő*. Látja édes s. úr, milly könnyű és természetes, de azért, milly szoros gondolkodás ez? És ezek az elvtévesztés fölötti vizsgálódásban mind megvannak, ha nem épen olly hosszasan is, mint itt; mert én azt gondoltam, hogy ha a' Hegel' philosophiáját nem értővel is, de érteni akaróval van dolgom. Ez az én *tagadísom*, mint látszik, s. úr' állításából kifejtve. Viszonyítsuk már ezt s. úr' állítására, közvetítetnek már ebből azon Zenoféle antinomiák, melyeket s. úr le akar húzni? Nem a' tételen és ellentételen felül emelkedő legszorosabb gondolkodást akar-e a' Hegelféle philosophia megalapítani? Itt is a' viszonyítás nem inkább s. úr' állítása felé nyomul-e azon közvetítménnyel, hogy teljes bölcsesége az alaki logikában van? a' mi magában jó, de szemlélődésre nem elég. Az alaki logica előtt nyílik meg a' kettősdítség. Ez gondol valamit, de azért valódiságáról kéteskedik. Ez előtt érnek az illy állítások könyv = nem könyv stb

3. Azt mondja s. úr, hogy a' b. e. Gorgias 107 éves koráig törte fejét a' Van = Semmi ellenmondás' eltörlesztésén. Ez s. úr' állítása. Az előző pontban kifejtettük, miképen az érintett tétel s. úr' alaki logicája, és ebből fejlődő kettősdí philosophiája után ellenmondás, nekünk pedig valódi eszmeül közvetítendő ellentétel. Ez volt az a' b. e. Gorgiasnak is, ha nem egészen a' mi értelmünkben is, mit szabad legyen s. úr' engedelmével Hegel után bizonyítani, ki, Gorgiasnak három részekre osztott természet fölötti Dialecticájáról így ítel: „Es handelt sich hier um die speculativsten Momente von Seyn und Nichtseyn, von Erkennen, und es ist kein Geschwätz, wie man sonst wohl glaubt“ (Gesch. d. Phil. II. B. S. 37). Látja édes s. úr, Gorgias is ismerésre törekedett a' Van' és Nem-úgy-van' ellentétele által. Azonban olly hangulat tűnik ki s. úrnak ezen pont

körül sorairból, mint ha a' sophistákat egészen botoroknak tartaná. Hát Periclesnek, és az ő nagy századának létesítésére nem Protagoras és Gorgias tettek-e legtöbbet? vagy az előző idők' hatását is tekintetbe véve, nem egyedül ők hozák-e létre az első görög nagy kort? még azt is meg lehet említeni, hogy Gorgias előtt már Heraclit is szolt ezen tárgyról, és az sem s. úr' kettősdí értelmében: *παντα ειναι, και μη ειναι* (Arist. Metaph. IV. 7) *εδεν μαλλον το ον, τω μη οντος ειναι* (Aristot. Metaph. I. 4). Ezek az én tagadásaim s. úr' állításából kifejtve, 's viszonyítsuk ezeket egymásra, nem az közvetítetnek-e ebből, hogy még Gorgias sem olly botor értelemben vette a' Vant és Nem vant, mint s. úr akarja, hanem az által ismerésre törekedett? annyal inkább már illy botoroságon: Szántó' szobra = Nem Szántó' szobra, csak kettősdí rendszerű, az is átalakodott, állapodnék meg. (Vége következik). **Warga János.**

— *Reisinger' történeti táblái ügyében.* —

A' Figyelmező' 13ik számában megjelent két recensióra, melyek az általam közrebocsátott történeti táblákat illették, szükségesnek találok, hogy e' fölvilágosító magyarázat következék.

Teljesen meg lévén győződve Jacotot' egyes javaslatinak gyakorlati fontosságáról, melyek az ő minden oldalról a' képzetszövetkezés' törvényeire alapított tanítói rendszerében *) foglaltatnak: több év óta kívántam a' történetírás' mezején egy olly tömött 's némileg Wachsmuth prof. **) módjában készült munkát, mely a' világtörténeti eseményeket röviden, 's időrendet követve, ne csak érintse, hanem azokat egy közös folyamathoz egyesítetten képszerűleg terjeszse előmbé; mert csak illy munka' segédelmével gondoltam legbiztosabban kivihetőnek azon nehéz foladatot, mely szerint a' *világtörténet' egész mezejét, fő momentumáiban fölfogni, és azt belsőleg át kell hatni*. Szándékom volt egy illy munkát adni, melynek kidolgozásánál tehát nem csak arra kelle ügyelni: hogy az *átnevezést könnyítsem*; hanem, a' mint ezt az imént említett tanításmód' szelleme kívánja, úgy kelle a' dolgok' elrendezését alkotnom: hogy azok először az emlékező tehetségbe erőltetés nélkül fölvétethessenek, azután pedig biztos alapiját tegyék a' történettudományban eszközözendő további haladásnak. Hogy pedig ezt annál ohajtottabban véghez vihessen, a' főlebb megielett képzetszövetkezés' törvényeinél fogva lehetetlen volt czélirányosb módot választanom, mint a' *rokon tárgyak' csoportozatnemü összerakását*. Ezek után hiszem, hogy az, ki Jacotot' tanítói rendszerével csak némileg is megbarátkozott, könnyen fog az általam választott álláspontra fölhelyezkedni.

*) Enseignement universel par J. Jacotot. Paris 1830 (Németül J. P. Krieger-től. Zweibrücken 1833). — Jacotot's Universal Unterricht nach dessen Schriften, und nach eigener Anschauung dargestellt von Dr. J. A. G. Hoffmann. Jena 1835. — B. Lützelberger, Reisefrüchte gesammelt auf der Wanderung in eine Jacotot-Schule. Altenburg 1837. — Conversations-Lexicon der neuesten Zeit, und Literatur (Art. Jacotot).

**) Leitfaden zu Vorlesungen über die allgemeine Weltgeschichte. Leipzig, 1833.

Az eddig előadottakból következnek: 1) hogy álláspontomat szem előtt tartva, nagyon *fokszertele-nül* történt, midőn az én tábláim Las Cases, Véhse, Petrovits, és másokéival azon egy rendbe állítottak. Hogy ezen tisztelt férfiak táblái az enyéim-től egészen különmemű sajátságokkal bírjanak, azt én magam őszintén megvallom; nem is volt soha szándékom, hogy velök e' pontban versenkedjem. En a' táblai formát leginkább azért választottam, hogy így az *időbeni térvizsny* valami által megérzéketessék. Ama' mérték tehát, melly szerint a' közdivatú synchronistikai táblák méltányoltatnak, ez enyéimre teljességgel nem alkalmazható. — 2) A' H. M. tisztelt úr kívánságát, hogy tábláimat röviden kinyomott reflexiókkal nagyon jó lett volna megköviteni, úgy tartom, eléggé kielégíthetik ama' *vezéridek*, mellyek az egészen keresztül hatnak, és mellyek, az 51 úr kifejezéseiként, az *eseményeket összekötik*. Illyen a' többi közt: *Roma orbis domina, dives, sed male morata* etc. — 3) A' helyett, hogy ez úttal fejtegetésbe bocsátkozám azon kérdésnek: ha vajjon a' honi álláspont legfőbb legyen-e még a' tudományban is? most elégnék tartom, ha a' tisztelt 51 úrnak nyilvános köszönetet mondok jóakarátú útba-igazításaért, mellyet nekem a' magyar dolgok körül adni sziveskedett. Ohajtandó, vajha tudós tollából hasonló észrevételek folytak volna a' külföldi történetekre nézve is! Egyébiránt én is, hozzá hasonlólag, ohajtom azon közel időpon-tot, mellyben alkalmam lesz egyfelül észrevételeit használni, másfelül pedig őt illőleg arra bírni, hogy egy kissé barátságosan hivatkozását ő Föls-özvegy királynénk' szavaira legalább az én törté-nettudományom' ügyében visszavonja. — 4) Igaz ugyan, hogy tábláimban az újabb kor' politikai esz-meinek kifejezésére *rövidség okáért* én is eltem nem tisztán latin, valamint olly geographiai ne-vekkel, mellyek az élő szokástól eltérnek; de gon-dolom, erre mind választott álláspontom, mind pe-dig az által eléggé fölszabadítottnak ítelhettem ma-gamat, mivel ezt más, köztisztelőben lévő, férfiak is tettek: mint például *Pécseley*, „Summarium histo-riae recentioris Europae“ munkájában Szeged. apr. 6. 1839.

Reisinger János, prof.

Magyar dolgok külföldi munkákban.

— „Der Freimüthige“ német lap m. é. aug. 30-d. ezeket írja *Jósika Miklós Abafia* ism. r-tetésének alkalmával (Tremund' ford., Lipcse 1838. I. Figy. 1838. 400. 's köv. és 601. 's köv. szel.): „Csak mintegy húsz év óta létezik a' külföldre nézve magyar nemzeti literatura, noha ez is csak zsengekéből áll. De miután most a' magyarok, szel-lemi erejök' öntudatára vergődtek, úgy látszik, serényen és határozottan fogtak ama' dicséretes munkához: magoknak a' költészetben Európa előtt jó hírnevet szerezni. Ezt mutatja a' főleg gróf Széchenyi István' sürgetésére felállított magyar academia, melly gazdagon (?) alapítva, azon kife-jezett szándékkal lépett e'lethe, a' hazai nyelvet és literaturát emelni; ezt mutatják az 1825. és 30iki országgyűlések' határozatai, mellyek hasonlókép a' hazai szellem' fejlődése' előmozdítását irányoz-

zák. De mindenek előtt költők 's írók' egész sora tartozik ide, kik szellemök' életfrissége' bizonyít-ványaiként számos költői szüleményekkel nevelék a' literaturát. Kazinczy és barátjai olly lyricával léptek fel, melly a' legszebb reményekkel kecse-gtetett; következtek epicusok és drámaírók, 's az utóbbiak között Kisfaludy Károly és Sándor. Ká-roly, Aurorája által szép számát gyűjté maga köré az íróknak, 's az olvasó közönség, melly addig csak külföldi művekben keresett eleményt, meg-kezdellé a' honit, 's örült az illatdús kert' felvirulásának. 'S előtermett már most a' szorgalom és lelkesedéssel művelt földből a' nemzeti törté-neti regény is, de senki sem aratott elődeinél, kik közé Kisfaludy K. és Fáy tartoztak, több tapsot, mint a' nemzeti életű 's kedélyű mélységű *báró Jó-sika Miklós*, ki ebbeli teremtményei' sorát az e-lőttünk fekvő „Abafia“val nyitotta meg, 's legújabb munkájában: „Az utolsó Bátor“ egy szép hazai képet állita ki. A' fordító e' regény után még töb-beket kíván adni ugyanazon szerzőtől, 's én kí-vánom, hogy a' közönség szép igyekezetét szive-vesen vegye... Ne akadjon meg benne senki, ha a' magyar Scott' első munkáját a' fordító is némi szélességgel vádolja: én e' szélességet nem talál-tam olly tetemesnek, millyen Scotté, kivált for-dításokban. Abban se akadunk fel, ha Jósika itt ott elméletet vegyít be; e' hibát leljük Bulver-nél is, ki nem áll valamely literatura' kezdetén. J'. Abafia teli van nemzeti sajátságokkal, 's a' könyv egészen arra való, hogy velünk mind a' költő tetemes talentumát, mind amaz ország' re-gényes kincsei' kimeríthetlen sokaságát gyanitassa. A' magyar romantica' e' bélyege kedves lesz az olvasónak, még azon vonalokban is, mellyek Fran-czia- és Németországból eredtek“.

— Jósikánk mellett a' külföld — ki hinne! — ugyan gyönyörködik még Sobriában is! Amaz, ál-talunk is a' maga idejében említett, ráfogólag ma-gyarból fordított regény: *Georg Schobri der Ränberhauptmann in Ungern. Ein Charakter-gemälde (?) der neuesten Zeit. Nach d. Ung. des Ladislav Hölös Székely bearbeitet u. her-ausgegeben von ** ** Zwey Baende* „most má-sodszor is megjelent Klein Ernesztnél Lipcsé-ben. Ára ezen zsebkönyv-rétű 23 ivű kiadásnak (az első 8r. volt) 2 ft. 15 kr cp. Mulatságosak a' kiadó ajánló szavai: „E' haranjja' merészsége őt a' legújabb időben *historiai személylyé* alkotta 's egy ideig *Europa*' figyelmét vonta magára“. — Tudjuk, hogy francia vigjátékhöz is szolgálta-tott Sobri uram tárgyat! melly nem csak Párizsban, hanem Berlinben is játszatott, sőt nyomtatott is. Jó étvágyat!

S. F.

— *Atila-émlék*. A' külföld egy idő óta nagyobb figyelemmel kezd lenni Magyarországra mint ed-dig, 's általában jobban értesíteti magát hazánk' dolgai felől: de azért lapjai nem tudnak megsza-badulni azon szánakozást érdemlő nyomorúság-tól, hogy a' magyart sületlen anecdotákkal, eset-len elménczkedésekben ügyekeznek gúny' tárgya-vá tenni. Illy szegény koholmányt találunk leg-újabbban a' lipcsei Eilpost' Salon nevű melléklap-jának 17. számában, mi annál meglepőbb, mivel ezen lap' új szerkesztője Stoll Ferdinand egyeb-

iránt az ügyesebb szerkesztők sorába tartozik. „E napokban, úgy mond a' nevezett lap, egy körlevél forgott Pesten, mellynek foglalata egy a' kecskeméti pusztákon Atilának állítandó emlék. Egy Atila-társaság állott össze, melly pénzajánlatokat fogad el, és egy ügyes szobrászt keres. Az emlék Atilát rövid pipaszárral szájában és pödrött bajusszal (mit gewichstem Schnurbarte) fogja ábrázolni. Reménység van, hogy Németországban is lesznek részvevők ezen dícséretes vállalat iránt, annál inkább, minthogy sok magyar vett segédelmi részt a' Cheruscus' emlékében“. Ki nem látja, hogy ezen hírközlésben a' rövid pipaszár és a' pödrött bajusz az, a' min nevetni kell? Jó szerencsét Stoll Ferdinand úrnak ez újdonság elménczéséhez! vagy talán bosszú akar ez lenni, a' miért mi a' német Arminius' oszlopához nem adózunk?

Sz.

Külföldi necrolog 1838.

Első közlés.

Stüwe Fridrik candid. † Berlinben, huszonöt éves korában. Ismeretessé lön a' göttingeni tud. társaság által koronázott pályamunkájával: *Die Handelszüge der Araber unter den Abassiden*, Berl. 1836.

Wilder Jan. Ker. nürnbergi pleb., szül. 1783, † jan. 16. Ismeretes mint költő, izlett bírő rézmetsző, de főleg mint szerzője következő, a' művészettörténetre nézve fontos munkának: *Der Sammler f. Kunst u. Alterthum*.

D. Walch György Lajos, archaeol. prof. Greifswaldban, szül. 1785, † jan. 20. Ritka ismerője a' classicaí régiségnek, 1815ben kiadja: *Emendationes Livianae*; 1828ban Tacitus' *Agri-coláját*, sokban változtatott, de alaposan kimutatott textussal, nagyon szoros és azért kemény és helyenként homályos fordítással, 's felette nagy becsű jegyzetekkel. Ezután szinte Tacitus' Germania-jával foglalkodott, de eddig csak textusa jelent meg; számos studiumok hozzá, hátrahagyott irományai között találhatnák.

Fuhrmann Vilm. Dávid hammi ev. pred. szül. 1764. † jan. 20. Egy, a' tudománytörténet körül érdemet szerzett férfi. Említendők itt töle a' sok közül: *Handbuch d. theol. Lit.*, mellynek második, három kötetű kiadása 1818—21. Lipésben jelent meg, 's Iserlohnban 1836. változtatott alakban jött ki; *Handb. d. class. Lit.*, 4 köt. Rudolstadt, 1804—10., 's rövidebben, 2 köt., 1816., egyben 1823; és *Handwörterb. d. christl. Religions u. Kirchengeschichte*, 3 k., Hala, 1826—9.

Bárá Herder Zsigm. Aug., szász kir. fő bányakapitány, fia a' nagy nevű Herdernek, szül. 1776. † jan. 29. De iura quadraturae metallicaé 's a' termész. tímsórol szóló könyvei jelesek.

Bárá Moll Károly; bajor k. titk. tan. a' müncheni acad. math. phys. osztálya' titoknok, szül. 1760. † jan. 31. Számos rovarani 's bányász- és hadtudományi dolgozásai, 's az utóbbi osztályra alapított és sok esztendőig folytatott folyóirata nevének dícséretes emlékezetét tartják fenn, 's a' komolyabb tudományok benne egyik csillagokat látták letűnni.

Köhler Henr. Kár. orosz cs. val. statustanácsos 's a' sz. pétervári acad. tagja, a' híres archaeológ szül. 1765. † febr. 3. Már 1794. jöttek ki az orosz cs. metszettkő-gyűjteményről észrevételei; egyebek az academia' évkönyveiben, némelyek külön is, név szerint igen nevezetesekek: *Untersuchungen über Sard, Onyx u. Sardonyx d. Alten*, Gött. 1801.; *Die Ehre der Bildsäulen bei d. Griechen*, Münch. 1820 stb. A' Déli-Moszkorsországban évenként gazdagabb és fontosabb archaeologiai fölfedezések' tekintetében e' jártas férfiú' halála valóságos csapás a' tudományra nézve.

Bucholtz Ferencz austr. cs. státuscanc. tanácsos, szül. 1790. Münsterben Westphalenben, † febr. 4. Még 1819ben lépett fel a' történetvizsgálás' mezején, Lambertus v. Aschaffenburg feletti irományával, 1821ben a' „Wiener Jahrbücher“eket szerkesztette, de élte' fő feladásává I. Ferdinánd' történetét tette, mellynek csakugyan tizenkét esztendő szánt: a' levéltárak' átnézésére, mellyekben tárgya' felvilágosítását reménylé, saját költségein sokféle utazást is tett, és szerencsés volt, ha beteggyáiban is, a' nagy munka' 9. és 10d. 's egyszersmind utolsó kötetét befejezni. Hogy az a' m. történetekre is fő nevezetességü, magában értetik.

v. Meddlhammer Albin János, a' literatúraban *Linden, Ellrich August*, mint vigjátékiró *Albin* néven hazánkban is ismeretes, szül. Brüsselben aug. 24d. 1777 (v. 79), eleinte austr. katonatiszt, sok mozgalmu élet után Berlinben 1820 mint nyelvtanító telepedett le; † ugyanott febr. 8. Tőle van amaz ismeretes: *Die Ungarn wie sie sind*, Lipese, 1831. utóbb másodszor is Berlin, Vereinsbuchhandl.; és: *Genrebilder aus Oestreich u. d. verwandten Laendern*, L. 1832. Vigjátékai: *Mesterség és természet*, *Nőszerelem*, A' veszedelmes nagynéne, *Vegre mégis jól tette*, A' rózsák stb legtöbb német színen, sőt némelyek a' magyaron is megfordultak. 1826. neve alatt olasz nyelvtant adott, 's különféle álnevek alatt több széplít. folyóiratok' dolgozó társa volt.

Poselger Fried. Tivador, prof. a' berlini hadiskolánál, az acad. tagja, szül. 1771, † febr. 9. A' tudos világ őt mely gondolkodásu mathematicusnak ismeri: *Statics elementa*; *Allg. Grundsätze von Gleichgewicht u. Bewegung*, 's egyéb munkáiból.

Clossius Valter Fried. orosz statustan. és törv. prof. Giessenben, szül. 1796. † febr. 10. Főleg a' római jog' tudománya körül nagy érdemeket szerzett férfiú. Munkái: *Specimen descriptionis cod. manuscr. digesti veteris*, 1817. 's bővebben ez: *Comment. sistens cod. quorundam MSS. digesti veteris accuratorem descriptionem*. Weimar, 1818. Két évvel utóbb fedezte föl az Ambrosiana bibliothecában a' Theodosius' codexé' amaz eddig ismeretlen, 's nem fontosság nélküli töredékeit, mellyeket Tübing. 1824. ki is adott. Orosz utja' némely eredményeit I. De vetustis nonnullis membranis in bibliothecis rossicis aliisque vicinis extantibus, 1827. A' Schrader által Tafel és Maierrel kiadott *Corpus iuris civilis*-nek is, mellynek első része 1832. jelent meg, főképp critical részében dolgozott.

D. Rixner Taddé prof. szül. 1763, † febr. 10. Munkái közül nevezetesebbek: *Aphorismen d. ges. Philosophie*, Landsh. 1809, Sulzbach, 1818. 2. köt., és *Handb. d. Gesch. d. Philosophie*, 3 k. 1822. másodszer 1829, mely több egyetemekben nyilvános leczkéek' alapjául is szolgált.

D. Heinrich Károly Frid. bonni prof. 's a' philol. seminarium' direct., szül. 1774, † febr. 20. A' nagy érdemű philolog' jelesb munkái: *Musaeos* kiadása, Hannov. 1790., *Obss. in auctores veteres*, 1794., melyekben igen becses criticaí jegyzések Pindar, Theocrit, Hermesianax, Philetas 's más költőkről; szinte ilyenek Heerennél: *Bibl. f. alte Lit. u. Kunst*, 's a' „*Neue Bibl. d. sch. Wiss.*“ gyűjteményben; Hesiod' *Scutum Herculis*-ének kiadása, 1802; Crammerl Cicero' újon fölfedezett beszédei: pro Scauro, pro Tullio, pro Flacco, 1816; 's több becses programmok, mint: *Herma-phroditum origines et causae*, 1805., in *Juven. satiras*, 1806 és 10., *De diasceuasis homericis* 1807, *Explan. horatianor. proem.* 1808, *Dé J. Pompon. Sabino*, 1824, 's egyéb, hosszú nyavalygása miatt be nem fejezett munkálatok.

Báró Silvestre de Sacy Antal Jakab, Párizsban keleti nyelvek' prof., a' széptud. acad. titoknok a' Franciaország' pairje, szül. 1758. Párizsban, hol atyja jegyző volt, † febr. 21. Korának e' legnagyobb orientalistája' sok munkái közül csak arab nyelvtanát és anthológiáját, 5. köt. 1806, 10., említjük, az *Abdollarif* fordítását, általános grammaticáját, és számos emlékiratai közül: *Mémoires sur diverses antiquités de la Perse*, 1793.; *M. d'histoire et de littér. orient.*, 1818; 's az acad. évkönyveiben kijötteket.

Pölitz Kár. Henr. Lajos, a' híres lipcei prof., hesseni titkos tanács, 's 1834. óta az erkölcsi és országtudó' francia academiájának levelezője, szül. 1772., † febr. 27. Pályája' elsőbb éveiben írói munkássága leginkább a' philosophia, 's philol. historiája, német nyelv és literaturának volt szánya, utóbb a' történeti 's polit. tudományoknak, 's közöttünk is főleg ezek, 's különösen Hbueh d. *Weltgeschichte*, 4 köt., és *Die Staatswissenschaft* ten im *Lichte unserer Zeit*, 5 k., ismeretese.

S. F.

Ítélet alá bocsátás.

Csaplovics, legújabb erőlködéseiben („A' penna-hareztól“) a' Figyelmező' több számaiban tett ellenvetéseimre semmit sem felelvén, de nem is felelhetvén; sőt azon egykét szó is, mire utal, tökéletes elcsavarás és ráfogás lévén (így p. o. minden született embernek vagynak természetjogai, mert azok őt a' természeti jognál fogva illetik; továbbá a' „tacendá“nak (Csaplovics szerint), valamint a' mentalis reservatának (Csató szerint, ki Csaplovicsot azzal védé, hogy ő „komolyan más akart“ mint a' mit beszélt) becsületes emberek között helye nem lévén; végre szokott „illedelemes és mivelt emberhez illő“ kifejezéseit, millyenek:

marás, ugatás, szemtelenség, orczátlanság, lator állat, literariai pórserég, kóborló természetjogász, goromba fizető, hazudság, proccitás, buta és szemtelen, Lump“ stb (mind ez egyetlen egy levelen és többször is ismételve, minden esetre pedig az Orosz-Százd' szellemében) eredetükhöz visszaigazitván; hamis suppositumait pedig, mint „ifjú ügyész“ (bár az volnék! de ritkulo 's majd majd őszülő hajaim, nagy bosszuságomra mind untalan eszembe juttatják ma-holnap negyvenre kerekedő diszes koromat! de ügyész sem vagyok, hanem csak ügyvéd, t. i. a' jó ügy' védője; ki oklevelet is csak becsületért szerzettem, mert a' gondviselés, iparom után is olly állapotba helyez, minélfogva sem ügyészkednem, sem senkit szolgálnom, kivén a' kegyelmes királyom, 's édes hazám kívánandáná, semmi szükségem) tökéletesen megsemmisítvén — az érdemes olvasót, ha ugyan szükséges, főlebbi vitatkozásainkra egész tisztelettel útasítom, 's a' tárgyat az ügy' érdemében (hogy t. i. a' természetjog-e bolond, vagy pedig ezt állítani? és H. Grotius, Kant, Krug, 's a' velők egy értelemben levők, mint a' többek között Cicero, Verböczy stb zavart agyúak-e, vagy ki ezt vitatja?) — fentartván netalán a' fentartandókat — ítélet alá, azaz a' közönség' ítélete alá, bocsátom.

Jogi.

Literaturai mozgalmak.

Budán, a' m. kir. egy. bet., acad. költségen megjelent apr 30. a' *Tudománytár*' negyedik, vagyis aprilisi füzeté, illy tartalommal: 1. Ertekező rész. 1. A' szépizlési rokonságokról 3d. czikelye *Briedl Fidélné*. 2. Sárospatak, 2d. közl. *Podhradczky*. 3. Lakodalmi szokások Verőcze' felső vidékein, *Hobliktól*. 4. Drugeth Bálint' naplója folytatva. 5. Okleveles tordalek *Luczenbacher-től*. II. Literatura: 1. Francia ifju literatura, francia bírálók által felvilágosítva. 2. Criticaí szemle a' philosophia', és szépliteratura' körében. 3. Bibliographia. 4. T. társaság.

Pesten, Heckenast Gusztávnál megjelent ugyanaz nap: *Jósika Miklós' regényei*. IX. X. XI. és XII. kötet, vagyis: *A' csehek Magyarországnban*. Korrajz I. Mátyás király' idejéből. Négy rész. Ára 4 ft. ep.

Ugyan annál, Landerer' bet.: *Világ' közönséges historiája*. A' legrégibb időktől a' jelenkorig. Irta K.... ky F. III-d. kötet, ó történetek. n8r. 350 lap, füzve 1 ft 20 kr, velinen 2 ft 20 kr. ep.

— Horvátország is mozog. Zágrábi könyvnyomtató és árus Suppan Ferencz *Croatia* czim alatt indított meg egy német havi iratot, mellynek tartalma: beszélyek, költemények, hazai tárgyak, egyveleg; ára a' 3½—4 ivnyi 12 füzetnek 4 ft ep. A' jelentés kissé ügyetlenül 's nem is eléggé hibátlanul van írva, 's a' próbafüzetnek szalma szaga van, de papiros, nyomtatás és elrendelés, mondhatni, példás.

Az Athenaeumból hetenként kétszer, úgy mint csütörtökön és vasárnap, jelenik meg egy ív; társából, a' Figyelmezőből, minden kedden egy ív, velinen. Ára a' kettőnek helyben kihordással, 5 ft; postán, nyomtatott boríték alatt 5 ft. 48 kr. cp. Évnegyedenként is válthatni példányt 2 ft. 30kr. és postán 3 forint. Kiadó hivatal Pesten, Zöldfa utca, 267. sz.

FIGYELMEZŐ.

AZ EGYETEMES LITERATURA' KÖRÉBEN.

Kiadó szerkesztők

SCHEDER, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ **BAJZA**.

HARMADIK ÉV

Pesten.

Május' 21. 1839.

20. szám.

Tartalom. Hazai literatura. Drámák. Eredeti játékszin, kiadja a' m. t. t. VII. köt. Az atyátlan, Tóth Lőrincztől (*Szontagh Gusztáv*). — Külföldi játékszin, kiadja a' m. t. t. XIV. és XV. köt. A' zászlótartó, A' levelezők, Ész és szív, Kénytelen házasság Schröder, Steigentesch és Molière ut. Molnár, Külkey és Kazinczy. F. (*D. Scheder F.*) — Állítások, vélemények, felvilágosítások. A' hegelismus' tárgyában az „újabb sürgetésre“ (*Warga János*).

HAZAI LITERATURA.

Drámák.

(Folytatás).

7) *Eredeti-jatékszin. Kiadja a' magyar tudós társaság. Hetedik kötet. Az atyátlan. Szomorújáték 5 felv. Irta Tóth Lőrincz. Budán, 1839. n12r. 140 lap. Velinen, csinos borítékba fűzve, 36 kr. ep.*

Hazánkban a' literaturának egy ága sem dicsekedhet azon pártfogással, mellyel drámai költészetünk: a' szomorú és vígjátékok az academiától évenként felváltva díjakkal tiszteltetnek meg; szinte ezen nemzeti intézetünk fordítatja saját költségein a' külföld' jelesebb műveit, mind a' literatura', mind a' színpad' számára, 's színházunk az eredeti darabokat a' bevétel' egy részével jutalmazza meg: 's mind a' mellett is, mint ha a' költészet' ezen nem felett nem tudom milly gyász sors lebegne, drámai költészetünk nem tud lábra kapni, 's tekintete a' közönség előtt, a' helyett hogy emelkednék, napról napra süllyed: midőn a' nem jutalmazott lyra, hősköltemény és beszély örvendetes virágzásban diszlenek 's becsők a' közönség által elismertetik. Bíráló itt e' tünnemény' okai' fejtegetésébe bele nem ereszkedhetik; miket Blair Hugo' leczkéi' criti-

cájában a' multkor előhordott, csak mellékes ötletek, e' tárgy pedig körülményes vizsgálatot érdemel. Academiánk a' philosophia' háttamaradásának okait, egyik jutalma' tárgyául tűzé ki; miért ne választhatná ezt legalább a' Kisfaludy-társaság egyszer a' magáénak? *) Hogy az opera' egyoldalú 's majd kizáró pártolása a' színjátékra káros befolyású, kétséget nem szenved; de ez másutt is tapasztaltatik, mert a' mostani világ inkább a' zene és ének' világa mint a' drámáé. Gyanus különösen nálunk, hogy a' közönség' részvétlensége az eredeti színdarabok iránt most nagyobb mint színházunk' felállításakor, 's e' lettdologból, szigorú criticus egyenesen azt következtetné, hogy nagy részint drámai műveink' gyengeségéből keletkezett. 'S valóban, mennyi aljas szellemű 's pórias beszédű vígjátékokat kelle eddig színpadunkon szemlélnünk? mennyi szomorú játékokat, miknek characteri idealizált, elvont fogalmak inkább, mint életvalósággal bíró alakok, 's miknek helyzetei az emberek, világforgás 's felsőbb társasági

*) E' társaság' egyik, 1837ben hirdetett jutalomkérdése csakugyan rokon volt ehhez; 's itt nincs egyéb hátra, mint hogy a' korszorított felelet' íróját, prof. Tarczy Lajost, értekezése' kiadására nyilván felkérjük. Szerk.

viszonyok' legszomorúbb ismeretlenségét bizonyítják! Még úgy szólván formátlan darabok is fordultak elő, mint ha a' drámai művészet még fel sem volna találva, vagy tanulmányt nem érdemlene. E' sikeretlenség íróra nézve szinte vérbe ható; kétségbeesésből még magam is drámaíráshoz adom magamat, hogy szerencsés esetben a' dolgon segítsek, ellenkezőben pedig illő visszatorlást gyakoroljak társaimon azon boszankodásért, melyet nem egy eredeti színmű' előadásakor kellett éreznem.

Illy, a' dolgot könnyű oldaláról vevő költők' számába Tóth Lőrincz, a' jelen és eddigelé már hat színműnek szerzője, nem tartozik. Munkáin studium, a' drámai elmélet' ismerete 's szorgalom a' kidolgozásban látható. Az Atyátlanban különösen elégséges cselekvény mutatkozik, az elrendelés művészi, a' bonyolódások drámailag haladók, a' nyelv hibátlan, nemes, dictiója szép 's a' beszélők lelki állapotjaikhoz mért: de mind e' mellett, ha nem csalódunk, szerzőnk' ezen műve sem kerülhet ki egészen a' magyar tragoedia' bal sorsát; gyöngye oldalai a' characterrajzok 's kivált a' csomó' bonyolódása 's feloldásának motiválásá. Lássuk a' történetet!

Angelo, az atyátlan, Rienzinek, a' régi respublicát helyre állítani törekvő híres római podestának apródja, 's ennek hugába Irenébe szerelmes. Születése' titkát, nevelőjén Ursulán kívül senki sem tudja 's ettől mást ki nem sajtolhat annál: hogy Montreal Walter a' norman bércepat' vezére, nemzetségének pusztítója. Ezen Montreal épen Rómában tartózkodik, 's mivel Rienzi gyanítja, hogy a' köztársaság' szabadsága ellen fondorkodik, Angelót bizá meg e' dolog' kikutatásával, ki is szerencsésen eljárván ez ügyben, az egész összeesküvést 's összeköttetést némelly római polgárokkal fölfedezi, elfogatásokban részt vesz 's díjúl Montreal' fejét kéri. Eddig a' darab' folyama helyes 's valószínű, de ezentúl az olvasóban némi, az éleletet háborgató kétkedések keletkeznek. A' harmadik felvonás' végével tudnillik megjelenik Ursula 's tudtára adju Angelónak, hogy a' halálra ítélt Montreal: atyja. Angelo erre kötelessége 's szerelme ellenére azonnal eláll Rienzitől 's a' lázadók'kal szövetkezik, sőt, hogy boszúját annál biztosabban tölthesse, a' semmit nem gyanító Rienzitől elnyeri az őrsereg' vezérletét 's a' lázadás' percczenetében nem csak védtelenül

hagyja lakát, hanem élete ellen is tör, miben csak történetesen nem boldogul. Irené tudnillik, ki a' lázadók' közelgését hallja, 's Angelót hiába törekvék visszatartóztatni, halálra elszántan, bátyja' ruháját ölti fel 's Angelo által tévedésből meggyilkoltatik. Azon közben a' titkos ajtón menekvett Rienzi a' Tiber' partján a' lázadók' kezébe kerül, halála el van határozva, 's Angelo vesztve látván mindent a' mit szeretett 's tisztelt, a' tarpéji szikláról leszökik.

Melly gazdag, szívszagató helyzeteket adó történet! Csak kár, hogy a' harmadik felvonáson túl lélektani valószínűsége iránt bennünk némi kétkedéseket gerjeszt. Alapos-e Angelo' boszúja? Rienzi, úgy látszik, törvényesen, másképp a' zsarnokságra törekvő Montreallal nem bánhatott; 's lehetett-e Angelóban, a' nem ismert atya iránt, annyi fiui szeretet, hogy kötelessége 's szerelme ellenére jóltevője' élete ellen törekedjék? Charactere legalább is igen ingadozó és változékony. Rienzié ellenben, jóllehet magában következetes 's önmagával összeegyező, talán drámailag azon tekintetből hibás, mivel erkölcsi tekintetben tökéletes. Hálnia kellett, 's ez a' költészi igazság' kiszolgáltatásával nem fér össze, 's oka a' polgárok' tette' nem egészen helyes motiválásának is. Egy része közülök tudnillik csupán azért lázad fel, mert Rienzi tőlök adót kíván. E' nélkül kormány általában nem állhat fenn. Szerzőnk egy Washingtonféle alakot akart előnkbe tüntetni, 's ez, tragoediai céltalansága mellett is, kedélyének becsületeére válik: de ha a' historiát szorosan követi, 's Rienzit ugyan jeles embernek, de a' hatalom' magas fokán szédelgőnek, elbizottnak 's fényűzőnek rajzolja, a' szomorújáték' követeléseit jobban elégítheti ki. Az asszonyi characterek továbbá, pusztán szerelmi oldalról rajzolják; Matild, Montreal' 's Nina, Rienzi' neje, csupán szerető nők, 's Irené szerető lány. Legjobb alak Montreal Walter; benne az erőszak' vad, de a' szerelemtől nem idegenkedő embere, jól van személyesítve.

Ennyi gáncs egy, az academiától teljes joggal nyomtatásra méltatott, gyönyörű előadású 's hibátlan szerkesztésű mű ellen, talán felette keménynek fog látszani azok előtt, kik csupán magasztaló bírálatokat szeretnek hallani: de rec. azon bizodalommal viseltetik a' szerző' gondolkodásmódja és characteré iránt,

— kit különben mint háromszoros társát 's barátját is tisztel — hogy feltenni hátorkodik, miként ebbeli őszinte nyilatkozásában, inkább az igazság' oltárára tett áldozatot, mint ócsárlást fog látni. Ez utolsóval e' bírálat valószínűbben másoktól fog terhelteni; 's hogy jóakarukat annál inkább megérdemelhesse, következő két jegyzettel rekeszti be észreveteleit.

Hogy drámai Musánk még gyermekkorát éli, bizonyítja Kisfaludy Károly, ki azt csak nem rég bölcsőjéből emelte ki; mi azonban el nem csüggeszthetne, csak igazán neki bátorodhatnánk a' haladásnak. Azonban, nem tudom, csalódom-e, de nekem úgy tetszik, a' helyett hogy a' művészet' már elért álláspontjáról előbbre lépnénk, rák módra a' dráma' rég leélt szakaiba csúszunk vissza. Múlt számbeli bírálatom jegyzé meg, miként színműveink' nemeit egészen régi görög modor szerint igyekszünk megállapítani, kiküszöbölván a' színjátékot. Egy más hátralépés mutatkozik a' külföldi vígjátékok' fordításában, hol többnyire meg nem tartjuk a' személyek' német, francia vagy olasz neveit, hanem azokat magyarítjuk, szint ezt tesszük öltözetökkel, bele szorítjuk őket czombnadrágba, sarkantyús csizmába, magyar mellénybe, atilába. A' dolog, igaz, egy kis képtelenség, mert a' *characteres és helyzetek* is francziák, németek vagy olaszok; de ezzel mi nem gondolunk, mi őket, nem kérde: lehetséges vagy lehetetlen-e ez? *nemzetiségük*. Ez előtt de már egy kissé régen, hasonló történt más nemzeteknél is; XIV. Lajos idejében, sőt egész a' forradalomig, Franciaországban Nagy Sándor és Caesar parókában, 's az akkora divatos francia öltözetben, cipő és harisnyában jelentek meg; a' német színpadokon a' görög és római matróznak halhéjas szoknyában; 's ezen, most anynira nevetségesnek látszó képtelenség, az által vált némileg menthetővé, hogy a' characterek sem valának aggszerűek, hanem egészen új divatúak. Színpadunkon pedig napjainkban némileg hasonló valami ismételtetik, de még kiáltóbban 's nagyobb következetlenséggel; mert a' lefordított darabok' characterai ellenkezésben állanak az öltözetekkel 's neveikkel, 's azon kívül mi e' különös bánásmódot csak a' vígjátékokra szorítjuk, a' tragoediára nézve egészen ellenkező utat követvén. Helyesen! csak fél szabályok mellett ne állapodjunk meg,

félre a' következetlenséggel! A' szomorújátéknak szintúgy magyarosodni kell mint a' vígjátéknak. Bátran tehát! Bajuszt Nagy Sándornak, hajuszt Caesarnak, az elsőnek hegykén felpödröttet, az utóbbinak hosszabban megeresztett, 's mindkettőnek czombnadrágot, és atilát, és sarkantyús czizmát! — és magyar neveket!

A' dialog' művészi haladása az újabb időkben abban mutatkozott, hogy a' társalkodási beszéd' hiv másolatává kezdé válni, kurta kérdésekre és feleletekre szorítózkodó, 's hosszabb csak ott, hol valamely indulat' kifejtődzése azt szükségessé tévé. Tekintsünk bele komolyabb drámáinkba. Mit látunk? A' személyek' dialogjai felváltva majd nem szakadatlanul 10—20 sorból állanak. Beszélgetés-e ez? Emlekezzünk irás közt a' színre, 's azonnal világos lesz előttünk, hogy illy formák mellett a' dialógnak elkerülhetlenül *szavalássá* kell fajulnia. 'S azután adjanak a' színészek gyors menetet a' darabnak! Milly emberfeletti varázs erővel, ha merem kérdezni? De mit gondolunk mi a' czélszerűséggel, csak ragyoghasunk pompás beszédekben!

Tekintetes szerkesztőség! Még többet mondhatnék, de félek, hogy mint rágalmazót örökre eltiltanak a' dráma-bírálastól *).

Szontagh Gusztáv.

- 8) *Külföldi játékszín. Kiadja a' magyar tudós társaság. Tizennegyedik kötet: A' zászlótartó. Vígjáték három felvonásban, Schröder-től. Fordította Fel-Ápáthi Molnár Sándor, kir. táblai ügyvéd. Budán, a' m. kir. egy. bet. 1838. n12r. 118 l. Ára 24 kr. ep.*
- 9) *Külf. játékszín. stb. Tizenötödik kötet: A' levelezők, vígjáték két felvonásban, és Ész és sziv. Víg. egy felv. B. Steigenteschlől. Fordította Külkey Henrik. A' Kénytelen házasság. Víg. egy felv. Molière után Kazinczy Ferencz, (Jelszó: Docti rationem artis, indocti voluptatem. Quintil). Budán, a' m. k. egyetem' bet. 1839. n12r. 150 lap, ára 30 kr ep.*

Midőn az academia 1831ben, a' jelen drámai gyűjtemény' kiadását elhatározta, a' literatura' ez ágán jelességre emelkedett nemzetek' leghecsesb, de egyszersmind színen is,

*) Sok való van, kétségkívül, társunk' észrevételeiben; mindazáltal meg fogja engedni, hogy a' legközelebbi számban, némely itt, 's még inkább multkor a' Blair Hugo' ismertetésében tett állításaira ellenészrevételeket közöljünk. Szerk.

gondolkodó művészek által adva, megállható műveiket kívánta jó fordítmányokban előállíttatni; hogy így egyfelül az illető költészet-nem' jobbaira függesztessék készülő írónk' figyelme, nyelvünk, egyéb művelt nyelvekkel versengésben tovább fejlődjék és erősödjék, 's az olvasó közönség nemesebb fák' gyümölcseihez szoktassa ízlését; másfelül, hogy a' tartományi padaikon, napirenden volt tömerek haszontalanságokat, közben közben, olly belbecsű és köntösű művek váltogassák fel, mellyek színészt studiumra ösztönözve, közönséggel felsőbb műszellemet és csinosabb nyelvbeli formákat megkedveltetve: szinpadnak, sőt általán a' nyelvnek is nemesb irányt adni segítsenek. Kitétszik ez azon program-mából, mellyben a' t. társaság az olasz, angol, francia, német és spanyol repertoriumból név szerint 71 drámát jegyze ki, 's azok' fordítására tagjait, 's majd nem tagjait is, felszólította. Az elfogadhatók közül, e' mellett, a' meg nem nevezett, de jó, darabok sem voltak kirekesztve, csakhogy a' figyelem' központosítására bizonyos, nem felette nagy szá-mra kellett eleinte szorítkozni.

A' számos, e' nyolcz év alatt beküldött darabok közül, eddig tizenhatszöt kötetnyi lön elfogadva; kiadva tizenöt. Közöttük olaszból: Orestes, Sofonisba, *Alfieri*' szomorújátékai; A' nőtelen philosophus, *Alb. Nota*' 's A' hazugság, *Federici*' vigjátékai (az utóbbi még kéziratban). Angolból: Romeo és Julia, *Shakespear*' szomorú-, és Rágalom' iskolája, *Sheridan*' vigjátéka (mind kettő kézír. még). Francziából: Alzír, Tancred, *Voltaire*' szomorú —, Nők' iskolája, Bot-csinálta doctor, Kénytelen házasság, *Molière*' vigjátékai. Németből: Iphigenia, *Goethe*' —, Messinai hölgy, *Schiller*' szomorújátékai; A' játékos, A' végrendelet, *Iffland*' drámái; Barnhelmi Minna, *Lessing*' —, Zászlótartó, *Schröder*', Levelezők, Ész és szív, *Steigentesch*' vigjátékai; végre Turandot, *Schiller*' tragicomoediája szabadon Gozzi után. — E' rendezett átnézetből látni fogják olvasóink, miképen, kevés kivétellel, classicaí, vagy legalább korszakukat bélyegző művek alkotják eddig a' gyűjteményt, 's hogy ez, illy szellemben haladva, maholnap nagy becsű drámai könyvtárt teend, mellyben a' külső literaturák' ez ágbeli főbb szakaszai, iskolái, írói némileg képviselve lesznek; egyszersmind repertoriumunk is, ha

belső becsű drámák' adatásával szinigazgató-ságink, színészre 's közönségre csakugyan nemesítőleg akarnak hatni, belőle lényegesen fog gazdagodhatni. 'S valóban, ne higyük, hogy bármellyik is a' kijegyzettek közül, egyáltalában sikertelen legyen a' színen. Borshoz és mákonyhoz szoktatott színházi gyomrunknak is megjö ismét kijózanodási kora; 's ha Párizsban egy Rachel ismét beiktathatja becsébe Corneillet és Racinet: ne higyük, hogy ezt csak a' szép lyány, 's nem Corneille és Racine' életerejük tette. Így lehet ez nálunk is, 's lesz is, a' jó ízlés' nemtője' segédelmével, 's hogy minél előbb legyen, ohajtható; mert színészeink, *beszélni* is, úgy t. i. mint színen illik, csak olly darabokban fognak tanulni, mellyeknek hatása nem csak tör és bárdban van. Azonban ezt az iskolát sem ohajtja vissza ref. kirekesztőleg, hanem ohajtja, hogy többen, békésen járjanak egymás mellett: így fog a' színész minél több oldalulag művelődni, 's a' néző hasonlítgatásra, elmékedésre, tehát szellemi önmunkálkodásra ébresztetni. 'S bizzunk természeti ép tapintatában egészen még el nem ferdített ízlésű nézőinknek, hogy ők a' legjobbat biztosan ki fogják a' sokféle közül tapogatni.

Az előttünk fekvő két kötet, négy, külön becsű, vigjátékot hoz. Schröderé, a' *Zászlótartó*, hű gyermeke a' német szín' siránkozó korának, mellynek befolyását olly erős szellemek, mint Goethe és Schiller, sem tudák egy darabig egészen lerázni. Csupa nemeslelkűség: egy jótékony báró, ki, hogy harmadszor ne jusson tönkre emberisége által, az embergyűlölőt játszsza, 's jótéteményeit egy hasonló nemes lelkű doctor által gyakoroltatja titkon; ezek átellenében egy szegény zászlótartócska, kin lehetne segítene, ha neki tetszenék koldusi büszkeségét feláldozni: de ő, ki egyfelül adósságokat csinál, hogy beteg anyját tarthassa, másfelül makacs, lelkén egy kis erőt venni, hogy ne kelljen adósságokat csinálnia stb. Szerencsére kisül, miképen a' báró — édesatyja, 's azon bűt — hogy már most a' báró' leányát nem veheti el!! — szerencsésen elosztatja amannak nyilatkozása, mi szerint Sophie csak fogadottja a' bárónak. A' darab' visszás morálja — melly nélkül alig van egy is az érzékeny iskolái közül — báró uramban van, ki minden emberiség' nemesb, 's mintegy ősi kútforrását tagadván, felkiált:

„Emberiség? — Mi tett engem kissé emberivé? hogy 22 év előtt gazember voltam!“ Mert tudnunk kell, itt is egy csábítóval van dolgunk, ki a' zászlótartó' anyját *gyalázatosan* elámitotta, 's aztán átengedte őt, fiastul, a' nyomorúságnak. 'S midőn tisztcskénknak, kiről nem tudódott, mi végre csínál adósságokat, azt mondja generalisa: „No 's mint hallok, sok adóssága van. Úgy-e, ha akarnám, most megtehetném — hadnagygyá“, ez délczegen oda felel: „*Én az elmellőztetést megszoktam, már háromszor volt e' szerencsém*“. Az illy felelet jól olvastatja, szépen megtapsoltatja magát a' színen, 's a' bárónak a' hegyke inkább, mint okkal és nemesen büszke beszéd annyira tetszik, hogy felkiált: „A' leány legyen övé!“ — De mi ez, morál, v. életphilosophia, vagy mi? Hát a' levél-felbontási scéna? Egyébiránt a' darabnak metsző jelenetei vannak, olvasva és színen igen éldelhető: csak hogy követésre kiállítottak ne tartsuk. Azon könnyűkőn, miket itt hullatunk, lelkünk nem erősödik; 's az academia, kitűzéskor — hogy a' gyűjtemény egykor némileg egy literaturai egészet képezzen — az iskolát tekintette, mellynek képviseltetnie kellett.

Steigentesch' vígjátékai takaros művecskéké de a' minden erősb érdek nélkül. Az elsőben, *A' levelezők*, igen halvány egyediségek, 's gyenge motivációk. Miért adja Füzy olly könnyen a' leányt? 's miért akar, egyáltalában, tőle menekedni? Hogy' jó, hogy Vidor olly könnyen engedi át Idát, sőt még segíti vágytársát a' csel' kivitelében? 'S minek Tövy' bujkálása? Mind ezekben nincs lehetetlenség, vagy csak valószínűtlenség is, de megfejtetni a' miért-nek mégis kell. *Ész és szív*, egészben, helyesen van gondolva, de vázolva inkább, mint bátor, éles vonatokkal kivive, 's a' helyzetek, termékenyséükhöz képest, keveset vannak használva.

Ezekhez mérve, mennyi erő, merészség, és kiáltó valóság a' Moliére' darabjában! Az ötvenhárom éves Szganarell, az ifju Doriménét akarja elvenni. A' lyány' apja örül a' gazdag vőnek, örül a' lyány is, mert általa egy durczás apa' gyötréseitől menekszik meg, kedves Licastesét pedig hiszen azután is szeretheti: 's midőn Szganarell' szemei felnyílnak, 's ő mármár visszalépne, a' menyasszony' bátyja neki a' legérzékenyebb indorsátával mutatja meg, hogy a' lyányt csakugyan el kell venni. Szganarell' jelenése sógorával, kitől véle-

ményt kér, midőn már teljes elhatározása van; jelenete doctor Pancratiussal, a' peripateticus philosophussal, és doctor Marphuriussal, a' scepticussal; Alcídással, ki párviadalra hívja: a' legmulatságosb torzképek, de mellyeknek ad vivum talált eredetieivel még most is nem ritkán találkozhatunk; mert noha ama' két doctorban egyenesen a' maga kora' szőrszálhasogató pedánsait ostorozta a' költő, kik magokat philosophusoknak merték nevezni, sőt tartani: a' képek még sem avultak el teljesen, mert bolondság mindig volt, van és lesz az emberek közt, ha különböző formákban is. De nektek Moliére nem kell. Itt van tőle a' *Fősvény*, a' *Nők iskolája*, itt most Szganarell: de nektek ő nem elég udvarias, síma, mosdott száju; ezek a' botozások és dísznevek bántják finom ízléseket vagy épen erkölcsi érzéseket, 's nem gondoljátok meg, hogy a' lángésznek e' műveit olly udvar adatta, melly példánya volt a' *courtoisienak*, 's azokat egy XIV. Lajos tapsolta meg. És csodálatos, mennyi darab fordul meg mégis mai színiünkön, hol az elmésség a' botban van, legfelebb még — a' szavakban; a' morál pedig szűz beszédekben: akár mit kiáltson aztán az irány, azt többé nem kérdezzük.

A' fordítások közül, a' *Molnár Sándoré*, könnyű, hű, és hibátlan; e' helyeket: „a' báró urat nem kell *többször* olly sokáig egyedül hagyni“ 17. l.; „*tanítást adok pénzért*“ 94. l. kevesbbé szóhoz tapadólag; „nem *kecsegtetem* magam“, hogy részem van barátságában“ 68. l. értelmesebben ohajtottuk volna; *visszatartózkodás* pleonasmus, mert a' „tartózkodás“ban már megvan a' visszahatás' eszméje. — *Külkey* már nehezebben mozog; előadása sehogy sem bírja Steigentesch' könnyű és síma formáit, finom fordulatait, másolni; azonkívül paraphrasticus, magyartalan, helyenként hibás is. Lássunk egy pár példát. 41. l.: „*hagyjon engem hallgatni*“ (hadd hallgassam). 65. l.: „nyakamra hozza az egész orvosi kart, *hacsak hiszem is, bajom van*“ mi egyszersmind érthetetlen is (Sie laesst die ganze Facultaet auf mich los, wenn ich nur *glaube*, nicht wohl zu seyn); 66. l.: „*Mi hiával van ferjem?* — Egy kis szeszély', egy kevés önfejlőség' hiával“. E' helyett: mi baja férjemnek? — Egy kis szeszély, egy kis makacsság, más semmi! 77. l.: „*Én fogadok, hogy örültem a' levegőben tánczolt*“, e' helyett: fogadok, hogy *mint* egy örült úgy futott

ki a' szabad levegőre. A' 45. 46. l. Vidor kétszer mondja Idának: *vegyen engem*, e' helyett: *jöjön hozzám!* A' 11. l. olvassuk: *eselkedő* e' h. *tolakodó*; a' „Stimme“ értelemhomályosítólag a' 10. 11. 12. lapokon *sugárlat*, *sugallat* és *szó*-nak van fordítva, szózat helyett: ki fogja, nevezetesen, ezt érteni: „Ezek szavam' szeszélyei“, főleg midőn az itt személyesített szózat felebb már másképp neveztetett? Értelemzavaró beszúrás a' 74. lapon a' *lenge*. Gyula *hajlékonyságánál*, engedékenységnél fogva mondja hitvesét nátermészetűnek; a' *lenge*, képes beszédünkben, állhatatlanságot is involvál, mit Gyula távolról sem akar értetni. Még csak két helyet kapunk ki, minden keresés nélkül, a' szélességek' kimutatására: *Der Augenblick ist günstig; eilen wir!* mond Werden sietve; a' magyar Tövy teli szájjal másfél sorban: A' kedvező pillanatot *használni kell; menjünk*, siessünk! 42. l. Nem volt volna elég: A' pillanat kedvező; siessünk? — 75. l. „*De azt csak érzed, melly nagy jótéte a' gondviselésnek, hogy az ember jövődjébe ne láthasson?*“ Aber Du begreifst doch die Güte der Vorsehung, die uns die Zukunft verhüllt? „No lásd, én e' jótétnek nagy részét elvesztettem“ An mir geht ein grosser Theil dieser Güte verloren. — Tehát nem csak cél nélkül toldva, de másképp is, stb. 'S nyelvhibák: *leül* munka mellett, 63. l., e' helyett: *leül* munkája mellé, vagy *ül* munkája mellett, birtokrag nélkül pedig minden esetre: munka mellé *ül* le, v. munka mellett *ül*; *ingadozom*, e' helyett: *ingadozok* (mert *ing*, *ingok*, nem *ingik*, *ingom*), *lakok* e' h. *lakom* (mert: *ő lakik*, nem: *ő lak*) stb.

Kazinczy egészen szabadon bánik franczia eredetivel. A' nagy vígjátékirókat, egy Aristophanest, Shakespeart, Moliéret, 's általán, hol nem csak a' helyzetekben, hanem a' characterekben, 's a' characterek' kifejezésformáiban van a' comica vis —, nem lehet, nem szabad, rec'. meggyőződése szerint, szorosan fordítani; a' comicum annyira van localis vonatkozásokkal egybeszöve, annyira a' nyelvhez, 's ennek közélet- és népbeli formáihoz kötve, hogy azokat hason erejű kifejezésekkel kell pótolni, nem lefordítani. Hogy illy fordítóban egy pár szikrának kell lenni eredeti' szelleméből, magában értetik. Kazinczy Ferencz, Moliéret annyi sajátsággal, olly, mondanám, genialitással alkotja magyarrá, hogy rajta semmi fordítási zamat sem érzik. — Az *álmoda*,

álmodok, formákat, millyeket Kazinczy itt is, másutt is engede magának, hol az élet' nyelvét akarta másolni, mivel, véleményünk szerint, nem festenek, meg kell rónunk, nehogy a' nagy író' tekintete utánzásra batorítson.

D. Schedel F.

Állítások, vélemények, felvilágosítások.

— A' *hegelismus* tárgyában, az újabb sürgetésre (L. Figyelm. 13. 14. sz.). Befejezés. — 4. S. úr mondja, hogy előttem az általános ugyanazonsági elv (principium absolutum identitatis) nem áll, mint nem áll a' non entis nulla sunt praedicata, és a' quae conveniunt uni tertio, conveniunt inter se. Ez s. úr' állítása. Ezekre kérdezhetném azt, hogy hol mondtam én ezeknek általános nem állásokat? Azonban hagyjuk az illyen költeményeket, inkább ezennel röviden megmondom, mi értelmem van nekem Hegellel, egyetemesen az alaki logicáról, mellyből s. úr' mély bölcsességű axiomáit meríti: „Diese Logik ist Logik des Endlichen, aber man muss sich damit bekannt machen, denn in Endlichen findet überall: *) Die Mathematik z. b. ist ein forgesetztes Schlieszen, die Jurisprudenz ist das Subsumiren des besondern unter das Allgemeine, das Zusammenschlieszen derselben. Es sind diese Formen durchgehend in den Endlichen Verhältnissen, und es sind viele Wissenschaften, Kenntnisse u. s. f. die keine andere Formen des Denkens kennen, brauchen, anwenden, als diese Formen des Endlichen Denkens, sie machen die allgemeine Methode für die endlichen Wissenschaften aus. (Gesch. d. Philos. II B. S. 414). Mi értelmem legyen különösen s. úr' általános azonsági elvéről is, szinte szerencsém van Hegel' értelmében előadni: *Dieser Schatz **)* statt ein wahres Denkgesetz zu sein, ist nichts als dasz Gesetz des abstracten Verstandes. Die Form des Satzes widerspricht ihm schon selbst, da ein Satz auch einen Unterschied zwischen Subject und Praedicat verspricht, dieser aber das nicht leistet, was seine Form fordert (Encyclop. §. 127). Ez az én tagadásom s. úr' állításából kifejlve. Mellyeknek viszonyítások által nem az közvetítetik-e, hogy nekem az alaki logica még sem semmi, hanem ér ott hol neki helye van, s. úrnak pedig egész szemlélődése abban áll?

5. S. úr Oken' tételéből, hogy a' zerus magát egyszer teszi, 's lesz egy $0=1$, azt következteti, hogy nekem a' háromszögletű karika gondolható, tehát az van, nem csak, hanem az ugyan-

*) Így a' kézirat, de bizonyosan rosszúl, nyelvtanilag és logicailag. Kérjük a' legszívesebben tisztelt íróinkat, adnák híven, *betűről betűre, jegyről jegyre* az idézeteket! A' szerkesztőség nem mindig képes az idézett munkákat megtekinteni, önkényes javításokat pedig, ha szabadna is, igen sokszor lehetetlen tenni. 'S mit fog bármelly művelt mondani, ha illy quidquoprókat látván, kénytelen lesz azt hinni, hogy bennünk vagy nyelvtudás nincs elég, vagy figyelem csak annyi is, hogy egy pár sort hibátlanul leírjunk! Szerk.

**) Talán: *Satz?* Szerk.

azonos az igazi karikával. Ez s. úr' állítása. Oken szavai ezek: Dieses Etwas ist die Uridee, oder das Ewige der Mathematik selbst; das Zero: denn $+ = 0$. Das $+$ ist nichts anders, als das Zero bejaht, das $-$ nichts anders, als dieses $+0$ negiert $= -0$. Da nun eine einmahlige Bejahung $= 1$, so ist die Einheit und das Zero identisch. Mellőzven azt, hogy ezen szavak, a' s. által fölhozott rövid, és száraz mathematicai kitételől $0=1$ még is különböznek, csak azt említjük, hogy mi bár Okennek, mint olyan roppant embernek, ki a' természetnek széles és szép országát olly mély tudományjal bejárta, — mit, mind rövid, mind hosszabb természetleírása tanusít, — halhatatlan érdemét tiszteljük is, — mindazáltal természet-philosophiai nézeteit egyedül értelem-elvonásoknak állítjuk, 's ezt tartjuk Hegellel róla: Das ist Spiel der Analogie, aber um Gedanken ist es zu thun. Nerven sind keine Gedanken, ebenso nicht die Ausdrücke: Pol der Contraction, der Expansion, das Männliche, Weibliche u. s. f. Dieser Formalismus ein äusserliches Schema einzuheften an eine Sphäre der Natur, die man betrachten will ist das äusserliche Thun der Naturphilosophie, und sie nimmt dies Schema selbst aus der Phantasie. Alles dies geschieht um dem Gedanken zu entgehen, und dies ist doch die letzte einfache Bestimmung um die es sich handelt. — (Geschichte d. Philos. III. B. s. 674). Ez az én tagadásom s. úr' állításából ellenkezővé fejlve. Viszonyítsa már ezeket s. úr' egymásra, vajjon az közvetítetik-e abból, mit s. úr' állít; vagy pedig azt, hogy s. úr' még Oken' értelem-elvonásos metaphysicájára sem emelkedett föl, hanem az alaki logica' boldog axiomái közt maradt, 's ebből szükségesséppen következő kettősi philosophiájánál fogva, most az énelgesre, majd tárgylagosra, szellemire majd testre, belsőre majd külsőre, mennyire majd földre legszabadabb önkénnyel csaponghat, 's mint alaki logicus gondolhat háromszögű karikákat? Nálunk gondolat és valódiság, énelges és tárgylagos, közvetítményben egy és ugyanaz. Nálunk nincsen illy búvósi lyuk. Ez vagy az ugyan gondolható logica, de azért az nem valódi, annak semmi dolgisága, semmi tárgyiséga — az illyen alaki gondolkodás nem gondolkodás, hanem fecsegés. Az illyen alaki gondolkodás szűli aztán azt, miképen üres és végetlen eszmék számtalanok gondoltatnak, 's ezek követésül tétetnek föl, de már akkor, midőn alakilag és minden tartalom nélkül gondoltatnak, előföltétetik az, hogy azon eszmék soha el nem érhetők. Az illyen üres gondolkodások zárják el a' különös tanulmányok előtt is a' tökéletesedhetést, megelégedvén azon boldog üres gondolkodással mit Dr. Carrière után, — ki ugyan a' művészetről szól, — szabad legyen más tudományokra alkalmazólag is fölhozni, 's a' Hegelféle gondolkodást az üres gondolkodásnak ellenébe tenni: Platon bestimmt das Schöne als Idee, der Künstler ahmt sie nach, erreicht sie nie, — bei uns gibt die Idee sich durch den Künstler im Kunstwerk ihre Offenbarung und Wirklichkeit (Allg. Zeit. Beilage 1839. 57).

S. úr' Taubner úr' Vanróli nézetei ellen gáncsoskodik, azokat mint cruditasokat azon időkre

útasítja, midőn illy elvek divatoztak: Credo quia absurdum est stb. Nem tudom Taubner úr' nevére, vagy fölvilágosítást adand a' fölött, miben s. úr' olly mélyen tévelyeg, úgymint a' közvetlen fölöttű *Vannak nem úgy vannak* közvetlésében, ennek ismét viszonyulás után valódi Vanná levővé, szerinte leendővé közvetítésében. — Nékem Taubner úr' engedelmével itt legyen szabad s. urat tévelyé' fölvilágosításaért, egyszersmind közvetítménye' megtekintéseért a' második ponthoz viszsaútasítanom.

7. Fölhossa s. úr' a' már általa többször fölhozott szavaimat: „A' logicából, mint dialecticus közvetítéssel előállt tárgyba, átmegy (Hegel) a' természetbe“, 's ebből s. úr' tudja mi közvetés által azt húzza le, hogy következtetlen, elvtévesztő, philosophiátlan stb. vagyok. Ez s. úr' állítása. Már erre s. úr' a' világosítást megkapta (f. é. I. Athen. 2. sz.); olvassa meg azokat még egyszer, de ne csak opticus szemekkel, hanem észszel, épen azon szavakat, mik ott állnak, idézni nem akarom. Azonban mi értelmem volt és van az érintett, s. úr' által megemészthetetlen szavakról, — lehet mint ott is áll, — világosabban előadandom. Miután Hegel a' gondolkodásban közvetlen eszméit, minden közvetlen gondolkodási *vannak* belső jegyű közvetése által *lénynye*, arra mint állítólagosra vive, tagadólágossá; ezeket ismét viszonyítva *fogalommá* emelte; — mellyek által mint közvetők által a' közvetlen eszmék valódi *tartalmas eszmékké* szabadúlnak ki; a' gondolkodástanból, — mellyben tartalmas valódi eszmékre tett szert — mint illyekkel, megy át Hegel a' természet' vizsgálására, mint a' tiszta gondolkodásnak tagadólágosan tűnekező tárgyiségba, 's itt épen azon lépcsőzeteken emelkedik, mint a' gondolkodásban. A' közvetlen tűnekező eszme a' természetben, a' *külerőműiség*. Ez megfelel a' gondolkodásban közvetlen Vannak. A' természet' külerőműisége, a' közvetlen tűnekezésből egészen ellenkező belső jegyek' keresése által tagadólágossá, *belerőműiséggé* megy át. Ez megfelel a' gondolkodástan' lénynenek, 's ezen belerőműiség, a' természet' lénnye. A' belerőiség a' természeti testek' közvetlen tűnekezéseivel viszonyítva, az *életműszerezetet* közvetíti. — Ez megfelel a' gondolkodástan' fogalmának. A' természet' közvetlen eszméje már az érintett lépcsőzetek, mint közvetők által, emelkedik valódi eszmévé. Ez az s. úr' által megemészthetetlen, sokszor idézett szavak' értelme, — ezt irtam én rövidebben, — lehet homályosabban, — az elvtévedési eredmények kimutatásánál is. Ez az én tagadásom s. úr' állításából kifejlve. Viszonyítsa már ezen tagadást s. úr' állítására, hogyan csavarja ki abból a' közvetlenséget, ellenmondást? a' philosophiátlanságot kisütheti felőlem, én különben sem vagyok olly énelges beteg, hogy a' philosophus címet olly értelemben, mint azt rendesen veszik, magamnak affectáljam. Azt, mik vagyunk, kihallgatás után mindig más itéli meg. De hát a' viszonyítás után nem közvetítetik-e, hogy az elvtévedési eredmények' kimutatásánál látható világosítását a' kérdéses szavaknak s. úr' vagy elfoglaltsága, vagy haraga miatt csak optice nézte?

8. S. úr tovább vergődve zavarékaiban azt mondja: Hegel épen úgy tarthatta magát világ' teremőjének, mint Fichte: „Bestimmung des Menschen“ című munkájából idézett szavai után, melyeket újlag kiírni szükségtelennek látok. Ez már, édes s. úr, igazán rhodusi szökés! Fichte és Hegel közt egy igen nagy philosophi rendszer van, mely nélkül Hegel nem állhat elő, ez a Schellingé. A' lépcsőzet röviden ez: Fichte énelesen gondolkodik, En, nem-En elve, összetétel (synthesis) által üres eszmeiségben marad, — azonban hogy a' német gondolkodásra legnagyobb hatással volt Kantnak az előző philosophiákat megárazó criticája által, szerénytelen lenne ki tagadná. Schelling tárgyasan gondolkodik, főleg a' természetet veszi gondolkodás' tárgyaúl, 's az általánynak, mint éneleges és tárgylagos azonságnak előföltéteményes elve után, a' természetnek értelem-elvonásos fölfogásánál marad, azonban a' természetet, mint valódi fogalmat gondoló törekvése lépcső a' Hegel' természetphilosophiájának előálltására. Illyen éneleges és tárgylagos eszmeiség után közvetített a' Hegel' tartalmas eszmei philosophiája. Egyébiránt mi kifolyási összefüggést lát s. úr Fichte' Enje, vagy gondolkodása 's a' világ' teremtsi létesítése közt, meg nem foghatom, ki Fichte' érintett szavait úgy veszem, mint a' ki az emberi méltóság fölött éneleges elve után elragadtatva Önünknek kelletlenül többet tulajdonítja. Ezért a' philosophi szökés, és bukácsolás mellett, s. úr' állítását ismét a' legszerencsétlenebbnek és philosophiátlannak vagyok kénytelen nyilvánítani.

Ezek azon eszmék, melyek s. úr' újabb sürgetésében a' köztünk forgó kérdés körül, szorosan a' tárgyhoz tartoznak; a' többiek, a' tárgynak még csak külsejéhez sem tartozó beszédek és disztelen elménczkedések.

Ezen állítások, vergődések, és kitérések után zár s. úr ezen következményre: föltéven azt, hogy Hegel' tanja a' legveszélyesb (mit állítani nem akar), ha valaki annak hazánkban megbukását ohajtja, azt általam fejtegettesen stb. Ha mellőzhetném is azt, hogy miután s. úr' állításai, és az en abból kifejtett tagadásaim a' közönség előtt állnak, melyeknek viszonyítások után közvetítetik a' közönség által az ítélet, így azt sürgető úr' főleg összehányt-vetett, rhodusi szökésekkel, alaki, és ketődsi ingósággal teli sürgetése után el nem ítélteti — én azon közvetítményeknek, miket s. úr' állítási 's tagadásomi viszonyításból folyvást lehúztam csálhatatlan ítéletet beteges énelegességgel nem tulajdonítok, hanem csak annyit, hogy azok az előzményekből szükségessé képen, és szökés nélkül folynak, — mondom, ha ezt mellőzhetném is, szabad legyen állító következményét is s. úrnak állításából kellőleg tagadolagossá fejteni. S. úr első barátságos fölszólításában a' hegelismus' tárgyában fölvilágosítást kért, mint olyanban, mely előtte homályos, 's még eddig az eredmény az hogy a' homály nem lebbent el, a' mi gyöngye fényű világunk-e, vagy s. úr' sűrű köde miatt, más ítéli el, mert édes s. úr, azért hogy a' mi szemünk gyöngye, nem következik, hogy mindené, vagy csak másé is, az. Mereng hát a' homály s. úr előtt, a' hegelismus' tárgyában. Viszonyítsa csak s. úr állí-

tó következményét a' most kifejtett tagadásra, nem az közvetítetik-e ebből; ugyan micsoda habakuki jóslással, és nagy figyelmetes együgyűségben (ez utolsó kifejezést, a' sürgetésből vettem, ez az egészszel fölér, miért nem írta ki a' következő sort is: Es engem ne hagyj esnem fősvénységben! különben is olly összefüggés van e' közt, mint s. úr zavarában) ítéltetem én meg akár megbukását, akár terjedését annak, mihez általában véve nem értek? Egyébiránt még ezen következményre mellesleg még azt is nyilváníthatom, hogy én térítő, proselyt a' csináló lenni teljességgel nem akarok, 's az semmivel kevésbbé összeférhető, mint a' philosophiával; hanem, főleg a' gondolkodási szabadságot tisztelem, azt másnak megadom, 's másról kívánom, és hogy az eddigi philosophi rendszerek közt Hegel' rendszerére fölfoghatásom szerint, eddig legkielégítőbb, azt nem tagadhatom. Igen de ezekre azt mondja s. úr: Hiszem épen azért sürgettem, hogy homályom oszlojék. Mi épen ezért ügykezőnk világositani, és mit csinálunk, ha annyi a' mennyi világ, a' nagy ködöt át nem hathatja, hátha gyengébbet áthat? Áll-e a' következmény s. úr? Azt talán éneleges elfogultsággal csak nem tartja magáról: La Philosophie c'est moi? mint ezt a' polgárzatról egy valaki tartá.

Látja édes s. úr, így jár állításával, véleményével, fölvilágosításával, és következményével az, ki (még némi személyesség mellett) elfogultsággal is nyúl valamely tárgyhoz, mert hogy s. úr Hegel' philosophiáját olvasta, az több idézmenyeiből, valamint széles olvasottságú is, kétséget nem szenved, de Hegellel meg nem barátkozhatik, így kötekedő elfogultsággal föllép, — tételek és ellentételek állnak elő, melyeknek eredménye eddig e' jelen nyilatkozás, mely állításaival és közvetítményeivel a' közönség előtt ítéles végett áll.

Többnyire ezúttal claudamus rivos: sat prata biberunt. — Azt tartom, hogy a' közönség a' Hegel-philosophia' elemeivel megelégedett, 's a' ki akart, az eredeti kűtfölből magából is meritve világosítást nyert, 's ha tetszik, menjünk tovább, mert még eddig csak a' küszöbnél vesztegelünk, néha áthágtunk azon, 's bepillantánk a' roppant alkotmányba; hanem csak hamar visszavonultunk abból, vagy az Encyclopaediára hagyjuk ezt? Igen is ennek folytatása, — mennyire körülményem engedi, dolgoztatik. — De mielőtt tovább mennénk, vagy míg az Encyclopaediánál találkozandanánk, fogadja köszönetemet, mellyel iránta nem világosító iránt, hanem egyedül mint sürgető iránt tartozom, hiszen tartoznak többek, 's ohajtom tartozzanak, mert nekem a' Hegel' philosophiája föltött mint tagadolagos elem szoros, és nem csak diletánszkodó gondolkodásra nyújta alkalmat, úgy hogy azt, a' mit lehet, könnyedebben tekintetem, bokros, és más tudományokkali elfoglaltatásom közt komoly studiummá tevéem. Lám mi hasznos az a' táter, és ellentétel, az az állítás, és tagadás, még akkor is, ha azok egymásnak csak mint műszerek szemközt tételnek — ellenben! hátha még egymásból szorosan fejlenek, mi megbecsülhetlenek, és múlhatlanul szükségesegek az iroi világban! és mi magos közvetítményök ezeknek a' valódi critica!

Warga János.

FIGYELMEZŐ.

AZ EGYETEMES LITERATURA' KÖRÉBEN.

Kiadó szerkesztők

SCHEDER, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ **BAJZA.**

HARMADIK ÉV

Pesten.

Május' 28. 1839.

21. szám.

Tartalom. Hazai literatura. Történettudomány. Magyarországnak Betlen Gábor' támadáskori állapotjáról. Újra nyomtatták P. és T. — Szépliteratura. Vándor' szünórái (38). — Állítások, vélemények, felvilágosítások. Eposi 's drámai kor. Drámai literaturánk' jelen állapotjáról. Szontagh ellen (D. Scheder F.). — Literatúrai mozgalmak. — Figyelmeztetés (Nagy Ignác). — Előfizetési jelentés.

HAZAI LITERATURA.

Történettudomány.

Magyarországnak Betlen Gábor' támadáskori állapotjáról, egy, azon idejű, hazája szerető, igaz magyar embernek tanácslása. Újra nyomtatták P(iringer) és T(hewrewk). Pozsonyban, Ifjabb Schmid Antal és Társánál. 1838. n8r. 94 lap, ára 1 f. 12 kr. cp.

„Az itt újonnan sajtó alá kerített munka“ mond az újra nyomató P. *Előjáró beszédében*, „nyomtatva találattik, fölséges udvarunk' bécsi könyvtárában, következő homlok ígékkel: *Magyarországnak mostani állapotjáról, egy hazája szerető, igaz magyar embernek tanácslása*“ — „Világosan kitetszik ezen bölcs tanácslás' egész foglalatjából, hogy az 1622-dik (?) esztendőben szegődött nickelsburgi frigykötés után; de az 1627dik esztendei békesség előtt — és így a' közben levő öt esztendőnek forgása alatt — íródott végig (?) ámbátor nyomtatása 1621re mutat“. — „Névtelen a' tanácsló. — Akárki; de országos dolgok' titkait ismerő, múlt idők' történetiben tudós, koronás királyának hív, nemzetének törvényes szabadságon nyugvó köz boldogságát ohajtó jámbor hazafi volt — magyarán csordult nagy okosságu tanácslásának minden szavai szerint. — *Pázmán Pétert* lehetne annak gyanítani mind tiszta magyarságra, mind pedig az elszámolt történetek' világos eleven

festékire nézve: ha *Kemény János'* avtobiographiája nem bizonyítaná, hogy ez a' szent életű 's hazánkban örökös emlékeztető főpap, minden esetre, csakugyan szelidebb módon czáfolt volna ezen erdélyi valóságos fejedelemnek, ámbátor kárhózasnak ítélt, tetteit. — Inkább lehet tehát azt gondolni, hogy Magyarországnak akkori nándor-ispánja, Eszterházy Miklós írta, vagy íratta: kiról a' legközelebb említett avtobiographiában olvashatni: *hogy Bethlen Gábornak igen nagy aemulusa vala*“ stb.

„Az itteni tanácslásban is következők igék fordulnak elő: és *noha (Bethlen Gábor) Eszterházi Miklóst ki nem marhatta; mind azáltal, nagyobb részét jószágának elfoglalt mind magának, mind fiának; — más helyett pedig ez mondatik: nagy álnokul Szombatból Pozsonbament (Bethlen Gábor) csak azért, hogy a' Palatinust magához csalván, vagy meg fogja, vagy megölesse: a' mint maga szájából is hallották e' fenyegetéseket*“ stb. „Ezen másolatnak igéi mindenestül egyenlők a' régi könyvben találtatókkal. Csak — jónak ítéltém, az újra nyomtatott sorok mellett, kitenni a' beléjük foglalt történetek' esztendeit is“ *).

Csaknem az egész előbeszédet fel kelle itt hoznom, legalább hosszasan idéznem an-

*) Az idézetekben P. saját orthographiája van megtartva.

nak szavait, hogy birálatomat az egészre kiterjeszthessem, 's kimutathassam, mennyire ellenkezőt nyilvánítanak a' történeti bizonyosságok.

Magára a' munka' belső becsére hosszasán nem terjeszkedem, mert egybevetve azt az akkori viszonyokkal, nem nehéz kitalálni, miként e' munka, ha úgy akarjuk *bölcs tanácslás*, nem annyira egy magasb hazafiúi lelkesületnek, mint inkább az ellenpártot gyöngíteni törekvő szándéknak lön alkalmi szüleménye; a' történetírónak minden esetre nem megvetendő anyagúl szolgálánd, de csak ha előbb egy szigorúbb critica megtisztogatta oldalsarjadékaitól; — czélom itt csupán vizsgálat alá venni: *mennyire állhatnak meg Pnek a' szeleken feljegyzett évszámai*, megmutatni: *miként e' tanácslás sem előbb, sem utóbb, hanem éppen 1621ben a' nickelsburgi alkudozások alatt íratott*, — végre hozzávetőleg állítani: *hogy szerzője nem Pázmán Péter, annál kevesbbé Eszterházy Miklós, de leghihetőbben Balásfi Tamás lehetett*.

Az évjegyzetek legnagyobb fontosságúak e' munkára nézve, mert ezek után lehet csak meghatározni annak bizonyos korát is; — azok a' 33ik lapig, úgy látszik nekem, elég helyesen vannak felrakva, — itt következő sorok állanak: „Hogy pedig vérszopó 's tyrannus legyen (Bethlen), annak bizonyítására is hosszú historiákat számlálhatnánk elő. De, legyen elég példájúl, mindjárt első Erdélyből való ki jövetelekor, az Posony városnál való hartz. *Azután a' Bétsi hidaknál, meg hamar Béts alá való Farkallásában* mennyi vele lévő kereszttyént hagyja el. — Követi ezt a' Homonnánál való hartz“. Az alávont szavak mellé 1616dik évszámot jegyzett P. de ide nyilván 1619et kell vala jegyeznie; — mert bár az 1617iki 'alius' 21ikén II. Mátyás és Bethlen Gábor között létre jutott nagy-szombati egyesség' oklevelének e' szavai: „quod cum post Transactionem inter praefatam Suam S. C. R. Maiestatem, dictumque Dominum Bethlen, Statusque et Ordines Trium Nationum Provinciae Transylvaniae, in anno domini 1615 mense Majo — factam — utrinque difficultates, controversiae ac differentiae, adeoque invasiones Regnorum et Provinciarum exortae fuissent“ fegyveres megtámadásokat jelelnek már 1616ra, — nem szenved kétséget, hogy Bethlen Gábor csak 1619ben jött ki legelőször ellenséges seregével Magyarországra, september' elején foglal-

ta el Kassát, fogta el Dóczy Andrást, octoberben csatázott Pozsonynál 's a' bécsi hidaknál; — mit Bethlennek Skender basához azon évi novemb. 4ről Pozsonyból írt, 's e' munkában is a' 25dik lapon látható levele eléggé bizonyít. „*Mostan Posomban lakom*, — úgy mond ebben Bethlen, — Ferdinándnak minden hadai egybe gyűltek vala; több volt hatvan ezernél. *A' Bétsi hidak előtt vittunk meg vélek*, — meg vertük az ellenséget, az Dunán által kergettük és Béts mellé szorítottuk“. — Rákóczy Györgyöt decemberben verte meg Homonnay György Homonnánál.

A' 36ik lapon, e' sorok mellett: „*Azután* (erdélyi fejedelemmé választatása után, — tehát 1613 után) *Mátyás Császárral Ő Főlségével confederálván* és nagy erős hitleveleket adván, sok dolgokra ígéré magát“, — ez áll: Anno 1621; — de hogy ide 1615nek t. i. a' már felebb említettem nagy-szombati első egyezkedés' idejének kell jőni, nyilván van abból, mert csak mindjárt néhány sorral alább azon panasz tétetik ellene: hogy Lippát az egyezkedés' ellenére is átadta a' töröknek, 's a' 37dik lapon szóról szóra is közöltetik Naszuf Haszon basához 1616iki junius 14ről írott levele. — Sokkal ismertebb dolog mintsem mutogatnom kellene, hogy II. Mátyás már 1619. *elején* elhunyt, 's így vele Bethlen 1621ben nem szövetkezhetett.

A' 41dik lapon sem állhat „Anno 1622“ e' szavak mellett: „Ezen kívül is, a' mint számba vötték, 36 pontban szegte meg ez előtt Császárnak adott hitét“. — Ide, 1617et, 1619et, vagy legfelebb a' nickelsburgi alkudozások' idejét, 1621et tehetjük. A' már említett 1617ki nagy-szombati egyezkedés által, még némelly fenmaradt nehézségek' kiegyenlítésére Nagy-Károlyba rendeltetett azon évi september 21-dike határnapúl, — de ugyan akkor záradékúl tétetett: „Quandoquidem terminus Conventui Caroliensi praefixus brevis esse videtur, ideo si casu quo inopinato ad festum S. Matthaei, in Articulis insertum, idem progressum suum sortiri non posset, fiat matura certificatio utrinque per Praesides Commissionis“ — 's hogy ezen nagykárolyi egyezkedés csak 1619ben jutott létre, Homonnay György országbíró 1620-diki mart. 14kéről költ levelének következő szavai is bizonyíttják: „In Caroliensi Tractatione Anno praeterito interveniente, Diplomate fide sua confirmato quid non promisit“.

Szinte nem helyesen áll a' 75dik lapon „Anno 1622“ e' szavak mellett: „Mert ím! e' kevés üdö alatt négy rendbeli Tracta vala, — úgy mint: Posomban, Beszterczén, Hamburgban és most Nickelspurghban“; — ugyanis, a' *pozsonyi* alkudozások kezdődtek 1619ki december' 27ikén, 's tartottak 1620iki januar' végeig; — a' *beszterczeiek* az országgyűlésre kitűzött 1620ki május' 31ikétől, julius' végeig; — a' *heinburgiak* 1621ki februar. elejétől, aprilis' utóljáig; — végre a' *nickelsburgiak* 1621iki october' elejétől, azon évi december' 31ikéig, melly napon a' béke megkötöttet, bár az oklevelek csak a' következő 1622iki januar' 7ikén íratnak alá; — 's itt csak *tractáról*, alkudozásokról, tehát nem békekötésről, van szó.

Önkényt következik ezekből, hogy mindjárt az alább álló pontban is ugyanazon lapon, e' szavak mellé: „Lehet talám sok Magyaroknak hírével, ha nem minnyájaknak is, hogy *Posomban* elő sem hozá országunk' dolgát“; Anno 1616 helyett 1619et, — 's a' 77dik lapon ezek mellé: „Most Nickelsburgi Tractát is azon kezdé el“ 1622 helyett 1621et kell írunk.

A' 84dik lapon ezek mellé: „Azért: ezeket tudván, ne kételkedjünk semmit benne, hogy ugyanazon Bethlennek vagy on most is dolgozik. És, ha a' képes volna — ki töle lehetetlen, — hogy magát a' rendetlenül magának vőtt titulushoz, királyi névnek, letételére bírná is, és kedve is volna a' békeséghez“, 1623. évjegyet tett P. — Igen jól tudom, hogy Bethlen, miután a' nickelsburgi béke' alkalmával lemondott a' királyi czimről, azt 1623ban némelly pénzén 's leveleiben ismét kezdette volt használni; — de a' királyi czím fölött, főként Nickelspurghban folytak, még pedig november hónapban, a' legnevezetesebb alkudozások, — 's ez egyik fő oka volt, miért november' közepén csaknem egészen felbomlott az egyezkedés, 's miért szerkesztetett a' jelen *tanácslás*, vagy miként az, akkor hivatalosan címezteztett, *gúnyírat* (pasquillus) is. November 1jén ezt jelentik a' nickelsburgi biztosok: quoniam in ea, quae ex parte Principis exhibita est (Plenipotencia) *Titulus electi Regis praeferebatur*, — disertis verbis dictum est: Nec M. V. S. nec nos vel recognoscere, vel acceptare voluisse Titulum Regium, quo Princeps in literis Plenipotentiaibus uteretur, protestari proinde nos, neque admittere, neque acceptare velle ullas ejus literas, in quibus praedictum

M. V. versaretur, imo ea pro non oppositis haberi“. — November' 27kén pedig így írnak ugyanazon biztosok: „Nos, cum ex serie ac decursu totius hujus tractatus, tum ex aliis accessoriiis, non obscure conjicere, pacem, cuius causa omnes hi labores exantlantur, certo vix promittere posse, cum eam Bethlen, sicut antea nunquam sincere voluit, ita in praesentiarum quoque ad speciem duntaxat tractari facere videatur, ut interim alia insidiosa sua molimina promoveat; id quod ex subsequentibus indiciis colligere posse videmur. Nam primo, visae sunt literae, quibus diserte scribit, quod etiamsi captivus esset, ad Hamburgenses tamen condiciones, nunc iterum ipsi propositas, consentire nullo modo deberet; deinde quod licet *Electioni suae valedicat, nolit tamen eam invalidam, irritam, legibusque contrariam — declarare*, quod, quam Regno Vngariae perniciosum, libertatibus eius noxium, adeoque Augustissimae Domus Austriacae juribus praejudiciosum sit, manifestius est, quam ut declarari debeat“. — Ezek nyomán tehát igen helyesen teszünk, ha az említett 1623. év számát 1621gyel cseréljük fel.

Ennyi mit a' felrakott évszámok iránt megjegyezni szükségesnek tarték, 's hiszem, ebből is eléggé kinyilvánlik, hogy ezen munka a' nickelsburgi alkudozásoknál később nem irathatott, mert a' most említettem királyi czim iránti kérdésnél későbbi tett benne sehol elő nem fordul. De hogy épen az alkudozások alatt és pedig november' hónapjában szerkesztetett, bizonyítja az egész munka' tartalma, melly Bethlennek erdélyi fejedelemmé választásától kezdve, rendszeresen megyen végig minden közötté 's Ferdinánd közötti viszonyokon egészen addig, hol a' nickelsburgi béke alatt az elfoglalt váraknak 's országrészeknek visszaadása, a' czimről lemondás, némelly folyóknak ingyen visszabocsátása, 's néhány vármegyéknek Bethlen' részére átengedése felett folyt a' vita.

(Vége következik).

Szépliteratura.

Vándor' szünőrái. 1. Emlékezet Itáliára. Valóság és költemény. 2. Nápolyi levelek. Festen, Trattner-Károly' tulajdona. 1839. n12r. 331 lap. Velinen, fűzve 1 ft ep.

E' munkának első része regény, mellynek színhelye Olaszország, főleg Turin, 's hősei

Szekfalvi kapitány 's Marietta Biordini színésznő, kik szeretik egymást, de a' kiűtő háború által elválasztatván, egymásról semmit sem halanak, míg Lodi' egyik kávéháza előtt a' megsebesült, de már lábadozó Szekfalvihoz egy, fiú titkos ösztöntől vezetett gyermek oda fut, vele enyeleg, 's őt végre anyjához vezeti, ki ben Szekfalvi szeretett Mariettájára ismer, Szekfalvi szolgálatjából kilépven, Mariettával összekél, 's vele magyarországi jószágára költözik; a' kapitány gazdává válik, 's Marietta magyar nővé. Ez röviden a' regény' egyszerű fonala, mellyet egy pár bonyolódás, és Santini' epizódja, nem épen szövevényessé tesznek.

Általánosságban e' regényről ítélve, az lelkes és tapasztalt férfiú' műve, ki embert és világot látott, az olasz charactert ismeri, e' nemzet' felsőbb társalkodási köreiből honos; de kinek a' regényírás, úgy látszik, nem mestersége, annak elméletéről nem sokat gondolkodott, 's ennél fogva meséjét szabályai szerint el nem tudta rendezni, sőt a' regény' és dráma' formáit mind untalan összekeveri. Különös mű valóban, szembeszökő hibákkal és jelességekkel. Az elbeszélésnek nincs előadási fonala, a' történetek nem fejlődnek szükségképpen egymásból, a' figyelem 's érdek ennél fogva a' mese' haladtával nem feszítettetik, a' történeteket csak az idő köti egymáshoz, 's hol szerző a' cselekvénynek eleveenséget akar adni, a' drámai formához folyamodik, mert ő nem beszél el a' dialogot, mint ezt regényben szokás, hanem magokat a' személyeket hozza fel beszélgetve, mit a' színi előadáshoz drámában nélkülözhetlenné tesz ugyan, de a' regényt kiveszi formájából. Legkínosabbak személyeinek monológjai. Magánybeszéd már színjátékban is csak a' szenvedély tetőpontján engedhető, mert magában természetlen; de regényben valóságos szörnyeteg; az író maga sokkal könnyebben és czélszerűbben adhatná elő személyei gondolatait 's érzelmeit, és így ok nélkül fosztja meg magát a' tökéletesebb formától, 's a' költészet egészen más nemébe ugrik által.

A' csomónak Szekfalvi' kis fia általi feloldását alig tartjuk menthetőnek. A' szerző itt nem téveszté el ugyan a' természetet, sőt hozzá nagyon is hű maradt, de ha valahol, úgy itt lett volna tanácsos kissé idealizálni. Regényeket kivált a' nőnem' számára írunk, mellynek nagyobb része, kivált a' ki olvas, hajla-

don: ezeknek pedig illy hű valóság nem épen a' legépületesb.

A' berekesztés pedig nem regényes, 's felette hosszú van nyújtva. Mi közünk nekünk Szekfalvi' gazdasági terveivel? A' mulatságot kereső 's a' fő személyek' összekelése által kielégített olvasót ez nem érdekelheti többé.

Mind ezen fogyatkozásai mellett azonban e' munkát korán sem tartjuk rossz regénynek, legkevesébbé pedig erkölctelennek. Művelt, nemes világ vesz benne körül, olykor character-nagyság is. Az olasz élet 's társasági viszonyok élethíven vannak rajzolva, 's hol a' formák el nem vétettek, szerzőnk' tartalmas, tömört előadása, a' legjobbakhoz számítható, mit regényi literatúránk előmutathat. Illyen p. o. Szekfalvi' párviadala az ázsiai herczeggel, Santini' epizódja, 's kivált Marietta' dicsőítése a' színházban. Ki az olasz nemzetnek olly könnyen lelkesülése lobbanó characterét nem ismeri, ezen rajzot tulzónak tartandja; ref. tapasztalásból az ellenkezőt állíthatja: az teljesen való, 's e' nép' legszebb oldalát tünteti elő. A' kétkedő emlékezzék többi közt arra is, mikép academiánk' egyik külföldi tagja, Mezzofanti József, csupán nyelvészeti érdemeiért bíbornokságra emeltetett, mi literatúránk' honi viszonyai közt igen is megfoghatatlan, 's nem is hiszszük, hogy a' philologiai osztály' belföldi tagjai illy magas reményeket táplálnának!! — Olaszországban ez másképen van.

A' charactereket illetve, ezek nem idealizált képek, vagy épen elvont fogalmak, hanem valóságos emberek, a' természet' eltalált másolatai, emberi és nemzeti tekintetben. Szóval e' regénynek igen éldelhető oldalai vannak, 's ha a' vándor a' költemények' e' nemének művészi elméletét tanulmányai tárgyává teszi, tagadhatatlan lelkesége és ismeretei mellett, még olly regénynyel ajándékozhat meg, melly főleg azon jelességekkel bírand, miket regényíróink' nagyobb része nélkülöz: magasabb ember-'s világviszonyok' élethű rajzaival.

A' kötet' második része, *Nápolyi levelek*, Nápoly' környékét írja le, ezen a' világ' egyik legszebb, 's természet és művészeti tekintetben legérdekesebb részét. A' rajzok itt is — önszemlélethől mondhatjuk — hívek, tán szükségén túl is, a' mennyiben tudnillik a' vándor mindig csak a' tárgyat, 's nem az olvasót tart-

ja szem előtt, ki inkább egyes képek vagy elmékedések által kívánja gondolatait és érzelmeit fölgerjesztetni. Azonban szerencsénkre itt már a tárgy maga is annyira vonzó, hogy e leveleket érdek nélkül végig nem futhatjuk, 's az elsőket (a kiadás csak a negyedik levelen kezd) sajnálkozva nélkülözzük.

Mi, végre, a nyelvet illeti, ez tös gyökeres magyar szabású, mi annál méltóbb megjegyzésre, minthogy a vándor írása, honától való hosszas távollét után is, olly híven megtartá nyelvünk sajátságait, 's a francia, 's kivált német nyelv folytoni gyakorlata által formáiból ki nem vetkezett. Alig van egy pár szó, — mint péld. előtt való, (Vorgesetzter) tempel, paradizi stb — melly a vándor hosszas távollétére emlékeztetne.

38.

Allítások, vélemények, felvilágosítások.

— *Eposi és drámai kor. Drámai literatúránk jelen állapotjáról. Szontagh Gusztáv el- len* (L. Figyelm. f. év' 19. és 20. sz.) — „Nálunk a dráma némileg még idő előtti, 's egyedül a lyra és epos igazán korszerű“ mond a mi tisztelt társunk a. 309. szeleten; 's a, bár hibás, tant észrevétel nélkül lehetne hagyni, ha gyakorlati irányával, 's ha hívóket találma az író közönségben, szépliteratúránk egyik életkérdését nem veszélyeztetné. Szontagh, különösen az epos' korszerűséget műveltségi fejletlenségünkre 's literatúránk fiatalságára alapítja: 's már itt az első tevedés. Az eposnak, melly, mellesleg legyen érintve, az elbeszélő költésnek csak egyik neme; lényeges eleme a nép' hitére épített *csodálatos*: míg ez iránt valamely népben a szükséges fogékonyság megvagy, addig az epos e nép' kebelében múlhatlan viszhangot talál; ellenben hol e gyermekkor' isteneit a tudomány derűje elűzé, hol kifejltség az érzések pólyáiból, változtatott vallás, megmasult körülmények ama jámbor hitet megtagadják a költőtől, hol az élet a tömeget egyes elemeire osztja fel, 's így a költő nem érintkezik többé közvetlenül a néppel, mellynek egykor tanítója, papja, vezére, királya volt: ott műve nem az életé többé, hanem a literatúráé, nem a népe, hanem a tanult olvasóé; ott az epos nem korszerű többé, habár művészi érdemeinél fogva minden kornak tulajdona. Akkor voltak az eposi rhapsodiák korszerűek, midőn a lelkesedett dalmok, lant vagy hárfa húrjai közé kapván, a lelkesedett sokaság, fiatal és vén, király és szolga, egyformán mohó fület, egyformán nyílt keblet hozott az ének hallására; midőn király és szolga itt tanulta elődei tetteit, itt szívta be vallását: itt tanult halni, mint amazok, 's élni, mint istenei kívánták. Illy dalmokok voltak Mózes és Homér, Ossian 's a Nibelungen éneklői: illy hallgatók a hellenek és celták: ez volt az eposi kor, akkor volt az epos korszerű. Egészen más,

és lényegesen különböző a mi világunk, a keresztény világ' népeinek helyzete. Ezekkel a költő, nem az élő hang' zengése, hanem papiros és sajtó' hosszú, néma útján közlekedik: az ő éneke tudós munka, nem hagyomány' czífrázatlan továbbadása, nem érzések' percznyi 's mintegy öntudatlan kitörései; itt nem bárd és hallgatói között élő —, hanem művész és olvasója között néma, lelki társalkodás foly. Az élet tettekre hívja meg a polgárt, 's ez fáradtan, a literatúra' szellemi magányába vonul, a betűkkel rakott fehér lapon keresvén lelki enyhületet: ott megfordítva, az ének az élet' egyik vezére 's örök társa; a nélkül nem volt lakoma és harcz, szerelem és vallás: ez volt az eposi kor! Mióta az ész' kifejlett mindenhatósága lefűtta a képzelet' szárnyairól a tündér virágot; mióta a tömegek egyedekké oszlottak fel, 's a házak' pitvaraiból a belső teremekbe vonult az élet, úgy hogy most minden egyed elkülönzött kis egészet képez a nagy társaságban; mióta egy nagy népeletet ezer egyes házi élet' halmozata váltta fel: mióta a költő csak egy helyt van élő, közvetlen közlekedésben hallgatóival: a színházban t. i., azóta az epos' korát, hol tömegek a szerepvivők, a dráma' kora követé, mellyben az egyedek tesznek, és határoznak. Tehát néphit és vallás, a társaság' formái, sőt az élet' iránya szentelék fel az epos népköltéssé: nekünk, az már csak egy szép szobor, egy magas Jupiter Olympius, kiből tanult művészi érzékünk mindaddig magas élményt talál, míg a' szépnek hódolni fogunk, de a' szentség belőle — elröppent. Az epos tehát örökké egy magas neme maradand a költészetnek, mellynek éldeletében a nemzet' műveltei mindenkor magasodni, mellytől nemesedni, lelkesülni fognak: de az életre, a tömegekre csak a szinköltő fog hatni, kinek szavait ezek hallják egyszerre, 's kinek szözeata egyszerre ezer kebelben hangzik vissza: akár műveltek legyenek ezek, akár nem. Ellenben a lyrai költés, melly a költői kebel' szükségese nyilatkozásaiából áll elő, nem a világnak szól, hanem a dalmoknak magának, mint a' fülmile' önkénytelen éneke: de a' fülmile éneke az egész világnak, vadnak és műveltnek, szolt és fog szólni örökké; 's a lyrai költés soha sem korszerű vagy korszerűtlen, hanem az az alapköltészet, melly nélkül minden egyéb költészet lehetetlen, 's melly maga nincs, lenyegében, divatnak alávetve.

Ohajtható tehát, bár a művészet' pályáján kiki lelke' vonzalmát kövesse, 's ne higye hogy, mert az epos nem korszerű többé, e pályán nem nyílik hatásra mező, 's nem virítanak koszorúk. Ha nem hat is az epicus ma már a tömegre, hat az egyedekre, e hatás átmege általok a tömegre, 's a' ezél, ha közvetve is csak, 's habár hosszabb úton, el leszen érve. Mert a' melly erő felebredt, az erők' e világában nem hal ki többé. — De azok is, kiket ösztön és vonzalom a drámai mezőre édesget, ne kedvetlenedjenek el, ha egy jártas műbiro a drámát nálunk még idő előttinek mondja. Nem tudom, drámai literatúránk lassu haladása hitette-e el vele, hogy „annak ideje nálunk még csak következni fog“: de én meg vagyok a felebbiek után győződve, hogy ha mind e napig egyet-

len egy drámánk nem volna; mégis azon percztől, *mióta színházunk van*, 's mert van, 's mert a' színház az az egy mező, hol a' költő élő szóval szólhat a' sokasághoz, az az egy, hol a' költő az élettel, a' társaság' egészével közvetlenül érzési közlekedésben lehet: *ez a' költésnem a' kíválság korszerű*, 's mint ilyen mind azoknak, kik bár általános költői hivatást éreznek, teljes méltánylását kívánhatja.

Nem mondom én ezzel, hogy „a' lyrát és eposzt, kik erre különösen el vannak hivatva, elhanyagolják“, nem azt, hogy „boldog boldogtalan drámai koszorúk után kapkodjon“, nem, hogy a' drámát akárki is könnyű dolognak vegye, melylyet, ha félévig színházba járt, 's néhány verset csinál és hibátlanul szerkesztetni tud, azonnal gyakorolhat: hanem ohajtom, hogy bírálónk' állítása: „nálunk a' dráma' ideje teljesen még be nem állott“, hitelre ne kapjon, mert azt szükségkép elkedvetlenedés, elcsüggedés követné. Mi már most — nagyobb kisebb önállósággal — egy század óta irunk drámákat, 's hogy drámai literaturánk nem áll fenyesőbb lábón, ne csodáljuk, íróink iránt ne legyünk kelletlenül szigorúbbak. Környelményink között többre, jobbra nem tarthattunk számot. Íróink' nagyobb száma sem a' külön studiumok' tételére nem bírak elegendő módot, sem, elegendő alkalmat ama más, az élő tanulmány' szerzésére, melyet a' sok oldalú élet és tapasztalás, országok és népek' látása, minden osztályokali szoros érintkezés, nyújt, mely tekintetben már országos helyzetünknek fogva is ama' világhatalmu, főleg tengeremelleki népek mögött messze elmaradtunk; végre hiányzott mind eddig a' színház, ez a' legtanulságosb, és egyetlen biztos probaköve a' drámaíró' műveinek, mely nélkül, igen is, nem csoda, ha a' bírálóval szólna, „*formátlan* drámák iratnak“; — sőt mi legszomorúbb: miután már van is színházunk, félő nehogy az, eltervén eredeti rendeltetésétől, maholnap csak elvéve, vagy különös kegyelemből engedi át deszkáit magyar drámaíróknak. 'S ime, itt a' circulus vitiosus, melyből ki nem tudunk vergődni: Drámád rossz, mond a' színház, nem vehetem be; 's: Drámám rossz, mond az író, mert nem veszed be, mert nem láthatom hibáit, nem pótolhatom hiányait.

De hagyjuk a' kedvetlen, sőt ennél is több, a' szomorú tárgyat! mely különben is egy saját cikkkelyt érdemelne; csak arra kívánom társamat figyelmeztetni, miképen mód feletti szigorúság által írók elcsüggedésük, közönséget elkedvetlenítenek. Kétség kívül a' bíráló hazafiúi aggodalma mondatja vele, hogy „közönségünk' részvétlensége az eredeti szindarabok iránt most nagyobb, mint színházunk' felállításakor“, 322. szel., „hogy drámaköltésünk' tekintete a' közönség előtt, a' helyett, hogy emelkednék, napról napra süllyed“ 321. szel., hogy végre „a' helyett, hogy a' művészet' már elért álláspontjáról előbbre lepnénk, rák módra csúszunk vissza“, 325. szel. Illy sötétnek én, ki soha sem tartoztam a' lágy bírálók közé, drámaliteraturánk' jelen állapotját, megvallom, nem tudom látni. Még nincs két éve, hogy színházunk megnyílt, 's ha örök színpadi-életet ígérő

mű nem is, de tünt fel több olyan, melyek nem csak írókra, hanem az egészre nézve is haladást mutatnak, és olyan, mely legalább képességet bizonyít, 's egyes oldalakkal meg tudott lépni. Vörösmarty, Szigligeti, Kuthy, Jósika, Gaal' több darabjaik nem fordultak-e többször meg a' padon, 's némelyek a' közönség' mindannyiszori tetszése között? De bírálót néhány elvétett mű' emlékezte gyötörtte, 's feledé, hogy az említett írók' egy és más darabjában, több kevesebb jónak ő maga is szívesen örvendett. Hát ha a' nyomtatott művek közül némely, a' színigazgatás által előkelő módon ignorált darab Vörösmartytól, Kovács Páltól, Tóth Lőrincztől stb is próbára tétetnek! 'S hála a' közönség' türelmének! Neki van annyi ép ítéllete, melyel az elvétett közül kikapja a' jót, 's a' körülményeknek tulajdonítván mi a' körülményeké, bizik a' jövőben! En legalább illy haladó részvétlenséget nem vettem észre, sőt valahányszor új eredeti darab, bármily kicsiny is, adatik, a' ház népesebb, a' figyelem feszültebb. Reménylünk hogy ez nem fog kifáradni; — és munkálódjunk csüggedés nélkül.

D. Schedel F.

Literaturai mozgalmak.

— Budán, a' m. kir. egyetem' bet. megjelent: 1. a' *Budapesti Arvdkönyv* második kötete, 303 lapon; nagyobb darabok benne: Adorjánok és Jenők, szomorújáték Josika Miklóstól; A' tör és a' kéz, novella P. Horváth Lázártól; A' remeték, novella Bezeredy Amáliától; A' hideg víz mindent meggyógyít, vig' beszély Kovács Páltól; A' susáki vár, novella Császártól, továbbá lyrai darabok és rokon' szerzői: Császár, Garay, Horváth Cyrill, Kisfaludy Sándor, Kölcsey, Pap Endre, Székács; Szilágy (népdalok) és Vályi Tamás. A' közönségtől annyira megszeretett *Carthans* folytatását a' harmadik kötetben adja b. Eötvös J. — 2. *Nagy Ignác* *Szűnműtára* 2-d. füzet: *Pelleskei notárius*, bohózat 4 felv. Gaal Józseftől. Ara 40 kr ep. (folytonos tetszéssel adatik a' pesti színen). — 3. *Terve a' Pest megyei köznép' számára felállítandó takarékpénztárnak*. Írta Fáy András. 8r. 82 lap. Csinos borítékba fűzve, ára?

Május' 15. vettük a' Tud. Gyűjt. februariusi kötetét, melyben Taubner Károly az újabb bölcselkedés' fő tünényeiről értekezik, Csendy Kálmán vizsgálja: miként áll nemzeti nyelvben a' nemzetiség, Gyurikovics Gy., Báthori Erzebetnek, Nádasdy Ferencz' özvegyének, szobaleányain elkövetett kegyetlenségeit illető két oklevelet közöl; végre D. Balogh Pál ingerkedik Schedel Ferenczcel ennek, a' tavali Figy. 5-d. számában (jan. 30. 1838) megjelent bizonyos nyilatkozásaért, 's miután azon egészen végig ment volna, még folytatását is igéri. Mi nem tudván, mikor jelenendik meg a' folytatás, 's azon túl tán a' berekesztés: hogy okai' súlya alatt — ha az, a' háromszoros mennyiséggel csakugyan három annyira találma nőni — össze ne rogyjunk, sietni fogunk azt minél előbb és apránként magunkról lerazni. — A' literaturai

ezik az academia' Helyesírását kezdi vizsgálni. — Láttuk, hogy az értekezések közt egy polemiai cikk áll; a' „Külföldi literatura“ cím alatt, ellenben egy értekezést lelünk „az énekek' text-jéről“. — Erdemes lenne egy kis jutalmat tenni ki azon elvek fölfedezésére, melyek a' Tud. Gy. szerkesztőjét, munkatáiban, vezetik.

Pesten, Heckenastnál jelent meg: *A' pálinkafőzés' titka*, mely szerint télen 's nyáron egyiránt 100 ft (font) száraz tárgyból 55—60 ft pálinkát lehet könnyen előállítani. Kiadta *Petz Károly*, serfőző mester. 8r. füzve 40 kr. ep.

Szinte Pesten, Trattner-Károlynál: *Czifray István szakácskönyve*, magyar gazdaasszonyok' szükségéhez alkalmaztatva, újra kiadta *Vasváry Gyula*, szakács mester. Hatodik kiadás. 8r. 640 lap, kötte 1 ft 50 kr. ep.

Kassán, Hagen Károly könyvtáros' költs. és Werfer' bet. megjelent: *A' francia lázadás és következményei*. Története a' huszonhárom évi viaskodásnak Franciaország' kényurasága ellen, összekötte Napoleon' életírásával és a' Reichstadti herczeg' biographiai vázlatával, valamint nevezetes személyekről magyarázó észrevételekkel, és történetírási emlékeztetésekkel. Leghitelesebb források után kidolgozta *Schimmer Károly Aug.*, németből magyarra ford. Sz. J. 8r. 208. Igen csinos kiadás, füzve 1 ft 24 kr. ep.

A' Werfer által Kassán megindított Kotzebue, ugyanazon nyomt. műhelyből, már most *Nagy-Kanizsán*, Wajdits János könyv-, mű- és hangszekereskedőnél jelenik meg folytatva: *Kotzebue Agoston' jelesb színdarabjai*. Fordítva többektől. XVII—XX kötet (hét színművel). Új kiadás (?). 16r. Ára egyegy füzetnek 24 kr. ep.

Magyar-Ovárt, Czéh Ferencz' bet. megjelent: *A' szabad 's királyi városok és polgárainak országtörvényes igazai*, melyben is (?) a' szabad kir. városok 's polgárainak, honunkban ország szerinti jogai, egyszersmind a' nemességgel álló viszonyai, a' szórul szóra felhozott mind ó, mind új törvényczikkelyekkel egyetemben foglaltatnak 8r. 100 lap, füzve 1 ft ep.

— *Sajtó alatt*, Eggenberger József és fia, m. academiai könyvtárosok' költségén: *Elmederítő, szívképző 's characterfestő történetek* 's adatok' füzere. Gyönyörködtetve oktató könyv. Minden rendek-, de főleg a' magyar ifjuságnak benyújtja *Horváth Zsigmond* m. t. t. lev. tagja. Két kötet.

— A' classica literatura' két jelesbjeinek fordításán két jeles írónk fáradoz jelenen: *Cornelius Neposon Czuczor*, 's *Tacituson Szenczy Imre*, kitől néhány töredéket még 1837ben láttak olvasóink (Athen. II. 45. szám), 's kinek *Julius Caesarja*, az academia által helybenhagyva, már sajtó alatt is van. Mindkettőre szívesen figyelmzettük a' classica literatura' barátit jó előre, *Czuczor* Neposára különösen a' gymnasiumok' férfiai is, kik, miután Szentgyörgyi Gellérd' igen tökéletlen fordítmányának példányai végképen elfogytak, örömmel veendik a' római aranykor' egyik leg-elegansabb szerzőjét olly kezéből, mely arra való hivatását minden eddigi prózai munkálatai által behozonyította.

Báró Jósika Miklós, kitől csak az imént vetünk egy, *Mátyás királyunk'* korát ábrázoló történeti regényt, mint hallik, egy új románhoz teszen jelenen stúdiumokat, melynek hőse *VII. Zrínyi Miklós, a' költő*, leszen.

Historiánk is két érdekes munkával fog szaporodni. *Horvát *) Istvántól*, némelly pesti lapok szerint, sajtó alatt van egy munka, melynek címe és terjedelme nem tulatik még, de igen, a' mutatvány-ívek után, négy rendbeli állítása a' szerzőnek, név szerint: 1. Volt *paczinák* nevű hatalmas nemzet; ennek nevét az idegen népek sokféleképen írták le. A' magyarok a' *paczinák* nemzetet szomorú történetekből is esmerték. 2. A' *paczinák* nemzetet több görög író legszorosabb értelemben *scythia* népeknek nevezte. A' *paczinák*ok nem voltak oláhok. 3. A' leghitelesebb arabs írók a' *paczinák* nemzetet török néppé teszik. 4. A' *paczinák*, más néven *scythia* és török nemzet, magyar nyelvű nép volt; — 's *mind ezt*, mint három pesti lap, *ugyan azon szavakkal*, mondja, be is bizonyítja szerző kútfőkből „*mellyeket tehát tagadni nem lehet*“. Már az eddig kész ívek is teli vannak olly dolgokkal, melyekről „*még senki sem gondolkodott, eddig senki még legtávolabbról sem álmodott*“! Sok szerencsét e' még nem gondolt, nem álmodott dolgokhoz, mikről a' kútfők kétségkívül a' *legvilágosabbban* szólnak. A' munka minden esetre *érdekes* leszen. — Egy más, szinte, de más tekintetben érdeklő munka van készülöben *Horváth Mihály* ph. drnál: *A' műipar' és kereskedés' története az ausztriai ház alatt*, folytatása a' műipar' és kereskedés' történetének az Arpádok 's egyes házakbeli királyink alatt, mely a' m. academia' jutalomkérdés re iratván, 1837ben második pályadíjra érdemestetett.

Philosophiai literaturánkat acad. r. tag 's ph. prof. és *D. Horváth Cyrill* készül egy illy czímű munkával nevelni: *Philosophiai vizsgálatok Spinoza' rendszere felett*, melynek első része el is készült; győri kir. acad. prof. *Csacskó Imrétől* pedig, szinte Győrött *Streibignál*, már sajtó alatt is van: *Bevezetés a' természeti jogba, 's a' tisztá általános természeti jog*. Tudományos olvasóink az academia' Tudománytára után fognak a' szerzőre kedvezőleg emlékezni.

Drámáink' száma is szaporodik. *Gaal J. és*

*) Ama' lapok „a' széles, óriási ismeretű szerző“ nevét nem írják — mit mellékesen jegyzünk meg — *correcte*, a' mi figyelmetlenségre mutatna, ha a' bámulat' elfoglalása nem mentené, 's a' „*minora non curat praetor*“. Azonban mit mondanánk mégis, ha német lap *Schyllert, Göttet, Tík-et* írta, Schiller, Goethe, Tieck helyett? Valóban. nem fontos dolog magában, de mibe kerül ez a' figyelem? 's ki kicsinységekben gondatlan, ki nem érzi, hogy *személy* iránti figyelmet illy kicsinységeken kell kezdeni, vajjon *gondos* leszen-e nagyobb dolgokban, holott legtöbb nagy dolog, sok kicsinyből áll össze. — Megtettük a' jegyzést, mert nálunk a' TelekY, Kisfaludi, VErEsmartli és Vörösmartly st eff. nem épen ritka madarak; 's szép lenne, ha valahára már, legalább a' kitünőbb nevek' leírásában, diplomaticai hűséghez szoknánk. S. F.

báró Jósika Miklós egy regényes vigjátékot készítették együtt: *Az ecsedi tündér*, czim alatt, mely a' pesti padon már tanultatik is; a' Tyrus és Kuthen' írója pedig, *Horváth Cyrill, Jolanta* czimű 5 felvonásos és jámbusos szomorujátékát fejezte be.

— Bécsben, Schaumburgnál sajtó alatt *Gé-vay Antal* cs. könyvtári alór 's acad. l. tag' magyar történeti oklevél-gyűjteményének ismét egy újabb kötete: *Urkunden u. Actenstücke zur Geschichte der Verhältnisse zwischen Oesterreich, Ungern u. d. Pforte im XVI. u. XVII. Jahrhundert*. Aus Archiven u. Bibliotheken. *Gesandtschaft Kg. Ferdinands I. an Sultan Suleiman I. 1534.*

FIGYELMEZTETÉS.

A' „Szinmütár“ első két füzeté már elhagyá a' sajtót, tartalmok „Ruy Blas“ dráma 5 felv.; Hugo Victor után francziából fordítá Nagy Ignác, és Peleskei Notarius, bohózat 4 felv., Gaal Józseftől. Szükségesnek véli a' kiadó vállolata' célját itt röviden közleni. Emelkedő színészetünket naponkint nagyobb figyelemre méltatja a' közönség, illő tehát mindent elkövetni, mi e' kedvező körülményt sikeresbbé teheti. Ezt a' „Szinmütár“ nagy mértékben törekszik elmozdítani, mert: 1ör a' kiadó iparkodni fog a' pesti nemzeti színpadon köztetszéssel adott „eredeti színműveket“ a' mennyire eszközölhetni, gyorsan közrebocsátani; 2ör a' külföld' színpadjain tesszéssel adatott, vagy épen sajtó alul k került jeles színműveket, miknek biztosan jósolhatni nagy hatást, az eredeti szerint készült fordításban legnagyobb gyorsasággal közlendi a' „Szinmütár“; 3ör egyes kivételek gyanánt olly eredeti színművek is fognak e' gyűjteményben megjelenni, melyek a' pesti színpadon még nem adattak ugyan, de nagy hatást érnek; 4er a' „Szinmütár“ olcsósága lehetővé teszi, hogy minden magyar színésztársaság igazgatója azon áron, melyet egy színmű leírásaért fizete, 5—6 példányt vásárolhat minden egyes füzetből, minek ezek lesznek hasznai: nemzeti nyelvünk tisztán fog hangzani min-

den vándor színésztársaság' ajakiról, holott eddig a' hibás leírások miatt undok kores-magyarság sérte gyakran a' hallgató közönség' füleit; — eddig e' színészek csupán az olvasó próba' alkalmakor hallák az egész színmű' tartalmát, 's ez koránsem elég arra, hogy a' fő szerepvivők egész lelkületét foghassák föl a' színműnek, ezentul ellenben a' főszemélyek a' legszegényebb társaságnál is külön nyomtatott példányból fogják tanulhatni szerepeiket, mi rendkívül hasznos leendő a' tökéletes szerepfölfogásra, 's egyszermind gazdaságos, mert egy példány nem kerülend annyiba, mennyit most egyes főszerep leírásaért fizetni kell; 5ör az első három pontból az is kiviláglik, hogy a' közönségnek csupán kellemes olvasmányt szándékozik nyújtani a' kiadó, mert száraz, untató 's korszerűtlen színműveknek helyet soha nem fog adni gyűjteményében. — A' „Szinmütár“ első kötete 12 füzetből álland, melyek mindegyike egy egy, külön megszerezhető, színes borítékba kötött, eredeti vagy fordított színművet foglaland magában, finom fiumei velinen 's két oszlopu csinos nyomtatással, 4edrében. Minden egyes füzet' árát az ivszám fogja meghatározni. Az eredetiek' ára, a' szerzőknek fizetendő nagyobb tiszteletdíj miatt, aránylag drágább leendő. A' 12dik füzettel czimlap, tartalomjegyzék, 's egy jeles színész, színésznő vagy színműiro' arczképe fog kiadatni, mely külön áron lesz megszerezhető. Az egyes füzetek' megjelenési határideje nincsen korlát közé szorítva; a' közönség részvéte gyorsítani, hanyagsága pedig késleltetni fogja azt, ez utóbbi' elkerülésére egész erejét fáradhatlan szorgalommal fordítandja a' kiadó. Az egyes színművek' végén, mennyire a' hely engedi, szükséges rövid jegyzetek leendnek az előadásról, szerzőről 'st.eff. Megszerezhető a' „Szinmütár“ minden egyes füzeté Egenberger 's fia pesti könyvtárusok által a' két magyar haza minden könyvtárusánál 's Pesten szinte minden könyvkereskedésben és a' kiadónál a' „Jelenkor“ szerkesztő hivatalában, hol egyszerre vett öt példány után a' 6ik ingyen adatik. Este a' pesti magyar játékszin' pénztáránál is kaphatni példányokat. A' „Szinmütár“ 3ik füzeté közepén jelenend meg; tartalma Fehér és fekete, írta Kuthy Lajos.

Nagy Ignác.

Előfizetési jelentés.

Jövő félévben is folytatván kettős folyóiratunkat, jelen formájában, papirosán 's elrendelésével: kérjük igen tisztelt olvasóinkat, ne terheltenének rendeléseiket vásári alkalmak által vagy bérmentés levelekben minél előbb megújítani, hogy teljes példányokkal szolgálhassunk. Azok főleg, kik e' félév alatt tartózkodásuk' helyét meg fogják változtatni, ne terheltesse a' kiadó hivatalban (Zöldfa-utca, 267. sz. 1. emel) előfizetni: különben a' legjobb akarat mellett sem kezeshetünk a' változtatások' illő megtörténtéről, vagy a' netalán eltévedő számok' pótlásáról. Ára marad: helyben 5 ft, postán 5 ft 48 kr. ep. A' borítékok' hibátlan és olvasható írással beküldése kéretik, kivált a' személy' és helységek' nevei. Pest, május' 25. 1839.

Nyomatik Budán a' magyar kir. egyetem' betűivel.

FIGYELMEZŐ

AZ EGYETEMES LITERATURA' KÖRÉBEN.

Kiadó szerkesztők

SCHEDER, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ **BAJZA.**

HARMADIK ÉV

Pesten.

Junius' 4. 1839.

22. szám.

Tartalom. Hazai literatura. Vallás. Guzmics' Egyházi Tára' XII-d. füzete. — Történettudomány. Magyarországnak Bethlen' támadásakori állapotjáról. Vége (*Abavári*). — Necrolog Schamáról (*S. F.*) — Almanach-társaság. — Literaturai mozgalmak.

HAZAI LITERATURA.

Vallás.

Egyházi Tár. XII. füzet. Szerkeszti Guzmics Izidor, Bakonybéli Apát. 1838. július-decemberi folyamot. Pesten, Beimel József' sajátja 's árúja. 8r.

Kikerült végre Beimel' sajtója alól az Egyházi Tár' XIIik füzete. Örömmel ismerteti honfiaival ref. ezen, bel tartalmára igen érdekes 's fontosságára fokontként emelkedő egyházi folyóiratot. — „Szent írás iránti legújabb nézetek“ czím alatt, nyomos észrevételeket közöl a' szerkesztő Straussról, a' *regchösről*, ki-ről mondja: „Strauss' regényes, csudásnál csudásb' tömkelegébe ereszkedünk, kinek munkája: Das Leben Jesu, kritisch (írnia kell vala mythisch) bearbeitet, 1835, már második kiadást ért, mi nyilván jele annak, mennyire szereti korunk a' meséket, 's hogy mi még ma is, minden tudományosságunk', műveltségünk' daczára, gyermekek vagyunk; hanemha azért kedveljük e' nemét a' regének, mert benne 's általa a' szent lealjasultan tétetik nevetség' 's majd megvetés' tárgyává.“ — Föladata Straussnak: a' régiebb természet- és észfölötti, úgy az újabb természet- és észszerű írásértelme-

zés, különösen Jézus' életének története helyett, egy újat, mythicait, azaz: regényest állítani föl, a' nélkül mégis, hogy Jézusnak egész történetét regényesnek kelljen tartanunk, mintha ebben épen semmi történeti nem volna, úgy mégis, hogy benne mindenütt arra kell tekintenünk, ha nincs-e benne regényes. Így nyerünk csak hamar egymás után történeti, természet- és észfölötti Krisztus helyett, rationalis, idealis, mysticus, végre mythicus Krisztust. — Ezek után Strauss' 14 cikkjét vizsgálja a' sz. 's az elsőben, noha megvallja, hogy a' régi könyvek' idomzata, sőt tartalma 's fogalmai, és az emberiség' lassankénti képzete, gondolkodás-módja, és erkölcsisége között támadhatnak különzetek, sőt ellenkezések is; de azért sem a' régi emlékek az új képzetnek, sem ez azoknak mérlege nem lehet, hanem egy másnak kell közbe jöni, melly azoknak is, ennek is, meghatározza becsét, és vagy azoknak vagy ennek adja az elsőbbséget. Az értelmező' tiszte az emlékirónak értelmét kikutatni, megalapítani, 's pedig a' hajdankor' szelleméből, gondolkodás- és szólásmódjából; mert elfogult, és ha nem vakoskodó is, de bizonyosan hűtlen 's tisztének határain túl kalandozó azon értelmező, ki írójának értelme he-

lyett saját nézeteit, 's korának színeit mutogatja. 'S azért helytelenül cselekszik Strauss, midőn az evangeliumokról lévén szó, azt kérdezi: mit taníthatott, mit cselekedhetett, vagy mit kelle tanítania, mit cselekednie Jézusnak? nem pedig mit tanított, mit cselekedett Jézus? — A' 2ik cikkben öt okkal mutatja meg, hogy az evangeliumi elbeszéléseket, különösen Jézus' életét nem lehet a' régi kor' mythusaihoz hasonlítani. Figyelmet érdemelnek a' többi között ezek: „Jézus' élete és tanítása oly helyet foglal el az emberiség' történetében, hogy ez azzal együtt áll vagy dül. A' mindig főnálló, még a' legsötétebb századokon is átvilágító és világító k. anyaszentegyház, melyhez az emberiség' nagyobb és jelesebb része tartozott minden időben, úgy az azzal szemközt 's ellentálló pogányság, melyet dicsőségesen legyőzött, álfilosophia, mely rajta erőt nem vehetett, és eretnekség, mellyel folyvást, de mindeddig nagy fönsúlylyal küszködik: az állítólag, ezek majd állítólag, majd tagadólág, de tagadásukban is neki kedvezőleg, világos, egyetemes, tagadhatatlan tanui mind annak, mi az evangeliumi történetben följegyezve találhatók; még pedig nem csak szó szerinti, de tetteleg tanui; úgy hogy Jézus' élete és tanítása, mikép az, az evangeliumokban írva olvastatik, a' keresztény templomok' falain, a' temetőkben, az utcákon és utakon, keresztény, nem keresztény, catholicus, eretnek emberek' irataiban, de legközelebb a' kereszténység' gondolkodásában, érzelmeiben, cselekvéseiben, szokásaiban, szívében és lelkében följegyezve olvasható. Tanuja annak a' nagy emberiség' története Augustustól maiglan; a' mindent elfoglaló polytheismusnak nagy sirja és romjai; a' nagy változás nem csak vallási és erkölcsi, de társasági és politikai tekintetben is, melly nagy ok nélkül nem is gondolható, oka pedig ennek az, mit az evangeliumokban olvasunk, Jézus' élete és tanítása, de csak az az élet és tanítás, melly történetileg ott áll, nem az a' törpe, az az üres, mellyet Str. költeménynek költe napjainkban“. — A' 3dik és 4dik cikkben megmutattatik, hogy sem Philo, sem Origenes a' regényes értelmezés' előpostái nem voltak, mert mind ketten *föltéve a' betűszerű és történeti értelmet*, nagyobb hatás végett, arra vagy erkölcsi, vagy föntebb szellemi értelmet építettek, melly bánásmódot, noha sem javal-

ni, sem helyesleni általán nem lehet, nem tagadhatni mégis annak hasznát azon esetekben, mellyekben nem a' szoros értelmezés, hanem oktatás, épületes alkalmazás az erkölcsre a' fő cél. — Az 5ik cikkben a' 17ik 's 18ik századi deistákról, 's a' wolfenbütteli fragmantistáról; a' 6ik és 7ikben pedig a' rationalistákról, névszerint Eichorn, Paulus és Kantról van szó. — A' 8ik és 9ik cikkben a' mythusi értelmezés' eredete 's annak az ó, és új testamentomban használatása adatik elő; miután t. i. a' mythicusok láták, hogy a' rationalisták a' sz. írást erőszakosan magyarázzák, melly csudálatost akar adni, holott ezek saját véleményeiket állítják ellenébe, hogy a' csudálatost természetszerűvé tehessek, 's hogy általok a' sz. történet minden szenttől 's istenitől kiűrtetik, 's hiu multság' tárgyává aljasittatik, a' mythikai nézőponton állapodának meg. E' szerint megértük, hogy azon rendszernek, melly magát észszerűnek szereté nevezgetni, hiuságát, magok az ész' főhangú hősei átlátják, 's megvallják, csak azt lehet fájlalni, hogy midőn a' rationalisták a' sz. írást minden szentből és isteniből kiűrtik, a' mythisták azt minden történetiből, természeti- és emberiből kivetköztetik, 's azért, mikép a' bíráló helyesen mondja: hasonlíthatatlanul rosszabbak a' rationalistáknál, kiknél a' történeti még sértetlenül hagyatik, 's a' szent, az isteni, legalább is távolról mutatkozik, midőn a' mythistáknál valamint minden valódinak, úgy minden igaznak, ezzel minden szentnek, minden isteni, emberi- és természetinek még csak árnyéka is eltűnik. És mi marad mind e' helyett a' mythusi nézetben? Fönnön mondják: ideák, az örök igazságnak eszméi! azok t. i. mellyeket kinekinek kedve, belátása, érdeke leszen a' kor' philosophiájából átvinni a' sz. írásba's, betölténi azokkal az ott lelt üres hüvelyeket, oly maggal, mellyet nem a' mennyei atya, hanem a' változékony emberi ész és elme, igen gyakran a' heves indulat' rándulatai néhány percze, épen nem örök időkre természetnek. De hát minek ide sz. írás? minek az idegen, régi, üres hüvelyek? Nem tud-e az hüvelyt adni a' magnak, ki magot természetni képes? A' sz. írási hüvelyek csak a' sz. írási maghoz alkalmazottak, minden idegennek befogadására, fogamzására alkalmatlanok, 's ha mégis erőltetnek befogadására, buza helyett csak konkolyt termendők, konkolyt, mellyet ellen-

séges lelkü ember vetett az isten' földjébe". — A' 10ik cikkben azt vitatja Strauss, hogy nem tisztán fogatott föl, a' 11ikben pedig, hogy nem teljes terjedelemben alkalmaztatott eddig a' mythusi fogalom. — A' 12ik cikkben előadja a' szerző, mikép mer Strauss eldöntő's határozó csatát egyenesen elleneivel, a' supernaturalistákkal és rationalistákkal küzdeni. Megpörölteti a' mythisták' ügyét, hogy ez, kiállva a' kemény harczot, épségben emelje föl győzelmes fejét. Tudós szerzőnk megemlítvén Straussnak harczait, méltán mondhatá: az a' két testes kötet, melynek elseje 800, másodika 749 oldalból áll a' legújabb második kiadás szerint *), e' testes kötetek, melyekre annyi munka, gond, és tudomány fordított, minél nagyobb jelen kaposságuk, és nevük, annál hamarabb dülendnek a' feledés' homályába. Ezt mondhatni minden kétkedés nélkül a' jövődő iránt, minden oly, bár mennyi fényű, roppant készületű, a' jelenben bármily nagy zajt, tapsot és kedvezést gerjesztő fáradozásról és munkáról, mely az igazság ellen kel pörbe, melynek alapja csupa önkény, az isteni ellen szegzett, önmagával, mélyen érzett örök elvekkel folyvást tusakodó makacsság, 's minden fegyvere merész tagadása a' századokon át alapult, történetileg bizonyos hitelű és fogalmu igazságnak". — A' 13ik és 14ik cikkben Strauss az új testamentumi mythusok' lehetőségének kivívására az egész új testamentumi írott történetet, különösen az evangéliumokat megtagadja azoktól, kiknek eddig az egész kereszténység nagy megegyezéssel tulajdonítá mint szerzőknek, megtagadja az apostoli kortól, és később kornak, a' második századnak, 's bizonytalan szerzőknek tulajdonítja azokat. Tudós szerzőnk ellene az új testamentumi könyvek' authentiáját, mennyire e' Tár' határai engedék, nyomosan bebizonyította, de ha az authentia kétes volna, vagy teljesen hiányzanék is, ez oly kevéssé jogosítana bennünket az írottakat regéknek, koholmányoknak, vagy hazugságoknak tartani, milly kevéssé ad egyedül maga az authentia teljes jogot arra, hogy az írottakat együl egyig tiszta igazságoknak higyük. Különös figyelmet érdemlenek, miket a' t. sz. Strauss ellen a' pogány mythusok és az új testamentumi tanítá-

sok közötti hasonlatosságról mond az octoberi folyam 17ik lapjától egész a' 22ikig, melyekből csak azokat emeli ki ref. mik az isten' fia' megtestesülésének eszméjéről mondatnak. „Ez ugyan, úgy mond, egyetlen a' maga nemében és megfoghatatlan. De midőn azt önkényt valljuk, egyszersmind kérjük, intjük a' kor' bölcselkedőit, ne szorítsanak minden vallási eszmét az emberi ész' nem tagadható gyengesége' határai közé; engedjenek valamit a' hitnek is, mely nélkül még istent sem fog magának gondolni tudni a' halandóság' nagy tömege, annál kevésbbé jövődő, halhatlan életet remélni. Ha már a' természet' eddig föl nem fődözhetett titkai iránt illik szerénynek lennie a' határozott emberi észnek, 's bevárnia a' kifejlés' idejét, nem tagadhatva a' titkos erők' nyilvános munkálatait: mennyivel inkább illik szerénynek lennie a' vallási titkok iránt, melyeknek lényegük istenben lévően, véges eszünk' világos nézetének tárgyai e' földön nem lehetnek, talán ilyenek leendők ott, hol színről színré látandjuk a' szentet, az igazat, a' jót! Hogy Jézusban minden halandók között, legtisztábban, legfőnségesebben, legigazabban tükrözé magát az istenség, ki tagadhatja ezt tudva 's akarva? Ne higyük-e ilyennek, midőn magát istennel, mint atyjával egynek hirdeti? Ha neki nem hiszünk, kit a' legújabb philosophia is az emberi nagynak, szépnek és jónak megtestesült eszméjévé, tökéletes személynekévé dicsóit, kinek fogunk hihetni, 's hitet miként merünk kívánni egymástól és egymás iránt? ha ő megcsalt bennünket, a' főnségesen szelid, egész halálaig hű és állhatatos mester! kitől várhatunk igazságot?" — Ohajtani kell, hogy ezen jeles értekezés különös füzetben újra kiadassék, 's így minél többnek kezébe kerüljön! — Záradékul ref. figyelmeztetni bátor az olvasókat: mikép igazolva látjuk Strauss' merényeiben Seneca' mondását: error immensum habet! Csudálatos fordulat! kik a' 16ik században az anyaszentegyháztól elválásukat a' sz. írásra alapíták, 's a' k. vallás' egyedüli kutfejének állíták, most ugyanazon írást, nem csak az inspirációtól megfosztják, hanem egyszersmind a' mythusok' tartományába átjásztván, kevesebb historiai hitelt 's tekintetet tulajdonítanak neki, mint mi Anonymus Belae Regis Notarius' maradványainak!

(Vége következik).

*) Azóta már harmadik is jelent meg „mit Rücksicht auf die Gegenschriften“ Tübingen, b. Osiander, I. 1838. II. 1839. — Szerk.

Történettudomány.

Magyarországnak Bethlen Gábor' támadásakori állapotjáról. (Vége).

Előszámlálja t. i. a' tanácsló, a' mohácsi ütközettől kezdve Bethlen' koráig, a' töröknek oda irányzott fogásait, miként tehesse magáévá Magyarországot (1—22. l.) „ekkor, — mond a' 23dik lapon, — kapá a' török Bethlen Gábort, *mint kováts fogóját*“ 's általa akará rég kitűzött tervét végre hajtani, — ki „nem tsak magát, vagy Erdélyt, 's Magyarországot, de a' körülötte lévő több Tartományokat is — a' Török' zsámolyivá akarja vala tenni“ (24. l.). — Ennek bizonyosságára, felhozza, Pozsonyból 1619ben Skender basához írott levelét (25—28. l.). 1620ban királylyá nevezte, — mond — magát, ámbár „*rút és fertelmes életű, erőtlen, vérszopó, tyrannus, hamis, istentelen, és a' török' tején és kenyerén nevelkedett, — 's annak rabja is*“ (29. l.). Hogy a' török császár' parancsolatából választatá magát királynak, bizonyságul elő hozza a' budai basának 1620ban hozzá intézett levelét (30—32. l.). Ekkor beleereszkedik a' neki tulajdonított szép epithetonok' bizonyítgatásába; — arra hogy *fertelmes életű*, példát nem hoz elő, „mivel az ő fertelmességének megmutatása sokakat másokat is meggyalázna“, — de hogy *vérszopó 's tyrannus*, előszámlálja az 1619iki pozsonyi, bécsi, homonnai, lackenbachi és köpcsényi harcokat, hol sok magyarokat vágata le; — hogy pedig *állhatatlan, hitetlen és csalárd*, előadja, miként ölette meg urát Báthory Gábort, — miként lépett azután (1615. 1617. 1619) II. Mátyással szövetségre, hitleveleiben mennyi dolgokra ígéré magát, mind azoknak ellenére mégis mint adta át Lippát több erősségekkel a' töröknek, 's „a' mint számban vöttük 36 pontokban szegé meg a' császárnak adott hitét“, — de megszegé Erdélyországnak, meg II. Ferdinánd' főbiztosainak Pozsonyban adott azon hitlevelét is (1620), hogy a' beszterczei gyűlésig (31. majus) mindenek akkori állapotban maradjanak, — sőt Ferdinánd' nevében, ennek utánozott aláírása és pecsége alatt hamis levelet is koholt némelly várbeli őrseregekhez, — felhozza szóról szóra egy példányát, — hanem — mond — csak azt nem vevé eszébe, hogy *soha semmi levél az Ud-vartól a' tsászár neve alatt magyarul ki nem megyen*“, — Heinburghban (1621) szinte csalárdkodott, mert csak a' török segedelmet vár-

ta, — előadja e' tárgyban a' tatár khámhoz írott levelét; — Bosnyák Tamást, Pálfi Istvánt hitlevele ellen fogatta el; — nem gondol Istenével is, — mert a' megholt Forgách Zsigmond nádormaga szájából hallotta: „hogy nem Fejedelemnek való a' menyország, — 's hogy lehetetlen hogy ő üdvözljön“, — céljai' kivitelére négy *éretlen* 21 éves ifjat választott maga mellé: Thurzó Imrét, Rákóczy Györgyöt, Illyésházy Gáspárt és Nádasdy Pált, kiknek négyöknek életkora sem ért fel egy élemedett emberével, — ezeknek, kik „*bagár után indultak*“ segedelmével három dolgot vön eleibe; *elsőt* hogy minden rendbelieket maga pártjára vonjon, *másodikat* hogy szabadságuktól mindeneket megfoszszon, *harmadikat*, hogy országunknak erejét 's hatalmát, mi kevés vagy on is, elerőtlenítse (33—56. l.). — Az 1ső pontról értekezik az 57—59, — a' 2ikről 59—63, — a' 3ikről 64—72. lapokon. E' 3dik pontot ismét 6 osztályra szakasztja: 1) miként bontotta fel Bethlen az egyességet, 2) elszakasztotta az országot fejedelmétől, 3) az úri rendet, 4) a' birtokos és fő nemes rendet, 5) a' vitézlő népet, 6) az ország' értékét is elfogyasztotta. — Nevezetes az iromány' kora' meghatározására a' 3dik és 4dik osztály, — hol mondja: „Pete Györgyöt törvénytelen fogá meg, és most is tömlőczében nyavalyog“, — „Pálfi Istvánt és Bosnyák Tamást hitivel csalá meg, 's azokat is fogságban tartja“, — „Im! most utólszor — bizony dolog! Turzó Imre is halálos betegségét valami pisztráng hallal nála találta“. — „Ekképen cselekvék a' nemes Fő rendekkel is: mert azokban is — kit *fogva tart*, úgymint: *Cziríáki Mojzest, Zichi Pált, Darabos Jánost*, és sok egyebeket“ (67). — A' nemzet' vakítására, — mond végre, — két útat vön fel; egyikkel rettent, másikkal csalárdul hizelkedik; — az 1sőt taglalja a' 73—74. lapokon, — a' 2dikra felhozza a' pozsonyi, beszterczei, heinburgi, és most nikklshurgi alkudozásokat, — miként Pozsonyban (1619) elő sem hozá az ország' dolgát, Beszterczén (1620), Heinburghban (1621) csak a' maga hasznát kereste, 's „*most Nickelsburgi tractát is azon kezdé el*“. — Ez után kérdi: miként várhassuk hát illy tyrannustól *véghezaink visszaadását*? — miként hogy *méltóságáról lemondjon*? — „ezekből általérthetjük azt is, mi végre lett légyen törökké? *mugát környülmetéltetvén*“, — ő a' török' engedelme nél-

kül meg nem békélhet, különben ez Erdélyből kikergeti, 's akkor az Esopus fabulájaként (a' hús árnyékához kapó kutyaként) jár; — nem fog pedig megbékélni különben *hanemha vármegyéket szakasztanak az országból neki*, — 's így is a' *farkasból bárány* nem lesz, „Naturam expellas furca, tamen usque recurret“ (83 l.). Végre, — ha ő rávenné is magát, — mi ugyan lehetetlen, — hogy a' *felvett királyi czimról lemondjon*, azt a' török, miután már a' lenggyellel megbékélt, neki meg nem engedné.

Eddig tart a' tettek' elszámálása, — mit a' 85—94dik lapig a' felszólítás követ. „Ne hajoljunk, — mond, — tsak szava zengésére, ... holott az ökröt szarván, az embert szaván szokták megfogni“ — „Serkennyünk fel már álmunkból oh Nemzetem! oh! te fel forró magyar vér! ha most feltámadhatnál, bizony nem nyögne illy sohajtással e' tyrannus alatt, a' te szegény nemzedet; nem is halasztottad volna ennyire az ő nyomorgatását, mellynek egyedül csak ez egy *fertelmes* ember az oka, ... ki hogy ingyen csak a' *mi Nemzetünkének mondassék is*, soha nem érdemes arra“.

Látszik ezekből, hogy ezen, néhol talán kelletlenül is magyarabbúl csordúlt tanácslások, épen a' nickelsburgi alkudozások alatt, még pedig november hónapban irattak, — mert a' királyi czim' letételéről, — az elfoglalt végházak' visszaadásáról, — némelly vármegyéknek Bethlen' részére engedéséről, mint már felebb emlitem, — akkor folytak a' vitatkozások, — 's egész decemberben már csak arról: hány vármegyék adassanak neki. — Pálffy István, Bosnyák Tamás, Pethe György, Cziráki Mózes, Zichi Pál, és Darabos István foglyok, épen a' nickelsburgi béke' következtében kapták vissza szabadságukat; — 1621-diki szeptemberben még, a' békekötésre kinevezett biztosok, némelly tárgyak iránt utasítást kérvén, a' többek között ezt mondják: „*Pálffy, Bosnyák, Pethe, Cziráki, Zichi, Darabos captivi, quomodo liberentur*“ — a' nickelsburgi béke' következtében az ország' némelly részei' átvételére kinevezett biztosok pedig épen újkökből írják 1622iki martius' 12-dikéről: „*Dum haec iter faciendo peragrareremus, occurrerunt nobis (7ma martii) Domini Moises Cziraky, Paulus Zichy et Stephanus Darabos ex captivitate et vinculis Bethlenianis domum versus redeuntes*“ — Az 1622iki május' 1jére Sopronba egybehívott országgyűlé-

sen is jelen volt már mind Pálffy és Bosnyák, mind Pethe és Cziráki. — Szükséges végre itt megjegyezmem, hogy a' már felebb említettem 1621iki 1ső novemberi jelentése iránt a' nickelsburgi békebiztosoknak, azon hó' 14-dikén következő véleményyt adtak a' fenforgó tárgyak' fontossága miatt állandóan együtt ülő magyar tanácsosok: „*Si tamen ex obstinata plane temeritate diduci (Bethlen) a praeconcepta voluntate non posset, et necessario ex circumstantiis animadverterent Domini Commissarii ad rupturam veniendum esse, tunc... ea Protestationis forma observanda esset, quae Hamburgi et Novisoli observata fuit, et in Edictali Cassatione continetur; in qua declaratur Suam Mattem omnia media et modos quaesivisse, quibus, postpositis bellorum incommodis et aliis periculis, Regno Hungariae pax, quies, et tranquillitas restituta fuisset, pro contentatione personae ipsius amplissimas promissiones fecisset, adeoque partem Regni ipsi obtulisset, quodque in progressu tractatus Statuum quoque negotia iteratis vicibus proponi ursisset, nihil tamen horum proponere ipse Bethlen permisisset, et quae alia similia in dictis protestationibus continentur, fusius percensendo; — ut huiusmodi protestationis forma, cum apud Christianitatis Principes, tum potissimum apud Status et Ordines Regni Hungariae palam fiat, nihil penitus hac in parte in Sua Matte desideratum fuisse, sed Bethlenium, ob id solummodo, quod privatis commodis studuerit, salutari pacis conclusioni obicem posuisse, et cladum, vastitatumque quae forte exinde emersurae essent, unicam et solum causam extitisse*“ — Többet, azt hiszem, nem kell mondanom e' munka' koráról, holott mint P. maga megjegyzi, a' *nyomtatás is 1621re mutat*.

Pázmán Péter, ki épen szerénysége 's szép bánásmódja által nyere meg magának 's hitének annyiakat, 's ki csak egy pár év' multával, magát Bethlen Gábort is barátságával tudta lekötöni, valóban jobban megválogatja vala a' szavakat, 's nem pasquilláddal, de ész, erő, 's történeti igazság kalauzolta értekezéssel fedtte volna meg kétség kívül Bethlennek nem helyeslett tetteit; — Esterházy Miklós kevesb correctnességgel irt — mennyire legalább én ismerem, — magyar nyelven, mint van e' munka szerkesztve, 's több sajátságokat tartott meg az Ausztria felé eső széli-vármegyéki szójárásokból; — így én e' két férfit, ki-

vált az utóbbit, e' munka' szerzőjének annyival kevésbé tarthatom, mert ezek éppen a' nickelsburgi alkudozások alatt, mint mind ketten békebiztosok, hivatalos foglalatosságaik által egészen gátolva valának, — 's Esterházyval éppen ezen alkudozások után 1623dik' őszéig némi bizodalmas barátságot kezdé Bethlen folytatni, — de később is soha Bethlen Esterházy ellen, — az én tudomra legalább, — hasonló grúnyiratok miatt nem panaszkodott, holott *Balásfi Tamás*, sőt maga Pázmán Péter ellen is, mindjárt a' soproni országgyűlés' végétől kezdve, szinte az 1623iki kirontásáig, többször ismételte e' részbeni panaszait. — Így Bossányi Mihálynak, kit engesztelésére küldött a' nádor Thurzó Szaniszló gróf, 1623. elején Bethlenhez, februáriusi tudósítása szerint így panaszkodott az erdélyi fejedelem: „Bene scit se a Clero odio haberi adeo, ut si fieri posset in guttula aquae per eosdem submergi cogeretur, — prout Illmus dominus Petrus Pázmány Archieppus, et Reverendmus dominus Thomas Balasfi, tam verbis quam scriptis, honorem et existimationem ejusdem laedere et proscindere non intermitterent. — Esterházy Miklós gróf, akkori országbiró pedig, Gál Péternek, kit barátságos indúlata' bebizonyításaul küldött 1623ban Bethlenhez, május' 12kén a' többek között, következő utasítást adá: In confidentia megakarnám mutatnom, mind a' Magyar nemzethez való igazságomat és szeretetemet, mind a' közönséges egyességhoz, és az ő fölsége a' fejedelem szolgálatjára való készségemet is, — akarám azon is kérnem ő fölségét, hogy *holmi írogatásokon, panaszolkodásokon, képeken, a' kit imitt amott írkalnak, nyomtatnak, meg ne indóljon ő felsége*, — nem is nagy embereket illetvén az, minthogy azok nem is a' fejedelmek akaratjából, vagy valami derekas embertől származnak, kinek igen nagy tilalma is vagyon mindenütt, de Rómában sem foghatják el ettől az embereket, noha kimondhatatlan nagy animadversio vagyon ott affélékre, — 's maga ellen pedig a' Pápa ellen, csinálnak *pasquillusokat*“. Pázmány Péterre ezen időtájban főként a' soproni országgyűlési beszédeiért neheztelt Bethlen, 's a' Bossányi Mihálynak adott válaszából a': *tam verbis-t ő reá*, — a': *quam scriptis-t* pedig kétség kívül Balásfira kell értenünk, — ki „*az országos dolgok' titkailt ismerő*“ és éppen e' jelen tanácslások', —

vagy mint Esterházy nyíltan kimondá, *pasquillus'* írója annál inkább lehetett, mert pozsonyi prépost lévén, a' magyar tanács urak' egybejöveteleiben gyakran jelen volt, 's név szerint a' nickelsburgi alkudozások iránti tanácskozásokban valósággal részt vett. — Mit P. előbeszédében annak tanúságára, hogy azt Esterházy Miklós a' nádor írta vagy iratta, felhoz e' szavakban: „nagy álnokúl Szombatból *Posomba* ment (Bethlen) tsak azért *hogy a' Palatinust magához tsalván* vagy megfogja vagy megölesse“ stb, nem lehet Esterházyra, ki csak 1624ben lett nádorrá, de nem az előtte volt Thurzó Szaniszlóra is alkalmazni, — hanem csupán és egyedül Forgács Zsigmondra, kin Bethlen, elpártolásaért, a' heinburgi alkudozások' alkalmával boszúját kívánta tölteni. — Kétségkívülvé teszük állításomat a' heinburgi biztosok' 1621iki 13ik martiusi tudósításának következő szavai: „*Qualiter Bethlen Dominum Palatinum Regni Hungariae, tam per literas, quam Cancellarium suum Posonium ad colloquium vocando, a praesenti tractatione abstrahere, quod et nunc facere non intermitit, nitebatur*... hodierno die Legatis Regis Galliae significavimus, ut ipsum, cum etiam adversa valetudine laborare incipiat, sufficientibus causis et rationibus a discessu dehortarentur“. — Végre Balásfi Tamás még inkább fel lehetett gerjedve Bethlen ellen mint Esterházy, mert ő 1620ban a' besztercezi országgyűlésen, Pázmánnal együtt név szerintszerűztetett; — 's hogy ezen tanácslásokban olly kevés szó vagyon az egyházi rendről, fő tanúsága annak, hogy nevét 's rendét titokban tartani kívánó egyházi embertől szerkesztettek.

Belső becséről, mint mondtam, nem kívánok szólni e' munkának, mert az hosszasabb történetirási értekezést kívánna meg, — a' hazai történetekben jártas annak rövid vázlatából is könnyen hozhat ítéletet; — nem lehet azonban meg nem említenem, mennyire nem áll a' tanácslónak azon állítása, *hogy soha semmi levél az Udvartól a' császár neve alatt magyarúl ki nem ment* ezen időben. — Lépes Bálint kalocsai érsek, 's udvari cancellár, 1621ben februáriusban maga írja Borostyánkőről II. Ferdinándnak: „*Edictalem Cassationem Maiestatis Vestrae hungarico idomate donatam, expediret transmittere ad istas partes, non omnes callent latinam linguam*“

*) — 's elég legyen ez alkalommal megérintennem hogy csak kevéssel később 1637ben aprilis' 28kán is magyar nyelven, még pedig elég csinos magyar nyelven adta ki resolucióját III. Ferdinánd, Rákóczy György erdélyi fejedelem' követeinek. — Nyelvünknek sok szép emlékei a' feledékenység' fuvataga alatt hevernek még, — de csak ne kiméljük a' munkát, fáradságot, e' részben sokat fedezhetünk fel szép nyelvünk' hajdani diplomaticus fénye' kimutatására.

Abavári.

Necrolog.

— Ismét egy nagy, egy pótolhatatlan veszteség! *Schams Ferencz*, az az egy férfi, ki e' bortermesztő országban a' bortermesztésről gondolkodott, e' gazdaság-ágot vizsgálódásai, próbálatai tárgyává tette, azt mindennemű oktatás, buzdítás által jobb lábra állítani, iránta tudományos figyelmet gerjeszteni iparkodott, melly nélkül boraink a' kereskedő világ' piaczaín soha sem fognak a' francziákkal vetélkedhetni; Schams, az országos venyigeiskola' alapítója, áldozat, fáradság 's aggodalmas gonddal nevelője, épen e' tárgyban tett útja közben, Baranyában, Belye főhígi urodalomhoz tartozó Lak pusztnán, május' 11., meghülés' következtében ideglázból kimúlt. Ki fogja most a' venyigeiskolát folytatni, terjeszteni, a' szükséges költségek' összekéregelésében — mert köz az ügy — ha pirulva is, eljárni, 's azt végre kitűzött céljához, e' valóban megnagyarázhatatlan részvétlenség közepett is, vezetni tudni, akarni? Ki fogja folyóiratát, mellyet szinte ez ág' művelésére indított meg, méltólag fentartani? Ki fogja ily buzgósággal és nyomos tudománnyal a' külföld' figyelmét borüggyünkre vonni tudni és akarni: ő e' célra utakat tett, irt, levelezett stb. stb. En nem tudok senkit is, 's a' tömördek munka és gond visszahull semmisségébe!

Pedig Schams nem e' hazának fia volt. Csehországban (Leitmeritzben, dec. 1780) születvén, csak huszonharmadik évén túl jött Magyarországra, hol Péterváradon egy gyógyszerért vállalt, de mellyről 1817. lemondván, nem sokára Pestre jöve fel, hol először is némelly helyirati munkákkal lépett fel [Topogr. Beschreibung von Peterwardein u. seinen Umgebungen. Pest, 1820. 8r. — Vollstaend. Beschreibung d. k. Freistadt Pesth, u. ott, 1821. 8r. — Vollst. Besch. d. k. pr. Hauptstadt Ofen, u. ott, 1822. 8r.]; majd a' gazdaságra fordítván figyelmét, adá ez iratát: *Ideen über Pacht und Verpachtung der Landgüter in Ungarn*, Pest, 1824. 8., egyszersmind magyarul is: *Képzetek a' jószágoknak árendálása és kiárendálásáról Magyarországon*; — utóbb: *Betrach-*

tungen über Ungarns Weinbau. P. 1830. 8., *Ungarns Weinbau in seinem ganzen Umfange*, 2 k. Pest, 1832. majd bortermesztési folyóiratot német, és külön magyar nyelven: *Magyarország' bortermesztését és készítését tárgyzó folyóirat*, 1. füz. Buda, 1836, 2-d. Pest, 1837.; végre számos apró czikkelyeket különféle bel és külföldi lapokban. — Látni ezekből, hogy noha nem magyar születés, nem magyar ajku: Schams' minden munkálkodásai mégis hazafiúi irányuak voltak, 's hogy ő, nemzetiségünk' hivatását felfogván, 's elfogulatlanul méltányolván, azt tisztelte, kívánsainak hódult, 's e' részben is sok született magyart megpirított! — Azért becsület a' nemesnek mindenkorra, 's hű emlékezet! **S. F.**

Almanach-társaság.

— Az 1840. évre „*Nemzeti almanach*” cím alatt kiadandó, 's a' részvényesek' névsorát is közlő szépművészeti zsebkönyv' tartalmának tiszteletdíjául, közép Sréthen számitandó ívtől, proszáért 20, nagyobbszerű, kötött nyelven irt költeményekért, ide értvén a' terjedelmes történeti balladákat is, 25, lyraiért 30 pengő ft határozott. Melly feltételek mellett, műveiknek f. évi augustus' végeig, szerkesztő Vajda Péter úrhoz (Pest, Leopold-utca, 181) leendő beküldésére a' vállalatot pártoló hazai írókat, a' közgyűlés' nevében és határozatából, tisztelettel megkéri

Kuthy Lajos, jegyző.

Literaturai mozgalmak.

— Budán, a' m. kir. egyet. bet., academiai költségen megjelent a' *Tudománytár' májusi* füzete ily tartalommal: *Értekezés rész: A' szépirodalmi rokonságok*, folytatva *Briedl Fidélt* által; Utazás a' quarnerói szigetekre, egy csinos körrajzzal, *Császár Ferencztől*; *Agnes és Beatrix magyar herezegnök*, *Podhradczky Józseftől*; *Homonnai Druegeth Bálint* naplója, folytatva; végre *Okleveles tordalék Luczenbacher Jánostól*, 's *Gévay* Antalé egy török codex' leírása, egy benne foglaltatott, 's török betűkkel irt, tudunkra legrégibb (1588 — 9) magyar gazellával. *Literaturai rész: Villemain* franczia literatúratörténete; *Critica* szemle, ez uttál a' törvénytudomány és útleírás' mezején; 's bibliographia. A' titoknoki hivatalos jelentések között áll a' prágai tudományos társaság' legújabb (1839: apr.) jutalomkérdése, mellynek tárgya: „*A' cseh kereskedés' története, a' legrégibb időktől 1838' végéig*”, dija *ötven arany*; ha pedig az első rangúnak találendő munka sajtóra is érdemesítették, a' szerző azonkívül még 350 példánnyal tiszteltetik. (A' magyar tud. társaság 1837re szinte a' magyar kereskedés' történetét tűzte ki, történetírási osztálya részéről, jutalomra, 's azt az Árpádok és vegyes házakbeli királyok alatti időkorra szorítván, száz aranynyi díjjal buzdította hazánkfiait nyomozásra).

Ugyanott megjelent: *Diaetetica' elemei*. Hallgatói számára, kézirat helyett, kiadta *D. Schedel Ferencz*, kir. egyet. rendkiv. prof. n8r. 88 lap. Postapap. csinos borítékba fűzve 30 kr ep.

*) Vajjon nem inkább így kell-e e' helyet érteni: *Felségéd edictalis cassatióját jó lenne magyarra fordítva*, e' vidékre küldeni, mert nem mindnyájan tudnak deákul, 's így azt (deákul lévén) nem értik? Szerk.

Pesten, Trättner-Károlynál I. a' Tud. Gyűjt'. martiusi kötete. Értekezései: A' drámai literatura' fontossága 's némelly akadályai honunkban, R. V.; A' lázadás (értel. : francia forradalom) törté-
jának folytatása, Sajánúly; A' kúnok és jászok hajdani 's mostani állapotukra emlékeztető írás, Podhradezkytól; végre D. Balogh Pál igen alapo-
san és nyomosan czáfolja Kállay bizonyos bírála-
tát illy czim alatt „Critica! jegyzetek D. Schedel-
nek, folytatás“. „Literatura“ czim alatt az Orvo-
si Tár' új folyama ajánltatik, 's egy illy czimű
értekezés rekesztetik be: „nevezetesebb épít-
vények“. — A' Koszorú ez uttal Lucanus' Phar-
saliája' ötödik könyvét hozza, hexameterekben (hi-
hetőleg Sztrokay Antal által fordítva). — 2. *Bib-
liai, vagyis ó és új testamentomi történet*,
mellyet Stapf J. A. német munkája után irt *Sza-
niszló József*, szombath. megy. áldozó-pap. 8r.
376 lap, ára 50 kr. — 3. Az emberekölí felelem
sem szabadságot nem adhat, sem mentességül nem
szolgálhat isten' szavának megvetésére. Egyh. be-
széd, mellyet a' pesti helv. v. köv. egyházában
tartott *Nagy Mihály* stb. n8r. 19 l. — 4. Egye-
dül az örök élet' hívése ösmerteti meg e' földi élet'
becsét. Egyh. elmélkedés, mellyet tartott *Tóth Mi-
hály*, predik. n8r. 18 l.

Beimeltől az *Egyházi Tár' martiusi és aprí-
lisi* folyamát vettük, illy tartalommal: A' buzgó
lelki pásztor az oltári szentség' kiosztásában, Né-
meth János; III. Sándor pápa 's I. Fridrik csá-
szár Velenczében, Görres után Briedl Fidél; A'
tanító' képe erkölcsi tekintetben, ugyan attól;
Nagypénteki beszéd, Roder Alajostól. A' literatu-
rai részben Guzmics Izidor apát, Bekeházi' ke-
félgetést rekeszti be; és Cherier' „Enchiridion
iuris ecclesiastici“ munkáját bírálja. (A' pesti la-
pokban Beimel, mint az Egyh. Tár' nyomtatója,
eddig késedelmeit az árvíz, 's majd ennek követ-
kezésében a' lakása' változtatásával járt bajok és
gondoknak tulajdonítja, 's ezutáni pontos megje-
lenését igéri. Ára a' 45—48 ivnyi 12 füzetnek
vagyis évfolyamának velinen 2 ft 24 kr ep, pos-
tán 4 ft 48 kr. Egyes havi fogatok 15 kron ada-
nak; előbbi évekbeli füzetek [azaz felévi folya-
mok] 1 ft 12 kron).

A' vidékről érkezett: 1. *A' római literatura'
történeteinek alaprajza*, Baehr' rendszerén. Az
oskolai ifjuság' számára készíté *Csoma Mihály*, a'
s. pataki főiskolában ékesszólás' prof. Első füzet,
melly a' közöns. részt, és költészetet foglalja magá-
ban. S. Patakon, nyomt. Nádaskay Andr. 1839. 8r. 182
lap. Ára 50 kr ep. — 2. *Rosnyói egyházi töre-
dékek*. VIII. Rozsnyón, Kek J. 1839. 8r. 133 lap.
Czikelyei e' füzetnek, egy predikáczió kivül latin
nyelven szólnak, 's igen érdekesek literatura'-tör-
ténét' tekintetében; czimeik: 1. Syllabus illu-
strium virorum ecclesiasticorum intra ambitum,
nunc dioecesis Rosnaviensis natorum; 2. Historica
adumbratio diversorum thematum cle-
ro dioecesis Rosnaviensis ad resolvendum dato-
rum; 's 3. Bibliographia dioecesis R. ab anno
1826—1839 — mind ez a' szorgalmatos történet-

tanító, Hollók Imrétől, kinek példája vajha köve-
tőket támasztana valamennyi egyházi megyénkben,
és pedig, a' mennyire a' kebelbeli levél- és könyv-
tárak engedik, most először, a' legrégibb idők-
től kezdve, fel maig. Melly szép, melly tetemes
szaporodását nyernék így tudománytörténetünk' ké-
születeinek! 's mennyire kívánná ezt a' külön egy-
házak' becsülete és disze is! Legjobb helye pedig
e' közléseknek az évenként kiadatni szokott egy-
házmegyei névkönyvek volnának. 'S ha ez össze-
jegyzések aztán évenként, vagy csak minden ötö-
dik esztendőben is pótoltatnának, folytattatnának,
melly szép toldaléka! lennének bibliographiáknak,
azon kívül, hogy a' pályán versenezésre hatalmas
ösztönül is szolgálnának. — 3. *Záh Klára*,
magyar-történeti dráma három szakaszban. Irtá
Fogarasi Nagy Pál. M. Várárhelyen, a' ref. koll.
bet. 1839. 8r. 108 lap. Ára?

— Budán, az egyetem' műhelyében sajtó
alatt van *Vajda Péter' Dalhonának* második
füzete; *Pyrker László' Tunisiása* magyarra for-
dítva hexameterekben; az *Árvízkönyv'* első köte-
tének, és *Jósika' regényeinek* második kiadása.

— Pesten, Heckenast Gusztávnál megjelent:
1. *Einiges über Ungarn*. Nach dem „Néhány
szó a' löverseny körül“ des Grafen *Stephan Szé-
chenyi*, aus d. Ung. übers. von Hermann Klein.
n8r. velinen, kötve 2 ft 40 kr ep. — 2. Vollstän-
diges *Taschenwörterbuch der Fremdnamen und
Fremdwörter*. Ein Handbuch zur richtigen Aus-
sprache der engl., franz., span., portug., italien., pol-
nischen, ungarischen etc. Personen und Ortsnamen
stb. Für alle Stände von *Dr. Franz Pichler*. 2
rész egy kötetben, n12r. 3 ft ep.

— *Kölesy Vinczétől* Pécssett, a' püsp. könyv-
műhelyben sajtó alatt van: *Versuch einer Instru-
ction für Herrschafts-Beamte*; a' mintegy húsz
ivből állandó kötetnek ára, velinen 2 ft ep. és
Eggenberger pesti könyváros által leszen kap-
ható.

— *D. Fabris Jeromos*, fiumei főorvos, a'
Magyar-Tengermellék' történeti, természettörténeti
és orvosi helyiratát hirdeti illy czim alatt: *Sag-
gio di topografia storico-fisico-medica del Littora-
le Ungarico*; mellynek első része a' nevezett tarto-
mány' fekvését, terjedelmét, népességét és sta-
tisticáját fogja adni, tekintettel a' régi időkre is;
a' másodikban az égal, levegő, uralkodó szelek,
vizek, föld' mineműsége 's a' három természetor-
szág' termékei adtnak elő; a' harmadikban a'
helybeli kedvező és káros befolyások a' lakosok'
életműségére, a' közönséges, honos (közttők a'
skerlievo), járványos és ragályos betegségek,
mellyek 1829 óta uralkodtak e' vidéken. Minden
kötet' ára velinen mintegy 1 ft. leszen.

— IGAZÍTÁS. — A' Figy. 20-d. számában, 332-d.
születen 22-d. sor. olv.: denn im Endlichen
findet sie sich über all; 35-d. sor: Satz; 333.
sz. 44. sor. logice; 335. sz. alulról 10 sor; kelö-
leg; 336. sz. 17. sor: olvasottsága. W. J.

FIGYELMEZŐ

AZ EGYETEMES LITERATURA' KÖRÉBEN.

Kiadó szerkesztők

SCHEDER, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ **BAJZA**.

HARMADIK ÉV

Pesten.

Junius' 11. 1839.

23. szám.

Tartalom. Hazai literatura. Országismeret. Magyarország' statisticája Bielektől. — Vallás. Guzmics' Egyházi Tára' XII-d. füzete. Vége. — Állítások, vélemények, felvilágosítások. Eposi's drámai kor. Drámai literaturánk' jelen állapotjáról. D. Schedelnek (*Szontagh Gusztáv*). Törvényre utalás (*Jogi*). — Literaturai mozgalmak. — Visszahúzás (S. F.).

HAZAI LITERATURA.

Országismeret.

Ethnographisch-geographische Statistik des Königreichs Ungarn u. dessen Nebenländer. Nach den neuesten u. zuverlässigsten Quellen bearbeitet von Ladislaus von Bielek, beider ungar. Landes u. Gerichts-Advocaten u. mehrerer löbl. Gespanschaften Gerichtstafel-Beisitzer. Erster Band, Wien, 1837. Gedruckt bei A. Benko. »Sr. IV. és 443 lap. Ára a' második kötetre való előfizetéssel 8 ft ep.

A' státus' belső és külső élete, 's egynek a' másra kölcsönös befolyása egy az ész' legfenségesb eszméi közül. Ezen eszme után indul vizsgálódásaiban a' philosophiai státustudomány tágasabb értelemben. Ezt a' gyakorló politicus is szüntelen szeme előtt tartván, felkeresi a' státusban a' hasonneműt a' nélkül, hogy a' helybeli, egyes, aprólékos dolgokhoz kötné magát, az egyneműeket közönséges fogalmak alá összeállítja, hogy azokból az egész státus vagy több országok' életére következtetéseket húzhasson. Különösen

A' *statistica*, a' státustudománynak egy nevezetes része, lényeges fogalma szerint előadja a' státusban lévő, statistice jeles, országos érdekű, azaz olly dolgokat, mellyeknek a' nép' jóllétére tetemes befolyások van, el nem hallgatván azon nyavalyákat is, mellyek a' politikai test' erejét gyengítik, 's életét veszé-

lyeztetik. Ezen statistikai jelességek a' státus' alapereje, 's abból származik hatalma: úgymint a' föld' mennyisége, és természeti állapotja; a' termékek; a' nép, 's annak száma, nemzeti caractere, és műveltsége physical, kézművi, aestheticai, értelmi, erkölcsi, vallásos és polgári tekintetben; továbbá a' státusnak az országzásformában és az igazgatásmódban álló organismusa; végre a' külső viszonyok' tekintetében a' státus' érdekei és ezekből származó külső státusokkal kötött különféle szövetségek.

A' *statistica* e' magas eszméjének, 's a' philosophiai műveltségnek nyomát sem találja a' jelen munkában, melly nem egyéb, mint példa nélküli compilatio, rhapsodia, azaz a' historiából, geographiából, ethnographiából, és statisticából összeszedett és zavart keverék, lélek nélküli test, mellyet az eszme nem elevenít. Ennek bebizonyítására szolgálhat már az is, hogy logice sincsenek jól elrendelve a' statistikai tárgyak, p. o. a' II. szakaszban Magyarország' természeti állapotját vizsgálván, nem itt szól a' föld' termékenységről, hanem a' következő III. szakaszban, melly a' természetmennyek' előszámlálására van rendelve; a' IV. szakaszban, szól Horvát- és Tótországookról, 's a' Bánság' három megyéjéről, mellyek azon országhoz nem tartoznak, azért is azok' természeti állapotjokról és termékeikről, a' II. és III. szakaszban kell vala-

szólani. Ugyan azon szakaszban a' 39. §ban szól általában a' földmivelésről, mi a' 11. szakaszba tartozik, hol a' természető és nemesítő szorgalomról van szó. Az V. szakaszban áll a' balneographia, mely a' III. szakaszba való; a' 31. §ban a' földeket és köveket az arany-mosás' czime alatt számlálja elő. Továbbá a' VI. szakaszban előbb ír az iparról, azután a' VIIben Magyarország' lakosairól, holott természetesebb vala hazánk' népeit ismertetni meg előbb, azután szorgalmokat, mert csak a' nemzetek' caractere' és száma' megismerése után hozhatni helyes ítéletet azok' szorgalmáról. Ennyit az író' logicájáról!

Más tetemes hiba ezen compilációban az, hogy némelly csekély, figyelemre nem méltó dolgokról sokat beszél a' szerző; 's ismét, olyakat, mik a' földírásba, vagy historiába, nem a' statisticába tartoznak: ellenben olyanokról, mik a' statisticába valók, kelleitnél kevesebbet ír. Illy allotriákkal és micrologiákkal az egész munka teli van, nevezetesen az I. szakasz, melyben 39 lapon Magyarország' történeteit adja elő 1835ig, holott csak a' magyar haza' gyarapodását, és fogyatkozását, nagyobb kisebb terjedését kell vala röviden megmutatni. Teli van aprólékos, statistikai érdek nélküli dolgokkal a' balneographia is, mely 87 lapot, és így az egész munka' ötöd részét foglalja el. Illyeket olvashatni a' sóvári főttsó' készítéséről közölt hosszas tudósításban, sőt csak nem minden §ban. Vannak egész §ok, melyeket a' statisticába nem lehet felvenni, p. o. az 51: Aeltere Handelspolitik; a' 62: Heirathsgebräuche des Volks; 63: Leichenbestattungen stb, miket néhány olvasónak, kiket illy mulattató dolgok érdekelnek, jó tudni, 's helyök van az ethnographiában, de a' statisticában ugyan nincs. A' 24. §ban a' löversenyfutóknak Hetes falu mellett osztott jutalomról, és a' sz. lörinczi pusztán volt multságokról 5 egész lapot ír; a' 26ikban a' gulyáshúsról, és annak készítéséről 11 sort, a' fejevári kondás' öltözetéről, és leányának lakodalmáról 23 sort: ellenben a' sokkal fontosabb tárgyakról, p. o. az ágostai vallástételt követők' ekkleziáikról és papjaikról csak 8 sort, a' helv. vallástételt követőkéről 9 sort; a' zsidókról 3 sort; úgy a' természető szorgalomról a' 13d §ban csak 3 sort, a' 41ikben pedig négyet. Illy arányt tartott az író az előadott dolgokban.

Ha ezen hibákat meg lehetne is engedni; de a' példa nélküli plagiumot nem lehet: példa nélkül valót mondtam, mert a' magyar világ nem hiszem hogy látott volna akármelly nyelvű munka' szerzőjében olly plagiarist *), ki más könyvekből annyit kiirt volna szóról szóra, mint e' német statistica' írója kiirt nevezetesen Csaplovics' e' becses munkájából: Gemälde von Ungarn, és a' Wigandnál névtelenül megjelent e' munkából: Neueste statistisch - geographische Beschreibung der Königr. Ungarn, Croatien, Slavonien etc. Az elsőből szóról szóra kiirta az egész 44d., közel 4 lapból álló Syst, az egész 26d. Systmelly is 4 egész lapból áll; a' 47. 52. és több más §usoknak majd nagyobb, majd kisebb részét. Mi névtelen statisticusunk munkáját illeti; behizonyíthatja ref. mikép annak legalább tizedrészét szóról szóra felvette az író nyereszkedésre írt munkájába. A' 66. 67. 68. 69. §sok kevés sort kivévén, egészen a' névtelen' munkájából vannak leírva 14 lapon. Hallatlan dolog Magyarországon **). Azt azonban mind ezek mellett is meg kell vallani, hogy e' compilált munkában sok jeles statistikai adatok is vannak; de egyről sem tudhatni bizonyosan: az említett két munkából, 's más könyvekből írta-e ki, vagy saját tapasztalásából 's ismereteiből meritett. Azért magának tulajdonítsa szerző, 's ne nehezteljen recensensre, ha ez el nem hitheti magával, hogy ama' szép virágok, péld. a' dunai gőzhajózás' gyönyörű leírása a' 48. hosszú §ban, 's több más szép tudósítások az ő kertjében termettek.

Némelly hibákat meg kell igazítanunk. Csekély földíratl ismeretének kell lenni Magyarország'ról annak, ki illyeket írhat: Die Lage der kleineren Ebene ist bey weitem niedriger, als die der grösseren, das, wie überall, der Lauf des Wassers lehrt. So fliessen mehrere grössere und kleinere Flüsse aus der grössern Ebene, ohne dass nur ein einziger aus der kleineren in die grössere sich ergiesst: holott épen ellenkezőképen van a' dolog. A' 41. lapon mondatik, hogy Magyarország' keleti

*) Hanemha Bél Mátyás fiát Pált akarjuk e' czímmel megtisztelni, ki atyja' halála után kéziratban hagyott 10 munkáit nem pironkodott a' maga neve alatt kiadni.

**) Nem egészen. Lásd Banó' Természetjoga' ismertetését a' múlt évi Figyelmező' 174. 's köv. lapjain. Szerk.

határszélein néhol folyók teszik a' határt, mi nem úgy van, mert mindenütt a' Beszkéd' hegy-sora választja el Magyarországot Galicziától, és Bukovinától. A' Sturecz és az Ördöglakodalma Liptó megyében, mely utolsónak magassága 3696 láb, hibásan tétetik párhúzába a' Sz. Gotthárdal, melynek csúcsai 8385—9964 láb magasak. A' 60. lapon zavarosan adatik elő a' három Körös' eredete: csak a' Sebes Körös ered Erdélyben, a' Fejér és Fekete Körös Magyarországhban. Bodrog megyét most is még külön megyének tartja; a' bácsi csatorna' szélességéről azt írja: Oberfläche 10, Wasserspiegel 8 Klafter, holott az Oberfläche és a' Wasserspiegel egy. A' nagy tekintetű Besztercze-Bánya szab. kir. várost Städtchennek, Nyíregyháza szabad privil. várost nagy falunak nevezi; a' Fertő' keleti részét, Sopron' nyugoti részét Mosony megyének határaihoz helyezteteti; az eszterházi töltést a' Fertő és Hanság' szélére, holott jó távol van az elsőől; Rozsnyót (Gömör) Szepes megyében mondja lenni; Szerém megyéről azt írja, hogy fában szükségét szenved, holott azt a' 12 mérföld hosszúságú Fruska Gora szakadatlan széles erdeivel futja meg; Tótországról mondja: An nützlichen Hausthieren hat das Land einen grossen Reichthum; mindjárt a' következő lapon pedig: der Viehstand ist zu gering; ugyan ezen termékeny országról azt írja: In Slavonien wachsen *mühsam* alle Arten Getreide etc. Beregh megyében sok apró hajókat készített a' só' szállítására; Zágráb megyéből Danzig felé szállittat hajóépítési fákat! a' telkebányai porcellán-fabrikát S. Patakon gondolja lenni; a' szotákokat megkülönbözteti a' ruthenusoktól, holott azok is ruthenusok; a' Fekete és Fejér Vág' vizét a' Királyhegyből származtatja, holott a' Fejér Vág Liptó' éjszaki Kárpátjaiból ered; a' Jászság' és Künság' kerületeiről írja: der verzehrend heisse Sand in diesen Distrikten lässt den Baum selten zur Vollkommenheit reifen, holott gyümölcstermő fákat mindenütt hol ültetnek, virágzó állapotban, sőt erdei fákat is eleget lehet látni; Zólyom megyében nem Breznó, hanem Brusznó mellett ásatik kobált; a' Magyarország' megyéiben elszórva lakó németeket a' Szepes megyében II. Gyéza király' idejében letelepített szászoktól származtatja, 's számokat 946000-re teszi stb. Több efféle gyarláságokkal lehetne az olvasót untatni, de mellőzvé azokat,

kivált a' historiaikat, csak egykét példát hozok még elő, mellyből láthassa az olvasó, milly gondnal, figyelemmel és critical pontossággal írta legyen ki statistánk a' nyomtatási és egyéb hibákat is az említett névtelenből. Ebből általtette ezen nyomtatáshibákat: Kalumtó Kolumtó helyett; Nestonovics Nestorovics helyett. A' selmeczi bányász academiáról a' névtelenben levő hibás adatokat egészen kiirta, melyeket is így kell megigazítani: Nem taníttatik a' selmeczi academiában logica, metaphysica, ércztudomány (Metallurgie) és hydraulica; hanem taníttatik első évben mathesis, physica, erőműtudomány, és polgári építéset; másodikban az ásványtudomány, chemia és hutatudomány; 3ik évben földismerettud. (geognosia), bányaméréstud. (Markscheidekunst), bányásztudomány (Bergbaukunde), gyakorlati gépelytudomány (Maschinenlehre) és bányász törvény.

De mikor jobbitani akar is szegény statistánk, hibába esik: p. o. a' névtelenben kétszer előforduló legatio szót *legatum* szóval váltván fel, Vermächtnissnek mondja lenni, holott nem ezt, hanem a' reformatus diákoknak predikálás végett ünnepekre kiküldetésökét jelenti.

Hallgatással nem mellőzhetek el még egy helyet, melly bizonyítja, miképen a' szerző nem igen szigorú bírálat alá vetette gondolatait: A' mehádiai latrok' barlangjáról t. i. azt írja: den Namen mag diese Räuber-Höhle nicht ganz schuldlos besitzen; denn schon die *Natur* scheint sich hier erschöpft zu haben, um zahlreichen Räuberbanden eine ebenso sichere, als eine mit ihrem Handwerke übereinstimmende Freystätte zu schaffen. Piha! Illy rút váddal fertőztetni az ártatlan szent természetet!

És ez azon munka, mellyről mondja szerző: Nach den neuesten, u. zuverlässigsten Quellen bearbeitet. Milly értelemben kell itt venni a' bearbeitet szót, a' mondottakból kitetszik. Bizony keservesen megdolgozta ő a' magyar statisticát!

A' később író statista' kötelessége, részint megigazított, részint több statistikai adatokat közleni az olvasóval mint elődei. E' kötelességét a' megbírált compilatio' írója nem teljesítette. Azonban ki azon forrásokból, miknek bécsi statistánk olly jó hasznát tudta venni, nem meríthetett, ezen, mindenféleképpen magában

foglaló munkából is eleget tanulhat Magyarországról.

30.

Vallás.

Egyházi Tár. XII. füzet. Szerkeszti Guzmics Izidor, Bakonybéli Apát. stb.

(Vége.)

Figyelmet érdemel még a' Strauss elleni iratok' megismertetése, hasonlóképp Guzmics-tól. Negyven írot' említ, kik a' regehős ellen irtak. Megemlítendők valának még: Neander: Das Leben Jesu Christi; — Kuhn; — és főképp Gfrörer: Geschichte des Urchristenthums, ki hihetőkép rövid idő múlva több dolgot adand a' theologusoknak, mint maga Strauss *).

Briedl Fidel egy nevelő' napló-könyvéből hasznos 's érdekes kivonatokat közöl. —

Csizmazia hivatalos adatok után Juranics Antal győri püspök' életrajzát imiggy fejezi be: „Siratja őt a' megyei papság és hiv nép; az ő emléke, ki soha senkinek boldogtalanságot nem okozott, sőt kinek sokan szerencsájüket, méltóságukat, becsületüket, vigasztalásukat,

kedvezőbb sorsukat hálalni tartoznak — örökölni fog“. Milly dicső illy emléket maga után hagyni, 's a' nép' ajakai által hamvainkban is magasztaltatni! Qui legit, intelligat!!

Fábián István levelekben a' szépművészetekről, 's egy magyar k. egyházi énekes és imádságos könyv' terve fölött értekezik. Az író szép ismeretekkel bír. Kár, hogy néha az igazság' rovására elmés ohajt lenni p. o. a' novemberi folyamat' 21ik lapján.

Közöltetik több egyházi beszéd is, nevezetesen: Modlytól egy népszerű beszéd a' papi hivatalnak, ha jól megtartatik, szerencsés, ha meg nem tartatik, veszedelmes voltáról. — Becker esztergami kanonoktól a' budai főtemplomban 1837ben tartott beszéd sz. István király' ünnepén. — Egy névtelentől urnapi beszéd arról, hogy: az oltári szentség olly titok, melly tökéletesen megnyugtatta a' mi értelmünket és szívéinket. — 'S Farkas Imre fejérvári kanonoktól: a' bakonybéli apátság' VIII százados ünnepén mondott beszéd.

Végre többféle könyvismertetések a' hazai 's külföldi literaturából. Oda tartozik többi között Lesnyánszky András' Egyh. Beszédei (Várad, 1837) bírálata; itt a' legnevezetesebb Görres' Athanasiusa kivonatban. A' decemberi folyamatban áll a' bakonybéli apátság és a' kolostor' czimképe. 1837iki szeptember' 24kén ülék ott az apátság' alapításának nyolczszázados ünnepét. — Azon ó szeműeknek, kik még most sem tudának megharátkozni azon eszmével, hogy hasznos, sőt szükséges a' theologusoknak is a' honi nyelvben a' kor' józan szellemével haladni, száma, hála az égnek, naponként fogy, 's így nem hin a' remény, hogy e' derék folyóirat, a' mint érdemli, több több pártolókra 's olvasókra találand. Ohajtható általán, 's Beimelnek ünnebsületére nézve kétszeresen, hogy a' Tár ne pezsegiyen olly sok 's tetemes nyomatási hibáktól, mint most; 's hanyagságával ne bosszantsa 's ne rettentse el a' publicumot, mikép ezt, egyéb okokon kívül, ezzel is cselekszi a' Szion! 24.

*) A' közönség bizonyosan örömmel veendi, ha a' Straussiának, mellett v. ellen, folytatva lesznek, és pedig a' többi, legújabb korbéli christologiai munkákra való tekintettel; 's akkor Schaller (Der historische Christus u. d. Philosophie, Leipzig), a' grimmai névtelen (Aphorismen zur Apologie des D. Strauss u. seines Werkes), az altenburgi névtelen (Friedenspalme für alle straussirende Bibelfreunde und Feinde), maga Strauss (Streitschriften zur Vertheidigung meiner Schrift über das Leben Jesu), 's legújabb írói a' Megváltó' életének: Hahn, Petersen, Hartmann, Reiger, Rauschenbusch stb is szönyegre jönek: mind ezek talán arra szolgálndók, hogy e' fenséges tárgy nálunk is valahára egy avatott lelkű, önálló elmű, meleg tollu előadó-
ra találván, olly hiánya pótolassék vallástani literatúránknak, mellyet pirulás nélkül tovább nem szemlélhetünk kivált olly időben, midőn a' különemű hatások és ellenhatások' következtében a' művelt keresztény világot élénk hittudományi és erkölcsi mozgalmak rázták fel. Egy a' tudomány' álláspontjára emelkedett, fejlettségünk' szellemével egyezve a' művelt rendek' érdekét is ébresztő, erkölcsi irányával köz hasznu Jézusé' ete az, mit azon sok, egyházi inkább mint vallási viták, 's a' béke' vallásával olly kevésbé egyező türelmetlenség' kifakadásai helyett vár és kíván a' közjó. — Többi között, nem volna-e e' tárgy méltó, hogy a' Horváth József' alapítványára ügyelő kar annak kidolgozására jutalomtétellel is buzdítsa íróinkat? — Szerk.

Állítások, vélemények, felvilágosítások.

— Eposi és drámai kor. Drámai literatúránk' jelen állapotjáról. D. Schedel Ferencznek, igazolásul. — Barátokat hasonló gondolkodás 's érzésmód egyesít; azonban, ha önálló szellemű férfiak, lehetetlen hogy mindenben egyet értsenek, 's illy esetben a' humanitas és szabadelmű-

ség azt hozza magával, hogy egymástól eltérő nézetek' nyilvánításának szabad tért engedjenek, a' nélkül hogy meggyőződéseiket szigorú vizsgálat nélkül az ellenkező véleménynek alá rendeljék. Illy esetben *barátságos fejtegetés* következik, olykor *vita*, de keserűség 's ellenséges indulat nélkül, mit a' viszonyos tiszttele is távoztat.

Az „Atyátlan“ bírálatában előforduló néhány állításaim, illy gondolat-surlódásra adának alkalmat. Hogy a' tisztelt szerkesztőség cikkelyemet kinymattá, ámbár némelly nézetekben velem egyet nem érthetett, szabadelműségének tagadhatlan tanúsága; tüntesse azt ki továbbá is teljes mértékben 's engedje hogy állításaimat itt teljesen megmagyarázva igazolhassam. Semmi sem ébreszti úgy is, sőt kényteleníti az olvasót annyira öngondolkodásra 's független ítéletre, mint némileg ellenkező nézetek' nyilvánítása; 's ha a' közönség literatúránkban eddig nagybárra csak ellenséges indulatu viták' nézője volt, 's ez által szükségképen azon gondolatra jött, hogy minden literatúrai vitatkozás személyes czivódás: nem lesz talán időn kívül e' halvélemény' eltörlésére az ellenkezőnek is, a' barátságos fejtegetésnek, példáját adni.

Barátom nézete eltér az enyémtől főleg az epos és dráma' kora' meghatározásában, kevesebb drámai literatúránk' jelen állapotját illető állításaimra nézve. — Ha a' különbséget alapján vizsgálom, úgy tetszik mint ha mindketten a' „kor“ szóval különböző fogalmat egyesítenénk: szerinte t. i. akkor virúl valamelly költészet' nemének kora, midőn az az életbe hat, az ének' szárnyain vagy elő szóval terjed, általában mikor az életé és nem pusztán a' literatúráé. Illy értelemben véve neki tagadhatlanul igaza van; az epos az őskorban — kivált a' görögök közt — népszerűbb volt, melyebben hatott a' nemzet' életébe, ezen kort tehát per eminentiam a' hősköltemény' időszakának nevezhetjük, 's részemről teljesen megegyezek mind azzal, a' mit barátom e' korról épen olly szépen, mint jól mond. Én ellenben fogalmamban egészen eltérek az élettől és *népköltéstől*, 's egyedül a' literatúrát tartván szem előtt, meg akarom határozni: mikor virúl a' nemzetek' literatúrájában e' költeménynem' kora? Szerintem ez akkor derül fel, midőn *virulása' feltételei betöltek*, 's az *hatalmasan fejlődik tökélye' pontja felé*. Barátom így oszkozik: az epos nincs többé az életben, hanem csak a' literatúrában, tehát kora elmúlt; ellenben a' drámaé előttünk áll, mert színházunk van, melly által a' költő a' nemzetre élő szóval hathat. Én ellenben így: tagadhatatlan lettől, hogy drámai művészetünk, minden tevőleges serkentés 's a' színház' felállása' ellenére, a' lyra és epos' tökélyére mind eddig fel nem emelkedett, mi kétségtelenné teszi, mikép a' lyra és epos' kivirulásának feltételei már beteljesedtek, a' drámaé pedig még nem, vagy más szavakkal: lyránk és eposunk' kora felderült, a' drámaé még ezentúl jövendő.

Ezt tisztelt olvasóink, úgy hiszem, igazán barátságos fejtegetésnek tartandják, mert kézzel foghatolag meg van mutatva, hogy mind kettőnknek igazunk van, csakhogy ezen, egyedül a' fogalmak' különbözőzése szerint egymástól külsőleg

eltérő nézetnek, egy össze nem egyeztethető nézet szolgálat alapul: barátom a' költészet' korait csak az *emberiség' egészében* látja, én ellenben a' *külön nemzetek' életében* is. Megmagyarázom bővebben.

Minden lelki tehetségeink nem fejlenek ki egyszerre, hanem legelőbb az *érzékiesség*, utóbb az *érzemény és képzelődés*, utóljára az *értelem és ész*. Ha a' nemzetet magában fejlődő egésznek tekintjük, élete' tüneményeinek színtezzen fejlődési folyamatot kell mutatniok, sőt az emberiségnek is, mint egésznek, mivel nemzet és emberiség egyes emberekből áll össze, 's az egészről mindig ugyan azt lehet állítanunk, mit minden részéről együtt véve. Létezik tehát az emberiség' historiájában *gyermek-, ifju- 's férfikor*, 's philosophiai történetírók ezeket az *ős-, közép- és újkorban* hiszik valósúlva; de illy korok léteznek *nemzetekre nézve is*; 's mint az egyesben, 's az emberiség' egészében, úgy a' nemzeti életben is, előbb fejlődik ki az *érzékiesség*, utóbb az *érzemény és képzelődés*, utóljára az *ész*. Ha tehát valamelly költészet' neme' korát meg akarjuk határozni, ítéletem szerint szükség nem csak a' világhistoria, hanem különösen a' nemzeti élet' fejlődésének korszakára is pillantanunk. Vessünk egy általános tekintetet a' világhistoriára; mely különbség mutatkozik általában az *ős- és az újkor* műveltség közt, 's melly eszközök által hozatott létre? Az újkor műveltség nem csak belterjedtségére nagyobb, hanem kivált külterjedtségi tekintetben igen különböző. A' régi kor nem ismeré a' *sajtót*, azért műveltsége' *állomási* (stationär) bélyegéből ki nem vergődhetett, midőn a' keresztényvilági egész világrészekre szétáradott. Ezen okból továbbá amaz inkább *élő szó* által terjedett, 's nem csak a' költészet, hanem a' tudomány is: Socrates Athenae' csarnokaiban, Plato, Aristoteles kertekben tanítottak; 's ezt a' görög és római nemzet' *nyilvánosabb* élete elősegíté, midőn az újabb, keresztényvilági, hozzá hasonlítva, inkább *házi*. Műveltségünk' mostani fokán a' *népköltészet a' literatúráitól*, ha úgy szabad mondanom, élesen el van választva, mi az ősi korban annyira még nem létezhetett. Az eposra nézve e' két kor közt különösen a' régi görög és keresztény vallás okoz nagy különbséget. Amaz a' természet' erőit személyesítvén, emberalakokban, a' költészetnek, képírásnak, szobrászatnak, szóval minden művészetnek, mellynek életműve a' *képzelődés, elhatárolt alakú formákat* nyújt; midőn a' szellemi tartalmu keresztény vallás nem annyira a' *képzelődésnek* alakokat, mint inkább a' *gondolkodásnak eszméket* nyújt, melly oknál fogva — mellékesen jegyzem meg — a' keresztény szobrászat talán soha a' régi tökélyre föl nem emelkedhetik, 's az új epicus Homerral, hasonló kedvező körülmények közt sem igen versenyezhet. Tehát a' hősköltemény' kora vajjon örökké elmúlt-e? annál inkább mivel — mint barátom megjegyzi — korunkban „a' tudomány' derüje a' gyermekkor' isteneit elüze“ 's a' nemzetekben azon „hit“ többé nem létezik, mire az epicusnak a' *csodálatost* — költeménye' ezen lényeges kiegészítő részét — alapítania kell? Korántsem. A' vallás' eszméi az emberiség közt

örökkévalók, csak hogy mindenkoron — mint minden más képzelet — a' kor és művelődési fok' bélyegét viselik 's azok szerint módosulnak. *Hitet* tehát az epicus nemzetében mindig találandó, csak hogy nem mindig *egy 's ugyan azt*, költészetre pedig szintúgy belső szükségét és ösztönt érzend; mert ezen költészet' neme az egyedül való, mely *képzeleteink' egészét adja elő, a' szemlélhető mint a' pusztán képzelhetőt összesen*, egységbe foglalva, mely tekintetben ellenvetés nélkül a' költészet' legmagasabb neme. Homer bámulást gerjeszt, mert Jupitertől le a' félistenek' és hősök' hosszú során keresztül egész Achill' paizsaig, hőskölteményeiben mindent összefoglal, mit az akkori kor láthatott és képzelhetett; úgy Milton' *Elvesztett Paradisomában*, menny, föld és pokol, mindennel a' mi benne létezik vagy gondolható, állítatik előnkbe, egészen a' divatos keresztényvilági képzelésmód szerint. Bármely kor' epicusa tehát sem belső ösztönben, sem gépelyei' megállapítása körül néphitben nem fog szűkülködni, ha bár igaz hogy az újabb nincs azon kedvező körülményekben, melyekben az ősvilági; műve pedig nem csak a' *lehetségesek*, hanem a' *szükségesek* közzé is számítandó, mert nélküle a' költészet' legmagasabb, mindent összefoglaló nemét nélkülöznek. Sőt ha igaz, hogy az emberiség' korai magokat nem csak az egyedekben 's az emberiség' egészében, hanem a' nemzetek' életében is ismétlik, mi ítéletem szerint tagadhatatlan: minden fiatal nép' fejlődésében is kell végre oly korának felderülni, melyben az epos' létesülésének feltételei beteljesednek 's az főleg korszerű. A' világ az őskor óta az igaz haladott, mi részint egészen más körülmények között élünk: a' nemzet' értelmessége, még műveletlen népeknél is, a' sokkal magasabb fokon álló *világliteratúra'* birtokába juthat, 's a' művelt nemzetekkel karöltve haladhat; napjainkban a' művészi költészet határozottabban eltért a' népköltéstől: de mind a' mellett, a' literatúrában — tehát a' világ' haladásában — részt nem vevő alsó osztályok nem élnek-e szellemök' állapotjára nézve némileg az őskorban? Vallási meggyőződéseik nem épen úgy pusztán *kintetre* alapulnak-e, mint azokéi? hitök egész a' babonáig nem hasonlólak pusztán az érzeménység-e? 's költészetre nézve is nem szintazon viszony mutatkozik-e? nem él-e köztük, *énekekben*, nem terjed-e *elő szóval* mint az ősvilágban, a' lyra, a' rege, sőt az epos is? mert mi egyéb a' *népköltés*? Népdalainktól hangzanak Kárpátunk' aljai, a' keleti mesélőket minden magyar katonai őrhelyen hallhatni, minden éjjel, 's hevesebb képzeletű — a' görögökhöz hasonló — népeknél, a' hősköltemény is szintúgy él még a' köznép' szájában. Andalusia' völgyei a' Cidrólí románcokat zengik vissza, 's Tasso' stanzáit a' velencei sajkásoktól, Nápolyban a' molói szavalóktól hallhatni. Teljes egyenlőség 's ugyanazonság nincs ugyan sehol, mit azonban állítani lehet az, hogy a' világgal igazán csak a' nemzetek' értelmessége halad, a' pór nép pedig, durvaságának majd szintazon fokon vesztel, míg a' tetőpontját elért literatúra szélesre terjedve, a' tömeget is át nem hatja. Ez ollyigaz, hogy általában tepsedő népek még ma is szintazon

szokásokat és erkölcsöket mutatják, melyeket az előkorban, mint ezt az utazók péld. az arabokról, állítják, kik mind e' napig még mindig úgy szolván Abrahám' idejében élnek.

Ha tehát igaz, hogy a' hősköltemény, a' világ' némileg változott körülményei mellett is, a' költészet' köréből általában ki nem küszöbölhető, 's minden fiatal nemzetnél mind azon időkörök ismétlik magokat, miket az egyedekben és az emberiség' egészében tapasztalunk: a' nemzetek' fejlődő életében is kell lenni időszaknak, hol ez előkelőleg virul 's korszerű, és pedig függetlenül a' népköltészettől, ha körét az újabb világ' műveltségi állapotja szerint, pusztán a' literatúrára szorítjuk is. 'S ezt valóban a' literatúra' történetje is bizonyítja. Minden nemzeteknél előbb fejlődik ki a' költészet mint a' tudomány, mert előbb fejlődik érzemény és képzelődés, mint az ész; 's a' költészet' nevei között előbb a' lyra 's epos mint a' dráma: mert amazok inkább szellemünk' alsóbb tehetségeinek szüleményei, ez pedig, minden oldalú ember- és világismeretet tevén fel — a' felsőbbeké is; 's így az epos, lyra és rege' igazi korszaka a' népek' fiatal kora, a' drámáé ellenben azon időpont, midőn a' nemzet' szelleme férfi korába indulni, a' költészet a' tudományal egyensúlyi kezd: mely fokon aztán a' literatúra' mindkét ága, egymást támogatva, együtt halad, 's tetőpontjokon teljes virágzásban mutatkoznak, mint ezt szomszédink' literatúrája bizonyítja, kiknél Goethe és Schiller' kora egyszersmind Herder' és Kant' kora is volt.

Az itt előterjesztett nézeteket fiatal literatúrákra alkalmazva, természetesen kelle állítanom, hogy az epos' kora jelen van; 's midőn észrevevém mikép e' pályán tíz év óta semmi új próba nem tétetett, 's e' költészetnem, mint hiszem azon bal véleményből, hogy az általában nem korszerű többé, egészen elhagyatik, nem kellett-e, mint literatúránk' egyik kiegészítő részének partját fognom, hogy az, miután Vörösmarty, Czuczor és Horvát Endre' műveik által, *tetőpontja felé közeledék* (barátom' szavai a' magyar költészet' kézikönyvében), végre *azt el is érje*? Az epos' minden nevei úgy sem kívánják meg a' csodálatost, ha tehát a' gépelyekkel felakadunk, fordítsuk amazokra erőinket: a' hőskölteményi beszély különben is azon vidék, melyen e' tekintetben a' legdiszesebb virágokat bírjuk.

— Hogy drámai literatúráról kelleltinél több rosszat mondtam? Vajha csalódnám! De barátom már idezett könyvében is megvallja maga, hogy „e' nemből leginkább hátra vagyunk“. Vátoztak-e azóta körülményeink? Én valóban azt hiszem: nézeteink' különbsége e' tekintetben körülbelül csak ebben áll: Én nem hiszem, hogy valami dolgot *tökéletesen* valósítani lehessen, ha e' dolog' valósulási feltételei be nem teljesednek, ha előbb az *akadályok el nem mozdítottak*, 's ennel fogva semmikép sem vagyok barátja az erőltetésnek. Mint a' tavasz meghozza virágait, ha idejük bekövetkezik, úgy az emberi szellem is, csak mozdítottassanak előbb el az akadályok. Tevéteges behatások, jutalmak stb csak ott használhatnak, hol a' tér már szabad: azon kívül, 's gátokkal meg-

rakott úton, semmit, vagy legfelebb üvegházi virágokat teremnek, melyeken az életteli 's illat hiányzik. Hogy a' drámára nézve ezen akadályok a' színház' felállításával már teljesen elmozdítottak, képzelgésnek tartom. A' színház a' költésnek sokat használ, sőt elkerülhetetlen, ha műveit színszerűleg akarja képezni, ha azokat színi hatásra akarja számítani; de a' drámai művészetet mind e' mellett csak a' drámai remekművek' tanulmányából meritheti. A' színház' felállítása óta drámai literatúránk terjedelmére nézve meg lehetőszen szaporodott; de a' parodián kívül nem igen emelkedett. Bánk Bán és Várnász már annak előtte léteztek, 's belterjedelmi tekintetben itt csak a' Peleskei Notáriust 's legfelebb még Ludas Matyit lehet említenünk.

De minek mondom én el mind ezeket, mondja majd barátom, midőn ez az ügynek csak árthat, a' közönséget a' drámától elidegeníti, az írókat elcsüggeszti. Csak azért, mert azt hiszem: hogy literatúránk mindig jó az igazságot hallatni, magát illúziókkal nem ámítgatni, 's mert e' pályán *títhokat* nem ismerek. A' közönségnek, úgy hiszem, újságot nem mondtam, mert ízlése külföldi művek által képeztetvén, nem most tudja meg hanyadán van eredeti darabjainkkal, 's részemről szükségesnek tartám vele tudatni, mikép mi írók sem vagyunk olly elfogultak, hogy a' dolgok' valódi helyzetét ne látnók. A' mi pedig az írókat illeti — ezt a' bűnt lelkemre veszem! Az Athenaeum maga számított ki, mikép, úgy hiszem múlt évben, Europa' egyik színpadán sem jelent meg annyi eredeti *) színmű mint játékszínünkön. Nem fog ártani ha *kevesebbet, sokkal kevesebbet* írunk, de *sokkal jobbat*. A' közönség valóban nem azért látogatja meg Thalia' templomát hogy drámai kísérleteket (experiment) lásson, hanem magát mulassa. Drámát írhat akarki, kedve szerint, de minekelőtte azt nyomtatná v. előadatná, bírálja meg éretten, más-kép buzgóságát sem vevő, sem néző meg nem köszöni. Ki pedig más' műven nem tanul, és sületlenséget hoz a' színpadra, az a' magán sem fog tanulni, mert a' tudatlan 's butának az a' tulajdona, hogy tökéletlenségei' észrevevéseben 's javításában is tudatlan és buta. Nekünk általában a' fiatalok' haladásáról vannak óriási képzeleteink, ellenkezőleg pedig azt hiszszük, hogy 50-d. éven túl semmi okosat sem lehet írni. Igaz, hogy a' lángész' első műve szintúgy a' halhatatlanság' belyegét viseli homlokán mint az utolsó, ha azt Goethe vagy Schiller' példájára tizenhetedik évében írta is, mert a' tehetség' belterjedése szintúgy marad, és csak az ismeret és ügyesség gyarapodik; de a' világnak talán legtökéletesebb művét, a' Colonoszi Oedipust, Sophocles 80dik évében írta.

Egyézt nézeteim' igazolására. Ha criticus ollykor kényes oldalakat érint, szükség hogy magát kimagyarázza 's épen ez oknál fogva engedelmet kérek, ha itt még egypár — barátomtól különben helyben hagyott — állításomat bővebben felvilágosítom.

A' *színházi* élet, mondám, szintolly helyes 's meg-

állható neme a' drámának, mint a' vig- és szomorújáték. Ne külözködjünk tehát nevetségesen a' hol nem kell; minden újabb nemzet' drámai gyakorlata ellenünk szól, 's ha a' görögöket hozzuk fel például, mi ítéletem szerint nem áll: úgy hagyjunk fel a' regényírással is, mert a' regényt a' görögök szinte nem ismerték.

Hagyjunk fel továbbá a' vigjátékokban helytelen *fordítási módszereinkkel*, a' *magyarosítással*, vagy, hogy az igazi műsöt el ne vétsem, a' localizálással, mi magában képtelenség, 's magunkon kívül semmi más nemzetnek nem jutott még eszébe. Minden vigjátéknak, ezt meg fogják engedni, megvan a' maga *színhelye*: Olasz-, Spanyolország, vagy Trankebár; 's a' maga *emberei*, miknek nem csak *emberi* hanem *nemzeti* tekintetben is helyesen rajzoltaknak kell lenni, 's ha felteszszük, hogy a' magyar természet és character nem Olasz-, Spanyolországé vagy Trankebáré, 's nem az olaszoké, spanyoloké, vagy négerké: mikép hihetjük, hogy az által, ha a' színhelyet Magyarországra teszszük által, 's a' személyeknek magyar neveket adunk, valami lehetségest, helyeset 's megállhatót teszünk? Olasz- és Spanyolország' olajfa, cyprus- és narancskertjei vagy erdei nem szilva- vagy körtvéfák, 's az által hogy a' magyarnak olasz vagy spanyol characteret adunk, hamis példát nyújtunk, fogalmi zavart terjesztünk 's hihetlenségeket halmozunk. Ez már az igazán veszedelmes tanítás kivált fiatal drámáiróra nézve, ki okólni akar, 's képtelenségeket lát. Vegyük például a' legújabb színpadunkra hozott magyarosított vigjátékokat: az „Alesúti rózsákat“. Ezen mű egyenesen a' *characterfestő* vigjátékok közé tartozik, 's characterei, a' főszemélyekre nézve igazán *németek*; a' characterek alkotják — mint szükség — a' *helyzeteket* is: 's im mind a' mellett magyarokká változtatták át, 's az egyetlen egy magyar személyt a' tábornokot, *németté*! Ezt már maga Zajtay uram is, az érdemes peleskei notarius, ki more patrio utazik 's a' drámáról igen magyaros elmélettel bír, sokallaná! Ezen elv szerint nekünk eredeti vigjátékok sem lehetne írunk, melynek színhelye nem Magyarország. Szerencsés Deinhardtstein, lennél csak nálunk, nem írtál volna „Garriket Bristolban“!

Be kell fejeznem, nehogy végre még azon gyanút vonjam magamra, hogy vagy a' magyar drámának, vagy épen a' színháznak ellensége vagyok, melly vádat a' világért sem hagynám magamon száradni. Valamit tehát színházunk' javára mondanom kell, 's im az ebből áll:

Sokan közölünk szeltiben magyar és német színházat látogatnak. Ízlés' tekintetében ez különbséget nem igen tesz, mert művészi szempontból alig érdemel egy is megkülönböztető elsőséget. Hanem gondoljuk meg fejlődő nemzetiségünket, melynek szakában élünk. Pesti színházunk, ha az arénákat is hozzá számoljuk, *négy* német színpaddal küzd; 's valamint a' magyar, látogatóit bizonyosan a' néretekétől vonta el, úgy az, ki magyarúl ért 's más színházba jár, ketseggel a' magyar színpadtól és ügytől vonja el huszasát. Hogy valaki általában színházba járjon, erre kötelezni ugyan nem lehet: ezt kedve, pénze, körülményei

*) Az Ath. csak új darabokról szólott. Szerk.

határozzák; de ha jár: határozza el magát éretten, hová járjon. Urak! az idők férfias eltökélést kívánnak, legyünk magyarok!

Szontagh Gusztáv.

— *Törvényre utalás.* — A' „Századunk“ nevű melléklet, f. é. 37. számában, miután — sz — név alatt másoknak rosszat, magának jót bőven juttatott, „úgy nevezett liberalis honfitársai“ — ról azt mondja, hogy ezek a' szabad királyi városok' „képviselő-küldötteitől“ a' szót és szavazatot csak nem egészen megtagadják. — Már hogy az — sz — „liberalis honfitársai“ mit akarnak, mit nem, azt én nem tudhatom; de azt merem vitatni, hogy míg jelen törvényeink, jelesen az 1608: 1, (koronázás utáni) állanak, véleményem szerint, a' szabad királyi városok' küldötteitől épen úgy nem lehet a' szavazatot megtagadni (10. §.), mint a' jelen nem lévők' követeitől (9. §.).

Jogi, h. ü.

Literaturai mozgalmak.

Győrből, Streibig Leopold' betűivel nyomtatva megérkezett: Bevezetés a' természeti jogba, és a' tiszta általános természeti jog. Irta Csatsko Imre, phil. és jogok' tanárja, h. ügyv. a' kir. győri academiában a' term. és ilv. magyarországi jognak tanítója stb. 8r. XX és 365 lap, ára? ep. Főszakaszai a' munkának: Bevezetés: Előismeretek; a' jog' értelmének származtatása és kifejtése; a' természeti jog' értelménye és felosztása; a' term. jog és vele rokon tudományok közötti különbségről; a' t. jog' elveiről; hasznairól; literatúrája. A' tiszta általános t. jog: I. Az ős, alaki jogokról; II. Az ős, anyagi jogokról; III. A' természeti ős jogkötelességekről. — Addig is, míg megbízott bírálónk a' munka' becsének elhatározásába ereszkednék, elég legyen a' tartalom' e' rövid érintése, s annak említése, miképen egy általános ész-jog, ha a' philosophia' jelen álláspontjához mérve dolgoztatott, s tekintettel az életre: soha jobbkor nem jöhetett mint most, midőn üres radoteurök „kik mást beszélnek, s komolyan mást akarnak“, a' közönség' fogalmait összezavarni, s ezt az elvtelenség' tengerére kítaszítani igyekezzenek, hogy a' positivumot lelkéből kivetkőztethessék, s az árbocvezesztett hajót a' szelek' kényére ereszessék.

— Kassán sajtó alá menend: Népbárát; táborozások a' néperdekek' s mozgalmi literatúra' érdekeiben. Ötvenöt társ' egyesületében kiadja Kazinczy Gábor. Első füzet. I. Elet és Literatura. Korunk és literatúrája; bevezetésül. A' kiadó. Kortársak és emlékezetek, Kazinczy Ferencz' írásai-ból. Kis örökös, novella, Lukács Lajos. Nemzetiség, Szemere Pál. Dramaturgiai jegyzetek, Erdélyi János. Israel' fia társaihoz, ***. Haza, élet, szív. (dalok). — II. Táborozások a' literatúra' érdekeiben. a) orosz-magyar táborozások a' Duna' partján. Lengyel. b) Kritikák. Katona József Bank bányja, Vachott Imre. A' magyar lyrai költészet, Kazinczy Gábor. Egy-

veleg. A' szellemi élet' mozgalmai a' külföldön, a' kiadó. Levelezés a) A' lit. levelezés K. G. b) Lendvayné, Vachott J.

Második füzet: Szélrózsák, irányzatul korban és literatúrában. Szerényi. A' magyar job-bágyság' történetei, Tóth Lőrincz. Holdjáró, novella, Kuthy Lajos. Néperdekek. I. Népkalendá-riomok, Kazinczy Gábor. Embernagyság, Ormós László. Egység, Nagy Elek. Magyar portfolió K. G. Versek. Táborozások. Az angol lite-ratura a' jelenkorban; a' legújabb orosz novel-istica; Bysthe Percy Shelley; Laube. Egy-veleg. A' szellemi élet' mozgalmai nálunk s a' külföldön, K. G. Levelezés. Vasutak, b. Bar-kóczy Ferencz. — Három füzetes kötet' előfizetési ára velinen 4, nyomt. p. 3 ft, egyes füzeteké 1 ft 40 és 1 ft 20 kr ep.

— Pesten Hartlebennél: Rathgeber für die ungarischen Schafzüchter von J. G. Elsner. n8r. 152 l. Ára füzve 1 ft 30 kr ep.

Pozsonyban, Wigand' sajtói alól: Das Ba-nat in topographisch-naturhistorischer Bezie-hung, mit besonderer Berücksichtigung der Herculesbaeder naechst Mehadia und ihrer Um-gebungen stb, von J. von Dörner, Apotheker. n12r. 245 lap, füzve 1 ft 36 kr ep.

Visszahúzás.

— Lapjaink' 10-d. száma' végén, a' brassai német lapok' egyik dolgozója' „Bátori Zsigmond“ vitéz magyar nevét álnévként bátorkodtunk nézni. Mert Bátori, 's német író, 's pedig 1839ben! ebben ellenmondást, ebben erkölcsi képtelenséget láttunk. De minekutána Bátori úr, hozzánk írt le-velében egész őszinteséggel bizonyossá tön hogy ő magyar: vissza kell húznunk minapi vélemé-nyünket, jelentvén miképen B. uram' tréfája, igen is, nem ártatlan, s azonfelül még valamivel gonoszabb, mint csak ízzellen; engedelmet is ké-rünk, hogy egy bizonyos névnek nagyobb vonzó 's lelkesítő erőt tulajdonítánk, hogysen viselőjét átelleni táborba futottnak hinni tudnók; vagy, mi egyet tesz, hogy Bátori alatt mást gondoltunk lap-pangani. De „a' magyar nem szokta — úgymond a' levél — nevét eltagadni“: pedig vajmi kicsi baj a' névjáték ott, hol a' névtől nem függ semmi; ellenben ugyan baj, ha ki azon kötelességről feledkezik meg, melly magyartól kívánja, kö-veteli, hogy minden, bármelly csekély tehetségét is, szóval, írással és tettel arra fordítsa, hogy népének még most legfőbb ügyét, a' nemzetisé-gét, szolgálja: azt pedig, csekély véleményünk szerint nem német folyóiratok' pártolgatása által tesszük. De mit csodálkozunk! hány magyar volt már, ki magyar nevével nem pirúlt idegen zász-lók alá szegődni: csak hogy a' nemzeti tartozások' tudatának felébredtével fogy ezek' száma; s je-len esetben is azon egyet szerettük volna, hogy azon névre, melly a' hazai évkönyvek' legra-gyogóbb lapjaira emlékeztet, egy azt viselő sati-rát ne írjon.

S. F.

FIGYELMEZŐ

AZ EGYETEMES LITERATURA' KÖRÉBEN.

Kiadó szerkesztők

SCHEDER, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ **BAJZA.**

HARMADIK ÉV

Pesten.

Junius' 18. 1839.

24. szám.

Tartalom. Hazai literatura. Terve egy felállítandó takarékpénztárnak, Fáy Andrásról. — Elemi oktatás. Útmutató az olvasni tanításban, Vajnátról (*Warga János*). — Állítások, vélemények, felvilágosítások. Végző az eposi és drámai korról's drámai literatúráról, Szontagh Gusztávról (*D. Scheder F.*) — Magyar tudós társaság. — Literatúrai mozgalmak.

HAZAI LITERATURA.

Takarékpénztár!

Terve a' Pest megyei köznép' számára felállítandó takarékpénztárnak. Irta Fáy András. Budán, a' magyar kir. egyetem' betűivel. 1839. n8r. VIII és 82 l.

Fáy, amaz ifjúkori kellemes illatu bokréta' kötözője, sok nem mesének elmés mesében elbeszélője, a' tudományok' fölmentje, lelkes író, jeles követ, tántoríthatlan hazafi, hőkeblü emberbarát, a' csak azon kevesek által, kiktől nem magasztaltatni érdem, legalább külösképp nem méltányolt, különben köztiszteltben álló Fáy András, ismét újabb jelét adta embertársai' javát tárgyazó munkásságának, midőn e' nemcsak korszerű, de épen korkívánatu újabb munkájával honfitársait megajándékozta.

A' takarékpénztárak' eszméje, valamint máshol régebb, úgy mellette már több honi munkákban, 's ezelőtt több esztendővel is, emeltettek néhány szavak. Megemlíté ezt maga szerzőnk is 1832. „Bélteki-ház'ában, az Athenaeum' tavali, nov. 8-d. számában pedig irán-ta ismét felszólamlott, tréfásan adván elő a'

komoly tárgyat; mit a' Társalkodó' szinte tavali 97. sz. Wargha Istvánnak: „*Takarékpénztár, csak takarékpénztár, ismét takarékpénztár!*“ című jeles értekezése követett; — az idei Honi Vezér is foglalván magában erről értesítést. De — mit soha ne felejtünk — honi körülményeinkhez alkalmazott imilly egész *terv'* Fáynak most előttünk fekvő munkája; vegye tehát fáradozásaért a' jótett' legnagyobb jutalmán, a' megnyugtató önérzeten kívül, a' hon' méltó háláját, melynek ha sok Fáy Andrása volna, más országok' Wilberforce-ait nem volna oka irigyleni.

Új vállalatink, sőt nemcsak idves, de halaszthatlan előlépéseink' és javításaink' sorsát is, rövidebben és egyszersmind igazabban le nem lehetett volna írni, mint azt e' könyvecské' jelmondata e' szavakban fejezi ki: „Mind-en idves új vállalatoknál halasztást ohajt a' fél akarat, nehézséget, kifogást keres a' nem akarat, rágalmat és gyanút hinteget a' rossz akarat; de a' teljes jó akarat fontol, kételkedik, hogy meggyőződjék, meggyőződve pedig munkára siet; mert mindenkor vesztesnek tekinti a' jónak halasztását“. Ohajtjuk, hogy a' jelen ügy e' különféle hal akaratok' súlya alatt el ne

műljék; sőt reményljük, hogy miután Pest vmegye azt résztvevőleg figyelme tárgyává tette, a' nemes példa hazánk' egyéb testületeinek is világolni fog, 's őket a' jólét-eszköz-lés' pályáján maga után vonni.

Szerző tiz fejezetben fejtegeti köz érdekű tárgyát; név szerint az elsőben a' takarékpénztárak' célját, a' 2ban azok' hasznát mutatja mind a' köznépre, mind a' nemzet' felsőbb osztályaira nézve egész a' fejdelemig, mind a' nemzetre, 's magára a' kormányra nézve is. Majd Pest vmegyének egy takarékpénztár' felállítására alkalmas voltát bizonyítja, a' Pest megyei takarékpénztár' közönségét, egy felállítandó takarékpénztár' általános feltételeit adja elő, a' Pest vmegyei takarékpénztár' felállítási számvetését, felállításá' módját, czélszerű szerkezetét, az intézet' egyes munkálkodásai 's kezelése' módját, különösen a' betételek' elfogadása, a' kamatfizetés' vagy benhagyott kamatok' tökéztetése, a' kivételek' kiszolgáltatása, 's a' kölcsönözés körül; végre a' pénztár' kész pénzei' tartásáról és pénztár-vizsgálatról értekezik. Ezeket némelly felvilágosítások és pótlások követik, millyenek egy pár kétség' eloszlátása, melly e' terv ellen támasztathatik, „Kimutatás, számadás“, az intézet' megnyitásának előzményei, kötelezvény' 's „Bevételi Iv' példányai, ezekhez tartozó tudnivalókkal.

Előre bocsátván ref. azon hiedelmét, hogy a' tárgy 's az író' neve e' valóban jeles munkát' ohajtható elterjedését biztosítják, annak kivonata helyett — nem ellenvetésül, hanem csak némínemű felvilágosításul — következő észrevételeit iktatja ide.

Azon meggyőződésben levén, hogy minél több kar nyújtatik illy nemű vállalat' támogatására, annál biztosabban feláll, és fennmarad az, de meg a' jótékonyágnak (kivált szűk) határokat szabni nem is kívánván: ezen takarékpénztár' közönségét sokkal inkább óhajtáná ref. kiterjesztetni, mintsem hogy a' 13d. lapon nevezett osztályokat, u. m. azon nemes és nemtelen adófizetőket, kik a' (Pest) megye' pénztárába adóznak, míves mesterek és legényeket, ha a' megye' adófizetőinek fiait, napszámosokat, eleresztett katonákat, organisztákat, oskolamestereket, notáriusokat, tisztességes karuakat vagy helyzetbelieket (honoratior), fekvő vagyonnal és nyugdépénzzel, 's kétszáz pengő forint évi fizetéssel nem bíró hivatalo-

sokat, nemzeti színházaink' személyzeteit és cselédségét, minden megyebeli gazdák' cselédségét, az ott elszámolt 's még betétehetőnek javasolt summákkal együtt is, elégezné; sőt hogy azt egyenesen, és minden megszorítás nélkül nemcsak a' megye', de még a' haza' minden lakosinak is kitárni miért ne lehetne, úgyis a' közelebbiek által fogván használtatni, ref. át nem látja. A' nemesi rendet pedig — habár maga kis telkén lakjék is, 's a' megye' szolgálait legkevesebbé óhajtáná ennek jótékonyágából kizáratni: a' minthogy szerzőnk is a' 14d. lapon ezekhez még némelyeknek — az intézet' célja' fentartása mellett — csatolhatását, maga is helyesen kijelenté.

Nem titkolhatja el ref. továbbá azon nézetét, mi szerint e' nemes szándéku vállalat' magáéva tevésénél, a' megye' méltóságához illőbbet nem tart ugyan; mindazáltal a' köz végzési tárgyak' jelesítésére rendelt megye' pecsétje helyett, ezen intézet' irományai' hiteltesítésére (26 l.) egy külön pecsét' használatát inkább óhajtáná.

Továbbá, valamint a' tapasztalás bizonyítja, miképen p. o. sok visszahelyeztetési kérések elmaradnának, ha az ítélő bíróságok, jobb szándékból mint sikerrel, a' bírói pénzeket nagyilekűen el nem engednék, hanem a' pert helytelenül okozókon megvennék; de még azért is, mert azon megyei tisztviselőség, mellynek fizetése a' fuvarzók' borraválójára is alig elég, érdemes a' maga fáradsága' jutalmára, mellyet egyes esetekben elengedett eddig, 's bizonyára el fog engedni ezután is; sőt az igazság sem engedvén, hogy midőn mások (még az alapítók is) csak aránylag kevesebb summával segítik az intézetet, akkor egyes tisztviselő, meglehet hogy több száz forintnyi járandósága' rövidségével arra folyvást adózni — ha bár a' legilletelmesbb móddal is, de épen az által a' legszorosabban — köteleztessék: ref. általános szabályul megállapítandónak nem tartja azt, hogy az intézet' részére kívántatandó hivatalos eljárásokat, a' tisztviselő urak habár csupa jószívűségből is — ingyen, vagy a' szabott díjak' (taxák) elengedésével tegyék meg (noha ez a' munkában is csak reményképen fejeztetik ki); sőt e' helyett azt gondolná ref., hogy a' bírói járandóságok előre ne legyenek ugyan az intézet' tökéje' kétségtelen csorbulásával leteendő, de a' megmarasztandó alperessél ezt is, mint szerző, a'

munkálkodó megyei ügyvéd' fáradozására nézve maga javasolja, végrehajtás' alkalmával megfizetni okvetetlen tartozzék. Ezenkívül pedig, minden az intézet' pénztárából kamatra kiadandó összeg úgy is (55 l.) betábláztatván, a' bejegyzési díjakat a' pénzt felvevők, felvételkor mindjárt, mint az árva-gyámságoknál máshol is történni szokott, előre lehetnének. Azonban abban, hogy ez úgy is nem annyira az intézet' alapszabályának, mint a' hazai törvények' rendelkezésének tárgya, megnyugodván, átmegy ref. a' kiadandó összegeknek szükség' esetében minél gyorsabb viszszerterhetésére, vagyis szorosán véve az adósok' magok leköttelezése, tehát a' kötelezvény' szerkezetére. Ugyanis, a' szóbeli bíróságot, melyet szerzünk is világosan említ, azon jótékonyaságok közzé szimitván, melyekkel a' legközelebbi országgyűlése — különösen, lelkes szerzünknek is közremunkálásával — a' hazát boldogítja: ref. addig, míg a' szóbeli bíróság 60 pengő ftnál nagyobb summáról törvény szerint nem ítélhet, ennél nagyobb összeget egy kötelezvényre senkinek nem ohajtana kiadni; és így csupán javaslatképen kívánja ref. kérdezni, ha nem volna-e tanácsosabb hogy a' pénztfelvevők magokat adósleveleikben a' szóbeli bíróságoknak világosan is alávéssék, miután az intézet' kölcsöneit, az okozott kárral együtt, melyhez az elmulasztott kamatok' kamatja is minden esetre tartozik, hihetőleg hamarabb (8 nap alatt) visszaszerhetné, mint a' tán hosszabb terminuson ítélendő alispáni bíróság' útján!

'S ezek azok, miket, nem hiányok' kimutatásaképen, hanem inkább csak egyedi nézetei szerint, megjegyzendőkné tartott ref. azon munkáról, melynek fölösleg közönséget 's elég kiterjedést soha nem kívánhatni; sőt ref-nak, 's mint meg van győződve, minden becsületes emberbarátnak is, igaz szívbéli ohajtása, hogy e' jeles munkát minél többek által olvastatván, a' megyékben olly sok szépet és jót tenni képes és — csak akarjanak — már eléggé tehetős rendek által országszerte elfogadtassék; lelkes szerzünk pedig az általa ültetett, de csak a' köz részvét' ápolása mellett gyümölcsözhető nemes előfárlól hullandó leveleken, mint megannyi borostyánkósszerűen, a' köz jóra szentelt munkás élete' fáradozásai' jutalmául még sokáig pihenhessen.

Elemi oktatás.

Útmutató az olvasni tanításban, a' tanítók' számára előrebocsátott rövid hangtannal, Kawerau' nyomán Vajna Antal által dolgozva. Kolozsvár, az evang. reform. collegium' beülvél. 1838. n8r. 60 lap. Ára 36 kr. v.cz.

A' jelenkor' mozgalmi közt alig van jótékonyabb, mint a' nevelés és tanítás körüli mozgalom. Örömmel látjuk, miképen a' nevelés' és tanítás' dolga egyesektől testületekig, testületektől föl a' kormányokig érdekes kezd lenni; különösen örömmel látjuk hazánkban a' köznép' nevelése iránti érdeket is. Látnunk emelkedni kisdedovó intézeteket, azok' mintájára alakulandó iskolákat, — örömmel látjuk a' vármegyék' figyelmeit, 's a' kormány' atyáskodását a' köznép' neveltetése iránt. Minden tárgy' lelkes elhatározása maga a' tárgy' szelleme után keresteti föl az elhatározást tárgyilagosan létesítő eszközöket. Gyáva az ki tisztán, és eszmeileg jól meghányt vetett elhatározásának létesítési ügyekezettől eláll. — Az egyszeri nem valósulás edzi a' lelket a' bizonyosan bekövetkezendő létesítésre. — A' nevelés és tanítás' legfontosabb tárgya körüli mozgatók, kétségkívül folyvást gondolkodnak a' nevelés', és tanítás' eszméjét tárgyalgató eszközökről, még pedig nem csak külső, hanem a' nevelés és tanítás' szellemébe ható belső eszközökről is, mert nem elég csak szép szavakat, és forró ohajtásokat fejezni ki a' nevelés és tanítás' tárgya fölött, sőt nem elég a' szép szavakat bármilyen gazdag alapítványokkal, 's ebből előállítható külső eszközökkel is tárgyilagossítani; hanem a' nevelés és tanítás' szellemét kell tisztán fölfogni, erre dolgozni, erre hatni szellemileg. Lehetnek a' nevelés és tanítás' körül legtöbb külső eszközök, a' tanító feszült szorgalommal, a' növendékek feszültebb ügyekezettel órákon és napokon keresztül munkálkodhatnak, és nincs a' nevelésnek és tanításnak kívánt sikere. — Igen is — nincs...nincs! mert nincs a' nevelés és a' tanítás szellemileg fölfogva; 's ezért, ha bár szellemi eszközök volnának is, nem használtathatnak azok czélszerűen a' kívánt siker' közvetítése végett. — A' tanítás legszellemibb eszközei közül van az, mi módon kelljen a' lélek' tehetségeit ébresztő eszközökkel élni, vagy mimódon kelljen a' lélekre hatni, hogy ennek ereje értelmileg és érzésileg kiható legyen, különösen nevezetes

ezen mód a' tanítás' első eleménél, az olvasatásnál. — Látjuk, vagy inkább láttuk mint küzdöttek a' tanítók a' betűnevek' megtanítása után, a' betűfogásokkal, látjuk, igen szomorun látjuk ezen visszaverő tanításmódnak következményeit: a' hebegő szagztatott olvasást, visszarettenést és elkedvetlenülést az első lépcsőnél, a' gondolkodástalanságot és értelmetlenséget a' fentebbi lépcsőknél; halljuk a' gyermekekkel gyöngéd örömmel foglalatostkodó szülék' panaszait, miképen ők, gyermekeik által a' betűk' neveit ugyan megtanultatják; de azok, a' betűk' úgy nevezett rámondásukat, a' betűfogásokat sehogys sem akarják megtanulni. Igen is. Ezek kétség kívül így vannak, még pedig így vannak azon legnagyobb tanítási visszásság miatt, miszerint a' szegény gyermekek által név tanítatik hang helyett. Vajjon ezen szót *ember* így olvasuk-e: e-em-bé-e-r-e? A' beszéd nem egyéb mint szavak' alkotása, a' szavak, hang-füzetek, a' hangoknak képeik a' betűk, így a' betűk hangja (phoneticus) jegyek, vagy a' beszédnek elemei a' betűhangok; következésképen ha a' tanítás' első elemét, az olvasást, célszerűen akarjuk tanítani, azt a' hangzatásmód (lautir-methode) szerint kell elkezdni. Az ismertetésül fölvetett könyv, ezen legnevezetesh szellemi eszközzel kívánja az olvasást elkezdetni, 's erre ohajtja azt építeni. Mi sikerrel? a' könyv' tartalmából és meneteléből kitűnendik.

Célszerű figyelmeztetésében, mint előszóban, szerző, a' könyvet két nagy pontra osztja: *hangtanra*, vagy a' betűk' hangjainak tanításmódjára, és az *olvasás-tanításra*; végre toldalékul az *írás-tanításról* szól.

Az első pont' bevezetésében megkülönbözteti szerző a' nyelvhelyi és beszédhelyi szótagokat. Az elsőre tartozik *kert-ész*, és ez inkább nyelvtanban mint az olvasatás' elemében jöhet elő szóképzőként; — a' másodikra *ker-tész*, melly egészen a' hangtanra tartozik. Ezek után, átmev szerző a' hangszármazás' eszközeire, a' hangok' különbségeire, a' hangok' fölosztásaira, a' magán- és társhangzókra, 's ezeknek hangzatásaira. Ezen tekintetből a' magánhangzókat elosztja következőleg: tátott szájjal mondott *á*, kerek szájjal mondott *ó*, hegyes szájjal mondott *u*, és széles szájjal mondott *é*, 's ezek az alapmagánhangzók; ezekből származnak a' többiek, rövidiek és hosszúak.

Recensensnek ha az ilyen és még ennél tudományosb magánhangzók' felosztásai ellen semmi kifogása nincs is, millyen fölosztása a' magánhangzók'nak, az a -n legegyszerűbb nyelvmozdulással kezdve, ebből folyvást különböző nyelvmozdulással kelő változásai, úgy hogy mindenik magánhangzó, legalább is háromképen hangoztathassék; mindazáltal, állván azon elv, hogy az olvasás, a' legújabb nevelési nézetek szerint akkor kezdetik, midőn már a' gyermekek, a' közvetlen beszéd- és gondolkodásgyakorlatok által az olvasásra eléggé előkészítették; a' magánhangzók'nak többféle felosztásaival, mint a' rövid és hosszúkkal, nem látja szükségesnek foglalatostkodtatni, vagy — meglehet — untatni a' gyermekeket, annyival inkább hogy az olvasatásnál a' betűk' hangja, vagy idői jegyökön kívül a' téri, vagy alaki jegyekre is kell figyelni és alkalmasint az utolsóira előbb azért is, mert a' tér érzékünknek tapasztalatibb alakja, továbbá, mert a' hangja vagy idői alakra, a' fentebb érintett közvetlen beszéd- és gondolkodásgyakorlatok által előkészítettnek a' gyermekek; — ezért szoktuk az i-n, mint legegyszerűbb alakún, kezdeni a' magánhangzók' hangoztatását, így lépve tovább, mind téri, mind ideji, származási (geneticus) emelkedéssel, de mindig a' hangzatásmód szerint. A' társhangzó betűknek, — mellyek közül mindenikben valamely magánhangzó tűnik ki, — ajak-, nyelv-, fog-, szájpaddás- és mellhangnakra felosztásán kívül nevezetes, és a' hangoztatásra igen szükséges a' *tartós- és pillanathangnakra* osztás. Az elsőkhöz tartoznak m, n, ny, stb az utolsókhöz b, d, g, stb. Azonban ezek is osztassanak föl bármely tudományosan, a' magánhangzók' elvére vive; legkönnyebben lehet azokat hangoztatni, ha mindenik elébe a....t hosszítva hangoztatunk, úgy hogy végre csak a' kérdéses társhangzó' hangja hallassék.

A' második pontban: az olvasástanításnál igen célszerűen kívánja szerző először a' növényeket gyakorolni az egyes betűk' hangjainak helyes kimondásában, a' mondat' szavainak föl számlálásában, a' szótagok' megismerésében, a' hangoknak egymástóli megkülönböztetésében, végre adott hangok után szavak' alkotásában. Recensens' véleménye szerint, hogy ezen célszerűkben is tulságba ne essék a' tanító, a' közvetlen beszéd- és gon-

dolkgodásgyakorlatok őrzendik meg, mellyek az itt kitűzött czélt is közelítik, egyszersmind elemileg értelmet fejtenek, a' mi egy fő cél a' nevelésnél. — Ezen hangi előgyakorlatok után átmeqy szerző, a' tulajdon olvasástani-tásmódra, itt is először némelly általános jegyzetekre, mellyek mind helyesek és követésre méltók, például: hogy az ABC betűit nem kell sorban végig hangoltatni, hanem belőlök tüstént szótagokat alkottatni, — az összetett betűk' hangjait nem külön taníttatni, például az sz-ben először az s, majd a' z hangot; hanem egyszerre. Recensens pedig ha helyen kívül is, nem szűnik ohajtani azt, bárcsak már összetett betűink egyszerűttenének!! mert ezek különösen az olvastatás' elemeiben igen nagy, és *húlatlan* nehézségek! Az illyeket csak meg kellene kezdeni, és pedig a' legegyszerűbb oktatásokban.

Mind helyesek szerző' több általános jegyzetei is, csak azon egyet nem helyeselteti recensens, mi szerint az taníttatik, hogy minden betűnél jól meg kell különböztetni a' hangot, és nevet; mert ez által könnyen oda eshetik vissza az olvasástani-tás, mit épen kerülni akar, úgymint azon visszasságba, melylyet a' betűnevezés szűl. Ha hangzatásmód után tanítunk, mit nem lehet eléggé ajánlani, a' betűk' neveinek megismerése, — mellyeknek haszna különben is később a' szótároknál kezdődik, — elmaradhat egész addig, míg csak a' gyermekek egészen jól nem olvasnak. — Az olvasás' különös szabályai szinte mind helyesek és követésre méltók. Itt csak azt bátor recensens megjegyezni, hogy a' magánhangzók után könnyebb olly betűfogásokat tanítani, mellyek magánhangzón kezdődnek, mint ollyakat, mellyeknek első betűjök társhangzó. Azon kívánása sem lesz talán felesleges itt recensensnek, mi szerint ohajtana: bárcsak a' helyett, hogy értelmetlen betűfogásokkal hosszasan untatjuk a' növendékeket, közelítőleg a' Jacototféle tanításmódhoz a' betűhangok' megismertetése után azonnal értelmes, még pedig érzéki fogalmakat kinyomó egytagu szavakat olvastatnánk, azt egyszersmind mindenkor megértetnők; mert bizony hiqyék el a' tanítók, hogy ha a' gyermek valamit korán megszok, még pedig kénytetésből szok meg értelmetlenül tenni, azt tovább is teszi. És itt van egy igen termő csirája letéve azon aluszékony-ságnak, mit Peregriny olly je-

lesen fejteget az Athaeneum' folyó évi 3ik számában. Én nem merném számolás alá venni mennyi aluszékony elmét szűltek, és mennyi károkat okoztak a' mi *ab ib ob ub* stb. értelmetlen betűfogásaink, főleg betűnevezés szerint tanítva.

A' toldalekban szerző, az írástani-tás' igen helyes szabályait adja; névszerint: hogy az íráshoz a' betűk' elemvonatainak előgyakorlása után kell fogni, melly elvgyakorlatoknak, az írástani-táshoz kapcsolt példányok közül az első táblán, 15 féle alakjait adja. Igen helyesen kívánja szerző az elemvonati elvgyakorlatokat is előzni, az úgy nevezett alaktan' elemei által, — bár ennek nevét nem említi is — kézgyakorlás és szemmérték' tekintetéből; mind helyes szabályok azok miket a' második tábla' szép alaku betűinek szép irathatása végett mond, úgy hogy recensensnek nincs erre mit mást ohajtani mint azt: bár csak minél többen használnák.

Látni a' könyv' illyen irányu és menetü tartalmából, hogy ez az elemi tanítások közül a' két legalsóbbnak, az olvasás és írástani-tásnak methodicáját adja, még pedig mind kettőt a' leghelyesebb elvekre, az elsőt a' hangtanra, a' másodikat az alaktanra építve, így ezen könyv olly nevezetes szellemi eszköze az elemi tanításnak, mit minden elemi tanítónak bátran ajánlhatunk, 's belső tartalma mellett azért is ajánlhatunk, mert a' fent nevezett két tábla-írás példánnyal együtt, ára 36 kr vtóban. És itt alkalmat vesz recensens ismét egy ohajtásra: bár az elemi könyvek tanítók és tanulók' számára, mind a' szegény köznép' gyermekeit, mind a' szinte illy szegény népiskola-tanítókat tekintve, minél olcsóbb áron adathatnának!!!

Warga János.

Állítások, vélemények, felvilágosítások.

— *Végszó az eposi's drámai korról, és drámai literatúránkról* (I. Figy. 345. 's ismét 376. 's köv. szel.) A' tárgy, melly felett nekem Szontagh Gusztávval vitám foly, több mint tisztán elméleti és csak tudományos tétel: én legalább, ha barátom' nézetei elfogadtatást találnak, íróknál 's közönségben egyformán, bal következtéstől tartok: 's azért legyen szabad még egyszer, 's utolszor, szólanom, 's multkor mondottaimat az ellenvetésekre való tekintettel felvilágosítanom.

Az én nemes barátom mindenenek előtt a' kor' fogalma körül nem egyez velem. Ó, u. m. nem az életet, nem a' népköltést: ó a' literatúrát tekinti,

's ebben akkor virúl valamely műalak' kora, midőn *virulása feltételei betöltvék*, 's az *hatalmasan fejlődik tökélye pontja felé*. E' magyarázatot én sehogy sem helyeselhetem. A' *tökély* belső feltétel, mely nem mindig üt össze azon külső feltételekkel, mik valaminek divatát, korát határozzák. Van, igen is, különbség az élet és literatura között, de bármely tökéletes legyen ez, csak úgy mondhatni hogy kora feltűnt, ha amaz — az élet — befogadja; vagyis: költészi, vagy bármí más literaturai ágnak, vagy bár egyes eszme, erkölcsi irány, mozgató, 's minden néven nevezendő hatásnak — hogy korát mondhasuk jelen lenni — mindennek fölött *először* bel- és külsőleg *szükségesnek* kell lennie, azaz a' kor' társi, erkölcsi és szellemi állapotja' kifolyásának, 's visszahatólag ismét oly eszköznek, mely ugyan ezen állapotnak legjobban, legsajátabban felel meg, tehát a' kor' feladását legalkalmasan oldja fel; és *másodszor*, iránta minél általánosb, minél élénkebb *fogékonyságnak* kell feltaláltatni a' nemzetnél, mely többnyire együtt jár ugyan az elsővel, de nem mindenkor: mert lehet, péld. egy bizonyos eszme korszerű magában, azaz a' kor' szükségének megfelelő, a' nélkül hogy korát megjöttek mondhatnók, ha, t. i., nem talál füleket, melyek bevégyék, lelkeket, melyek factummá tegyék; ha az hatás nélkül magában elenyészik. Sőt közéleti kifejezéssel is azt mondandjuk: bár ez v. az jó, helyes, tökéletes magában, de nincs ki felfogja, pártolja, nincs iránta figyelem, részvét, fogékonyság: *nem jött még meg az ideje, kora*: mint M. Posa mondja Schillernél

Das Jahrhundert

Ist meinem Ideal nicht reif. Ich lebe

Ein Bürger derer, welche kommen werden.

— nem, mint ha az ő eszménye, belsőleg, nem lenne eszménye minden koroknak, de mert az adott kor ez eszményre nem volt megérve, mert nála ama *múlhatlan külső* feltétel, a' *fogékonyság*, hiányzott. Akkor virágozik tehát valaminek kora, midőn az nemcsak szükséges, hanem hatását a' fogékonyság factummá érleli, életbe viszi által. Es így már:

Nálunk az epos nem korszerű többé! mert habár „virágzása' föltételei betöltvék“, habár egyesek' belső hivatása, kedve, munkái által „hatalmasan fejlődött is tökélye' pontja felé“; de miután a' hősi kor elmúlt, ki a' physikai erő és bátorságba helyheté az emberiség' eszményét (mely mégis fő tárgya az epopeiának): hiányzik a' *belső szükség*; miután békés fejlődés' napjait éljük, melyeknek feladása nem hatalomterjesztés v. a' nemzeti létezésnek physikai védelme kifelé, hanem belterjes kifejtése a' szellemi erőnek 's ez által a' mindennemű jólétnek: hiányzik a' *külső szükség*; miután az élet 's társi szerkezet' változott formái' következtében az epos a' népiacszról az olvasó szobába, a' népajakról a' könyvsajtóba ment által; 's miután végre a' vallási eszméket egészen más csatornán veszszük, 's a' régiek' epopeiáját a' biblia' uralkodása váltotta fel: azóta elenyészett az az *általános fogékonyság*, mely e' költésnem' *életét, divatát, korát* — mik synonymok — fenntarthatta. Sőt bucsut vett az élettől, a' kármely

legyen a' nemzet' kifejleszi állapotja — mire az én barátom itt annyi súlyt helyhet —, 's habár a' műveltség' alsóbb fokán álljon is valamely nép, hol még az érzékiség, képzelem és érzet uralkodik: sőt involute ezt az én barátom maga is vallja, állítván, hogy a' görög néphit a' képzelemben, a' keresztyén az eszmében nyilatkozik, 's így az epos a' görög v. hason kor' költészete, vagy legalább minden esetre inkább az, mint a' keresztyéné.

Mert, mi tulajdonkép az epos? Az epos a' gyermekkorát élő nemzet' historiája és valláskönyve: historiája azon kornak, melynek historiája még nincs: midőn az istenek leszállván a' földre, az emberek között járdaltak, ezeket oktatták, vezetétek, égi lakjaikba szolgál és vendégül fogadák, velök enyelegtek, velök harcoltak: 's e' kor' eposai Confúcz és Hesiod' némely könyveik, az Iliás és Odüssea, Fingal és Temora, stb. E' még felmesés kort a' maga *eposával* felváltja a' történeti kor, a' *historiával*: de az epos — mikép barátom igen helyesen jegyzi meg — legmagasb nem a' költészetnek, mely az emberi képzeletek' mind a' három körét, tehát egész világát átöleli, 's mint ilyen el nem enyészhetik: átmenekszik tehát az élettől a' keletkező literaturába, míg az elhagyott mezőt új alakok foglalják el 's beköszönt lassanként — a' *dramai kor*. Így a' görögöknél, így mindenütt, hol a' nemzet' teljes, életműves kifejlését külső viszonytagságok nem zavarák, v. akaszták meg — és így főleg a' változott társi viszonyoknál fogva.

A' keresztyénvilág' népeinél a' középkorban, tehát társi életök' gyermekkorában, a' régi epos helyett a' regényes tűnt fel, lyrai elemekkel, 's lyrai formákban. Illy romanzák' köre már a' spanyol Cid, illy kisedel egészek' lánczolata a' Hye-rosolemiás, mik egykor köz ajkakon is forogtak. De az életben ezek mellett egy hatalmas vágytárs lépe fel: a' *színpad*, hová a' költés, mint ország-útra tört ki szűk könyvczellaiból, 's a' színészek' ajkairól a' nagy egészhez szől mint az egykori bardusok és scaldok: — midőn másfelül még a' vallási epos is, Miltonaival és Klopstockaival, kikre barátom utalni látszik, noha saját hitünk' ágazatai szólnak belőlök: inkább csodáztatik, mint olvasatik; midőn Barthélemy és Méry' eposaik, noha Napoleont dicsőítik, 's a' nemzet' legragyogóbb tetteit, nem lelik meg az utat a' nemzet' ajkaihoz, melyek Béranger' dalait zengedeztetik; midőn Kisfaludy Károly' Eltje kirekesztőleg a' literaturáé, az alatt hogy Rákosi Szántója egész a' népig hatott; 's midőn végre Zalán, bár kétszer megjelenve nyolcz év alatt, soha a' nemzet' tömegére oly erővel nem hata 's nem, hatand mint a' *Szózat*' testté vált igéi, mint *Árpád* a' színen, 's mint fogna egy Hunyadi, egy Zrinyi, szerencsével színe hozva.

De az én barátom mellőzve az életet és népköltést, csak a' literaturát tartja, u. mond, szem előtt; 's ha — hogy szavakban ne láttassunk akadozni — egyet értek vele, midőn eposunkat sokkal magasabb fokon látja állani a' drámánál, azaz hogy — mi egyre megyen ki — az epos elérte *virulása*' pontját, midőn a' dráma még *polyaiban* fek-

szik: ebből nem következik egyéb, mint: *hogy ki eposi tehetséggel bír, könnyebben haladhat az epos' tört' útján, mint a' hasonmértékű drámai tehetséggel bíró, a' dráma töretlenebb pályáján.* Hogy pedig nem mindig a' könnyebb az egyszersmind korszerű, vitatni szükségtelen.

Barátom sajnálja, hogy az epos *elhagyatík*, u. m. Csak öt éve, hogy régebbi költőink közül Czuczor egy új epopeiának néhány mutatványait terjesztette elő az Aurorában, 's hogy az újak' egyike Garay Csátárját adta ki. De ha Garay a' drámához tért, ha Czuczor nem folytatja Hunyadiát, ha Vörösmarty Magyarvárat örökre félben hagyta, mind ez egyebet bizonyít-e, mint annak érzését, hogy nem e' nem az, mit a' kor *előkelőleg* kíván, vagy más szavakkal: minek most kora van. Nem sajnálom tehát hogy epos epóst nem ér; de meg kell vallanom minden felebb mondottaim után is: fájlalom akár Czuczor, akár Vörösmarty' elhallgatását. Mert kiben bizonyos formához *előkelő* képesség vagyon, fejtse ki azt maximumáig, melyet elérhet: mert a' valóban jeles, jeles minden időben. Ha tehát az epopeia' hatása nem olly sebes, élénk, nem olly terjedelmes is, mint egy más nemé, melly korszerűbb: de van literatúrába, nyelvbe, a' nemzet' értelmességébe — és így közvetlenül 's idővel a' nagy egészre is — lassubb ugyan, de húzamosb és tartosabb, de mély és gyökeresen nemcsitő hatása. Nem tartom tehát *soha időn kívülnek* egy nemzeti hősköltemény' írását, noha nem ismerhetem el, hogy, mert két kitűnő eposi képességünk van, az epos azért most korszerű lenne, 's korszerűbb, mint a' múlt v. jövő századokban. 'S ne várja, ne kívánja barátom azt, hogy sokat tegyenek e' nemben; az eposi literatúra minden nemzeteknél *keveset* mutat számra, 's még keveset becsre: sőt maga a' minden nemzetek' története is csak igen kevés időszakaszt nyújt *országos* — hogy így fejezzem ki magamat — érdekű hőskölteményre. Hanem azt igen is ohajtom, várom, — hová barátom is, hallgatva bár, czélóz — hogy Czuczor a' maga rég kezdett nagy epósát befejezze: sőt élek ez alkalommal, őt a' literatúra' érdekében arra itt nyilván fel is szolítani, mind a' mellett, hogy az epopeiának korszerűségét tagadom. Ugyan is én történetünkben két szakaszt ismerek *csak*, nemzeti érdekű hőskölteményre alkalmasat: a' hon' elfoglaltatását, 's a' hon' legfélelmesb ellensége' első, ifjui erővel tett megrohanásai' megtöretését; 's két egyediséget, egy fővel magasbat, nagyobbserűt 's dicsőbbet minden egyebeknél, felisteneket a' nép' képzeteiben; amazt alapítóját, ezt megtartóját nemzetének; mind kettőt, intézőjét nemzete' *világ-állásának*: Árpádot és Hunyadiát; a' hőskor per eminentiam amazzal kezdődött, ezzel érte végét, 's a' nemzeti dicsőség ezentúl nagyobb fényben nem világolt többé. Árpád meglette éneklőit, Hunyadi még várja. Nemzetünk' méltósága, büszkeségünk 's a' literatúra' teljessége kívánják tehát, hogy dicsőségünk' ez estveli csillagát a' költészet is körül áraszsza fényével; mellyen túl az epos be fogta töltetni hivatását. Az pedig ne csüggeszsze a' költőt, hogy kora nem virít: szép, kevesekre is hatni, ha ezen

kevesek a' nemzet' mélyebb keblei, az értelmesség' választottai; ők közvetítői lesznek a' hatásnak, 's mit itt merítették, más alakban át fogják szívérogtatni a' tömegbe.

A' *lyrai költést* is említi barátom néhányszor *mint most korszerűt*. Igen, az korszerű, de korszerű mindig. A' tárgyilagos költés' külön formái' divata az élet' formái által határozottatik: az *alanyi* az emberi kebel' önkénytelen kifakadása; míg ember érez, ohajt 's utál, a' finomabban idegzett kebel, a' képzelem' gazdagságával felruházott elme, szükségét fogja érezni, hogy belső világát harmoniás beszédben kifejezze, 's lesz ének és dal, habár változó tárgyakkal, formákban, szellemmel: de a' lenyeg, a' *lyrai természet*, ugyan az marad. 'S viszont, míg ember érez, ohajt és utál, lesznek fogékony keblek, mellyek szükségét fogják tapasztalni a' rokon érzemények' harmoniás kifejezését éneken és dalban befogadni: ének tehát mindig volt és lesz (habár más a' népnek, más a' nemzet' értelmességének): mert dalnok és fogékonyaság mindig van, 's így nincs kor, melly lyrai ne lenne.

— *Drámánk' állapotjára* térvén; én is hiszem, hogy *tökéletesen* nem valósíthatunk dolgot, ha valósulási feltételei nem teljesednek be, ha akadályai elebb nem mozdíttatnak el. De, hála, drámánkról ezt többé nem mondhatni. Drámai talentumaink' fejlődésének eddig fő akadály, habár tagadolagos, állandó szinpad' nem léte volt; miután most ez is van, csak olly elrendelése van még hátra, melly szerint a' lelkesb író netalán elfogult, a' nemzetnevelő nagy czélt elhanyagló, a' jelennek a' jövőt feláldozó igazgatásród által el ne csüggesztessék. Ha van általános költői tehetség, éles elme, literatúrai ismeret, jeles példányok' studiuma, türelmes szorgalom, színházi gyakorlat: mi van még hátra? *Jutalom?* barátom megengedte hogy az van, több legalább mint némi más literatúrai ágakban; *buzdítás* a' becsvágynak? van nagyobb, mint bármí más munkálatok körül: egy szerencsés, vagy csak élénkebb érdekű mű, és egy rövid estve elegendők a' legismeretlenebb nevet százak' ajakára adni; *társalkodási nyelv?* az is megtörve; *fogékonyaság* a' közönségben? ki mondhatja, hogy az hiányzik? mind ezek néhány tized előtt nem voltak, 's így mindannyi tagadolagos akadály a' dráma' virágoztatásának megszűnt. Az út tehát tiszta, a' pálya nyitva, czél és jutalom kítűzve: 's így — megvallom, csekély véleményem szerint — a' tökéletesedhetes' feltételei igenis itt vannak, csak egy kis időt még, egy kis türelmet! „Szinházunk' felállása óta, mond barátom, drámai literatúránk terjedelmére nézve meglehetősen szaporodott, de a' parodián kívül nem igen emelkedett”: én pedig, ha megengedem is, hogy egy szomorújátékunk sem érte el azóta *Irene'* tragicái méltóságát, egy vigjátékunk sem a' *Csalódások'* tartalmasságát. úgy hiszem, szinte tagadhatatlan, hogy Vörösmarty színszerűbben alkotta Marót bánját régebbi darbjainál, hogy Gaal, Kuthy, Szigligeti, Tóth Lőrincz' darabjaik szinpadí organizatiojokkal haladás' felreismerhetlen jeleit mutatnak: 's ha színműben a' színszerűség valami; nem emelkedés-e ez?

— Ennyit azokra, miket barátom a' multkor ellenem felhozott; 's igy még csak egy szót az idegen darabok' nemzetisítéséről. En is *legtöbb esetekben* helytelennek, 's majd mindig szükségtelennek tartom a' darabok' átültetését; de azon kiterjedésben — elméleti tétel gyanánt hozom azt itt fel — nem látok benne képtelenséget, mint a' ezikkely' írója lát. Epen tíz esztendeje most, hogy e' tárgy felett szinte Szontagh G. barátommal egy tudományos conversatióm volt Szemere' Muzáronában: megjegyzém akkor, mikép a' drámai személy nem csak nemzet' tagja, hanem még sok egyéb is; mikép nem minden cselekvénybe szövődnek nemzeti viszonyok, nem minden történet módosul saját szokások által stb 's meggyőződése azóta nem változott. Az új polgarisodás' amalgamizáló ereje, kivált szomszéd népek között, hol szokások 's társi viszonyok is gyakran igen rokonok, hasonlókba öltözteti a' charactereket; 's minek utána ezek néha épen a' sajátságok' szélein állanak, vagy pedig több oldali kifejlésöknek a' cselekvény' természeténél fogva nem is nyílik mező: lehetnek esetek, hol a' *magyarítással* nem ellenkezik semmi. Csakhogy aztán Molière' XVII-d. századbéli Harpagonját egy mai pesti Fukarházyvá ne travestáljuk, vagy Töpfer' *characterrajzára* a' német hölgyről, egy hatalomvonással rá ne fogjuk, hogy az „*Magyar hölgy*“. Ez már az igazi fából-vaskarika, 's gondolatnak minden esetre tarkább 's valamiskével tompább is, mint J. Caesar allongeparókában, és Mahomed chapeaubas-val hóna alatt.

D. Schedel F.

Magyar tudós társaság.

— A' m. t. t. játékszini küldöttsége f. évi martius' elejétől május' végeig a' tiszügyre vett hét forditmány közül a' következő hatot fogadta el: 1. *A' magyar hölgy*, vagy Szín és való, néző-játék 5 felv. Töpfer ut. szabadon Komlóssy. 2. *Ruy-Blas*, dráma 5 felv. Hugo Victor után Nagy Ignác. 3. *Teréz*, dráma 5 felv. Dumas után francz. Nagy Elek. 4. *A' kénytelen király*, vigj. 2 felv. francia után Tóth Lőrincz. 5. *Voltaire' szünnapjai*, vigj. 2 felv. francia ut. Tóth Lőrincz. 6. *Hamlet*, dráma 5 felv. Shakespeare-től; angolból az eredetinek versmértékében *Vajda Péter*: — mellyek a' régebben hirdetett 83 darabbal együtt leiratás végett, bármely színészársaságnak kiadatnak az academia' levéltárából.

Literaturai mozgalmak.

— Budán, a' m. kir. egy. műhelyében a' magyar academia' költségein elkészült: *Sebészesség, mellyet előadású kézikönyvül kiadott Dr. Chelius M. J.* heidelbergi prof. A' negyedik öregbített és javított eredeti kiadat után a' pesti m. k. egyetem-beli orv. kar' iskolai használatára, fordítá *Smalkovics Mihály* o. dr, ns Vas vmegeye' második r. or-

vosa. Harmadik kötet. n8r. 303 lap, ára füzve 1 ft 40 kr ep.

U. ott, Gyurián és Bago' betűivel: *Vi-tan. Irta Domján*. n8r. 46 lap, 12 könyomatu táblával, velinen, füzve 1 ft ep. — Első könyvünk ezen, nálunk fájdalom olly kevésbé tanult és gyakorlott mesterségről. Mellesleg, 's ajánlásul legyen említve, miképen a' vivás' gyakorlása által teljesebben és szabadabban fejlenek a' mellkas 's a' felső és alsó végek, tehát a' tüdő- és izomrendszer erősödik, testtartás, mozgások kerekébb, dőlzegebb formákat vesznek fel, maga a' lélek is bátorodik ügyessége' tudatában 's a' férfi általa kétszeresen férfi leszen. Valamennyi német egyetemeken taníttatik nyilvánosan a' vi-tan: bár a' jelen könyvecske is szaporítaná e' nemes mesterség' űzőit, 's ezekben a' szép, egészséges férfiak' számát.

Pesten, Landerer' bet. megjelent: *Magyar régiségek*. Szerkezte (szerkeszté v. szerkezteté) *Kiss Bálint*. Három kömötszetü rajzolatall. XXIV és 294 l. Ára füzve 2 ft 30 kr ep. A' három részre oszló kötet' elsejének tartalma: a' magyar nemzet' szülőföldéről, nevérol, nyelvéről, betűiről, számlájának neveiről és formáiról, és öltözeteiről, — a' scythákról és hunusokról; a' második a' régi magyarok' lakohelyeiről 's történeteiről, e' mostani hazánkba jövetelökig; a' harmadik: a' régi magyarok' vallásáról Ázsiában 's Európában a' kereszttyenség' felvételeig.

Pesten, Trattner-Károlyi' betűivel megjelent: *A' lélekeszme* bölcészeti-történetbírálati szempontból, különös tekintettel Hegelre. Irta *Dr. Taubner Károly*, predikátor 's a' pesti evang. gymnas. rector-professor. n8r. 193 lap. Előre bocsátván itt a' tudós szerző a' homeri képeleteket a' lélekről, két főczim alatt előadja a' régi, 's az új és legújabb korboli bölcészet' (philosophia) eszméit a' lélekről; 's végül Hegel' bölcészeti rendszerének öszvetét adja, 's azt különösen lélektani szempontból vizsgálja. Figyelmezőnk a' több tekintetben érdekes munkához visszatérnd.

— Temesváratt Beichelnél: *Geschichte der Pest, die von 1738 bis 1740 im temesvarer Banat herrschte*. Ein aus glaubwürdigen Quellen geschöpfter Beitrag zur Geschichte dieses Landes. Mit einer Planskizze u. topogr. hist. Beigabe von Anton v. Hammer, orient. Dolmetsch. 8r. XII és 81 lap. Füzve 40 kr. ep.

Bécsben, Strauss' özv. bet: *Die berühmtesten u. besuchtesten Baeder u. Gesundbrunnen von Ungarn*, ihre Eigenschaften, Heilkräfte u. Gebrauchsweise. Nach den besten Quellen u. eigenen Untersuchungen f. Aerzte u. Heilbedürftige dargestellt (Mehadia, Trenchin, Pöstyén, Toplika, Ofen, Parád, Bartfeld, Füred, Szliács). 1837. k8r. 226 lap.

— *D. Chiobits Hugo* „National-Panorama“ czim alatt e' héten indita meg egy német folyóírást, mellynek fő czélja hazai viszonyainkat a' külfölddel megismertetni.

Az Athenaeumból hetenként kétszer, úgymint csütörtökön és vasárnap, jelenik meg egy ív; társából, a' Figyelmezőből, minden kedden egy ív, velinen. Ára a' kettőnek helyben kihordással, 5 ft; postán, nyomtatott boríték alatt 5 ft. 48 kr. ep. Évnegyedenként is válthatni példányt 2 ft. 30kr. és postán 3 forinton. Kiadó hivatal Pesten, Zöldfa utca, 267. sz.

Nyomatik Budán a' magyar kir. egyetem' betűivel.

FIGYELMEZŐ

AZ EGYETEMES LITERATURA' KÖRÉBEN.

Kiadó szerkesztők

SCHEDER, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ **BAJZA**.

HARMADIK ÉV

Pesten.

Junius' 25. 1839.

25. szám.

Tartalom. Hazai literatura. Magyar törvény. Kövy' m. magánjoga, bővítve 's magyarul Fogarásitól. — Egészségtan. Dietetica' elemei D. Schedertől. — Pálinkakórság, ford. gr. T. M-től (D. Scheder F.). — Barátságos szóváltás D. Balogh Pállal (D. Scheder F.). — Mentalis reservata (Jogi). — Jelentés.

HAZAI LITERATURA.

Magyar törvény.

Magyarhoni magános törvénytudomány elemei. Kövy Sándor után (s) újabb törvéncik-
kelek 's felső ítéletekkel és más bővítésekkel
magyarul írta's kiadta Alsóviszti Fogarási Já-
nos, ügyvéd, 's a' t. t. lev. tagja. Második ki-
adás. Pesten. (s) Esztergami k(önyvnyomtató)
Beimel József' betűivel. 1839. (A' borítékon: el-
ső füzet) n8r. 144 l. Az egész, három füzet-
ben, a' még nyitva álló előfizetési úton 3 ft. ve-
lűn 5 ft ep.

Ha kiadó, előbeszéde' ezen szavait: „Kö-
vyt méltán tartják a' törvény' philosophiájá' te-
remtőjének“ a' magyar magános tör-
vényre kívánja szoríttatni, úgy az állítás el-
len, ref. nek legalább, nincs kifogása. Igen is,
ő volt első, ki a' magánjogi törvényeket ösz-
szehasonlítván, eredetöket történetileg ma-
gyarázván, 's természetjogilag taglalván, a'
felsőbb ítéleteket a' szerzett törvények 's ezek'
szelleme, valamint a' jog' philosophiai eszmé-
jéhez mérve bírálván, lelket és életet öntött
a' magában száraz tanítmányba, az ismeretet
tudományyá emelte; 's nem csak jogtudókat
és ügyvédeket képezett, hanem törvényeink'
sok homályos helyeibe világosságot öntvén,

következtetéseivel hézagokat pótolván, útmu-
tatásokat adván arra mi kellene, és mint, bi-
rákat, sőt törvényhozókat készített. Igaz, ta-
nitása' rendkívüli sikerét nem kis mértékben
emelte saját szóbeli előadása, 's egész módja.
Érdekes az a' kép, melyet a' kiadó, egykori
tanítójáról, az előbeszédben vázol: „Mint ha
most is látnám — úgy mond — a' 70 eszten-
dő felé járó inkább férfit mint öreget, több
mint 30 éves tanítói székeben felmelegülni,
mint ha látnám, miként ömlik el a' legszebb pi-
rosság arcán, a' magyarázási hev és buzgó-
ság miatt; miként beszéli bele, úgy szólván,
még középszerű elméjü 's figyelmetlenebb
hallgatóiba is tudományát! Ő a' tanításban, a'
beszédben kifogyhatatlan volt. Az egyes tár-
gyakat többféle oldalról tudta és szerette elő-
adni 's megfogatni. Hallgatóit még magyará-
zás előtt és alatt felszólította, 's kimondha-
talanul szerette és becsülte, ha látszának a'
tárgybul, melyet előadandó vala, valamicskét
is érteni. És ha észrevette, hogy nehezebben
fogják fel, újra elől vagy más oldalról kezde-
te a' tárgyat fejtegetni. E' szerint gondolhat-
ni, hogy könyvnek a' leczkén senki sem ve-
heté hasznát; hallgatói közül a' szorgalmas-
bak inkább jegyeztettek a' helyett, hogy köny-
vet vigyenek vala hasztalanul az iskolába, ő
magánál sem láttam könyvet soha. Egyszer,

hallván hogy valaki a' könyvből szórul szóra tanul, nyilvánosan mondotta magáról: Meg nem tanulnám azt a' könyvet Debreczen városáért, pedig magam irtam. — Következő órán ismételve elkérdezte 's újra magyarázta, a' mit a' megelőzőn mondott vala, és mégis, mint mondtam, az egészet elvégezte hat hét alatt. Hallgatóit ezek szerint, kik többnyire meghaladák a' száz számot, egy hét alatt nagyobb részint ismerte nem csak nevökrül, hanem lelki tehetségökrül is. Mind ezek, tölem csak igen gyengén érintve, 's ezeknél sokkal többek mutatják, hogy tanításának módja egy-kisérgében (talán egyediségében?) 's lángszében alapult ugyan: — lehete mindazáltal ellesni tőle némelly elveket, melyekhez alkalmazkodott előadásában, u. m. 1) szókhöz magrát teljességgel nem kötötte, 2) apróságokkal nem bibelődött, hanem 3) főképen a' tudomány' szellemét és fonalát tartotta szüntelen szemei előtt. Sokszor veték szemére, hogy munkájában alig vagynak definitiók, de ő azt mondogatta: „nyomorult ember az a' törvénytudományban, a' ki illyesmit kérdez: quid est donatio stb. különben is alig lehetne jól rá felelni másképen, mint, a' mit róla tudunk, mind elmondani“. Eddig Fogarasi. Azonban Kövy' kézi könyveinek bece is bebizonyodott, nem annyira gyakori kiadásai által (1800tól 1835ig az Elementa hatszor, azon kívül egy Summarium Elementorum is jelent meg), melyek' száma egy részt hallgatói' nagy számával állt arányban; mint inkább azzal, hogy az sok iskolában vezérkönyvül vétetett fel — ugyan is csak ref.' tudomása szerint, a' m. magánjog Patakon kívül, Debreczenben, Eperjesen, Kézsmárkon, Kecskeméten, a' Georgicumban, Pápán 's Szigeten Kövy' nagyobb v. kisebb munkája szerint taníttatik.

Ezek után az auctor' választása iránt valóban nem lehet észrevétel, 's azt — a' mennyiben főleg nem valamely igen terjedelmes, bő munkát akara fordító adni — csak helyeselnünk lehet; bírálatunk' tárgya tehát először a' czímen érintett javítások és bővítések, másodszor a' műnyelv, előadás 's az írásmód lesznek.

Valóban, volt Kövy' munkáján is mit javítani. Név szerint elosztását ő, a' köz kívánat' ellenére is makacsul megtartván, még a' czímek' emlékezet-könnyítő elrendelésével sem igrékezett azt világosbba tenni; törvény- 's ítélet-idézéseit sok pontatlanság diszteleníté —

mi, mert a' könyv nem egyszer, hanem hat-szor jelent meg, 's e' részben nem hogy javult, de még rosszabbult is, annál inkább megrovandó, minthogy sokak előtt, midőn az idézet után el nem igazodhattak, bizodalmatlanságot gerjesztett, vagy, a' mi nagyobb baj, azokat kik után nem néztek, tévedésbe hozván, gyakran tetteles kárt is, nem keveset, okozhatott. Elsőbb tekintetben nyert Kövy' munkája, jelen magyar kiadásában, a' 'šok' tárgyainak közvetlenül a' 'šok' fölébe jegyzése, a' lényegesebb kifejezések' kiemelése, valamint egy rendszerezett mutató' előbecsátása által, mi világos átnézetet adván, igazolni látszik szerzőnk' rendszerét, melyet többek közt Kelemen is követett. Helyenként — mi bár gyakrabban történt volna — az előadás' rendében is változás vagyon, mint péld. a' személyek' koráról szóló fejezetben, vagy a' házasság' tárgyában, 111—118. §., melyek egészen újra 's bővebben kidolgozvak *). De tán legfontosabb javítások az idézett törvények' számainak megigazítása, millyeknek a' kiadó, előbeszédében is, egész seregét jegyzi ki: 's miért nagy mértékben érdemli köszönetünket, mert valamennyi idézetek' összevetése maga, 's a' hibások' feltalálása, már physicaillag is szintolly fárasztó, mint húzamos és nem legkedvesebb munka. Hogy ez által a' magyar kiadás hasonlíthatatlanul biztosabb, tehát használhatóbb, 's elsőseget érdemlő, világos.

Az újabb törvények, mint kelle, 's a' czím igréri, alkalmas helyeken fel vannak véve, így az anyakönyvi kivonatról (Fogarasi egyházkönyvnek nevezi), Fiume városa és kerületéről, a' városi törvényi zálogról, nemtelenek' fölperességéről, vásári bíróságról, urberről — hol, ref. véleménye szerint, helyesen tartá meg a' magyar szerző a' törvénycikkelyekben követett rendet, és csak a' perek- és büntetéseket számlálja elő az urbér' végén, egy rend- és

*) A' házasságbonító akadályokat, czélirányosan, emlékkersebbe fűzte következőleg:

Tévesztés, föltét, fogadás, vérség, bűn, erőszak,
Tisztesség, papi rend, kötelék, vallási különbség,
Nősztethetlenség, sógorság, lopva-menyekzés,
Rablott nőd ha szabad helyben nem monda igenszót:
Házasságodat elbontják, vagy tiltanak attól.

A' latin versus memóriálisok így hangzanak:

Error, conditio, votum, cognatio, crimen,
Cultus disparitas, vis, ordo, ligamen, honestas,
Si sis affinis, si clandestinus, et inpos,
Si mulier sit rapta, loco nec reddita tuto,
Haec facienda vetant connubia, facta retractant.

folytában, sbt.; de talált ref. egyéb apróbb pótlásokat is, névszerint az 27, 54, 71, 80, 81, 148, 169, 178, 180, 181 stb. §§okban, 's némely világosító jegyzeteket (emezek közt figyelmet érdemelnek, miket a' jog szó' szükségéről [a' Pölitz] idézett szavai miért nem adatnak inkább magyarul? de főleg a' *jobbág* és *jobbág* különbségéről mond, melyet ref. igen is hiszen, de az elsőt nem a' *jobb* adj.-ból gondolja eredni, hanem kiadó által még a' Törvénytud. Műszókönyvben is említett *jobbéd* zsidó szóból, mely szolgát jelent; jobb-ág=optimas, aristocrata).

A' *fordításhoz* menvén által, azt hűnek, könnyen folyónak, világosnak, sőt helyenként az eredetinel is jóval világosbnak találtuk. Alig érdemel említést egypár oly gondatlanság, millyen péld. mindjárt a' 2. lapon: jogokká változott erkölcsi *kötelességek*, Kövynél: *ex obligationibus moralibus in obligationes iuris mutatis*; vagy midőn a' 48. §ban, a' szerzetesekről lévén szó, a' *castitas* *szűzeség* vagy *nőtleniséggel* fordíttatik, holott az különböző, 's a' szerzetesek' fogadásában mindkettő, a' világiakéban csak a' második foglaltatik; így midőn a' 8. §ban a' „ratio legis externa et historica“ történettudományinak fordíttatik, történeti helyett stb. Mindenek felett a' fordító *műnyelvét* kell dicsérnünk, ennek nyelvészeti szabályosságát, szigorúan tudományos szabatosságát, a' legfinomabb különbségek' és árnyéklatoknak külön és saját szavakkal kifejezését, valamennyinek egymásra tekintettel készültét: 's ebben van ime Fogarasi' kiyáló érdeme, 's méltó hogy minden által, ki törvénytudományi tárgyról magyarul kíván értekezni, gondosan megtekintessék. Némely új műszavai: érüs' és érvényes, *validus*, semmis, *iure nullus*: honnan aztán: érvénytelen, érvénytelenít, semmisít stb; végzemény, *decretum* (mert, végzés' sok egyéb is), felső ítélet, *decisio curialis*; gyámgyerek, *pupillus*, gondgyerek, *curatelatus* (miért nem: gyermek, mely nem oly közönséges, tehát nemesebb alakja a' szónak?); fölperesként, *active*, alperesként, *passive*: mely közel feküdt e' két szó előttünk, 's mennyit próbáltunk mégis sikeretlenül! ügynök, *fiscus regius*, tehát ügynöki javak, *fiscalia bona*, ügyész, *fiscus magistratualis*; tagosság, *corporeitas* (*bonorum*), szállomás v. háromlás, *devolutio*; kötbér (különbözvén a' bánatbértől) *vinculum*; hitlevél, *diploma*, oklevél v. okirat,

documentum; visszakereset, *regressus*, ellenkereset, *recomentio* stb, így a' perek' neveinél is az *ex* mindig: nál fogva, *ad*: végett, *propter*: miatt; *frater* és *soror* általános néven fitestvér, lány- v. nőtestvér stb más, miket a' figyelmes olvasó, a' fordítónak külön, már kétszer megjelent: „Műszókönyvében a' magyarhoni törvény- és országtudományból“ megtalál. Azonban lelt rec. néhány, nem szorosan jogtani műszót, melyet helyben nem hagyhat, millyen péld. az avatmány, *professio* (*religiosa*), mi talán inkább azt jelenti mi felavattatott; országlászat, országlás, v. épen országtudomány értelemben; törvény' *okszere*: ratio legis, vajjon nem elég-e: oka? 's minek értemény, *sensus*, midőn van értelem, mely, igaz, *intellectus* is teszen, de soha sem okozhat zavart, 's az értemény sokak által, 's tán nem helytelenül, *pradicatum* értelemben vétezt; így az 'elmétudomány' aligha a' *philosophia* minden részeit jelentheti, sőt még a' *logica* sem, mely nem az elme (*esprit*), hanem az ész' (*ratio*) munkálataival foglalkodik; az, okosság szóval bitangul él kiadónk: a' 2. lapon Kövy' e' szavait: *prudentiae experientia comparatae regulas*, helyesen adja így: tapasztalás után szerzett okosság' szabályai; de aztán másutt, péld. az 59. lapon, az *usus rationis*-t vajmi nem jól adja okossággal éléssel, mert a' *ratio* (ész) nem tapasztalás után (v. által) szerezhető, mint az okosságról (*prudentia*) felebb, igen is helyesen, mondvá volt. Csodálatos, hogy még illy figyelmes, és philosophiai lelkű nyelvtudós is, mint a' magyar Kövy' kiadója, mind untalan feledi, hogy a' köz szokás szerint is, nem minden ember okos, kinek *esze* van, hogy, ha valaki *nem* okos, még azért nem *esztelen*; és hogy az egyik az emberi lélek' eredeti *tehetsége* (ész, *ratio*), a' másik pedig *állapot* (okosság, *prudentia*), mellynek fő kútfeje a' tapasztalás. A' *tökéles* is alig ha helyes, *tökélyes* v. *tökéletes* helyett; a' kinszerítés kényszerítés —, a' közönBös *közönös* helyett, mert nem mondjuk különBös, hanem *különös*, 's neutrizálni is *közönösíteni*, nem *közönösíteni*, valamint kiadónk is elkülöníteni-t ír, nem *különösíteni*-t. — A' *külme*, forma, mely a' *karima* (*circumferentia*) 's az újabb *térime* (*volumen*) hasonlatára készült, figyelmet érdemel! de talán inkább *habitus externus* értelemben?

Nyelvtani tekintetben nem lehet észrevé-

tel nélkül hagyni illyeket: különböz(-ik helyett) mert közép ige; *kell* ETIK, mi grammaticae nem létezik, 's ha léteznék is, semmi józan értelme nem lehetne; mert ha *kell*-ből tétetöt képeziünk: *kellet*, azaz teszi hogy kelljen; úgy ebből, mint többtagu törzsökből csak tatik, tetik-kel képezhetni szenvedőt, 's ez lesz: *keltetetik* azaz *kellővé* tétetik: de ezt akarta-e fordító mondani? — illyenek ama' pleonasticus szenvedők: *hivatTATának*, *hozatTATnák* stb: hiszem *hív*, *hoz*-hoz, mint egytagu cselekvőkhöz, csak *atik* járul (hivatának, hozaték); ügyekezze keresgélni, ügyekezze helyett; hét férfiak, kilencz végzemények, három királyok stb: nyelvünk mint valóban philosophiai nyelv, név szerint a' 'gazdálkodás' elvét is igen szereti, minek tehát, még a' köznapi szokás ellen is, többes szám ott, hol a' számnév már magában foglalja a' többséget? Vagy a' rá következő viszsza-mutatató névmást nem merjük-e akár többesbe tenni, ha a' főnév egyesben van, akár egyesbe, mert a' főnév többes értelemmel bír? Rec. azt hiszi, hogy mindkettőt lehet, 's hiszik azt vele együtt a' legjobb stilisták; írhatjuk tehát: kilencz végzemény jelent meg, *mellyek* —, de írhatjuk így is: *melly* —. Nem új dolgok, de épen az mutatja, hogy még koránt sincsenek elégszer elmondva, mert illy gondos, figyelmes, 's a' nyelvet alapjaiban meghatott írónak is kisiklik a' tolla, millyen Fogarasi.

Végül, a' helyesírássra nézve: mit fog az író közönség az *ily*, *oly*, *mely*, *mily* stbre mondani? Szabad-e ezeket egy ly-lyel mondani, mint mondjuk újabb időben *süly*-ed, *mellyem*, v. *könyem*, *roszúl*, mint mondatik: *egyedül*? — De szabad-e az egyszerűítésben annyira menni, hogy inkább-ot írjunk, midőn világosan 's állandóan inkábbbot, inkábbbárát mondunk? — Az előttünk fekvő második kiadás *címén* még egy újítást vettünk észre: az összetett mássalhangzók' segédbetűit az anyabetűik alá téve. Egyszerítés-e ez? — Ha csak figyelem-gerjesztés, figyelem-izgatás akar lenni, *melly* visszahatásra irányoz, úgy rec. szerencsét kíván a' fordítónak, bátorságához: de a próbát minden esetre *egyszerített* betűikkel ohajtáná megtéetni.

A' nyomtatás hibátlanabb, feketébb, csinosabb lehetne; minden esetre pedig nagyobb betűket ohajtánk, mert a' mit ennyi figyelemmel, gondolkodással kell olvasnunk, tanulnunk, azt kár illy szemfárasztó tömött nyomtatással

adni. 'S a' jó munka egyáltalában szebb kint érdemlett — vagy az olcsóságot nézte kiadó?

Egyébiránt rec. megvallja, hogy mind ezek kisdéd foltok a' nagy szerencsével dolgozott munkában, 's ez, azon pártolást, *melly* még a' második füzet' kijövele előtt második kiadást tett szükségessé, valóban megis érdemli.

29.

Egészségtan.

Diaetetica' elemei. Hallgatói' számára kézirattal helyett kiadta D. Schedel Ferenc, kir. egyet. rendkiv. prof. Budán, a' m. kir. egyetem' betűivel M.DCCC.XXX.IX. n8r. 88 lap. Postapap. csinos borítékba fűzve 30 kr ep.

Szerző, tanítmányát physiologiai elv szerint, két fő szakaszban adja elé, *mellyek* el-sejének a' *növényi* —, a' másodiknak az *állati élet*, tárgya. Amannak kettős iránya szerint, a' mennyiben t. i. vagy az *egyed*, vagy a' nem' fentartására rendeltetett, az első cikkely is két fejezetre oszlik. Az elsőben, az *egyed* fentartás' (conservatio individui) tanítmányában a' táplálkozás körül tudandók adatnak elő, név szerint a' külön *ételek* (állatiak, tehát: húsneműek 's az állatország' más termékei; növényesek, különösen a' lisztes, leves és fűszeres növények), *rejtemények* [condimenta, t. i. a' különféle sók és fűszerek] és *italok* (hideg, meleg, hivesítő és ásványos italok) természete, miket némelly különösebb tudnivalók követnek az *ételek* készítése, edények, u. nev. finom szakács mesterség, mértékletesség, evés' módja, ideje 's fogápolás körül. A' *lélek* z e t v é t e l' cikkelyében a' *tüdők* hatásos fejlesztése 's a' levegő' kellő állapotjáról tudandók adatnak elő. Az el- és kiválasztások közül a' nyál-elválasztás [itt a' *dohány*' tárgya], *bőrgőzölgs* [itt a' *fürdőtán*, *ruházat*, *ágy*], *vizelés* és *székürítés* kérdései fejtetnek meg diaeteticai tekintetben. A' második fejezetben, *melly* a' nemi élet' fentartásáról értekezik, a' férfiu nemi élet' diaeteticája — *elhálás*, *önfertezés*, *önkénytelen magömlés* —, az *asszonyié*, *tisztulás*, *elhálás*, *viselősség*, *szülés* és *szoptatás* — pontok alatt adatik elő.

A' második szakasz az állati élet' ápolásáról szól; 's itt először a' *külső érzékek* tárgya áll: t. i. a' *tapintás*, *izlés*, *szaglás* [burnót], *hallás* és *látás* fentartása; másodszor a' *lélek*

diaeteticája, vagyis a' kedély' különféle állapotjai és mozgalmái [indulatok és szenvedelmek] hatása az egészségre; harmadszor az *önkényes mozgások*ról tudandók, tehát az izomgyakorlás' tanja általában és különösen, 's itt a' külön tevőleges (járás, szaladás, táncz, meghajlás, uszás, és külön testhelyzetek), vegyes (lovaglás, evezés) és szenvedőleges (kocsizás, hajózás, hintázás) mozgásokról tudandók. Az *álm*' kérdése fejezi be e' szakaszt, mely az állati élet' munkássága' ellentétét, annak pihenését, mutatja.

Ezen átnézetből látszik, miképen a' szerző, majd minden, az egészségtanba tartozó kérdéseket, ha bár röviden, megérint; 's az emlékezeten olly belső rendszer által akart segíteni, mellyhez, ha egyszer meg van kapva, önkényt és szükségkép sorozódnak a' legkülönbözőbb tárgyak.

Legközelebb ezen *Elemek*, mint cím és előszó mondja, a' diaetetica' hallgatói' könyvességére adattak sajtó alá; azonban már hallgatói' vegyültsége miatt is ügykezett szerző, minél világosabban és némileg népszerűen írni: minek következtében ezen diaeteticai katalógus, talán a' nagyobb művelt közönség' szükségeinek is megfelelhet.

Alkalmat veszen még alulírt azon próbatételre figyelmen nézni olvasóit 's író társait, mellyet helyesírásunk' egyszerűítése' tárgyában bátor volt, nem ugyan első tenni, de megújítani, 's mellyről, jónak látja céljára, az előszó' illető' helyét — és pedig helyesírása' megtartásával — ide kiírni:

„Újabb időkben többen, az etymologia s értelemszabatsággal nem ellenkező, okos gazdálkodási elvből indulván, próbálták a magyar írást némelly *nélkülözhető jegyek*től megtisztogatni. Illyen volt az előszócska' s a mutató névmások' hangzó formáikban, s az elharpott és kötszóban, a *kiányjel*' kihagyása (tehát a', e', ama', eme'; ime', 's, helyett: a, e, ama, eme, ime, s), mikre Guzmics, Horvát Endre, Bugát és Kazinczy Ferenc *), mind olly írók, kiknek tekintete a nyelv' ügyében nyom valamit, mutattak is már példát; illyen a kettős betűk közül a cz hangnak pusztá c-vel írása, mit még a mult században, szinte Kazinczy és Dugonics kísértének meg, sőt mire az academia is hajlandónak mutatkozott,

*) Némelly, az academia' birtokában levő kézírataiban.

midőn az annyira alkalmatlan kettős betűk' egyszerűítéséről gondolkodott. Szerző a jelen időben, mellyben minden, ok- és alappal bíró újítás méltánylásra tarthat számot, hasznosnak látta e két kérdést, a fentebbi okokból, gyakorlatilag megújítani; s a mennyiben e munkácska az iskola' küszöbén túl is olvasókat nyerne, mintegy a közönség' érzelkei és tapintására hivatkozni arra nézve, vajjon nem lenne-e nyereség az érintett esetekbeni z betű' kiszöktetését egyszer és mindenkorra a nyelvtanban magyarázni meg, s illy gyér nyomtatásu íven is, millyenek ezek, *mintegy harmadfél száz apostrophust s egy pár tucet z-t* elhagyni: és pedig, mi fő, minden legkisebb veszedelmé nélkül akár az etymologia', akár a világosság' mulhatlan kellékeinek. Átmeneget' korában élünk folyvást, s még ma sincs idején túl, nagyobb kisebb kérdések' elhatározását megkísérteni, csak helyesek legyenek, s az újítás egy vagy más tekintetben nyereséget hozzon“.

'S most csak ennyit addig is, míg számoss író társai' véleményéről — kiket e' végből felszólított — értesítettvén, e' tárgyat nyilvános kérdéssé teendi

a' szerző.

Közhasznu !!

Pál linkakórság. Németből szabadon fordította G. T. M. Kolozsvárt, az evang. reformatum kollegium (collegium) betűivel. 1838. 8r. 142 l. ára 36 kr ep.

Ha van tárgy, melly az alnép' egészségbeli 's erkölcsi, polgári és pénzbeli jólétére nézve napról napra nagyobb és fenyegetőzőbb fontosságot nyer; melly e' szerint az igazgató és törvényhozás, a földes uraság 's a haza' minden barátai' figyelmét aggasztó mértékben érdemli meg: kétség kívül illyen a' nálunk is, leginkább csak egy pár évtized óta, de annál óriásibb lépésekkel elhatalmazó *pál linkakórság*. Azon körülmény, melly szerint pálinkát minden, lélt (spiritus) magában foglaló, 's egyéb többnyire már alig használható maradványaiból a' növényeknek, könnyű és olcsó szerrel égethetni, kivált a' zsidósággal kaptat fel e' szerencsétlen ipar-ágot; 's a' földes urak, hasznokat látván benne, pártolják, nem gondolván meg, hogy e' pillanati hasznót tartós veszedelmén vásárolják meg, hogy vagyonos jobbágyaikkól koldusok, a' munkás-

ból rest, az engedelmesből, rendszeretéből akaratos, veszekedő válik, hogy a' szorgalom tanyái pusztulni, a' kaloda, deres és börtön hason arányban népesülni, a' tartozott munka becsében süllyedni, az adó maradozni, a' kárpótlást kereső, rongyoknál egyebet találni nem fog, szóval: jólét, erkölcsösség, csend, egészség' helyét szegénység, feslettség, konokság és nyavalya fogják pótolni, 's az észt a' pohár' fenekén, a' pénzt maholnap a' zsidó' zsebében kell keresni. 'S valóban e' következtetések, melyeket ezelőtt csak Éjszak-Amerika, Anglia, 's némelly éjszaki tartományok sinletek, most nálunk, e' borral áldott hazában is, nem csak könyvben olvashatók többé, hanem az életben is tapasztalhatók, 's a' mi fő figyelmet érdemel, már nem csak bortalan vidékeken, hanem másutt is; sőt maga a' „reszketeg félrebeszéd“ vagy rövidebben *szeszór* is (delirium tremens) ezen, az emberi méltóságot minden más betegségek felett lealacsonító, 's az embert a' buta állatok' sorába lelökő nyavalya, mely nálunk még kevés év előtt ismeretlen volt, itt ott kezdi magát jelentgetni.

Illy prognosticonok mellett nem lehele egy egy hasznosabb, mind erkölcsi, mind közgazdasági tekintetben üdvösséges munkát tenni, mint az itt előttünk levő, mellyel gróf Teleki Mihály, a' legnemesebb buzgóságtól vezettetve, kínálja meg nemzetét. Még most csak küszöbén állunk a' sebes elharapozással fenyegető nép-elfajulásnak, *halljuk meg hazámfiai! szavait, 's ne csak halljuk, hanem cselekedjünk is!*

Alig választhatott az érdemes gróf jobb módot, kedvelt eszméje iránt figyelmet gerjesztetni, mint midőn a' jelen beszélyt fordította. Mondom *beszély*, sőt mondhatnám *regény*: 's miért ne mondanám, miután didactikai regények is vannak, 's utóljára mind egy, akár a' pazarlás, fűsvénység, akár fatalanság, vallástalanság, akár az ital' szenvedelmé' bal következtéseit fesse, hogy javítson. Itt is egy történet van, a' figyelmet megkapó, érzéshez szóló, de egyszersmind oktató, 's nem csak meggyőző, hanem rábeszélő erővel; ügyesen beleszöve nem csak minden mit a' tárgy körül tudni kell, megczáfolva az ellenvetések, feloldva a' mértékleti egyesületek —, vagy legalább felállithatásuk ellen az egykedvűség, félakarat, 's ügyetlenség által gördithető nehézségek, hanem az illy egyesüle-

tek' szervezete, 's miképi létesítése is gyakorlatilag előterjesztve, sőt úgy szólván kinek kinek kezébe adva, hogy szerinte hasson, csak erős szándék 's türelmes emberszeretet lakja kebelét. Volt e' tárgyról egyszer már e' lapokban is szó (1837. II. 231—5); de ne mulassza el, kérjük, senki e' könyvből, mulattatás mellett tanúságot 's meggyőződést meríteni; 's akkor a' nemes grófnak a' könyvhöz csatolt levéltüredékét *A' mértékletességi egyesületekről* is figyelemmel kísérendi, melly a' kérdés' statistikai oldalára még nagyobb világosságot vet. Az ő gondolata az, hogy hazánkban a' négy kerület szerint négy fő mértékleti egyesület keletkezzék, mellyek' célja, mint a' kisdodó központi egyesületé, a' dolog' terjesztése; ezeken kívül minden törvényszék, hatóság, gyülekezet, iskola, czéh, kar stb mértékleti egyesületté változnék át, 's „létesülne az — úgy mond — mit America oly bámulólag mutat: csak akarni és egyesülni kell!“ Igen is; és ki léptethetné sikeresben életbe ezen, az emberi boldogságra 's ország' jólétére oly fontos eszmét? Nem maga e' könyv' kiadója-e, ki a' tárgy' egyik missionáriusától magától avattatott úgy szólván be a' szent ügybe, ki azt olly melegen fogta fel, olly lelkesen szólalt fel mellette, 's kinek társasági állása lépései' sikerülhetését előre is némileg biztosítja? Igen, e' pályán is szerezhetni polgári koszorúkat, 's a' gazdasági és kisdodó egyesületekhez, a' fogház-javítás és már már életbe lépendő takarékpénztárakhoz járulni fog a' mértékleti egyesületek' jótékony hatása is, 's mi ismét egy lépéssel közelebb állandunk azon ranghoz, mellyet a' polgárisodott népek között elfoglalnunk kell!! **D. Schedel F.**

Barátságos szóváltás

D. Balogh Pállal.

— Rég nem voltak literatúránkban személyes surlódások, 's így, hogy el ne találjunk alunni, jónak találta D. Balogh Pál, miután magát békeszerető embernek nyilatkoztatá; engem egy, mult évi januariusban megjelent cikkelyemért, melly őt csak melleleg, 's világosan meg nem nevezve, érdeklé, megtámadni (l. Tud. Gy. f. évi május' 15-d. megjelent febr. kötetét, 87. 's köv. 1.). Nem felelnék; ha társam a' cikkelyt egyenesen félhivatalosnak nem nyilatkoztatná, nyilaít reám mint acad. titoknakra nem lövelné, 's nyomról nyomra academiái viszonyokat nem keverne beszédébe, miket felvilágosítás nélkül nem hagyhatok — de ismét nem félhivatalosan, ezt igen

kérem megjegyeztetni, hanem mint magányos író, de ki ama viszonyokat helyheztesítésénél fogva ismeri, sőt — quorum pars magna fuit.

Mellőzöm mind azon udvariságokat, mikkel társam, miután engem udvaritlansággal vádola, megtsiztel, midőn péld. szemembe mondja, hogy nem hiszem mit írok, hogy bántogatni czélok, hogy örülthez hasonlítok, hogy oktalanság megmondani mikép ezt v. ezt nem szeretjük stb; nem kérdelem hogy ő „ki, u. m. nem szokott megsérteni senkit, ki neki békét hagy“, miért gúnyolódik azon barátimmal, kiknek e' lapok' kiadásában társok vagyok, 's kiknek eszökbé sem jött D. Balogh? csak érinteni is; nem figyelmeztetem társamat, hogy annak megmutatására, mi szerint Szalabéri nem ő, azt hozni fel, hogy álnév alatt ő még fel nem lépett: petitio principii, mert hiszem ezt is be kellene előbb bizonyítani; sőt ha ez állna is, nem léphetett volna épen most először így fel? de nem sürgetem ezt, csak mellesleg jegyzvén meg, miképen Szalabérit az fedezte fel, kinek bizonyítása e' tárgyban hitelt érdemel, 's hogy ha e' szerint Kállay és én csakugyan tévedtünk, *hiteles* tudósítás után tévedni sokkal megengedhetőbb, mint mikor D. Balogh AZ. jegyű bírálója alatt „Kállay úrnak egykori tisztí társát a' becsület' mezején“ hirdeti lappangani, 's nem mondhatnám-e, minekutána itt kötelességem szerint férfiúi szavamot adom D. Balognak, hogy AZ. nem az, kit ő, valóban nem nagy éleslátással gyanít, nem mondhatnám-e csakugyan D. Balogh' szavaival: „*ha ő nem elfogult, hanem mint illik vala akkor, midőn publicum elébe lépünk, szabad lélekkel tekintette volna végig azon bírálókat, igen könnyen átláthatta volna, hogy amaz úr azt nem írta: azonban a' megfontolást, vagy legalább a' gondosabb kifürkészést, ezen tudós úr feleslegvalónak tartván* (engedelmet! ezek mind D. B. szavai) ez uttal egyenesen Kállay úr' egyik vitéz társa ellen lépett fel, 's őt egész udvarisággal tudatlannak is nevezte... de mellőzvéen ezeket, még csak arról teszem társamat, kit sok tekintetben szívesen tisztellek, bizonyossá, hogy én iránta semmiféle, sem régi sem új „nehéztelkedéssel“ valóban nem viseltetem, de nem is tartom megsértésnek, ha valakit nem szeretünk, sőt azt sem, ha azt kimondjuk, 's végre: hogy én legalább, annak kimondásával bántani nem akartam: az *udvariság'* szabályait pedig azon mértékben, melyben D. B. e' legújabb feleletében is, bizonyosan tekintetben tartottam.

'S már most a' vádak és kérdésekhez.

„*Mikor adtam én jeleim gyűlölségemnek*“ kérde társam; 's én erre a' felelettel úgy kívánok adása maradni, mint nem szólítom fel, hogy „régi neheztelkedésemet“ bizonyítsa be; de D. B. szerint én *szemére lobbantottam* volna, 's pedig kétszer, hogy bizonyos provincia' viselésére „a' triumviratus“ (ugyan bántotta-e a' „triumviratus“ D. Balogh?!) ajánlására hivatott meg. Mindenek előtt, valamely dolog' egyszerű elmondása nem „szemre lobbantás“, itt pedig még kevesebb az, mert csak arra hozatik fel, hogy D. B. visszaemlékezzék, miképen az a' tett egyebet bizonyít, mint a' mit bizonyos urak, 's köztők Szalabéri is,

a' „triumviratus“ról hirdetni szeretnek. De az én collegám e' helyet nem a' legnyájasabban commentálja, sőt kétségbe is vonja: 's ezért tartozom magamnak vele, hogy világosan elmondjam a' történetet. 1836ban, midőn a' tudománytári szerkesztőség' kérdése volt szőnyegen, bennem azon ohajtás támadt, bár a' literatúrai rész' vitelét D. Balogh Pál vállalná; elébe terjesztém véleményemet azonnal a' két elnöknek, közlöttem néhány barátimmal, kiknek véleménye előttem becses, ha nem mindig fogadom is el, 's javalást ott, itt hajlandóságot találván, félre vontam D. Balogh társamat, 's megkérdeztem, hajlandó lenne-e reá; 's miután ő, meglepetve — mert a' dologról csak ugyan nem gondolkodott volt — eleinte sokallotta a' fáradságot, de *kérésemre*, 's azon reményem' kifejezésére, hogy az indítvány keresztül menend, előttem az elfogadást kinyilatkoztató, én fel-szólaltam, 's az egész gyűlés D. Baloghban minden észrevétel nélkül megnyugodott. Bátran mondom ezt el itt az elnökség', az egész academia' színe, 's bátran D. B. előtt, habár ő, mostani előadása szerint, el látszott feledni amaz ülés' menetelét, 's noha volt, ki — mint D. B. maga mondja el nekünk, valóban nem mindennapi naivsággal — „*magának és társainak tulajdonítá ez érdemet*“. A' dolog elég nyilván ment: itéljenek közöttünk a' jelen voltak. Hanem én ebben, mint meggyőződésém' követésében, nem érdemet, hanem erkölcsi kötelességet látok, 's bátran kérdezhetném másfelül azt: Álljatok elő ti, kiket D. B. Schedel-elleni párt névvel tisztelt meg, 's mutassatok egy választást, csak egyet, mely valóságos diszszel, v. befolyással v. némi utilitével jár, hol ti voksaitokat másnak adátok, mint ki ama, Balogh Pál által keresztvízre tartott felekezettől vala! 's ha valaki felelni tudna és akar-na, volnának nekem felvilágosításaim... Felette igazságtalan tehát D. B., midőn gúnymosolyogva kérde: „*ilyen nagy, ilyen elhatározó befolyások van azon némely tagoknak a' t. t. választásaira 's végzésire, hogy annak sikerét még nyilvánosan és bátran ki lehessen mondani?*“ — mert hiszem ezt nem követelte senki: minden tag tethet az academiánál indítványt, v. ajánlást: az elfogadás a' társaságé; 's jelen esetben a' mi ajánlásunk akkor is, ha *sikeretlen* lett volna, csak annyit bizonyít, mint most, hogy t. i. *mi*, kiket Szalabéri pártossággal vádol, olly férfi mellé állánk, kit ő nem számít véleménynyrokonaink közé. Elforgatása tehát szavainnak, midőn D. B. ollyformán magyarázza azokat, mint ha nekem v. barátimnak valaha az jött volna eszünkbe, hogy „*csak*“ a' mi ajánlásunkra, 's „*különbén soha sem*“ történt volna D. Balognak a' Tudománytár' szerkesztésére meghívása. Azonkívül D. B. itt két dolgot zavar össze, midőn állítja, hogy „*a' triumviratus'* egyik tagja, most tisztelt collegám, mindenkép ellene volt választatásomnak“: mert, úgy hiszem legalább én, itt a' nyelvtudomány-osztályi választást érti D. B., de mit keres ez itt? Vagy tán ellenkezést lát abban D. B., ha valaki őt a' nyelvtudomány-osztályba rendes tagul nem ohajtja, legalább egy előkelőleg arra qualificált férfi mellett nem, de a' Tudár' liter. részéhez igen?

Aztán, emlékezzék vissza D. B. akkori concandidatusára, tegye kezét melyére, 's mondja: pártosság kellett-e arra, hogy valaki ama concandidatusnak adjon elsőséget?—Egyébiránt az én társam, úgy nevezett „criticai jegyzetei“ ezen Sát nagy felindulás' perczeiben írhatta; mert kereszt-fiai csakugyan nem fogják neki megköszönni, hogy bizonyos „szemrehányásukat“ (pirulok azt ismétleni, elég vala loco cit. a' 90. lapon *egyszer* lenyomatni) szép őszintén a' közönség' elébe tárta; sőt ő maga is alig ha „a' bőség' szarva“ említéseért nem fog most pirúlni, mert én jobb agyagból gyúrtnak tartom társamat, mint hogy minden megkülönböztetés', a' legszebb bizodalom' 's egy igen szép hatáskör' becsét aranymérlegben mérgeesse!

Második vád, mely ellen magamat itt ónom kell, az 1834iki philos. pályamunkák' kérdését illeti. En ezt, u. m. társam, *olly színben* adom elő, mely a' dogra a' publicum előtt igen gyanus homályt vet. Az én társam itt világosan többet tulajdonit nekem, mint én mondtam; de kiki saját szavainak legjobb és legilletőbb magyarázója lévén, engedje meg D. B., hogy magam magyarázzam a' magam' szavait. Midőn tehát én azt mondtam, hogy: *az academia Kállay' okait* igen súlyosaknak *ítélte; de autopsiája nem lévén a' pályairatokról, mivel a' deák jelszavu mellett kettő szólt, ennek rendelte a' jutalmat*': én sem többet, sem kevesebbet nem akarék mondani mint, hogy a' nevezett okból az academia, minden ingadozás nélkül a' két szavazat által támogatott munkát koronázta: ha maga ismerte volna a' pályairatokat, *lehet*, hogy a' másikat fogta volna; de jósi tehetséget én nem tulajdonítok magamnak, 's igen újóncznak kellene lennem az élet' s literatura' viszonyiban, ha bár-mely esetben jövedőlni merném, mit fog —, vagy állítani, mit fogott volna — kivált egy egész testület tenni, ha ez v. az ment vala előre.—Azt továbbá: van-e szükség vagy nincs az acad'. szabályai szerint a' pályairatok' autopsiájára: ne tölem kérdezze, mert hiszen én voltam az, 1836-ban, ki, miután bőven belé ereszkedtem a' nagy gyűlésen az egy bíráló által ajánlott nyelvtudományi pályamunka' becsé' előadásába, ismételve megjegyzém, miképen én *azt* kérdés alá jöhetőnek sem tartom, vajjon a' jutalom annak adasék-e, melyet kettő pártol? hozzá tévén, hogy semmi sem lenne következtéseiben károsabb mint, ha a' társaság kivált olyyak' előadásán indulna el, kik — mint akkor én — meg sem voltak a' vizsgálóra bízva: — *hanem oda ment ki beszédem' czéja*, hogy az academiát a' munka' kiadására bírjam, mit ez el is határozott, nem ugyan pusztán a' magam', azon esetben különben is csak privatív (nem hivatalosan érvényes) értesítesemre, hanem az egyik megbízott vizsgálóra, 's hihetőleg egyszersmind azon mutatóványok' felolvasására, mikből a' társaság — szótárrendű lévén a' munka — a' munka' szelleméről 's a' kivitel mód' becséről maga is alkalmas észmét szerezhethetett magának. 'S ha D. B. azt állítja, hogy valaki az első jutalomra ajánlt *ellen tűzzel vassal volt*, bizonyosan túl megy a' valon, mert az a' valaki is sérthetetlen elvnek nyilatkoztató a' vizsgálók' többsége

tiszteltetését, és csak a' másodiknak *kiadatása* mellett küzdött, melyet — 's ezt jól megjegyezzük — ama' kettő még nyomtatásra sem ajánlott.— Midőn pedig D. B. e' űban még annyira is megy, hogy állítaná, miképen az ő munkája, bármi jeles lett volna is, ha tölem 's barátimtól függ, jutalomra soha sem méltattatott volna, *bebizonyíthatatlant* állít, 's így nekem is szükségtelen, ellenkezőjét bizonyíthatni. Hogy pedig tévedtem, midőn a' két bírálónak „*együtt adott*“ véleményét említém, szívesen vallom meg: kit ne hagyna el néha emlékezete? de épen az mutatja D. B. indulatját, 's mondanám lelkiületét, hogy ebből zajt üt, 's *nem épen tiszta szándék*ről beszél. Hiszi-e D. B. felőlem, hogy képes vagyok a' közönséget kész akarva mystificálni, vagy ha igen, de hiszi-e hogy *merném azt: vele 's a' két bírálóval szemközt*? Hogy egyébiránt tudja D. B., mikép támadt tévedésem, meg kell mondanom, hogy csakugyan e' két bíráló' egyike, kit én egész szív-ből tisztetek, más alkalommal, egyik társával *együtt* adta ítéletét, 's én csak abban tévedtem, hogy az eseteket felcseréltem. — D. B. jónak ítélte, valamint fenn a' Tudtár' szerkesztője' választása' alkalmával, úgy itt is *privát beszédet* hozni közönség' elébe: de hova vinne e' módja a' csatázásnak? — Azért hallgatok erre.

Még az is említették e' szakaszban, hogy 1837ben Czech János' véleménye' felolvasatása szótöbbséggel elmulasztott. Mit mondana D. B., ha már én, vissza akarván adni a' kölcsönt, most kételkedném tiszta szándékáról, 's azt mondanám, hogy ő a' do'got „*olly színben adja elő*“, mely a' publicummal azt hitheteti el, mint ha Czechet a' társaság egyáltalában nem akarta volna kihallgatni? De én csak a' történet' felvilágosítására szorítkozom. Az 1837iki történetud. pályamunkák' dolgában a' kis gyűlés, a' vélemények', 's így a' Czechének is, teljes kihallgatása után — mint mindig — a' két bíráló' javaslatához állott, a' Czech által javasolt munkát pedig sajto alá adadni ajánlotta. Kik tehát nagy gyűlésen Czech véleménye' *újra* felolvasatását kívánták, azoknak vagy nem is volt czéljuk (mert *nyomatása* az általa pártolt munkának a' kisgyűlés által már ajánlva volt), vagy pedig az egy bíráló' véleményét kívánták a' *kettő* ellenére elfogadtatni: 's ime ez az, mi még e' egy esetben sem kívántatott, mi ellen a' társaság minden alkalommal óta magát, mi ellen, úgy látszik, maga D. B. is van. Tehát csak a' *minden czél nélküli olvasás* ellen volt ama' többség, melynek egyébiránt nem vala oka a' felolvasástól tartani, mert hiszen *mint többség*, elejtette volna az említett „*többségi elv*“ lerontását is!

Az én collegám fenn akad abban, ha academicus az academiától eltérő, külön véleményt ad közönség' elébe, mert u. m. „*mit várhatunk akkor a' publicumtól, ha valamelly dolog' eldöntése után, magunk egyenként ismét feszegetjük a' dolgot? ha egyes párt másnak osztja a' korszorít, mint az academia?...* mi... mind mélyebb gyökeret enged verni azon, a' társaságra nézve épen nem közöndős, sőt ugyan is elevenbe ható köz véleménynek, hogy a' m. t. t. párt-fészek“. En megvallom, egészen külön vélemény-

nyel vagyok e' tárgyban, 's azt hiszem, hogy a-cademicusnak, az academia' kebelében alá kell, igen is, rendelni véleményét a' többségnek; de midőn a' tereméből kilép, ismét a' közönség' tagja, 's mint ilyen és magányos tudós, bátran szólhat újra mindenhez, *mi a' közönség előtt fekszik*: csak hogy *ne mint* academicus, vagy ne épen *mint* az illető tárgyban *megbízva* volt tudósító, academiái iratával kezében, néha még az illető substratum' megjelenése előtt—hol tehát a' közönség nem is ítéltet—már a' közönség' felsőbb ítéletére hivatkozva az academia ellen! Es ezen értelemben igen is állanak D. B. mondatai: „*az academiának 's mindennemű testületnek azt, mit egyszer szavazat-többséggel döntött el, tisztelni kell, ha végzését a' publicum által is tiszteltetni akarja*“. 'S ismét: „*íme mi megelőzzük a' publicumot, 's magunk akarunk cassálni, vagy legalább meggyengíteni ünnepeles végzéseinket, mi tagadhatatlannal ellenkezik az academia' méltóságával*“. Igen, de nem rendes-e, midőn D. B. *nekem* tartja e' leczkét, épen *nekem*? Avagy mikor látott Kd *engem* a' közönséghez fordulni, mint egy síró gyermeket, 's azt panaszok' özönével elborítani, hogy „*az academia pártfeszek*“, hogy ott véleményem nem nyere többséget, mi nem történhetett volna, ha igazság ül a' trónon stb stb? En, vagy mellyike barátimnak, hoztuk a' közönség elébe az 1833iki nagy jutalom' kérdését? mellyikünk adta ki, egész hivatalos formájában ('s *that is the question!*) a' Kdnek nem kedvező külön-véleményét? mellyikünk az 1837iki historiai pályamunkákról szóló hiv. előadását, és pedig elebb hogy sem egy is megjelent volna a' megjelenendők közül, sőt a' többiekéről is, mellyek' sorsa íróik' kezében, hatalmokban van, 's így a' critica' körébe nem is eshetnek: 's mind ezt az academia' egyenes tilalma ellen*)? Miért tehát, tisztelt dr. úr, e' leczkét *nekem*? vagy talán a' Kd által Schedelneknek czimzett férfiak közé tartoznak, kik itt *mint* academicusok, teljes hivatalos formáikban terjeszték véleményeiket a' közönség' superrevisiója alá? — Ez a' neme a' procedurának — már azt magam is hiszem — nem igen alkalmas arra, hogy — Kd-del szólnán — „a' társaság' végzéseinek 's elhatározásainak tiszteletet szerezzen“; 's ha valaki „mélyebb gyökeret enged verni azon... köz (?) véleménynek, hogy a' m. t. t. pártfeszek“, mint Kd írja; vajjon kiket sujt a' vád: kik tisztelettel viseltetvén az academia' végzéseit iránt, soha sem futottak ki az iskolából, tovább adni a' legkényesebb dolgokat, párt ellen panaszkodni, ha egyszer más vélemény nyere többséget, 's a' közönségben bár melly áron adhaerentiát szerezni? — vagy pedig azok, kik *mint* academicusok véleményeiket a' köz véleménynek alárendelvén, a' factumot factumul tisztelik, az eldöntött dologban hallgatva megnyugszanak, 's ha academiái ügyekben szólnak is, azt mint magányosak teszik, 's aggodalmas vigyá-

zattal, hogy az intézet' tekintetét ne csorbítsák? Kikben van e' szerint *esprit de corps*, 's kiket terhel pártosság (hal értelemben), noha magok mindig pártot emlegetnek? — Az pedig épen különös, hogy az én collegám nem átalija vitatni, miképen én, kérdéses czikkelyemben „*mint titoknak*, az academiát védő 's végzéseit' magyarázója“ szölok: mit mondana D. B., ha — mert ő e' „criticai jegyzetek“ alatt becsületes nevét mind praedicatumostul kiírta — azt állitanám, hogy ő *mint* acad. rendes tag, 's egyszersmind az academiát vádló lép fel — mert, hogy e' czikkely épen az academia' elogiumát foglalná magában, jó lelkiismerettel csak nem fogja társam követelni? — 'S ha nem tudja a' titoknokságot nevémtől elválasztani: hiszen urunk' kegyelméből még egy hivataloscám van: e' régibb kvalitásom miért elválaszthatóbb nevémtől amannál? — Hogy tehát D. B. tudja, mik a' titoknak' hivatalos czikkelyei, megmondom: azok, mik egyenesen a' t. t. vagy az elnökség', általános v. külön rendelkezéseiknél fogva, nevem 's hivatalom' aláírásával jelennek meg: *fél* hivatalos czikkely pedig nincs, hanemha az, melly acad. történetek 's végzésekről szól, 's academiái tag által iratott: de úgy collegám csak olly félhivatalosokat ír, mint én: mert — 's ezt vegye észre D. B. — én soha egyéb adattal nem élek, mint a' melly v. nyomtatásból is ösmeretes, vagy legalább minden tag előtt egyformán tudva van, v. lehet.

Sokat forgatja D. B. e' három szavamat: „*figyelemre méltólag támogatják*“ mind a' Tud. Gy. II., mind III. kötetében, 's belőle mindenfélét ki akar esztergályozni. Igaz hogy a' „figyelemre méltó“ igen viszonylagos: péld. D. B. szerint az, ki minap azt állítja, hogy Napoleon soha sem létezett, figyelemre méltó okokkal bizonyította állítását: én viszont mind azt, mi képtelenséget akar bizonyítani, már ezért sem tartom figyelemre méltónak. Hanem, ha D. B. más *formában* akarja állításomat, itt van: ha valaki okokkal védi véleményét, nincs jogunk ez okokon kívül egyéb indítót keresni, ha bár azok elégtelenek volnának is: hanemha egyéb mondatai 's tettei az állítással ellenkezének.

Végül még azt kérdi tőlem D. B.: *Mi czélem van nekem ezen örökös surlódások, ellenkeződések és czivódások' táplálataiban? mire való ez a' szenvedelmek' örökös ingerlése? hiszem-e, hogy ez az igaz útja az előmenetelnek? hiszem-e hogy csak így fejlődhetik ki értelmi műveltségünk?* A' kérdés élet' kérdése, 's azért ime válasz, és pedig hasonlatban: Ki gyárnok, vagy törvénytudó, vagy oktató, stb ha fegyvert forgatna, méltán lehetne kérdeni: barátom, hogy van az, hogy neked erőműveid, v. corpus-iurisd, v. epitoméd helyett fegyver a' gondod? hogy a' gyár v. procuratoria helyett ki a' táborba jársz, vinni, és löni stb? De lehetne-e ugyan ezt a' *katonától* kérdezni? 's ha ez küzd, lehet-e ezt: katona, mi a' mennykő kedved telik a' küzdésben, hiszed-e, hogy csak így fejlődhetik ki *nemzeti önállásunk*? A' katona alkalmasint azt felelné: katona vagyok, 's azért katonáskodom. — Ime tisztelt collega úr, a' tudományok' világában is van gyárnok, és törvénytudó, és oktató, és egyéb 's közt-

*) L. A' m. t. t. utasító határozatait, 28 sz. (M. t. t. névkönyv 1836ra, 49 l.); 34 és 35 sz. (Névk. 1837. 72. l.); 43 és 44 sz. (Névk. 1838. 100. l. — 1839. 113 l.). Ennyi kiadás után a' határozat' nem ismeréséről szó sem lehet.

tők katonája is: a' katonától pedig kissé naiv dolog azt kérdeni, miért küzd? mert ez annyi, mint ha kérdenéd: miért nem lett pappá? Minden nem lehet ugyanaz, 's mint a' polgári, úgy a' tudományi társaságban is van szükség különféltre, a' paptól a' — katonáig.

'S hogy már most kép nélkül szóljak, a' literaturai köztársaságban egyebek közt van szükség *criticára* is. Megmutatnám ezt, ha D. B. azt színtoly jól nem tudná, mint én. 'S aztán a' critica — ha bár igazságos — sokszor sért, sérti az önszeretetet, az elbizottságot, hűségét stb., 's ezek fölkelnek ellene, és kövekkel és szitkokkal ostromolják. A' szitkot, mert csak szó, valahogy csak el lehet tűrni, de a' kövezés ellen, mert nem a' legjobb dolog — kivéven az utca' síkján, de akkor sem épen a' magyar — az ellen védi magát; sőt néha, rendeltetésénél fogva, támad is, ha az általa felfogott ügy kívánja. 'S ti csodálva kérdezitek, honnan e' surlódás, 's mire e' harc?

De már ismét képeken beszéltem, 's azért lássunk hozzá, hogy köz nyelven minél előbb elvégezzük. Az én tisztelt collegám' kérdésére tehát egyszerű feleletem ez: Minden critica ellenkezést, surlódást szül, 's ki azt üzi, megtámadtatik 's kénytelen néha támadni is — nálunk, 's másutt, 's mindenütt hol literatura van, így volt, 's így lesz, 's azt angyal sem fogja kerülhetni, ha az angyal egyszersmind criticus is. De a' dolognak két oldala van, 's miért a' nem jót kizárólag csak az egyik félnek tulajdonítani? A' melly vitáim nekem voltak, mind bírálattal vagy bizonyos ügyek' érdekében készült cikkelyekkel kezdődtek. Ha azok, kikről, választott álláspontomnál fogva, mint bíráló szoltam, úgy tettek volna mint én, ki szinte bíraltattam többször, sanyarúan és talán igazságtalanul is (részben legalább), *de bírálóimnak soha nem feleltem*: pedig akkor tizenöt évvel fiatalabb voltam, vérem sebesebben forgott, 's érzésem élénkebb és fogékonyabb volt — úgy D. B. alkalmasint nem sok surlódásról szólhatna. De így, minekutána nekem osztályom a' critica, 's tiz bíralt közül kettő három mindig felel, 's néha a' dolog felvilágosítást, személyem pedig védelmet tesz szükségessé — hogy' ne legyen surlódás? Azonban ne féljen D. B.: e' surlódások is, habár nem egyetlen eszközei is a' haladásnak, de ségéd eszközei bizonyosan még ott és akkor is, hol és a' midőn nem is tudjuk.

Miket most kiírt szavai után mond még D. B., azokra nem válaszlok. Ellenzőim' régi nótája az, kikef soha sem birtam az általánosságok' bástyái megöl a' specialitások' nyílt síkjára 's apró csatáira kikénytetni: 's collegámmal is aligha szerencsésb lennék, mert a' 100-d. lapon mondott minden szavacskája mindannyi vád, mellyeknek bebizonyítására egy egész könyvet kellene írnia, 's nekem ugyan annyit felelnem, pedig mi mind ketten jobbat tudunk tenni: bizzuk azért az eldöntést az időre, mellyet semmiféle dialecticával elbődíteni nem lehet.

D. Schedet F.

„Mentalis reservata“.

A' szemle' írója a' mentalis reservatát azzal akarja reám visszafordítani, hogy „ítélet alá bocsátás“om alá csak azt irtam: *Jogi*, nem pedig, mint máskor, ezt is: *hites ügyvéd*; — meg azzal, hogy Csaplovics' suppositumát „fiatal ügyész“ (mit a' szemleirő „ügyvéd“re fordít) így háritám el magamtól: „ügyész sem vagyok, hanem csak ügyvéd, t. i. minden jó ügynek védője, diplomát is csak becsületből szerzettem“ stb; 's már ezekből a' szemleirő úgy akarja a' mentalis reservatát következtetni, hogy az előbb írt „hites ügyvéd“ csak ennyit tenne: valamelly ügy' hitelt érdemlő védője. — De uram, illy könnyen el nem viszzsük akár tudatlanságunkat, akár malitiánkat. Ki nem tudja? hogy más értelemben használjuk valamint deakul ezeket: advocatus és fiscalis, ügy és egészen ezek szerint a' magyarban is: ügyvéd (hites ügyvéd), és: ügyész (tisztai, urodalmi, fő ügyész); Csaplovics pedig világosan azt állította rólam, hogy „fiatal ügyész“ vagyok, mire én világosan azt feleltem: hogy nem is *ügyész* vagyok, mert semmi hivatalt (tehát ügyészi vagy fiscalisi hivatalt) nem viselek, hanem csak ügyvéd, mert van ügyvédi diplomám stb. Hogyan lehete tehát ezekből azt húzni ki, hogy *Jogi* egyszer ügyvéd, másszor pedig nem ügyvéd? És így tisztán láthatja mindenki, hogy a' szemleirő vagy nem érti az ügyvéd és ügyész szók közötti különbséget, vagy, mi még hihetőbb (mert a' Csaplovics' ügyészetét ügyvéddel cseréli föl) nem akarja érteni.

'S ezek után kérem a' szemleirő urat, tartaná fenn a' mentalis reservatát azon literaturai szörnyetegek' számára, kik céljaikhoz képest a' legszentebb igazságot is készek elcsavargatni; kik, hogy valamiről vagy valakiről rosztat mondhasanak bírálataiban, nem pirulnak minden mondatot elforgatni; kik mind addig, míg igazi vagy képzelt hasznok úgy hozza magával, képesek évekig a' legforróbb barátságot színlenni, és azután, ismét érdekek úgy hozván magával, alávaló módon a' legdühösebb ellenséggé lenni, stb stb — én az affélékkel nem foglalkodom.

Jogi.

Soproni estvék. Literaturai egyveleg. Illy czim alatt egy vegyes gyűjteményt szándékozom 16—18 ivnyi füzetekben, bizonytalan időszakonként kiadni, 's benne részint mások, részint magam által készitendő ollyan fordítmányokat, kivonatokat, 's néha eredeti darabokat közölni, melyek felől reménylhetem, hogy a' gondolni szerető olvasóknak vagy hasznosak vagy kellemesek lesznek. Az első füzet már elhagyá a' sajtót, 's találtatik Pesten, *Eggenberger*, *Hartleben*, *Müller*, *ifjabb Kilián*, *Heckenast*; Bécsben, *Gerold*, Pozsonyban és Sopronban *Wigand* könyvárosoknál. Az ára nyomtató papiroson 1 ft, velinen 1 ft 30 kr. pengő pénzben. A' második füzet haladék nélkül fog nyomtatni. Sopron, június 19-ikén 1839.

Kis János,

superint. m. t. t. rendes tag.

 Mutató a' Figyelmező' félelvi számaihoz az egész évi kötet' végén adatik. A' könyvkötők is figyelmeessé tétetnek, hogy a' kötéssel az esztendő' fogytát kell bevárni.

FIGYELMEZŐ

AZ EGYETEMES LITERATURA' KÖRÉBEN.

Kiadó szerkesztők

SCHEDER, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ **BAJZA.**

HARMADIK ÉV

Pesten.

Julius' 2. 1839.

26. szám

Tartalom. Hazai literatura. Romai classicusok magyar fordításokban. Sallustius Kazinczytól (*Szen-
czy Imre*). — Fördőirat. Szliács, D. Czilchertől (*D. S. F.*). — Állítások, vélemények, felvilágosi-
tások. A' hegélismus' tárgyában folyvást sürgetőnek (*Szeremlei G.*). — Historiai társaságok (*S. F.*).

HAZAI LITERATURA.

Classica Literatura.

**1.) Romai Classicusok magyar fordítá-
sokban.** Kiadja a' magyar tudós társaság.
*Első kötet. C. C. Sallustius' épen maradt
minden munkái. Magyarra Kazinczy Fe-
rencz. Budán, a' magyar kir. egyetem' betűivel.
MDCCCXXXVI. n8r. 245 l. Ára 1 ft 30 kr, pos-
tapap. 2 ft ep.*

Mit a' m. academiától ennek fölálltakor
sok lelkes hazafi egyebeken kívül hön ohaj-
tott 's várt; hogy annak eszközlése által a'
Hellas' és Latium' remek íróiban létező kincs
célszerű fordítások által hova hamarább mi-
nél többekkel közösíttessék: azt a' haladási
pályánkra új derűt vetendő Római Classicusok'
fordítmányai' megindításával ime teljesülésbe
indulni látjuk.

Előttünk fekszik két igen különszerű, de
eggyaránt magas tökélyű latin írónak: a' ver-
desett nyelvű 's tömött Sallustius', 's a' sza-
badon ömlengő's áradozni szerető Cicero' épen
maradt munkáiból két kötet (ezé részlet —
amazé egészben); mindkettő a' m. literatúrá-
ban pályatörő, 's holtaiiglan csüggedetlenül
fáradozó Kazinczytól; ki nem valami csekély-

séget, vagy ritka talentumához méltatlan 's
a' honi literatúrára haszontalan munkát vélt
magára vállalni, midőn idejét 's tehetségét mi-
veltségünk' legtisztább forrásainak, a' római
classicusoknak magyartására szentelte.

Vannak, kik eredetiségükkel szertelenül
sátorozva, fordítmányokra csak fél vállal te-
kintenek. Ezt akár azért teszik, mivel azokat
haszontalanoknak, akár mivel a' munkát köny-
nyűnek tartják, igen csalatkoznak.

Mert ha a' görög 's római bölcsesség' tá-
raihoz az olvasó községnek utat nyitni, a' kül-
tészet', szónoklat', történetészet' örök b csü
példányait mindenek' kezébe juttatni, az igaz',
jó', szép' eszméjét, az izlés' tisztaságát mind-
inkább terjeszteni, a' régiek' modorjába, ér-
telmébe, nyelvébe hatva min honi nyelvünket
gazdagítani, mivelni nem megvetendő czélok
— pedig ezekre irányozvák minden jó fordí-
tások — : úgy azoktól a' valódi hasznot 's be-
cset elvitázni nem kell, 's úgy hiszem nem is
lehet.

Ki a' fordítást, értem a' művészt, köny-
nyűnek tartja, azt röviden Bitnicz Lajos' Ma-
gyar Nyelvtudományához (Második rész 104—
107 l.), honnét a' fordítás' nehézségeit 's sza-
bályait megértheti, vagy még inkább önta-

pasztalására utalom: kísértse meg erejét például Sallustiussal; meg fogja látni, hogy, mosolygjon bár feléje a' musák' kegyarczája, ha egyébert nem, de a' csupa nyelv- és időkülönbségért is azon erőből, a' kifejezések' azon keresettségéből, azon kaczerkodó makacs izlésből, szóval azon magas művészi tökélyből, melly az eredetinek annyira tulajdona, sokat, igen sokat fog, 's kell vesztenie. Érzés, szorgalom, tudomány mind nem elég a' nehézségeknek, mellyek e' részben elébe tolulnak, legyőzésére. 'S annak esztét bizonyosan tulszárnyalta a' hiuság, ki hiszi, hogy nem görög vagy latin, hanem bármilly nyelvű remek eredetinek szépségét fordításával megütni birta.

Illy nehézségek közt ha olly sok oldali készüllettel dolgozó férfiú, mint Kazinczy, fogott művészi öntudattal Sallustius' és Cicero' fordításaihoz, azt a' nemzeti literatúrára nézve legnagyobb nyereségnek kell tekintenünk; 's nekem különös örömemre szolgál mondhatni: hogy Kczy, ki nálunk negyedik adja Sallustius, és elődei között a' tökélyben nem fokozat van, hanem szökés; 's hogy ha maholnap valaki a' critica' magas kívánatainak mindenben megfelelő magyar Sallustius adni képes leend: az e' nehéz pálya' göröngyeit igyekezeteivel nagy részint megtört Knak fölötébb sokat fog érdemül tulajdonithatni.

Jelen munkát illetőleg, mi egész méltánylásunkat megérdemli az: hogy Kczy nem csak az értelmet adá csaknem mindig leghivebben, hanem ritka béketűréssel — Sallustiuson, ha emlékezetem nem csal, mintegy harmincz évig javítottatott, — 's fáradhadlan ügyszeretettel az eredetit bélyegző sajátságokat: a' keresett szigorságot, a' legrakottabb gondolatok' minél kevesebb szóval adását, a' beszédnek hol méltóságos menetét, hol catoí fanyarságát 's darabosságát, sőt, hogy a' mű eredetie' színét egészen visszatükrözze, a' nyelvkorcsokat is megragadni, 's honi nyelvébe, jobbadán elég szerencsével, áthozni törekedett.

Milly gyönyörűek például Catilinája' 15ik 's 25ik, ismét Jugurthája' 59ik és 100ik számai! a' nehéz levél, Catil. 35. milly szerencsés könnyűséggel fordítottatott! — Velős, férfias fordítására különösen is im' néhány példa: Cat. 26. Quae occulte parauerat, aspera foedaque euenere. „Valamit alattomban forrala, balúl üte ki, 's neki nagy megrázkóztatásá-

re“. — Jug. 23. Jugurtham tanta lubido extinguendi me inuasit, uti neque vos, neque deos immortalis in animo habeat; sanguinem meum, quam omnia, malit. „Jugurthát olly düh szállá meg eloltani életemet, hogy sem véletek, sem a' nagy Istenekkel nem gondol; nem nyughatik, míg véretem ki nem ontja“. Általán e' szám amugy is egyik a' legszebbek közül.

De legjobban kitűnik Kazinczy' ereje, ha ennek fordítását Sz-Györgyiével vetjük össze. Áltjon itt egyikét hely: Cat. 3. Sed ego adolescentulus initio, sicuti plerique, studio ad remp. latus sum, ibique mihi adversa multa fuere. Sz-Györgyi így: „De én eleintén ifjú koromban, mint nagyobb részint mások, a' tudományok' gyakorlásáról a' köztársaság' szolgálatjára áldoztam magamat, hol sok ellenkezésre akadtam“. Mennyivel szebb 's hivelbb is Kczy: „Én még gyenge ifjú, mint általában mások, lángoló hivataltal jutni, 's ott engemet sok viháztatás ért“. — Cat. 5. ardens in cupiditatibus. Sz.: „heves indulatú“ K.: „indulatban láng“. — Ugyanott: Vastus animus immoderata, incredibilia, nimis alta semper cupiebat. Sz.: „Telhetetlen lelke mindenkor mérték és hitel felett való iszonyú dolgokat kíván vala“. K.: „Temérdek lelke szertelent, nagyon fentett, alig remélhető kereset mindenben“. — Cat. 13. Viros pati muliebria, mulieris pudicitiam in propatulo habere. Sz.: „a' férfiak asszonyi módra éltek, az asszonyok szemérmességeket felfedezték“. K.: „férfiak nő szerelmeket tűrtek, asszonyok bitangra ereszték magokat“. — Ugyan ott: Adolescentium animi molles et aetate fluxi dolis haud difficulter capiebantur. Sz.: „A' nevédek' lágy, és korok szerint hajló szíveik családsággal könnyen megejtetének“. K.: „Az ifjak lágy 's már korok által ingovány lelkeik nem nehezen hullának kelepczéibe“. — Még egyet. Cat. 20. tantummodo incoepto opus est: cetera res expedit. Sz.: „Csak el kell kezdenünk: a' többi önkényt megyen“. K.: „Csak kezdenünk kell, és menni fog“.

E' kevés példából is kitetszik, hogy midőn Sz-Györgyi hideg józansággal jár munkája körül, Kazinczy a' történetész' szellemében velő 's vérrel tölti el dolgozatát; midőn amaz száraz betűt ad, melly miatt izetlen marad a' mű, ez erőt nyilvánít 's kiemeli a' szépet. Azért Sz. Gy. a' Goethe által osztályozott

*) fordítási első időszakba tartozik még csak, midőn Kczy a' harmadikat igyekezik megközelíteni. — Ennyit röviden az előtünk fekvő mű' s szerzője' jelességei felől.

Azonban mivel ismertetőnek tiszte nem csak a' szépségeket kimutatni, hanem a' hiányokat s fogyatkozásokat is: kijegyzem itt mind azt, mit a' munka' figyelmes átolvasásakor izlésem s belátásom szerint akármilyen tekintetben nem leghelyesbnek találtam. Megvalólam pedig őszintén, hogy minél többször olvasám keresztül a' bevezetésnek (XVI — XXXVIII. l.) mondhatlanul szép sorait: annál bizodalmatlanabb levék enmagamhoz. Mert fontolóra vévén azt, hogy minden író a' maga elvei szerint illik s kell megítélni; miután Kczy' minden törekedése oda irányozvák, hogy Sallustius a' fordítás' nyelvében is Sallustius maradjon: érzem, mikép annak különbözőseit, merényeit, szilajkodását stb nem, a' hogy legelső olvasáskor gondolám, egészen, hanem legfőlebb tulzásaiban rosszalhatni. A' következőket mindazáltal bátor vagyok megjegyezni:

Kazinczy (XXXVIII l.) nem tartja szükségesnek, hogy az eredeti' semmi szavát el ne hagyjuk; én pedig a' critica' mellőzhetlen kíváncsának állítom: hogy a' classicus művek' fordításában semmi szó ki ne hagyassék. E' szerint a' fordító tartozik szerzőjét, ha csak másképp lehetséges, sorról sorra követni: és, jól megjegyezzük, mégis az eredeti' minden sajátságait kiűntetni; mégis a' magyar nyelv' alaptörvényeit meg nem sérteni; mégis a' kifejezés' csínján csorbát nem ejteni; mégis a' beszéddel azon hatást tenni itt, a' mit ottan tevé. Ha valaki ezekre azt mondaná: kemény beszéd ez, ki hallhatja azt? nem állítana egyebet mint enmagam; de mégis classica műmásokban kellő tehetségekkel olly szigorúságot ohajtanék párosulva, hogy ha az előkép fatum által elenyészne is, azt a' két nyelvben tökéletesen járatos valaki a' fordítmányból képes lenne újra kipótolni. E' tökélyt, véleményem szerint, Kczy néhány mégis közelitette, például Cat. 3. Ubi de magna virtute et gloria honorum memores, quae sibi quisque facilia factu putat, aequo animo accipit; supra ea, veluti ficta, pro falsis ducit. „Ha pedig jóknak említették ritka nagyságok, dicsőségek,

ki mit magától is kitelhetőnek tekint, azt nyugodt elmével fogadja; tul azon, mint költeményt, valónak semmit nem hiszen“. Milly nehézkes sallustiusi beszéd ez, és lélekismeretes szóhoz tapadás! annál feltünőbb tehát, ha itt ott egy vagy több szavakat illy jeles fordítótól kihagyatva látunk.

Igy: Cat. 10. nationes ferae et populi ingentes vi subacti. „Vad népek s tartományok járom alá estek“, — ea quasi materies omnium malorum fuere, „e' kettő vala anyagja minden inségnek“. — Cat. 11. sed ille vera via nititur; huic quia bonae artes desunt, dolis atque fallaciis contendit. A' fordítmányban két ige: nititur és contendit egygyel van adva. — Corpus, animumque virilem effeminat, „elasszonyosítja a' férfi lelkét“. — Luxuriose nimisque liberaliter habuit. „Buján tágon tartá“. — Cat. 13. Dormire prius, quam somni cupido esset; non famem aut sitim; neque frigus, neque lassitudinem opperiri, sed ea omnia luxu antecapere. E' szavak a' fordítmányban összehuzattak, némellyek ki is hagyattak. — Cat. 15. dis hominibusque infestus animus, „hominibus“ ki van hagyva; egyébiránt ezen egész szám fölötté gyönyörű. — Cat. 19. ab equitibus hispanis „a' lovasoktól“. — Cat. 20. Diuitiae, decus, gloria, „fény, becsület“. — Cat. 26. neque illi tamen ad cauendum dolus, aut astutiae deerant. „De ez sem viselő magát szemesség nélkül“. — Cat. 28. Igilur perterritis ac dubitantibus ceteris. „Elrettenvén a' többiek“. — Curius ubi intelligit, quantum periculi consuli impendeat, propere per Fulviam, dolum, qui parabatur, enunciat. „Curius Fulvia által legottan bejelenti, a' Consul felett melly veszély lebeg“. — Cat. 29. neque urbem ab insidiis priuato consilio longius tueri poterat. „Sem a' várost nem védheti magától támadói ellen“. — Cat. 39. initio profecti „általmenének“. — Cat. 43. Cethegus Ciceronis ianuam obsideret, eum vi adgrederetur. „Cethegus erővel tör a' Cicero' ajtajára. — Cat. 45. Homines militares sine tumultu praesidiis collocatis, sicuti praeceptum erat, occulte pontem obsidunt. „A' hadi férfiak csataj nélkül állítják ki embereiket“. Ugyanitt mindjárt a' másik sorban ki van hagyva cum Volturcio. — Cat. 48. Sed ubi T. Crassum nominauit, hominem nobilem, maximis diuitiis, summa potentia; alii etc. „De midőn ez Crassust nevezé, a' nagy tekintetűt, termérdek gazdagságut, egy részt

*) L. Athen. 1837. 1ső félcév. 32. szűl.

stb.“ — Ugyan e' számban alább nem fordítottak e' szavak: *more suo*; végül: *tantum illam contumeliam*: „e' mocskot“. — Cat. 51. *eos mores, eam modestiam viri cognovi*. „Ismerem erkölceit“. — *In luctu atque miseriis* mörtem aerumnarum requiem esse, „hogy halál nyugalmat hoz“. — Cat. 57. *eo consilio*, uti per *tramites occulte* profugeret in Galliam. „Honnan oldalnyilásokon Galliába vonuljanak“. — Cat. 58. *forti atque parato animo sitis*, „legyetek elszánt lélekkel“. — *decus*, gloriam „dicsőség“. — Cat. 61. *pars hospitem aut cognatum* reperiebant, „másik vendégtársára talált“. — Jug. 1. Abunde *pollens* potensque et clarus, „elégge hatalmas, elégge ragyogó“ itt egyik szó kihagyatik, a' másik fölösleg kettőztetik. — Jug. 2. per *luxum* atque ignaviam aetatem agunt. „Éltöket renyhén töltik“. — neque melius, neque amplius „semmi jobb“. — Incultu atque socordia „mivelés nélkül“. — Jug. 3. *inhonesta* et pernicioza lubido, „az a' boldogtalan viselkedet“. — Jug. 4. *furtim* et per latrocinia *potius quam bonis artibus*, „zsiványkodva“. — Jug. 10. *reguli* in unum convenere, „egybe gyűlnek“. — Jug. 17. *lique alueos nauium inuersos* pro tuguriis habuere. „Ezek hajóik' medreit csinálák kalibáikká“. — Jug. 19. *quos paullo ante muneribus expleuerat*, „kiket osztogatásai eltöltöttek“. — Jug. 26. *omnis inuidia prolatandis consultationibus* dilapsa erat. „Elenyészett volna az egész neheztelés“. — Jug. 27. *cuius de natura et habitu* „kinek elméje felől“. — sed legiones per Italiam Rhegium, atque inde Siciliam, porro ex Sicilia in Africam transuectae. „A' legiók Rhegiumba, Siciliába, Africába szállíttatnak“. Az értelembe semmi csorba, de a' fordítónak nem szabad kihagyni a' szavakat, mellyek az eredetiben állanak, bár ez által nyelve szépülne is. — Jug. 28. *acerrume regem* in pugna uerat, „ellenkezők a' királylyal“. Másutt nagyobb erőért adverbiumot tesz beszédéhez, itt a' meglevőt kihagyta. — Jug. 29. *prorsus intentus omni modo* plebis animum accendebat. „S ezek által a' sokaságot bosszúra gyulasztotta“. — Jug. 37. At Jugurtha, cognita vanitate atque imperitia legati, subdolis augere amentiam: „Jugurtha látá a' Legatus' fonákságát. Nevelgetni akarván azt stb“. Három főnév: *vanitas*, *imperitia*, *amentia* egygyel van adva, és *subdolis* nincs is fordítva. — Jug. 41. *vincere quouis modo*, „leverni“. — Jug. 48. *maximarum aerumnarum* „ínségeiknek“ — Jug.

51. ad flumen, quo praemissus erat, „a' folyam mellé“. — Jug. 55. „illos in libertate sine metu aetatem acturos. „Magok szabadságaikban megmaradnak“. — Jug. 59. pariter oppidani agere, oppugnare aut parare omnibus locis. „Igy a' városiaknál is; sürgenek foragnak mindenfelé“. — Jug. 63. homo inanis et regiae superbiae, „a' királyi gögü ember“. — Jug. 65. cum magna cura parare omnia, festinare cogere exercitum. „Nagy gonddal lát mindenhez; serget gyűjt“. Általán e' számban több egyes szót kihagyott a' fordító. — Jug. 75. Contra haec oppidani festinare, parare. „De a' városiak is sürgenek“. — Jug. 81. Melius ratus cognitis Mauris, quoniam is nouus hostis accesserat. — „Jobbnak ítélte kiösmerni az új ellent“. — Jug. 84. Omnis labores, pericula consueta habeam. „Megszoktam minden munkát“. — Jug. 86. Interim noui milites sine metu pugnae adesse: videre fugientes capi, occidi. „Az új katonák látják hullongani a' szaladókat, hogy miként fogdosztatnak“. — Jug. 87. ita Jugurtham aut praesidiis nudatum, si ea pateretur. „S így azok elvesztik helyeiket“. — Jug. 88. non lubidini, neque luxuriae erat, „nem nyálánságra van“. — Jug. 93. eminus terrere, „reमेgetni“. — Jug. 106. quanto sibi in praelio minus pepercissent, „minél kevesbbé kimérendik magokat“. — Sceleris atque perfidiae, „hitetlenség“. Illy kicsinységeket másban tán elnéznénk, de a' szorgos, mügondos Kazinczyban nem. (Folytatása következik).

Szenczy Imre.

Füldőirat.

Szliácsi. Irta orvosok' s betegek' számára Czilchert Róbert, orvos doctor. Pesten, Petrózai Trattner J. M. és Károlyi István' könyvnyomtatászatában 1838. n. 12r. 159 l. Velinen, csinos borítékba kemény táblába kötve 1 ft ep.

A' szliácsi gyógyviz, hazánk' hatalmasabbjai' egyike, már a' tizenötödik században ismeretes, mintegy tizenöt év óta pedig, nádor ö fensége s f. hitvese által sürűbben látogatva, hirre s igen számos vendégekre kapott. Több balneographiai munkák tettek már ez előtt is róla, némelylek bővebben, említést; külön egyedíratokat Zipser, Wagner és Moizsisovics tanárok adtak: azonban D. Czilchert Róbert első, ki nem csak terjedelmesb, és minden oldalú tudományos munkával ajándékozta meg literaturánkat, hanem azt egyenesen a' magyar közönségnek szánva, magyarul írta; a' miért neki becsület és köszönet.

„Igyekeztem — u. m. szerző az előszóban — nem valamely magasztaló panegyricust írni, azon sok fürdőorvosi iratok' mintájára, melyek a' csapszékek' tarka czégréire oly élénken emlékeztetnek; hanem egy részről a' valónak pompátlan, de igaz előadása által rendbe szedni a' képzeletek' zűrzavarát, mely az itteni vizek' természete- 's mineműsége felől uralkodik; 's az orvosokat figyelmeztetni ezen *erősítő olvasztó's másító*, roppant gyógyereű, *földes-sós-vasas hévízre*; más részről pedig elvonni a' magyar közönséget, mely már szinte növekedő arányban kezdi megízlelni a' gyógykutakat, 's bucsujárások' helyébe tenni azok' látogatását, az eddig, fürdőgyógyoknál divatozott aggszokástól (Schlendrian); 's oly szabályokat nyújtani annak, melyek úgy saját tapasztalásom, mint más híres gyógykút-vizsgálóké által már czélszerűeknek 's hasznosaknak bizonyultak be“.

Szerző' feladása nem tartozott a' könnyűk közé, főleg azért, mert rendes fürdei-orvos Szliácson nincs, ki gyógyvizeket úgy mint a' helybeli climai 's egyéb befolyásokat minden viszonyaikban, folyvást szemmel tartaná, rendes tapasztalásokat, vizsgálatokat 's észleléseket tenne, azokat jegyezné, 's így bizonyos évkör' elmúltával közelítőleg teljes, 's tapasztaláson épülendő egyedirathoz gyűjthetné az adatokat. Azonban szerzőnknek is volt alkalm a több évig magának észrevételeket gyűjteni e' nevezetes gyógykút körül, 's ezeket nyújtja, tekintettel mások' véleményeire, a' jelen, maga által is szerényen „próbatételnek“ nevezett könyvben.

Két részre osztotta szerző a' bő tárgyat. Az első, *hely- és történetírásiban*, Szliács' fekvése, a' vidék' geognosticai minősége, a' fürdő' története, az egész intézet' mibenléte, a' fürdei élet, a' nagyobb kirándulásokra szolgáló útmutató, 's úti- és postarend. Szerző mind e' tárgyak körül szorgalmasan nyomozódott, 's velünk sok érdekest közöl, mondhatni kedves, lelkes előadásban, miről olvasóink az Athenaeumban *) közlött töredékekből is meggyőződhetnek.

A' második, *természet- és orvostudományi* rész igen érdekes magyarázatokkal kezdődik a' szliácsi forrásokat eredtetett vegytani munkálatokról. Szerzőnk itt a' vulcanistákkal tart, a' nélkül mégis, hogy ezen elméletet valameny-

nyi gyógyvizekre kiterjeszteni kívánná, 's minden földbeni hőséget vulkáneredetűnek lenni állítana. Szliácsra nézve neki bizonyosan fontos okai vannak, t. i. az egész vidék' vulkáncharacter'e 's hegyei' földtani minősége, mi szerint az uralkodó hegységfaj itt a' romporphyr (coglomerat trachytique, Beud.), mely képletet a' vidék, habár a' legkülönbözőbb alakban is, de minden irányban, mutatja, sok tajtköcsoportozat és augitporphyr' lecsapásával; továbbá a' közel fekvő pollánai, lieszköczi és zálnai gránittetők, melyekről, mint őshegyekről, szerző, többi közt Kefersteinnal, azt tartja, hogy vulkánföldön nyugszanak, 's vulkánérő' irtózatossá rázkodtatásai által vetettek föl, 's ez uttal *lava helyett gázok és víz szorult ki*. 'S ezekre támaszkodva úgy vélekedik szerző „hogy Szliácsnál az átmeneteli mészkőhalmok, és a' trachyt és tajtköcsoportozattal, márgával és tofakövel (turfával) vegyített mosonyföld alatt már évezredek óta kiégett —, vagy egy oly vulkán van, mely munkálatszűnete miatt nem tud zajos kitörésben mutatkozni, hanem csendes, és úgy szólhatva, *helyettes munkásság által, a' szliácsi hévízekben ürül ki folytonosan*. A' szabad, más gázzal nem vegyült szénsavany' iszonyú mennyisége' eredetét, mely 's hatalmas mészkőteleptől kaphatja, melyre a' tűzhelyben termett erős savanyok, vagy az izzasztó hőség vízgőzzel egyesülten hatnak; a' forrás azon felül külső víz' benyomulása által is szaporodik, mely a' forró gőzzel érintésbe jöven, 's örökös electro-galvanicus működésben tartván, oxydáltatik, így savanyú természetét és szilárd alkotórészeit kapván“.

Egy fontos és bő czikk a' szliácsi vizek' természeti, vegytani 's orvosi tulajdonait adja gondosan leírva, 's magyarázva. A' vegyoldást (analysis) szerzőnk D. Wagner' legújabb (1834) vizsgálata szerint közli: de helyesen megjegyezvén, miképen a' gyógyerőt a' tiszta chemismusból leszármaztatni nem lehet, hanem egyenesen csak tapasztalásból határozhatni meg. Hová sorozza szerzőnk Szliácsot, láttuk felebb; bir az előkelő mennyiségben vasat, földi és sós részeket, roppant sok szabad szénsavanyt, mihez még a' +25° R. mérsek járul, mely szerző' megjegyzése szerint egy németországi vasfürdőben sem találhatik (ott legfőlebb +12° R), 's így megmelegítés által öserejétől meg nem fosztatik.

Szliács' viszonyait különféle betegségek

*) 1827. II. 449, 465, 485, 's köv. szel.

iránt, az ellenjelentések' (contraindicationes) szorgos kijelélése, majd a' használatmód' 's egész életrend igen részletes előadása követi; 's néhány, lényeges javításokat tárgyzó javaslat rekeszti be a' becses munkát: mellyek vajha annyi méltatást nyernének az illető helyen, a' millyen hasznosak nem csak, hanem szükségesek. Illyenek pedig egy rendes fürdőorvosi hivatal' alapítása, fürdőszabályok' elrendelése, tisztítása, befűdeleztetése a' kuktaknak, a' szükséges salonok és galleriák' építése, hogy — mint mostanában szokott történni — a' rossz idő olly könnyen félbe ne szakaszthassa az italgyógyot; az egyedi állapotokhoz méréselkelhető kádfürdők, *mellyek éppen nincsenek!* douche —, gőzfürdők 's egy — *szegényintézet!* mind, mulhatlanul szükséges dolgok, ha a' természet' e' ritka adományának kellő hasznát akarjuk vétetni, 's e' mellett, mint szerzőnk megmutatja, csak percnyi áldozattal, idővel pedig annyival több haszonnal járók — a' szegényintézetet kívül, melly mindazonáltal annál gazdagabban kamatozónék — örömmel, 's az emberiségi kötelesség' betöltését jutalmazó önmegnyugvással. Igen is csak okos belátás és egy kis jó szándék kívánatik ahhoz, hogy ezen egyik fejedelme hazai fürdeinknek azzá legyen, mivé lenni kellene, mivé minden más, önhasznát jobban érteni 's becsülni tudó hazában, rég lett volna. 'S ha szerzőnk' szózata nem hangzanék el a' pusztában — a' példa ragadós — talán megérnök, hogy többi előkelő, 's a' külföld' némelly világhírű gyógygyizeit sok tekintetben utóléro hazai forrásaink is, moeskaikból 's pirító szegényvöltokből kiemelkedve: maholnap itthon találnök fel azt, mit gyakran olly tetemes áldozatokkal, 's néha mégis siker nélkül a' külföldön keresünk: az egészséget.

D. S. F.

Állítások, vélemények, felvilágosítások

— A' *hegelismus'* tárgyában folyvást sürgetőnek. Ha s. kitűzött kérdéseivel egyszerre a' dolog' mélyébe nem von bernünket, hanem a' Figyelmező' 14ik számában ezen óhajását fejezendi elsőben is ki: „óhajtanok hogy valaki adná elő rövideden mi fogyatkozása volt a' Hegel előtti philosophiának? — ennek előbocsátása után, a' legelső lépcsőn kezdve minden ugrás nélkül vinné a' legelső fokig a' rendszert“, — hiszem hogy az új tanbani értelmességre fejlődés nagyobb előmenetet vesz, és a' dolog is elannyira ki nem keseredik. Épen ezért erre is kívánok néhány pillanatot vetni most, midőn azon nehézségekre felelek, mellyeket s. szives volt egyedül hozzám, bővebb felvilágosítás végett, intézni.

Az új tanból ítélőnek úgy tetszik mintha az előző philosophiának nem lett volna alapja, vagy olly első igazsága, mellyből rendszere' több igazságait fejtsé. Szemlelődsre, rendszerint vagy a' tapasztalatból, vagy valamelly okfölből indul ki. — Ugy de

A' tapasztalatban nincs első igazság. — A' tapasztalat nem egyéb, egy végtelen okozati láncszemmel, mellynek sem kezdete, sem vége.

Szintén nincs elsőbsége akármelly fogalomnak is, melly mást tesz fel, minő volt például, a' Leibnitz-Wolfisták ellenmondási elve (principium contradictionis), mellynek természete abban állott hogy, ha már valamelly fogalom valamelly jeggyel meg van bélyegezve, ugyan akkor mással meg nem határozthatatik. Hogy származék pedig maga a' fogalom? 's méltán jutott-e eredeti jegyéhez? azt, ezen elv, abban hagyta. — Az lett volna pedig, a' fő dolog.

Még a' minden emberi tudat' legszélsőbb pontja a' Fichte' öntudata vagy énje is meghatározott, a' Schelling' nem énje, vagy természete által. Szerinte az öntudatban az én, szükségkép felteszi a' nem-ént. A' mi pedig feltétetik, az természetesen elsőbb, a' feltevőnél.

Hegel, méltán is, mind az Ent, mind a' nem Ent, az őket illető véges jogukba helyheté vissza, (mert mind a' kettő végetlenségre emelé azt, hogy hogy elsőbbet fel ne tessen), aztán minthogy az öntudatban az En és nem én, egymást határozzák, ezeket mint végeket (Geist, Natur) a' végetlenné az öntudatban szükségkép létező fogalmára vivé, mint eredeti okfőre (Logik). — P. o. Goethe' modorjában a' különböző színek úgy származnak, ha a' világosság és sötétség egymást határozzák. Sem egyik, sem másik nem lehet tehát elsőbb, hanem első a' szín, 's a' fejez, fekete, veres stb csak annyiban vannak, a' mennyiben szín van, mellyben szépen megegyeznek.

De, az előző philosophiának, első igazság' hiányában, még igazsága sem volt, mivel vagy csupán alakos, vagy anyagos okfővel (principium formale, materiale) bírt, holott az igazság a' fogalomnak (forma) a' valódisággal (materia) megegyezésében áll. Formalis volt a' Leibnitz-Wolfisták' említett elve. Fichte' tudománytanja (Wissenschaftlehre) olly tökélypontra terelő formalismus, hogy e' részben túl haladni nem lehet.

A' göröngyhöz tapadt empiristák, az anyagság' salakjából kitisztulni, tiszta nézetekre magasulni nem tudtak. Az ész' nagy boncmestere Kant, a' tiszta észből mit sem tudá kifejteti, Schelling is, a' csupa mennyiségű különbségekeli vesződése miatt csak az anyagos világban (Natur) maradt.

Hegel a' Fichte' legfőkéletesb alakiságát (formalismus), egyesítvén Schelling' legértelmeseb valódiságával (realismus), megközelíté az igazságot, melly mint főlebb mondók, a' fogalomnak a' valódisággal megegyezésében áll.

Nagy baja volt az előző philosophiának még az is, hogy nem tudá, mi viszonyban áll egymással a' lelki és testi világ. Némellyek velünk született eszméket rebesgetének, midőn mások lelkekre nézve is a' testiséghez tapadának. — Descartes megpendítvén a' tudat' 's let' egységét, az ösmeretes „cogito ergo sum“ jával, majd Fichte rendíthetetlen alapra emelvén azt, a' kettősdí rendszer (dualisticum systema) ugyanazonoságra (Identitätslehre) kezdé fajulni. Hegel a' háromsági rendszer' megalapításával a' kettősdí is megerősíté. Egy ugyan szerinte is a' tudat a' léttel, nem gondolhatván olly mit az ember, minek létele, legalább az egyes járulékokban (ingredientiák), nincs. — De a' tudat nem csak magasb a' létnél mint Schel-

ling akarja, hanem egészen más is, azaz egymástól qualitative is különbözőek. Encyclopaedie §. 247. 248. 251. 381.

Továbbá, azt is hiányául tulajdoníthatók az előző philosophiának, hogy nem tudá a' testről a' lélekre, a' végesről a' végtelenre szükséges lépéscsözt, közvetlen átmenetet. — Innen hol egyik, hol a' másikat tagadja (idealismus, materialismus), majd minden megmutatás nélkül csak feltevé (dogmatismus), majd az itt tátongani látszó közt ábrándozásokkal (harmonia praestabilita) töltte be. Az öntudatban történik már a' testiségről, a' lelkiségrei közvetlen átmenet, itt egyszersmind végeességünk elhatározó focusában tűnik fel a' végetlenség' égi fénye.

Végre tudá minden philosophia, hogy egységre kell törekednie, de kivételének módját nem tudá. Rendszerint üres schemákat alkotott, és azokba a' tárgyakat berukkalt. A' testi világba ez csak ment, de a' magasb' s égi körökben az ész is mint hajdan Phaeton zavarba jött, a' véges lét tengerébei lebuktával azt nyilvánítá, hogy az istenség minden valódíság' foglalhatja ugyan, de meghatározani nem lehet, a' nélkül, hogy végetlenség' alakjából kivetkezve, végesnek ne helyegeztessék. Az új tan' fő érdeme annak megmutatása, hogy nem az ész jön magával ellenkezésbe, sőt inkább az észben az ellenkezők egymással szépen megegyeznek. Lám a' természetben minő ellenkezésben áll a' fejtér a' feketével? mégis, a' szín' észbeni fogalmában mint megegyezik. Csak illy, az ellenkezőket a' magába befoglalás által azokat mintegy semmisítő fogalmakat fejtsen az ész, a' legellenesb jegyeket is összekötendi s egységbe olvasztandja fel.

A' mi már magát a' módot illeti, az nagyon természetes. Hogy áll elő egység a' beszédben vagy gondolatokban? Úgy ha a' gondolatok egymásból fejlenek, egyik a' másíknak szükséges feltétele. Fejezzük ki csak Pygmalionként keblünk' hő érzetét a' legőszhangzatúbb alkatban a' hideg márvány is megelevenül, — midőn magunkból nem természetesen fejlődő szárnyakkal Daedalus' módjára a' légbeni üres hadarászás után, a' szók özönébe fúlunk be.

Ezen egymásbéli fejlődés által elevenülnék meg az abstract fogalmak, lesznek egy életműves test' részeivé (concret). Nem egyebéért testülemeg Aristotelesnél is a' gondolat, hanem mivel mindent egy fő okból (közvetlen VAN) fejte ki. Illy módon jöhet be, a' Hegel' logicájába is, a' mechanismus, chemismus, teleologia stb, s alakulhata azon egyetemes kör, melynek alapjául maga az istenség van letéve.

Miért nem mondja hát ki világosan, miért él illy forma kifejezésekkel: kimondhatlan (Unsagbares), man könnte sagen, dieser Inhalt ist die Darstellung Gottes, wie er in seinem ewigen Wesen, vor der Erschaffung der Natur, und eines endlichen Geistes, ist, ez a' fejlesztő rendszerhez hív ragaszkodás. A' Hegel' elve az, hogy mit se mondjon ki előre, hanem magából fejljek ki micsoda az. Philosophiájának is ezért nincs elöl definitioja. De ha csakugyan faggatnak a' közvetlen VANért, mi kik előtt már a' rendszer kifejtett, miért ne mondanok ki. Hisz csak valamely

utópiai mondhatná a' közvetlen VANt kimondhatatlannak, méltán is mert a' Tehillim VI. 6. szerint „a' seholban (Seolban) ki mond neked dicséretet. Mondjuk ki tehát bátran, hogy a' közvetlen VAN maga az istenség, és hogy Kantnak azon állítása, hogy az istenség minden valódíság' foglalja ugyan, de meghatározatlan, mivel ezen határozások egymással ellenkezők miatt össze nem foglaltathatnak, szülte ezeknek a' dialectica általi összefoglalását, épen ezért a' dialectica nem egyéb, mint csupa ellenkezők' kapcsolata.

A' vahlstadti hős' *) jelszavát láttatik a' dialectica is minden lépten s nyomon kiáltani, csak előre előre!! A' test' és a' lélek' ellenkezése ez, nem lehet itt eléggé gyorsalkodni, hogy a' természeti állapotból (Natur) kifussunk, s lélekké (Geist) legyünk, egyszersmind tökéletessé, mint a' menyeyi atya tökéletes. E' fogalmi lépcsőzeten az átmenetet sokszor nagy ügygyel s bajjal lehet kilesni **) de csak előre, ugyan annyi jó-reményfok ez, mellyen túl boldog helyek, új ég és föld tűnik elő. (Vége következik).

Szeremlei Gábor.

Historiai társaságok.

— Az új, angol, történetírási társaság.

Az angol egyetemek és tudós iskolák' hiányossága miatt, melly utóbbiak csak elfajult kolostor-iskolák, meg kellett a' kormány' törekvésének buknia, midőn az angol történetírás' forrásai' kiadását célba vette. 100,000 font sterling adaték ki e' célra, és mellékesen még a' tanulevelek és országpapirosok' gyűjtésére s megkaphatására, de minden tetemesb siker nélkül. Két évvel ezelőtt igen közönségesse lett a' szegény és botrányozás, és egy parlamenti választottság vizsgálá meg a' dolgot Buller Károly' elnöksége alatt, mire a' történetírási biztosság' részéről furcsa történetek jöttek napfényre. Az egészet Cooper vezeté, a' Record-commission' titoknok. Milly kevéssé volt ő alkalmas történetírási vagy akármiféle tudományos vizsgálatra, már azon könyvjegyzékből is kitetszik, melly az említett parlamenti választottság' nyomtatott jegyzőkönyvéhez van mellékelve, s olly könyveket foglal magában, mellyeket Cooper a' historiai vagyis Record-commission' számára vett. A' német czímek közt péld. ilyenek jönek elő: „Anzeiger für Hunde des Mittelalters. Reise durch Sieben-gurgen (Siebenbürgen) stb“. — Még ezt elhallgathatnok, de alig van egy czím hiba nélkül. A' javítás Cooperre bízatek, de ő nem fogadta el. Buller Károly aztán egy német tudósak küldé el az iveket átnézés végett, de azt gondolá, a' könyvjegyzék Evidence is volna, tehát az egész úgy nyometek le, a' mint vala, egy, Cooper' jegyzéséből álló melléklettel, mellyben nyilvánítja, hogy „a' jegyzéket nem akarja kijavítani“. Az előbbi Record-commission most már fel van oldozva, s minden híhetőséggel beérendi a' kormány azzal, ha a' Record-ok' gyűjtését, rendezését és egyesítését elősegíti, a' történetírási

*) Blücher. Épen ezért az oroszporoszoktól „Der Marschall Vorwärts nével bélyegeztetett meg.

**) Ezért kell a' philosophiának széles, kivált természettudományi ösmeretekkel birni.

közzétételével pedig végképen felhagyand. Ez többet ennél fogva egy magányos társaság tette ezéjává, 100 tagból álló, melyben csak két idegen találhatik: Guizot, 's a' belga követ, Van de Weyer. A' szám álló, — nem annyira különczkedésből mint tanujául, hogy 500 guineével évenként — minden tag 5 guineet fizet — jól használva a' dolgot végrehajthatni. Az előbbi megbízottság' legmunkásabb tagjai beállottak a' társaságba. A' Record-commission Bouquet' terve szerint akara hatni. A' társaság egyenesen Pertz' tervét követi. Csak az alak különböző, u. m. nagy 8r. Ezen alak jól van választva, 's jelen esetben Pertz' vastag folio köteteinél jobb, mert az által a' kiadásban nem szükséges olly szigorú rendet tartani, 's mellette azon haszon is megvan, hogy egyes köteteket is megvehetni, egyes írókat megszerezhetni. Az egész gyűjtemény 50 kötetre van számítva, melyek egyenként 7 ft 12 kr.-ért kaphatók. Egy kötet kevés hét előtt jött ki, benne foglaltatik Beda' *Historia ecclesiastica*-ja, kiadva Stevenson által, 424 és XXI és XXIV lapon. E' munkában Smith János' kiadása után (Cambridge, 1722) nem sok tenni való maradt hátra. Azonban négy új kézirat hasonlították egybe a' britt muzeumból: 1) a' Cott. M. S. Tiber C. II, hihetőleg a' 8dik századból, valamint 2) a' mond. M. S. Tiber. A. XIV. 3) a' Harleian. M. S. 4978, iratott Franciaországban, hihetőleg a' 10dik század' elején. Az első 's másodikból írási mutatványok adtak, melylyek igen szépek 's föltétlenül emlékeztetnek néhány st. galleni kézíratra. Különben még a' norman időszakból is hasonlítottak kéziratok egybe, de haszon nélkül. Annál jobb, legalább iudjuk, hányat ütött e' munka' számtalan kézíratainál az óra. Hodító Vilhelm képi a' választó falat a' jó és rossz és felesleges között. A' jegyzetek tárgyszerűek, néha újat is foglalnak magokba kijavítás' vagy számhelyeslés' tekintetében. Új a' bevezetésben annak eldöntése, volt-e Beda Romában, vagy nem. Az egész adat Malmesbury' egészen önkényes fölvételén alapul. Az oda mellékelte levél' egy idősebb leírásából (mellyet Sergius pápa Ceolfrid apáthoz irt) kiviláglik, hogy az első általában csak szerzetest kívána Romába, a' kit Malmesbury minden okoskodás nélkül *Venerabilis Bedā*-vá csinál. — Két más kötet minden nap váratik, Nenniust, Gildast, és az eddig nyomtatva nem volt chronista Riccardus Devisast magában foglaló. A' legérdekesebb jövő tavasszal jó, t. i. két kötet száz oklevél, Kemble ismeretes angol tudós által kiadva. A' mennyire hallik, sok jeleset foglalnak magokban a' jogviszonyok' ismeretéről, 's az időszámolati eltéréseket az angolszász királyokról a' Jeli 's éjszaki chronisták közt, eldöntik; az éjszakiaknak hagyva igazat, a' mi annál megfoghatóbb, mivel Anglia' éjszaki része soká lakhelye volt az ir tudományosságnak. Sok oklevél hamisítva van, és a' normann időből. Mit is tehettek mást a' szegény szerzetesek, mikor az új úr tulajdon bizonyítványt kívána tőlök minden birtokok 's főképe a' jogezimek felől? E' körülmény ada alkalmat mint mondják, a' kiadónak, mely beátást és jeles szorgalmat fejteni ki a' valódiság és alszerűség' criter umainak feltalálásában és előterjeszté-

sében. — Az angol történetek' ezen tulajdonképi forrás-gyűjteményén kívül még oklevélgyűjteményt is ígér a' társaság a' történetek' felvilágosítására VIII. Henrik óta; meddig, nem mondatik, de igen kívánatos volna, hogy az angol forradalomra különös tekintet fordíthatnék, mivel ez mindeddig igen szegényen van kimerítve. AZ.

— Leopold belgák' királya, Brüsszelben egy historiai biztosságot alapított ezelőtt néhány évvel még, illy név alatt: *Commission royale d'histoire de Belgique*, melynek a' státustérfiak és tudós történetbuvárok közül választott tagjai: *de Gerlache*, mint elnök, báró *Reiffenberg*, mint titoknok és szerkesztő, *Gachard*, számvivő, *de Ram*, *de Smet*, *Dumortier* és *Willems*. Az egyesület' célja, Belgiumnak valamennyi megadatlan krónikáit 's egyéb történetforrásait, köz költségen kiadni; melly kiadás *„Monumenta Historiae Belgii“* cím alatt valóssággal már megkezdve, eddig hat kötetre növekedett; 's Pertznek német, Buchon' franciaországi, 's a' Ricord-commission' angol, hasonló irányu gyűjteményeikkel vetélkedik, sőt a' külső kiállítás' fényét 's gondosságát tekintve, felül is múlja.

— 'S ez alkalommal legyen szabad azon ohajtást fejezni ki, bár országunk' rendei is, hazánk' történetei' felvilágosítására szolgáló mindennemű kútfők és segedelmek' összeszedetése 's kiadásáról országosan gondoskodnának! Tudom én hogy vannak kik e' vállalatot az academiától várják, feledvén, hogy ennek nem egy, hanem *hat* osztálya van, melyek között a' csekély jövedelem megoszlik; hogy pénzátára' állapotjánál fogva még előleges könyvkiadásait sem folytathatja azon élénkséggel, millyet a' nyelv' 's literatura' java kívánna; hogy az országgyűlésileg elfogadott rendszabások' értelme szerint törekvései' tárgyaul az academiának a' *magyar nyelv és a' tudomány'* egyesített érdeke van kitűzve, 's így nem-magyar kútforrások' kiadásának legalább is azon időkre kell haladnia, midőn a' magyar nyelvet illető alapmunkák, az ezeknek előállíthatására szükséges tömérdek források 's előkészületek' teljes összegyűjtése 's részint kiadása után, ki lesznek dolgozva, 's a' tudomány' első szükségai kielégítve, 's mind az eszközölve leszen, mi a' *tudományok' magyar nyelven* terjesztését mozditja elő. Csak akkor, talán egy század múlva gondolkodhatik a' történetírási osztály a' kútfőknek nagy, ban kiadásáról; de akkor is vajjon nem lesz-e szükséges e' vállalatra külön költségforrást mutatni ki, ha csak az *academiát*, archaeologiai v. historiai intézetté nem akarjuk összevonni: de mit fog majd a' többi öt osztály mondani? En nem tudok academiát, melly illy gyűjteményt adna: egyes, külön czélú társaságokat igen, és pedig majd mindenütt státusköltségen. 'S ezt mellékesen azoknak, kik *valamint mindent*, úgy *ezt* is az academiától követelik. Külön pénzalap, külön végrehajtó biztosság kívántatik erre; 's midőn egyfelül a' tud. társaság e' nemére a' munkálkodásnak termett férfiakkal szolgálhatná az ügyet, másfelül köz segedelemből évenként reá szánt egy pár ezer forinttal, kevesebb mint egy embernym alatt, e' tekintetben a' legmiveltebb nemzetekkel versenyt futhatnánk. Quod faxit deus! S.F.

1839.

FIGYELMEZŐ

AZ EGYETEMES LITERATURA' KÖRÉBEN.

Kiadó szerkesztők

SCHDEL, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ **BAJZA.**

HARMADIK ÉV

Pesten.

Julius' 9. 1839.

27. szám.

Tartalom. Hazai literatura. Egy pillanat múlt évi literaturánkra. — Drámák. Nagy Ignác' Színműtára (Szontagh G.). Nemzeti játékszíni zsebkönyv (S. F.). — Classica literatura. Sallustius Kazinczytól Polyt. (Senczy Imre). — Állítások, vélemények, felvilágosítások. A' hegelismus' tárgyában folyvást sürgetőnek (Szeremlei G.). — Literaturai mozgalmak.

HAZAI LITERATURA.

Egy pillanat múlt évi literaturánkra.

E' cikkely' czélja literaturánk' évenkénti haladását, a' jelenetek' tudományszerinti csoportozatai szerint, mutatni. Bocsássuk tehát előre a' részleteket: hogy annál teljesebb eredményt nyerjünk legújabb állapotainkról.

A' nyelvtudomány' haladásának új mező nyitott az academiától ez évben megindított *Régi magyar nyelvemlékek'* gyűjteménye által; azt mind a' nyelv' alkotása' vizsgálói, mind a' szókincs' buvárai egyforma haszonnal fogják bányászni. Nyelvtan, ha az academiái „Helyesírás és szóragasztás“ 3d. kiadását kiveszszük, melly ez uttal többféle észrevételekre adott alkalmat; csak egy jelent meg, Gottvald é. i., németek' számára; de annál többet nyert a' lexicographia: elkészülvén az academia által kiadott Zsebszótár' magyar német része, el, szinte az academia' költségein a' Magyar tájszótár, melly a' m. szókincset tetemesen gazdagítja; végre egy Nemzeti iskolai szótár R. W. által.

A' széptudományokról csak egy munka értekezik, de az *classicus könyv!* t. i. Blair Hugo' Rhetorikai és aesthetikai leczkéi, két kötetben, acad. költségen. Ezen, szintannyi philosophiai mélységgel, mint átlátszó világossággal, kimerítő tárgyismerettel 's gyakorlati helyes iránynyal irt munka által literaturánk' egy igen érezhető hézaga pótolta-tott ¹⁾. Használható példagyűjteményt három névtelentől vettünk *Költészeti képek* címmel, ez évben a' második füzetet.

A' szemlélődő philosophia, melly évről évre érezhetőbben jelenkezik az időszak-iratokban, ez évben külön csak egy cikkely-lyel szaporodott: Taubner: Birálati vizsgálat Hegel' bölcselkedése fölött ²⁾. Gyakorlati irányu Zsoldos Ignácztól az „Életpálya“. A' nevelés' és oktatás' dolga folyvásti figyelmét tapasztalja íróinknak. Sasku a' „Tanítás' alaptudományá“nak folytatását adta ³⁾; academiái költségen Edvi Illés Pál' köz

¹⁾ L. Figy. 1839, 305 's köv. szel. — ²⁾ 1839. 257 's köv. szel. — ³⁾ 1838. 341 's köv. szel.

kedvességet nyert „Kézikönyve“ második kiadásán kívül, **Warga János** Vezérkönyvének „az elemi nevelés- és tanításra“ második kötetét vettük, mely „Az elemi tanulmányok alapvonatjait“ foglalja magában. Az elsőkor nevelést **D. Borsos Márton** jeles munkája tárgyalja: „A' csecsemő és első gyermekkor, házi nevelés' tekintetében“; a' kisdodovó intézetekről **Szentkirályi Mór** írt értekezett⁴⁾, a' világtalan gyermekekkel bánásról **Delezsálek Antal**; **Peregriny Elek** alkalmas olvasókönyvekről gondoskodott: a' „Magyarok történetei“ adta az első ifjuság' számára, 's **Campe** Amerikáját⁵⁾, egy névtelen a' „Tapsztalt nevelő" beszélgetéseit“⁶⁾ folytatta. Említendő még itt **Vajna** Útmutatója az olvasni tanításban, mint ki az eddigi aggszokás (Schlendrian) elhagyását sürgeti⁷⁾, és **Lemouton**nak, úgy látszik félben szakadt „Népi könyvtára“⁸⁾.

A' hittudomány' érdekeit most is főleg **Guzmics** Egyházi Tára képviselte, mely 1838. elejétől havi füzetekben jelent meg⁹⁾. A' pesti lelkes növendékpapság is folytatta munkálatait¹⁰⁾; **Pongrácz József** vesprémi kanonok a' hét szentségekről és miséldozatról ada két könyvet, egy névtelen pedig **Sambugát** fordította: A' miséspap az ol-tárnál. Asceticánk nem akar az időkkel szerencsésen megújulni: **Zsiray** Lelki vezére nem felelt meg a' célnek¹¹⁾. Annál több gondnal 's iparkodással miveltek az egyházi szónoklat; napról napra több beszédeket veszünk a' sajtó' útján¹²⁾, köztük néhányat a' Szaniszló Ferenczéi közül is latinból fordítva. — **Agonás Sámuel** az ágostai hitvallástételt adta ki jegyzetekkel¹³⁾. — **Köszegen Reichard**nál az Újtestamentom, **Károlyi G.** fordítása szerint, 's Bibliái történetek jelentek meg, mind kettő példátlan olcsósággal (amaz 1 ft, ez 12 kr. ep.).

Az ultramontanistai irány ez év' lefolyta alatt főleg két organum által nyilatkozott, 's bátrabban és erősen mint régóta: **Czente**¹⁴⁾ és **Békeházi**¹⁵⁾ által: mikhez még de-

⁴⁾ L. Figy. 1838. 461 's köv. szel. — ⁵⁾ 1838. 532. —

⁶⁾ U. ott, 529. — ⁷⁾ 1839. 390. — ⁸⁾ 1838. 193. 371. — ⁹⁾ 1838. 618 és 621, 1839. 353 és 375. —

¹⁰⁾ 1838. 712. — ¹¹⁾ 1839. 241. — ¹²⁾ 1838. 290. 422. 496. 556. 634. 748. 772. 810. 857. — 1839.

22. 204. — ¹³⁾ 1838. 536. — ¹⁴⁾ 1838. 491, 497.

— ¹⁵⁾ 669. 696. —

Trévern fordítománya¹⁶⁾ járult. Hol több valás van, türelmetlennek kell lenni! kiált **Békeházi**. Azonban, míg a' felvilágosodott egyháziak a' hamis tanítót megtagadják, 's kezeit mossák; a' közönség pedig nyugton marad, mert a' XIXd. század' philosophiája — nem az, mely könyvekben, hanem mely az élethen van — biztosít a' békebolgatók' törekvései ellen: addig — sebahaj!

A' törvénytudomány ez évben nem talált mívelőt. Mert **Chaply** urbéri értekezésén kívül a' mi van: **Szalay** Themise, 's ez ez évben fő tárggyul mást hozott¹⁷⁾, mit azonnal említendünk, **Újfalusy** egyedirata pedig a' végintézményekről nem nyeresége a' literatúrának¹⁸⁾. Nevezetese az azonban a' jog', 's különösen az erdélyi közjog' történetére „Az erd. diaeták' végzéseinek foglalata“ **G. L.**-től, 2. és 3d. köt. 's az utolsó erdélyi országgyűlés' jegyző- 's irománykönyvei 's beszédek' tára. — Fontos jelenetek végre a' teljesítő büntető jog' mezején **Eötvös József** [a' Themishöl külön kiadott] 's **Szemere Bertalan** irataik a' fogházjavításról¹⁹⁾, 's a' közrendészet' szakában **Zsoldos Ignác** „Néhány szava a' közbátorságról“²⁰⁾.

(Folytatása következik)

D r á m á k.

10. 11.) Színműtár, kiadja: (: del) Nagy Ignác. Budán, a' m. k. egy. det. 4r. két oszlopra. Első füzet: **Ruy Blas**, dráma 5 felv. **Hugo Victor** ut. francziából ford. **Nagy Ignác**. 1—56 szel. Második füzet: **Peleskei notárius**, bohózat 3 szakaszban 4 felvonással, írta **Gaal József**. 57—96 szel. Fínom velinen, csinos borít. füzeve, mindenik füzet' ára 40 kr. ep.

Hogy a' színház a' közönség' kívánságait kielégíthesse, szükséges, hogy a' sajtó által segítsék. A' néző mindig új meg új mutatókat ohajt, 's e' kívánságnak a' színészek csak akkor tehetnek eleget, ha a' sajtó is a' tulajdon és külföldi drámai literatura' legújabb műveit lehetőleg sebesen és olcsón közli és terjeszti. Ez oknál fogva mindenütt hol a' drámai költés és színművészet teljesen kifejlett, régóta léteznek színműtárak, repertoriumok, mellyek a' bel és külföld' új, nevezetesebb vagy legalább a' színpadon ható mű-

¹⁶⁾ 1838. 536. — ¹⁷⁾ 1839. 225. — ¹⁸⁾ 1838. 733. —

¹⁹⁾ 1839. 65. — ²⁰⁾ 1838. 685.

veit a' szintársaságokkal közlik. Mi még csak küszöbén állunk színművészetünknek, 's ennél fogva a' sajtó' ezen jótéteményét eddig nélkülöztük. Új eredeti színdarabjaink megbirálás végett a' színgazgatóságnak —, a' fordítottak egy saját academiai válaszmálynak — kéziratban adatnak be, 's ha a' dolgozatok tetszést nyernek, a' vidéki magyar színtársaságok kénytelenek azokat magoknak, nem minden pénz- és időpazarlás nélkül, leiratni. E' hiányt, szép tehetségű, szorgalmas, literatúránk' 's nyelvünk' gyarapodása mellett tettelegesen buzgó Nagy Ignác, jelen Színműtárával igyekszik kipótolni, melynek programját a' Figyelmező' olvasói még a' 21d. számban vevén, elég itt arra vonatkoznak.

Az ott bővebben kifejtett célhoz képest helyeselnünk kell a' kiadó' választását, mi szerint gyűjteményét a' francia színművek' legújabbikával 's feltünőbbikével nyitotta meg. Miután pedig erről, szinte e' lapok' (1838: 901 és 1839: 252—6.) közlöttek már ismertetést, röviden jegyzem meg, hogy a' francia alexandrinek itt elég ügyesen vannak prózába fordítva, 's ez minden hugoi veresettsége és tömörsége mellett elég folyó 's éldelhető. Csak néhány hűtelenségek mutatják a' siető kéz' nyomait, péld.

I. felv. 3. jel. *Je t'en vie autant que je te plains*: irigyellek, 's még inkább siratlak, e' helyett: annyira irigyellek, mennyire siratlak.

II. 4. *Les femmes aiment fort à sauver qui les perd*: a' némberek igen szeretik megszabadítani az elveszetteket, e' h.: ... kik őket veszedelembe ejtik.

III. 1. *Pas un livre allemand! tout en langue espagnol*: de németet ne hozz, hanem csupán spanyolt, e' h.: még csak egy német könyvem sincs, mind spanyol!

III. 2. *Sois aimé de ta mère et sois béni par moi!* bírd anyai szeretetemet 's áldásomat, e' h.: légy szeretve anyád által, 's áldva általam!

III. 5. *La popularité c'est la gloire en gros sous*: népszerűség, ez néhány garasnyi értékű dicsőség, e' h.: népszerűség, ez a' dicsőség apró pénzben.

V. 3. *Nous faisons un assemblage infame, j'ai l'habit du laquais, et Vous en avez l'âme*: mi ketten, uram, gyalázatos egyesülést ün-

neplendünk, én szolgáruhában, te szolgálélelkel, e' h.: mi ketten gyalázatos egy pár vagyunk, rajtam a' laquais' ruhája, benned a' laquais' lelke.

V. 4. *Ma trahison, comme Vous la voyez, doit vous paraître horrible*: árulásom, mikép azt nevezéd, e' h.: árulásomnak, szemedben irtóztatónak kell tetszeni stb stb stb.

— *Gaul'* bohózata, mint kiadó jegyzi meg utóiratában — „1838. october' skán juta először pesti színpadunkra Bartháné jutalomjátékaül 's olly zajos és osztatlan tetszését nyéré meg a' nagy számú közönségnek, minővel nemzeti színházunk' megnyitása óta egy eredeti mű sem dicsekedhetik. Azóta mintegy tizszer adaték e' darab, még pedig folytonos tetszéssel 's mindenkor számos közönség előtt“ stb. Nagy Ignác itt nem mond egyebet, mint a' mi közönségesen tudva van; a' Peleskei Notarius közönségünk' kedvence, 's eddig *legjobb tündéres bohózatunk*, mi nem kis érdem, mert kezdő művészettől olly tökélyt nem lehet kívánnunk, millyent teljesen kiművelt nemzeteknél ennek tetőpontján találunk. Ha tehát költségeink a' közönség' kívánságának eleget tesznek 's izlése' követeléseit kielégítik: nemzetük' 's korok' műveltsége' szükségének megfelelnek; 's így ha műveik a' világra nézve nem is *általános*, de műveltségünk 's literatúránk' tekintetében tagadhatatlan *viszonyos becszel 's tökélytel* bírnak. *Classicitást* művészetben egy ugrással nem lehet elérni, azért a' *nap' hősei* azok, kik azt, külön ágaiban, lassanként, a' tökély' magasabb fokaira emelik.

A' Peleskei Notarius' meséje Gvadányi' ismeretes munkájából vétetett, 's így annak előadásával nem fárasztanók az olvasót, ha szerző, céljaihoz képest át nem alakította volna. Az első szakaszban *Nagy-Peleskén* Tóti Dorkát, a' grézi boszorkányt készülnek égetni, mit azonban megelőz Nagy-Zajtai Zajtay István, Nagy Peleskének érdemes notáriusa, az által, hogy a' kupaktanácsnak, Kálmán király' ismeretes törvényéből megmutatja, hogy boszorkányok nem is léteznek. Azonban Dorka ezért, a' helyett hogy háladatosságra fakadna, igazi boszorkányi gonoszsággal és esprit de corpsral, boszúra fakad: „Nines boszorkány? így kiált fel; ez reánk nézve a' legveszedelmesebb tanítás, mert míg égetnek bennünket, addig az ostoba világ elhiszi hogy vagyunk, és reszket; de ha létünkön kétel-

kedni kezd, oda lesz tekintetünk“. Hogy tehát bosszúját töltse a' philosophuson, levelet kohol, mellyben Zajtay Pestre hivatik a' királyi curiánál a' janitorsági hivatal' átvételére: mire Zajtay annál örömebb rászánja magát, mert fia Pesten juratus; 's mindenek felett, hogy Mátyás király' palotáját Budán láthassa.

A' második szakasz *Hortobágy* címet visel. Notáriusunk fölött meggyűl a' sok baj. More patrio lóháton 's kardosan utazván, betér a' hortobágyi csárdába, hol zsványok közé kerül, kiket Derka, ki őt nyomban követi mindenütt, azon ráfogással hogy commissarius, ellene felingerel annyira, hogy életét is csak a' valóban közbe jövő biztos menti meg hajduival. Most Tiszafüredre, éjszakára, szándékozván, bikáktól vétetik üzőbe, 's miután szarvaiktól a' juhászok 's örvös kutyáik által megszabadult volna, a' tiszafüredi korcsmában részeg vasasnémetek közé akad, kik szegényt, szinte Dorka' ármánykodása által ellene lázítva, szablyáikkal fenyegetik, megénekeltetik 's megtánczoltatják, míg itt is a' káplár rendet nem csinál.

A' harmadik szakaszban „*Budapest*“ a' cselekvény tetőpontjára hág. Zajtay meglátogatja a' magyar színházat, hol éppen Othellót adják, 's mint egykori persona magistratualis semmikép nem akarja engedni, hogy az ártatlan Desdemona meggyilkoltassék; azért ki rántván jó széles fringyiáját sárgarezes hüvelyéből, lova' módjára segítségére siet; a' játék félbeszakasztatik, a' rendőrök is belé elegyednek, de a' csomó rögtön ketté vágatik, midőn Zajtay, kiserőjével Gazsival, a' korhely juratussal, egy sülyeszítő által a' színház' alsó részébe kerül, honnan a' sugólyukon által nagy nehezen vergődik ki. Tóti Dorka az alatt látván hogy az öreg Zajtayval csak nem boldogulhat, juratus fiát, ki Hopfen serfőző' leányába szerelmes, veszi üldözőbe; de itt a' falusi boszorkányon kifog a' városi ügyesebb szobalyány, 's őt egy sereshordóba fenekelteti, honnan — három engedett próbája nem sülvén el — az éj' királynéjától a' Sz. Gellérd' hegyére ítéletre idéztetik. Zajtay pedig ezen ellenségétől megmenekedve, fiára akad, ki pajtásaival Hopfent elbolondítván, végre rá veszi, hogy a' német Hermann helyett maga összekelhessen a' gazdag serfőző' Fanni leányával.

Tündéres bohózat' tárgyát a' nép' életéből kell választani, 's tündéres elemét a' valóssággal belsőleg összeforrasztani, hogy haszon. Mi az első követelést illeti, ennek szerzőnk sok szerencsével megfelelt; haramiái, juhászai, a' jurátusok stb valóban eleven életmások; maga az érdemes Zajtay pedig az ó divatú notáriusoknak szinte mintája. Nem egészen olly tökéletes e' mű' tündéres oldala; sőt e' tekintetben az első és két utóbbi szakok között világos anachronismus tűnik ki, melly azonban szini adás között nem igen ötlük fel. A' két utolsó szakaszban tudnillik a' cselekvény *jelen idei*, az első szakaszban *múltkori*, mert napjainkban Nagy-Peleskén aligha égetnek már boszorkányokat. Egyébiránt a' mese' népszerűsége, a' cselekvény' sebes drámai haladása, a' nép' nyelvéhez 's személyekhez szabott dialóg, mindenek felett pedig a' Peleskei Notárius' érdekes egyedisége, e' színművet még sokáig fentartandják a' padon. Zajtay igazán talpra esett character, emberi 's nemzeti oldalról tekintve. Tapasztalása korlátozott, mert Peleskén a' nagy világot nem ismerhette meg, de esse elég tág, szíve pedig buzog az igazságért 's minden nemzeti ügyért. Ruhája, beszéde 's gondolkodásmódja, az igaz, egy kissé ótestamentombeli, öröme latinizál 's az ujtásnak nem éppen forró barátja: de mind ezen vonások szépen egyeznek egy falusi notáriussal 's bohózat' hőisével.

Ezek mellett a' Peleskei Notárius folyvásti tetszését színpadunkon, melly annyi adások után sem csökkent, egyszersmind fiatal hangászmesteriünk', szepesi hazánkfia *Thern Károly*' zenéjének is kell tulajdonítunk. Eddig egy komoly 's egy víg eredeti daljátékkal bírnak, 's több tündéres bohózatokkal, hol egyes dalok előfordúlnak ugyan, de tudtunk szerint egy műnek zenéje sem tapadt úgy az emlékezetbe, egy sem hatott eddig a' színházból ki az életbe, csak Therné; juhászdalát már német — de magyarul értő — házaknál is hallhatni. Ez egy eddig figyelemre alig méltatott eszköz nemzetisedésünk' terjesztésére. Azért ha a' Peleskei Notárius' szerzőjére becsüléssel emlékezünk, ne felejtsük el zeneszerzőjét is; mert mindkettő' érdeme elválaszthatlanul együvé van kapcsolva.

A' kiről pedig az olvasónak, mihelyt a' műről szó van, nem emlékeznie nem lehet, ha azt nem említeném is, az a' személyesített Peles-

kei Notárius maga, ki e' szerepet minden torzítás nélkül olly gyönyörködtető falusi notáriusi méltósággal adja, ritka tehetségű 's legtöbb oldalú színészünk: *Megyeri Károly*. Őt is itt — omne trinum perfectum lévén — annyi sok szerzett multság után, köszönetül nem említeni, valóságos igazságtalanság volna.

Szontagh Gusztáv.

12.) *Pesti nemzeti játékszíni zsebkönyv 1839ik évre. Kiadták Gillyén Sándor és Nagy Ferencz (, a') pesti m. színész társaság' sugói. Schödelné assz. és Lendvay Márton úr arcképeikkel. Pesten. Eztergami k. Beimel J. bet. 16r. 96 lap.*

Ezen igénytelen évkönyvecskéknek sem szabad elmellőztetni. Azok az illető társaságok' állapotját 's évi mutatványaik' jegyzékeit adják, 's már csak ezzel is érdekesek annak, ki figyelemmel kíséri a' színészet' menetelét.

Az előttünk levő évfolyam is egy elég imposans személyzetet mutat, elegendő változatosságot, korszerűséget az adott darabok' választásában, 's türehető irányt ízlés' tekintetében is. 39 ujdonság között, mi igen sok, öt opera van, mi, hét énekes bohózat mellett, legalább nem kevés; azonkívül különféle vendégek sem hibáztak. 'S így, ha a' közönségnek az írók', színészek és vállalkozók' buzgóságával vetélkednie tetszenék, körülményink között, 's magányos vállalatától, kedvezőbb eredményeket alig kívánhatnánk.

A' szokott lajstromokhoz *A' bájló férj, és a' vak nő* című, színünkön szerencsével megfordult, elég folyó nyelven fordított vígjáték 's néhány elbeszélés járul.

S. F.

Classica literatura.

1.) *Romai Classicusok magyar fordításokban. Kiadja a' magyar tudós társaság. Első kötet. C. C. Sallustius Kazinczytól.*

(Folytatás).

Még inkább fogatkozásoknak nevezhetni a' következőket: Cat. 4. Igitur de Catilinae coniuratione, *quam verissime potero, paucis* absoluo. „S itt mingyárt Catalinának beszélem zendülését“. — Cat. 49. Catulus expeditione Pontificatus odio incensus, *quod extrema aetate*, maxumis honoribus usus, ab adolescentulo Caesare victus discesserat. „Catulus, hogy ő előtte, ki fő méltóságokat viselt vala, a' még ifju Caesar elnyeré a' Pontifexi

méltóságot“. — Jug. 1. *perniciosa libidine paullisper usus*: ubi per socordiam vires, tempus, *ingenium* defluxere. „Midőn illy hivalkodásban időnk 's erőnk elszuhant“. — Jug. 22. Adherbal ubi intelligit, omnis suas fortunas in extremo sitas. „E' veszély közt Adherbál“. — Jug. 39. magis odio nobilitatis, *cui mala illa parabantur*, quam etc. „inkább bosszúból a' nemességre, mint stb“.

Végre a' most következők az eredetiben meglevő eszmék' nyilvános csonkításával a' fordításban kerekén kihagyattak: Cat. 6. hi vel aetate vel curae similitudine Patres appellabantur. Cat. 7. laudis auidi, pecuniae liberales erant; gloriam ingentem, diuitias honestas volebant. Cat. 11. delubra spoliare. Cat. 25. sed ei cariora semper omnia, quam decus atque pudicitia fuit. Cat. 26. de quo paullo ante memorauit. Cat. 41. ceteros adeant, bene polliceantur. Cat. 51. Sin quia lenius, *ugyanitt*: homines sceleratos, factiosos, qui seditionibus remp. exagitauerunt, merito necatos aiebant. Cat. 56. cohortes, pro numero militum, complet. Cat. 57. quos supra memorauit. Jug. 6. ad hoc studia Numidarum in Jugurtham accensa. Jug. 7. His difficultatibus circumuentus. Jug. 12. ex praecepto regis. Jug. 29. Sed uti pro consilio imperatum. Jug. 30. immani auaritia nocentissimi. *Ugyan itt*: potestne in tam diuorsis mentibus pax aut amicitia esse? Jug. 33. saepe impetu. Jug. 35. ac statim ipse profectus. Jug. 37. ita delicta occultiora fore. Jug. 57. ille breui mandata efficit. Jug. 62. Deinde ab eo magistratu alium post alium sibi peperit: semperque in potestatibus eo modo agitabat, uti ampliore, quam gerebat, dignus haberetur. Jug. 78. eam rem locus admonuit. Jug. 96. vix decima parte diei reliqua. Jug. 100. a Boccho. Jug. 108. Postquam, sicuti voluerat, congressi. Jug. 110. Denique Regi patefacit“. Ennyit még sem volna akárkinek is szabad kihagyni.

Most lássuk az ellenkező hibát; azaz: mi van Kczy' Catilina 's Jugurthájában fölösleges. Ugyanis Kczy értelem', szépség', erő' 's hatás' kedvéért beszédébe néha szavakat szur, melyek az eredetiben nincsenek; mit a' critica classicus mű' fordítójának ismét nem engedhet meg. Így: Cat. 2. libidinem dominandi causam belli habere. „Az uraság' viszketetégét háboru' *elég* okának tartani“. — Virtuti omnia parent. „Mindent, *mindent* ész igazgat“. — Cat. 20. omnis gratia, potentia. „Minden elsőség',

minden hatalom“. — Annis atque diuitiis, „nagy kor, nagy gazdaság“. — Cat. 11. ne illi, corruptis moribus, victoriae temperarent. „Csodálhatni-e tehát, hogy e' romlottak magokat győzelmökben elkapaták“. — Cat. 12. diuitiae „pénz és gazdaság“. — domos suas gloria decorabant. „Őn lakjaikat nagy tölték' fényével ékesítették“. — Cat. 24. Dein se ex Curia domum proripuit. „Ezzel magát nagy bosszúsán haza kapá a' curiából“. — Cat. 49. Res autem opportuna videbatur. „S ez alkalom kedvezőnek látszott a' bosszút forralónak“. — Sed ubi Consulem ad tantum facinus impellere nequeunt. „Minthogy a' Consul e' gyalázatra semmi fortélyakkal rá nem bírhaták“. — Cat. 51. quis non factum eius laudauit? „azt minden javallotta, dicsérte“. — Cat. 58. „Rajtok azért!“ a' latinban nincs. — Ea vero dementia est; „az ugyan veszedelmes esztelenség“. — Jug. 4. Imprimis magno usui est memoria rerum gestarum. „Egyike a' legtisztelősebeknek, leghasznosabbaknak a' történetek' írása“ — ad virtutem, „a' mi nagy és jó“, — sumptibus „esztelen pazarlás“. — Jug. 5. quae contentio „gyászos verseny“. — Jug. 7. ut erat impigro atque acri ingenio, „a' mint szemes is vala, fáradhatlan is elérni a' mire törekedett“. — Jug. 11. Carus acceptusque semper fuerat; „különösen kedves előtte hűségreért“. — Jug. 12. ex maxuma inuidia, „kit eddig vádlottak, gyűlöltek“. — Jug. 13. quam maximo usui esse, „minél szaporább's tetemesb szolgálatokat tenni“. — Ego sic existumabam, ut praedican-tem audiueram patrem meum. „Én mindég úgy hittem, 's ezt hallám gyakor ízben mondani nemzömet“. — Jug. 14. censebant „hangosan vitaták“ — tamen adcuratissime recepit; „mind az mellett megtevé a' rendelkezéseket, hogy megérkezvén Africába, nagy gondnal és nagy tiszteletben fogadtassék“. Ez mégis hosszucska! 's némileg hasonlít Schiller' eme szavainak: *Auf den Bergen ist Freiheit* fordításához: (Mes. Hölgy) „Fent a' hegyek' zöld ormain mulatnak a' gyöngy szabadság' tündér kedvei“; mi igen szép ugyan, de talán csak költésznek engedhető meg. — Jug. 16. asperitas „zordon égszak“. Jug. 30. vestra patientia „a' ti szörnyű türelmeket“ — quoniam ciues sunt, „mivel egyszer polgártársaink“ — nisi misericordia in perniciem casura esset, „hahogy ez a' lágyaság, ez a' könyör vesztetőkre nem fordulna“. — Jug. 32. „s e' szóval rekeszti bé

beszédet“ nincs az eredetiben. — Jug. 37. trepidare omnibus locis, „félelem zavar mindenfelé“; — flagitii plena „iszonyú és gyalázatos“. — Jug. 40. Otium asperius acerbisque fuit, „a' nyugalom dühösebben kinzá őket, mint a' nehezen tűrt baj“. — Jug. 45. Igitur legatos ad consulem cum suppliciis mittit, qui tantummodo ipsi liberisque vitam peterent. „Esdekelve küldé tehát követeit a' Consulhoz, a' béké-kérés' jeleivel, 's meghagyá nekik, hogy egyedül saját életét és gyermekeiét kössék ki“. Áradozó fordítás. — Jug. 69. praemia Metelli. „Metellus' nagy ígéreteit“. — Jug. 70. expectatus „felébred szendergéséből“ — lacrumans obtestatur per amicitiam. „Kéri, könyvek között rimánykodik, kégyeire emlékezteti“. — Jug. 81. Quam rem alii in superbiam vortebant: alii bonum ingenium contumelia accensum esse. „A' dolgot némelyek gögre vi-vék, mások bosszankodásra, mit méltatlanság a' maga becsét érző szívében mindég támaszt“. Ez magyarázás inkább mint magyari-tás. — Jug. 84. non sunt composita verba mea, „beszédem nem tanult, nem cifra“ — hoc est utile „ez a' Vezér' dolga ha ki használni vágy honjának“. — Jug. 88. avortere, „szedi, foglalja“. — Jug. 89. consilio, „ész és okosság“. — Jug. 94. Facundus, callidus. „Hatalmas szólnok, tötteiben fortélyos és ravasz“. — Jug. 96. praelii faciendi tempus adesse, „jelen az idő összekapni a' köz ellennel“. — Jug. 97. conturbatis omnibus, „zavarban, zajban“. — Jug. 101. Tibi vero nulla opportunior nostra amicitia. „Neked nem lehet kedvesb semmi barátság, nem egy is inkább szolgálatos, mint a' miénk“. — Jug. 112. voltu corporis pariter, atque animo varius, „arcz a' (arcza) színe, teste' mozgása úgy változék mint gondolatai“. — 'S ezek azon, az egész munkához képest valóban igen kevés, szabály ellenileg pótló, magyarázó, csinosgató helyek, melyeken ha nyeres történék, a' derék mű tökéletesebb leendett. (Vége következik).

Szenczy Imre.

Állítások, vélemények, felvilágosítások.

— A' hegelizmus' tárgyában folyvást sürgetőnek (Vége). A' dialecticai fejlődés, mint már másszor is mondtam, az életműves lénynek öntudatból fejlődésével, mindenben párhuzamos me-netet vesz.

Schelling ellen, Hegel elsőben is a' létben, qualitativ különbséget teszen, mert öntudatunkban,

melly a' tiszta lét (reines Sein) kinyomatja, más sokon kívül, magunkat is észreveszszük (für sich sein).

Más soknak is, az öntudatbani megpillantásukkal, mennyiségi (quantitativ) fogalmaknak kell kifejenieők, mineműek a' tiszta mennyiség (quantum), lépcső és mérték.

A' magunkon kívüli más az, mit VALÓnak (Wesen) nevezünk, melly is minden létnek alapja.

A' VALÓnak fel kell tűnnie, hogy létre jön = tünet (Erscheinung).

A' tünet ellenjét a' valódiságot teszi fel (Wirklichkeit).

A' valódiság' látása felfogást (Begriff) szül.

A' felfogásnak kell lennie olly miének mit felfog = tárgy (object). Itt a' logica, vagy mi mind egy, a' dialectica átnevezés közvetlenül 's nagyon természetesen a' természetre (Natur. — Naturphilosophie).

A' tárgy helybe vagy közbe van vetve, azaz közvetve van.

A' helyből szükségessé né nyugvás (träge Materie) fejlődik ki.

A' nyugvás ellenjét a' mozgást, ütest, esést (Stosz, Fall) teszi.

Az esés nehézségtől függ (Schwere).

A' nehézség pedig az összeállástól (cohesion), ugyan ettől függ a' hang és melegség is.

Az összeállítás alkotót (Gestalt) közvetít (ásvány, növény 's állatalkot).

Az alkot, alkotót (Geist) tesz fel. „Es ist der Geist der sich den Körper baut“ Schiller.

A' lélek öntudatot (Bewusstsein) (az öntudatban történik a' testi világról a' lelkire való közvetlen átmenet).

Az öntudat személyességet tesz fel (Psychologie).

A' személyesség, szabadságot, ide tartoznak a' jog, törvény, erkölcs.

A' szabadság, ellenét, általános függésünk' érzését, vagy a' vallást 's istenséget teszi fel.

Ezen feltételek ugyanannyi problémák lévén, mellyekből a' befoglalt néha egész tudományokat kell kifejtenie, hogy a' szoros, 's egymásból fejlődő következetesség annál láthatóbb legyen, az utolsó lépcsőt egy kevéssé bővebben fejtem ki.

A' művészséget, vallást és philosophiát rendezi ide Hegel, úgy de hogy keverheti ezen ellenkező dolgokat együvé?

Semmi sincs természetesebb mint ez. Szabadságot érzéssel párosít a' művészet. Vegetlenség után eped ő, de keblének ebbeli hő vágyát, az érzések' leghűbb kibuzgásával adatott neki megoldania. „Est Deus in nobis, agitante calescimus illo“ ez a' művészet' mindenkor jelszava. Csak az általánostól függnek a' művészek, a' köztte 's köztők levő hézagot, esetjük 's vésűjük remek teremtményivel kívánják betölteni. „Der menschliche Geist (mond Krug, Encyclopaedie der schönen Künste. Vorrede S. III.) bewegt sich, auf dem Kunstgebiete mit einer Freyheit, die immerfort nach dem Unendlichen strebt“.

A' vallás is érzés' dolga, de olly érzése melly tudattal párosult. Úgy de tudatra csak a' philosophia magosít, ez hozza a' tudatot általános össze-

függésbe, ezért foglalja el a' vallással együtt a' fő pontot.

Hogy pedig ezen rendezet nem önkényen, hanem az emberiség' természetes fejlődésén van alapulva, elég bizonyosságai azok a' romok, mellyek mint ugyan annyi vezér csillagok az elmúlt' setét éjébe bevilágolnak. Tentyra 's Elephantine omladékein nem elválhatlan összfüggésben szemléljük-e a' művészetet, vallást és philosophiát?

Epen ezért már a' dialecticai egymásbéli fejlődésnek, tételes 's ellentételes szerkezetnek nyilvános nyomait találjuk a' régi cosmogeniákban. A' mőzsési ég és föld, világosság és setétség, nap és éjjel, avagy az ovidiusi:

Erigida pugnant calidis, humentia siccis,
Mollia cum duris, sine pondere, habentia pondus,

nem egyebek mint az új tan' közvetlen vanjai vagy tételei 's ellentételei. Valójában igaz az, mit Schelling róla mond „die älteste Cosmogenie, wegen richtigen Blicke die sie enthält, entweder zu den nicht seltenen Spielen der Natur, welche die Wahrheit unwissend hervorbringt, oder zu den Trümmern einer frühzeitig untergegangenen grossen Ansicht der Natur gehört, deren Spuren auch sonst nicht undeutlich zu erkennen sind. Zeitschrift für speculative Physik 1. B. II. Heft. S. 58.

A' mi magokat az újonnan kitett nehézségeket illeti

1) A' közvetlen VAN, hogy lehet semmi, mint Hegel állítja?

Hogy ez a' semmi, nem egy természetű a' közönségesen divatozó semmivel, elég világos azon helyekből is, mellyek ennek megmutatására felhozattak. „Sein ist nur sich selbst gleich, und auch nicht ungleich gegen Anderes. — Hat keine Verschiedenheit innerhalb seiner, noch nach Aussen. Es ist die reine Unbestimmtheit. — Das reine Anschauen. das leere Denken“. — „Die Logik ist das Reich der Schatten. — Dieses Reich ist die Wahrheit selbst, wie sie ohne Hülle an sich selbst ist. Athenaeum 1838. 631. 633. szel.

A' Hegel' semmie tehát maga a' leplettlen igazság, minő például a' tölem idézett szín' határozatlan fogalma, melly tisztán (ohne Hülle) sehol sem jön elő a' természetben, hanem csak határozott fehér fekete stb formában. A' különböző színeknek árnyékvilága lévén ez, mondhatnók hogy semmi, de azért tiszta igazság, mert a' különböző egyes színek, csak annyiban vannak, a' mennyiben szín van.

Ha a' főlebb vázolt logicát vagy dialecticát vizsgáljuk, illy tiszta fogalmakból állónak találjuk. Ugyanis

Mindjárt az öntudat illy tiszta határozatlan lét, mert határozva magabani 's mássali lét, mind a' kettő csak annyiban van, a' mennyiben öntudat van.

Nem különben a' való tiszta lét árnyékvilág, mert a' nap alatt minden vagy tünet, vagy valódiság, ez Geist, amaz Natur, mind a' kettő már csak annyiban van, a' mennyiben a' valóban, a' van-ban, van.

A' fogalom is határozatlan mi, határozva,

alany és tárgy, mind a' kettő csak annyiban van, a' mennyiben rólok fogalmunk van.

Mi tehát már a' közvetlen van, öntudat? való, fogalom-e? — egyik sem (semmi), és mind egyik, azaz, a' testi és lelki világ' összessége csak annyiban van, a' mennyiben az van.

A' nehézségek' második pontja, a' valami és semmi' egységét, ugyanazonságát tárgyzassa, mit sophistai módon így lehetne megmutatni.

A' hézag' s' üresség' a' semmi: úgyde a' valami (Realitát) hézagban, ürességben, van, és így a' valami a' semmivel egy, ugyanazon.

Nálunk, kiknél a' tétel' s' ellentétel' rendszeré divatlik, a' semmi a' valaminek csak nélkülözhetlen feltétele, a' valaminek fogalmában szükségkép be van foglalva a' semmi, azaz, csak úgy lehet valami, ha semmi is van. Nekünk valamint ugyanazonsági elvünk, úgy ugyanazonságunk sincs, mert az öntudatból indulunk ki, mellynek természet az, hogy az én, a' nem éntől külön váljék. Egészen más világiak tehát ezek. — A' valami (Realitát) a' testi, a' semmi mint hézag, üresség, a' lelki világban létezik. Kant szerint is az ész' tisztá szemlélté a' hézag' s' idő, mellynek nélkülözhetlen feltétele alatt tűnik fel a' valódi dolog. A' természetben pedig, mint tudva van, nincs hézag' s' üresség.

De több az, hogy a' mi összefüggő életműves alkatu rendszerünkbe, az illy disjecta membra Poetae idomú mik „valami, semmi, Szánthó' szobra, nem Szánthó' szobra“ be sem jöhetnek. Ertsük csak, a' valami és semmi alatt a' Schelling' vonzó és visszhalókó erőit *), alakítsuk belőlök az életműves természetet, azonnal más tekintetet fog a' valami és semmi ölteni.

A' vonzó erő' szükségkép teszi tehát az ellökő (repulsiva) erőt, mert egymásnak nélkülözhetlen feltételei §. 52.

A' mi magát önmagától löki el, az nehézkedés (gravitatio) §. 54.

A' nehézkedés' ellentétele a' könnyűség, mellynek typusa a' legkönnyebb test, a' világosság §. 62.

A' testnek nehezebb' s' könnyebb volta függ az összeállástól (cohaesio) §. 67. 68.

Az összeállítás' ellenje a' szétoszlás, ennek typusa a' melegség, mint legszétoszlatozó erő §. 87.

A' szétoszlás olly mit tesz fel mi a' szétoszlást eszközli, azaz, a' testeknek egymástoli meghatását (processus dynamicus, vel chemicus) §. 112.

A' hatás, ingert (irritatio) szűl §. 145., innen az érzinger (galvanismus).

Az inger érzést, az érzés pedig öntudatot. —

A' természetben működő erő' vonzó — ellökő — nehézkedő erő-e tehát? egyik sem (semmi) és mindegyik, azaz Schellingnek a' természet' külön működő erői, csak annyiban vannak, a' mennyiben természet van.

*) A' Schelling' természet-philosophiájának ezen dialecticai vázolata, a' Zeitschrift für speculat. Physik II. B. 2 Heftből van összealakítva. A' Jók a' Schelling Jára utasítanak.

S. harmadik és negyedik pont alatti nehézségei a' fogalmakat illetik, jelesen — hogy lehetnek azokban szükségkép befoglalva a' helyben és időben létező dolgok? továbbá hogy lehetnek azok egyszersmind elvonvák, és megtestesülvék?

A' tudat és lét egy lévén, a' fogalmak' egymásbóli fejtőződésben, mint ugyan annyi analytica tételekben; nem különben be vagynak foglalva a' helyben és időben létező dolgok, mint az analytica propositiókban a' mondományok.

A' fogalmaknak egymásbóli fejtőződése által már az analytica tételek syntheticává lesznek, valamint az abstract fogalmak concreté. És így a' dialectica' segélyével a' közvetlen közvetetté, az analytica syntheticává, abstract pedig concreté lesz.

A' mi végre ezen szavaimat illeti: „az értelmi világ' előleges teremtese, magának az anyagos világnak is alkotása“: hogy ezt, tulajdon értelemben vegyük tilt az új tan' elve, melly a' létből, már a' megteremtettből, és nem a' jövőből mint teremtetőből indul ki. En magam, az illy forma kitételeket azon értelemben vevén, hogy ezek részint azt fejezik ki, hogy' állott elő illy szép és böles rendben a' világ, részint hogy a' legszorosb következetességgel eszméket fejtőnek, egészen más formában áll elő az anyagos világ is, idézett szavaimnak ez értelemben vételét mindenkitől szíves bizodalommal kérem.

Szeremlei Gábor.

Literaturai mozgalmak.

— Budán, m. kir. egy. betűkkel, acad. költéségen megjelent a' *Tudománytár' juniusi füzeté*, mellyben Briedl Fidel' philosophiai vizsgálatai a' szépizleti rokonságokról, Császár Ferencz' utazása a' quarneroi szigeteken, s' Drugeth Bálint' naplója befejeztetnek, a' spanyol költészet' története Wolf F. J. után, okleveles toldalék' s' az ideihat füzetbeli értekezésekhez tárgymutató adatik. A' literaturai részben igen érdekes „a' mai literaturák' egysége“ Edgar Quinetől, a' Criticai szemle, melly ez uttal kirekesztőleg a' bűnhesztő rendszerrel (système pénitentiaire) foglalkodik, a' bibliographia, s' tudományos tudósítások Svécziából. Hivatalos jelentések zárják be a' hét ivnyi füzetet.

Sopronból érkezett: *Soproni estvék*. Literaturai egyveleg. Kiadja Kis János, m. t. t. rendtag. 1. sz. füz. 8r. (16 és) 240 lap.

Veszprémből, Jesztány Totth János' betűivel nyomtatva vettük: 1. *Különbféle predikációk* s' ezekhez alkalmaztatott imádságok edgy egész esztendőre, mellyeket 18²⁹/₃₀d. eszt. mint vámosi predikátorságának első esztendőjében elmondott Pap István. Első rész, első füzet. n8r. XI és 245 lap. füzve 1 ft ep. Az egész négy illy füzetből fog állani. — 2. *Egyházi beszéd*, melyet urunk' mennybe menetele' ünnepén, a' veszprémi székes egyházban mondott Szabó Imre, a' veszpr. papnevelő intézetben tanulmányi előjáró. 8r. 19 l. — 3. *Egyházi beszéd* V. Ferdinand... születése' ünnepére... Szalay Imre. 8r. 15 l.

FIGYELMEZŐ

AZ EGYETEMES LITERATURA' KÖRÉBEN.

Kiadó szerkesztők

SCHEDER, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ **BAJZA**.

HARMADIK ÉV

Pesten.

Julius' 16. 1839.

28. szám.

Tartalom. Hazai literatura. Életírás. Kölcsy' gyermek- 's ifjúkori életrajza, Kállaytól (*D. Scheder F.*) — Classica literatura. Sallustius Kazinczytól (*Szenczy Imre*). — Állítások, vélemények, felvilágosítások. A' Magyar Kövy' bírálata (*Fogarasi János*).

HAZAI LITERATURA.

Életírás.

Kölcsy Ferencz' gyermek- 's ifjúkori életrajza, 's néhány eredeti levele. Jegyzésekkel kiadja Kállay Ferencz, academiai rendes tag. Pesten, Trattner-Károlyi' tulajdona. (év nélkül). 18r. 86 lap. Velinen, fűzve 30 kr ep.

Ha férfiú, ki mint író, mint tagja a' törvényhozó testnek és mint ember egyformán tiszteletet érdemelt, minden viszonyaiban érdekes tárgya figyelmünknek: Kölcsy bizonyosan az, és annál inkább az, mert hatását e' fejletlen literatúrában is a' legérettebb férfiaság bélyegezte; hazája' közgyűlésein jeles ész, ismeret és szónoki tehetséggel önállóságot, külső tekintetektől úgy, mint szenvedelmektől való lelki függetlenséget kapcsolt össze; végre mint tisztviselő, embertárs és barát az volt, mi e' földön olly ritka: kristálytiszta és angyaljó: 's nem a' szó' közönséges, elnyűtt —, hanem annak legmagasb, legszorosb, legrszentebb értelmében. Ha ehhez még a' leggyermekdedebb szívet, a' férfi szilárdságot olly kedvessé tevő, valóban női szelidséget gondolod: úgy kész halvány vázlata azon embernek, kit ha ismerted, csak szenvedelmesen lehetett szeretned.

Midőn Kállay bennünket illy, barátai által elfelejthetlen, 's valóban dicső ember' gyermek- és ifjúkorába vezet vissza: kedveit és játékit, érzésmódját, fejlődését feltünteti, 's egy, külső érdekekben szegény, de belső becsben annál gazdagabb ifjú élet elől félre lebentti a' fátyolt: nagyon, felette nagyon lekötözte a' literatura' barátit. 'S ő nem csak pusztá, száraz adatok' sorát ad; rajza egy kis lelkesedett egész, meleg, érzékeny, ez által tárgya' érdekébe még a' részvétlen olvasót is — ha lehet illyen — bizonyosan bevonó; 's különben is, nem ügyetlenül szerkesztett, nem roszul írt kis egész. A' kezdet egy baráti apostrophe Kölcsy' árnyékához, melly, noha vége felé kissé nyújtott, 's helyenként a' halotti szentbeszédék' szokott formáitól nem ment: egészben mégis arra, ki magát a' hű emlékezet' e' keresetlen kiömlésének, criticali figyelem nélkül, odaengedi, kétségkívül hatással bíró; 's a' gyermek és ifjú Kölcsy' életírásába a' legillőbb bevezetés. Az egészen képes azon kedélyes hangulatot ébreszteni fel a' kebelben, melly szükséges hogy Kölcsy' egyedisége' teljes becsében méltányolhassuk.

Mint tudva van, Kölcsy 1790. született, ugyan azon évben, mellyben életírója, kivel öt esztendő korától fogva, huszonhetedik éveiig,

szoros barátságban, 's részint együtt élés, részint levelezés által folytonos lelki közlekedésben élt. Négy ifjabb testvérrel hamar elárvásodva, nevelését egészen magának köszönhette. Debreczenben járta iskoláit, hol nádfedél alatt töltött tíz évet egy anyáskodó gazdasszony' gondjai alatt, ki egykor szüleit is szolgálta. Az exegesisen kívül végig hallgatott minden tudományokat, 's 1809ben jöve fel Pestre először törvénygyakorlatra: ügyvédi oklevelet azonban (mint ref. bizonyosan tudja) nem szerzett, mert vonzalmai más pályára intették. Mindazáltal a' hazai törvény-philosophiai vizsgálataiban már akkor is gyönyörködött, 's Verhőczyt és Montesquieut kivonogatta; de nem sokára ismét elhagyván Pestet, Biharba, álmosdi kisdud lakába vonult, hol Sámuel testvérével gazdálkodva, nem bőven, de tisztességesen, 's egyedül a' tudományoknak élt. Itt látjuk őt még 1812ben a' szerzővel, ki elbeszélését is itt hagyja el, hogy ezentúl, 1816ig Kölceyt magát beszéltesse.

Ennyit barátunk' ez időbeli külső viszonyairól. Érdekesb belső története. Tizenegy évü korában már nagy kedvvel tanulgatta Cornelius Nepost, 's míg társai, szünnapokon, Debreczen' homokbuczkáin lapdázta, ő 's Takács nevű gyermekbarátja Athenaet vázolták a' fővenyben, a' görögök' nagyainak csontokból emlékoszlopokat állogattak fel, 's rólok, mint a' rajz' írója fejezi ki magát, „regényes beszédek tartottak egymás között“. Cornelius' szeretetében még Haller' Hármashistoriája osztozott, melly kedvesen fűszerezvén a' Langius' colloquiama' unalmait, a' magyar olvasás' megkedveltetésére sem lehetett befolyás nélkül. A' poesis' osztályába jutván, a' latin verselésben fel nem tünt, ellenben Csokonai, Virág, Kisfaludy Sándor és Kazinczy' Gessnere, Virgil 's Theocrit' pásztori költeményei az eredetiben, kedves könyvei voltak. Nagy tehetőségei szembetünöleg csak tizenhat éves korában jelentkeztek, midőn élénk buzgósággal encyclopaediai studiumokat tett. Idegen nyelvek közül először a' francziát tanulta, 's minden szeretetét a' XIV. Lajos' kora' írói bírták. A' németnek — melly még akkor 's kivált Debreczenben csúfoltatva volt — tanulására leginkább Kleist' munkái bírták, kinek „Tavasza“t Csokonai' fordításából ismerte, Gessner, kit Kazinczy után szeretett, Hagedorn, Bürger 's kivált Klopstock, kiknek neveit részint Pécz-

ly' Mindenes Gyűjteménye és Kazinczy' Orpheusa, részint Eschenburgból ismergette. Folytatta a' görögnek tanulását is, mellyet hogy bírt, 's e' bírásnak idővel literatúránk is hasznát látta, a' debreczeni collegium' még akkor fennállt azon törvényének tulajdonítja szerzőnk, melly még a' világi tanulóknak is kötelességeül tette a' görög studiumot. Cebes és Anacreon vonták őt először, majd Pyndar és Homer. Tizenhat évü korában kezdte végre magyarázul verselni, azonban ő maga iránti szigorúságában első dolgozatait megsemmisítette. Ekkor kezdte tenni kivonatokat és jegyzéseket az általa olvasott könyvekből is; 's kis könyvtárát, szűk módja mellett is, folyvást szaporította, név szerint Veszprémi és Sinai' egykor híres gyűjteményeik' árverése' alkalmával. Kazinczyhoz, kit Kölceynk először Csokonai' temetésén látott, 1805ben, első levelét 17 éves korában írta, midőn amannak Kresznericsessel Magyarország' legrégibb abrosza iránti pöréhez, egy szerencsés véletlen által segítve, a' veteránnak eldöntő adatok' közlésével szolgált; valamint utóbb is annak Szombatyval folyt perében a' Batízi' orthographia ungari-cájáról. Kezy viszonzta a' bizodalmat, 's azon nap, mellyen Kölcey a' választ vette, legboldogabb napja volt. Amaz neki most oktatója, vezérloje, a' fiatal barát pedig „szinte egyedüli védője, tisztelője lett Debreczenben az újítónak, mint akkor ott szokás volt Kazinczyt nevezni, kinek különben is Csokonai' emléke felett mérges pere támadt a' debreczeniekkel: azért ott nem is kedveltetett, stílusa, szokatlan modorjáért, gyűlöltetett, versei, merész újításaiért, mellyeket nyelvrontásnak vettek, kárhoztatva voltak“. Történetet Kölcey Magyar Mihálytól, philosophiát Ercsei Dánieltől hallgatott; 's a' mód, melly több más protestans intézetekben is divatlik, a' tanulót öngondolkodásra 's vizsgálatra szoktatni, Kölceyre nézve is nagy hasznu volt. Magyar — így ír szerzőnk — „épen Spanyolország' történeteit tanítván, abból az arabok' uralkodását tűzé ki feleletre, vajjon abból több kár, vagy haszon hárult-e Európára? vetekedőknek Kölceyt 's engem jelelt ki tanítónk; nekem annak hasznos voltát kellett megmutatni, idő engedtetett a' kidolgozásra, mellyet aztán tanuló társaink és tanítónk előtt fel kellett olvasnia. Zsenge volt kétség kívül ez a' latin nyelvben írt első tudományos vitatkozásunk, de azért kielégíté

tanítónkat, ki sokszor brávót monda, mikor egyik v. másik az ellenfél' erősségeit kiforgatni igyekezett. Fő haszna a' zsenge próbatételnek az volt, hogy a' collegium' könyvtárát felkutattuk, historiai könyvekkel megismerkedtünk" stb. A' könyvnélkülizést, mely há-
bár valamivel tágabb korlátok közt is, még némely felsőbb intézeteinkben is divatos, illy tanmóddal kellene felcserélni, mely nem a' tanítványba betölcsérezni akarja a' tudományt, hanem benne szellemi önmunkálkodást fejteni.

Ifjui vágyai és tervei közé a' két barátunk egy külföldi út' eszméje is tartozott, név szerint Schweizba; 's ez alkalommal „a' német honban magyar belletristicai munkák' ismertetésével 's fordításaikkal akartak fellépni: de mind ez pénz' szűke, főleg pedig a' viharos háborúk miatt, melyek alatt épen akkor szenvedett Németország, valamint egyéb tervezéseik, pusztá álmakká váltak“.

Midőn szerzőnk Kölcseyt 1812ben, álmosdi magányában meglátogatta, a' franczia isteneket Schiller és Goethe kiűzték volt már kebeléből; 's kivált Goethének „ő akkor azon ékes szöözönnel, mely tulajdona volt, mutogatá utólérhetetlen elsősegeit, csin-
jait a' költészethen és nyelvben, mikhez hasonlókat csak a' hellen költők' műveiben láthatni“.

Lelkülete' felvilágosítására is lelünk néhány adatot. A' tizennégy éves Kölcseyről írja Kállay: „Magányt keresett ő akkor is már; a' természet, mely himlők által mostohán megfosztá egyik szemétől, készíté őt némileg a' bolyongó lárma' kikerülésére és félrevonulásra, hol gyermeki lelke férfias erőre edződ-
jék meg, 's kipótolja az által százszorosan is a' hiányt, mellyel az irigy betegség kedves vonásu arczatát megcsorbitá“. Utóbb — két év múlva — „a' gyermeki őszinteségtől megválva, mulatsága is tanulás volt, pihenő óráit soha sem vesztegeté ifjui szokott csélc-sapsá-
gokra, kávéház és bálban tán egyszer sem volt, míg Debreczenben tanult; mint ifjusága serdült, a' szerint magába vonultabb, elzár-
tabb kezdett lenni“. De „bár az elvont élet, komoly studium és természeti ösztön melancholicus bélyeget nyomtak is...szellemére, de voltak vidám órái is“, 's ő szerette Moliért, 's a' comicum' minden nemeit, sőt néhányszor maga is szeszélyes versecskékre fakadt. De Álmosdon szerzőnk már némileg sötétebb szí-
nezetben találta őt: „Kivülről hideg, társa-

ságban visszatartózkodó, belülről pedig csupa érzés és jóakarát volt; a' magány, mellyben fel-
nőtt, 's most is körülvette, borongó melanco-
lia' bájködében leplezé szívét (Kállay' szavai); epekedést, küzdést, reményekkel teljes ohaj-
tást 's fájdalmakat lehellenek Kölcsey' versei 's fiatal korában hozzám irt levelei. Nagy em-
ber volt ő kétségkívül, a' szónak egész művol-
tában; szíve, esze 's akarata helyén állottak; sérteni nem tudott, a' sértést nemesen tűrte, tudománya, ízlése, ékesszólása boldogabb körülmények közt, más időszakban és más honban, őt csillagok közé emelhetik vala“...

De lássuk már Kölcseyt leveleiben, lelke' saját nyilatkozataiban.

(Vége következik).

Classica literatura.

1.) *Romai Classicusok magyar fordításokban. Kiadja a' magyar tudós társaság. Első kötet. C. C. Sallustius Kazinczytól.*

(Vége.)

A' kevésen és sokon kívül van még valami fontosabb is, mire fordítmányoknál legfőké-
tekint minden olvasó; 's ez a' hűség, melly minél inkább sértetik, annál távolabb esik leg-
főbb czéljától — a' fordítmánynak az eredeti-
vel ugyanazonításától — a' munkálat. A' nagy miveltségű Kazinczy' ellenében csak félve bo-
csátkozunk itt néhány jegyzetekre; 's ezek is nem annyira szoros értelemben vett hűtelen-
séget, mint inkább merényeket, modort, szó-
faragást, kisiklást, szokatlan kifejezéseket 's efféléket tárgyazandnak, mellyekkel ő illy kü-
lönös műben élni magát tán jogosítottnak tartotta, 's mi azokat tán még éldelni nem birjuk, 's magunkat hozzá fölemelni. Akármint legyen; mi előttem kellemetlenül szembeszökő volt, itt előterjeszteni bátorodom.

Nem látszik helyesnek: Cat. 13. Quibus mihi videntur ludibrio fuisse diuitiae: quippe etc. „Ezek, a' mint ugyan nekem látszik, ma-
gok is kaczagják gazdagságaikat, mivel stb“. Véleményem szerint így kellene lenni: Ezeknek, mint nekem látszik, csufjokra volt gaz-
dagságuk. — Így ez sem: Cat. 39. Ceteros iudiciis terrere, quo plebem in magistratu placidius tractarent. „A' Tribunusokat törvény-
székkal ijesztgették, ha a' Népet a' Nemességgel tüzelgetik“. — Cat. 40. Aere alieno: „te-
her“ igen általános. — Cat. 51. et in homini-

bus impiis sceleris obliti, „s gonoszoknak lévén szó büntetések felől, felejtik stb“ több is mint kellene, 's a' rend is különös. — Quid in *alios* statuatis considerate. „Emlékezzetek, hogy *polgárok felől* végeztek“, — dabat operam, uti in proscriptorum numero esset, „azt beiratá a' számkitiltottak közé“. Jobban: rajta volt, hogy beirassék. — Cat. 52. non agitur de *vectigalibus*, „nem *köz örömeitek* forognak szóban“. — Saepe de luxuria atque auaritia nostrorum ciuium questus sum. — „Gyakor izben foglalá el polgáraink' lelkeiket, bujalkodás és pénzszerelem“. Cat. 59. Ab his centuriones omnis lectos, et euocatos, praeterea ex gregariis militibus optimum quemque armatum in primam aciem subducit. „S századosaikat, 's a' közemberek' legjobbjait, 's a' kiknek legjobb fegyvereik valának, első rendé közzé helyzi“. Nincs minden elég híven. — Faesulanum quemdam, „a' Fésuleira“ e' helyett: egy fesulaira; mert neve említettik. — Jug. 19. quia tentatum antea (bellum) secus cesserat, „mert valamihez eddig fogott, balúl üte ki“. — Jug. 29. Patres — parum constabat. „Az Atyáknál nagy remegés“. — Jug. 53. Universos in concionelaudat atque gratias agit, „javaltával, dicséreteivel, köszöneteivel mindnyájokat éleszti“. — Jug. 101. a principio reip. „még midőn szűk vala is állapotja“. — Jug. 112. procedit in tumulum, facillum visu insidiantibus. „Elébe mégyen, hova, a' kiket ki-rendelt vala, elláthatának“.

Jobbak lehetnének a' következők: Cat. 5. Alieni appetens, sui profusus, „áhítója a' másénak, a' magáénak pazarlója“. Talán így: másét áhító, magáét pazarló. — Cat. 7. „hogy ő vág hassa az ellent, hogy a' bástyákat ő mászhassa, hogy őt lássák, midőn effélét tesz, arra siet minden“. De e' szavakat: sese quisque hostem ferire; murum ascendere, conspici; dum tale facinus faceret, properabat, amugy sallustiusi rövidséggel talán így adhatnók: „ellenét vágni, bástyákat mászni, láttatni, midőn stb“. — Cat. 12. diuina atque humana promiscua, nihil pensí atque moderati habere, „isteni 's emberi rendelések nekik mind semmik valának; nem vala semmire tekintet, nem semmiben tartalék“. Itt sincs meg az eredeti' praecisiója. — Cat. 16. opprimundae reip. consilium caepit, „eltökélé megtámadni az hont“. *Opprimo* többet tesz. — Cat. 20. alienae superbiae ludibrio fueris, „másoknak játékaik vagyunk“.

— Cat. 41. vicit fortuna reip. „győzött a' hon' szerencséje“; jobban: a' köztársaság szerencséje; mert így az Allobroxok' hona is értethetnék, annál inkább, mivel mindjárt a' másik sorban „honjok“ (ciuitas) alatt az Allobroxokéről van szó. — Cat. 51. sed aliis alia licentia P. C. „De a' mi egyhez illik, nem mindég illik mindenhez“. De ehhez ez, máshoz más illik. — Cat. 52. Vos cunctamini etiam nunc, quid, intra moenia adprehensis hostibus, faciatis? milly tűz van e' kérdésben! Kcgy azt kérdés 's azért erő nélkül adta: „ti pedig haboztok, mit kelljen tennünk a' falaink közt elfogottakkal“. — Jug. 13. neque cuiusquam regnum per scelus crescere, „hogy amaz hizzék gazságaiban“. — Jug. 27. acri ingenio, „éles látásu“: belátásu vagy eszü, mert amaz testi szemekről értethetnék. — Jug. 30. milly világos az eredetiben e' mondás: maius dedecus est parta amittere, quam omnino non parauisse; 's viszont milly bonyolított e' fordítás: „nagyobb gyalázat elveszteni a' mit bíránk, mint hogy bíránk, kevélyen nem emlegethetni“. — Jug. 34. iussus ab Senatu *Italia* decedere, „a' Tanács meghagyá, hogy *Romából* takarodjék“. — Jug. 37. mortis metu „éhen veszni“. Mivel kevéssel előbb mondatott: exercitum fame, ferro clausum tenet, a' *halál félelme* itt több, mint csupán *éhen veszés*. — Jug. 70. E' szavak: „primo indicem persequi — praeventa“ nem látszanak híven fordítva lenni.

Néha a' sallustiusi kemény modorból a' most kedvelt könnyűre látszik kisiklottnak. Cat. 6. Post, ubi pericula virtute propulerant, „főfiasan elháríttatván a' veszély“. — Cat. 11. Loca amoena voluptuaria, „a' gyönyör' minden nemeiben gazdag tartomány“ stb.

A' gyengébben adott helyek közé tartoznak: Cat. 6. Delecti, quibus corpus annis infirmum, ingenium sapientia validum Reip. consultabant. „Választottjaik, kiknél a' testet gyengévé tette a' nagykor, de bölcsesség élesztette lelkeiket, intézék a' hon' dolgait“. Hű, de az eredetihez képest, mit olvasáskor venni észre, alélt. — Cat. 17. E' szavakat: *Fuere item ea tempestate*, qui crederent M. Licinium Crassum non ignarum eius consilii fuisse; quia Cn. Pompeius inuisus ipsi magnum exercitum ductabat, cuiusvis opes voluisse contra illius potentiam crescere, így adja: „Némellyek úgy hívék, hogy Marcus Licinius Crassus sem maradt a' dolog' tudása nélkül, és hogy ő nem

tűrhetvén, *hogy* az általa gyűlölt Cnéjus Pompéjus igen nagy had' vezérévé tétetett, örülve látá, *hogy* ennek nagysága ellen bár kinek nevekédék tekintete". Mennyi *hogy*! 's aztán az a' nyivákoló „vezérévé tétetett". Mennyivel szebb Kczy, mikor így szól Cat. 58.: „Tudjátok Lentulusnak lomhasága 's gyáva lelke ránk és önmagára mi veszélyt hozott." Nincs itt *hogy*; 's Jug. 11. hol a' nyilván kitett *hogy*-ot is mellőzi: *impellitque uti* etc. „megnyeri igéretei által, menne oda stb". — Jug. 47. 's látván, *hogy* stb". a' négy egymás után következő *hogy*-ból három szépen elmaradhatott volna; az eredetiben csak *egy quod* lappang. — Cat. 46. *poenam illorum sibi oneri, impunitatem perdundae reip. credebatur*. „Értette, *hogy* ha megbüntettetnek, az rá haragot vonand; ha pedig büntetlen maradnak, vég romlást az honra". — Cat. 20. *Conuenisse videtur* — — in rem fore *credens*, „felgyülekezve látván — — jónak látván" kétszer egymás után azon szó. — Cat. 52. „kik ha volt volna valaha valami szent előttök", négy *v* sarkalja egymást! verévesztő velencei Váci Vince jut eszünkbe. — Jug. 1. pro mortalibus gloria aeterni fierent. „(Ember) bár halandó elhalhatatlan dicsőségben ragyoghatna". A' szépség kívánná 's hüség, *hogy* miután Sallustius nem hason gyökü szóval élt (gloria, immortales): Kczy is az amugy sem szép *halhatatlan* szó helyett mással, például, *örökkel* élt legyen. — Jug. 13. *fratri, quem minime decuit, propinquus, per scelus, vitam eripuit*. „Testvéremet az ölte meg, ki neki testvérévé vala téve". Azon kívül, *hogy* némelyek kihagyattak, milly kellemetlenül hangzik ismét egymás után a' három utolsó szó, holott könnyű vala tenni: „testvéremet, kihez épen nem illett, rokona (vagy az atyafi) galádul ölte el". Jug. 101. *dein quod parentes abunde habemus, amicorum neque nobis, neque cuiquam omnium satis*: „aztán mivel függőink nekünk sokan vannak, barátunk nekünk, mint minden másoknak, sok soha sincs". Az első nekünk kellemetlen, 's az eredetiben is csak alattomosan van.

Műgondos író, nehogy a' csint megsértse, elkerüli munkálatában azonféle betűk' gyakori összetolulását: azért Kazinczyban, ki a' magyar írók közt ezen műgondnak legelső ébresztője volt, ki azzal legelső dolgozott, vizsázásoknak tetszenek ezek: Cat. 7. *quas urbis natura munitas*, „hány várost noha a' termé-

szet is *megvehetetlené tette*", Mennyi e! — még inkább Cat. 2. „De midőn munkásság' helyébe *henye* (desidia), tartózkodás és egyenesség' helyébe *negéd és telhetetlenség* berontottak". Épen hol eredetiben a' hangzók legszebben változnak; volna legalább *telhetlenség*, melly szóval másutt (Jug. 31) valóban él; egyébként is mondja: (Cat. 6.) *hihetlen*, (Jug. 13.) *tűrhetlen*, *elkerülhetlen*. — Cat. 20. „Véget gazdaságaiknak a' *legképtelenebb fecserlés sem vethet*". — Jug. 4. „lesznek, kiknél nemes és nagy hasznu *igyekezetem* *henyeségnek nevezetend*". Itt a' hibás passivumra nincs is szükség, a' latin így lévén: *Credo fore, qui tanto tamque utili labori meo nomen inertiae imponant*; tehát: „kik *igyekezetem* — nevezendik". — Hány helytt nem rontja el Kczy, nagy részint különködésből, elhiszem, de a' sok egyforma hangzó' kikerülése végett is a' szavakat, például: *vőtömedjék, fögyverések* (néha *fegyverések*), *feltövé* (máshol *tett, megtévé*), *hövölködés, förtölmekkel, felkeverődék, letölepődven, emelkedheték, megvereködhetik, nevelgöte, katonát szödni, vösztetni, magasztolják, tapasztolá, tapasztoltatál, kevesökké stb stb.*; mik valóban nem szépek*), 's minden jó izlésű ember' füleit (ha csak fordeitom, szeép, ókómávó (alkalmával), *eö, keö* (kell), *szomoró, becsölet 's más efféle bájhangokkal eltelt palócz' fülei* nincsenek), sértik és untatják, 's egyedül oda rovatathók, *hogy* a' latin *advorsus, maxumus stb.* némileg pótolni látszassanak. Kczy másképp is tud szólni, mint a' töredékek', Cicero' levelei 's beszédei fordításából kitetszik: de épen azért hol a' nyelvdurványok nem szándékosan keresettek, illő vala az egyenlő hangzókkal pezsgő szavak' helyébe másokat választani.

Az ó színt visszatükröztetni kívánó izlésének tulajdoníthatni egyéb eltéréseit, és szokatlan kifejezéseit is, például: Cat. 5. „*lassandan*" *paullatim*. — Cat. 6. *Troiani habuere*, „Trojai nép lakta, *kik* stb". az eredeti szerint szokottabban így: *Trojae*, *kik* stb. — Cat.

*) De nem is jó mind. Csak a' közép *e*, melylyet Verseghy két ponttal jelelt meg, változhatik *ö*-vé, mint azt az *ö*-s vidékek a' legnagyobb következetességgel mutatják; 's így *vőtömedjék* (vetemedjék), *förtölmek* (förtelmek), *tölepődven* (telepődven), *nevelgöt* (nevelget), *vösztetni* (vesztetni), *kevesökké* (kevesekké) valóságos hibák is. S. F.

7. *Regibus* boni quam mali etc. „Mert király előtt gyanús a jó mint a' haszontalan; idegen erő nekik stb“. — Cat. 10. *imperii cupido* „pillogás vágya“: pillogni nálunk annyit tesz, mint a' szempillákat mozgatni, blinzeln. — Cat. 12. *iniuriam facere*, „kéjjel gázolgatni“. — Cat. 19. *adnitente Crasso*, „tolditva Crassustól“. — Cat. 44. *Volturcio literas ad Catilinam dat.* „Levele, melyet Volturcius adjon meg. — Cat. 44. és 46. „Praetoroknak parancsol(ja), hogy stb“. Így: *hagyni* e' helyett: *meghagyni* vagy parancsolni, például Cat. 44.: „a' városban kész a' miket *hagya*“ in urbe parata esse, *quae inscribit*. Azonban Jug. 34. így van: *iusus* ab Senatu decedere, „a' Tanács *meghagyá*, hogy stb“. — Jug. 39. *Consilium* „hunyorítás“ — Jug. *tormentum* „álgú“. Ez inkább ujszerű, a' régi „lőgéply, vagy erőmű“ helyett. — Jug. 83. *ambiando* „csapodárkodva“ — Cat. 31. „semmi helynek nem hűnnek eleget“. — „felüldözni“ e' helyett felidézni, interrogare lege aliqua. — „Immég“ praeterea. — „Bizony bér“ certa proemia. — Továbbá az ilyenek: „a' Róma, a' Jugurtha, az Adherbal, a' Suthul“, de nem mindenütt. Ismét: „az hon, az had, az hir, az hajdani stb“. máshol mégis: „a' hon, a' hon' szerencséje, a' hadi férfiak, a' hazát“. Illik következetesnek lenni. — E' szó: *folt* különbéle értelemben vétetik, így: Jug. 37. *folt* = cohors, mely szó Jug. 45. *csapat*-nak fordítatik. Jug. 55. *folt* = genus hominum. Jug. 97. *folt* = turma. — Hasonlókép e' szó: *czimbora*. Cat. 4. *a partibus* reip. animus liber erat; „lelkem czimborától ment vala. Jug. 29. 's a' 187ik lapon: socius = czimbora; másutt több ízben socius = czimborás. Jug. 30. *factio* = czimbora. — Így e' szavak: *kéj* és *kény* fölcseréltetnek 's összezavartatnak. Cat. 6. *kéj* = dominatio. Cat. 8. 21. 51. *kéj* = libido. Cat. 51. *kéj* = licentia. Ugyan itt 's máshol *libido* kény is, *kéj* is. — A' tulajdon nevek az egy *Vága* szón kívül *Vacca* helyett mindenütt helyesen iratnak.

Vannak nyomtatási hibák is: Cat. 27. *Consul* insidias tendere, „a' Consulok után incselkedik“. — Jug. 37. exercitum tentabat, „haddait meg nem támadtatja. — Jug. 78. duorum Carthaginensium „két Carthagói lak“. — Jug. 100. övéink, e' h. övéinek. Én legalább ezeket nyomtatásbeli hibáknak tartom. — Jug. 101. a' végén *Manlius* helyett *Albinus* áll.

— Még csak az épen maradt töredékek' fordításáról valamit. Ez szándékosan az új idők

ízlése szerint könnyű, mindennek érthető, hűdegen józan: 's ki csak illyent kedvel, az ezt elejbe teendi ama szigorú 's egy olvasásra tán nem olly kellemes catilina- 's jugurthaféleének, de a' művészet' becsét és classicitást érdemileg méltányolni tudó soha sem. Itt a' fordító nem tartja magát olly szorosan a' szavakhoz; hanem szabadabban csapong, pótolgat, szépítget, a' mint az eredeti' értelmét magáéva teszi; 's illy mű, nem tagadhatni, a' közönségnek éledelekre alkalmasb, de belbecsre, mint érintém, minden esetre alább való. Mutatványnul csak M. Aemilius Lepidus' beszédéből hozok föl valamit.

188. I. Quam plerosque secundae res in miserationem ex ira vertunt. „Holott a' szerencse megszokta enyhíteni a' legfenebbeket is“. — solus „ádáz lelke“ — tutus furit „félelem nélkül van, szabadon üzi szörnyű dühét“ — ne spolia vestra penes illum sint. „E' haramia ne birja a' ti küzdésitek' gyümölcsit“. — Nam quid ultra? quaeue humana superant, aut diuina impolluta sunt? „Mi áll úgy még mint egykor? ki dicsekhetik, hogy tiszteltetnek igazai? Fel vannak forgatva, meg vannak fertéztetve minden egyházi 's polgári rendtartásaink“. — Agitandi inops despectusque nunc fordítva.

189. I. Quoniam quidem unum omnibus finem natura vel ferro septis statuit; neque quisquam extremam necessitatem nihil ausus, nisi muliebri ingenio exspectat. „A' természet úgy is mindennek elhozza végét, az ellen nem véd semmi fegyver, 's várni, hogy inséginket az utolsó szükség szüntesse meg, csak asszony elméhez illik“. A' kemény latin lágyan magyarrítatott. — Ellenben szép beszéd ez: „ha hallgatunk, midőn tiszteletes polgárink halomra üldöstetnek, midőn e' várost futamlás és vérpatakok vad pusztákká változtatják“: de hol az eredeti' rövidsége: cruciatus virorum illustrium; vastam urbem fuga et caedibus“? — 'S ismét

190. I. Scelerum et contumeliarum omnium finis sit. Quorum adeo Sullam non poenitet, ut et facta in gloria numeret, et, si liceat, audius fuerit. „Legyen vége azon gonoszságoknak és vétkeknek, mik ama boldogtalan időkben mindnyájunkra kiterjedének, de miket Sulla meg nem bánt, sőt hogy elköveté, azzal még dicsekszik is, 's újra megteszi, mihelyt rá alkalma leszen, 's most még nagyobb düh-

hel". Oratio haec fortis et virilis non videtur Cic.

191. l. praeda ciuilis acerbissima. „Ha kiraboltatik a' város". stb.

A' historiai 's kivált a' geographiai mutató 229—245 l. csak dicséretet érdemel.

'S így általában eléggé ki volnának mutatva e' fordítvány' jelességei; 's fölhozva mindeknek, mik, személyes nézeteim szerint, bár mi tekintetben fogyatkoztak; 's ezek, mivel könyvismertetőnek különösen tiszte illyeseket kijelelni, még inkább, 's nagyobbak' nem léteben a' parányiak is. Kazinczy' érdemeiből ez által nem vonatik le semmi; mert ő többet tett, mint korában bár ki tenni képes lett volna; 's maga is bizonyosan ment volt azon kába hiedelemtől, hogy dolgozata minden hiány nélküli, így nyilatkozván (a' XXXVIik lapon): „illy nemü munka sokaknak erejét kívánja"; 's nincs író, ki legsikárlottak művén is évek mulva javítani ne tudna 's ne akarna. Sallustius' jövendő fordítói mindenkor hálásan ismerendik el a' pályatörő' érdemeit; mert jobbat csak az előzményért fognak adhatni, bántás nélkül hagyván el mit benne tán nem helyeslenek, 's lopás nélkül vevén által mit ő jól ejtett.

Ohajtása a' jó öregnek: hogy bár még megláthassa, ki el fogja piritani igekezeteit, nem teljesült; és még soká lesz, míg őt nem megpirítva, — az ő disze 's becse maradandó 's hervadhatatlan — hanem későbbi fordítótól fölülmulva, látandjuk.

Szenczy Imre.

Állítások, vélemények, felvilágosítások.

— A' „Magyar Kövy" bírálatára némelly ellenjegyzetek (L. Figy. f. évi 401 's köv. szel.). Az írók rendszerint igen haragusznak a' criticára, de a' criticusok sem kevesebb az anticriticára, a' minél én furcsábbat gondolni sem tudok. Az írók hibázhatnak, 's mellyikünk nem hibáz? de hát a' criticusok mi okból csalhatatlanok? Mindig meg kell mosolyognom a' criticusokat, mikor a' criticusról soha sem tudnak másként mint gúnynyal szólni, még különösebbeknek látszanak előttem. Az igaz, hogy ha a' critica objective, vagy megtestesülve 's az emberektől különülve letezhettek, előtte mindnyájunknak meg kellene hajolni; de hogy a' critica subjective, azaz a' criticusok, mint embertársaink, a' többi írók felett állának vagy állhatnának, kereken tagadom. Mert mindnyájan csak saját elveik 's elveink szerint írhatnak és írhatunk. 'S hogy a' criticának egyetemi mértéke

volna, mint a' kalmárnak a' rőf, vagy a' font, és csaplárnak az itcze, ezt senki sem fogja állíthatni. — De azért a' criticának igen igen nagy hasznát nem tagadom, de nem csupán azon okból, a' mit a' criticusok látszanak tartani, hogy az írók 's művészek hibáikra figyelmeztetnek, hanem azon okból is, mivel az anticriticát szűl, melly által meg a' criticusok figyelmeztetnek vagy hibáikra: 's ezért neveltséges, mikor, vagy a' melly criticusok úgy hadarásznak az anticritica ellen. Hiszen irjanak ellene ismét criticát, de igazi criticát, nem mocskolódást, vagy nem a' critica' hasznait, nem a' bírált írók' nehezteléseinek akár neveltséges akár oktalan voltát, hanem mindig a' tárgyhoz szóló criticát, mert csak ez 's ekképen válhatik a' tudományok' 's művészetek' gyarapodására. Megismerem én továbbá nem csak a' criticának, hanem egykét criticusainknak jeles érdemét is, 's a' nyomos vizsgálatot vagy bírálatot én legalább még akkor is tisztetem, mikor ellem van, 's benne meg nem győződhetem, így p. o. Kerekes professornak Magyar nyelvbeli metaphysicám ellen írt vizsgálatát egynek tartom legnyomosabb criticáink közül, mert nem azt mondja, mint többnyire szokták: „ez az egész munka hypothesis" 's több effélék, hanem fölkeresi a' részleteket és alapokat, 's ezeket vitatja meg, stb.

Mi a' „Magyar Kövy" bírálatát illeti a' Figyelmezőben, az ellen paraszom épen nem lehet; hanem vannak benne dolgok, mellyekre nézve, úgy látszik, nem vagyunk egészen tisztában, mellyel fogva literaturánkra nézve is jónak 's hasznosnak láttam e' következőkre mind a' recensenst, mind a' közönséget figyelmessé tenni.

Legnagyobb tekintet érdemel az „ész" és „okosság" szókruli észrevétel. De aligha többet gondolkozott erről rec. mint én. Lássuk:

Mens (νοῦς) ész; innét, amens, demens, esztelen, mente captus, eszeveszett, eszefogyott stb.

Animus, (δύναμις) elme; innét, elméjében meghabórodni, gyenge elméjű (nem: gyenge eszű), elméjében forgatni, stb. — Elme jelent „ingenium"ot is.

Anima (ψυχή) lélek.

Spiritus (πνεῦμα) szellem.

Intellectus, értelem.

Úgy hiszem eddig kevés ember, kivált philosoph, fog fennakadni. Köz életben ezeket sokszor összezavarjuk, vagy legalább közülök többeket, de tudományban, kivált philosophiában mindeniknek szigorún ki vagy a' helye mutatva. Hátra van azonban két szó, mellyekkel, azt tartom, jobban meg vagyunk akadva, mintsem azt olly könnyen eldönthetnők, mint rec. tevén. Ugyanis

Ratio, jelenti a' philosophiában az akarat- és ismeretehetségnek legfelsőbb potentiaját. A' németek „Vernunft"-nak nevezik csaknem általában, és épen azon értelemben mint én előadám (Krug, Fundamentalph. §. 76.).

Prudentia (Klugheit) a' tapasztalás' eredménye, 's leginkább politicában van helye (Pöltz, Staatskunst. 329 lapon).

Magyarul ezen két szóra eddig csak egy szavunk volt, t. i. okosság: én legalább mind eddig sem találni, sem faragni nem tudtam olly világos,

mindenektől könnyen érthető, jó magyar szót, mely akár egyiket, akár másikat szabatosabban kifejezné; s ennelfogva munkáimban hol egy, hol más értelemben használtam, épen úgy mint a' köz életben használtatik *). — Recensens azzal akar segíteni a' bajon, hogy azt mondja: „prudentia, okosság; ratio, ész“ — hát ekkor „mens“t hogyan fejezzük ki, és származékait: amens, demens stb? — Azt mondja továbbá „ha valaki nem okos, még azért nem esztelen“ — (de hát oktalan?) — „az ész az emberi lélek' eredeti tehetsége“ — (sőt inkább maga az emberi lélek, mint én vagy mens) — „okosság pedig állapot“ — (épen ez a' kérdés). — Rec. nem vette észre, hogy *nem eszes*, és *esztelen*, *nem okos*, és *oktalan* **): ezek is mind mást jelentenek. 'S rec., úgy látszik, a' német nyelv után indult e' részben, melynek a' „mens“ és „animus“ra nincs szava, 's ezért mind *mens*, mind *ratio* helyett kénytelen a' *Vernunft* szóval élni, épen úgy mint mi a' *ratio* és *prudentia* helyett az *okosság* szóval. Véleményem szerint *prudentiát* jól kifejezné „okultság“, ha elfogadható volna, de illy hosszú litánia nélkül nem mertem vele élni, az pedig bajos, hogy minden szóra értekezést írjunk.

Menjünk tovább: „*Elmetudomány* aligha a' philosophia' minden részeit jelenti“. — Hát miről tanít, kérdem, a' philosophia, 's annak minden részei? Recensens talán azt véli, hogy a' cosmologia a' világról tanít? Véleményemmel nagyon csatlakoznék, mert az csak az elme' törvényeiről tanít a' világ' megismerésében, valamint a' theologia naturalis v. philosophica az elme' törvényeiről az isten' megismerésében, és így a' többi. Innen már más honosunk is nevezé azt: *észtan*nak (ha jól emlékezem: Tarczy Lajos, kinek tekintete, mint eddigi irományai is mutatják, figyelmet érdemlő); ész és elme pedig, valamint mens és animus, igen megegyeznek egymással. „Mens — *vous* — bezieht sich eigentlich mehr auf das Theoretische, animus *vous* mehr auf das Practische im Menschen. Hier (in der Philosophie) werden beide Ausdrücke als gleichgeltend gebraucht, und beides zugleich (mens animusque) darunter verstanden“. (Krug, Fundamentalph. §. 72). Már egy más bíráló (a' kassai Szemléelőben) is tette azon kifogást az *elmetudomány* ellen. Látszik hogy még a' philosophia' fogalmáról sem vagyunk tisztában. Metaphysicámban *elmészet*nek is (mens animusque) írtam, honnét: elmészkedni, philosophiren, stb.

„Ratio legis historica, történeti ok, nem történettudományi“. — Én azt tartom: a' történetek' okát bajosan tudjuk objective, azaz a' mint azok magukban vagynak, hanem csak subjective, azaz

*) A' németeknek meg ezekre nincs szavok: mens, és animus, a' honnét helyettök leginkább „Geist“ szóval élnék, 's néha „Vernunft“tal is. F.

**) Rec. szerint: animal irrationale, esztelen állat volna. F.

tudományunk, tudományos vagy énes vizsgálódásunk után. Ezért mondja egy igen jeles jogászunk: „Unde, amabo, ratio isthaec ediscenda, nisi ex origine, aetate, fatis legum, quae omnia historiae iuris est percensere“. Gr. Cziráky Antal.

„Kelletik“ nem „grammaticae“ létezik, hanem lexicographice (Simay Kristóf' szótárában: kellettik, necessarium est), tehát nincs helye a' grammatizálásnak.

„Különböz“ nem ikes ige. A' „létez“re is csak ráfogtuk az ik-et, 's akkor, mivel úgy is különlködőnek vagy épen fejesnek tartatom, nem akartam beleszólni. Hát van-e „figyelmezik, kegyelmezik“ — 's hogy tovább menjek „meredezik, repedezik“?

„Külme“ nálam nem egészen formát jelent, hanem csak „külső formát“.

„Közönös“t a' recensensből szívesen elfogadom „közönbös“ helyett.

Kényszerítés-t legelsőben Széchenyi István-nál olvastam, 's jobbnak tartom mint „kényszerítés“.

Avatmányra helyesen jegyzi meg recensens, hogy azt jelenti, a' mi felavattatott; hisz épen ezt akartam érteni, t. i. a' „professio religiosa“t vagy felavattatott fogadalmat.

Országzászat = Staatskunst, nem Staatswissenschaft, (= országtudomány); ez genus, amaz species.

Gyermek, nem tudom, miért nemesb alakú, mint gyerek?

„Jogokká változott erkölcsi kötelességek (obligationes morales in obligationes iuris mutatae)“ sajtóhiba, e' helyett: jogiakká stb. valamint ezek is tökéles, tökélyes —, hivatatanak, hivatának —, ügyekezne, ügyekedezék helyett, stb. ha ugyan szabad szerzőnek, ki maga igazította ki nyomtatásokról munkáját, magát illyessel védelmezni. Engedékenységet érdemel azok előtt, kik tudják milly vesződséggel jár, kivált a' rosz másolók és rosz szedők után, javíthatni. A' munka' végén fel fognak a' nagyobb sajtóhibák jegyeztetni.

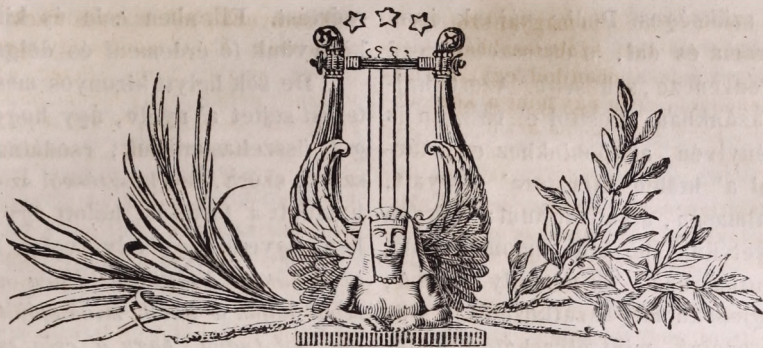
A' számnevek után csupán egyes számot engedni meg — valóságos grammaticusi pedansság.

Fogarasi János.

Kérelem. Azon tisztelt írók, kik *Népbarátom'* tervéhez társakoztak vagy bizalmokkal megtisztelni akarnának, méltóztassanak kész, irányegyező műveiket Pesten, Erdélyi János (Sebestyén utca 386), vagy D. Kajdáczy István urhoz (Nagyhid utca 640), vagy czimzetem alatt gyors kocsin Kassára utasítani, de engem minden tévedés' elkerülése végett, bérmentetlen levél által értesítvén. Van szerencsém egyszersmind tudatni, hogy a' 2 első füzet nem tőlem függő, de lehetőleg rövid idő alatt jelenend meg; az eredeti közlemények' ijdija 10 p. ft; de becsaránylag vagy szerződés szerint több is. Berettő, junius' 20d. 1839.

Kazinczy Gábor.

Az Athenaeumból hetenként kétszer, úgymint csőtörtőkön és vasárnap, jelenik meg egy ív; társából, a' Figyelmezőből, minden kedden egy ív, velinen. Ára a' kettőnek helyben kihordással, 5 ft.; postán, nyomtatott boríték alatt 5 ft. 48 kr. cp. Évnyegyedeként is válthatni példányt 2 ft. 30 kr. és postán 3 forint. Kiadó hivatal Pesten, Zöldfa utca, 267. sz.

FIGYELMEZŐ

AZ EGYETEMES LITERATURA' KÖRÉBEN.

Kiadó szerkesztők

SCHEDER, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ **BAJZA**.

HARMADIK ÉV

Pesten.

Julius' 23. 1839.

29. szám.

Tartalom. Hazai literatura. Classica literatura. Anacreon' dalai Taubner és Vajdától. — Életírás. Kölcsey' gyermek- 's ifjúkori életrajza 's levelei Kállay Ferenczhez. Vége (D. Scheder F.). — Magyar tudós társaság. — Literaturai mozgalmak.

HAZAI LITERATURA.

Classica literatura.

2) *Anakreon' dalai.* Fordította Dr. Taubner. Károly. Kiadá egy toldalékkal Vajda Péter. Pest, 1838. 22r. 94 l. füzet ár 24 kr. ep.

Bíráló a' könyv' előszavához tartja magát, szerinte bocsátkozik a' fordítás' vizsgálatába; ha apróságokon látszandik akadozni, azon kívül, hogy az előszó' tartalmával igazolhatja magát, használni akar, reményl. 'Η δέ κρισις εἶπε ἐνὶ πᾶσι διανοίῃς.

Az előszó' egyik helye ezt mondja: *Hogy a' classica literatura' fordításának mi magyarok nagy hiányával vagyunk, senki sem tagadhatja, ki a' literatúrában jártas. Jelen munka kő akar lenni azon hézag' kitöltéséhez.* Az első örömtelen igaznak oka: mert igen' kicsiny a' görögül olvasók', még inkább pedig az értők, legcsekélyebb az alaposan tudók' száma; különben kellene találkozni embernek, ki a' halhatatlan becsű munkák' valamelyikének fordítására vállalkozni érdemesnek tartaná! E' — nem lehet másnak nevezni — tudatlanságért mi közönségesen iskoláinkat vádoljuk, és magunknak örömet megbocsátunk, kik azt hisz-

szük, értjük azok' gyengéit; 's még sem ügyekszünk a' netalán ott elmulasztottakat kipótolni. Helyette, ha úgy esik, megemlítjük Hellas' egyik másik nagy nevét, dicsőítjük Homert, a' világtalan dalnokot, láthatlanul, többnyire németek után, 's örülünk, ha olyast mondhattunk, miből szemtanúknak vélhet az olvasó: és itt vége mindennek; a' hellen tudományosság ismeretlen marad előttünk, 's folytatjuk megszokott, legtöbbször tévesztő olvasásainkat; a' külföld tanul helyettünk, mi tőle várunk útcapást, hogy még inkább eltévedjünk. Vagy olly üreseknél tartjuk a' hellen könyveket, mint musa-hagyottaknak Pin-dus és Helicon' bérceit? Celestina' írója az élőknek fő érdekű dolgokról beszéltében két ezernél több éves könyvből vevé egyik eszméjét, mit olvasóm alkalmasint legjobbnak tart munkájában, és aligha nem ujságnak is. A' költők maradjanak: minden rólok mondhatom hiányos lenne; különben is egy része olly hitben van a' magyar olvasóknak, hogy Hellas csak költészeiért ér valamit. Hanem Demos-thenesről az első 's utolsó római szónok nem atallá azon nyilatkozást hagyni, hogy annyi ékesszólás van még irott beszédeiben is, minél

több már nem szükséges. Pedig nálunk éppen philosophia, drama és dal, 's ékesszólás kezd lenni a' kor' kedvence, szüksége. Azért ohajtom, akadna hazánkban, Pesttől e' részben is legtöbbet reménylve, a' többiekhez egy társulat, pengetni a' hellen literatura' tárgyait, ismertetni alkalmasan, alkalmatlanul: nagyon emelkednék nyelvünk, bővülne tudományunk, nemesülne sajátiságunk; és némelly olvasó, ki tudnillik legjobban megbarátkoznék a' görög írókkal, csodálná, mint olvashatott eddig egyebet, miként olvashatnak mások. Aztán e' mondatkában: *Ἐν μὲν τεύχεσσι τὰς Ἀθήνας, στέλεχος ἔστι*, sok szégyenítő igaz lehet! Egy illy társaság' koszorujában diszes helyet töltene be Anacreon' fordítója, kinek jelen munkáját nagy hézagunkban hazafiui köszönettel fogadjuk.

Folytatja könyvünk' előszava: *A' szép hellen nyelven irattak ezek, most a' szinte szép magyarra tétettek által, mellyen bár tizedrész kedvelést kapjanak, mint a' melly az eredetiben osztályokul juta.* Hellenen; 's szeretnők az eredetit oda mellékelve látni: hadd lenne a' magyar olvasónak kezében a' teosi dalnok' egy magyar kiadása már, mit helyben, sajtóhoz olly közel, elannyira könnyű vala eszközölni; ingerelné a' tehetséges ifjat az ismeretlen vagy elemileg ismerte betű és nyelv egy hozzá mindenek előtt illő, méltó, csupán tőle várható eltökélésre, azt megtanulni; ne lenne szükség ezentul, legalább Anacreont, külföldön keresnünk; és dologértő, hogy millyen becsé van a' fordításnak, legrövidebb úton ítélnetne.

Kedvelésre csekély számot tarthat e' fordítmány, mert verset prózában ad, mi már egyszer, noha más esetben, megrovatott nálunk; így széthontva könnyű volna, bármelly remeket, magyarra tennünk, de sokképen káros; legfőbb kárnak azt tartom, hogy az eredetit szellemétől fosztja meg a' szabadabban mozgó beszéd, 's így az olvasót sem maga ki nem elégítheti, sem az eredeti iránt illő véleményt nem gerjeszt, nem terjeszt. Mondatik ugyan: *Benne a' hűséget fő erénynek akarjuk tekintetni, aztán következnek a' csin és kifejezési szépség*; de ezeket fordítva leljük; tudnillik igazi hűséget, szónak 's gondolatnak lehetségsig pontos visszaadásában állót, mit illy ígéretre váránk, 's mi az eredeti' szellemét legalább részint ismertetné, 56 dal között egyben sem találunk, néhol messzetévedést, fél-

reértést. Ellenben csin és kifejezés az, mit könyvünk fő érdemeül és dolgaul szemléltet.

De sok helytt bizonyos mesterkedést, erőtetést sejtet a' nyelv, úgy, hogy, ha a' göröggel összehasonlítjuk, csodálnunk kell, miért szóról szóra, szerkesztésről szerkesztésre nem haladott a' fordítás, holott így sokkal kellőben, egyedül így folyt volna helyesen a' beszédszövet. Folytatja: *Épen a' hűség' tekintetéből adjuk a' dalok' mindnyáját prózában vissza, jól tudva, hogy a' csin sokat nyer ugyan a' mértékbeli fordítás által, de a' hűség rendesen szinte annyit vesz.* Mégis, történt legyen bárhogy, a' toldalékban álló próbaversek hívebbek az eredetihez, kevesebb fáradságot mutatók, anacreonibbak. Végre: *A' hű fordítás mindenkinek kezében lévő átmehet annak mértékbe foglalásához, mint a' dalok után, a' toldalékban, jelen munkában is néhány példáját adjuk.* Mit én nem javaslok; nem is tartok tőle, hogy valaki kisértetbe jöne így fordítani verssé Anacreont. Többnyire mind le vannak a' hellen munkák latinra fordítva; maga Homer is ott áll prózában a' textus mellett: de úgy, mint ha az istenek' italát arany serleghől fatálba látnók öntve. Érzem a' hasonlat' gyengéjét, azt akarám mondani: a' fordítónak, ha szerencsével akar dolgozni eljárni, magát az eredetit, a' példányt, mintát kell elébe vennie. Annál kevesebb lehet itt hasonló vállalkozást reményleni, mert Anacreon' dalai még csak nem is versről versre íratnak, hanem folytában, mit valóban sajnálnunk kell.

Átmegegyek a' fordítási hűségre, mellyet hiányosnak mondék; csaknem kizárólag erről fogunk ezentul szólni. Anacreon, a' musák' és kelleme' egyik legkedvesb embere van szóban, 's ehhez minnen ügyünk; ezért bizom az olvasó' türelmében.

Vegyük az első, utolsó dalt, 's még egyet nyitra.

I. Dal' czíme eredetileg „a' lantra“, itt „a' költő' hivatása“; amaz tizenkét anacreoni vers, Kazinczynál tizenöt-re szélesítve, ez hét prósasor. Tehát

„A költő' hivatása“.

„Vágyam az Atridákat, vágyam Cadmost megénekelni; a' barbitos' felhúrozata azonban csak szerelemtől hangzik. Imént elváltotatám a' hűrokat, az egész lantot, 's tetteidet magasztalám, Heracles! de a' lant előmbé csak szerelmet zeng. Azért éljetek boldogul, hősek! a' lant egyedül csak szerelemtől hangzik“.

Ez tehát Anacreon' első dalának magyarja. Lássuk versenként.

Θέλω λέγειν Ἀτρείδας
Θέλω δὲ Κάδμον ἀδεῖν.

Vágyam az Atridákat,
Vágyam Cadmost megénekelni.

Vágyam, ha szükség nélkül a' betűtől távozni nem szabad, ha a' fordítás valóban hív akar lenni, kétkép sem jó δέλω helyett: mert ige helyett kisév áll, noha elhallgatott igével; mert *vágyam* nem annyit jelent: Anacreon. elszánt akarattal *akar*; mitől a' *vágy* egy fokkal lejjebb áll. A' második szó *λέγειν* kimaradt, 's vele mindjárt csorbát szenved a' hatás; 's a' második versben adatik csak ἀδεῖν vissza megénekelni-vel, mi helyett jobb az egyszerű énekelni. Borhűsünk minden czeremonia nélkül, egész kénynyel, csak ezt mondja:

Akarok szólni az Atridákról,
Akarom Cadmost (is) énekelni.

Tudta ő, hogy az első ígét ismételnie kell, 's tudta, hogy a' másodikat is, de már más szóval. Röviden: e' két parányi sort nem lehet másképp képzelni, mint irvák. —

Ἄ βαρβίτος δὲ χορδαῖς

Ἐρωτα μῶνον ἤξει.

A' barbitos' felhúrozata azonban

Csak szerelemtől hangzik.

Felhúrozat, új, logicus, jó szó lehet, de lágy dalba nem való, nem szép; különben is χορδή húr; kár az egytagú szót három annyivá tenni. Barbitos magyarul is kitehető, főképp, midőn alább λύρα-t olvasunk helyette; ne hellenizálnánk hol szükségtelen. Szerelemtől vagy németes, vagy a' fordító azt látszik eredetién érteni, hogy Anacreon' lantja csak akkor hangzik, ha Anacreon szerelmet zeng rajta; különben legjobb lett volna szókötésben is az eredetihez alkalmazkodni. 'S itt már Eros tulajdon név meg vala tartható szóról szóra:

A' lant azonban húrjaival

Egyedül Erost hangzik.

Következik:

Ἡμεῖς αὖτε πρῶτον,

Καὶ τὴν λύρην ἀπασαν.

Imént elváltoztattam a' húrokat,

Az egész lantot.

πρῶτον nem *imént*, azaz immost, előbb, hanem minap; és *πρῶτον* nem *húr* szorosan, hanem ideg; καὶ kimaradt, itt szükséges kapocs. Tovább:

Κἄγω μὲν ἥδον ἀδλους

Ἡρακλέους λύρη δὲ

Ἐρωτας ἀντεφώνει.

'S tetteidet magasztalám,

Heracles! de a' lant

Előmben *) csak szerelmet zenge.

Κἄγω μὲν kimaradt, az első egészen, μὲν pedig s-sel van, nem szorosan ugyan, de helyesen fordítva, mely formának varázseréjét írónk, ha részint észrevétlen is, érzik 's gyakorolják. Magasztalám több ἥδον-nál; ἀδλους *viadal* vagy *vita*, nem *tetteidet*: e' szóval emlegetik a' hellen írók Heracles' tizenkét vitáját; 's itt Anacreon nem a' bevérgzett tettről szól, hanem a' feladott 's elkezdett és folyt tusáról. A' három vers' magyarja egészben erőtlén, hatástalan, mert példánya' antithesisét, kihagyások miatt, nem festheti. Anacreon itt kettőt mond: először, mit *akar* ő; másodsor, mit *akar* lantja. Fordító mással ügykezett hatni, t. i. apostrophéval Heracleshez; de szerencse nélkül: mert az utolsó három versre hagyta Anacreon e' figurát; különben, ha itt is használná, dala' kifejlését fösztja meg erejétől. Általan, a' hellenek igen gazdálkodva bántak a' beszédfigurákkal; a' „koronáért“ czimű első híri beszédben csak *átmegyek* (más tárgyra) ígét ejte a' szónok, 's már ellene zúdultak a' criticusok, mikép mert ő beszéde' kezdetétől nem messze tropust használni. Annál kerülendőbb illy kicsiny dalokban a' satietas. Látni fogja az olvasó, hogy a' szépségnek ott van egyedül helye, hová Anacreon halasztotta, a' következőkben:

Χαίρουτε λοιπὸν ἡμῖν

Ἡρώες ἡ λύρη γὰρ

Μόνους Ἐρωτας ἔδει.

Azért éljetez boldogul,

Hősek! a' lant

Egyedül csak szerelemtől hangzik.

Azért toldás, λοιπὸν kimaradt, mint γὰρ is. Legszembetűnőbb azonban a' χαίρω igénck *éljetez boldogul* másolata. Ez valóban németes. A' leírt görög ige üdvözlő szava volt találkozás-kor mint elváláskor, levél' kezdetén szintűgy mint végén, a' hellenek; 's mit kell mondanunk olly nyelvről, mely a' legnagyobb örömet és fájdalmat ugyan egy szóval képes kifejezni, 's népről, mely egy rövid ígét úgy tud szokássá szentesíteni, hogy abban két ellenkező indulat nyilatkozzék? Tudjuk a' könyvek' könyvéből, hogy ez igével adatott az első, legjobb hír nemünknek, és Platon' Phaedonában ezzel bucsuzik barátaitól Socrates.

*) Előmben zeng, németes; hívebben: De a' lant csak Erosokat feleselt.

Ha valahol, itt várjuk a' fordítóktól, hogy nyelvünknek használjanak; mondom, hasonló rövid tartalmas kitételek' honosításában. Ez csak kétkép sikerülhet: ha vagy népi formákat keresünk a' nyelv' kincstárában; vagy, ha nem lelünk, újítunk. Az evangéliom' találkozási *χαίρω*-ját derékul adá a' magyar fordító, noha *üdvöz légy* helyett is jobb volna egyetlen szó; Anacreon' *χαίρω*-ját, az elválásit viszont úgy látjuk Kazinczy' verselésében, hogy kifogást vakságnál (gyéb) nem vehet ellene, okkal csak csodálni és szeretni lehet a' haimvaiban is nagy költő' újítását; ő a' legközelebb leírt két első anacreoni verset így hagyta meg:

BUCSÚ tehát örökre,
Nagy bajnokok, tinéktek.

Könyvünkben az *életetek boldogul hősek*, azon kívül hogy nem magyar nemzeti szólás, azért sem javallható, mert Atridák, Cadmos, Heracles hősek a' boldogok' szigeteiben, vagy hol, különben is boldogul éltek Anacreon idétt már.

Most olvassuk Vajda', utána Kazinczy' dolgozatát.

Megénekelni vágyom
Cadmost, az Atridákat:
De lantomon a' húrok
Zengnek csupán szerelmet. —
És húrokat cseréltem,
Változtatám a' lantot,
'S magasztalám Heraclest:
De újra csak szerelmet
Zengett előmbbe a' lant.
Nyugodjatok, vitézek,
Békébe', mert ez a' lant
Zenghet csupán szerelmet.

Hol a' prósa útjában nem állt a' költőnek, hol szellemi rokonsága vezeté az eredeti' titkain át, ott hivebb, természetibb, szebb a' dal; kivévén a' prosodiai szabadságokat, mellyek illy szende költeményben igen hőkkenetnek, és e' nyelv elleni vétket: *Mert ez a' lant zenghet csupán szerelmet*; mint ha Anacreon így szólt volna: Csak az én lantom énekelhet szerelmet, másé nem. Kazinczy „Poetai berkében“:

Fegyvert akartam én is
'S csatákat énekelni.
De lantom énekemre
Mindig felelt szerelmet.
Új hűrt 's igát! kiálték;
'S új hűrt 's igát tevék rá,
'S teknőt is újat, és így
Kezdem el Herculesnek
Nagy tettit énekelni.

De lantom énekemre
Ismét felelt szerelmet.
Bucsú tehát örökre,
Nagy bajnokok, tinéktek!
Mert lantom énekemre
Mindig felel szerelmet.

Kettőt károllok itt: hogy illy fordító' kezében sem tudott a' nyelv másként simulni, mint „Mindig felel szerelmet“; és, hogy ő köztünk nincs! „Kazinczy egészen szabadon bánik franczia eredetivel. A' nagy vigjátékirókat, egy Aristophanest, Shakespeart, Moliéret, 's általán, hol nem csak a' helyzetekben, hanem a' characterekben, 's a' characterek' kifejezésformáiban van a' comica vis —, *nem lehet, nem szabad szorosán fordítani*. . . Hogy illy fordítóban egy pár szikrának kell lenni eredetie' szelleméből, magában értetik. Kazinczy Ferencz Moliéret *annyi sajátssággal*, olly, mondanám, genialitással *alkotja magyarrá*, hogy *rajta semmi fordítási zamat* sem érzik“ *). Ha néhány szót változtatunk, róla, mint Anacreon' első 's még néhány dala' áttevőjéről, szintezek ismételhetők. (*Vége következik*).

Életírás.

Kölcssey Ferencz' gyermek- 's ifjúkori életrajza, 's néhány eredeti levele. Jegyzésekkel kiadja Kállay Ferencz, stb.

(Vége.)

Kilencz levél közöltetik, mellyek' elseje adat nélküli, de kiadó' jegyzése szerint 1813ból való, midőn Kölcssey még Almosdon lakott; az utolsó, apr. 1816. költ. Pozsonyt K. először 1814-b. látta, midőn oda egyik öcscsét vitte fel, ki katonává lett; onnan Szemerét és Kazinczyt mene látogatni, kikkel a' nyarat 's az őst töltötte. Ugyan ezen év' végén osztózt testvéreivel, minek következtében 1815' nyarán már Csekén találjuk, honnan a' kis gyűjtemény' utolsó levele is szól.

Ezen időkörbe három, Kölcssey' életére elhatároló körülmény esik. Ő szeretett, 's mint levelei 's a' kiadó' egyik jegyzése sejdítettik, szerencsétlenül; továbbá ez időben történt, fellépése a' literatúrában; végre ekkor határozódott el, osztály után, praesuntiv jövedője, melly — hivatal nélküli falun gondolkodás volt.

Lelke ez egész időben körül fátylozott, gyakran mély búkomorságba, életunalomba süllyedt. Ő, ki annyiak felett szeretet- és szeretettetésre született, elveszté, vagy távol esett, vagy csatlakozott azokban, kiket szeretett; ő, az eszmecsere és baráti társalkodás után vágyódó, unalmas magányra volt kárhoztatva; ő, kinek keble hathatás után dobogott, elhagyatva sinlett egy rideg lakban, mint

*) Figy. 1839. 331. szel.

a' lant, melyhez nem nyúl értő kéz. Tehát fogékonyság, és semmi táplálát; vágyak, kielégítés nélkül; ösztön cselekedni, mező nélkül.

Halljuk helyenként őt magát.

„Te — így ír, 1813-b. — elébb mentél az uton, mellyel régen elindultál, 's szebb lett rajtad a' szín, mellyel az előtt is csak ugyan bírtál. Engem más útra mozdított a történet. Thecámban könyv helyett már most nyereg szerszám áll. Mivelvetni ugaraimat, lovaim 's ökreimről gondoskodni, 's küzdeni ezen emberekkel, kik tőparton 's szalmafedel alatt laknak. ezt kell csinálnom. Nem szabad rajtam nevetned, mert én mind ezeket gazdai komolysággal csinálom“. — De akkor még a' szükség ezt csinálni nem volt olly parancsoló; máskép hangzik a' *VI. levél, dec. 17. 1814*ből: „Nem írom neked, hogy az osztályban mint érzem magamat, 's mint érzem abban, ha látom, hogy itt a' *gleba* mellett kell maradnom, ha életem' legfőbb javát, a' függetlenséget elérni akarom“.

„Nem éltem rosszabb óráit életemnek — így a' *II. lev., márt. 1814.* — mint elmented óta. Ritka levelek barátimtól, ritka kedv írni 's olvasni: képzelted sorsomat! 's azon órák, mellyeket a' derek Úzával töltök el, inkább fájnak, mint kedvre hoznak. Egy illy ember méltó, hogy ura legyen a' sorsnak, 's ime a' helyett szenved terheket, mellyeknek ő nem oka“.

U. ott. „Az én állapotom olyan, mint ki a' forráság miatt eltompul; elaludt bennem a' genius, 's talán sok időre, 's minden csak úgy illet meg, mint a' félálomban hallott szózat. Ne vess, édesem, mert lakolok, hogy a' poeta lelket tiz évvel ez előtt nem fojtottam el“.

III. lev. husvét 1814. „Medicus*) nem jött vissza Ámosdra, még Pesten hagyta el neveltjeit, 's generál b. Vaynéhoz, ki, mint ő, Carlsruhéból való, ment jobb napokat élni, mint azok közt élt. Ámosdi unalmas lakomban jól esett olly személylyel találkozni, mint ő volt, azon érzésekkel, azon kulturával. Levelét Cs*hez olvastam, mellyben ezen kedvelt barátnejától bucsúzik: minő hév, és minő lélek!“

U. ott. „Könyörög az égnek, hogy boldogságodnak minél hamarabb részese lehessen. *Gyűjtani fogjuk egymást, vezetni, tanítani, 's egyszer ismét elementumunkban leszünk, mint az unalmas Debreczenben néhány évek előtt: de nagyobb érzésekkel, nagyobb kinézésekkel, 's több foganattal is talán önmagunkra nézve, 's másokra nézve“.*

IV. lev. Pozsony, jún. 1814. „En most, óh, olly beteg vagyok!“... „Ha lehetséges, három hónap alatt ismét feljövök, láthatlak-e majd akkor?“ — (Kállay akkor Bécsben volt). 'S néhány sorral alább: „Feri, Feri, én félek, hogy többé nem látjuk egymást! En érzem, hogy az én időm ide 's tova betelik; ah ollyan rosz volt itt ezen nyomorult életben, 's mégis ollyan jó! — Meghalni, édes barátom, ezen gondolat annyira mindennapi, és mégis mindig új, mindig szokatlan. Nincsen talán senki, a' ki kevesebbet vesztené az étellel mint én, és én is olly sokat veszték. Egyedül va-

ló örömeim azon kevés órák valának, mellyeket a' ti karjaitokban, a' barátság 's szerelem' karjaiban töltöttem, 's nem vérvök voltak-e ezek is? Ó, ezen szív, ezen szív! Ki bír eléggé mester kezekkel felfejteni, ha a' boldog és kínos pillanatokban a' kéj vagy a' fájdalom-e az, mellyet leginkább kell éreznünk? Felbe kell szakasztanom; gondolatom' rendetlensége bizonyítja, hogy mostan nem vagyok magamé“. — „Öszvetört szívvel és testtel, de külsőkép nyugodtan, indulok haza. Ó, ha ezen június nekem a' legutolsó lenne! hidd el, hidd el, hogy örömmel megyek által oda, hol többé semmiről sem tudok, és mégis úgy szeretnék itt maradni, itt, hol annyi kínaim valának“. E' levél — jegyzi meg Kállay — a' huszonnégy éves Kölcey' szerelemhánykodásainak magyarázója; ő különben is mélyen érzett mindent, a' csalódások és kétszínűség keserves sebeket ejtettek rajta. — Alább azonban, *V. lev. Péczel, júl. 1814.* ezt olvassuk:

„Lelkemnek legmélyebb nyugalmaival jöttem el Pozsonyból; azon egyetlen órán, mellyben utolsó rendeimet hozzád írtam, valek elkeseredve. Okát csak összetett környülményekből tudnám kimagyarázni: de az igaz, hogy *azon érzemények most gyakrabban fognak elő.* Azt gondolnád, hogy szerelmes vagyok; nem, én nem vagyok az; a' passiók keresztül mentek már rajtam, 's a' huszonnégy éves férfiú fentebb 's nehezebb tárgyakért esdeklík. Jaj neki, ha esdeklése nem lát teljeseledést! A' gyermek és az ifjú kialuszsza bánatjának részegségét, 's új tárgyakban veszti el magát. A' férfiú nem feled többé, nyugodt külsővel, de terhének nyomását mélyen érezve megy utján elébb elébb, 's a' köz ügy iránt való forráság, 's a' tiszta szépnék 's a' tiszta jónak ideális érzete úgy hagyja el lassanként, mint a' növendéket a' gyermeki *Unbefangenheit*“.

„Hagyjuk sorsunknak, hogy akarjon, hogy munkáljon. Hajdan csapongó phantasiával 's lán-goló kebellet azt mondok, hogy szabadok vagyunk, 's dölczegségünkben hódíthatatlanoknak tartók magunkat, mint a' görög poeta Minervát festi. Ideje éreznünk a' jármot, 's ezen érzés a' mint egyfelül aláz és lever, úgy másfelül nyugodtan tanít túrni, 's magunkat megadni“.

A' huszonnégy éves ifju már a' multban keresi örömeit. „Hidd el nekem, 's te tudod is azt már, nincsen szebb kora az emberiségnek, mint az első ifjuság' évei. Azon lánczok, mellyek akkor köttetnek, nem szakadnak el örökké, mert nem a' világban kerestünk még akkor barátokat, hanem barátjainkban leltük fel az egész világot“. A' jóvendőség bizonytalan 's komor vonásokban borong előtte: „Most már osztozom testvéreimmel. Mi fog ez után velem történni, bízom a' sorsra, mellynek keze súlyosan áll felettünk, 's bár nyomjon, üldözzön, de csüggedni, hidd el, nem fogok. Az vagyok most is a' ki voltam, de kevesebb zavart, de csendesebb érzésekkel. Inkább sentimentál, mintsem Goethehez, inkább Epicurier (?) mint sem Schillerhez hasonlitsam belsőmet, bizonyos férfiúi vídám csendességet érzek magamban“.

A' Csekére költözés állapotján nem javított. *VII. lev. N. Károly, máj. 1815.*: „Az én lakom

*) Egy bádeni születésű nevelőné.

nem Álmosd többé, 's nem Pozsony, hanem Cseke, a' puszta, magányos falu Szatmárnak végső szélein... Álmosd, a' mi unalmas Álmosdunk kipusztult. Mert hogy az öreg Cs* meghala, azt nem nevezem pusztulásnak; de hogy Medicus elment, hogy a' szeretetre méltó Zsomboryné sirba tétetett, azt érezni fogod te is. Miért élünk, édes barátom? hogy játéka legyünk a' sorsnak, 's hogy szép kötelekeket fonjunk, melyek eltépasszenek, 's azokat, kik méltók valának tőlünk becsülni, egyenkint ereszsziuk sirba, 's utoljára magunk is elmenjünk? Visszahozom elmémbe mind azon vidám képeket, melyek valaha mulattatának, mind azon vidám képeket, melyek a' görögöknek még sírköveiken 's hamvedreiken is állottanak, mind hiában! A' gondatlan vidámság' szép kora visszahozhatatlan röpiült el, 's *félő nehogy Werthert kelljen követnünk*, 's Homér elvetve, lelkünk Ossiánnak bús képeiben süllyedjen el".

Es VIII. lev. oct. 1815.: „Erölködném örömeiket venni ezen nyomorult szűk életből, de félő, hogy ez mindig így tart, mint eddig tartott, 's ez a' *lélekvesztő sentimentalismus, mely neveltetésemnek 's környülményeimnek következése, soha sem fog belőlem kifogyni*. Csudálnád, ha látnod lehetne elválásunk óta mint változtam el. *Keserű vagyok, és csaknem mysanthrop. Isten tudja, mi lesz még ebből!* — A' körny, melyben lakom, el van dugva szem elől, szép, de vad 's *felette magányos*. Egyfelül a' Tisza foly, másfelül a' Túr, mely itt amabba szakad, 's minket a' torkolatban hagy laknunk. Egyfelül nagy erdők körítnek, másfelül nyílás esik, 's láthatárainkat a' máramarosi hóhérczek határozzák. Nem poetai hely-e, édes barátom? *csak az a' baj, hogy nekem emberek kellene, nem lélektelen szépség*. Gyakran gondolkodom azon változásokról, melyeken egy emberi léleknek keresztül mennie kell, míg egyszer megérve vagy meg nem érve a' testből kiszáll. Gyermeki éveimben, midőn a' poetai szellem magát lejjebb jelentette, milly kedvellője voltam a' magánynak!... Most sem szeretem a' tolongást, most is futok az idegenek elől, most is ülök gyakran elnémulva barátaim közt is, *mégis terhemre van ez a' magány, ez az elhagyatatlanság*“.

IX. lev. Cseke, apr. 1816. „Megment az ég, édes barátom, minden rosztól, mely belőlünk a' társalkodni, barátkozni ohajtást kioltaná, *mert magában és magának élni egyike a' legnagyobb szerencsétlenségeknek*“.

U. ott. „Azt mondja La Bruyère, hogy a' ki valaha nagy lépéseket tett a' szerelemben, az a' barátság' örömeiről nem sokat fog tartani, 's megfordítva, a' kinek szíve a' barátságért lángol, az a' szerelemben mélyen soha nem fog ereszkedni. *En az utolsó classisból vagyok*“.

Kiszemeltem a' nevezeteseb helyeket, melyek Kölcsenyk' lelkületét a' felvett időkörben festik; bennök alkalmasint megjelöljük borongása' kulcsát, 's e' korszakból maradt versei alanyos értelme is világosabb lesz. Látjuk, mikép ő mélyen érző kedély volt, szenvedőleges inkább, mint magából kiható; lélek, mely nem maga teremte magának körülményeit, hanem alattok mint egy végzet' suly

lya alatt görnyedt; kebel, teli szeretettel és vágyódással viszontszeretetért, de mindig távol azoktól, kiket ohajtott; növény, éltető nedv —, tűz, táplálát nélkül, magában emésztődve. E' lelkület idővel változott; de én itt nem élettörténetet írok, 's így menjünk át még azokra, mik barátunkat mint író t illetik.

A' II. levélben, *Álm. mart. 1814.*, a' valóság' philosophiájáról irt azon értekezéséről van szó, mely tizenkét évvel utóbb az Élet és Literaturában jelent meg. 'S itt egy hely találattja el velünk, miért ő álmosdi magányában, tudományos foglalkodásait kevesebb folytonossággal üzte: „*Könyveket, melyekre utasítasz, nem kaphatok*“. Azon kívül hibázott — mire ő olly igen szorult — a' külső ösztön, buzdítás, egy literaturai szebb jövődönök biztos reménye, a' haza' köz részvéte, értő barátokkál folytonos közlekedés: 's így, mit ez időkből birunk tőle, kétség kívül inkább keble' szükségéi' kielégítésére volt írva, mint a' literaturának.

Szinte *Álmosdról, dec. 1814.* ezt írja többi közt: „Ah, itt az út, hogy koszorúkat szedjünk mint Ariost, 's ki fogná az ő koszorúit magyarjaink közt inkább szedhetni mint én? *De nincs ki előálljon felnyitni a' verőcsét, mely bennünket a' pályautól zárva tart, 's azt felnyitni nem adutott az énekesnek; mert bár szabad ő magában, és hódíthatatlan, de van mégis, a' mitől függenünk kell, mint az olympiai bajnok a' bírótól, 's ezen bíró nem egyéb, hanem a' közhír, a' dicsőség*. — Mosolyogjon bár rajtam a' hideg, a' száraz philosoph; a' hideg, a' száraz philosoph nem tud ahhoz: de egy Newton, Franklin és Kant meg nem elégedve szállott volna sirjába, ha nem lettek volna bizonyosak a' jövődő hír' halhatatlanságáról. És Homer 's Pindar és Shakespeare 's Goethe tettek volna-e lépést a' pályán az örök dicsőség' bizonyos reménye nélkül? Nem léptek volna-e e' nélkül úgy vissza, mint köztünk százanként visszaléptek; mint visszalépett Baresai, Bessenyei, Báróczi, mint Szemere 's mások? *Hallgassatok, ezt mondá nem régen jelenlétemben egy öreg pap, mert ha figyelem nem leszen, egy szót sem fogok szólani*. Valóban neki igaza volt“.

Különösen látjuk Kölcseny' critical pályáját motiválva a' VII. levélben, máj. 1815.: „Azt író, hogy küldenék neked újabb munkáimból, 's kezdjem el írói pályámat. Ha tudnád, mint vagyok én, nem irtad volna egyiket is. Elroncsolt szívvel 's eltépett gondolatokkal, e' mellett illy ingereltetésben mint minden hozzám hasonlók illy környülményekben vagynak, lehet-e egyebet írnom recenzióknál?“

„Megérítek, hogy én még gonoszabb leszek mint Beckers, és százszorta kegyetlenebb mint Schiller, 's kevesbbel gondoló mint Kazinczy, vagy maga Klotz. Igen is; *azon az úton vagyok épen, melyen Klotz, 's azt könnyen megmagyarázhatod magadnak, ha gondolóra vesszed, hogy én ronsseauai characterrel bírok, de iskolai neveltetésem volt, 's a' criticát legelőször is a' gonosz lelkü Voltáirtól tanultam, v. kellett tanulnom*“.

„Rossz jelek, édes Ferim! de a' mi már meg-

történt, annak következtetéseinek ugyan lehet változtatni, de azokat eltörölni nem lehet. Csokonainak recensióját már elküldtem Döbrentének, sőt már a recensiónak recensiójára is feleltem, 's mint gondolhatod egy recensensről, egész fejességgel. Jaj annak, ki anticriticát mer írni erre, vagy a' jövőnd recensiókra! Nem-e, hogy jó utat találtam az infallibilitás megszerzésére?"

Nyomtatva azonban recensio és recensio recensioja csak néhány évvel utóbb jött ki a' Tud. Gy.-ben. Más nemű criticali dolgozat alatt jelent meg Kőlesey' neve először. *VIII. lev. Cseke, oct. 1815.*: „Egy bohó könyv, Felelet a' Mondolatra jött ki nevem alatt, Szemerétől és tőlem; ha meszsze lakodba elérhet, olvasd és nevéss. Ez a' bohóság tavál Péczelen készült; most nem készítek semmit; az istenné futja az olly helyeket, mint ez“.

Fel évvel később, *IX. lev.*, írja: „Ha kérded, mit művelek én itt? felelem: igen keveset, mit a' legközönségesebb ember is ne csinálna. Literátorságom is most csak abban határozódik, hogy az ellenem (az Antimondolat) készülő irásokat várom, melyekre fogok-e felelni vagy nem? azt legjobban tudja az ég“.

'S így ismét egy, a' literaturai pálya' megtérésére, tudomány- és izlésben útnutatónak temett, nagy tehetségű és készületű férfiút, ifjusága' legszebb, legerőteljesebb és függetlenebb éveit lelki tépetések között látjuk elveszteni, az ügy' pótolhatatlan kárára. Azonban e' kép, bármely szomorú legyen, úgy is mint egy valódi emberi érdekű egyediség' tükré, de főleg mint előjárója egy deültrebb, sőt ragyogó férfi kornak kettős érdemű; 's szükséges kiegészítője Kőlesey' nevezetes pályája' történetének. Az egy tartalmas beszéd' első része, mely nélkül a' többi nem érthető.

Külsőjét szébbnek ohajtottuk. Illy ereklők férfiasabb alakot érdemeltek, valamint tisztább, 's mindenképpen felett nem illy, hibákkal hemzsegő, nyomtatást.

D. Schedel F.

Magyar tudós társaság.

— Döbrentei Gábor reudes tag, mint a' régi magyar nyelvemlékek' szerkesztője, a' magyar tudós társ. jun. 17kén tartott kisgyűlésében jelentette: miképen a' kezelése alatt levő gyűjtemény Sopron vmegye' levéltárából 17 darab másolattal (1579—1599), gróf Károlyiak' levéltárából 4 darabbal (1512—1549), a' pannonhegyi sz. Benedekiek' főapáti házi levéltárából 2vel (1541—1589) 's 27tel a' XVIIik századból; sz. kir. Lőrcse városából 26tal (1542—1565), a' jászai országos levéltárból 17tel, Szepes vmegyéből 85tel (1601—1625) növekedett újlag; mely alkalommal az ülés azon hazafiúi lelkű férfiaknak, kik a' szerkesztőnek ezen irományok' akár kikeresésében, akár lemásolásában, vagy megküldésében segédelmére voltak: névszerint Marton György Sopron vmegyei alispán, Tatai János lövői plebános, Walther László l. t., Kovács Tamás pannonhegyi főapát, Czínár Mór sz. Benedeki apátúri titoknok, Fabriczy Sámuel l. t., Richter Alajos jászai prépost, Fedák Pál conventbeli jegyző, 's Engel Sándor főjegyző uraknak bazafiúi buzgalmaért

köszönetet szavazott. Pesten a' kisgyűlésből, július 8án 1839.

D. Schedel F. titoknok.

Literaturai mozgalmak.

— Budán, a' m. kir. egyet. bet. megjelent: 1. *Munkálatai a' pesti nevelendék papság' magyar-iskolájának.* Hatodik kötet. A' Primás ö Hg-sege arczképevel. n8r. VI és 346 lap. Ára 1 ft. Az eredetiek közt köz érdekű Széchenyi György esztergami érsek' élete, 's örömmel vettük a' szérenyén úgy nevezett „Egykét szót magyar iskolánkról is“. — 2. a' *Magyar Kövy*' második füzeté, vagyis 145—320 l. Ára 1 ft.

— Pesten, Trattner' bet. megjelent: 1. *Kolozsvártól Grétzig hajózható, országos nagy csatorna'* tervének, és a' földszin 's folyóvíz-ág' ótalmi elvének rövid előadása. Eredetien szerzés *Beszédes József*, Arad vmegye' tbirája, kaposi és sárvízi, balatoni, kőrsi és berettyói igazgató vízmérnök. Hartleben K. A. tulajdona. n8r. 68. lap. — 2. *Gazdasági tudósítások*, kiadja a' Gazdasági-Egyesület, bizottsági ügyelés alatt szerkeszti *Kacsóvics Lajos*. Harmadik évi folyamát' 2d. füzeté (sor szerint VIII.). n8r. 128 l. (a' négy füzetű évfolyam' ára 2 ft ep.). Értekezései: általános jegyzetek Nagybritannia' földmíveléséről angolb. Tóth Lőrincz; napraforgó' míveléséről, Toma Pál; csonttrágya; kukoricza' mível. és több oldalú haszonvételéről; marhapestist enyhítő bálnásmódról, D. Havas Ign.; angol-magyar egyesülésről a' gyapju 's egyéb természetnyenyek' minél könnyebb 's nyereségesb eladhatásának megalapításául, A. Balogh Pál; szénatakarításról Nagy Ign.; búzaüszög, Mándy Péter. — 3. *Tud. Gy.*

IV. vagyis aprilisi füzeté, melyben Németh János gyarmati plebános az Árpádok 's vegyes házak alatti magyar kereskedés' történetét kezdi meg, 's egy névtelen a' természettudományok' sebes haladása' okait vizsgálja. A' liter. részben az academiái Zsebcsótár piszkoltatik, 's Fejér György Palacky' Cseh történetei' folytatását bírálja. Végül Vass László kanonok és híres prof. nyilatkozik a' Szion mellett járó Anastasiában tilalma ellen kiadott egy dolgozata' ügyében. — 4. A' *Tud. Gy. V. füzeté*; melynek legerőteljesebb cikkelye Gyurikovics György a' fél harminczadáról, mint a' haza' védelmére szánt köz jövedelemről a' XVII. században. Kiss K. hadi aphorismákat közöl, 's egy csillagos úr (*) a' nyelvek és nemzetek' életéről és haláláról, folytatólág a' burgonyáról, 's végre a' fensőbb ismerő tehetségek' viszonyairól az organicus élethez, értekezik. A' literaturai részben Fejér Gy. Kiss Balint' magyar régiségeit bírálja, 's Kállay D. Balogh' úgy nevezett criticali jegyzeteire felel. Egy hely, ujsági tekintetben különösen érdekes: „Úgy hiszem, nem sokára fog ütni az óra, melyben Balogh Pál ur' spinozismus' magasztalásai, a' pantheismusról írt újabb pályamunkák' megjelenése után a' magok semmiségükbe visszadűlnek“. 122. l. — 5. *Magyarország' 's a' hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapota' statistikai és gographiai tekintetben*, IVd. kötet, mely a' tiszántúli várme-gyékét foglalja magában (ohajtottuk volna ezek

közt az Erdélytől visszakapcsolt részeket is fel-
találni), 480 lapon.

Beimeltől még jun. 23. vettük májusi és júniusi
füzetét *Guzmics' Egyházi Tárnak*, illy fog-
lalattal, május: 1. Mi oka, hogy századunk er-
kölcstelen gyermekekkel annyira teljes, és mi ál-
tal lehetne legbiztosabban az elfajultságnak gátot
vetni? Briedl Fidé. 2. Husvétii beszéd, Sz. L. 3.
B. Szepessy Ign. élete Hőbe Károlytól. 4. Nép-
babona Angolországban, ném. Briedl. 5. Hazai
literatura: hét hittud. munka' ismertetése Guz-
micstól. *Junius*. 1. A' munkás lelkipásztor' hatás-
köre az elemi népiskolában, Nemeth Ján. 2. Hin-
du zárandokok, ném. Briedl. 3. A' veszprémi szé-
kes egyház' leírása és csinos *rajza rézmetszet-
ben*. 4. A' kereszttyénség' legregibb temploma,
ném. Briedl. 5. A' cath. egyház' állapota Skóciá-
ban, Guzmics. 6. Külf. literatura, Guzmics. Aján-
dékul az idei első felévi (6 füzetből álló) kötethez
adatott még: *Predikátor (népszónok)*. [A' bib-
liából fordítva]. Az E. T. olvasóinak ajándékul.
1839. Pesten, Beimel' bet. Sr. 37 lap.

Ugyan ott: *Az út, igazság és élet*, vagyis
a' megváltó' szelid lelke szeretetben és igazság-
ban, mellyet több beszédekben hallgatóival ismer-
tete *Gasparich Kilít*, sz. Ferencz rendi szerze-
tes és hitszónok. n8r. XX és 201 lap.

Egerben, az érseki lyceum' bet. megjelent:
Az egri fürdők orvosi 's helyleirási tekintetben.
Irtá *Fejes Mihál*, orvos D., t. Heves 's Külső
Szolnok t. e. vármegye' tisz. physicus. Sr. 84
lap. Ára ?

— A' pesti Tageblatt szerint Kölcsey Ferencz'
minden munkái' pompás kiadását, Heckenast' költ-
ségein, báró Eötvös József, Szalay László és
Szemere Pál' kezeikből veendjük, mellyhez lite-
raturánknak szerencsét kívánhatunk.

Dramai literaturánk' újabb szaporodásai: *Szig-
ligeti* „Romilda“ című szomorujátekot irt, melly
eddig már kétszer fordult meg a' színen; *Gaal*
egy bohózatot dolgozik „Kuruczvilág“ czímmel,
mellyben az ismeretes „Hodviz-parton hódvilágon
1777. született Berei Farkas András“nak is jutott
szerep. *Nagy Elek* Dumas' 5 felvonásu drámáját:
Mademoiselle de Belle-Isle, fordítja; *Szenvey*
Schiller' Orleansi szüzét végzi, 's *Vörösmarty*
„Az áldozat“ című szomorujátekát a' magyar elő-
időből; *Vajda* Shakespeare' Romeo és Juliáját
készül adni, mellynek verses fordítása *Náray An-
taltól* az academia által nyomtatás végett elfo-
gadva, még ez idén menend sajtó alá.

Szabó István guszonai plebános, a' Kassán
megjelent görög anthologiai virágok', 's az aca-
demia által legújabbban nyomtatás végett elfoga-
dott „hellen szonokok“ szerencses fordítója, *Aes-
kines szonok' beszédei* magyartítását fejezte be;
's több idő óta az *Odyssea* fordításával foglalatos.

— Budán, az egyetem' műhelyében legújab-
ban *D. Mocsy Mihálynak* az academia által külö-

nös javalással elfogadott pályamunkája ment sajtó
alá, illy czímmel: *Elmélkedések a' physiologia'
és psychologia' körében, különös tekintettel a'
polgári és erkölcsi nevelésre*.

— A' *Rajzolatok* e' félév' kezdetével politi-
cai újsággá változtak által. A' kiadó többi közt azt
mondja első cikkelyében „hogy *szükségesek a'
reformok a' státusban, ha azokat az idő' szük-
sége kívánja*“; miből a' legtermészetesben követ-
kezik, hogy miket az idő' *szüksége nem kíván*,
nem szükségesek. A' nélkül, hogy e' tételek' böl-
ceségét felszegetni akarnók, kérjük a' kiadót,
miképen a' literaturában is csak ott tegyen refor-
mokat, hol szükség, 's azért, ha ezentúl is jónak
vélelnd valamely cikkelyt az Athenaeumból ki-
rni — mint első számában a' *peterdi jégesőről*
szólóval tett *) — rajta olly, teljességgel szükség-
telen reformokat ne tegyen, mint midőn közlönk'
kiirt nevét („Tarczy Lajos“) T. S-sé reformálja.
Az illy reform a' közönség' mystificatioja, mely-
lyel az mondatik, mint ha e' cikkelyt a' Rajz-
nak egy T. S. uram irta volna, holott biz azt Tar-
czy Lajos, és csak ugyan az Athenaeumnak irta.
Illy uton az ismeretes 26 szám szépen meg fog
szaporodni! 'S azon kívül a' dolognak még némi
eltalajdonítási szaga is van. Pedig mind kettő igen
szükségtelen neme a' reformoknak, literaturában,
's úgy hiszszük, státusban is. Itt is, ott is
őszinteség, egyenesség és becsületesség az, mit
az erkölcsi törvény, 's *minden* „*idő' szüksége*“
kíván. A' dolog magában csekély, de elv' dolga,
azért kívántuk érdekelni, 's lelkismeretességet
ajánlani a' meum és tuum' pontjában. Szerk.

*) Azóta a' Rajz. folytaták az idegen cikkelyeknek
tőlünk, a' Jelenkortól, Regélőtől, stb átvételét,
a' nélkül hogy forrásait említenék — az egy *Hir-
nököz* kivéve. Sőt, mi több, a' *Hirnök* a' mi
cikkelyünket is a' Rajz.ból veszi ki, 's jól tud-
ván [mert hiszen külön szemlét is tart a' la-
pok felett] forrását, a' Rajzolatokat idézi forrásul.
Mi nem illyesekkel keresünk becsét, 's ezt már
lapjaink' termézete is hozza magával; de kér-
dezzük: a' morálban milly név jutna az illy
procedurának? A' magában olly kicsi dolog egyebek
felett festi a' két újság' characterét.

„*Hivatalos levelezés*“ című cikke-
lyünket reg abba hagytuk, mert határozatlan ki-
fejezéseiben félreértésekre adott alkalmat, midőn
határozottabb formában megsértésektől kelle tar-
tanunk.

Igy történt, hogy m. évi, 47d. szám alatti
e' szavainkat: „*O. L. közleményei S. Pról*“ a'
kíváncsiság 's talán roszakarat is, így magyaráz-
gatta: Ormós László... Sáros Patakon s.b. Nyi-
latkoztatjuk tehát *dolgozó társunk* 's az *igazság*
tekintetéből, hogy vele ez úton egyszer sem
közlekedtünk, 's *ama betűk alatt egészen más*
személy dolgozatai értetnek. Szerk.

☞ Az Athenaeum 's Figyelmezőből meg teljes számokkal szolgálhatunk. Amahhoz sajtó
alatt *Ferenczy* újabb pásztorlyánya.

Nyomatik Budán a' magyar kir. egyetem' betűivel.

FIGYELMEZŐ

AZ EGYETEMES LITERATURA' KÖRÉBEN.

Kiadó szerkesztők

SCHEDEL, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ **BAJZA**.

HARMADIK ÉV

Pesten.

Julius' 30. 1839.

30. szám.

Tartalom. Hazai literatura. Egy pillanat mult évi literaturánkra. Vége. (*D. Schedel F.*). — Classica literatura. Anacreon' dalai Taubner és Vajdától. Vége. — Boethius, Horváth Dánieltől. — Magyar tudós társaság. — Literaturai mozgalmak.

HAZAI LITERATURA.

Egy pillanat mult évi literaturánkra.

(Vége *)

Történettudományunk még folyvást zsongéjében van; készületeink elégtelenek, köz táraink hozzáférhetlenek, a' történetírás' philosophiája nagyobb részt ismeretlen, végre holmi akadályok... A' ki tudna, nem igen mozoghat, 's ki mozog, nem eléggé tud — jobbára legalább. Azonban ez év sem folyt le történetünkre nézve minden haszon nélkül. Hullott néhány fővenyszem a' historiai rakárba, 's köztök aranyfőveny is. Első helytt Géva y Antal' forrásgyűjteménye érdemel említést, mellyből ez uttal két kötetet vettünk, 's bennök I. Ferdinand királyunk' 1530—1—2ki konstantinápolyi követségeit: milly fontosságuk azok történeteink' legtitkosabb bibéi' felvilágosítására, olvasóink a' Figyelmező' ismertetéseiből is gyaníthatják ¹⁾. Nyereség volt

ama XVII. századi pamphlet' kiadása is ²⁾ 's az Arpadia' némelly közleményei ³⁾. A' budai krónika' uj kiadása nem felelt meg a' várakozásnak ⁴⁾, 's Wathay Ferencz' naplója ⁵⁾ csekély fontosságu. Külön történetírási munka—mert itt általában csak külön könyvekről van szó—egyetlen egy jelent meg, 's az is életírás: Nádasdi Tamás' élete ⁶⁾, a' magát pályairása által az academia —, 's folyóirati cikkelyei által kétség kívül a' közönség előtt is észrevehetővé tett Horváth Mihálytól.

A' történettudomány' egyik fontos segéde, az ország- 's népismeret, szinte kevés, de jó munkával gazdagított. Illyenek Fényes' magyarországi földirása' folytatása (III. köt. Tiszán inneni vármegyék), P. Ge g ő Elek' moldvai utazása ⁷⁾, 's Szóllősi Ferencz' Napkeleti képei ⁸⁾. Végre földrajzi literaturánk Schedius' gyönyörű abroszaival, 's mellesleg Abaúj, Sáros és Zemplén' földkepeikkel is neveltetett.

Más, és valóban nem terméketlen mezőre tér szemlénk: a' mathesis és termé-

*) L. 437 's köv. szel.

¹⁾ Urkunden u. Actenstücke zur Geschichte d. Verhältnisse zwischen Oesterreich, Ungern u. d. Pforte, im XVI. Jahrhundert. L. Figy. 1839. 97, 262, 289 's köv. szel.

²⁾ 1839. 337. — ³⁾ 1837. II. 368. — ⁴⁾ 1839. 145. 179. 193. 213. — ⁵⁾ 1839. 143. — ⁶⁾ 1839. 129. — ⁷⁾ 1838. 811. — ⁸⁾ 1839. 17.

szettudományokéra. Amott, mellőzvéen Mendlik' gyenge számvetési kézikönyvét⁹⁾, vettük Vállas' Egyetemi számtudományát¹⁰⁾, Nagy Károly' Kis geometriáját¹¹⁾ és Astronomiai napkönyvét^{*)}; — itt mindenek előtt Tarczay Lajos' Természettana [II. köt.]¹²⁾ és Égrajza említendő — a' pataki „Fizika' rövid rajzolatja“ nem felelt meg a' czélnak¹³⁾. — A' gazdasági literatura Balásházy által gazdagított „A' háztartás' és mezei gazdaság' tudományával“¹⁴⁾; azon kívül e' szak' érdekeit a' Gazd. Egyesület' tartalmas folyóirata¹⁵⁾ 's Borsos' Ismertetőjének ez osztálya munkálták; emez főleg a' második félévben Fényes' szerkesztése alatt; ide tartozik még egy pár fordítás is, mint Wittmann' „gazdasági munkáinak egyik fürtje“, egy kis irat a' lenvetésről; 's mit a' nézetek' magasb szempontjánál fogva első helytt kell vala említeni, gróf Széchenyi István' Néhány szava a' lóverseny körül¹⁶⁾. — Az orvostudományok a' Bugát és Flór által feltámasztott Orvosi Társban¹⁷⁾ nyertek új és rendes organumot; rendszeres munkát Gebhardt Ferencz adott, Különös gyógyítástudománya' 2d. kötetében; és Réczey Imre, a' Sebészi műtan' alapvonalaitban; említendő még Czilchert' fürdő irata Szliácsról¹⁸⁾, orvostörténeti tekintetben Munde' fordítása a' vizgyógyról¹⁹⁾, diaeteticai szempontból a' „Pálinkakórság“ című oktató regény²⁰⁾, végre a' magyar orvosi iktató értekezések²¹⁾, melyeknek aránya a' latínokhoz 8:36, 's így az 1837. évi viszony (12:52) legalább fentartotta magát.

A' műtudományok, külön iránya szerint, két folyóirat jutott, a' Borsos' Ismertetője' politechniai része, második félévben D. Vállas által szerkesztve, 's Joo János' Héti lapjai²²⁾. Katona Elek egy „Kereskedés-tudomány' tanítókönyvét“ adott²³⁾.

A' classica literaturához tartozólag egyedül Boethiusnak egy újabb fordítását vettük, Horváth Dánieltől²⁴⁾.

A' szépliteratura' mezején száraz esztendő járt. Az Aurora elmaradt, 's vele sok nemű jeles dolgozatok' egész kötete. Lyrai

gyűjtemény kettő jelent meg: Tóth Lőrincztől a' Szívhangok, 's a' bajor király' nem jó versei, rossz fordításban. Almanachok 's folyóiratokban néhány dal b. Eötvös, Erdélyi, Garay, Kunoss, Sárosy, Sujánszky, Vachottól; 's románzok és balladák Kazinczy G., Pap, Vachott és Vörösmartytól²⁵⁾. Elbeszélés is, mely feljegyzést érdemel, kevesebb, mint az előbbi évben; a' jobbak: Csatóé: A' szerelemmel nem jó játszani²⁶⁾, Gaalé: A' bajvívók²⁷⁾, Jósikáé: A' hűden hív²⁸⁾, Kölcseyé: A' karpati kincstár²⁹⁾, Pap Endréé: Élő férj özvegye, Tóth Lőrinczé: A' gályarab 's leánya³⁰⁾, Vajdáéi: Mágusleány³¹⁾, 's A' két Bramin³²⁾. Külön kötetben csak Kazinczy G. adott novellákat [Tatár novellák]³³⁾, 's egy névtelen újra is Hugo V. Bug-Jargalt fordította, de más czim alatt³⁴⁾. Drama, noha készület és munkásság iróink között élénk volt, csak kevés jelent meg ez évszámmal, nevezetesen: Fáytól: A' közös ház, vígj.³⁵⁾; Horváth Cyrilltől: Kuthen kún király, szomorújáték³⁶⁾; Jakabtól az első eredeti m. opera: Csel; Karacs Teréztől: Játékszínterv; Nagy Ignácztól: A' hősök³⁷⁾; Sziligetitől: Dienes³⁸⁾, Gyászvitézek³⁹⁾, szomorújátékok; Vörösmartytól: Marót bán; fordítmány az academia' Külf. Játékszíneben: Schröder' zászlótartója⁴⁰⁾, 's a' pesti Ját. zsebkönyvben a' Wibourgi hotel⁴¹⁾.

Legélénkebb organuma a' literaturai munkásságnak, sok, tudományi fontossággal bíró dolgozat' raktára, ez évben is az időszaki sajtó volt, mely az 1837kihez mérve, ismét terjeszkedett. T. i. az akkor folyt 1) polit. újságokhoz egy járult, a' birodalom' végszélén, a' Bárczaságban: Erdélyi hírlap; 2) a' vegyes tartalmu melléklapokhoz: Századunk, és Múltató (ez az E. hírlaphoz); 3) a' tudományos lapokhoz a' Természet; 4) a' szépliteraturaiakhoz a' Lombok; 5) a' szakbeli folyóiratokhoz az egri „Héti lapok“ a' műtudomány és egyéb hasznos ismeretek' terjesztésére (e' három még azon évben meg is szűnt), az Orvosi Társ új folyama, 's társul a' Szionhoz: Anastasia. Ellenben, elmaradt végkép a' Minerva, és Schams'

⁹⁾ 1838. 357. — ¹⁰⁾ 1838. 521. — ¹¹⁾ 1838. 542. — ¹²⁾ 1838. 17. — ¹³⁾ 1838. 63. — ¹⁴⁾ 1838. 859. — ¹⁵⁾ 1838. 693. — ¹⁶⁾ 1838. 561. 657. 's 1839. 39. — ¹⁷⁾ 1838. 325. — ¹⁸⁾ 1839. 167. — ¹⁹⁾ 1839. 428. — ²⁰⁾ 1839. 63. — ²¹⁾ 1839. 410. — ²²⁾ 1838. 556. 724. 1839. 499. — ²³⁾ 1839. 63. — ²⁴⁾ 1838. 709. — ²⁵⁾ 1839. 494.

²⁵⁾ Athenaeum. — ²⁶⁾ Hajnal. — ²⁷⁾, ²⁸⁾, ²⁹⁾ 1837. II. 305—8. — ³⁰⁾ Ath. I. — ³¹⁾ Hajnal. — ³²⁾ Ath. I. — ³³⁾ L. Figy. 1838. 772. — ³⁴⁾ 1837. II. 584. — ³⁵⁾ 1837. II. 508. — ³⁶⁾ 1839. 31. — ³⁷⁾ Résztét' gyöngyei. — ³⁸⁾ 1839. 33. — ³⁹⁾ Ath. 1838. II. 20. — ⁴⁰⁾ 1839. 326. —

bortermesztési folyóirata ⁴²⁾. Az év' elejét számitott könyvek közül megjelent, mint már említettett, az Arpádia, történeti —, 's az Emlény és Hajnal, széplít. tartalommal. A' közhasznu kalendáriumok' száma a' Garasos tárral szaporodott ⁴³⁾.

Egy tudományos tartalmu folyó munka' említése van még hátra, melyet talán első helytt kelle felhoznom: a' *Magyar tudós társaság' Évkönyvei'* III. kötet, mely a' *Tudománytár'* ez évi folyamával együtt alkalmasint a' legnyomósabb szakbeli értekezéseket ['s beszédeket] foglalja magába ⁴⁴⁾.

— Záradécul még egy pillanatot nem magyar literaturánkra. Az jelentőségre és terjedelemre nézve folyvásti sülyedésben van. A' latin munkák közt három van csak említésre méltó: Molnár Titus győri prof.tól: *Instit. rel. christiano-catholicae*; Schneider Gáspár pécsi prof.tól: *Historia natur. generalis*; Reisinger János szegedi prof.tól: *Eventus memor. hist. univ.* ⁴⁵⁾; mint látjuk, mind a' három iskolai használatra rendelve, 's a' latin nyelv mind inkább már csak az iskola által tartva. A' németet még az élet, 's külfölddeli tudom. összeköttetés tartogatja: 's e' mellett is esztendő' leforgása alatt csak három munka akad belső becsű: D. Jankovich Antalé: *Pesth u. Ofen besond. in mediz. Hinsicht* ⁴⁶⁾, M. Rochel Jánosé: *Botanische Reise in d. Banat, és Bedaeusé: Die Wappen u. Siegel d. Fürsten v. Siebenbürgen* ⁴⁷⁾; — minden egyéb hétköznapi áru, vagy második kiadás ⁴⁸⁾. Az időszaki sajtó, mint egyik első szüksége időnknek, mutat ugyan még némi élénkséget, de minden saját és nyomósabb productio nélkül. Egyébiránt az 1837iki állapot ⁴⁹⁾ itt is megmaradt, kevés változással; t. i. a' zágrábi horvát lap illyrre lett, 's Brassóban a' magyar ikerlap mellett egy német is támadt, igen becses ⁵⁰⁾, és egy oláh. Ellenben, hosszas tengés után, a' pozsonyi latin ephemeriszek az év' végével pályájokat — végre — bezárták. — 'S adja az ég, hogy évenként mind inkább kedvezőbb arányt mutathassunk ki a' nemzeti 's az idegenféle literaturai mozgalmak

közt; 's [a] magyar nyelv, az értelmi munkaság' körében, minél előbb vetelkedő társ nélkül álljon!

D. Schedel F.

Classica literatura.

2) *Anakreon' dalai.* Fordította Dr. Taubner Károly. Kiadá egy toldalékkal Vajda Péter stb.

(Vége).

LVI. vagy utolsó dal „*Amor a' rózsák alatt*“, példányomban toldalécul van nyomatva Anacreon után, 's aegyptosi Julianénak czimzettetik; Anacreonéi' száma összesen 67, 's így sajátai maradtak könyvünkben ki. Mivel az előbeszéd így záródik: *Végezetül magunknak kedvet és erőt kívánunk több hasonló 's nagyobb munka' áttételére*, jónak látom, bár tövises utra indulék, a' felebbi ígérést bevégezni, ismételve: Észrevételeink nem fognak a' következő ígért, 's ohajtva várt, dolgozatokra hatás nélkül maradni. E' dal' eredetie 7 vers, prózája négy sor.

Στέφος πλέκων ποθ' εὔρον

'Εν τοῖς ῥόδοις "Ερωτα.

Egykor koszorút fonván,

Erost a' rózsák alatt lelém.

'Εν ban ben, nem alatt; πλέκω inkább fűzni, kötni.

Καὶ τῶν πτερῶν κατασχὼν

'Εβάπτισ' ἐς τὸν οἶνον.

Rögtön megragadom szárnyainál,

Üvegbe dobom a' csintalant.

Rögtön toldás; üvegbe nincs Anacreonnál, ő aligha üvegből ivott. Így hallók nem rég egy, még pogány romai császártól az ördög és pokol neveket. Βαπτίζω nem dobom, de mártom azaz meritem. A' csintalant toldás.

Λαβὼν θ' ἐπινον αὐτόν.

'S megiszom.

Helyes az 's kapocs; kettőt is képvisel, καὶ és δε szórészeket, 's teljesen kifejez. Λαβὼν kimaradt, αὐτόν is. Anacreon' képe sokkal elevenebb, színesebb; ő egészen magyarul dalá: borba merítem, 's fogom (kapom) megiszom.

Καὶ νῦν "εἶσω μελῶν μου

Πτεροῖσι γαρφαλίξει.

Most belőlről szüntelen

Csikland szárnyaival.

Καὶ jelentő kapocs kimaradt; belőlről toldás. Majdnem jól a' toldalék (Vajda):

Egykor fűzért kötözvén,

Erost lelém a' bokrok

Alatt, Azonnal őt meg-

Ragadva szárnya' végén

Boros pohárba hajtám,

*

⁴²⁾ L. bővebben 1838. 254. 474. — 1839. 46. 63. 167; 's vesd össze az 1837ki állapottal, 1838. 127. —

⁴³⁾ L. ezeket bírálva 1838. 47. — ⁴⁴⁾ L. az Évk. tartalmát: 1838. 339. a' Tudtárét 1838. 257. 421. 603 és 905. — ⁴⁵⁾ 1839. 215. — ⁴⁶⁾ 1838. 260. —

⁴⁷⁾ 1839. 10. — ⁴⁸⁾ L. 1838. 152. 168. 258. 372. 366. 882. — ⁴⁹⁾ 1838. 129. — ⁵⁰⁾ 1839. 168.

'S a' csintalant megittam.

Azóta ő belőlről

Szárnnyával egyre csikland.

VIII. dal, „A' rossz próba“, igen hibásan, sehogysincs fordítva; mondhatnók: Graeca fides. Lehetetlen a' prósa' menetelét versek szerint elosztani; lássuk a' hogy lehet.

„Engem már alig mászót Eros hyakintvesszővel magával futni hajta“.

Alig mászót Anacreon sem irt, sem gondolt, hanem χαλεπὸς Ἔρως ῥ' ἀπίζων van így elnézve. Magával futni hajta, jól van felvéve, de szerencse nélkül másolva. E' dal egyik világos példánya Anacreon' népszerűségének gondolatban, 's mert ez szóban nyilatkozik, nyelv 's kifejezésben is. Őt Eros játszani készíti magával, 's bizonyos hellennépi futásban. Igaz, a' szótárak συντροχάζω igének csak általános futás jelentést adnak; mint Riemer: Mit, zugleich, zusammenlaufen; de ki hihetné, hogy Anacreon, az öreg ember, amugy ok nélkül kergetteti magát? Ő, és minden hellen költész, az életből szedik képeiket, szavakat; a' kidolgozat aztán szellem' munkája; mintha épen rólok elméltében irta volna valaki: Il faut parler avec la vulgaire, mais penser avec les habiles gens. Egy népi játékra czéloz költünk; 's most nézzük körül magunkat, nincs-e gyermekeinknek hasonló népi játék? Göcsej' érdemes ismertetője (Tud. Gyűjt. 1838. VI. k. 13. l.) ezeket írja: „Közönséges játékok az ifjaknak a' karikázás, néhol a' lapdázás, kint a' nyáj mellett a' csürös és szőlős játék. A' serdülő leányzók majd hatost futnak, majd túróst, majd Sz. Ilonát játszanak.“... Tehát hatos futás. Ellenben Sándor István Toldalék szókönyvében, mintegy ritualis igével, *czikázni és cziczázni* a' leányok' játéka. Így ő: *Czika, czicza, bizonyos leányi játék: és czikázni, cziczázni, czikát vagy cziczát játszani.* 'S e' magyarnépi játékkal hatnók leghelyesebben kifejezni a' hellen népi συντροχάζειν versenyfutási játékot; így velősebb lenne a' dal: Engem zordon Eros hyakintvesszővel hajta magával czikáznom. Tehát aligmászásról szó sincs. — Következik: *Vad vizeken, erdőkön hegyeken szaladván* (τροχάοντα szerint és jobban, *szaladót*) *egy hidra szúrt meg.* Nagyon érzik, hogy kimaradt valami: igen is, διὰ keresztül, által. De ez, 's a' többi tévesztések semmik; hanem mi az: *Egy hidra szúrt meg?* hol mondja ezt Anacreon? melyik könyv em-

lékezik az öreg férfi' e' szerencsétlenségéről? τειρεν ἰδρὼς tenné ezt? Ha a' fordító máshol görögnyelv-tudását be nem bizonyítja, mondanám, hogy ez járatlanságnak világos jele a' classicus nyelvben. Hiszen τειρω (latinul *tero*) mint hangjára, úgy jelentésére is jól megfelel a' tör, török, törni magyarnak; ἰδρὼς pedig *veriték*, izzadság. E' szerint Eros' czikázó társának nem *hidrával* volt dolga, ezzel régenten Heraclesnek volt; hanem *veritékkel*, izzadsággal, 's nem azt mondja: *Egy hidra szúrt meg*, hanem, *Tört a' veriték.* Illy hiba volna, ha például egy nyelvünkben félig meddig jártas angol Csokonai' borizü darabjában *kulacs* helyett *kulcsot* venne. E' dal szinte megvan a' toldalékban, 's így hangzik:

Még mászni sem tudék jól

Eros magával hajta

Hyakinth-botával engem.

Erdőn, vizen szaladtam,

'S hegyeknek ormain túl,

Mig végre egy hidon ért

Utol' 's a' hidra megsúrt.

Már itt még *hidat* is látunk, mellyen Anacreonnak meg kellett legyen szúratnia!

A' helyett, hogy tovább kísérnök e' darabot, kiírjuk az eredetit, egyik legszebbikét Anacreon' dalainak, felszólítva költészetünk' barátit, ültessék e' szép virágot minkertünkbe alkalmas kezekkel által. Szokatlan lesz talán görög dálnak itt állnia: de illik az Athenaeum' testvérehez.

Ἔς Ἐρωτα.

Ἵακινθίνην με ῥάβδῳ

Χαλεπὸς Ἔρως ῥ' ἀπίζων

Ἐκέλευε συντροχάζειν.

Διὰ θ' ὁρέων μ' ἀνείρων

Ξυλόχων τε καὶ φαράγγων

Τροχάοντα τειρεν ἰδρὼς,

Κραδίη δὲ θ' ἰνὸς ἄχρεϊς

Ἀνέβαινε, κἄν ἀπέσβην.

Ὁ δ' Ἐρως μέτωπα σείων

Ἀπалоῖς πτεροῖσιν, εἴπα

Σὺ γὰρ οὐ δύνη Φιλήσαι.

A' fordítvány' nyelvét, helyesírását sem dicsérem, sem gáncsolom, illy ingatag szakában grammaticáknak; kívánnók azonban, hogy ne minden író követné öntetszését, de lenne példa, hogy némelyek auctoritás után is mennek e' részben, millyen bizonynyal érdemel lenni az academia. Miért például mindjárt az első dalban szerelemtől kétszer is? Mivel sem szebb ez a' régiebb ragozásnál.

A' görög nevek', szók' leírásában igen

azon szabályt követhetnők, melyet e' könyv. Az tudnillik görög szók' magyar leírásakor görög 's magyar marad: *A' mit magyar betűkkel kítehet, kiteszi; hol megszorul, a' latinhoz folyamodik, mint a' ketteseknél.* Nála tehát Kadmos, HeraKles, AnaKreon, nem pedig Cadmos, vagy épen Cadmosz, 's tán Cadmus. Kár azonban, hogy ypsilon helyett ü-t nem írt, 's vette be Guzmics' okait, Theocrithoz. A' grammatica is azt tartja: *u pronuciari debet ut u Gallicum, labris tamquam ad sibilum compressis.* Rec. maga is némi különbséget lát ugyan ebben, 's már próbálgatott ypsilonos szókat ü-vel írni, mikor mindig visszaretent az ujtástól; de hozzánk igen illik, mennyire lehet, mellőzni más nyelv' betűit, 's itt a' latin lógó y-t, még kellő is. Egy kis szokás, néhány olvasottabb író' példája, 's meglesz. — Hogy könyvünk BaKChost olvastat, ennek oka nincs egyébből, mint, hogy x görög betű ch-val jön elő a' latinból. Úgy, de a' szó' első tagjában (BaK) is c-t ír a' latin. Ha hát azt k-vá tettük, tehetjük, tennünk kell emezt is. Ez szerint Bakkhos, Ekho, Khaerephon, Akhilleus. Egyébiránt hasonló helyesírásnak alkalmasint csak fordítóknál engedtetik szabadság a' köz szokástól, melynek megszűnnie bajos lenne: miről kimerítőbb utasítást olvastunk már e' lapokban *).

Hibásan iratik az előszóban *Hipparkhos* helyett *Hypparchus*, millyen gyökbetűcserék gyakoriak a' magyar író toll' nyomán. Hány-szor nem láttuk már magát nem utónak tartó lapon is *chirurgia* szót elkorcsítva? Azt mond-

*) Midőn én a' hellen szavak' latinos írását ajánlottam, azon esetet, melyet rec. is külön jelel itt ki, nem kívántam oda értetni, teljes meggyőződésből osztóván véleményében, midőn ő hellen nevek és szavak' hellenes írását csak hellen classicusok' fordításaira akarja szoríttatni. Illy helyt t. i. mindent annyira kell másolni, mennyire lehet; itt valamelly szó' legridegebb leírás-módja is, ha képes bennünket azon világra emlékeztetni, melynek az eredeti író tagja volt, helyes; itt a' *Küpris*, *Kythère* stb. czélszerű írás; itt azon felül megszűnik a' latinos írás' két fő oka is, mert 1) arról, ki hellenből fordít, a' hellen írás' teljes ismeretét bátran föltehetjük †), 's 2)

†) Noha nem ritkán csalódunk. Így egyike íróinknak, kinek neve mult számunkban is előfordult, 's ki szeret görögből citálni, még az „orthographiát” sem tudja orthographice írni. S. F.

ják: *Minima non curat praetor*; de, Heyne szerint is: kicsinynek tetsző hibában olykor nagy tudatlanság lappang. Még, görög classicus' magyarjában, nem kellene *Amor*, *Cupido*, *Vulcan* diák szóknak helyet adni. 99.

3) *A' bölcsesség' vigasztalásai*, *Anicius Manlius Torquatus Severinus Boethius* után magyarul Horváth Dániel, zirczi áldozó pap, hercegszalvi lelkész és a' jenai tud. társaságok' tagja által. Székes-Féjervárott, Szammer Pál' betűivel. 1838. 8r. XV. és 1861. Ár.?

A' régi hellen és romai classica literatura a' keresztényvilági műveltségnek alapja 's kútfeje ugyan; de napjainkban a' virágzásba induló nemzeti literaturák kivált a' polgárosodott szomszéd népek' tudománya által gerjesztetnek fel, 's ismereteiket, legalább közvetlenül, nem merítik többé az eredeti első forrásból. EzredeK' lefolyta után tudnillik a' tudományok haladtak, a' régi eszmék kimerítettek 's tovább fejlődtek; 's ha a' tudományok 's szépművészetek' helyreállítói korokban kétségkívül czélirányosan cselekedtek, midőn Latium' nyelvét a' keresztényvilági művelődés' eszközéül választák, azt minden nemzet' iskoláiban honosíták: — mert csak ez úton fordíthatták a' régi tudományt hasznunkra 's építhettek tovább annak alapjaira — midőn azon által kétséget nem szenvedhet, mikép azóta körülményeink változván, napjainkban a' műveltség' terjedése egészen más feltételek alatt áll, mint régenten. A' classica literatura t. i. megindíthatá az új világ' műveltségét, de te-

ki hellen classicusokat, bár fordításban is, olvas, arról szinte föltehetni, hogy őt az írás' különösége semmi esetben meg nem fogja akasztani, 's tudja, a' külső forma alatt is mit kelljen keresni.

Hellenesen fogunk tehát írni 1) hol czélunk a' hellen kiejtést minél hűebben olvasóink elébe terjeszteni; 2) hellen művek' fordításaiban, hol minden hangot és formát a' Jehetségig másolni nyereség, sőt kötelesség. Itt, véleményem szerint, némi következtetések is megengedhetők, péld. midőn a' görög K-t magyar formával (k) adjuk vissza, az Ξ-t pedig latinnal (X, nem ks), sőt a' Bacchos is, Bakkhos helyett, nehogy a' lágy hangzatu hellen hang, kemény ajkainkon keménynyé, durvává váljék. 'S épen ezért nem csak né, mely hangzók' ékeztét, hanem még az sz-t (s) sem tartom épen rosznak, annál kevesbbé pedig feleslegesnek, vagy épen czéliránytalannak. S. F.

tőpontjára azt, a' világtörténet' tanúsága szerint, csak a' nemzeti literatura viheté. Innen a' szükség nemzeti nyelvünk' behozására iskoláinkba, 's a' nemzeti literaturának az újabb világliteraturával összekapcsolására, melytől felsekertetett, 's mellyel összeköttetésben kell maradnia, ha másképp attól támogatva 's élesztve, azzal viszonyhatásban haladni akar. Ezen tekintetek az újabb literaturának tanulmány-, compilatiók- 's fordításokra nézve a' classica literatura felett kérdésen kívül elsőséget adnak.

Azonban, mind ezek után is, koránt sem akarom a' classicusok' fordításai' szükségtelességét állítani. Az ő műveik, tartalmok' fontosságán kívül még egy, tekintetre méltó, tökélyvel bírnak: t. i. a' *forma' szépségével*, mellyre nézve, minden értők' ítélete szerint, kivált a' philosophiai előadásra nézve, az újabbaktól még utól nem érve állnak, 's a' görögök közül kivált *Plato*, a' romaiak között *Cicero*, örök példányokul szolgálhatnak. Ez oldalról tehát tőlök még felette sokat tanulhatnánk; de csak tökéletes fordításokból, mik t. i. az eredeti' jelességeit hiven visszaadják, 's vele némileg vetélkednek. Általok kivált a' *művészi előadás 's a' nyelv' szépsége* nyerhet tetemes gyarapodást *).

Mi *Boethiust* illeti: hogy ezen, munkái, erényes lelkülete, bölcsen viselt hivatalai, 's gyászos vége által híres férfiú még némileg a' classicusokhoz számítható, kételkedni nem akarunk, ámbár a' nyugoti romai császárság' enyészte után, *Theodericus'* uralkodása alatt virágzott már, tehát úgy szólván, a' romai műveltség' utóhangja volt. Nevezetes pedig kivált azon tekintetben, mert a' régi és új vi-

lág' műveltsége közt közép tagot képez, lépcsőül szolgálván a' scholastica philosophiának a' régieből kifejlődhetésére. 'S im' ez meggon-
dolásra méltó körülmény. Szükség-e literaturánkra nézve, hogy szinte a' keresztény világi művelődés' pályáihoz vissza térjünk? 's ha classicusokat akarunk fordítani; miért nem választjuk példányainkat a' régi műveltség' legvirágzóbb korából, főleg, mintán az itt szóban levőt, régiebb fordításban, már bírjuk is? De hagyjuk ezt! *Boethius'* itt lefordított munkája mindig az egyesült költészi és philosophiai szellem' egyik nevezetes szüleménye marad, mi már az által is kétségtelen, hogy magát olly sok századokon által fentartotta; nemes érzéseinek 's tiszta erkölcsi eszméinek terjedése pedig, nemzeti életünk' művelődésére csak üdvösséges lehet. Itt tehát a' főbb kérdés ez: megfelelt-e a' fordító az általunk érdekelt követeléseknek? Híven adta-e, 's nyelvünk' mostani műveltségi fokához képest művészileg, eredetie' tartalmát 's szépségeit vissza?

Erre, fájdalom, tagadólag kell válaszolnunk.

„A' magyar nyelven előadásokban, mond ő, előszava' XIVd. lapján, a' szabad nemzet' ékes keleti nyelvével úgy éltem, mint *születésem-től fogva tanultam*, Rajnis és Révaitól hallottam: bár azok is nem csallatlan renddel, hanem józan véleményökkel kínálgatták a' *piros magyar ajkat*; de tudjuk azt is, hogy az ország' több részeiben különböző kifejezésekkel élnek honosink, mégis értelmesen“. A' fordító, úgy látszik, az élet- és tájdivati, 's a' literaturai nyelv közötti végetlen különbséget nem ismeri, vagy nem akarja elismerni; mert idézett szavai után így folytatja beszédét: „A'

ben. 'S mit mondjunk a' régi *historicusokról*, mit a' *szónokokról*, a' költőkről?

Azt is, mi *tökéletes fordításokról* mondatik, csak bizonyos megszorítással fogadhatnám el. T. i. csak tetőpontján a' nyelvfejléttségnek lehet viszonylag tökéletes fordításokról szó; addig pedig a' classicusokkal minden kisebb és nagyobb szerencsével tett próba és küzdés épen arra alkalmas, hogy a' nyelv ama' tetőpontra kifejtethessék. Ezzel azonban koránt sem akarom mondani, hogy rec. a' *Boethius'* fordítójával kelletlenül szigorúbb; sőt hiszem én is, hogy miképen ez, minden elmélete nélkül a' classicai fordításoknak, minden művészeti öntudat nélkül fogott munkájához. S. F.

*) Rec. — ítéletem szerint — kelletlenül szűkebb korlátok közé utasítja a' classicusok' hasznát. Azok a' forma' felül nem múlt tökélyén kívül, egy bizonyos lelki épség, valóságos érzeménnyel öserő, a' költőket olly tisztán tárgyilagos felfogás, 's természetűség a' visszaadásban bélyegzik, mellyek ész, szív 's képzelemre örökké építőleg, erősítőleg hatnak; 's melly hatás, az újvilági polgárisodás' haladtával, időről időre annival nagyobb és ohajthatóbb leszen, mennél közelebb állnak a' régi világ' nagyai a' tiszta természethez, 's mennél inkább távozik tőle az új. 'S noha a' költés mind inkább hátrál az érdektudományok elől, a' pro-saiságba süllyedt lélek a' classica literaturát mégis nem éldelheti soha erősödés nélkül: olly valami kristálytisztaság és ősi friseségű van annak szellemé-

mostani nyelvészek' elveitől sem irtózom, sőt T. T. Lovász Imre' alapos nézeteit becsülve, mit jónak, és helyesnek véltem, felvettem, 's besoroztam, utálván az erőszakos kiejtéseket, homályt okozó kurtításokat, mellyek a' magyar nyelvet nem sántára és bénára változtatják, de gyakran érthetatlenné teszik. — Literatúránk' mostani szaka *literaturai nyelvünk alkotása ideje*, minél fogva azt könyvirási használatra nem csak az *életből*, hanem főleg *könyvekből* kell tanulnunk, mint a' németet Luther' halála óta, midőn t. i. a' literatúrában a' Hochdeutsch készült, melly könyveken kívül még nem létezett: 's ez minden nemzet' nyelvével épen így történt, mert a' dolog' lényében fekszik. Ha majd literaturai nyelvünk teljesen kifejlik, 's az iskola 's művelt társaság' nyelvévé válik, akkor azt, értem a' nemesebb nyelvet, anyatéjjel lehet majd beszívni, mint most a' német, francia, angol és olasz könyvnyelvet; 's akkor Magyarországon, mint minden kifejlett literatúrával bíró népeknél, főképen csak két nyelvforma fog divatozni: tájbeszéd a' *köznép*nél, 's literaturai nyelv a' *nemzet*' értelmességénél. Kinek 's mostani ujitások némi oldalról nem tetszenek, ne az ujitásnak szegezze magát ellen — ez képtelenség —, hanem vegyen benne munkás részt, 's tetteleg mutassa ki a' jobbat.

Ezeket pedig nem azért mondjuk, mint ha Horvát Dániel' fordítását épen rosznak tartanók, hanem mert azt olly tökéletesnek nem találjuk, mint illy nemű munkáknak lenni kell, ha czéljoknak meg akarnak felelni, 's ez még inkább költészi részéről érthető, melly a' prosainál sokkal gyöngébb. A' fordítónak általában gondolatai' tiszta 's szabatos kitételére kell ügyelni, hogy illy helyek ne tűnjenek szemünkbe mint a' többi közt mindjárt előszava' XIVd. lapján: „A' versek különbféle alakokban (Boethiusnak e' munkában előforduló költeményeiről szól) Pindarus' és Horatius' lelkével zenegnek, mint valóságos *billegei* a' fellegrző elmének, és csalahatatlan jelei az *elméken túl repkedő fenséges lényeknek*“. Olly szavakkal, mint az utolsók, lehetetlen tiszta fogalmat összekapcsolni; 's ha az író saját gondolatait nem képes érthetőleg kifejezni, mikép érezheti magát feljogosítva classica művek' fordítására? Ne tulajdonítsa tehát roszakaratnak, ha Boethius' ezen fordítását a' critica' követeléseit ki nem elégítő-

nek mondjuk, 's kétkedésünket nyilvánítjuk, vajjon az, literatúránk' mostani álláspontján, előmenetelére szolgálhat-e. **90.**

Magyar tudós társaság.

— D. Viola József, arany sarkantyús, a' moldvai urak. fejedelem' belső orvosa, 's m. academiai l. tag, a' társaság' pénzalapja' neveléséhez hetvenöt pengő forinttal járult. Pesten, július 20. 1839.

D. Schedel F. titoknok.

Literaturai mozgalmak.

— Budán, a' m. kir. egy. betűivel, megjelent Nagy Ignác' *Színműtára* harmadik füzet; tartalma: *Fehér és fekete*, szomorújáték 4 felv. írta Kuthy Lajos. 97—132 szelet; ára 40 kr. ep. — A' negyedik füzetben adatik: *Egyesüljünk!* eredeti vígj. 3 felv. egy előjátékkal „Füredi népbarát“, Nagy Ignácztól. — Programmája' 3d. pontjában ezt mondja a' kiadó: „Olly eredeti színművek is fognak e' gyűjteményben megjelenni, mellyek a' pesti színpadon még nem adtak ugyan, de nagy hatást ígérnek“. A' jelen esetben tehát a' szerző maga ítélte el darabja' színszerűségét. De az előre látható volt, hogy illy szigorú program mellett a' kiadó nem maradhat. Irónak vele született joga munkáit világ elébe bocsátani; 's ha az író egyszersmind szerkesztő is, ismét legtermészetesb joga neki, saját dolgozatait felvenni. Neki szabad — míg a' critica 's a' közönség' szava ellenkezőt nem kiált — a' maga munkáit kiadásra méltóknak hinni, mert hiszem a' nélkül azonnal meg kellene szűnnie írónak lenni. Nagy Ignác egy párszor próbálkozott már a' dráma' mezején: mint kívánhatnok tehát, hogy saját munkáit, már némi kedvezést aratott gyűjteményéből kirekeszsze? A' program' szavai tehát némi módosítást várnak. — Az ötödik füzet Széghy-Edvárd Romildáját fogja adni. Olvasóink látják, hogy a' kiadó nem üres ígéretekkel szötte jelentését, ő csupa ujdonságokat, 's az ő darabját kivéve mellyet nem ismerünk, tetszéssel fogadott ujdonságokat ad; a' mi pedig nem utolsó dísz gyűjteményének, az eddig tudva levő öt db között négy eredetit.

Ugyan ott készült: Zsenge költészeti mutatványok a' budai főtanoda' VI. évi nevendékítő. 1839. n8r, 32 l. — Tizenkilencz versezet, tizen-nyolcz ifjutól. Minekutána számos vidéki iskolákban, részint már igen nagy idő óta, az ifjak magokat lelkes tanítók' vezérzése alatt, prósa' s verses dolgozatokban, gyakorolgtatják, sőt koronként a' literatura' barátinak nyomtatva is előterjesztik szorgalmuk' e' zsengeit: igen is illő volt, hogy a' példa hazánk' fő városa' fő gymnasiumában követésre találjon. A' kezdet, mondhatjuk, öröndetes; e' mutatványok nagyobb részt felérnek más helybeli korosabb ifjak' próbáikkal, akár az erkölcsi irányu tárgyak' választását, felfogását, akár az ültöztetést nézzük. 'S ha e' buzgóság folytonos áldás gyanánt lebegend gyermekeink fe-

lett, a' kegyes-szerzet a' hazai ifjuság' tanítása körül eddig is szerzett érdemeit csak emelendi, ha a' főiskola' példáját követve, nevelése' egyik fő irányául a' honszeretet' 's nemzetiségnek már a' gyenge ifjakba beoltását tűzi ki magának. — Ti pedig, lelkesedett ifjak! ne tántorodjatok el azon útról, mellyen előre látó oktatók' kalaúzlata alatt járdalni kezdtetek! a' hon töletek, 's kik érzésben hozzátok hasonlóok, várja egykori boldogulását.

Fejérvárról, a' melt. püspök úr' ajándékából vettük: *Kalászkok az élet' köréből* Kornmann Rupert után. A' székes-fejérvári papi nyugintézet' javára. Székesfejérvár, Számmer Pál' bet. Első kötet 247 l., második k.: 181 l. n8r. — A' cikkek' folirásai: A' gondviselés' terve, halandók' gyöngéje, vallás' ereje; Napvéleménynél semmi sem forgandóbb; Örökös bekekötések' allhatatlansága; Szövetkezések és avatkozások; törvények, erkölcsök és religio' a' statusok' talpköveik; boldog azon status, mellynek első alaptörvénye a' saját bátorléte. Mindenik czím alá bizonyos számú alaponlatok vannak sorozva az ó és új világ' jeles írói' munkáikból, 's történeti adatok, amazok' igazságát bizonyítók. Czel az erkölcsi, vallásos és polgári boldogító érzések' beoltása, választás jó, nyelv elég jó. A' fordítás a' székesfejéri megye' némelly szorgalmas papjai által készült, legközelebb a' czímen érdekelt jótékony czel' elősegelesére. Ára 1 ft 20 kr ep.

— A' mult év' vég negyedében hét, orvos-tanárságot nyert közül öt doctorandus latin, ismét 1 német (Carolus Schöfft *hungarus* Pestanus), és csak egy magyar nyelven írta iktatási értekezését, t. i. szegedi fi *Kolb Bertalan*, illy czíműt: *Orvosi értekezés a' vízről, életrendről 's gyógytudományi tekintetben*. Pesten, Trattner-Kár. nyomt. 8r. 18 l.

Annál meglepőbb a' folyó évi első és második negyed' eredménye. Huszonnyolcz értekező közül 17 latinul, *tizenegy magyarul írt*; 's ez alkalommal igaz szívbéli örömmel jegyezzük meg, hogy éppen e' nemes sereg' dolgozataiban találunk legtöbb gondot, ismeretet, nagyobb részletiséget és készületet. Neveik hazafi lelkű új társainknak: 1. *Losy Pál*, értekezése: *Az orvosi tudomány' korszakairól*. Pest, Trattn. n8r. 271. 2. *Cornides Péter*: *A' keleti dögvész történeti vázolatáról*. Pest, Beim. 8r. 19 l. 3. *Ercsey Imre*: *Az aranyérről*. Bud. Bagó, n8r. 271. 4. *Katona Gyéza*, ugyan az, kitől az Athenaeum' olvasói néhány igen becses dolgozatot vettek: *Kóresetek' rajza a' pesti sebészorvosi intézetből*. Bud. Bagó, n8r. 25 l. 5. *Mágochy Vincze*: *A' betegek' életrendéről*. Bud. Bagó, n8r. 21 l. 6. *Tóthfalusi Miklós*: *Az orvos viszonyairól*. Bud. eg. et. n8r. 28 l. 7. *Gottvald Gáspár*, már két rendbeli magyar nyelvtan' szerzője: *A' gyermekek' testi nevelése a' fogantatástól egész az emberkorig*. Pest, Tratt. n8r. 89 l. 8. *Siró István*:

Az emlékről. Bud. Bagó, n8r. 49 l. 9. *Daubrova Ignác*: *A' görvélykorról*. Bud. Bag. n8r. 25 l. 10. *Elsasser Ferencz* Bács vmegyei színte. A' görvélykor' ismertetése, okai, és megóvása. Bud. Bag. n8r. 30 l. Végre 11. *Gerenday József*: *Magyar 's Dalmát országi kígyók*, négy kötéblával. Pest, Lander. n8r. 68 l. Ez, csinos borítékba fűzve, árultatik is (ára 30 kr ep.)

'S e' szerencsés haladás' folytonos öregbedtet várhatjuk már most, sőt számot tarthatunk reá, miután prof. Bugát és D. Flór' lelkes fáradozásai az Orvosi Tárt új életre hívták, melly egyebek felett képes valamint egyfelül buzdításul 's támaszpontul, úgy másfelül a' műnyelv' folytonos tovább fejtesére, terjesztésére, 's főleg sebészeink' művelésére eszközül szolgál. Nem hallgathatjuk pedig ez alkalommal el D. Stähly Ignác prof. 's kir. tanácsos' nagylelkűségét, mellyel a' zsenge intézet' minél előbbi megalapítására e' lefolyt fél-évi folyamatot, saját költségein, 59 vármegye és kerület' főorvosi hivatalának rendszeren megküldette; valamint a' kiadók' áldozatra kész buzgalmat is, mi szerint előfizetőiknek időről időre hasznos orvosi és sebész munkák' olcsó kiadásai-
val kívánnak kedveskedni. 'S valóban e' mellékes könyvkiadást mindjárt ez idei első félévben meg is kezdék a' következő munkával: *A' nevezetesebb sebész véres műtételek* D. Fritztől, bevezetve Diefenbach által. XXX kőre metszett és színekkel világosított táblával. n9r. 146 l., mellynek eredetie 3 ft 45 kr., a' jelen magyar-diák kiadás' bolti ára 2 ft. 24 kr., az Orv. Tár' előfizetői' számára pedig, kedvezésül nem több egy forintnál ep. Ennyi ügyszeretet, illy buzgóság mellett, van-e egyéb kívánni való, mint hogy az orvosi közönség is — melly, mint láttuk, már a' magyarul értekező doctorok által is szépen szaporodik évenként — hasonmértékű részvétet fejtse ki, 's a' munkásságot munkával, az áldozni készséget tetteleges pártolással elősegitse.

— *Jachmann Sámuel* gyakorlati gazda, egy illy czímű munkát hirdet: *Mezőgazdasági elvek*, elmélkedőleg 's gyakorlatilag legújabb nézetek szerint magyar honunkra alkalmazva. Előfizetési ára 2 ft ep.

— Pesten, Trattner' bet. *Quaedam animadversiones in medium aevum*. 8r. 53 l. (Boehm Károly' Tud. Gyűjteményi értekezésének fordítása).

Nyomatásban megjelent 's kéziratban levő lyrai költeményeimet összegyűjtve „*Dalfűzér*“ czím alatt f. é. augusztusban kiadni szándékozó, aláírást nyitok példányonként 1 frtjával ezüstben, velin papiroson mintegy 10—12 ívnyire terjedő kötetben. Aláírhatni Pesten, Eggenberger és Heckenast könyvboltjában és Landerer könyvműhelyében; Pozsonyban a' Hirnök' szerkesztő hivatalánál 's több t. cz. e' végre megkért literaturabarátnál.

Kunoss.

Az Athenaeumból hetenként kétszer, úgymint csőtörtőkön és vasárnap, jelenik meg egy ív; társából, a' Figyelmezőből, minden kedden egy ív, velinen. Ára a' kettőnek helyben kihordással, 5 ft.; postán, nyomtatott boríték alatt 5 ft. 48 kr. ep. Évnyegyedenként is válthatni példányt 2 ft. 30 kr. és postán 3 forinton. Kiadó hivatal Pesten, Zöldfa utca, 267. sz.

Nyomatik Budán a' magyar kir. egyetem' betűivel.

FIGYELMEZŐ

AZ EGYETEMES LITERATURA' KÖRÉBEN.

Kiadó szerkesztők

SCHEDER, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ **BAJZA**.

HARMADIK ÉV

Pesten.

Augustus' 6. 1839.

31. szám.

Tartalom. Hazai literatura. Sebész. Chelius' Sebészsege, 2. és 3d. kötete Bugát és Smalkovicsról. Sebészi műtan, Réczeytől. Véres műtételek Fritze ut. Bugát és Flórtól (*D. Scheder F.*). — Vízépítés. Beszédes, egy országos nagy csatorna' terve (*Vásárhelyi Pál*). — Tudós társaságok.

HAZAI LITERATURA.

Sebész.

- 1) *Sebészsege, melyet előadási kézikönyvül kiadott Dr. Chelius M. J. heidelbergi prof. A' negyedik öregebbített és javított eredeti kiadat után a' pesti m. k. egyetemenbeli orv. kar' iskolai használatára fordította Bugát Pál, orv. dr. stb. Második kötet, Budán a' m. k. egyet. bet. 1837. n8r. 464 (és 6) lap. — Harmadik kötet, fordította Smalkovics Mihály, o. dr. ns Vas megye' második r. orvosa. Budán, u. ott. 1839. 299 (és 4) lap, mindenik kötet' ára füzve 1 ft 40 kr ep. *).*
- 2) *A' sebészi műtan' alapvonaljai. Irta Réczey Imre, orv. és sebész tanár, szülész-mester; 's a' m. kir. egyetemen a' gyakorlati sebész' tanítójának rendes segéde. Budán, nyomt. Gyulai és Bagó bet. 1838. n8r. XIV és 267 lap. Füzve 2 ft 30 kr ep.*
- 3) *A' nevezetesebb sebészi véres műtételek, Dr. Fritztől, bevezetve Dieffenbach által. XXX köre metszett és színekkel világosított táblával. Magyar és latin nyelven kiadva az Orvosi Társ' szerkesztői által. Bolti ára 2 ft 24 kr ep. Pesten, 1839. Trattner-Károlyi' bet. n8r. 8 és 146 l.*

Igy látjuk prof. Bugát' bátor' munkásságát gyümölcsözni, így a' magyar sebész' első szükségait kielégítve. A' mely épületnek ő honcztudományával megvetette alapját, annak egyik nagy szárnyát, a' sebészetet, majd-

nem egészen maga építette fel Cheliusával, Fritze' Eszköztára *) 's Véres műtételeivel; ott Smalkovics hágott nyomdokaiiba, itt Flór nyújtott segéd kezét; 's követte a' sebészi műtan' külön kidolgozásával Réczey, ki már a' kömorzsolásról adott elég teljes egyediratával (Buda, 1837. 90 l.) ismerteté meg nevét a' m. orvosi literatura' barátaival.

A' felhozott és érdekelt munkák egymást egészítik ki 's világosítják. Chelius, mint a' sebészet' egészének tudományos és bő előadója, helyesen választatott az academia által alapúl mind tárgy', mind nyelv' tekintetében; mert benne minden előfordul, mit a' sebésznek szükségkép tudni, 's minek neki nevet adni kell. Az „Eszköztár“ együtt adta leírva 's lerajzolva a' sebész' minden fegyverét; a' „Véres műtételek“ szinte így mind azt, mi a' sebészi műtételek körül látható, t. i. a' test' 's a' műtételezendő részek' fekvését; az illető helyekbeli életművezetet, a' segédek', az eszközök' mikép alkalmazását, a' műtevő' kezeinek fogásait, stb.

A' „Sebészi műtan“ szerzőjének célja volt a' sebészi műtételeket, a' legújabb idők' haladásai szerint, minden historiai pompalkodás nélkül, a' leglényegesebb és gyakorlatibbra szorítkozva, 's a' több módszerek közül mindig a' legcélszerűsbat választva, az orvosne-

*) Az I. kötet' ismertetését l. Figy. 1837. I. 11. l.

*) L. u. o. 81. l.

vendék' és kezdő gyakornok' számára, tömőten és értelmesen előadni. Előre bocsátván az „általános sebészi műtan“ban a' minden műtételekre nézve általán tudandókat, következnek a' test' többféle —, majd annak csak egyes részein előfordulható műtételek, és pedig először mindig a' javalló 's ellenjavalló tekintetek' határozott előadása, majd a' műtétel' méltatása, vagy is becsének, nehézségeinek bírálata; annak helye, a' hozzá való készülétek, a' beteg' 's a' segédek' elhelyezése, végre a' műtétel' módja, a' közbe jöhető és következhető bajokra figyelmeztetés. „Az egyes műtételeket — mond szerző, előszavában — úgy igyekeztem előadni, a' mint azok az itteni intézetben gyakoroltatnak, egyszerűn, és épen azért célirányosan, a' műtétel' végrehajtásának legrövidebb idejét, az ahhoz való legkevesebb műszerei készüléket, valamint annak az életművezettségerei legkevesebbé bonyolodott és legkevesebbé kiterjedt behatását tartván szemem előtt“. Hogy e' szerint a' könyvnek, mint olly jeles sebészi clinicum', millyen a' Stähly professoré, tapasztalati eredményének nem csak gyakorlati iránya, hanem becse is meg van alapítva, 's tanai' helyességeért mintegy előre kezeskedve: nem szükség bővebben bizonyíthatni.

Mi az előttünk fekvő munkák' nyelvét illeti: Bugáténak sok gráncsolói vannak. Az darabosnak, feszesnek, keresettnak, gyakran a' latinhoz akarva tapadónak tartatik szükség nélkül is, 's e' mellett nem is mindig szépen különködőnek, mindenek felett pedig terheltnak olly ujtításokkal, melyek a' világosság', határozottság', sőt még a' nyelvtisztaság' kára nélkül is, elmaradhatók. Annyi bizonyos, hogy olly tudományos előadásnak, melly a' tárgy' természeténél fogva is már örökkön örökké visszatérő, nélkülözhetlen műkitételekkel anynyira van rakva, mint az orvostudományok, 's ezek közt főleg a' sebészetiek, hol a' másutt előfordulókon kívül még a' boncztudomány' részletei-, a' számos különféle eszközök és kézfogások' neveiből áll majdnem a' fél textus: hogy mondom, illy előadásnak mindek felett könnyűnek, a' szokotthoz ragaszkodónak, netalán a' szépet is a' világosságnak feláldozónak kell lenni. Mert midőn a' szépliteratúraban a' közönségestől eltérő, a' szokatlan, ritka — de ez is csínjával 's takarékosan — a' szép; úgy viszont a' realis tudomá-

nyokban a' könnyű és világos. 'S ha kénytelenek vagyunk megvallani, hogy Bugát' írásmódjának egyedisége e' tekintetben épen nem bir elsőséggel társaié felett: e' vallomás által, a' magyar egyetemes orvosliteratura körül szerzett mulhatatlan érdemei' méltánylása legkisebb csorbulást sem szenved. Ő abban erős, mi sokkal kevesebbeknek jutott, mint egy kis tolcsín: ő alkotója e' műnyelvnek, magyarul megszólaltatója e' tudománynak; 's mit mi mások abban teszünk v. tettünk, az ő érdemeihez képest szót sem érdemel. Valóban én, valahányszor visszanézek 1827be, 's meggondolom mi volt ez az orvosi nyelv akkor és most, és pedig általa: az ő nevét tisztelet 's hála nélkül nem nevezhetem. Ez a' kifogyhatatlan éberség, találékonyság és munka! 's kisdéd elcsusszanások mellett ez a' nagy szerencse, mellyet, két v. három őszeműn kívül, az egész orvosi iróközönség' egyhangu tettleges követése bizonyít.

Szándékom volt az új sebésznyelv' vizsgálatába részletesen bele bocsátkozni; de az a' tárgy' bősége 's főleg specialitása miatt e' lapok' határán túl esvén, elég legyen szerzőnk' ujtítási módját kimutatni. Mindenek előtt melőzhetlen volt a' szokott szavakat a' legnagyobb bátorsággal gyökereikre visszavezetni, hogy a' számos szükséges összetételek 's képzésekre alkalmasak legyenek, különben csupa 10 — 15 tagu szókhöz v. szók helyett épen egész szókötésekhez lehele szerencsénk, melyek alkalmatlanbak lettek volna bármelley *sternocleidomastoideusoknál*. E' mellett szerencsés gondolat volt a' ritkább és szebb képző ragoakat választani a' szóképzéshez, mint *acs*, *ecs*; *am*, *em*; *asz*, *esz*; *or*, *ör*; stb. Lássunk példákat. *Asz*, *esz*-re; *akasz*, *tenaculum*; *csipesz*, *Pincette*, 's összetételeiben: *akcsipesz*, *Tenacelpincette*, *sodró cs.*, *Torsions-P.*, *záros cs.*, *schliessbare P.*, *horogcs.*, *Haken-P.*, *szemcs.*, *Augen-P.* stb; *emlesz*, *elevatorium*; *metesz*, *-tomus* az összetételekben, tehát: *bél*-, *garat*-, *kő*-, *szaru*- stb: *enterotomus*, *pharyngotomus*, *lithotomus*, *keratomus*, 's *metföliüet*, *Schnittflaeche*; *nyomasz*, *érnyomasz*, *Tourniquet* (mert nyomadék, *Compress*; *nyomda*, *typus*), 's aztán *peczkes*, *csatos*, *csavaros*, *hengeres* stb *érnyomasz*; *Knebel*-, *Schnallen*-, *Schrauben*-, *Wellen-Tourniquet*, *fogas*, *Agraffe*; *hangtömesz*, *Stethoscop*; *lékesz*, *Trepan*, 's innen *ivlékesz*, *Bogentrepan*; *kézlékesz*, *Trephine* (lé-

kelés, Trepanation; lékkozoru, Trepankrone, léknyílás, Trepanöffnung); *kutasz*, Sonde, innen kutaszol, sondiren (mert kutat mást teszen), 's aztán vájkutasz, Hohlsonde, kökutasz, Stein-S., vezérkutasz, Leitungs-S., 's ismét — kutasz vessző, Sondenstaebchen stb; *karczasz*, scarificatorium; *tépdugasz*, Tampon stb. *Er, ör, or* stb: *csőr*, Schraube, 's így csörgépely, Schraubenmaschine; *beğyerdağanat*, tumor erectilis; *higor*, hydatis; *sodor*, Rolle (mert *sodrony*, Drath), *csőr*, Klystier, 's *a, e* toldalékraggal *csőre*, Klystierfeuchtigkeit, mint *penge*, die Klinge, *pergetoll*, Spiralfeder stb. *Am, em*: *hajlam*, proclivitas; *hosszam*, Longuette; *roham*, Anfall; *nyílám*, lumen, azaz nyílása valamely csőnek v. tömlőnek stb. *Any*, husany, sarcoma; *acs*: szálcacs, bougie (mert szálag, ligamentum, 's a' más alaku de nyelvtanilag azonegy *szalag*, pántlika); *vély*: fekvély, decubitus (mert fekély, abcessus); *mány*, *mény*: almány, die Unterlage, külemény, habitus stb stb.

A' tiszta gyökerek' használatossága főleg az összetételekben tűnik ki: *szürcesap*, Troiquart; *fércz*, Heft, férczli Heftnadel; *csív*, canula, vezércsív, Gorgeret; *lob*, gyulladás, kivált összetételekben alkalmas, p. o. lobizgrás, lobláz, lobpille, lobroham, lobellenes, a' hosszas német Entzündungsreiz, E—fieber, E—haeutchen, E—anfall, e—widrig értelemben; tépet, charpie: *tépecset*, Charpiepinsel, téphenger, bourdonet, téppemet, plumaceau, téppoh, Charpiebüschchen, téptüme, tamponade; *befor*, a' for-og és for-d-ul' gyökere, entropium; *befor-fogó*, Entropiumsange stb. A' boncztan e z r e n k é n t mutatja példáit, 's ez úton fogott ki nyelvünk rövidség' és értelmesség' tekintetében (mert minden idegen műszó magában érthetetlen) valamennyi új, eltarakozott nyelvek' műszavain.

Nem lehet más részről említés nélkül hagyni, miképen a' szabatosággal ellenkezik bizonyos fogalmak' kitételére már közönségesen és más értelemben elfogadott szavakat használni, kivált ha arra szükség sincs. Illyenek: *élemény*, melly közönségesen Genusst jelent, *élelem* helyett, 's amarra *élelem* új szó' javaslása, holott, gondolnám, a' Genussra elég, miket bírunk, az élv, élvezet és *élemény*; — illyen a' *közélet* és *életnem* — amaz *gemeines Leben*, ez *Lebensart*: a' már közönségesen elfogadott *életrend*, *diaeta*, értelmében; — ily-

lyen a' *lenge*, biegsam, wankend, és wankelmüthig, laz, locker' értelmében; *kikérgesedés*, a' helyes fölpállás v. kipállás helyett, 's roszul, mert az excoriationál nemcsak hogy semmi kéreg nincs, de nem is volt, 's így a' kéreg szó az excoriatio' fogalma' kitételébe belé sem jöhet, stb stb. Nyelvnek nem csak gazdagnak, hanem szabatos és határozottnak is kell lenni, sőt az első tulajdon csak úgy becses, ha emezekkel párosul. Nincs tehát veszedelmesb, mint a' szavak' értelmeivel játszani, 's ugyan arra szabad kény szerint, ma Jupitert, holnap tücsköt fogni.

Továbbá legalább szükségtelen olly fogalmakra új szókat készíteni, mellyeknek helyes kitételök már van; így, mire a' gyermekágyon kívül még a' *hétügy* is a' német Wochenbett után, midőn az azonfelül még kevesebb jó is mint a' Kindbett; minek a' *harmaglat*, háromszög helyett, midőn annak törvényes ágyból születése is felte kétséges: 's vajjon, hogy rendszer legyen aztán a' rokon eszmék' sorában: negyegetet fogunk-e, 's nyolczaglatot stb ajánlani a' négyyszög, nyolczszög stb helyébe; 's általában, van-e, és mi nyereség, ha a' régi, bevett' helyébe újat, még elfogadandót —, a' magában teljesen érthető' helyébe még magyarázatot kívánót —, a' rövid helyett hosszút, a' könnyű helyett nehezet tesszünk? — Szinte így ohajtható, hogy ott, hol több ajánlott 's egyformán jó új szó közt van választás, azt fogadjuk el, mellynek már többsége van a' gondosabb írók közt; így a' berz, berzerő, berzeség, berzeget-tel most, szerzőn kívül alig él valaki, midőn a' *villany*, *villanyerő*, *villanyos*, *villanyosság*, *villanyoz* úgy szólván már polgárjogot nyert; így az érméczes valóban hátrálhatna már a' *rugalmas* előtt, mellyel helyenként szerzőnk is él már, az üzőncz és üzőnczi a' gyakorló és *gyakorlati* —, az undoksággal könnyen összezavarható undokság az *önfertezés* v. némabün —, a' hibásan képzett érlöklődés, a' szokottabb érítés —, az imámos, imámít a' közönbös v. *közönös* és *közönit* előtt stb. — Továbbá a' szabályos forma mindenkor elsőséget érdemel a' pórias felett, 's így a' *kelés* helyett hiba a' *kelis*, melyet semmi analogia sem támogat. — Vannak igen mesterséges, részint nagyon szóhoz tapadó kitételek is, péld. *gyógytudományi* betegség, melly sem több sem kevesebb mint *belő* betegség; 's ha ez a' kifejezés nem eléggé

szabatos is, de szokott, midőn amaz, ujsága 's hosszasága mellett szinte nem szabatos, mert a' gyógytudomány általános fogalom, melly a' sebeszetet is magába foglalja; ilyen az *első szándékbeli* hegedés, reunio per primam intentionem, a' hirtelen, közvetlen, v. rövid *utú* helyett; ilyen a' *hatalombeli*, potentiell, hatási —, az *erőbeli*, dynamisch, erőnyi helyett, a' *felíbe* átlátszó, a' rövidebb és szokotabb fél átlátszó helyett; a' *gyógyművészség* szó szerint a' Heilkunst szerint, de hibásan, mert a' német Kunst sokkal tágabb értelmű a' *művészségnél*, mellynek tárgyaul, eddig legalább, mindenkor csak a' *szép* tulajdonított, és sem az a' neme a' mesterségnek, melly tudományos alapokon nyugszik, mint péld. épen a' Heilkunst; sem az, melly ügyességen, péld. Schwimmkunst, habár az ügyesség' valamely magasabb nemén, millyen az Uhrmacherkunst. — Az összetételekben kerülni kellene a' keménységet, melly leginkább sok egytagú szavak', sok mássalhangzók', sőt ugyan azon hangzók' halmozása által is támadhat, péld. dörzsorvoslás a' könnyebb kenorvoslás 's a' rövidebb kengyógy helyett (Schmierkur), szeméRMajk, szeméremajak helyett; csontcsór, csontcsavar helyett, sőt ez is nélkülözhető szerző' igen jó *lékeme-lője* által; 's az izzvasnál nem lágyabb-e az izzó vas, és nem kíván-e ama rövidebb forma, keménységénél fogva szintannyi időt a' kimondásra? láncizzvasnál nem lenne-e könnyebb az izzó lánczvas; tűkézlékesz: nem lenne folyamatosabb a' kézi tülékesz? csont-ízüg-lob: nem hajlékonyabb 's könnyebb-e, hosszasága mellett is, a' *csontízüg'* *gyuladása?* *ország-vissz-érnél* (nem tekintve, hogy az ország formaiója nem ország hanem or-szág): nem könnyebb-e az országos visszer, ha hosszabb is? a' lóbfoknál a' *gyuladás'* foka, v. legalább lob' foka nem kellemesb hangú-e? Általában az összetételeket kár olly terjedelemben felfenni; a' birtokos ragozás nem csak sajátisága 's valódi magyarossága miatt érdemel megtartást; hanem, mint az eszmekapcsolás' egyik legtermészeteseb, mondanám teljesebb módja, 's szépségénél fogva is, ellentétben az összetételek' sokszori keménysége, 's bizonyos feszességével. — Végre az olly szórövidítésben, mint mum, mumféle, e' helyett: múnia, múniaféle, teljességgel semmi nyereség: az illy elmetelések többnyire homályt okoznak, 's azon kívül nem is mindig szépek,

mint a' jelen esetben, hol a' tompán hangzó MUM a' *mú-mi-a* formában az által, hogy itt az *ú* meghúzzatik 's a' második *m* a' következő hangzóhoz vitetik át, egészen elrejtetik, nem tekintve, hogy a' hangzón, kivált két hangzón végződők kivétel nélkül mindig lágyabbak, a' mássalhangzósoknál.

E' rövid bírálati böngészetet szükségesnek találta ref., minthogy Bugát auctoritas és typus az orvosíró közönségnek; 's ohajtható, hogy a' jóval minél kevesebb nem jó menjen által mások' írásaiba.

Smalkovics és Réczey doctorok is egészen elfogadták Bugát' műnyelvét, 's ennek majd semmi, annak igen kevés tenni valója maradt: másfelül meg kell nekik adni, hogy előadások elég könnyen mozog, ők a' műnyelvre szorítják ujtásaikat, és stílusban a' szokotabbat, tetszőbbet keresik. Kevés az, mit az utóbbinál mint valóságos hibát kell kijegyezni, 's kétségkívül a' kézirat' nem eléggé gondos vég átnézetének következesei, péld. *töb-bet* alig kívánhatnók (egy az erdélyieknél nem ritka hiba), „a mellcsontnak annyira elterjedt *szunál*“, szuvánál h., 145. l.; a' megsebesülhetésnek, különösen a' *belrészeknek* (részekÉnek) nagy mértéke“ 173 l. Az elsőnek stílusát a' többes birtok' többessel construalása teszi helyenként keménynyé. Ez a' sok: *termények'* *meggyültök*, *vesék'* *gyuladásuk* és *gyenyedésük*, *alkatrészek'* egymáshoz *vonzásuk*, *húgyutak'* *takonyhártyájuk* — valóban borzasztó dörömbölés a' fülnek, 's nem csak a' drágálatos K miatt, mellynek nyelvünk olly iszonyatos bőségében van, hanem az U, Ű tompa és dunnogó fejhangokkal összeházasításánál fogva is. Illy módon legrövidebb útja van feltalálva, nyelvünk' folyamat nem csak rögzössé, de valóban sziklássá tenni! Így megérhetnők, hogy majd a' magyar nyelvről mondanák azt, mit hazánk' egyik recsegő és krakogó nyelvéről mondanak: hogy az embernek bele törik a' nyelve! — 'S ha még szükség lenne e' töménytelen UK, ÜKre! de másutt maga Smalkovics D. ismét így ír: *termények'* *összvegyülésÉről*, azoknak *megrepedésE*, *húgykövek'* *termésÉről* stb, 's így maga czáfolja meg amaz írásmód' szükséges voltát.

Még egyszer visszatekintve az előttünk fekvő dolgozatokra, szerencsét kívánhatunk magunknak e' lelkes iparkodásokhoz; mellyek egy-szersmind legnyomósabb megczáfolói minden

legalkább kétkedésnek nyelvünk' tökéletes tudományi képessége iránt. 'S ezt tudni kell azoknak, kiktől a' nemzeti nyelvnek a' tanítószékbe iktatása függ, ezen, mindennemű ismeretek' hűssá és vérré lételének, az életbe hatásának 's teljes gyümölcsözésének multhatatlan feltétele

D. Schedel F.

Vízépités.

Kolozsvártól Grétzig hajózható, országos nagy csatorna tervének, és földszin' 's folyóvíz' ottalmi elvének rövid előadása. Eredetien szerző Beszédes József, t. Arad vármegye' bírája, Kapos és sárvízi, balatoni, körösi és berettyói igazgató vízmérnök. Pesten, Hartleben K. A. tulajdona. 1839. 8r. 68 l. A terv' rajzolatjával egy íven. Ára 48 kr ep.

Jelenben, midőn a' folyók' rendezése a' k. előterjesztések szerint országgyűlési vitaközség tárgyává lesz, napi renden van, hogy minden felkent papja a' vízi tudománynak, tudományával, tapasztalásaival 's eszméivel a' közönség előtt fellépjen. Miután a' vasút-építők vagy vasútpártolók, már csak nem csömörig untattak terveikkel, ideje, hogy egyszer víz-közösülési terv is kerüljön szőnyegre.

Ismeretes a' tisztelt olvasó közönség előtt, mikép a' vasutak mellett buzongók azt állítják, hogy a' vízi közösülés' ideje elmúlt, mióta a' vaspályák használatba jöttek. Ellenkező véleményt táplálnak a' vízi közösülést pártolók; 's az okok, mellyek e' vagy annak elsősege mellett szólnak, teljesen ki vannak merítve. Az el nem fogult ezen, egész Europa' figyelmét magára vont, vitából, nem kétlem, azon eredményt fogta húzni, hogy mind a' két, a' belső közösülést előmozdító eszköz a' maga helyén jó sikerrel alkalmazható, a' körülményektől függően az egyiknek a' másik feletti elsősege.

Beszédes, előttünk levő értekezésében nem veti meg ugyan a' vaspályákat, mindazonáltal, honunk' csekély iparát tekintvén, mellynek kifejlése csak kezdetében van, inkább a' vízi közösülést tartja korszerűnek, 's a' vaspályát időelőttinek *); 's én általános szempontból tekintve a' tárgyat, vele egyet értek.

*) B. úr' saját szavai ezek: „Azonban, vannak többen, kik azt állítják, hogy már nem divatos többé a' csatorna. Illyen urakkal sokfelé tett utaimban magam is szóltam, de ezek feledik a' mit az iparnak évkönyve bizonyít: hogy a' fagykeredésnek 's a' virágzó technikai műiparnak fókán fénylő nemzetek minden vizeiket már szabályozták, sőt tovább mentek, — jól értvén azon elvet, hogy nem elegendő a' vizeket ártatlanokká tenni szá-

A' mozgépi vasuton (Locomotiv-Eisenbahn) időt, a' vízi közösülésen költséget kimélhetni; honunkban az idő olcsó, a' pénz szűk; az első bizonyítja, ha egyebet nem említünk is, a' budapesti hid körül ácsorgók' száma, a' másikat, úgy tartom, nem szükség legitimálnom. A' vasút, népességre vagy nagyobb értékű árukra tart számot, az olcsóbb portékák ellenben hajókon szállítatnak, mellyeken a' költség kevesebb. Magyarországon egyetlen egy vonalt gondolhatni, mellyen az utazók' nagyobb száma a' mozgépi vasutat fentartani képes lenne, 's ez a' Bécs és Pest közötti. Mit e' tekintetben egy Debreczen és Pest között célba vett mozgépes vaspályáról itt ott hallani, az, úgy hiszem, nem egyéb, mint álom, melly felébredésünkig tart. Sokan igen szeretnek a' Liverpool és Manchester közötti mozgépes vasútra hivatkozni, melly köztudomás szerint meglehetősen kamatol. De azokat figyelmeztetem, vajjon meggondolták-e, hogy az említett vaspályán az utasok' száma ide és oda naponként 400tól 1000ig változik: hogy Angliában a' vas, a' közsén — mi fő tekintet — sokkal olcsóbb mint Magyarországon. Vajjon hány utazóra számolhatunk itt naponként a' két magyar város között, vagy talán azt hiszi valaki, hogy mozgépes vasuton, a' birka-nyapju, tiszamelléki dohány 's egyéb magyarországi ritkaságok fognak jövedelmezni? Tagadom. Míg a' portéka' mázsáját Pestről Debreczenig a' főtí kocsis 30 krért pengőben, vissza egy forintért szállítja, addig a' vaspálya a' főtí stb kocsisokkal nem vetélkedhetik.

Érdekes, mi a' 48 's 49. lapon, a' Statistical account of the British Empire című mun-

bályozás által, hanem azokat jövedelmezteni is kell, 's azért erőművek' hajtására, öntözésre, 's hajózásra alkalmasakká tették folyóikat, kövecselt utaitak egybefüggőleg és egészítő terv szerint országszerte megépítették; műgyáraik pedig akár-melly nagy technikai intézetnek legdrágább szerreit is pénzmilliók' otthoni forgásával magok alkotják. Mivel mi kövecselt utainkat, folyóink' szabályozását, és csatornáink' építését utóbbra hagyjuk, és technikai nagy intézeteinket ott kezdjük, a' hol más virágzó nemzetek végezni szokták, attól tartok, hogy előre nem haladunk, 's időt veszünk, holott látjuk, hogy minden szükséges és jövedelmes csatornák minden virágzó állapotú nemzeteknél már el vannak készítve, 's ezek azért nem dolgoznak csatornákon, mert a' hol nem ké-szek, ott mai időben is dolgoznak azokon, például: Németországban, Pechmann szerint a' rajnai; Svédországban a' trollhättai nagy csatornákon folyvást tart az építés; 's így több más országokban, még a' hosszú tél Oroszországban is“.

kából közöltetik; B. úr fordítása szóról szóra ez:

„Liverpooli vasútnak hossza 31 angol száraz mértföld (6000 posta mértföld 4000 bécsi ölével) 's azon lettdolog, hogy az utazók ezen távoztatra rendesen átszállittatának gőzerőmtől vontatott kocsikban 1—2 óranyi (rectius 1½—2 óranyi) idő alatt, rendkívüli érzelmet gerjeszte az emberekben. Az akkor is várható nyereség, midőn a' vasúti intézet nagyban terjesztetnék ki más részeire az országnak, úgy hiszszük, nagy részint tulságosan van számítva. De akár milly mérsékelt számolást huzunk a' vasúti intézet javaslóinak igen fellengős reményeiből, mégis kétségen kívül marad, hogy az utazásnak új időszaka kezdődött, és hogy a' hol csak a' föld alkata engedi, minden nagyobb, egymástól nem épen messze fekvő városok, és a' mellyeknek egymás között kiterjedt foglalkozásuk van, vasutakkal hasznosan köttetnek össze. A' mennyire jelenleg ítélni, úgy látszik, hogy a' vasutak minden esetre alkalmasbak a' személy', mint a' portéka' szállítására. Parnell Henrik urnak is az a' véleménye: hogy ott, hol általában (két főbb város népétől egymáshoz) jövő vagy menő élénk összemunkálás üzetik, és csatornára a' víz szűken van, ott vasútak a' csatornánál kívánatosbak, és akkor olcsóbbak is; de közönséges kereskedésre egy ország távol vidékén által nem eszközölnek olyan olcsó útát a' vitelre, mint a' csatornák“.

B. úr eszméje (nem terve) egy nagy csatorna Grétzből Tolnán által Szegedre és Pestre; innen Csongrádon, Cibakházán, Gyulán, Kis Jenőn és Boros Jenőn, Nagy Váradon alul, Diószegen által Szathmár-Németiig; 's innét a' Szamos' völgyében Erdélybe Kolozsvárig.

Az eszme, a' mennyiben kivethetém, abból áll: a' Mura' vizének egy részét, melly Legrádnál a' Drávába szakad, a' Kanizsa folyón 's Pölöskefőn keresztül, a' Szélvize' völgyében, a' Zala' vizébe vezetni; mellyel egyesülve, a' Balatonon keresztül, a' Sió és Sárviz' völgyében Tolna és Szekszárd között a' Dunába vezettetnék. E' szerint a' Kanizsa, mellynek recipense a' Mura, eredetére utasittatnék vissza, 's ím teljesülne, mit Ovidius lehetetlennek tartott:

In caput alta suum labentur ab aequore retro
Flumina etc.

Ezentúl, hiszem, lesz olly óriási gondolat, melly

a' Dunát a' Rajnába, 's ezt a' Duna völgyébe fogja útasítani.

„Ezen folyó ágzatnak, úgymond B. nem kellene több, mint öt öl széles és két öl mély előásás, mellyet öt vagy hat évek alatt, kevés emberi munkától segítettve, tizenhat ölíg szélesítene a' viz' ereje; a' Sió, Kaposvízi csatornák, 's Körös folyói átmetszések' példája után ítélve“.

Nem akarom kétségbe vonni a' B. által felhozott példákat, de ezen elvét, megengedjen, általánosnak el nem fogadhatom. Ismerem én a' Fejér-Köröst Arad vmegyében Gyula-Varsándtól kezdve felfelé Boros-Jenőig, 's azért hiszem is, hogy ott az átmetszések sikerülhetnek; azonban más helyeken ellenkezőt is tapasztaltam, hol az átvágás, igen kedvező körülmények mellett, kivévén az egyet, hogy a' föld a' legkeményebb agyag volt, még 30 év' lefolyta után sem szenvedett eredeti alakjában változást. B. egyébiránt a' felhozott példákban csak a' szélesedésről emlékezik, nyertek-e a' csatornák 's átvágások nagyobb mélységet, arról hallgat.

A' vízi út folytatása lenne Tolnától felfelé Bölskéig, hová a' Duna 's Tisza közötti folyó csatornának egyik ága szögellik. B' terve szerint tudnillik (ezt már tervnek nevezhetni, ha ugyan, mint hallom, részletesen van kidolgozva) a' Dunából Pestnél egy folyó csatorna vezettetnék a' Tiszáig Csongrádnál, melly utóbbi közel 12 öllel fekszik alább mint a' Duna' vize. Ezen fő ágból, mint mellék ágak, kitérne egy a' Dunába Bölskénél; a' másik, a' Tiszába Szegednél; minél fogva a' Duna 's Tisza közötti 4 torkolatu csatorna egy X betűt formálna.

A' tisztelt olvasó emlékezni fog, hogy a' Dunának csatorna általi összeköttetése a' Tiszával Pest és Szolnok között, már régiebb tárgya a' vizsgáldásnak. Pest vmegye' rendes mérnöke, Balla, első volt, ki e' hűrt megpendíté. Ő már 1791ben terjesztette fel előleges tervezetét néhai Leopold főhg-nádornak. Eszméje szerint a' csatorna a' pest-szolnoki országút' hosszában vonulna el; Üllönél, mint a' csatorna' legemeltebb pontjánál, egy táptót kellene mesterségesen építeni, melly a' Rákos' vizét magába vevén, a' csatorna' táplálására szolgálna.

Később fens. nádorunk' magas rendeletéből részletesh és szorosabb vizsgálatok 's mé-

rések eszközöltettek, b. Podmaniczky k. biztossága alatt, ki Maillard tábornok, Heppe', az akkori m. k. építési főigazgató', 's a' fennevezett vármegyei mérnök' kíséretében a' kérdéses vidéket megvizsgálá, 's a' vizeset-mérést a' Duna 's Tisza között eszközölteté, mellynek eredménye volt, hogy azon, a' Rákos és Tápió' forrásait elválasztó heggyhát, mellyet átalvágni, 's az átvágásba a' Rákost a' csatorna' táplálására vezetni kellene, 60 öllel fekszik a' Dunának, 's 69czel a' Tiszának vízszíne felett! Már ezen tetemes eset' különbsége elég volt arra, hogy a' vizsgálódó biztosság ezen vonal' ajánlásától elállana.

Ezen kívül, még arról is meggyőződék a' biztosság, hogy nyári száraz időben a' Rákos és Tápió annyi vizet nem nyújt, mennyi a' csatorna' táplálására elegendő volna; végre az is nehézségnek tekintetett, hogy a' Rákoson épült malmoktól elvétetvén a' viz, azokat kárpótlani kellene.

Célirányosbna találatott a' pest-szolnoki országút' mentében Balla által jegyzett csatornavonal; mellynek kivitelét a' nagy mennyiségű fenékvíz tenné lehetővé, melly a' zsilipes csatorna' fentartására szolgálna. Ezen vonal libelláltatván, találatott, hogy legemeltebb pontja Monor, 141 lábbal magasabb, mint a' Duna' vízszíne, 's 158czal mint a' Tiszáé; végtére a' vizsgálat' folytatása után kisült, hogy ezen hát Kecskemét' tájékán mintegy 52 lábbal hanyatlik, de csak Bács vármegyében enyészik el egészen, melly kedvező körülménynek köszönhetni egyedül a' Ferenczcsatorna' létesülését *).

E' rövid vázlatból kitetszik, miképen a' Tiszának Dunávali összeköttetése főleg az említett földhát által nehezítették, melly, ha a' kecskeméti vonal tartatnék meg, már is legalább huszonhat zsilipet tenne szükségessé.

B. az előttiünk levő értekezésben, mellynek főbb része már az 1836iki Tud. Gyűjt. XII. kötetében is volt közölve, valószínűleg azért, hogy e' nagy számú 's költséges zsilipek' építése elkerültessek, a' Duna és Tisza között egy folyó csatornát hoz javaslatba.

Emlékezik-e még B. úr azon értekezésére (ha nem csalódom, szinte a' Tud. Gyűjt. ben,

vagy a' Sasban jelent meg), hol ellenkezőt javasolt, tudnillik a' Tiszát a' Sajó' beszakadásától kezdve, Dömsödnél a' Dunába vezetni? Kegyetlen visszaemlékeztetés, hiszem, 's tán felesleges is, midőn most önmaga ismeri el, 's az általa eszközölt esetmérés is kétségen kívülé teszi, hogy a' Dunát lehetne a' Tiszába vezetni.

Nézzük most közelebbről a' körülményeket, 's ezen terv' kivitelében támadható nehézségeket.

Beszédes úr' közléséből veszem ki, hogy az általásandó földhát a' Duna 's Tisza között mintegy 14 öllel emeltebb, mint Pestnél a' Duna' közép vízszíne, tehát 26 öllel több mint a' Tisza' közép vízszíne. Ezen adatot vevén fel alapúl, a' kiásandó földtömeg, igen kedvező számolás után, legalább 8 millió köb-ölet tenne. Egy köb-öl kiásására, mivel azt a' mélységből a' partra fel 's ki szükség szállítani, újra, könnyed számolással, legalább 6 erős napszámot kell felvennünk, mellynek napi díját 20 krral ep. számítva, a' csupa ásatásra kívántató költség 16',000,000ra rúg, pengőben. Ehhez járulván az ásás' idejére járó töke' kamata, továbbá a' B. által javasolt vízi építményekre fordítandó költség 's föld'vált-sága, az összes kiadás legalább is húsz millió pengő forintot fenne. 'S ezen költség-kivetés is kedvező körülményeket tesz fel, ha tudnillik az ásás' száraz földben történhetnék. Most azonban azt kérdezem a' tisztelt értekezőtől, mit csinálna az ásás' ideje alatt a' fenékvizekkel, mellyek, mint a' fent érintett k. biztosság által eszközölt vizsgálat bizonyítja, nagy mennyiségben léteznek a' homokban az agyagréteg felett; mellyek minden felől a' csatornába toldulnának? A' Tisza' vízébe vezetné talán? Elhiszem, de ez sok nehézség és költségnevelés nélkül csak ugyan nem eszközölthetnék; minden esetre pedig korlátozná az alkalmazandó munkások' számát, mivel a' munkát egyszerre mindenfelől nem lehetne folytatni. Kérdés támad továbbá, hány ember lenne naponként alkalmazható? Úgy hiszem, hogy 20,000 embernél *) többet nem

*) B. a' Tud. Gyűjt.' fennidézett kötetében a' 66ik lapon, ekkép nyilatkozik:

„Ezen egész munka 5 esztendő alatt végbe mehet, stb.

Ugyan ott a' 73ik lapon:

Ha Pest vármegyében évenként húsz hétre 3000 embert állíthatni munkára, többi vármegyében

*) Bővebb leírását I. Csaplovicsnál, Topographisch-statistisches Archiv des Königreichs Ungarn.

lehetne összeesdíteni, minekutána honunkban részint a' folyó, 's évenként előforduló köz munkákra, részint más vállalatokra is nagy számban kívántatnak meg. Ehhez képest, mivel 8 millió köböl földnek kivájása 's félre takarítása legalább is 48 millió napszámot kíván, feltéven, hogy évenként 200 napot lehetne akadály nélkül dolgozni, tartani fog a' munka

$$\frac{48,000,000}{20000 \times 200} = \frac{48,000,000}{4,000,000} = 12$$

=12 évig.

Tizenkét év' lefolyta után azonban a' csatorna nem volna még használható, mert B' saját állítása szerint, 5—6 év kivátnék, míg a' csatorna szerint ön ereje által a' szükséges, általa 16 ölre szabott, szélességre kívájná, 's hajózásra alkalmas lenne.

Megengedvén tehát a' hypothesis, meggyőződéssem ellen is — mert hogy az olly kemény agyagban, mint a' minőt a' már többször érintett biztosság talált, magát a' csatorna 22 mérföld' hosszában öt hat év' lefolyta alatt kimélyíthetné,

pedig annyi időre 1000 munkást, úgy 10 esztendő alatt ezen egész tervet végre lehet hajtani", stb.

Az előttünk levő értekezésben pedig: „Ha Pest vármegyében évenként négy ezer (4000) embert állíthatni munkába, hat (6) évig Pestről Csongrádig, többi vármegyékben pedig évenként ezer (1000) munkással tíz (10) esztendő alatt az egész tervet végre lehet hajtani" stb.

Ezen össze nem vágó állításait B. úrnak csak azért hozom fel, hogy kitéssék, mikép én a' munkások' számát kevésre nem, hanem inkább sokra vevém; ha szerinte 4000 alkalmaztatnék csak, akkor nem 12, hanem legalább is 60 évig tartana, 's így dugába is dőlne a' munka; 's miért? mert már akkor a' sárvízi, kaposvízi, zalavízi, körös és berettyóvízi társaságok, 's ezen társaságoknak értelmes és tapasztalt intéző tagjai élni nem fognak, pedig azok nélkül B. úrnak igen szerény nyilatkozása szerint, csak évszázadok után lenne kivihető, 's évszázadok múlva is csak egy sok szerencsés tapasztalás által okos, merész lelkű edzett vízmérnök bátoríthatná azt építési munkába venni.

Ha már Angliában, hol pedig portékáját kiki ügyesen tudja ajánlani, teszem Brinkley vagy Telford, olly önző felszólítással kísértén a' publicumot: „Most építtessetek csatornákat, míg életben vagyok, mert, csak évszázadok után fog támadni egy hozzám hasonló, sok szerencsés tapasztalás által okos, merész lelkű edzett vízmérnök": vajjon mit mondott volna hozzá az angol közönség? Én tudom mit, de nem mondom; annyi mindazáltal bizonyos, hogy találkozott volna jó barátja, ki fülébe súgja: „be wise", mi nyelvünkön, engedje hogy megmagyarázzam, annyit tesz, mint — „legyen eszed".

A' köz boldogságra, mai világon, egy tudós' kimúlása mit árt? kipótolják helyét, mint a' tört ablaktáblát az üveges. Ha a' lámpa' üvege kitörik, újat tesznek helyébe, 's az még jobban világít; 's ha a' kolompós tehén kidől, másra kötik kolompját. Azért tehát soha se nyughatatlankodjunk!

nem hihetem — következék, hogy legalább 18 év kívántatik a' csatorna' létesítésére, mely hosszú idő alatt a' tőke semmit sem kamatolna, miből újra világos, hogy a' fenn kitett summa kevésre tétetett, 's hogy per excessum legalább hibázni nem fogunk, ha kamatot kamatra halmozván, húsz millió helyett, harmincz milliót praeliminálunk.

Ezen summa pedig csak a' Pest és Csongrád közötti vonalt illeti; a' szegedi 's bőskei vonalra tehát még legalább 10 milliót kell számítanunk; mi szerint az összes költség 40 millióra rúgna pengőben, mely roppant summa' évi kamatja 5 precenttel 2 milliót teszen.

Mennyit jövedelmezne e' csatorna, meghatározni nehéz. A' Ferencz' csatornája, ha jól vagyok értesítve, legfeljebb 60,000 forint tisztá jövedelmet hoz évenként. Ha a' kérdésben levő csatorna 5 annyit hozna be, még akkor is a' minden évi veszteség 1,700,000 pft lenne.

Mind ezek' daczára is pártolom én B. úr' tervét, de csak azon feltétel alatt, ha 10r ki bírja eszközölni, hogy a' részvényeket honom' rosszakarói vásárolják meg, kiket illy kecségető vállalatban, őszintén mondom, teljes mértékben kívánnék részesíteni; 's ha 20r a' tüstént felhozandó nehézséget elhárítani képes. (Vége következik).

Vásárhelyi Pál.

Tudós társaságok.

— *Magyar tudós társaság.* — Az academia idei, vagyis Xd. nagy gyűlését, valamint igazgatósági üléseit is, novemberben fogja tartani; 's a' megjelenés, valamint a' megkezdés' napjáról is, a' maga idejében, külön jelentés fog szólni. A' szünnapok augusztus' 20dikától october 20dikáig tartanak. Az Elnök' rendeleseből, Pesten, julius' 29. 1839.

D. Schedel F. titoknok.

— *Budapesti orvosi társaság.* — Nyilatkozás. Az Orvosi Tár' harmadik felévi 2dik számában D. Wachtel Dávid úr az orvosegyesületekről értekezvén, a' budapestiről így szol: „már két év előtt jött szóba egy nagyszerű orvosi társaság' alapítása, mely egész hazánkra derülő fényt vala árasztandó; de fájdalom! a' szép terv hajótörést szenvedett 's elenyészett."

Társain' jóváhagyásából azt nyilatkoztatom, hogy azon társaság két év előtt *provisorie* állott össze, áll most is, 's minden két hétben ülést rendszeren tart.

Első lépése ezen társaságnak kérelmi folyamodás volt a' nagymélt. helytartó tanácshoz 's folytatólag Ó Fölségehez legkegyelmesb urunkhoz a' véget, hogy ezen társaság' alakulása 's örökös maradtatása kegyelmes helybenhagyást nyerjen, és reményei' teljesülését hiva várja. Pesten, juliusban, 1839.

D. Pólya.

Az Athenaeumból hetenként kétszer, úgymint csőtörtőkön és vasárnap, jelenik meg egy ív; társából, a' Figyelmezőből, minden kedden egy ív, velinen. Ára a' kettőnek helyben kihordással, 5 ft.; postán, nyomtatott boríték alatt 5 ft. 48 kr. ep. Évnegyedenként is válthatni példányt 2 ft. 30 kr. és postán 3 forinton. Kiadó hivatal Pesten, Zöldfa utca, 267. sz.

Nyomatik Budán a' magyar kir. egyetem' betűivel.

FIGYELMEZŐ

AZ EGYETEMES LITERATURA' KÖRÉBEN.

Kiadó szerkesztők

SCHEDER, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ **BAJZA**.

HARMADIK ÉV

Pesten.

Augustus' 13. 1839.

32. szám.

Tartalom. Hazai literatura. Vegyes iratok. Kis János' Soproni Estvéi, 1. füz. Böngészet a' Soproni Estvékből (*D. Scheder F.*). — Vizéptés. Beszédes, egy országos nagy csatorna' terve. Vége (*Vásárhelyi Pál*). — Nyelvtudomány. Kerekes Ferencz' Értekezése és Kitérései. — Literaturai mozgalmak.

HAZAI LITERATURA.

Vegyes iratok.

Soproni estvék. Literaturai egyveleg. Kiadja Kis János, magyar tudós társasági rendes tag. Első füzet. Sopron, 1839. Őzv. Kulcsár Katalin asszony' betűvel. n8r. (XVI és) 240 lap. Árapos-tapap. 1 ft, velinen 1 ft 30 kr ep.

Az előttünk levő kötet' lapjait nem lehet — tartalmok' becsét nem tekintve is — érzékeny részvét nélkül végig kísérni. Az öreg Kist látjuk ez új vállalattal literaturai munkálkodása' ötvenedik évét megnyitni. Melly termékeny, melly gyümölcsöző ötven év volt ez! A' kor' kívánatai, magányos vi-szonyok, inkább fogékony mint alkotó lélek, 's főkép túl üzőtt szerénység ritkán engedék Kisünket mint eredeti szerzőt fellépni, 's azért pályája nem meglepő, nem ragyogó; de ör figyelemmel kísérvén ő százada' szükségait, mindenütt segítni, hiányt pótlani készen, literaturánkat a' költészet, philosophia, történet, ennek több segéd ágai, valamint a' széptudo-mányok, literaturaismeret, classicusok' és egy-házi szónoklat' mezein annyi széppel, annyi korszerű, tanulságos, szívképző és értelem-fejtő fordítmány 's utánozattal gazdagítá, hogy

kevesek' pályáját lehet az övénel gyümölcsö-zőbbnek, *hasznosbnak*, a' nemzeti mivelődésbe nyomosabban behatónak állítani. E' mellett a' kötött 's kötetlen nyelv' sok oldalú kiképzésé-ben osztályrésze olly tetemes, hogy nevét csak ezért is hála 's tisztelet nélkül a' magyar nyelv' történetírója nem fogja említhetni soha.

Kevéssel ez előtt jelenté Figyelmezőnk Blair' Rhetoricai 's aestheticai leczkéi' jeles és köz hasznu fordítását *), 's már ismét egy újabb munkalat' hirdetői lehetünk. Szándékát az érdemes férfiú a' következő rövid program-mában adja elő: „A' Soproni Estvék, ha kör-nyülményeim engedendik, fognak bizonytalan időszakonként, 16—18 ívnyi füzetekben folytat-tatni, 's részint mások, részint magam által készí-tendő ollyan fordítmányokat, kivonatokat, 's néha eredeti darabokat közölni, mellyek felől reménylhetem, *hogy a' gondolkodni szerető ol-vasóknak vagy hasznosak v. kellemesek lesznek.* Czelomhoz tartozik az is, *hogy tudományked-velő ifjainkat, kivált azokat, kik magyar írók kívánnak lenni, jó útba igazítsam, 's némelly mult korbéli külföldi jeles írókra, kiknek mun-kái olvasást érdemelnek, figyelmesekké tegyem*“.

*) 1830. 305.

Ajánlva van e' füzet b. Lakos János tábornok 's acad. t. tagnak, egy szeretetre méltó bensőséggel írt levéllel, melly a' két barát viszonyait fiatalságok óta érzékenyül festi, 's egy futó pillanatot hágy nyelvünk' vég felszázadi haladásaira, 's szerzőnk' irányára vetniünk. Ref. belőle, mint a' classicusok' studiumán ért 's izmosodott, férfiasan szép előadás' mutatóványát, közlene egy pár szakaszt, ha az e' könyvnek szánható hasábjait oly helyek' böngészésére nem kívánná feltartani, mellyek korszerűségük, 's különösen *tárgyoknál fogva*, *egy criticaí évkönyv*' lapjain teljes joggal ismételhetők.

Valamennyi czikkely érdekes; különösen ugyan az íróra, általában pedig minden gondolkodó, 's az emberi társaság' oly fontos tagjai' viszonyaikba 's lelkület-alkotmányába betekinteni szerető olvasóra nézve, milylenek az írók. Főbb czikkelyek, először a' *Shaftesburyé*: „Magával-beszélés, v. tanács egy író' számára“ (17—70 l.), melly közvetlenül ugyan az íróknak, de közvetve mindenkinek szól, a' gyakori magába szállás, önvizsgálat 's magával társalkodás' becsét 's egész lélektani folyamatát, valamint az íróra tapasztalható három legnevezetesebb külső befolyást — a' nagyokét, criticaét és közönségét — fejtegetvén. *Johnson*' *Ramblerjéből* tizenhárom szakasz közöltetik (83—142). Az írók' erkölcsisége, az író és ember' egymásra hatása, az írók' bajai, reményei, tudományos alapjaik; az írói gond; viszony a' criticaéhoz; critica' kinélete; életírások' haszna — ezek tárgyai ezen, az emberi szív' 's az írói viszonyok' mély ismeretéből elvont, éles és tanulmányos észrevételekkel rakott, czikkelyeknek. *Young*, közöltt töredékeiben (161—172), hathatósan és melegen sürgeti az íróknál az erkölcsi irányt, 's az írói hivatás' fontosságát, méltóságát, 's nehézségeit fejtegeti. Az íróknak az étellel érintkezését tárgyazzák *Duclos*, *Diderot*, *Montaigne* 's *Büsch* czikkelyeik (10. 11. 12. és 5. számok alatt). Mit az utolsó a' pedansságról, *Montaigne* az asszonyi tudosságról, *Diderot* a' tudósok' barátsága' okairól 's *Duclos* az észszel és elmével jeleskedőkről jegyzenek meg, szintolly finom, mint való.

Literaturai czikkelyek *Shaftesburyé*, az első, a' tudományos egyvelgek' eredetéről, félig satirai iránynyal, 's magyar olvasóinkra nézve, kik az angol *Essay*-t a' maga elkor-

csosodásában nem ismerik, jelentés nélküli, sőt az „egyveleg“ szó' itteni határozatlansága miatt homályos is, és pedig annyival inkább, minthogy „egyveleg“nek nevezvén kiadó a' jelen gyűjteményt is, sokáig nem bírjuk a' czikkely' élet elérteni. *Janintól*, a' francia journa-lokról“ czim alatt egy felette rövid literatúra-történeti töredék adatik, 's egy francia névtelentől egy szinte rövid, de helyes szakasz a' régi 's új népek' criticaja' különböző szelleméről.

A' tudományok' tanulásában elkövetett hibákról szóló töredék (143—61. l.) *Gellert*-nek egy academiái beszédéből, ennek szokott bő és vizenyős előadását mutatja. Azt, mi ezekből általán és nálunk is való, hathatósban, és állapotunkhoz mérve is sokkal rövidebben lehet vala adni. *Herder*' darabja „a' széptudományok' fogalmáról“ (194—208) sem látszik a' tárgy körüli eligazodásra egész szerencsével választva. Ezen értekezés' nyomán bajos lenne a' széptudományok' határait kitűzni; mert ha a' 'lélekképző' és 'szép' egy, úgy tárgyabb lesz ama' tudományok' köre, mint itt adatik elő; 's bajos a' szépnak fogalmát meghatározni, ha az, mint itt történik, az igazal és jóval, de alárendelve, szükségkép összeköttetik. Nekünk még most eredmények kel-lenek, mellyek kalaúzul szolgálhatnak a' gyakorlatnak; vagy eligazító bő fejtegetések: így *oda vetett* eszmék zavarnak inkább, mint oktatnak.

Nyelvtudományi tárgy kettő adatik: *Wielandé*: hogyan miveltetnek ki a' nyelvek? (80—2 l.) és *Regnier-Désmarais*' fr. nyelvtanából kivonatok (227—34 l.). A' második kivonat a' francia helyesírás' szándéklott de siker nélkül maradt egyszerűsítését tárgyazza. Példa és kényelmesség nagy rugói az emberi akarat' elhatározásának, 's azért, ha valaki az olaszok és francziák' sikeretlen próbáik után kívánná a' sok íróink által javaslott, sőt academiánk által is méltatott egyszerűsítésére a' magyar írásnak, tagadó következtetést vonni, bár mellel két lényeges különbségre batorokodom figyelmeztetni; t. i. hogy az olasz és francia nyelvek, mint valóságos elfajulásai egy, v. több másnak, kénytelenek szavaik' régi elemelt az írásban megtartani, különben egy pár ember nyom alatt merő lehetetlenséggé válnék minden etymológiájok; másodsor náluk academia volt, melly tiltott: nálunk academia van, melly

együtt-munkálkodásra szólítja a' kebelén kívül levő nemzeti értelmességet is; 's melly, ha ebben bármelly, magában helyes reform többséget nyerendne, nem késnék erkölcsi súlya latját annak mérlegébe vetni. Ez nem Crusca, 's nem Richelieu' Académie française-ze; 's az ő titoknoka nem merné írni, mit Regnier, a' fr. ac. titoknoka: „kik a' nyelvvel így bának (azaz ujtanak)... azok magoknak *hozzájok nem tartozó törvényhatóságot tulajdonítanak*“. Az írói sereg nálunk, hála a' sorsnak, még eddig köztársaság, 's ez a' törvényhatóság mindeneknél van, 's nincs — csak egy ultimium forum' ítélete alá vetve, melly — a' közvélemény. Még egyszer tán bővebben e' tárgyról.

Egyik legszebb gyöngysora e' kötetnek *Plutarch'* házassági szabályai. E' cikk is azt juttatja minden nyomon eszünkbe, mit a' régi classicusok minden nyomon, hogy ők a' köz, és a' magányos élethölcseséget egyformán kimerítették, 's nekünk csak a' bővítés, példázás, alkalmazás maradt fenn. E' cikk is mindent mond, 's mondja minden időknek. — Végre kiadónk *Cicerót* is kezdi böngészni. Rec. kettősen örül ennek; talán ez úton fog sikerülni az elhagyott classicum studiumra magyarjainkat fölgerjeszteni. Mi a' *deák*kal a' *latint* is elvetettük; de vajmi rosszul! mert a' classicusok nélkül maradandót nem fogunk adni soha. Azonban minden zsarnokság' lerázásával a' leghasznosb fonalak is elszakasztatnak. Ez természetünkben 's a' dolog' természetében van. De most, midőn amatortól nincs többé tartanunk, állítsuk vissza ezeknek oltárát: áldozatunk nem fog füstbe menni.

Hosszu sörát ohajtjuk e' füzeteknek, melyek hason nyomon járva mint ez első, ismét sok hasznos ismeret' forrása, sok jeles eszme' dajkálói lesznek, 's képesek a' mai felületesség helyett tartalmas gondolkodásra serkengetni.

D. Schedel F.

Böngészet a' Soproni Estvékből.

Írói hanyagság. — Ha Görögország' régi írói a' mesterség' szabályait nemzetek' rossz izlésének kedveskedve feláldozták volna, sem honfiainak olyan szolgálatot nem tettek, sem magoknak olly dicsőséget nem szereztek volna, mint az által, hogy a' természetet 's az igazságot követték. Azon nemes elmék, kik utat törtek, nem mindenkor nyertek jóváhagyást és kedvességet a' világ előtt; de a' legértelmesebb embereket csak hamar, 's utóbb magát a' világot is részekre hódították.

Eleinten erőszakkal nyitottak magoknak utat a' világba, 's érdemek' fontossága által annak kedvező ítéletére tettek szert. Magok alkották olvasó közönségeket, korokat kimivelék, a' közönséget csinos izlésűvé tevék 's kipallérozásk, hogy utóbb attól ismét tartós kedvességet nyerhettének. A' remény nem csalta meg őket. A' közönség' tapsolása nem sokára következett, 's általános lett, mert jó alapra épült. Mind e' mai napig is illő becsben tartatnak. Az idő igazságát szolgáltatott ki reájok nézve, felül éltek ők nemzeteket, 's élnek most is, noha holt nyelvben. Mennél megvilágosodottabb valamely század, annál szebb fényvel ragyognak. Dicsőségeknek szükségképen mind addig fenn kell maradni, valamig a' tudományok fennmaradnak, 's az utóvilág is mindenkor fog hódolni érdemeiknek.

Ellenben a' mi íróink, mint magok megvallják, a' korokban uralkodó izlés és divatozó kény szerint formálják magokat. Ők a' világ' rendetlen és változékony szeszélye szerint intézik dolgaikat, 's őszintén megvallják, hogy izetlenségeket és halgatagságokat engednek meg magoknak, mivel koroknak kedvét keresik. A' mi időnkben a' hallgatók csinálják a' költészt, 's a' könyvárosok az írókat; melly haszonnal a' közönségre 's melly kilátással az írók' becsületére 's hírére nézve, azt mindennek, kik a' dologhoz értenek, elgondolhatják. *Shaftesbury.*

Elbizott tudatlanság. — Azok, kik ezek' jelességével kérkednek 's magoknak nagy elmességet tulajdonítanak, többnyire olyanok, kiket magokon kívül senki sem tart a' természet által különös mértékben megkülönböztetetteknek, 's tiszteletet és halhatatlanságot egyebeknél kisebb áron érdemlőknek. Az illy felesleges bizakodás rendszert olyan embereknek találtatik, kik ismereteiket sem könyvolvasás sem társalkodás által nem szaporították, hanem csak a' magok' részére hajlás által csábittatnak arra a' véleményre, hogy ők a' jelesség' legmagasabb tetejére értek. Minden gondolatlan megalékezésnek, melly először eszükbe jut, minthogy legkisebb képeletek sincs arról a' tökéletességről, mellyet elérni az emberi szorgalom az idők' kezdetétől fogva hiában törekedett. Minthogy valami keveset látnak, azt hiszik hogy látörökön túl semmi sem lehet; mint mikor valamely keskeny völgy' lakói azt gondolják, hogy az őket körülvevő hegyek az egész világ' határait teszik. Mennél tisztább képzetünk van a' tökéletességről, annál kevesebbé gyönyörködünk saját munkáinkban, különben is jól tudjuk, hogy a' kik legtöbb dicséretet érdemlettek, azok legnagyobb szerénységgel beszélnek munkáikról, tudják, melly messze vannak azok a' tökéletességtől, 's aggodalmak között várják a' közönség' ítéletét. „Másoknak tetszem, úgy mond Tullius; de magamnak soha sem tetszem eléggé“. *Johnson S.*

— „Minthogy az igaz tudósok inkább a' tanulásból származó megalégedésért, mint mások' tetszésének megnyeréseért dolgoznak, kevesebbé uralkodik rajtuk az az alacson irigység, mellyet a' húság szül, 's melly azt bizonyítja, hogy jobban szeretjük a' hirt, mint az ismereteket; a' közönség' dicséretének mértékletlen szeretete a' náluk-

nál tudósabb emberekben sem nézet velek vágytársakat. Sőt inkább ez nekik új ok ezeket felkeresni. Az ilyenek' társaságában új ismereteket 's kétségeikben felvilágosodást találnak; mert az, a' ki mester lenni méltó, örömet teszi magát tanítványnya. Csak a' tudatlanokat nem lehet semmire is tanítani; ezek mindent tudnak". *Diderot.*

Elmésség. — „Minthogy a' természet az elmésséget nagyon szűk kezekkel osztogatja, azt adja az által értésünkre, hogy az olly drága kő, melyet nem kell öltözet gyanánt viselnünk. Az élet' kelendő pénze a' mesterségtelen józan ész, 's az ad legjobb keresetet". *Young.*

Irói méltóság. — „Az írók' szándékának mindenkor komolynak kellene lenni; a' ki csupán gyönyörködtetés végett ír, az soha sem gyönyörködtet. A' könyvírói név tiszteletre méltó nevezet! Melly kevesen érdemlik azt meg, 's melly sokan tartanak reá számot? Ki bátorzkodhatik magát az emberi nemzet' dictátorává kikiáltani, ha magához hasonlóknál felebb emelkedő elmével nem bír? 'S ki merészelhet valamely más dologban dicsőséget keresni, mint az erény' ügyében, melly egyedül maga birtokosa az igazságos dicséretnek?

Ti nyugtalanok, kik szép elmék' hírére 's nevére törekedtek, kitől akartok tanácsot kérdeni, hogyan kelljen borostyánkoszorúkra szert tennetek? kétség kívül azon nagy íróktól, kiknek híres munkáit olvassátok? Jól van: menjetek tehát 's tanácskozzatok a' koszorús árnyékokkal! Melly feleletet fognak ezek adni? Értsétek meg azt, 's reszketsetek! Azt parancsolják, hogy irigylett eszeknek legjelesebb dolgozatait vessétek a' tűzbe, ha semmit sem foglalnak magokban mást, mint elmésséget". *Young.*

Irói erkölcs. — „Győződjetek meg egy igazságról, melly nektek igen keménynek látszik lenni: egy halandó sem irhat jól, a' ki nem igaz lelkű. Mindenben, a' mi bennünket bájol, vagy erősen megillet, a' szív tartozik a' fejnek segíteni 's a' dologban legtöbbet tenni. Vajjon azok, kik tegnap irántunk hitszegők voltak, reá beszélhetnék-e lelkünket ma valamire, ha szintén angyalok' nyelvén szólnának is? Az elmésség egy gazemberben semmivel sem több, mint a' szépség a' magát mindeneknek áruló buja személyen. *Young.*

Irói készület. — „Vizsgáljátok meg a' legnagyobb gonddal tudósságtokat és elmésségeket, tartassátok minden által, a' mi jelesen van írva, kevélységeket zabolában; el ne mellőzzetek egy híres író is, kivel utatokban találkoztok, a' megjelent remek munkától sokat, de saját gondolkodástoktól még többet tanuljatok.

Irjatok, töröljétek, 's viszont irjatok, 's ne hízkeljétek soha tollatoknak azért, hogy hamar tud írni. Engedjétek ezt a' loversenyi dicsőségét a' lovászoknak. A' borostyánt nyerő Pegasus lassan fut. A' halhatatlanságért sok időt fizetni, bölcsesség; mert keveset adni érette annyit tesz, mint a' pénzt kivetni. Az elme' munkáját csak az idő érlelheti meg; itt az idő az anya, a' fáradság a' bába. Ugyan az a' józan ész, melly a' jeles író alkotta, azt is cselekszi, hogy a' jeles író mindig kételkedik, ha jó munkát készített-e. A' ki egy

hét alatt halhatatlanná akar lenni, az szembetűnő lehetetlenséget kíván.

— Egy hibát se mentegessetek; ha még olly szépnék látszik is az, mégis kedvetlenséget okoz utóbb. Egy hiba nagyobb mértékben tud sérteni, mint száz szépség bájolni. — Az írók gyakran tapasztalják azt, a' mit hajdan Achilles tapasztalt, hogy az egész ember halandó, ha egy helyen hiány van.

— A' ki sokat töröl ki, 's csak a' legjobbat nem, az munkájának fényt ad. Ha még olly keveset bocsátotok is napfényre, csak jó legyen, dicsérni fogunk benneteket, mind azért, a' mit elégettek, mind azért a' mit megkiméltek. A' silány helyek' elégetése jó illatu tömjénezés a' szebb helyek' számára. *Young.*

(Vége következik).

Vízépités.

Kolozsvártól Grétzig hajózható, országos nagy csatorna' tervének, és földszin' 's folyó-vízág' ottalmi elvének rövid előadása. Eredetien szerző Beszédes József, stb.

(Vége).

Láttuk hogy értekező' terve szerint a' csatorna csak részben ásatnék ki; nagyobb részének, mintegy két harmadának, a' víz' ereje által kellene kiképeztetnie; melly utóbbi földtömeg tesz körülbelül 16 millió köb-ölet, 's épen elegendő, a' Tisza' ágyát, hová az, mint a' csatorna' recipiensébe vitetnék, 15 $\frac{1}{2}$ mérföld' hosszában elfoglalni, 's azt olly állapotba helyezni, mellynél rosszabbat, akár a' hajózást, akár az áradások' öreghítését tekintjük, alig lehet képzelni. A' Tisza' vize tudnillik Csongrádtól aláfelé a' Dunáig, alig bir nagyobb esettel 2—3 vonalnál 100 öltre; a' Dunának, sőt a' Marosnak árai visszatartják folyását, és sebessége 's ereje olly csekély, mellyel semmikép sem birná azon nagy tömeg földet tovább sepreni. Gondoskodott-e B. úr ezen, a' Tisza' vidékét kétségtelen veszedelembbe ejtendő, rosznak elhárításáról?? Nem kételkedem, hogy egy *quasi argumentummal* készen várja ezen ellenvetésemet; de magam is, megvallom, kíváncsi vagyok a' kérdés' megfajtására, csak az egyre kérem B. urat, ne említse, hogy ezen nagy földtömeeggel valami titkos, a' hydrotechniában még eddig nem ismert mesterséggel a' csatorna' vonalába eső laposokat fogja feltölteni; mert akkor csakugyan még inkább megrögzéném már úgy is erős gyökeret vert véleményemben, hogy az egész terv csak *tréfa*.

Fennebb a' csatornából kikerülő földtömeg'

kiszámításában azt tervem fel, hogy az, egyenlő esettel, mely itt, adatai szerint, 100 öltre egy hüvelyk, fog a' Dunából a' Tiszába vezetetni; minthogy azonban az értekezés' folytatában vízi építményekről szól, melyekkel a' vizesetet mérsékelni 's malmok' forgására használni szándéka, úgy látszik, hogy célja más rendszert követni; mely véleményemben megerősítenek különösen e' szavai:

„Pesttől a' Duna's Tisza közt alá nyúló földhát olly annyira rendetlenül hanyatlík, 's ez által olly tömérdek nehézségeket gördít elő, hogy ezen csatornák' fő vonala csak úgy lehetséges, ha ennek torkában Pesten vízosztó építetik, és a' vízszín-rézsű (víz-szín-eset) ügyesen használtatik“.

Ha már B. úr ezen vizesetmérséklő építményeket akkor helyezi a' csatornába, midőn az magát önerejével kiképezte, akkor fennebbi számolásom a' földtömegre nézve annyiban áll, a' mennyiben tudnillik azon igen szűken közlött vizesetmérési adatokból valami szoros eredményt leszármaztatni lehet, vagy nem lehet. Ellenkező esetben pedig, ha a' vízszint már a' csatorna' ásásakor egyenetlenül osztja fel, 's esetét építményekkel gyengíti 's mesterséges általeséseket alakít, melyek által a' víz' erejét támadásában elfojtja, akkor ugyan mikép várhatja, hogy a' csatornát a' víz' saját ereje fogja kiképezni? Ez utolsó esetben nem maradna egyéb hátra, mint a' csatornát egész mértékeiben kiásni, vagy, ha talán lapályosabb helyeken is vitetik által, töltések közzé foglalni. De ez mennyire fogná újra nevelni a' költséget, könnyű megfogni.

Ezenkívül még azon rosz következése is lenné, hogy a' helyenként leszakadó parti földet tovább szállítani nem bírná, természeti esetétől, mely adatai szerint 100 öltre egy hüvelyk, meg lévén fosztva, 's így hajózáságtól zátonyok' alakítására szolgáltatna okot.

Volt idő, melyben B. úr, a' Duna' szabályozását olly igen szükségesnek találá, mely nélkül lehetetlen lenne valamely magyarországi folyónál gyökeres szabályozást tenni; volt idő, melyben B. úr azt állítá, hogy a' Duna' színe, szabályozása' következtében, Pestnél mintegy tíz lábnyit fogna alább szállani *). Vajjon figyelmeztett-e ezen terv' készítésében, véleménye szerint, bekövetkezendő

változására a' Dunának? Fel kell tennem, hogy igen; különben új következetlenséget követett volna el. Ám de ezen tekintet, a' csatornának 10 lábbal való alább ásását, 's a' költség' 4 millióval szaporítását vonja szükségkép maga után, mert a' földtömeg közel 2 millióval növekednék.

A' Duna 's Tisza közötti csatornának építését, az említett nehézségeken kívül, még a' töménytelen homokbuczkák is nehezítik; tartani lehet tudnillik attól, hogy a' csatornát szélveszes időben a' sivány homok be fogja temetni. E' baj' elhárítását fa ültetéssel szándékozik eszközölni, mi által csakugyan, ha bár hosszabb idő kívántatnék is fogantatására, a' cél végre kétségtől el fog éretni. E' módot, mint egyetlent, már Balla is ajánlá.

B. úr az értekezés' folytatában többször nyilatkozik, milly erősen meg legyen győződve a' terv' kivihetőségéről. De ez nem elég. A' közönség vakon nem hihet; igyekezni kellett volna, a' tárgyat úgy adni elő, hogy az olvasó is meggyőződhesse felőle. Ha köz ítélet alá bocsátja tervét, lássa el azt annyi adattal, a' mennyi megítélésére kívántatik. Elég hosszú értekezésében, melyből sok, a' dologhoz nem tartozó, általános, 's mindenki előtt ismeretes tanok kimaradhattak volna, egyetlenegy adat találtatik, a' tárgyhoz lényegesen tartozó, tudnillik: hogy a' Tisza' vízszíne 11 öl 's 4 lábbal alább fekszik, mint a' Dunáé közép vízállással. Még csak azt sem vehetém ki bizonyossággal az értekezésből, vajjon a' Duna 's Tisza közötti földhát azon helyen, melylyen a' csatorna átvonúlna, mennyivel magasabb, mint a' Duna' vagy Tisza' vízszíne. 'S így, ha fennebbi számításaim a' valóságtól távolabb találnának esni, az értekező' hibája, ki, adatok helyett figét mutat az olvasónak. Jól tudom én, hogy kiki tulajdonával kényelme szerint rendelkezhetik, de ezt csak azért említem, hogy, ha a' köszönet az ajándékhoz lesz mérve, háladatlansággal az olvasót ne vádolja.

Általérek a' tiszántúli vízi út' vizsgálatához, 's megvallom, nem jobb kedvvel, mint valamely éretlen gyümölcs' szakasztásához.

Először is szemembe tűnik az Öcsödtől vagy Kún Sz. Mártontól Czibakig a' Tiszába menő körösi csatorna. Túl a' tiszai hajós folyó-ágzat kezdődik, u. mond B. úr, Czibaknál, hol a' Körös folyók ezután a' Tiszával e-

*) L. Tud. Gy. XV. és XXI. folyamok' 1ső köteteit.

gyesülnek azért, hogy Szolnokról Nagy Váradra a' kerülés vizen kisebb legyen, mint Csongrádtól.

Igen, ha a' vizek ezután felfelé fognak folyni; de különben nem: mert Kún Sz. Márton és Öcsödnél a' Nagy Körös' vízszíne 3, 4 lábbal fekszik alább, mint a' Tiszáé Czibaknál, egyenlő vízállást tévén fel, mint annak lenni kell.

B. úr állítja, hogy részéről ezen nagy tárgy nagyon bőven van megvizsgálva; a' czibakházi példa azonban inkább ellenkezőt bizonyít, t. i. hogy általa ezen tárgy hanyagon és felületesen van megvizsgálva; különben illy képtelen javaslatot „*hogy a' Körös folyók ezután a' Tiszával Czibakházánál egyesüljenek*”, tennie nem lehetett volna.

Ha a' szolnoki útát közelebbi összeköttetésbe kívánja hozni a' Körös' vizével, ám húzhat a' Tiszából Földvár vagy Czibakháza' táján Öcsödnél a' Körösbe csatornát, de azt egyenlő vízállás mellett nem a' Körös, hanem a' Tisza fogja táplálni; mi szerint nem a' Körösök a' Tiszába, hanem a' Tiszának egy része fog Öcsödnél a' Körösbe szakadni. Ezen észrevétel szerint, igazítsa meg, kérem, a' Kolozsvártól Grécziq hajózható, országosnagy csatorna' tervének, és a' földszin 's folyóvíz-ágy' oltalmi elvének rövid előadását.

Öcsödtől, Békés vármegyében felfelé Boros-Jenőig, a' Nagy, Hármás, Kettős és Fejér-Körös' rendezése tenné a' hajózást lehetővé. Ezen senki sem kételkedhetik; azt azonban létesíteni több, mint gyermekjáték. Békés vármegyében a' Kettős, Fekete és Fehér egyesült Körös', a' Hármás-Körös' 's Nagy-Körösnek olly igen kigyózdó a' folyása, hogy azt jelen állapotjában, ha a' hajózásra alkalmas mélységgel birna is, gazdasági tekintetből használni nem lehetne. Csongrádtól Békésig egy napi járó kocsiút; víz' mentében, vontatva, bizonyára tizenkettő kívántatnék; áradások' idején, e' felett, mivel nagyobb részt partjain túl csap, a' vontatás húzamosan megis lenne akasztva. Itt tehát a' kigyózdások' átrágása 's a' partok' feltöltése a' hajózás' elmellőzhetlen feltétele. Az átvágások' sikerülése azonban, ha csak egész mélységben 's szélességben nem ásatnak, nem reménylhető, ellentállván a' föld' szilárdsága, a' csekély eset 's e-levenség, melly a' Tisza' gyakori árjainak visszahatása által még inkább csökken. A' von-

tató út a' partok' emelése által sem eszközölhető czélszerűen, mivel ott, hol több vizek, úgy mint a' Berettyó, Sebes-Körös és Fekete-Körös' vizei áradáskor összegyűlnek, egyoldalú szabályozás czéltalan sőt káros; 's a' haj csak egy rendszeres, összefüggő, általános 's összes szabályozás által háríthatatik el.

Többet lehetne még e' tárgyról szólni, de tartok tőle, hogy B. úr fenn nyilvánított hajlandóságomat a' vízszabályozás iránt színeltnék fogja gondolni. Nem; valóban nem az! sőt csak kevéssel ezelőtt is épen a' folyók' hajókázhatóvá tétele' nagy hasznáról külön értekeztem; és itt is az véleményem, mikép oda járuljon minden igyekezetünk, hogy a' vizek' szabályozása, hajózási tekintetben is minél inkább 's minél nagyobb kiterjedésben fogantatba vétessék; ellenben bátran merem állítani, hogy ki olly nagy kiterjedésben mint B. javasolja, a' czélt tíz év' lefolyta alatt elérhetőnek vallja, az vagy honunk' viszonyait nem ismeri, vagy azt kell hinnem, nem azon helyre vág a' melyre tekint.

A' mi illeti az egészen újra ásatandó csatornát Boros-Jenőtől kezdve Szathmár-Németiig, a' Fejér, Sebes, Fekete-Körös, a' Berettyó és Szamos' összeköttetésére, annak eszméje valamint nem új, úgy kivitele is, ha pénz van, kétségkívül lehetséges. De itt az a' kérdés: mi lesz az osztalék? Bátran kimondom: *kevesebb a' semminél!* mert vajjon melyik az az áru vagy természetmennyiség a' nevezett vonalon, mellynek szállítása csak kissé nagyobb mennyiségben, teszem Arad, Bihar, Szathmár vármegyében, lehetne reménylhető. Fa, buza, bor, gyapju, dohány, aszu szilva, mész, stb, stb, itt is, ott is bőségben vagyon 's így e' megyék egymásra nem szorúlnak; 's még eddig nem olly kényes szájuak lakóik, hogy egy kis különböző ízért, a' magyaráti, ménesi bort a' diószeghi, székelyhidaival, a' glogováczi dóhányt a' paptamási v. félegyházival, a' sikulai híres almát Aradban a' tiszaháti kormos almával stb felcserélni ohajtának.

Hogy ezen csatornának jötevése, úgy mond B. úr, az egész magyar hazának minden szögletébe eljutand, azt a' kereskedésnek kölcsönössége hozza magával. Például, ez lett-dolog (factum): hogy Pesten egy öl tüzelő hasábfának közép ára 10 ft ep. Ezen drágaságot mindenik szenvedí, kinek Pesttel dolga van, még a' fatermesztő is, mivel Pestnek el kell

szegényedni a' fa' dolgában. Szinte például, egy másik lettdolog az: hogy Arad vármegyében egy öl tüzelő hasábfá összerakva közel a' Körös folyókhöz egy forinton ezüstben közép áron kél. Itt a' termesztő az olcsóság végett szegényedik el, azért sem Aradon sem Pesten nem vehet a' kereskedőtől, 's nem adhat munkát a' mesterembernek“.

Nézzük közelebbről, mi alapon nyugszik ezen okoskodás! B. egy mérföldre egy mázsá tehetől a' csatornabért $\frac{1}{2}$ krra pengőben határozza. A' csatorna' hossza Csongrádtól Pestig 22 mérföld, Arad vmegyéből, hol a' fa hajóra szállíttatnék, Csongrádig le ugyan annyit számítván esik egy mázsára pusztán csatornabér 22 kr ep. Egy öl tüzelő hasábfá nyom 22—36 mázsát, tehát közép súlyát 26 mázsára tévén, lesz a' csatornabér 572 kr, vagyis 9 ft 32 kr. pengőben: hozzá járulván egy öl fa' ára Aradban, 1 ft, kerül tehát a' csatornabérrel együtt, egy öl fa Pesten 10 ft 32 krra ep. Pesten egy öl fa' közép ára nem 10, hanem csak 8 ft; mert az 1830. 's 1838. évek kivételek, 's az akkori fadrágaság ott a' szertelen tél, itt az árvízi catastrophának csak ideig óráig tartó következtése: 's így ha valaki azt a' mesterséget feltalálta, miként lehet egy öl fát, ingyen a' Körös' partjáról a' hajóba rakni, azt ingyen Csongrádnál a' Tiszáig szállítani, 's onnan ingyen a' csatornán, folyásának ellenére, Pestig hozatni, végtére azt ingyen a' pesti fatérre kirakatni, akkor egy egy ölnél csakugyan nem veszít többet mint 2 ft 30 krt. conv. pénzben.

A' tisztelt olvasó látja ezekből, hogy az országos nagy csatorna' érdeke csakugyan országos!

Vásárhelyi Pál.

Nyelvtudomány.

1) *Értekezés és kitérések. Irta Kerekes Ferencz. Találtatik özv. Csáthy Györgyné' örökösénél. Debreczenben, nyomt. Tóth Lajos. 1836. 8r. 597. l. Ára fűzve 1 ft 30 kr ep.*

E' határozatlan fő czímet két külön czím világosítja fel. Egy a' III. lapon: *Értekezés a' kettős betűjű hangokról, és azoknak jegyeiről a' magyar nyelvben, sok nevezetes szószármaztatási észrevételekkel egybeszőve; 's egy a' 259. l. Kitérések a' kettős betűjű hangokról való értekezéshez, az ott érintett szószármaztatási észrevételeknek bővebb kifejtésére. 'S e' szerint a' könyv is két fő részből áll: Értekezés*

előbeszéddel, és kitérések berekesztéssel. Az előbeszédben szerzőnk' helyesírási és szószármaztatási gondolatainak, a' mellyek munkáját nemzék, már ifjabb esztendeiben eredtet, és azoknak tanítói pályáján naponkénti érését rajzolja; azon oknál fogva, mivel az egész m. t. társaság' kívánata volt kettős jegyű betűink helyett egyes jegyeket fölvenni, tükélé ő is magát illyesek' javaslására, megvallván, hogy munkájában, kivált kitéréseiben rendszert nem követett, mert ez nagy munkába kerülne; ő pedig arra nem érkezik; és azt, hogy etymologiai gondolati vele együtt sirba szálljanak, nem akarta. Okát adja, miért nem követte munkájában tulajdon ajánlását a' helyesírási szabályokra nézve. Előadásáról helyesen jegyzi meg, hogy benne ékes, mulattató, és gyönyörködtető nem sok vagyon; de ígéri, hogy világos, és *grammaticai hibáktól* ment leszén, kivévén, hol *grammatici certant, et adhuc sub indice lis est*; a' hol magát még elhatározni nem tudta, mind a' kettővel él, félvén, hogy a' jobbikat találná megvetni; azonban ezt csak addig teszi, míg majd egyszer magyar szavainknak illy kétséges hajlításairól is kifejlen-dő gondolatait közrebocsáthatja. Végre megköszöni Debreczen' előjáróinak a' pártfogást, és a' nagy közönségnek méltán ajánlja könyve' megvételét; mert a' beveendő ár egy gazdasági, és kézművészeti fűvészkert' fölállítá-sára van szánva.

Az értekezés hat külön szakaszból áll. Az elsőben szerző, minden nyelvtanítóinktól eltérve, nyelvünkön *rezgő, pattanó, fuvó*, és *elegyült* mássalhangzókat különböztet. A' másodikban az *r* betű rezgő mássalhangzónak kereszteltetik, mellynek sógora lenne *l*. A' harmadik pattanó mássalhangzóknak jeleli a' következőket: *b, d, g, k, l, m, n, p, t*, sőt egyedül ezeket ismeri első eredeti hangoknak; mellyek közül is még *l, m, n*, páratlan; *k, g, t, d, b, p*; páros, lágy és kemény, egész és fél pattanók. Itt azután következik három fő szabály, mellyek szerint a' kemény páros pattanók, lágy páratlan pattanókká ott is által változnak, hol senki sem gondolná, de sz. úgy akarja. A' negyedik szakasz fuvó mássalhangzóknak jegyzi ezeket: *h, j, v, s, zs, sz, z*; mellyek közül *h*, és *j* is még páratlanok; *v, f, sz, z, s, zs* kemény, és lágy párosok, 's ezek gyakran sz'. fenn említett módja szerint egybe olvadnak; a' *h* hang' leírására nézve pedig sem

francia, sem német, sem angol, egyedül az olasz nyelv mérkőzhetik a' magyarral. Az *f*, és *v* fuvó hangok igen változók, és nincsenek meg minden nyelvben; ezekben a' magyar nyelv' orthographiája ismét előbb van némelly csinosult europai nyelveknél, hátrább pedig egyiknél sincs a' tökéletességben. Az *sz* és *z* betűk több nyelvben egymással, néha *sz*' kénye szerint, fölcserélődnek. Az *s* és *zs* miatt sincs a' magyarnak oka elpirulásra. Mindenütt kijeleli, hogy' lehetne *sz* és *zs* kettős betű helyett egygyel élni, és a' fuvó hangok' egymás közötti fölcserélődéseiről számos példákban bőven értekezik. Az ötödik szakasz (85—242. l.) először az elegyült mássalhangzókrol közönséges észrevételt tesz; azután fölhozza azokat illy renddel: *ny, ly, gy, ty, ts, v. cs, ds, v. gs, tz, v. cz, dz, v. gz*, és bővebben fejtegetve, különféle új gondolatokat, szószármaztatásokat hord föl, de mellyek a' kitérésekben újlag, gyakran hatszor is előgördülnek; a' helyesírásról helylyel közben számos, helyes és helytelen, új és elavult, számtalanszor megczáfolt észrevételeket közöl. Végre a' magyar rendhagyó igeiről is, módja szerint nyelvtanítóinktól eltérve, emlékezik. A' hatodik szakaszban foglaltatik ajánlata az elegyült mássalhangzók' egyes jegyeiről, és egy tábla, melly az általa ajánlott kettős betűk' egyes jegyeit folyó írásban terjeszti elő.

Következnek a' *Kitérések*, mellyekben a' fenn említett nyelvekből vett példákkal világosítva, főleg a' következő szók' származtatását adja elő: *n* tagadó, *magnus*, *maiestas*, *dignus*, *dignitas*, *Magus*, *maga*, *kegyed*, *ön*, *forma*, *kép*, *el*, *gyógyul*, *ig*, *jog*, *v*, *ij*, *illet*, *illet*, *ihlet*, *il*, *el*, *édes*, *eden*, *idontalan*, *diurnus*, *tegnap*, *holnap*, *szán*, *szer*, *ingum*, *iga*, *kör*, *gör*, *köt*, *ige*, *juhar*, *járom*, *jus*, *iustus*, *institutia*, *juro*, *jurgo* stb. Ezeknek megfejtését' tiz kitérésben teljesíti.

A' kitérések' berekesztésében, végre, megmondja *sz*. azt is, mint kezdődtek a' *k—r*, és *g—r*, *r* hangokból szószármaztatási elvei? mint szolgált a' *kerekség*, és *görbeség*' képzete alapul száz meg száz magyar szó' eredetének per *fas*, *et nefas* megmagyarázására? Két eredeti nyelvet állit, u.m. az europai, és nyugotdél-ázsiai nyelvek' külön anyját, 's a' nyelv' eredetéről általános gondolatokat közöl. Végre általmegyen annak előszámolására, kiknek valának előtte hasonló származtatási gondolatai? Emliti pedig Herdert, 's állításait a' nyelv' eredetéről majd gáncsolva, majd helyben hagyólag; Platonak Cratylusával vesződik, és Hermogenest Socratessele, többször közbeszólva, beszélgeti; azután általtér: „A' magyar nyelv' metaphysicájának“, mellyet Fogarasi D. János adott ki 1834. rostálgatására: de csupán azokat emliti gáncsolva, a' mikben ő egyet nem ért, és igyekszik a' szerzőt világosabban megmagyarázni. Utóljárólag Márton József, és Sasku Károlynak kéziratban levő munkáikról is emlékezik, 's ezekből a' közönségnek magacénál bővebb, 's talán helyesebb nyelvtudományi ismereteket ígér. Ennyi a' könyv tartalma. (*Vége következik*).

Literaturai mozgalmak.

— Budán, a' m. kir. egy. bet. megjelent a' *Tudománytár' júliusi füzete* illy tartalommal: I. Értekező rész: 1. Kelet' népei 's literaturája. Hindu polgárisodás, fr. *Mód Károlytól*. 2. A' hadi tervrajzok és földképek, ném. *Kiss Károly*. 3. Balmazújváros. *Podhradczky József*. 4. Magyar pénztudományi ritkaság. Egy réznyomattal. *Luczenbacher János*. 5. Négyszögmelés és sokszorozás' új módja. *Zengedi*. 6. Okleveles toldalék *Luczenbacher-tól*. II. Literatura: 1. Francia bibliographia, visszatekintve az 1838. évre. 2. Criticai szemle a' nyilvános oktatás' körében. 3. Bibliographia. 4. Magyar történeti régiség. 5. Magyar t. társaság.

Ugyan ott, Heckenast Gusztáv' költségén *Jósika Miklós' Regényei* 3d. kötetének második kiadása: *Zólyomi*. Ára füzve 1 ft ep.

Pesten, Trattnernél a' Tud. Gy. júniusi kötet; tárgyai: 1. Növendék fiúknak miért és hogyan kell tanulni latinul, Edvi Illés P. 2. Pest városi új építési rendszabások. 3. Az anyanyelv-tanítás' szükségéről 's módjáról, Széchy Agoston Imre. 4. Az álomról. A' literaturai részben egy protestans orvos kezd, Guzmics' Egyh. Tára' alkalmával, a' vegyes házasságok' tárgyahoz szólni; a' „Geschichte des Menschen“ czimű új könyvből (Berlin, 1839) két kivonat adatik; 's Szalabéri még egy „vég nyilatkozatot“ intéz Kállayhoz a' tudva levő perben.

Pápáról, az ottani új, jeles készületű nyomtatóműhely' következő legújabb készítményeit veszszük: 1. *Elemi számtudomány* az alsóbb iskolák' számára. Írta *Tarczy Lajos*. 8r. 46 l. ára 36. váltó kr. 2. *Elemi őismeretek a' természettudományból* az alsóbb iskolák' számára. Írta *Tarczy Lajos*. 8r. 45 l. ára 36 váltó kr. 3. *Gyöngyök a' német költészetből*. Gyűjté *Tarczy Lajos*. Első füzet. 16r.

— Sajtó alatt, ugyan ott, ugyan azon szorgalmas szerzőtől: *Mértani válaszok*. Természettani kézikönyvéhez bevezetésül T. L.

*Kuthy Lajos*nál készen „Harminczkilencz napos király“ történeti drama öt felvonásban (II. Károly); „Cillei Borbála“ történeti novella; „Balítéletek“ novella. — Dolgozás alatt „A' hárshalom, lengyel, 's „Divatkép“ honi tárgyú novellák; 's előkészületek „Nápolyi Joanna“ czimű négy kötetes történeti regényhez.

— Pesten, Beimelnél megjelent: *Epitome iuris naturae, seu universae doctrinae iuris philosophicae*. Scripsit *Ant. Virozsil* iuris nat. etc. prof. n8r. XXIV és 528 lap, ára nyomt. pap. 3 ft, velinen 3 ft 24 kr ep.

Erdélyből érkezett: *Deutsche Fundgruben der Geschichte Siebenbürgens*. Herausgegeben durch *Gr. Joseph Kemény*, Mitgl. d. ung. Gelehrten Gesellsch. I. Bd. Klausenburg, Verlag v. Tilsch u. Sohn, Buchhaendler, 8r. 382 l. Ára füzve 2 ft 24 kr. (Ismeretetését l. a' Nemzeti Társalkodó' 2d. felévi 2. és 3. számaiban).

FIGYELMEZŐ

AZ EGYETEMES LITERATURA' KÖRÉBEN.

Kiadó szerkesztők

SCHEDER, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ **BAJZA**.

HARMADIK ÉV

Pesten.

Augustus' 20. 1839.

33. szám.

Tartalom. Hazai literatura. Lyrai költészet. Szívhangok, Tóth Lőrincztől (*D. Scheder F.*). — Nyelv-tudomány. Kerekes Ferencz' Értekezése és Kitérései. Vége. — Bönghészet a' Soproni Estvékből, Vége. — Literaturai mozgalmak.

HAZAI LITERATURA.

Lyrai költészet.

I.) Szívhangok. Tóth Lőrincztől. Budán, a' magyar kir. egyetem' betűivel. (Év nélkül). N.16r. (10 és) 206 lap. Ára, vetűnen, congregborítékú táblába kötve, 1 ft 12 kr ep.

A' jelen gyűjtemény, szerzőnek különféle folyómunkákban elszórt versei' nagyobb részét adja, újakkal szaporitva.

Tóth Lőrincz a' közönség előtt eddig leginkább színművei által ismeretes, 's e' pályán kor-, történet- és characterstudiumon kívül, egy bizonyos ügyességet, 's hatalmat mutat tárgyai felett, 's folytonos haladást a' formával bánásban, mikkel, ha valaki kevesbbé kifejezett költőiséggel bír is, e' nemben jó műveket adhat. Emlékezzünk Lessingre, kinek drámái, saját vallomása szerint is, ész' szüleményei. Rec'. teljes meggyőződése, hogy bizonyos pontig az ész' mélysége pótolhatja az érzés' mélységét, lélektani studium 's a' történet' philosophiai felfogása, az alkotó képzelmet. Ugyan ezek állnak a' novella-'s regényköltésről is, mint tisztán tárgyilagoss költésnemekről. 'S e' meggyőződésből indulván rec., örömmel látja szerzőt a' novellai 's dramai pályán járdalani, kivált ha műveit hűzamosabb gondnal, nagyobb önszigorral fogja alkotni, a' lyrai elemet a' didacticaival takarékos kézzel pótol-

ni, 's óvakodni, nehogy tagadhatatlan könnyűsége a' középszerűség' korlátai közé nyűgözzé, mitől leginkább az illető osztályokbeli *classicusok'* szünetlen olvasása védheti meg.

A' lyrának mint alanyi (subiectiv) költésnek, egyéb forrásai vannak. Itt mély alapja az érzésnek, a' *poetai* érzésnek, multhatatlanul szükséges, melly ragados, 's a' keblek felett önkénytelen hatalmat gyakorol. Pedig ez az elem az, mellyel a' különben jeles szerző kisebb mértékben bír; honnan sokszor, legtökéletesebben *gondolt* dalai is épen ott hanyatlanak, hol az egész hatás néhány, keresetlen és egyszerű, de a' kedély' legbensőbb rejtekéből szükségkép felforró szótól függene; innen van, hogy nem eléggé tömött, hogy helyenként kedvelt eredetiekre látszik emlékeztetni, hogy néha prózai sorok lopúlnak a' melegebbek közé. Ezen észrevételt leginkább a' szerelemdalok költik fel, hol a' költő nem bír érzése' valóságra felől eléggé meggyőzni, 's az nem úgy tör elő, mint sziklaér varázs vessző' érintésére; hanem elmosódik ereje az inkább terjengő, mint vert kifejezésmódban, vagy újság nélkül, nem bírja eléggé megkapni az érdeket. Talán legszebbek ezek közül az „Edességek“, kivált a' 2. és 5. szám, hol a' szabad játéku rövid trochaeusokban bizonyos életvidor, anacreoni szellem leng. Szerencsésb, mint e' dalaiiban szerzőnk ott, hol a' tárgy kívülről nyer tar-

talmat, mint az „Életképekben” ’s egy pár „Történeti képen”; vagy *formát*, mint a’ népdalokban. ’S azok közül emeljük itt ki a’ *Vak leányt*, 97. l. sok finomsággal ’s gyengédséggel tetszöt, az *Áldozó anyát*, 200. l., a’ gyűjtemény’ legvelősebb compositióját; *Columbot*, 183. l. mellyről, hogy ne maradt volna türedék, ohajtottuk. — A’ *Bányadal*, 36. l., *Rom*, 26. l., *Pest*, 67. l., *Patak’ élete*, 104. l., tartalmas, jól írt darabok.

Dicséretre méltó a’ költő’ hazafiúi iránya is, hol az fejletlen eszme körül nem csapong. A’ költészet nem politica, ’s azért tárgyai csak oly gondolatok lehetnek, mellyek, csak távolról illetve, már is ohajtást v. irtózatot, örömet v. fájdalmat gerjesztenek, ’s így már érzelmekké váltak. A’ különben igen szép VII-d. *Vándordal’* hatását az zavarja, hogy e’ két sor:

„Népszabadság’ dalja nem zeng

A’ pór’ ajkain”

nem forr ki állapotunk’, szükségink’ helyes érzetéből, mert nemzeti bajaink’ bibéje egyébben van, mint a’ *pór’* korlátolt szabadságában. A’ költőnek oly hurokat kell csak pengetni, mellyeknek hangjáról nem kénytelenítettünk még előbb kérdezni: vajjon nem hamisak-e? hanem, mellyek szívünkől levén kilesve, alig penditetnek meg, legott vissza is zengenek abban. Más érzéssel olvassuk a’ XII-d. *Vándordalt*, 28. l. A’ *nemes’ búját*, 115. l., ’s ama, románczba öltöztetett elegiát *Lantos és kedvese*, 124. l.: azok oly vérbe átment neheztelésnek és fájdalomnak adnak hangot, mellyet kiki érez, kiki táplál. Szép a’ XIV-d. szám is, *Visegrád-ról*, melly bár némi ellenkezésben a’ többiekkel, a’ jelennek adja a’ mult felett a’ pálmát.

Legkitünőbb érdeme szerzőnknek — ’s ez érdem fejlődő literaturában nem kicsiny — a’ nyelvben és formában van. Amazt ő teljes hatalommal kezeli, ’s így a’ nehezebb szchemákban is rendszerint könnyen és szabadon mozog; e’ mellett tiszta, és hibátlan; dictiója a’ keresettől és hétköznaptól egyformán távol, egyszerű és nemes; ’s e’ tekintetekből készülő írók még sokáig haszonnal forgathatják e’ könyvet. Szchemái változatosak: ’s helyesen választvák; dalai majd rímes, majd rimetlen rövid trochaicus v. jambusos sorokban ömlednek, a’ legkülönbözőbb összetételekben, úgy hogy azon egy forma alig fordul elő egy párszor; a’ komolyabb hangulatúak néha hosszabb sorokban zengenek; a’ népdalokban nume-

rus pótolja a’ mértéket; a’ didacticai „Patak’ élete” *Kisfaludy Károly’* Két hajósa’ trochaeusain lejt; a’ románczokban az újabb kor’ módja szerint a’ szakaszok’ változó characteréhez képest módosul a’ versalak is; *Columb octavstan-zákban*, az „Áldozó anya” *Dante’* *Divina comediája’* daczos harmoniájú hármasaiban íratott. ’S mind ezek oly könnyű alkotásnak ’s tiszták, hogy a’ néhol előforduló szabadságokat egyenesen sietés v. gondatlanságnak lehet — mi egyébiránt nem menti a’ költőt — tulajdonítani; ’s csak e’ részben nem fogják őt fiatal utódai követni.

Mi a’ könyv’ typographiai kiállítását illeti, az, mint legtöbb nyomtatványai, a’ kir. egyetem’ műhelyének becsületére válnak: nem csak a’ szép alakú betűk ’s éles nyomtatás, hanem a’ szabályos és finom izlésű elrendelésnél fogva is, melly általjában kevés intézeteink’ sajátja. Diszítik e’ kiadást az igen jelentőleg alkalmazott, számos apró metszések (vignettek) is.

D. Schedel F.

Nyelvtudomány.

1) *Értekezés és kitérések. Írta Kerekes Ferencz stb.*

(Vége).

Belő becsét e’ munkának általában nem tagadhatjuk, mert több helyen sz. helyes grammatikai ismereteivel, szónyomozásaival, és fölfedezéseivel az olvasót valójában meglepi: azonban több rendű, puszta véleményre alapított elmélkedéseit épen el nem fogadhatjuk. Értekezésében a’ hangok’ változásáról, egybe oladásairól, és az elegyült hangokról sok jót tanít: de kár, hogy a’ betűk’ cseréjét szószármaztatási gondolatai’ támogatására kelletlenül messzebb viszi. Egész munkájában a’ görög, latin, francia, olasz, német és angol nyelvekbeni jártasságát kitünteti: Adelungot is szorgosan megolvasta, és talán Herder mellett annak fölfogta görbeség’, és kerekesség’ képzele vezette azon tág ösvényre, mellyen annyiszor tévedve nyargal. De vizsgáljuk a’ munka’ részeit különösen.

Értekezésében 16—19 l. vitatja sz., hogy a’ c betűt a’ rómaiak mindenkor k-nak mondták, mert, úgy mond, *Cicero-t* a’ latin nyelvet jól értő görögök így írták: *Κικερών*, és megfordítva a’ romaiak *Cebes*-sel tették ki a’ görög *Κεβης*-t, stb. Ám de itt sz. az írásról okoskodik a’ kimondásra, holott a’ kimondást kell vala előbb tanítania; mutassa meg továbbá, hogy

a' görög' * mindig úgy mondatott, mint a' magyar *k*; hogy a' messze terjedt római nemzetnek egy feje volt, melyben annyira kiveszett a' latin nyelv, hogy azt többé senki nem tudta, nem beszélte, a' mit azonban alig hiszen valaki. Itt tudnillik elmélkedve nehéz bíraskodnunk, és a' történeteknek kell itélniök; pedig historia a' szájról szájra adott hagyomány is *).

L. 20—21. a' *rosz szalmát a' rosz szalmától*, bár erőltetve, de mégis meg szoktuk, és tudjuk a' kimondásban különböztetni. L. 23. helyesen veszi észre, hogy lehellés nélkül egy magánhangzót sem mondhatunk ki; más kérdés az, vajjon a' *h* nyelvünkben lehellés-e? mire ismét jól mondja, hogy ezekben: juh, méh nem egyéb lehellésnél, mint ezekre tudnillik a' legrégibb keleti nyelvekben is van-

nak történeti adataink, hol tulajdonképen önhangzó betűk nincsenek. L. 27—45 l. *j* és *i*, *f* és *v*, *sz*, *z*, *s*, *zs* betűkről jól tanít: de méltatlanul vádolja őseinket, hogy az *s* hang' jelelésére hibásan vették által az *s* betűt; hiszen signa sunt arbitraria, és hol ezt, vagy amaszt szabad választani, ott hibának nincs helye. Tovább *sz*, *z*, *s*, *zs* betűk' cseréjéről helyesen vélekedik p. o. *szapora eső*, *zápor eső*; *zaj-gó*, *szajkó*; *ros*, *rozs* stb. Jól veszi föl, hogy *h*, *v*, *j* gyakran egymást változtatják, p. o. *díj*, *dív*; *kohács*, *kovács*; *fű*, *fuw*, *fúj* stb; de állítását, hogy ezek, és hasonló: *hó*, *só*, *tő*, *lő*, *lő*, *tő*, *jő*, *hé* stb., mind *h* hangon végződnek, eléggé be nem bizonyította; mert a keleti nyelvek' világítása szerint nem csak a' *h*, hanem a' *v* és *j* betűk is olyanok, melyek a' szótag', vagy szó' végén nyugodni, vagy a' mi

*) Hogy a' romai C's a' görög K ugyanazon betű, olly közönségesen el van már mai nap a' classica literatura' leg tudósabb férfiai által ismerve, 's Kerekas úr' helyes állítása annyira nem új, hogy itt sem talánánk szükségesnek róla szót tenni, ha rec. azt kétségbe nem vonná. Azon factumon kívül, hogy a' legrégibb romai írásban ott is G állott, hol utóbb C, és viszont, péld. Gaius, Cajus, Iecio, legio (mint némelly német népek-nél is maiglan, melyek a' két hangot mind untalan felcserélik: emlékezzünk csak, hogy hangzik nálok közönségesen a' Gott, Garten stb, nem így-e Kott, Karten; 's viszont Rákóczy nekik nem Rágóczy-e?), sőt hogy az még a' mai írás szerint is egymásba megy által, p. o. lego, lectus; franco, fractus; vigesimus, trigesimus, vicesimus, tricesimus stb; — azon factumon kívül, hogy a' romaiak a' görög kappát mindenkor C-vel adták vissza, mit ha a' C=cz, nem tesznek, hanem qu-t írnak, mely szinte úgy hangzott mint a' k (quum=cum, sequutus=secutus, loquitur=loquitur, 's mint maiglan is a' francziában); — azon factumon kívül, hogy a' görögök viszont a' romai C-t mindig kappával adták vissza, holott könnyen kombinálhattak volna (mint egyéb betűket is kombináltak) a' taut és signát (τῷ); 's vajjon a' XII-d. század' amaz ismeretes görög írója Tzetzes János, Kekessé volt-e kénytelen nevét átfórmálni? — mondom, e' tagadhatatlan factumokon kívül, mint lehet a' docere (docitus) és doctus, vincere és vinco, vocemus és voco, a' decimus és decumus stb effélet okosan összekötni? — mint lehet a' felix, audax, mendax stb illyenből származott felicitas, audacia, mendacium-ban megjelenő c-t, ha az cz-ként hangzott volna, az x-ből kiesztérgeályozni; holott másfelől igen is jól tudjuk, kivált mi magyarok, hogy az x, k és sz-ből állt össze, 's így x=c-s(a' betűk' romai erejével), 's hogy itt az s, képző, mely egy avval, mely a' latin Caius, vultus, mutus, a' görög Patroclus, logikos, sőt myops-ban is találta-tik, ellöketvén, szükségkép c(k) marad vissza, melyből audacia lehet, de audacia soha sem; — mint csinálhattott volna a' német a' carcer-ből (olv. karker) Kerkert, a' Caesarból (olv. Kaisar, mert az ae=ai) Kaisert, ha a' romai azt Czézárnak mondotta ki (sőt a' legrégibb német iratokban egyenesen KaisAr, mint általában a' mai ar az ónémetben ar) stb stb? Vagy talán a' görögöktől vették át? azt rec. sem fogja állítani,

mert jól tudja hogy a' germanusoknak Jul. Caesaral, 's utóbb is a' romai Caesarokkal, igen is voltak bajaik, a' görögökkel ellenben csak később érintkeztek.—Az, hogy *mi* császárt mondunk, csak annak következtetése, hogy mi nyolczszáz évvel később vettük át e' szót, 's már nem a' rómaiaktól, hanem a' Róma-városi v. felsőbb és könyvnyel-vel is már egykoru lingua rusticából fejlődött olaszból (Césare=csézare).

Lehetne ugyan kérdezni, mint lehetett akár még Roma' virulásakor, akár nyelvének későbbi feloldódzásakor a' c-nek e és i előtt cz-vé változ-nia, ha az eredetileg úgy hangzott, mint a' görög x? Csak úgy, mint a' campus, candela, cantus, calor 's tb effélében a' maiglan is k-nak hangzó c-ből a' francziáknál ch (azaz magyar s) lett: champ, chandelle, chant, chateur; vagy hogy még újabb példákat válasszunk, melyek mintegy szemünk előtt lettek: a' Carolusból (középkorban Karolus) lett Charles, azaz Sári; az olasz ricco, Riccardo szavakban a' k hangból szinte magyar s hang: riche, Richard; sőt magából a' franczia c-ből is ch (franc, franche) stb stb. Pedig alig hiszem hogy az s hangot a' k-val rokonabbnak állítaná rec. mint a' cz hangot. Szint illy tetemes változásokat szenved a' ch midőn a' spanyoloknál dzs-vé (noche), a' francziáknál magyar s-sé lett (Michel); a' romai g, midőn nálunk gy-vé (nem így beszélünk-e mi: gyenesis), az olaszok és angoloknál dzs-vé, a' francziáknál zs-vé lett stb?

Végre, vajjon ki mondhatja, hogy Cicero épen Ciczero? A' német ugyan így mondja: de auctoritas-e ez a' régi római hangokra nézve? A' magyar is: de ez a' némettől tanulta. Csak a' román népek-nek lehetne e' kérdés körül auctoritást engedni; de mivelhogy román nép sem mondja a' római C-t cz-nek, hanem cs-nek (olaszok, oláhok), vagy sz-nek (spanyolok, francziák); a' cz hang így is kizorúl a' római nyelvből. Valóban, rec' kérdésére: vajjon a' messzeterjedt romai nemzetnek egy feje volt-e, melyben annyira kiveszett a' latin nyelv stb: igennel kell felelnünk; de abból, hogy született latin többé nincs, 's e' nyelv anyatéj-jel többé be nem szivathatik, fogjuk-e annak egyko-ri voltát tagadni? És ha nem, úgy miért tagad-juk a' c-nek k-voltát is azért, mert az életből ki-veszett? — S. F.

egyre megyen, nem hangzani szoktak, és épen e' három betűnek egymás közötti fölcserélésével: *aleph, van, jud* a' keleti nyelvek telvék, holott a' nyugotiakban ritkább a' példa. Nem is állíthatni, hogy a' nyugvó betűk csak úgy csúsztak be a' heber írásba, mert azok a' heberrel atyafiságos élő arab, és az aram nyelvben is megvannak, 's a' szemita nyelvek mind olyanok, melyek' tanulásában épen az említett betűk' változásai, kivált az arab nyelvben, alapul szolgálnak. A' minek megczáfolását, ámbár *Ewald Kritische Grammatik*-ját nem olvastam, mindenkor szívesen elfogadom. Épen megfordítva okoskodik sz., a' *só-t sal*-ból származtatván; mit benne csak azért csodálunk, mert máshol nála a' *dignus, iustus*, és *maiestas* is magyar eredetűek: itt pedig a' *só sal*-ból lesz, azért, mivel a' latin, görög, német, francia, hollandi és angol, *l* betűvel bírja e' szót, a' magyar pedig a' szerecsen nyelvvel együtt régi egyszerű alakjában: *só, sov, sev*. Többire azt is megjegyezzük itt, hogy azok, kik a' magyar nyelv' tulajdonságainak világosabb magyarázására a' keleti nyelveket használták, ha nem nagyobb, bizonyára szinte olly joggal teheték ezt, mint szerzőnk, ki mindenütt a' többször említett európai nyelvekkel él, kivált ha azok malmára szolgálnak. L. 84—85. a' *láb-at* a' német *laufen; futni-t*, a' német *Fusz*-hoz hasonlónak jól tekinti. L. 89—103 az *ny-et n* és *j v. i-ből*; az *ly-et l*- és *i v. j-ből* elegyültnek helyesen tanítja: de hogy *tailleur* francia, és *taglár* képzelt régi magyar szavak ugyanazon *tag* gyökből eredtek volna, annál kevesbbé hihető, mert itt sz. maga is meglökött, és 106—108. l. mentegetőzik is, előadván, miként érti ő etymologizálását. Ki hinné, hogy még a' *battagliare, bataille* is magyar szó ebből: *battagolni, bottagolni*? — Sőt a' latin *talio, poena talionis* is *tag*-ból lett! — L. 108—124 a' *gy-et, g*, és néha *d* és *i v. j-ből*; a' *ty-et t*, és *j-ből* elegyültnek jól védi, és *bátyának* gyökét *bát*-ban helyezi: de a' 120. lapon e' két szóban: *hor-tyant, hor-kant, motyog, mok-og*, minemű *ky* vagy *kj* hangot lel, talán más szerencsésebb leszen szerzőnkkel kitalálni. A' mit *cs*, v. szerinte *ts* hangról állít, mint ha *t* és *s-ből* elegyült volna, nehezebb elfogadni, mert *csamm-og, csep-eg, csur-og, csör-ög, cser-ke, csen-eg* stb. természeti hangutánzó szók ellenkezőre mutatnak; egészen más a' *nyám-og*, v.

nyám-, nyám-og; pety-eg, petj-, v. peti-eg; gagy-og, gagj-, v. gagi-og; lyuk, link, v. ljuk; fölhozott példái: *töltesér*, v. *tölts-ér, hajtosár*, v. *hajts-ár* mit sem bizonyítanak. Továbbá illy betűcserék: *kába, csába, kuklya, csuklya, csavar, kavar*, épen nem teszik bizonyossá, hogy a' *cs ks*-ből elegyült, mert így igen messze mehetünk; mondhatnók p. o. hogy *kavar, zavar, habar; cseng, peng, zeng; hang, kong*, stb. mind egy gyökből, betűcsere által származtak. — *Dömölkön* Vas vármegyében sok gyümölcs teremhetett, mert sz. a' *dömölk*, és *gyümölcsnek* azon egy értelmet tulajdonít. *Kecs* is szerinte egy a' *csecscsel*; mert, úgymond, megkínálván a' dajka kisedét valamivel, így szól: *ne csecscs*; a' *cs* pedig *ks*-ből lett, ergo conclusio in forma. L. 147—153. *d's*, és *g's* hangokról beszél, megvallván, hogy ezek nyelvünkben ma már nem léteznek; a' török *dsidit* pedig *dárdából* így csigázza: *drida, dida, d'sida*. — L. 157—182. a' *czr*-ről, vagy sz. szerint *tz*, a' melyet *t-z*, és *t-sz, k-z, k-sz*-ből elegyít, szinte azt jegyezzük meg, mit fölebb a' *cs*-ről mondtunk; mert *czamm-og, czicz-eg, czincz-eg, czin-eg, czip-eg, czip-eg, czup-og* szinte természeti hangutánzók, a' mikben hangegyesülésnek nincs, hanem csupán hangutánzásnak van helye. A' *mészár-os* szóval fölötte sokat vesződik sz., azt magyarrá tenni akarván: pedig mégis örökös kérdés marad: vajjon *mész-ár* eredetikepen a' *tót husár*, vagy magyar *met-z-ár-e*? Ki hiszi sz. nek azt, hogy a' magyar *hit* a' latin *fides*-szel rokon? Hogy *cza, cze*, a' *ka, ke* kicsinyítőből lágyult meg? — A' Laczi' konyháját *lakszi* konyhából fejtegeti. — L. 182—191. nyelvünkben még két elegyült hangot talál, u. m. *dz* és *gz*, holott az elsőről régen meg van mutatva, hogy ezekben: *fogód-zik, takaród-zik, nyargalód-zik* stb, mind a' *d*, mind a' *z* külön hangzik; *gz* pedig még a' *lak-szi* v. *lakzi* szóban sem jó elő; vagy bizonyosan külön hangzik p. o. *mag-zat, hang-zik* stb. Az pedig, vajjon *ed-z eg*-ből (*acus, aigu, aigise*) lett-e? bizonytalan. Így tehát nálunk nincs, és nem is volt tizen négy illy elegyült hang: *ly, ny, ty, dy, ts, d's, tz, dz, cy, gy, cs, gs, cz, gz* vagy *ks, kz*, hanem csupán négy, u. m. *ny, ly, gy, ty*, mert a' *cs, cz* szintolly eredeti hang, mint *sz* és *zs*. Továbbá, mit sz. a' 204—231. l. illyesekről: *sas-sa, malacz-cza, kovács-csa, dolmány-nya* stb, helyesírás' tekintetében tanít, azon

íróink már túl estek, szinte úgy egyes *a e* birtokost írván, mint ezekben: *ház-a, fül-e, kez-e*, sz. is ír, mert a' semiotica őket egyszerűsége-re oktatta. A' mi tovább fölfordított példáit az igékre nézve illeti: *lát-tya, bán-nya, tud-dya, él-lyen*, ezekben csupán a' rest, és nem a' tiszta kimondás rontja meg az etymológiát; és ha áll, mit szerzővel én is elfogadok, hogy az *ny, ly, ty, gy*, elegyült hangok *j* és *n, l, t, g, d* hangokból, úgy igen is természetesen esik, ha az etymológiát megtartjuk: *bán-ja, tud-ja, lát-ja, él-jen*, ámbár ezeket nem akarva is így mondanók: *bánya, tudya, látya, élyen*. Hogy pedig az említetteket minden magyar így mondaná: *tugy-gya, bány-nya, lát-tya, kívány-nya, baráts-tság*, Debreczen' táján meglehet, de nem igen hiszem, kívált a' nem elegyült hangokról: *t-s, t-z, d-z, g-z*, mert ezeket egymás mellett minden erőltetés nélkül hangoztathatni, p. o. *barát-ság, fogód-zik, mag-zik, ját-sz-ik* stb. A' *t, s, sz* és *z*, végbetűs igéket pedig sz. is rendhagyóknak bélyegzi. A' honnan következik, hogy a' 226—227. lapokon rövid foglalatban adott helyesírási szabályokra nincs szükség, 's ohajtottuk volna, hogy sz. helyesírási alapszabályát: „a' hallható beszédnek látható jegyekkel való leírásában a' pontosság eléggé föl van tekerve, és elég messze van üzve, ha az író úgy ír, hogy mikor az olvasó azt olvassa, minden szó úgy hangozzék, a' mint azt a' nemzet' csinosult része, mikor gonddal beszél, ejteni szokta“, mindenkor szeméi előtt tartotta, 's még ezen tétellel megtoldotta volna: „a' mint továbbá a' jelesebb írók ezt vagy amazt kiírni szokták“, mert ha a' szokás olly hatalmas bíró a' beszédben: miért nem az írásban is? Végre a' hatodik szakaszban a' kettős betűk' kettős jegyei helyett egyseket ajánl. Ezeket megítélni és elfogadni hazánk' íróinak, összekulcsolt szorongalommal fölveendő foglalatossága.

Első kitérésében sz. az *n* tagadót, és származékait fejtegetve, onnan magyarázza az *ingen, sem, nincs, sincs* szokat, Révait odahagyva és czáfolva; de van itt majd a' nevet-ségig erőszakos szószármaztatás is közbeszóve a' 273. l., hol *ör, vigil, custos* gyökből fa-joztatja az *öröl, molit* igét, mert úgymond, *ör* annyi mint *kerülő*, a' búza pedig a' malomban *kerengés* által dörzsöltetik liszté, 's így *kerülő, vagy ör van a' malomban*, 's lisztet *örnek, örlenek* a' malomban! Következésképen

az *örült* is innen vette nevét, mert esze *kereng*, lisztet *öröl*. Második kitérésében a' *mag, magas, magasztas* (a' mi régenten valójában divatozott l. Régi magyar nyelvemlékek, kiadta a' m. t. társaság. I. köt. II. oszt. LII. l.) *altitudo, altus-t* hasonlítja *magushoz*, és képzelt egy régi *majos* melléknevet, honnan kell vala a' latin *maiestas*nak származnia! Hasonló erőltetés lappang a' keleti *magus*nak a' magyar *magashoz* simításában. L. 285. *ön* és *kegyed* helyett a' *magát* ajánlja; a' *te*, melyet szinte ajánl, nem jó olly hamar szokásba, mint uralkodik Tyrolban. Nemzeti szokásokat nehéz megfordítani. Valamint pedig a' *magból magonyos, magnus*, úgy a' *díjból díjonos, díjonitát, díjonitás* magyar neveket költ, a' melyekből lett szerinte *dignus, dignitas*. Az *el* hangnak képzelt *kiterjedést* jelentő képzetéből egész csapat szónak származását világosítja föl, u. m. *hel, hely, ellen, ily, oly, illik, mely, mell, nál, föl, le, al* stb. De helyel közben sok jó észrevételei is vannak, p. o. hogy *ócsú* al-csúból lett, és *al-ból alom, álom, alél, alszik* stb. A' mit pedig *ily, oly, mely, mily* szokról, származékaival együtt, helyesírási szempontban javasol, annak elfogadását a' semiotica is tanácsolná. Negyedik kitérésében Révaitól elütve *gyalog* és *gyuláz* szokat *gal* gyökből származtatja; mert a' heber nyelvben is *galah* anynyi mint *migravit*; úgy van — de a' heber nyelvben *jalak*=ivit, és esthon *jal*, láb, tehát Révainak, vagy sz. nek van-e igaza? Midőn a' *gyógyul* igét fejti, Révait ismég gráncsolja: de ő szinte hibáz, mert a' *jó-t* jogból csavarja le, holott meg kell vala fordítania így: *jó-ból jo-g jobb*; onnan *jo-g-úl, gyó-g-úl, gyó-gy-úl* stb. Ig gyökre nézve, midőn 330. l. sz. a' Debreczeni Grammaticát hibásnak mondja, hogy annak *terminus, usque, limes* eredeti jelentést tulajdonít, megfelelkezik saját elvéről, miszerint ő azt tartja, hogy bár egy alakú legyen is két, vagy három gyök, egymástól mégis különbözhetnek; ugyan is *ig*, ámbár annyi mint *igaz* v. *jog*, de azt is teszi *usque*; p. o. *Debreczen-ig*, valamint ettől: *ik, ek, ik-ex, ek-ex, ik-tat* nagyon is különbözik az *ig, jog, ig-tat*. L. 351. *fi* v. *fii*, lesz *fiilushól* *), *Ju-*

*) E' nemét a' származtatásnak méltán lehet megróni. Lehet-e egyszerűbb gyökér, mint a' *fi*? 's van-e legkisebb szükség azt másunnan levezetni, még pedig egy más nyelv' *toldott* törzsökéből? 'S a' magyar apa csak akkor adott volna *fiainak* nevet — vagy új nevet adott volna *fiainak* — midőn Kő-

piter, jó *pater*-ből, *jég* pedig *eg*, *ig* egyenes-séget jelentő gyökből! — L. 347. megmutatja szerzőnk máshol tett vallomása' őszinteségét, mi szerint t. i. a' heber nyelvben kevéssé jár-tas, mert hiszen épen azért nyugszik a' *j*, *van*, és *aleph*, mert hangzón kezdő szó a' heber nyelvben nincsen. Továbbá nyelvünk-ből, mos-tani állapotjában, alig bírná kivini sz., hogy a' gyököt mindig mássalhangzó teszi, mert e-zekben: *u-gat*, *ü-get*, *ő*, *ó*, első tekintetre csak-ugyan magánhangzó a' gyök, ámbátor ki a' keleti nyelvekben csak félig meddig jártas is, öröme-st elhiszi, hogy az említett gyökökben is megvan a' mássalhangzó, mert tudja, hogy *ő* vagy heber *í* mind egy. — A' *karak* és *ren-dek*, sz'. véleménye szerint: onnan neveztetek, mert atyáink a' gyűlésben *karikákat* formálva tanakodtak! Ötödik kitérésében az *iv*, *ij*, *ih-lel*, *illet* szónak eredetét nem helytelenül adja elő; de a' hatodikban ismét a' heber éden szót magyarrá teszi azon oknál fogva, mert úgy-mond az *ty* gyöknek nincs a' heber nyelvben olyan jelentése, honnan okosan származ-tathatók! Ő tudnillik könnyen képzei magyar nyelvünkben a' szónak olly régi értelmét, a' miről, mint kiholtól, ma már mit sem tudunk: de arról megfélekedzik, hogy ugyan ez más nyelvekben is lehetséges. He-tedik kitérésében a' latin *diurnus*-t a' *Tag*-nak sokféle változásai után *di* gyökből keletkez-teti, és azután meggyen által a' *tegnap*' pleo-nasticus mivoltának vitatására; közbevetőleg a' *szán* igének eredetéről mélyen elmélkedik. A' nyolczadik kitérésben mimódon lett *ker*-ből *szer*, *keres*-ből *szeres*, *k-r*-ből *sor*, *gerencsér*, *szerencse*, mint a' latin *for-tuna for-dit*-ből, *ver-satur*; mennyire magyar szó a' *sors*; mi-ként *rang*, *rend* eredetüképen annyit tesznek, mint *kerek*, *Ring*, *gyűrű*; mint lett *kerez*-ből *szeres*; hogyan származik a' latin *sero* is ma-gyar *szerből*, v. *szór*-ből; hogyan lett a' *kor-mányból* *commander*, *commando*, *commandiren*; hogyan a' *korkor*-ból *koszorú*; *keret*-ből *szeret*; *kerker*-ből *szekér* stb., ezek' megítélését az ol-

vasóra bízom. Elvégre csodálom, hogy sz. csu-pán két eredeti nyelvet állít, u. m. az eurpai, és délnyugot-ázsiai nyelvek' anyját; mert ha lehet kettő, miért ne lehetne száz is? Vajmi jobb lett volna Mózes' könyve mellett marad-ni: „a' földnek lakosai egy ajakúak valának, egy nyelven beszélének“ I. könyv. XI. r. 1. v.

Mi szerző' nyelvét illeti, kénytelenek va-gyunk megjegyezni, hogy noha ő grammati-cus, számos grammaticai, v. lágyabban szólva helyesírási pontatlanságokat kell megrónunk, millyenek a' többiek között: *mentt* (ment), *böl-tsesség* (bölcsesség), *tellyes* (teljes), *fellyebb* (felebb v. feljebb), *egészszén*, *előszször*, *kissebb*, *erőssebb*, *jussom*, *tudóssaink*, *leszsz*, *osztán* (azután, aztán), *a' vitte* (az vitte); *halgatás* (hallgatás), *hólt* (holt), *nekem* (nekem) stb. Az idegen szókat majd így, majd amúgy írja: p. o. filozofusi, philosophusi, phoeniciai, gram-maticus és grammatikai, Kretülosz és Cra-tylus stb. Számosak a' táj- és külö nködő szók: u. m. *ponyóka*, *kusztony*, *tály*, *tályék*, *márlík*, *busa*, *kojtól*, *közbülső*, *pötyögős*, *cserkészni*, *kapritzia*, *kimenyülni* stb. A' visszatérő igéket saját elve szerint ugyan, de az elég nyilván, és bőven kifejtett nyelvtudományi szabályok ellen használja, p. o. *íródik*, *magyarázódik*, *ki-hagyódik*, *kettőztetődik*, holott magától ezek közül soha semmi nem történik, hanem vala-mi más által *iratik*, *magyaráztatik*, *kihagya-tik*, *kettőztetik* stb. Hibáz többször a' szókö-tésben, a' tehető igéket rosszúl használván p. o. *megemlíteni nem lehetvén*, e' tömött magyar kitétel helyett: *meg nem említhetvén*, de ez a' diák és német nyelvből drága nyelvünkbe ma már szinte közönségesen becsúszott hiba, mellyet a' szokás csak nem hibátlanná tett; máshol így ír: *hogy a' S-nak kemény hangjának kell lenni*, e' helyett: *lennie*; ismét: *nem meg-lehettek-e*, *nem kiveszhettek-e*, e' helyett: *nem lehettek-e meg*, *nem veszhettek-e ki?* stb. — A' nyomtatásba sok hiba csúszott; 's az öregecs-ke betűk és kis formátum a' könyvet kellemet-lenül megvastagították *).

zép - Európában római népekkel találkozott? — Ezzel nem akarom ugyan tagadni, hogy a' *fi*, sőt az *apa* és *atya* is egy *gyökér* a' *filius* és *pater*-rel, sőt hogy az utóbbi számtalan german és szláv nyelveken is keresztül vonódik: de épen ez mutat egy régi köz forrásra, egy ős nyelvre, mellyben az új nyelvek' gyökerei össze — v. legalább mellette elfutnak, utjokban ugyanazon egyes szavakat vevén fel, 's azokat egyedi sajátágaikhoz képest assimilálván. S. F.

*) A' méltányosság kívánja megjegyeznünk, miképen mi, mind a' mellett hogy megbízott társunk', a' bíráló' egyes gáncsaival többnyire egyet értünk, *egészben* a' megítélt munkát olyannak tartjuk, melly a' napjainkban olly ritka önvizsgálatnak a' magyar nyelvtudományban dicséretes példáját állítja fel, 's bár eredményeinél fogva nem is, de mint gondolat-ébresztő 's számtalan fontos kérdéseket támasztó, minden nyelvbarát' figyelmét nagy mértékben megérdemli: a' mint hogy az academia által is dicsérettel említett méltónak találattott. Szerk.

(Vége).

Irói gond. A' critica' méltósága. — Cso-
dálatos dolog, melly különböző utakon jár külön-
böző időkben az emberi hiúság. Mai napon minde-
nek, kik a' Muzák' mesterségében próbát tesznek,
azzal szoktak dicsekedni: hogy ők csupán elméjük
's a' szók' és gondolatok' természetű sebes folya-
ma által könnyen czélokhoz jutnak, hogy a' mun-
ka nekik csak játék, 's az nálok minden kevés
szempillantatok alatt mintegy álomközben tökéle-
tességre megyen.

Az atticai csinosasság' idejében, valamint a'
munkák egészen más ábrázatuak 's értékűek vol-
tak, úgy az írók is egészen másképp dolgoztak,
's dicsőségeket egészen ellenkező dolgokban keres-
ték. Ők csaknem a' tulságig arra törekedtek, hogy
észre vétessék, mennyi fáradságokba került a' si-
mítás. Örültek, ha másokkal intenzívi tudathatták,
mennyi idő és szorgalom kívántatott még legki-
sebb munkájoknak is, talán csak egy odának, sa-
tyrának, szónoklatnak elkészítéséhez 's tökélyes-
ségre vivéséhez.

Ha egyszer munkáikat úgy kisimíták, olly
természetivé, kényszerítés nélkülivé 's könnyűnek
látszóvá tevék, mint ha csak egy szerencsés fel-
reppenés', történetből lelkekbe ötlő gondolat' vagy
egy pár szempillantatnyi szeszély' szüleménye vol-
na, akkor fő gondjokat arra fordították, hogy az
ne találtassék a' valóságban olyannak, 's mester-
ségek ne maradjon felfedezetlenül. Azt akarták,
hogy megtudassék, melly komoly az ő játékok,
melly sokat dolgoztak, 's melly igen törekedtek,
míg olly kényszerítés nélküliségre 's könnyűségre
tudtak szert tenni. Elmondhatták ők is, a' mit a'
kellemes és finom költész magára czélozva mond:

Ludentis speciem dabit, et torquebitur.

Horat.

és ismét:

— — — Ut sibi quivis

Speret idem, sudet multum, frustraue laboret

Ausus idem: tantum series iuncturaque pollet.

Horat.

Az illy pontossággal 's gonddal készített mun-
ka criticusi szemeket kíván; a' köznépbeli bíráló
által nem vétethetik észre. Az igaz művészt sem-
mi sem szomorítja úgy el, mint ha munkája iránt
a' közönség lágyelegg, 's azt megítéletlenül hagy-
ja. Másfelül semmi sem szerez neki nagyobb örö-
möt, mint a' gondos vizsgáló 's műbíró által
munkájára fordított figyelem. Csak az alacson lé-
lek 's a' kontár, kinek az igaz művészségről fo-
galma nincsen, igyekezik minden tőle kitelhető
csillagos és szemfényvesztő pompa által a' szemek
munkája' gondos vizsgálatától elvonni.

Mit kíván az ügyes hangász buzgóbban, mint
szerepét olly emberek előtt játszani, kik mestersé-
géhez jól értenek. Ő csak a' criticában jártas fi-
nom fültől várja az ítéletet. Akármilyen termé-
szetűiek legyenek hallgatói, akármelty komorok,
barátságatlanok 's szigorúak, ő mind ezzel nem
gondol, csak igaz criticusok legyenek, kik min-
den összeillő hangot 's minden symphoniát meg-
tudjanak ítélni. Mi busítja nagyobb mértékben a'

képirót, mint, ha az ötlet csodáló nézők között
egy sincs, ki különböző művészek' ecseteit össze-
hasonlítani, 's minden stíl' jelességeit 's hiányait
megítélni tudná? Ez a' szabály minden alsóbb ren-
dű művészekre is alkalmazható; akármelty mes-
terségben 's tudományban is az igaz mesterek 's
beavattak semmit sem szeretnek inkább, mint ha
műveik a' mesterség' minden szabályai szerint a'
legsúlyosabb critica által megvizsgálatnak. Mi
lehet, a' Muzák' szerelméért, mi lehet annak az
oka, hogy ez másképen van a' mi költészeinknél,
prozaistáinknál, 's azoknál, kik az írásban meste-
reknek akarnak tartani? miért gyűlöljük olly szer-
felett a' criticát, 's miért vagyunk tőle a' durvák'
és tanulatlanok' módjára olly igen idegenek, ha
csak azért nem, mivel meg vagyunk győződve,
hogy az elmesség' és a' tudományosság' mostani
állapotjában még csak kuruzsolók és kérkedő ja-
vasok vagyunk.

Ezen elmékedések arra határoznak engem,
hogy azon uralkodó szokást, melly szerint a' cri-
ticusok a' tudományok' 's mesterségek' országának
esküdt ellenségei, pestisei 's gyújtogatói gyanánt
nézetnek, egyenesen 's világosan kárhoztassam.
En egészen ellenkezőleg azt állítom, hogy ők a'
tudós köztársaság' alkotmányának igaz oszlopai 's
gyámolai; 's az illy czéhhez tartozóknak szaporítá-
sa 's előmozdítása nélkül mindenkor goth építőmes-
terek maradnánk. Shaftesbury.

„Kitetszik mind a' régi, mind az újabb idők'
vizsgálásából, hogy a' criticusok' ügye és érdeke
egyszersmind 'az észnek, tudománynak 's józan
okosságnak is ügye és érdeke“. Shaftesbury.

Critica elleni berzenkedés. — „Ha vala-
mely újabb írónak állapotját előbeszédei, ajánló
levelei 's bevezetései szerint ítélnék meg, azt
kellene hinnünk, hogy mihelyt a' tollat tudományos
munka' írása végett kezébe veszi, azonnal fel or-
szág' összeesküszik ellene, 's egész legio ördög
rohan reá, hogy munkáját lerontsa, 's nemes czél-
jának elérhetését meggátolja. Felfegyverkezik te-
hát boszankodással, megkeményíti szívét, 's mér-
ges szitkozódásokkal kiáltozza: takarodjatok el,
sátánok; 's azután fog munkájához, legkisebbet
sem ügyelvén a' critica' igazságos gáncsaira, ha-
nem mind a' bírálás' módját, mind a' bírálás' mes-
terségét egészen megvetvén.

Ez a' szólás; Odi profanum vulgus et
arceo, a' maga idejében bizonyosan nemes in-
dulatból származott. Akkor ez a' megszólamlás:
félre veletek, a' maga helyén volt, annál is
inkább, minthogy a' költész' éneke a' vallást és
az erényt tárgyazta. De nálunk ujabbnál rend-
szerint az ellenkező lel helyet. Azért a' félre
veletek helyett illy formán kellene szólni: ti
pórlelkek, ostoba teremtések, kiknek a' mester-
ségről semmi fogalmatok nincsen, kik a' bölce-
ség' templomába soha sem bocsáttattatok be, 's az
elme' és tudomány' szent műhelyeit soha sem lá-
togattatok meg, gyűljetek össze mindenfelől 's fi-
gyelmezzetek énekemre vagy beszélyemre, mely-
lyet tölem hallani fogtok. Ellenben félre veletek,
ti tudós és értelmes emberek, kiknek jó füleik 's íté-
lő tehetségeik vannak, ti kik az észet bírálni, a'
szótagokat fontolgatni 's a' hangokat mérni képe-

sek vagytok; ti, kik bizonyos mesterség' segítségével az igaz gondolatokat a' hamisaktól, a' sima csinosságot a' durva darabosságtól, a' zavart és dagályt a' rendtől 's a' fenségestől megkülönböztetni tudjátok, takarodjatok el innét, vagy lépjétek félre, míg én valamit csacsogok ezen jó szívű de gyenge eszű 's csekély tudományu, sőt tudatlan emberek előtt, kik a' közönségnek legnagyobb részét teszik 's egyedül alkalmasok munkáimat megítélni". *Shaftesbury.*

Szelid critica, kimélő critica. — „A' critica az irigyeknek és rossz szívűeknek annyiszor adott már alkalmat hibás indulataik' kielégítésére, hogy sok tudósok szükségesnek tartják a' könyvek' bírálásában a' szelidséget minden korlátolás nélkül ajánlani, 's a' gáncsolást egészen eltüntetni. Azok, kik így vélekednek, nem szűnnek meg az illendőség' és udvariság' szabályainak megtartását sürgetni, 's a' könyvbírálóknak magok iránt szükséges bizodalmatlanságot 's azt a' tiszteletet emlegetni, melyet a' híres nevek érdemelnek.

Részemről nem hiszem, hogy a' critikai szigoruságnak e' nyilvános ellenségei sokkal szerényebbek 's emberszeretőbbek volnának mint e-
gyebek, vagy, hogy más céljuk volna, mint jámborságokkal kérkedni. Némelyek közölők szelidek, mivel félénkek, 's mások tékozzák dicséreteiket, minthogy visszafizetésre tartanak számot.

Igaz az, hogy az életben levő írók iránt tartozunk némi kiméléssel lenni, ha oly igazságokat nem támadnak meg, melyek az emberi boldogságra nézve fontosak, vagy más kárt nem tesznek, hanem csak azt, hogy saját tudatlanságokat 's ostobaságokat árulják el. Kegyetlenségnek tartanám valamely bogarat eltapodni, mely semmivel sem bántott meg egyébbel, kivévén azt, hogy füleimbe döngött; 's hasonlóképen szeretetlenségnek tartanám az ártatlan ostobaság' álmát háborgatni, vagy valamely elmés ötletet, mely találóját gyönyörködteti, semmivé tenni. De mind e' mellett épen nem tartom az efféle kimélést általán fogva szükségesnek; mert a' könyvíró bizonyos tekintetben úgy nézethetik, mint az, ki minden embereket harczra kihív, 's ki azért mindenektől szabadon megtámadtathatik, minthogy a' közélet' rendéből kilépven, a' sorompón túl megyen, 's érdemét a' közönség' megítélésére bizza. Könyvíróvá lenni annyit tesz, mint dicséretre számot tartani, 's dicséretre senki sem törekedhetik a' nélkül, hogy becsületét ne koczkaztassa. *Johnson S.*

Vitatkozás' hasznai. — „A' lélek' leghasznosabb 's legtermészetibb gyakorlása a' társalkodási beszélgetés. Ez edesebb örömeket ad, mint életünk' akármely más cselekedete. Azért, ha a' kettő közül egyet választani kénytelenítettém, talán készebb volnék látásomat, mint hallásomat vagy beszélő tehetségemet elveszténi. — A' könyvek'ből tanulás csekély 's erőtlen mozgás, mely nem ad meglepet; ellenben a' beszélgetés tanít, 's egyszerűsággal gyakorol is bennünket. Ha erős lelki 's hatalmas ellenmondásu emberrel beszélgetek, az

unszol, zaklat, 's mind jobb, mind bal felől sarkantyuz. Az ő képzelődése felhevíti az enyémet. A' becsületérvzés, dicsőségkívánás, 's talán a' vitatási makacsság által is ösztönöztetem 's magamon felül emeltetem. — Azoknak, kik valamire tanítanak, társaságát sokkal jobban szeretem, mint azokét, kik tőlem félnek. Az oly emberekkel társalkodás, kik bennünket csak csodálnak 's előlünk kitérnek, silány és káros örömet ad. — De más felül a' vélekedésekben mutatkozó nyakasság 's heveskedés legbizonyosabb jele a' ferdeesszűségnek. Van-e csökönyösebb állat a' világon, mint a' számár? — *Montaigne.*

Személyes megtámadások. — „A' tudományok' becsületének, 's az azokat gyakorlók' boldogságának tekintetéből szeretnék minden tudósokat a' felől meggyőzni, hogy azon sértegetésekkel, melyekkel vágytársaikat írásaikban illetik, magokat gyalázzák, azokat, kiket megtámadnak, legfeljebb is boszantják, ellenségeiké teszik, 's hasonló rút feleletekre ingerlik; de azon jó hirtől 's névtől, melyet a' közönség' jóváhagyása megerősített, meg nem foszthatják, hanem csak magokat piszkolják meg. Az irigy mindenkor azt bizonyítja, hogy maga alacsonyabb annál, a' kit irigyel. Akármely igen felülhaladjuk is más tekintetekben vágytársunkat, de mihiely irigyeljük, azt mutatjuk, hogy valamely részben alsóbbak vagyunk, mint ő". *Duclos.* —

— A' nyelv, mint a' példákbl is látni, velős, correct 's numerosus; nem rejthetjük azonban el ohajtásunkat, bár a' következő füzetekben szabatosabb és rövidebb lenne. A' *nak, nek, az, 's az ő* még sok helyen elhagyható volna. Azt pedig, hogy kiadó a' többes birtok' harmadik személyében, a' nő szavakban *ők (ük)* helyett folyvást *ek* kel el, mely bár középhangu, még is közel esik a' nyílt e-hez, 's így folytonos figyelmet kíván a' félreértés' megelőzésére: ref. egyenesen hátramaradásnak, sőt visszalépésnek tekinti, miután az *ők* általánosan 's most már az academia által is (az *ek*' teljes kizárásával) be van véve, 's nem csak a' megszámlálhatatlan e-k' ritkítása, hanem nagyobb világosságért is elsőseget érdemel.

S. F.

Literaturai mozgalmak.

— Maros-Vásárhelyről vettük: 1. *Rövid természeti historia*, melyet a' tanuló gyermekek' számára készített és elméjékhez alkalmaztatva, rövid kérdésekben és versekbeli feleletekben foglalta kiadott *Borosnyai Lukács János* prof. 3 rész, 8r. 24, 56 és 15 lap. — 2. *Ilenczfulvi Szász József' papi beszédei.* Kiadta Szász István, 8r. 120 lap, füzve 24 kr. ep. Azon kedves költő' hagyományai ezek, kiket a' figyelmes literaturabarát az Erdélyi Muzéumból ismer, 's kora kimúltát fájlatja. 3. Huszárdal, 4. Gyalogvitéz-dal, 5. Hadfogadó dal: külön borítékos füzetekben.

Az Athenaeumból hetenként kétszer, úgymint csütörtökön és vasárnap, jelenik meg egy ív; társából, a' Figyelmezőből, minden kedden egy ív, velinen. Ára a' kettőnek helyben kihordással, 5 ft.; postán, nyomtatott boríték alatt 5 ft. 48 kr. cp. Évnyegyenként is válthatni példányt 2 ft. 30 kr. és postán 3 forint. Kiadó hivatal Pesten, Zöldfa utca, 267. sz.

FIGYELMEZŐ

AZ EGYETEMES LITERATURA' KÖRÉBEN.

Kiadó szerkesztők

SCHEDER, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ **BAJZA.**

HARMADIK ÉV

Pesten.

Augustus' 27. 1839.

34. szám.

Tartalom. Hazai literatura. Drámák. Szigligeti' újabb színművei: Pókaiak, Vazul, Aba (*Szontagh G.*). — Erkölcstan. Életpálya, írta Zsoldos Ignác. — Literaturai mozgalmak. — Felszólítás a nevelési lapok' tárgyában (*Warga János*). — Jelentés.

HAZAI LITERATURA.

Drámák.

13.) Szigligeti' eredeti színművei. Pókaiak. — Vazul. — Aba. Pesten, Nyomt. Fűskúti Landerer Lajos, 1839, 16r. 356 lap. Velűnen, drá ékes borítékba kötve 2 ft ep.

Szigligeti' drámai költészete a' gyakorlati színpályából keletkezett, ő egészen színház' nevendéke; művei azért származások' bélyegét félre ismerhetlenül viselik homlokaiokon, nagy mértékben, sőt talán mindenk' felett, *színszerűek, színi hatást gerjesztők*, 's ezt nem egyedül belső jó elrendelés, 's jól vitt dialóg, hanem, és főleg, cselekvénybeli gazdagság 's megható helyzeteiknél fogva. Ezen utolsók néha olly pazar kézzel halmoztatnak, hogy szerző, a' teljes kifejtésükre szükséges egy-estvei időből kifogyván, inkább vázlatokat, mint egészen kivitt képeket nyújt, mikorunkban — mellynek gyöngye oldala épen a' cselekvénybeli szegénység' *szavallás* általi pótlásában áll — nem a' legnagyobb hiba. Művei ezen jelességeik' következtében a' közönségtől, már is érdemlett méltánylást nyerének, mellyet a' fiatal szerző, képzelődése' termékenységével fentartani 's gyarapítani igyekszik, célját kétségkívül még nagyobb mértékben

elérendő, ha alkotásainak némelly árnyékoldalai ellent nem állnának. Szigligetiben tudnillik — megengedi hogy kimondjuk, mert bírálói tisztünk kívánja — hiányzik még a' *teljes képmívelődés, 's ember- és világismeret*; drámái' dús cselekvényei 's hatásra számított helyzetei nem kapnak meg úgy, mint azt tőlök egyéb tulajdonaiknál fogva várni lehetne, mert lélektani hihetőségök iránt kétkedések támadnak bennünk, 's az egésznek szelleme nem mutatkozik az értelmesség' eléggé magas fokán. A' characterfestésben általában gyöngye, sőt, úgy látszik, ő főleg csak a' helyzeteket veszi szemügyre, 's a' charactereket — mindenk' felett hatást vevén célba — ezek szerint képezi 's módosítja. Melly pontból induljon ki a' drámaköltő, characterek vagy helyzetekből: ezt ugyan bajos lenne meghatározni, csak a' mű' minden elemei egy egészbe helyesen összeegyezzenek, tehát a' characterek is a' helyzetekkel. De ez utolsó nélkülözhetlen; mert ámbár a' szomorújátékban a' *sors* is szerepet játszik, mint a' vígjátékban az *eset*, a' fő dolognak mind a' mellett a' személyek' szabad munkássága által kell történnie, 's azon helyzetek a' legjobbak, mik egyenesen a' characterek által határozottatnak. Szigligeti' műveiben ez mintegy megfordítva van; characterei kézzel fog-

hatólag a' helyzetek szerint módosíttatnak, 's azért ingatagok, sőt végiglen ritkán ugyan azok; sőt némelly személyeiket okból szinte characterteleneknek lehetne neveznünk. Cselekvéseik' indító okai továbbá olykor inkább ábránd, mint valóságos élethől merítvék; a' beszélgetések helyel helyel a' személyek' magas rangjához nem illők, 's végre nem egy drámájának vége olyan, hogy akaratunk ellen is azon kérdésre fakadunk: vajjon van-e szerzőnek a' tragoediáról világos, megállapított elmélete?

Bírálnak állításait be kell bizonyítani, főleg a' gáncsolókat. Vegyük tehát e' három színművet, kivált e' tekintetből, egyenként részletes vizsgálat alá.

1. *Pókaiak, szomorujáték 4 felv.* Meséjének alapja historiai, Békessynek pártküzdése Báthorival Erdély' fejedelmi székeért, mi azonban csak a' cselekvény' alapjául szolgál; igazi tárgya a' Pókai testvérek' egymás 's anyjok fránti szeretete, Pókai Péter' szerelme Jolán, Sassai' leányához, 's ez utolsónak ábrándos törekvése a' magyar egység' létesítésére.

Az első felvonásban a' Pókaiak' várában menyekzöt és összeesküvést látunk; két nem igen összeférhető dolgot. A' Békessy párt együtt van, teendő lépései iránt kellene tanakodnia, Pókai Péternek pedig Jolánnal összekelni; de ez nem sikerül. Sassai, Báthori' híve, kiragadja leányát Pókai Péter' karjaiból, mihelyt megtudja hogy ellenkező párt' embere, 's a' Békessy pártban magában új párt keletkezik. Pókai János tudnillik Békessyt fejedelemségre méltatlannak nyilatkoztatja, az összesereglettek erre őt kiáltják ki fejedelemnek, mire azonban ő rá nem áll, mivel erre egyedül Péter öcsését tartja méltónak. 'S im' ezen lengeteg nádként ingadozó emberek ebben is pontban megnyugszanak, 's Péternek hűséget esküsznek.

Ha valaki fegyveres kézzel fellázzad, kétségkívül jószágát 's fejét kockáztatja, 's illy körülmények közt, úgy látszik, tanácsosabb a' menyekzöt a' harcz' kimeneteléig halasztani; ez szokott legalább a' valóságban történni. Pókai' ezen nászünnepe tehát csak azon esetben hagyhatnók helyben, ha a' pártnak összejöhetsi ürügyül szolgálna, minden gyanu' eltávoztatására; de mint valóságos menyekző hihetőségben szűkölködik. Még nagyobb mértékben ellenkezik ezzel Pókai Pé-

ter' fejedelemmé választatása. Összeesküdtek, mint mondtam, fejeiket kockáztatják, 's ez oknál fogva minden lépéseiket a' legnagyobb megfontolással kell intézniök, nem mozgathatnak tehát nádként minden szellő' fuvalmára, pártfő vagy fejedelemmé pedig minden esetre csak oly férfit választhatnak, kit a' nemzet országos érdemnél, 's kivált nyert csatáknál fogva ismer; benne bízik, 's kivel egyesülve a' pártok győzelmét remélhetnek. Ezen Pókai Péterről pedig illyesmi szóval sem említettik, 's mégis — mint előbb bátyja János — hevenyében, minden ellenmondás nélkül e' méltóságra emeltetik. Menjünk tovább.

Rácz és Veres, Békessy' emberei, megtudván hogy maga a' fejedelem, Báthori is eljőend a' lakodalomra, egy csapással véget akarnak vetni a' dolognak, 's Rácz Báthorit a' Pókaiak' várnagya Szilágy által elfogatja, kit azonban Pókai Péter nagylelkűen szabadon eresztet.

Itt először is megütköszünk abban, hogy Báthori ellensége' várába száll. Olly tudatlan-e országa' dolgaiban, vagy vakon hívő, hogy magát ezen lépésre illy gondatlanul elhatározhatja? Nem, sőt ő okos 's belátó férfinak rajzoltatik. Továbbá: hogy van az, hogy Szilágy Rácz' parancsolatát teljesíti? Ő az összeesküvésbe nincs beavatva, Báthori tehát elismert fejedelme; 's ura Pókai János eltávazásakor rá egyebet nem bízott, mint hogy Ráczra és Veresre „gondja legyen“. Hogy lehet tehát neki ura' külön parancsa nélkül olly merényre vetemedni, melly mind kettőnek életébe kerülhet?

A' második felvonásban Békessy és Báthori' tábora szemközt áll egymással, 's az első gyalázatos hadi cselet gondol ki. Fegyvernagyvást kér Báthoritól, 's biztosítására ennek legjobb vezéreit Sassait és Vadászt tuszúl kívánja, hogy az alatt Báthorit véletlenül megtámadva tönkre verhesse. Ezen szándékát pedig kikürtöli egész tábora előtt. Hihető-e ez? Békessy itt mindjárt legelső hadvezéri kötelessége ellen vét, melly azt kívánja, hogy hadtervét titokban tartsa; másodsor mint pártfő minden okosság ellen cselekszik, mert illy gyalázatos ármány által hívei' szemében minden tekintetét el kell vesztenie; végre a' dolog maga is ki sem vihető 's pusztá képzelgés; mert az ellenséges seregek fegyvernagyvaskor is szintazon óvakodó rendszabásokkal él-

nek, mint hadfolytatáskor, tehát készületlenül meg nem támadhatók. Hol ezrek' élete van kérdésben, ott szónak vagy írásnak nem lehet, nem szabad, 's nem szoktak feltételetlenül hinni. Igaz, hogy e' nélkül Pókai Péter — mint az előbbi felvonásban Báthori' eleresztetése által — nagylelkűségét ki nem tüntethette volna; mert most e' gyalázatos szándéktól felizgattatva, leeresztett sisakkal jelenik meg Báthori' táborában 's hogy szaváról meg ne ismertessék, levelke által fedezi föl Békessy' gazságát, mire Báthoritól, jutalmul, gyűrűt nyer, őt a' haláltól megmentendőt, ha pártja csatát veszve a' büntető törvény' pallosának átadatnék, mire Pókai Péternek valóban szükségé is van, mert bátyja János alattomban csábitgatja Békessy' embereit, 's midőn Békessy kém által az árulást megtudja, 's az egész tábor két pártra szakad, Báthori rájuk üt, őket megveri, 's a' Pókaiak elfogatnak.

Itt Pókai Péter' nagylelkűsége az, mi rec-nek fejébe nem férhet. Ő gráncsolja Békessyt hogy céljára rossz eszközöket választ, 's az övéi vajjon jók-e? Színre Békessyvel tart, alattomosan elárulja, bukásán dolgozik. Megférhetnek-e illy ellenmondások egy következő, becsületes characterben?

A' harmadik felvonásban a' cselekvény egészen más körbe tétetik által. Eddig összeesküvést, ármányt, harcot láttunk, most érzékeny jelenetek következnek. A' harczba menő Sassai, Pókai Péter' szerencsétlen mátkáját Jolánt — mint hiszszük csupán személyes bátorság végett — klastromba küldé, 's most kérésének engedve szabadon eresztí, hogy halálra ítélt kedvesét még egyszer láthassa. Így nem minden okos apa cselekednék 's ha jelenléte a' csomó' feloldására nélkülözhetlen, tanácsosabb lett volna őt maga fejéből kiszöktetni. Az alatt a' két Pókai tömlöczken ül, 's Péter látogató anyjának átadja Báthori' gyűrűjét, hogy vele János' életét megmentse. Báthori a' gyűrű' tulajdonosának meg is kegyelmez, de a' másik testvérnek meg kell halni: az anya pedig mind kettőt meg akarván tartani, vissza borzad az átadó' megnevezésétől, mert ez egyszersmind másik fiát halálra kárhoztatná. Az egész darabban ez a' legigazabb, leghelyesben motivált, 's azért leghatóbb jelenet. Báthory nem engedhetvén az öreg Pókainé' kegyelem-esdeklésének, eltávozik, a' jelenlőkre bízván a' halálra vitetendőnek kifeje-

lését, mit senki sem akar magára vállalni az egy Szegfyn kívül, ki Pókai Péterre boszús, mint a' ki Jolán' szerelmében szerencsés vételkedő társa.

A' negyedik felvonásban Szekfy, hogy a' Pókaiakat kinozhassa, magokra hagyja a' választást; de csalatkozik, mert ezek versenyeznek az egymásért halhatásban. János végre tettei magát, mint ha Péter' kérelmére hajolnék, 's elhagyja a' tömlöczöt. Mindjárt utána megjelenik Jolán Pétert ostromlván, hogy életét tartsa meg, 's midőn ez kérelmének nem enged, 's egy őrtiszt megjelenik kiról a' lány azt hiszi, hogy halálra vezetni jött, mérget iszik. Ezen őrtiszt azonban szabadságát adja tudtára, mert a' kiszabadult János maga adá magát által a' halálnak. Jolán meghal, Pókai Péter ellenben élni akar — a' magyar egységért.

Eddig a' characterekről még nem szöletünk. Legjobb e' tekintetben Báthori, ki okos, bátor, de szigorú igazságú fejedelemnek rajzoltatik. 'S épen ennél fogva nehezen megfogható, miért lázadtak föl ellene a' Pókaiak. A' magyar egységért? Boldog egek! hisz a' józan eszű becsületes ember a' legközelebbi kötelességet veszi tekintetbe, 's összeütközéskor a' sürgetőbbet és fontosabbat teljesíti, 's az a' jelen esetben Báthori' fentartása vala a' fejedelmi széken, Békessy' pártoskodása ellen. Pókai Péter azonban nem úgy vélekedik, ő előbb Báthorit 's utóbb Békessyt akarja megbuktatni, hogy Erdélyt fejedelmi hatalommal utóbb Magyarországhoz kapcsolhassa. 'S ezen, kivihetésére nézve minden hihetőség nélküli, 's inkább a' nemzettől mint tőle függő ábrándos eszmeért, nem irtózik fegyverét honfi vérbe mártani! Szerencsétlenebb, önmagával össze nem egyeztethetőbb, pusztán a' képzeleti világból merített character alig lehet gondolni!

'S kielégítő-e ezen szomorújáték' vége? Pókai János és Jolán — mindenek közt a' legártatlanabbak — elvesznek, Békessy pedig nem, nem az ábrándos Pókai Péter, sőt ez fentartja magát eszméje' további létesíthetésére, minek, ha a' historiában nyoma nem talál-tatik, jelentősége sincs.

2. *Vazul, dráma 4 felvonásban.* Tárnya szinte honi történetinkből merítettett, 's Gize-la, I. István király' hűgának ármányait Péter fia' királyi székre való emelésére, 's Vazul' szomorú végét foglalja magába. A' hely' szü-

ke további részletekbe ereszkedést nem engedvén, csak egy pár vonalait veendjük szóba. Az első kérdés, mely itt felötlik, az: miért hivatik e' színmű *drámának* (természetesen a' szó' szorosabb értelmében, azaz nézőjáték)? Miért nem tragoedia? Fő hőse meghal, még pedig Aristoteles' szabályai szerint, szánakozást 's rémülést gerjesztve, 's mégis nézőjáték? Pókai Péter nem hal meg, szánakozást és rémülést nem gerjeszt: hiszen ő tolakodik a' halálra, 's nem éri el, 's mégis szomorújáték?

Egyébiránt a' cselekvény nincs rosszul elrendezve, de a characterek megint felette ingók 's horzasztóan aljasak. Pénz és rang majdnem az egyedüli rúgók benne, 's e' bérért mindenki megvásárolható. Nem tagadjuk mi ezen erők' hatóságát az életben, de ily meztelenül, mint itt adatnak elő, művelt közönségben émelygést gerjesztenek. Mi a' költészettől menekvést ohajtunk a' mindennapi élet' prózáságból, 's ha a' színpadon is megint és újonnan ezt találjuk, lehetetlen hogy el ne kedvetlenedjünk. Vazul jól képzett character ugyan; de felette nyers, vásott 's bárdolatlan. Kora, az igaz, durva volt, de magas rendű személyeket, 's azokat, kik országos hivatalokra felvergődnek, már maga az élet képezi, mi végből azok így, minden *méltóságtól* megfosztva, csak kivételképen a' szabály alól, jelenhetnek meg a' színpadon. Bosszanakodást gerjeszt, ha Báthory Máriában a' király' előteremében olly dolgokat látunk történni, melyek egyenesen zsványbarlangba valók, 's ha egy bizonyos újabb színműben hánok és vajdák olly gondolkodás 's érzésmódot mutatnak, 's úgy beszélnek, mint időnkben csárdákban hallhatni, vajjon mikép ne forduljunk el tőlök utálattal? Vazulhoz visszatérve, itt a' második felvonásban Péter, a' praesumptivus koronaörökös, Antoniához egy köz testörhöz, jön, a' helyett hogy őt magához hívatná, 's a' nyitrai várnagy Vazult, az árpádi hercegfőt, tégezi. Így látjuk-e ezt a' külföld' műveiben? A' vas álarczás előtt maga Louvois XIV. Lajos' első ministere tisztelettel veszi le kalapját; 's ennek oka nem annyira a' műveltebb kor' udvariságában, mint magában a' dologban fekszik. Hiszen az orosz pór is, ha papjának a' kiszabott korbácsot kiszolgáltatta, az executio után egész tisztelettel csókolja meg kezeit. — Szint ezt kell mondanunk azon tartózkodás nélküli, őszinte, émelygést ger-

jesztő megvesztegetésekről, melyek eredeti darabjainkban széltiben előfordúlnak. Országos személyek, akármely korban, nem lehetnek minden körülmények közt őszinték, 's a' magas polczon álló gazember nem úgy beszél mint a' paraszt, nem egyenesen, mint gondolkodik, hanem sejdített, kitaláltatni akarja szándékát, ő azt leplezetlenül nem mondja ki, 's a' jó látszatot fentartani igyekszik; hogy rossz kimenetel' esetére a' kibuvás' ajtaját eleve maga előtt be ne zárja.

3. *Aba, szomorújáték 5 felv.* Megint sok aljasság, characteretlenség, 's itt már magára a' nemzetre is kiterjesztve, mely alig tudja mit akar. Ezen Aba különösen, jó-e vagy rossz? bátor vagy gyáva, zsarnok vagy nép' atyja? Mindkettő, a' mint ezt a' helyzetek' hatása kívánja. Legneveltségesebb fiúk pedig Bue és Bukne, a' Pókaiak' második kiadások, kivált az utolsó. Tümlőczben nőtt fel Bukne, mint gyaníthatni oktatás nélkül, de ha ezt nyere is, minden világismeret és gyakorlati tapasztalás nélkül; 's mind e' mellett mégis egyedül magát tartja képesnek a' nemzetet boldogítani, 's mi legmulatságosabb, bátyja, sőt Aba 's egész családja, szintezt hiszik felőle. Mely gondolható oknál fogva? Isten tudja; mert a' világ' természetes folyamában magáról kiki a' legjobbat teszi ugyan fel, 's magát nem tudom mi nagyra 's dicsőre képesnek tartja: de nem csalatkozik-e ezen csupán önszeretetből keletkező véleményében? Iránta csak a' tapasztalás világosít fel; mert a' mint minlétünk' igazi eszméletére csak a' külvilág' behatása által serkenünk, úgy ereinket is csak másokkal összehasonlítólág 's gyakorlatilag megpróbálva ismerhetjük meg voltaképen. Ezen tapasztalás nélkül és előtt egész fenhéjazó önvéleményünk nagyobbára ábránd 's képzelgés.

'S a' vég ezen műben is ki nem elégítő. Aba elveszti a' csatát; de ki —, Péter vagy András ellen? Ezt nem tudjuk meg. Henrik császár Pétert kiáltatja ki királynak, de Viske, Toizlan 's a' régi pártosok „*le vele*“ kiáltanak. Ily dolgokat a' historiai valóság sem menteg, mert költői műnek bevégzett egy-ségnek kell lenni.

— Vessünk befejezésül egy végső általános pillanatot Szigligeti' drámai munkásságára. Sok nem kedvezőt mondánk műveiről, de ő róla sok kedvezőt tartunk. Valóban nem szólánk vala olly tartózkodás nélkül hibáiról,

ha művei más oldalról tekintve olly kitűnő jelességekkel nem bírnának, 's a' szerzőről fel nem tennők, hogy azokat ki bírja javítani. *Szigligeti a' drámai költésre született*: mutatja ezt *termékenysége, leleményes képzelődése* 's mindenek felett a' cselekvény 's helyzetek' igazán drámai elrendelése, menetele, 's kifejlődése. Gyöngeségei csak onnan eredtek, hogy tehetségeit eddig teljesen ki nem fejthette, elegendő világ- és emberismeretet megának nem gyűjthetett, 's művészetére nagyobb studiumot nem fordított. Teljesebb önművelődés az ő legsürgetőbb szüksége, 's ha tapasztalásra, az élet és ember' ismeretére kedve 's szüksége szerint nem tehet is szert, mind ez nagyobbára életkörülményeitől függvén, némi pótszert e' tekintetben a' historia' mélyebb buvárkodásában 's mellékesen az annyira elszaporodott memoirok' literatúrájában találhat. Szerzőnk' fiatal, erőteljes, 's jó szándékú: gráncs lelke' röptét, úgy reméljük, nem fogja megakasztani, hanem csak magasabb emelkedésre hivatni.

Szontagh Gusztáv.

Erkölestan.

Életpálya. Irtá Zsoldos Ignác. Pápa, a' reform. iskola' betűivel 's költségén, Szilády Károly által. 1838. 12r. XIX és 295 lap. Velinen, csinos borítékba fűzve 1 ft 20 kr ep.

Nagyszerű tárgyat választott lelkes szerzőnk, midőn e' dús ér', az *életpálya'* milliárd alakjainak, elágazásainak lerajzolásához fogott. Milly gazdag csak egy ember' élete, milly sok oldalú, 's mennyi reflexiókra, élet-szabályokra, tanulásra stb nyújt alkalmat! Emlekezzünk Fenelon' Telemakjára, Rousseau' Emiljére 's Confessióiira: a' lángelmék' e' nagyszerű műveiben milly kincset bír az emberiség! Hát ha, mint a' jelen műben, nem egyes ember' élete, hanem az élet a' maga általánosságában, az ezer meg ezer különböző viszonyai-ban ezer meg ezerféle alakot nyert élet, ha az életet kimerítő azon eszmék, mellyekhez mint megannyi magas hatalmakhoz tapad 's képzi magát az egyes ember stb választatnak feladatul! Már csupa czímét látva, 's szerzőjét nem ismerve is, kíváncsian kell az olvasónak e' könyvet megragadni, ha pedig elolvasta: szerzőnk' nemes lelkét nem becsülnie, mint e' munka' tartalmát nem javálnia, lehetetlen.

Szerzőnk élettárgyait 3 részben, 24 czik-

kelyben adja elő, 's ezekben sok szent magvan elhintve, teljes buzgalommal magasztalva a' jó, rosszalva a' gonosz, tisztán kitűntetve sok nemes elv, mellyekben minden rokonkeblűek saját elveikre ismernek. Mutatványul 's egyszersmind bizonyítványul szolgáljanak e' következők:

„Hogy legyen tökéletes emberbarát, 's felebarátját ollyannak mint önmaga, sőt sokszor többet is érőnek lelkesen tartó ember a' szó' teljes értelmében azon ifjúból? kinek nevelői gondosan tudtára adják már előre, hogy azon embercsoport, melly körül kovályog, csak az ő szolgálatjára teremtetett, kit mihelyt gyenge lábai bírják, felviszik a' hízkeldeve kísértő sátánok a' hegyre, 's onnan mutatják neki a' vidéket, melly, mennyire csak látása terjed, övé leszen? Illy kísértetbeni épen maradásra nem emberi — annyival inkább nem gyermeki — hanem isteni erő kívántatnék; ugyan hogy tanuljon jót, ki nem csak arra nem, sőt ellenkezőre tanítatik? 48 l.

„Esmerjétek ezt meg nagyok! 's hogy fiaitok még nagyobbak lehessenek, adjátok nyilvános iskolákra, ama hiszen nem magányra, hanem a' közéletre 's közhivatalokra menendőket. Nem fogja ezeknek bársonyát, higyjétek, az iskolai por rongálni, nem is rútíjják azoknak bitorát el, a' sokszor jobb sorsot érdemlett szegény szülőtől származott ifjak vastag ruháinak szakadozott rongyai, hanem ezek, sőt épen ezek fogják még inkább azokat diszesíteni; gyermekeitek pedig a' szegény de jól tanuló ifjak jelességét becsülni már ifjonta megtanulván: azokat nem csak többé soha olly magasról lenézni nem fogják, hanem irántok illő tiszteleltre hevülve, közülök tiszteket, barátokat, 's a' mi gyakran szükséges okos vezetőket választandó boldogítók' egyszersmind boldogítottak is lehetnek. Fejedelmek mentek elő jó példával, kövessetek ezt, 's áldani fog titeket a' maradék. — Nem azon polez teszi az ember' magasságát, mellyre magát képzei, vagy a' baliteletek helyezik; ezen becsültetést 's tiszteletet a' világi legfőbb bíró, a' közvélemény, osztogatja; azt pedig csillogó fény nem vakítván, számítása — mint tudjátok — valón 's nem hiúságon épül“. 59. l.

Jelesek a' 112d. laptól a' 138d. lapig írottak, 's szintolly valók; péld. 118 l. „Kopogtat hát (a' szegény) egy komoly arcú szerencse fiának esdeklők lepte nehezen nyíló ajtaján, 's egy kegyelmes, lesz gondom az urra' minden, a' mit nyert, a' haszontalan iradékok közzé, kijöttével azonnal lehajított alá-zatos folyamodásával. De mit is nyertjen egyebet? hiszen ő egy a' szerelemnek, bár tiszta hévségű de tiltott ölelések közt akaraja nélkül fogantatott szerencsétlen gyermeke; — vagy születéssel és így vétke nélkül, azon karzathol kizáratott, mellyből eredtek' számára rendelt hivatalok zárva ő előtte, — vagy folyamodása nem elég alá-zatos, vagy pedig gondolkodása módját is nyilvánítván, egy rész a' közjót előmozdítani kívánó hazafiúságát vetkes törekvésnek, másik a' nemzeti test' fejének — a' fejedelemnek — amaztól el nem különbözhető igazai törvényes védelmezését (melly nélkül

hazafiúság fenn sem állhat) szél után forgékony határozatlanságnak kiáltozza; ezek a' szívesen vétel' idejében adni siető készségét veszélyt hozó ingerlésnek, a' javítások mellett buzgóságát kártékony rajoskodásnak nézik; — amazok, mivel csak annyit akar kézbe markolni, a' mennyit megszoríthat, 's biztosan kívánván előbbre lépni, de nem ugrálni, az idő szelleme' érett kívánatait oly kevéssé akarja oktanul megtagadni, mint azoknak idétlen őrgönggessel eleibe ugratni gondosan óvakodik: az által választott eme helyes középutat ingatag közletésnek tartják; — szóval ő, ki — ha csekélysege miatt minden felekezet fölött álló magán felekezeti nem alkothat is — okos megfontolás és magávali számvetés után helyesnek látszó maga útján, a' tulzás' rajoskodásától, és innenzés tespedésétől egyformán távol, pártatlan középet tartani kíván — a' csak saját ügyök mellett buzgólkodó pártok' egész megelőgedését gondolkozásával megnyerni szerencsés nem lehetett“.

„Mind e' mellett is, becsületesünk igaz úton nyert egy tisztas hivataltba mégis szerencsésen beléphetvén, kéri már az istent, hogy juttassa bármedly sorsra, de becsületesnek tartsa meg; — 's a' tisztviselő érdemét a' hivatalos kötelesség jólelkű és serény teljesítésébe helyezvén: azt egész erővel folytatni törekedik; — lelkét pedig a' haszonvágy szennytől tisztán tartván, miként ügyességét az idő neveli, buzgóságát — mint felhajtott kövecs leesése' sebességét — minden perczenet gyorsabbítja. A' csalatni ohajtó világ azon szerencsétlen kívánatáról, mely szerint ez a' hivatalt úgy mint kell, teljesítve látni nem szereti, nem is álmodván, egyedül belső érzetere ügyelve rohan a' balvélekedések' seregére, 's azoknak mardosását, minl rátóduló darázsrajt, az izta keze legyintésével gondolja elűzhetni a' jámbor megcsalódott“.

„Midőn illy dicső pályán rendületlenül küzdvén, végre a' levágott sárkányfejek módjára újra kinőtt, 's ellene mindig hatalmasabban támadó akadályok' győzhetetlen fekete serege által a' — nem bátorságot, hanem erőt vesztett — bajnok végtére földhöz sujtatik, és a' hon boldogságát ostromló ellenség ennek összedült romjaira zászlóját gúnyolódva felűtni istentelen, de nincs mennykő, mely azt ezen ördögi helyzetből pokolba lesodortja; — midőn nemes harczában kapott sebjeinek írjaúl, ha nem várt, de megérdemlett becsültetés helyett, honfitársainak életkeserítő vádját hallani kénytelen; — mikor lelke' tisztasága kétségbe vetetvén, 's meg sem értett legjobb szándéka is félremagyaráztatván, hírszomj és dicsvágy azon tetőpontok, melyekre való törekedés rágalmaival hazafias tettei alacsonyíttatnak; — vádolja az, kinek védelmében fáradozott; átkozza, ki mellett harczolt; gyűlöli, kihez vonzó szeretetből lemondott az önszeretetről; üldöztetik, mert a' nagyságot nagyságban keresé volt, 's számküzetik egy nép által, mely előtt a' szerfeletti becsületesség elég vétek: ezen, még a' mostoha anyának is hűséges fia, csókolja ekkor is az ég' sujtoló veszsejét, 's mint Cato, nem saját baján, hanem a' haza szabadsága' elvesztén szomorkodva, szíves érzetében teszi lábát számkivetése' ösvényére. 280. l. stb. stb.

E' munkának több illyenmű jelességei ellent nem állva, ref. róla többféle helytelen állításokat hallott, millyenek például: e' munkában nincs semmi új, mind ismeretes, már köztudomásban forgó gondolatok; az egész nem egyéb, mint 24 erkölcsi predikáció, ugyanannyi tárgy fölött, péld.: nevelés szüksége, polgári állapotválasztás, ész és szív, házasság, haza stb, csak hogy szentírásai idézetek nélkül stb. Természetes hogy sok ember épen nem szeret olly munkát olvasni, mely őt folyvást tetteire's kötelességeire emlékezteti, 's azért ezen a' tiszta erkölcsiséget szakadatlanul magasztaló beszédek unalmasok, vizenyősek. Hogy e' munkában levő gondolatok nem újak: azt csak viszonylag állíthatni; nekem, 's még tíznek nem újak, de hűsznek meg többnek újak; bár úgy volna, hogy e' szent nézetek az egész közönség' nyelvén forognának! Annyi minden esetre áll, hogy illy tárgy körül nem a' gondolat' meglepő ujsága a' fő kellék; 's hogy azok az életbe — mint rendeltetésök kívánja — nem mentek át, 's ennél fogva korszerűtlennek épen nem tartathatnak.

Ref. észrevételei ezekben határozódnak: Tartalomra nézve: Életünk' főnséges eszméi vagy vezető hatalmai között e' munkában a' művészetet nem találjuk. Tudomány, jog, erény, vallás mind előadvák, 's mi kár, hogy a' művészet, ez a' nagyszerű hatalom, mely az emberiség' szentebb eszméit a' gondolat' magasságaiból az alacson gunyhók' miveletlen lakóihoz is leszállítani képes — mi kár, mondom, hogy az emberiség' nagyobb részének ezen egyetlen kincse, társai' sorából kimaradt. — Vannak némely egyes tételek is, péld. „a' házastársi boldogság az, mellynél magasabbra halandó nem emelkedhetik“; „a' házasság' célja a' gyermeknevelés“; valamint a' filozóphiából kölcsönözött némely elvek, melyeken kétkednünk szabad legyen.

A' formára nézve nem azt a' stílt találjuk az Életpályában, melyet a' szerző' eddigi munkáiban. Az sokkal feszesebb, 's hosszú interiekták által, melyek sokszor több lapokra elnyúló periodusokba szövék, a' különben jó nyelv világosságából sokat veszít. 'S ne igyekezzünk mindenütt és mindig, majd egyszerű, majd összetett, két, három, tíz tagu periodusokban, kerekded írásra; jobb stílistáinknál illyent nem találunk. Ne higye a' lelkes szerző azt is, hogy a' részesülők' e' halmozása szebbé teszi nyelvét. A' különben férfias előadás helyenként érzélgővé is leszen. De mind e' csekély hiányok mellett a' munka becses a' maga nemében, 's literatúránknak díszére válik.

A' kiadás' izletes elrendelése 's egész kiállítása (velinen) a' pápai főiskola' új műhelyét a' legjobb oldalról ismerteti meg.

59.

Literatúrai mozgalmak.

— Budán a' m. kir. egyetem' bet. elkészült:

1. *Pyrker' Tanúása*. Az eredeti német textus' általában megtisztított és újra átdolgozott legközelebbi 1839-ki kiadása szerint. *Udvardy János* M. B. Orczy László ő Nagysága' rendes mérnöke

által. (Motto: De hol a' nyelv, mely ezeket adja? Kazinczy). A' kiadó' sajátja. Királyi Srétkben 2881. — 2. A' *Magyar Kövy* harmadik füzeté (321—462 lap), mellyel a' munka be van fejezve. Végéhez egy tordalék járul, mellyben a' magyar kiadó, *Fogarasi János*, példákat ad a' törvénykezési magyar írásmódból, 's némelly közönségesebb törvényszabályokat, két nyelven, mellyekkel az ügyvédek, allegátiókban gyakran élnek. — Az előfizetők' számának jegyzéke egy, nálunk ritka 's valóban örvendetes példáját mutatja a' részvétnek, mert, miután a' törvény' nyelve magyar, a' *Magyar Kövyre*, rövid idő alatt, és csak 25 helyen, nem kevesebb mint 1033 vevő fizetett elő. Innen gyaníthatjuk, mily számra vergődnenek fel a' magyar tudományos munkák' vevői, ha a' tudományok magyarul zengenének a' tanítószékeken. — 3. *Nagy Ignác* 'Szinmütára' negyedik füzeté, a' kiadó' 3 felvonásos vigjátékával: *Egyesüljünk!* mellyet egy előjáték előz meg: *Füredi népbárát* címmel. Ára 40 kr ep. Mellekesen említjük, hogy a' legközelebb indítványozott helyesírási takarékelv a' 'Szinmütár' kiadojában is barátot lelt, 's így valamennyi felesleges hiánnyal 's a' c mellől a' z e' fűzetben már kimaradt. — 4. *Gemma di Vergy*, nagy opera 2 felv. Irta Bidera János Emmanuel, zenéjét Donizetti Kajtán. Olaszból magyarítá *Jakab István*. 12r. 48 lap.

Pesten, Trattner' bet. megjelentek: 1. *Erkölcsmesítő mesék és eredeti költemények*. *Ferge István* által. 8r. 104 l. Fűzve 24 kr. ep. — 2. Elmederítő, szívképző 's characterfestő történetek' 's adatok' füzere. Kiadta *Horváth Zsigmond*. 1. kötet. Pesten, Eggenberger J. és fia, m. academiai könyvárosok' tulajdona. 1840. n12r. 222 (és 6) lap; velinen, csinos borítékba fűzve 1 ft 20 kr ep. — 3. *A' latin nyelvtudomány' elemei* magyar nyelven. Tíz tizenkét esztendő tanuló fiúk, és illyeneket oktatók' számára, a' magyar nyelvre való különös tekintettel, és a' szabályokhoz alkalmazott gyakorlásokkal. A' latin nyelven írott terjedelmes latin grammaticáinkhoz előkészületül. Irta *Edvi Illés Pál*, nemes-dömölki ev. pred., m. t. társ. tagja stb. Pesten, Eggenberger' tulajd. 1840. 8adrét. 120 lap, fűzve 30 kr ep. — 4. A' Gazdaság-Egyesület által kiadott *Gazdasági Tudósítások* első füzeté' második (hibátlanabb) kiadása. — 5. *A' kisdudoró intézeteket* Magyarországon terjesztő egyesület' 1838ki évkönyve. Választottsági határozatból kiadta *Kacsóvics Lajos*, egyesületi titoknok. n12r. 60 lap. E' könyvecskeben az egyesület' mult évi munkálkodása, számadásai, az alapszabályok, részes tagok' sigazgató személyzet' jegyzékei foglaltatnak; örvendtes hírül, miképen az egyesület iránti részvét folyton nő, 's munkálkodása évről évre több 's több eredményeket mutat. Megjegyezzük, hogy ezen évkönyv is a' legújabb helyesírással [a, e, ama, eme, ime, s, pusztá c] van nyomtatva. — 6. *Egyedül az örök élet' hívése ösmerteti meg e' földi élet' becsét*. Egyházi elmelkedés, mellyet husvét első napján, a' losonczi helvet. hitvallású sz. gyülekezet' templomában mart. 31kén tartott *Tóth Mihály*, predikátor és a' reform. lyceumban egyházi történetek r. tanítója. Ezen szívből fakadó,

's így szívhez szóló, tárgyát kimerítő 's az életre helyesen alkalmazó, könnyű mesterként nyelvé egyházi beszédet örömmel olvastuk; 's azon remény ébredett fel bennünk, hogy szerzőnk, ha szakadatlanul előre törekszik, kitűnő helyet foglalhat el egykor az egyházi szónokok között. A' losonczi gyülekezet' tagjainak dicséretére válik, hogy e' szép beszédet saját költségökön az egész olvasó közönség' sajátjává tevék.

Győrött, özv. Streibig Lipoldné' bet. megjelent: *Gyászkoszorú*, mellyben borzalmat gerjesztő szerencsétlenség foglaltatik, melly Budapest, Magyarországnak fővárosait 1838. évben martius hónap 12ik naptól (napjától) fogva 16ikig a' *Duna*' kiadása által érdeklé. Készítette nemes *Mészáros Susánna*, Tessedik Sámuel bokodi ev. lelkes' hitvese. 8r. 43 l. fűzve 24 kr ep. Versek a' la nemes Molnár Borbála, de valamivel vízenyősbek, mi nem csoda, hiszen vizes tárgyról énekelnek. Egyébiránt a' poetriák már el látszottak fogyni akar-ni, 's azért, hogy magvok ne szakadjon, felszólal ez a' derék asszony.

Pozsonyban, Bucsanezky Alajos könyvkiadónál megjelent: *Vizgyógy-rendszer*, v. útmutatás miként kell használni a' friss vizet mint gyógyszert embernek és baromnak nyavalyáiban és sérelmeiben A-tól Z-ig. Segédkönyv orvosok, sebészek, bábák, lelkészek, tanítók, előljárók, birtokosok, 's általában mindeneknek ajánlható. A' vizgyógyegyesület' három alapítója Oertel, Kolb és Kirchmayer után magyarázta egy hazafi. 12r. 268 l. fűzve 40 kr ep.

— *D. Kovács Mihály*, maholnap Nestora íróink 's orvosainknak, *Ásványos vízbontás* című munkát hirdet, mellyben az ásványvizek' bontás-módja, a' magyar, erdélyi, 's a' két hazában diavatos külföldi gyógyvizek' létrészei 's gyógyhatások, végre a' különféle gyógyvizekkel élesmód adatnak elő. Az írásban 188 ívet tevő munka' előfizetési ára 2 ft; megjelenése új évre ígértetik. Ha a' sok érdemű férfi, úgy mint kell, a' vegytan' mai állapotja szerint adja nem csak a' bontás-módot, hanem a' tudomány' legújabb eredményei szerint valamennyi leirt vizek' alkotó részeit is; ha az orvosi rész nem a' vegytanra, hanem az étől nagyon is gyakran elütő tapasztalásra leszen építve, melly szerint újabb időben a' minden országok' balneographiája nem csak tetemesen gazdagodott, hanem változott is; ha a' nyelv, pályából kiemelve, mai fejlettsége' fokán fog szólni, nem „titkácsosan“, hanem a' vegytan' mai szabátossággával: úgy örömmel üdvözölhetjük e' munkát. Azonban, noha szerző szégyetlenül látszik jelentésében, hogy ámbár hazánk a' gyógyvizek' tekintetében Európában a' leggazdagabb haza, noha tartományával együtt 13 millió lakója van, mégis „800 eszt. fogva mai napig nincsen magyarul értekezése kiadva a' hazai orvosvizekről“, úgy hiszszük mégis: egy illy *öszves magyar gyógyvizeleírás* csakugyan *korai*. Vajjon hány vizünk van eddig a' tudomány' mai állása szerint megvizsgálva, hányak physikai 's orvosi tulajdonságai helyesen; 's az utóbbiak, elegendő 's elfogulatlan tapasztalás szerint megállapítva? Előbb jó egyedíratok' egész sora kívántatik, míg egy, az életben hasz-

nálható, özsvés magyar balneographiáról álmodhatunk. Kitaibel' munkája — részint készületlensége miatt, részint mivel a' vegybontások többnyire nem helyben, hanem a' forrástól távol, sokszor későcskén is történtek — csak igen korlátozott, igen viszonyos becsű, 's e' mellett elavult és hiányos is.

Egy névtelen, Beimelnél előfizetést hirdet „A' keresztény anyaszentegyház' történetére. A' bevezetésben előadott időtan Vass László kanonok 's prof. munkájából kölcsönözöttek mondatik, és csak innen lehet a' szerző' hitefelekezetre is következtethetni. A' munka hat részre oszlik, 's az első kötet' előf. ára 1 ft 20 kr. ep. Határidő pesti novemb. vásár. Hány iv e' kötet, 's hány kötet az egész, nem mondatik. A' munka jó lehet, de ki fog egy ismeretlen, sőt névtelen' munkájára előfizetni, mellynek még ezen felül csak czímét tudjuk?

Az (erdélyi) közönség által is kedvezőleg fogadott *Erdélyi házi segéd*, 1840re is meg fog jelenni, hasonló auspiciumok alatt mint tavál. Előfizetés 40 kr. ep. Figyelmessé kívánjuk reá tenni a' magyarországi olvasót is; mert, legalább az idej, első, folyam soknemű érdeklél birt minden hazafira nézve, testvérhonunkat illető czikkelyeivel. A' szerkesztőség kolosvári lyceumi tanítókból áll.

Prof. *Warga János* m. acad. I. tag nevelési folyóiráshoz készül; I. alább jelentését.

Joo János egri rajztanító 's a' műtudományi *Héti lapok'* kiadója felszólítja a' literatura' barátait, 's különösen a' műtudománynak honunkban kifejlését ohajtókat, jelentenék ki folyóirása' tartására nézve szándékokat a' kir. postahivataloknál legkésőbb f. e. szeptember' végeig, hogy ehhez képest igazíthassa el vállalatát ügyét. Félévi postái ára e' lapnak 4 ft, kettős számú rajzokkal 6 ft, rajzok egyedül 3 ft; sőt kik 10 fttal egész évre fizetnek elő, az 1838iki kötetet ajándékol nyerik. — Midőn kénytelenek vagyunk azt olvasni, hogy egy illy hasznos folyóiratra (I. róla néhány szót az idej Figy' 63d. szeptén) eddig két előfizető 's öt aláíróval több nem jelenté magát, e' hidegségben, elbusúlva, nemzeti iparunk' szomorú prognosticonát kell fájlalnunk. Alig hinnők, ha a' szerző maga, az egész haza' színe előtt, nem vallaná!

— *Idegen nyelvű jelenetek.* Budán, az egyet. műhelyében készült: *Selectus medicaminum recentiori tempore detectorum*, et nonnullorum antiquiorum de novo adhibitorum auctore *Dan. Wagner*, chem. Dre stb. Fascic. primus, Pestini, apud G. Heckenast, kis 4r. 3 iv, csinos borít. füzve 48 kr ep. Szerző ezen, a' tárgy' kívánatahoz képest, évenként folytatandó iratban az új gyógyszerkészítése' módját kívánja közölni, a' szerint mint saját tapasztalása után helyesnek találta, hozzá adván a' készítmény' viszonyát az egyszerű gyógyszerhez, a' létrehozat 's adag' meghatározását.

Pesten, Heckenastnál (nyomatva Pécssett, a' püsp. lyc. bet.): *Versuch einer Instruction für Herrschafts-Beamte.* Von Vincent Kölesy, Mitgl. des pesther landwirthsch. Vereius. n8r. XVI és 287 lap, velinen füzve 2 ft ep.

Felszólítás a nevelési lapok' tárgyában.

Alulírt mind a tisztelt olvasó, mind az írói közönség után teljesen meg van győződve arról, miképen nevelési és tanítási literaturánk megért legyen arra, hogy a nevelési és tanítási cikkelemek a mindenestül literaturá' köréből önállóságra is jussanak, vagy különálló egészet is képezzenek, mellyek így, főleg viszonyonnyal a nevelés és tanítás körül foglaltatott egyedekre, de talán magukban is, összefüggőbben fejtegettetetvén, ez által nevelési literaturánk, mint alapító, az egyetemes literaturát folyvást emelné, s virágzásában inkább előmozdítaná; ezen célból több lelkészekkel és oktatókkal egyesülve elhatározá, hogy „Nevelési lapok“ cím alatt egy, bizonyos időhöz nem kötött, 8—9 ívnyi füzetekben megjelenő munkát bocsátand közre, mellynek első füzete rövid időn sajtó alá menend.

A nevelési lapoknak célja ugyan, a nevelésre egyetemesen hatni, de először is mint az egyetemes nevelés' alapítójára, főleg a köznépi erkölcsi, vagy vallásos, és értelmi kifejtésére, vagy az elemi nevelésre és tanításra lesznek irányozva.

A nevelési lapok az érintett irányzatú szellemet a következő tartalom által szándékoznak kifejteni.

1. Értekezések által a nevelés' és tanítás' köréből, főleg a népnevelés és tanításról.
2. Nevelési és tanítási könyvek' ismertetése által, főleg a népiszkolákat illetőleg.
3. Legfelsőbb és felsőbb parancsok, s magános tudósítások, főleg a népiszkolákról.

Midőn az érintett szellemű s tartalmú munkában dolgozásra minden t. c. lelkészt, oktatót s más tudósokat, és szüléket, kik a nevelésről szeretnek gondolkodni, s kiknek erre alkalmuk van, ezennel legszívesebben felhívni szerencsém van; egyszersmind teljes tisztelettel kérem, hogy dolgozataikat akár egyenesen hozzám, akár Pestre a nagykörösi házhoz (Zöldkert utca, 499. sz.) útastani szívesek legyenek, melly küldemények iránt szinte szerencsém van nyilatkozni, hogy addig is, míg talán a lapok szélesebb terjedelmet nyernének, minden kinyomott ívet 8 ft díjjal ep. tisztelendek meg. Költ N. Körösön, augusztus' 5. 1839.

Warga János, prof.
és m. acad. I. tag.

Az Athenaeum' hivatalában kaphatók:

Diaetetica' elemei. Hallgatói' számára, kézirat helyett kiadta *D. Schedel Ferenc*, kir. egyet. rendkiv. prof. n8r. füzve 30 kr ep.

Víz-szabályozási eszméletek, különösebb tekintettel a' Rába folyam' rendezésére 's hajózhatóvá tételére. Irta *Gáty István*, h. földmérő, m. acad. I. tag, thíró 's Rába vidéki közbirtokos. Egy kömetszetű táblával. (Az Athenaeumból külön nyomatva. n4r. 64 szept. Velinen, füzve 30 kr ep.

IGAZÍTÁS. A' mult számban, 538-d. szeptén, a' jegyzet' harmadik szakasza' 6-d. sorában olvasd: egy román nép sem mondja, stb.

FIGYELMEZŐ

AZ EGYETEMES LITERATURA' KÖRÉBEN.

Kiadó szerkesztők

SCHÉDEL, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ **BAJZA**.

HARMADIK ÉV

Pesten.

September' 3. 1839.

35. szám.

Tartalom. Hazai literatura. Drámák. Nagy Ignác' Színműtára, IV. füz. Egyesülünk, vigj. (*D. Schedel F.*). — Állítások, vélemények, felvilágosítások. A' hegélismus, a' status és egyház' szempontjából; jobb és bal oldal; Strausz; leo-hegeli pör. — Literaturai mozgalmak. — Jelentés.

HAZAI LITERATURA.

Drámák.

14.) Színműtár, kiadja Nagy Ignác. Budán a' m. kir. egyetem' betűivel. 4r. hasított oszlopokkal. Negyedik füzet: *Egyesülünk! eredeti vigj. 3 felv., Fűredi népbárát című előjátékkal egy felv.* Irta Nagy Ignác. 133—184 szélet. Fínom velínen csinos borít. fűzve ára 40 kr ep.

A' darab' meséje ez: Sárbery Edvárd olly ámitólag hasonlít lord Shrewsbury' fiához, a' már két év óta távol levő Henrikhez, hogy mind az apa, mind Victoria, Henrik' kedvese 's a' whig John Clinton' leánya, mind a' lyány' szülei őt, minden habozás nélkül Henriknek fogadják el. Sárbery eleinte meglepetve, majd mintegy ösztönileg tolatva, szabad menetet enged az eset' szeszélyének — kész utat lel-vén így Victoriához, kibe halálíg szerelmes; Makacs Gusztáv barátja által pedig, ki előleg csak tréfás oldaláról tekinti a' csínyt, benne még megis erősítettik. 'S valóban, e' csel' paizsa alatt sikerült neki Victoria' szívét kivívni, v. inkább a' valóságos Shrewsbury Hen-rik iránti hajlandóságát, a' lyány' öntudta nél-kül, mint Jákob az atyai áldást, magára át-lopni, szabadelműsége által Clinton' szeretetét

megnyerni; sőt, midőn a' winchesteri követ' halála' híre a' két atyát, amazt a' tory, ezt a' whig felekezet' főnökeit, hirtelen haza szólít-ja, amazt Angliába kísérlhetni, hol követnek jelettetik amaz által, mert reményli hogy a' fiú visszatérend az atya' pártjához; emez által, mert ez az ellenkezőről van meggyőződve. De míg két részről a' követválasztási készülétek folynának, visszatér Amerikából az igazi Hen-rik; 's Edvárdunk' becsülete, szabadsága, sze-relme a' legnagyobb veszedelemben forogna, ha Frederik, a' Shrewsbury ház' régi szolgál-ja, fel nem világosítaná Clintont, mikép Edvárd, ha nem Shrewsbury Henrik is, de Shrews-bury mégis, Henrik' ikertestvére, ki még pó-lyáiban fölcseréltetett dajkája' erősebb gyer-mekével, miután a' lord halállal fenyegete anyát és dajkát, ha valamelyik fiának ba-ja esnék, 's a' gyengébb Edvárd csakugyan veszedelmes beteg leve. Az alatt az így Ma-gyarországban elmaradt Edvárd — mert a' la-dy Fűreden szülte ikreit — felgyógyult: any-ja pedig csakhamar, 's kevéssel utóbb áltest-vére is meghalván, a' titok titok maradt, 's Edvárd' örökségi helye üres. Clinton tehát, a' titok' birtokában, pártjával, mellynek határ-talan bizodalmát bírja, a' valódi Henrik' és atyja' reclamatiói' ellenére is csakugyan elvá-

lasztatja Edvárdot, 's ekkor vezeti Clinton az elveszettnek gondolt fiút és testvért, mint ily-lyet, az atya' és testvér' karjaiba; mint leendő vejét pedig Victoriaéba, miután a' tory Henrik különben is, feledvén előbbi szerelmét, Philadelphiából nem ugyan új elveket, de igen, új kedvest hozott.

Az olvasó látni fogja e' vázlatból, hogy a' személycseré, melly az egésznek alapul szolgál, merész, felette merész feltétel; 's ha találunk is erre példákat a' színészet' maszkos és nem maszkos koraiban, 's classici íróknál is; 's ha egy ily nem annyira hasonlatosság', mint formai azonság' hihetlenségét mellőzzük is; ha mellőzzük, mint vala lehetséges Sárborynak, a' magyarok között született 's nevelkedettnek úgy megtanulni apái' nyelvét, hogy benne az angolok távolról sem gyaníták a' sóha Angliát nem látottat; sőt mellőzve azon kérdést is, honnan ismeré Sárbori annyira nem csak az angol viszonyokat, hanem a' Shrewsbury ház' dolgait, hogy őt legkisebb gyanu sem környékeznék: mert utóljára is ő Frederiktől vehete utasításokat, sőt — noha igen-igenes nyoma a' darabban nincs — kell is, hogy vett legyen, mert Frederik még Pesten beavatá Edvárdunk' barátját Makacs Gusztávot a' titokba, 's így kétség kívül a' családi viszonyok' legapróbb apróságai is; ezeken túl is, mondom, örökké oldhatlan marad azon kétség, mint lehet elkerülni, hogy Victoria, 's ennek atyja és anyja soha a' leghalkabb gyanúra se gerjedjenek — mert e' házzali viszonyait 's szönyegeire jöni szokott dolgait csakugyan nem tudhatá meg Frederiktől, 's gyakran egy szavaeska képes vala elárulni az álarcot; mikép, Angliába jöttkor atyja előtt a' localitások 's ezer ily apróságban teljes tudatlanságát elpalástolni? stb. stb. — Hiányzik tehát itt a' legmindennapibb hihetőség; 's midőn szerző netalán a' fent érdekelt példák által hagyá magát vezettetni, feledé, hogy ott a' külső hihetőség' hiányát belső pótolja: midőn itt egyik megsemmisíti a' másikat.

Azon kívül nem világosítottunk fel az iránt — mi pedig a' dolog' történeti oldalát tekintve, szinte fontos — miért ijede meg és futott Éva asszony, a' dajka, midőn huszanöt év múlva Frederiket újra meglátja; nem kelle-e inkább hozzá tapadnia, saját gyermekéről tudakozódni, elmondani hogy a' rá bízott kis Edvárd felgyógyult, sőt milly derék ember lett

belőle; de itt új kétségek: úgy látszik t. i. hogy maga Sárbori nem is ösmeri dajkáját és második anyját, különben mikép engedhetné, hogy tejáruhással szerezze be kenyerét; de aztán tudnunk kellene azt is, mint szakadt el tőle, milly viszonyok nevelték eddig, mint fejlődhetett azzá, a' minek szerző felmutatja; 's ily körülmények között mifé'le irományok azok, miket Frederik „Füreden összeszedett“, 's mikből Sárbori' identitásáról Shrewsbury Edvárdal tökéletesen meggyőződött, a' nélkül hogy ez maga is v. más kilétéről tudna stb. T. i. a' dráma-írótól nem követelhetjük, hogy valamennyi személyei' életrajzát adja; de igen azt, hogy főbb személyei körül minden homályt felderítsen, nehogy hőst belső lehetetlenségnek tartsuk. Ha ez a' szokott csillagzatok alatt lett, nem kérdezősködnünk tovább: de rendkívül tudnunk kell, különben úgy vagyunk mint az éhező, kit egy gyümölcsös' zárt ajtajához állítunk, hogy ott jól lakják.

Még egyet. A' szerző — mint kellett — jókorán tudatja Sárborival születését, különben szerepének folytatása erkölcsileg nem volna menthető; de előttünk még sokáig rejtegeti, 's így előttünk az csakugyan nem menthető, ha belsőleg hihető volna is. A' hatás tehát sokkal nagyobb lenne, ha Makacs a' színen fedezi fel Sárborinak születése' titkát: így előttünk ennek viselete legalább hihetőbbé válik, habár az örökké homályban marad is: mi tartóztatta Sárborit hogy atyja előtt ne nyilatkozzék, mit gondola ezzel nyerni, sőt mint lehet ezt a' fiú kötelességgel is egyeztetni? Szinte így rejtve marad, mikép eresztette el a' csalóként elfogott Sárborit a' rendőrség olly hirtelen? Kezeskedett valaki érte, de ki? Vagy amaz érdekelt irományokkal bizonyítá be kilétét? De mint lehetett ily ügyet a' követelt atya' tudta nélkül, 's olly rögtön elvégezni?

Az alap tehát nem áll; 's van elég fonal, minek elejét el nem láthatjuk. 'S mégis meg kell recensensnek vallani, hogy a' *kivittelt tekintve*, régen örült vígjátéknak, sőt általában színműnek úgy, mint a' jelennek. Az egy léghen függő alkotmány ugyan; de ha egyszer azon pontra helyezkedtünk, mellyen szem között vagyunk vele, 's nem vizsgáljuk mi tartja: meg kell neki adni, hogy szép egy alkotmány! T. i. elrendelve a' helyzetekben gazdag 's igen szövevényes tárgy nagy ügyességgel

van; kevés drámánk dolgoztatott ennyi eszméllettel 's illy biztos hatalommal a' tárgy felett. Valóban, a' darab' architecturája, e' józan háztartás a' hatásokkal *szertő' drámai hivatását*, rec'. ítélete szerint, kétségen kivülvé teszi. Mint tud ő bennünket az előjátékban a' maga világába bevezetni; azon sokféle nagy érdekű jeleneteket, melyek a' mesealkotmány' húsát teszik, melly ügyesen rendezi el, 's mint következteti egymásra, nehogy egy a' másnak útjában álljon, 's egy hatás a' mást gyengítse, hanem folytonos haladás éreztessék a' hatásban; mint tudja ő a' darab' első felében innen is onnan is fakadozó folyócskákat, miután rajtok elhordozott, hogy iránya' terrenumával teljesen megismertessen, az út' derekán, egy sebes folyamra egyesíteni, melly aztán fut 's rohan, míg célját fölleli. Ez az a' módja a' cselekvénnyel bánásnak, mellyet a' mieink közt olly kevesen értenek. Először az elemeket, aztán az egészet; elébb a' csirát, aztán a' fát; elébb az okokat, aztán a' tetteket: elül érdekelnek az okok — character', viszonyok' és történetek' formájában — de midőn kellő közepéig nyomúltunk elő a' dráma világának: akkor már csak cselekvényt akarunk, csak ezt tűrünk, 's ennek biztosan és sebesen kell fejlődni, elhagyván mindent, mi az értelmességhez szorosan meg nem kívántatik, 's mi korábban találhatá helyét. Sokan megfordítják; hogy ki ne szorúljon darabjokból a' cselekvény, jó korán gondoskodnak róla, 's utul sántikálnak aztán a' dialogizált okok, hogy még se kérdezhessük elmenet: miért és hogyan volt ez v. az? Vagy pedig újjal meg újjal toldják az elsőt, 's így egy darabból hármat is csinálnak, de a' három nem ér egyet. Vagy összehányják a' csontalkatot és a' húst egy formátlan egészbe, hol egy is, más is jó, de semmi sincs a' maga helyén, 's fáj, nem hogy ez is az van, hanem hogy egyebütt van, mint a' hová illik. Nem említem, kik cselekvény helyett egyes jeleneteket aggnak össze; nem kik a' komoly drámában szép beszéddel, a' vigban ötletekkel pótolgatják azt: ők elrendelési hibába nem eshetnek, mert nincs mit elrendelniük — kivéven szavakat.

Hasonló ügyességet bizonyított szerző a' characterfestésben, 's a' characterek' választása és összeállításában. Azok élethű másai a' mai idő' gyermekeinek, érdekesek a' legkü-

lönbözőbb színvegyülettel, érdekesbek még azon jelentos ellentétel által, mellybe csoportoztattak. Itt az ó-tory lord Shrewsbury, a' születési aristocratia' 's ezen aristocratia' politikájának önző védője, általellenében a' népharát Clintonnek, ki egyiránt kíván becsülni nagyot és kicsinyt, mint közös részesét az emberiségnek, de hogy ezt megérdemlje, buzgóan munkás azon eszközök mellett is, mellyek a' népet nyomorúságából 's elaljasodásából, mint egy örök vétkes körből, kiránt-hatják. Azért midőn a' lord büntetni akar, ő segedelmet javasol; midőn amaz ellöki a' pórt, mert aljas, 's neveti Clintont, ha kegyessége méltatlant ér; ez nemesíteni akarja ezt a' pórt hogy a' kegyességre méltatlan ne legyen. Ő a' palástoló orvoslás helyett gyökerest hirdet, 's a' nervus rerumot egyesülés által kívánja összeszerezni. A' lord' oldalán Clinton' nejét, egy ó-angolház' sarjadékát látjuk, 's körülé a' sokfélekép árnyékolt, de hasonló alapszínű gr. Berkty, Rohrau grófnőt, Nyárfy bárónőt, majd néhány gyárosokat csoportozva; a' whig mellett leányát, a' hév Sárboryst, Makacsot, Kamatot, 's a' dolgozó osztály' embereit. Csipősebb az egyesek' ellentétele: az entusiasta Sárboryst és köznapi Makacs, amaz szenvedőleges természet melly el hagyja magát kapadni: ez cselekvő, életre való, ügyes, inkább kifelé ható; de a' kettő összekötve ama' jobb nemesebb érzés által, melly a' közért buzog. Itt a' büszke Johanna, ki a' whig Edvárdot kétszer is kitolatná a' vősegből, egyszer az aristocrata báró Zajby, másszor az aristocrata marquis Carreauval, ha olly kegyetlenül meg nem büntettetnék, mert a' báró és marquis nem egyéb mint Körmös, a' füredi szerencsevadász, és hamis kártyás. Ismét a' kevély grófnő, 's az ájúlodozó idegű, regényes bárónő: átel-lenükben Kamat, egy egészséges és realis prosai természet, melly nem mulasztja el a' fellengőket minduntalan le az életbe és valóságba pottyantani. Ismét a' lovagi Sárboryst és Makacs' átel-lenében a' gyáva Berky és Tury, mulatságos mentségeikkel. Közepett báró Liebenthal, ki egy résztől sem akar elesni; amazokkal előkelő, emitt népszerű, mert a' pénz mellyel Mohiba Anna, a' kalmárné, fizeti előkelő szerelmét, jó portéka akkor is, ha alulról jó; végre ez az Árva vmegyei Mohiba Anna, ki mint savó is félig a' tejszínhez szám-lálja magát, mert hiszen a' báró majoroskodik

körüle; 's azért ha férje Árvát 's kalmár szüleit említi, rosztul leszen stb.

Még a' darab' irányát, tartalmasságát, 's izmos, jelentős humorát kell kiemelni. Az egész a' humanitást emelni törekvő szabadelműség' apologiája; az elv' képviselője Clinton, ki kedves eszméjét utazása közben is terjeszténé, Füreden és Pesten, különösen egyesületek által: de a' sok javulás, dicséret, éljen után, midőn tette kerül a' dolog, ezer a' kifogás, nehézség; kinek kinek kevés ideje, fontosabb dolga, 's alig tekintesz körül, a' halasztás' résén kisiklik az egész társaság. Semmi sem lehet valóbb, az élethez hűvebb characterben és formában, mint az a' kávéházi 's a' svábhegyi jelenet az I. felvonásban, a' köz és magányos érdekek' e' küzdései, hol Clinton' javaslatai elbuknak. Felette élénk a' második felvonás, melly két szomszéd szobában, egymás mellett 's egyszerre látatja az egymás elleni követválasztási készüléteket, a' legcausticusabb és vigabb ellentételekkel; 's ha nem tagadhatni is, hogy szerző nem minden részrehajlás nélkül tünteti föl felekezetét, mert *iliacos intra*...; de neki itt czéljában inkább az felelt: mutatni, mikép kell, mint mikép van; a' darab' morálja tehát ezt kívánta, 's mert e' morál jó, nem lehet ellene kifogás. Egyébiránt midőn tartalmasságot említünk, nem csak a' characterek és állapotok' festését értettük, hanem az egész öltöztetést, melly eleitől végig az életre, foglalkozásink, gyöngéink és szükségjeinkre vonatkozva, ostromozza a' vétkeket, számos társasági igazságot játszva hoz szönyegre, 's emelkedettebb érzéseket táplál.

Mellesleg jegyezzük meg, hogy találtunk dolgokat, mik az adott viszonyokkal nem egyeznek. „Hátóság' kezeibe adandom önt“, így fenyegeti Victoria, Körmöst, ki álnév alatt hat be hozzá; 's ezen nem csodálkozunk, mert Victoria nem tudja, mi megyen nálunk, mi nem; de hogy Körmös ezzel magát ijesztetni hagyja, azon méltán csodálkozhatunk. A' Svábhegyen csak egyet fittyent Berky, 's ott a' városhajdu, teljesíteni kötelességét — holott tudjuk hogy rendőrségünk még eddig ki nem terjesztette éberségét a' város' vidékeire; de ha kapott volna is Berky uram városhajdút, nálunk nem visznek be embert, ki kintornával keresi kenyerét, habár *tettetett* vak volna is, 's általában a' Svábhegyről kissé fáradságos is lenne ez a' bevétel stb. Az angol követválasz-

tás' formasága is aligha helyes csak nagyban is, minden esetre feltűnő, hogy elnökség és jegyzőség nélkül megyen véghez — de ilyen idegen költőtől elnézhető, 's inkább, mint az elébbi pontatlanságok, bármely kis tekintetűek is: mert azok legott kiejtik az olvasót világából, midőn amazt csak a' figyelmesebb olvasó sejtí. De hogy a' sokszor előforduló *Sir Clinton* hibás forma, minekutána a' *Sir* angolban pusztá vezetéknév előtt nem állhat, közönségesen van tudva, 's ohajtható, hogy illy meztelenségeket ne mutassunk.

Még a' nyelvről egy jegyzést. Szerzőé gondos, correct, és csínra ügyelő, de nem mindig elég könnyű és hajlékony. A' beszélgetési nyelv' szépsége teljességgel nem ritka szavak, keresett fordulatok 's a' ritkább grammaticai formákkal élésben áll. Igen helyén lehet valami' a' szorosán úgy nevezett könyvnyelvben, valamelly tudós előadásban, v. költemény, szónoklatban; ellenben a' drámai beszédnek a' közéletet kell másolnia, 's nem úgy, mint a' stenograph, ki úgy adja vissza a' szót, mint ajkainkról el talál pattanni, hanem mint a' művész festi a' természetet: idealizálva: azaz elhagyván az elhagyandókat, sőt egy fokkal magasbra emelvén az adandót, de ne teremtvén, nehogy a' művészetet meghazudtolja. Így társalkodási drámában is *nemesbnek* szabad, sőt kell a' beszédnek lenni, mint az élet' beszéde, de *másnak* nem. Ki hallotta valaha keresetlen, önkényt omló társalkodásban ezeket a' féligmultakat, ezeket a' jövőendő-időket*), részesülőket, e' vad UK ÜKöket, mellyeknek szépsége azon felül igen feltételes és korlátolt, részint szükségtelen is; 's tudományos v. felsőbb költői előadásba illhetnek, de egy, nem is magasb nemű, hanem a' mindennapi élet' körében mozgó vigjátékban, rec.' érzése szerint visszások, 's a' beszélőt hangjából kiejtők. Nem fogunk ugyan *kéné-t*, *nemtom*-ot *kel-lene*, *nem tudom* helyett írni (hanemha velők festeni akarnánk), de azért a' más szélsőséget is kerülni fogjuk. Azonban e' figyelmeztetés még inkább másokat illet, mint szerzőt, kik azt hiszik, hogy mindent tettek a' prósa' szépítésére, mihelyt a' köz beszédétől eltávoztak; 's hogy a' prosa, prosa, hely 's idő' különbsége nélkül.

*) A' *leend*-et azonfelül, mi = *fiet*, szerző *lesz* = *erit*, értelemben használja.

Üdvezeljük szerzőt a' drámai pályán. Darabja nem hiba nélküli, de élénk, tartalmas, víg — 's mindenek felett drámai, főtől talpig, 's ez az, mire oly igen szorúlunk.

D. Schedel F.

Állítások, vélemények, felvilágosítások.

— *A' hegelismus, a' status és egyház' szempontjából; jobb és bal oldal; Strausz; leo-hegeli pör.* — Miután e' lapok szabad tért engedtek Hegel' magyar követőinek philosophiájok' alapjai' kifejtésére, mikből már most elítélheti az olvasó, mennyiben van, vagy lehet igaza oly felekezetnek, melly *így* adja elő tanját: érdekesnek látszott az iskolát legújabb viszonyaiban a' köz élethez, a' legfontosabb érdekekhez is fel mutatni: 's e' végre legczélszerűbbnek véltük a' Menzel' Liter. Lapja' ebeli cikkelye' közlését, melly ekkép következik.

Hegel' philosophiája húzamosb ideig nem tűnt fel keresztyéntelenebb alakban mint sok más, mellyet Németországban tanultak, és tanítószékekről hirdettek. Mióta a' gondolaszabadság' és vallási türelem' elvei az egész művelt világban általánosan megismervék, szabad út engedtetett a' philosophusoknak is, ha bár egészen mást tanítanak, mint mit a' keresztyénség hirdete. A' német gondolkozók azonban részökről szinte megelégedtek, véleményeiket majd csupán tudósoktól érthető nyelven előterjeszteni, és soha sem indultak ki oly célra, hogy a' népet, melly nem érté 's nem is ismeré őket, keresztyén vallásában háborgassák, a' fenálló egyházakat javítsák, vagy épen a' keresztyénséget megbuktassák. Mit a' francziák e' tekintetben a' forradalom alatt próbáltak, csak kevés viszhangra talált a' német philosophiában. Sőt ellenkezőleg, a' német philosophia' visszahatását az akkori Franciaország' korlátlankodásai ellen, nem ismerhetni félre. Schelling' és tanítványai' nagyobb része ezen értelemben hatottak.

Midőn Hegel erős állaspontra jutott Berlinben, az europai congressusok' idején, korlátlan hatalmu és jámbor fejdelem' szemei előtt, ő mindenkinek úgy jelent meg, mint a'

restauratio' philosophusa. Politicai tekintetben oly intézetnek tartattak leczkéi, mellyben a' fiatalság, feje megmosatván, minden népfelsőségi izgatástól gyökeresen kigyógyittatik, 's a' fenállónak barátjává és jövőd oltalmazójává neveltetik. Leczkét hallani Hegelnél majd annyi volt, mint politicai tisztulás-bizonyítványt nyerni. Hegel' párthivei előkelőleg nyertek alkalmazást; minden a' nagy hitelű mesterhez tolonga, 's tanítványai a' birodalom' legnagyobb befolyásu tanítószékeit tölték be. Egyházi tekintetben a' fenálló' épen oly biztos támaszának tartatott Hegel. Ha ő maga valamennyire szeretett is titokba burkolózni, tanítványai annál nyiltabban 's buzgóbban állottak fel és nyilváníták, mikép Hegel' tanja nem csak nem áll ellenkezésben a' keresztyénséggel, hanem inkább valóságos keresztyénségitan, csak hogy magasb fokozaton. T. i. addig mentek botor állításaikban, hogy mondanák: mit Krisztus csak homályosan sejdite, Hegel világos tudásra emelé: 's pedig nem csak egyes ábrándozók, hanem magas helyzetű hittudományi tanítók is a' Hegel' felekezetéből hirdeték ezt.

Mikép tehát Hegel a' politicai és egyházi hatóságot támogatni látszék, úgy támogatá ez viszont őt, 's e' szerint mindig diadalt ünnepelhete a' máskép gondolkozó philosophusok, szabadelműek és pietisták' csekély ellenzése fölött. A' szabadelműek gyakran keserűen nyilatkoztak Hegel' szolgáltsága ellen. A' pietisták mindazonáltal legkevesebb jelentőségű ellenségeinek látszottak, mert a' kitünőleg tudós és művelt világ úgy sem akart ezekről hallani, és inkább vala hajlandó ellenök mint mellettök nyilatkozni, bármi ügyben kívántatnék is az. Egyébiránt épen csak a' buzgólkodók voltak azok, kik együgyűségökben mindjárt eleinte biztos tekintettel ismerék meg, hova czéloz tulajdonkép Hegel' tanja.

Hegel' árnyéka és az igazság ellen vétkeznék, ki azt akarná állítani, hogy Hegel kétszinűsködve azon hatóság ellen, melly a' tanítás' oly nagy mezejével bizá meg, szándékosan és vigyázó előreszámolással hinté az fíjaságba azon magvakat, mik oly hangosan zajongó mostani tanítványai' rontó célzatiban megfogamzandók valának. Ez bizonyára nem volt azon életterv, mellyet H. Berlinben követe, noha mystificálásban kelletin túl tetszett magának. Ha az idő azon irányt tartja meg, mely-

lyet a' restauratio ada neki, nehezen okozza az ő tanja azon hatást, melyet most látunk. A' juliusi támadás, 's azon mozgalom, melly azt követé, és új befolyása a' fölületes és rontó eszméknek, melly Franciaországból általszjárgott Németországba, lényeges oka volt, hogy Hegel' tanja, melly eddig az állandósági elv' őtalmazó fegyverének látszék, támadó fegyvere lett a' radicalismusnak.

De nem kevesbbé bizonyos, mikép Hegel' tanja csakugyan magában foglalá azon magvakat, miknek, ezen földbe vetve, szükségkép illy vészteljes gyümölcsöket kelle hozni. A' német philosophia' története, az újabbat sem vevén ki, még több keresztyéntelen rendszert mutathat elő. Mért adatott épen Hegelének ezen elsőség? A' pietisták' jámbor ösztöne, kik azonnal sejték a' rejtező daemont, igazolva volt azon mohóság által, mellyel a' rontók Hegel mellett nyilatkoztak, mihelyt az idő általánosan ismét kedvező vala fellépésöknek. Egyik párt sem csalatkozott, az egyiknek elenszenve a' másik' rokonszenvét bizonyítja, 's viszont ez által bizonyíttatik. Hegel' tanja csakugyan elejétől kezdve, mindig veszélyesh volt a' keresztyénségre nézve, mint valamenynyi korábbi.

Méltán tűnik föl a' közönségnek, hogy azon philosophiát, melly a' keresztyénség' tulajdonképeni értelmét állítja nyilvánítani, mind azok futják és gyűlölik, kik különös tisztelettel mondják ki Krisztus' nevét; ellenben mind azok keresik és elfogadják, kik e' nevet kerülik. 'S nem kevesbbé kell föltűnni annak is, hogy azon philosophia, melly a' legszolgáibbnak látszék, egyszerre mint legzendítőbb lép elő, és statusban, egyházban 's társaságban minden fenálló viszonyok' megdöntését, a' világ' új korszakát, korlátlan szabadság' birodalmát, a' democratiát hirdeti. Ezen ellenmondások tanusítani látszanak, mikép Hegel' iskolája korábban, midőn keresztyéninek és loyálnak ada ki magát, szükségkép színeskedett; vagy, hogy most, midőn egy új nagy reformatiót hirdet, tülcsapong, 's tulajdon mesterével ellenkezik. De ez csak úgy látszik. Valóságban mind igen könnyen fölloldhatók ezen ellenmondások. Hegel' philosophiája ugyanis leghensőbb természeténél fogva olly kétértelmű, hogy valamint azok, kik, mint Goeschel, Krisztust Hegellel identificáltak, 's mások, mint Strausz, őt megtagadják, — 's azok, kik

a' porosz országlást minden ágazatában istennek tartják: úgy mások, kik általános fölforgatást, szabadságot 's egyenlőséget, házasság nélküli respublicát stb ohajtanak — kivétel nélkül mindnyájan Hegel' követőinek tartatni jogosítva vannak. Egyiket úgy mint a' másikat következtethetni Hegel' tanjából, 's valóban következtették is. Ezen tan keztyü gyanánt engedi magát kifordíttatni, és ki is fordíttatott. Mindenki tulajdon értelmében veszi, 's eszközszik aztán, hogy a' másik nem jól érté.

Már ezen kétértelműség is, melly legbelőbb magva és szelleme Hegel' tanjának, tökéletesen alkalmassá teszi, hogy darab ideig uralkodjék a' divatos világon.

De még egy tulajdonsággal bír, melly kitűnőleg ajánlja. Hegel' tanja t. i. *hizelkedik*. Midőn a' régi keresztyénség, midőn a' philosophiák' nagyobb része számtalan kötelességgel terheli és boszantja az embert, akkor Hegel' philosophiája egészen ellenkezőleg igen könnyűvé teszi az önelégültséget. Az felszabadítja az embert minden aggrálytól, mert mindenek előtt istenné nevezi ki őt, és minden gondolatát 's tettét istenivé változtatja. A' főnálló hatalomnak még a' chinai philosophiánál is szolgálban hizelkedik, mert a' kormányrendszert le a' legcsekélyebb rendőrségi szabályig isteninek nyilatkoztatja; de még majd jobban hizelkedik a' forradalomnak, mert az isteni pórnak, mihelyt ez kívánja, a' legkorlátlanabb szabadságot biztosítja.

Ebből már most eléggé megmagyarázhatni, mért jelent meg a' hegelismus a' juliusi napok előtt úgy, mint a' szabadelműek által gyűlölt eszköze az állandósági elvnek; és miért a' juliusi napok után, megfordítva; miért szolgált alapul minden rontó szándéknak, különösen a' fiatal Németországnak, Strausz' irtó harcának a' keresztyénség ellen, a' hús' fölszabadításának, és a' Németországba átszivárogtatott saint-simonistai ábrándozásoknak.

Ebből magyarázhatni meg a' felekezet' két csoportozatra, jobb és bal oldalra, oszlását. Az ő-hegelingek t. i., kik a' juliusi napok előtt is azok voltak, Hegelt még mindig Krisztussal identificálják, 's a' legtökéletesebb isteni világrendszert a' porosz országlással; és ennyiben iszonyuan különböznek az új-hegelingektől, kik Krisztust kereken tagadják, a' keresztyén-

seget örökre száműzik, az isteni emberiség ezer évi birodalmát akarják behozni.

Ebből lesz világos azon vád is mellyet hálaiprof. Leo az új, a' bal oldali hegelingek ellen emelt. Leo egykor maga is Hegel' tiszteelői közé tartozott, míg azok a' keresztyén-porosz egyedáruskodást óltalmazták. Annnyival inkább meg kelle tehát lepetnie azon fordulat által, mellyet Hegel' tanja vett. Először is a' „fiatal Németország“ jelent meg, melly kissé hamarkodva, mint ha már csakugyan kiirtatott volna a' keresztyénség, egy, azzal egyenesen ellenkező pogányságot hirdete, keresztülhatható társasági javítással. Azután Strausz lépett fel, ki következetesen arra figyelmeztete, hogy előbb mégis csakugyan meg kell buktatni a' keresztyénséget, 's e' világtörténeti földadatot ő, csupa könyörületből az addig sötétben tapogatózott emberiség iránt, nagylelkűleg magára vállalá. Ezekhez még sok kevesbbé híres ábrándozó járult, kiknek könyvei kevés zajt gerjesztének, de kik mégis összefüggésükben azon kitünőbb jelenetekkel elég nevezeteseek; olyanok, kik a' saint-simonismust németre fordíták, általános világvallásról, világliteraturáról stb álmadoztak, a' régi általános respublicát ismét emlékezetbe hozák, 's a' keresztyénségnek, a' rationalisták által már rég követett úgy nevezett tökéletesedhetéséből egy új, nagy javítást származtattak, egy jövőendő arany kort: mellyben kizárólag a' sz. lélek fogna uralkodni, valamint a' középkorban a' finuisten, a' régi zsidóság idejében pedig az atyaisten uralkodott. A' sz. lélek' isteni jelentéseül pedig Hegel' philosophiája ismeretetett, mellyre egyhangulag hivatkoztak mind ezen új proféták, a' fiatal Németország' hősei, Strausz és a' német saint-simonisták. Hegel' iskolája elfogadá ez apellálást, és most támadt benne a' tudva levő nagy szakadás. A' fiatal bal oldal elhagyá a' régi jobb oldalt. Ez egy ideig szenvedőleg viselé magát, mint ha nem történt volna semmi; az pedig Hegel' tanjának új magyarázata mellett nyilatkozott, és elválasztó falat állíta föl Hegel' iskolája és a' keresztyénség közt. Michelet ünnepélyesen hirdeté, hogy az, ki még ezentul is isten' fiának hinné Krisztust, a' hegelista nevezetre érdemtelen: Strausz maga fogá föl u.m. Hegel' valódi értelmét, 's az ő zászlójához kell eskünni. A' porosz egyetemi tanítók' e' nyílt magyarázatiban talált Leo legközelebbi alkalmat a' tani-

tószékekről fenyegetett keresztyénség' tüzes pártolására. Addig míg a' vita csupán a' literariai mezőn folyt, nem szólalt fel. De vesélyeshnek találta a' szóbeli előadás' befolyását az ifjakra, 's úgy hitte, tovább nem szabad hallgatnia, miután az eddig nem csupán túrt, hanem különösen ajánlott Hegel' philosophiája' nevében ezen túl határozottan keresztyénség elleni irány vala uralkodásra jutandó a' tudományos egyetemeken.

Mult évi őszkor volt ez. A' dolog eléggé feltűnt, 's eddig a' pör csakugyan mutathatott volna már valamely eredményt. Azonban az egészből e' napig sem jött még ki semmi. Ha ugyan is a' dolog' fontosságát veszszük szemügyre, úgy az arra vonatkozó röpiratok és hírlapi cikkek föltűnőleg csekély jelentésűeknek és sikeretleneknek látszanak. A' röpiratok' nagyobb része telve volt személyes viszonydakkal Leo ellen, mikre ő, mit nem lehet helyesleni, ismét válaszolt. Minél inkább kíváná ellenzői' politicája, hogy az ügyről személyeségekre vezéreljék a' figyelmet, annál kevésbbé kell vala Leonak ezen irányt követni. Ezen kívül ő mint tudós is eléggé nevezetes és méltánylott, hogy megvetéssel nézhesse a' literariai ifjuság' gyalázatosságait, melly apró csatákban bosszanthat ugyan; de nagy harcban semmit sem dönthet el. Valamint a' röpiratok', úgy a' hírlapi cikkek' nagyobb része is Leo ellen nyilatkozott. A' legnevezetesebb szózat, melly mellette költ fel, a' nagy tehetségű fiatal Kahnis volt, ki azonban csak a' hegelismus' álláspontjára tevé magát, a' jobb oldalról a' bal ellen küzde, 's Hegel' elpártoltaknak vélt fiaival a' mester' tisztának vélt tanját hallatá. Ez nem nagy nyereséget hozott. Más, figyelemre méltó, de névtelen szózatok hírlapokban épen olly kevésbé dönték el a' pört.

Két dolog tűnik itt föl leginkább; először, hogy jól számlálva sokkal több szózat nyilatkozott Leo ellen, mint mellett, 's azután, hogy épen a' legfontosb hittudományi és philosophiai nevezetességek — hallgattak.

A' kortársink közt létező keresztyénség-elleni vagy közönös többségre kell-e innen következtetni? Ezt igen hamarkodva tennők. Meg kell t. i. fontolni, mikép Leo' vádja, melly néhány fiatal hegelista' kicsapongó tanjain alapszik, teljességgel nem képes Hegel' philosophiája' nagy hatóságát ál-

talánosan megdönteni, mivel ezen philosophiát Poroszországban még most is a' régi szempontból, mikép az a' júliusi napok előtt alakult, 's nem az új szerint tekintik, és mivel valóban igen sok régi hegelista minden rontási elv' gyanuján fölül emelkedett. Ha pedig ezen philosophia' hatóságát általánosan nem dönt-hetni meg, úgy kétértelműsége a' fiatal bal oldálnak is minden körülmények közt biztos ótalma alapul ajánlkozik.

Meg kell továbbá fontolni, hogy Leo, ügyére nézve a' lehető legrosszabb időpontban állott föl. Nem látszik most igazán idején lenni Hegel' philosophiáját a' keresztyénség' törvényszéke elébe vonni. Ha az utóbb csakugyan keresztyénséggel ellenkezőnek ismertetnék, most mindazáltal tanácsosnak látszik a' vizsgálatot elhalasztani. Nem sokat jelent az, minő tulajdonkép magában valamely dolog' állása, hanem minőnek tekintik azt bizonyos körülményekben. A' körülmények pedig olyanok, hogy azon szélsőség, melyet Leo támadott meg, mindig fegyverül látszik szolgálni a' másik szélsőség ellen. Csak később jutnak majd ismét nyugalom és józanságra az illetők és fogják átlátni: hogy a' keresztyénség' ellenkezősége soha sem lehet frigyese az evang. sz. egyháznak.

Megfontolandó végre az is, hogy a' művelt közönség mindenek fölött becsüli a' gondolásszabadságot. Idősb emberek még emlékeznek a' türelmetlen korra, fiatalok pedig a' történetekből tanulják azt ismerni. Most 's valóban nem ok nélkül, vallási kényszerítésbe való visszaeséstől félnek, ha a' keresztyéntelen új iskola ellen rendes tilalom használtatnék. Még azon férfiak is, kik a' fiatal iskola' rakoncátlankodásait rosszalják, csak meggyőződés' fegyverei által akarják azokat legyőzteni 's korántsem tilalmakkal.

Abban mindazáltal talán hiba történik hogy a' keresztyén meggyőződés' minden harczát a' keresztyéntelenség ellen, azonnal tilalmazásra fölszólításnak és etrenekítésnek tekintik. E' részben igen kevés igazságot engednek a' magát csupán ótalmazó keresztyén meggyőződésnek. A' türelmes közönség' e' hajlandóságából pazar hasznot húznak a' keresztyéntelenek, és minden embert kénnek 's földönök nyilatkoztatnak, ki velök ellenkező véleményben van.

(Vége következik).

Literaturai mozgalmak.

Pesten, Trattner' bet. a' *Gazdasági Tudósítások*' idej III-d. (sorban VIII-d.) füzeté jelent meg. Értekezései: 1) Birkatenyésztés' elvei, *Rusovszky* Károlytól, közli gróf Andrásy Gy. 2) Pálka- 's czukorgyártás Magyarországon, *Bujanovics* Edvárd (különös figyelembe ajánljuk!). 3) A' fejezőkörösi vízostó, *Bartosságh*. 4) *Schams'* javaslata hazánk' részenkénti beutazásáról gazda-

sági tekintetben 's egyesületi költségen. 5) A' jövő mindenkor a' jelenben gyökerez(ik), *Komáromy*tól. 6. Egy huszonkét cikkelyből álló, szint-olly érdekes mint tarka Ertesítő.

Pesten, Landerer' betűivel: *Beitraege zur Kenntniss u. Verbesserung des ungarischen Forstwesens und des Fortswesens im Allgemeinen*, von *Ludwig Greiner*, Forst-Direktor d. herzogt. Sachsen-Coburgischen Herrschaften in Ungarn. I. Bd. 1. Heft. mit 3 lith. Zeichn. u. 1. Kupfer. n8r. (10 és) 96 lap, borít. füzve 1 ft 20 kr ep.

— Bécsben, az udvari nyomtató-műhely' költségen néhány év előtt jelent meg: *Topographisches Lexicon oder General-Verzeichniss aller in den oesterreichischen Staaten gelegenen Ortschaften*. Zum allg. Gebrauche. Neue, nach den jüngsten polit. u. postalischen Bestimmungen umgearbeitete, und mit den *Ortsnamen der Königreiche Ungarn, Kroatien, Slavonien, Dalmatien, Venedig-Lombardie, Grossfürstenthums Siebenbürgen*, des Herzogthumes Salzburg, und Istrien, vermehrte Auflage. Mit einer Übersichtskarte des Kaiserreiches, von *Franz Raffelsperger*, Official der k. k. Posthofbuchhaltung stb. 1836—7. Háránt 4r. 3 kötet, 18 ft ep. Nem egyéb, mint az austriai és magyar birodalombeli helységek' sora, a' legközelebbi postaállomásokhoz távolságnak megjegyzésével.

☞ Minden tanítók, felsőbb intézetbeli tanulók, s általában

minden művelt olvasóknak ajánlható!

Megjelentek, 's valamennyi pesti könyvárosnál kaphatók

PROPYLAEUMOK

A MAGYAR

PHILOSOPHIÁHOZ.

IRTA

SZONTAGH GUSZTÁV,

M. ACAD. L. TAG.

Nagy 8r. 294 lap. Finom velinen, kemény táblába kötve 1 ft 40 kr ep. A lelkes és mély elméjű szerző az első könyvben a philosophia' fogalmát, ágait s fontosságát terjeszti elő; majd az eddig alkalmazott módszereket (methodus), úgy valamennyi rendszereit (systema) is az ő és új világ'nak critica vizsgálat alá veszi, hogy mind ezekből azt az utat mutassa ki, mellyen egyedül lehetséges ezen, minden tudományt lelkesítő, s az életre, akár annak magányos, akár köz viszonyait tekintve, irány-adólag ható alaptudományt céljának megfelelőleg megállapítani. A második könyvben átmegy a legújabb philosophia' historiájának critica előterjesztésére, röviden kimutatja a philosophiának nálunk való állását, s egy magyar philosophia' önálló fejlődése' feltételeiről értekezik. Szerző, minden mysticismus és homály' ellensége, az elvont tárgyat világos és határozott előadás által minden művelt olvasó által könnyen felfoghatóvá tenni igyekezett.

FIGYELMEZŐ

AZ EGYETEMES LITERATURA' KÖRÉBEN.

Kiadó szerkesztők

SCHEDER, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ **BAJZA.**

HARMADIK ÉV

Pesten.

September' 10. 1839.

36. szám.

Tartalom. Hazai literatura. Földképek. Schedius' magyarországi abroszai. — Philosophia. Czibor' székfoglaló beszéde. — Állítások, vélemények, felvilágosítások. A' hegelismus, a' status és egyház' szempontjából. Vége. — Szózat az igazság' ügyében (Lugossy József). — Necrolog. (Guzmics †). — Felhívítás Beszédes urhoz (Wásárhelyi Pál).

HAZAI LITERATURA.

Földképek.

1. Magyarország, Horvát-, Tót-, Dalmát- és Erdélyországok', a' tenger mellék' és a' végőri vidékek, közönséges posták' és utak' földabrosza, az ausztriai császárság' határos tartományrészeivel együtt, a' legjobb kútfőkből merített, legbiztosabb előadások szerint kiadák Schedius Lajos, kir. tanácsos, m. kir. egyetem' prof. és Blaschnek Samuel, földmérő. Pesten, 1833 — 36. Kilencz nagy regél iven (Metszését igazgatta Stein Károly, bécsi földképmetsző). Ára 50 ft ep.

2. a) Magyarországnak, mellék tartományainak és Erdélynek földabrosza. A' legújabb kútfők után kiadta Schedius Lajos, kir. tanácsos és a' kir. m. egy. oktató. Pesten, 1838. Tábláztatik Eggenberger J. és Heckenast Gusztávnál. Egy nagy folio lapon (köre nyomta Frühwirth Bécsben). Ára 40 kr ep.

b). Karte des K. Ungarn stb. (Az előbbi, német nyelven.)

3. a). Hegyek', folyók', utak' 's nevezeteseb helyséjegyek' átnézete Magyarország 's Erdély' földabroszához. Kiadta Schedius Lajos stb mint felebb. Ára 20 kr ep.

b). Übersicht der Gebirge, Flüsse, Strassen und vorzüglichern Ortszeichen zur Karte des Königreichs Ungarn stb. (A' 3. a) sz. alatti, német textussal).

Hetven esztendeje, hogy Müller Ignác' nagy abroszával a' magyar földrajzi literatu-

rában új korszak kezdődött. Nagyobb részletessége mellett, mellyel az előtte létezett, inkábbára csak történeti tekintetben figyelemre méltó, abroszokat meghaladta, leginkább pontossága tevő a' tizenkét ivnyi munkát becsessé. Őt Görög követte jeles Magyar Atlásával, melly hivatalos forrásokból, külön lapokon adván elő a' külön törvényhatóságokat, a' mind maig legnagyobb részletességet, geographiai adataink' akkori állásához képest a' legnagyobb pontossággal kötötte össze. A' milly jelesek, és maiglan is még igen használhatók e' kisebb táblák utazók' számára, mégis az atlási elrendelés' azon balságával bir, hogy külön mérték szerint adván a' külön megyéket, a' vele élő, a' nagyságok és távolságok' arányáról csak felette nehezen készíthet magának helyes képzetet; azon kívül az egésznek áttekintete teljesen hiányzik. Megbecsülhetetlen jelenés volt ennél fogva Lipszky János' 9

1
lapból álló nagy földképe, melly 469,472
nagyságban, tekintve hazánk' gyér lakatását, nagy részletességet kapcsolhatott össze a' könnyű átnézettel; 's nevelék becsét a' geographiai mérésekre volt gond, azoknak sokban kiigazítása, valamint a' hozzá adott igen teljes leltár. Az ő munkáját adák azóta vissza — nagyobb kisebb pontossággal reducálva — valamennyi abroszkészítőink, kik közt Ka-

racs Ferencz, négy lapnyi földképével (először 1813) mind azért érdemel különös említést, mert magyar nyelven dolgozott, mind azért mert időről időre beiktatá rezeibe legalább a' (kevés) politikai és (jóval több) közlekedési változásokat, 's így utóbb reducált kisebb kiadásai is (legújabbban 1838), egyszersmind a' tiszta és csinos chalcographiai munkánál fogva, kézi használatra kétség kívül a' legalkalmasbak.

Az alatt elkoptak a' sok nyomtatás alatt Görög és Lipszky' rezeik, és sem ezek, sem amazok (a' Márton' legújabbban hirdetett kiadását sem vevén ki) majd használhatlanok lettek. Nagy mértékben megérdemlik tehát köszönetünket, Schedius és társa, hogy egy új, a' honi-földismeret' jelen állásához, szükségünkhöz, 's a' geographiai rajzmesterség' mostani fokához mért, általános magyar birodalmi földkép' kiállításáról gondoskodtak. Az elsőnél inkább senki sem volt e' munka' igazgatására hivatva; ki már Lipszky' munkájában részt vett, 's több mint harmincz esztendő óta levelezve és utazva fáradhatatlan gyűjtöje a' geographiai anyagoknak. 'S valóban a' munka, mint most készen előttünk fekszik, minden igazságos követeléseknek eleget teszen, 's kétségtelen elsőséggel bír minden eddigiek felett.

A' Schedius-Blaschnek abrosz egészben $63\frac{1}{2}$ uj magas és $78\frac{3}{4}$ uj széles; 's e' roppant téren az éjszaki szélesség' $43^{\circ} 52'$ és $50^{\circ} 42'$; 's a' keleti hossz' $30^{\circ} 20'$ és $44^{\circ} 38'$ között elnyúló földet terjeszti elő. A' középtért e' szerint a' magyar korona' öszves birodalma foglalja el, tehát Magyar-, Horvát-, Tót-, Dalmátország, Tengermellék, Erdély, határőrvidékek, Galiczia és Lodomeria; ezen kívül a' szomszéd Morva, Osztrák-Szilézia és Ausztria (nagyobb részt), Stajer- és Illyrországok a' szigetekkel együtt szinte kivive, mi az abrosz' használhatóságát nem kevéssé neveli. Éjszak- 's éjszakkeletnek Oroszországba, délnek a' régi magyar tartományokba nyomúl be, keletnek Moldva' egy része, nyugotnak Bajorország' része látszik, főbb pontjaival.

Becsét e' műnek főleg a' tárgybeli gazdagság, részletesség 's viszonylagos legnagyobb pontosság; majd a' kivetelbeli világosság és szépség teszik. Mindenek előtt az orographiai rész az, melly eddig nálunk még utól nem ért érthetőséggel a' legnagyobb földrajzi szép-

séget kapcsolja össze, és sokkal hívebben tünteti elő hazánk' arczképét, mint minden más mű előtte; neveli e' rész' becsét a' mérések' feljegyzése mindenütt, hol csak hiteleseket bírnunk. Hasonló-tisztasággal van adva a' vizek' folyamatja 's elágazása, nagyság- 's hasznátságokra nézve aprólékos szabatosággal megkülönböztetve. A' politikai felosztások a' legnagyobb részletességgel (a' járáások is). A' vízi és száraz közlekedések, a' postai, kereskedési, sokszor a' jártabb mezei utak is. A' távolságok a' legújabb háromszögmérések szerint igazítva. A' helységek nagy gonddal megkülönböztetve, 's mennyire hely és érdek engedék, nem csak a' lakott várak, kastélyok, magányos egyházak, klastromok, majorok és csárdák, de még az omladékok is saját jegyekkel beiktatva. E' mellett nem csak a' szokott főbb attributumok, hanem még a' megyei, püspöki, préposti stb székek, a' külön rangu iskolák, bányák (16 fajok szerint) stb, saját jegyekkel megkülönböztetve. A' történeti érdeknek az emlékezetes ütközetek' helyeinek az évszámmal együtt kijelelésével van elég téve. A' IX-d. tábla a' megyék és kerületek' sorát mutatja a' térnagyság' feljegyzésével, melyből a' következő kivonat nem lesz kedvetlen olvasóink előtt.

Tizennyolcz megye és kerület haladja meg a' száz négyszögmértőföldet:

Bihar	200.0
Pest	191.0
Marmaros	178.0
Bács	170.3
Torontal	132.1
Nyitra	121.0
Heves	120.7
Temes	116.5
Szabolcs	115.8
Somogy	114.6
Krassó	108.9
Zemplén	108.4
Arad	108.4
Zágráb	108.0
Oláh-illyr ezred	103.9
Szathmár	106.5
Hunyad	106.4
Szala	100.2

Kicsínységöknél fogva nevezetesek Magyarországon

Torna	10.3
Tengermellék	6.5

A' visszakapcsolt részek' területe :

Közép-Szolnok	39.6
Zaránd	25.3
Kraszna	19.3
Kővár	18.1

Magyarország (ide értvén Horvátországot, a' Tengermelléket, visszakapcsolt részeket 's határór vidékeket) 4894.2 *)

Erdély 1007.0

névszerint a' magyarok' földje 590, a' széke-lyeké 221.8, a' szászföld 195.1 négyszög-
mérőföld.

A' legkisebb magyar vármegye

Küküllő	28.3
---------	------

A' legkisebb székely szék ('s azon egy, melly nem éri el a' 10-et)

Aranyos	6.1
---------	-----

Szász szék négy van, melly nem éri el a' tí-
zet; a' legkisebb

Szerdahely	3.8
------------	-----

's így Hunyad' követe huszonhat 's fél annyi földbirtokot képvisel; mint Szerdahelyé.

Ezek szerint Magyarország a'

hozzá kaps. tartományokkal 4894.4

Erdély	1007.0
--------	--------

Balbi szerint Galiczia és Lodomeria 1547

Dalmátország	274
--------------	-----

'S így a' magy. kor.' birtokának területe 7722.2

A' mű' nagyságához és becséhez van ará-nyozva a' külső dísz is. A' karima hét külön jelentésű (a' földművelést, kereskedést, há-nyászatot, pénzverést, hutászatot, lovászatot ábrázoló), részint ismétlett vignettet mutat; a' címlapon Buda, Pest és Pozsony városok' kised képei, a' birodalom' címerai, jelente-sen elrendelve : t. i. a' magyar korona' árnyé-
kában Magyar, Tót, Dalmát, Horvát és Erdélyországoké, egy farkába kapó kígyó' örök-lő körébe zárva, 's kívülötte, ékességül az ó-ma-gyar tartományok: Halics, Bosnyák, Kún, Lodomér, Szerb és Bolgárországoké. — Pa-piros erős és szép.

A' 2) szám alatti tábla Magyarország, a' hozzá kapcsolt részek és Erdély' *átnézeti abrosza*, egy egy nagy regál íven. Itt a' feladás a' természeti állapot' bélyegző kitüntetésén ki-vül a' főbb közlekedések és lakpontok' kijelenté-

se volt. Egy kisebb abroszunk sem adja ha-zánk' természeti képét illy tisztasággal, 's ez, a' nagy abrosz' pontos reductiója lévén, egy-szersmind ennyi szabatsággal. Különösen segíti az átnézetet az emelkedések' barna szín-neli nyomtatása, midőn a' vizek és utak ké-
kel vannak. Ki ezt megszerzi, benne a' leg-pontosabb orohydrographiai földképet bírja; a' minthogy az nem is egyéb mint a' 3) sz. alattinak mása, textussal.

Felette érdekes hozzáadás a' 3) sz. alati-hoz némelly nevezeteseb hegycsúcsok és váro-sok' magasságmérései, az illető éjsz. szélesség' feljegyzésével. A' legmagasb pont e' szerint a' jégvölgyi-csúcs, melly a' 8000 párizsi lábat meghaladja (némellyek szerint 8100'); utána jó a' lomniczi csúcs 7942' (mások szerint 8200') 's a' Kriván, 7538' (mások szerint 7800'). A' keleti v. erdélyi Kárpátok' legmagasbjai a' Buccesty (Bárczaságban) 8000 lábön túl (8160'), 's a' Retyezát (Hunyadban) 7800'.

Az 1) és 2) sz. alattiakban könnyebb hasz-nálhatás' kedvéért ohajtotta volna ref. a' me-gyék' és kerületek' neveit kiírva, nem számmal idézve; a' 2) és 3) szám alattiaknak pedig erősebb papirost. Ez a' nyomtató-velin vé-kony és töredékeny; azon felül sok mész-tar-talmával a' nyomtatást sem fogadta be elég élesen.

Nincs e' munkák után most egyéb hátra, mint egy teljes leltár az elsőhöz; és mit olly rég, 's olly sováran várunk — egy bő földirat Schedius' kezeiből. Ref. előtt tudva van, meny-nyit tett a' tisztelt férfiú eddig a' készülétek' gyűjtésében; 's azért ohajtja, hogy a' munkát minél előbb és úgy adja, *mint adni most lehet*. Mindenek felett a' földírás az, mit bevégezni soha sem lehet; minden óra változásokat hoz, 's így a' tökéletesség' legfelső pontjáig soha sem vergődhetni, mert míg ezt tennők, repül az idő, 's a' mi tegnap helyes volt, ma többé nem az. Birjuk csak egyszer a' munkát úgy, mint most szerző' kezeiben van, javítani, pó-tolni, toldani majd lehet azt, neki és mások-nak. Faxit... *)

51.

*) Épen most veszünk hírt, hogy a' kiadó neve-zetes mérési adatokat vevén Horvát- és Erdély-or-szágból, az azokat mutató 6, 7, és 9. táblák fontos javítás alatt vannak. Szerk.

*) Az Oestr. Nat. Encycl. szerint 4034 $\frac{1}{10}$; mert ez a' határór vidékeket nem számítja a' magyar koroná-
nál-oz.

Philosophia.

A' philosophia' szükségessége, mit előbeszélt a' helvetziai vallástételt tartók főtisztá túl a' dunai egyházkerülete' auyaiskoldjában, a' philosophiai oktató székbe április' 8án 1839. tartatott égtatásakor Czibor Ferencz, felszentelt pap's professor. Pápán, a' ref. főiskola' betűivel. Szilády Károly által. 1839. 8r.

A' philosophia' szükségessége csak igen röviden — mint illy iktató beszédekben illik — van az önismeretre, a' természet' reánk hatására, a' társas életre 's vallásra nézve fejtegetve, azért e' tárgyról itt kimerítő értekezést kívánni nem lehet. A' mik mondva vannak, azok mind tiszta belátásra, okos elvekre, 's józan gondolkozásra mutatnak.

Lássunk némellyeket mutatványul:

„A' bölcsesség' szép ideája már több évezredek előtt mint egy mennyei szűz édesgeté magához a' lelkeket, 's talált követőkre, kik a' szerénység' nyelvén magokat philosophusoknak nevezték. Kedvelt 's gyűlölt név! egyszer hivatalos a' világ' nagyjainak csillogó dicsőségéhez, de még többször száműzött a' kábáság 's polgári zavargások miatt; még is, míg az értelem vonsz az igazsághoz, 's az okosság isteni szavai végkép el nem némulnak; míg az ész' kormányzása alól indulatait, kívánságait, szenvedélyeit egészen 's örökre nem fékteleníti az ember; míg eszmél arra a' mi helyes, szép, igaz, jog, kötelesség, erény; míg törvényt rendet szeret, 's akarátja ezek iránt engedelmességre szorítja; míg többnek tartja magát a' barmoknál 's koronájaúl földgömbünkön minden létezőknek; míg őt egy magasabb ihlet érzékiségéből ki a' hit örök igazságaihoz készíti: addig e' kedvelt 's gyűlölt név, a' philosophusi szerény nevezet, mint a' bölcsesség' szerelme, ez a' platói szerelem — tünemény' módjára el nem enyészhet“.

„Kezdetében zarándok volt a' philosophia, most Joniában 's Nagy-Görögországban, majd Athenaeben 's Alexandriában környezék. Minerva' oltárát a' philosophusok, — később pedig a' századok' hosszú álmai, mint minden értelmiséget, a' philosophiát is, ezt az emberiség' tetőponti műveltségének sacrariumát, hamverre kárhoztaták, de ha sokára is ütött az óra, fordulván erőszakos kereke az időnek, 's a' tudatlanság' sűrű fellegei felhasadoztak: a' babona' sok fias rémjéi eltárgultak, mert ki-gyúlt a' szelid tudományok' rokon társulatában

a' philosophia' égi szövétneke, nem hogy vándor pályára induljon mint egykor, vagy csupa lobbanással mint a' sírokból emelkedő bolygótűz — enyészttét tudassa; hanem hogy minde-nütt, hol befogadtatik, állandó lakhelyet vegyen 's világítson mindazoknak, kik éheznek és szomjuhozzák az igazságot. Elmúlt a' század, melyet philosophia' századának hívtak — hihetőleg mivel jogait ebben vívta ki, 's most már nem bújdokló 's nem is szolgáló a' philosophia, mint valaha; mellőzhetlen szüksége, indigentiája ez minden művelt népek' iskoláinak, 's ezeknek szűk falai közül sugározhat nem csak minden valódi tudósok' értelmiségébe, de egyszerűbb alakot öltve a' földhöz ragadt pórság érzéki életébe is“.

„Régi mondás, hogy a' népeknek 's országoknak boldogságok akkor várható, ha vagy a' fejedelmek philosophusok, vagy a' philosophusok kormányzók. — Nem vitatom ennek igazságát; — az emberiség' társasági történeti szóljanak 's beszéljék el, miket egy Marcus Aurelius, egy I. Mátyás, IV. Henrik 's II. József, a' philosophiának e' főn-séges felkentjei 's több más, soha nem felejtendő uralkodók szabadalmúságok által a' társaság boldogságára művelhetének; — én csak ennyit említek, hogy soha kormányférfinak életét gyalázatvonásokkal meg nem bélyegezte az utókor azért, ha tetteiben a' philosophiai hűséget ragyogtatá; — felmenté ellenben a' bigottságnak, az irigységnek, az önzésnek minden mocskos ráfogásai alól, ha a' philosophia' ritka szövetségesei közé számlálható“. — Soha fejedelmet részrehajlás 's gyűlölség feketébb színekkel nem festett, mint Kálmán királyunkat — ezt írja alaposan Péczelynk — de úgymond az újabb kor igazságos 's Kálmánt a' magyar ég' fényes csillagai közé számlálja. — 'S járunk végire miért? mert ő philosophus fejedelem volt“.

„Ki is tagadhatná hogy egyetemesek az áldások, melyek az uralkodó polczról áradnak a' philosophia' világánál, 's befolyanak a' sülyedt szalmafedelezetek' küszöbén szintűgy mint a' csarnokok' magasságába, békét, bátorságot terjesztvén egyiránt mindenekre. A' nyomtatás, az erőszak 's előítélet csoportos rajai a' philosophia szelleme előtt nem mondom veszni, de oszlani kénytelenek, mint a' pára, mely a' felkelő napot homályosítani fel-emelkedik, és a' közfalak, melyek embert em-

bertől örökre választani vonattak, leomlanak: — 's a' vaspálczák, melyek nyomorgatásra nyújtattak ki, széttüredeznek, mert a' philosophia' édes leánya, a' szabadság, kitűzi főnséges zászlóját, hogy alágyűjtsön egyenlően mindeneket, és minden kivétel, minden szabadíték nélkül törvényt alkosson, a' törvénnyel rendet szüljön, a' renddel egyetértést, az egyetértéssel közjólételt — boldogságot“.

„Olly philosophiának, mely csupa szó-játékból áll, vagy fényvel kérkedik melly vakit, 's ígéretekkel kecsegtet, mellyek üresek, — olly philosophiának előttem sem érdeke, sem becsé. Ellenben az az én philosophiám, melly az embert egész mivoltában felfogja, sajátságában előtünteti, tehetségeinek munkásságát mind elméletileg, mind gyakorlatilag, alanyi 's tárgyi viszonyaikban egyaránt felfejti, 's a' czélt, hová egész éltünket, irányozni kell, magának az embernek természetéből mutatja ki, — és eszközli: hogy az ember minél inkább érzi, hogy magának 's magában elegendő, annál tisztább vonszalmat tápláljon kebelében, mint kiegészítő rész társaság iránt, — 's valamint nincsenek szentebbek előtte okossága' törvényeinél, emberi jogainál: úgy akarattjának szorítása a' társasági törvények alá 's ekkép egy erényes polgári élet minden törekvéseinek fő eredménye“.

Czibor' nyelve — mint mutatóványiból is kitetszik — férfias, tömött, szép, kár hogy grammaticai tévedésekkel helyenként éktelen, millyének péld. *enyészhet(ik)*, *érezhetnének* (8. lap, *érezhetnök helyett*) stb. —

Óhajtanunk kell, hogy, mint jelen beszédéből következtethetni, illy nemes elvekkel bíró férfiú, minél hamarabb 's minél többször lépjen fel literaturánkban.

16.

Allítások, vélemények, felvilágosítások.

— A' hegelismus, a' status és egyház' szempontjából; job' és bal oldal; Strausz; leo-hegeli pör (Vége). — Abban is hibát követnek el a' közönség és igazgatások, hogy az új iskolának, melly már illy nyiltan mondá ki elveit, nem adják azon föladást melly szerint mint új község települne meg nyugottan a' régi keresztény társaság mellett. A' kizárólag úgy nevezendő keresztények mellett, kik úgy hiszik Krisztus' istenségét, mint az a' sz. háromsági tanból

foly, már régiebb időkben is voltak monophysiták, arianusok stb, kik a' sz. háromságot és Krisztus' istenségét tagadják, 's még később is külön községekre váltak hasonló hitben az unitáriusok és deisták. Ezt kellene most is az új iskolának tenni. Leonak bizonyosan igaza van, midőn azoknak kétszínűsködését gáncsolja, kik Krisztust tagadják, és még is keresztény községek akarnak tanítani és igazgatni. Ki kell őket léptetni. A' türelmesség kívánja, hogy hitők szerint engedjük őket élni, de azt nem kívánja egyszersmind, hogy keresztény gyermekek' és jövőendő keresztény papok' oktatását épen olly férfiakra bizzuk, kik határozottan a' kereszténység ellen nyilatkoztak.

E' hibába esett kétségen kívül a' zürichi kormány is, midőn D. Strauszt a' keresztény vallás' tanítójává akará tenni. Mért nem alapít inkább unitaria egyházat, ha Zürichben elég illy községtag találkozott, 's mért nem hívá meg e' felekezet' kis pápájaul Strauszt? Ez sokkal természetesebb és becsületesebb lett volna. Azon férfit, ki a' „Jézus' életét“ írta, mint jó keresztényt a' keresztény vallás' tanítóságába behizelgetni akarni, olly megfontolatlan-ság, 's az igazság, becsületérzés' és egészséges politica' olly nagy félreismerését árulja el, hogy azoknak, kik az által magokat megszégyeníték, semmi tekintetben sem fog hasznót hajtani. 'S ugyan minő véleménynyel van maga Strausz a' német népesség' ítéletéreje iránt, ha azt hiszi, hogy az majd meg fog benne nyugodni, ha ő mézes szavakkal nyilvánítandja, mikép a' nép' Krisztus iránti hitét nem fogja megzavarni és leczkéiben csupán keresztény igazságokat adni elő? Illy nyilatkozás azon férfi' szájából, ki az evangeliumot mesének, kopott mondának, halásztörténetkének stb nevezé, egészen a' fiatal Németország' igazságszerető 's nem haszonleső hősei' izléséhez van ugyan szabva; de mégis csak nagy vakság kívántatik arra, hogy valaki illy eszközöktől sikert ígérjen céljainak. A' jó indultu német közönség sokat eltűr, de még sem mindent. Ezen ellenmondás igen vastag. Mint új felekezet' elnökét vagy philosophust minden nehézség nélkül be lehetett volna vezetni Strauszt. A' nyilvános vélemény' hatalma, melly türelem 's vallási és tanítási szabadság mellett nyilatkozik, ótalmazni fogta volna őt. Csak jó kereszténynek nem kell őt hirdetni, csak jövőendő hitszónokok' és lelkeszek' kép-

zésére ne tolja magát keresztény gyülekezetbe, mert ez rá nézve fonák álláspont.

Azon ok, mellynél fogva a' keresztény hit' új ellenségei mindig csak keresztény tanító hivatalokba hizelgik magokat's nem mondanak le becsületesen a' kereszténységről és nem akarnak új községeket alapítani, igen közel fekszik. Egyesek talán irtóznak az építés' fáradságai's bajaitól, mivel a' rontás jóval kényelmesb. Egyesek az ideigleni földi jólétet veszik tekintetbe, melyet keresztény hivatalaik és fizetések után nyernek. De a' legbülsőbbek, a' pártvezérek, szégyenlik azon nevetséges tüneményt mutatni a' világnak, melyet az istenített emberiség' új vallásos tisztelete mulhatatlanul nyujtana. Meg vagyunk győződve, mikép azon kívánság, hogy illy módon tegyék ki magokat a' criticának, a' leghevesb ellenzésnél is inkább fáj nekik, 's hogy azon esetre, ha templomokat akarnának nekik építeni aláírás' útján, nem fognák azokat használni. Mi, ha valósággal lenne ok a' keresztény népességet féltetni, nem tudnánk gyökeresb eszközt ajánlani, mint az új cultus ünnepélyes megkezdését. Épen nem fölösleges újra és újra emlékeztetbe hozni, mikép a' kereszténység elleni iszonyu igazságszerző Francziaországban a' forradalom alatt, miután minden ellenállást legyőzött, az új cultus' nevességesége miatt bukott meg. Eleinte komoly arczkifejezésre erőlteték magokat az emberek, utóbb kacagtak, és szétmentek. Rövid idő múlva szót sem lehet hallani azon vallásváltozásról, mely annyi vérbe került, 's melyet annyi vakbuzgalommal víttak ki. Legkisebb fáradságba sem került az új cultust megszüntetni, templomai önkényt üresek maradtak, és a' keresztényekéi észrevétlenül ismét telni kezdtek.

Habár e' tapasztalt irtózásban új községek' alapításától's új templomok' megnyitásától, annak tanusítása fekszik is, mikép a' keresztény vallás' ellenségeinek pártvezérei igen jól tudják, milly üres és felsuvalkodott egész vállalatok, 's milly kevéssé pótolhatják ki a' kereszténységet valami mással mi csak némileg föntarthatná magát; azért még sem tagadhatni, hogy azok között, kik elragadtatni hagyják magokat, igen sok őszinte's becsületes ábrándozó is találkozik. Mi eleget ismerünk, kiknek lelkülete iránt lehető legnagyobb tisztelettel viseltetünk. De nemes akaratjuk elté-

vedt, és hiú iskoláskodók és zavarban halászók által sajnálatra méltón félre vezetettek. Ezek azon nézetből indulnak, mikép az emberiség nem állapotodhatik meg, hanem örök haladásra van hivatva. Kétségkívül. De a' föladat bizonyosan abból áll, hogy az emberiségi tárgyakat mindinkább tisztítsuk meg salakjaitól és tökélyesbítsük, nem pedig isten elleni föllázadásban. De ezen újítók, az 1793-ik terroristákkal, mindjárt így kezdenek nyilatkozni: „A' régi isten megszűnt uralkodni. Az istenség, mely eddig személynek tartatott, csak bizonyos tárgy, szellemi tulajdon, mely már most, az agrariai törvény szerint el van osztva az emberek között, mint a' kivégeztetett király' fölségi joga a' nép között. Mi magunk vagyunk a' legnagyobb lények, fölöttünk nincs semmi, mi istenek vagyunk“. Milly haladás ezen tan, melyben olly nagy súlyt keresnek, mellytől minden függ, melyet a' megdöntött kereszténység' romjain uralkodóvá akarnak emelni? mi jöhet ki ezen örjögő ábrándból? hová vezettek eddig az illy tévelygések? Illy túlfeszítettséget mindenkor nyomoru gyöngeség követe. Van arra gond, hogy mennybe ne nőhessenek a' fák. Ha olly magosra törek-szenek a' világjavítók, úgy azt sem javíthatják's változtathatják meg, mi legközelebb fekszik lábaik előtt. Van még mit javítani a' vallási életben. Ott iparkodjanak ők, de a' régi istent hagyják békével. Mint kell örvendni azoknak, kik a' tulajdonképi visszaéléseket örökítik, midőn azon nevetséges buzgalmat látják, mellyel mások a' menny' ostromára rohannak. Valóban kaczaghatnak is, midőn azon megtámadások, miknek őket kellene illetni, a' mennyei láthatlan istenre és Zion' várára vezéreltetnek. 'S ez' okból napjaink' ősemői csak kárörömmel tekinthetnek a' protesszantsoknak kereszténység elleni mozgalmira.

Végre, kinek kerülhette el figyelmét, hogy az új iskola ellenkezik a' nemzetiséggel? A' német törzsökök és időktől fogva komoly's mély vallásosság által tünteték ki magokat, mellyen minden vallás elleni rohanások hajótörést szenvedtek. Egyáltalában nem természet a' német lelkületnek azon frivolitásnak hódolni, mely például Francziaországban a' forradalom előtt és alatt tűnt elő. Az idegenek utánzása, a' francia szellem' befolyása mulólag a' német népben is előmozdíthatá a' vallástalan pártok' terveit, és ügyes mystifi-

catiokat 's különös korszaki körülményeket is pártolhatott; de mihelyt az valódi lényegében és célja szerint megismertetik, azonnal egy-szersmind erőtlenségéről tétetik bizonyossá. Németország, Anglia, Skandinavia, Éjszak-Amerika örökké hazája marad a' vallásos jámborságnak és erkölcsfenyítéknek. A' német törzsök' ezen alapelkülétén sem a' legrégebb romai és gal-lus ragály, sem az udvarok' francia minta szerinti feslettsége, sem Voltaire' iskolájának könnyelmű költészete nem változtathatott, nem rendíthetett meg semmit. Ezen alapelkülét tartós és a' mostani divatos philosophia' próbáit is meg fogja szégyeníteni. Emlékezzünk csak Éjszak-Amerikára. Ott, hol az egyház tökéletesen el van választva az országlástól, hol az ország egy fillért sem ad a' templomnak, a' papot nem fizeti, vallásgyakorlásra nem hoz szabályt és teljességgel nem ügyel' a' nép vál-lására vagy vallástalanságára; ott, hol minden Európából száműzött ábrándozás legsza-badabb játéktérre talál, azon országban, melly oly benső részvéttel viseltetik a' francia forradalom iránt, 's ennek annyi rokonszenvében osztozott — még sem találhatni semmit az eu-ropai hitetlenségből, ott a' nép' szabad meg-győződésében nagyobb erővel uralkodik a' kereszténység, mint bárhol másutt. Épen azon mértékben, mellyben a' nép politikailag föl van szabadítva 's az egyház az országlástól elválasztva, abban emelkedik 's növekszik folyvást a' kereszténység' tekintete a' német néptörzsököknél. Csak azon mértékben, melly szerint a' nép elnyomatik 's az egyház az or-száglás' eszközévé tétetik, kezd terjedni a' hi-tetlenség a' német néptörzsököknél is. Ez tör-téneti törvény 's oly megdönthetlen, mint Kepler' csillagászati szabályai. Azért tehát a' történetekben legnagyobb járatlanságot és meggondolatlanságot árul el, ki saint-simonis-tai emberiség-fölzabadításról 's általános res-publicáról álmodozik, kapcsolatban a' keresz-ténység' eltörlésével. A' szabadság' követke-zése az új divatú rontók' ijedelmére mindig csak az általok annyira gyűlölt kereszténység len-ne, mikép azt az Egyesült Tartományok bizo-nyítják.

A' történeti tapasztalást, mellyből itt ki-indulunk, a' zürichi lakosság' bánásmódja ujra tanusítja. Ebből azt szabad következtetnünk, hogy a' hegel-strauszi párt másutt is, mihelyt valahol Németországban oly bitorlólag lépne

föl, a' zürichihez hasonló kudarcot fogna val-lani. Míg csupán literariai körben munkás ad-dig nem is ügyel reá a' tulajdonképi nép, és addig sikerülhet neki továbbra is Leonak, vagy ehhez hasonló megtámadásokat visszautasít-nia. Mihelyt azonban nyilvános álláspontot foglal el, mellyből közvetlenül a' népre és egyházi életére törekszik hatni, oly hatalom lép elébe, mellyet tulajdon kárára nem hitt létezni. Ha tehát Leonak van oka a' sajtó' megvesztegetése ellen panaszkodni, melly méltatlan ügyet vett pártfogásba az ő igen igaz-ságos vádja ellen és kétséssé tevő a' határza-tot, azért mégis meg lehet győződve, hogy a' német lakosságban, melly a' még veszélytelen literariai harcztot és sajtó megrontását általáno-san szemügyre sem veszi, leghatalmasb se-gélyre találand, mihelyt literariai világból tett-legiibe lépend a' pör, az egész német népet érdekelve, mikép már a' zürichivel tevő.

De mit kell végre a' polgároknak 's pó-roknak gondolni a' tudósokról, ha azon föl-fedezést teszik, hogy oly helytelenség' korlá-tozására hívtak föl, mellyet magok a' tudó-sok sem tudtak korlátozni?

— *Szózat az igazság' ügyében.* A' társa-ságos élet' viszonyiban emberi méltósághoz illőbb vezérelvet nem ismerek ennél: tiszteld az igazságot! Folyó évi Figyelmező' 22ik szá-mában Guzmics' Egyházi Tára' mult évi utolsó kötetének névtelen referense, kit különben u-gyanott kitüntetett helyes nézetei az említett vezérelv' tiszta keblü emberének bélyegzenek, úgy látszik, megfeledezett arról, midőn a' 358ik szeleten ezt írja: „Igazolva látjukStrausz' merényeiben Seneca' mondását: error immen-sum habet! Csodálatos fordulat! kik a' 16dik században az anyaszentegyháztól elválásokat a' sz. írásra alapíták, 's (azt) a' k. vallás' egye-düli kútfejének állíták, most ugyanazon írást, nem csak az inspiratiótól megfosztják, hanem egyzersmind a' mythusok' tartományába át-játszva, kevesebb historiai hitelt 's tekintetet tulajdonítanak neki, mint mi Anonymus Belae Regis Notarius' maradványainak!“ — Valóban csodálatos fordulat! ki a' 376dik szeleten méltán korhol mást azért „hogy az igazság' rová-sára elmés ohajt lenni“ idézett soraiiban a' Strauszt terhelő vádak, az *igazság' rovására* egy álfogással az egész protestantismus' nya-kába akarja vetni. Az ügy' érdeke kívánja, hogy feltagoljuk ref. okoskodását: 1) „A' pro-

testans egyház' lételetét a' sz. irás' tekintetén, mint alapelven építé; melly elvhez ha hűtlen lesz: önmagával jön ellenkezésbe"; 2. „Ügyde Strausz (protestans) a' sz. irás' (historiai) tekintetét ostromolja"; 3. Eredmény: „és így a' protestans egyház önmagával jött ellenkezésbe". Az altétel' hézagát csak úgy pótolhatjuk ki, ha vagy *egyazonnak* állítjuk Dr. Strauszt a' protestans testülettel, a' mi képtelenség; vagy azt mondjuk, hogy Strausz jogszerű *képviselője* a' protestansoknak. De ezt ref. feledte, vagy nem akarta, vagy nem bírta — 's kezessédkünk fölé, hogy soha nem is bírja — bebizonyítani. Maga Strausz sem úgy lép fel, mint a' protestans egyház' tanjának tolmácsa, sem magát annak személynökévé feltolni nem akarja: magános nézeteit tehát erővel a' protestans testületnek tulajdonítani igazságtalanság. Való, hogy Strausz *tagja* a' protestans egyháznak: de nem *üggyviselője*; pedig ha az jó kérdésbe: lehet-e egyed' lépteit testületnek számitni be? a' dolog' sarka azon fordul meg: felhatalmazott képviselő-e amaz egyed, vagy mint magányos tekintendő? Másként áll a' dolog, midőn a' testület pártolás vagy elnézés által osztozik egyede' lépteiben: de a' protestans egyház, nem tettleg bizonyítá-e be, mikép Strausz' elveit nem vallja magáéinak? És bár elhírhedt munkáját indexbe nem sorozta, sem olvasóit — tisztelve a' nyilvánosságot — átok alá nem vetette: de nem fölemelte-e el-lene a' toll' hatalmán kívül a' fenyték' vesz-szejét is, és a' zürichi legújabb események nem tanú-e, mikép Strausz mint hittudós felett pálczát tört tulajdon felekezete? Nincs egyház, magát a' legrégibb k. anyaszentegyházat sem véve ki, mellynek kebléből koronként szentségtaposókat ne látnánk kilépni: de épen e' kilépés itélt közöttük és az egyház között. És mellyik egyház az, melly hogy többeket ne említsek, Voltairt 's a' forradalmi erényhősöket szülte? de azért követ vessünk-e referenssel amaz egyházra, így kiáltván fel: error immensum habet! — Vagy talán Strausz' merényeit úgy hozza egybefüggésbe ref. a' protestantizmussal, mint annak *következését*? Igen jól! a' világérdekű eseményeknek valóban sok és sokféle következése vannak. Amerika' fölfedeztetése himlőt, a' sajtó' feltalálása türelmetlenséggel illatozó hirlapi cikkelyeket vont maga után, 's hogy egy szóval mindent megemlítsék, a' világi rossz, következése a' teremtésnek. E' tárgyban jó volna megkülönböztetni a' szükségképeni vagy *bengyökerező*, és történetes vagy *kivülgyökerező* követke-zéseket; 's e' különbséget a' reformatio' követ-kezéseire alkalmazni a' német pörzendülettől kezdve egész a' legújabb viszonyokig. — Egyébiránt hajlandó vagyok a' sophismát vigyá-zatlanságnak inkább, mint rossz akaratnak tulajdonítani; de illy ügyben a' felvilágosodott közönség iránti tisztelet kétszeres vigyázást

parancsol. Mert higye el ref. hogy sorai a' jobbakat fájdalmasan emlékezteték a' hegyen-túli pártra, midőn a' gyengébb látásuaknak tü-relmetlenség' lobogóját tűzék fel olly korban, midőn már a' pusztá türelemnél néhány fokkal magasabban kellene állanunk.

Hogy e' lapok' szoros irányán kívüli tárgy-ban kényszerítettém felszólalni, a' méltányos olvasó tudni fogja, kit okozzon érette. Én ez-zel az örök igazságnak áldoztam, 's úgy hi-szem, erkölcsi kötelességemet teljesítém. A' T. Szerkesztőség' igazságszeretétől pedig czik-kelyem' fölvételeit bizodalommal várom.

Lugossy József.

Necrolog.

— Multis ille bonis flebilis occidit.

— Az anyaszentegyház, a' literatura, aca-demiánk, 's baráti és ápoljtjai érzékeny vesztesé-get szenvedtek *Guzmics Izidor* bakonybeli apát 's acad. tiszt. tagnak, sept. 1., két heti kinos be-tegség után bekövetkezett halála által. Lesz al-kalmunk róla bővebben szólni; az első kinos meg-lepetés elfojtja a' keletkező szót. Kik őt ismertek, érteni fognak bennünket, 's fájdalomunkban osztozni.

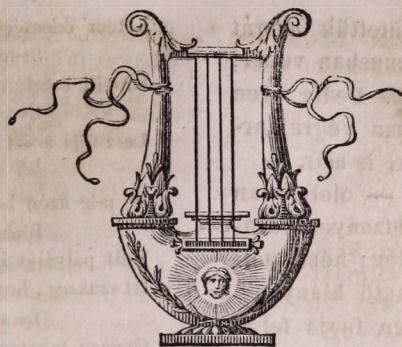
Felszólítás Beszédes urhoz.

T. cz. Beszédes József mérnök úr, „Szaza-dunk' 66ik számában tisztelve figyelemzetti ked-ves hazánkat, 's igéri, hogy azon számolásaimat, mellyeket a' f. évi Figyelmező' 514—516. sze-letein az általa hirdetett, Duna 's Tisza közötti új, hajózható csatorna' létesülhetése ellen felhoz-tam, hiteles mérésekből meg fogja czáfolni, mihelyt ezt az alakulando végrehajtó részvényes társaság' alapítói szükségesnek találandják.

Alulírt, ki e' közügy 's nem saját érdeke mellett szólalt fel, ezennel jelenti, hogy B. úr' igéretének teljesülése legforróbb kívánatait fogja kielégíteni, 's azért ünnepélyesen fel is szolítja, hogy ne csak az említett számolásokat, hanem az alulírtnak bírálatában foglalt valamennyi nehézsé-geket elhárítani iparkodjék; a' mivel, ha ugyan lehetséges, a' hazának és mellynek bizodal-mát még minden eddigi értekezéseiben igényelé, még akkor is tartozik, ha azt az alakulando társaság, *mit feltenni nem lehet*, szükségtelennek találná.

Egyébiránt meggyőződve lehet B. úr, hogy valamint állításaimnak megczáfolására netalántán felhozandó okai alap 's súlyaikhoz képest illően, méltánylani fogom, úgy ellenben bizonyossá tes-szem, hogy ha ezentúl sem szünne meg az eddigi értekezéseit belyegző mód szerint a' közönséget kecsegtetésekkel mystificálni: azt, 's különösen az illető társaságot, mely tisztelettel ugyan, de erős hangon, figyelemzetni fognám, hogy zsák-ban „macska" árúlatik.

Vásárhelyi Pál.

FIGYELMEZŐ

AZ EGYETEMES LITERATURA' KÖRÉBEN.

Kiadó szerkesztők

SCHEDER, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ **BAJZA**.

HARMADIK ÉV

Pesten.

September' 17. 1839.

37. szám.

Tartalom. Hazai literatura. Hegedűs Sámuel' poetai próbái. — Külföldi literatura. La popularité. Vigj. Delavigne-től. — Wachtel és Pólya' nyilatkozásaik. — Literaturai mozgalmak. — Egyveleg.

HAZAI LITERATURA.

Lyrical költészet.

2). *Hegedűs Sámuel' poetai próbái. Kolozsvárott, Barra Gábor' tulajdona. 1837. 12r. Első kötet (12 és) 249 l. második köt. (12 és) 273 l. Ára füzve 1 fl 20 kr ep.*

Költésünk, sok ágaiban, lényeges haladásokat tett az újabb időkben, de kettő majd egészen elhanyagoltatott: az egyházi ének, 's az oktató költészet' minden nemei és formáival. Az elsőbbnek, a' vallási érzéseket kifejező dal és himnuszak, nálunk még nem is igen van literaturája. Balassa és Rimai, Koháry és Rádai Pál' énekeik rég elhangzottak, a' nélkül hogy csak egy is fenn tudta volna magát tartani nem csak az egyházban, hanem a' keblekben is. Olly szívből szakadó, olly erőbe ragadó himnusaink, mint Lutheréi: Aus tiefer Noth 'Ein' feste Burg ist unser Gott stb. nem zengtek magyar nyelven soha. Nem a' régiebb korban, midőn a' vallásos érzés még melegebb és gyermekdedebb volt; nem az újban, midőn az meghűlt és elfásult. Nem vezet-e e' tekintet önkényt is azon dilemmához: hogy vagy poetai képzelem, vagy poetai ke-

dély, eredetileg, kicsiny mértékben jutott nemzetünknek? Azon korok szoktak gazdagok lenni a' literatura' e' nemében, melyek nagy szerencsétlenségek által látogattnak meg: millyen nálunk a' török, vallási és polgári háborúk' két százada — 's azok mit hagytak nekünk? Siránkozásokat, szavak' özönében; 's ez özön felett gyéren, mint olajcseppek a' vizen, uszkál egy egy hevebb érzés' kifejezése, egy egy megkapó kép: valóságos poetai ömledezés, igazi vallásos emelkedettség seholsincs. Énekes könyveink' tartalma, jobbjára izetlen, vizenyős, még éneklésre is alkalmatlan. Azok egy általános reformot kívánnának: de úgy látszik, az nem jut eszébe senkinek.

Az újabb korban, mely több elmélettel dolgozik mindent, az egyházi költészet szerencsésb erű költőink által egyáltalában elhanyagoltatik; 's a' többiek kik koronként próbálkoznak, ha tisztábban bánnak is a' nyelvvel, de hibáztatván a' szellem, mind eddig kenet nélküli dolgokat adtak. Csak legújabbán látunk néhány próbát, a' jobbhoz közelíteni, de még csak próbát, hivatást még ki nem fejezőt.

A' didacticai költés leginkább költészetünk' legújabb szakában hanyagoltatott el. A'

régibb száraz volt, 's most elvetettük magát a' genust, mint ha a' hiba a' genusban volna, 's nem, kik azt lelketlenül üzték. Pedig ezen irány' illy tökéletes elhanyaglása végre tartalmatlanságra vezet, 's vezetett is már. —

Illy nagy szükségben ref. — elolvassván e' „Poetai próbák“ előszavát, bizonyos vára-kozással ment által a' tartalomhoz: némi pót-lását reménylven az igen érezhető hiánynak. Szerző, célja' egész fenségében fogja fel a' költészetet, 's szent borzalommal nyúl a' lant-hoz, melyet az erkölcsiség' érdekében pendít meg, részint vallásos érzések' táplálásával, részint oktatra, 's gyengéd satírával korhol-va. Azonban reménysége nem teljesedett be. Mély kedély, hívő szív, buzgó a' szent, a' jó mellett: de mindenható ereje nélkül a' phan-tasiának, minden eszközei nélkül a' költői művészetnek. Azt vélnök, hogy szerző sok esztendővel előttiünk élt: vagy kívül minden közlekedésen a' hazával: kihez a' nyelv', a' be-széd', a' verselés' mesterségének ez utolsó fél-században tett haladásai, még híróknél fogva sem jutottak el. A' gyűjteményt énekek nyitják meg. Bennök philosophiai világnézet mutat-kozik, csendesen megnyugvó e' föld' bajain, az ég felé intézett szemben bizodalom, a' nyelv-ben melegség; de emelkedettség nélkül az „ódák“ban; 's a' „hymnusok“ nem egyebek verses könyörgéseknél. Három darabot irunk ki e' szakaszból, hogy olvasóink a' költő' mód-ját azokból ismerjék; rec. olyakat választá, melyekben poetai tehetsége culminálni látszik.

Estvéli Hymnus.

Az áldott Nap már a' láthatárról tűnik,
Az éj' fátyla lebeg,
Éltem' vég napja is egykor így megszűnik;
De a' csillagos ég' ragyogó kárpítja
Szívet illetőleg
Lelkem' a' jobb élet' hitére tanítja;
Mert az Ur Istennek végetlen jósága
Nékem azt hirdeti,
Hogy mindenütt hazám az ő szép országa,
Ott is érző 's okos teremtések laknak,
Kiknek eredeti
Isteni. Testvére vagyok hát azoknak.
Itt a' bűtől bágyadt szívem majd újra él,
'S megholt kedveseim
Újra fel lelem az élet' kútfejénél,
Ott megmenekedve ez agyag formától,
Tisztult érzéseim
Nem szenvednek többet a' bán' ostromától.

Létem' édességét meg nem háborítja
Sem bú, sem szenvedés,
Kinyílt értelmemnek megtisztult világa,
És megelégedés
Lesz újjá szült lelkem' legfőbb boldogsága.

De míg azon boldog helyre lehet jutnom,
Előbb az életnek
Kell pályáját igaz lélekkel megfutnom,
Itt szükség, hogy előbb magam megpróbáljam.
És a' mit tehetnek
Gyenge tehetségim, azt végig kiálljam.

O! vajha e' nap' is úgy folyt le életem:
Hogy bennem meg nem szűnt
Felcbarátinkhoz munkás szeretetem;
Vajha nem ejtettem sem szívvel sem tettel
E' mai nap' oly bűnt,
Mely megbűntet engem lelkiismerettel.

Atyám én Istenem! ha lelkem jót mivelt
Áldassál érette,
Áldassál, hogy ez nap is csendesen telt,
A' hol gyenge elmém, homályosan látva
Útját nem követve,
A' Jézus' nevéért legyen megbocsátva.

A' hol az indulat csorbát ejtett bennem
Adjad szent lelkedet,
Hogy ne lehessen azt többször nekem tennem,
Tedd csendessé most is a' nyugott éjjelt,
Imádlak tégedet,
Hogy megújult testben, köszöntsem a' reggelt
Minden kedvesimre, Atyám! irgalommal
Árazd kegyelmedet,
Hogy töltsék az éjjelt áldott nyugalommal.

A' könyhullatások' becse.

Szívem' érzékeny forrása
Szemeim' könyhullatása
Ha te folysz a' bú enyész,
Te vagy a' jobb földi rész.

Mert ha keblem megsebesül,
A' fájdalom azzal enyhül,
Hogy te balzsam cseppé léssz,
Te vagy a' jobb földi rész.

Hol a' szívet titkon nyomja
A' megbánt bűnök' ostromja,
És te bocsánatot kérsz,
Te vagy a' jobb földi rész.

'S mint a' vetésre szált esső,
Mellyet önt az őszi felhő,
Így te is áldást ígész,
Te vagy a' jobb földi rész.

Mikor nyom a' baj, és inség,
Read tekint a' kegyes ég,
Ha könnyörögve fel nésszsz,
Te vagy a' jobb földi rész.

Hol az érzés nem rontott el,
Mindenütt fájdalmat költsz fel,
'S hallgatva szívet cserélsz,
Te vagy a' jobb földi rész.

Mikor keblünk meg van telve,
Te vagy a' köz érzés' nyelve,
Ért téged minden szív, 's ész,
Te vagy a' jobb földi rész.

Ha kiderült az igazság,
Ha győzött az ártatlanság,
És részvételre vagy kész,
Te vagy a' jobb földi rész.

Mikor az ártatlan szenved,
'S érte forrásod megered,
A' beszédnél többet érsz.
Te vagy a' jobb földi rész.

Mikor üldöz az irigység,
A' becsület' sebhelye ég,
'S te mint tanu szemre mésszsz,
Te vagy a' jobb földi rész.

Egy szónak sincs szebb pecséte,
Mint bús felhőd' szép sötéte,
Mellyel szív hatva igéssz,
Te vagy a' jobb földi rész.

Nincs több oly ékesen szólás,
Nincs több olyan szív hódolás,
Mint a' mikor te beszélsz,
Te vagy a' jobb földi rész.

A' temetések' pompája
Csak a' hiúság' lármája,
Ott is te legtöbbet érsz,
Te vagy a' jobb földi rész.

Te vagy igaz édeni fény,
Minden aranyával szegény,
Kinél szép becsed elvész,
Te vagy a' jobb földi rész.

Áldott légy szemem' harmatja,
Bú', vagy öröm' folyamatja,
Míg te kebelemben élsz,
Te vagy a' jobb földi rész.

Oda.

A' p a t a k.

Egy szép fenyves' oldalából
A' szirt' magos homlokából
Egy patak ömledeze,

Kristály köveken hömpölygött
Viola, és rózsza között,
Míg a' síkra érkeze.

Azok mondák: miért sietsz?
Velünk kedves időt tölthetsz.

De ő előbb haladott;
Egy nagy folyó lett belőle,
Terhelt hajókat emele.
'S nagy városokat látott.

Azután ment nem sokára
Komor homokos pusztára,
Mely csak töviset növelt,
De egy nagy tengert talált ott,
Mely örök sziklák közt zúgott,
És minden folyót elnyelt.

Ez a' patak, egy élet-kép,
A' bölcsőből mihelyt ki-lép
A' gyermek, már játszadoz.
Elrepül az ifiúság,
Hátra marad a' szép virág,
'S válunk terheket hordoz.

Azt mondjuk, hogy nem éltünk még,
Meglep véletlen a' vénség,
Mely sok fájdalmat terem.
Megérkezik a' végső tél,
A' sír felől leng a' bús szél,
'S elhúnyik a' bágyadt szem.

Bucsnévétel a' fecskétől.

A' kikeletnek kezdetén
Be ohajtva vártalak én;
De te mésszsz, 's ez őszre mutat,
Kedves fecském jó útát.

Nem lehet neked panaszod,
Mindég új a' te tavaszod;
Szárnyad a' teleken túl hat,
Kedves fecském jó útát.

Nékem egy tavaszom vala,
Ifjuságom' szép hajnala:
Elmúlt, 's vissza nem fordúlhat;
Kedves fecském jó útát.

Hogy eljött az élet' nyara,
Sok volt a' sors' zivatara:
De az ég még jó őszet adhat;
Kedves fecském jó útát.

Köszönöm szép nótáidat,
Köszöntöm új gazdáidat:
Vigy hozzájuk jobb napokat;
Kedves fecském jó útát.

Hogy a' jövő kikeletben,
Látjuk-e egymást életben:
Erről egyikünk sem tudhat;
Kedves fecském jó útát.

Mikor el jő végső telem,
És bé borított szemfedelem:
Hitem tavasszal biztat;
Kedves fecském jó útát.

Lovag dal.

Üt az óra,
Ülj a' lóra
Derék Magyar, jó vitéz.
Nem hágy az ég,
Nagy segítség
A' jó szív, és bátor kéz.

A' trombita
Mind meghitta
Ki egy kardat markolhat.
Nem is férfi
Ilyenkor ki
A' párnáján meghalhat.

Sir a' hived,
Verjen szíved,
A' legszentebb érzés szól.
Végý hát búcsút,
Nyitva az út,
A' szent becsület unszól.

A' hívséget,
'S vitézséget
Megáldja a' kegyelem,
Tiszta szívvel
Szóljunk hát fel:
Éljen a' Fejedelem!

Ez a' kép kér,
'S oda kísér,
Hol a' tűzzel szembe szálz.
Ha órád út,
Nem egyebütt,
Szép halált csak itt találz.

Mi az élet,
Ha becsület
Nincs egybekötve vele.
Bizzál legén,
Csak a' törtéu,
Mit a' végzés rendele.

Rajta! Rajta!
Ki a' csata'
Becsület-mezejére.
Soholt szebben,
Mintsem ebben,
Nem nyugszik a' hős' vére.

A' hősi vér
Koszorút nyér;
Csepji el nem hervadnak.
Rajta vitéz!
Előre nézz,

Hol halállal játszodnak.

Következik „magyar példabeszédek' magyarázatja": azaz erkölcsi tanítások némely példabeszédeink' textusa felett, millyenek: Ha akarom vemhes, ha akarom mem vemhes; v. E' világon csak úgy van a', Kutyából nem lesz szalonna, v. A' melly ebnek neve veszett, A' bizonyosan elveszett stb. Itt már mindennapiság, prózaüzön minden; a' poetai lélek' hiányát itt nem fedezi, nem pótolja semmi, nem finomság az észrevételben, nem újság v. csak nemesség és csín az előadásban. Szerző itt, úgy látszik csak az alsóbb osztályokat tartotta szem előtt; 's annyira ereszkedik le hozzájuk, hogy alig ismerünk azon nemesebb természetre, melly magát az énekekben még is kifejezi. Azonban helyenként egy bizonyos elegzséges szeszélyt, sőt élességet is találunk, 's mint népoktató nem minden érdem nélkül van. Helykimélés' okáért a' legrövidebbet közülük mutatványul:

A' ki délig kurta, délután is kurta.

A' magyarnál szokásba ment,
És a' ma is mind úgy van,
Hogy ő minden tökéletlent
Kurta embernek híjjan.

A' kurtában sebes a' vér
De világ vádolja,
Mint hogy testre keveset ér
Álnoksággal pótolja.

Ki egyszer egy embert megcsal,
Mást is megcsalhat a' még,
'S nem könnyen hagy fel olly fakkal
A' mi neki mesterség.

A' ki másokhoz rosz barát,
Mikor azokból kikop,
Hogyha hozzád köti magát,
Hidd el neked se lesz jobb.

A' ki előttd rágalmaz
Ellenséget, 's barátát,
Reád pedig csak jót halmaz,
Majd néked fordít hátat.

Ki a' szerencsében kevély,
Azzal egy után ne járj,
Hívségiről kicsinyt ítélj,
És semmi szépet ne várj;

Mert ha fordul a' kockája
 És tőle mindent elvesz,
 Mint a' szegény pap' macskája
 Olyan alázatos lesz.

Az ördög is hogy beteg volt
 Fogadásokat teve,
 'S minthogy szinte szinte megholt
 Azért jámborabb leve,

De hogy egéssége megjött,
 A' fogadás nem használt,
 Csak kutya lett, mint az előtt,
 'S tám még több roszt csinált.

A' Vénus' sok koborlóji
 Mikor érzik bajokat,
 Az élet' 's pénz' pazérlóji
 Ha lúg csipi nyakokat,

A' jobbulást felfogadják,
 De szavaknak nem állnak,
 A' fogadást abba hadják
 Ha egy kis rést találhatnak,
 Mivel a' ki kurta délig,
 Kurtának marad estvéig.

„Menipp' utazása a' más világon“, tanító
 költemény. Itt Menippet, a' philosophust kö-
 rül vezeti Plato az alvilágban, láttatja vele a'
 bűnösök' seregét, undorodva fut Menipp, 's
 a' holdogok' mezejére jut, hol Homert, Vir-
 gilt 's Petrarcat, majd kik az igazságért haltak,
 színváltozottan lelven fel, felkiált:

Be szép embernek lenni!
 Csak azt a' helyet a' hol
 A' sors állanunk parancsol
 Hiven be kell tölteni.

Innen Mercur Vulkánhoz vezeti, ki az olym-
 pusí fegyvertárban hordozza őket, 's Lucre-
 tia' törét, Scipiók, Brutus' kardjaikat, Socra-
 tes és Phocion' méregpoharukat stb mutatja
 fel, mindenféle kenetes észrevételek mellett;
 majd a' musák' — ismét a' fatum' templomába
 stb, végre az Olymp' tetejére,

Mercur egy fátylat felre vont,
 'S mond: Lásd, hol van a' sötét pont
 Melly alig alig látszik;
 Mellyen olly szűk a' tiszta fény,
 'S a' büffelleg között a' remény
 Csak szivárványként játszik.

Ez a' föld! régi szállásad,
 Jer! 's már közelebről lássad,
 És essél térdre velem:

Megolvadt tisztelettel
 Hogy mindent miként rendelt el
 Itt az örök értelem.

Megeshetik, szenved azan
 Most is sok ezer ártatlan,
 De majd szebb napja derül:
 A' völgyben hullhat az eső,
 De azért fen a' hegytető
 Szép napfényben melegül.

Nincs itt öröm, melly állandó,
 Bú 's fájdalom, mind mulandó,
 De örök a' jutalom,
 Mellyel a' csendes szenvedőt,
 Ha kiküzdötte az időt,
 Megáldja a' hatalom.

Erre az elérzékenyült Menipp lekiált földi
 társainak.

Bátran! mert nem vesztetek!
 A' compositio gyenge 's töredékes; nem üres,
 nem tartalmatlan.

„Apróságok“ — glossáknak, gnómáknak
 mondhatnók — rekesztik be az első kötetet.
 Péld.

Az élet' kétféle munkája.

Életünk első felében
 Minduntalan véckezünk,
 A' mit a' másik részében
 Jobbitni igyekezünk.
 Egyik részt hibák terhelik,
 Más a' jobbításban telik.
 Fiam! vigyázz előre,
 Kicsinyt bizz jövődre.

Szép beszéd.

Szép ugyan a' búzavirág
 A' szemnek, de nem valóság:
 A' föld' okos gazdája
 Csak a' szemet vizsgálja.
 Így a' szép szók is a' fülnek
 Jók, de hamar elrepülnek:
 Jó érzés 's cselekedet
 Felmul száz szép beszédet.
 (Vége a' jövő számban).

KÜLFÖLDI LITERATURA.

Dramai literatura.

La popularité. Comédie en cinq actes et en vers,
par Casimir Delavigne. Paris, 1839. n8.

Delavigne Voltaire' iskolájához tartozik;
 ő materialista, 's mint ollyan correct és hit-
 telen. Azon szellemi visszahatástól, mellyből
 a' mai francia literatura származott, ő egé-
 szen idegen maradt; a' tudományos egyetem
 óvá őt Chateaubriandtól. A' francia egyetem
 rendesen misét hallgat, és vecsernyét énekel;
 de az iskolában Phoebos Apollót imádja és a'

szűz testvéreknek nyújt áldozatot. A' *Génie du christianisme* nem téríté meg a' francziákat, de a' művészetben szellemiséghez fordítá őket; ekkor azután természetesen minden irányban föl kelle dűlni és szaggnatni a' franczia nyelvet, melly a' pogány világnézet' szűk formái szerint képzé ki magát. Ha a' nyelv az érzékiség' határi között marad, úgy a' formán uralkodik, a' körvonalok szűkeek ugyan, de szilárdak és határozottak. Ha a' művészet földfelletti térekbe emelkedik, kezdetét veszi az aggrás és tétovázás, vagy tündezés: itt válnak el egymástól a' romantica 's a' classica iskola. Ezek tiszta hibátlanságokra hivatkoznak, melly haszon károkra fordul, mert alsó helyzetök' következménye.

Lyrail költészetben két vetélytárs előtt volt kénytelen visszavonulni Delavigne. Lamartine, 's utóbb Hugo Victor homályosíták őt el. Hugo' buja gazdagsága megvakít és részeget, de olykor Rossiniféle zene az, mellyet játszik. Delavigne' lyrail költészete a' prósaival határos és egyenlő csínosságával fárasztó; mit azonban férfias komoly méltósággal pótol, mert nem énekel cavatinákat és nem hangoztat trillákat, elvért küzd, és ótalmazó kard gyanánt villog az elnyomottak' homloka fölött. *Parthenope* című Messeniennje a' legszebb versvirágok' tömegével fölér.

Delavigne' drámái és tragoediái eposiak; a' cselekvény színpalak mögé üzetik és színpadon csak elbeszéltetik. A' személyek tulajdon képen csak beszélni akarnak; hiszen már az ó korban is gallus volt Roma' három első szónoka! Midőn illy dráma játszatik, úgy történik az, mintha a' versaillesi nagy vízműveket indítanák meg; először Diana' medre ugrik, azután Apollót éri a' sor 's végre a' nagy sárkányt, midőn aztán a' művészet' minden gyönyörűsége szemléletre tétetik ki. A' csoportozatok egymásután lövelik ki a' vízsugárt, melly fehér- 's arany színnel ég a' napban és elég kellemesnek látszik. A' drámai személyek franczia tragoediákban ékesszólási szókömüvek' talapzati, mellyek gyakran igen szépen ragyognak és tündöklének; az ötödik felvonásban minden ékesszólási kincseit kibocsátja a' nagy sárkány.

Les vèpres siciliennes, Louis XI., Les Enfants d'Edouard; Marino Faliero és a' Pariah (mellyet már majd feledénk, 's melly helyenként nagy költészi erővel bír) már rég ismerteknek. Észre

vevék, mikép Delavigne gyakran kedvező külső körülményeken alapítja darabjait. Mivel azonban lassan dolgozik, némellykor elmulasztja az időpontot. XI. Lajos azon időben levé eredetét, midőn Quentin Durward korszakot csinált; de a' mire a' hosszú dráma elkészült, W. Scott Párisban már el volt avúlva. „La Princesse Aurélie“ olly ministerséget akart kigúnyolni, mellyről már senki nem is emlékezett.

Most a' Popularitéhez.

Delavigne' neve már rég népszerű volt. Mint lyceista egy ódát irt a' római királyra; négy év múlva az első Messenienné éneklé Waterloot. Ez mind már jobbadán elhangzék; a' császári sas benuult és vak, 's a' rokkantaknál eszi kegyelem kenyérét. Akkor azonban, midőn még elevenen égett a' büszke Franciaország' keblében a' seb, nemzeti elegia volt az. 'S Delavigne mind inkább népszerű lön. A' restauratio alatt szabadelmű lett költőnk, mint a' bonapartisták' nagyobb része; sokan még republicanusok is! Delavigne mindent dallal dicsőíté, mi neki nemesnek 's nagynak látszott, és az elnyomottakat ótalmazá a' zsarnokság ellen; ő a' Pariáht írta, a' görögök' diadalait ünneplé és mindenütt pártolá a' szabadságot és támadást, hol az emelkedni kezdé.

Ekkor jelentek meg a' juliusi napok; ezen politicalai földrengéstől még most is ing Euro-pa' földé, 's azok, kik tüzet vetének az aknába, alig idültek még föl ijedésökből. A' nép fölségi jogot nyert, 's ime furcsa gazdálkodás kezdődött. Ez az új fölség, nyírott bársony nadrágban és rongyos kabátban, jókor megéhezett, és nyújtózott rejtekezugaiban, azután fogait vicsoritá és néhány ugrással megbizója, a' polgár király', palotája előtt teremvén, kenyérért vagy dologért orditozott. A' respubli-ca, miután a' sajtóval nem boldogulhatott, szuronyokat tett okai mellé és patakokban folyt a' nemes vér. Delavigne borzadva fordult el ezen iszonyuságoktól és — népszerűsége el volt veszve. Így jártak Guizot, Villémain, Cousin: a' szabadság emelé fel őket, most gúny üzetik belőlök a' szabadság' nevében. A' napi sajtó letépte a' *Parisienne*' dalnoka' fejéről a' repkényfüzéereket, mikkel előbb megkoronázta, 's lábaival taposá azokat. Ekkor villant ki lelkéből azon két vers, mellyet sir Lindsay, a' Popularité' hőse, egy journalistának mond, kitől gúnyirattal fenyegettetik:

Il faut bien en marchant soulever la poussière,
Va faire ton métier, je poursuis ma carrière.

E' büszke versekből származott az egész darab.

Delavigne valamint a' művészetben, úgy a' politikában is félénk. A' fájdalom 's gúny nála csinosok és gyöngék; ő csak karczolja a' kedélyt, markolatig soha sem dőfi szívébe a' tört. A' satirai ostort mindig csinosan fölékesíti 's hegyeit és csomóit selyembe és bársonyba takargatja. A' Popularitét Angliába helyezé a' költő, mert nem mert honosinak szemekbe tekinteni. A' cselekvény II. György alatt megy véghez; a' trón-követelő aggrályt kezd ébresztetni. A' darab Nevil lord' (azaz Lamarque tábornok') temetése előtti napon veszi kezdetét. Nevek és öltözetek angolok, de francziák lappangnak alattok. Godwins, sir Lindsay, Derby lord, Francziaország' mostani pártjait képviselik, 's nem lenne nehéz minden alakra valódi nevet függesztetni. A' költő politikai gazembereket csinált belőlök, kik igen ajánlatos modorral bírnak, 's tökéletesen beszélnek a' francia nyelvet. Gyalázatos ármánykodás az egész, cselszövés, csábítás, vesztegetés, és áruló összeesküvés az ellenséges vélemények közt. A' megvásárolhatóság, vesztegetés, esküszegés, napjaink' minden gyalázatossága egymásra van halmozva; midőn pedig nevetésre kerül a' dolog, még rosszabb, mert az elménczségek úgy röpülnek keresztül a' színpadon, mint horgó tüzek sírkert fölött. Ezt vigjátéknak neyezi Delavigne! A' vigjáték' célpontja temetést okoz: Nevil lord, az az Lamarque tábornok, sirba vitetik, a' temetési menet elvonul, és a' dob pereg; mind ez színpalak mögött marad ugyan, de midőn gyászdobszó hangzik a' csöndes teremben, valljon mellyik francia fog nevetésre kedvet érezni? A' sir' ezen nevetéssége borzasztóvá lesz itt, mert szerencsétlen napok' emlékeztetéséhez van kapcsolva. Én láttam a' Boulevardokon keresztül viharzani e' fájdalmas menetet, mellyet az emlékezetek vezérlelnek! Láttam a' néptolongást, melly vészfelhő gyánánt tolonga a' koporsó körül, gúnyoló fenyegetéseket, vérszomjas átkozódásokat 's e' rémkiáltást: „Vive la république!“ szórva szer-te az utcákon. Hányan jöttek vissza a' nép közül ezen menetből? A' republicanusok halomra lövettek az utcákon, vagy börtönben haltak meg; 's milly vigjáték az, hol a' hőst

ármány 's hazugság hálózza körül? Hol minden, mi neki drága, hazudik, és megcsalja őt? Hol a' barát' kezét visszatásztja, kedvesétől elszakítja magát 's tulajdon atyja' becsületét teszi ki áldozatul, csak hogy maga becsületes ember maradhasson? 'S hol ablakait veri be a' nép, mivel becsületes ember maradt? Néhány jelenet a' két utolsó felvonásban nagy hatása. Valami nemes és nagyszerű dobog a' költő' keblében, melly időnként gyönyörű mozgalmakban török ki, de a' mint mondtuk, nincs elég bátorsága ezen férfinak, nem meri a' valódi szót használni; nem támadja meg egyenesen szemközt a' gonoszt; minden pártot szeretne megmosni, de megvizezni egyikétsem akarja. Kit egy verssel megsebesít, mással simogatja. Majd így szól a' forradalmokról;

Imprudent qui les fait, vage qui les fait faire;
mi epigramma a' mai hatalomgyakorlókra; az után ismét:

L'élú d'un peuple entier est celní de Dien même.
A' republicanusok természetesen kikapják a' magokét, de ezeknek is balzamat csöpögtet sebeikre. Godwins akarja, hogy sir Lindsay vállalja el a' népmozgalom' vezérletét. — „Értelek; nemcsak a' ministerségnek kell megbukni, az uralkodó család van kérdésben — igen — a' trónkövetelő közelít — a' nép visszaveri őt — 's ha ő megbukik, chaos álland be:

Va donc pour le chaos et qu'il en sorte un monde!
felel a' republicanus. Lady Montrose, Lindsay' kedvese, a' legitimistákat képviseli; ez legszebb verseket szaval e' darabban!

Halljátok már most; et nunc intelligite, ti népszónokok, törvényhozók, pártvezérek, zendítők, izgatók, akár a' jobb, akár a' bal oldalhoz tartoztok, halljátok, mit mond a' költő: „Órizkedjete a' népszerűségtől; eleinte keveset követel az, és sokat ad, de végremindent elvesz“. Ezt egy olly ember mondja nektek, ki szellemdús, szabadelmű, becsületes ember, de ki a' jobb és bal oldalt 's középet egyiránt kiméli, csak hogy tulajdon népszerűségét ne veszélyeztesse.

Az előadás utáni napon a' királyi palotába hivatott Delavigne ebédre; a' költő régi jó barátja a' királynak; ők mindketten az oppositíóhoz tartoztak, majd ugyanazon időben lettek népszerűk és egyszerre vesztek el népszerűségüket. E' darab talán egyik a' költő' gyön-

gréhjei közül; de alkalmasint pairkamrai székel fog érette megjutalmaztatni.

(B. f. K. d. I. d. A)

D—b—g.

Felelet Dr. Pólya úr Nyilatkozására.

Dr. Pólya urnak, a' *Figyelmező* ez évi 31dik számában tett nyilatkozásából azt következtethetné valaki, mintha én a' *budapesti orvosi társaság*' létezéséről semmit sem tudnék. Sajnálom, hogy Pólya úr általa idézett szavaimat figyelmetesen, értekezésemet pedig végig nem olvasta; mert világosan tévők ott említést a' *budai's pesti egyesült orvosokról*, mely nevezet alatt *Pr. Bugát's Dr. Flór* urak is említik ezen társaságot, midőn az *Orvosi Tár*' új folyamatát hirdetik. Értekezésemben azonban Budapestnek nem ilyen, hanem *nagyszerű* orvosi társaságot reményelve ohajtok, mi *Dr. Pólya* úr által előhozott szavaimban a' „társaság”-hoz csatolt „nagyszerű” melléknévből, melyet talán Pólya úr észre nem vett, eléggé kiviláglik: már pedig a' budai's pesti orvosok' társaságát mostani állapotjában *nagyszerűnek* nevezni a' legalacsonyabb hízegés nélkül lehetetlen, minthogy *nagyszerűségének* mind- eddig sem a' haza, sem a' külföld előtt még semmi jelét nem adta. Ne pirúljunk ezt megvallani, mert csak úgy haladandunk, ha fogyatkozásainkat ismerjük. Temesvárat augusztusban 1839.

Dr. Wachtel Dávid.

Dr. Wachtel úr e' feleletben 's az *Orvosi Tár* közlötte értekezésben I. a' *budapesti orvosi társaságot*, a' *budai és pesti egyesült orvosoktól* megkülönbözteti. Elsőbbnek egy *nagyszerű*, ez- előtt két évvel szóba jött, hajótörést szenvedett 's elenyészett társaságot; utóbbinak egy nem illyent mond. II. Sajnálja, hogy e' tárgyban irt szavait figyelmetesen, értekezését pedig végig nem olvastam stb.

Az I-őre: Tudomra és mások' tudára Budapestén két év előtt más társaság szóban nem volt, mint a' még most *provisorie álló budapesti gy. orvosok' társasága* (*societas medicorum p. budensium et pestensium*).

Ha társaságról, mint a' még most is *provisorie álló*ról, ez előtt két évvel Budapestén szó nem volt, mint valóban nem is volt: mi következik innen *Dr. Wachtel* úr? Engedelmet e' kérdésért; a' feleletre, *orvostársaim' jóváhagyásából* irt nyilatkozásomra imént adott, a' kérdés még hiányzott.

Hogy e' társaság, mely tehát az egyesült orvosokkal ugyan az, mely lépéseket tett két év alatt egy állandó társaságban maradhatás' ügyében, mennyit dolgozott és mily sikerrel, nem itt helye előbeszélni. Az valóban, ha statutumait's dolgozatait közölhetendi is, *nagyszerű címet követelni* nem fog, a' mire nem vágyott, azt, *mintha észre sem vette volna*, a' *nyilatkozásban* mellőzhető.

A' II-ikra: *figyelem és türelem* az orvosnál, ha nem *erény, szokás*. Ezekből kitetszik, hogy *Dr. Wachtel* úr a' *budapesti gy. orvosok' társaságáról* értesülve nincs; a' mit éppen nem átalhat, mivel arról azon felhivatalos nyilatkozásnál, mely

ez összeszólalkozást szülé, közlapokban egyéb meg nem jelenhetett.

Dr. Pólya.

Literaturai mozgalmak.

— Budán, a' magy. kir. egy'. bet. megjelent 1. a' *Tudománytár' augusztusi füzeté*, illy tartalommal: 1) A' hadi tervrajzok és földképek, *Heller* ut. *Kiss Károly*, 2d. közlés. 2) Érsekújvár (történeti tekintetben), *Podhradczky József*. 3) A' keleti nyelvek' magyar-történeti fontossága, *Kállay Ferencz*. 4) China' történeteinek philosophiája, *Vajda Péter*. 5) Okleveles toldalék, *Luczenbacher J.* A' *literaturai rész* Lengyelország' tudományos helyzetét terjeszt elő *Stanislaus August* (értsd *August-Szaniszló*) idejében, 's critical szemléljét a' csillagászati literatura felett tartja. — 2. *Propylaenmok a magyar philosophiához*. *Irta Szontagh Gusztáv*, m. t. t. l. tagja. n8r. 291 l. (Lásd jelentését a' *Figy.* 35. szám).

Egyveleg.

— Az általunk is (a' 21d. számban) megismertetett „*Vándor szünőrái*” szerzője, egy külön kiadott levelen keservesen panaszkodik munkája' hibákkal rakott nyomtatása ellen. Említjük ezt egy részt, nehogy olvasóink, kik a' könyv' olvastában az érthetlenségekben megütköztek, ezeket a' szerzőnek tulajdonítsák; de másfelül élni kívántunk az alkalommal figyelmeztetni nagyobb nyomtató intézeteinket, mily lényeges kelléke (megkívántatósága) egy jó műhelynek egy, a' nyelv és *literaturában tudományosan jártas javító*, és pedig még olly munkák körül is, melyek netalán a' szerző' részéről javíttatnak ki: nem csak, mivel több szem többet lát; nem csak mivel e' nélkül a' szerző által a' végső javításban kijegyzett hibák is gyakran megmaradnak; hanem mert az oszlopok' feloldása' alkalmával sokszor még újak is ejtnek, sőt a' sajtóban is nem ritkán hullanak ki betűk, melyeket a' magára hagyott szedő v. nyomtató oda szúr aztán be, a' hol éppen rés látszik mutatkozni. Csoda-e, ha aztán némely műhely sokszor ártatlanul is elveszti hitelét: a' hol t. i. szerzőnek és szedőnek ellenügyelője nincs? De nem veszt-e a' literatura is; nem veszt-e nevezetesen a' tudományos munkák' becse az érthetlen helyek, v. nevek 's műszók' hibás nyomtatása által? Azonban, mi, kiknek életünkben számtalan, nyomtatás alá szánt, idegen kézirat fordult meg kezünkben, kénytelenek vagyunk kimondani, hogy pontatlanabb, vigyázatlanabb, gondatlanabb leíró talán nincs, mint a' magyar. Helyesírás, interpunctio, idegen nevek és szavak, idézetek stb effélék apróságok, miért is illyekre ügyelni! 'S valóban — mint ha álomban írnának; 's így különben tartalmas kéziratok is sokszor annyi előleges javítást kívánnak, hogy alig adhatni azokat tartózkodás nélkül által a' szedőnek. Sőt vannak szedők, kik képesek a' szerző' leíró hibáit jóvá tenni — 's csodálkozunk-e, ha azután bizonyos szánó mosollyal tekintenek az — íróra?

FIGYELMEZŐ

AZ EGYETEMES LITERATURA' KÖRÉBEN.

Kiadó szerkesztők

SCHEDEL, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ **BAJZA**.

HARMADIK ÉV

Pesten.

September' 24. 1839.

38. szám.

Tartalom. Hazai literatura. Nyelvtudomány. Nyelvtudományi pályamunkák. Második kötet. (*Fogarasi János*). — Lyrai költészet. Hegedüs Sámuel' poetai próbái. Vége. (*D. Schedel F.*). — Felvilágosítások Tudományfynak (*A' szerk.*). —

HAZAI LITERATURA.

Nyelvtudomány.

2) *Nyelvtudományi pályamunkák. Kiadja a' magyar tudós társaság. Második kötet: 1. A' magyar nyelv' gyökérszavai. Irta d. Engel József 1—122 l. 2. Tiszta magyar gyökök. Irta Nagy János. 125—296 lap. Budán, a' magyar kir. egyetem' betűivel, 1839. n8r. Borítékba fűzve Ára 1 ft 30 kr ep.*

A' m. tudós társaság' egyik fő czélját, u. m. a' magyar nyelv' teljes grammaticájának és szótárának készítését hiven szemei előtt tartván, igen bölcsen azokat méltatja legnagyobb figyelmére, mellyeknek fejtegetésére, felvilágosítására legnagyobb szüksége van, mellyekre nézve t. i. eddigi vizsgálataink még igen hiányosak, 's bizonytalanok. Így mindjárt első pályakérdése volt, „a' ragokról és képzőkről“; a' másik, melly előttünk áll „a' gyökérszavakról“; a' harmadik pedig „a' tulajdon nevekről (helyirási és családnevekről)“, most foglalkodtatja a' pályázókat vagy inkább bírálókat.

A' pályázás' eredménye az elsőre nézve, egyszerűen kimondom, nem felelt meg a' várákosnak. — A' másodikra nézve, mint mindjárt bővebben előadandom, bírálatom ide megyen ki: az első pályázó hamis elveket állí-

tott fel, a' második szorgalmasan együvé gyűjtötte, mit eddig elszórva hallottunk és tudtunk, de újakat ő sem adott, 's eddigi útunkon nem is adhatott.

Az első rangú, 's megjutalmazott pályamunka Engel József orvos doctoré, ösmertes nagy historicusunknak fiáé.

Áll a' munka egy bevezetésből, mellyben a' szerző, elveit fejtegeti, és a' magyar nyelv' gyökérszavait (a' szerző' elvei szerint) előadó táblákból, 340 csapat vagy család szerint elrendelve.

Láthatni, hogy a' bevezetés igaz- vagy nem igazságától függ minden, azért ezt tekintsük végig.

A' bevezetés egy folytában, világos rend nélkül 's meglehetősen zavarral van írva, azért én is csak sorban idézem föl az állítmányokat, a' mint következnek, a' főbb elveket különösen kiemelvén.

„A' lélek meg a' szó egymást kölcsönösen fejtik ki, úgy hogy az oktan állat, 's szint-úgy a' sajnálatos siketnéma is, csak anyaszülte együgyű és baromias indulatosságú nyelvvel van el holtáiglan“ (1. lap).

A' példa mutatja, hogy általában nem áll az állítmány, mert a' siket néma azért, hogy

beszélni nem tud, mivel nem hallja a' hangot, még nem áll egy fokon az állattal.

Az embert esze különbözteti meg az állatoktól, (Szontagh, Propylaeumok a' magyar philosophiához, 21. lap) innen a' siketnémának épen úgy van esze, épen úgy tud gondolkodni, mint a' ki beszél. A' csecsemőről vett példa semmit sem ér, mert ennél még fejtelten vagy fejtelten az ész. Innen az sem áll, a' mit később mond, hogy „gyermek koákolás lett volna azon szó is, melyet a' legelső ember mindjárt teremtetése után ejtett volt, 's tehát a' gyermeki koákolás volna valóságos gyöke-re minden és mindegyik nyelvnek; és így a' magyarnak is“. — A' gyermeki koákolásban „u ü o ö i e a“ hangokat csak szerző képzel. A' gyermeki koákolásban legfőlebb kétféle hangot hallhatni. Ugyanis ha ajkainkat *összetesszük*, azaz nem befogjuk, hanem *összéb húzzuk*, és csak annyi *hézagot* hagyunk, hogy levegő 's vele hang jöhessen ki, lehetetlen más hangot ejtenünk, mint az úgy nevezett homályosokat, tompákat (dumpf), mások szerint zártakat (geschlossen), gömbölyűket (rund) t. i. u, vagy ü, vagy ó vagy ö; ha pedig ajkainkat széthúzzuk, vagy, szétebb terjesztjük, kinyitjuk, lehetlen más hangot ejtenünk, mint az úgy nevezett nyitak (offen), vagy más-képen világosak (hell) közül valamelyiket t. i. á, vagy é, vagy í. Továbbá ha torkunkat és szánk' öblét levegővel tele eresztjük (akár összetéven ajkainkat, akár nem), — midőn nyelvünk, természet szerint, hogy a' tele öblösségnek akadályul ne legyen, a' száj' alsó padlására lapul — lehetetlen más hangot adnunk, mint az úgy nevezett mélyek vagy vastagok közül valamelyiket t. i. ú, vagy ó, vagy á; ha pedig torkunk- és szánk' öblében a' levegőt szűkebbre vesszük, megvéknyítjuk, a' midőn nyelvünk természet szerint az öblösségnek szűkítése végett a' felső szájpadlás felé vonul, hogy a' hang minél szűkebb 's vékonyabb közre szoríttassék, akkor az úgy nevezett vékony vagy magos hangok t. i. ő, ű, é, í, állanak elő. Ezek tehát egészen mechanice történnek, 's a' hangtudományon (Schall-Lehre) alapúlnak. Hiszen különben is tudjuk, hogy az orgona' sípjain kijövő hangoknak vastagsága vagy vékonysága, magának a' sípnek, azaz a' benne levő levegőnek, is vastagsága- és vékonyságától függ. Ezen mechanizmust hazánk' híres fia Kempelen mind írásban, (Me-

chanismus der menschlichen Sprache) mind tetteleg (beszélő gépelyt készítvén), bebizonyította; tehát az nem dynamice történik, mint d. Balogh Pál akarja velünk elhitetni (ugyan csak a' bírálom munka' előbeszédében). A' hangok' mélysége 's magassága ugyan, nem egészen egy azoknak vastag- és vékonyságával, mert amazoknak különbsége a' rezgés kevesebb vagy több számától is függ ugyanazon idő alatt, de ez mára a' hangászathoz vág, 's itt reánk nem tartozik, mert az ő, ű, é, í, ugyanazon lajtörján, vagy ugyanazon személynél, egyed-nél örökön örökké magasabb mint az á, el-lenkezőleg mint szerző hibásan írja. — Ezek szerint a' csecsemők, ajkaikat mozgatván (össz-szébblúzván 's kitátván), ha hangot adnak magokból ki, ez természetszerint *uá* vagy *oá* lesz akkor, ha nyelvök szájoknak alsó padlászán nyugszik; de *üé*, vagy *üí*, vagy *öé*, vagy *öí*, ha nyelvök, szájoknak felső padlása felé hajlik stb. Ezeket hosszasan 's mintegy kézzel foghatólag csak azért hoztam itt elő, mert szerző ezekről nincs tisztában, sőt 4. lapon összezavarja a' magasságot, nyíltsággal, az á-t legmagasabbnak, az ü, ő, ű, ö hangokat pedig mélyeknek tartván; 's helytelenül hibáztatja (szava' járása szerint „botlasztja“) grammaticusainkat arról, hogy helytelenül számíttatnék, az á mély hangúak közé stb. Tehát szerző még a' beszéd' legelső elemeiben sem szerzett magának világos képzetet. A' 7. lapon levő jegyzésekben is igen zavartak a' különféle e-ről jegyzetek. (Nagy János a' második pályázó, a' hangok tulajdonságára nézve is tisztában van magával, így p. o. 148. lapon a' hosszú á-t *vastag* és *világos* hangnak helyesen nevezi.)

„A' magyarban hét mássalhangzó talál-tatik, mely a' hét rövid magánhangzónak pontban megfelel; avval minden többi mássalhangzók felett rokon. Névszerint ezek azok: v, sz, l, n, j, h, d. Hogy ezek közül a' v az u-nak, a' j az í-nek felel meg leginkább, nyilván való. — A' többi említett mássalhangzó (a' könnyben „magánhangzó“ áll, de ez világosan leírói vagy sajtó-hiba), melyik magánhangzónak felel meg leginkább, azt ki tudnom eddig sem az idegen, sem a' magyar nyelvből még csak hozzátetve sem lehetett“ (9. 10. lap.).

És íme az egész munkának, ez az egyik fő alapja, mely szerint még egy táblát is mel-

lékelt a' könyvhöz, de a' mellyről maga szerző megvallja, hogy még hozzávetőleg sem tudja bebizonyítani, 's immár ebből ítélhetünk a' ráépítményre.

Fogarasi János.

(Folytatatik).

Lyrái költészet.

2). *Hegedüs Sámuel' poetai próbái. Kolozsvárott, Barra Gábor' tulajdona, stb.*

(Vége).

A' második kötetet, kevés lap' hián, m-e-s é k töltik be. Találékonyaságot—habár reminiscentiáktól nem ment—szerzőnktől megtagadni nem lehet; meséi igen sokszor jól gondoltattak, 's az a' könnyű, szeszélyes módja az előbeszélésnek, csipőssége, melly a' jóakarat' hangjával egyesülve, nem sért hanem gyógyít: szerzőt a' jobb meseírók közé emelné, ha a' formával, a' költészet' mesterségével ismeretes volna; ha gyakran a' drámai előadás' azon legelső szabályát nem feledné, hogy itt nem a' költőt, hanem a' felhozott személyeket kell beszéltetni. II. 28 's k. l. a' csiz befejezvéen ember- és világismeretben gazdag beszédét, így végzi, fogoly madár társaihoz szólva:

Jertek! egyet énekeljünk,
Kinyitja majd bezárt helyünk'
Egykor a' csendes halál.
Kinek ártatlan kebele
Tiszta érzésekkel tele,

Láncz közt is szabadon áll.

Valóban illy resignatio a' legelső philosophusnak is becsületére válnék. — U. o. 217. l. azt mondja egy őszi virág a' madárfogó tőkhöz:

Úgy teszel, mint sok üres fő,
Mellybe ha egy gondolat jő,
A' mit ő másból tanult;
Az hiszi, hogy Kant' példánya,
És a' világ' tudománya

Mind a' fejébe szorult.

Tudós egy őszi virág, nem tagadhatni. 'S illy példa nem ritka. 'S így e' kötet is csak szerény követelésű osztályoknak tetszhetik; miveltek benne kevés gyönyörűséget találhatnak.

A' meglágyult kádi.

Egy görögnek hajdonában
Volt egy kutyája Smyrnában,
De megdöglék a' jámbor.
Mivel a' gazda szerette
Pompásan eltemettette

'S azután lett egy nagy tor.

Az irigye 'kapott rajta,
A' kadinál sok szót hajta
És titkon elárulja.
Az a' görögöt hivatja,
Fenyegeti, pirongatja,
A' vallást mért csúfolja?

'S kiált, hívjátok a' tatárt,
Verjetez ezeret mindjárt
Hátára a' gyaurnak.
A' görög' haja talpra állt,
A' kutyám, mond, e'ként testált,
Meg kell vallnom az úrnak.

A' kádi fejét csóválja,
A' nagy költeményt csudálja,
Szakállát simogatja.
'S mond a' görögnek csúfolva:
E' hazugúl vagyon szólva,
Nem testálhat egy kutya.

A' görög mond: úgy van, kivált.
Az úrnak szép summát testált
'S mindjárt is leszámálalom.
A' kádi szol: szegény kutya!
És zokogva megsiratja,
Most már én is sajnálom.

'S megölelvén a' görögöt,
Nem annyira sirt, mint bögött....
Lefesteni való pár!
Sőt az eb' tiszteletére
Ugatni is kezd végtére
Vau! vau! (mond) be kár.

És meggyógyithatatlan seb,
Hogy több ilyen nagy lelkű eb
Ezen a' földön nem jár!

* * *
Nincs olly szép szó, mint a' pénzhang
'S a' hol szol ez a' szép harang,
Megnyílik minden szív 's zár.

A' sas és veréb.

Egy sasnak a' veréb így szol:
Hogy van, hogy csak kettőt kotol
Egy esztendőn keresztül?
Hiszem én, mond, e' kis testtel
Elé állok egy tuczzettel.

Az igaz — monda ő — kettő
A' mi szárnyam alatt felnő,
Az aztán sas, nem veréb'.
A' kevés szót nem bánod meg.
A' ki mind untalan fecseg,
Az csirikló, nem egyéb.

Berekesztésül „rövid fordítások“ adatnak.
Ezek közt van amaz arab epigramm is, mely-

*

lyel már annyi jeleseink birkoztak meg. Szerzőnké, a' legszabadabb, nem tartozik a' szerencsésbék közé; a' második sor példátlan lassu és döcögős:

Bölcsödnél hajdan szüleid rokoniddal örültek:

Élj ugy, hogy holtodkor sírjon irigyed is érted.

A' felhozott példákból nemileg láthatják olvasóink, mint bánik szerzőnk a' nyelvvel. Ez nem könyvnyelv, 's még kevesbbé poetai nyelv, hanem az élet' alantabb rétegein járó, számos tájszólásokkal, dialecticus eltérésekkel, grammaticai pontatlanságokkal, minden szükség nélkül aljas xenologismusokkal, sőt illetlen kifejezésekkel is éktelenítve. Ha így szól is Erdély: alacsanúl, tanuljan minden a' juhan, bajodan, homlokodan, hasan, földös, ömlett, hibázhatól, lantol (lantol), tudakaza, mutat, púsztá, bóldog, nyér, vér, vét, bé, meglép (meglep), küzsdik stb, írásban ezek nem mennek; valamint nem serege a' hibás formáknak, millyenek a' felhozottak közt is hibázhatól (mert más a' *hibáz*, azaz hibát követ el, és a' *hibázik*, azaz hia, hibája van), tudakaza (tudakozék), küzsdik (küzd), továbbá: megállapod, engedel, gondolol, leszlel, sorst, actrixt, stb: ide való a' mutató név: az, ez, elharapása is:

Most ez a' juh nincs meg, majd A'

— — — bahogy A'

Sok szájon által nagyra nő stb.

'S nyelvünk' méltósága engedi-e hogy a' beszédet illy borzasztólag és aljasan tarkázzuk: suszter, flaszter, pudli, stibli, frizér, bakter, princz, stb? valóban illyeket látva, hamarjában nem tudjuk, milly társaságba jutottunk, kivált ha még kánáliáról, nadrágról, gatyamadzagról olvasunk... Érdeklí ugyan szerző, előszavában, hogy „mindennek azt a' szót kell adni szájába, a' mivel élni szokott; azt tehát a' festés' elevensége hozta magával“. De nem kell felednünk, hogy a' művész nem mindent fest, 's hogy a' *Thüe tais Charisin!* a' meseírónak csak úgy szól mint mindenkinek, ki poetai művet alkot. — Minthogy pedig a' vers a' fülnek is iratik, az olly hiátusos sorok, millyen péld.

Nekie e nyitotta ki —;

a' diphthongusok' felbontása: Ne-úton (mi különben is Newton, Nyútn), La-úra, pa-úsa, la-istrom (lajstrom), ifi-u, stb; a' szorosan összefüggők' két sorba elválasztása, 's így idő' közbevetése: péld. fess | Le, foglalá |

El, a' ki ama' | Fenházban lakik, úgy bánik a | Hízeltedőknek, elveszteni | Való idő stb. nem szabadok. Általában a' verselés, melly mértéket nem követ, tactus, numerus, a' rimtan' finomságai' stúdiumára épen nem emlékeztet, igen egyenetlen; helyenként t. i. gondos, de nagyobb részt nem az. Maga a' költői előadás pedig csak nagyon is sokszor a' legjózanabb prósaig sülyed, péld.

Szép, szép ugyan, hol sok ezer forint egymás' hátán hever, de csak úgy, ha jót csinál. Ezért egy kis bőkezűség és ahhoz mért emberiség nagy úrnak igen jól áll.

Látok itt három szükségét, tegyük hát ezt hozzája: álmot stb.

Hogy engemet bölcs okoknál fogva még élethen hagyj (Regg. hymnus).

Midőn érzékenyül az emberiségnek, a' mivel tartozom, megadom én, akkor egyszersmind az égneleg legszébben áldozom.

A' testnek vagynak érzési, észreveszik az időt: hát a' lélek' sejdítési ne látnák a' jövődöt?

De ezt csak úgy kell érteni; hogy ki stb.

Két ok van pedig reája: egyik az, hogy stb; másik az, hogy stb stb.

'S ezek versek, 's a' mi több, poesis akar lenni: Tanuljuk rajta, mikép nem kell verselni, költészni.

A' példabeszédeket egy értekezés előzi meg a' *Nyelvphysiognomiáról* (I. 125—150. l.) mellyben vitatja szerző, mi egyébiránt közönségesen el van ismerve, hogy a' nyelv' természetéből, annak 's a' nemzetnek eredetiségére is lehet következtetni, 's ezt, leginkább a' mi nyelvünkre nézve, történeti adatokkal is támogatja. Van itt némi éles észrevétel is a' sok merész, hypotheticum és paradoxum közt. Ismét egy etymológ, kinek hunnus = honnos, Cham = tanyás; az avarus ismi egyéb mint avar honnos, azaz a' honosok' maradéki „mert avar a' mi nyelvünkön teszi azt a' füvet, melly se le nem kaszáltatott se le nem legeltetett, hanem a' lábán érte az őszt, és így maradék fű“ stb; a' magyar innen van: egy hatalmasabb nemzetségg mint maga ura... Magaur nevezetett, vagy „magor, a' régi magyar nyelvben annyit tehetett mint magos, mivel ma is Erdélyben egy néhány magányosan álló és magosra emelkedett hegyet Magurának hívnak; későbbben a' g betű lágyabb kifejezés által gy-vé változott“.

's kész a' „magyar“, — csakhogy Magura több van, tót vidékeken is, stb.

Leginkább e' prosai rész ad alkalmat recnek még két észrevételre. Első: írótól méltán követelhetni, hogy azon nyelvnek, mellyen ír, fejlődési állapotját ismerje. Szerzőnk e' tekintetben is mint ha ötven évvel előttünk élne, olly fogalmakra próbálgat szavakat csinálni, melyekre már régebb vannak szabályszerű, az értelmet helyesen visszaadó, általában elfogadott műszavaink. Neki az etymologia szógyökerezés, a' syntaxis nyelvalkotmány, a' traditio hallomás, a' vocalis magárahangzó, az irregulare regulátlan, a' praecise határozólag stb. holott ezeknek elfogadott, helyes kifejezéseik: szónyomozás, szókötés, hagyomány, magánhangzó vagy csupán hangzó, rendhagyó, szabatos stb. Okkal eltérni kinek kinek jogában áll, de járatlanságból másnak igen, írónak nem.

Második az idegen szavak' írását illeti. Mellőzöm azokat, melyeket az író meghonosítottaknak néz, noha sajnálom kell, hogy e' részben is szemsértő tarkaságot kell találnunk, 's midőn filozófiát ír, egyszersmind metaphysicát is (emez talán csak úgy bevett mint az), midőn flegmát, flaszttert (miért nem, az egész mivelt magyar világgal, kövezet?), miért gratiát? sőt miért scharlatán, mi sem egészen francia, sem egészen magyar, sem egészen német, hanem mindenikből valami: francziából a' szó' hangja, németből az *sch*, magyarból az *á* — már ez csakugyan sokoldalúság! — egészen így a' *kavallér* is három, mit a' magyar gavallérnak mond, három apú; mellőzöm, a' fülmarczongló, a' szobából is kiűző *gÁlÁnt*-ot, *fÁbrikát*, *kÁnÁliát*, *katÉd-rát*, *tÁlentomot*, a' semmi nyelvű *kontralériát* stb. — hanem értem az idegen nevek és műszavak' hibás írását; mint *theorea*, *theorethicus*, *systhema*, *hyeroglyph* (2 hiba), *geneologia*, *phyrenologia* stb, mint: Schmidt (Smith Ádámot érti), Schakespear, Robertsohn, stb, miket — hogy szelíden fejezzem ki magamat — legalább pirulás nélkül nem is láthatni. Ne feledjünk, hogy ha magyar szavak' írásában térünk el a' köz divattól, annak külön czimek alatt lelhetni még mentséget, ha helyeslést nem is; de mit kell mondani ahhoz, ha azt a' pár idegen szót, mellyel néha talán még egy kis tudományt is akarunk fitogtatni, hibátlanul papírosra leírni sem tudjuk. Sokszor aztán — jól

tudom — a' szedő vádoltatik; de kéziratok' dolgában nekem bő tapasztalásaim vannak... Vigyázzunk tehát, urak! 's ne adjunk alkalmat reá, hogy ellenségeink még egyszer ki is írják, mit már hallottam idegenek által, midőn könyvboltban magyar könyvbe, 's ebben illy gyönyörű gondvirágokra bukkantak, *szánakozó mosolylyal* mondatni: a' magyar írók még azt sem tudják, mit náluunk az iskolás gyermekek — a' chirurgiát mint kelljen írni. T. i. az y-nal volt!

D. Schedel F.

Felvilágosítások Tudományfynak. *)

Az Athenaeum' másod félévi 9. számában Művészfi megtámadja azon hyper- 's poshadt tudósokat, kik a' költői munkák' jutalmazását rosszalják; 's nyomban feláll az Orosz-század' 70. számában egy Tudományfy, nem is, mint várható volt. Művészfi 's annak állítása, hanem leginkább az academia 's Athenaeum' szerkesztői ellen 's magának olly kicsapongásokat enged, melyek tudós ferfiúhoz ugyan nem illének, de reánk nézve tanulságosak; mert lelke' belsejébe hagynak pilantanunk 's azoknak lappangó titkait a' közönség elébe terjesztenünk. Tudományfynak azt kell vala vitatni 's megmutatnia, hogy a' mit Művészfi hyper- 's poshadt tudósoknak véleményül tulajdonít, az nem azoké, hanem nyomos okoknál fogva a' valódi, alapos tudósok' véleménye 's ő e' helyett mint szeget a' zsákból körmeit az Athenaeum' szerkesztőire nyújtja ki, elmeséli, hogy azok sok pénzt csikarnak el az academiától, páholyban nyújtóznak 's övék a' világ! Itt méltán felkiálthatnánk: úr isten, mi nyomorúnak kell ezen embernek lennie, ha még minket is kéjelmeinkért irigyel! De mi most előre csak azt akarjuk ezen Tudományfyról elmondani, hogy ezen kis értekezése hamis adatokból, fonák állításokból olly cifra n van szerkesztve, hogy az a' szemleirónak 's principálisának is becsületére válhatnék.

'S csak ezen hamis tan' kimutatása az, miért felszólalunk, különben ember, olly avatatlan mint ő, a' valóság- 's igazságszeretettől annyira elrugaszkodott, miattunk váltig beszélherne: nem tartanók méltónak, hogy fölöle nyilván szót tegyünk; de meg akarjuk menteni a' könnyen hívőket balvéleményektől, 's megszegyeníteni a' kárörvendők' hadát, kik mohón kapnak minden balhíreken, ha azok elég szemtelenséggel vannak kikürtölve.

Tudományfy — hihetőleg hogy tudósabbnak tessék 's nagyobb tekintete legyen — deákul idéz ellenünk a' m.ac. Alaprajza- 's Rendszabásaiból. Ez magában kiesinség; de képtelenségnek elég nagy, ha meggondoljuk, hogy e' munkák' eredetie magyar 's hogy e' szerint semmi józan ok nem lehet azokat magyar olvasók' számára deákul idézni. De nézzünk ujjaira ezen deákul idéző úrnak, minő szép dolgot rajzol a' közönség' elébe.

*) L. Orosz' Századának ez évi 70. számát.

Legelőször is Művészit 's az Athenaeumot egynek veszi. Valljon miért? Hihetőleg csupa ártatlanságból, mert 1) Művészit az Athenaeumban írt, de 2) és pedig jelesen azért, mert különben hogy köthetett volna belé az Athenaeum' szerkesztőibe 's az academiába, melynek ezek is — 's általa igen szemmel tartott — tagjai? Ez a' kis fogás tehát mint látjuk, csupa rendkívüli ártatlanságból eredett. Noha azt vélhetné valaki, hogy Művészit és Tudományfy, két álnév, sokkal gyámtyalanabbul állhatnának egymás' ellenében, tiszta elv' képviselőiként, mint Tudományfy, álnév, elvek' vitatása helyett nagyobbára személyes rágalmakkal az Athenaeum' szerkesztői ellen: de mind ezen mi nem sokat építünk 's csak különössége 's fonák-sága miatt kívántuk megjegyezni.

Továbbá Művészit azon hyper- 's poshadt tudósok ellen kel ki, (a' valódiak úgy mond itt nem értetnek) „Kik kancsal szemmel nézik költői műveknek az academia általi méltatását“. 'S hogy fordítja ezt le az érdemes Tudományfy saját nyelvére? Az Athenaeum, úgy mond, (tehát nem Művészit) alkalmat veszen a' tudósok 's tudományok ellen kikelni 's az olvasót némely köz érdekű 's minden bizonynyal közönség elébe tartozó dolgokról hamisan informálni“.

A' fordítás, mint látjuk, egy kissé merész, sőt vakmerő; mert Művészit nyilván mondja, a' poshadt, hypertudósoknak szól a' lecke, nyilván kijelenti, hogy a' valódiak itt nem értetnek 's nehogy ez pusztá állításnak tessenek, leírja azon tudósokdás' nemet, mellyel rosszal 's mellyet a' többször idézett hypertudósoknak tulajdonít, következő szavakkal: melly (áltudomány) *nem egyéb, mint vanitatum vanitas, tömérdek citatumokkal támogatott, de épen nem bizonyított conjecturák, hypothesisek, paradoxok, mellyben csak azért van az eddig tudottaknál más és ellenkező állítva, hogy eredetinek lássék. Iminnen amonnan összefércszelt, semmi itéleti fontossággal nem bíró, izetlenül compilált értekezések* stb. Tudományfy irt-e ilyen értekezéseket? Ilyen-e a' tudomány? 'S ennek akar-e Tudományfy védelmére szállni? Ha igen, akkor mondja ki nyíltan; de ha nem, tagadhatatlan lévén, hogy Művészit nem kelt ki a' valódi tudósok 's tudományok ellen. Világos, hogy állításait csak Tudományfy méltóztatott hamisan fordítani 's a' közönséget hamisan informálni. 'S így Tudományfy, ki bennünket vádol hamis informatióval, csak saját bűnét fődözi fel a' közönség előtt, saját kezeivel vereti meg magát. De ez sem első sem utolsó eset: Tudományfy igen sok szép értesítéssel ajándékozta meg a' közönséget. Halljuk őt:

„A' franczia academia igen helytelenül idéztetik... a' franczia *intézet* módjára több tudományok' műveltetésére alkotott magyar tud. társaság' ellenében“. Tudományfy úr! ez ismét nem áll; mert a' magyar tudós társaság, igaz, nem hasonlít az Académie française'hez; de az Institut de France-hoz is csak annyiban, a' mennyiben ez az Acad. fr.-ben egy külön széptudományi osztályt is bír; abban viszont elter az Instituttól, hogy neki a' tudományok' *terjesztése* is kötelességebe tétetik, midőn amannak csak azok' *műve-*

lése; 's hogy neki *egyik fő* kötelessége még a' *nyelv' művelése* is, holott e' részben az Institut' tudományos academiái csak annyiban érdekeltettek, a' mennyiben azok az acad. szótár' tudományos-műszó-cikkelyei' átnézésére segédképen befolytak. Neki a' nyelv csak organum, a' m. t. társaságnak egyik kitűzött célja.

Továbbá: Művészit azt mondja: „Im a' francziák *most is* osztanak jutalmakat költészi műve-kért, nálunk pedig“ stb; mi nem jelenthet egyebet, mint: a' francziák is *noha a' tudományos-ság' olly magos fokát foglalják el*, nincsenek lenézéssel a' költői szellem' művei iránt; 's mi kiknek még eddig igazán szólva egyebünk sincs, kik még eddig egyébre eléggé ki sem vagyunk készítve, *mi* akarjuk-e lenézni?

„Kétszeresen helytelenül — folytatja Tudományfy — midőn egy úttal Collet Luiz' jutalma hozatik fel, melly a' franczia hírlapokban tárgyes kidolgozásnál fogva, köz elegületlenséggel fogadtatott“. Minekutána ez nem azt bizonyítja, hogy a' *francziák költői művek' jutalmazását* fogadnak elégületlenséggel, hanem csak azt, hogy a' *franczia hírlapok* (ki e' népet es journalisticájá' szellemét ismeri, nem fogja a' kettőt mindig identificálni) *ezen egyedi esetben* (azaz Collet Luiz' költeménye' jutalmazásával) elégületlenek voltak; 's miután régi és elismert dolog, hogy testületek tévedhetnek v. hibázhatnak, de a' journalistica is: ebből csak az következik, hogy a' jelen esetben az egyik v. másik csakugyan tévedt v. hibázott, de nem, hogy a' francziák nem osztanak többé jutalmakat; vagy hogy az academia szükségképp mindig úgy osztja a' jutalmakat, mikép a' *francziák* vele meg nem lehetnek elégedve!

„Igen is — folytatja tovább is Tudományfy — a' francziák jutalmakat osztanak költészeti műve-kért, *de osztanak egyebekért is*, jelesen tudományos kérdések' megfajtaozásért, osztanak ipart-eme-lő találmányokért, és pedig *hasonlíthatlanul* több és nagyobb jutalmakat, mint szépliteraturai műve-kért“.

Minő léghajózások ezek ismét! Hát a' magyar academia csekély erejéhez képest nem így cselekszik-e? Gondoskodott-e Tudományfy adatok-ról állításainak gyamolítására? De minek az adat! Az illy vadonú állítások' bebizonyítására elég Tudományfynak lenni. Ő hitelt fog nyerni adat nélkül is, minden libafejű, tátott száju bálványimádónál, minden rosz varjunál, ki hal hírekben gyönyörködik 's azokat utána károgja; de józan, gondolkodó 's igazságos emberek előtt bizonyosan nem! De ő tegyen a' mit tetszik. Mi azonban állításaink' bebizonyítása' kötelességétől magunkat fölmenteni nem akarjuk, 's adatokat állítunk a' közönség elébe, hogy azokból maga ítélhessen.

Mondottuk, hogy a' m. academiának egyik kitűzött célja a' nyelv-művelés; mindenki tudja, erre milly nagy befolyással van a' szépliteratura, valamint azt is, hogy kezdők lévén, iroink' nagyobb része leginkább szépliteratúrával foglalkodott, hogy, kivált az academia első éveiben 's azok előtt szorosan tudományos munka igen nagy ritkaság volt, miből igen természetesen kö-

más utasításokra akadhatott, mint a' drámák' alárendelt állapotja, melyről fogalmainak csodálatos chaosában álmodozik.

Az Alaprajz, ugyan is „tudományok és művészségekről“ a' Rendszabások „tudományok és szépművészségekről“ szólnak, és amazokról soha sem kirekesztőleg. Továbbá munkák' kiadásáról szólván, ismét tudományokat és művészségeket említ az Alaprajz; 's amazokról külön soha sem beszél, holott emezekről igen: „mivel pedig a' honi nyelv' csinosítására különös befolyású a' játékszin, a' társaság ezen czélra szükséges részszerint eredeti, részszerint fordított drámák' elegendő számmal lételére is kiterjeszti gondját“. Tudnillik, miután az első Rendszabás így szóla: „A' m. t. t. a' tudományok és szépművészségek' minden nemében a' nemzeti nyelv' kimiveltetésén igyekszik egyedül“ a' szépművészségek' minden nemei közül csupán a' drámát jelelé ki különösen, mondván az 5 Rendszabásban: Gondja leszen, hogy a' nemzeti játékszin... jó darabokban szükségét ne lácson. Nincsenek-e itt a' drámák különösen kiemelve? Nem volna-e kór gondolat még ezektől is úgy okoskodni Tudományfyval, hogy a' dráma minden egyéb munkáknak alá van rendelve? De Tudományfynek mindegy: ő hivatkozik az Alaprajzra, 's tudós haragjában a' szépliteraturai 's különösen a' drámai művek ellen, elvakulva maga ellen idezi annak megölő betűit, 's fellázít minden józan értelmet hamis következtetéseinek megczáfolására. Vagy neki külön drámai osztály kell? Az alapítók 's a' törvényhozó test, mely ez alapítást megerősíté, a' szépliteraturát 's jelesen a' drámát az academia' különös gondjaiba ajánlotta, jól tudván hogy a' nyelvnek csinra ésterjedésre, a' nemzetiségnek meggyökerezésre 's elágazásra van szüksége, hogy a' nemesebb társalkodásnak, lelkesebb közéletnek egyik mulhatlanul szükséges eszköze a' szépliteratura: azért említek azt ismételve, azért alkotának róla rendszabást, mellyel kötelességei közé iktatták az academiának a' drámaügy' pártolását, mit külön egy tudományval sem tevének. 'S e' feladatnak az academia azáltal ügykezek megfelelni, hogy a' drámákra évenként külön jutalmat rendelt, hogy a' fenálló magyar színházak 's színészek' számára színjátékokat fordítottat, 's az ezek' vizsgálatával megbizottaknak, hogy a' színház' állapotját, 's szükségait folyvást szemmel tarthassák, páholyt tart a' pesti színházban; innen lön hogy ezentúl nem általános hanem relativus bees szerint fognak a' drámák bíráltni, 's így a' jutalom évenként okvetetlenül kiadatni.

Im itt a' drámai jutalom' külön osztálya (ha,

Tudományfynek úgy tetszik), az alapítók által megparancsolva, 's az academia által lehetőleg életbe hozva, miből Tudományfynek az a' leczke szól, hogy ha látni akar, nyissa ki szemait. Az alaprajz nem azt tanítja, mit ő, mint láttuk, igen is kézzel fogható vastagságu okoskodásaival következtet, hogy, a' drámák... hanemha a' falusi kisasszonyok' szükségait tartjuk szem előtt, csak igen szerény helyecskét foglalhatnak el az academiában' hanem az ellenkezőt. Jöhet idő, midőn dráma' 's az egyetemes szépliteratura' academián kívüli virágzása a' pártolást szükségtevé tenné; de ez időt nem Tudományfyekre bízták megelőzni, ennek magától kell jőnie, 's bekövetkezését nagy részt azon pártolásnak fogjuk köszönhetni, melyet az Alaprajz parancsol, az academia teljesít, 's Tudományfy rosszalni méltóztatik. De meg kell rónunk e' helytt azon idétlen gúnyt, mellyel a' falusi kisasszonyokat illetőleg szól. Nem tudjuk, mit véthetének ők Tudományfynek; de azt tudjuk, hogy rólok általában így szólni póri illetlenség, ha elhallgatjuk is, hogy ez írótól, tudományos embertől 's hazafitól a' legnagyobb meggondolatlanság is. A' hölgyek mindenütt igen nagy részét teszik az olvasó közönségnek 's ne legyen csak mit olvasniok nemzeti nyelvünkön, 's különösen nálunk, legyenek még kevesebb magyarok mint most, hiába irunk akkor fiaik' számára számtudományt, physicát, stb, azok belőle nem fognak tanulni.

Tudományfy végre azon különös megjegyzést is teszi, hogy nem énlages nézetből történik, ha valaki a' külön drámai jutalmon fenn akad. — Tudományfy hihetőleg félt, hogy valaki még így is fog szólni: „Hogyan Tudományfy úr? Talán ön is szült valamely szerencsétlen orájában egy csodafejű drámát 's az meg talált bukni? nem kapott jutalmat? 's most ön a' drámákra haragszik!“. De ettől, részünkről, ne tartson: mi az illyeken nem kapunk. Ha drámát írt 's az jó, nem vészett el, 's a' dráma-bírákra kik azt elmellőzték, tévedés' vagy roszakarat' gyalázata hárul; ha drámája rossz volt, szomorú dolog: egy jó művel kevesebb van a' magyar literaturában, 's ezen örülni nem lehet: az illy káröröm nem illenék hozzánk, mint ő is hiszi, a' drámák' különös pártolóihoz. Mi ezen fölül Tudományfyt nem ismerjük, nem ohajtjuk ismerni, 's nem tartozunk azon gyalró táborhoz, mely az álnevüeket pusztá véleményi vitákban olly pletykaszerető banyai aggodalommal kémleli. Miattunk Tudományfy a' legmélyebb incognitóban maradhat; csak azokra feleljen meg, mikre, ha józan, igazságos 's következetesnek akar tartatni; felelnie kell.

(Vége következik).

A' szerk.

Több hozzánk intézett kérdésekre van szerencsénk ezennel jelenteni, hogy az Athenaeum 's Figyelmező jelen félévi folyamatjából még szolgálhatunk teljes példányokkal.

Az Athenaeumból hetenként kétszer, úgymint csütörtökön és vasárnap, jelenik meg egy ív; társából, a' Figyelmezőből, minden kedden egy ív, velinen. Ára a' kettőnek helyben kihordással, 5 ft.; postán, nyomtatott boríték alatt 5 ft. 48 kr. ép. Évnegyedenként is válthatni példányt 2 ft. 30 kr. és postán 3 forinton. Kiadó hivatal Pesten, Zöldfa utca, 267. sz.

Nyomatik Budán a' magyar kir. egyetem' betűivel.

FIGYELMEZŐ

AZ EGYETEMES LITERATURA' KÖRÉBEN.

Kiadó szerkesztők

SCHEDER, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ **BAJZA.**

HARMADIK ÉV

Pesten.

October' 1. 1839.

39. szám.

Tartalom. Hazai literatura. Egyházi szónoklat. Gasparich Kilit' egyházi beszédei. Első kötet.—Nyelvtudomány. Nyelvtudományi pályamunkák. Második kötet. Folytatás (*Fogarasi János*). — Felvilágosítások Tudományfynak (*A' szerkesztőség*). —

HAZAI LITERATURA.

Egyházi szónoklat.

Az Út, Igazság és Élet, vagy is a' megváltó szelid lelke szeretetben és igazságban, melyet több beszédekben hallgatóival ismertete Gasparich Kilit Sz. Ferencz rendi szerzetes és hitész.
Pesten, XX és 304 l. (A' borítékon: Egyházi beszédek, első kötet.

A' tárgyak, melyekről ezen, a' pesti közönség előtt méltó tiszteletben álló szónok e' beszédeiben értekezik, igen fenséges tárgyak; a' szellem, mellyben fejtegettetnek, Pál apostol' szelleme, de az alak, mellybe tárgy és szellem öltöztetvék, nem a' legszerencsésebb. Szerzőnk az isten, az emberek 's minmagunk iránti szeretetről értekezik, 's a' hit általi igazulásról 's azon boldogságról, melly ezen igazulásnak gyümölcse; azon anyának boldogságáról, ki életet hordoz méhében, 's életet szoptat gyermekében 's azon anyának boldogtalanságáról, kinek méhterhe terhe lesz az életnek, 's kinek emléke dajkája a' halálnak; azon lelki nagyságról, melly szalmán, 's azon lelki kicsinységről, melly bársonyon születhetik

és születik; az időről, 's az időben ingó emberről; a' Krisztus tanította barátságának természetéről, törvényeiről, 's azon boldogságról, melly ezen törvények' megtartásából származik. E' tárgyak az élethől vannak merítve, az életre hatnak vissza, 's ki hallgatóit javítani, művelni 's isten' országának méltó tagjaivá tenni ohajtja, illyesekről kell szólnia. E' tekintetben szerzőnk méltó dicséretet érdemel, 's ha mit ohajthatnánk, csak az volna, hogy itt ott nagyobb szabotossággal, 's szorosabban meghatározva fejezte legyen ki tárgyait.

Ha e' beszédekből azon szellemre szabad következtetést vonni, melly a' szónokot lelkesíti, nem lehet tisztelettel nem telnünk el iránta. Ő egyaránt távol van azon ábrándozóktól, kik, valamint sokan az újabb német szónokok közül, mysticus köntösben pusztá hitet ajánlanak; valamint azoktól is, kik a' pusztá cselekedetet kívánják, 's hideg erkölcsi tanjaikkal képtelenek felmelegíteni a' szívet; ő a' kettőt, a' hitet t. i. és a' tettet bölcsen egyesítve, józanon halad a' közép utón. Ha ő könyve' czímlapján fel nem jegyzi a' feleke-

zetet, melyhez tartozik, munkáiból csak azt tanulhattuk volna ki, hogy keresztény pap, a' szónak legnemesebb értelmében. Olly általános benne a' szeretet, hogy nemzet, égalj 's felekezeti különbsége nélkül átalölelné az egész emberiséget. A' 11ik lapon álló szép imádság meggyőzendí e' felől azt, ki állításunkon tán kételkednék. Öt, mint hajdan Pál apostolt, egyaránt tanulságosan hallhatná Athén, és Roma, és Pál' temploma: olly tisztán keresztényiek a' tanok, melyeket hirdet, olly általánosak az erények, melyeket magasztal, a' vétkesek melyeket ostoroz, az elöitéletek 's gyengeségek, melyek ellen gyakran tán kellett volna keserűbben kikel, 's a' megrögzött szokások, melyeket gyakran csaknem a' tulságrig szabadon támad meg. 'S ez azon szellem, melly kebeléből minden egyes beszédére áthat.

És még is ezen jól választott, 's a' legtisztább szellemtől kísért tárgyak, nehezen fognak mélyen 's maradólágg hathatni a' közönségre, mivel az alak mellyben feltűnnek, az olvasónak legalább, nem ajánlkozhatik. Lehet, hogy a' hallgató előtt az élő szóvali előadás kipótolja, mit az olvasó keres és nem talál.

Szerzőnek egyik fő hibája, hogy ritkán szól egyenesen a' tárgyhoz, hogy nem diszponál, hogy beszédei nem bevégeztek egészek. Beszédei olly tájhoz hasonlítanak, mellynek egyes részei igézők, a' nélkül, hogy az egész szépnek mondhatnók. Lássuk például az első beszédet. Ebben a' fő gondolat ez: *szeressük istent, miért és hogyan? ez legyen a' vallás (religio)*. Itt a' hallgató természetesen azt fogja várni, hogy a' szónok megmutassa: 1ször miért szeressük az istent; 2szor hogyan szeressük az istent; 's 3szor hogy a' vallás nem egyéb mint az itt fenforgó isten iránti szeretet. E' tárgyról szerzőnk 30 és fél tömött nyomtató lapon értekezik, 's ennek épen felét teszi az exordium. A' gondolatok' menetele ez. Lefesti a' szerző a' Krisztus előtti kort, beszél a' próféták, a' pogányok' belseiről, Plato', Socrates, Solon' fő elveikről, kiknek törekedéseik azért maradtak siker nélkül, mivel nem valának a' szeretetre építve. Erről értekezik hat lapon. Eljött Jézus, 's felállítá a' szeretet' elvét. A' farizeusoktól üldöztetik, szereteteért gyűlöltetik a' szeretetlenség által; a' szeretet némellykor *híggult* Krisztus óta, sőt ma is. Legyen beszédeink' alapja ez: szeressünk. Szeressük az istent, az embereket, min ma-

gunkat. Imádság a' szeretet istenéhez. Ezek ismét öt lapot foglalnak el. „*Alap kell mindenben, nem is bízoghető alap; alap tehát az emberiség' boldogításában 's a' társaságok tartósításában is*“, folytatja szerzőnk, 's a' volt birodalmak' hanyatlását, 's a' maiak' szeretet nélküli magokra hagyatottságát festi le; aztán a' keresztény szeretet' fogamatosságáról szól, 's mind ezekről ismét három lapon. *Végre*, úgy mond, *a' szeretet' első gondja legyen az isten-neli foglalatosság, 's most már azt reményljük, hogy azon okokat fogja következtetni, mellyek isten' szeretetére köteleznek. De e' helyett Aristoteles, Pythagoras, Epictet és Socrates' állításait idézi, mellyek azt vallják, hogy van isten, aztán az ismeretes metaphysicai argumentumokat, az írásnak, bölcseseknek, szenteknek szavait használja szinte annak megmutatására, hogy van isten, 's ezt ismét teljes öt lapon, mert csak a' 20ikon kiált fel: némi emphasissal: „*van Isten*“, mint ha egész argumentatiója az volna, szeressük az isten mert van isten, 's végül Aquinai Tamás' érzelmeit hozván fel, a' 2ik részre megy által: *Hogyan kell tehát istent szeretnünk? Nem félve. 'S itt az istentől rettegetésnek eredetét, 's természetét magyarázza, 's azok ellen kel ki, kik a' gyermekeket isten' nevével ijesztik, 's utmutatást ad, hogyan kell a' gyermekeknek viasz hajlékony szíveikbe a' természet' útján ültetni az isteni szeretet és vallás' magvait; továbbá a' természet' szépségeiről lelkesedve beszél, 's végül azt kérdi: ki az, ki ezeket nem szerethetné?* 'S ezen kérdéssel megy által a' 3ik részre, mert ama' kérdésre közvetlenül következik ezen felelet: *ezen szeretet a' valódi Krisztus hozta vallás. 'S itt ismét nem azt találjuk, hogy a' vallás az isten iránti szeretetben áll, hanem azt, hogy nem volt nemzet, melly vallds nélkül csak egy nap létezhetett volna is; 's ismét teljes négy lapon azt: hogy a' vallást először nem a' zsarnokok gondolák ki; másodszor nem a' félelem, nem az előitélet, nem az elhibázott nevelés szüül, harmadszor, „nem a' törvényhozói csalárdság kezdé“, hanem hogy negyedszer a' vallás' kezdete az emberi természetben alapszik. 'S végre felkiált: szeressük tehát istent, embertársunkat, — 's ezzel vége.**

Kik azt hinnék, — mit recensens nem hisz — hogy a' szoros rend nélkül gondolt tárgyakat értelmesen és szépen lehessen előadni,

azok szerzőnk' nyelvbeli előadásától reménylhetnének talán valamit, mi némileg elfeledtetné velök beszédei' hiányos szerkezetét. Rec. igen óhajtaná, hogy vajha ne hiu remény-nyel kecsegtessék magokat, noha bajjal hiszi, hogy e' tekintetben czélt fognának érhetni, mivel a' stílusnak is meg vannak a' maga gyengeségei. Szerzőnk épen abban látszik nagy mértékben gyengének, mit minden idők 's nemzetek' jelesebb szónokainál, 's kivált Cicero-nál, olly méltán csodálunk, t. t. a' periodusok' szerkezetében. Ő gyakran a' legeltérőbb gondolatokat egy pontba vonja össze, csaknem minden egybefüggés nélkül. Így mindjárt az ajánlat' 3. 4. és 5ik lapján egy 58 sorból álló periodust lelni, melynek megtanulását büntetésnek lehetne tekinteni. Illyen az előszó' 42 soru periodusa, 's az, melly az első beszéd' 4ik lapját tölti be. Illyenek nagy számmal találhatunk mindenütt, 's az értelmességet, a' stílusnak egyik fő erényét, kimondhatatlanul akadályozzák. 'S hogyan férhetnek meg a' fensőbb egyházi stílusnak akár szabatoságával, akár ékességével, akár egyszerűségével vagy bár milly néven nevezendő erényével, az illykifejezések: munkámat lúdtollal papirosra tesztetem; bogarak 's férgek mozgatta föld; a' föld emberlakta halvány csillag, melly függ a' nélkül, hogy helyéből kibillenne; Isten halld meg dadogásomat; a' hűnöst az erény' szép illata üldözi; karsu ész (gyenge); a' vétkek' legelbocsáthatlanabbika, mi még nyelvészeti tekintetben is hibás; ha egy ideig tetszestholdog is; a' hives télnek közepette met-szön sípoló hideg szélről által keresztül fázva; az okatlan állatok' lihegő párájának gőze; baromjászol-bölcsőben anyjával didereg; a' nagyság' hiú kérégt magokra duzzasztják; sirba lebukó élet; az időnek szökve folyó alapja; a' sérveket az erkölcs' és érdem' színeivel bemázolni; nincs olly erdei szív, olly érzéketlen kebel; a' kezembe szorult lúdtoll terméketlen; a' szívben gyökeredző nyelv szegény; a' sir' tátottszáju vermi; panaszos jajok epedének le a' nyomor' ajkairól; ha a' fősvény tudná azt, mi az ő önje? 's minő felséges örömtől fosztja meg önjét, hány-szor a' fel nem segített nyomoru embertársát vigasztalatlanul elereszti, sőt elkergeti, üzi magától: soha fősvény nem lenne, a' gazság' útján nem kaparna mindent maga felé, mert tudná, hogy míg újjait kincsei' számlálásában koptatja, addig önjét pénz-

ze' okos használata nélkül, sok szép, nemes emelő, üdvös, gyönyörtető 's tápláló, sőt is-tenítő igazságoktól megfosztja stb.

A' szegény grammaticán és szótáron sok helyen érzékeny sebek ejtetnek. Illyenek: istenigond, gondviselés helyett; feledzél isten' titkainak kiszolgáltatójául; ki megküzdhezzék 's legyőzze a' világ' azoni hatalmát, stb. Ide tartoznak a' *nak nek* helytelen kihagyása a' substantivumoknál, mint például: ha látunk embert, ki embertársai' vele közügye iránt hideg, valamint az adjektivumokat képző 2 be-tűivel gyakran elkövetett visszaélés is.

A' mondottakból könnyen kitetszik, mire volnánk bátrak figyelmeztetni az érdemes szer-zőt, ezen beszédeinek kiadásánál, mellyek, mint értjük, már a' sajtóműhely' küszöbén ál-lanak. Ha őszinte tanácsunkat elfogadni szí-ves lesz a' szerző, azt ajánlanók, vegye onnan vissza azokat, 's tegye velök, mit Horátz Ju-lius Florushoz intézett levelében a' jó költe-ményre nézve ajánl:

„Qui legitimum cupiet fecisse poema,
Cum tabulis animum censoris sumet honesti:
Audebit, quaecunque parum splendoris habebunt,
Et sine pondere erunt, et honore indigna ferentur,
Verba movere loco: quamvis invita recedant,
Et versentur adhuc intra penetralia Vestae.

Igyekezék az elrendelésre, a' részek' szoros összefüggésére, 's az egésznek olly szerkeze-tére ügyelni, hogy minden ugyanazon fő tárgy-ból induljon ki. 's ugyan azon fő tárgyra tér-jen vissza. Mert a' hallgató, valamint az ol-vasó, csak ollyasmit foghat fel könnyen 's tart-hat meg elméjében, mi szoros logikai szerke-zeténél fogva mintegy önkényt ajánlkozik lel-kének. Illyenek leginkább Reinhard', Draese-ke' 's Röhr' beszédeik, kik a' szabatoság' te-kintetében, melly a' feleslegestől és kevéstől egyaránt távol van, példányok gyanánt ajánl-tathatnak. Óvakodjék szükségtelen, vagy u-gyan azt mondó 's így egymást ki nem re-kesztő epithetonok' halmozása által, stílusát terjedelmessé 's erőtlenné tenni; a' szavak' csonkítása, vagy erőltetett összekötése által a' jó hangzást sérteni; az egyszerűség' rová-sára olly kifejezésekkel élni, mellyek a' kere-settségg' szembe-tűnő vonásait hordják magokon; igyekezék olly tapintatot szerezni magának, melly képes legyen megítélni, mik állhatnak meg az egyházi fensőbb beszéd' szabályai e-lőtt; a' képes, a' virágos kifejezésekben, mely-

lyeket kedvelni látszik, ügyeljen, hogy képza-
vart ne kövessen el; mindenek előtt pedig
ne resteljen *törölni*, mert, kivált fiatal írónál,
a' törlés az erények' egyik legszebbike.

89.

Nyelvtudomány.

2) *Nyelvtudományi pályamunkák. Kiad-
ja a' magyar tudós társaság. Második
kötet.*

(Folytatás).

Tovább menvén ismét egy másik fő alap-
jára bukkanunk a' munkának.

„Ezen hét mássalhangzóból lesznek a' többi
mássalhangzók részint 1. az eléleptető át-
alakodás; részint 2. kettejének egyszeri vagy
többszöri egyesülése 's összeolvadása által. —
Illyenképen a' *v*-ből válik az átalakodásnál
fogva: 1. az *f*, p. o. csavar = csafar; viczkán-
dozik = ficzkándozik 2. a' *b*; 3. a' *p*“ (11. lap).

A' példák sem többet, sem kevesebbet nem
mutatnak, mint azt, hogy azok *rokonok*, mert
mindnyájan *ajakbetűk*, nem pedig azt, hogy
azok a' *v*-ből származnának.

„Az *l*-ből *r*“ — Egy példánál többet nem
tudott előhozni, u. m. *liba* = *riba*, 's ez is u-
gyancsak különös egy példa; az utolsó, Kresz-
nericsnél, halmemet jelent.

„Az *n*-ből vált az *m*“ — A' példák: *ellen-
ben* = *ellemben*; *külömben* = *külömben*, csak azt
mutatják, hogy az *n* az *ajakbetűk* előtt *köny-
nyebb kimondás végett m*-mé, mint hasonlókép
ajakbetűvé változtattatik, stb.

Lássunk valamit az összeolvadásból is.

„*T+j=tj=tyty=tty=ty. L+j=lj=lyly
=lly=ly. N+j=nj=nyny=nyy=ny. T+sz=
tsz=tztz=ttz=tz*“.

Abból, hogy a' kimondásban szokszor *t+j*
helyett *tyty*, (p. o. látja=látytya), a' *d+j* he-
lyett *gygy*, (p. o. adja=agygya), *t+sz* helyett
tztz (p. o. látszik=láztztzik) stb, mint közelro-
kon hangok hallatnak, micsoda szerencsétlen
következtetés, hogy abból származott volna a'
ty, *gy*, *tz*, stb? hiszen már csak az is meg-
czáfollhatta volna szerzőt, hogy soha, de soha
nem hallja azon összeolvadásokat egyszerűen
így *lútya*, *agya* (e' helyett *adja*), *lázzik*; a'
ty, *gy*, *tz* pedig épen olly egyszerű hangok,
mint a' *t*, *d*, stb.

A' 14. lapon egy jegyzés áll: „Hogy *tz*-t
és *ts*-t kelljen írunk, nem pedig *cz*-t és *cs*-t
arra e' következő szavak eredeti és értel-

mi viszonya tanít 1. *bozót-nád*=*botzonád*; *há-
rom-tíz*=*harmintz*; *bodzafa*=*botzfa*; *kreutzer*
=*krajtzár*, stb. 2. *gumó*=*domó*=*tsomó*; *len-
tes*=*lentse*; *isatis*=*izats*; *aluttsó*=*ótsó*=*otsu*
stb“.

Példákat épen úgy találunk c-re; 1. *cae-
sar*=*czár*; *ciconia*=*czakó*; *zucker*=*czukor*;
cemeterium=*czinterem*; *zettel*=*czédula*; a' ki-
csinyítő *ka*, *ke*=*cza*, *cze* (németül: *chen*); stb
2. ó kicsinyítve *ócsa*=*ócsó*; *kaiser*=*caesar*=
császár; *cerasum*=*cseresznye*; *saltus*=*csalét*;
stb. Ezekre szerző nem ügyelt, vagy nem a-
kart ügyelni.

A' 15. lapon: „A' huzásnak értéke = egy
íhlet, másként = egy rövid magánhangzó, más-
ként = egy eredeti mássalhangzó; mert ezek-
ből lett, ezek lappanganak alatta, 's ezek fej-
lettek is ki belőle“.

Ezek, látjuk, a' főlebbi alapokból követ-
keznének, ha igazak volnának. Egyébiránt is,
a' mi szabály akar lenni, a' nyelvre nagyobb
részben illjék reá, nem némelly kivételekre
só, *savak*, *ló*, *lovak*, *é*, *ét*, *étel*, *eszik*, *evés*,
ejend, *tejend* (a' szerző' írása, másé senkié)
stb. szabályt nem tehetnek. Nyelvünkben az
ellenkezőre sokkal több példa van, hogy t. i.
semmi mássalhangzó nem fejlődik ki belőle; te-
hát amazok többnyire csak eltérések a' sza-
bálytól, 's ezért is hibás a' nyugvó betűkről
álmódózás. Általában mondhatni, hogy a' szer-
zőnek minden példái csak a' kivételi szókból
merítvék; ezért szeretné rendhagyó (szerinte
„törvénytelen“) igéinket is inkább eredetib-
beknek neveztetni, (49. lapon).

A' nyugvó betűkről már érintettem véle-
ményemet egyik munkámban; azonban e' he-
lyet nem lehet föl nem elevenítenem. A' do-
log ebben áll: A' semi — közönségeseb néven
— keleti nyelvek' *írásában* eredetileg nem vol-
tak hangzók, hanem ezek helyett három — a'
hangzókkal igen rokon — mássalhangzókat
használtak (el ne feledjük: az *írásban*), u. m.

a helyett *א* (aleph)

o és *u* helyett *ו* (vau)

e és *i* helyett *י* (jod),

sőt tudjuk, hogy a' diák 's magyar *írásban* is
v-t használtak *u*, és *i*-t *j* helyett. Később
tökeletesedvén az írás' módja, a' keletiekben
saját jeleket u. m. pontokat alkalmaztak
hangzók helyett, hanem a' mondott mással-
hangzókat is meghagyták néha a' régi helyén,
de szükség többé reá nem lévén, el is hagy-

ták azt, így tehát igen sok szó kétképen is találtatik írva, p. o. קֹטֵל (kotel) vagy v nélkül קֹטֵל (kotel), de az olvasáskor amabban sem mondják ki a' v-t, 's ezért hívják ezen esetben nyugvó v-nek. És így láthatni ebből, hogy a' keleti nyelvekben ez csak *írásmód*, a' kimondásra az előbeszédre semmi befolyása, akár ott van, akár nincs; előbb kénytelenségből hangzó helyett állott, 's mikor a' hangzókat feltalálták, kényelmességből ott is hagyták, épen úgy mint mi a' c mellett hagytuk a' z-t, (cz) 's az ő mellett az e-t (eö), mikor már nem eo-, vagy ew-t írtunk is, hanem ő-t kezdénk használni, tehát ezen példákban épen így mondhatnók, hogy a' c mellett vagy c-ben nyugszik a' z, 's ő-ben az e. Azonban nyelvtudósaink 's különösen — csak kimondom — Beregszászi és Révai zavarba hozták a' dolgot, 's a' mit a' keleti nyelvtudósok egyesegyedül csak az *írásról*, *leírásról* mondtak 's mondanak, a' miéink magára az élő beszédre, nevezetesen a' magyar nyelvre is, t. i. mint előbeszédre reá fogták. 'S ím itt az iszonyú tévedés! Hogy a' keleti nyelvekben szóról szóra úgy áll a' dolog, mint előadtam; ha valaki nekem nem hiszen, útasítom egyikhez a' legjelesebb 's hitelesebb tudósok közül u. m. Geseniushez (Lehrgebäude der hebräischen Sprache, 7. §. 11. §. 4. stb). Alig volna kedvem szavamat fölemelni, mert nem csak reménylem, hanem ohajtom is, hogy az utókor, alaposb vizsgálódásaival feledésbe temessen mindnyájunkat, hanem tapasztalom, hogy némelly észrevételeimnek már is sikere van, nevezetesen a' „Régi magyar nyelvemlékek“ben, nyilván elfogadtattott a' hosszú hangzókra figyelmeztetésem Révai' nyugvó betűinek ellenében. — A' nyugvó betűkre közelebb térvén vissza: Beregszászi és Révai még csak néhány leginkább ó, ő, ú, ű-be kimenő szókra szoríták a' nyugvó betűket, leginkább a' v-t; szerző pedig — 's tagadhatatlan hogy következetesben mint amazok, valamennyi magánhangzóban mássalhangzót vél 's képzel lappangani, de ezt sem tagadhatni, hogy néha ugyan csak meg kelle képzelődését erőltetnie, hogy az ohajtott betűket kizsarolhassa, 's így alkotja szerző a' legönkényesb és alaptalanabb törvényeket; p. o. minthogy a' nyugvó betűsök' tanja szerint, ha a' hosszú hangzóból a' nyugvó mássalhangzó (= ihlet) kibuvik, ekkor a' hangzó-

nak természet szerint el kelle ihletét (accentjét) vesztetnie (p. o. *ló*, *lovak*), úgy de ez legtöbbször esetben nem csak nem történik, hanem egészen ellenkezőt tapasztalunk: tehát ezekre költötte szerzőnk a' legönkényesb szabályokat. Lássuk: „Bőből lenne bővebb, úgyde így mondjuk 's írjuk: *bővebb*, tehát új hathatósági ihlettel ismét megnyujtatik“. (16. lap).

De mi oknál fogva? mi ezen törvénynek az alapja? hol veszi magát az új hathatósági ihlet?

„Minthogy a' húzás alatt két ihlet lappangott, melynek csak egyike mozdult meg, p. o. *é=íj=íjj*, de még ezen alak is új hathatósági ihletet nyerhet, *íjj*“. (17. lap).

„Lehetnek egy húzás alatt, és ki is fejlődhetnek abból, nem csak az eredeti egyszerű mássalhangzók egyenként vagy többenként; hanem az azokból az előléptető átalakítás által kifejlődöttek, sőt az összetettek is; lehet továbbá egy húzásos magánhangzó mellett még egy vagy több mássalhangzó is, melynek igazi értéke csak egy vagy több *ihlet*, *húzás* p. o. *ké=kí=kéj=kíj=kény=kíny=(kín=?)=kedv*. (18. lapon).

A' mondott szabályok szerint, a' példából ezek is kiséthetők = *kém=kéme=kémény=kemény=kemencze*, stb.

„Úgy tudom, hogy nyelvészeink eddigelé csak a' hosszú magánhangzón végződő szókat hitték nyugvó betűsöknek; de vannak nyugvó betűs szavaink is, melyek nem (nyugvó) magánhangzón végződnek; p. o. *tér*, *szál*, *szár*. — Az ilyen nyugvóbetűs szóban nem tétetik mindig a' húzás alatt lappangott betű a' maga magánhangzójának tözsomszédságába, hanem a' végső mássalhangzó megé p. o. *tér=tere=terv=terj*, *szárfa=szarufa*“. (18, 19. lap.).

E' szerint nincs szóképzés és szóragozás, hanem a' származott szót bátran kibúthatjuk a' gyökérből, mert azok úgy lappanganak ebben, mint Ádám atyánkban lappangott az egész volt, élő, és jövő emberiség.

„A' megmozdult nyugvó betűt egy általában nem kell mindig a' hozzá tartozó magánhangzó megett keresni, mert az gyakran ez eleibe is kerül, p. o. *ó*-ból nem csak *oj* lesz, hanem jó is, melyből ered *jobb* és a' hathatósági ihlettel *jó* (mellynek értelme az *ónak* értelmével annyiban rokon, a' mennyiben némelly dolog ovultában javul, mint a' bor, a' dohány stb)“. (19. lap).

Lehetetlen nem mosolyogni, hiszen sokkal több dolog jó ujságában. Különben pedig a' nyugvó betűsők' theoriája szerint még könnyebben származható *ó*-ból *új*, u. m. *ó*==*ú*==*uj*=(*új* hathatósági ihlettel) *új*. Tehát *ó*, *új*, *jó*, mind egy eredetűek, következőleg rokon jelentésűek. Nem kételkedem, hogy szerző ezeket is összetudja egyeztetni, fogjuk-e elhinni neki, az más kérdés.

Eddig még mentünk a' hogy mentünk, mert a' kövér vagy hosszú (= ihletes) magánhangzóból csak előcítáltuk 's nyakon fogtuk a' rövid magánhangzót vagy akármellyik más-salhangzót, ha a' másik' háta megé bútt is, sőt olykor a' kiűzött daemonból megint több daemónokat kergeténk ki. De bezzeg mi lesz belőlünk, ha valamely sovány betűre bukkanunk? mert már csak ebből is ki kell sajtolni valamit, ha mindjárt a' csontja bőre volna is.

„Ha figyelmetesen fülelünk a' kiejtett rövid magánhangzókra, a' végökön tapasztalni fogunk némi utóihletet, mely hol a' h-hoz, hol pedig a' j-hez szít ('s mely a' röviden ejtett hangot akarunk ellen valamennyire megnyújtja) p. o. munka, fa, fi. Ezért mondunk, még pedig korántsem hibásan *fával*, *fából*, *fája*, ezek helyett *fuval*, *faból*, *faja*. Így lett (maga a' szerző szerint) a' *fi*-ből *füng*“ (19, 20. lap).

Már csak maga ezen fölfedezés is sokat ér.

De komolyan szólván: az *i*, *u*, *ü*-ben végződő szók miért nem nyujtatnak meg a' ragozások, p. o. falu, falunak, faluból, eskü, eskünek, esküvel, stb. hiszen a' nyugvó betűsők' theoriája szerint ezekben kellene leginkább a' nyugvó betűknek (*v* és *j*) lappanganiok? — sőt inkább, tudja minden nyelvtanító, hogy még a' hosszú *ú*, *ü*, *ó*, *ö* véghangzók is csak kivétel gyanánt néha (azaz némely, még pedig csak egytagú szókban) veszik fel a' *v* betűt magok után, még pedig ezek sem mindig, p. o. lőé, lőért, nem: lové, lovért, stb. De az ilyesekről, 's általában mindenről, a' mi költött szabályinak ellene van, még pedig leges-leginkább nyelvinknek épen legszabályosabb részéről mindenütt hallgat szerző.

„Szükséges még megjegyezni, hogy a' magyar nyelvben nem csak a' szó' végén, hanem gyakran annak közepén is a' hűzás, ihlet elenyészik, elvész; vagy igazában mondva: a' magánhangzójától elnyeletik, abba belebúvik, elnyugodik“ (21. lap).

Mindjárt gondoltam, hogy a' honnan kibútt, oda megint visszabújtatja szerző, ha többé nem leend reá szüksége.

Fogarasi János.

(Vége következik).

Felvilágosítások Tudományfynak.

(Vége).

Kivánnók tudni, micsoda összeköttetésben állanak Művészfi' állításainak megczáfolásával azon

aljas vádak, melyeket Tudományfy tudós értekezéséhez függelékül csatol? Hogy jönek ide, a' tudományok apológiájához, az általunk szerkesztett zsebszótár' díja, 's a' többi mendemonda? De mindezekre igen könnyű a' felelet, ha Tudományfynak táborozásán végig pillantottunk. Tudományfy a' hyper-tudósoknak szánt csapást fölfogja 's maga még sem akar közéjük számíttatni. T. az Alaprajzból idéz de mind a' mellett T. nem érti az alaprajzot; T. az idézetekből következtetni akar, 's az ész' ez egyszerű működéséhez nem tud: következtetései mind hamisak. Tudományfynak adatai, állításai a' drámaügy ellen, hibásak, fonákok, képtelenek, úgy hogy ő e' tárgyat teljességgel meg nem birta, ezzel fellépni bizonyosan nem is bátorzkodott volna, de mivel Művészfi az Athenaeumban írt, mivel annak szerkesztői mi vagyunk, 's mivel becses személyeinkre Tudományfynak különös gondolja van, lón alkalom nagy dolgokat földözni fel a' közönség előtt, nyilvánosan feladni bennünket henyességért, kéjelminkért a' m. színház' páholyában. Ez volt a' fő dolog 's arra olly meleg szenvedély, olly merész reptű ész, mint Tudományfy, könnyen talál hidat.

Által menve a' vádakra, meg akarjuk tartani azon alakot, mellyel T. azokat előadja. Mit mondanánk (az Athenaeum szerkesztősége), kérdi Tudományfy, ha valaki felhozná „hogy Schedel és Vörösmarty, akkoron mindketten philologiai rendes tagok, nagy tiszteletdíjért vállalták el a' zsebszótár' kidolgozását, mi alatt a' többi osztályok ingyen adák műszótáraikat“.

Mindenek előtt a' *mit mondanánk* -ot akarjuk tisztába hozni azon *valakivel*' kit T. ravaszabúl, mint talán fölöle hittük, maga helyett a' sikra kiállít, hogy a' súlyos, bennünket meggyalázó vádakát kimondja. Hallja tehát válaszunkat. Ha ezen *valakinek* igaza volna, 's vádai alaposak, mi akkor hallgatni kényszerülve szégyent, *Tudományfy és valakie* becsületet vallanának a' közönség előtt; ha pedig ezen *valakinek* nem volna igaza, 's vádai alaptalanok, akkor a' közvélemény azon *valakit* méltán hazugnak, vádait alacson rágalomnak bélyegezné 's megróná a' szemtelenségért, mellyel azokat a' világ előtt kitérni nem bír. 'S Tudományfy ez esetben nem volna ment minden felelősegtől; őt könnyelműséggel, meg-gondolatlansággal lehetne vádolni, hogy, ha nem szövetségben is, de minden esetre rokonszenven egy illy lelkiösmeretlenül garázdálkodó *valakivel*, annak rágalmaait a' felhozhatásra méltóknak ítélte. Neki azokat csak azért lehete illő emlitenie, hogy megczáfolja, nem pedig hogy diadalhangon ellenünk fordítsa.

De lássuk most 's ítéljen a' közönség, mennyire volna igaza, ha ki ellenünk azon vádat akarná felállítani, hogy míg mások ingyen adják műszótáraikat, mi a' zsebszótárt igen nagy tiszteletdíjért ('s így csupa alacson pénzleséből) vállalók fel. Itt mindenek előtt tudnia kellene Tudományfy' *valakijének*, ha felszólalni csakugyan akarna, hogy a' Műszótárak, és Zsebszótár két különböző dolog. Műszótárt kiállítani minden osztálynak kötelessége, 's ha az elkészül vagy időn túl elmarad, nem *egy tag'* érdeme, nem *egy tag'* hibája, ha-

nem az *egész osztályé*. 'S így igen felszeg vád volna, ha egyik vagy másik osztály el nem készülne műszótárával, örökké csak egyes tagokat, örökké csak egyet közölünk megróni, 's hallgatni az osztálynak többi tagjairól. De mindezeket az academia ilyen *valakiek*' tanácsa nélkül is rendbe fogja hozni meg nem indulva a'

„Csűrhe gyermek' kámpolásain”.

Mi a' zsebszótárt illeti, az önkénytes vállalat volt. Meghatározták a' T. szerint *igen nagy*, de valóban sem csekély *díj*, felszólíttának a' társaságnak minden tagjai 's utójára is ki maradt a' terhes munka' jármában? Megint csak *mi*, az Athenaeum' henye, pénzleső szerkesztői, hárman 's *Bugát és Antal*, kik a' farszto és hosszadalmas munka' szerkesztését velünk együtt vitték. Pedig jelen valának a' felszólításkor az academia' több érdemes tagjai, kiknek buzgó hazafiságában még T. sem kételkedik. Jelen volt: D. és G., az elhunyt P. hogy egyebeket ne említsünk 's mindezen érdemes férfiak (a' megboldogult Imrét kivéve, ki ajálkozék, ha rá szükség találna lenni) nem hagyák magokat sem a' vállalat' közhasznúsága, sem a' fényes díj által elcsábíttatni, hanem bölcsen számot vetettek óráikkal, 's visszavonulának. 'S még is Tudományfynak eszébe sem jut *valakie* által ezeket is kérdőre vonatni, 's megfeddeni; miért nem venének részt a' munkában? miért nem segíték a' nagy díjt megosztani? de igen is vádoltat minket, kik a' farszto munkát, mert előleges szükségünk hittük, felvállalók 's bevégeztük; 's a' vádat olly színbe állítja elő, mintha mi, míg mások ingyen dolgoznak, csak nagy tiszteletdíjért vállalnók fel a' kötelességben álló munkát. De ezen vádban, azon kívül, hogy (mint látók) általában, nagy méltatlanság fekszik, mit Tudományfynak illett volna gondolora venni, mielőtt azt felhozhatónak ítélte. 'S tudja-e T. mi díj jutott nekünk, kik a' szótári dolgozatok' egész tömegét átneztük, egyengettük, 's a' hol elágazók valának nézeteink, megvitattuk? Leróván a' javítéki díjt, az anyag' első nyers kidolgozása' díját, melly kilencz társ között osztott fel, leróván több rendbeli anyagi költségeket, *mi*, *öt szerkesztő*, személyenként mindeddig nem jutottunk többhöz *száz hatvan pengő forintnál*. 'S mindez eddig csaknem öt évi fáradozásunk' egyedüli díja, ha lelkeinket azon öntudat nem nyugtatná, hogy megbízatásunknak csekély erőnk szerint megfelelni törekedtünk. 'S még is vannak Tudományfyele emberek, kik minden órán előrántanak egy fecse *g valakit*, ki bennünket épen olly szemtelenül, mint hivatlanul szüntelen nógat, mintha mi hevernénk, vagy csak pénz után leskődnénk 's mintha mindezek' eligazítását reá bízták volna, ki, ha dolgozatainkkal kilépünk, ócsárolni, ha késünk, kötelességmulatással vádolni elég alávaló. Illy emberek megtámadnak bennünket, kik academian kívül es belül mindeddig csak egy *évig* sem hevertünk, kik folyvást ha nem fényeseket is, de jeleiket adjuk munkásságunknak, — 's illetlenül hagyják mindazokat, kik, noha szinte társaság' tagjai, munkátlanul-e, vagy nagy munkára készülöleg, évekig hallgatnak, úgy hogy végre azt kell ezen felszeg, kaján hadról hinnünk, hogy tán nem is az a' ba-

jok, a' mit kimondanak, nem az, hogy mi vagy épen nem, vagy csak nagy pénzért dolgozunk, hanem inkább az, hogy nem heverünk, nem hallgatunk, ellenkezőleg azokkal, kiket ők bántatlanul hagyni kegyeskednek. Vagy ha T. olly nagy követeléseket tesz egy ember' erejére, miért nem lép ki, miért nem mutatja meg jeles műveivel, hogyan kellene már egyszer a' literatorkodást elkezdeni? Igazgasson színházat, olvasson egy sereg megbírálandó kéziratot, szerkesztszen folyóiratot, titoknokoskodjék, üljön évekig szótárszerkesztő tanácskozásokban 's azon fölül írjon historiákat, 's isten tudja, mit 's mutassa meg, hogy' kell az embernek lóként megszakadni, csupán azért, hogy minden hiábavaló fecsegőnek, ki őt nógatni elég otrombasággal bír, kívánságait beteljesíthesse.

Ennyiből áll a' híres zsebszótári kereskedés! Ki kellett — mit keblünkbe kívántunk rejteni — ki kellett végre mondanunk, hogy e' temérdek idővesztéssel járt 's huzamosságával kedvet ölő munka, academiai pályánk' felét, 's életünknek talán leghaszonvehetőbb szakaszából csaknem öt évet elragadt; mert hogy az ennyi ülésezés által feldarabolt és fogyasztott idő alig volt elégséges a' hivatalos, és némelly a' kénytelenség által parancsolt foglalatosságok' elvégzésére, említeni is felesleges. Fájdalom, hogy a' roszakarat, gyűlölség és kajánság illy filléres gyónásokra kényszerít bennünket! de maholnap ellenségeink nem csak keresetünket fogják, mint ime most, szennyes irigységgel — ha még volna mit irigyleni — szemünkre lobbantani; hanem konyháink és szobáink' zugaiba is lopózni, hogy szánk' minden falatját, a' pihenés' minden percét felróják emlékezetök' sárga táblájára, hogy azzal a' közönséget megvendéghessék.

'S ennyi munka' gyümölcse lenne — így halljuk őket felkiáltani — e' két (habár „legkisebb nyolezadrétü” de apró betűivel roppant) kötet! 'S olly jeles-e, hogy ennyi fáradságot érdemle? — 'S e' pont az, mellyre szívesen megvalljuk, hogy — bár ezen csak nevére *zseb*-szótár eddig a' leggazdagabb, 's talán, ennyi részvevők által, legjobb is — becsére nézve nem áll arányban a' reá fordított idő- 's fáradsággal. De minden társaságos munka nagy késedelemmel jár. Mit egy szótárszerkesztő pillanat alatt elhatároz, azt többek' vitatása órákig elhuzza; de épen ezen több oldalú megvitatást véltük szükségesnek, midőn alapját kelle vetni egy helyesen magyarázó szótárnak, mit nem teszünk vala, ha haszonlesésből indulánk; mert különben sokkal jövedelmesh lehet a' szép díjon kettőnknek megosztotni; de mi a' m' jóságát tartottuk szem előtt. E' végett szövetkezénk többekkel, mi a' díjak' megosztását vonta maga után.

Második váda Tudományfynak: „A' mondott tagok (azaz háromunk') befolyásának tulajdoníthatná valaki, hogy a' társaság critical folyóiratától elállott”. 'S utóbb „nem mondhatná-e valaki, hogy ugyanazon tagok, kik a' Figyelmezőt szerkesztik, önző czelokból akadályozák a' tud. társaságot egy olly hirlap' kiadásában, melly valamint igazi és minden nap érzett szükség, úgy kellőleg csak a' társaság által eszközölhető, a' melly társaság el- lenmondhatlanul több, mind értelmi, mind pénzbe-

li erőről rendelkezhetik, 's a' részrehajlás' gyanúját is könnyebben háríthatja el magától, mint a' Figyelmező". Itt ismét Tudományfy' *valakiével* találkozunk, de látni fogjuk, hogy minden szava méltatlan 's levegőből kapott gyanúsítás, vagy bal nézet.

Az academia a' *criticai* folyóirástól már *legelső* nagy gyűlésében távozott el. A' tárgy küldöttségben jött először is szőnyegre, mellynek tagjai: gr. Dessewffy József, Döbrentei, Kazinczy, Kisfaludy Sándor, Kölcsény és Tittel keltek már ki a' **CZÉHBELI CRITICA** ellen, 's a' társaság minden habozás nélkül elfogadta azt: „mert — u. m. — *) *jobb ha szorosabb criticát csak külföldön személyek adnak ki, mint egész társaság*“; ez okból tehát kivonatok' adása határozottatott. De a' gyakorlat mutatá, hogy azok részint száraz és terméketlen olvasmányok, részint — mint péld. poetai munkáké — tökéletesen céltalanok, v. okosan véve lehetetlenek is; részint pedig, hogy a' tagok túl menve a' pusztá kivonatok' határain, bírálta. G. Széchenyi István, ki a' criticát magányos kézben szívesen látja, de aggodalommal nézte eleitől fogva a' *czehi criticát*; ki jól tudta hogy a' jó, magányos író' ajkairól is jó: a' rossz pedig academia' kezében veszedelmes, mint azt a' mult századok' bíráló academiái mutatták meg: ő volt fő indítója annak, hogy a' társaság a' szárazság' és szabályszegés közötti ingadozásnak, mellyet rövid időre valóságos critica is követett, de természetesen megkötve az academia' felsőbb ügyelése által: véget vetett az által, hogy folyóiratát eleinte ugyan egészen értekezővé 's bibliographiaivá tenné, utóbb pedig egy literaturai részzsel megtoldaná ugyan, de egyedül a' külföldre szorítkozva.

A' factumok' ezen rövid előadásából átlátandják olvasóink, gyakorlottunk-e mi befolyást a' Tudománytár' phasisaira, *akadályoztuk-e* a' társaságot tetteiben, 's általában lehet-e egy pár tagnak illy elhatározó hatása egy nagy testületben; de azt is, mennyire fonák eszméje az T-nak, hogy „critica kellőleg csak társaság által eszközölhető“ — hiszen az köz tapasztalás szerint mindenütt erkölcsi zsarnokságra vezetett. Végre a' Figyelmezővel akarni összeköttetésbe hozni a' társasági critica' eltörlését, kivált a' mondottak után, képtelenség, ha benne kevesebb malitia volna.

E' pont' végén még azt kérdi Tudományfy: „Nem mondhatná-e valaki, hogy az Ath'. szerkesztősége *káros befolyását* egy illy critica' itelőszék' emelése által örökösíteni akarja?“ Emlékezzék Tudományfy, hogy a' hírnöki Szemle* hasonló vádjára adott *részletes* válasz **) maiglan sincsen megczáfolva.

Mi a' harmadik vádat, a' magyar színházi páholyt illeti, megmondottuk, miért vagyunk ott; de a' figyelmes olvasó tudja, hogy az nem hármunké, hanem a' játékszíni választmány' tizen egy tagjáé. Hogy a' 11 közül, nagyrészt távollét miatt, kevesen járnak be, mi pedig Tudományfy' engedelmé nélkül

is bejárunk, ez nagy száka lehet T. túlbölcs szemében, de nem józan emberekében. De Tudományfynak az sem tetszik, hogy mi szép (legszebb) páholyban ülünk: ő talán a' kakasülőre szeretné vinni az academia' küldötteit, hogy ott szemfényvesztő magasságból nézzenek le az alacson világra. Ez hyper-tudós izlés lehet.

Alig vala méltó illy gyermekes, férfiatlan dadogás, hogy rá megfeleljünk; de ki kelle ebben is mutatnunk, mennyire nem irtóznak némelyek a' leghitványabb mendemondától is, csak hogy az ellenünk fegyverül szolgáljon. Tudományfynak 11 ellen kell vala vádat tenni, 's ő. ugyanazon bűnért, megbocsát nyolcznak, csak hogy háromukat annál inkább sújtson. Milly nyomorú agyarkodás ez!

Mit T. még befolyásról, elnyomásról stb mond, valamint az alább következő, tehetségeinket érdeklő állításokra, nem terjeszkedünk ki: amazokra nem, mert azokat elég itt tagadni; ezekre nem, mert itt a' felelet nem bennünket illet; hanem csak azon zár-igékre nézve, mellyeknek célja bennünket úgy tüntetni fel, mint „a' tudománytalanságot terjesztetni akarókat“ jegyezzük meg, hogy azoknak legtettlesebb czáfolata maga az Athenaeum és Figyelmező' intézetének létezése. E' két folyóirat' két harmada tudományos, és pedig sokkal komolyabb, mint az magányos és önző czéllokkal megfér. Gyakran intézetett hozzánk azon megjegyzés, nem lehetne-e a' szépliteraturai munkáknak az Athenaeumban több helyet engedni? 's hogy e' szoros tudományos character tudósoknak, nem közönségnek való; gyakran a' Figyelmezőre nézve az, hogy legtöbb helyet tudományos munkák' vizsgálata foglal el, inkább szépliteraturai munkák' kivonataival kellene a' „közönséges olvasót“ ki nem „tudós“, megörvendeztetni. Valóban, ha mi a' tudatlanságot akarnók terjesztetni, vagy a' mi még gonosz, a' hamis tudományt, akkor Tudományfyyal kellene szövetségre lépünk, ki rosszul tudja, a' mit tud, nem tudja, a' mit tudnia kellene, 's a' mit tud, nem akarja tudni. Egy illy készületű férfiú képes volna elterjesztetni azon homályt, melly a' tudományt megöli, 's minden józan eszmét, 's nemesb érzeményt csírájában megfojt. De mi őrizkedni fogunk az illy szövetségtől. Mi meg akarjuk adni a' tudományt, mi a' tudományé, a' szépliteraturának, mi a' szépliteraturáé. 'S mint meg vagyunk győződve hogy egyik, mint a' másik, szükséges a' nemzeti kifejlődésre, előmenetelre, úgy nem leszünk soha sem egyiknek, sem másiknak hamis apostolai azért, hogy a' kettő közül valamelyiket elnyomhassuk. Az illy áldatlan foglatatosságot Tudományfynak 's társainak hagyjuk.

Mi pedig Tudományfynak nemtelen gyanúval olly igen terhes *valakét* illeti, azt hisszük, hogy a' mondottak után nem fog kilépni vádaival. 'S Tudományfy, ha olly buzgón szeretendi ezentúl az igazságot, mint most a' rágalmak' terjesztésére hajlandónak látszik, maga meg fogja vallani, hogy velünk 's rólunk így szólani szint' olly oktalanság, mint méltatlanság volt.

A' szerk.

*) L. az Évkönyvek I. 68. l.

**) L. Figy. 1838. 41. sz. Rendkiv. told. 703's köv. szel.

FIGYELMEZŐ

AZ EGYETEMES LITERATURA' KÖRÉBEN.

Kiadó szerkesztők

SCHEDEL, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ **BAJZA.**

HARMADIK ÉV

Pesten.

October' 8. 1839.

40. szám.

Tartalom. Hazai literatura. Nyelv-tudomány. Nyelvtudományi pályamunkák. Második kötet. Vége. (Fogarasi János). — Külföldi literatura. Népköltés. Lengyel népmondák. — Jutalomtétel. — Literaturai mozgalmak. —

HAZAI LITERATURA.

Nyelvtudomány.

2) *Nyelvtudományi pályamunkák. Kiadja a' magyar tudós társaság. Második kötet.*

(Vége).

Helyesen érinti a' 21—24. lapokon, hogy a' magánhangzók is bírnak bizonyos jelentéssel.

A' jegyzés a' 23. lapon, hogy t. i. a' csupa é-vel bíró költeményt csak az idegen hanghoz szokott fül nevezné fülsértő egyhangúságnak, nem áll. Nem ollyrút ugyan, mintha csupa o vagy u volna, de a' változatosság minden szépségben megkívántatik. Micsoda festés volna, mellynek árnyékos és világos oldala nincsen? Azért hogy valakinek szép orra van, szép maradna-e ha az egész képe csupa orrból állana? vagy azért hogy szép sima 's piros arcza van, szép maradna-e ha az egész képe orr, száj, fül nélkül csupa sima és piros volna stb. — Az eredetiség szép, de csak úgy ha helyt áll.

Helyesen mondja, hogy a' vékony magánhangzók közelséget, a' vastagok távolságot jelentenek. — Metaphysicámból látszik véte-ttnek.

Az is helyes a' 30. lapon, hogy a' gyökér-
szók több tagúak is lehetnek.

A' 28. 's 29. lapon elmond és czáfolni ü-
gyekszik röviden két véleményt a' nyelv'
eredetéről.

„Van ki azt hiszi, hogy az eredeti nyelv-
nek alkotja a' gondolkozó ész' örökös törvé-
nyeiből megmagyarázható. Abban ugyan én is
megegyezem — mond szerző — ; de a' mellett
tudom, hogy ezen törvények koránt sem any-
nyira ösmeretesek, hogy minden esetben elég-
ségesek lennének; továbbá minden nemzet más
meg másképen gondolkodik, mivel a' gondol-
kozás a' képzeteket kifejező szókhoz nagyon
kötve“.

E' szerint azon egy nemzet egészen egy-
formán gondolkodnék. Multum probat, ergo
nihil probat.

„Van ki azt hiszi, hogy őseink tanácsko-
zás után előbb minden betűnek értelmét meg-
határozták, 's azután alkottak a' betűknek
czélszerinti összeköttetése által meghatározott
értelmű szókat“.

Szerző gyermek eszü és ösmeretü őseink-
ről ezt sokalja. Én pedig azt mondom, hogy
ennél képtelenebb állítás sem lehet, pedig nem
tagadhatni, hogy nyelvvizsgálóink' nagyobb
része illy véleményben van, mert mit értenek

mást a' conventio alatt? — Ha tanácskoztak és tanácskozhattak eleink, mi szükség volt aztán a' betűk' értelmét meghatározni? és ha szükség volt ezt meghatározni, azaz még nem tudtak beszélni, hát hogyan tanácskozhattak?

Következik szerző' véleménye.

„Ős eleink' természeti együgyűségökben valamely belső ösztönt követvén, a' hasonló benyomást vagy képzetet ugyanazon (vagy legálább hasonló) mássalhangzóval fejezték ki“.

Ez igen furcsa. Mert hát az *első benyomást* hogyan fejezték ki? erről van itt a' szó, hisz ha már az első benyomást ki tudták fejezni, azután természetes, hogy a' többin csak könnyebben segítettek.

Erre ugyan némileg felelni látszik a' következő 30. lapon, midőn, leginkább Herder után, azt állítja:

„A' természeti hangokat követvén találák fel ős eleink a' gyökérszavakat“.

Úgy de mi emberek az ismereteknek két kútfejével birunk u. m. *érzésekkel* és *észszel* (Szontagh: Propylaeumok). 'S ha a' természeti hangokat az érzésekre nézve használhatjuk is, de hogyan teremjük elő azon szókat, melyek az észnek törvényeit azaz a' gondolkodás és ismeret' tiszta formáit és törvényeit (Szontagh) fejezik ki? Ide látszanak ugyan czélozni, vissza menvén a' 27ik lapra, szerzőnek ezen szavai:

„Gondolkozott a' bölcs teremő, hogy a' hallás' érzékének, az embernek adott többi érzésekkel olyan összeköttetése legyen, melly által a' más érzésekre ható tárgyak is, hanggal másoltatván, a' fülben tükrödzhessenek. — A' hallás' idege a' kis együttérzideggel, ez pedig a' középső együttérzideggel, 's ez által a' távoztató ideggel, a' nagy együtt érzideggel, 's így rendre a' test' minden idegeivel közelebb vagy távolabb összeköttetésben vagyon“.

Ki ne űsmerne itt reá a' Szontagh' materialistájára? Az orvosok, természetbuvárok örökké anyaggal foglalkodván, abba könnyen annyira elmerülnek, hogy mást anyagnál nem látnak, 's végre meg nem foghatják, mikép e' világon oly lények és tulajdonok is létezhetnek, mellyeket a' herbariumban 's bonczoló késsel fel nem találhatni. Ezek egyes, titkos követői a' materialismusnak. (Szontagh: Propylaeumok. 88. lap.)

Hogy szerző az imént említett elvét per fas et nefas alkalmazhassa, 's minden lehető

gyökeret hangszóra vonhassan, a' legönkenyesebb szabályokat alkotta. Olvasó gondolhatja, hogy ő erre mindenütt talált egykét példát, mint már fölebb is láttuk egykét nemét ezen törvényeknek. De itt is kérdem: lehet-e egykét példából generalis törvényeket alkotni?

„Ha a' gyökéralak' változásait — így szól szerző 48. lapon — röviden számba vesszük, ezek azok:

- 1, a' gyökér megfordittatik.
- 2, „ betűáttételt szenved.
- 3, „ elől todatik meg.
- 4, „ hátul todatik meg.
- 5, „ elől kopik.
- 6, „ hátul kopik.
- 7, „ közből kopik.
- 8, „ betűi rokon betűkkel cseréltetnek fel.
- 9, „ betűi huzással cseréltetnek fel.
- 10, „ húzása magánhangzová válik.
- 11, „ húzása mássalhangzová válik.
- 12, „ húzása elkopik.
- 13, „ húzást nyer. stb. stb“.

Látni való, hogy ezen szabályokhoz már nagyobb részint volt szerencsénk, azért az olvasót többé nem terhelem, hanem lássunk valamit az alkalmazásból:

„sz = ész = szé = szél = lész = vész, stb. (8ik gyökércsapat).

nyáj = any = ün = üsz = gőb (12ik csapat).
zsib = sib = rib = lib = lúd (20ik csapat).
tsó = szó = szá = szav = szaj = zaj = zan = zen = zene = zsém (25ik csapat).

rüp = por = pár = sár (269ik csapat). stb. stb“.

Szerző ezeket 's ezer ezekhez hasonlókat munkájában maga sem látszik hinni.

„Az igazi gyökéralakokat meghatározni felette bajos (másutt, 48. lapon mondja: „sőt lehetetlen“), mikor a' származékában egy vagy más alkotó betűje, könnyebb kimondás, kedvesebb hangzás, vagy más ok miatt elvesz, kikopik; p. o. *gör* gyökérből leszen *görts* 's ebből *göts*, mellynek igazi gyökere nem *gö*, hanem *gör* (Miért?). Ha immár egy ilyen származék a' szokás által még valamely más változást szenved, p. o. ha megfordittatik, mint *göts* = *tsög*, (Honnan bizonyittatik be?) úgy az igazi gyökér' felfedezése még bajosabb. A' ki

a' magyar nyelv' csinjával nem ugyan ismeretes, 's nem tudja mi úton módon lett *tsög* görből, az kacagná azon állítást, hogy *tsög* görből származik. De a' magyar a' *tsög* g-jét *d*-nek is változtatja, úgy hogy *csög* = *csöd*, ennek ö-jét ü-vé, úgy hogy *csöd* = *csüd*; hogyan tudja meg immár az ember, hogy *csüd* szónak eredeti gyökéralakja: *gör*? Az bizony nem könnyű dolog; és sok tudást (azaz ráfogást) meg gondolkozást (azaz képzelgetést) kíván. (46. l.)

A' ki ezeket és a' többi nagyobb részint, helyeseknek alaposoknak hiszi 's találja, annak jó szerencsét kívánok a' nyelvvizsgálatához, 's erős hitet a' meggyőződéshez, és csak azzal zárom be nem kedvező bírálatomat, hogy a' ki a' *priori*, azaz a' dolog' természetéből okoskodik, annak ugyan egyket példa is nyereség, sőt ha egy példát nem találna is semmi nyelvben, — ha ugyan okoskodása különben megáll — semmi kifogás ellene nem lehet; mert hiszen az emberi nem' származásától fogva ezer meg ezer változásokon mehetett 's ment keresztül minden nyelv; de a' ki valamely pozitív nyelvből a' *posteriori* alkot azon nyelvre szabályokat, ezek a' nyelv nagyobb részére egyszerűen, (nem tíz 's húsz próbákon, tűzön vizen át, meg át-hurczolva) illjenek, ezt úgy hiszem minden ember megengedi. 'S im az első pályamunkának nagyobb része ezen elvbe ütközik.

A' második helyen álló pályamunka Nagy Jánosé, ugyanazé, ki az első pályázaskor is második helyen jutalmaztatott. Öröndetes jelenet mind reá, mind literatúránkra nézve; reá nézve, mert a' közvélemény mind a' két pályázásban igen kedvezőleg áll mellette, sőt magok a' bírálók közt mind a' két esetben meg volt oszolva a' vélekedés, ha nem neki adassék-e az első díj, és csak a' többség' szava (melly három bíráló közt könnyen előke-rekedik) ütötte el attól; a' honi literatúrára nézve, mert igen nagy szorgalmat és nyelvünkbeni folytonos és sikeres buvázkodást tüntet elő, úgy hogy mint bíráló, méltányolnom, 's mint versenytárs, ámbár különböző úton, de mindketten helyes és megpróbálni szükséges úton, azon egy célra törekszünk, tisztelnem őt eléggé nem lehet, jóllehet, úgy látszik, hozzám teljességgel nem akar szítni, mert helyenként minden véleményeket felhoz, ha nem helyesli is, csak az enyéimet nem érinti sehol; pedig, úgy gondolom lett volna alkalma,

mert száz meg száz szókat, p. o. ország (=úr-ság=úrság), ember (=enber=énber), nek (=nök vagy nok=önki=subjectum), isten (=iszt-én vagy esztén=munkásság énje), hold (=holt [világ]), tengere (=temgere=tömger); stb. származtattam másképen mint mások, a' mellyekből némelyleket p. o. tömger, szerző is elfogad.

Előttem fekvő munkájában egyébiránt biztos lábakon halad, mert a posteriori, azaz a' tapasztalás- vagy meglevő nyelvből indulva, úgymint a' hasonértelmű származékokat egybevetve, 's a' magyar szókat rokon nyelvekhez hasonlítva, részint maga, részint mások által a' hasonló úton történt fölfedezéseket nagy szorgalommal gyűjté össze, mellynek eredménye az idézett munka, mellyet én sokképen használható kincsnek tartok literatúránkban; mert hogy talán némelylekben mások nem fognak vele egyet érteni, p. o. hogy csak az egytagú szókat látszik gyököknek tartani, 's innen annyit lefoszt a' szókból, a' mennyit csak lehet (*bür-ü*, *ir-igy*, *csúny-a*, *did-er-eg*), vagy hogy némelly származtatásai nem mindent elégíthetnek ki (*ded* annyi mint csecsemő; a' *dér-ből*, melly reggel szokott lenni *der-ü*, *der-ül*, így *mal* szónak tiszta magyar eredetéről, ebben *malom*, kételkedik, mert, úgy mond, nálunk *molere*: *örteni* nem *malni*; pedig nálunk is *mállik*=*mállik* épen öröklődik értelemben használtatik stb), vagy hogy némelly gyökök hiányzanak benne (*te* névmás, *kulcs*, talán mert idegen szónak tartja, stb), mint igen csekély észrevételek, még ha állanának is, igen keveset vagy semmit sem vonnák le a' jeles munka' becséből.

Említésre méltók 's érdekesekek a' pályamunkák előtti előszóban a' bírálók' tudósításai. D. Balogh Pál általánosságokban nagyon magasztalja és jutalomra ajánlja az Engel' munkáját, Kölcsény kételkedve, Vörösmarty kevéssé dicséri. Ellenben Vörösmarty maga jutalomra a' Nagy Jánosét tartá méltónak, 's én nem tagadhatom, hogy én is Vörösmartyval vagyok egy értelemben. Vörösmarty' szavai: „a' mi különösen dicséretére válik (Nagy Jánosnak) hogy elvei a' már kész 's fennálló nyelvből vannak szorgalmas buvázkodással elvonva 's nem előleges okoskodással, mint nálunk divatos kezd lenni, a' pusztá természetből kiszarolva“. Ezen végső szavai úgy látszik egy részből régebben megjelent munkám (A' magyar

nyelv' metaphysicája) ellen intézvék, más részről talán az Engel' munkája ellen is, de én ezen utolsóban semmi előlegességet nem látok, hanem, mint az olvasóval közlém, csupa önkényességet, mellyet részemről még csak hypothesisnek sem tarthatok.

Fogarasi János.

KÜLFÖLDI LITERATURA.

Lengyel népköltés.

Polnische Volkssagen und Maerchen. Aus dem Polnischen des K. K. Meyeicki von F. H. Lewestam. Berlin, Schlesinger, 1839. 8r. 157. lap.

Grimm Jakab' érdemes példájára már most mindenütt gyűjtik a' régi népmondákat, kiragadják a' feledékenységből 's kisebb nagyobb tudományos összefüggésbe hozzák. Az illy gyűjtemények' legkitünőbbjei közé tartozik a' fönnebbi. Ez, noha nem terjedelmes, még is rendkívül tartalmas legszebb és legnevezetesebb mondaanyagokban, mellyek közül némelyek már ismeretesebbek ugyan, 's a' lengyeleken kívül más népekkel is közösek, de a' nagyobb rész tökéletesen eredeti.

Ki az ó-pogány néphitet nyomozza, több kíváncz tárgyra fog itt akadni. Névszerint a' természeti erők' személyesítése és lélekvándorlás' tanja (például farkasokká 's madarakká, különösen pedig galambokká és varjakká változtatás) igen világosan szolgál alapul a' lengyel mondáknak, 's az állatok' és növények' jelentésével számos mythologiai képzelet látszik kapcsolatban lenni. Babonáság, boszorkányság és varázslat szinte minden alakban előfordul e' mondákban.

'S melly költészileg vannak egyszersmind ezen mondák nagyobb részint öltöztetve, látni fogjuk néhány próbából. A' következő, szerb eredetű, monda egyik a' legszebbek közül és bizonyosan mythologiai származásu. Troján királyról szól az, és *Thaus'* személyesítése: „Add hamar lovamat! Hozzad gyorsan ide! Már rég eltűnt a' nap. A' csillagok már világítanak, a' hold felnyilik, és a' réteken már harmat ragyog. Nem fű többé déli szél, 's ha fű is, már nem éget többé, hanem csak hűvösít. Gyorsan lóra tehát! Mert minden késedelem elveszett idő nekem. Dobogó kebellem vár régóta reám a' fekete szemű szűz. Vihar' röpével, sas' szárnyalásával rohanok oda gyors lábu lovon; mert az éj olly rövid, a' nap pedig olly hosszú! és én csak éjjel élhetek.

Így szólt Troján, a' vitéz szerbek' királya, ki nem tűrheté el a' nap' sugárit; ő a' ragyogó nappal' világát soha nem látá. Mert csak egyetlen sugár süssön fejére, esőfelhő gyanánt szétfoly az, és holtteste harmattá változik.

Az engedelmes fegyvernök kihozza az ólból a' lovat. Troján föl ugrik lovára és indul, a' hű szolga utána vágat.

Az idő olly szellős és hűvös! Épen nekem való, szól víg érzelmekkel Troján: a' csillagok ragyognak ugyan, és a' hold világít, de a' halvány sugarok nem melegítnek. A' gyöngyöző harmat, fehér mint a' kláris, és ellepé a' zöldelő rétet, és minden csöppben a' csillagok' képét és hold' arcát pillantom meg. Milly hallgatás és milly csönd uralkodik! Semmi sem háborgatja gondolatimat; alig hogy néha komor szavát hallgatja sötét erdejéből a' bagoly.

Oh, uram, felele a' fegyvernök; inkább szeretem én a' napot, 's forró nappalt, ha még úgy melegítnek és tüzelnek is sugári, mint az éj' szomorú árnyékait. Ekkor egészen vak vagyok és fekete minden legkedvesb szín: ibolya, rózsza és az illatos orgonavirág. És éjszaka minden elalszik; madarak, emberek, állatok; csak néha villan föl a' vándor előtt az országút melletti faluból egyegy magányos világocska; csak néha ébreszti föl ugatásával a' ház' hű őrje a' harsogó viszhangot, midőn farkast vagy valami idegent érez. Mikép a' tenger' hullámai, mikép a' lengő kalászerdő, midőn szélről mozgattatik, úgy szokott ingadozni és hajlani minden oldalra a' viszhang. Madár sem szakasztja félbe az éji csöndet: mert a' tavasz' dalnoka, a' pacsirta, a' nap' sugáritól fölébresztve vidor szárnycsattogással röpül el a' zöldelő virányok fölött, és fényben üdvözli a' fehér nappalt; — de éjjel elalszik, minden más lény gyanánt, hogy megújítsa erejét. És mi, oh uram, mi az éj' árnyékiban, az éj' sötétiben rohanunk tova!

Távolról szép nemesi lak fénylett, minden ablakból világ ragyogott. Ott várta Troján' kedvese barátja' üléseit. Troján mindig súlyosb csapásokat hullatott lova' hátára és nyilsebességgel iramlott előre. Gyorsan haladt el a' hársfahíd fölött, 's a' kövezett udvaron. Most leugrik lováról és a' jól ismert teremekbe rohan.

Sokáig állott a' fegyvernök, kantáron tartva a' lovakat, míg álom nehezült szem-

pilláira. Végre fölugrott és így szóla magában:

— Oh, mint kiáltoznak már a' kakasok! királyomat föl kell költenem. Messze még az út a' palotához, nem sokára szürkülni kezdend a' nappal.

Közelít a' hálószoza' ajtajához, és erősen kopogtatni kezd. — Oh, uram, ébredj föl! ébredj föl, királyom! Nem sokára nappalani fog. Ülünk gyorsan lóra és siessünk viszsza a' kastélyba.

— Ne háboríts álomban! kiált a' szolgának boszúsan Troján. Jobban tudom én, mikor szürkül a' nappal, halálom' jele, a' nap' első sugára mikor tűnik föl. Várj kinn a' lovakkal!

Az engedelmes fegyvernök egy szót sem felelt és sokáig várakozott. Maga elébe tekintvén, ijedve pillantá meg a' hajnal' hasadtát: beszalad tehát gyorsan és még erősebben kopogtat erős kezével a' sötét hálószoza' ajtaján.

— Ébredj, uram! kiált kétségbe esve; hasadni látam a' hajnalt. Ha csak egy pillanatig maradsz még, megölnék a' nap' sugári.

— Csak egy pillanatig várj még, azonnal sietek innen. Csak lovamra ülhessek, kastélyomban leszek, mielőtt a' hajnal fölébredhetne és tiszta nap ragyoghatna.

Az engedelmes fegyvernök sokáig várakozik. Végre eljött Troján, lovára ült és nyílsebességgel tova röpült.

Alig haladott el a' kövezett udvaron és hársfahidon, 's már tiszta világosság jött elébe a' hegyek megől.

— Ez a' nap! kiált ijedten a' fegyvernök.

— Tehát nagyon is közel már halálom' pillanata! felele fojtott boszúval Troján. Leszálok lovamról 's erősen a' nedves földhöz szorítom szegény testemet. Te pedig terítsd reám köpönyegedet és napnyugatkor jőj érttem lovammal. És reszkette leugrék lováról 's gyöngyülten a' nedves földre rogyott: a' hű fegyvernök gondosan rá borítá köpönyegét a' szegény királyra.

Ezután a' kastélyba ügetett a' lovakkal és kopogtatott a' vaskapun.

— Nyisd ki, a' kaput, nyisd ki gyorsan! — kiált remegve ijedségtől. A' lánczhid lecsörrent, a' fegyvernök befutott a' kapun, összehíva mind a' szolgákat. — Hol a' király? Hol Troján? kérdezik mindnyájan: könnyezve mu-

tatott a' lóra. Mezőn fekszik a' király, nedves földön fekszik; testét köpönyeg fűdi és napnyugatkor érte megyek lovával.

Tikkasztó melegség volt, és nem fűtt semmi szél és a' nap tűz gyanánt égetett. Troján remegett köpönyege alatt félelem és forróság miatt, 's esküvék gondolatában, hogy soha többé nem várandja be a' hajnalt, ha most ez egyszer épségben szabadulhat meg.

Pásztorok nyáját örzeni mentek és Trojánra találtak. Oda tekintenek, egy köpönyeg fekszik ott. Fölemelik és embert látnak; akkor gyorsan elhúzák az egész köpönyeget. Troján kiált és mindenre kéri mi kedves előtük: Takarjatok el ismét a' köpönyeggel, ne hagyjatok tűzben megégnem!

Hiában kérte 's kényszeríté őket, — mert tisztán süttött a' nap és a' sugarak egyenesen Troján' arczára esének. Rögön elhallgatott, mert szemei ket csöppé váltak már: fej 's nyak és mell elolvadnak, — nem sokára az egész test mintegy könnyűvé változott, És Troján' holtteste még egy pillanatig harmat gyanánt ragyogott; de a' nap' tikkasztó heve csak hamar ezen csöppeket is fölszárítá.

Napnyugatkor mezőre siet a' hű fegyvernök a' kastély' szolgálival. — Troján nincs ott többé. Csak a' köpönyeget látja ott heverni, kezeit kulcsolja és szörnyen szomorkodik. Nincs sükere könnyüidnek 's szomorkodásodnak; — nem ébresztik ezek föl a' királyt.

Hasonlag személyesítve jelenik meg több mondában a' dögvész (pestis) is, például: „Szabad mezőn egy orosz ült. A' nap tűz gyanánt égete. Látja, hogy távolról valami közelít; még egyszer oda tekint és — látja, hogy aszszony! Egészen fehér öltözetbe volt burkolva, és úgy közelíté hozzá, mint ha gamókon járna. Először megijedt az orosz és szaladni akart; de a' kísértet visszatartá száraz karjaival. — Ismered a' dögvészt? én vagyok az! emelj tehát engem vállaidra és hurezolj keresztül egész Oroszországon, egyetlen egy falut és várost se mellőzz el, mert én mindenütt meg akarok jelenni. Te azonban ne félj semmit, mert a' halottak közepett is egészséges maradsz.

És a' kísértet a' félénk szolgál' nyakát körül fűzé hosszú karjaival. Az orosz már most útnak indult, de csodálkozva tekintet hátra, midőn semmi terhet nem érzett, holott a' kísértet még mindig hátán ült. — Először egy

városkába ért. Öröm uralkodék minden utcán táncz, vígság, és nevetés. Alig állapodott meg a' piacon, 's kendőjét lebegteté a' rémes asszony; mindjárt vége lett táncznak és örömeknek, 's a' vígság elröpült. A' hová csak tekint az orosz, reszketve látja: mindenütt koporsókat visznek, harangok zúgnak, 's telve emberekkel a' sirkert; nincs már hely temetkezni! A' piacon rakásonként hevernek az emberi holttestek meztelenül és temetetlenül! Ezután tovább ment. A' hol falun ment keresztül, üresek és elhagyottak lettek a' házak, és az emberek halavány arczczal 's félelemtől remegve futottak; és az országutakon, erdőkben, szabad mezőn, haldoklók' szívzaggató kiáltozása voltak hallhatók. — Magas hegyen állott a' falu, mellyben azon szegény szolga lakott, kinek hátára akasztá magát a' dögvész, ott voltak felesége, gyermekei és két öreg szülője. Vérzeni kezdte szíve! 's azért elkerülé a' falut, és erős kézzel ragadja meg a' rémes asszonyt, hogy le ne ugorhassék hátáról. És maga elébe tekint 's előtte látja folyni a' Prut' kék vizét, melly mögött mindig nagyobbuló zöld lombozatu hegyek emelkednek, távolabb pedig feketék, 's a' legmagasbakat hó fűdi. Egyenesen neki szalad most a' folyónak, bele ugrik és lemerül, mert a' kísértetes asszonyt is vízbe akarja fojtani, hogy orosz házáját szerencsétlenségtől és dögvész' lehelle-tétől megmenthesse! Ő maga vízbe fúlt; de a' dögvész, melly olly könnyű vala mint a' toll, mellyet nem is érzett vállain, nem merülhete el és elfutott a' hegyi erdőségbe, mert megijedt a' szolga bátorságától. Így megszabadította falvát, és gyermekeit, 's feleségét és szü-lőit, és az egész szép orosz földet, hová nem vivé el a' rosz asszonyt".

Az üveghegyről szóló monda, mellyre a' tetején ragyogó palotában lakó hercegnő' szerencsétlen kérőinek kelle felkapaszkodniok, pokoli kinök' régi fogalmaival látszik összefüggésben lenni. A' hegydöntők és tölgyzaggatók az éjszaki mythologia' titanjaira és óriásira emlékeztetnek.

Egyik legmeglepőbb, és mennyire előtünk tudva van, egészen eredeti monda e' következő: Egy ifjú mindent kívánhat magának a' mit akar. Kedvest és jó barátot kíván. Nem sokára azonban észre veszi, hogy ezek ketten közelítnék egymáshoz, őt feledik, és csupán egymást szeretik. Későn tapasztalja ennél fog-

va, hogy igen sokat kért egyszerre, és hogy kedvessel vagy jó baráttal egyedül kellett volna megelégnie.

Nem kevesebbé szép a' következő keresztény monda: Egy kereskedő életveszélyből szabadittatik meg az ördög által, ki ezért valamit követel, a' mi a' kereskedő' házában találattatik, a' nélkül, hogy ez tudná. A' kereskedő megegyezik, 's csak későn tudja meg, hogy azon ismeretlen jutalom tulajdon fiacskája, ki távolléte alatt születék. A' kereskedő büskomor lesz, a' fiú pedig igen jámbor és papnak áll, 's végre bátran pokolba megy, hogy atyja' kötelezvényét visszahozhassa.

Ismeretesbek a' Tivardovskiról, a' lengyel Faustról szóló számos regék. Több ezek közül valóságos „Suszter-Lipli“. Egy szegény ember kéri Tivardowskit, vonná ki őt csodálatos erejével nyomoruságából. Tivardowski könyörül rajta és következő tanácsot ad: Siess egy távol vidékre, 's keres egy üres kunyhót. Ha azután az éj beköszönt, húzz elő zsebedből kilencz apró pénzt és számítgasd szünet nélkül egytől kilenczig, aztán pedig visszán kilencztől egyig, és számítgasd folyvást egész reggelig. De el ne téveszd a' számítást, különben mindennek vége. Szellemeiktől nem szükség félned, mert szavamat adom, hogy azok semmi rosztat nem fognak veled elkövetni. Ha mindent híven teljesítesz, mit mondek, úgy bizonyosan gazdagabb úr lesz belőled, mint valaha valál. — A' szegény ember követi a' varázsló' tanácsát, megtalálja az üres kunyhót, leül benne és ugyancsak feszült figyelemmel számítgat kilencz garast előre is, hátra is. Már nappallani kezd, midőn az ördög Tivardowski' alakjában megjelenik 's kérdi: nem tévesztette-e el a' számítást? A' szegény nemes ember örömmel nemet monda. Tehát számíts tovább, szólott a' gonosz, mert már közel a' reggel. Mondá és eltűnt. — A' szegény ember tovább akar számítani, de nem tudja, hol állapodott meg. 'S már most vége volt az egész szép gazdaságnak! — Még gonoszabbul szokta Tivardowski bosszantani feleségét, ki fazekakat árult, azáltal, hogy mint fő rangu úr gyorsan elkocsizott mellette ismeretlenül, fazekait összezuzá, és kacagá bosszus kifakadásait. Életének vége nevezetes. „Végre csakugyan megúná az ördög mind azon szolgálatokat, miket majd minden órában teljesítenie kelle, 's azért ármányhoz folyamo-

dék. Egy udvari szolgál' alakját vevé ugyanis magára és kéri Tivardovskit, mint hires orvost, menne vele halálosan beteg urához. A' varázsló követi a' szolgát a' közel faluba; mellynek kocsmája „Roma városánál“ volt czimezve. Alig lépett a' kocsmába, és azonnal számtalan bagoly, vérese és varju röpült a' háztetőre, mellyek az egész házat eltölték vész hirdető vijongásokkal, Tivardowski azonnal megismeré helyzeté' veszélyességét: remegve vett ki egy nem rég keresztelt gyermeket bölcsőjéből és föl's alá járt vele a' szobában. Ekkor berohant valódi alakjában az ördög. — Noha szépen volt öltözködve — háromszögletű kalapot viselt, német frakkot, hasig nyúló hosszú mellényt, kurta szűk nadrágot, harisnyát és cipőt ezüst csattal és selem szalagokkal; — noha szépen volt tehát öltözködve, még is mindnyájan ráismertek, mert kalapja alól szarvak, cipőjéből hosszú köröm és hátulról bozontos fark fityegett ki. — Már el akará magával ragadni a' fogoly Tivardovskit, midőn nagy akadályt fedezte föl. Ez tudnillik az ártatlan kis gyermek vala, kire nem volt joga az ördögnek. Hosszas gondolkodás után végre a' varázslóhoz közelítvén, így szóla hozzá: „Te jó nemesember vagy és tudod, hogy verbum nobile debet esse stabile“. Tivardovszki igen jól tudá, hogy nemesi szavát nem szegheti meg, ismét a' bölcsőbe tévé tehát a' gyermeket és kiröpült társával a' kémenyen. A' baglyok', vércsék' és varjak' serge örömkáromást harsogtatott. Ez alatt az ördög és Tivardovski mindig magosabbra és magosabbra röpültek; de Tivardovski nem veszi lélekéberségét, letekint's maga alatt a' szürke földet látja elterülve. Végre olly magosra jutott, hogy a' faluk csupán kis bogaraknak látszottak előtte, a' városok legyeknek, maga Krakkó pedig nem nagyobb, mint két pók *). — Mély bánat lépé meg szívét, mert ott hagyott el mindent, mi kedves és becses volt előtte: 's midőn még magosabbra jutta, olly magosra, hol a' karpáti keselyűk és sasok már nem verdesik szárnyaikkal a' levegőt, honnan alig hathatott földünkig tekintete, akkor gyöngült keblét megerőltetvén istenes dalt kezdé énekelni. Egy volt ez azon dalok közül, miket ifjúságában mindennap énekelni szokott, mi-

dőn még nem ismerte bűv mesterseégeket, 's lelke tiszta és büntetlen vala; e' dalokat maga készíté ő a' boldogságos szűz' tiszteletére. Szava elolvadt a' levegőben, noha teljes szívéből énekle; de a' hegyi pásztorok, kik alatta őrzék nyájokat, csodálkozva tekintének föl, mert nem tudák, mellyik felhő küldi hozzájuk a' jámbor dal' szavait. Mert a' varázsló' szavai nem hatottak föl, hanem csak lefelé a' földre az emberek' szíveinek vigasztaló buzdítására. — Így végig éneklé a' dalt: ekkor bámulva látá, hogy rem röpül többé magosra, hanem megakadt a' levegő közepett, mint ha oda lett volna szegezve. Körül tekint; társa eltűnt. Csak hangos szózatot halla fölülről, melly ezeket mondá: „Így függesz az utolsó ítéletig menny és föld között!“ És így függ csakugyan még ma is; 's habár elhalt is ajkain a' szó, habár senki nem hallja is többé hangját, mégis néhány év előtt, midőn teljes fényében ragyogott a' hold, egy foltocskát mutattak az öreg emberek az égen, melly mint esküvel erősíték, varázslónk' teste volt“. — Tivardovszki egy hű tanítványát már az előtt pókká változtatá, 's ez most le szokott róla ereszkedni a' levegőből, körül tekint a' földön és megviszi neki a' híreket“. Talán a' repülő pókhálók' mythosza ez?

E' gyűjteményben sok, német mondákkal rokon mese is találtatik, például Iszkrzyzki segítő szolgáról, és régi mesék, mellyek már keleten is ismertettek, például az elbűvölt varjuról, a' magától terítkező asztalról stb; a' boszorkányi mondák közül legsajátszerűbb a' nyúlshívről szóló. Egy vad lovag tudnillik, ki egy vén asszonyt fogva tart, ettől álmában megfosztatik szívétől és helyette nyúlshívet kap. A' gonosz tekintetről monda is csinosan van itt elbeszélve. A' talált és ismét elvesztett kincsekről itt is találhatni mondákat. Úgy szinte amaz ismerettest a' forgószélről, mellyet boszorkányok gerjesztenek, 's mellyet bele dobott kés által csillapíthatni le, mi t. i. a' boszorkányt megsebesíti, mire az véresen esik le.

A' vadászok' azon szokása Podlachiában, mellynél fogva vízkerezt' napján szent tóba mártják puskájokat, mi által azt nyerik, hogy aztán minden lövés talál, ama számos varázslatra és avatásra emlékeztet, mellyet Grimm bőven számíta elő német mythológiájában. (M. L. B.).

*) A' krakkói sok toronynak póklábakhoz hasonlítása példabeszéddé vált a' nép közt.

Jutalomtétel.

— *Horváth József, néhai kalocsai kano-*
nok' alapítványán épült jutalom-kérdés 18³⁹/₄₀-ik
esztendőre. Ismét emlékezetbe hozatik, hogy e-
zen alapítvány' czélja a' magyar nyelvnek a' reli-
gioi tárgyakban művelése 's tökéletesítése. Tudni-
illik, a' nemeslelkű alapító' végintézete szerint,
bizonyos summa' kamatjából esztendőnként azon,
egyedül magyar nyelven író tudós nyer jutalmat,
kit erre, jelesen dolgozott theologiai, főképp pedig
a' keresztény erkölcsöt tárgyzó munkájáért, a'
pesti theologiai kar legérdemesebbnek ítél. E' vé-
gett három egymás után következő esztendőben
jutalom-kérdések adatnak föl; a' negyedik esztén-
dőben pedig, kérdés föladás nélkül, azon munka'
írója jutalmaztatik meg, melly a' közelebb lefolyt
négy esztendőben magyar nyelven kiadott theolo-
giai munkák között, a' közönség' véleménye 's a'
theologiai kar' ítélete szerint, legjobbnak találta-
tik. A' föladott kérdések' kidolgozására egy esztén-
dő engedtetik. A' megjutalmazott feleletnek
külön vagy valamellyik folyó-iratban a' szerző ál-
tal kell kiadatnia. Ezen fölül a' boldogult alapí-
tónak, mint önmaga megjegyzé, *épen nem szán-*
déka, hogy eme' theologiai tárgyak' írói régen-
te vagy újban fenforgó 's hajszálhasogató kér-
déseket, mely eszmélkedéseket, vagy homályos
fejtegetéseket sértegető kifejezésekkel és har-
czoló tollal vitassanak; minthogy ezek a' keresz-
tény religiónak fölséges méltóságát, mellynek
különböztető czimere a' szeretet és békesség, igen
lealacsonyítják, 's terjesztést gátolják. Ohajlja
tovább az alapító, hogy ezen theologiai tárgyak'
írói óják magokat a' himezett, vagy csonkított
és eldara'olt szavakkal zavart írásmódtól; mi-
vel ez a' magyar nyelvet természetes erejéből
és szépségéből kivetközteti, meghomályosítja 's
érthetetlené teszi. Ezekhez képest az említett
theologiai kar czélirányosnak itéli a' nyilvános
isteni tiszteletet szóba hozni, és ennek jutalom-vé-
getti előadását illyképen meghatározni:

Fejtssek ki a' nyilvános isteni tisztelet'
természete; hozassanak föl ennek részei, név-
szerint mutattassék meg, ha ide tartozó-e az
Isten' igéjének hirdetése 's hallgatása, minden
esetre pedig minő viszonyban áll ez a' nyilván-
os isteni tisztelettel? adassanak tovább elő
az okok, mellyeken a' nyilvános isteni tisztelet
alapul; neveztesse meg a' kútfor, mellyekből
a' nyilvános isteni tisztelet' elmulasztása ered,
's számláltassanak elő a' veszélyek, mellyek ezen
elmulasztásból származnak; javasoltassanak az
után módok, mellyek szerint a' nyilvános iste-
ni tisztelet' becsülését 's üdvösséges gyakorlását
sikeresen előmozdíthatni, és jeleltessenek ki a'
hasznok, mellyeket a' helyesen intézett nyilván-
os isteni tisztelet eszközöl; végre az előrebo-
csátottakhoz képest terjesztessenek elő a' föl-
sőbb-'s alsóbbrendű egyházi előjáróknak szinte
mint a' híveknek kötelességeik a' nyilvános is-
teni tiszteletré nézve.

A' legjobb munka' jutalma 250 forint ezüst-

ben. A' pályairások' beküldésének határnapja, mely-
lyen túl senki' munkája el nem fogadtatik, augus-
tus' 28ka 1840ben. Minden pályázó munkáját ide-
gen kézzel és tisztán írva, lapozva 's kötve név
nélkül tartozik a' theologiai kar' jövő esztendei
dekánjához, n. t. t. Fischer Bertalan úrhoz *bér-*
mentesen küldeni. A' munka' jelszava legyen a'
szerző' nevét *különös borítékban* rejtő levélben is.
A' pályairat' átadója, minden zavar' elhárítása vé-
gett, *tartozik térítvényt (reversalis) kérni.*

A' múlt évi jutalom-kérdésre eddig beadott
vagy ezután a' határnapig beadandó pályairatok'
száma, jelszava, sorsa 1840ki augusztus' 15kén
fog hirdettetni. Minthogy pedig több pályairat' át-
adója, tulajdon hibájából, szó és térítvény nélkül
ment el; e' folyó évi pályázók bizodalommal figyel-
meztetnek és kéretnek, hogy annak idejében kéz-
iratjokert olly embereket küldjenek, kik azoknak
visszavétele iránt kezeskedhessenek. Pesten, au-
gustus' 15kén 1839.

a' theologiai kar' nevébnn
Szilasy János, s. k.
ugyanazon kar' helyettes dekánja.

Literaturai mozgalmak.

— Pesten, Trattner' bet. 's Hartleben' köl-
tségein megjelent: *Tanácsadó a' magyarországi*
birkatenyésztők' számára Irta *Elsner J. G.* n8r.
füzve 1 ft 20 kr ep.

U. ott Landerer' bet. Egy *leánynevelő inté-*
zet és egy közönséges iskola közötti alapos kü-
lönbség: a' debreczeni n. t. ref. consistorium ál-
tal alapított helybeli leánynevelő intézetre különös
tekintettel. Kifejtve egy beszédben.. *Steinacker*
Gusztáv, a' debreczeni leánynevelő intézetnek
igazgatója. 8r. 12l. Ára 12 kr ep.

Kolozsvárt, az ev. ref. colleg.' műhelyében
elkészült a' *Salamon József* prof. által szerkesz-
tett *Erdélyi predicatori tár'* IX-d. füzeté, mely-
lyet a' Transylvania' híres írójának Benkő Jó-
zsefnek arcképe 's életrajza diszit. Ára füzve
1 ft ep.

— Erdélyben ismét két érdekes munka van
sajtó alatt. Az egyik Aranyas-Rákosi *Székely Sán-*
dor, a' kolosvári unit. collegiumban hittudomány'
prof. 's egyházi fő jegyzőtől, amaz ismeretes epo-
si költőtől az „*Unitaria vallás' története*” *Erd-*
élyben, összefüggve Erdélyben lakott vagy lakó
több népek' vallásaival és keresztény felekezetek-
kel, eredetétől kezdve időszakunkig. Előfizetési
ára 1 ft 20 kr ep. — A' másik *Péterfi Károly'*
„*Alapfilozófiájá'*”nak második kötete.

— *B. Jósika Miklós* sajtó alá egyengeti há-
rom kötetet teendő novelláit, újjakkal vegyítve. A'
Nemzeti-Almanach' számára készült általa „*Vész*
és üdv“, az Emlénybe: „*Rózsa Mária*” czimű el-
beszélések; készülöben *Mercur*, és *Isten és ör-*
dög, elbeszélések, amaz *víg*; 's egy historiai dráma.
*Beöthy Zsigmond*nál toll alatt „*Heliogabal*”
czimű öt felvonásos, és „*Johanna*”, szinte törté-
neti dráma.

FIGYELMEZŐ

AZ EGYETEMES LITERATURA' KÖRÉBEN.

Kiadó szerkesztők

SCHEDEL, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ **BAJZA**.

HARMADIK ÉV

Pesten.

October' 15. 1839.

41. szám.

Tartalom. Hazai literatura. Psychologia. A' lélekeszme bölcsészeti-történet-bírálati szempontból, D. Taubnertől (Szontagh Gusztáv). — Nevelés' dolga. Leánynevelő-intézet és iskola közti különbség, Steinackertől. — Külföldi literatura. Róma. — Állítások, vélemények, felvilágosítások. Válasz az igazság' ügyében tett szózatra. — Literaturai mozgalmak.

HAZAI LITERATURA.

Psychologia.

A' lélekeszme bölcsészeti-történet-bírálati szempontból. Különös tekintettel Hegelre, Irta Dr. Taubner Károly, predikátor 's a' pesti evang. gymnasiumban rector-professor. Pesten, Trattner-Károlyé' betűivel. 1839. 193 lap.

A' philosophia a' legrégibb időktől fogva a' legellenkezőbb elvek' csatamezeje. Íróra 's munkája' megbírálására nézve tehát nem csekély körülmény, bírálója milly rendszert követ, mert a' critica' rá nézve kedvező vagy nem kedvező álláspontját ez határozza meg. Taubner' első philosophiai munkája: „Bírálati vizsgálat Hegel' bölcselkedése felett“ hason elvű bírálónak, hegelistának, adatott át, 's e' lapokban kedvező ismertetést nyert; mivel azonban az igazság' kinyomozására szükséges, hogy az ellenkező fél is kihallgattassék, a' szerkesztőség jónak találta a' szerző' ezen újabb elmeszüleménye' megítélését ellenkező rendszert követő bírálóra bízni. Így Taubner prof. nem fog benne megütközni, ha rec. eleve kijelenti, hogy a' mennyiben szerző Hegel' rendszerét 's előadása' módját követi, vele egyet nem érthet.

Ha író munkát bocsát közre, általában, úgy hiszszük, nézeteit akarja a' közönséggel közleni; neki tehát mindennek felett világosnak

kell lenni, hogy az olvasók előadását megért-hessék. Mikor ők könyvet vesznek, belőle vagy tanulni, vagy általa mulattatni akarnak, nem értett könyvvel pedig sem egyet, sem mást nem érhetnek el; reményeikben csalatkoznak, e-légedetlenek, bossúsak: mert hiszen pénzök ki van vetve — semmiért.

Ezen általános követeléstől a' philosophiai munkák sem lehetnek kivéve, sőt íróiknak a' világos előadásra annál több gondot kell fordítaniok, mennél elvontabb, 's ennél fogva természetöknél fogva már nehezebb felfogásuak tárgyaik. Azon felül, akár mit tartsunk philosophiának, az mindig meggyőződéseink' végső eligazodása, minmagunkkal értekező-dés a' létező, az ember, világ, isten —, vagy szép, jó, igaz —, a' boldogság, vagy isteni, vagy végre eredeti törvényeink 's céljaink, szóval rendeltetésünk felett. Meggyőződéseinket pedig minden esetben csak világosan felfogott okok után határozhatjuk.

Legszigorúbb végre e' követelés kezdődő literaturában. Ha valamelly tudományt alapítani, 's eszméit terjeszteni igyekszünk, előadásunkban annál kézzel foghatóbbaknak kell lenniünk, mennél ismeretlenebb még az előadott tudomány. Ellenkező cselekvésmód megsemmisítené minden igyekezetünket, 's e' tudomány' megalapíthatását lehetetlenné tenné.

'S im ezek literatúránk' viszonyai a' philosophiára nézve is.

'S ezekből látható, mennyire vétkeznek köztünk azok, kik literatúránkban a' legújabb német philosophia' pantheistai 's azonságrendszereit, az ezen nézeteknek sajátos érthetetlen nyelven, hirdetik. Nem, uraim, a' mai világ okosabb, hogy sem vallásra nézve az emberi nem' műveltségi bölcsőjéhez, Keletin-diába visszatérhetne; a' philosophiát illetőleg pedig az újplatonikusokhoz, Plotinhoz, 's a' scholasticusok' rég kikaczagott dialecticájához! Az egyoldalú rationalismus eltérve a' tapasztalástól és élettől, 's magát a' szemlélődés' köd- 's homály-lepte körébe beszánczolva, a' philosophia' hitelét maga ezen tudomány' újabbkori classicus földén, Németországban, megrendítette, 's véget vetett azon magas a' nemzet' minden művelt tagjait átható lelkesedésnek, melyet Kant' philosophiája gerjesztett. Az igazi józan philosophia gyakorlati irányzatú, 's tőlünk folyvást, soha meg nem szűnő tökéletesülést, tehát előrehaladást kíván, egyesre 's az egész emberi nemre nézve: midőn a' pantheismus általános megnyugvást abban a' mi van, 's a' mint van (quietismust); mert ha minden isten, 's minden isteni szükségesség által történik: úgy igen is minden „jó a' mint van“, vagy Hegel' kitétele szerint „minden a' mi van, ésszerű“.

Vissza kell térnem, mert kivált a' legújabb német philosophia' előadásáról szándékom szólani. „A' német tudósok előtt“ mond Schlosser, még be nem végzett nevezetes historiai munkájában, „mindenkor gyanús volt, a' mi világos“. Ezt leginkább a' német philosophiára kell alkalmaznunk; philosophusai' eredetiség-vadászata nem csak új rendszerek' felállításában, hanem még újonnan alkotott nyelven, új műszavakban is kitűnik. Azért „nagy philosophusai“ tíz évvel munkáik' megjelenése után is — a' közvetlen tanítványokat talán kivéve — rendesen senki által nem értetnek. Utóbb nevéndékeik' magyarázatai után sejdíteni kezdi a' közönség tanítmányaik' értelmét; 's ha az végre világosságra fejlik, philosophiájok' halálórája is megkondul. Az csak köd és homályban élhet, a' derülő nap véget vet életének. Így járt Fichte idealismusával, ezen sors várja a' még élő Schelling' természet-, 's a' még ifjabb Hegel' szellem-philosophiáját. 'S mi e' képtelenségeket köves-

sük; mi kezdők, kiknek minden czéltalan finomságot kerülnünk 's érthetőleg szólnunk kell? Én ezt nem csak képtelennek, de egyenesen lehetetlennek is tartom, mert hiszen e' philosophiai előadás' fonák modorjában felfoghatólag szólni még német nyelven is lehetetlen volt eddig. Hogy sikerülhetne ez tehát idegenben? Hegel, ha Heine' szavainak hihe-tünk — mit annál inkább lehet, mivel nagy tisztelője — Heine, mondom, Salonja' II. 221. lapján Hegelről azt hirdeti, hogy — halálórájában kimondá, mikép őt „csak egy ember értette“, majd pedig magát megigazítván, kedvetlenül megvallá, hogy „ez egy sem értette“. És mégis Szeremlei rosz néven veszi Al-Kendinek, hogy szintezt állítá a' magyarokról? Tudtom szerint Hegelt eddig még a' németek sem értik, mert tanját világosan azaz a' művelt közönségnek érthetően előadni nem tudják, pedig épen ez lenne az értés' próbája; a' többi nemzetek még annál kevesebbé, minélfogva nem csak Hegel, de Schelling és Fichte' munkái sem fordíthatók eddig, minden nagy hírok mellett is, más nyelvre. 'S mi magyarok akarjuk Hegel' rendszerét előadni, saját szavaival, 's dialecticai processusát eleve meg nem magyarázva? *Risum teneatis amici!* A' próbák, leginkább e' lapokban, megtétettek: de ki értette őket? Rátok hivatkozom hegelileg elkinzott érdemes olvasók! rátok pedig különösen, kik D. Taubner' elébb említett iratát: „Bírálati vizsgálat Hegel' bölcselkedése felett“ olvastátok! Mihelyt az előszón túl, e' rettentő közvetlen VANOKhoz jutottatok, nemde elkábult fejetek, nemde azt hívétek, hogy chinai nyelven beszélnek? Ezen munkácska azon tekintetben valóban felette nevezetes, mert tudomra literatúránkban a' legelső, *mellyet senki sem értett*, legalább senki olyan, ki tartalmát eleve nem tudta. 'S ne gondolja Taubner prof. hogy mi magyarok magunk vagyunk illy nehéz fejűek: a' francziák is így járnak. *Academiájok* nagy jutalmat hirdetett a' német philosophia' legjobb előadására; de azt senki sem nyerte el, senki sem tudta a' francziák' kívánságának megfelelőleg előterjeszteni, 's a' jutalomnak másodsor, 's hosszabb időre kellett kihirdettetni. Bírálnak se vegye tehát rosz néven Taubner prof., hogy kedvencz rendszeréről annyi sok roszszat hirdet: az őt személyesen nem illeti, hanem csak Hegel' rendszerét, erről pedig tud-

hatja, hogy mióta philosophia létezik, egy sem gerjesztett maga ellen annyi gúnyiratot, prózában és versekben, mint Hegelé, minek bizonyítványát már literatúránkban is tapasztalhatá. Ref. ugyan ettől óvakodik 's philosophiai komolysággal igyekezett szólni; de ha a' *józan ész' álláspontjából* Hegelt bírálni szándékozunk — *difficile est satiram non scribere*, vagy inkább: impossibile!

Mellözve Hegel' rendszerét 's előadása' módját, Taubner prof.- 's jelen munkájáról annál több kedvezőt mondhatunk. A' tárgy maga fontos, ámbár az által még jelentőbbé válhatott volna, ha nem csak a' lélek', hanem az isten' eszméje' kifejlődését is a' philosophia' historiájának korszakain át nyomozta volna. Így összes vallási meggyőződéseink' kifejlési historiáját nyerhettük volna, 's ez szerzőnek aligha több fáradságába kerül, mert sokkal szűkebb tervét valósítva is, kénytelen vala a' különböző iskolák' 's rendszerek' bölcseleteibe (philosophema) beléereszkedni. Hogy ezt Taubner prof. jelen munkájában tárgyismerettel tévé, hogy a' lélekeszme' kifejlődését a' görög, romai, az újplatonikai, scholasticai, 's újabb keresztényvilági philosophiákon keresztül sok tudománnyal terjeszti elő, örömet megvalljuk. Fő ereje a' legújabb német philosophia' ismeretében van. Kantot, de kivált Schellinget, eddig senki sem ismertette meg velünk jobban: az utolsót illetve criticája is helyes, 's valóban kár, hogy szerző' előadási módja nem világosabb. Rajta minden oldalon látható, hogy philosophiai tanulmányait a' német földön 's német egyetemnél tévé, mi időnkben, az igaz, minden rationalisticai egyoldalúságoktól menten ritkán történik. Így szerzőnk p. o. a' régi, közép 's újabb kori philosophiákat Hegel' rendszere' zsinórmértékével bírálgatja, 's e' szerint a' lélekről képezett eszméket is. Plátót, az egyoldalú rationalismus 's így a' pantheismus 's azonság-rendszere' alapítóját, p. o. Cicero' szavaival a' „bölcsészek' istenének“ nevezi; Spinózával, a' pantheistával, igen kegyelmesen bánik; a' lélek' egyedi önállóságát, tehát szabad akaratát 's egyedi halhatatlanságát megsemmisítő tanja' czáfolatába nem is igen ereszkedik; annál szigorúbb ellenben Kant iránt, kinek, nem épen igazságosan, szeméreveti, hogy a' dolgokat magokban (Dinge an sich) tagadja, 's így a' lélek' valóságát is. Kant arról nem kételkedik, 's csupán azt mondja:

hogy a' dolgokat magokban nem ismerhetjük meg, hanem csak tüneményeiket, 's ha az ismeretet Kanttal tárgyilagossá észrehevésből keletkező igazságnak vesszük, neki e' tekintetben tagadhatlanul igaza van, mert lelkünket mint szellemi lényt, érzékeinkkel nem vehetjük észre, hanem csak gondolkodás-, érzés- és akaratbeli tüneményeit. Hegel' tanját pedig épen szépiteni 's igazolni igyekszik, kivált azon, honában ellene támasztott vádak ellen, mik szerint, mint pantheisticai rendszerű, lelkünk' szabad akaratjával 's egyedi halhatatlanságával meg nem fér. A' mi minket illet, mi is szintezen nézetűek vagyunk; mert ha csak egy isteni állomány létezik 's kívül semmi más: úgy, igen is, nem létezhetnek önálló szellemek, 's minden, isteni szükségesség által történik; de mivel e' pör Németországban magiglan foly, a' szerzővel ez iránt most vitatkozni nem akarunk. Általában meg kell vallanunk, hogy munkáján, elejétől fogva, Hegel' rendszere' előadásaig, valahogy, ha bár nagy nehezen, eligazodtunk ugyan: de mihelyt e' pontra jutottunk, fejünk szédelegni kezd, 's veríték borítja arcunkat. „*Csak a' gondolkodás, a' szellemi, bír igazi valósággal*“, mond szerzőnk a' 168. lapon, „*minden egyéb látszat és valódi lét nélküli*“. Ah, sohajték fel, 's gyér üstököm alatt sűrűbben tört ki a' veríték: úgy tehát e' munka is csak valóság nélküli látszat, sőt magam, a' criticus, is csak látszat levén, az isten' kegyelmeért, hogy' bírálhatom meg szerzőt valóságosan? Nem akartam szememnek hinni; de mindjárt a' következő lapon olvasám: „*a' mi van vagy létezik, az ész*“. Egyedül az ész? A' szerző mosolyogni fog 's alkalmasint dorgálni kész, hogy e' szavak' értelmét előbbi munkája' előszavában idézett Cousin' soraiból ki nem tudám venni: „*Dans le système de Hegel la raison est tout. Le loi de la mécanique, les lois de la morale, de la politique, de la religion, tout enfin est dans la raison. La raison est une encyclopédie; c'est le monde, c'est l'univers. La logique, c'est-à-dire l'explication de la raison, est le système general du monde. Il n'y a rien au monde, qui ne soit compris dans la raison, et la raison étant tout, la raison c'est Dieu*“. Igaz, engedelmet kérek, egy percze kiestem a' pantheisticai és azonság-rendszer' képzetelméből; de ez következése, ha valaki magát világosan ki nem fejezi, kivált a' philosophiában!

Ez minket önkényt Taubner prof'. *philosophiai nyelve*' bírálására vezet.

Hogy a' görög, latin, német, 's akár-melly idegen nyelv' *műszavait* előadásunkban nem használhatjuk, kétségen kívül van, mert e' nyugoti nyelvek, keleti nyelvünkkel semmi módon össze nem olvadhatók, 's beszédünk-ből irgalmatlanul kirínak. Magyarítanunk kell tehát azokat, de olly módon, hogy az által érthetetlené ne váljunk. Kezdetben, 's egy lépéssel nem írhatunk tehát tudományosan *tisz-tán magyarul*, hanem a' nyelv' mindenkori mű-veltségi fokát kell tekintetbe vennünk 's azt teljesítnünk, mi lehetséges, 's akkép mint ta-nácsos. Használunk kell tehát minden már eddig feltalált elfogadható magyar műszót, a' jobb írók' nagyobb számához 's a' nyelvszó-káshoz ragaszkodva, 's ha nem egészen is-merteket vagy épen újakat kénytelenítettünk felhozni, vagy tanácsosnak tartjuk, magyaráz-zuk meg azokat zárjel alatt, hogy értelmök iránt kétség ne támadjon.

Taubner prof. e' jelen munkában mind e-zen szabályoktól eltér, természetesen az ért-hetőség' pótolhatatlan kárára. Ő philosophiai munkákat már most akar egészen tisztán ma-gyarul írni; 's mivel ez még nem megy, ha egyszersmind mint szógyártók ex professo nem lépünk fel, bele ereszkedik a' philologiai mű-ködésbe is, sokszor elhagyja a' többségtől használt, már félig meddig elfogadott helyes műszavakat, szokatlanabbakat 's rendesen ros-zszabbakat állítván helyökbe, 's a' nélkül hogy azokat megmondaná, vagy csak mint kivételt a' szabály alól, megmagyarázná; sőt merészsége a' közönséges szavak' elváltoztatására is ve-temül, mi által beszéde bizonyos idegen szint, fessséget 's homályt nyer. Illy elváltozott szavak többi közt péld. tapasztalékos, ta-pasztalási —, ábrándor, ábrándos —, képletes, képes helyett stb. Mik és milly szavak továbbá ezek: műszerség, tűntekezni, egyelem, ki-vántmány, állatás, felelemződik, észmérés, ténytan, hatály? Nem mondhatjuk meg, mert zárjel közt csak a' ténytant találjuk megma-gyarázva, mi szerint ez = erkölestudomány, mire olly könnyen valóban nem akadtunk volna.

Azon öszinte vallomással veszek búcsút, hogy ha prof. Taubnernek és más hegelistáknak is tetszenék az e' sorokban, 's most megjelent Propylaeumaimban ellenök elkövetett bűneim

ellen felszólamlani, igen megtiszteltnek fognám magamat érzeni, 's philosophiai nézetem' meg-támadását soha személyes megtámadásnak nem tartanám. Egyre azonban, — hogy vitánk a' közönségre nézve némileg tanulságos legyen — kénytelen vagyok ellenfeleimet kérni: *szól-janak világosan*. De ez kiáltó szó a' pusztá-ban; mert tökéletesen meg vagyok győződve róla, ök kérésemet nem méltatandják; mert ha azt teljesítenék — előre bátorkodom ezt az egész közönség előtt kijelenteni — magok ás-nák meg ön rendszerök' sirját.

Szontagh Gusztáv.

Nevelés' dolga.

Egy leánynevelő-intézet és egy közönséges iskola közötti alapos különbség, a' debreczeni n. t. ref. consistorium által alapított helybeli leányne-velő-intézetre különös tekintettel. Steinacker Gusztáv a' debrecz. leánynevelő-intézet' igaz-gatója által. Pesten, Fűskúti Landerer Lajosnál. 1839. 48r. 12 l.

A' szerző, ki már több tekintetben szép elmeszüleményekkel ajándékozta meg az olva-só közönséget, midőn a' nevelés' ügyében szó-lal meg, azon pályán jár, melyre születve 's főképen készülve lenni látszik, 's így itt még érdekesbet várhatni tőle. A' tárgy ugyan mellyről itt szó van, nem nagy, de mégis elég érdekes arra, hogy a' szerzővel együtt fonto-lóra vegyük. — A' szerző nevelésben 's egy-házi szónokságra készülve töltötte ifjai korát, egy év előtt pedig Debreczenbe szólíttatott a' közönség által, hogy ott egy újdön állítandó leánynevelő-intézet' kormányát vállalja; ez meglőn, 's f. é. augusztus' 15kén volt az első próbatét, mellyet azon beszéddel nyitá meg, mire itt észrevételeinket közleni akarjuk.

„A' jelenlévő intézet' célja—szól a' szer-ző célszerű bevezetés után — általában nem egyéb, mint ezen város 's környéke' női fiatal-ságának nevelését úgy eszközölni, hogy a' nő-vendékek lassanként *mind azokkal* megismer-tesseken, mellyek nekik jövődöbeli hivatta-tásukra mint házi asszonyoknak, nőknek, 's anyáknak, valamint az ő tiszta emberi műve-lődésükre 's nemesedésükre elmaradhatlanok; hogy így ne lennének kénytelenek messze fekvő fővárosokban fölötte drága, és mégis sok-szor kevés sikerü neveltetésre szorulni“. Nem-zeti érzés' kifejtését, melly aránylag a' nők-nek is szükséges — aggodalommal jegyezzük

meg — hihetőleg nem fogja elhanyagolni az igazgató, ámbár nem említi is. Ezen aggodalom pedig nőne, midőn olvassuk, mikép intézete fő feladatának mondja szerző „1ször a' német nyelv' tanulását, 2or és főképen a' testi, lelki 's erkölcsi tehetségek' nevelői elveken alapult természeti kifejlődését“; ha néhány sorral alább az elemi iskolától meg nem kívánná, hogy az elemi nevelést, a' honi nyelvet, 's az előkészítő ismereteket *anyai* nyelven alaposan ismertesse meg a' növendékekkel, mikre az ő intézetében építeni lehessen. És pedig itt a' tanulás német nyelven történik azért, hogy e' szükséges nyelv ne csak nyelvtani, hanem gyakorlatilag is taníttassék gyorsabb megtanulhatás végett, a' nélkül, hogy a' fogalmak' világos előhozásának szüksége' esetén elmellőztetnék az anyai nyelveni magyarázat. — A' gyakorlandók közt említetik mindenek előtt a' kötés, fejjerneműek' készítése 's igazítása, a' szemrontó finomságoknak hol lehet elmellőzésevel; továbbá a' magatartás, mozgás és külső alkalmaztatás' kecsesbítésére táncztanítás; a' kéznek ügyesbítésére rajzolás, a' fül, érzés és szívnek nemesbítésére a' muzsika. A' fő különbség iskola és nevelő-intézet között abban helyeztetik, hogy iskolában csak értelemre, itt pedig erre, és, mi fő, az erkölcsre ügyelni a' nevelőnek ideje, alkalma 's rendeltetése engedi és megkívánja: „itt a' nevelő' igazi mezeje, itt a' legnevezetesebb, legszentebb, de valóban legterhesebb része is hivatásának“; mi valóban igaz; 's hogy szerző ezt érzi, és, mint ismerjük, lelkismeret szerint teljesíteni is fogja, örvendünk Debreczennek, mert idő jártával dicsekedhetni fog intézettel, mellynek sugárai messze hatandnak. Elvei az igazgató urnak: megrendíthetlen komolyság, 's bölcsen intézett szigorúság, a' növendékek' gyenge kora 's neme' illő tekintete mellett, részrehajlatlanság 's legszigorúbb igazság' szeleme, melly a' szülék' külső rangján, birtokán és állapotján, valamint a' gyermekek' kitetsző tehetségein alapuló elsőséget visszaautasítja, hogy a' leánykákból hol lehet elmés és tudományos, de minden esetre jó erkölcsű, rendes, dolog és takarékosagra szoktatott házi asszonyokat 's anyákat formáljon. A' tanítás' módjára: a' könyvnélküli tanulás által oktatandó tárgyakat először világos magyarázás által gyenge elméjüknek felfoghatóvá tenni, azután pedig mennyire csak lehet és a' körülmények

engedik, gyakran ismételt czélszerű kérdések által (kátéi mód szerint) többet csalni ki a' gyermekekből, mint beléjük önteni. Főkép pedig nevezetes ez a' vallástanításban, hol minden csak megértésen és felfogáson alapul.

Közli továbbá, a' n. t. felvigyázóság' határozatait, hogy a) ezentul minden az intézetbe jární akaró gyermek september' utolsó hetén, mint a' tanítási év' kezdetén vétessék be; a' sokkal későbbben jelentett gyermekek pedig jövő esztendőre jegyeztessenek fel. b) Senki sem vétetik fel az intézetbe, míg vizsgálat alá vettette meg nem mutatja, hogy a' magyar olvasásban, írásban, és számvetésben alaposan oktatva van. Szerényen ezután kikéri sz. minden dologhoz értőnek 's jóakarónak figyelemztetését 's tanácsát, és ekképen rekeszti be beszédét: „Én ezentúl is meggyőződése'm 's lelkismeretem szerint folytatom elkezdett pályámat, istenben helyezvén bizodalmamat, tőle várván segítségemet, 's az időre bizván — a' zsenge nevelő-intézettől ne talán szerfelett sokat kívánók' nem kedvező ítéleteire nézve — igazolásomat, azon lelkesítő meggyőződéssel: minden valódi, jó 's közhasznú ügy, bár sok küzdelem és fáradozások után is, végre győzedelmeskedik az előítéletek' hatalmán!“

Folytassa szerző az itt kijelentett elvek, 's neki tulajdon tehetségek szerint szép pályáját, távol ama nehézségektől mellyek a' nevelést tövissekként fájdalmaszá 's keserűvé tenni szokták! de el ne feledje, hogy magyar asszonyokat, nőket, anyákat képezend, kiknek szívébe tehát minden szép és jó, de főképen a' haza 's minden iránt mi hazai, forró szeretetet 's tiszteletet oltani szükséges, mert ezek nevelendének lelkes Biharban igaz hazafiakat, mellyeknek több másokkal együtt vállalkon nyugvandik egykor a' haza' java! **I.**

KÜLFÖLDI LITERATURA.

Róma.

Az újabb literaturai jelenésekről tudósításokat közleni, itt saját nehézségekkel jár. Semmi intézet nincs, melly azokat a' közönséggel megismertetné. A' Diario di Roma-ban csak alkalmilag lelünk könyvhirdetést. A' szokott út a' megismertetésre, a' programmák' fölragasztatása az utcaszegletekre. Az új könyvek egyébként a' kiadókönyvkereskedésnél kitétetnek, 's itt nem illetlen, a' boltban leülni 's a' kirakott könyveket, míg kedvünk tartja, nézegetni és olvasni. Van néhány olvasószoba, hol csak külföldi folyóiratokat lelünk.

A' kiadó - könyvkereskedéseket tulajdonkép csak nyomtató-intézeteknek kellene mondanunk hol a' könyvek szerzőik' költségein jelennek meg. Más-hol nyomott könyvek' megszerzésére alig gondolhatni; a' mit meg akarunk venni, ott keressük, hol kiadatott. A' részletboltok hasonlóak az antiquariusi könyvkereskedésekhez Németországban. Egy rakás régi és sokszor igen jó könyvet találunk ott, főképp nyelvészeti 's theologiai tartalmút, de többnyire igen nagy áron.

Az olaszok nagy könyvszeretők. Örömeztartanak terjedelmes magány könyvtárakat, de mik inkább házbútorok, mint tudományos fegyvertárak. Azért igen nagy becsben tartják a' jól megőrzött példányokat, vastag széleket (barbe), fénykiadásokat 's csinos bekötéseket. A' tudósoknál sokszor minden osztályú munkákat látunk egymás mellett, 's ezek között számos ritkaságot. Legjobban meggyőződhetünk erről a' hagyományok' kötyavetyéin, mik majd nem szakadatlanul tartanak egész télen át. Gyakran három árverés is van egyszerre. Némely könyv egyetlenegy árult magánygyűjteményben sem hibázott, p. o. Winckelmann' munkái, a' négy nagy költő, különösen pedig Dante, Boccaccio' Decamerona, Verri' éjei, Manzoni' Eljegyzettei, Castiglioni az animal parlanti, a' szent atyák' számos kiadása, Maffei' Verona illustratája, a' szent szék' és catholici egyház' diadalma Capellari-tól (XVI. Gergely), a' classicusok, mellyek között a' görögök és görög szent atyák ritkán jönnek elő deák fordítás nélkül 's főképp az in usum Delphini-kiadások látszanak szeretettni mindenek fölött; Micali az olasz népek' története és Lanzi saggio de lingua etrusca. — Az árverési lajstromokban a' typographilag kitűnő kiadások, valamint az Aldinek, Banonik 's Cominusok mindig ritkított betűkkel jelelvék, 's a' jegyzetek: ritka! igen keresett! nem gyakori! colle barbe! szünet nélkül ismételtetnek. A' tiltott könyvet keresztt jeleli; 's a' lajstromok avertimentumban megmondatik, hogy ezek csak olyan személyeknek adatnak, kik engedelmet mutatnak elő olvasásokra; de, legalább minden idegen, körülménység nélkül megkapja a' vetteket. Német könyvek igen csonkított czímekkel jelennek meg a' lajstromokban; ezek között egyszer Grimm' gyermek- és házmondái; az illyeket olcsón lehet kapni, míg a' többi főképp nyelvészeti, archaeologiai és historiai könyvek, leginkább, mint látszik, a' számos angoloktól, igen magasra verettek. De feltűnő volt, hogy néhány helyen a' könyvár általánosan feljebb ment, mint máshol. Az árverések könyvboltokban történnek. Dél előtt ott találhatjuk a' könyveket szám szerint kirakva, a' helyszin' közepén levő asztalon. Ez időben számos venni szándékozót lelünk, kik a' könyvek' megsemmisítésére gyűlnek ide össze; alkalmunk van ismeretéseket kötni, mulatunk, egy vagy más könyvet kihúznunk 's olvasnunk, mi végre a' fal mellett elszórt székek elég kéjelmet nyújtanak.

Nem volnának e' sajátságok illy részletes taglalatra méltók, ha bennek igenis feltűnőleg nem tükröződnék az itteni tudományélet. A' német literaturai piacz' zajából egy árnytársaságba képzeljük magunkat átvárászolva, kik elhangzott éltök' színjátékát ismét elül kezdik játszani. A' szellemek'

zajgó küzdése az éjszakai világban alig küldé ide egy gyengéd hangot. Az alpeseken túli tudósok' műveit, csak p. az archaeologiai tudomány' mezején veszik némi ismeretségbe. E' mezőt Olaszországban néhány kitűnő tudós műveli, mint a' fölírástokat értő Borghesi, a' pénztudományban érdemes Cavedori, a' szorgalmas topograph Nibbi, az építési emlékekről mindig nevezetes Canina. De nagy része az itteni íróknak az elhalt tudományok' sírjáról tépdél hitvány virágokat, vagy zsidóként a' regében, a' végtelenségig ábrázoló határtalan képzelősködés' czinczogása mellett gyümölcstelen idézetek' tövisbokrai alatt tánczol, hogy a' rongyok szerte repdesnek. Az egy láncz, melly az olasz és alpeseken túli archaeológiát összekapcsolja, az archaeologiai-levelezés' intézete, melly eredetét és föntartását német elmének és komolyságnak köszöni. Az olasz tudomány nem jöhet virágzásba, mivel az utálatos és falánk hiuság' férge rágódik gyökerén, és az önzés' gonosz harmatja pusztító mérgével öldösi. Lehetlen minden kölcsönös előmozdítás, mert nyomorú féltékenységgel őrzi mindenki kincsét, míg maga kérkedve léphet föl vele. A' könyvtárak becsukatnak, mihelyt egy külföldi valami ineditumot fűrkésze ki benne. Az egyetudósok kikémlelik egymást, hogy szájok elől elkaphassák a' falatot. Előmozdító surlódásokra gondolni sem lehet, mert önmagok tömjén után vágyva, az egész világot magasztalgatással kell elhalmozniok. Azért kívánják az itteni tudóstól minden munkatársat, kiről valahol szólni kell, dicsérőleg emelni a' fellegekig, kit pedig legyőzni akarnak, udvariasan elhallgatni. En nem túlzok. Megéltem, hogy az itteni korszaki lapoknak szánt értekezésekben egy olasz tudós legjózanabb és dicséretesb nézetei „a' fenytörvényszék fölött” a' szerkesztőségtől kitöröltettek, míg minden hízogó magasztalás kedvesen fogadták.

A' széptudományokra nézve nem adhatok jobb vigasztalást. Igen, igen sokat szenved a' nehézkorság' járványától. A' papi és világi egyetemek' számára még mindig évről évre sonneteket, canzonokat, virányos beszédeket, ó divatúlag kipa-szomántozott értekezéseket faragcsálnak és szabadnak, mikből a' journalok élőködnék 's mikről a' hirlapok ragyogó tudósításokat közölgetnek. Nagyobb koldus inséget, mint az itteni folyóiratokban 's hirlapokban, alig találhatni az itteni utczákon. Mindenütt a' dicsvágy pöffeszkedik 's a' szödagály, hiuság' és szánatra méltó gőg az eldödek' érdemeire és dicsőségére.

(Mag. f. d. L. d. A.)

B. Barkóczy Mihály.

Állítások, vélemények, felvilágosítások.

— *Válasz az igazság' ügyében tett szózat-ra.* Az Egyházi Tár' referensének nem lehet nem kedves az 1839iki Figyelmező' 36ik számában adott szózata Lugossy Józsefnek az igazság' ügyében; nem csak azért, mivel az emberi méltósághoz legillőbb vezérelvnek ismeri ref. az igazság' tiszteletét; hanem mivel előtte az igazság' nyomozásában történt botlások 's hibás nézetek is, ha meggyőződésből származnak, méltánylást érdemel-

nek; mert hiszen nemünk' saját 's örökös bélyege a' botlás, 's csak a' botlás után várható az állandó okulás. — Ref. azért korholtatik, hogy a' Strausst terhelő vádak az igazság' rovására egy álfogással az egész protestantismus' nyakába akarja vetni, midőn a' Figy. 22ik számában imígy szól: „igazolva lájuk Str. merényeiben Seneca' mondását: error immensum habet! Csodálatos fordulat! kik a' 16ik században az anyaszentegyház-toli elválásokat a' sz. írásra alapíták, 's azt a' k. vallás' egyedüli kútfejének állíták; most ugyan azon írást nem csak az inspirációtól megfosztják, hanem egyszersmind a' mythosok' tartományába átjásztva, kevesebb historiai hitelt 's tekintetet tulajdonítanak neki, mint mi Anonymus Belae regis notarius' maradványainak“. E' vádat azon okból nevezi L. *igazságtalannak*, mivel Strausst sem a' protestans testülettel *egyzonnak*, sem a' protestansok' *jogszerű képviselőjének* nem állíthatjuk, 's azért Str. magányos nézeteit a' protestans testületnek nem tulajdoníthatjuk, kivéven, ha mint L. mondja: a' testület pártolás vagy elnézés által osztoznak egyede' lépteiben. — Igaz, hogy Str. a' törvény formalitása szerint nem választott a' protestantismus' jogszerű képviselőjévé, de ez nem is szükséges; elég Straussban az, hogy tetteleg tünteti ki, hova kellene neki *szükségkép* jutnia, midőn a' protestantismus' fő elvéhez szoros következetességgel tapadva, rémszüleményével előállott. Ugyan is: a' protestantismus a' sz. írásnak nem csak egyes helyeit, hanem annak *egész szellemét* is kinek kinek önbíráskodása alá bocsátja, e' szerint pedig hiusíttatik minden historiai és positívum az írásban, mikép ez a' protestantismus' kebelében kifejtett sokféle rendszerből, melyeknek mindegyike többé kevesebb a' historiai 's positívum' lerontását tűzte ki czélul, eléggé kiviláglik; és Straussnál is nem merények alkották az elvet, hanem az elvből eredtek a' merények, 's azért, kik az elv' értelmes pártolói valának, lettek egyszersmind hév keblü védői a' merényeknek is; 's azért az avatottak', egyedül az avatottak' számára készült könyv rövid idő alatt három kiadást látta. Noha tehát „Str. nem úgy lépett föl, mint a' protestans egyház' tolmácsa, sem magát annak személynökévé föltolni nem akará“: mindazáltal a' következetes protestánsok' érzelmeit épen olly formán fejezé ki, mikép például nálunk gr. Széchenyi István' Hitele milliók' kívánatait. — „De, így szól L., a' protestans egyház nem tetteleg bizonyítá-e be, mikép S. elveit nem vallja magáénak? És bár elhírhedt munkáját indexbe nem sorozta, sem olvasóit, tisztelve a' nyilvánosságot, átok alá nem vetette: de nem fölemelte-e ellene a' toll' hatalmán kívül a' fenytők' vesszejét is, és a' zürichi legújabb események nem tanú-e, mikép S. mint hittudós felett pálcázat tört tulajdon felekezete“. — De hát Luther ellen is nem tulajdon felekezete' leghíresebb emberei emeltek-e a' toll' hatalmán kívül fegyvert is, 's törtek felette pálcázat? 's mégis nem milliók követik-e tanjait, elveit? 's mivel a' zürichiek az indexbe sorozás helyett Strausst iskolájukból kitiltották, 's az olvasók' átok alá vetése helyett, tisztelve a' nyilvánosságot, Strausst képmásban bitófára füg-

gesztették, 's mivel a' regehősnek a' semmiért ennekutána ex publico fundo évdíjt adni tartoznak: lehet-e ezen türelmetlen 's következetlen zürichi nép' (mert a' tanács mást akart) tetteiből következtetni, hogy Str. nem a' protestans egyház' tolmácsa? — A' catholica egyház' cselekvésmódja sokkal czélszerűbb; itt a' competens olvasók nem csak átok alá nem vetettek, hanem inkább azoknak szoros kötelességül tétetik illy nemű iratok' olvasása, megbírálása és megczáfolása; de hogy azok, egyedül a' nyilvánosság' tiszteletéből akármí csűrhe nép' vitatásai alá bocsáttassanak, azt az említett egyház bölcsen nem engedi meg, 's a' mennyire a' veszélyes ideák' terjedését gátolni lehet (index, átok által is), gátolja. Igaz, hogy S. merényeit sokan a' protestánsok közül is törekedtek irataikkal megczáfolni, de vajjon ezek nem olajjal oltották-e a' tüzet? 's megczáfolás helyett nem a' kétkedéseket szaporították-e az igazságot szomjuzó olvasókban? 's nem vezették-e őket még szövevényesb tömkelegbe, mint maga Strauss? Anynyi bizonyos, hogy ennek védíratait mind eddig meg nem czáfolták, és salvo principio reformationis, kellőkép soha meg sem is czáfolhatják. Felföldöztek tehát e' tudós férfiak a' bajt, 's ebben mi nyereség, ha orvoslás helyett, a' régi bajhoz újakat soroztanak? — „Úgy de, így szól elvégre L. nincs egyház, mellynek kebeléből szentségtaposókat ne látnánk kilépni, 's mellyik egyház az, melly Voltairt 's a' forradalmi erényhősöket szülte? de azért követ vessünk-e amaz egyházra?“. Itt az a' különbség, hogy Voltaire, 's a' többi hősök a' catholica egyház' elve *ellen*, Strauss pedig a' protestáns egyház' elve *szerint* szóltak, 's midőn amaz szentségtaposó szörnnyetegké aljasultak, emez erényeiből ki nem vetődve, 's egyháza' alapelveiből kiindulva szigorú criticussá vált olly tárgyban, hol az egyszerű engedelmség 's az isteni tekintet iránti hódolat sokkal biztosabb partra vezetik az embert, mint a' fellengző ész' legmélyebb vizsgálódásai! *) — Egyébiránt ref. L. becsületességét 's kimélését azért, mivel az által, hogy a' vádat vigyázatlanságnak tulajdonítani nyilatkozik késznek, ellene' számára kaput nyitott, mellyen ha tetszik, kibúhassék, egész mívoltában méltányolja, 's illy szép lelki férfiúval közelebbről megismerkedni szívéből ohajtana; de az igazság' szeretete kénytetli kijelenteni: hogy, a' mit mondott, teljes meggyőződésből mondotta; 's hogy állításában sophisma léteznék most sem ismerheti el: de azért bővebb felvilágosítást ezután is köszönettel veend.

24.

*) A' mondottakból látható, hogy ref. L'. figyelmeztetése nélkül is a' *szükségképeni* és *történetes* következtetéseket szemmel tartotta, 's azért a' felfedezett hasonlatosságokra még ezeket mondja: hogy valamin a' himlő ellen oltással, a' türelmetlenséggel illatozó hírlapi cikkelek ellen türelmes védíráttal, a' világi rossz ellen sokféle gyógyszerrel élünk: úgy hasonlókép helyesen cselekszünk, ha a' protestantismus' elveiből sarjadzó balságok ellen magunk is óvakodunk, másokat is megóvni törekedünk. 24.

Literaturai mozgalmak.

— Budán, a' m. kir. egyetem' műhelyében megjelent a' *Tudománytár*' szeptemberi füzeté illy tartalommal: 1. A' keleti nyelvek' magyar-történeti fontossága, másod. közlés, Kállay F. 2. Nádasdy Tamás nádor nem volt protestans, Podhradczky J. 3. Az egyetemes dialectns, első közlés, Széchy György. 4. Municipalis igazgatás a' római birodalomban, ném. Szalay László. 5. Okleveles tordalék, réznyomattal, Jászay Pál. A' *literaturai* rész az újabb francia philosophiáról értekezik, Criticai szemlét közöl statustudományi 's vegyes munkák felett, bibliographiát 's hivatalos czikelyeket.

Ugyanott jelent meg 2. *Nagy Ignác*' *Szín-műtára ötödik füzeté*, 's Szigligeti Edvárd' *Romilda* című, három felvonásos eredeti szomorú-játékát hozza, jambusokban. Ára az elegans kiadású füzetnek 40 kr ep. A' hatodik füzet, mellynek tartalma Gutzkow' *Savage Richardja* leszén, fordítva Lukács Lajos által, oct. 20kán jelenik meg; a' hetedik füzet *Johanna*, *Nápoly*' királynéja című, öt felvonásos eredeti drámáját közlende a' kiadónak. Olvasóink látják, hogy a' munkás kiadó mindenkép igyekszik gyűjteményének minél több eredetiek, 's leges legújabb, nagy érdekű külföldi eredetiek' fordításai által becses adni. Ohajtjuk, hogy a' közönség' részvéte azon mértékben kísérje, hogy a' jól kezdett vállalatnak folyvást növekedő értéket adhasson. — 3. *Dalhon*, *Irta Vajda Péter*. Második füzet. n12r. VIII és 209 lap, fűzve velinen, külön 1 ft 30 kr ep., aláírási ára a' négy füzetnek négy ft, úgy hogy minden egyes füzet' átvetelekor tétetik le ára 1 ftul. A' jelennek tartalma A' mágusleány és *Atila halála*. Szerző jelenti az alkalommal, hogy az aláírók' számától függ, a' füzeteknek 9től egész 15 ivig szaporítása. „Tudván pedig — így folytatja — hogy mi magyarok lassu nemzet vagyunk, kik a' jóra is nógatást várunk, nem vélem fölöslegesnek megkérni azon ismerőseimet, kik előtt nem közönbös, ha vajjon fordításba ölm-e időmet, vagy eredeti munkákon dolgozom: járuljanak szó helyett cselekvőleg elő, és segítsenek végre hajtannom azt, mire keblemben vágy és fejemben akarat él, a' mitől ellenkező esetben sem idegenedem el, de a' mit kivinnem különben bajjal és idővesztéssel jár. Kinyilatkoztatom, hogy minden aláírómat barátomnak tekintem, de mint embertől telik, törekedni fogok, hogy egyikének se én maradjak adósa“. Figyelmébe ajánljuk e' férfias szavakat minden literaturabarátunk, ki előtt Vajda, mint regény- 's beszélyíró, csak tiszteletben állhat; 's kérjük hogy a' lelkes író' munkálkodásait részvettel pártolva, legyenek benne eszközök, hogy e' szépen kezdett gyűjtemény minél több kötetre terjedhessen, literaturánk' bizonyos nyereségére.

— A' Tud. Gy. legújabb (jul. és aug.) füzetéi tartalma: 1. A' magyarországi ruthenok' eredetéről, Fejér Gy. 2. A' halálról. 3. Egykét szó a' hangmértékes versekről 's a' rimes beszédéről, S. J. 4. Töredékek az angol nemzet' erkölcséből, Vidéki. 5. Sz. István' keresztségi éve, Sza-

kács J. 6. A' burgonya természethistoriai, gazdasági és diaeteticai tekintetben. 7. A' nádorispán szavaknak igaz eredetéről, Németh J. 8. Báthori Erzsébet' bővebb megismeretése. 9. A' trágyáról és trágyázásról. 10. A' házasságról orvosi szempontból. — A' literaturai rész Vajda' Növénytudományát 's Fáy András' Takarékpénztár-Tervét bírálja. A' Koszorú Don-Carlosból hoz scénákat, Szenvey' fordítása szerint.

Pesten, Trattner-Károlyi' nyomtató-műhelyében megjelentek 1. *Publius Ovidius Naso levelei vagy pontusi elegiái*. IV. könyv. Fordította *Egyed Antal*, a' magy. tud. társaság' tagja. 8r. 140 lap, ára borit. fűzve 30 kr. ep. (Ugyan azon ügyes és könnyű fordítótól, kitől már a' Tristiumokat birjuk, 's kinek Tibullusát az academia elfogadta). 2. *Nefelejts* vagy azon *erkölcsi mondások*, énekek és imádságok' gyűjteménye, mellyekben a' pesti belvárosi kisdudovó intézetben a' kisdudok' szíveik' képeztetése gyakoroltatnak, ugyan ezen intézet' rövid történetével. Kiadta *Varga Péter*, belvárosi kisdudovó intézetbeli tanító. 8r. 32 l. Ára? 3. *Egyházi beszédek*, énekek és imádságok, mellyek főtiszt. Báthori Gábor úrnak mint a' papi sz. hivatalban ötven... éveket betöltött... fő pásztorinak tiszteletére... 's ntiszt. Török Pál urnak pesti papi hivatalbál lett beigtatása alkalmával mondattak... 4r. 24 l.

Bécsben, a' mechtaristák' bet. A' magyarok' első királya és apostola sz. *Istvánnak emléke*. Egyh. beszédben megújítva... Kis-Tatai Tatay János által 8. 26 l.

— Elénk örömmel olvastuk Heckenast Gusztáv' bővebb jelentését *Kölcsy Ferenc*' kiadando *minden munkáiról*. A' kiadás hat nagy Skrétü kötetben halhatatlan írónknak 1. minden poetai munkáit (versek, elbeszélések, egy drama' töredéke, fordítások Homerból), 2. törvényszeki, polgári és emlékbeszédeit, 3. aesthetikai, 4. critikai, 5. philosophiai, 6. political, és 7. historiai munkáit, 's a' körülményekhez képest 8. levelezéseit is fogja adni. Szerkesztői a' gyűjteménynek b. *Elővő* *József*, *Szalay László* és *Szemere Pál*. Valamint a' szerkesztők' pietása 's az elhunyt nagy író' szellemébe avatottsága, úgy a' kiadó' ismeretes ügyessége az elrendelésben kezeskednek arról, hogy e' kiadás méltó emléke leszén az elfelejthetetlennek. Előfizetési ár, melly egyszerre tétetik le, 10 ft ep. Figyelmeztetjük olvasóinkat, hogy az előfizetett pénzmennyiség' egy része a' szerző' örökösének jut. *Kölcsy*' arcképe fogja a' kiadást díszesíteni.

— Nagy-Kanizsán, Vajdits János könyvárosnál megjelent: 1. *Die Thaten der Vorwelt*, oder Biographien und Charakterzüge berühmter Maenner, Darstellungen merkwürdiger Epochen und Scenen aus der Ge chichte gesammelt von C. Austerlitz. k8r. 71 l. Ára fűzve 20 kr ep. Tizenöt száraz életrajz, csupa külföldi tárgy. — 2. *Blumenkranze der reifen Jugend geweiht. Eine Sammlung auserwählter Gedichte zur Veredlung d. jugendlichen Herzens. Herausg. v. C. Austerlitz. k8r. 85 l. ára fűzve 16 kr.* — Nyomtatva mindkettő Magyar-Óvárott, Czéh Sándor' új műhelyében, 's elég jól.

FIGYELMEZŐ

AZ EGYETEMES LITERATURA' KÖRÉBEN.

Kiadó szerkesztők

SCHEDER, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ **BAJZA.**

HARMADIK ÉV

Pesten.

October' 22. 1839.

42. szám.

Tartalom. Hazai literatura. Oktatás. Wurga János' Vezérkönyvének 2-d. kötete (59 és D. Scheder F.). — Állítások, vélemények, felvilágosítások. Felvilágosítások az Alföldi levelekben támasztott némelly kérdésekre (Fásárhelyi Pál). Ész és érzékiség közötti viszony. — Magyar tudós társaság. — Literaturai mozgalmak.

HAZAI LITERATURA.

Oktatás.

*Ezérkönyv az elemi nevelés és tanításra a Vallási különbség nélkül minden tanítók' és tanulók' számára készült 's a' m. t. t. által másod rendű Marczibányi-Lajos-jutalommal koszorúzott pályamunka. Írta Wurga János prof. 's m. t. t. lev. tag. Második kötet. Az elemi tanulmányok' alapvonaljai. Budán, 1838. XII es 284 l. Magyarország' földképével 's írásmintákkal, fűzve 1 ft 12 kr ep. *)*

A' magyar t. társaság e' munkát tudománybecsénél fogva, 's azon okból adta át a' magyar olvasó közönségnek, hogy ez felsőbb nevelésre 's tanításra szolgáljon tanítónak 's tanulóknak vezérfonalul. Akármilyen tárgy munkája lépjen föl korunkban 's hazánkban; a' nevelésnek közönségesen elismert szükségénél fogva kedves tünemény az; annyal inkább, ha a' munkának mint e' kéz alattiak, több jelességei tagadhatlanok. Mint minden kezdetnek azonban, úgy ennek is több nevezetes hiányai lévén, szabad legyen ezeket az előadott tanulmányok' rendi szerint lelkismeretesen megróni, 's egyszersmind a' szerzőt arra kérni, hogy ha jegyzeteinket valóknak ismerendi el, egy óhajtanandó második kiadásban azokat célszerűleg használni sziveskedjék.

*) Az első kötet' bírálatát l. Figy. 1857. II. 97. sz.

1. Szívet formáló mondások és történetek.

Ezek apró erkölcsi intések, 's mind tartalomra, mind nyelvre nézve olly helyesek, hogy azokat nagyobb részint, legalább az 1. szám alattit, minden ABCben óhajtanám.

2. Az erkölcsiség' meggyökereztetése. Itt erkölcsi szabályok feletti népszerű elmélkedéseket találunk, a' czímen írt czélnek teljesen megfelelőleg.

3. Az illendőség' meggyökereztetése. Jó.

4. Földleírás. Először, igen bölcsen, hazánk' földrajza van előadva, még pedig azon szükséges megjegyzéssel, hogy a' tanító annak tanítását lakóhelyén kezdje. Aztán következik az austriai birodalom, majd Europa' többi országai egyenként, végre a' világ' több részei általánosan. Okos tanító' kezében célszerűen használható dolgozat.

5. Égi földleírás. Itt az 5. §-ban egy kis zavar van. Fő baj, hogy a' rotatio's revolutio külön szóval megkülönböztetve nincs; amaz forgásnak, ez kerengésnek nevezetett: „Az hogy földünk forog a' nap körül, 's nem a' nap a' föld körül, nagyon különösnek látszik, mint-hogy így földünkről magunk fővel hullanánk le, más testek is lehullnának, a' kutakból a' vizek kiömlenének“. Itt a' kerengésről van szó, az pedig a' mi ebből következni látszik, csak a' forgásra illik. A' föld' kerengésének e-

setére — ha nem forog az — hogy ömlenének ki a' kutakból a' vizek? — A' 7. §ban általán mondatik, hogy a' nyár júniusban kezdődik. Mint a' többi évszakoknál úgy itt is ki kelle tenni: június' 21ike' táján. — 8. §. 2nál, a' 2-ik pontnak nincs értelme. — 9. §ban mondatik, hogy a' kalendáriumi időjóslatok ritkán teljesülnek. Ezt nem így kell mondani, hanem úgy, hogy azok alaptalanok 's merő ámitások, mellyeknek épen ezért okos ember nem hiszen. Ideje volna már egyszer hogy hazai nép-kalendáriomainkban is az efféle tudatlanság-terjesztéssel kereskedés ne űzetnék. — Bizonyosan ellenkezőt akart mondani a' szerző, midőn ezen §ban azt írja, hogy a' napórák csak árnyékban mutatnak. — Végre a' kalendáriumok időnkénti igazításainak előadása homályos. Előbb Julius Caesar', majd Gergely pápa' igazításának szükségességét kellett volna előadni.

6. *Természetleírás.* A' 10. §ban meg kele az ólmot (plumbum) az óntól (stannum) különböztetni. 'S ha szerző egyszer horganyt használt, ne írjon többé most czinket, majd zinket. — 15. §. lap 111. Brahma' erőműve említettik a' nélkül, hogy az akárhol az egész könyvben megmagyaráztatnék. Vagy ezt kell tenni, vagy azt nem is említeni; mert különben valamelly falusi tanító, ki tán az indiai Brahmákról hallott valamit, hamar indus találmányának mondaná azt tanítványi előtt. Mennyire meg kell magyarázni még a' népiskola-tanítók 's nem csupán a' gyenge koru tanulók előtt is mindent, szabad legyen egy anecdotával világosítnom. T—i népes és fényes ekklézsiában köz vizsgálat tartatik. A' tanított reformatio' történetében előjönnek a' Hugonották is. A' jelen volt helybeli lelkész kérdi a' gyermeket „mit értene a' Hugonották' neve alatt“. A' gyermek hallgat. A' tanító zavarodva kérdez más gyermekeket — ezek sem tudják — hímel hámol, 's hátsenki sem tudja, úgy mond végre, — 's hiában magyaráztam meg azt olly sokszor előttetek, — nem meg mondtam-e hogy Hugonották vagytok, valahányszor rosszat cselekesztek“?

7. *Természettudomány.* Megbocsásson szerző, ha azt mondom, hogy e' szakasz, mellyet mint szaktudományát legjelesbnek vártam, legkevesbbé népszerű — 's így legkevesbbé való elemi iskolák 's az ezekben tanítók' számára. Ez tán azért történt, hogy szerző tárgyát egész terjedtségében űsmervén, nem vette

észre, miket nem magyarázott meg, 's így mik lesznek érthetetlenek azok előtt kiknek számára munkáját írta. — Mindenek előtt a' szilárd, csepfolyós és légnemű testek vagy gázok' különbségét kell vala előadni, a' 2. §. így érthetőbb lett volna. — A' 3. §. 2. számát semmikép nem tudom érteni. A' *ceteris paribus* így magyarosittatván „mások egyenlők levén“, „mindenek egyenlők maradván“ nem fog értetni; tán jobb volna így: egyéb körülmények nem változván, vagy: minden más körülmények megmaradván. — A' 3. szám alatt ugyanazon §ban ez van: „Az állati puha szőrök testükből kifejlő meleget nehezen bocsátják el; ezért meleg ruhák a' bundák. A' nyugalmas lég két ablak és ajtó közt erősen megtartóztatja a' meleget; innen érthető a' téli ablak' haszna, és úgy alkalmazása hogy közébe szél ne fújjon“. De e' tünetményeknek egészen más oka van. Nem az t. i., mint itt mondatik, hogy a' szőr 's nyugalmas lég rossz melegvezető, hanem azon közöknek (mediumoknak), mellyeken kell a' melegnek menni, különbsége. T. i. minden köz' határánál a' meleg sugarak' egy része visszahajtatik, 's csak más része megy által. A' fűtött szobából ablakra ért hév-sugarak' egy része a' szobába visszahajtatik, más része az üvegeken keresztül megy; az üveg' tulsó lapján szinte nem megy ki az egész melegsugár, egy része ennek visszahajtatik az üvegbe, más része megy a' két ablak közti levegőbe stb. A' bundák, ágyruhákbán használt tollak azért melegek, mert vékony szálaiból állván, azaz minden szálaik levegővel szagotvák levén, a' melegsugároknak temérdek visszahajtást kell szenvedni, 's így csak kevés meleg szabadulhat ki. — 5. §. A' testek' létrészei itt azok' *álladalmainak* mondatnak, felebb álladékaiknak, majd állató részeinek. Nem jó, kivált gyermekek' számára írt munkákban, a' műszavakat változtatni, kivált az álladalmat már azért sem czélszerű használni, mivel az nagyobb részint *Statusnak* van elfoglalva. Ezen §ban az 1. szám alatt meg kell vala mondani, hogy minden párolgásra meleg kívántatik, 's így, ha más melegforrás nincs, a' párolgó víz a' szomszéd testektől rabolja el a' meleget; miknek e' szerint meg kell hűlni. Így világosabb lett volna az ottani tünetmények' magyarázata. A' 2. szám alatt hibásan mondatik, hogy ha a' csepfolyós test merevénynyé alakulni készül, mindig meleg bon-

takozik ki, mert ez csak akkor történik, mikor az merevénynyé válik. A' 3. szám alatt a' *hézagfoglalék* helyett jobb volna tán *térfoglalás*, vagy *térime*, 's a' *szélaczel* helyett *légtűzszer*. — 6. §ban az mondatik, hogy „az elrepülő gyulványtól megfosztott gázak füstöt adnak“. Itt az ember egész phlogistont gondolna. Minden meg nem éghetett részek füstalakban mennek el; nem éghettek pedig meg azért, mert levegő nem járulhatott hozzájuk, mert hisz égés = savítóval egyesülés. Az égő gyertya lángjának bele füst, mert levegő nem járulhat hozzá. Ugyan ezen §ban hátrább a' fútatók fuvonyoknak nevezetnek. Ha jobb volna is ez utóbbi kitétel: nép' számára irt könyvbe amaz jobban illik vala. — 7. §ban a' tükrök' magyarázásában egyszer a' visszapattanást olvassuk. Igen czélszerű lett volna elébe bocsátni egy rugalmas test, például lapda körül (ha ez a' földre különböző szöglet alatt hajtatik) előforduló tüneményeket. — 10. §ban a' villanyosság' forrásai közt főleg meg kellett volna a' vízpárolgást említeni. Így könnyű lett volna alább a' gyermekkel a' levegőnek égi háborúkori roppant villanyosságát beláttatni. — 12. §ban a' barometrumot *genetice* adnám elő, tehát az úgy nevezett Toricelli' alapképletét. Így lenne csak e' tárgy világos. — A' cső' felső része nem légüreg (mert üreg antrum), hanem légüres. E' §ban mint sok többen is, hüvely (vagina) van hüvelyk (pollex) helyett írva; *rugós*nál jobb és szokottabb a' rugalmas. Ez utóbbi névre tán nem fogná a' megkérdezett tanuló azt mondani, a' mit az elsőre valósággal mondott, midőn tanítójának e' kérdésére „mondjon egy rugós testet!“ ezt felelte „a' számár“. — 19. §. „Hogy valamely szilárd test — például egy fa, láthatárlagosan“ stb. A' helyett rudat kellene világosság' kedvéért mondani, 's a' láthatárlagos helyett tán vízirányost. Alább hibásan mondatik, hogy a' teherrel fölfelé hengerő csigák épen két annyit segítenek az erőn, mert ez csak azon esetben áll, ha a' csigákat övedző kötelek közégyenesek; 's e' körülményt annyival inkább meg kellett volna mondani, minthogy a' csigák a' közéletben is használtatván, annak tudása erőnyerésre nyújtandna alkalmat. Alább a' forgó kerekek' magyarázatában nagy homályt okoz az, hogy azoknak hengere először tengelynek, majd hengernek nevezetnek. A' kimondott törvényen: „Ezeket annál kisebb erővel lehet va-

lamelly terhet fölemelni, minél nagyobb a' kül-lő' hossza a' henger' sugaránál“ lehetetlen a' gyermeknek eligazodni, mert a' szóban forgó erőmü' leírásában hengerről szó sem volt. Ismét alább a' srófról mondott ezen szavakat „minél kisebbek a' sodratok aránylag a' hengerre: annál könnyebben lehet vele szorítani“ így kell igazítani — minél kisebbek a' sodratok vagy kapaszkodók' távolságai. — 20. §. Itt egy helyt *hidas* használtatik repülő hid helyett. Dunán túl mást értenek a' hidas alatt. Alább ezt olvassuk: „Hogyha két mozgó test egymásba üt, ott mozgás-változás áll elő, különböző mint a' test rugós és rugótlan“. Ez szolgáljon például tisztelt szerzőnk' gyakran nehézkes és homályos nyelvére. Brevis esse laboro, obscurus fio. Sok helyen, mivel 's az előadott tárgyat jól ismerő embernek is gondolkozni kell, mit akar mondani: hát azon szegény néptanítók, kik sem a' tárgyat, sem a' nyelvet nem ismerik, hogy érthetnék meg ezeket? Az idézett hely tán sokkal világosb lett volna így: Hogyha két mozgó test egymásba ütközik: akkor változni fog a' mozgás, mely változás különböző a' szerint a' mint a' test rugalmas vagy rugalmatlan. — 22. §. A' fő, a' mit a' fellegek 's köd' magyarázatában mondani kellene, t. i., hogy azok pára-buborékok, vagyis olly gömböcskék mellyeknek belseje pára, itt kimaradt. Szinte a' köd 's harmat' előadásában azon fő törvény, hogy ködszármazáskor hidegebb néhány lábbal a' föld' vagy víz' színe föltött a' lég, mint ezen föld- vagy vízszín, nem is említették. — A' jégeső' előadásában hibásan állittatik, hogy légiünk' magas tájain a' vízpárák jégszemekké fagynak, 's aztán estökben meglágyulván, hóvá válnak; a' vízpárák mindig úgy kristályosodnak, mint egyéb ásványtestek, tehát hóvá kell fagyniok; leestökben a' rájuk verődött vízpárák által vesznek magokra jégszemformát. — 23. §. Számos tapasztalatok után tudjuk, hogy a' villám' irányára vagy mozgására a' légfolyamnak semmi legkisebb hatása nincs; ezért egy sebesen hajtott kocsi a' villámot az így származott légfolyam által nem vonja, de nem vonhatja a' villámfelhőket is. Égi háborúkor azért nem jó a' lovakat sebesen hajtani, mivel így a' lovak kimelegedvén, párolgásaik által villanyosság származik a' levegőben. — 24. §. A' hold' udvarának színét nem a' megtört (gebrochene), hanem a' meghajtott (gebeugte) sugarok okoz-

zák. — 25. §. Mi itt a' lidérczekekről mondatik, még csak gyanítmány, tehát nem ösmeret; azért csak véleményformában kelle előfordulnia.

8. *Gazdálkodás-tudomány.* Ehhez 's a' törvénytudományhoz ref. nem értvén, csak azon ohajtását fejezi ki, bár e' tudományokban jártas férfiak a' Vezérkönyv' ezen részeit vizsgálat alá vevén, a' tán lehető hiányokon a' már ohajtva említett második kiadásban szerzőnk igazíthatna *).

9. *Egészségtudomány.* 11. §. Itt a' téjnedvek' nevétől, mint ez a' Tud. Gyűjteményben is megrovatott, hibás következés van húzva. — Az emberi test' híg részei közt a' gyomorredv, vizellet 's ondó említve sincsenek. †)

10. *Történettudomány.* Ebben, mint illik, 's szükséges, hazánk' története aránylag bővebben van előadva. Az egész általában jó szellemű dolgozat.

11. *Törvénytudomány.*

12. *Lelektudomány.* Ez egész, ref.' ítélete szerint, nem gyermeknek való.

Különösen feltűnő a' Vezérkönyvben, hogy benne a' számtudomány 's mértani elemi ösmeretek említve sincsenek. Tudom én azt, hogy okos neveléstan' elvei szerint e' tudományokra élő szóval kell a' gyermeket megtanítani **); de azt is tudom, hogy e' Vezérkönyv nem csak tanulók', hanem tanítók' számára is íratott. Az e' végre a' tanítók' számára ajánlott német munkákat iskola-tanítóink' fölösleg nagyobb része, ha megszerezni képes volna is, nem értené. Jó lett volna tehát e' könyvbe a' szám- 's méréstudomány' elemeit is bele foglalni; annyival inkább, mivel ref.' véleménye szerint az alapos bevezetés után igen czélszerű a' tanuló' kezébe e' tárgyról is kézikönyvet adni, — 's ezt mutatja a' tapasztalás még azon iskolákban is, melyek a' neveléstan' magas elvei szerint a' legczélszerűbben alkotvák.

Külseje az egész munkának szép; kár, hogy számtalan benne a' nyomtatási hiba.

59.

†) *Egészségtudomány* elbeszélésekben, és *embertudomány*, 189—203. l. — Az elsőbb tíz §ból áll, melyek' mindenike egy egy példá-

*) A' megbízás rég történt..... Szerk.

**) Lehet hogy szerző épen ez okból tartotta elégnek, az első kötetben e' tudományok' methodológiáját adni. Szerk.

val érzékít meg mindannyi diaeteticai szabályokat, millyenek: Kerüld a' felhevülést 's hirtelen meghűlést; Testedet tisztán tartsd; Az ételben tarts időt és mértéket stb. Nem mondhatni, hogy e' tíz szakaszában a' diaetetica' fontosabb ismeretei csak valamennyire is ki volnának merítve: ugyanis egyik fő tárgyról, a' külön ételek' 's italok' mineműségeiről 's az ételrendről egy szó sem hozatik elő, csak a' mértékletlenség ellen tétetik egy §ban óvás, egy másban a' szeszes italokkal visszaélés ellen *gyermeknekél!* A' dohánynyali szinte bal és *visszaélésről*, melly épen az alsóbb osztályoknál olly divatos 's olly káros, hogy némelly tapasztalt orvosaink ennek tulajdonítják a' hazánk' köznépénél olly gyakori ajakrákot is, szinte mély hallgatás; így a' fürdés, ruházkodás (azon intés, hogy nyáron ne hordjunk meleg, a' hideg évszakban ne könnyű ruhát, alkalmasint felesleges), vizellet és székürítés, a' külön mozgásnemek 's az érzékekről tudandók szinte mély hallgatással mellőzvék, vagy alább, az embertudományban, csak igen felületesen, 's nem eléggé népszerűn, nem eléggé életre valólag érintvék; ellenben az 5. §. folytatásban említés van az önfertőzésről, mellyről célirányos-e gyermekeknek szánt lapokon emlíkezni, és sokszor csak ez uton figyelmeztetni a' nevendéket egy előtte még ismeretlen bűnre, a' legjelesb nevelők által is kétségbe hozatik.

A' 11—15. §ok az *embertudományt*, helyesebben néhány vonatait az élettudománynak (physiologia) közlik, helyenként beszórt diaeteticai szabályokkal, de melyek szinte nem elégségesek; 's másfelül az élettudományi ismeretek' előadása által gyermekeknek megközelíthetlenné. Ettől elvonva, ref.nek tetszik azon syntheticus módszer, melly szerint szerző a' táplálásnál kezdve, kimutatja sorban, mikép először is a' tápnedv, majd a' vér, 's lassanként a' lágy 's kemény részek képeződnek, míg az egész ember, bőrrel bevonva, construálva van. Egyes észrevételeink az állításokat 's műnyelvet illetik. 11. §. szerző a' testet híg, húsos és csont részekből állítja össze: a' két utóbbi név helyett a' lágy és kemény álla helyesben, mert a' lágy részek nem mind húsosak, 's a' kemények nem mind csontok. — A' híg részek közt sok nem hozatik fel, mi nem is volt szükséges, de meg kelle tehát jegyezni, hogy csak némelly főbbek számláltatnak el.

A' téjnedv (tápnedv) nevezet kétértelműsége miatt, épen népszerű könyvben kerülendő; sőt úgy látszik, szerző is bal értékenyt köt vele össze, midőn mondja: *Innen látszik, hogy a' tej- és növényeledetek, melyekben legtöbb czukornedv van, legtáplálóbba*. Először is ama téjnedv 's a' téj közt nincs semmi hasonlat 's oki viszony; a' növényes ételek pedig teljességgel nem „legtáplálóbba” sőt épen kevéssé táplálók, 's e' tekintetben az állati ételek megett messze elmaradók; a' czukoranyagnak is sokan csak felette csekély mértékben tulajdonítanak tápláló erőt. — Nem áll az is, hogy a' téjnedvek a' test' legnemesb táplálmányát alkotják: hiszen tej- v. helyesben tápnedv (chylus, Milchsafft, Nahrungssafft) csak egy van, 's így superlativusnak itt helye nem lehet. — Hogy a' vér „keringése által élteti a' testet” hamis nézet: a' vér, forgása által elvitetik a' test' minden részeibe, hogy azokat táplálja. — Bőrgőzölgs helyett kétszer is izadást olvasunk. Hogy pedig „minél több vizet iszik valaki, annál egészségesebb” azt szerző, ha kissé gondolkodik e' tétel felett, alig ha nem változtatja meg maga is. — Fogaknál levő hús-golyók” bizonyosan homályosb 's könnyen félre vezető kifejezés, nyálmirigyek helyett: ezt is, azt is meg kell a' tanítónak magyaráznia, mert e' nélkül mit fog a' tanítvány e' hús-golyók alatt érteni, melyek senem golyók, sem húsból nincsenek. — Hogy a' köny a' szemet a' bele eshető poroktól tisztítja, *abból nem következik, hogy a' szem, bármi kevés illetést szenved is, azonnal könnyezék*. — Az epe nem az epehólyagban, hanem a' máj' szemcséiben (acinus) választatik el. —

12. §. Hiba „vastag és vékony belekről” szólani, vékony és vastagok helyett, mert a' kifejezésnek a' természetes helyzetetés' rendét kell követnie. Ezért midőn szerző írja: „a' vastagabb és vékonyabb belekben kidolgozott táplálmányból, különösen midőn az a' vékonyabb belekbe nyomúl — “ ki ne gondolná, ki a' physiologiában járatlan, hogy a' táplálmány a' vékony belekbe a' megelőző t. i. vastag belekből nyomúl, holott még a' vékony belekben nyíló téjedények szívják fel legnagyobb részét a' tápnedvnek, azt részint a' fodorvérerekbe, részint a' tápcsőbe, 's közvetve a' vérerek által a' vérekes vértömegbe viendők, mellyel a' tüdők' munkássága által savítva, végre a' testet ujitó üteres vérré változik. Csak

legkisebb része, a' vékony belekben fel nem szívott maradéka a' tápnedvnek, megyen át a' vastag belekbe, hol a' már ritkásabb téjedények által vétetik fel. — „A' kiszívás után megmaradt táplálmány, mint már a' táplálásra alkalmatlan rész, a' végbelekben, az alfelen kitakarodik” legalább szabatosan beszéd, mert, egészséges állapotban, a' végbelekben (csak egy van) táplálmány nem takarittatik ki, hanem a' felvett ételek' haszonvetlen részei, gyomornedv, epe, hasnyál' stb. maradékai, bélnyálka, 's egyéb a' testnek nem kellő részek; 's azon kívül is „táplálmány”, melly „táplálásra alkalmatlan” lenne, nincs. — Ha szerző a' „kövér fodorhártya” alatt a' közönségesen úgy nevezett bél-fodrot (mesenterium) érti, úgy tagadnunk kell, hogy rendeltetése a' beleket összekötni, t. i. az leginkább csak egy kicsi részét, a' vékony bélt borítja, 's nem is a' dörszölődés megelőzésére szolgál, mert ezt a' belek' síma 's mindig nedves felülete ellenzi; a' böndörhártya kifejezést sem értjük, 's alatta a' hashártyát csak gyanítjuk. Helytelen olly kifejezésekkel élni népkönyvekben, melyek a' nép 's a' tudomány' nyelvén egyformán ismeretlenek. Legalább rec. ezeket nem érti, szókönyvben is fel nem találta.

13. §. Mellőzván azon kifejezés' határozatlanságát, melly szerint a' vér a' tüdőkben *megfrisül* (mellyel a' tanuló semmi világos eszmét nem köthet össze) — mert a' határozottabbat, péld. hogy a' lehelés' működése által a' vér savittatik, sem a' néptanító, sem tanítványa nem értheti — nem hagyhatni említés nélkül, hogy e' \$ban egy kereszthártya, egy kerék-hártya (talán sajthiba), 's egy gyomorhártya (!) fordul elő, melyek alatt szerző a' *rekeszt* (diaphragma) látszik érteni. Ismételjük, hogy nem itt van helye a' szócsinálásnak, 's még kevesebb a' már egyszer használt szó' változtatásának. Hátha tanító 's tanítvány, kik soha bonczolt testet, sőt jó rajzot sem láttak, ez egy hártya alatt hármát fognak képzelni? — A' vérforgásnál meg kelle jegyezni, hogy a' függőérbe (aorta, nem nagy életér) a' vér a' szív' bal gyomrából foly át (nem folyik), a' vérereken keresztül pedig a' jobb szívgyomorba kerülén vissza, innen nem folytatja ismét útját, mint szerző állítja, az egész testben, hanem előbb a' jobbik szívpitvaron által a' tüdő-üterbe hajtatik, hogy ennek elágazásaiban a' tüdőt megjárván, a' lehelés' működése által sa-

vittassék, 's csak ekkor vitetik ismét a' tüdővérerek által a' bal szívpitvaron 's bal szívgyomron keresztül ismét a' függérbe 's az egész testbe. — Hogy a' máj, az által, hogy a' vérből epét készít „a' vér' tisztítására szolgál“ hibás nézet: avvagy a' többi nedvek' elválasztása a' vérből is ennek tisztítására szolgál? Szerző a' humoralis pathológiának még maiglan is népszerű elve után látszik indulni a' physiologiában is. — Van szó a' lép' működéséről is, de ez minden esetre korai: mi azt e' napig nem ismerjük, csak találgatjuk. Hogy ezen életmű' fekvéséről mondatik: a' gyomor' oldalán, *bal* oldalán helyett, kétség kívül a' szedő' hibája. — Hogy a' vizelet hamarabb választatik el, ha a' test mozog, kételni lehet: a' testmozgás a' bőrgőzölést öregbíti, 's ez mindenkor csökkenti ellentételesen a' vizelet' elválasztását.

14. §. A' gerinczagyból, értve a' koponya' öreg likán kívül, nem harminczkét pár ideg származik, v. mint szerző fejezi ki magát „a' hátgerinczre vitetik“, hanem csak harmincz pár (8 pár tarkóideg, 12 pár hátideg, 5 pár ágyék- 's ugyan annyi keresztideg) 's a' rekeszideg. *Abból* pedig hogy az agyból 's gerinczagyból ennyi 's ennyi pár ideg támad, nem érthető, mint szerző mondja „miért a' tapintás' idegei az egész testben elszéledvék“. Illy hibás összekötései a' fogalmaknak gyakoriak. — Azon nézet is nehezen állhat meg, melly szerint a' szaglás' életművei azért helyezvék a' száj felibe, „hogy a' szaglás által is már undorodást ébresztszen némelly ártalmas elederek iránt, mellyekből emelkedő gőzök a' szaglás' idegeit megérintik“. Ez sok állatokról áll: az ember értelem és észszel van felruházva ártalmait' kipuhatólására. — A' pofon, agyon (tán nyakon), fültövon csapás nem csak a' füldob' sérülhetése, hanem általában az agy 's közel nemes részek' megrázkodtatása miatt veszedelmes.

15. §. 2 nyakgerincz 7 helyett kétség kívül szedő' hibája. — „Hátgerinczcsont“ nincs, igen gerinczoszlop. — Nem áll, hogy az *álbordák* „fattyu oldalcsontoknak mondatnak“: ki által? — A' keresztcsont, mellyre a' gerinczoszlop támaszkodik, 's mellyhez két oldalról ragadnak a' csipőcsontok, hogy a' medenczét alkossák, el van feledve, holott egy a' közéletben is gyakran szóban levő része testünknek. — Ha vannak is példák, hogy némelly

egy csontszilakok csak igen későn csontosodtak meg, nem áll „hogy némelly fiatal embereknel 15, másoknál 20ik életévben *lesznek a' csontok teljes kemények*“. A' hiba a' szabatosan kifejezésben van, melly azt sejtetné, hogy e' tünetény egyfelül gyakori, másfelül az egész csontrendszeren (a' *csontok*) tapasztalható. — Ha szerző a' bőrben lyukacsokat (pori) állít, avult tant ad elő; ellenkezőt bizonyítottak be újabban Humboldt Sándor, Cruikshank 's mások. — Ha szerző végül ezt írja: „testünket minden rendetlen munkától, rendetlen italtól, ételtől 's más rossz hatástól ótalmazni kell“, épen az a' kérdés bolygattatik: mellyik a' rendetlen munka, mi a' rendetlen ital, étel stb? mellyre ezen egész egészségtudományban megfelelve nincs, holott azt a' falusi tanító saját tudományából aligha birandja pótolni.

Vegye szerző észrevételeinket szívesen, mellyekben, mint felebbi bíráló társunk, csak azért bocsátkozánk részletekig, hogy egy második kiadás' hibátlanabb kiállításához, mennyire tőlünk telt, segédkezet nyújtunk; noha nem rejthetjük el azon ohajtást egyfelül, hogy ez az egész diaetetica újra 's más alakban dolgoztassék. Azok az elbeszélések nem eléggé érdekesek, nem eléggé nyomosak, hogy a' gyermeki indulatra hassanak, 's a' bennök levő tanulság maradandólag emlékezetükbe nyomúljon; másfelül az anthropológiát illy terhével a' terminológiának, mint az itt adatik, népszerűnek nem képzelhetjük. Azt vagy bővebben kell adni, de akkor sem népi, sem elemi nevendéknek való nem lesz, 's rajzok' szemléltetése nélkül világos fogalmat soha sem is nyújtand; vagy e' tudományos laciniaiak nélkül, népnyelven, szorosan a' nép' felfogásához mérve. A' közép út itt határozatlan végtelenbe vezet. Szóval az anthropologia, az, mit e' név alatt értünk, nem is elemi tudomány, 's bízvást felsőbb osztályokba, serdültebb korúakhoz utasítandó.

D. Schedel F.

Állítások, vélemények, felvilágosítások.

— *Felvilágosítások az „Alföldi levelek“ben támasztott némelly kérdésekre.* „Századunk“ idei 73. számában közlött levél' egy része, honunk' mérnökei általában, különösen 's legközelebb Beszédest 's engem érdekel. Köszönet a' figyelemért, 's különösen, hogy felszólalásom' korszerűségét, mellyet a' csatorna' törvényes fella-

Lilója magára nézve igen találmatlannak találta, okokkal pártolni méltóztatott.

De nem ez az, hanem a' köz ügy, melyért tollamat ez úttal is gondolatim' tolmácsává teszem. A' levélíró ugyanis kifejté azon fontos tárgy feletti kérdést, mely most az országgyűlés előtt fekszik, és nyilvános mérnöki ex - professo vitatást kíván; t. i. melyek azon folyók, melyek hajózhatási és áradásgátlási tekintetben szabályozhatók, ezen szabályozásnak mi sorban, mely rendszer szerint kell történni, és arra milly pénz és munkabeli eszközök kívántatnak? stb, 's mind ezt olly korszerű tárgynak véli, mely méltó hogy egy „sok szerencsés tapasztalás által okos, merész lelkű edzett vízmérnök“ megfejtesében fáradozzon.

Ámbár ugyan e' nyájas gúnnyal kijegyzé a' levél' írója azon mérnököt, kitől a' megfejtést várná — mert hogy honunkban kivüle találhatnék még szak' embere, ki ezen diszes attributumokkal magát felruházni merné, vagy felruházatni engedné, nem hihetem —: mind a' mellélt is kétes levén egyfelül, hogy a' várt válasz adatni fog, másfelül pedig a' csiklandozotthoz hasonlóan érezvén magam, ki nevetni kénytelen, engedelmet kérek az e' fontos tárgyhoz szólhatásra.

Először is, minden tévóvázás nélkül kimondom, hogy a' feladás nagyobb, mint hogy egyes mérnök által megfejtethetnék. A' tárgyat t. i. csak az meritheti ki teljesen, ki a' megítéléséhez szükséges adatok' birtokában van, vagy is, a' magyarországi folyók' tökéletes ismeretével bir. Ahhoz pedig igen sok kívántatik, mert valamelly folyót tudományosan ismerni, annyit tesz, mint annak, hosszúság, szélesség és mélység szerinti kiterjedését, színének nem csak helyenként, hanem különböző vízállás' idején is változó esetét, azzal járó sebességét, különböző vízállások' idején árkában bizonyos idő alatt eltakarodó vízmennyiséget, annak mindenütti hordalekát, ágya' és partjai' szilárd vagy omlós szerkezetét, azoknak 's a' szomszéd vidéknek magosságát 's ahhoz képest a' folyó' árjának kiterjedését stb tudni. Csak illy ismeret mellett képes valaki a' legcélszerűbb rendezési tervet, akár vízárcsökkentési, akár hajózási tekintetben javaslatba hozni.

De már hogyan szerezhetné meg egyes mérnök e' nagy számú, főbb vizeink' hydrographiáját magában foglaló, előmunkákat, melyeknek összeállítása minden bizonynyal fél millió-pengő forintba kerül? Ezt nem tartván lehetőnek, úgy hiszem, sem a' rendezési módrol, sem azon kérdésre, mely folyónak adassék a' másik felett az elsőség, vagy is, mely rendben vétessék munkába a' folyók' szabályozása, nyomos és alapos véleményt egyes mérnök nem adhat. Általános elvekkel előállhat ugyan, 's feltételes javaslatokat is tehet, eszméit, tapasztalásait közölheti, de mind ezek a' kívánt kérdésre elegendő világot deríteni nem fognak.

Mindazonáltal, úgy hiszem, technikai tekintetben nem fog a' tárgy felakadni. Ó cs. k. fő herczegsége' fenséges nádorunk' 's a' nm. m. k. helytartótanács' bölcs gondoskodásának köszönhetni, hogy nagyobb része a' megkívánt előleges munkálatoknak össze van állítva. A' Dunáról ugyanis,

Petronellától Austriában, Magyarországon keresztül egész Cserneczig Oláhországban, olly térkép van készen, mellynél teljesebbet, tökéletesebbet 's talán szebbet aligha más ország bir előmutatni. A' Tisza' vize is nagyobb részt papirosan van már, 's vízszínelve (libellálva) Tokajtól Szegedig. A' Körös és Berettyó' vizénél már 17 év előtt készültek el az előmunkálatok. A' Garan, a' Szamos, Bodrogh, Ungh, Latorcza, Laboreza szinte már elébb vétettek fel; így a' Rába, Rábeza, részint a' nemes vármegyék, részint szinte a' nm. m. k. helytartótanács' rendeletéből a' m. k. építési fő-kormány' hozzá járultával. Ns Torontál vármegye, a' Marosnak megyéjéhez eső részéről, rendes mérnöke által, szinte készítettett egy jó, hasznosítható térképet. A' mely folyóknak pedig egész kiterjedésükben térképe még nem léteznék, azoknak legalább alsóbb része, meddig tudillik a' két fő recipiensnek, a' Dunának és Tiszának, hatása terjed, ismeretes.

Ezen szép előmunkálatok' birtokában levén az ország, 's kezelések a' m. k. építési fő-kormányra bízva, ha már az ország' gyűlése talán egy országos küldöttséget bizandana meg olly útasítással, hogy a' k. helytartótanácsal egyetértésben munkálódjék: úgy vélem, ez úton a' folyók' szabályozási mód- és rendszere a' legegyszerűbben fog meghatározathatni, 's a' tárgy azon tiszta világban feltűnhetni, melyben azt, és pedig méltán, a' levél' írója, igen érdekes czikkelye' értelme szerint, látni óhajtaná.

Ezeket én, mint ki hivatalos helyzetemnél fogva a' vízi dolgok' mostani mibenlétéről annyira mennyire értesítve vagyok, felvilágosításul előlegesen felhozni jónak találám; most addig is, míg a' tárgy, a' maga' útján tisztára fejlődhetnek, tulajdon nézeteimet fogom a' levélíró által indítványozott kérdésekre nézve kifejteni, 's noha a' mondotaknál fogva teljes kielégítést tőlem nem reménylhet is, igyekezni fogok mégis, hogy töredékes előadásaim egészen érdek nélkül ne maradjanak — minden esetre kiméletes megítéltetésre számot tartván.

Itt előlegesen meg kell jegyeznem, hogy mivel a' folyók' szabályozásánál az átvágások fő szerepet játszanak, értekezésem' folytatában a' szabályozás alatt leginkább azokat kell érteni.

Kérdés. Mi sorban 's mely rendszer szerint vétessenek a' szabályozások munkába?

Közönséges és megrögzött vélemény, hogy azoknak alulról felfelé kell történni; 's így a' magyarországi vizeknél a' fő recipiens a' Dunán kezdve, a' Tiszát, Szávát, Drávát, Marost, a' Körösöket stb folytatva.

Ezen elv, úgy látszik, a' lecsapolásoknál követni szokott módtól vonott el, hol az nem csak célszerű, de az egyetlen is; 's nevetségnek tenné ki magát, ki valamelly lapost kiszáritani szándékozván, annak felső részén kezdené a' csatornázást. — Számosb évvel ezelőtt, midőn a' Sebes-Körös' Sárretének lecsapoltatása megindították, egy szerencsétlen javaslat szerint a' csatornának ásatása, ki hinné! csakugyan felülről lefelé vétették munkába; 's ez lettídlóg: de hogy az első árvíz annak nagy részét iszappal eltemette, szín-

te lett dolog. Már, ki csak ezen egy példának szemmel látó tanúja volt, pedig volt számos, által kelle látnia, hogy a' czél csak úgy érthetik el, ha a' száritó csatorna' ásása alulról felfelé folytatatik. Több hasonló botlás történhetett máshol is, 's innen magyarázható azon osztatlan zaj: „Alulról kell a' vizek' szabályozását megkezdeni”.

Hogy ezen elv általánosnak hirdettetett, 's alkalmazása a' folyókra, minden kivétel nélkül úgy szólván, kiterjesztetett: ez által az eddig a' vízszabályozási tárgyalásoknál tapasztalt akadályok 's hátramaradásoknak alapja vetetett. Mert, ha a' Bodrogh, Körös, Maros' stb folyóinál bármely rendezési tárgy megpendítették, az ellenfél a' Tisza' vize' szabályozását sürgeti, ha pedig a' Tiszánál jön az szoba, akkor a' Duna, mint fő recipiens, áll útjába. Így mellőztettek el gyakran a' legszükségesebb vízi igazítások, 's ha valamely k. biztos itt ott egy átvágást kiküzde is, az 10—20 évi vivásnak vala eredménye.

Ha jól meggondoljuk, hogy ezen, első tekintetre természetesnek látszó vízszabályozási rendszer, ha azt szorosan követnők, a' magyarországi folyók' szabályoztatását egészen megakasztaná, mivel szerinte a' rendezést a' Fekete Tengernek kellene kezdeni, vagy, — ha alkunak hely engedtetnék —, legalább is a' vaskapui szirtek' széthánytatásával, mi, a' mint már az Athenaeumban *) is bebizonyítam, a' lehetetlenségek' országába tartozik: úgy hiszem, ohajtásunkat teljesítendi, ki e' nézet' alaptalanságának megmutatására törekszik, mi, ha sikerül, a' vízszabályozási vállalatok, egy igen terhes 's alkalmatlan bilincstől megmenekedvén, szabadabb mozgást nyerendek.

Lássuk, mikép boldogulhatunk.

Hogy félre ne értessem, szükség megjegyeznem, mikép vannak esetek, hol az alulról felfelé eszközölt szabályozás czélszerű; itt tehát csak az elvnek általánosságát akarom ledönteni.

A' felhozott nézet mellett, közönségesen két egymással össze nem egyeztethető okkal harcolnak. — Az egyik fél haszontalannak és következés nélkülinek tartja a' szabályozásra fordított munkát, mielőtt vagy a' recipiens, vagy ugyan azon folyónak alsóbb részei rendbe nem hozatnak; vagy is, mint az a' fél érti, míg a' recipiensnek vízállása alább nem szállíttatik; a' másik fél [az alsóbb vidéki lakosok] pedig azon panaszkodik, hogy „rája eresztik a' vizet”. E' két állítás nem fér össze; mert hogy következés nélküli is legyen az átvágás, 's az alsóbbakra mégis rá ereszse a' vizet, világos ellenmondás.

Hogy mind a' két állítást megczáfolhassam, 's bebizonyíthassam, mikép az átvágásnak mind a' mellett, hogy a' recipiens nem változik, lehet sikere, a' nélkül, hogy az alsóbb vidékieket nagyobb özőn érje, szükséges néhány hydraulikai tételt előre bocsátanunk; ugyan is:

Minden recipiens, árjaival, az oldalfolyóba bizonyos távolságig visszahat. Ezen távolság, melyet visszahatás' távolságának vagy közének nevezhetünk, változó, 's függ többi közt az ol-

dalfolyónak kisebb vagy nagyobb esetétől. A' Duna p. o. a' Tisza folyót nagyobb távolságra dagasztja árjaival, mint a' Drávát, nagyobb esete levén ennek, mint amannak; szintazon oknál fogva tovább terjed a' Tisza árjaival a' Körös' vizébe, mint a' Marosba.

Feltételeztetik továbbá a' visszahatás' távolsága, a' recipiensnek, az oldalfolyó' vízállásához képest magasb vagy alacsonyabb vízállási arányától, úgy annyira, hogy a' visszahatás lehet szinte tagadó [nemleges, negatív], azaz, nem a' fő folyó hat az oldalfolyóba, hanem ez amabba viszsza. Ha peld. a' Maros vagy Dráva magas vízállásban vannak, a' Tisza 's Duna pedig alacsonyban, a' mellékfolyók gátolndják recipienseiket szabadabb folyásában, 's duzzadásra erőltetik.

Ezekből kitetszik, hogy ha a' recipienst alább szállíthatnók, a' visszahatás' távolságai 's így az összefolyások' környekein az áradások is minden bizonynyal csökkennének; 's ez az, a' hová az egyik fél, mely a' recipiensnek előleges szabályozását sürgeti, czéloz; 's itt, meddig a' kérdés a' visszahatás' távolságának határai között forog, kívánsága alapos; tévedése azonban egyfelül abban áll, hogy azt a' visszahatás' határain kívül eső részekre is kiterjeszti, másfelül pedig abban, hogy meg nem gondolja, mikép a' szabályozás vagy nem mindig eszközölhető, vagy úgy nem, hogy a' víztükörnek alább szállítását szükségképp maga után vonja.

Szükséges ezt példával felvilágosítanom.

Tegyük, hogy a' Duna' árjai, a' Tiszára nem tovább mint Szolnokig hatnak. Szoba kerülvén Szeged' táján egy 3000 öles görbület' átvágása, mely 1000 öl hosszú, különösen azon szándékból, hogy a' viz' tükre ott alászállíttassék, előre bizvást állítanunk lehet, hogy az sikerülni nem fog, mert a' Tisza ott csekély eseténél (melly alig több mint 2 vonal 100 ölre) és csekély sebességénél fogva önereje által azt kiképezni annyival kevesbbé fogja, mivel ott a' fenék' szilárdsága még sokkal nagyobb ereű folyónak is ellenállni képes; 's így, ha czélt érni kívánunk, nem marad más hátra, mint azt egész szélességében 's mélységében kiásatni; de mi lesz sikere? 2 vagy 3 hüvelyknire fog a' Tisza' tükre az átvágás' környékén alább szállani; 's mennyibe fog kerülni? Az átvágás' hosszát 1000, szélességét 60 ölre, egész mélységét 5 ölre tevén, tesz a' kiásandó földtömeg 300,000 köb-ölet. Egy köb-ölnek kiásatására 6 napszámot, 's minden öl mélységre 2vel többet számítván, esik egyegy ölre 10 napszám. A' föld' eltakarítása szintannyit kívánván meg, tesz a' napszámok' öszvete 6 milliót, vagy is pénzben, egy napszámot 20 krra téve, 2 millió forintot pengőben. Nemde igen drága pénzen kellene egy két hüvelyknyi apadást megvásárolnunk; e' bajon pedig nem lehet segíteni, mert a' víztükör' alább tétele a' Maros és Tiszatorok közötti összes eset' (summarisches Gefälle) csökkentésével eszközölthetnek csak, mely ott úgy is, azt lehet mondani, a' kellőnél kisebb, 's mely nem is növekedhetik, míg a' Duna a' Tisza' torkolatánál nem változik. A' viz' tükrét tudnillik tetemesen csak ott szállíthatni alá, hol az eset is tetemes; a' midőn azt felesle-

*) 1838. I. 257.

gétől megfosztjuk; vagy helyesebben szólva, egyenlőbben elosztjuk.

Tehát a' Dunán kell segíteni, hogy a' Tisza nagyobb esetet nyerhessen, 's az által a' Dunának káros befolyásától menekedjék; így szól az említett egyik fél, engem tulajdon szavaimban véltven megfoghatni; 's ezen kívánság nemde helyesnek látszik? Valóban helyes; csak hogy itt más akadály gördül előnkbe, melyet elhárítani nem áll hatalmunkban. A' Duna tudnillik a' Tisza' torkolatától alafelé egészen Új-Palánkáig, mérsékelt esete mellett, csaknem minden kanyarodás nélkül egyenes irányt tart, melly oknál fogva alább szállításáról a' felhozott közben szó sem lehet. Új-Palánkától kezdve, hol kősziklás hegyek közé szorúl, egészen a' Vaskapu' aljáig igaz, olly nagy a' Duna' esete, hogy, ha egy mindenható kéz a' szírtömegeket, theoriank' követelése szerint, a' folyam' medréből kitakarítaná, Palánkánál a' viz' tükre közel 9 öllel szállana alább. De nem élünk a' csodák' korszakában, tehát csodahatalomra sem tarthatunk számot, hanem magunknak kell megküzdününk az elemekkel. Vaktában mindazáltal okos ember nem fog neki esni a' kőszikla-törésnek, előbb számolni fog, ha vajjon nem mulja-e felül a' vállalat erejét. Kövessük mi is példáját.

A' lehetőségig szoros és pontos mérések szerint az a' vízből kitakarítandó kömennyiség tesz összesen 18,485'500,000 köblábat, v. 85'581,018 köb-ölet. A' Rajna' vizénél, az úgy nevezett Bingerlochnál, 4 $\frac{1}{2}$ köb-öl' kitakarítása, kedvezőbb körülmények között mint a' Dunánál, 15000 pengő forintba került; esik egy köb-ölre 3,333 p. ft. 's így a' fennebbi kötmegért 285,241'532994 forint pengőben. Rettentő summa! Ha minden évben 40 milliót költenénk, tartana a' munka 7131 esztendeig. Ha Magyarországon egy hold föld egyre másra 100 forintot ér p.p., vásárolhatnánk rajta 40 Magyarországot. Ha annyi súlyú sajtá válnék a' fennebbi kötmeg, egész Europa' népességének, melly 178 millióra tétetik, mintegy 42 esztendeig és 255 napig volna mit rágesálnia, naponként egy személyre egy fontot számítva!!! (*Vége következik*).

Vásárhelyi Pál.

— Századunk' idei 59. számában, „Népérdekek” című czikkelyében Kunoss Endre azt állítja, hogy az ember addig munkál, míg az ész és érzékiség egyarányban nincsen, 's ekkor vagy az ést vagy az érzékiséget követi, a' mint az emberben ez vagy az túlnyomó. Ha pedig az ész és érzékiség egyarányban van, akkor minden munkásság az embernél megszűnik. — Ez utóbbi állítás nem áll: mert ez esetben az ember munkálni meg nem szűnik, valamint általában mindaddig nem, míg létezik; hanem mert az embernek e' két izgató ereje egyarányban van, egyik a' másikat el nem nyomja, és az ember úgy cselekszik, hogy cselekedete által mind az ész' kívánatainak, mind az érzékiség' ösztöneinek eleget tegyen. Ez történik különösen, midőn az ember természetes czéljaira iparkodik, az érzékiségnek eleget tévén, de az észjog' korlátai közt; p. o. nembeli ösztönit kieléglti a' házasságban; bíró vágyának eleget tesz más tulajdonának sértése nélkül stb. A' tapasztalás bizonyítja ugyan, hogy az emberek e' közép

utat ritkán követik, hanem vagy az ész uralkodik az érzékiségen és ezt elnyomja, sanyargatja; vagy a' mi gyakrabban, az érzékiség túlnyomó az éssen, és ennek megvetésével pajzánkodik. Mindkét eset túlság: mert az ember nem egyedül ész, hanem érzéki lény is lévén, cselekvésiben mindkettőt követni köteles, 's akkor éri el rendeltetését, ha e' két alkotó részét egyarányba hozni, és sem az ést az érzékiség', sem pedig az érzékiséget az ész' rovására el nem nyomni szerencsés. — Értekezőt az látszik hibába ejteni, hogy az észnek összehasonlításánál az érzékiséggel igen szem előtt tartotta a' mérleget, annak egyik talába ést, másikába pedig az érzékiséget gondolván, és annyi bizonyos, hogy ha a' két talban levő súly egyenlő, megszűnik az ingadozás, és nyugalom áll be; ez által ő annak állítására csábított, hogy az embernél is munkátlanság következik, ha az ész és érzékiség nála egyarányban, azaz olly állapotban van, hogy egyik a' másikat el nem nyomja. Így lévén a' dolog, az ész és érzékiség mintegy kezét fogva, az embert czéljához, és valóban csak ekkor, máskor nem, vezetik. *Vesd össze: Bevez. a' termész. jogba és a' tiszta általános termész. jog, írta Csatsko Imre. Győrött, 1838. 10 és 12ik §§.*

39.

Magyar tudós társaság.

— A' fens. főhg-nádor-pártfogó' k. jóváhagyásával, az elnök' rendelkezéséből, jelentetik a' magyar tudós társaság' minden rendbeli tagjainak, hogy az academia' X-d. nagy gyűlése f. évi november' 16. nyitattik meg, minélfogva a' megjelenés' napja 15d.; az igazgató tanács' gyűlése pedig azon hónap' 18-d., 's így ennek tagjaira nézve a' megjelenés' napja nov.' 17. — Pesten, oct. 14. 1839.

D. Schedel F., titoknok.

— I. Drnovszky Ferencz, pogrányi plebános Nyitra vmegyében, a' m. t. t. *pénzalapja'* neveléséhez tíz arannyal járult. — II. Helmecky Mihály h. ügyv. 's táblabíró, a' Berzsenyi Dániel' versei' első kiadásából tiszta haszonként fennmaradt summát sajátjából 500 ft váltóig egészítvén ki, alapítványul a' m. t. társaság' pénztárába tette le azon megjegyzéssel, hogy a' kamat' hatodának a' tőkéhez csatoltatása után, az öt hatod évenként a' társaság' könyvkiadó pénztárába fizetessék be. Pesten, october 15. 1839.

D. Schedel F., titoknok.

Literaturai mozgalmak.

— Budán, a' m. kir. egyetem' betűivel, 's a' m. tudós társaság' költségén megjelent: *Philosophiai anthropologia*. Írta Köteles Sámuel, néhai philos. professor, m. acad. rendes tag. Nagy8rétben 218 lap, velinen, kemény táblába kötve 1 ft 20 kr ep. Minden nevelőt, tanítót, szüleket és serdülő nevendékeket figyelmessé tesszünk e' jeles munkára, melly olly tudományt terjeszt elő, mi nélkül — t. i. saját magának ismerete nélkül — mivelt ember el nem lehet. Addig is, míg annak bírálátát közölhetnők; megjegyezzük, hogy az elhunyt

szerző, egy részt különösen könnyű módszerének köszöné tanítói hírét, 's hogy e' munkának is egyik fő jelessége a' tárgyak' gazdagsága, távol minden légi váraktól a' tapasztaláshoz szoros ragaszkodás mellett, a' könnyű, világos és szoros rendszerű előadás.

Ugyan ott megjelent: *A' keresztény katholika religio' tudománya*, melyet az academiai ifjuság' számára diák nyelven írt *Szaniszló Ferencz* apát, kanonok stb, ford. *Szaniszló József*. Első kötet, általános rész, 40 kr ep. (A' második kötet sajtó alatt).

Pesten, Trattner-Károlyi' műhelyében megjelent: 1. *Elvtan*. Irta *Elenyák György*, ájtatos oskolák' szerzetebeli felszentelt pap. 1840. n8r. 56 lap, ára kötve 30 kr ep. — 2. *Elemi magyar nyelvtan* az oskolai ifjuság' számára gyakorlatilag előadva. Irta *Széchy Agoston Imre*, a' kegyes tanítórind' tagja. Hardleben K. A. tulajdona. 1840. 8r. tömött nyomtatással XVI és 135 lap, ára kötetlen 30 kr, kötve 36 kr ep. E' tanítókönyv az első, második deák iskola' nevéndekéi' foghatóságához van mérve. „Az oktatás — mond a' jelentés — kérdések 's feleletekben, elemező 's összehasonlítva (analytice et synthetice) közöltetik, azért minden nyelvtani fogalom 's határozat' alkatrészei előre bocsátott példák 's példamondatokban terjesztetnek elő, 's ezekből vonatkoztatva részenként a' kérdésbeni fogalom v. határozat úgy, hogy a' tanuló a' különféle beszédreszek, ezek' alakzatai 's egymáshoz viszonyaik, 's határozatra lépésenként vezetettnek 's így mind ezek' értelmére mintegy érzékeléggel juttatnak. Ehhez járul összeleg 257 nyelvtani gyakorlás... melyek vagy kész példából állanak, hogy a' magyarázótt fogalmat v. határozatot megérzésként lássák a' tanuló; vagy föladásokból, hogy a' kérdésbeni fogalmak 's határozatok szerint magok képezzenek példákat, 's így a' nyelvszabályokat a' beszédben 's írásban alkalmazni tanulják“.

Pesten, Heckenastnál, Landerer' bet. megjelent: *Flóri' könyve*, sok szép képekkel, földrajzokkal és muzsika-melléklettel. Irta *Bezerédy Amália*. 1840. N8r. (VIII és) 107 lap, velinen, 6 színezett képpel, 40 fametszettel, 3 kis abroszszal 's 16 lap kotával; kemény táblába kötve ára 3 ft 20 kr ep. Legközelebb részletesen meg fogjuk e' gyermekírást ismertetni; addig is ajánljuk olvasóinknak mint igen czélszerűt. Az előző ugyan ezen már elhunyt írónának egy más, serdültebb gyermekeknek szóló munkája, valamint némely egyéb (szépliteraturai) maradványai' megjelenéséről értesít. (Közöns. példányok' ára 2 ft).

A' pozsonyi lapok szerint ott megjelentek Kunoss Endre' versei *Dalfűzér* czim alatt; árok 1 ft ep.

— Legközelebbi pesti vásárig, a' kir. egyetem' sajtói alól, academiai költségeken megjelennek: 1. *Kazinczy Ferencz' eredeti munkái*, második kötet: Magyarországi 's erdélyi utazásai. 2. *Római classicusok* magyar fordításokban. Harmadik kötet, J. Caesar' minden munkái Szenczy Imrétől, első kötet. 3. *Külföldi játékszín*, XVI. kötet: *Rágalom' iskolája*, Sheridan után angolból szabadon Toth Lőrincz által; 's 4. XVII. kötet:

Romeo és Julia, szomorújáték öt felv. Shakespeare-től. Angolból Náray Antal által.

Szentiváni Mihály, egyike a' „Remény“ zsebkönyv' idei folyamata' lelkes íróinak, e' zsebkönyv' szerkesztőségét több barátaival átvéve, 's az 1840ki folyamata' számára részvétre szólítja mind a' két haza' szépliteraturai íróit. — Hasonlólag *Kovácsóczy Mihály* is ki kívánván az „Arpadi“ historiai zsebkönyvet 1840re adni, felszólítja az elebbi folyamatok' dolgozóit munkák' beküldésére.

— *D. Taubner Károly* Aristoteles' három könyvének a' *lélekről* az eredetiből fordításával 's magyarázataival foglalkodik; e' mellett sajtó alá készíti *Logicáját Hegel elvei szerint*, néhány tanítványai' számára. — *Egyed Antal* apát, Ovid' ismeretes fordítója, jelenben az „Átváltozások“ áttételével foglalkodik. — *Nagy Ignác*, ki eddig némelly drámai 's novellai dolgozatokkal vont magára figyelmet, „*Napjaink, képek 's kalandok a' magyar életből*“ czimű 3 kötetű regényét fejezi be. — *Kazinczy Gábor* pedig Cumberland' 5 felvonásos dramáját „*A' zsidó*“ fordítja.

— Pesten Heckenast' költségén megindult egy német zsebkönyv ily czimmel: *Iris*. Taschenbuch für das J. 1840. Herausgegeben von Joh. Graf Mailáth und Dr. Sigm. Saphir. 8r. (VIII és) 459 lap; hat 'aczélmetszettel, selyem kötésben 5 ft ep. Külsejét tekintve aligha nem a' legszebb német almanach (nyomt. Bécsben Solingernél). Tartalmából a' következőket jegyezzük ki: Caecilie, beszély Bezerédy Amáliától; Bemerkungen auf einer Reise von Lilienfeld in Oesterreich nach Temesvár, Pyrker Lászlótól (három lap); Ungartrotz, jól sült románcz Frankl Lajostól; Die Leiden der Wohlthaetigkeit, humoristisches Lebensbild, Langer Jánostól, a' pesti árvízre vonatkozásokkal; Johann Kemény, Fürst v. Siebenbürgen, Benigni; Die Perle der Mohilen (Jósika Miklóstól, az Athenaeumból fordítva); Helena Zrinyi, gr. Mailáth Jánostól (megjelent magyarul az Aurorában, 1830); Die Fantasie, xery Bezerédy Amáliától; Die Schatzkammer in den Karpaten (Kölcsy Ferencztől, az Emlényből fordítva). A' czimkép a' hébei gróf Seilern Créscen-tiát mutatja: mi a' junói gróf Széchenyi Istvánnét ohajtanók egyszer vehetni. Az oláh lány Barabástól az Emlényből vétetett, 's így olvasóink előtt ismeretes; örömmel láttuk Barabástól a' Bokrétát, és Czigánycsaladot.

— Marseilleben még tavál megjelent, de csak most jött keziinkhez *Voyage en Crimée, au Caucase, en Géorgie, en Arménie, en Asie Mineure et a Constantinople, en 1829 et 1830; pour servir à l'histoire de Hongrie*. Ouvrage orné de cinq planches lithographiées. Par Jean-Charles de Besse. A Paris, Delaunay, libraire, au Palais-Royal. 1838. n8r. (13 és) 464 lap, fűzve 4 ft ej. Olvasóink veendik ismertetését.

Lipsében, Wunder Gyula könyvkiadónál megjelent: *Die umstimmenden Einwirkungen und die Krankheiten des Körpers und der Seele während u. nach der Ueberschwemmung von Pesth*. Dargestellt von A. Schoepf. n8r. VIII és 77 l.

FIGYELMEZŐ

AZ EGYETEMES LITERATURA' KÖRÉBEN.

Kiadó szerkesztők

SCHEDEL, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ **BAJZA**.

HARMADIK ÉV

Pesten.

October' 29. 1839.

43. szám.

Tartalom. Hazai literatura. Törvénytudomány. Chaply' Polgártükre. — Állítások, vélemények, felvilágosítások. Felvilágosítások az Alföldi levelekben támasztott némelly kérdésekre (*Vásárhelyi Pál*). — Előfizetési figyelmeztetés.

HAZAI LITERATURA.

Törvénytudomány.

„*Polgár'-Tükör, vagy a' Honi Polgárság és Szabad Kir. Városok' Jogait érdeklő oktatás. Szerző Tyraki és Boldogfai Chaply József Alajos, Hites Ügyv. Pesten, Esztergami k. Beimel József' bet. 1839'.* 8r. 79 lap. Ár 1 ft 12 kr ep.

A' városok levén alkotmányos országokban a' polgárisodás', miveltség', ipar', földi kötelektől szabadabb kifejlődés', egyesek' akarátját a' köz akaratnak alárendelni tanult józan szabadság' és okos előre haladás' gyűlpontjai; 's a' mindeneket érlelő idővel azokká fogván ezek honunkban is válni, mikké hogy kezdenek lenni, szintolly tagadhatlan, a' melly kevéssé lehet rólok azt, hogy nálunk is már azok volnának, még eddig elmondani: az, ki a' más alkotmányos országokbeli községi rendszer' mibenlétének, ha csak pusztá elbeszélés általi ismertetésével is, már is legtisztább hévvel törekedő városainknak, az önállási fölemelkedésre baráti kezét nyújt, a' hon' legforróbb háláját érdemli, sőt köszönet mindenkinek, ki városaink' vagy — ezek polgárok nélkül csak lelketlen térek levén — annál inkább a' polgárok' jogi helyzetének csak mostani mibenlétét is velünk, 's velük is ismerteti. Ez természetesen az által eshetik meg legcélszerűbb-

ben, ha másokat azoknak jogaira, hogy általok tiszteltesenek; azokat kötelességeikre, hogy teljesítsék, megtanítunk. 'S e' pályán indulván meg szerzőnk jelen munkájában, noha csak a' jogokat tűzte ki könyvecskéje' czimlapjára: ebbeli jó szándéka csak méltánylásunkat érdemli. De lássuk eljárását.

Miért irta legyen szerzőnk a' czimet Polgár'-Tükörnek, Polgár-Tükör v. Polgártükör helyett, azt szintűgy csak maga tudhatván, mint ellenkezőleg a' mindjárt következő polgárság(') és városok(')nál a' hiányjegyeket, mellyeket különben általános használ, miért hagyta ki? ha ugyan ezek nem nyomtatási hibák: rec. erről sokáig nem tanakodott, hanem a' következő lapra fordított, mellyen a' „tisztelt előfizető urak“ közt városokat találván, jobban megütközött rajta, mint azon hogy, *sz. k. Buda városa'* sor alatt csak egy előfizetőt tisztelhetett, 's azt is „Ns Tabanyi Törvényszék' nevezetűt, melly urat ismerni rec. nek nincs szerencséje. Azonban ennek okát nem tudván, sőt még abban sem keresvén, hogy szerző, mint előszavában mondja, „Huszonegy évig lakott Buda és Pest szomszéd városaiiban“: ezt csak mint lettdolgot úgy tekinti. De azzal sem törődik, hogy ott ez is előfordúl: *sz. k. Székes Fejérvár városa választott polgárság egyetembe* (jár, vagy mit tesz?); csupán azon hie-

delmét fejezi ki rec., hogy, ha jól számíta, 46 előfizetők ezen, rossz és mocskos papírosra rutul nyomtatott 42 lapot — mert a' 43ikon már az inasok(!)ról oktatja szerzőnk olvasóit — 4 ft 12 krral pengőben alkalmasint eléggé megfizették. De az illyféle nem példa nélküli nyomtatásról (vajha gondosabb) könyvnyomónk, 's nem a' jó lelkű szerző, tartozván felelettel a' közönségnek; térjünk az előszóra, mert ez, mint írói ritkaság, megérdemli, hogy, ha csak részben is, kiírjuk. Már illyest mindennap csakugyan nem olvashatunk 1839ik esztendei íróinknál. Halljuk!

Huszonegy évig lakván Buda és Pest szomszéd városaiban; tökéletes törvény gyakorlat mellett tapasztaltam, — hogy hazám' polgársága, az ötlet jogaiival megismertető könyvben szenvedjen hiányt, mely szükén is e' jelen, magán jogát, a' papság', nemesség' és parasztságtól különbözve tárgyázó munkám' kiadása által tehetőleg segíthetni, forró szívem' régi buzgó szándéka; — érintett munkám nem csak megismerteti a' polgárságot magán — jogaiival, de egyszersmind mindenkinek az, ezzel, és a' szabad királyi városokkal sikerrel folytatható ügyeire nézve, biztos (!) segéd szert nyújt stb.

'S ha már ezekből recensenssel együtt több olvasó sem tudhatja 1) melyek Buda és Pestnek azon szomszéd városai, melyekben szerzőnk olly sok ideig lakott? hogy 2) amaz említett tökéletes patvaria (törvénygyakorlat) ki' oldala mellett tartott 21 évig; melyek a' dologra bár épen nem tartoznak is: de ha szerzőnk ebből oktat, 's szól rólok, csakugyan megkivánhatjuk, hogy magát velünk megértesse, qui enim non vult intelligi, debet negligi. De 3) hihetőleg szerzőnk is különbözök tartván a' gyakorlat mellett és a' gyakorlatból merített tapasztalást, mint az iskola mellett járni, 's abba járni sem egy; különös hogy tapasztalását mégis gyakorlat mellettinek állítja. Azonban 4) azt csakugyan kell gondolnunk, hogy szerzőnk királyi városbeli születés, mert hazám' polgárságát' említvén, hihető ezen kifejezésen a' hazapolgárokat általában értetni, 's így mindazokat is oktatni, nehezen volt szándékában. 5) A' szenvedjen hiányt' kifejezés helyett, ha szerzőnk szívét, mintsem gondolatját, mely talán latin volt épen ekkor, hívebben követé vala; alkalmasint, szenved hiányt' tal élt volna; mert azt, hogy

ohajtása az volna, hogy azon hiányt hazája' polgársága tovább is szenvedje, róla rec. fel nem teheti. 6. Az első pontvessző után munkáját már érintettnek említvén, arról biztosabban mint alaposan mondja, hogy: általa mindenkinek a' polgársággal és a' sz. kir. városokkal sikerrel folytatható ügyeire nézve biztos segéd szert nyújt; holott nem meri rec. mondani ha az érintett munka' megolvasása után nem támad-e több olvasókban azon magok elhatározása, hogy ha sikerrel akarják ügyeket folytatni, ezen szabályoktól, vagy miktől, minél inkább távozzanak, 's ekkor rec. nekik a' sikerhez csak jó szerencsét kívánhat. Igaz hogy

Beszél még szerzőnk „olly tárgyról, ügyről is, mi csak egyező törvényel“, de ezenbekezdés alatti szavait tán maga magyarázhatná meg legjobban. Azonban hogy mindenkinek tett ígéretét teljesítse, ugyan előszavában csak hamar által megy Verbőczyre, 's a' Polgár'-Tükörbe tartozónak véli annak oktatásképeni elmondását, hogy ennek három részű szokás-törvényére miként hivatkozni. Ezután pedig

Az első királyok' rendelményei' említése után, végre későbbi országos rendelmény el (a' mi törvény ugy-e?); ismét a' királyi ítélő tábla' (a' hétszemélyes említést sem érdemelvén) végzeményeire, 's alább második sorban végzeményére; megint a' felsőbb rendelményekre mikénti hivatkozhatásról oktat mindenkit. 'S ekkor mondja hogy „a' városnak eredetét érintő tárgy, szokás (praxis usus) név alatt jön“. Megannyi arany betűkkel kinyomatásra méltó axiomák! —

De mind a' mellett e' kifejezés „a' városnak eredetét“ azon örömszikrárt villantá fel rec. elméjében, hogy tán a' városoknak hazánkban eredetéről mint épen a' Tükör' anyagáról, lesz valami a' munkában. Azonban ezt benne haszontalan keresvén, miután a' munkával 's általa a' szerzővel megismerkedett, e' hiányt olly nagynak, hogy miatta a' haza veszedelembé jöhetne, nem találván, ezen, sőt a' többi hibákon is, melyek a' munka' végén csak két szóban említettnek *), de melyeket ha mind ki akarná rec. tüntetni, az egész munkát le kellene írnia, azért nyugodott meg, mivel a' munkát, úgy mint azt a' szerző mondja „könnyen érthető magyarságunak“, és így

*) Exceptio firmat regulam in casibus non exceptis.

másokat könnyen bal értelembbe vezethetőnek nem találta!

Midőn már ezen előszónak fontolóra vételeivel rec. azon gondolkodott, ugyan mit ítélhet illy munkáról az értelmes olvasó közönség? 's hogy egyik olvasó majd így kiált fel, „ex ungue leonem“, más „harist szaváról, író elöszaváról ismerhetni meg!“: abban állapodott meg, hogy elhiszi, mikép az olvasók' közönséges véleménye az lesz, hogy: ennél mulatságosabbat már csakugyan nem képzelhetni. 'S pedig nem úgy van! ismét megcsalódunk ha ezt hiszszük; mert még hátra van az oktatás' „tartalma“ és az egész könyv.

'S itt első figuránsképen jelenik meg mindjárt az: Első könyv; és nem fog hinni az olvasó szemeinek, mint rec. sem hitt vala először, hogy második könyv nincs is az egész munkában! Quid ad haec Naevius? Azonban bizvást lecsillapulhat méltán ingerlett hoszankodásunk, 's örülhetünk hogy második könyv nincs, ha tovább megyünk.

A' tartalomtáblán minden sor, minden szó megannyi sértése a' logica', jog', törvény', grammatica' és természetiség' törvényeinek.

Olvasunk itt a' czím' ellenére, mely csak a' polgárság' jogait tűzte ki tárgyalatásul, „polgárság' terheiről is (II. cz. III), mi alatt szerző csupán az adózásbeli viszonyokat érti; — 's eddig terjedvén a' czímen kitűzött tárgy, a' 17ik lapon már az atyai hatalom' kóréről (V. cz. I), keresmény iránti szabad rendelésről (II), örökségbeli kirekesztésről (III), magzat-szabadulásról (!) atyai hatalom alól (IV), 's csakhamar 's ugyanazon cikkelyben (V) „ország felügyeléséről“. Lám hogy mindenkinek hasznos, sőt nélkülözhetlen (ein für jedermann unentbehrliches Haus- und Hülfsbuch) az érintett munka! Álladalom' oszlopai, status-férfiak, különösen pedig ti kormányokok! ide hallgassatok, és Csaply József urnak oktatásaiból okuljatok!! csak azon egyért esedezvén, hogy a' mi országunkra ne illyforma felügyelés legyen. — A' VI. cikkely különző magzatokról oktat, melyek mik legyenek? annál kevesebbé tudhatni, minthogy szerző az „elkülönözve“ szót előszava' 7. sorában épen más értelemben használja. 'S itt a' magzatok közt a' nemre nézve szerző előtt említést érdemlő különbség nem is levén egyéb, mint hogy mindkét nembeliek törvényes (legitima) nagy korúsága' ideje (maiorenns aetas)—a' mi természetesen mind-

egy! mellékesen érdekeltetik; és még a' magzat-törvényesítés' módjának alapos előadását — ha ugyan már belekapott — sem tartván erre érdemesnek, ezek helyett fogadott magzatokról (III), 's tébolyodtak és örültekről (IV) tanít. VII. cikkelye a' gyámság- és gondviselésről szól; 's mintán ezt bezárta, furcsaságul „a' parasztnak személyes jogairól“ szóló, ismét egyedül álló 's mégis I. Toldalékban beszél a' „község' belkormányzásáról (II), és az árva jog gondviseléséről (III). A' VIII. cikkely, mely így kezdődik „a' cseléd közötti viszály, uri hatalom, kötött egyességen alapul“ stb uri hatalomról szól; mit ide tartozónak vélt szerzőnk mind a' mellett, hogy az I-ső cz. 1. §-ában már kifejezi, hogy a' sz. k. város, földes uri hatalomtól mentt község. IX. cikkelyében, tehát ugyanazon egy „Polgár'-Tükörben“, Házassági jogról és kötelességekről olvashatunk. 'S itt I. „Katholikus házasság“, mi szintolly kevéssé létezik, mint a' catholicusok közötti házasságok tagadhatlanul fő figyelmet érdemelnek, ha nem épen ezen, mindenkinek szánt, oktatásban is. 'S itt (kétségtől a' helyes logica' kívánatára) IIik fejezetben vegyes házasság, IIIikban „házassági válás katholikusoknál“, IVikben „evangelicus házasság“, 's végre V. házassági bírák' czímei jönnek elő. Mind ezek hogyan tartozzanak a' Polgártükörbe, azon esetre ha ott, hol csupán serczégér van kitűzve, bort mérni nincs rendében, rec. át nem látja; ha csak e' könyvet olly aránybányának nem szánta szerző, melyből ha valakinek foga fáj, az ellen is olvashasson ki magának mindenki csálhatatlan sikerű orvosságot.

De hát (polgárok is házasodván) ám legyen e' 42 lap azok' viszonyinak, vagy ha szerzőnek tetszik, viszályinak szentelve; hanem azt csakugyan meri kérdezni rec. mit keres itt a' X. cikkely? „A' tamló inas, legény, és mester közötti bizonyos kötelességek, a' szabott (szabó?) cseh cikkelyekből merítve“. Mert ezt az, hogy városokban szabadulnak fel inasok, sőt itt legtöbbek, a' logica' ellenére nem igazolhatja: hacsak, mint mondánk, olly általános szabályokká nem akarja szerzőnk 79 lapjait tenni, hogy azokban minden foglaltság a' világon. Úgy de épen ez által zárta ki mind azt, a' minek hennök ex professo kellene foglaltatni. — Végre hogy panaceául szolgálhasson e' munka — a' már érintett Paraszt' (tán

adózó, vagy legalább jobbágy) jogairól és viszonyiról, 's jobbágy szabad költözésről' szóló toldalékban a' IV. fejezet még: *czigányokról és zsidókról* is tanít.

Tisztelné rec. szerző' azon nézetét, ha ezen ide zavarást az okozta volna, hogy ezeket is 'hazája' polgárinak' tekinti; de a' 71. lapon olvasott ezen kitétel „a' czigányok és zsidók nem hazafiak“(!) ellenkezőt bizonyítván; maga részéről ugyan ohajtja azon idő' megérését, midőn szín és vallás embert embertől nem különböztet, azonban míg a' választó falak — illyeket a' czigányokra nézve rec. nem ismervén — az utóbbiakra nézve fenállanak, azoknak ledöntése nélkül mindezeket egybezavarni alig lehet. És míg a' könyv' czimének tartalmávali egybehangzása megkívántatik; a' sz. k. városok' és honi polgárság' jogairól oktató munkában ezeknek helye csak annyiban lehetne, a' mennyiben zsidóknak királyi városokban való lakása korlátoztatik; de ezeknek házasságait, esküvése' módját, kereskedési megkötését itt felhozni helyén nincsen.

Azok közül pedig, mik a' 72ik lapon említettnek, hogy t. i. a' zsidóknak czéhbe lépni szabad nem volna, és ezek minden hivataloktól kirekesztve volnának (§. 2.), azonkívül hogy a' szerző által idézett 1722: 24. cz. törvénykönyvünkben nem is foglaltatik; azon kívül hogy az 1578: 2. 's 1630: 15. czikkelyekben erről szó sincs, az 1791: 38. felhívott törvényczikk pedig épen ellenkező nézetet fejez ki: a' mindennapi tapasztalással, 's a' nm. m. k. helytartó tanácsnak 1805. febr. 5., 3104. szám alatt költ körlevelével is egyenesen ellenkezik *). De (§. 7.) hogy a' zsidók borral való kereskedéstől el volnának tiltva (általánosan), az idézett 1741: 19. t. czikkelyből, mely „De Literarum Donationalium et Armalium expeditione“ szól, ki nem tetszik, 's e' helyett ha már megcsorításról akart szólni, tán jobb lett volna szerzőnek az 1741: 29. cz. 's az 1798. július 17. 17, 187. 's az 1806. oct. 7. 20, 426. szám alatt, úgy szintén 1808. április' 19. 8410. sz. alatt költ helytartó-tanácsi szabályos inté-

*) E' körlevél a' zsidóknak czéhbe állásáról így szól: „Judei, seu ad propriam manum, seu adscitis sodalibus iudeis officia exercere et iuvenes suos artem edocere poterunt, donec numerus eorum sufficiens fuerit, ut inter se contubernia erigere possint“. Ugyan ezt az 1813. ápril' 6- 7262. szám alatti körlevél megerősítette.

zeteket említeni, melyek közül az első a' zsidóknak a' hegyaljai nemesebb borokkal, a' második az arany és ezüst neműekkel, a' harmadik a' salitrommal és puskaporral való kereskedést tilalmazza. Az, mi a' 8. §. mondatik hogy „a' zsidó keresztény ellen tanuságot tenni nem képes“, bármely értelemben véve nem egyéb pusztá képtelenségnél. Végre

Ragasztékul 's mintegy bele dobva vannak

„Némelly szükséges gyakorlatok“

‘Példány‘

‘Kór engedmény iránt‘. Mellyből azt gondolnók hogy, valamelyik városi inas kér gazdájától betegsége miatt egy kis időre a' kórházba való mehetésre engedelmet; de ott van, 's helyesen, a' *latin magyarázat* (venia aetatis). Azonban kórengedményt is — ha ugyan egy „kalapos legénynek, ki már mint mondja *mes-ter jogot* is nyert“, arra, hogy „joga kiadásának gyorsabb *sikerestését*“ megnyerhesse, ez kívántatnék is, még eddig a' fejedelem 's az is csak némelly igen megválogatott esetekben, nem pedig a' 'nemes tanács' osztogatván; erről több szót vesztegetni rec. szintűgy nem kíván, mint a' többi példányokról, melyek csak arra jók, hogy a' ki helyesen akar illyest feltenni, az itt megírt formákat minél szorgalmasabban kerülje, 's *‘okokkal támogatódó esedezése ismétlése’* helyett, kérését törvényes okokkal támogassa.

Belső szerkezetét e' munkának a' mi illeti, minthogy egész vastag könyvet kellene bírálatul róla írni, ha minden érdekelni valókat érdekelni akarnánk; 's a' ki tán a' városokbeli választásokról, helyhatósági rendezkedésről, köz rendészeti 's törvénykezési eljárásról 'st. e'f. ismereteit bővíteni akarná, akkor is, ha csak annyi ismerettel bír, mennyi e' könyv' elolvasására kívántatik, mégis e' Tükörbe hiába tekintgetne: rec. kénytelen kijelenteni, hogy olly vak tükörnek tartja az érintett munkát, mellyben a' ki tanulni valót talál, nagyon sajnálatra méltónak tartaná. Mit igazolhat, úgy hiszi, csak az 1. §. is, mellyben ez van szóról szóra: „Szabad királyi város, polgárság' egyesülte, vagy is földesúri hatalomtól mentt község, melly, *több* nemesi *jogot* és *szoros* engedményt nyervén a' királytól *követeket* küld az országgyűlésre“. 'S illyen az egész! úgy, hogy rec. nem akarván ez iratnak még hosszash taglalgatásával magát, annál inkább másokat untatni, kénytelen róla

azt mondani, mit Kovács József mondott egy más könyvről, hogy t. i.

„Itt a' deák, görög és a' zsidó R. nek
Összetett hangja! halmozva hevernek“.

Vagy hogy szerző 'quintilianusi jelszavát: „Multa fiunt eadem, sed aliter“ helyesebben használja, azt gondolja: Multa fiunt aliter, sed non eadem! —

Ezek rec.' nézetei az érintett munkáról. Helyesek-e vagy sem? ítélje meg az ahhoz értő magából a' könyvből. Azonban meg nem állhatja rec. hogy szerzőhöz egy íróvársi barátságos tanácsot ne intézzon: t. i. hogy jövődre, mielőtt a' közönség' oktatására felépne, előbb magával tökéletesen tisztában legyen, a' mi úgy eshetik meg, ha anyagi szükségűségei előkészületek' szerzésén kívül, azon esetre, ha netalán szerző más nyelvben, mint a' magyarban jártasabb, gondolatait azon nyelven írja le előbb, míg t. i. jobban bele jő a' magyarba is. 'S ekkor is az előrebocsátott határozatokban (definitio) a' proximum genus és ultima differentiára különösen ügyelve, utóbbi állításait ezen előre alapul letett talpkőre építse. Mi hogy annál nagyobb szababatsággal, és így biztosabb állással megeshessék, jól cselekszik, ha gondolatainak, mielőtt a' dolgozáshoz fogna, előre egy kis (gondolat) származási táblát készít, mellyen a' gyökérből a' törzsök, ebből az ágak 's levelek természetű renddel nőjenek ki. És ha már egyszer valamely fa' nemét p. o. almafát vett fel taglalgatásra, annál inkább pedig oktatás' tárgyaul, annál maradjon meg, 's rá más kivált éretlen idegen gyümölcsöket, azon bal hiedelemből, hogy azzal almafáját szebbíti, ne aggasson.

'S a' már érdeklettem proximum genus' és ultima differentia' kívánata szerint helyesebb lett volna tán szerzőnek a' városok' leírása helyett (§. 1.) azoknak eme' meghatározását adni: a' sz. k. város olly egy-határbeli község, melly együtt véve nemesnek tekintetik. Vagy ha terjedelmesben tetszett, mondhatta: olly ön jogu, egy-határbeli lakosok' összessége, kik a' király' urasága 's tulajdon tisztí karok' igazgatása alatt, egyenként bizonyos szabadalmakkal, együtt véve pedig nemesi szabadsággal is, törvényszerű módon, felruházvák. Mert a' polgárság' egyesülte, azonkívül hogy egyesület sok célból lehet, p. o. lövészek', olvasók' 'st. e'f. egyesülete, még magában véve sz. k. várost

nem alkot, species determinata inkább, mint proximum genus; 's mit szerzőnk említ: a' földes uri hatalom alatt nem léte! — ha az 1604: 22. t. cz.' azon rendelkezését, melly a' királyi városokat peculium regiumnak nevezi (minthogy az országgyűlésen kívül, és a' rendek' megegyezése nélkül hozatván, eltöröltetett) nem tekintjük is, nem ultima differentia. Mert a' meghatározásban nem az a' kérdés, mi volt sorsok valaha? hanem csak az, mi most? de meg királyi városnak tartaná, reményelem, szerzőnk is, ha valamely község egy szabad térre, tegyük fel a' korona' jószágaiban, egyszerűen várost építne, 's királyi kiváltságot kapván, *ilyennek a' törvényhozó test is megismerne* mind a' mellett, hogy az illyes a' szerző által kikötött úri hatalom alatt soha nem lévén, az alól felszabadulni sem kellett. — Illy szababatság elleni, ha nem helytelen állítás az is, hogy a' k. város *több nemesi jogot* nyert község. Mert az még szerző' határozatában nincs is mondva, hogy a' sz. k. város összevéve egy nemes személynek tekintetik, 's ha az igen, úgy a' k. várost *mint illyet a' nemesi jogok általában illetik*; sőt még több is, mert mindegyik követeket (legalább követet) küld-(het) az országgyűlésére, *miután t. i. törvényczikkely által ilyennek megismertetett*. És így a' királyi felségtől (nem *szoros engedmény*' hanem) kiváltság' nyerése valamint szükséges, úgy a' törvénybe iktatás is lényeges megkívántóság. Azonban az országgyűlésére való követküldés' joga, noha törvény szerint illeti is a' sz. k. városokat, a' határozathól csakugyan ki is maradhat: ennek megemlítése helyesebben a' nemességgel járó jogok' kifejtéséhez tartozván stb.

A' mi pedig az érthetőséget, mint az író' fő megkívántóságát, illeti, erre nézve ismét arra figyelmezteti rec. a' szerzőt ön tapasztalása után, hogy az író többnyire csak a' tárggyal lévén elfoglalva, a' kifejezésre néha legjobb szándéka mellett sem ügyelhet elegendőképp azért, mert a' dolog maga egész figyelmét elfoglalta. Hogy ez hiba, szintolly tagadhatlan, mint bizonyos, hogy ki mindkettőre ügyel, mivel forma dat esse rei, az a' tökéletes író. De nem cuius datur —

Ezen többi között úgy lehet segíteni, ha az író munkáját maga előtt mással olvastatja; 's ekkor rá jön arra, hogy a' mit maga, gondolat-teli fővel olvasván, tökéletes világosnak

tartott, ha más olvassa fel előtte, maga sem érti. Igen is: Non ignara mali miseris succurrere disco. Hány külföldi lángészről olvassuk, hogy munkáit mások, kivált lelkes neje által olvastatta maga előtt. —

Ez alkalommal még egy, ha csekély fontosságú észrevételt is. Az s, sz, z, zs betűkön végződő, annál inkább ezen kezdődő szavak után és előtt, ne 's, hanem *és*-sel kössük össze szavainkat; péld.: *magas 's száraz termet* (magas *és* száraz termet); sőt még 'hadak 's sereg' is kemény (hadak *és* sereg); mert illy összetételeknél a' kötő 's vagy hallatlanul elhangzik, vagy kimondásában majd csaknem kitörik nyelvünk is. Igaz, és szerzőnk' mentességére legyen mondva, hogy ezt gondosabb, sőt legjobb íróink sem mindig távoztatják. De nálok a' 'praetor modica non curat' helyén van, mert sok igaz gyöngy közt nem vesszük észre a' néhol kitetsző fonál-füzért; midőn a' kisebbeknek mindenre kell ügyelni. 27.

Állítások, vélemények, felvilágosítások.

— *Felvilágosítások az „Alföldi levelek” ben támasztott némelly kérdésekre (Vége).* — Úgy hiszem, hogy a' mondottakra ügyelve, józanon, a' vaskapui sziklák' elhanyagását azon végből, hogy a' Duna' viztűkre alá szállíttassék, senki sürgetni nem fogja; a' mit ott tehetünk, az kizárólag a' hajózás' bátorságosítására 's könnyebbé tételére vitethetik; 's ha találkozni mégis, ki tulságos reményekkel merné kecsegtetni a' közönséget, attól méltán megkivánhatná, hogy állításait alapos okokkal támogassa; 's ki e' kötelességtől szabadkozni, megérdemlené, hogy mint hitelt nem érdemlő nyegle *) megrovassék; mert nem ismerem nagyobb 's károsabb következtetésű bünt, mint illy fő tárgyban hamis véleményeket a' közönségben terjesztetni, 's annak, midőn jó tanács után sovárogo, hogy erejének 's munkásságának helyes irányt adhasson, kivihető tervek' elfogadására érett fogékonyságát, képtelen, kivihetetlen, 's azért hasztalan javaslatok' csillogtatása által megtompítani akarni.

Beszédes úr a' Vaskapukra nézve a' Tud. Gy. 1831. évi januáriusi kötetében, az én véleményemtől különböző véleményt adott; a' következőket állítván betűről betűre:

„Veleje ezen vizsgálatnak, és le írásnak ez: Hogy ezen akadálnak el hárítása szükséges, és hasznos Magyar Országának, és Ausztriának mind az árvizek szüntetésére, mind a' hajózásra, mert 1^{or} Ó Moldovánál a' Duna vizének mostani magosságát, nagy, közepszerű, és kis viz álláskor, három öllel függösen alább lehet szállítani, ezen

vaskapui akadáloknak a' Nemzeti lehetőség (sic) való el hárításával 's a' t.”

Továbbá 2^{or} „Minden Dunai ki öntések a' Száva, Tisza, és Dráva torkoknál és ezek között egyedül csak ezen munka által szüntethetnek meg, valamint minden M. Országi gyökeres vízi regulációnak ezen munka az alapja.”

3^{or} A' Dunai kanyargásoknak átmetszésével föl felé hozván azon víz szín alá szállításnak alsó sikerét, Pestnél tíz látnyi körül függösen, Bétsnél szinte tíz látnyi körül a' Dunának mostani állása fogna alá szálani. 's a' t.”

A' 77ik lapon: De a' Dunának Pesten alól egyéb akadálait is, a' Dunai vaskapuk okozzák úgy mint: vízágy kanyarokat, szigeteket, alatsón partokat, fokokat, zátonyokat, a' víz ágy medrének és víz test huzamjának többfelé omlását 's a' t. melyeket sok emberi munkával ugyan el lehet hárítani, de csak kevés időre, a' Dunai vaskapuk elrontása nélkül.”

A' Tud. Gyűjt. 1837. I. köt. 74^{dik} lapján pedig, újra: „Ezen vaskapuk elhanyagtatása lehetséges, de csak nemzeti lelkesedéssel.”

Nekem úgy látszik, hogy Beszédes úrnak csalódása vagy tévedése azon körülményből veszi eredetét, hogy ő mind eddig csak apró vizekkel millyen péld. a' Sárvice, Kapos, Sió, stb, foglalkodott, melyeket inkább patakoknak, mint folyóknak lehet nevezni; maga a' Fehér-Körös is micsoda? jó meglepő nyáron száraz lábbal átgázolható; minél fogva a' benne készült vizimű alig vala több akadálylál összekötve, mint ha száraz földön építettett volna. Egy kísérletet tett ugyan a' Dunán is, az úgy nevezett bátai átvágásoknál; de mivel ezel B. úr a' közönség előtt még fel nem lépett, én is hallgatással mellőzöm, nehogy egy új nemű vitába bonyolódjam.

Ezt korántsem azért hozom fel, mint ha valódi érdemeire legkisebb homályt akarnék vetni, hanem csupán, hogy figyelmeztessen, mikép kis vízről nagyra az analogia nem áll, 's törpén és óriáson győzedelmeskedni, nem mindegy. Egyéb-iránt B. úr az Aldunán a' körülményeket nem is ismerheti, hol egy perczig sem mulatott, 's minden vizsgálat 's tapasztalása abból áll, hogy nagyobb viz' idején hajócskán ülve elsuhant a' tárgyak mellett; bizonyítja azt a' fenidézett, a' Dunatájáról közölt 's hibákkal teljes leírása is, melyeket, ha kívánja, kész vagyok akármikor hitelesen kimutatni. Tartózkodott volna ott, mint én, őt egész évig, folytonosan a' folyam' vizsgálatával, több mérnököktől segítettve 's kiterjedt közreépítési munkákkal foglalkodva, akkor, nem kétlem! meggyőződött volna, úgy mint én, az angol közmondás' valósága felől, mely azt tartja „követetés, pénz-vetetés”: „Rock blasting, is money blasting.”

Nem tudom, táplálja-e még B. úr idézett nézeteit keblében, vagy nem? ha véleményemre tálaht térni, úgy illő, hogy kijelentse, mert a' közönség előtt elkövetett hibát az előtt kell ismét megigazítani; vagy tetszik talán, hogy hallgatását elégtétel gyanánt vegyük? Én részemről megelégszem. Ha ellenben régiebb állításainak rabsága alól nem szabadulhatna: úgy felszólítom egész tisztet-

*) Marktschreyer; marktschreyerisch.

lettel, czáfolja meg állításaimat, 's bizonyítsa be a' magáéit 's különösen azt, hogy a' Duna' víz-színét Moldovánál „3 öllel függösen“ alább lehet szállítani. E' méltányos kívánságra tanácsos lesz B. urnak már csak azért is felelni, hogy a' fenemlített vétség' gyanúját kikerülje; 's ezt annnyival könnyebben is teljesítheti, mivel már itt nincs társaság, mellytől tarthatna, hogy ebbeli szándékában meg nem fog egyezni.

Bocsánatot az elterésért, de nem lehetett azt nem tennem. A' vaskapni sziklavetetés régtől fogva népszerű eszme honunkban, 's még most is igen sokaktól a' magyarországi vizek' szabályozása' egyeden kulcsának tekintetik; 's bár jól tudom, hogy Beszédesnek a' *lehet-je* szívesebben vétetik az e' kedvezés eszmétől nem örömet megváltó közönségtől, mint az én tagadólagoz állításom; mégis gyűlölvé azon maximát: *mundus vult decipi ergo...*, 's egyfelül azon meggyőződésemben, hogy az elöitéleteknek bókolni kárt szülő bűn, másfelül reménylve, hogy tisztára hozatik valahára e' fontos tárgy, újra szőnyegre hozám a' már több ízben megvitatott kérdést.

Fennebb emlitém, hogy azon egyik fél' kívánságának, melly a' recipiens' előleges szabályozását sürgeti, azon esetben lehet alapja, midőn a' szabályozási kérdés, a' visszahatás' határai közé eső folyóközben létezik; hogy ellenben téved, ha azt a' visszahatás' határain kívül eső részekre is kiterjeszti, p. o. szóba kerül Tisza-Namény és Tokaj között egy átvágás, hol, a' mint tudva vagyon, a' Tisza' esete nagyobb, sebessége élénkebb, 's a' föld' neme is kevesbbé szilárd, úgy hogy előre látható, mikép a' folyó azt önerejével ki fogja képezhetni. Már innen is, hova a' Duna' árjainak hatása semmikép nem terjedhet, el hagyjuk-e magunkat utasíttatni? Valóban nem; 's itt olly bizvást szabályozhatjuk a' Tiszát, mint ha a' Duna nem is léteznék, 's minden a' Duna miatti legkisebb vesztégelésünkért megérdemlenők, hogy Horatius' e' szavait illeszszék ránk: Rusticus expectat defluxum amnis!

Úgy de ránk eresztik a' vizet! úgy mond az alsóbb vidéki lakos. Szabályozás, melly egy résznek hasznót, a' másnak annál nagyobb kárt okoz, nem fér össze az igazsággal, 's így pártolásra sem méltó; szükség tehát, hogy a' thesist megczáfolván, a' panaszos félt helyes okokkal megnyugtati, 's aggodalmának alaptalanságáról meggyőzni igyekezzünk. E' végre éljünk szinte példával.

Tolna 's Baja között átvágások vétetnek munkába és sikerülnek. A' Mohács vidéki lakos panaszkodik, hogy rájuk eresztik a' vizet; 's ezen képzelt eredményt igen természetesnek találja, mert hiszen egyenesebben és sebesebben érkezik az átvágásokon hozzá a' viz.

A' tudományos feleletet mellőzve, könnyen felfoghatólag, egyenes útra e' módon téríthetni a' tévelygőt.

A' vizet a' tolnaiak szintúgy mint a' mohácsiak Budapest felől kapják, 's a' tolnaiak nem kevesebbet mint a' mohácsiak. Úgy de az átvágások' életbe hozása által Budapestnél a' Duna változást nem szenved, tehát több víz sem érkezik Bu-

dapestre az alsó szabályozásnál fogva, 's így több vizet sem küldhet le most, mint az előtt; következőkép sem Tolna, sem Mohács józanon nem panaszkodhatnak a' több vízről.

A' Duna' kanyarodásainak átmetszése által azt érhetjük el, igen is, hogy a' melly víz azelőtt Mohácsra pénteken, szombaton, vasárnap stb érkezett, az a' szabályozás után egy nappal előbb azaz esőtörtökön, pénteken, szombaton stb érkezék oda. Az egész panasz tehát abban állhatna a' Mohács vidékiek' részéről, hogy az átvágások' sikerítése után az apály szintúgy mint az árvíz, egy nappal előbb jelenik meg.

Feltevém, hogy a' Tolna és Baja között eszközölt átvágások' következtében a' Duna' vízállása Budapestnél változást szenvedni nem fog, mivel az amott történt alább szállítása a' víztükörnek 20 's több mérföldnyi távolatra befolyással nincsen. De ha az nem úgy volna is, azon nem kell felakadni, mert a' tétel akkor is áll, ha Budapest helyett Komáromot veszszük vagy akármely más még távolabb fekvő helyet, hová a' Tolna vidéki átvágások semmikép vissza nem hathatnak.

Véleményem szerint tehát, bizonyos és meghatározott rendszert a' vizek' szabályozásánál követnünk nem szükség, munkába vétethetnek előlegesen egyes és részenkénti szabályozások is, mellyeket akár tetemes haszon' elérése, akár nagyobb kár' eltávoztatása' tekintetéből érdekesbeknek találunk, a' nélkül hogy ez által az általános szabályozási terv izgattatnék; magában értetvén mindazáltal, hogy a' részletes szabályozás az egész terv' kiegészítő részét tegye, 's nem valami különvált, hanem az általánossal összefüggő terv szerint eszközöltessék; a' minek megítélhetésére az előszóban érintett térképek 's egyéb vízmívi munkálatok multhatatlanul megkívántatnak. Tanulmányos, mit a' szabályozás' rendszeréről Győry Sándor úr, h. mérnök 's a' m. tudós társaság' rendes tagja, a' Budapesti Hidrológi értekezésében az 5dik §ban felhoz; hova tehát olvasóimat tisztelettel utálni bátorokodom.

— Azon nézete a' levélírónak, hogy az összefüggő és általános vízszabályozás' kérdése ne mellőztessék el, midőn „közítő“ csatornák által több folyót összekapcsolni szándék, igen okszerű 's figyelemre méltó!

Szabályozás' következtében tudnillik a' folyó' fekvése 's vízszíne változást szenvedhet, melyre ha a' csatornázáskor nem ügyeltetett, az, megigazíthatlan vagy csak tetemes költséggel megigazítható hibák' 's fogyatkozások' szülő oka lehet.

Erre nézve intézém f. évi Figyelmező' 31. 's 32. számaiban B. urhoz azon kérdést, ha vajjon a' szerinte bekövetkezendő 10 lábnyi alább szállását a' Duna' tükrének a' csatorna' tervezésekor tekintetbe vette-e?

Erre, valamint egyéb ellenvetéseimre azonban, a' csatorna' „törvényes feltalálója“ nem tudván felelni, hátulsó kaput keresett; 's azt Századunk' 66. számában, a' tisztelt olvasó közönség' szemé' láttára, törvényesen“ csak ugyan fel is találta.

Ad Calendas Graecas várhatjuk tehát a' kiharsogtatott czáfolatot. Ne legyenek jósó, de úgy vagyok meggyőződve hogy az ismeretes „Figyelmező-

telésben“ ő már mindent megtett, mit tőle várhatni 's mit rossz lábon álló ügyének gyámolítására, vagy inkább takargatására, tehetett.

Várjon tehát a feleletre, kinek tetszik, én inkább felmentem annak terhe alól; úgy is tudom, hogy azon állítása, mint ha a Duna viztűkre Budapestnél 10 lábbal alább fogna szállani, korántsem alapszik vizmivi adatokból keletkeztetett számolásokon, hanem pusztán ráfogás, mely nekik akkor, midőn a Dunaszabályozás szükségéről szólt, a közönség kecségtetésére 's a szabályozás minél kívánatosabbá tételére hathatós motivumul szolgálni látszott. De a cél nem szentesíti az eszközöket.

Ezen állítását mindazáltal a körülményekről csak némiképp értesített helytelennek találja. A dolog ekkép áll. Budapesttől lefelé a Duna mintegy 16 mérföldnyire egyenes irányt tart, mely közben átvágásnak helye nincs, 's a szabályozás a folyam koncentrációjában állhat csak, mellyel nem a víz tükért alább szállítani, hanem a folyónak illő mélységet szerezni, 's ez által a veszedelmes jégdugulások okát elhárítani czélunk. Duna-Patajtól lefelé igenis számos átvágások foghatnak helyt, melyek létesítésével a Duna tükrenek alább szállítása azon környekben kétségkívül eszközölhető, de nem oly mértékben, hogy e nagy távolságra visszahatását, mellynek bizonyos határa vagyon, szembetűnőleg éreztethetné.

A Duna 's Tisza közötti csatorna létesítésénél tehát a folyam változtatására ügyelnünk nem kell, sőt bizonyos, hogy B. urnak a levegőből kikapott hypothesis nem vezetne egyébre, mint a vállalatnak néhány millió forinttal megterheltesére.

Egészen másképp áll a dolog az „Országos nagy csatorna“ egyéb részein. Hol Beszédes a Fehér-, Fekete- Sebes- Körös, Berettyó 's Szamos vizeit folyó csatornával gondolja összeköthetni, ott előre meg nem határozható változások történhetnek ezen rendetlen folyók szabályozása által, mellyeknek esete igen tetemes; 's a melylyek malomgátok, régi hidoszlopok maradványai, dőlt fák, fatuskók, zátonyok stb által a legvadabb állapotba helyezettévé. Kétségen kívülé teszik azt a mérések, ha a hely színén szerzett tapasztalásból nem tudnám is. Ott tehát folyó csatornát húzni technikai tekintetben is filius ante patrem.

Helyeslenünk kell tehát az „Alföldi levelek“ írója e szavait: „Vizeink nagybárra Duna és Tiszába, ezek pedig egymásba folyván, itt minden egybefügg. Az egy helyen történt hiba, bal

fogás, visszahathat az egészre. Az egy helyen becsúszott rossz a más helyen szükséges jót lehetlenné teheti. Ha valahol, ezek körül szükséges egység a felfogásban stb“. Melly egység felfogásához, szabad legyen hozzá tennem, csak a vizek ismerete, 's ez utóbira a folyókat tárgyazó mérési előmunkálatok vezethetnek.

A fő nehézség, melly a vízszabályozások munkába vételét leginkább gátolja, politikai 's finansziális természetű. Több példával tanúsíthatnám ezt, de szakom körében kívánván maradni, értekezésem befejezéséül csupán a mérnökök mostani helyzetére ohajtom a tisztelt olvasó közönséget figyelmeztetni, mellynek a köz munkákra igen káros a hatása.

Midőn két nemes megye között vízszabályozási kérdés forog fenn, az organon technicum, a mérnök, csak igen ritkán van egy véleményben szomszéd megyei szaktársával, mi könnyen azon gondolatra vezetne, hogy a ns megyékben különféle hydraulikai elvek divatoznak. 'S mi ennek oka? Úgy vélem az, hogy a mérnök nem mindig meggyőződését vallja, hanem bizonyos érdekek képviselője; ő színész, 's szerepe oly különféle, mint az érdek, mellyet pártolnia kell. Azonban mostani függő 's bizonytalan helyzetében mit is tehet egyebet? Senki sem kívánhatja, hogy a pusztán igazságért létezését kockáztassa! Ő, ki conventionatusa a vármegyének! 'S a mi theoretice és ethice nem áll, practice, fájdalom, igen is áll.

Egyébiránt is a megye mérnökének a dolog természeténél fogva irtózni kell a köz munkától; mert az egész baj, a munka felügyelési terhe az ő vállaira nehezedik, a nélkül, hogy fáradságaért jutalomra tarthatna számot. Saját érdeke tehát úgy kívánván, inkább az ügy elmellőzésére mint emelésére fogja befolyását gyakorolni; 's ha ez utóbbit a nagyobb számmal fel nem tehetnek is, a közönséget a tárgyhöz járulásban minden esetre feltehetjük.

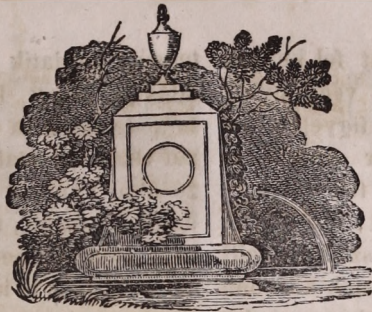
Szükség volna tehát a köz érdekekkel, a cél bizonyosabb elérése végett, a mérnök érdekét is összekapcsolni; hosszabb kiküldetésekből 's különösen vízszabályozási munkáknál töltött idejére illendő napdíjt kellene rendelni, hogy ott örömmel munkálkodhassék, 's ne legyen kénytelen urbéri mérésekben vagy más magányos munkák vállalatában szükségének kielégítését keresni a köz munkáknak bizonyos elhanyaglásával. De elég erről; sapienti pauca.

Vásárhelyi Pál.

ELŐFIZETÉSI FIGYELMEZTETÉS.

Tisztelt olvasóinkat, kik a jövő félévre kettős lapjainkat itt helyben megrendelni szándékoznak, figyelmesekké tesszük a közelítő pesti vásári alkalmakra, mellyek által legkönnyebben teljesíthetik szádekaikat. Lapjaink kiadó hivatala Zöldfa-utcza, Jankovics-ház, 267. sz. 1. emelet. — A folyó évnegyedre is fogadtatik el előfizetés.

Nyomatik Budán a magyar kir. egyetem betűivel.

FIGYELMEZŐ

AZ EGYETEMES LITERATURA' KÖRÉBEN.

Kiadó szerkesztők

SCHEDEL, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ **BAJZA**.

HARMADIK ÉV

Pesten.

November' 5. 1839.

44. szám.

Tartalom. Hazai literatura. Fürdő- 's helyirat. Az egrí fürdők orvosi 's helyirási tekintetben, D. Fejes Mihálytól (D. Schedel F.) — Vallás. Bibliai történetek, Stapf után Szaniszló J. — Külföldi literatura. Történet. Zsigmond királyunk' története, Aschbachtól. — Literaturai mozgalmak. — Jelentés.

HAZAI LITERATURA.

Fürdő- 's helyirat.

Az egrí fürdők orvosi 's helyirási tekintetben. Irta Fejes Mihály, orvos doctor, tek. Heves és Külső-Szolnok t. e. vármegye' tiszt. physica. Egerben, az érseki lyceum' betüivel. 1839. 8r. 84 lap. Ára füzve 30 kr ep.

D. Czilchert', a' szliácsi fürdők' jeles leirójának, példája ime követőre talált; 's habár ezen — mennyire rec. emlékezik — csak második magyar fürdőirat, magában véve aligha nagy nyereségnek mondathatik, megvan 's meglesz kétség kívül ennek is a' maga haszna. Általa t i. figyelem van gerjesztve egy, eddig csak helybeli — 's ott is csekély — érdekű gyógyviz iránt; 's addig is, míg többet 's határozottabbat tudhatnánk róla, nem lehet kétkelni, a' tárgynak közönség elébe hozatala ösztön leszen a' város' és vidék' lakóinak a' természet' e' jótéteményével gyakrabban 's hasznára való nagyobb ügyelettel élni, a' hatáságnak a' közönség' szükségei- sőt kényelmeinek is minél több áldozatot tenni, mely utóbb igen hihetőleg kamatostul meg fog térülni; a' hely- 's vidékbeli orvosokat kényszeríteni fogja azt vizsgálódások 's tapasztalatok' tárgyává tenni, 's ha érdemi, országos hírű-

vé tenni; végre a' megye' gyógyszerészei, resztelven a' források' vegytani ösmerete' hiányosságát, azt kísérletek által pótolni próbáladják. 'S így hihetőleg szerzőnek köszönhetjük ma holnap, tán tíz év múlva, ha az egrí vizeket vegytani 's orvosi tekintetben legalább némileg fogjuk ismerni — mert most, a' szerző' minden gondja mellett is, ez ismerettől még igen távol vagyunk.

A' könyvecske két osztályban ismerteti tárgyát. Az első, v. orvosi rész, az egrí hévíz *) történetét, külön forrásait, természet-, vegy- és orvostani tulajdonait, 's a' gyógyítás' viszonyait adja elő.

Történeti vizsgálatok szerint már a' törökök előtt is használtatott az egrí hévíz fürdőül, azonban csak e' veszedelmes vendégink emelék ki „természetes, elhagyott állapotjából“, 's távoztok után abba csakugyan vissza is esett ismét, úgy hogy Esterházy Károly püspök' idejéig csak a' szegény nép által használtatnék, 's a' törökök által épült nagy kömedence is omláshoz közelitene. A' nevezett püspök fordíta reá első megint figyelmet, a' török fürdőt kijavíttatá, két fürdő szo-

*) A' két v (hévíz) nem szükséges, mert *hévíz*-ben a' v toldalékbetű.

bával öregbíté, mire az lassanként fel kezdett kapni. Utóbb Kitaibel és Domby vegytanilag vizsgálták meg, az utóbbi orvosi figyelem alá is vette; legújabbán pedig Adler András és John Ábel gyógyszerészek oldák fel. Jelen, elég díszes, kényelmes állapotját, divatát, 's rendes-orvosát (melly hivatalt a' szerző viseli) az egri fürdő Pyrker László érseknek köszöni.

Az egri héviz sok, de főleg három helyt buzog fel, rendkívüli gazdagságban, mert hozzá nem számolván két bő forrást, mely külön irányt veszen, egy óra alatt 14,760(?) akót buzogtat fel, holott a' karlsbadiak csak 1,140et. A' fürdőintézet hat kádas, hét tükörfürdőből áll, jól bútorozva, emezek alkalmas öltöző-szobákkal. Ivásra egy külön kút szolgál.

Eredetét hévizünknek szerző, a' vidékbeli hegyek földtani minőségére támaszkodva, vulkáni feltételeknek tulajdonítja. „Hévmérséklete Kitaibel, Domby, de legújabb vizsgálatok szerint is, minden külső változások mellett 25° R“. Mi szerettük volna a' szerző' próbálatit is olvasni, annál inkább, minthogy helyben van, 's e' nemét a' kísérleteknek, mely különben is a' legkönnyebb, a' külső hévállapot' minden viszonyai közt teheti. „Aránysúlya (különsúlya) Meiszner' térmérlege után, 15 fokú légmérsékletben, 1,001nél valamivel több, nincs egészen 1,002“.

A' már felebb említett négy vegybontás közül leghatározottabb Adler gyógyszerésze (1826) ki húsz font vízben 50 szemer merő részt talált, legtöbb meszet, névszerint szénsavas és sósavas meszet, azon kívül salitromot, szik-, csoda- és konyhasót; továbbá szabad szénsavat és kénsavas gyulóléget. Az arányok nincsenek feljegyezve. 'S ezért, valamint a' John' oldásától való különbözéseért (ez nem talált konyhasót), 's általában a' vegyoldat' minél teljesh megalapítására, még újabb 's *ismétlendő* próbálatokat várunk. Szerző ez alkalommal helyesen védi hévizét azoknak netalántani előleges kétségei ellen, kik a' *vegytanilag előállítható* létrészeknél fogva gyógyerejét tagadni kívánnák. Igen is, a' kihúzható és tapogatható részek' mennyisége, sőt misége sem fejt meg mindig a' gyógyvizek' hatását, és sok lát- és mérhetlen működő van mindenikben, mely csak munkálkodása által gyaníttatja magát.

Az orvosi czikkely szintolly parlag, mint az elébbi. Tizenöt czim alatt egy sereg be-

tegség hordatik fel „mellyekben a' tapasztalás [e] vizet különösen hasznosnak találta“; de ref. arra teszen figyelmessé, hogy egy két eset tapasztalást még nem alkot, 's a' szerző által nyújtott praemissák, valamint a' töldekül közlött, többnyire igen perfunctorius, mint látszik, nem is orvosoktól származott, sőt még nem is mindig első kézből jött 13 kórtörténet, kevesebb bizodalmat gerjesztenek, mint hogy az egri viz' orvosi ismerete' alpháján túl gondolhassuk magunkat. Többeknek elfogulatlan, tiszta, húzamos és összehasonlított tapasztalásai fognak arra világot vetni.

A' „Gyógyítás“ czikkely, ennek idejét, az életmódot, ételrendet, gyógyszerek használatát, a' gyógy' tartását, 's a' víz' használása' módját adja elő. Itt többi közt a' fürdőgyógyra nézve azért állittatik a' meleg évrész alkalmassabbnak, mert akkor, u. m. a' természet „a' gyógyvizekben is némileg felmagasztalja azon titkos erőt“ stb —, holott az ásványvizek' erőnyi (dynamicai) tulajdonai függetleneknek tapasztaltatnak az évrészi változásoktól. — Az életmódnak is nem mindig kell „az előbbi megszokottól egészen eltávolzni“; egyébiránt azt a' sokféle egyedi állapotokhoz képest mindig az orvosnak kell elrendelnie. — Abban is, úgy hiszem, kevesen fognak szerzővel egyet érteni, mit a' délutáni alvásról mond. — Alább olvassuk: „*mi szelid éghajlatunk alatt, hol rögtön változásokat nem ismerő kellemes időjárásunk minden nehezebb öltönyt nélkülözhetővé teszen*“: ha ez Eger' climájáról mondatik, ref. nem szólhat hozzá; de ha hazánkról, vagy különösen Közép-Magyarországról, úgy, mint egyik legváltozóbb mérsékletű országról, szabad legyen a' tétel' valóságáról szerényen kétkednünk, 's mindenkinek, de fürdővendégnek leginkább, e' tekintetben a' leges legnagyobb vigyázást ajánlanunk. — Hogy „a' kávé, *ámbar nem igen derék*, de soványabb tejjel mégis tűrhető“, alig áll; a' sovány tej nem fogja tűrhetőbbé tenni, hanemha a' sűrűbb, mely legalább jól táplál, a' mellett hogy épen a' kávé által emésztetése is előmozdítatik. A' kávé körül, fürdővendégekre nézve, nincs általános szabály, itt az orvos határoz mindent. — Ha alább mondatik: „a' zöldségek közül (értsd: jó) a' zöldbab, zöldborsó, sárgarépa, kelkáposzta, kartifiol, spárga, (:) a' spinát merő rostokbul, 's az *emésztésnek ellenálló* kemény állománya végett (értsd: miatt)

nem javasolható, ezt majdnem megfordítva kell érteni: a' felhozott főzelékek közül t. i. a' paraj (spinát) a' spárgával együtt a' *legkönnyebb emésztetű* étel, 's ezért is, 's mint a' széket nyíltan tartó, kivált fürdőbetegeknek igen ajánlható, csak hogy *nagyobb mennyiségben* ne éljenek vele, 's ne fűszer nélkül, mert akkor puffaszt, 's *ez által* gyengíti az emésztést is. — Utóbb, e' tanács' ellenére is: „eleinte egy negyed, később fél, *egész órát* lehet benne (a' meleg fürdőben) időzni“: kitkit intünk, hogy félóránál tovább, még egészséges korában se mulasson meleg fürdőben: az lankaszt, sőt valósággal gyengít; még fél óra is csak élénk testmozgás 's bördörzsölés mellett megengedhető. — Hol a' hévíznek allóvetkép használásáról van szó, „a' makacs szék-szorulásnak“ nemeit kell vala megkülönböztetni, mert péld. kinél a' dugulások a' bélrostok' lankadságában alapszanak, a' meleg allóvetek a' bajt csak öregbíteni foghatják.

A' második osztály, a' helyirási, az egri vidék' geognosticai 's általános —; majd a' város', a' lakosok, ipar', tartózkodás és sémák' leírását adja. De a' geognosticai leírás, melly leginkább érdeklé referenst, csak a' czímen létezik; mert „néhány körül fekvő hegyek' külső formájának“ 's a' „világosan vulcáni származatu köveknek“ említése még koránt sem nyújt geognosticai ismeretet: ez a' hegyek' ásványtani létrejelei, rétegei, formációi' 's ezek egymásra vitelének tudományos előadását kívánja. Ellenben érdekes, talán legérdekesebb szakasz a' város' leírása, melly képes lenne sokakban látványt ébresztetni, ha szerző' netalántani elfogultságától nem kezdenének tartani, midőn olvassák „hogya ha Pest után elsőnek nem merjük is állítani, épületeire nézve jeles városnak mondhatjuk“: mert a' közvélemény Pest után Budát és Pozsonyt, Sopront és Temesvárt, Győrt és Kassát, Váradot és N.Szebent nevezi, 's még többet, a' nélkül hogy Egert nevezné; azonban, bizonyosakká tehetjük az olvasót, hogy Egert bizvást a' nevezettek után lehet sorozni, némelly tekintetben pedig, u. m. a' vidék- 's köz intézeteire nézve, még némellyek elébe. Itt van mindennek előtt Pyrker' emléke: a' Hild' felséges dómja, Casagrande' szobraival; gróf Esterházy Károlyé: a' lyceum (1765's t.) csilagásztoronnyal (dolgoznak-e most benne?), sajtóval, jeles könyvtárral Krakker —, ora-

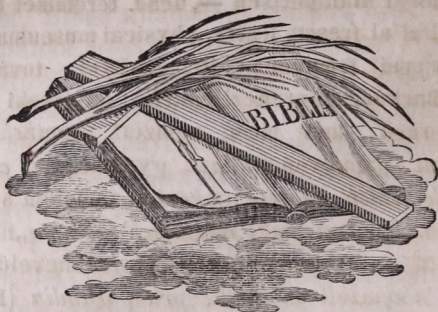
toriummal Maulpertsch —, acad. teremmel Sigrist által al fresco festve, physikai museummal, vármegyei fegyvergyűjteménnyel; továbbá gróf Barkóczy Ferencz' emléke: az érseki lak, Pyrkernek, már most nemzeti, képtárával; roppant papnövendékház; gymnasium; *elaggott lelkészek' épülete*; még hat templom 's két kápolna, öt klostrom*); *szegények' intézete*, melly már 1239. (??) fennállott; gyermeknevelő-intézet 's nemzeti iskolák, *praeparandia* (Pyrker által alapítva), irgalmasok' és katonák' kórháza (amaz 1726 óta): vármegye-, város-ház; *török maradványok*; az *egri vár*, pompás kalváriával Pyrker' —, 's 1835 óta I. István király' szobrával, Casagrande Márktól, Durcsák János egri kispépost' költségén, Dobó István' vörös-márvány síremlékével 1833 óta, egy névtelen' buzgóságából; — közel 20 ezer lakos, kevés német ajku polgáron kívül mind magyar: egészséges, férfias ivadék, szép, de fényezésre hajlandó nőekkel; — casinoegyesület, kölesönkönyvtár (könyvtáros nincs Pesttől Kassáig), néha vándor színészet; — bortermesztés, pálinkafőzés, pulyavászonkészítés; — olcsó élet; pompás érseki kert, 's végre mindennél szebb vidék (de mellyet szerző, fájdalom, inkább csak dicsér 's néha elég dagálylyal, mintsem leír); és pedig mind közvetlenül a' város körül, mind távolabb: Eged, Felső-Tárkány, Pusztaszikszó, még tovább Parád, a' szarvaskői, diósgyőri várak, szilvási hámosok — nem feledvén itt a' Szarvaskő felé munkában levő érseki műntat (Kunststrasse), melly a' felső vidéket fogja Egerrel összekötni.

Ezen egyszerű felhordásból olvasóink láthatják, hogy Mátra' gyöngye, a' takaros kis Eger, mellynek történeti emlékezetei legújabb időben Vörösmarty által a' költészet' fénysugaráiban olly érdekesen ujítottak meg, Budát kivéve, minden fürdei városainknál több kecsékkel bír; 's azért nincs egyéb hátra, mint szerzőnek megköszönni a' figyelmeztetést, az e' soraink' kezdetén kifejezett ohajtásinkat pedig ismételni, hogy Eger' hévizeit minél előbb alaposan ismerhessük, 's egyszersmind azoknak is találjuk, miknek lenni szeretnők, mi szerint bizton mondhatjuk:

... hic fons ... hibete.

D. Schedel F.

*) Nem zárda Ajánlom a' következő különböztetéseket: *Clastrum*, *klostrom*; *Monasterium*, *monostor*; *Clausura*, *zárda*. S. F.

Vallás.

Bibliai, vagyis ó és új testamentumi történet, melyet Stapf József Ambrus' német munkája után írt Szaniszló József, szombath. megy. áldozó-pap. Pesten, Trattner-Károly' betűivel, 1839. 8rét. 376 lap. Ára 50 kr ep.

Ha egyes nevezetes férfiak' neveltetésének 's életének rajza gyönyörködteti, tanítja a' vizsgáló elmét: mennyivel inkább gyönyörködteti 's oktatja olly történet, mely az isteni gondviselés' nagy munkáját, az egész emberi nemzet' neveltetését, kezdettől fogva a' világ' végeztéig tárgyalja. Illyen pedig az ó és új testamentumi bibliai történet, melyet a' fent czimzett munkában a' lelkes szerző, egy számos évig buzgón lelkészkedett, 's így hosszas tapasztalású férfiú, legjobb szándékkal nyújtá' magyar közönségnek. Mi vezette őt a' jelen munka' kiadására, az előszóban imígy adja elő: „Több esztendei lelkipásztorkodásomban tapasztaltam, hogy a' nevendékek az iskolai, a' tanulatlan köznép a' szentegyházi tanításokban a' keresztény hit' egyes ágazatit úgy, mint egész szellemét akkor hallgatja legörömeztobb, érti és tanulja legkönnyebben, tetteleg követésre is akkor buzdul legserényebben, ha az egész religio történetileg, szívreható alkalmazással adatik elő. Sőt a' catechismust is könnyen érti 's tanulja a' gyermek, ha már a' religio' történetét, vagyis a' bibliai történetet előbb jól megtanulta. — Már akkor eltökélém magamban, ha isten valaha a' hivatali foglalkozástól szünetet nyújtand, szünnapjaimat a' bibliai historia' kidolgozására szentelendem. — Csak arról aggódtam: hogyan 's milly rendszerrel adjam elő azt legcélrányosabban? Aggodalmamnak véget vetett az 1838. sept. 6. 205. szám alatt megjelent Bécsi Ujság' értesítő lapja, mely jelenti, hogy ezután az austriai birodalom' német nemzeti iskoláiban egyedül az fog taníttatni, melyet Stapf József ké-

szített. Haladék nélkül hozzá fogtam tehát a' munka' magyarításához“. — Illy lelki haszonra szolgáló munkát valamint kiszemelni tudni keresztény bölcseséghez tartozik: úgy nem kis érdemül szolgál a' fordítónak, ha a' nemzet' literaturájától el nem maradva, azt a' magyar ajku köznéphez ollykép érté alkalmazni, mikép ezt annak szükségei, 's miveltségi foka kívánják 's megbírják. Itt tehát a' czikornyás körmondatok, vagy egyéb nyelvpiperék nem volnának helyökön *), sem a' fordítási szóhoz tapadásokat czélszerűnek nem mondhatnók; az egész egyszerű, tiszta, értelmes, komoly tanítói nyelvet kíván, de mentet minden aljaságtól, 's pór kifejezésektől. 'S referensnek különös öröme válik Szaniszlóról elmondhatni, hogy fordítása jól sikerült, 's azért célját el sem tévesztendi. — Mennyire 's miben távozott el fordító az eredetitől, hasonlókép az előszóban olvasható. Az eltérések ebből álnak: Stapf mint tanító beszéli a' történetet, a' fordító úgy alkalmaztatja beszédét, hogy mind a' tanító, mind a' tanítvány elmondhatja. A' cikelyek több pontra osztatnak, 's az eredetiben v. néhány szóval, v. éppen nem érintett történetek a' fordításban megjelennek, úgy nem különben a' keresztény szertartások' vagy ünnepek' eredete megemlítetik; végre az új divatu magyar szavak is zárjelek közé szorítva, hogy a' tanítványok azokhoz jó eleve szokjanak, számos helyen előfordulnak. — A' munka' jellesei könnyen felejtetik az olvasóval az itt ott találtató csekély fogyatkozásokat, melyek nagyobb részint a' szabatosabb és rövidebb előadást illetik p. o. a' 9. lapon a' sz. írás' meghatározása; a' 31. lapon a' fölösleges kérdések: mit félsz? miért takargatod magadat? talán ettél a' tiltott gyümölcsből? holott ugyanott kihagyatott a' kigyóra kimondott isteni ítélet; — a' 10. lap' 4. száma rövidebben imígy állhatna: az új testamentom Jézus Krisztus' történetét, a' sz. lélek' eljövételét, az anyaszentegyház' alapítását 's terjesztését, végre azon különféle küzdések' és viszontagságok' titokteljes jövőndölését foglalja magában stb., 's a' 32. lapon a' lelki fordulás helyett változás talán jobb volna. Annak nincs nyoma az írásban, hogy az állatok, mikép a' 30. lapon mondatik, az első ember' botlása után kivetköztek legyen szelidségükből, nyájasságok-

*) Nincsenek sehol. Szerk.

ból; sem annak, mi a' 106. lapon áll, hogy Mózes a' tengert vesszejével *megcsapta*; azt sem olvassuk az írásban, hogy Zakariást a' *sorsvetés* jelelé ki az áldozat' bemutatására, mikép a' 237. lapon mondatik, az írás csak a' *tiszti rendről* teszen említést. — De ezek 's effélék sokszor az eredetiben gyökereznek inkább, mint a' fordításban; 's ilyeneket a' tudós 's fáradhatatlan szerző, ha munkája, mint teljesen megérdemli, kellő pártolást nyer, a' második kiadásban bizonyosan elmellőzend! —

79.

KÜLFÖLDI LITERATURA.

Történet.

Geschichte Kaiser Sigmunds, von Joseph Aschbach, Prof. in Frankfurt am M. Erster und zweiter Band. Hamburg, bei Fr. Perthes, 1838—39. nstr. Ára 8 ft ep.

Zsigmond királyunk' e' terjedelmes történeti életírása' első kötetről már tavall tett jelentést Figyelmezőnk (743 's köv. sz.). Most, midőn a' három kötetre számított munka' másodikát veszszük, talán nem lesz érdektelen — egy más bíráló után — mind kettőre kiterjeszkednünk.

A' bennünket olly közelről érdeklő munka' szerzője ugyanazon férfiú, ki már az idősebb spanyol (nyugoti goth és arab) történetek körül tett alapos vizsgálódásai által is hírt szerzett nevének. Itt azon luxemburgi házra fordítja figyelmét, melly aránylag kevesebbé vétetett a' történetírók által tekintetbe, mint más császári 's fejedelmi házak. Ennek oka közel fekszik. Az említett császári ház hamar érte végét, nem hagyva utódokat, kiknek a' munkát ajánlani lehetett volna, mint a' habsburgi, welfi, wettini, wittelsbachi 's hohenzollerni házaknál, nem volt senkinek érdekében, e' kihalt házzal törődni; 's azért pártatlanabb és haszon nem lesőbb időszakra kelle várakozni, melly az elmulasztottat helyre pótolja. Az első luxemburginak, VII. Henriknek története, mint tudva van, Barthold által remekül íratott meg. Méltán lép itt mellé az utolsó luxemburginak, Zsigmondnak történetírása. Csak a' közép császárokat, IV. Károlyt és Venczelt, valamint az igen érdekes János királyt kellene még újra vizsgálat alá vetni, mert Pelzel nem adá teljesen kimerítő történetírásokat.

Zsigmond kir. és császár a' konstanci zsinat 's a' huszita háboru' korában élt. Kell-e még többet mondani, hogy uralkodásának világtörténeti jelentősége kitünjék. Az első kötet csak a' zsinat előtti eseteket foglalja magában, a' második kizárólag Zsigmond' munkásságával foglaltos e' zsinaton. Már amott, a' csekélyebb esetek' előadása is elegendő tanú arra, milly éles szemekkel vizsgálá szerzőnk a' kútfőket. Nevezetesen igen sikerült neki, a' zavart és kellemetlen családi viszályokat a' luxemburgi házban, olly világosan föloldani 's a' különböző pártok' mindig hűtelenül változó cselekvésmódjának okait annyira kitüntetni, hogy az által valóban, ha úgy szabad szólni, a' történetírási látkörrel egy ködfolt enyészett el. IV. Károly' fia 's unokái a' legellenségesben álltak egymás ellen 's kölcsönösen minden rosztat elkövettek egymáson e-gész a' méreg-étetésig. A' gyáva Venczel nem birt a' család' feje lenni, 's annak hatalmát és tekintetét megtartani. Ez okból testvére Zsigmond akará átvenni a' szerepet, de azt csak bátyja' elárulásával 's a' ház' régi ellenségei' p. o. Ausztria' frigyében hajthatá végre. Mivel a' luxemburgi házban még néhány hercege volt, Ausztria soha sem számolhatott volna e' ház' gazdag örökségére, ha az a' hercegek' ezen örökös vitái 's különösen Zsigmond' cselészvényei által apródonként ki nem irtatott volna annyira, hogy végre csak a' gyermektelen Zsigmond maradna hátra, kinek öröksévé veje 's utódja ausztriai Albert királyunk lön. Zsigmond Magyarországra támaszkodott a' bátyja elleni háborúban, 's mind azon terveinél, mellyek által Németországban fő uraságra kelle jutnia. Ugyanis még igen fiatal korában összekelt Mária Lajos királyunk leányával, és magyar királyllyá lett. Ezen állása ismét egészen új viszonyokba hozta őt részint Olasz-, részint Török-, részint Lengyelországgal. Nápolyi (Kis) Károly lett ellenkirállyá. Ennek borzasztó halála, a' fiatal Mária királyné' elfogatása, anyjának kivégeztetése, végre amannak kiszabadulása és egybekelése Zsigmonddal regényhez hasonlítanak inkább mint történethez 's az első kötet' legvonzóbb epizódját teszik. A' pártvitát Magyarországon hirtelen félbeszakasztá a' törökök' beütése Bajazeth alatt. A' keresztények gyorsan egyesültek e' köz ellenség ellen, ki ekkor először fenyegette Magyarország' határait. De a' ni-

kápolyi nagy ütközetben megverettek. Szerencsére nem sokkal azután egy még dühösebb ellenség, Tamerlan által veretett meg 's fogatott el Bajazeth, 's Magyarország egy ideig biztosítva lön ez oldalról; az egyesség' szükségére békére hajlandóbbakká tette a' pártokat és Zsigmond annál könnyebben lön végtére is urrá, mivel Lengyelországgal okosan frígyre lépett. Miután illy módon erős lábra állott Magyarországon, Ausztriával szövetekezett 's bátyját Venczelt többszöri fogság által megalázta volna, biztosan folyamodhatott a' német koronáért, 's annál inkább, mivel a' német ellenkirály is, pfalzi Ruprecht, meghalt. Császár lön tehát, 's alig lett Achenben megkoronázva, a' konstanciái zsinat is legott megnyitott, mellynek szintolly tiszta, mint tartalomdús képét a' második kötet adja. Azon politicalai cselszövények, mellyek ott játszottak, tökéletes világossággal taglaltatnak széllel, és azon characterek, mellyek legnagyobb befolyást gyakorolának, élesen rajzoltatnak. Az egész előadás drámához vagy eposhoz hasonlít kerekdedségre nézve, és rendkívül tanulságos azon lélektani érdek által, mellyet nyújt, és azon politicalai cselszövények' pontos előadásával, miket akkor (valamint az előtt és azóta is elégszer) a' nagy feszültség' lerontására, a' szenvedélyek' meghűtésére, várakozások' és ígérek' kijátszására használtak.

A' konstanciái zsinat a' főn és tagokon teendő egyházjavítás' szükségéből származott, és sikere csakugyan színleges javítás lön, a' régi visszaélések' fentartásával. E' váratlan következményt az igen előrelátó egyh. renden kívül, a' kisebb fejdelmek' egyenetlenségének és hanyagságának kell tulajdonítani. Zsigmond császár, ki eleinte igen figyelmesnek és buzgónak mutatkozott, sem elég állhatatossággal, sem azon személyes méltósággal nem bírt, mellyel azon nagy befolyást megtarthatta volna, mit eleinte az összes népség és szentatyák fölött gyakorla. Utóljára bele fáradt és megunt mindent, a' papságra bízván a' teendőket. A' nemzetek egyenetlenkedtek, 's a' helyett, hogy egyetlen egy ember gyanánt állottak volna össze a' szükséges javítások' kiküzdésére, egyenként alkudoztak az új pápával és részletes szerződésekre bocsátkoztak. A' curia már akkor használá azon eszközöket, miket utóbb olly sokszor alkalmazott Francziaország, t. i. a' nagy hatalmu szövetséget egyes

külön szerződésekkel fölslátá. Ha meggondoljuk, hogy akkor Francziaország és Anglia kiírtó háborut viseltek egymás ellen, hogy Németország a' Luxemburg, Habsburg, Witelshbach házak, az apróbb hercegségek' számtalan szomszédháborúi, 's a' városok és nemeség közti majd általános harc által fejtelenséghez közelítő állapotba volt helyezve, nem csodálhatni a' visszamenő felekezet' szerencsés sikerét. Az általános menet ez volt: közönséges panasz a' pápai koronáért vetélkedők ellen, hangos panasz különösen az éjszakai birodalmak' részéről pénzsarlások, erköcselenség és mindenféle visszaélések ellen. Elkerülhetlenül szükségesnek látszott tehát egy általános egyházi gyűlés, mellyen gyökeresen orvoslandó a' baj 's az egyház tökéletesen megjavítandó. Nagy várakozások ezen szabadtó congressus felől, mellyet Europa' üdvet szerzendő választmányának tekintettek. Büszkesége, öröme és dicsvágya az összegyűlteknél. Nagy buzgalom és hátorság eleinte, melly lelépteté a' három vágytársat. Állandósági nyilatkozat és büszke jelentés, mikép a' legfőbb egyházi hatalom a' zsinat' alkotó gyűlésében alapszik (épen úgy, mint Francziaországban 1789ben). Ez tetőpontja a' zsinatnak, azon pont, meddig az előre menő mozgalom halad. Mostantól minden ismét hátrál. Próbája a' radical pártnak a' zsinatot tovább haladásra bírni és gyökeres orvoslást eszközölni. Nehézségek. Egyezkedés a' szóvivők közt, hogy nem engedik magokat elragadtatni a' radicalok által. Megsemmisítése a' radical pártnak statuscsíny által (Húsz János' kivégeztetése). Ezen győzelem után rohanó hátrálás. Visszavonulása az eddig javítást ohajtott egyháziaknak a' világiaktól. Összetartása a' papi érdeknek. Visszaléptetése a' világiaknak, kik még fylvást javítást sürgettek. Ígérek, de mellyek utóbb decretumok által ünnepélyesen visszavétetnek.

Az ügyek' e' folyamát mesterileg írta le Aschbach. Húsznak talán nem tétetik elég rajzában. Róla csak ez fordul elő:

„János pápa minden várakozás' ellenére nyájasan és kegyesen viselteték Húsz iránt, miután alig tartózkodék még néhány napig Konstanczban. Ha nem vevé is tökéletesen vissza a' reá kimondott egyházi átkot, legalább szabad járáskelést engedé neki pápai ótalma alatt a' város' minden részében, és biz-

tosítá őt, hogy semmi rosztat nem engedend ellene elkövetni. Valóban nem mondhatni, hogy Húsz úgy viselte volna magát, miképen gesztelő és békeszerető szellemtől kívánni méltán lehet. De elővigyázat és okosság ellen is nem keveset vétkezett. A' helyett, hogy nyugottan várta volna ügyében a' többi határozatokat: vagy a' tömegre birt befolyása' tulbecslése, vagy vallási véleményinek hirdetési vágya arra ösztönzék őt, hogy nemcsak nem szűnt meg szállásán isteni szolgálatot tartani, hanem még wieleffi tanokat is hirdete, holott azok eretnokségek gyanánt átokkal voltak terhelve, még pedig igen számos ember előtt, kik nem annyira azért csődültek össze körülötte, mint ha helyeslenék tanjait, hanem inkább azért, hogy láthassák azon embert, 's hallhassák, kiről annyit beszélnek mindenfelé. Húsz hét részvevőket vélt látni a' kíváncsiak' tömegében: annál buzgóbban folytatá tehát az előbb Csehország' határai között terjesztett tanokat a' zsinat' székhelyén, mintegy szemei előtt a' pápának. A' konstanci püspök' jó véleményből eredt fölszólítását: tartózkodnék minden papi munkálkodástól, mert még nem vétetett le róla az egyházi átok, megvetéssel 's daczosan utasítá vissza Húsz. De midőn készületeket tenne nyilvánosan predikálni, 's barátjai erre a' népet is készítenék, a' pápa, bihornokok és a' zsinat' atyái felingerültek azon egyes ember ellen, ki az egész egyházzal szembe merészlett szállani. Oda lett volna a' pápa' és zsinat' tekintete, ha fölségök' e' megtámadásai eltüretnek vagy büntetlenül maradnak. Utóbb pedig ezt olvashatni: „Húsz János' pöre körül néhány tekintet fordul elő, miket nem kell elmellőzni, ha igazán akarjuk őt megítélni. Könnyen átláthatni, hogy Zsigmond mindent elkövetett Húsz' megszabadítására. De minden próbája visszapattant a' reformator' makacsságáról, ki a' zsinat előtt egyetlen egy pontban sem akart vétkesnek találatni, noha mindig azt állítá, hogy kész mindent visszavonni, ha tévedést bizonyíthatnak be ellene“.

4.

Literaturai mozgalmak.

— Budán, a' m. kir. egyetem' bet. megjelent 1. Nagy Ignác' Színműtárának hatodik, 's ez évre utolsó, füzet, vagyis: *Savage Richard*, szomorujáték 5 felv., írta Gutzkow Károly, fordítá Lukács Lajos. Ára 40 kr. ep. A' kiadó' figyelmét közönsége iránt bizonyítja abbéli gondos-

kodása is, mi szerint ezen, több német padon szerencsével adott színművet, még mielőtt megjelent volna, *kéziratban* meg igyekezett 's tudta szerezní, 's abból eszközölvén a' fordítást, a' magyar közönség e' munkát a' németnél előbb birja. — 2. *Német grammatika*. A' tanuló ifjuság' számára készítette Toepler Theophil Eduard. Pesten, Heckenast Gusztávnál. N8r. (VIII és) 212 lap, ára 1 ft 12 kr. A' szerző, ki két rendbeli magyar grammaticájáról 's olvasókönyvéről ismeretes, itt a' német nyelvet tanítja, 's névszerint a' tanuló ifjuságot tartván szeme előtt, mindenek felett világosságot keresett, 's e' végre a' legdivatosb grammaticai formulákhoz alkalmazkodott. Szabályai közé mindenütt gyakorlásokat szőtt; 's külön is, az egész nyelv' összes szabályaira tartozó gyakorlati részt adott, melyben társalkodási szólásmódok, életszabályok és természet történeti elbeszélések foglaltatnak. Végül az ezekben találtató szavak' lajstroma adatik.

Ugyanott academiai költségen: 1. *Kazinczy Ferencz' eredeti munkái*. A' m. t. t. megbízásából összeszedék Bajza és Schedel. Második kötet: *Utazások* (I. Magyarországi utak. II. Erdélyi levelek, historiai bevezetés- és toldalékokkal). N12r. öszvesen 424 lap. Postapap. füzve 2 ft 10 kr, nyomt. pap. 1 ft 40 kr ep. — 2. *Tudománytár*, tizedik, vagyis octoberi füzet, illy tartalommal: 1. A' müncheni fenyítő dologház, Kovács László. 2. A' keleti nyelvek' magyar történeti fontossága, harmadik közlés, Kállay F. 3. Zermegh János' élete, Podhradezky J. 4. Az egyetemes dialectus, második közlés, Széchy Gy. 5. Fehér fagyöngy és európai gyimber, Szenczy Imre. 6. Okleveles toldalek, Sárvary Ferencz. A' literaturai rész' critikai szemléje történeti és útirási munkákat ismertet, mely utóbbiak közt „az elhunyt' munkái“ most, midőn szerzőjük, Pükhler-Muskau hg köztünk mulat, 's hihetőleg hazánk' állapotjai is tollára kerülendének, kettős érdekekkel bírnak. Bibliographia 's hivat. jelentések rekesztik be a' füzetet.

Szinte ott, a' Gazdasági Egyesület' költségén megjelent: *Mezei naptár, gazdasági kalendárium*, 1840 (szökő) évre. Kiadja a' Gazdasági-Egyesület, szerkeszti Kacs Kovács Lajos, egyesületi titoknok. I. év. 4r. 72 l.; ára borítékba füzve két jó garas. Először jelenvén meg e' közhasznú 's különösen mezei gazdáink' szükségait szemügyre vevő évkönyv, bővebb figyelmeztetésül kiirjuk tartalmát: Az uralkodó planétáról, 's időjövendőlésről. Egyházi számlálás. Változó ünnepek. Négy kántor. Napország. A' hold' fenyváltozatai. Évszázkok. Fogvatkozások. Kathol., protest., 's ó hitű naptár. — A' m. gazdasági egyesület' rövid ismertetése. Gazdasági és közhasznú ismeretek. I. Ki minden ok nélkül csak a' régi mellett marad, az vagyonbeli gyarapodásában, sőt egyebekben is elmarad. II. Könyveket is kell olvasnunk, 's ezekből hasznos ismereteket szereznünk, ha gazdagodni akarunk. III. Az ugarföld' használásáról. IV. Írtó ekéről. V. Kotró, vagy kapáló eke. VI. Sorzó, vagy jegyző. VII. Torló, vagy töltő eke. VIII. A' tengeri (kukoricza) mint takarmány-növény. IX. Minden bármí csekély gazdaságnál is szüksé-

ges egy házi veteményes kert. X. Oltás nélküli jó gyümölcsfák' nevelése magról. XI. Mint kell a földet vetemények alá jól elkészíteni. XII. A veteményeknek csirázó tehetségéről. — Természet-tudományi naptár. Arany szabályok háztartást kezdők számára. A Pest vármegyei takarékpénztárról. Kisdedová intézetekről. Számolások. Területet, kamatot, évdíjakat, 's eselédbe, borjázást mutató táblák. Mesék. Dalok és énekek. Magyar- és erdélyországi vásárok. — Különösen helyben hagyható, 's becsületére válik a Gazdasági-Egyesületnek, hogy az *időjárás jósálatok kitiltásának* egy a népnek szánt kalendáriumból, kezdetét megtette: de a kalendáriumi 's természettani rész szerzőjének (prof. 's acad. tag *Tarczy Lajos* úrnak) is az a népszerű mód, mellyel a népet el igyekszik azon vak és sokszor káros bizodalomtól vonni, mellyet ezen alaptalan 's légből kapott koholmányok, e valóságos családok iránt viseltetik: igen elnésen használja ő e célra a budai (Bagófele) 's a pesti nemzeti (Trattnerfele) kalendáriumokat, majd mindenben ellenkező jóslataikat szembe állítván egymással; egyébiránt nem mulasztja el amaz ámitásokat a természetben alapodó, 's azért hihetőséggel bíró időjárás észrevételekkel pótolni, 's a köz népek természeti dolgokban felvilágosítására a levegőbeli tüneteményeket megismertetni. (Helyenként, noha ritkán, kiesűszott szerző tollából egyegy műszó, mellyet, 's még inkább a vele járó eszmét, a közönséges olvasó nem ismeri; van egy pár értelemzavaró sajtóhiba is).

Oct. 26. vettük a Tud. Gy. szeptemberi kötetét, mellyben Fejér Gy. vizsgálja: a' chiunnu, hiunnu, és hun v. kun népek ugyan azok voltak-e? Kiss Károly az orosz haderőt adja elő Marmont emlékirataiból; Gyurikovich Gy. Csepregh 1621iki romlásáról értekezik. — A' liter. részben Aigl Pálnak „*Historia capituli cath. eccl. Quinqueecclesiensis*“ munkája egy, tárgya körül szép jártasságu férfi vizsgálja, kár hogy tót magyarsággal, 's hogy annyi a sajtóhiba. Eredménye a' még be nem fejezett bírálatnak, hogy a' munka nem annyira a' pécsi káptalan története, mint inkább: *manum directorium historiae capit. Quinqu., nomina capitularium respiciens.* — A' Koszorú egy figyelemre méltó vigjátékot hoz 2 felv. *Ó kaparta, költi más* ezimmel, Somogyi J.-tól. De emlékeztetjük a' szerzőt Voltaire első darabja sorsára, mellyben szinte nem volt nő szerep!

Szinte Trattner bet. jelent meg: *A' kisdedová intézeteket Magyarországon terjesztő egyesület' 1839iki évkönyve.* Választottsági határozatból kiadta *Kucskovics Lajos*, egyes. titoknok. N12r. 60 l. Tartalma: Választottsági jelentés az

egyesület' 1838ki dolgairól, és számadás; az egyes. szabályai, választmánya, képviselői és tagjai. Örömmel érhetjük ezen évkönyvből mind a' részvevők' tetemesen megszaporodott számát, mind az egyesület' növekedő hatását (A' szerkesztő titoknok kihagyja a' mutató névmások és előszócska után 's az s elől a' hiányjelt, a' c után a' z-t).

Egy pár hét előtt érkezett a' vidékről: 1. *A' háztartás és mezei gazdaság' tudománya*, Balásházy Jánostól, második kötet, fametszetekkel. Debreczen, 1838. 8r. 447 lap, ára füzve 1 ft 40 kr ep. — 2. *Népszerű égrajz*, Tarczy Lajostól, kömetszetekkel. N8r. Pápán, 1838. füzve 48 kr ep. — Olvasóink látják, hogy hazánkban a' kereskedési, 's különösen könyvek' tárgyában, a közlekedés igen élénk, igen sebes.

— Pozsonyban, Wigand K. Fridriknél megjelent: 1. *Die Trentschiner Bäder*, oder die Schwefelquellen zu Teplitz naechst Trentschin in Ungarn, von D. L. Beer. n12r. ára 1 ft ep. (Először francziául jelent meg; ismertetését l. a' Figy. 1838iki folyamata' 82. 's köv. szel). 2. *Kurze Abhandlung über d. Baden*, u. dessen Nutzen, besonders aber über d. Heilquellen in Teplitz bei Trentschin in Königreich Ungarn, v. Thomas Kratochwilla. Ára füzve (11 iv) 1 ft ep.

— Épen most jelent meg, 's a' két haza' minden hiteles könyvárosainál találtatik:

S Z Ó Z A T

A' PESTI

MAGYAR SZÍNHÁZ'

ÜGYÉBEN,

BAJZÁTÓL

Budán, a' m. kir. egyet. bet. 8r. öszvesen 100 lap, borítékba füzve ára 40 kr ep. *Tartalma:* I. Általános eszmék. II. Kell-e a' magyar színházat országosan pártolni? III. Operák és szindarabok. IV. A' pesti m. színház' országos pártoltatása érdekében áll minden m. hazafinak. VI. Koldulás. VII. Alapítóke. VIII. Igazgatás. IX. Igazgató. X. Színházi épület. XI. Eredeti színművek' jutalmazása. XII. Országos ellenőrség. Toldalék: A' pesti m. színészársaság' törvényei a' szerző igazgatása alatt.

IGAZÍTÁS. A' 39. számban, 638. szeleten, 19. sorban átalakodás helyett olv. át-alakodás.

ELŐFIZETÉSI FIGYELMEZTETÉS.

Tisztelt olvasóinkat, kik a' jövő félévre kettős lapjainkat itt helyben megrendelni szándékoznak, figyelmesekké tesszük a' közelítő pesti vásári alkalmakra, mellyek által legkönnyebben teljesíthetik szándékaikat. Lapjaink' kiadó hivatala Zöldfa-utca, Jankovics-ház, 267. sz. 1. emelet. — A' folyó évnegyedre is fogadtatik még el előfizetés.

Nyomatik Budán a' magyar kir. egyetem' betűivel.

FIGYELMEZŐ

AZ EGYETEMES LITERATURA' KÖRÉBEN.

Kiadó szerkesztők

SCHEDER, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ **BAJZA.**

HARMADIK ÉV

Pesten.

November' 12. 1839.

45. szám.

Tartalom. Hazai literatura. Gazdaságtudomány. Balásházy, Mezei gazdaságtudomány. — Flóri' könyve Bezerédy Amáliától. — Külföldi literatura. — A' legnevezetesebb ütközetek' atlasza, Kausler'től (Kiss Károly). — Literaturai mozgalmak. — Almanachtársaság.

HAZAI LITERATURA.

Gazdaságtudomány.

A' háztartás' és mezei gazdaság' tudománya. Figyelmezve hazánk' újabb 's régibb törvényeire, a' hajdankori hellen 's romai gazdasági írók', valamint az újabb érdekes munkák' előadásaira. Szerző Balásházy János, a' magyar tudós társaság' rendes tagja. II. kötet. Debreczenben, nyomt. Tóth Lajos áttal, 1838. Sr. 447 l. Ára 1 ft 40 kr ep.

Ezen, huszonnyolcz tömött ívű kötet, helyenként a' textusba nyomott fametszetekkel, a' mezei gazdaság' tudományát terjeszti elő, hat szakaszban, melyeknek tartalmát itt egyenként mutatjuk be olvasóinknak.

Az első a' földész tudományt (agronomia) foglalja magában, mi a' földművelésnek, plántatermesztésnek szolgál alapul. Fejezetenként értekezik 1) a' földről 's ennek különféle fajtai-ról, helyesen beszöve a' nevezetesebb természetvizsgálóknak, mint Sprengelnek, Lampadiusnak azon fölfedezéseit, melyek szerint világos, hogy a' növények, alkotásokhoz képest kisebb nagyobb mértékben, részesülnek egyik 's másik földfajból, sejtetik a' földműveléssel, miként irányozza különféle fajú vete-ményeit, 's világot nyújt a' föld' mesterséges javítására, keverésére. Végre megfejt több-féle körülmények' behatását a' föld' becsére,

u. m. az éghajlatnak, a' föld' felső, 's ez alatt fekvő rétegének, melyet földágnak nevezünk, és a' föld' fekvésének. Szerző szerencsés volt az agronomia' száraz és izetlen tárgyait olly alakban adni elő: hogy a' fennértétt újabb fölfedezésekkel fűszerezve, értekezései' olvasását könnyen felfoghatóvá 's érdekessé te-gye.

A' második szakaszban a' „földművelés“ (agricultura) adatik elő. Érdekesbek itt a' vad-földnek megtelekesítéséről szóló fejezetben az árvizek miatt használhatlan földekről tett megjegyzések, 's főleg azon elv' megfejtése, hogy nem az a' czélos vízszabályozás, mely által a' víz valamelly területről elrekesztetik, de az, mely által, ha szükséges, aszály idején a' víz ki is árasztathatik. Előadatik e' fejezetben még a' sziklás, erdős, bokros, és sivány homokos haszonvehetlen földek' megtelekesítési módja is (Beurbahrung). Végre kiemelendő ezek között a' szíkföld' többféle fajai' elnevezése, tulajdonságainak kijelelése, 's a' terméketlenségnek megtelekesítése. A' külföldi írók mélyen hallgatnak a' szíkföldek' javításáról, tulajdonságairól, 's különösnek találjuk, hogy, szerző' előadásai szerint, a' Tisza' vidékén, közönséges földművesek által is már régen gyakoroltatik és pedig czélszerűen a' terméketlenebb szíkföld-fajok' megtelekesi-

tése. Befejezi ezen szakaszt a' földkövérités' vagyis trágyázás' különféle módjairól adott utasítás. Az állati trágyákon, televényen kívül, gyakorlatilag adatik elő az ásványtrágyák' alkalmazása is; érdekesekek itt (mikrólhoni írónk eddig hallgattak) a' különféle savanyok', és főleg a' televénysavany' hatásáról tett megjegyzések a' föld' termékenységeire, 's a' földnek égetett agyaggyali kövéritése *).

A' harmadik szakasz a' plánták' műveléséről 's terméseik' eltartásáról értekezik. Kiemeljük itt, mi az első fejezetben a' növények' életéről, a' magvakról, az idegen plánták' új vidékhez szoktatásáról, 's a' mivelendő növények' osztályozásáról mondatik. A' második fejezet a' fűlevelű életplántáknak u. m. a' buza, rozs stb. termesztéséről, betakarításáról, 's magvaik' magtárakba 's vermekbe eltakartásáról szól. Kiemelendőnek véljük ezek közt az évenként több milliónyi károkat tevő zsiszokról (tinea granella) szaporodása és kiirtása' módjáról, a' nevezetesebb természetvizsgálók' természethistoriai észrevételeire alapítva tett előadásokat. A' harmadik és negyedik fejezetben a' szélesebb levelű életplánták' címe alatt a' köles', tatárka', kukoricza 's a' hüvelyes vetemények' termesztéséről folytattnak gyakorlati értesítések. — Az ötödikben azon takarmány-növényekről, melyek emberek 's állatok' táplálására fordíthatók, millyenek, a' burgonya, és a' répák' külön nemei, megtoldva a' bolhának, mint a' káposzta-fajták' legnagyobb ellenségének kiirtása' módjáról legújabb és sikeresb fölfedezések szerinti előterjesztések. A' hatodikban azon takarmány-plánták' művelési módjai közöltetnek, melyek csupán hazai állataink' táplálására alkalmaztatnak, millyenek a' luczerna, lóhere, búkköny, baltaczim, stb.; végre befejezi ezeket a' természetes rétek' műveléséről, és a' szénacsinalásról értesítés. — A' hetedik fejezetben a' kereskedési vagyis kalmár növények' művelése következik, hol többi közt a' jóféle sáfrány' termesztése iránti utasítás, mit szerző a' hanyatló szőlőhaszonvétel' egyik pótlékaul ajánl kiterjedettebben termesztetni, mint különben is olly honi növényt, melyet ez előtt egy pár századdal Nyitra és Pozsony vmegyékben terjedelmesen műveltek közönsé-

ges földműveseink is. Végre a' veteményes, vagyis konyhakertekről, szől, a' gyümölcsfák' szaporításának, a' fanemesítésnek vagyis oltásnak különféle módjai rajzolatokban is előadatnak, 's a' fák' nyavalyáinak orvoslásán kívül, körülményes leírás tétetik a' dőrfogókról, 's az éjszaki Franciaországban divatozó jégeső-oszlatokról, villanyfogóknak a' határookban sűrűbb felállítása által, miről eddig gazdasági munkáinkban szó sem tétetik. Ezen fejezetben adja elő szerző az eperfák' szaporítása' különféle módjai közt, azon igen célirányos kertészi fogásokat is, millyenekkel a' chinaiak élnek a' selyemtenyésztés' gyarapítására.

Szerző, előszavában, említi, hogy a' szőlő- és erdőműveléstől, mint magokban is csaknem elkülönözött tudományi méltóságra emelkedett tárgyakról, csak röviden szándékozik értekezni, mitől azonban, mint a' Toldalékban megjegyzi, többek' figyelmeztetésére elállva, ezen két nagy fontosságú tárgyakat egész kiterjedésben vitatja meg a' 10. és 11. fejezetben. A' szőlőművelésről tett értesítéseit követi a' borokkal bánás a' pinczékben, 's nyavalyáinak orvoslása, 's az aszuszőlő- és pezsgő borok' készítése' módja. Használva mindezekre tulajdon tapasztalásain kívül Julien, Hellenthal és Schams Ferencz' munkáikat is.

Negyedik szakasz. A' földművelési rendszerekről, és az özszerítésekéről, tagosztályokról értekező két fejezet kimeríti ezek iránt a' hajdan- és jelenkor' állását. E' szakasz a' legérdekesebkek' egyike, 's ezen honunkban napi renden levő tárgyakra sok világot hint.

Az ötödik szakaszban a' házi állatok 's gazdasági bogarak' tenyésztéséről értekezik szerző, külön vitatván meg a' lovak, szarvasmarhák, juhok, kecskék, sertések' tenyésztéséről szóló tárgyakat: a' nemesítési elvekről, a' telivér állatok' elsőségéről, az országos méneskönyvről eleinte tévén mindjárt újabb nézetek szerinti velős előterjesztéseit. Különösebb figyelembe vette szerző a' téli nyári istalózás és legeltetés' tárgyait, 's határvonásokat jegyez ki, melyik millyen körülmények közt célra vezet. Szerző azon alapos gazdaságtani elvből indulván ki, hogy a' gazdának kötelessége minden vagyonból a' lehető legnagyobb hasznót kieszközölni, megismeri ugyan hogy a' szelidebb tenyésztési mód, rendes aklokban, istalókban legsikeresebb, de

*) E' cikket mutatványul az Athen. 1839. I. 677—80. szeletein közölte a' Szerk.

hol a' körülmények olyanok, hogy az épületeket, legeltetést, stb nincs módjában a' birtokosnak úgy intézni mint jónak látná, a' pásztori vagyis nomadicus tenyésztési mód is, — mi szerint tavaszon, nyáron, őszen által, sőt télben is az erősebb fajták a' szabad ég alatt tartatnak — czélirányos 's illy kezelés mellett is lovak, szarvasmarhák, juhok, jó legelő és téli takarmány' bő létében, sőt minden nemű házi állatok nemesednek, csak a' párosítás vitesék dologhoz értessel; 's tapasztalásain kívül erősségül felhozza a' spanyolországi vándor (transhumantes) nyájak' állapotját, 's következteti, hogy nem áll a' kényelmes épületekhez kelletinél inkább hozzá szokott 's ragaszkodó német gazdák' és írók' azon állítása, hogy szabad ég alatt, jó legelőn sem haladna elő a' nemesedés.

Befejezi e' szakaszt a' selyemhernyók' tenyésztéséről terjedelmesebb és igen körülményes, gyakorlati szellemű értekezés, mitszerző már I. kötetében is a' hanyatló szőlőhasználat' másik fő pótlékaul ohajt, különösebben szőlősvideki, honfiaival munkába vétetni. Előadja itt az eperretek' felállítását, mi szerint az epermag' elvetése utáni harmadik évben a' tenyésztés már nagyban gyakorolható. Különösebb figyelmébe vette azon tenyésztési módok' előterjesztését, melyek szerint akár-mely egészséges fekvésű lakházat nagyobb-szerű tenyésztésre átfordíthatni. Igen egyszerű okait számlálja elő ezen tenyésztés' kevesebb sikerülésének, és sikerítése' módjait. — A' méhtenyésztés elmellőztetik, mint olly tárgy, mellyről több jeles munkát birunk, név szerint Márton István, Káló Péter, Nuth Tamás, Csaplovics János 's egyebek' munkáit.

A' végszakasz a' hanyatló vagyoni dolgok' újra létegetését (reorganisatioját) tárgyazza, miről már az I-ső kötet első szakasza is bővebben értekezett, 's ezekre 's több másokra is hivatkozva, még kiegészítőleg, 's valóban érdekesen értekezik. Ezen kötetnek mintegy határkövül szolgál rövid todaléka az első kötet' VI. szakaszának, az urodalmi kormányzás' tárgyában, melly név szerint a' költségek előleges kiszámításáról közöl felvilágosító észrevételeket.

Minekutána így a' szerző, első kötetében mind azt, mi a' belső gazdaságot, a' háztartást illeti, elég bőven előterjesztette; e' másodikban, a' tudomány' jelen állása szerint összevág

adja azon ismereteknek, melyek nélkül a' mezei gazdálkodás nem egyéb hagyományos empiriánál, 's melyek nélkül e' különösen földmívelő haza soha sem fejtheti ki földéből azt a' hasznót, melyet egy rationalis, sok oldalú, óvakodó 's előre látó gazdálkodásmód által érhet el. Most különösen, midőn az ausztriai kormány' bölcsesége, az Angliával kötött kereskedési frigy által előttünk új kilátásokat nyitott: ideje, hogy ne csak *more patrio* üz-zük fűzzük mezei dolgainkat, hanem minél előbb elérni legalább igyekezzünk azokat, kik anyyira elhagytak; hogy ama' vallási, nemzeti, polgári és jóléti tekintetben veszedelmes szomszédnak a' világ' vásárjain legalább hasonbecsű vetélkedőivé legyünk, 's hazánkat mindennemű fonalakkal az első rangu nemzetekhez kössük. Hogy illy tekintetben nagy szükségünk van jó kézi könyvekre a' gazdaság' szakában, nem lehet kételkedni; hogy ennél fogva Balásházy' érdeme, ki a' gazdasághani haladás' szellemét mindenütt lelkesen sürgeti, a' nélkül hogy a' régi jót elvetné —; hogy könyvének érdeme, különösen a' jelen időben nagy, és köszönetet érdemlő, világos. — Az előadástól nem szólunk; szerző azon hetedfél sorra, melyet az első kötet' ismertetésekor melleleg ejtettünk, előszavában annyira kihelyült, hogy gráncsunk' ismétlésével felhagyunk, ambár követelésink' jogtalanságáról épen nem győzött meg. — Papirost szebbet, minden esetre pedig egyformábbat, nyomtatást hibátlanabbat ohajtottunk.

54.

Gyermekirat.

Flóra könyve (.) sok szép képekkel, földrajzokkal és muzsika-melléklettel. Irta Bezeredy Amália *) Pesten, kiadja Heckenast G. MDCCCXI. Nsr. 107 l. Felüven, színezett képekkel 3 ft 20 kr, nyomt. pap. fekete képekkel 2 ft 5p.

Egy lelkes, de nem csak lelkes, hanem kedélyes asszony', gyöngéd anya', gondos és

*) Ns Tolna vmegye' első kövétének elhunyt hitvese. A' szerk.

gondolkodó nevelőné' hagyománya. Igen is ez, 's mit a' magyar közönség az Árvízkönyv' II. kötetében vett, 's a' jelen könyv' előszava szerint még veend: egy holtnak munkái; köszönetünkkel már csak árnyékát tisztelhetjük meg.

Mert a' könyv, az effélékben mint sok egyében érzett nagy szegénységünk mellett, de jelességénél fogva is, valóban köszönetet érdemel. Lássuk tárgyai' sorát:

Abc, 's olvasásgyakorlások, részint rímekben; imádság iskola előtt és után (versben, mint a' könyv' többi egész tartalma); jó feltételek; apró mondások, péld.

- A' mi tied, tedd el;
- De másét ne vedd el.
- A' mit látsz, ne kérd mingyárt;
- Sok van, a' mi neked árt.
- Keveset szólj, de igazat;
- Sok beszéd sok rosszba avat.
- Szépség elhervad;
- Jóság megmarad.
- Jó szó talál jó helyet;
- A' jó munkás kenyeret.
- Annak sírt nevetve ásnak,
- Ki éltében nem ad másnak. stb.

'S illy emlékvers nem kevesebb van 193nál, közben közben csinos vignettekkel tarkítva. Nem kisebb becsűek köztük azok, melyek a' magyar népdalok' modorja szerint egy képecskét bocsátnak előre, melyre a' főlebbiekhez hasonló erkölcsi mondatka következik, példázva néha az első által, p. o.

- A' rosz alma férges,
 - A' rosz gyermek mérges.
- többször nem, p. o.
- Vizen terem a' nád;
 - Rosz, ki másnak nem ad.
 - Réten terem a' füzfa,
 - A' mi fáj, az rosz tréfa.

'S e' modor nem egészen üres fogás. Valamint a' népdalban, úgy itt is az első sor a' képzelem' felgerjesztésére céloz, 's a' mennyiben közte 's a' következő textus közt összefüggés nincs, a' figyelmet, mint minden pajkos szűkés, pikírozza (engedelmet az idegen szóért, de nincs rá magyar szavam). Következik két társasági játék' leírása és képe, dallal, mely a' játék közben énekeltetik. A' „Koszorús játék“ dalába virágoktól vett erkölcsi példázgatások vannak ügyesen beszöve, péld.

Napraforgó így tanít:
Keresd a' mi világít,

Mint az, nap után fordulj,
A' hol lehet, jót tanulj stb.
Két mese, képpel. Némely fák, házi állatok's madarakról tanulságos emlékversek, vignettekkel. Lássunk egy párt!

- Nyírágból söprűt készítnék
- És vesszót a' rosz gyermeknek,
- Bort csapolnak törzsükből,
- Sárgát festnek leveléből.
- Kecskének, mint birkának,
- Hasznos teje 's bőre;
- De posztónak, ruhának
- Nem olly jó a' szőre.
- Kinek beteg a' melye,
- Annak teje használ.
- Hegyen van legjobb helye,
- Tüskéknél, bokroknál.
- Szegény bagoly nappal vak,
- Dúlt falak közt fészket rak;
- De éjjel lát zöld szemem,
- Egeret fogok 's eszem.

Esztendő' négy része; a' tizenkét hónap, képek 's vignettekkel; földleirási töredékek (76—107. l.), különösen: a' világról, föld' forgásáról, éghajlatokról, vízről, hegyekről, a' két félgömb' képével, 's egy egész kis földírat, Europa' 's az austriai császárság' (mellybe a' magyar birodalom is bele foglaltatott) ábrásaival.

— Országunknak,

- A' mi jó magyar hazánknek
- Fővárosát Buda-Pestnek
- Nevezzük: két város, melyek,
- Bár most a' Duna választja,
- Egy lesznek, ha áll majd hídjá.
- Lengyelország hatalmas volt
- Hajdan, most oroszoknak hódolt:
- Szegény! belső viszálykodás
- Miatt érte e' gyászcsapás.

Berekeszti a' könyvet 25 gyermekdal, kótára véve. Íme egy, mutatóványul.

- A' kis méhe elrepül, elrepül,
- Egy kis virágára ül, ágra ül,
- Mit akar itt, tán enni, tán enni?
- Mert alig tud elmenni, elmenni.

A' rózsában mit talált, mit talált,
Abból mézet ott csinált, ott csinált;
Azt gondolod megeszi, megeszi?
Nem, kasában elteszi, elteszi.

A' méhecske nem torkos, nem torkos,
Dolgos és takarékos, takarékos,
Errül példát kell venni, kell venni,
Nekünk is majd úgy tenni, úgy tenni.

Olvasóink láthatják e' tartalomjegyzékből a' könyv' hasznos tárgyait, a' mutatóványokból pedig, mint tud a' szerzőné a' gyermeki szív-

hez és észhez szólni, mint tudja mind kettőt érdekelni, 's kellemes versekben hasznos ismereteket és intéseket a' fiatal lélekbe csepegtetni. 'S ezeknél fogva, 's mint első, valódi campei talentummal irt eredeti, 's igaz magyar szellemű gyermekiratot, jó lélekkel ajánlhatjuk a' magyar szüléknek; örömmel várván be egyszersmind az elhunytak azon más, serdültebb gyermekeknek szánt munkáját is, melyet szinte a' jelennek iparkodó kiadója, előszavában, ígér.

28.

KÜLFÖLDI LITERATURA.

Hadtudomány.

Atlas der merkwürdigsten Schlachten, Treffen, und Belagerungen der alten, mittlern, und neueren Zeit, in 213 Blättern. Royal Folio mit einem begleitenden Text in deutscher und französischer Sprache. Nach den besten Quellen, unter Mithilfe des topographischen Corps des königl. württembergischen Generalquartiermeister - Stabes, bearbeitet von F. von Kausler Oberstlieutenant, etc. 14 Hefte, mit 244 Schlachten-Plänen. Freiburg in der Herderschen Verlagshandlung. In Wien bei Rohmann und Schweigerd. Eredeti ára 150 ft., most leszállítva 75 ft. ep.

Legnevezeteseb, legszebb és sikerültebb gyümölcse ez atlasz a' hadi literatura' mezején tenyésző katonás alaposságu német szorgalomnak. Minden, ki csak egyetlen egy ütközet' fárasztó studiumát magára vállalja, azon végetlen nehézségeket ismerheti, melyek ez atlasz' kidolgozásával legyőzendők valának. E' gyűjteményben a' hajdan' legnevezeteseb ütközetei közül, körtáborlataiból 31, a' középkoriakból 59, az újabb időszakiakból 154 példa adatik elő. A' critikai vizsgálatnak melly csodálatra méltó tömege! Milly óriási munka, 244 harcset' anyagait összegyűjtögetni, hogy az eseteknek történetikép világos képét adni, helyiratilag a' történetek' térszinét az időhöz és historiához híven maradva, valóság rajzolni lehessen. Hogy itt sem szorgalom, sem idő, sem költség kímélve nincs, minden lapon tapasztalhatni.

A' harczmezők' rajza, seregcsoportok' elhelyeztetése, és az értesítő textus a' munkálódó hadtudományos értelmességet, a' tervrajzok' csinos metszete a' lithographia' művészi tökéletét nyilvánítják. A' közönségnek még egy füzet van ígérve hozzáadólag, melyben a' már kijött 14 füzetbe nem fért, több igen

nevezetes, leginkább az újabb időnek ütközetei, jelenendek meg.

Az Öst. Milit. Zeitschrift, 1831. III., 1832. IV., és 1834. II. füzetek az akkoráig megjelent öt füzetéről ez ütközet' atlasznak méltó dicsérettel emlékeztek, hévvel magasztalván benne a' tudománynak a' művészetteli szép egyesületét. Már akkor a' történetek' figyelmes kiválogatása, szerencsés elrendezése, és e' nagy munka' művészeti része, tudományos tartalmának csinos, szép, való és pontos teljesítése érdemlett becsültetéssel dicsértetett. Már akkor említve volt, hogy a' két ellenkező sereg' helyzetének feljegyzése, az előadandó harcsetek' kezdetén észrevett körülmények, a' sereg' ereje és felállítása, az ütközet' különféle pillanataiban összes mozgása, ennek sikere és következése szigorúan előadvák, hogy a' tervrajzok mély tudománnyal készülve, híven és jól rajzolva, gyönyörűen metszve és írva vannak. Mivel most már az egész valóban hamar és tökéletesen elkészült, jónak láttuk hazánkban is a' hadtudomány és történetek' minden barátit a' jeles munkára figyelmeztetni, mellyhez újabb áránál fogva, már most többben is férhetnek. Elég legyen még az eddigiekhez hozzá adnunk, hogy az 1834. óta készült kilencz füzet szintannyi dicséretet érdemel, mennyit az előbbie. 'S örülvén a' német szorgalom' e' mesterművének, nem akarunk kincsínyleg vizsgálódni, vajjon nem volna-e mégis egyik vagy másik térképen egy vagy több topographiai tévedés, egy vagy több anachronismus lelhető, sőt nem csak örömmel fogánk fel azon jótékony, közönségesen kedvező benyomást, mellyet a' reá vetett első pillanat gerjeszt elménkben, hanem szigorúan megvizsgáltunk több tervrajzokat, 's így meg vagyunk győződve, hogy azok minden igazságos várákozásnak megfelelnek.

Bővebb ismertetésül érdekesnek véltük ezen atlasz' tartalmát, u. m. az előadott ütközeteit, csatákat, körtáborlatokat sorban felhordani.

I. Füzet. Hajdaniak.

K. r. előtt

Leuctrai ütközet	371.
Mantineai „	362.
Taurus hegy melléki ütközet	274.
Agrigenti „	262.
Adizi „	256.
Tunisi „	255.

Panormi „	249.
Telamoni „	224.
Adda melléki „	222.
Selasiai „	222.
Trasimene tó melléki ütközet	217.
Trebia melléki „	217.
Cannai „	216.
Numancia' körtáborlata	135—136.

Középkoriak.

	Kr. ut.
Tarai ütközet	530.
Tricamerai „	533.
Roma' körtáborlata	537—538.
Taginai ütközet	552.
Vezuv alatti „	553.
Solaconi „	586.
Yermuki „	636.
Lech-mezei „	955.
Hastingsi „	1066.
Manzkierti „	1071.
Zompi „	1073.
Czingotai „	1074.
Calabriai „	1081.
Durazzoai „	1081.

Újabb időszakiak.

Breitenfeldi ütközet	1631.
Fleurusi „	1690.
Neerwindeni „	1693.
Zentai „	1697.
Nándorfejérvári ütközet	1717.

II. Füzet. Hajdaniak.

Kr. előtt.

Thymbrai ütközet	548.
Marathoni „	490.
Macara melléki ütközet	236.
Mantineai csata	207.
Zamai ütközet	203.
Alesiai körtáborlat	53.
Gregoviai ütközet	53.
Brundisiumi körtáborlat	50.
Dyrachiumi csata	49.
Pharsaliai ütközet	49.
Lelai „	47.
Alexandriai körtáborlat	47.
Nicopoli csata	47.
Thapsusi ütközet	46.
Mundai „	46.
Caesarnak Ruspina és Uscita közti erőségei	46.

Középkoriak.

Kr. ut.

Doryleumi ütközet	1097.
Nicaei körtáborlat	1097.
Antiochiai „	1097—1098.
Jeruzsálemi „	1099.
Ascaloni ütközet	1099.
Ptolomaisi „	1189.
Sajó melléki „	1241.
Scurcolai „	1268.

Calaisi körtáborlat	1346—1347.
Maupertuisi ütközet	1356.
Azincourti „	1415.
Orleansi körtáborlat	1428—1429.
Várnai ütközet	1444.

Újabb időszakiak:

Wittstoki csata	1636.
Leucatei „	1637.
Wittenweyri „	1638.
Freyburgi ütközet	1644.
Hochstätti „	1704.
Hohenfriedburgi	1745.
Sohri „	1745.

III. Füzet. Középkoriak:

Mansurai ütközet	1250.
Contrayi „	1302.
Mons en Puellei ütközet	1304.
Morgarteni „	1315.
Kasseli „	1328.
Laupeni „	1339.
Crecyi „	1346.
Auragi csata	1364.
Bruggei „	1382.
Rosebequei ütközet	1382.
Comminesi csata	1382.
Sempachi ütközet	1386.
Naeffelsi csata	1388.
Angorai ütközet	1402.
Páris' bevétele	1436.
St. Jacobi ütközet	1444.
Constantinopoli körtáborlat	1453.
Nancyi ütközet	1477.
Gransonai „	1476.
Murteni ütközet	1476.
Dornachi „	1499.

Újabb időszakiak:

Mohácsi ütközet	1526.
Burgstalli „	1632.
Lützeni „	1632.
Nördlingeni „	1634.
Allexheimi „	1645.
Harmincz éves háboruban a' své- dek' harczmarsai.	
Friedlingeni csata	1702.
Dillingeni harcztábor	1703.
Donauwörthi csata	1704.
Fortenoi ütközet	1745.
Prágai „	1757.

IV. Füzet. Középkoriak:

Wahlstadti ütközet	1241.
Morra melléki ütközet	1260.
Stillfriedi ütközet	1278.
Skutari körtáborlat	1478.
Chiozzai „	1379—1380.
Kossovai ütközet	1389.
Nikápolyi „	1396.

Franstenzi ütközet	1499.
Rhodusi körtáborlat	1522.
Szigeti „	1566.
Bécsi „	1529.

Újabb idôszakiak:

Wimpfeni csata	1622.
Stralsundi körtáborlat	1628.
Sz. Gothardi ütközet	1664.
Sinsheimi csata	1674.
Molwiti ütközet	1741.
Kaiserlauterni „	1793.
Lafavoriti csata	1796.
Austerlitz ütközet	1805.
Wartenburgi csata	1813.
Möckerni ütközet	1813.
Varsónak ostrommal bevétele.	1831.

V. Füzet. Újabb idôszakiak:

Tuttlingerre véletlen rohanat	1643.
Cremona' bevétele	1702.
Lillei körtáborlat	1708.
Grossglogau ostrommal bevétele	1741.
Ingolstadti körtáborlat	1743.
Lodii csata	1796.
Arcolai ütközet	1796.
Würzburgi ütközet	1796.
Emendingeni csata	1796.
Rioli ütközet	1797.
Saragosai körtáborlat	1808.
Valenciai „	1812.
Borodinoi ütközet	1812.
Monterau csata	1814.

VI. Füzet. Középkoriak:

Antwerpeni körtáborlat	1583—1584.
------------------------	------------

Újabb idôszakiak:

Schlingeni csata	1796.
Zürichi ütközet	1799.
Hohenlindeni ütközet	1800.
Heilsbergi „	1807.
Wagrami „	1809.
Sans' ostrommal bevétele	1814.
Craoni ütközet	1814.
Laoni „	1814.
Montmiraili csata	1814.
Varsónak ostrommal bevétele (folytatás.)	1831.

VII. Füzet. Újabb koriak:

Fehrbellini csata	1675.
Csaszlai ütközet	1742.
Campo-santoi csata	1743.
Dettingeni ütközet	1743.
Hennersdorfi csata	1745.
Kesselsdorfi ütközet	1745.
Lowositz „	1756.
Ismaili körtáborlat	1790.
Mainezi harczoneál	1795.
Malschi ütközet	1796.

Biberachi ütközet	1796.
Marengoi „	1800.
La Rothiérei „	1814.
Ostrolenkai „	1831.

VII. Füzet. Újabb koriak:

Collini ütközet	1757.
Boroszlói „	1757.
Leutheni „	1757.
Rossbachi „	1757.
Jägerndorfi „	1757.
Reichenbergi csata	1757.
Crefeldi ütközet	1758.
Zandorfi „	1758.
Schweidnitz körtáborlat	1762.
Walmyi csata	1792.
Tallaverai ütközet	1809.
Albuera „	1811.
Wawrei csata	1815.

IX. Füzet.

Hastenbecki ütközet	1757.
Sandershauseni csata	1757.
Lutternbergi „	1758.
Hochkirchi ütközet	1758.
Bergeni „	1759.
Zulichau „	1759.
Kunnersdorfi ütközet	1759.
Mindeni „	1759.
Maxeni csata	1759.
Jenai ütközet	1806.

X. Füzet. Újabb koriak:

Trebbiai ütközet	1799.
Novii „	1799.
Auerstädti „	1806.
Katzbachi ütközet	1813.
Dresdeni „	1813.
Culmi „	1813.
Toulousei „	1814.
Ligny „	1815.
Belle-Alliancei ütközet	1815.

XI. Füzet. Újabb idôszakiak:

Turini körtáborlat	1706.
Turini ütközet	1706.
Oudenardi „	1708.
Torgau „	1760.
Lonatoi csata	1796.
Feldkirchi „	1799.
Saalfeldi „	1806.
Pultuski „	1806.
Medinai ütközet	1808.
Ocannai „	1809.
Almonacidi „	1809.
Hanaui „	1813.

XII. Füzet. Középkoriak:

Contrasi ütközet	1567.
Arquesi „	1589.
Ivryi „	1590.

Újabb idôszakiak:

Narvai ütközet:	1700.
Ramillesi „	1706.
Malplaqueti „	1709.
Landshuti csata	1766.
Kohrbachi ütközet	1760.
Warburgi csata	1760.
Liegnitzi ütközet	1760.
Zürichi „	1799.
Tolentinoi „	1815.

XIII. Füzet. Újabb idôszakiak:

Möskirchi ütközet	1800.
Corunnai „	1809.
Bragai csata	1809.
Oportoi „	1809.
Abensbergi „	1809.
Landshuti csata	1809.
Regensburgi „	1809.
Asperni ütközet	1809.
Gyôri „	1809.
Salamancai „	1812.
Bautzeni „	1813.

XIV. Füzet. Újabb idôszakiak:

Eckerni ütközet	1703.
Rocouri „	1746.
Eilaui „	1807.
Tharni „	1809.
Eggmühli „	1809.
Geronai körtáborlat	1809.
Znaimi ütközet	1809.
Leridai körtáborlat	1810.
Monzoni „	1814.
Lipesei ütközet	1813.

Végül ismételjük abbéli meggyôződésünket, hogy e' tudományos vállalat a' hadtörténet tanulására, és a' katonai magash kimivelôdésre legnagyobb fontosságú, és hogy azon több-szerű haszonért, melyet ezen atlasz' olvasói a' hadtörténet tanulása közben olly gazdagon gyűjthetnek, a' köz figyelmet valóban meg-érdemli.

Ennyit körülbelül az Ö. Milit. Zeitschrift; ehhez, mennyire a' tárgy minket magyarokat érdekel, hozzá adhatjuk még, hogy a' magyar földön, vagy ha másutt is, de magyar fegyver által vívott harczesetek közül tizenegy adatik elő, u. m. a' *lechmezei, czinkotai, moramezei, sajóparti, várnai, mohácsi, szigeti, szent-gothardi, zentai, belgrádi és gyôri*. Sajnosan veszszük észre, hogy a' régiebbek közül, mikor pedig a' nemzet' keblét még leventei tűz buzditá, midôn honi oltárért, tűzhelyért küzde harcmezein, midôn nem kevés nyert csata dicsôitô zászlóinkat, csak a' gyászosan végzettek találjuk fel, t. i. melyek vagy a' vezérek' ügyetlensége, vagy a' harczosok' elgyávult megrémülése miatt veszték el. Azt az ohajtást is fejezzük ki már most alezredes Kausler' érdeme' kiséhbitése nélkül, bár a' harczesetek' leírásánál, kivált a' régiebbeknél — az újabb idôszakiaknál a' textus eléggé kimerítô — a' szerzô bővebb fejtegetésbe bocsátkozott volna, mert egy nagy következő ütközet' előadása 14—15 sorban nem a' legkielégítôbb tanítást adhatja. A' magyarhoni

helységek nevei is itt ott hibásak, de azok tán inkább írás, vagy nyomtatásbeli hibák lévén, említést sem érdemlenek; de van észrevételünk, mi az árát illeti. 150 p. forintot fizetett minden aláíró a' munka' füzetenkénti kijötte alkalmával. Most már az ár felényire leszállított. Ez az aláírókat, kik még nem is tudák: mennyire felelend meg a' munka a' várakozásnak, segéd kezét mégis nyújtottak, kijátszotta, a' munka hírét is igen megcsôkenté, mert az ennyire leszállított bolti ár nem legkedvezôbb hévmérôje a' munka' becsének, noha ez esetben azt valóban nem a' közönség' részvétele szerint kell megítélni. Tudomásul ezt Kausler alezredes úrnak, idvezlô tiszteletével

Kiss Károly.

Literaturai mozgalmak.

— Kolozsvárt Tilschnél megjelent: az *Erdélyi Házi-Segéd*, kalendárium 1840. szôkô évre 4r. 152 l. Ára kemény táblába kötve 44 kr ep. I. osztály, kalendáriumi tárgyak. II. oszt. közhasznú ismeretek és mulattató dolgok, névszerint csillagászati és természet-taniak, rövid átnézete az 1838ban Európában történt nevezetesebb dolgoknak (*Szilágyi Ferencz* prof.tól); Erdély' fejedelmei 's főbb tisztviselői, Magyarországtól elválása, 's részint már 1500. óta; europai uralkodók' statisticája; régi és mostani hazai pénzek; az erd. magyarok' és székelyek rendes törvényszékein folyó pereknek 's az ezekben előforduló törvényes lépéseknek különb-ségeit mutató tábla; beszélek; gyógyviz-orvoslás; epigrammák és népdalok; gazdasági dolgok; mulattató rész; különféle tabellák; vásárok. III. oszt. erdélyi 's magyarországi tisztvi névkönyv. Észre veendik olvasóink e' rövid foglalatjegyzékből is e' házikönyv' tartalmasságát, 's azokra nézve, kiket a' kedves testvérhaza érdekel — 's kit ne érdekelne — becses voltát. Különösen ügyvédeink fogják örömmel szemlélni prof. *Szász Károlynak*, különös tisztasággal és szabatosággal dolgozott tábláját az erdélyi (m. és székely) perfolymról.

— Zágrábban, D. Gaj Lajos, egy „illyr nemzeti nyomtató-műhely“ tulajdonosa bet. megjelent mint a' „Luna“ melléklet' toldaléka: *Die Heilquelle zu Teplitz naechst Warasdin*. In therapeutischer Beziehung kurz dargestellt von J. C. Schlosser d. H. Dr. u. Badearzt in Teplitz. N8r. 301.

Az almanachtársaság, igazgató választmányi határozat' következtében, folyó hó' 12kén délutáni 3 órakor nyitandja meg 1sô nagygűlését. — Ez alkalmommal egyszersmind, tisztelettel felszólítanak az aláírási íveket kezelô részvényesek, hogy a' nálok netalán letett részvényértékekkel beszámolni; vagy — ha ez, a' távollét miatt nem történhetnék, — az aláírási ívek mibenlétét, hiteles tudósítások által szükséges tudomás végett a' pénztárnokkal közleni sziveskedjenek. Költ Pesten, nov. 6. 1839.

Kuthy Lajos.

FIGYELMEZŐ

AZ EGYETEMES LITERATURA' KÖRÉBEN.

Kiadó szerkesztők

SCHADEL, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ **BAJZA.**

HARMADIK ÉV

Pesten.

November' 19. 1839.

46. szám.

Tartalom. Hazai literatura. Urbér. Preyer, a' magyar paraszt elébbi 's jelen állapotja (*Fábricz Sámuel*). — Nyelvtudomány. Gottvald és Hammerschmidt' magyar nyelvtanaik (*Fogarasi*). — Külföldi literatura. — Ország- 's népismeret. Berghaus' 3-d. kötete. — Kérelem (*Bajza*). — Necrolog. — Tudós társaságok — Literaturai mozgalmak.

HAZAI LITERATURA.

Urbér.

1) *Des ungrischen Bauers früherer und gegenwärtiger Zustand, nebst einer Darstellung der Folgen und Wirkungen desselben. Von J. N. Preyer, ungr. Reichs- und Gerichts-Advocaten. Pest, 1838, in Comm. bei C. A. Hartleben. (Temesvár, gedruckt bei Jos. Beichel). VIII és 167 lap. 8r. Ára 54 kr ep.*

Azon számos könyvek között, melyeket az 1833-iki urbéri törvények létre idéztek, az előttünk levő leginkább elégitette ki bíráló' igényeit, mert rövid, világos, jól elrendezett előadásban azt nyújtja az olvasónak, a' mit a' cím ígér; pedig nem pusztá compilatio, hanem az olvasót olly szempontra vezeti, melyből az új urbéri törvény' mind jótékony befolyását, mind pedig némelly hiányait is megítélheti.

A' munkának, a' czímen kifejezett tartalma a' magyar paraszt' múlt, jelenvaló és jövődó sorsát tárgyzván, igen természetesen három részre oszlik: az első a' magyar paraszt' történeteit a' birodalom' kezdetétől fogva az 1833-iki törvényekig tükrözteti előnkbe; — a' má-

sodik mostani, az 1833-iki törvényeken alapuló állapotját adja elő; — a' harmadik pedig ezen mostani állapot jövődében reménylhető követkevéseiről értekezik.

Ezen harmadik, legérdekesebb részben, a' szerző előre bocsátván a' földmivelés' fontosságáról a' köztársaság' fenmaradására és jólétére nézve némelly általános észrevételeket, — melyekhez bíráló csak azt kívánná toldani, hogy a' paraszt' állapotján nem csak azért kell javítani, mert a' földmivelés fontos a' státusra nézve, hanem azért is, mert a' paraszt maga is a' statusnak tagja, 's így maga is számot tarthat arra, hogy a' státusban a' lehető legjobb állapotban élhessen, és a' köztársaság' jótéteményeiben a' lehetőleg nagyobb mértékben részesüljön; a' paraszt' számára o-hajt: nevelést és oktatást, személyes szabadságot, a' földbirtok' terhektől felszabadíttatását, annak szerfeletti szétdarabolatása' meggátlását, és azt, hogy a' paraszt földjét szabad sajátsági joggal bírhatta; — kifejti továbbá, mit tett légyen az 1833-iki törvényhozás ezen cél' elérésére, nevezetesen az urbéri szerződésekről és a' tagosztályról hozott törvények által; — ellenben érinti azt is, hogy

az erdei gazdaság' érdekében, az erdőket az urbéri faizástól föl kellene menteni.

Bíráló a' szerzőnek majd minden nézetében osztozik, 's a' szerzővel együtt (§. 304.) nem átalja a' törvényhozás' dicső feladásának elismerni azt: hogy a' magyar paraszt lépcsőnként az értelmesség' és physical jólétnek olyan lépcsőjére emeltessék, melly szerint valaha, ha csak századok múlva is, a' törvényhozásbani részvételre is képessé és méltóvá lehessen.

E' czélt szemeink előtt tartván, legyen szabad a' törvényhozás' azon lépéseit egy pár szóval érinteni, mellyek a' paraszt *mostani* állásához képest, bíráló' csekély vélekedése szerint, legfőbb tekintet érdemelnek.

1-ször. A' physical jóllét' az ország' részeiben egyaránt kifejlődésének egyik legfőbb akadály a' földbirtokon fekvő terhek' egyarántalansága, — ezt pedig az 183%-diki 5dik törvényczikkely, megerősítvén a' helységek' mostani osztályozatát, továbbra is meghagyta. Hogy ezen minél hamarább segíteni kell, e' következendőkből világos.

Mindenki tudja, hogy alsó és felső vármegyéink közt, de még ugyanazon vármegyé' egyes helységei között is, a' föld' termékenysége nézve igen igen nagy a' különbség; — annyira, hogy midőn Békés vármegyében a' *búzának* egy szeme tizenhatszáz terem, Szepesnek éjszaki részében, melly zabnál egyebet nem igen termeszt, a' *zabnak* egy szeme, csak másfél szemet ad. A' thesianum urbér' behozatalakor az alsó vármegyék erre nem ok nélkül azt felelték, hogy a' gyér népesség, és a' kereskedés' hia miatt, természetnyelveket el nem adhatják, 's így a' mennyiben az éjszaki megyék kevesebbet természetnek, ezt a' keveset jobb áron adják el. De az újabb időkben, a' török háborútól kezdve, ebben igen nagy változás történt. A' népesedés mind itt, mind ott tetemesen megszaporodott; de azon lényeges különbséggel, hogy az alsó termékeny megyékben a' népesedés' növekedése a' természetjére jótékony hatású volt, mert természetnyelveit jobban adhatja el; — az éjszaki megyékben pedig, hol a' terméketlen föld, már az előtt sem táplálhatta lakosait, most azt annyival kevesebbé teheti, sőt a' burgonya minden mód és végnélküli természetése, melly hegyes vidékekben azért káros, mivel a' földet igen megritkítja, porhanyóvá teszi, 's a' zá-

porok' és felhőszakadások' kártékony befolyásának teszi ki, a' föld' természeti termékenységet annyira kimerítette, hogy sok határokon egész hegyek és sok száz holdnyi térek találtnak, mellyek azelőtt szántóföldek voltak, de most már vagy épen nem, vagy igen ritkán műveltetnek, mert a' magot és a' munkabért meg nem térítik. Ebből, ha a' törvényhozás nem segít, más nem következhetik, mint a' felső megyék' folyvásti elszegényedése, mellynek új osztályozat által némileg elejét vehetni. Most t. i. az országban 5 osztály van, minden megyében a' legtermékenyebb földek az első osztályba tételnek, holott talán A. vármegyében az első osztálybeli falu, a' B. vármegyében fekvő 3ik osztálybelivel sem mérkőzhetik, — és hasonlóul, ugyanazon egy vármegyében C. faluban az első osztályban fekvő föld annyit sem ér, mint D. faluban a' harmadik osztálybeli. Ha tehát igaz arányt akarunk állítani, az országban nem 5, hanem legalább 12 osztályt kell állapítani 's így aztán a' terméketlen megyékben és falukban nem is lesz sehol 1ső osztálybeli falu vagy föld, hanem talán a' legjobb csak az 5ik vagy 6ik osztályba fog helyeztetni.

Ez vezet bennünket a' második kérdésre t. i. a' *népesség' szerfeletti növekedésére*. Már régen el van ismervé, és szerzőnk is mondja, hogy nem a' nép' száma magában, hanem annak értelmi, erkölcsi és anyagi *ereje*, teszi és neveli a' köztársaság' erejét; sőt a' népesség' szerfeletti száma a' köztársaságnak terhére és veszedelmére is válhatik. Különben is világos, hogy a' melly darab föld egy háznépnek adhat eledelt, 's azon felül még némi felesleget is, mellyből azon háznép a' közterheket viselheti, — ugyan azon föld, ha 10 háznép között felosztatik, annak elegendő eledelt nem adhat, annyival kevesebbé valami felesleget hagyhat a' köztársaság' számára. A' törvény segíteni akart az által, hogy a' telek' vég nélküli feldaraboltatását megtiltotta, de ez által czélt nem ért: mert ha a' paraszt' négy öt fia mégis, bár osztatlanul, a' telken marad és abból el akar élni, a' rossz talán még rosszabbá lesz; mert a' törvény a' telkekbeni örökösödés iránt úgy sem elég világos, és a' négy öt testvér között többnyire egynek sincs elég vagyona, hogy a' többit kifizethesse. De tegyük fel, hogy a' törvényt szigorúan végre hajthatni, vajjon mi lesz 20, 30 esztendő múlt-

va azon nagy számú emberekből, kik atyai telkeikből kénytelenítettven kitakarodni, minden élelem nélkül fognak szűkölködni? Ez valóban olly tárgy, melly az előre látó hazafit méltán nyugtalaníthatja. A régi nemzetek boldogok voltak annyiban, hogy a' felesleges népségből gyarmatokat alkothattak, de Magyarország nem lévén sehol olly birtoka, hova felesleges lakosait költöztethetné, a' baj nem látszik különben orvosolhatónak, mint az által, hogy a' szabad községek' száma az országban neveltessék, 's így a' parasztok ott hon nem maradható fiainak mód adassék másféle élelemszerzésre.

Ez vezet bennünket a' 3ik kérdésre, t. i. a' *paraszi birtok' terhektől felmentésére és igazí tulajdonná változtatására*. Itt, úgy látszik, szerzőnk' az 1834-iki törvény' hatását túl becsülte, mert ezen törvény, ámbár az örökös urbéri szerződéseket megengedi olly értelemben, hogy azok által az évenkénti tartozások változhatlanul megállapíthatnak, — még sem engedte meg azt, hogy a' község, vagy az egyes paraszt, letevéen egyszerre a' váltó díjt, mint évenkénti tartozásai' tőkéjét, magát és örökösait, örökre minden tartozástól megszabadíthassa. Pedig csak így képzelhetni a' paraszt birtoknak terhektől felmentetését és igazi tulajdonná változását.

A' szerzőnek egyébiránt igaza van, hogy arra nem parancsoló, hanem csak megengedő törvény szükséges; de bíráló e' részben kettőt ohajtana: *először*, hogy az engedelem ne csak egész községeknek adassék, hanem egyes parasztoknak is, — mi okvetetlen buzdítaná a' parasztot szorgalomra, és értékgyűjtésre, erre pedig indolens népünknek nagy szüksége van; — *másodszor*, hogy a' váltásdíj ne csak pénzből, hanem földből is állhasson, valamint Poroszországban történt. Bíráló meg nem akad azon, hogy ez által a' fundus contributionalis megcsónkúlna, sőt véli megmutathatni, hogy ha a' paraszt p. o. telkének $\frac{1}{2}$ -dát átengedné földes urának, 's ez viszont őt minden urbéri tartozástól felmentené, a' közterheket, úgy mint a' hadi és házi pénztár' terheit a' többi két harmadtól még könnyebben viselhetné, mint most az egésztől.

Tudjuk, hogy egy egész telektől az urbéri tartozások mintegy 24 forintot tesznek; tegyük fel, mit tévedés' félelme nélkül feltehetünk, hogy a' hadi és házi pénztár' járandósá-

ga egy egész telektől szintúgy 24 forintra megyen, 's hogy egy egész telek, belső fundust, szántóföldet, 's rétet együtt véve, diametraliter 36 holdból áll: esik most egy holdra 1 ft 20 kr. Ha ebből a' paraszt 12 holdat a' földes úrnak oda enged, igaz, csak 24 hold marad neki; ámde ezektől ezentúl már nem 48 hanem csak 24 forintot fog adózni, azaz, minden holdtól egy forintot, és így 20 krral kevesebbet mint eddig.

Fontosabbnak látszik egy más ellenvetés, melly ebből áll: Ha most a' szerfelett szaporodott népség az *egészből* el nem élhet, hogy fog ezentúl annak két harmadából élélhetni? A' felelet egy részint már a' felebbiekben meg van adva, t. i. a' két harmadtól kevesebbet fog adózni; egyébiránt pedig, hiszszük-e, hogy a' földes úr a' nekie átengedett harmadot, és a' különben már birt allodialis földeket saját kezével fogja mívelni vagy mivelhetni? Bizonyosan nem, hanem ismét emberkézre lesz szüksége, és így a' parasztnak módja lesz pénzért dolgozni, mi pedig most nincsen, mert a' földes úr földeit robottal dolgoztatja.

Innen ismét mintegy természetes vezérfonal után eljutunk egy 4ik tárgyhöz; t. i. a' szerző a' 293. §ban dicséri a' magyar nemességnek azon nemes lelkű, haszonvágy nélküli tettét, melly szerint az úgy nevezett apró kilenczedet és tizedet a' kappanak, tojasokstb. adását minden kárpótlás nélkül eltörlesztette. Tekintetbe vévén azt hogy most a' törvényhozás csupán a' nemesség' kezében van (mert az ország' mind a' 4 statusa nemes, és jószágokat bír) való igaz, hogy a' nemesség azon eltörlesztés által, valóságos nemes lelkű áldozatot tett. De elmellőzvé is azon jogtudományi kérdést, vajjon lehet-e a' törvényhozásnak (mellynek nagyobb része csak *képviselőkből* áll) az egyesek' tulajdonával ekképen minden kárpótlás nélkül rendelkezni? — ezt, mondom, itt elmellőzvé, mégis világos, hogy ha az elkezdett ösvényen tovább haladni, és a' szerző' ohajtása szerint a' parasztot *lépcsőnként* minden urbéri terhektől felmenteni kívánjuk, — ezt mostantól fogva *minden kárpótlás nélkül* nem tehetjük, hacsak a' nemességet, legalább annak egy részét, tönkre tenni, és a' parasztnak túlnyomóságot szerezni nem kívánunk. Ezért a' további engedélyeknél minden esetre kárpótlásról kell gondolkoznunk, valamint p. o. Bádén' rendei arról gondolkoz-

tak, midőn egy, 1831ben hozott törvény által, az évenkénti úrbéri tartozásokat tizenkettővel sokszorozva, ezen tőkének felét, 's így az egy éveket hatszor véve, a köztársaság által, — más felét pedig az illető községek által, az azokhoz jogot tartó földes uraknak megfizetették.

Átmegegyünk most 5ször az *értelmesség*' előmozdítására, mely tekintetben a' szerző az elemi iskolák' alapítását és szaporítását méltán első helyt teszi azon feltételek közé, melylyektől a' magyar paraszt' jövődő boldogsága függ. *Értelmesség és physikai jóllét*, mint már felebb mondók, a' paraszt' egykori tökéletes emancipációjának és minden polgári jogokban, a' törvényhozásban is, részesülhetésének, két elmulthatatlan feltétele Mind a' kettőnek egyik legveszedelmesebb, legirtóztatóbb ellensége a' pálinka, 's azért bíráló előtt igen kétséges azon törvény' jótékonyága, mely annak égetését a' parasztnak is megengedi; holott azt, az emberiség' szent érdekében, inkább a' földes uraknál is korlátozni kellett volna *). A' pálinka, mint rég meg van mutatva, 's a' mindennapi tapasztalás, fájdalom! bizonyítja, előli az értelmességet nem csak az azzal élőkben, hanem a' jövő nemzedékekben is, mert a' mámorban nemzett gyermekek mint ostobák és tompa eszűek születnek; a' pálinka testileg is elrontja és korcsosítja az emberi nemet; elfojtja a' jóllétnek nem csak létesíthetését, hanem, a' mi még sokkal rosszabb, az arra való vágyást is. Qui quaeret pater urbium subscribi statuis, indomitam hanc audeat refrenare licentiam! (*Vége következik*).

Fabrizzy Sámuel.

Nyelvtudomány.

(Folytatás).

3) *Magyar nyelvtudomány a' magyar ajkú tanulóknak számára. És a' divatos új és régi szavak' (szók') jegyzéke. Szerkesztette Gottwald Gáspár, több nyelvtanós, és szabadalmos intézetek(ben) magyar nyelv' tanítója. Pesten, Trattner-Károly's nyomtatása, úri utza (utca) 612d. szám 1836. 8r 113 l. — Második bővített kiadás. Pesten, Trattner-Kár. nyomt. 1840. 48r. 117 l. Ára 20 kr ep.*

4) *Ungarische Sprachlehre in einer sehr kur-*

* Vessd össze a' „Pálínkakórság“ ismertetését, a' folyó évi Flgy'. 410 's köv. szeletein.

zen und sehr fasslichen Darstellung(,) mit besonderer Rücksicht für Anfänger verfasst und herausgegeben von J. G. Gottwald. Ofen, gedruckt mit königliche Universitäts-Schriften (Schriften der königlichen Universität) 1838. 8r. 112 l. Ára 20 kr ep.

5) *Erster Unterricht in der ungarischen Sprache, oder kurz gefasste ungarische Sprachlehre zum Gebrauche in den deutschen Bürger- und Landschulen (Nach V. Meidingers erst. Unterr. in der franz. Sprache) bearbeitet von Joh Hammerschmidt. Güns, bey Carl Reichard, Buchhändler. 1836. 8r. 202 l. Ára 20 kr ep.*

Idegen ajku honosaink már nem csak magyarul tanulnak, hanem magyar nyelvet tanítanak is, és magyar nyelvtanító könyveket írnak. Ez magában véve dicséretes, és a' meny nyiben csak a' nyelv' első elemeit tanítják, ki is vihető volna. Egyedül arra kívánnám figyelmeztetni buzgó honosaimat, hogy ha már csakugyan nem állhatnak belső ösztöneiknek ellent magyar nyelvtant írni: mielőtt a' nyelv tökéletesen hatalmokban volna, közölnék legalább jó ösmerőseikkel a' kéziratot, mert a' magyar fület sértő hibákkal (leginkább a' kifejezésekben és példákban) nem lehet a' munka ajánlatos; idegen ajkuakra nézve pedig éppen káros befolyásává válik.

Illy fülsértő hibák p. o. Gottvaldnál: „Tapsztalám azon számtalan hiányokat, melyekkel a' tanításra segítségül veendő nyelvtudományaink a' magyar ajkú tanulók' számára bírnak“. Előszó. „ha idegen mondást előbözunk“ 2. lap. „csak származtatására nézve különösen érinteni fogom“ 4 lap. „legnagyobb mértékben lételeit kijelenti“ 4 l. — „midőn egy vagy több személynek vagy dolognak tulajdonságait nagyobb vagy kisebb mértékben kiejtjük“ 14. l. (2d. kiad. 15. l.), stb, stb. Legbotrántoztatóbb volt „a' névmássák“, mely szó sokszor fordulván elő, igen bántja a' fület: a' második kiadásban, legalább ez, elmaradt. „és pedig“ (még pedig helyett) sincs jól magyarul, stb.

Hammerschmidt-nél a' könyv németül le-
vén írva, leginkább a' példákban:

„Én éppen semmivel foglalatatoskodom“ 71. l.

„Szeretném egy pohárral bort inni“ 73. l.

„Mindjárt kelek fel“ 74. l.

„Fésülni akarom magamat“. — „Orczám 's kezemet mosdani fogom“. — Tiszta inget venni fogok“. 74. l.

„Öltözzé fel elébb az úr magát“. — „Rakd le az asztalt“ 75. l.

„Kit kérte meg az?“ 76. l.

„Nehezen rá érni fog ma édes anyánk“. — „A' mai idő igen kedvezik olyan dolognak“. 78. l.

„Én azt tartom, hogy az őszi termés az idén jobb legyen mint tavál“. — „Magyarország négy kerületre felosztatik“ — „melyet hajdan a' magyar királyok lakták“ stb. stb.

Illy körülményekben, hogy magokban a' szabályokban is hibák vannak, gondolható.

Gottvaldnál:

„Sok nevekben, a' melyek cs, cz, s, sz, vagy zs-sel végződnek, ezen mássalhangzók a' harmadik személy' birtokos ragasztékjai előtt megkettőztetnek: p. o. inassa, juhássza, kalapácssa, mézze stb“, (25. lap, 2-d. kiad. 27. l.) Rosz szokás.

„Némelyek az at, et és tat, tet a' szenvedő gyökszavat (mi az a' szenvedő gyökszó?) képző (és szenvedő gyökszavat képző?) vég-ragasztékokat megszokták kettőzni, kiváltképp a' többes számban különböztetésül a' mivelte-tő igéktől p. o. ti verettek, veretettek“.

Ez sem áll. Nincs is szükség a' különböztetésre.

Különös, hogy egy helyett a' magyar kiadásban véleményem szerint nyomtatási hiba történt, 's ezen hiba, a' két évvel utóbb kijött német fordításban, 's magyar második kiadásban is megmaradt: „Kimaradhatnak ezen szótágak is: sa, se, sza, sze, ra, re,“ (za, ze helyett) 56. l. — A' németben: „Es können auch die Sylben: sa, se, sza, sze, és ra, re, (itt is za, ze, helyett) ausgelassen werden“.

Hammerschmidtnél:

„gy (=g)“

„Geschlechtswort“ nincs a' magyarban.

„Von dieser (von der vierten Endung) hängt dann auch die erste Endung der vielfachen Zahl ab. Denn madár hatmadarat (és madárt), madarak, határt, határok“ (miért nem: határk). Még saját példái sem állanak.

„Enyimek“ enyéim helyett stb. stb.

Gottvald még műszavaink' igazítgatásába is bocsátkozik, szabály helyett mindenütt *rendszabály*-t (Maszregel) ír; ilyenek *rövidítés jel*, *hiányjel* helyett, *magányhangzó*, *magánhangzó* helyett, *tárgyaló* neki objectum, *tárgy* pedig subjectum stb.

Mind ezeknél fogva úgy hiszem, nem le-

szünk különben buzgó konos társaink iránt igazságtalanok, ha megkérjük, fordítáának vala nyelvünkre kissé több gondot, mielőtt arról, bár csupán elemi nyelvtant is, írni szándékoznak.

Fogarasi.

KÜLFÖLDI LITERATURA.

Ország- 's népismeret.

Allgemeine Laender- und Völkerkunde. Ein Bildungsbuch für alle Stände von Dr. H. Berghaus. Dritter Band, mit einem Stahlstich und einer Tabelle. Stuttgart, Hoffmann, 1838. 8r. 586 l. Ára 2 ft 15 kr ep.

Ezen kötete a' nagy becsű munkának a' *növény- 's állatleírást* foglalja magában, azon először Humboldt által nagyszerűleg kifejtett 's azóta mindig tovább haladott tudományt, mely az életműves teremtményeket physiognomiai csoportozatokban, éghajlati és földhelyzeti elötünésök szerint fogja fel. A' növények' és állatok' fajaira nézve szerzőnk többnyire Oken' világteljes fölosztását követi. Az állatok' elterjedését földünkön korántsem szárazon írja le. Örömmel olvassuk azt, mert az elmét mindig kellemesen foglalkodtatja. Nem érthetlen nevek' lelketlen halmozása ez, hanem inkább természetes csoportozatokban pillantjuk meg a' növényeket 's állatokat, azon vidéken, mely mindegyiknek hazája, minden fajt ismerhetőleg megkülönböztetve a' másiktól, mi képzelő erőnknek folyvást tiszta és éles képeket nyújt, 's egyszersmind oktatta mulattat. E' mellett a' természetbúvárok' korábbi nézetei is történetileg kifejtetnek, mi szinte igen érdekes. Csak keveset fogunk kiemelni, mi a' *növények' eredeti elterjedését* tárgyalja: „Linne a' növények' eredetét a' föld' egyetlen pontjából származtatá 's azt hívé, hogy valamennyi növény egyesülve volt az állatokkal a' paradicsomban, míg a' föld' minden többi vidéke nélkülözé az életműves testeket. Ő iszonyu hegynek képzelé a' paradicsomot, mely az egyenlítő alatt áll 's elég magas örökös havat viselni kúpján, hogy minden egy- alj helyet találjon oldalain. Hívé továbbá, hogy minden növényfaj csupán egy példányból, a' nemzés által szaporodó pedig egy pár-ból állott. Illy állítás csak olly korban tarthatá fön magát, midőn két három századrészt is alig ismerék a' fajoknak, 's midőn azt hívék, hogy azokat a' legtávolabb vidékeken ismét

főltalálhatni. Minden növényfaj' valószínű mennyiségéből oly hegy, melynek leginkább kedvezett a' természet, legfőlebb 4—5 ezerrel bír. A' legtermékenyebb országokban 's olyanokban, melyek egyes hegynél nagyobbak, 10—12 ezer faj találtatik. Mikép terjedhetének ezen növények a' föld-sark felé tág országokon keresztül, melyek' forró éghajlata növelésükkkel ellenkezik? Ha egy vagy két példányt állítunk föl minden fajnak, úgy azt is előre kell bocsátanunk, hogy a' növényevő állatok megtartóztaták magokat a' legeléstől, vagy hogy minden nap néhány ezer fajt örökre kipusztítottak a' földről. Buffon azon eszméből indult ki, hogy a' világ korábban magas légmérséklettel bírt, mint most. Ebből azt következteté, mikép a' növényterjedésnek a' föld-sarknál kelle kezdetét venni, mint a' föld' azon első helyeiről, melyek kevesbbé magas légmérsékletet élveztek; onnan pedig oly mértékben vonult az egyenlítő felé, melyben a' föld hűlni kezdte, 's bizonyos növények eltűntek és másoknak csináltak helyet, mikép t. i. az éghajlatok' változása kifejlett. Míg Linné' állítása csak a' mostani növényekre talált alkalmazást, Buffon' rendszere a' növényország' egész sorát karolta át, mely az eleven életműves lényeket megelőzi, 's e' szerint ez inkább a' földtanhoz mint fűvészethez tartozik. A' föld' belrészének magas légmérsékét többé nem vonhatni kétségbe, mert hőmérővel lett vizsgálatok bányák' fenekén 's artézi kutakban naponként tanúsítják azt. Tudva van az is, hogy a' sugározás a' világűrben a' föld' hidegüledését hozza magával, mi azonban sokkal lassabban történik, mint Buffon gondolá, és oly lassu hatásu, hogy azon esetre, ha néhány évezred forog kérdésben, mely az életműves világ' alkotása óta elmúlt, ezen hidegüledést egészen figyelem nélkül hagyhatni és föltehetni, hogy azóta az éghajlatok állandóságra jutottak. Willdenow a' mostani növényzet' eredetét hegyekre tevé, mivel azoknak kellett először kiképeztetni vagyis szárazra helyeztetni. De a' forró éghajlat alatti lapályokon számtalan növényfaj találtatik, melyek a' mindig hidegebb hegyeken nem tenyészhettek. Ez okból tehát Willdenow' állítása sem elégít ki. Ellentétben ezen nézetekkel a' növények' eredeti hazájáról, korunk' legtöbb növénytudósa több központot állít föl, mikből a' föld-felület növényleple' gyönyörűségével fedezte-

ték; különösen pedig Schouw az, ki e' nézetet „De sedibus plantarum originariis“ című híres értekezésével védelmezé. Ha tekintetbe vesszük a' tisztán helyzeti növények' nagy számát, melyek nem lépik át szoros határait és azon rendkívüli fajsokaságot melyet az európaiaknál termékenyebb tartományokban minden lépés után láthatni, úgy valóban kénytelenek vagyunk helyesleni azon véleményyt, mely egyenes ellentétben áll Linné' állításával, hogy t. i. legalább annyi származási központ létezett, mennyire a' fajok' száma megy, 's hogy ezen központok mindenütt el valának szórva. Schouw nem csupán azt állítá, hogy a' föld' minden pontja növényzeti központ, hanem azt is, hogy a' növényfajok, eredetöktől kezdve; több példányból állottak, mikép azt most is tapasztalhatni. E' mellett oly lettdolgokra támaszkodik Schouw, melyek közelebb vizsgálatra méltók. Ez után azon értelmetlen állítás czáfoltatik meg, melyet még mindig találhatni némelly oktatókönyvben, hogy t. i. a' növények' elterjedése utasok, szél vagy madarak által tova vitt magvak által történik. „Forster' azon állítása, mikép Patagonia' partvidéken és a' Falklandszigeteken néhány európai növény vadon nő, huzamosh ideig kétségbe vonaték; de d'Urville' leírása azon szigetek' növényzetéről, más utazók' bizonyítása és Brongniart' vizsgálatai semmi kétségnek nem engednek többé helyet, hogy több ottani növény csakugyan tökéletesen ugyanazon egy a' nálunk tenyésző hasonló fajokkal. Főleg éjszaki Europa' füvei és félfüvei azok, miket a' déli tartományok' e' végén ismét főltalálhatni; sőt a' *Primula* a' Falklandszigeteken nem is különböztethető meg az európai havasok' *Primula farinosa*-jától. Ha fontolóra vesszük, hogy ezen növények semmi különös hasznót nem adnak 's egyébiránt nem is nagy mennyiségben találtnak, úgy csakugyan bizonyosnak tarthatjuk, mikép azokat bizonyosan sem szándékosan, sem önkénytelenül nem szállíták oda a' tengeri utazók Európából. A' Falklandszigetek és földrétünk között az egész forró égöv terjed el, melynek hőmérséke kizárja a' szóban forgó növényfajt, következésképp helyről helyre sem terjedhetének el odáig a' közben fekvő szigetek és tartományokon keresztül. Néhány növényfaj tehát szükségkép több tartományban bír hazával, 's e' szerint ugyanannyi eredeti törzsből

kell származnia, mennyire származása' helyei-
nek száma terjed".

?(Vége következik).

Kérelem.

Pár héttel ez előtt megjelent kis érte-
kezésem „a' pesti magyar színház ügyében“ egye-
dül azon czélból íratott, hogy magyar hazámiai
figyelmessékké tétessenek a' pesti magyar színház'
nemelly körülményeire, mellyek annak országos
alapítására és fentartására lényeges befolyással
lehetnek. Nem hihetem el, hogy e' kisdéd iratnak
más olvasó közönség előtt, a' magyaron kívül,
érdeke lehessen.

Ez okból kérem egész bizodalommal Lande-
rer Lajos pesti könyvnyomtató urat, — ki, mint
értesítve vagyok, Frankenburg Adolffal szándékozik
színházról röpkéiratomat németre fordíttatni—le-
gyen szíves e' szándékától elállani. Jogom ugyan nincs
őt gátolni czélja' kivételében, egyedül csak kér-
nem lehet. Ha azonban kéréssemnek engedni nem
fog és csakugyan fordíttatja, mit nem kellene, ak-
kor legalább legyen azon gondoskodással és vá-
laszszon czéljára ügyes fordítót*), olyat, ki az ere-
detit híven vissza adni akarja is, tudja is. Ez ma-
gának Landerer úrnak is igen érdekében áll, mert
ha egyebet akar beszéltetni, mint a' mi az erede-
tiben van, akkor valójában nem tudom, minek for-
ditani. Nyíltan ki kell mondanom, hogy Frankenburg
Adolf nem az, kinek kezeiből hű fordítást várni
lehetne. Azon móddal mint ő magyarból németre
fordítani szokott, teljességgel nem lehet megelé-
gedni. Ő nem csak híven nem, hanem gyakran
félre értve; csonkítva egyfelül, másfelül saját esz-
méivel toldozgatva, sőt meghamisítva — néha
értetlenség-, többször kajánságból — szokta vissza
adni az eredetit.

Ha ki szavaimon kételkednék, kérem, vesse
össze, például, az Athenaeum' folyó félévi 24.

*) Az ügyetlenségre nézve a' Hasznos Mulatságok
(36. sz.) nem rég egy pár igen épületes példát je-
gyeztek ki; mellyekhez, a' sok közül kikapva, áll-
jon itt a' besztercebányai színházról szólómban
(Ath. folyó félévi 4. sz. 64. szel.) mondottak' egy
pár helye, Frankenburg szerint (vagy tán más illy
hősei is vannak a' Tageblattnak?):

Ath. (Besztercebányá') tornyaiból reggelen-
ként, mint ez előtt 137 évvel, ismét magyarul
kiálthassa az ör: „Hajnal vagyon! szép piros haj-
nal!“ Fr.: und von ihren Thürmen, wie vor 137
Jahren, der Wächter herabrufe: „Morgenröthe
ist's, schöne, heitere Morgenröthe!“ — Itt a'
német olvasó, ki nem álomban olvas, azt kér-
di: Ugyan, mit írnak össze az Ath. írói? hát ha Besz-
tercebányán nem magyar, hanem más nyelv di-
vatozik, nem kiálthatja-e a' toronyór, hogy szép
hajnal van? Igen; mert a' fordító hebecurgált,
's nem fogta fel a' mit kelle, holott az vilá-
gosan ott állt, t. i. „magyarul“; vagy, mint felül,
olly formában akarta az Ath.' sorait német olva-
sói elébe vezetni, hogy íróját compromittálhas-
sa, mint a' ki nonsens-t ír. Illy fordítótól minden-
kit menten meg a' jó sors; ennek fordítása maga
rágalom, a' nélkül hogy az olvasó csak sejtethet is:
's ez a' dologban még a' legrosszabb!

számát a' Pesther Tageblatt 230. számával, hol
Frankenburg egy, Ferenczy István' szobrászmű-
veiről írt közleményét az Athenaeumnak adja for-
ditásban. Kiírok némellyeket, hogy kinek a' két
lap nincs kezénél, szavaim' valósága felől meg-
győződhessek:

I. Ath. Baloldalt mellette (t. i. a' pásztor-
lyány mellett) hevernek az író tülök*)' s a' kettős
pásztori furulya. Frank. An ihrer linken Seite
sieht man die Bocksflöte und das Alpenhorn.

II. Ath. A' művet hazai művészetünk' legéke-
sebb gyöngyének mondhatjuk. Fr. Dieses Meister-
werk müssen wir die grösste Zierde unsrer vater-
ländischer plastischer Kunst nennen, und voll
Liebe und Bewunderung für den Meister ergrif-
fen sein (a' mi nincs is németül).

III. Ath. Ki érzett ennyit, hazafiak, e' mű
előtt (mint t. i. ama' macedoniai görög ifju)? —
Fr. Wer theilte je von uns die Gefühle des
Griechenjünglings vor dieser erhabenen Kunst-
schöpfung?

IV. Fr. Wer löst uns diese Anomalie wenn
wir andererseits die rege Empfänglichkeit des Un-
garn für jedes Schöne und Erhabene betrachten?
Oder sollte der Magyar nur Dasjenige unbeachtet
lassen, was auf vaterländischem Boden Groszes
und Seltenes heranreift? — Ezt egészen koholta,
belőle egy szó sincs az eredetiben.

V. Ath. Ferenczy' többoldalúságát hirdetik
munkái. Fr.: Seine ausserordentliche Vielseitig-
keit bekunden folgende Arbeiten.

VI. Ath. Virág' emléke a' nemzeti museum-
ban. Fr. Die Büste des ungarischen Dichtersfür-
sten Virág.

VII. Ath. Számos arcmásolatok. Fr. Meh-
rere Büsten von theils lebenden, theils verstorbe-
nen ausgezeichneten Personen.

VIII. Ath. Ezekon kívül számos agyagmin-
tái vannak készen (t. i. Ferenczynek). Fr. ezt ta-
lán nem tudván fordítani egészen kihagyta.

IX. Ath. Ha valaki ennyi művészi emlékek
után is Ferenczyt a' középszerűek közé akarja he-
lyezni..... Fr. Wenn es Jemanden beikommen
sollte, den Bildhauer Ferenczy nach so vielen
Zeugen seines schöpferischen Genius unter die
mittelmässigen Künstler (wo nicht gar unter die
Stümper) zu rangiren....

X. Ath. Művész. Fr. der kunsbeseelte Mei-
ster.

XI. Ath. Ferde itélők. Fr. das schiefe Ur-
theil arroganter und vorlauter Kunstrichter.

XII. Fr. Wahrlich wir Ungarn sind es
nicht, die das aufstrebende Talent des Künstlers
zu unterstützen, und ihm Freude und Lust für das
Höhere und Vollkommnere einzuflössen fähig sind.
Ebból ismét szó sincs az Athenaeumban.

XIII. Ath. A' külföld' dásai ismeretlen föl-
dünkön művészt még csak nem is sejtének. Fr.
Nicht einmal eine Ahnung von einem solchen

*) Az „író tülök“ hibából író tülöknek szedetett,
mit azonban könnyű kitalálni, ha ki eszmélve ol-
vas; de ha ki nem találtatnék is az író tülök,
semmi esetre sem fordíttatnak Bocksflötenek,
ha az ember tolla' karczolatainál tovább gondol.

Kunstphaenomen unsres unbekannten Landes haben.

XIV. *Ath.* Mi tehát művésziünknek ki (a' szobrászatot értve) nyolczszáz év' leforgása alatt egy maga vált ki közülünk, napi bérét is keserű falatokká akarnánk változtatni? *Fr. W.* könnyen ihn, der während acht hundert Jahren sich der erste unter uns zu jenem geistigen Höhepunkt der Kunst emporrang, den wir anstaunen und bewundern, nicht des verdienten Ruhmes berauben?

XV. *Ath.* Nekünk, ha egyéb művei nem volnának is mint.....a' művészek' sorába kellene őt (Ferenczyt) helyeznünk, vagy ha ő nem volna is az, a' mi, mint miénket és hazánkét a' legnagyobb részvétellel kellene pártolnunk. *Fr.* Wenn wir auch von ihm nichts Anderes besäßen als...so müßten wir ihn schon dieser Werke halber den grössten Künstlern seines Zeitalters anreihen, oder wenn er auch nicht so vollkommen, so völlig unerreichbar (?) *) in seiner Kunst dastände, als es wirklich der Fall ist, und wir unbedingt anerkennen müssen, so verdient er schon als der Unsrige, als Landsmann, dass wir ihm die grösste Theilnahme bezeugen.

Több helyeit is idézhetném a' Tageblattnak, melyek mind annyi jeles tanú *Fr.* fordító ügyességének, de azt hiszem a' főlebbiekkel maga is meg fog elégedni. Ki így bánik az eredeti textussal, annak fordító kezeitől méltán kell rettegniök az íróknak, 's remenylem hogy Landerer úr saját hasznában is álló dolognak tekintendi engem illy fordítótól kimélni. Pest, nov. 10. 1839.

Bajza.

Necrolog.

— *Buczy Emil*, károlyfejérvári kanonok, csillagásztorony igazgatója, a' jénai ásvány- 's a' m. tudós társaság' lev. tagja, több tartalmas aesthetikai értekezés' írója 's Platon' munkáinak görögéből fordítója (KI.) f. é. october' 28. három heti súlyos betegség után, eltének 58. évében, meghalálozott.

Tudós társaságok.

— *A' magyar academia'* idei nagy gyűlése f. h. 16-d. nyíttatott meg, melly alkalommal Kossovics Károly rendes tag Magyarország' védelmi rendszeréről olvasott, 17-d. Zsoldos Ignác rt a' bírákról és bíráskodásról általában; 18-d. Nagy János rt a' magyar nyelv' alap-, 's a' nyelvhasználat' vezérelveiről tartottak előadásokat. A' közülés nov. 24. délelőtti 10 órákor fog tartatni ns Pest vmegye' nagyobb teremében.

*) Ezen kérdő jelt maga tévé *Fr.* a' maga által koholt szavakhoz, 's gondolná az ember maga is kételkedik költeményén: de neki itt más célja volt: az athenaeumi cikkely' íróját nevétségessé tenni, olly ítéletmondás' ráfogásával, mi annak talán soha eszébe sem jutott.

— *Az almanachtársaság*, nov. 12-d. tartott nagy gyűlésében a' most munkában levő almanachot, a' hozzá tartozó külső készüléteknek, melyekre nézve az egyesület egészen a' külföldről függ, elkészése miatt, 1841-re rendelte kiadatni. A' jövő nagy gyűlés, melly többi közt a' következő évi folyamatról is fog gondoskodni, 1840. medárd-vásári vasárnapra tétetett.

Literaturai mozgalmak.

— Budán, a' m. k. egyetem' bet. Heckenast' költségein megjelent: 1. a' *Budapesti árvizkönyve* harmadik kötete, 342 lapon. Tartalma: Magyar nyelv és előkelőink' nevelési rendszere, gr. Dessewffy Auréltól; Szerelem és Champagnei, vigj. 5 felv. Gaaltól; a' Carthausinak, b. Eötvös Józseftől, második része; versek Sárosy és Vattaytól. A' vigjátékot ismeri közönségünk; a' lelkes gr. Dessewffy Aurél fontos igazságokat mond ki; vajha szava elhangzanék azokhoz, kiket illet; báró Eötvös' műve még nincs befejezve, de úgy mint halad, disze készül lenni literaturánknak, 's szerzőjének dicsősége. — 2. *Emlény*. Karácsoni, ujesztendei és névnapj ajándék. MDCCCXL. Öt aczélmetszettel, 8r. 230 l. selyemkötésben 5 ft cp. öt elbeszéléssel Csató, Garay, Jósika, Kazinczy G., Kuthy—, egy vigj. Kovács Páltól, népmondák Pulszkytól, 's apróbb versek többektől. — 3. A' szerző költsége: *Tagosztály-kulcs* (.) vagyis a' tagosztály, váltógazdaság és veteménysor' alapjai a' mezei gazdák' számára kadjá *Kuliffay Vendel*, nm. m. kir. udv. kamarai díjas fogalmazói gyakornok stb. 4r. 63 l. 1 fr. cp.

Pesten e' napokban jelent meg Landerer' Honi Vezére 's Károlyi' Vándora, ez valamivel testesebb mint máskor: ára 1 ft; a' Vezéré 1 f. 36 kr.

— *Szemere Bertalan*tól, kinek utazási töredékeit az Athenaeum' olvasói bizonyosan szívesen vették, az egyetem' műhelyében sajtó alatt van: *Utazás külföldön* 1. kötet: Német-'s Franciaország; 2. kötet: Nagy-Britannia 's Irland, Német-Alföld, Belgium, Rajnavidek, Helvétzia.

Szerdahelyi József színésznel, a' H. Múlat. szerint egy eredeti opera van készülöben „Tündérak” czímmel; *Nagy Eleknel* negy színmű' fordítása, név szerint: Hajótörés, drama 3 felv. Desnoyertől; *Az örült' gyermeke*, dr. 5 felv. Souliéttől; *Alchimista*, dr. 5 felv. Dumastól; A' két színész, vigj. 4 felv. Löwenthaltól. Ugyan az jövő évre *Magyar színi zsebkönyvet* hirdetett volt, melly, több ismeretes társ' segédelmével óhajtott pótleka leendő a' *sugói* zsebkönyveknek; azonban a' pesti magyar színház' igazgatósága által, mint hallik, betiltatott.

— Lőcsén, Werthmüller' bet. jelent meg: *Kurze Darstellung des Verhältnisses der beiden gewerkschaftlichen St. Nicolai- und St. Johannis-Hütten, zu den waldbürgerlichen Phoenix- und St. Georgi-Hütten*. 8r. 12 lap.

FIGYELMEZŐ

AZ EGYETEMES LITERATURA' KÖRÉBEN.

Kiadó szerkesztők

SCHEDER, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ **BAJZA.**

HARMADIK ÉV

Pesten.

November' 26. 1839.

47. szám.

Tartalom. Hazai literatura. Urbér. Preyer, a' magyar paraszt elébbi 's jelen állapotja. Vége (*Fabriczy Sámuel*). — Gyermekek-tanítás. Wargha Kézi ABC-je és olvasó könyvecskéje. — Külföldi literatura. Ország- 's népismeret. Berghaus' 3-d. kötete. — Magyar tudós társaság (választások; köz ülés). — Rendkívüli földalék. M. acad. igazgatósági jelentés a' társaság' munkálatai 's pénztára' mibenléte 1838. — Kisfaludy-társaság. — Almanachtársaság. — Nyílt levél Landerer Lajostól.

HAZAI LITERATURA.

Urbér.

1) *Des ungrischen Bauers früherer und gegenwärtiger Zustand stb. Von J. N. Preyer stb.*

(Vége).

Ezen, talán igenis hosszú kitérés után, melyre bírálót az érdekes tárgy elragadta, ideje a' megbírálandó munkához vissza térnünk, 's még néhány kisebb észrevételekkel e' különben aligha unalmassá nem leendő bírálót befeljeznünk.

A' 75. §-ban alkalmasint nyomtatásbeli hiba van, 's e' helyett: Die einzelnen Bauern, oder ganzen Gemeinden gehören, így kell olvasni: „Die nicht einzelnen Bauern, sondern ganzen Gemeinden gehören“. Egyébiránt a' bírálónak úgy látszik, hogy a' fundusok' különféle neveit a' következő táblába legjobban sorozhatni:

I-ször. Községek' fundusai.

II-szor. Egyes parasztokéi.

1. Állományosok (Constitutiv-Gründe).

a) Megnépesített fundusok, populosi.

b) Puszta fundusok, deserti.

c) Felmaradt fundusok, remanentiales.

2. Állományon kívül bírt fundusok, industriales, u. m. irtások, szőlők stb.

A' 83. §-ban szerző a' kaszálót „Tagwerknek“ fordítja. Igaz, hogy a' kaszáló tulajdonkép annyit jelent, mennyit egy ember egy nap alatt kaszálhat. Utóbb a' dicasteriumok az úrbéri rendbeszedésekben azt követték, hogy egy kaszáló annyi mint egy szekér szénát termő rét; ámbár egy szekér 6 mázsát, és 25 mázsát is foglalhat magában, és így ezen mérték nagyon határozatlan. Az 183 $\frac{1}{2}$: 5. cikkely nem mondja mit ért egy kaszáló alatt, és az utóbbi esztendőben divatba jött rétbecsülést (aestimatio pratorum) sehol sem említi, hanem csak a' dűlök' osztályozását (Classificatio diverticulorum); sőt az említett cikkely szavaiból minden erőltetés nélkül azt lehet kihozni, hogy a' kaszálókat is, valamint a' szántóföldeket, mindenütt 1100, 1200 és 1300 négy-szeg ölben kívánta számíttatni. Ebből majd végetlen viták támadnak az úrbéri rendbeszedési perekben, és az önkénynek nagy rés fog nyíttatni, ha a' törvényhozás világosabban meg nem magyarázza, mit kíván egy kaszáló alatt értetni. Talán legjobb volna itt is a' földmérő' lánczához ragaszkodni, nem csak azért, mert mind az egy napi kaszáló, mind a' szekér széna nagyon határozatlan mérték, és a'

rendbeszedő földes urat mindig a' becsülők' önkényének veti alá, kik mint parasztok minden esetre ellene vannak érdekelve, és soha el nem felejtkeznek, hogy manus manum lavat, és majd magok is rendbeszedés alá kerülhetnek; hanem azért is, mivel a' kaszáló vagy szeker széna könnyen aránytalanságot hozhat be két szomszéd és egyforma termékenységi határok közt, ha egyszer áll azon elv, hogy egy hiányzó kaszálóért egy hold földet lehet adni és viszont. Legyen p. o. A. faluban egy kaszáló, vagy egy szeker szénát termő rét 3600 négyszög öltre becsülve, a' mi rossz, hegyes határookban nem ritkaság, tehát A. helységének lakosa egy kaszáló' fejében 3600 □ ölet fog kapni. A' szomszéd B. faluban nem lévén elegendő rét, ennek lakosa egy kaszáló helyett kap egy 1200 ölnyi zabtermő földet. Már most jusson amannak eszébe, réjtét felszántani, három annyi földet, pedig nem rosszabb, lesz belőle, mint emennek van. 'S azért valóban nincs jobb a' földmérő' lánczánál.

Ugyanazon 83. §-ban és másutt is a' szerző sokszor idéz régi királyi resolútiókat, melyek az új urbéri törvényt sok esztendővel megelőzték. Kérdés: van-e és lehet-e még azoknak kötelező erejük, miután már törvény van? Priora tolluntur per posteriora.

A' 86. §. az eldarabolt telkek' viszonti összeforrasztásáról szólván, szerző a' törvény' ezen szavait: *maga útján*, így fordította: im gewöhnlichen Rechtswege, mi tehát annyit tenne, mint: a' *szokott törvény' útján*, *solita via juris*; holott azon szó alatt: „*maga útján, sua via*“ a' törvény nyilván nem a' *juris viát*, hanem az *urbéri utat* értette. Hogy pedig ez a' kettő nem mindegy, mind magában értetik, mind pedig az 1836. 6. t. cz. 8. §-ából világos, hol a' királyi haszonvételekre nézve azon eset, melyben azokat urbéri úton vissza venni lehet, azon esettől, melyben az csak a' törvény' útján, az illető törvényszék előtt, történhetik meg, világosan meg van különböztetve. Lásd a' 10. cz. 4ik §-át is.

A' 109. §-ban még inkább eltévesztette szerző a' tudományos munkákban elannyira kívánatos pontosságot, midőn szóról szóra ezt mondja: Er (der Bauer) ist berechtigt, in Criminal-Processen bis an das höchste Appellations-Gericht zu appelliren“. Szerző által bizonyosággal felhozott 1836:17. épen nem szól illy általánosan, hanem a' nemtelenek' felebb-

vitelbeli tehetségét a' büntető perekben csupán három esetre szorítja.

A' 120. 's köv. §-okban szerző az irtások' teoriáját szokott világossággal és tömörséggel adja elő. Itt bírálónak egy kis észrevétele van, melly azonban nem szerzőt, hanem magát a' törvényt illeti. Tudnillik, az országban nem ritkák az olly esetek, hol az irtás által a' fundus' becse nem növekedett, hanem rosszabbult; hol a' paraszt a' különben hasznót hajtandó erdőt kiirtván, az ekkép nyert földnek első esztendőben ugyan bő gyümölcsét vette, 's így az irtásra fordított munkabért már régen 's bő mértékben visszakapta, idővel pedig kimerítvén a' föld' termékenységét, melly többnyire távolabb fekvése miatt nem trágyáztatnak, most ugyanazon földet egészen terméketlen, sőt haszonvehetetlen állapotban a' földes úrnak adja vissza; kérdés: vajjon igazságos-e, hogy a' földes úr az illy esetekben is megtérítse az irtásbért, és így a' parasztot megjutalmazza azért, hogy ura' fundusát *rosszabbította*? Ennek, úgy látszik, kártékony befolyása lesz az erdőművelésre, melly a' köztársaságra nézve olly annyira fontos, mert a' földes úr, mintsem hogy a' parasztnak olly reménység alatt, hogy majd száz esztendő múlva erdeje lesz, az általan elpusztított fundust drága pénzen megfizesse, inkább parlagon fogja azt a' paraszt' kezénél hagyni.

A' 216. §-ban szerző' ezen kifejezése: „Wo das Urbarium in der That nie eingeführt worden ist, finden in Zukunft alle Arten Verträge statt“; nagyon homályos, sőt mást is mond, mint a' törvény; ámbár meg kell valani, hogy a' törvény maga is e' pontban nem elég világos, mit eléggé bizonyítanak azon sok ivnyi szóváltások, melyeknek a' törvény' ezen rendelkezése némelly urbéri perekben alkalmat szolgáltatott.

A' 227. §-nál hasonló észrevétel fordul elő, hol szerző hihetőleg a' deákból: „*concurrent*“ így fordított: Einfluss *nehme*, holott a' magyar eredeti textus nem parancsolólag hanem csak megengedőleg szól, hogy t. i. a' földes uraság az adó' kivetésébe *befolyhasson*, melly szócskának paizsa alatt némelly földes uraságok szerencsésen ki is bújtak azon teher alól, és az adó' kivetéséről mit sem gondoltak.

A' 292. §-ban igen jól mutatja meg szerző, hogy a' bírák' választásában a' parasztnak most nagyobb joga van, mint a' szabad királyi vá-

ros' polgárainak. De más kérdés, nem fog-e ezen engedély, melyet a' törvényhozás, talán idő előtt, a' demokratiai elvnek tett, ártalmasan hatni a' választásokra, főkép a' nagyobb mezővárosokban, melyekben sokszor számos gyűlevész nép tódul össze? Már Schiller mondotta:

Was ist die Mehrheit? Mehrheit ist der Unsinn,
Verstand ist stets bey Wen'gen nur gewesen.

A' kisebb községekben, melyek egyféle emberekből, telkes gazdákból állanak, a' törvény jó lehet, de a' nagyobbaknál az említett oknál fogva, nehogy t. i. a' nép' alja magához ragadja az igazgatást, talán jó volna kivételt tenni, és electa communítasokat alkotni, azon egy megjegyzéssel azonban, hogy azok' tagjai ne phoenix' módjára magok által, mint a' sz. királyi városokban, hanem minden lakosok által választassanak. Egy kis korlátozás itt minden esetre szükséges, annyiival is inkább, mivel a' földes úr ezentúl csupán az egy bírói hivatalra candidálhat, és így az esküdtekre és kisbírákra nézve minden földesúri ellenőrség megszűnt. Súlyegyen mindenben jó.

Meglehet, hogy ezen észrevételek közül némelyek igen csekélyeseknek (kleinlich) látszandának; de épen a' jó könyv és jó törvény érdemlik, hogy még jobbra és tökéletesbbé tétessenek.

Fabrizy Sámuel.

Gyermekoktatás.

Kézj ABC és elemi olvasó könyvecske a' dunamelléki H. V. egyházkerületbeni fi- és lányiskolák' számára, Irta Wargá János. Első folymat. Az alsó népiskolának. Ára kötetlen 4 pengő kr. Pesten, 1838. Trattner Károlyi betűivel. 8r. 43 lap.

Korunkban nálunk is nemzeti tárgygyá lett a' nevelés' nagyszerű eszméjének megalapítása 's czélszerű ápolása. Hála az égnek! hogy e' tárgyra fölébredtünk; ne bánjuk hogy nálunk még annak semmi oldala tettelesen kiviva nincs; a' lélek' munkája hosszú, de annak gyümölcsei kimaradhatatlanok: „*das ist der erste Keim der Freyheit, fühlen dass man nicht frei ist, und an welchen Banden man gefet*“; nevelés, miveltség, jólét, okozati viszonyban állnak egymáshoz; az álladalmak' gazdagságát nem arany-, ezüstbányák, sóaknák, vagy messze kiterjedt birtokok teszik, hanem az okos emberfűk' száma.

A' nevelés' nagyszerű feladatának valósisására hatalmas befolyással vannak a' több eszközök mellett a' jó kézikönyvek. Minagy híával vagyunk mi ezeknek a' tudomány' csaknem minden ágában 's iskoláink' minden nemeiben: mutatja azon lettdolog, hogy ez előttem fekvő ABC a' temérdek ABCék közt a' második *), melyly methodice, a' neveléstan' elvei szerint van készítve. Az első debreczeni ref. neveléstani oktató Zákány Józseftől a' tiszamelléki egyházkerületi iskolák' számára készítettett. Wargá' ABCje annál sokkal jobb, már csak azon oldalról is, hogy ebben korszerű helyesírási szabályok követték; Zákányéban pedig a' tiszamelléki superintendentia egy, érdeme szerint jókor elhunyt magyar grammaticai írást akar feltámasztani. A' nemzeti nyelvnek lehetőleg tökéletes ismerésébe jó eleve kell avatni hazánk' gyermekeit.

Wargá' ABCjében, mint Zákányéban is, a' hangoztatás' módszere (Lautirmethode) van szabályul téve a' tanítóknak. Sokkal világosabb e' módszer' helyessége, mint hogy azt bizonyítgatni kellene 's refnek több tapasztalásai vannak arra, hogy így egy hónap alatt írni 's olvasni könnyű a' gyermeket megtanítani, midőn azon régi ABCék szerint, melyekben építenek azért, hogy ezt lerontsák, 's melylyek mellett az ezeket védők már egyéb erőseget felhozni nem tudnak annál, hogy ez, mint a' régi szokás tartja, a' nagy Á-n kezdődik, egy esztendőn túl olvasni tanulókat mindennap láthatni.

Más jelessége ez ABCnek az, hogy ebben az egyes szótagot, nem úgy mint a' régi ABCben, mind érthető egyes szavak. — Egyéb tartalma is igen jeles, 's a' gyermek' ösmerteinek fokenkénti gazdagítására igen célirányos. Ref. köszönetet mond érte az írónak 's azon egyházkerületnek, mely illy okos ABCvel kívánja iskoláit elláttatni, egyszersmind ohajtja, bárcsak minden szüle ezt vagy illyet adna gyermekei' kezébe.

59.

*) Helyesben: a' harmadik. Első Vajna Antalé Kawerau után. — Vesd össze ez ismertetéssel a' Vajna' könyvéét a' Figy. f. é. 24. számában. A' szerk.

KÜLFÖLDI LITERATURA.

Ország- 's népismeret.

Allgemeine Laender- und Völkerkunde.
stb. Von Dr. H. Berghaus.

(Vége).

Egészen különös érdekekkel és kitünő részletességgel vannak leírva a' művelés alatti növények; nemcsak az ismert gyarmati növények: thea, kávé, dohány, gyapot, cukornád, indigo stb., hanem belföldi gabonafajaink is, a' burgonya, bor, fatenyésztés stb.; minden e' tekintetben nevezetes növényfajnak közli Berghaus elterjedése' történetét 's általános áttekintését kereskedésben előfordulásának stb.; néhány szavait kiemeljük a' burgonyáról. „*Solanum tuberosum*, a' burgonya, Amerikában, a' fölfedeztetés' idején, közönségesen vették, valódi hazáját fölfedezni azonban csak néhány év előtt sikerült. Humboldt hiában keresé azt a' perui Andesekben és Uj-Granadában, hol a' Chen és Quinoa növényekkel vegyítve vettetik. Előtte Ruiz és Pavon spanyol fűvészek állíták, hogy burgonyát találtak némely dombokon Chancay' környékén, melly város a' perui partvidéken fekszik; de Humboldt' és Bonpland' utazása óta kétkedtek ezen állítás' valóságán és azt gyaníták hogy e' növény nem található ott vad állapotban. Pavon mindazáltal megmaradt véleménye mellett 's ezt írta Lamberthez: „*Solanum tuberosum* vadon tenyészik Lima' vidékén, tizennégy órányira ezen várostól a' tengerparton; én magam Chiliben fedezém azt föl“. Még küldött is néhány burgonyát Lambertnek, miket vadon termetteknek tekint. Caldcleugh erősíté Pavon állítását és szinte küldé vadburgonyát Chiliből a' londoni kertmívelő-társaságnak. Cruikshanks, ki 1830ban Valparaiso mellett talált vadburgonyát 's e' révvárostul tizenöt órányi távolban éjszak felé, Chilit tekinti valódi hazája gyanánt ezen az emberi nem' nagyobb részére nézve olly fontossá lett növénynek; de Meyen folyvást bizonyítja, hogy nem csak Chili legyen, hanem a' perui Cordillerákon is vad állapotban lelő a' burgonyát. Közönségesen Drake Ferenczet tartják annak, ki a' burgonyát 1573ban Európába hozá; ez azonban, nem csak nincs bebizonyítva, hanem igen kétséges is, ha megfontoljuk, hogy sir John Hawkinsnak 1545ben ugyanazt tulajdonítják; bizonyos ellenben az, hogy 1586ban

Raleigh Virginiából Angliába hozá azt, ha csak már korábban nem eszközlék elterjesztését a' spanyolok, mikép azt Dunal valószínűvé tévé. Támogatja e' nézetet Clusius híres fűvész, ki 1591ben írta le először a' burgonyát, miután azt azon fűvészkertben, mellyet Németországban igazgatott, 1588 óta termeszté. Állítása szerint ő Olaszországból kapá azt, hol bizonyos idő óta részint emberek' számára, részint baromtáplálásra tenyésztették. Mivel pedig ezen adatokat nem igen egyeztetethetni össze Raleigh' visszatérte' idejével Angliába, és a' burgonya, átvitele Spanyolországból olasz földre, e' két tartomány' helyzete' tekintetéből sokkal valóbbszinű, tehát minden tévóvázás nélkül a' spanyolokat tekinthetjük azon európaiaknak, kik e' drága növényt talán már hódítások' legkorábbi éveiben hozák el hazájuk' földére az újvilágból. Belgium 1590, Irland 1610, 's Lancashire 1684 óta termeszté először nagyban e' növényt. Még alig mult száz éve, hogy Németországban e' példát követék. Az 1714—1724iki évtizedben kezdék termesztetni a' burgonyát Elsassban 's a' sváb és rajnai kerületben, Szászország 1717ben ülteté az első burgonyát, Skótzia 1728ban, Bern kanton 1730ban, Poroszország 1738ban; nagy Fridrik pedig erőszakkal kényteleníté Pomeránia' lakosait e' nagy jótétemény' elfogadására. Franciaországban csak igen kevés előhaldást tett a' burgonya' termesztése, míg Parmentier a' 18ik század' közepén olly nagy ösztönt adott arra, hogy már az ő nevét akarák e' növényre ruházni; az 1793iki éhség még nagyobb mértékben mozdítá elő a' burgonyatermesztést Franciaországban. Berghaus még azt csatolhatta volna ide, hogy Németországban leginkább az 1770iki éhség segíté gyorsan előmozdítani a' burgonyatermesztést. Mivel ezen lettdolog kevéssé ismeretes, tehát elmondjuk itt. Schlabendorf gróf, ha nem csatlakozunk a' híres párisi remete' atyja, Sziléziában először kezdé olly nagy kiterjedésben termesztetni a' burgonyát, hogy már a' het esztendő háboru alatt azzal lehete táplálni a' hadsereget. Midőn 1770ben olly nagy éhség ütött ki, hogy számos ember veszett el súlya alatt, ezrenként özönlöttek Sziléziába a' csehek, hol burgonyával tápláltattak. Ez időponttól kezdve közönséges lett a' burgonyatermesztés. — A' bortermesztésről értekező czikknél az tűnt fel előttünk, hogy Európában éven-

5. Hasonlólag el voltak a' tagok a' Tudomány-tárba szánt dolgozatok' vizsgálatával foglalkozva. A' mult évről maradtakhoz jött ez évben 17; név szerint aesthetikai 1, philos.- és nevelési 4, historiai's rokon 9, jogtudományi 1, műtani 2; melyek közül visszavetett 7, elfogadtatott 14, 's azóta nagyobb részt meg is jelent.

C. Jutalmak 's pályamunkák.

1. Az 1836ban kitett e' törvénytudományi kérdésre: „Honnan vette eredetét törvényeinkben az ősi javak' elidegenítésének korlátozása? mikép gyakoroltatott az korszakonként? 's a' polgári társaságra nézve általában mik voltak annak hasznos és káros következtései, minden oldalról;“ négy felelet érkezett, melyek megvizsgáltván, a' száz arany jutalom Kossovics Károly h. ügyv. 's Pozsony vmegyei bírónak íteltetett.

2. A' szinte akkor hirdetett e' természet-tudományi jutalomtételért: „Készítessék hármelly, magyarországi, hozzá kapcsolt természetnyomokbeli, vagy erdélyi, terjedelmesebb vidék' természet-tudományi leírása;“ három munka vívott, melyek közül D. Balogh József e' hazánk szikes vidékeiről nyerte el a' száz aranyat.

3. A' rendszeres esztendői dramai jutalomra, szinte száz aranyban, sőt tiszteletdíjra, avagy csak dicséretre is, a' beérkezett tizenhét vigjáték közül, egy sem íteltetett méltónak.

4. Az 1837ben kijött magyar munkák közül az évi nagy jutalom, 200 aranyban, b. Jósika Miklós' regényének: „Az utolsó Bátor!“ íteltetett oda; 's mellette dicséretet nyertek: 1) Péczely Józseftől: A' magyarok' történetei, 2 k. 2) Fényes Elek-től: Magyarország stb. mostani állapotja, II. d. k. 3) Bitniez Lajostól: Magyar nyelvtudomány, 2 k. 4) Bugát Páltól: Sebészesség Chelius után, II. d. k. 5) Ugyan attól: Tscharnier' Természet-tudománya, 2 k. 6) b. Jósika Miklóstól: A' könnyelműek, regény 2 k. 7) Nagy Károlytól: Számírási közönséges jegyekkel. 8) Vajda Pétertől: Tárcsai Bende, regény 3 k.

5. 1840re a' következő új kérdések tétettek ki: a) Történetírás: Fejtssek meg oklevelek 's egyéb régi emlékekből: honnan vette legyen eredetét hazánk' régi várszerkezete, koronként milly változásokon ment az keresztül, mik hanyatlása okai és melly hatással volt e' külön fokain, honunk' köz igazgatására, védelmére, 's általában alkotmányunk' kifejlésére? b) Mathesis: A' görbék' meghatározásában jelenleg a' görbe' mindenkor hossza és érintőinek (tangentes) szöge is vétetnek elemekül. Melyek tehát ezen nézet szerint az első és második rendű görbék? Vitessenek ezek által összerendesekre (coordinatae), 's adassanak elő főbb tulajdonságaik.

D. Nemzeti játékszín' ügye.

Az 1838 óta fennálló játékszini küldöttség ez évben ismét 18 darabbal gazdagította a' magyar színművek' számát, melyek azóta nagyobb részt elő is adtak.

E. A' tagok' magányos munkálataik.

Hogy a' haza lássa, mennyiben iparkodtak az egyes tagok, kebelbeli munkálódásaikon kívül, magányos szorgalmok által a' hazai literatura' ügyét előmozdítani; előadatik ebbeli dolgozataik' sora is, a' mennyiben általok bejelentettek, vagy a' titoknoki hivatal előtt tudva vannak.

Andrásy György gr. tt. Angyalffy Mátyás, lt.

Antal Mihály, lt.

Részt vett a' m. t. t. költségein megjelent magyar-német Zsebszótár' szerkesztésében, 's az egész munkának nyomtatási javítását vitte.

Árva Gergely, lt.

Bajza József, rt.

A' magyar-német Zsebszótár' szerkesztésében részt vett.

Az Athenaeum 's Figyelmező folyóirat' egyik szerkesztője 's írója.

Balásházy János, rt. *)

A' háztartás és mező gazdaság' tudománya. 1 köt. Debreczen, 1838. 8r.

Balogh Pál, rt. **)

A' Tudománytár' literaturai részét szerkeszté.

Barabás Miklós, Bárany Ágoston, Baricz György, Bártfay László, lt. tt. Bene Ferencz, tt. Benyóvszky Zsigmond gr., Beszédes József, lt. tt.

Bitniez Lajos, rt.

Emlébeszéd b. Szepessy Ignác, pécsi püspök felett. KI.

Bírá. a' Figyelmezőben.

Bolyai Farkas, lt.

Brassai Sámuel, lt.

A' füvészt' örömei, Athen.

A' Vasárnapi Újságot szerkeszté.

Bresztzenszky Béla, Buczy Emil, Budai Ézsajás, lt. tt.

Bugát Pál, rt.

A' magyar-német Zsebszótár' szerkesztésében részt vett.

Az Orvosi Társ. Flórral szerkeszté, eredeti és fordított értekezései 's bírátaival bővíté.

Bírá. a' Figyelmezőben.

(Tunyogi) Csapó József, lt.

Császár Ferencz, lt.

Cikkelyek az Athen. és Társalkodóban, álnévvél.

Csató Pál, lt.

A' Hirnök és Századunk' egyik dolgozója.

A' „Hajnal“ban egy elbeszélése áll.

(Körösi) Csoma Sándor, Csorba József, lt. tt. Czech János, Czuczor Gergely, rr. tt. Deák Zsigmond, Dessewffy Aurél gr. lt. tt. Dessewffy József gr. tt. Dehóvics Vazul, lt.

Döbrentei Gábor, rt.

Régi m. nyelvemlékek, kiadta a' m. t. t. Döbrentei' ügyelése alatt 1. k.

Döme Károly, tt. Egyed Antal, lt.

Eötvös József, báró, lt.

Vélemény a' fogházjavítás' ügyében. Pest, 1838. 8r.

Versek. Athen. Értek. a' Társalkodóban.

Fábián Gábor, rt.

A' democratia Éjszakamerikában. Tocqueville után. 2 köt. KI. (Mutatványok belőle az Athenacumban).

Fabriczy Sámuel, lt.

Értek. a' Társalkodóban.

(Bölöni) Farkas Sándor, lt.

Készületek Erdély' történetéhez. KI.

Fáy András, tt.

Közös ház, vigjáték. Emlény.

Ész- és szívkalandok. Athen.

Pótlék a' mult évi jelentéshez: *) A' magyarországi adófizetők' állapotjáról. 1832. KI. — **) Értekezések és kritikák a' Tud. Gyűjt.-ben 1835ig.

Fényes Elek, lt.

A' gazdasági Ismertető' 2ik félévét szerkeszté.

Ferenczy István, Fülöp Leopold, lt. tt.

Flór Ferencz, új lt. (1833—38.)

Kisdud-ápolás. Pest, 1835.

A' tetszholtak' felélesztésekről szóló tanítás. Pest, 1835. 8r.

Orvosi Tár, új folyamat, 16 köt. Bugáttal. 1838. Különös kór- és gyógytudomány, Choulant. ut. KI.

Fogarasi János, új lt. (1833—38.)

Diák-magyar műszókönyv a' magyar honi törvény és országtudományból. Pest, 1835.

— második bővített kiadás. Magyar-diák részszel. Pest, 1835.

A' magyar nyelv' metaphysicája, vagy a' betűknek eredeti jelentései a' magyar nyelvre alkalmaztatva. Pest, 1854.

Egyetlenegy mód a' magyar játékszin' czélírányos megalapítására. Pest, 1834.

Német és magyar Zsebszótár, 2 részben. Bécs, 1835.

A' szöbelyezésről a' magyar nyelvben. Athen. 1838. Philosophiai cikkek a' Figyelmezőben.

Frivaldszky Imre, rt.

Balkány vidéki természettudományi utazás. Második közlés. Évk. III.

Fülepp József, (Deáki) Fülöp Sámuel, lt. tt.

Gaal József, lt.

Beszélek és versek. Athen. Emlény.

Gáty István, lt.

A' táv- és láteső' története. Athen.

Gebhardt Ferencz, rt.

Különös orvosi nyavalya- és gyógytudomány' alapvonatjai. II. k. Pest, 1838. 8r.

Gegő Elek, lt.

A' moldvai magyar telepekről, Buda, 1838.

Az egyenes lelkű hivatalviselő. Kőszeg, 1838.

Gévay Antal, lt.

Urkunden und Aktenstücke zur Geschichte der Verhältnisse zwischen Oesterreich, Ungarn und der Pforte, 2. köt. Bécs, 1838. 4r.

Gombos Imre, tt.

Gorove László, lt.

A' bántási bolgárokról. Tud. Gy.

*Guzmics Izidor, rt. *)*

Egyházi tár, 12 füzet. Pest, 1838.

Képző erő. Athen.

Bírák. a' Figyelmezőben.

Magyar-hellen dramaturgia, 4ik szakasz. KI.

Győry Sándor rt., Gyurikovics György,

Hegedűs Sámuel lt.

Helmezy Mihály, szavaz. pénztárnok.

Jelenkor és Társalkodó.

Herepei Károly, Hetényi János, Hoblik Márton, Hoffner József lt. tt. Horvát Endre rt.

Értek. a' Társalkodóban.

Horváth Cyrill, rt.

Kuthen, kún király szomorj. Szeged, 1838.

Jolantha. Szomorj. 5 felv. KI.

Philosophiai vizsgálat Spinoza' rendszere felett. KI.

Horváth József, rt.

Dr. Hering' Figyelmeztetése az Organon' megitélése iránt. KI.

Plinius' természethistoriája' fordítása, munka alatt.

Horváth Zsigmond, lt.

Egyházi beszédek. KI.

(Edvi) *Illés Pál, lt.*

Első oktatásra szolgáló lézi könyv. Második kiadás. Buda, 1838.

A' kis mytholog gyermekek' számára. KI.

Egyházi beszédek. KI.

Értekezések a' Tud. Gyűjt. és Társalkodóban.

Jakab István, lt.

Csel, eredeti opera. Pest, 1838.

Beatrice di Tenda. Opera Romani után. Buda, 1838. 12.

Eskü, opera Olaszból. Buda, 1838.

Utasítás mikép kell világítalan gyermekekkel kisdud koruktól fogva czélszerűleg bántani. Németből, Buda, 1838. 8r.

Jankovich Miklós, tt.

Jászay Pál, lt.

A' szőnyi béke. Tudtár, 1838.

Jerney János, rt. (1833—8).

Historiai, literaturai, diplomaticai és spragistici értekezések, közlemények és bírálatok a' Haszmulat. 1835., Társalkodó, 1834., Tud. Gyűjt. 1835., Tudománytár és Athenaeum 1838., folyamaiban.

Visgálódások a' régi kún nemzet' nyelvéről. Kossorozott pályamunka, KI.

A' magyarországi karok és rendek, KI.

Kalauz a' m. o. oklevelek' ismeretére; a' levélkiadó hiteles helyek' leírásával, 100 hiteles pecsét' részbe vésett képét magában foglalva, KI.

A' magyarhoni besenyőkről, székfoglaló értekezés 1838. KI.

Nemzetünk' történeteit világoztató eredeti oklevelek' gyűjtését folytatta.

Jósika Miklós báró lt.

A' Szuttin. A' mohilok' gyöngye. Novellák, Athenaeum.

Hűtlen hív. Novella, Emlény.

Kacs Kovics Lajos, lt.

Gazdasági Tudósítások, kiadja a' gazd. egyesület. Pest, 1838. 3—5 füz. 8rét.

Kállay Ferencz, rt.

Értekezések a' Tud. Gy-ben.

Karácson Mihály lt. Károlyi György gr. tt.

Kassai József, lt.

*Kemény József, gróf, lt. *)*

Erdélyország' történetei' tára 2-ik köt. KI.

Epistolae Matthiae Corvini, Uladislai II. Ludovici II. reg. Hung. et Contemporaneorum, adjectis notis criticis. KI.

Deutsche Fundgruben zur Geschichte von Siebenbürgen. I. Band. KI.

Kerekes Ferencz, lt.

A' mathesis tanítása' módjáról. KI.

Kis János, rt.

Blair Hugo' rhetorikai és aesthetikai leczkéi. 2 köt. Buda 1838. Sr.

Értekezések a' Tudtárban.

*) A' múlt évben Guzmics' munkái közt felhozott Zsoltárok és Jób nem az ő dolgozatai.

*) Pótlék a' múlt évi jelentéshez: Notitia historico-diplomatica Archivii et litterarum Capituli Albensis Transylvaniae. s k. Cibinii 1836. 8r.

Kisfaludy Sándor, tt.

Kiss Károly,

Rhódus szigete. Tud. Gyűjt. 1838.

Bírálatok a' Figyelmezőben.

Klauzál Imre lt. *Kolosváry Sándor* tt.

Kossovich Károly új rt. (1837—38).

Ősi javakról. M. t. t. által 1858ban koszorúzott pályamunka. KI.

A' műipar és kereskedés' hajdani állapotjáról Magyarországnak az Academ. által 1837ben koszorúzott pályamunka. KI.

A' polgári főhatalmak' gyakorlásáról. 1833. KI.

Fenyítő törvényszerzésről, készülöben.

Értekezések és Versek a' Társalkodóban.

Kovács Mihály, lt.

Kovács Pál, lt.

Három feltétel, bűvös daljáték. (Mutatványok az Athenaeumban).

Kölcsény Ferencz, rt.

Vázlatok a' két magyar haza' egyesülése 's Magyarországnak a' részekhez való joga felett. Ath.

Beszélek az Emlényben.

Krajner Imre lt. *Lakos János* b. tt.

Lassu István lt.

Luczenbacher János, rt.

A' Tudománytár' értekező részét szerkeszté 's azt számos okleveli közlésekkel gyarapította.

Magda Pál, lt. *)

Értekezés a' philosophiáról. KI.

Márton József, lt.

Görög' Magyar átlásának javított kiadása.

Mednyánszky Alajos báró, tt. •

Méhes Sámuel, lt.

Szerkesztője az erdélyi Híradónak és Nemzeti Társalkodónak.

Mátray Gábor, lt.

A' Regélő és Honművész folyóiratok' szerkesztője.

Nagy János, lt.

Nagy Károly, rt.

A' kis geometra. Bécs, 1838. k. 8r.

Astronomiai napkönyv 1838ra, (m. t. t. Név-könyv 1838).

Pécze József, rt.

A' nemzeti gazdaságnak a' nemzeti művelődésre befolyásáról. KI.

Péterffy Károly, lt.

Podhradczky József, lt. **)

Chronicon Budense, editio secunda. Buda, 1838. 8.

*) Pótl. a' m. évi jelentéshez: Az én paradoxumaim vagy azon szempont, mellől nézem a' világot 1831. KI. — Professori beköszöntő beszéd, 1834. KI. Értekezések az ember' rendeltetéséről; a' nevelésről, az ember' képzetének akadályairól. 1836. KI.

**) Pótl. a' múlt évi jel. Buda és Pest sz. k. városoknak volt régi állapotokról, Pest, 1835. 8r. — A' közh. eszm. tirában, mint a' múlt jelentésben hibásan állított, dolgozatai nem állnak.

Zsigmond császár és magyar király' élete egy vaticannumi codexből. Évk. III.

Káldy György élete. Tudtár.

A' nagyszombati zsidóknak XV és XVI századokban keresztyén gyermekeken babonából elkövetett gyilkosságokról. Tud. Gyűjt.

I. Ferdinandnak oklevele annak bizonyosságára, hogy a' mai Horvátország a' Szlavonia. Tud. Gyűjt.

II. Mátyás királyhoz tartott üdvözlő beszéd. Tud. Gyűjt.

A' szabad kir. városok' királyi béréről. KI.

II. Rákóczy Ferencz' főben járó póre. KI.

A' hazai történet' fölvilágosítására okleveleket; továbbá régi magyar szavakat, szójárásokat, példabeszédeket gyűjtött.

Pólya József, lt.

Bíral. a' Figyelmezőben.

Pulszky Ferencz, lt.

Eszmék Magyarország' történeti philosophiájához. Athen.

A' műgyűjtemények' hasznairól. Athen.

Ragályi Tamás, tt. *Sárváry Pál*, lt.

Schedel Ferencz, titoknok.

A' magyar-német Zsebszótár' szerkesztésében részesült.

Az Athenaeum 's Figyelmező folyóiratok' egyik szerkesztője 's írója.

Schedius Lajos, tt. *Schöpf August*, *Somossy János*, lt. tt. *Stettner György*, rt. *Szalay Imre*, tt.

Szalay László, rt.

Themis. Értekezés a' jog' körében. 2ik füz. Pest, 1839 (38) 8r.

Bíral. a' Figyelmezőben.

Szász Károly, rt.

Széchenyi István gr. új tisz. t. (1831—8).

Hitel. 2ik kiadás. Pest, 1831. Negyedik kiad. 185.

Világ. Pest, 1831. 8r.

Magyar játékszinről. Pest, 1832. 8r.

A' budapesti hid-egyesülethez irányzott jelentés (gr. Andrássy Györggyel). Pozsony, 1833. 8r.

Stadium. I. rész. Lipce, 1835. 8r.

Néhány szó a' dunahajózás körül, pesti Társalk. 1834—8.

Néhány szó a' löverseny körül. Pest, 1838. 8r.

Székkács József, lt.

Egyházi beszéd, a' budapesti özönvíz' napjai után. Pest, 1838. 8r.

Egyházi beszéd, sz. háromság utáni 24ik vasárnapon. Pest, 1838. 8r.

Versek 's fordítmányok a' görög anthológiából. Athen.

Szemere Pál, rt.

Szenczy Imre, új lt. (1836—38).

C. J. Caesar' minden munkái, jegyzésekkel. KI. az acad. által elfogadva.

Rándulás Karinthiába Glockner hegyéig. Tudtár. 1836.

A' gombák. Trattinich ut. Tudtár. 1836.

C. Sallustius Crispus erkölcsi tekintetben. Tudtár. 1837.

China' balgatagsága. Németb. Tudtár, 1838.

Tacitust fordítja. (Mutatvány az Athen. 1837). Fordítmányok és bíral. az Ath. és Figyelmezőben.

Szenvey József, lt.

Segéd szerkesztője 's egyik írója a' Társalkodónak.

Szilágyi Ferencz, lt. Szilasy János rt.

Szlemenics Pál, rt.

Az eskütársakról. — A' kir. consensus' szükségessége' viszontagságai. Évk. III. Birál. a' Figyelmezőben.

*Szontagh Gusztáv, lt. *)*

Beszállásos, vigj. 1 felv. KI. Számos philos. nevelési, országtudományi és szépirodalmi bírálatok a' Figyelmezőben.

*Sztrókay Antal, rt. **)*

Lucanus' Pharsaliája, 3—5 könyv. (Koszorú), a' 6ik munkában.

A' tájezótárhoz szavakat gyűjtött, az eddigi gyűjteményeket végig nézte kijegyzés végett.

A' törvénytudom. műszótárhoz szavakat gyűjtött.

Tandrký Sándor, rt.

A' hadtudományok rendkívüli befolyásáról az országok' politikai életének fenntartására. Székfogl. KI. Egy hadtudom. műszótár, félig készen, munkában. Károly herceg' Stratégiájának 2ik.köt. munkában.

Tarczy Lajos, új lt. (1837—38).

Természettan az alkalm. mathesissal egyesülve. 2köt. rajzokkal. Veszprém. és Pápa, 1838. 8r. Népszerű égrajz. Pápa, 1838.

Dramaticai pályairat, a' Kisfaludy-társaság által koszorúva. KI.

Ellenbírálat philos. kéziratom' ügyében. Tud. Gyűjt. 1837.

Elméletkések a' polgári büntetések felett. Tudtár. 1837.

Philos. vázolatok, 's egyéb apró értekezések. Athen. 1837—38.

Észjog; Széptan az új (philosophia' szellemében. KI.

Tasner Antal, lt.

Gyepkönyv, és Casinokönyv. Pest, 1838. 8r.

Teleki József gróf, új tiszt. lt. (1831—S).

Beszédek 's értékek az Évkönyvek' I. II. III. köt. A' magyarok' történetei a' Hunyadiak' korában. Munkában.

Teleki Domokos és László grófok, Tessedik Ferencz, Thaisz András, lt. tt.

Tóth Lőrincz, lt.

Szívhangok. Buda, 1838. 16r.

A' gályarab 's leánya, novella; versek, Athen. Világpolgárság és honszeretet. Athen.

Udvardy János, lt.

Vajda Péter, lt.

Ősvilág, Természettud. történeti phantasia. Ath.

A' két Bramin, novella. Ath.

Mágusz leány, novella. Hajnal.

Számos ford. cikkek az Athen. és Figyelmez.

Atila és Buda, szomorú. KI. (Mutatv. az Ath.)

Vállas Antal, rt.

Egyetemes számtudomány. Pest, 1838. 8r.

Az összművészeti Ismertető' 2d. félévét szerkeszté.

Erőgyökény. Tudtár.

Értekezések és Birál. az Athen. Figyelme. és Ismertetőben.

Egyetemes mértan, készülöben.

*) Pótl. a' m. évi jel. Cikkek az a' Kritikai Lapokban, Társalkodóban. — Életkép, Auro. 1837.

**) Pótl. a' m. évi jel. A' „Zöld jog” az acad. által elfogadva.

Vásárhelyi Pál, rt.

Trajan' művei az Aldunán. Athen.

A' budapesti állóhid' tárgyában. Athen.

's Perger' halála óta annak szerkesztésén dolgozik. Néhány figyelmeztető szó a' vaskapui ügyben. Ath.

Vass László, tt. Viola József, lt.

Vörösmarty Mihály, rt.

Marót bán. Szomorú. Buda, 1838. n8r.

A' magyar - német Zsebszótár' szerkesztésében részt vett.

Az Athen. és Figyelmezőben, mellynek egyik szerkesztője, értekezések, versek és bírálatok.

Walther László, lt.

Magyar kalendáriumi régiségek. Tudtár.

Warga János, lt.

Az elemi tanulmányok' alapvonaljai. Jutalmazott pályamunka. Buda, 1838. 8r.

Elemi ABC és elemi olvasó könyvecske. Első folyamat. Pest, 1838. 8r.

Philosophiai nézetek. 1. A' társasági alkuról. II. Az egyenlőségről. Athen.

Nyilatkozás a' Hegel' philos. tárgyában. Athen. Elvtévesztés feletti világosítás ugyanazon tárgyban. Athen.

Bírálatok a' Figyelmezőben, Tudománytárban. A' philosophia' encyclopaediája, munkában; egy része a' m. t. t. által el is fogadva.

Wesselényi Miklós, b. tt.

Zsivora György, lt.

Emlébeszéd Petrovics Fridrik rt. felett.

*Zsoldos Ignác, rt. *)*

N. hány szó a' honi köz bátorságról. Pest, 1838.8r.

Életpálya. Pápa, 1838. 16.

Népszerű erkölcsstudomány. KI.

A' szolgabírói hivatal' köre készülöben.

Mi az academia' gyűjteményeit illeti, azok a' hazafiak által folyvást dicseretes figyelemmel pártoltattak. Köztök gróf Batthyány Gusztáv, közel 30 ezer kötetre menő rohoncz könyvtára' felajánlásával első helyt áll. — Egyes darabokkal kedveskedtek:

1. A' *könyvtárnak*: Athenaeum' kiadói, Bárány Agoston, Benezúr József, Cherier József, Chorin A., Csicsmanczay József, Czech János, Czilchert Robert, gr. Cziráky János, Dálhoki-Incze József, Gasparich Kilit, Gebhardt Fer. Gottvald Gáspár, Hammerschmidt Ferd., Horváth Cyrill, Daniel és Mihály, Irinyi János, Ivanics Zsigmond, Jakab István, Jónás József, Kacs Kovics Lajos, Karacs Teréz, Katona Elek, Kazinczy Gábor, Kecskeméthy Dániel, Kolossvári Sándor, Kovács Pál Pozsonyban, Körmöczy Imre, Kún Pál, Magda Pál, Mátray Gábor, Matusik András, Mészáros Imre, Miskolczy István, Nagy Károly és Pál, Pawlovics Tódor, Peregriny Elek, Polczér, Pongrácz Lajos, Pusztay Sándor, Réczey Imre, Sasku Károly, Schmidt Antal, Spányik Glyeer, Sujánszky Antal, Szaniszló Ferencz, Székács József, Szemere Bertalan, Szenczy Ferencz, Szép Ferencz, Szergei János, Szilády Károly, Szöllösy Ferencz, Tarczy Lajos, Taubner Károly, gróf Teleki József, Tóth Lőrincz, Vállas Antal, Vörösmarty Mihály, Weber Simon, Weiss Sámuel, Zsoldos Ignác; — továbbá több egyházi megyék, a' Gazdasági-Egyesület, és pesti nevendék papság; *külföldi*: Vogt Vilmos giesseni prof.

*) Pótl. a' m. é. je'. Philos. pályamunka az acad. 1834iki kérdésére, illy jelíggel: *Facturum opera: pretium sim.* stb. 1836. KI.

2. *A kéziratárnak*: Császár Ferencz, Csorba József, Deáki Zsigmond, Enzsel R. Sándor, Gorove László, Gozdu Emmánuel, Lugossy József, Rácz Alajos, Szenczy Ferencz, Tahy Gáspár, gróf Teleki József; — *külföldi*: Noy Caesar Velenczében.

3. *A pénzügyi teményt*: Adamich Sándor, Hol-lók Imre, Külkey Henrik, Maurer László, Pap Melkizadek, Pongrácz Lajos, Rácz Alajos, Sehedel Fejencz, Simon Ferencz, gróf Széchenyi István, Szergej rános, Tatay János, Török Sándor, Vojtanek András.

4. *A természetiek' tárdt*, besztarczabányai prof. D. Zipser egy magyar ásványgyűjtemény' első százá-dával nevelte.

Végre a' külső academiák közül a' berlini, müncheni, az amerikai philos. 's a' cseh kir. t. tár-saság küldék be évkönyveiket, az angol Record-Com-mission pedig valamennyi kiadásait.

II.

A' M. TUDÓS TÁRSASÁG' TÓKEPÉNZALAPJA

1838 végével.

Alapítványok, adományok 's kamati hatodokból:

	peng.fr.	kr.
1826ban.		
Gróf Széchenyi István . . .	60,000	—
Gróf Vay Ábrahám . . .	8,000	—
Gróf Andráshy György . . .	10,000	—
Gróf Károlyi György . . .	40,000	—
Gróf Széchenyi Pál . . .	10,000	—
Gróf Batthyáni Iván . . .	10,000	—
Ifjabb gróf Esterházy Mihály	10,000	—
Neczpáli Justh Gábor . . .	1,000	—
Gróf Teleki József, Ádám, Sá-muel és László testvérek .	5,000	—
Ifjabb gróf Esterházy Károly	10,000	—
Pallini Inkey Imre . . .	1,000	—
Gróf Festetics László . . .	10,000	—
Szepesi Szabó István . . .	200	—
Gróf Pálffy Ferencz' holtig-aján-lata évenként 400 p. fr.		
1827ben.		
József Főherczeg Nádor . . .	10,000	—
1828ban.		
Gróf Cziráky Antal . . .	3,000	—
1830ban.		
Pápay Sámuel . . .	1,000	—
Hg. Batthyáni Fülöp . . .	40,000	—
Gróf Keglevich János . . .	4,000	—
Gróf Zay Károly . . .	2,000	—
Báró Mandell Károly . . .	1,000	—
Kopácsy József. püspök . . .	1,000	—
Jankowich Miklós . . .	1,000	—
Gróf Károlyi István . . .	20,000	—
Gróf Károlyi Lajos . . .	10,000	—
Sz. kir. Buda fővárosa . . .	2,000	—
Sándor István' hagyományaképen az ország' pénztárából 8840 fr. 's az ebből származott 's e' tőkéhez rótt 967 fr. 's 6 kr. kamatokkal együtt . . .	9,807	6
Vedres István . . .	200	—
Oldal	280,207	6

	p. fr.	kr.
Általvittel	280,207	6
1831ben.		
Vághy Ferencz . . .	400	—
Hont vmegye' küldeménye . .	20	44
1831ben lefizetett kamatok' 1/6da a' Festetics László gr. egész évi kamatjával 2665 fr. 's hitelezéskor e' mennyiséghez toldván a' pénztárból summa-kerekítésül 747 fr. 's 10 kreztarteszzen ez évi tőkésített ka-mati mennyiség . . .	3,412	10
1832ben.		
Báró Prónay Sándor . . .	2,000	—
Ürményi Ferencz . . .	2,000	—
Bujánovics Sándor . . .	400	—
Villax Ferdinand zirczi apát .	1,000	—
Győri evang. gyülekezet' köz adománya . . .	231	10
Fejér vmegye' két rendü kül-deménye . . .	610	24
Kolozsváry Sándor kanonok . .	400	—
Döme Károly kanonok . . .	300	—
Perlaky Károly . . .	100	—
Kálmán János plebános . . .	100	—
Sz. kir. Fiume városa' öt év alatt lefizetendő 1000 fr. alapítvány-tőkéjének lefizetett első ötöde .	200	—
V. Ferdinand magyar király Ó Felsége' adománya . . .	10,000	—
Nagy-Szombat sz. kir. város' küldeménye . . .	200	—
Báró Szepeszy Ignác püspök' hol-tig-ajánlata évenként 600 p. fr. Gévay Antal' holtig-ajánlata éven-ként 50 p. fr. . . .		
1832ben fizetett kamatok' 1/6da, a' Festetics László gr. egész évi kamatjával 3673 fr. 30 kr. 's a' hitelezéskor a' pénztár-ból summakerekítésül toldott 8 fr. 26 krral teszen az ez évi kamat- mennyiség tőkésítve .	3,681	56
1833ban.		
Bács vmegye' küldeménye . .	352	—
Matus Ferencz tapi plebános' ha-gyománya . . .	45	36
Nyitra vmegye' alapítványa . .	1,000	—
Illós József' hagyománya . . .	40	—
Komárom vmegye' küldeménye	500	52
16 szepesi város' küldeménye	200	—
Kőszeg városa' küldeménye . .	5	—
Fiume városa' 1000 fr. alapítvány-tőkéjének 2dik ötöde . . .	200	—
1833ban fizetett kamatok' 1/6da, a' Festetics László gr. egész évi kamatjával 3473 fr. 's 37 5/6 kr., 's a' summakerekítés miatt a' pénztárból toldott 8 fr. 53 1/6 krral az ez évi kamati mennyi-ség tőkésítve teszen . . .	3,482	31
1834ben		
Mosony vmegye' alapítványa . .	80	36
Kovács János' alapítványa . .	1,000	—
Torontal vmegye' gyűjteményé-hez adott: Mocsonyi János 100 fr.; Bydeskuthy Lajos 10 fr.; Törökbecsei urodalom 100 fr.; Nagyszentmiklósi járás' közsé-gei 124 fr. 24 kr.; Nagyikikin-dai kerület 80 fr.; Gróf Gyulai Albert 50 fr.; Endrődy József 100 fr.; Lázár Ágoston 400 fr.:		
Oldal	312,179	5

	p. fr.	kr.		p. fr.	kr.
Általvittel	312,179	5	Általvittel	326,793	43
1834-ben.			1836-ban.		
Karácson István 100 fr.; Nikolics János 100 fr.; Dadányi Konstantin 100 fr.; Damaszkín Antal 100 fr.; Malenicza Miklós 100 fr.; mind ezüstben 's így összeleg az egész adakozás	1,464	24	Gr. Esterházy Miklós' alapítványa Fiume városa 1000 p. for. tőkealapítványának utolsó ötöde.	4,000	—
Ittebei Kis Antal' holtig-ajánlata évenként 100 fr.			Kőrösi Csoma Sándor' küldeménye alapítványul 200 darab arany az akkori pénzkelet szerint	200	—
Bács vmegye' újabb küldeménye Csekonics János' holtig-ajánlata évenként 48 fr.	100	6	1836-ban fizetett kamatok' $\frac{1}{4}$ da a' Festetics gr. egész évi kamatjával	940	—
Gróf Teleki József, régi pénzügyi-temény - öregbítésre	2,000	—	Bohus János' holtig-ajánlata 200 f.	3,485	14
1834-ben fizetett kamatok' $\frac{1}{6}$ da, a' Festetics gróf' egész évi kamatjával együtt	4,143	20	1837-ben.		
Károly főherczeg' 10,000 fr. alapítványa, de a' melly csak 1844-től gyümölcsözőnd az academiának százától öttel.			Szabadka sz. k. város' alapítványa	300	—
1835-ben.			Fodor Pál kir. tan. hagyománya	100	—
Frányova mezőváros' küldeménye Nákó János' alapítványa	2	—	N. Enyedi Casino-egyesület' küldeménye	40	—
Farkas Sándor' alapítványképen visszaajándékozott 200 darab aranya akkori pénzkelet szerint	1,000	—	Külkey Henrik' ajánlata	31	26
Névtelen' adománya	940	—	Mayer János szepes-vmegyei fi 's londoni szücsmester' küldeménye	50	—
A' kolosvári unitar. főiskolai olv. társaság' küldeménye	88	12	1837-ben fizetett kamatok' $\frac{1}{4}$ da	3,499	10
Házy Aloiz' hagyománya	5	—	Perlaky Dávid 50 példány „Történeti adatok“ című könyvéből ára 20 kr.		
Fiume városa' 1000 p. fr. tőkealapítványának 3dik és 4dik ötöde	500	—	Kucsera Lőrincz 100 péld. „Ért. a' rövid utu visszatételről“ című könyvéből, ára 30 kr.		
1835-ben fizetett kamatok' $\frac{1}{6}$ da, a' Festetics gróf' egész évi kamatjával együtt	400	—	Hrabowszky Dávid 30 példány „Utazási rajzok“ munkájából, ára 2 fr. 40 kr.		
Forgó György' hagyománya 1000 p. fr. melly még nem fizettetett le, és egy 4 pCtel kamatozó Rothschild-kötelezvény-sors.	3,721	36	1838-ban.		
Gr. Pálffy Eufémia szül. de Ligne hgasszony' hagyománya—melly a' régintéző testvérének, b. Spiegelnének, halála után jutand az academia' birtokába — 2500 fr.	250	—	Perlaky D. Kucsera Lőrincz, 's Hrabovszky Dáv. imént említett munkáik elkelt néhány példányi árából	28	—
Összesen	326,793	43	Perlaky' gyűjteménye Győrött 1838-ban fizetett kamatok $\frac{1}{4}$ da (Buda fővárosa' alapítványa százától öttel, a' Forgó' hagyománya-beli Rothschild sors-kötelezvény száztól négygyel, a' többi hat-tal kamatozván)	40	24
			Ezen kívül 1398 pengő for. holtig-ajánlat évenként	3689	52
			'S így az egész gyümölcsöző tőkepénzalap 1838 végével	343,197	49

FŐPÉNZTÁR' ÁLLAPOTJA 1838 végén.

Bevétel.

	p. fr.	kr.
1837ki pénztári maradvány	7,134	55 ²⁰ / ₁₀₀
Lefizetett alapítványok 's adományokból	527	36
Alapítványi kamatok 's évenkénti holtig- ajánlatokból	18898	—
Hitelezvényi kamatokból	3241	12
Szállásbérből	56	—
Készpénzi összes bevétel:	29,857	43²⁰/₁₀₀

1838ban ezen és mult évekről fizetetlen maradt:

	p. fr.	kr.
Alapítványi kamat	3,678	—
Hitelezvényi kamat	2,004	—
Holtig-ajánlat	1,675	—
Az összes maradvéktartozás	7,357	—

Kiadás.

	p. fr.	kr.
Hitelezésre	8,000	—
Titoknok', helybeli 's vidéki rendestagok, tisztviselők', segédek, másolók és szol- gák' díjaira	8,626	35
Fizetéstelen vidéki rend. tagok' nagygyü- léskori napdíjaira 's utazási költségeire	388	12
Könyvek' 's ezzel rokonok' kiadására a' mellékpénztárn. részint segély-illetősé- gűl, részint előlegezés v. anticipatiókép.	2,500	—
Hivatalos nyomtatási rez. és kőmetszési, oklevélkészületi, könyvárosi 's kötési költségeikül	522	38
Butorozásra	1014	2
Szállásbérre	1300	—
Irományszerekre, világításra és fára . .	299	28
Jutalmazásokra	1,880	—
Játékszinre (szindarab-fordítások és pá- holybér' fejében)	621	—
Posta-szállítási 's elegy apró költségül	325	1
Egész évi költség összesen	25,476	56

'S így kivonván a' 29,857 fr. 43²⁰/₁₀₀ kr. bevételből
a' 25,476 fr. 56 — kr. kiadást

1839re mar. a' főpénztárb: 4,380 fr. 47²⁰/₁₀₀ kr.

MELLÉK-PENZTÁR' ÁLLAPOTJA 1838 végén.

Bevétel.

	p. fr.	kr.
1837diki pénztár-maradvány	2,330	36 ²⁰ / ₁₀₀
A' főpénztár' segedelem-nyújtásából . .	2,500	—
Eladott könyvek' árából	8,023	9
Elegyből	—	6
Összes bevétel	12,862	51²⁰/₁₀₀

Kiadás.

	p. fr.	kr.
Könyvnyomtatási és javítá- si költsége	7,359	31
Tisztelet- és szerkesztési díjakra	2,188	32
Rézmetsetek, képek, könyv- kötési költség' 's papiros' árában	981	54
Kamat-fizetésre	300	—
Elegyre	125	24
Összesen	10,955	21
Ezt levonván marad 1839re	1,907	30²⁰/₁₀₀

Pesten, az Igazgatóság' tanácskozási üléséből, novem-
ber' 23-kán 1839.

Gr. Teleki József.

előülöl.

Dr. Schedel Ferencz,

titoknok.

A' magyar tudós társaság által kitett
jutalomkérdések 1839-ben.

Törvénytudományi.

Határozassék meg a' büntetés' értelme és célja; adassanak elő annak biztos elvei, és ezekhez alkalmazható nemei; fejtsék meg, találhat-e köztök helyet a' halálbüntetés, és melly esetekben; 's miképen, és milly sikerrel gyakoroltatott ez a' régi és újabb népeknél, különösen hazánkban.

Természettudományi.

Jeletlessenek ki azon gyógy- és műtáni testek, mellyek honunkban is teremnek, vagy természetűek, 's mind a' mellett részint még most is külföldről hozatnak be, részint mind eddig kivételre nem fordítatnak; mi ennek oka, 's miként lehetne azt eszközölni, hogy azok ne csak országunk' szükségeit pótolnák, hanem külkereskedési cikkelyekké is válhatnának.

Jutalma mindeniknek 100 darab arany.

Mindenik osztálybeli pályairások' beküldésének változhatatlan határnapja, mellyen túl semmi felelet el nem fogadható: martius' 21. 1841., midőn azt, írója' nevét rejtő peccás levélre hivatkozó jeligével, a' titoknok veszi által. A' beküldött másolat, melly ki nem adatás' esetében is az academia' levéltárában marad, a' nélkül, hogy a' szerző a' munka' sajtóügyi jogát elvesztene, idegen kézzel és tisztán írva, lapozva, kötve küldessék. Ha a' jeligés levél' felbontása után kitetszenék, hogy a' munka saját keze' írása a' szerzőnek, ez a' jutalomtól eselék.

A' 100 arany jutalmon kívül, másod, sőt harmad karbelinek találándó felelet is kiadathatik, ivenként szabandó tiszteletdíj mellett. Pesten, a' 8-dik köz ülésből, november' 24., 1839.

D. Schedel Ferencz, titoknok.

Kisfaludy társaság.

I. A' társaságnak mult évi nov. 27dikén tartott gyűléséből kihirdetett ezen jutalomtételre: „Készíttessék kézikönyv, melly a' szaválásnak mind általános, mind különösen a' színészetre

alkalmazott elveit és szabályit kimerítőleg 's gyakorlatilag adja elő, szükséges ügyelettel a' magyar nyelv' grammaticai viszonyaira, dialectusaira, versszerkezetére 's azon hibákra, mik jelenen színeszink' szóbeli előadásit gyakran disztelenítik"; nov. 20ig, mint határnapig, két munka érkezett be, illy jeligékkel: 1. Nihil praecepta atque artes valere, nisi adiuvente natura. *Quintil.* 2. Vox est mentis index, et velut exemplar, ac totidem, quot illa, mutationes habet. *Quintil.* II. Hasonlókép a' Kisfaludy-társaság' idei febr. 6an hirdetett azon jutalomtételére, melly a' pusztaszeri országos szerződést tárgyalja, ballada-alakban, szinte nov. 20ig, huszonegy munka érkezett az igazgatóhoz, illy jeligékkel: 1. Törvény nyugtat; erő véd; tart haza; birtok elégít; rend igazít; ipar ad: Nemzet, erősen így áll. 2. Arma imperia parant, leges parta conservant. *Verböczy.* 3. Ledölt országok' hamvain egy új hon támad fel. (a) *Kölcssey.* 4. Szép az ének, ha a' nemzet' szívéhez szól. 5. Dúdolg' verset. Kinek? A' magyar nemzetnek. *Sup. Szilágyi S.* 6. Ledölt országok' hamvain egy szép hon támad fel stb, melly lelket tölt, melly szívet ráz neve' zengésével. (b) *Kölcssey.* 7. Lelkeket ihleszen, szívet nemesítsen az ének. 8. Hol az atyák' hős nemzete, a' mult kor' harczos gyermeki? Elhaltak. Hangja zeng csak hiroknek közöttünk. *Ossian.* 9. Egy szép hon támad fel, melly lelket tölt, melly szívet ráz neve' zengésével. (c) *Kölcssey.* Nihil est tam aptum ad ius, quam lex. *Cic.* 11. Megfogva bár, de törve nem, él nemzet e' hazán. *Vörösm.* 12. Nem sokaság, hanem lélek 's szabad nép tesz csoda dolgokat. *Berzsenyi.* 13. A' haza áll. 14. Romlatlan vala nemzetem. 15. Hazádnak rendületlenül légy hive, ó magyar! Bölcsöd az, 's majdan sírod is, melly ápol 's eltakar. *Vörösm.* 16. Jelige nélkül, illy kezdettel: Csatak özönhullámi közt. 17. A' mult' kárpitját szellőztetem. *Jókai M.* 18. 19. 20. Nézz Árpádra, magyar, ki hazát állita nemednek! a) b) c) *Vörösm.* 21. Ész és kart a' hon' javára. 22. Emberek teszik a' valóságos hazát, nem az élet nélküli halmok és térségek. *Kölcssey.* 23. Und wann sich Männer frei erheben, und treulich schlagen Hand in Hand, Dann tritt das innre Recht ins Leben, und der Vertrag giebt ihm Bestand. *Uhland.* 24. Nagy zaj között ez zeng vala: esküszünk! *Virág.* A' jeligés levelkék a' jelen volt tagok' pecsétéivel lepecsételtetve, az igazgatónál őriztetnek; a' versenymunkák pedig e' végre választott bírának, nev szerint az I. rendbeliek Bajza József, b. Jósika Miklós és Schedel Ferencz; a' II. rendbeliek pedig Bárfay László, Czuczor Gergely, Szalay László, Szenvey József és Vörösmarty Mihály uraknak rendeltettek kiadni, vizsgálat végett. A' siker a' társaságnak, 1840 febr. 6. tartandó 3dik köz ülésben fog köz hirre tételni. Költ Pesten, a' Kisfaludy-társaság' üléséből, nov. 21. 1839. *Fáy András* igazg. mk. *Szalay László*, hely. jegyző mk.

Almanachtársaság.

— Az almanachtársaság' folyó hó' 12én tartott nagy gyűlésében, az igazgatóválasztmány jelentést tevén évi munkálatairól, jlesen:

A) Az almanach' kiadása' tárgyában, előadván, miképen a' betűk iránti értekezés egy londoni nyomtató műhelylyel fogatlan maradván; 's ennyi idővesztés után a' Párizsban megrendelt betűn yák csak 1840ki januárban érkezendek meg; az a- ezélmetszők pedig előbbi vállalatokkal levén elfoglalvák, aprilisre ígérkezhetek csak műveikkel; de különben is a' szerkesztőhöz mindedig kevés tartalomunkak küldettek be: határozatott, hogy az almanach' kiadása a' jövő évről már el- késvén, ezimlapjára az 1841. évszám nyomattas- sák. Egyszersmind helyesírás' tekintetében a' szer- kesztő megbízaték, hogy a' legközelebb gyakorol- tatni kezdett mód' nyomán semmi kihagyójelet ne használjon.

B) A' pénztár' folyó hó' 12keni állapotját a' kö- vetkező pontokban beutatóván:

a) A' napló' tételei szerint, a' fentirt napig befizetett 154 és $\frac{1}{2}$ részvény után, bevetel volt „ „ 1545 f. p.p.

b) Ugyanannak kiadási té- teleivel egybevetvén az Elnök' utalványait, az ebből kifejtett ösz- szes kiadás' mennyisége „ „ „ 315 ft. 33 kr.

c) A' b) alatti összeget az a) alattiból kivévén, kelle a' pénz- tárban lenni „ „ „ „ 1229 ft. 27 kr. melly kézpénzbeli összeg a' pénztárban valóban megis találtatott, az igazgató választmány' munká- lata jóváhagyatván, a' nagy gyűlési ellenörködés' értelmében, Jerney János, Nagy Ignác, és Új- váry Ferencz urak a' számadások' vizsgálata vé- ggett kiküldettek.

Ez által egyszersmind, tapasztaltván, mi- képen az egyesületi tagok' többsége részvényeit mind eddig be nem fizeté; nehogy a' vállalat' lét- rehozása pénztári hiány miatt akadályoztassék: tisztelettel felszólítatnak, hogy az alapszabályok' 's aláírási ívek útján kifejezett értelemben részvé- nyeket Csanády Ferencz egyesületi pénztárnok urnál (ujviláguteza, Reisingerház, 554. sz.) minél elebb lefizetni méltóztassanak.

A' jövő köz ülés' napjaúl 1840ki medárd vás- sár' vasárnapja tűzetett ki azon határozat' kísére- tében, hogy az akkor véghez menendő tisztújítás iránt a' társaság' előlegesen értesíttessék. Költ Pes- ten, nov. 23. 1839.

Kuthy Iajos, m. k. jegyző.

Nyílt levél.

— Tekintetes Bajza József úrhoz stb. „Te- kintetes úr! A' Figyelmező' f. évi nov. 19én költ 46ik számában, 757ik lapon megjelent abbéli je- lentésre, hogy a' magyar színművészetet tárgyaló röpkeirat' fordítását, ha csakugyan azt németre át- tételni szándekom volna, ügyesb kézre bizzam Frankenburgénál, ki azt állítólag hűtlenül adja vissza, van szerencsém Kegyednek szokott tiszte- lettel tudtára adni, hogy én ezen tekintetben sem Frankenburggal, sem mással, korántsem voltam illy nemű összeköttetésben, mit is nyilvánítani ké- rek, kívánok és sürgetek. Tekintetes úrnak Pes- ten, nov. 19. 1839. alázaatos szolgálja

Fisküti Landerer Jajos.

ként mintegy 121½ millió akó bor természetlik, mévenként olly pénzmennyiséget hoz forgásba, mellyel a' gyarmati termékekre fordított tőkepénzek épen nem mérközhetnek. A' fatermesztési adatok is igen érdekesekek.

Hasonló módon írja le szerző az állatok' elterjedését földünkön, különös tekintettel az emberekre és hasznos állatokra, 's végre az ásványok' és különösen az érczek' elterjedését. E' szerint e' munka nem csupán természetudományi tekintetben, hanem a' művelődés' elterjedésére nézve is igen tanulságos. Az eddigieket még három kötet fogja követni.

(LB.)

MAGYAR TUDÓS TÁRSASÁG.

Idei, sor szerint tizedik nagy gyűlését az academia nov. 16. kezdé, 's tegnap fejezé be tizedik ülésével. Míg az abból hivatalosan kiadandók előterjesztetnének, a' választások' eredményeit, 's a' nov. 24. tartott köz ülés' tárgyait kívántuk közölni.

Először is, tiszteleti tagokul választottak *Deák Ferencz*, Zala vmegye' országgyűlési követe; báró *Eötvös József*, a' tiszán-inneni kir. kerületi tábla' köz bírāja, és *D. Stáhly Ignác*, kir. tanácsos és egyetemi prof., mind a' három, részint literaturánk, részint nyelvünk' terjesztése körül nagy érdemű férfiak.

Rendes tagul a' nyelvtudományi osztályba, mellynek sorából ez évben Horvát Endre múlt ki, vidéki negyedik helyre *D. Kovács Pál*, az ismeretes dráma- és beszélyíró választatott; a' philosophiai osztályba, hol Nyiry István' halálával ürült meg egy hely, vidéki második r. taggá *Szontagh Gusztáv* nyug. cs. k. kapitány, számos philosophiai, aesthetikai 's szépliteraturai dolgozatokon kívül a' „Propylaeumok“ szerzője; végre a' természetudományi osztályba az igazgatóságának, egy vidéki helyre, kinevezés végett fölterjesztettek *Tarcsy Lajos*, pápai ref. coll. physices prof., *Brassai Sámuel*, kolozsvári unit. coll. hist. prof., és *Klauzál Imre*, Károlyi Lajos és Batthyány Gusztáv grófok' jószágigazgatójok.

Levelező tagul az ajánlott írók közül tizenkettő választatott: *Balla Károly*, ismeretes gazdasági író; *Bertha Sándor*, hites és academiai ügyvéd, az 1830ki országgyűlés'

történetírója; *Briedl Fidé*, sz. Benedek' rendbeli paedag. és aesth. prof., több jeles munkálatok' szerzője a' Tudománytárban, 's a' „Költési képek“ (Pest, 1837, 8. 2 kötet) kiadója; *Csatsko Imre*, győri kir. acad. prof., a' „Tiszta általános természeti jog“ (Győr, 1839) írója; *Erdélyi János* nevelő, 's *Garay János*, ismeretes költők; *Horváth Mihály*, phil. D. váczai megyei pap 's nevelő, egy az academia által másod rangunak elismert történeti pályáírat', „Nádasdy Tamás' élete“ (Buda, 1838) és több nagy érdekű hist. dolgozatok' szerzője; *Kiss Bálint*, szentesi ref. pred., a' „Magyar régiségek“ írója; *Kis Ferencz*, h. ügyv. a' pénz- és régiségtudományban nagy jártasságu, különösen a' Tudománytár' olvasói előtt ismeretes férfi; *Lukács Mór*icz, többi közt Byron' szerencsés fordítója; *Szabó István*, guszonai pleb., a' görög anthologia, Aeschines 's egyéb görög szónokok' 's jelennen Homer' fordítója; végre *Vecsei József*, debrecz. ref. collegiumi philos. prof., 's több philos. dolgozatok' lelkes szerzője.

Átmenvén az idej, sor szerint nyolczadik köz üléshez, ezt a' társaság, nov. 24. délelőtti 10 órától 2ig, a' ns vmegye' teremében, a' rossz idő ellenére is számos hallgatók jelenlétében tartotta. Az elnök' tartalmas megnyitó beszédét követte a'

Titoknoki előadás a' társaságnak 1834-beli dolgairól.

A' társaságnak, most befejezett academiai évi munkálkodásairól kívánván jelentést tenni; mindezek előtt a' nyelv körüli munkálatokat kell említenem, és pedig különösen a' nagy szótár' munkába vételét, miután annak terve még egyszer átnézetett, példányezikkelyek dolgoztattak, 's a' társaság által közrebocsátott Zsebszótár' fonálán az osztályi illetőségek kivonattak volna. E' mellett a' nálunk még pályában fekvő hadtudományi műnyelv' kidolgoztatásáról is gondoskodott a' kis gyűlés, felszólítván egyelőre minden e' szakkal foglalkodó hazafit is idevágó keszületei' közlésére, minek következtében Virágh József egy csapat általa ajánlott műszavakat már be is küldött. Továbbá pótlékokat a' Zsebszótárhoz Balásházy, Fábian, Péczely r. tagok irtak össze; az ezen academiai évben megjelent Tájszótárhoz Horváth József rt. Vas és Hont megyeiket, Horváth József lt. Balaton mellekieket; köszönettel fogadta a' társaság több kebelén kívüli hazafiak' szíves közléseiket is, így Tatai János lövői plebánus Sopron, Vas és Zala, Makáry György ügyvéd Egerben Heves-Szolnok, Hanák János kegy. isk. prof. Nyitrán Abauj, Ruchietl Miklós Torna megyei, Sümeghy Pál piarista szegedi, Plötz András Abauj és Csongrád vme-

gyei, Vas József piarista göcseji tájszavakkal nevelték a 'társaság' gyűjteményét. 'S midőn ez itt, a' mult évek' szokása szerint, köz helyen megemlítetik, egyszersmind azon reménye fejeztetik ki a' társaságnak, hogy e' munkás részvét nem fog megszűnni a' társaság' szókincsét folyvást nevelgetni, hogy az egykor minél teljesebben adathassék a' nemzet' kezeibe. Hasonlóképp örömmel vétetett károlyfejevári kanonok Lukácsi Kristóftól a' magyar és régi örmény nyelvben találtató rokon hangu 's értelmű szók' összejegyzése, mik becsesen nevelik a' társaság' tagjai által már befejezett összehasonlítását nyelvünknek, a' mienkkel érintkezésbe jött nyelvekkel.

Nyelvünk' régi emlékeinek, annak mind belső, mind külső történetei' tekintetéből gyűjtését ez évben is folytatta a' társaságnak e' részben külön megbízott r. tagja Döbrentei Gábor. Szám szerint ez izben tizenegy levéltárból 's a' nemz. muzeum' gyűjteményeiből 76 darab irattal neveltetett a' társaság' gyűjteménye a' XVI. századból, 160-nal a' XVII-ből, 12vel a' XVIII-ből, használandók a' Nyelvemlékek' gyűjteményében, melynek első kötete tavál óta a' közönség' kezeiben van, a' másodiknak nyomtatása pedig végéhez közelít.

— Átmenvén a' tudományi munkálatokhoz, itt a' történettudományi nyomozások érdemelnék első helyet. Ugyanis Kállay Ferencz rt. a' keleti nyelvek' magyar-történeti fontosságáról, valamint a' magyarok' ősi honáról, Jerney János rt. a' magyarországi besenyőkről értekezett, Podhradczky József lt. Sáros-Patak' történeteit, Zermegh János' életét adta, Ágnes és Beatrix hgnőkről, Balmazújvárosról, Érsekújvárról, sz. Márton' születése helyéről 's Nádasdy Tamás' hitvallását —, Péczely József rt. a' régi 's új kor' történetirői' becseről értekezett; Hoblik Márton lt. a' Verőcze vmegyei néplakodalmi szokásokat írta le. Továbbá Győry Sándor rt. a' fel- és visszatörésléről értekezett, Vásárhelyi Pál rt. a' Berettyónak a' Bege' módjára hajózhatóvá tételéről, Vállas Antal rt. a' napfogyatkozásokról. A' hadtudományi helyre elválasztott első rendes tag Tanárky Sándor, a' hadtudományoknak különösen a' mi nemzetünk fentartására való fontosságáról szóló értekezés' olvasásával foglalta el székét. Waga János lt. a' philosophia' encyclopaediáját folytatta, Horváth Zsigmond lt. a' népnevelésről szólott. A' törvényosztályból Sztrokay Antal rt. a' házassági törvények, szertartások és viszonyok' szemléjét adá, Szalay László rt. Kollár Ádámot mint jogtudóst állítá elő, Szlemenics Pál rt. az örökségi jóságokról értekezett. Ismét Frivaldszky Imre rt. a' magyarországi köszöntelepeket adá elő. Végre beszédekkel ülék elhunyt társaik' emlékeztet: Balogh Pál Forgó Györgyét, Bugát Pál Schuster Jánosét, Sztrokay Antal Perger Jánosét, b. Eötvös József Kölcsény Ferenczét. Némelyek e' dolgozatok közül a' jelen ülés' folytában lesznek a' közönség' elebe terjesztve; 's mind részint a' társaság' Évkönyveiben látandnak világot, részint a' Tudománytárban, a' mennyiben e' lefolyt évben még ki nem jöttek.

El voltak a' tagok a' nyomtatás végett beküldött kéziratok' vizsgálatával is foglalva. Ugyanis a' mult évről maradtakhoz 9 járult még, különösen

egy egy classica-literaturai, szépliteraturai, philosophiai, historiai, műtani, törvényi, közgazdasági 's két hadtudományi; visszavetett 13, elfogadva lön a' következő négy, u m. A' hellen classicusok' 2d. kötetébe Plutarch' Parallelái, első darab, görögből fordíták D. Székács József és D. Taubner Károly; ugyan azon gyűjtemény' 3-d. kötetébe: Szikrák a' hellen szónokokból, Szabó Istvántól; a' Külföldi Játékszin' XIX-d. kötetébe: Az epigramm, Kotzebue' vigjátéka, fordítva Kazinczy Gábor által; 's végre: Az ember' szelleme, Hartmann ut. D. Soltész János. — A' Tudománytárba küldött 's vizsgálat alatt voltakhoz járult 20 dolgozat; 's közülök elfogadtatott 16, visszavetett 5, visszavetett 1, vizsgálat alatt 3.

Megjelentek a' társaság' utolsó köz ülése óta:

1. Tudománytár (1838) XX-d. kötet, 's (1839) 1—10 füzet.
2. Magyar tájszótár, kiadta a' m. t. t.
3. Nyelvtudományi pályamunkák, kiadja a' m. t. t., második kötet.
4. Romai classicusok magyar fordításokban, kiadja a' m. t. t. Harmadik kötet: J. Caesar' minden munkái' első darabja Szenczy Imrétől.
5. Közhasznú népi oktató könyv Edvi Illés Páltól. Második kiadás (a' „Néptanító könyv“ 2. és 3-d. darabja).
6. Philosophiai anthropologia. Irta Köteles Sámuel.
7. Elmékedések a' physiologia 's psychologia' körében, különös tekintettel a' polgári és erkölcsi nevelésre. D. Mocsi Mihálytól.
8. Blair Hugo' rhetorica' és aesthetica' leczkéi, Kis János által. Második kötet.
8. Kazinczy Ferencz' eredeti munkái. Második kötet, Utazások.
10. Sebészesség. Chelius után, Harmadik kötet, ford. D. Smalkovics Mihály.
11. Eredeti játékszin; kiadja a' m. t. t. VII-d. kötet: Az Atyátlan, Tóth Lőrincztől.
- 12—15. Külföldi játékszin, kiadja a' m. t. t. XIV. kötet: Zászlótartó, Schröder ut. Molnár Sándor. XV. k. A' levelezők; Esz és szív, Steigentesch ut. Külkegy; Kénytelen házasság, Molière ut. Kazinczy Ferencz. XVI. k. Ragalom' iskolája, Sheridan ut. Tóth Lőrincz. XVII. k. Romeo és Julia, Shakespeare ut. Náray Antal.
16. Magyar t. társasági névkönyv, astronomiai napkönyvvel és kalendáriummal 1839re.

Az alaprajz által a' társaságnak köteleességei közé tett játékszini ügy' előmozdítására a' szokott versenyjutalmon kívül, ez évben is egy külön választmány munkálódott, mely a' magyar színműtárt ismét tizenkilencz darabbal nevelte.

Az ez évi különféle jutalmazásokról külön jelentések fognak szólni.

A' külső tudós testületekkel viszonyát illetőleg, a' társaság ez évben a' florenczi Accademia della Crusca, a' bajor és porosz kir. academiák 's a' philadelphiai philos. társaságtól vette évkönyveik' legújabb kötetét.

Örömmel tapasztalta a' társaság ez évben is a' hazafiak' buzgóságát az academiái gyűjtemények' nevelésében. Köszönettel fogadta sokak' kedveskedéseit a' pénzgyűjteményhez, a' kéziratár-

hoz, D. Zipser és Kubinyi Ferencz urak' ásvány-küldeményök' második századát; Horvát Endre' közel hétszáz darab könyvből álló hagyományát; de nem lehet itt és minden alkalommal külön ki nem emelni gróf Batthyány Gusztáv' nagylelkű ajándékát, mely közel harmincz ezer kötetre megyen, 's testvére gróf Batthyány Kázmér' kisebb, u. m. valami 1800 dbra menő válogatott gyűjteményét, mellyekkel ez évben az academia' tudományos segédforrásait nevelték. A' társaság ohajtja azon idő' minél előbbi megjelentét, midőn módja leszen ezeket, a' gróf Teleki-család által felajánlott ritka becsű könyvtárral együtt felállítva, a' közönség' használatának megnyitni.

— Tagjai' sorára tekintvén a' társaság, új veszteségeket, új hézagokat fájlat. Az igazgató tanácsból báró Prónay Sándor hazánk' egyik leg tudósabb, és köz tiszteletű férfiát ragadta ki a' halál; a' rendes tagok közül Horvát Endrét; Árpád 's több szerencsés eposi művek' szerzőjét — a' levelezők' sorából Angyalffy Mátyást, a' gaz, dasági ismeretek' buzgó terjesztőjét; Buczy Emilt, ki aesthetikai dolgozataival vont magára figyelmet, 's utóbbi éveiben Plato' áttételében fáradozott; a' sokféle ágazó munkásságu Gorove Lászlót, ki még élete' utolsó évében is egy, nemes lelke' irányát jellemző alapítványtétellel biztosítá emlékeztet' fenmaradását; és végre tiszteleti társai közül Guzmics Izidort, a' mind végeiglen buzgón fáradozott ferfiut, közepén egy áldandó pályának, 's félbeszakasztva őt egy terjedelmes munka' alkotásában, melly literaturánk' dísze leendett. Időrül időre új elmék tűnnek fel, új gyümölcsök teremnek, kárpótlandók bennünket a' veszteségekért; de még is fájdalmas annyi jókat, kikhez tisztelet, régi megszokás, barátság kötött, mellőlünk kimúlva látni; 's ezek —, sőt a' jobbak' legjobbjai közé tartozott, kinek nevét nem lehetett eziment az elváltakhoz illetődés nélkül soroznom.

Erre Péczely József rt. lelkes előadása következett azon kérdésre: Igaz-e, hogy a' történetírásban hátrább az új kor a' réginél? majd Szalay László r. tagé Kollár Ádám mint jogtudósról, Sztrókay Antal' értekezése a' külön népek' házassági törvényei, szertartásai 's viszonyairól; miket h. Eötvös József' emlékebeszéde váltott fel Kölcsey Ferencz felett. Nemesreszkedünk a' mű' becsének kiemelésébe, a' közönség azt az academiai Évkönyvek' legközelebbi kötetében veendi; de hivatkozunk a' számos hallgatókra, kiknek szemeikben könyvek csillogtak, szívök dobogott, kik' lelkének minden gondolatja, keblök' minden érzése egygyé olvadt a' szülőével, hivatkozunk mind azokra, kik a' magyar szónoklat' e' dalmán jelen voltak!

Berekesztették az ülést a' jutalomosztá-

sok, új kérdések' hirdetése, 's az elnök' vég-szavai. Különösen

1. Az 1838ki nagy jutalom, kétszáz aranyban, a' következő két munka közt osztatott fel: *A' háztartás és mezei gazdaság' tudománya*, írta Balásházy János. Első kötet, Debreczen, 1838 és: *Marót bán*, szomorujáték őt felvonásban, írta Vörösmarty Mihály. Buda, 1838. Mint ezekhez közel álló becsűek Gebhardt Ferencz, „Különös nyavalya- és gyógyítás-tudománya“ 2-d. kötete, és Tarczy Lajostól a' „Természettan, az alkalmazott mathesisssel egygyesülve“, 2-d. k.

2. Az 1837ben kitűzött ezen nyelvtudományi kérdésekre: Mellyek a' két hazában és hajdani magyar tartományokban részint fenlevő, részint régi emlékekben találtató, azon magyar hangzatu helyirási és család-nevek, mellyeknek eredeti jelentését bizonyossággal, vagy legalább hihetőséggel meghatározhatni? érkezett három munka közül mint viszonylag legjobb, a' 3-d. számú nyerte a' 100 arany jutalmat, egy ékesmivű ezüst billikomban. Felbontatván a' jelíges levél, kitűnt a' koszorúzott munka' szerzőjének neve, u. m. Lenkey Zsigmond, pelsőczi ref. lelkész. A' munka nem nyomatik.

3. A' szinte 1837beli ezen philosophiai fel-tételre: Nyomoztassék ki a' pantheismus' természetete, eredete, szülő okaival, 's elágazásaival együtt; 's adassék elő, milly befolyása volt a' régi, közép, és újabbkori philosophiai rendszerekre? hat pályamunka érkezett, mellyek közül a' 100 arany jutalom és nyomtatás az 5. számunak ítéltetett; a' 3. és 2. számuak dicsérettel említették, a' 4. számú pedig mint kiírás félre tétetett. A' levelek' felbontása után kitetszett, mikép a' koszorúzott munka' szerzője ismét Hetényi János, ekeli ref. pred. 's m. acad. lt; a' másodrangú pedig Warga János, körösi prof. 's m. acad. lt.

4. A' drámai jutalomért vívott tizenhárom szomorujáték közül Hunyadi László című 100 arany jutalomra; Negyedik László négy arany tiszteletdíj melletti nyomtatásra; Első Károly es udvara dicséretre méltattak. A' felbontott jelíges levelké az első karbeli munka' szerzőjeül Tóth Lőrincz m. acad. l. tagot, a' másodikénak Gyurmány Adolfot vallották.

A' m. tudós társaság' igazgatóságának

jelentése a' társaság' 1838beli munkálódásairól 's pénztára' mibenlétéről.

A' m. t. t. személyzetében ez év' lefolyta alatt a' következő változások történtek:

Halál által a' társaság két igazgató tagját vesztette el, u. m. gróf Illésházy István kir. asztalnokot és báró Szepessy Ignác pécsei püspököt, egyszersmind tiszt. tagot; továbbá a' rendes tagok közül Schuster Jánost, Perger Jánost, Kölcsey Ferenczet és Nyíry Istvánt, levelezői közül Gelley Józsefet.

Hazai levelező tag nyolcz választatott, u. m. Flór Ferencz, orv. D., Pest városa tiszt. rendes orvosa.

Fogarasi János, hit. ügyvéd Pesten.

Herepei Károly, nagyenyedi ref. collegiumi hittud. prof. 's predikátor.

Kossovics Károly, h. ügyv. 's tbiró Nyitra-Ivánkán.

Pulsky Ferencz, h. ügyv., tbiró 's a' romai arch. intézet' l. tagja.

Szenczy Imre, praemonstrati szerz. kanonok és prof. Szombathelyt.

Tarczy Lajos, pápai ref. collegiumi termeszettud. prof.

Viola József, orv. D., aranyarkantyús, 's a' moldvai uralk. fejedelem' orvosa Jászvásárt.

Továbbá, rendes tagokká:

A' nyelvtudományi osztályban, Kölcsey' halálával és Guzmicsnak tiszt. taggá létével két hely ürülvén meg, az elsőre Czuczor tétetett, saját kívánságára, által a' történetirási osztályból; a' másikkra Nagy János lt. választott; Czuczor' kiléptével, a' történetirási osztályba Kossovics Károly lt.; a' mathematicaiba Vászárhelyi Pál lt., a' hadtudományokra Tanárky Sándor lt., a' törvénytudományiba Perger' helyébe Szalay László segédjegyző, azon osztályba vidékivé Zsoldos Ignác lt., végre a' természettudományiba Frivaldszky Imre lt. választott helybeli r. taggá.

Tiszteleti tagokká:

Guzmics Izidor bakonybéli apát, eddig rt.

Széchenyi Istv. gróf és másodelnök.

Teleki József gróf, koronaőr, és elnök.

Igazgató tagokká:

Csáky Károly gróf, Szepes vmegye' főispánja.

Nádasdy Ferencz gr. pécsi püspök.

Kis gyűlése a' társaságnak ez évben, a' közbe jött árvízi akadályok miatt csak 52 volt, nagy gyűlés aug. és szeptemberben, 9 üléssel, igazgatósági gyűlése szeptemberben két üléssel.

A. Nyelv körüli munkálatok.

1. A' nagy szótár' mikép dolgozási terve megállapítatott, 's az előkészületek' gyűjtése folytatottatott. Különösen a' Jászay Pál lt. régi iratokból szedett ki törvénytudományi műszókat; Májer István esztergami lelki segéd' r. z. m. t. t. műszavakat próbálta adni; 's a' kis gyűlés egy hadtudományi műnyelvnek a' társaság' illető tagjai által eszközözendő kidolgoztatását rendelte el. b) Magyar mesteremberek' műszavai tetemes mennyiséggel gyűlvén össze, az anyagok' megvizsgálása munkába vétetett. c) A' tájjszavak' gyűjteményét Horváth József rt. Vas és Hont, külsők közül Tatay János lövői plebánus Sopron, Vas és Zala —, Makáry György h. ügyvéd Héves- Szolnok vmegyei, Májer István pedig muzslai tájjszavakkal gyarapították. Egyébiránt a' Tájjszótár' kisgyűlési vizsgálata 's egyszersmind nyomtatása befe-

jeztetett. Itt említendő még, szinte a' nyelvismereti készülétekhez tartozólag, ugyan Májer' küldeményéből a' muzslai szójárások, közmonlások és népdalok.

2. Folytatott Döbrentei G. megbízott rt'. kijegyzései után a' magyar nyelvi régiségeknek több hazai levéltárakban kerestetése, iratása; a' Régi magyar nyelvmélekek' kiadása pedig az első kötettel meg is indult.

B. Tudomán, os munkálatok és kiadott munkák.

1. A' tudományok' előbbvitelére 's terjesztéséhez különféle tudományos értekezések' írásával járultak a' tagok; névszerint a' társaság' kebelében, literatura 's aesthetica' hoz tartozólag Kis J. és Guzmics; a' philosophia 's nevelés körül Kállay, Warga és Horváth Zsigmond; a' historiában Péczely, Jerney, Podhradzky, Waltherr, Jászay; a' mathematicában Vállas; hadtudományban Tanárky terjeszték elő dolgozataikat; mikhez Bitnicz' emlékbeszéde b. Szepessy Ignác ig. és tiszt. — és Zsivorác Petrovics Fridrik r. tag felett járultak. Mind ezek részint a' Tudománytárba jelentek meg, részint az Évkönyvben fognak még kijőni.

2. Nyomtatásban megjelentek:

a) A' magyar tudós társaság' évkönyvei. III.-d. kötet, 3 osztályban, számos képekkel.

b) Tudománytár, közre bocsátja a' m. t. t. Szerkesztik Luczenbacher J. és Balogh Pál. XVII—XX kötet, metszetekkel.

c) Régi magyar nyelvmélekek. Kiadta a' m. t. t. Döbrentei Gábor' felügyelése alatt. Első kötet, metszetekkel.

d) Magyar-német Zsebszótár. Közre bocsátja a' magyar tud. társaság.

e) Magyar tájjszótár. Kiadta a' m. t. t.

f) Magyar helyesírás és szóragsztás' főbb szabályai. A' m. t. t. külön használatára. Harmadik kiadás.

g) Első oktatásra szolgáló kézi könyv, vagyis a' legszükségesebb tudományok' öszvesége. Koszorúzott pályamunka, írta Edvi Illés Pál, m. t. t. tagja. Második. bőv. kiadás 3 kötetben.

h) Az elemi tanítványok' alapvonaljai. Második rangú pályamunka, írta Warga J. m. t. t. tagja.

i) Blair Hugo' rhetorikai és aesthetikai leczkái, angolból Kis János, m. t. t. tagja. Két kötet.

k) M. t. társasági névkönyv astronomiai napkönyvvel és kalendáriummal 1839re Nagy Károly m. t. t. tagtól.

3. A' közhasznu tudományos kézikönyvek' tervezett gyűjteménye' megindítását a' társaság, növekedő költségei 's pénztára' folyvásti szűk ereje miatt, ez évben sem eszközölhette.

4. El voltak a' tagok olly kéziratok' vizsgálataival is foglalva, mellyek az alaprajz' értelménél fogva kiadatás végett voltak az academia elébe terjesztve. Név szerint, a' mult évről maradtakhoz járult 18, és pedig szépliteraturai 8, classica-literaturai 4, nyelvtud. 1, psychologiai 1, nevelési 1, hadtudományi 1, és közgazdasági 2. Visszavettett 3, elfogadtatott feltételeken egy, végkép a' következő négy:

a) Számolási segéd. Írta Hradnay Ferencz.

b) Hadtudomány' elei. Németből Kiss Károly. Első kötet.

c) Tibullus' elegiái. Ford. Egyed Antal.

d) A' strategia' elei, Károly főh. után Tanárky Sándor.

FIGYELMEZŐ

AZ EGYETEMES LITERATURA' KÖRÉBEN.

Kiadó szerkesztők

SCHEDER, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ **BAJZA.**

HARMADIK ÉV

Pesten.

December' 3. 1839.

48. szám.

Tartalom. Hazai literatura. Classica lit. Kazinczy' Cicerója (Szenczy Imre). — Urbér. Sárváry' és Chaply' munkái (Fabriczy). — Nyelvtudomány. Melczer' tót-magyar grammaticája (S. F). — Kisfaludy-társaság. — Literatúrai mozgalmak.

HAZAI LITERATURA.

Classica literatura.

4) *Romai Classicusok magyar fordításokban.* Kiadja a' magyar tudós társaság. Második kötet 2). M. T. Ciceró ből beszédek, levelek és Scipio' álma. Magyarra Kazinczy Ferencz. Budán, a' magyar kir. egyetem' betűivel. MDCCCXXXVII. n8r. 218 l. Ára postapap. 1 ft 36 kr., köz. pap. 1 ft 12 kr. cp.

Cicero' majdnem minden iratai örök időkre elismert becsűek; az egész művelt világban kevés, tudományos nevelést kapott ember van, ki műveltsége' alapját ezeknek ne köszönné; 's most is igaz, hogy a' gyönyör, melyet valaki ezek' olvasásakor érez, valóságos hévmé-
rője a' haladásnak. Ez okozá, hogy a' külföld e' munkákat majd magán, majd magyarázatokkal kísérve, majd honi nyelvére fordítva, egészben 's részletesen számtalanszor kinyomatta 's nyomatta.

Nálunk e' részben, kivált a' magyarítást illetőleg, eddigelé kevés történt: iskolai nevelésünk folyvást annyira deákos, hogy Cice-

rót egyszerre eredetiben szeretnők növendé-
keink' fejeibe tölcseézni; minek, a' dolog' természetes nehézsége miatt, következménye rendszerint az: hogy ötödik 's hatodik iskolás ifjaink — mert ezek' számára idéztetnek föl szüntelen a' szónoklat' szabályai' előadásakor, szép összefüggésekből kikapva, Cicero' egyes helyei — elébb bele unnak tanulásába, mint azt állandóságra voltakép megizlelnék. Hányadik azután az, ki jószántából a' nehéz munkára valaha ismét visszatérne? A' gymnasiumból kilépte után más tanulmányok foglalják el az ifjút; Tulliuszt hallja talán egyszer másszor említettetni, de egészen valamit belőle eléadatni nem hall; talán vágy is ébred benne azzal társalkodni, de nehézségekre bukkanván, újra abban hagyja, még pedig kipótolhatlan kárára hagyja abban azt, mire jó szelleme ösztönzé: mert nincs, mellyhez könnyebbségül folylamodnék, jó fordítmány.

E' tetemes bajunkon is kívánt a' magyar academia segíteni, midőn fordítás végett kitűzött néhányat a' régi 's újabb nyelveken irt legjelesebb munkák közül, 's ezek közt Cicero'ból is a' következőket: Orator seu de opti-

*) Az első kötet' bírálatát lásd az idei Figyelmező' 26, 27 és 28ik számaiban.

mo genere dicendi. De Oratore libri III. Brutus seu de claris oratoribus. De officiis. De legibus. De natura Deorum. Quaestiones Tusculanae. De, mi feltűnő volt, a' minden szabad polgári alkotmány' fiainál olly kelendő, olly szükséges szónoklat' mindeddig felül nem haladt remek példányait ez sem tűzte ki. Annál kedvesebb volt tehát a' meglepetés, midőn a' „Római Classicusok“ II-ik kötete' megjelenével látók, hogy a' m. t. társaság a' ki-jelleteken kívül egyéb remek munkák' fordításait is, csak a' mértéket megüssék, elfogadja, megjutalmazza 's kiadja *).

E' második kötet' foglalhatja tehát: Cicero-ból hat beszéd, harminczöt, jobbadán Atticushoz írt levél, és philosophiai munkáiból Scipio' álma. Ajánlásra elég a' Kazinczy Ferencz nevet említeni. Mutatványul álljon itt azok' számára, kik a' könyvet nem látták, az első beszéd' kezdete: „Vajjon meddig fogsz te még, Catalina, visszaélni a' mi lágyágunkkal? Meddig fog még paczkázni is rajtunk a' te örvendő dühöd? Hol lel határt dagadozásai-ban féketlen vakmerőség? Téged a' Palatium' éji védelme, 's a' városon végig elrendelt örök (urbis vigiliae), 's a' remegő nép, 's a' minden jók' futkosása, 's e' bátorságba tett helye gyűlésünknek, 's im ezeknek tiszteletes arcok 's tekintetök meg nem rázkodtathatának? Hogy szándékaid nyilván vannak, nem érted? hogy istentelen igyekezeteid (coniuratio tua), az által, hogy azokat mind ezek itt ismerik, le vannak szegve, nem látod? mit cselekvél tegnap éjjel, mit az elmúltban, hol valál, kiket szólítottál elő, mire tőkéléd el magadat, kit nézsz te közülünk annak, a' ki ezeket ne tudja? Oh idők! oh elválkozás! stb.“. Olvassa csak ezeket kellő tüzzel, fennszóval valami jó mellű, tiszta szavu férfiú, 's a' hallgató el fogja ismerni, hogy Cicero sem szégyenlhetné magát, ha magyar quirisek előtt illy szavakban nyílnának ajkai.

De ne egy idézethől ítéljünk; higgyen ki-ki önszemeinek, 's olvassa, mit meg nem bán, 's hasonlítsa össze, mikép én, a' magyart végig a' latinnal: nem kétlem meg fog győződni: hogy mind az egész' nagyszerűségére, mind a' kifejezések' szabatoságára, mind az egyes

szavak' szerencsés megválasztására a' fordítás igen jól sikerült; 's Kazinczy itt is, mint Sallustiusában, emberül kitett magáért.

Néhány észrevételt azonban jónak tartom ide mellékelni. Általán:

Noha e' fordítmányból csalhatlanul kiteszik, hogy a' nagy érdemi szerző szokott ügy-szeretettel, nyelvtelenséggel és műgonddal forgott a' munka körül; 's ennél fogva azt bizonyosan közönség elébe szánta: még sem látszik az még egészen úgy elkészítve lenni, hogy Kazinczyhoz mindenkép méltólag, mint bevégzett egész világ elébe bocsáttathassék.

Ugyanis Kazinczy minden dolgozatait tökélyre szokta vinni, 's megadá azoknak, mint mondani szoktuk, savát borsát. Például a' kéz-ből kibocsátásra kész Sallustiusban előszó után elbeszéli a' tökélyt szerető művész Sallustius' életét, megvitatja erkölceit, kitünteti historiographiai érdemeit, előterjeszti beszéde' sajátosságait, tudatja kiadásait; végül pedig az egészhez historiai 's geographiai mutatót füg-geszt, nem szárazat, hanem tanulságost 's tel-jeset. Így a' Kis János által fordított Horatius' leveleihez ő Wieland' bevezetéseit és magya-rázatait adta. Annyira szerette a' fölvilágítást, a' közhasznuvá tevést! 'S íme itt állanak Cice-ro' beszédei csupaszon, majdnem egyedül a' tudósok' számára, minden bevezetés, minden körülmény-elmondás, minden alkalom-előter-jesztés, minden résztárgyalás, minden historiai, geographiai 's egyéb jegyzetek nélkül. A' cse-kélyebb ismeretűekre 's tanulókra ekkép sem-mi ügyelet. Hihető-e, hogy Kazinczy ezt így akará? ezt megleglé? úgy tartom: nem. Ő, ha a' gondviselés hosszabbra nyújtja napjait, igen valószínűleg nem csak e' hat beszédet 's néhány levelet, hanem valamennyit, még pe-dig minden kívánsatot kielégítőleg, volt adandó. Az előttünk levők csak kezdet valának, 's el-sők a' Catalina elleni beszédek, alkalmasint azért, mivel ezek Sallustius' irataira, mellyek-ke a' boldogult hosszan 's kedvtelve foglalko-dott, szoros kapcsolatok miatt fényt árasztá-nak; 's a' tüzes lélek e' lángbeszédeket Cicero' hevével adá. Ezután fogott a' Ligarius' és Mi-lo' ügyében mondott két legszebb beszéd' for-dításához; mellyek, hogy ítéletünket rólok rö-viden elmondjuk, becsrendre úgy állanak: hogy első a' Catilina elleniek, következik a' Milo melletti, legszabadabb a' Ligariusért mondott, hol a' szokott római számok sincsenek föltéve.

*) Sallustius sem tűzeték ki; miennét eredhetett, mivel általán tudva volt, hogy ez Kazinczy-nál már kész.

A' mondottak után azt gondolom: hogy a' nagy férfiu e' beszédek' 's levelek', úgy mint most vannak, kiadásában, ha él, nehezen egyezett volna meg. De hogy azok mégis kiadattak, úgy történhetett, hogy az academia tisztelni akarván elhunyt nyelvbajnokában az érdemet, egy íróból tett, még világot nem látott fordítmányait is, egy kötetre menendőket összeszedette, 's mint igen jól sikerülteket a' magyar literatura' nem kis nyereségével közrebocsátotta; nem olly szorosan tekintvén: mint kívánta volna azokat közönség elébe terjeszteni Kazinczy, mint mi illenék az érdemet méltányolni tudó testülethez.

Különös észrevételeim itt kevesebbek, mint voltak Sallustiusnál. A' beszédekben igen szabatos és vigyázó volt Kazinczy: van mindazáltal némelly helytt valami fölösleges is: 5. l. „nyugalmas nyoszolyámban“ in meo lectulo. — 6. l. „a' haza' örjei 's ereje által“ publico praesidio. — 8. l. „vagy ha a' küzdők' iskolája' kifejezésével kell szólnom“ et ut aiunt. — 12. l. „soha nem ohajtál te nemcsak nyugtot, de nem soha háborút is, hanemha igazságtalant, undokot“. Nunquam tu non modo otium, sed ne bellum quidem, nisi nefarium, concupisti. — „Munkáid és szenvedéseid“ labores tui. — 14. l. „ennek a' derék szabdalkozó-
nak“ gladiatoris isti. — 17. l. „elvesztettük a' fene embert“ perdidimus hominem. — 18. l. „Elterítve, összesujtva fekszik ő“. Jacet ille nunc prostratus. — 66. l. „én is ugyan azon sereg-
nél, ugyan azon fegyverben voltam“ iisdem in armis fui. — 71. l. „'s akkor ére Afrikába, midőn azt Publiusz Accius már elfoglalta volt“. In Africam venit iam occupatam. E' két utolsó, a' Ligariusért mondott beszédből idéztetett, melyről már említém, hogy szabadabban van fordítva.

Másutt ellenben valamicske hiányzik. Így: 4. l. „Tekintsd végig velem“. Recognosce mecum tandem. — 5. l. „házamat bátorságba tettem“. Domum meam muniui atque firmaui. — 17. l. „a' hazának romlást készítő“ pestem patriae nefarie molientem. — 20. l. „quis gladiator“ nines fordítva. — 23. l. „Ha most Luciusz Catilina az én gondjaim 's veszedelmeim által körülfogva“. Nunc si L. Catilina consiliis, laboribus, periculis meis circumclusus. — 30. l. „a' kit én a' haza ellen nem tetten, hanem csak igyekezeten is kapok“. Cuius ego non modo factum, sed inceptum ullum conatumue contra

patriam deprehendero. — 49. l. „Sokat elhallgattam, sokat a' ti rettegetek alatt titkos fájdalom által meggyógyítottam“. Ego multa tacui, multa pertuli, multa concessi, multa in meo quodam dolore in vestro timore sanavi. — 52. l. „'s nem feledi, hogy a' büntetésnek e' nemével hűségtelen polgárok ellen élni már volt szokásban“. Kihagyattak az eredetiben álló *saepe* és *in hac republica* szavak. — 59. l. „Vestának ez örök tüztét“ illum ignem Vestae perpetuum ac sempiternum. — 61. l. e' szó után: „említhetném“ ki vannak az eredetinek e' szavai hagyva: quae dum erit vestris mentibus infixa, firmissimo me muro septum esse arbitror. — 77. l. „a' derék Marcus Marcellust“ de homine nobilissimo et clarissimo M. Marcello. — 88. l. „nem tekinte egyebet mint igazságot, tiszteletességet, hűséget“ nihil quae-siuit aliud, nisi iustitiam, *gravitatem*, humanitatem, fidem. — 93. l. „milly törvényeket készült ez ránk sütni, ha azokat törvényeknek kell neveznünk, 's nem a' város' kanóczainak 's a' haza' metelyének?“ quas ille etc. fuerit *impositurus* nobis *omnibus* atque inustus. — 107. l. „nagy sokaságát lehete találni a' paizsoknak, kardoknak (*frenorum* kihagyattott), láncsáknak“.

Ismét vannak, mik némileg a' hűséggel látszanak ellenkezni; például: 2. l. aciem hescere, „sárját (mi tulfinomitott él) tompulni“. — 3. l. intestinam aliquam quotidie perniciem reip. molientem. „Mint borítsen el bennünket a' háborúnak új meg új veszélyeivel“. — 22. l. Quae sanari poterunt, quacunque ratione sanabo. „A' melly nyavalya meggyógyíthatatik, azt *ha lehet*, meggyógyítom.“ E' h. akármí módon, vagy valamikép meggyógyítom. — 29. l. Vos quemadmodum iam ante vestra tecta custodiis vigiliisque defendite. „Ti, a' mint már megmondottam, lakjaitokat örökkel, vigyázókkal védjétek“. E' h. Ti, mikép már azelőtt, lakjaitokat stb. — 91. l. Quod re intellectum est, „a' mit a' dolog bizonyít“ inkább: a' mint a' dologból vagy következből kitetszett; vagy: a' mint a' következés megmutatta. — 121. l. qui cum facibus ad curiam cucurrerunt, cum *fulcibus* ad Castoris, cum gladiis toto foro volitarunt „a' kik szövétnekekkel szaladának a Curia felé, *szövétnekekkel* a' Castor' templomához stb“.

Ezekon kívül itt ott még egyéb apróságok tünnek elő, miket csak azért is, nehogy Ka-

zinczy' nagy tekintete másokat tán hasonlókra bátorítson, vagy effélékben mentségül szolgáljon, jegyzés nélkül nem hagyhatni. Illyenek:

A' sivitó betűk' összetorlása, például: 9. l. 's semmi, 20. l. 's zsvány, 51. l. 's sötét, 90. l. „Ezt tanácsban gyakran kijelentette“ e. h. ezt a' tanácsban gyakran kijelentette; mert két t betűt illy szerkezetben nehéz kimondani; szónoki művekben pedig a' könnyű kimondhatásra és szép hangra nagy figyelmet szükség fordítani. Vagy tán ez egyike azon sajtóhibáknak, mellyektől e' kötet nem olly ment, mint Sallustius?

Kellemetlen hatása némelly helyt e' szó: *volna*, például: 91. l. „mellyet soha nem cselekedett volna, ha kedve nem lett volna stb.“, inkább: mit soha nem teendett, ha szándéka nem vala a' gonoszság' végrehajtására helyet 's időt kinézni. — Így a' következő lapon: „Ha Miló ezt hihette volna, minden bizonynyal ohajthatandóbb lett volna neki“. *Quod si ita putasset, certe optabilis Miloni fuerit etc.* — 106. l. „S ezen férfinak magát ő soha által nem adta volna, ha nem bízott volna ügyéhez.“ *Cui nunquam se hic profecto tradidisset, nisi caussae suae confideret.* — Lám a' 115. lapon: *Etiam si propter amicitiam voluisset illum ab inferis reuocare.* „Bár fel akará vala szólítani barátsága miatt a' holtak közül“ megmutatja, milly szépen mellőzhetni a' voltát.

A' többes birtokossal rendszerint többesben construálja a' birtokot is, p. o. 3. l. ellenségeknek vezérjeket(ét), csinjaid' megsejtésekre(ére) ad suspicandum, 14. l. ezeknek tekinteteiket(it), 17. l. lakházaiknak falai közt, 26. l. ezeknek számokba(ába), 29. l. halandók' igyekezeteik, 104. l. a' kik uroknak életeket(ét), védelmezték stb. — Azonban még sem mindenütt, például: 51. l. „borzadok aszszonyságaink' jajgatásai, 's a' szütleányok' és a' serdülő ifjak' szaladása, 's a' Vesta' papnénak meggyaláztatása előtt.“

Irja: eránt iránt helyett, szállani, szólni h., eggy, egy; mindig, mindig; sully, suly; honni, honi; különbözö, különbözö; helnapok, hónapok; kés, késik; késsz, késel; meghasonla, meghasonlék h.

Néha szenvedőket rosszul alkot, például: 121. l. „a' gyűlést kardokkal vereltetni szélylyel.“ Ugyan itt: „a' lélegző előtt a' Forum megmenthetett volna“ (ha nem sajtóhiba). — 126. l. „a' kik által visszahozattatván — — ha

azoktól *tépettelem* el“. — Különös következteléség van e' részben a' 91. lapon: „mint töletek *öltettni meg*, mivel magát általa nem engedé *megöletni*“.

Egyéb szegletességek még az illyenek: 4. l. darabant, satelles. — 13. l. a' haza ellen felkölt (fölkelt) polgárok, perniciosi ciues. — 20. l. legveszettebbeknek, perditorum. — 21. l. bővölködéshen. — 18. l. szemeit visszavicso- rítja, retorquet oculos. — 43. l. sokat vennék magamnak, nimium mihi sumam. — 54. l. lát- nom látszik, videor mihi videre. — Meg az: hogy romai tulajdon nevek, talán hogy magyartól helytelenül ne mondassanak ki, többnyire — de hát mért nem vagy mindig, vagy soha sem? — magyarosan iratnak, így: Manius Lapidusz, Marcus Marcellusz, Publius Sextiusz, Publiusz, Clodiusz stb.

Végre, a' többi között egy pár nyomtatási hibát is szükség megjegyezni. 87. l. „Mint- ha a' Vak Appius ezt az utat azért csináltatta volna“ e. b. ezt az utat nem azért csináltatta volna. — 124. l. Titus Manlius e. h. Annius. — 40. l. megszólítani, kísértetni, tüzelni *tudott*; mert a' gonoszság' tételére elég elmésséggel birt. — Ha az eredeti átellenben állana, könnyen kitűn- nék a' hiba. Appellare, tentare, sollicitare poterat, audebat: erat ei consilium etc. Tehát: tüzelni *tudott*, mert; a' gonoszság' tételére stb.

'S im mind össze csak ezek azon aprósá- gok, miket a' beszédekben — 127 tömött lapon — figyelmes áttekintés után észrevehet- tem. Valóban szerencsés fordító, ki illy nemű munkában csak illy félékben hágy valami ki- vanni valót; és szerencsések, kik Cicero' irat- taival foglalkodni kívánnak vagy tartoznak, hogy epen Kazinczy vetette fejét azon munká- ra, mellyel tudomra a' két magyar hazában eddigelé még senki sem mérközött.

Mi a' leveleket illeti, ezek az eredetiek- hez híven simák, könnyűk, fesztelenek 's kel- lemteliek. Ajánlásokra szolgál az is, hogy nem (mint hajdan szokás volt ad Familiares seu diuersos; ad Atticum, ad Quintum fratrem) összeveissza hányva, hanem időrend szerint a- datnak, v. inkább kezdettek adatni, mikép azokat Ragazzoni Jeromos után összeszedte Wieland. Ezen utolsót követte Kazinczy a' levelek' e- gész fölosztásában 's néhány jegyzetekben: mert a' nagyobb jegyzetek, valamint a' többi levelek, fájdalom, elmaradtak. Wieland mind a' 858-at adta, 's nő olvasókra is számolt: ná-

lunk a' férfiak között is kit érdekelnek Cicero' levelei? De csoda-e? iskoláinkban egy kettőnek elemzése 's megtanulása (levelek' tanulása!) által elgyötrettünk, 's azért azokat, noha szépségeiket a' tanító mindenkép iparkodott kiemelni, akkor kecseseknek nem találtuk. 'S igazán lehet-e valamelly meghittjének 's nem a' világnak írt, 's ha az, mint sokszor itt, a' többivel összefüggésben van, az egész sorozatból kivett levélről várni, hogy az mindazon gyönyörrel kapja meg az ifjút, melly képes legyen fránta maradandó ingert gerjeszteni lelkében? Valameddig a' classicusokat, jó fordítmányok' nem léte miatt, elaprítva adandjuk, nyereségünk nem nagy lesz. Csak ha e' világhírű férfiak' iratait anyanyelvünkön ('s a' mi szerfelett ohajtható, átelleni eredeti textussal) bírandjuk, számolhatunk nagyobb sikerre. Addig is fogadjuk örömmel, mit Kazinczy' munkálata után a' m. academia nagy könnyebbségünkre nyújtott.

Scipio' álma, mellyet hajdan már Révai Miklós is fordított, kellemes olvasmány.

Szenczy Imre.

U r b é r.

(Folytatás).

Miután bíráló már Preyer' munkája' jelentése' alkalmával kimondotta általános nézeteit az új urbér' dolgában, az itt alább említendő munkákra nézve gondolatait sokkal rövidebben fogja előadhatni; — azon különös célzatok szerint sorozván azokat, mellyeket mindeniknek szerzője szemei előtt tartott.

Így főképen iskolai tanítás' vezérfonalául vagyón írva:

2.) Világosító és rendszeres előadása az 1836diki urbéri törvényeknek. Legközelebb az ügyvédi vizsgálatra készülők, és tanítványs' számára készítette Sárváry Ferencz, hites ügyvéd, a' losonczyi ev. ref. lyceumban a' hazai törvény' tanítója, tek. és Nógrád vmegye' táblabírája. Pesten, Trattner-Károlyi' nyomtatása. 1837. 84 lap, 8r. Ára füzve 24 kr ep.

Az említett célra, t. i. iskolai kézikönyvnek ezen munka igen alkalmas, és mindenképen ajánlásra méltó, mind célirányos elrendezése, mind világos és rövid előadása miatt. Az illy nemű könyvekben a' másutt talán tulzottnak látszható rövidség sem hiba, feltevéen t. i. hogy a' tanító' élő szava kiegészi-

ti azt, mi a' könyvben csak egy pár szóval érintetett. Ollykor épen a' rövidség élesíti a' tanuló' figyelmét 's a' tanító' magyarázó szavainak írásbani feljegyzésére készíti, holott ellenkező esetben, ha t. i. mindent hosszasan taglaló kézikönyv van kezében, könnyen minden önmunkásságot elhanyagol.

Némelly helyeken mindazonáltal bíráló ohajtaná, hogy a' szerző inkább a' törvény' tulajdon szavaival élt volna, p. o. a' 22. lapon, hol azt mondja, hogy a' jobbágyok, „a' mennyire erdőrontás nélkül megeshetik“, kívánhatnak épületi faizást; a' törvény itt sokkal határozottabban szól, 's azt rendeli, hogy: „azon helyeken, mellyek' határában az uraság' erdejében annyi épületi fa találtatik, hogy abból az erdei rend' sérelme nélkül eladni lehet“, stb.

— Így a' 67. lapon a' 4dik t. cz'. 8-d. §-ára hivatkozva, azt tanítja szerző, hogy az összeítést végre kell hajtani „még olly helyeken is, hol szabad adásvevés divatozik, mert ez az összeítést nem akadályozhatja“. A' szerző tehát itt olly helyeket látszik érteni, mellyeknek lakosai az egyes földek' vagy rétek' szabad eladhatásának gyakorlatában voltak; de a' felhozott § az illyeneket nem is említi, hanem csupán az egész állományok' eladását tárgyalza, mellyet az új urbér minden parasztnak megenged. — A' 60. lapon, hihetőleg csak nyomtatási hiba által, kimaradt ezen szócseke: kétszeres; úgy a' munka' végén találtató, különben igen használható, osztályozati táblákban Mosony és Szepes vármegyék ki vannak hagyva.

Ehhez hasonló irányzatú munka:

3.) Urbéri értékezés, vagyis jobbágy' jogait érdeklő oktatás. Szerzi Tyraki és Boldogfai Chaply József Alajos, hites ügyvéd. Pesten, Exstergami k. Reimel József betűivel. 1838. 70 lap, 8r. Ára füzve 30 kr ep.

Szerző az előszóban azt mondja, hogy ezen értekezést „készítette a' Magyarhonnközség' számára“, és az olvasót biztosítja a' felől, hogy „ezen munkából, helyzetetési állapotja' szükséges eseteihez képest annyi utasítást veend, mellyel a' majd nem csak elkerülhetetlen költséges és nyugtalansággal követhető urbéri ügyekben eleit veheti, és valódi öröme és hasznára szolgálni fog“.

E' nyilatkozás után bíráló nem kevesse érzi magát meglepetve, midőn a' könyvecskében egyebet nem talált, Preyer' munkája'

második vagyis középső részének nem igen remek, hanem nagy sietség' bélyegét viselő fordításánál (A' *Rindschmalzot faggyúnak* fordítja). Az egész különbség abban áll, hogy a' szakaszok' rende néhol meg van változtatva, de aligha jobbra. — A' könyv' végén egy négy lapnyi toldalék áll, melly szól: a' károsításról általánosan, 's aztán némelly szükséges rendszabásokról mind a' be- és elhajtókra (hol azonban a' be- és elhajtás közötti olly annyira lényeges különbség egy szóval sincs érintve), mind pedig a' barmok' tulajdonosára nézve. *E' toldalék nincs a' Preyer' munkájában* — tehát suum cuique. (*Folytatása következik*).

Fabriczy Sámuel.

Nyelvtudomány.

(Folytatás).

6) *Prostonárodnj Slovensko-Madžarská Mluvnica stb, e' társ címmel: Népszerű leg tanító magyar nyelvész, mellyet a' zót ajku ifjúság' elemi 's (és) sikeres oktatása végett közrebocsátott Melczer Lajos, a' b. gyarmati evang. nemzeti iskolák rendszerinti professora. Pesten, Trattner-Károlyi' nyomtatása, 1837. 8r. 142 l. Ár 36 kr ep.*

Szerző' czélja az előszó szerint volt, tót ajku falusi nevelékeinek olly könyvet adni kezeikbe, mellynek segedelmével „a' magyarság' nem csak pusztá és száraz theoriai ismeretére, hanem egyszersmind magának a' nyelvnek practikai gyümölcsöző használatára is néminemüképen szert tehetnének“. 'S nem tagadhatni, szerző e' czélt állandóan szem előtt tartván, a' szükségesebb szabályokra szorítkozott, azokat gazdagon látta el példákkal; a' nyelvtanhoz egy kis olvasókönyvet ragasztott, melly igen célirányosan, egyszersmind az ember' legközelebbi erkölcsi és értelmi érdekeit tárgyazza; továbbá közéleti dolgok körül forgó 9 beszélgetés- és költeményből, mesék és leírásokból áll, az előforduló szavak és szólások' magyarázatával.

Mint hogy ohajtjuk, hogy a' jó szándékkal készült könyvnek használói akadjanak, egy talán szükségessé leendő második kiadás' tekintetéből két dolgot kívánunk a' szerzőnek szívére kötni.

Mindenek előtt a' szchemák', a' szabályszerkezet és példák' helyességére ügyeljen. Így a' régi mód szerint ejtegetésnek nevezett ragozás' tábláján (24. l.) a' második eset *nak*,

nek-kel formáltatik, ellenkezésben a' 17-d. lapi praemissákkal, hol *e*-vel: holott itt elkerülhetetlen volt az önálló (*e*) és viszonyos (*nek, nak*) tulajdonítók' természetét ha nem magyarázni is, de bizonyosan minél több példák által gyakorlatilag felfogadni a' tanítványnyal; — így 48. l. *leszel* áll a' szchemában *leszesz, lészesz* és *lészsz* helyett; így balul választatik (52. l.) az iketlen cselekvő igék' hajlítása' példányszavául (Wandelwort) a' *szeret*, mellyben, valahányszor az *j*-vel ragoztatik, a' *t* és *j* s-sé változik; mert hogy' fogja e' szerint a' szegény nevendék megfogni, miért mondja a' conjunctivusban énekelJünk (58. l.), midőn a' szchemában szeresSünk-öt tanult; hasonló okból van az *olvas* is példányigéül hibásan felállítva, 's utána a' példákban *kiván, ír, vigyáz* 's effélék *szerinte* (?) hajlítva (56. l.); — így hibás a' szenvedők' hajlítása is (64. stb l.), melly a' több tagu törzsök után — kivévén ha abban a' vég *t*-t mássalhangzó előzi meg, p. lebbent — mindig *tat, tet* képzőket kíván, tehát: szeret-et-ik, nem szeret-et-ik, mint szerző adja elő 's viszi keresztül minden időközön; de hibás a' vastag példányige' (tanítatik) írásmódja is, a' mennyiben benne az *i* röviden iratik mind végig. Voltak írók, kik takaré' kedveért az *it* végzetű igékhez pusztá *at, et*-et ragasztottak, 's akkor az *i* szükségkép hosszú — de most már ettől is el kezdenek állani, a' kétség kívül helyesb régihez térvén vissza; — így 41. l. az *obb* mint a' melléknévek' második fokának képzője hozatik fel, holott ez csak az egy nagy-*obb*-ban fordul elő kivételkép; — az olly fontos rendhagyó igék közül csak egy pár hozatik fel, az ikésekre pedig a' rendhagyó *eszik, iszik* 's az *úszik* hozatik fel, melly a' törzsök' *sz-e* miatt ismét nem illik be példaigének, stb stb.

A' szabályok' szerkesztésében sem szerencsés a' szerző. T. i. sokszor különböző természetű dolgokat foglal egy szabály alá; vagy legalább a' legkülönbözőbb példákkal támogatja; így: az úgy nevezett szenvedő esetről, 19—20 l., a' rendkövetők közt előfordul számár, *kanál, víz*, mellyek elvesztik accentusokat (*sza-mArat, kanAlat, vIzet*), *ökör*, melly elveszti végtagi hangzóját; — 's ismét (21. l.) az így megrövidülők, a' hangzójokat vesztők, 's a' segédbetűt közbevevők hányatnak össze; így a' többesnél 22. l., így a' birtokos ragozásnál 28—37. l. hol a' *j* új zavart okoz; a' melléknévek' fokozásainál, hol a' rendesnek eléadott

obb képzőre a' jobb hozatik fel például (mellynek elemei nem j-obb, hanem jó-bb, az accentus' elvesztésével); 's a' hosszú, hosszabb a' rendes formációk közt áll, midőn a' könnyű, könnyebb a' rendhagyók közt stb stb.

Más, mi felette gyenge oldala a' könyvnek, a' szavak' gyakori hibás választásán kívül — péld. *leesik*, elesik helyett, a' se és sem felcserélése, holott amaz tiltó, ez tagadó; azon szolga, a' *melly* stb — főkép a' szókötés, szórend 's beszédalkotásban van. Nyitra kapjuk ki például a' következőket:

Azon férfi, a' kinek kenyeret adtál, volt koldus: koldus volt. A' tanulóknak kell tanulni: tanulni kell. Nekem vannak sok barátim: Nekem sok b. vannak. Tudatlan és ostoba mindig marad: Mindig t. és o marad. Én vagyok gyermek: Én gy. vagyok. Én leszek valaha tudós férfi: én egykor t. f. leszek.

Mind ezek' kijegyzése által koránt sem kívánjuk szerzőt magyar-nyelvtanítói pályájától elijeszteni, 's őt igaz buzgóságában, mellynek a' hazához intézett ajánlása, 's maga e' munka' írása csilhatlan bizonyosságai, akár hidegebbnek, akár kevesebb munkásnak látni; hanem ohajtjuk, hogy folytatván, mit, mint idegen ajku honosunk, oly dicséretesen kezdett, nyelvünk' tanulását: miután egy tót-magyar nyelvtan' szüksége oly nagy, oly érezhető, ne sajnálná munkáját gondosan átdolgozni, sőt azonfelül még egy teljes jártasságu barátjával is közölni, ki abban minden netalán még megmaradt idegen szólásokat kiigazítson; 's így annak második kiadása által e' gyenge próbálattal elfeledtetni. 'S akkor a' példákban és olvasókönyvben néhol maradt tartalmi vigyázatlanságok is (péld. a' 87. l. olvassuk: *pázsitok*, mellyek nekünk [embereknek] mindennapi *eledelül* szolgálnak) orvosoltatni fognak, a' sok felesleges előszócska (a') és névmások: én, te, az én, a' te stb pusztítottatni, a' helyesírásba következetesség hozatni (most *cs* és *ts*, *volt* és *völt*, *eggy* és *egy* vegyest használnak), végre a' nyomtatásra — mi a' szerző' távollétében is, kivált nyelvtanító könyvben engedhetetlen kellék — nagyobb gond fordíttatni *).

S. F.

*) Meg kell ez alkalommal Jankowich Miklós úr' azon szép tettét említenünk, mi szerint ő a' könyv' kijövetele után mintegy harmincz példányt vásárolt falusi iskolákban szétosztogatás végett. Bár példája több követőkre találna!

Kisfaludy-társaság.

— A' Kisfaludy-társaság nov. 25. tartott ülésében Fáy András igazgató jelentést tevén, miképen hozzá a' pályahatárnap után még négy ballada érkezett, de mellyeknek feltöretlen biritékain a' postabélyeg, úgy az általa megtekintett postahivatali jegyzőkönyv is Pestre érkezésük' napjaul csakugyan nov. huszadikát, u. m. a' határnapot, vallják; az ülés ama' négy balladát is mint pályázhatót elfogadta, a' biritékokat felbontván a' négy versenyművet bírálat alá bocsátotta, a' jelíges levelekét pedig szokotta mód szerint lepecsételve az igazgató kezei közt hagyta. — Jelígei az említett négy darabnak: 25. Ki költ fel engem? Vörösmarty. 26. Nézz Árpádra, magyar, ki hazát állita nemednek (d) Vörösmarty. 27. Neked élni kell o hon, Örökre mint tavasz virulni. 28. Hallgatva áll a' tér, szívünk szorul, 's egy köny beszél hazánk' nagyságiról. B. Eötvös Józ. — Pesten, nov. 28. 1839. Fáy András, igazgató. Szalay László, ideigl. jegyző.

Literaturai mozgalmak.

— Budán, az egy. bet. 's az academia' költéseiben megjelentek: 1. *Romai Classicusok magyar fordításokban*. Kiadja a' magyar tudós társaság. Harmadik kötet: *C. Julius Caesar*' munkái, Szenczy Imre praemonstr. prof. 's m. acad. lt. által; első kötet: a' gallus háboruról nyolcz könyv, bevezetéssel, név- és tárgymutatókkal stb. n8r. 387 lap, fiemei velinen, szép borítékba fűzve ára 2 ft ep. — 2. *Külföldi Játékszin*, kiadja a' m. t. társaság. Tizenhatodik kötet: *Rágalom iskolája*, vigj. 5 felv. Sheridan után angolból Tóth Lőrincz által. N12r. 153 l. — 3. Ennek tizenhetedik kötete: *Romeo és Julia*, szomoruj. 5 felv. Shakespearától. Angolból ford. Náray Antal. N12r. 177 l. Mindenik kötet' ára, finom velinen, ékes borítékba fűzve 40 kr ep.

Pesten, Landerer' bet. 's Heckenast Gusztáv' költségén megjelent: *Themis*, értekezések a' jog' körében. Szerkeszti Szalay László h. ügyv. 's a' m. t. t. l. tagja. 8r. 78 lap, fűzve 48 kr ep. Tartalma: 1. Historiai 's közzgazdálkodási pillanatok a' pénzre, *Pulsky Ferencz*; 2. Az orosz birodalomban 1835. hozott, zsidókat illető törvény, *Trefort Agoston*; 3. Levél a' párviadalról, *Grandgagnage Jusztin* (eredeti cikkely); 4. Egykét szó a' váltójog körül, *Hengelmüller Mihály*. Adig is, míg az igen érdekes tartalmu füzet' ismeretetését adnók, örömröket sejezzük ki ismét két új író' reménnyel biztató feltűnésén, Trefort és Hengelmüller urakén.

Trattner-Károlynál megjelent a' Tud. Gy. X-d. kötete. Itt egy V. I. a' protestans egyháziak, biztosbíthatása' módjáról közöl javaslatot; Orhegyi a' nevelésről értekezik, Fejér György vizsgálja, a' turkománok és törökök magyar ivadékok-e. Ugyanaz, a' literaturai részben, Szontagh Gusztáv' ismeretes „Propylaeumait a' magyar philosophiához“ csúfolja. Melly szerencse már most a' szerzőre nézve, hogy a' Propylaeumok' kiadása

három hónap alatt szinte elkelt!! De mely szerecsse az is, hogy a' rec., bírálata' végén mulatságos őszinteséggel megvalja bírálata' rugóit: tartozott, úgy mond, vele Szontagh urnak kölcsön' fejében is, a' miért a' „közhaszonra irt Metaphysicára“ kardlappal ütött! Azon kívül „jelét is kelle u. m. a' bíráló, adnia, hogy él és mozog“. A' betyár, a' garázda is jelét adja hogy él és mozog, midőn azt, ki eszméltetné, sárral dobálja. Ki nem akar azok közé számíttatni, nemesebb jeleit fogja adni életének, mozgalmainak. — Nagy figyelmet érdemlő czikkely a' porosz tanulmányrendszer' ismertetése Cousin ut. Vallas Antaltól.

Pesten, Beimelnél jelent meg: *Buda. Színművek' zsebkönyve. Kiadta Hazucha. 1839.* Tiszta jövedelme a' magyar színházé. 12r. 267 l. Földváry Gábor' (nem talált) képével; papirostábl. kötve 2 ft. Tartalma: 1. Jolánta, szomoruj. 5 felv. Horváth Cyrilltól. 2. Phoeosz és Athene a' földön, töredék Szász Adolftól. 3. A' művész, színi költemény egy felvonásban Hazuchától.

Sáros-Patakról érkezett, nyomtatva Nádaskay Andrásnál: *A' természet' három országának általános megtekintése.* Hallgatói számára készített Soltész János, orvos doctor, a' s. pataki ref. főiskolában népszerű gyógytudomány' és természethistoria' rendes professora 8r. 176 lap.

Pápán, a' ref. főiskola' bet. megjelent: *Latin nyelvtudomány* lépcsőnkénti gyakorlatokkal. Iskolák' számára készítette Bocsor István, oktató. Első folamat. 8r. X és 176 lap.

Nagy-Enyeden, a' ref. coll. bet. megjelentek: *Latin nyelvtudomány, 1838.* 8r. Szerzője Szász Károly prof. 's acad. rt. kéri előszavában a' bírálókat, függesztenék fel gáncsaikat e' munka' megjelenéséig, azaz csak szükségéből adatván az sajtó alá, ne könyvnek tekintsék, hanem csupa nyomtatott kéziratnak. 2. *Az ékesen szólás' vagy rhetorica' elemei,* a' romai nyelvre alkalmazva; a' tanuló ifjuság 's közönséges leczkék' számára. Irta Péterfi Albert. 1839. 8r. 194 l. Ehhez járul Szász ellen egy moeskolódó „Toldalék a' latin nyelvtudománynak némelly újonan felfedezett elveiről“. 3. A' *Szász Károly' Parthenona' 3—5.* füzetei (Hozzánk még nem érkeztek).

Bécsben, Sollinger' bet., a' m. t. társaság' költségein, megjelent: *Astronomiai napló és kalendarium 1840re.* Szerkeszté Nagy Károly, rt. 8r. 134 l. finom velinen, ékes borítékba kötve 20 kr ep.

— A' folyvást hasznos közlésekben gazdag Orvosi Tár' f. felévi 21d. száma után örömmel tesszük hazánk' orvosait és seborvosait a' következő, előfizetésül hirdetett munkára figyelmessé: *Különös kór- és gyógytudomány* (pathologia et therapia specialis). Choulant Lajos után D. Flór Ferencz. A' legújabb és javított kiadat szerint, különös tekintettel az újabb gyógyszerekre stb. A' munka' előfizetési ára, mind a' mellett hogy mintegy hatvan ívet teend három kötetben, három pengő fban határozottatott meg. Közönségesen ismeretes levén Choulant' ezen tudománybecsü munkája, szükségtelen megjegyezni, miképen az

nem csak sebészeknek, hanem miveltebb orvosoknak is eszméltető kézikönyvül szolgálhat; a' fordítás' becsére nézve pedig elég legyen a' m. t. társaság általi helybenhagyatását említenünk.

Heckenast Gusztáv' könyvkereskedésében 1840re egy négy kötetű gyűjteményes munka jelentetik *Budapesti szemle* czim alatt, b. Eötvös József, Lukács Móricz, Szalay László és Trefort Agoston' szerkesztők alatt; melynek célja „az élet és tudomány' viszonyos kiegyenlítése“ különös tekintettel a' kor és társaság' életkérdéseire; 's nehogy az ezek iránti szükséges figyelem megosztassék, a' szépliteratúra' kizárásával. A' legalább is nyolczvan ívre terjedő, diszes kiadásu négy kötet' előfizetési ára tiz ft ep.

— Erdélyi szász atyáinkiai folyvást buzgón mivelik honjok' archaeológiáját, statisticáját, történettudományát. Legújabbán Gött János brassai nyomtató' műhelyében, Nemeth Vilmos könyváros' költségein, a' következő, köz érdekű munka jelenik meg: *Nachlese auf dem Felde der ungarischen u. siebenbürgischen Geschichte.* Nach authentischen, bis jetzt noch unbekannten oder unbenützten Quellen u. Urkunden bearbeitet von A. K. — „Az első töredék, u. m. a' szerző, előszavában, eddig még nem használt anyagokat foglal magában Magyarország 's Erdély' XV. és XVI. századi literaturatörténete' felvilágosítására; különös figyelem Mátyás király' korának jutott, 's a' tudományok' emelése körüli, sokak által félreismert érdemének“. A' második közlés a' magyar nyelvtörténetre érdekes; magában foglalja Geréb László erd. püspök' 1478diki levelét a' gyulafejevári káptalanhoz, az egyházi agendáknak Mátyás király' parancsolatából eszközölnödő magyar fordítása' tárgyában (mellyet e' lapok' egyik szerkesztője is bir gróf Kemény József acad. tag. 's jeles történet- és régiségbuvárunk' jóvoltából); 's egy, 1452ben magyar nyelven írt magányos szerződés' kőiratu hasonmását. Vör András' nyugtatványa, 1428ból való levén, ez a' második régi magyar irat világos évszámmal, ha hitelessége, mint ohajtjuk, be fog bizonyodni). A' harmadik töredék Báthori István lengyel király' halála' okát világosítja fel 's halála' napját igazítja, főleg a' király' unokaöcsese nagyváradi kapitány Báthori István' saját kezével vitt, eddig egészen ismeretlen naploja' nyomán, melynek tartalmát negyedik czikkelyül, gróf Kemény J. közli, 's rola értekezik is. Következik az 1588diki meggyesi országgyűlés' körülményes es felette érdekes leírása, egyszemtanutól, Huet Albert szász ispán és szebeni királybírótól (gr. Kemény' gyűjteményéből). Az egész, n8ban, velinen, három füzetben, előfizetés' után csak 2 ft ep.

Más munka, melyre ez alkalommal figyelemzetjük olvasóinkat, Thierry' könyvkereskedése által hirdettetik N. Szebenben: *Populaere Unterhaltungen aus d. Geschichte Siebenbürgens.* Ein Lesebuch f. Jedermann Havonként egy, három ívnyi füzet jó, ára négy jó garas; egy egész, 36 ívnyi kötet' előfizetési ára 2 ft ep. — Melly o-hajtható lenne illyesmit magyar nyelven is venniünk!

FIGYELMEZŐ

AZ EGYETEMES LITERATURA' KÖRÉBEN.

Kiadó szerkesztők

SCHEDER, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ **BAJZA**.

HARMADIK ÉV

Pesten.

December' 10. 1839.

49. szám.

Tartalom. Hazai literatura. Philosophia. Természetjog, Csatsko Imrétől (*Szontagh Gusztáv*). — Szépliteratura. Részvét' gyöngyei, Kunostól (*D. Scheder F.*). — Országgyűlési lant (*Beöthy Zsigmond*). — Külföldi literatura. Literaturai képek Oroszországból. — Literaturai mozgalmak. — Jutalomtétel (*Tamási*).

HAZAI LITERATURA.

Philosophia.

Bevezetés a' természeti jogba és a' tiszta általános természeti jog. Irta Csatsko Imre, a' SS. MM. philosophiának és jogoknak tanárja, hites ügyvéd, a' kir. győri akademiában a' természeti és nyilvános magyarországi jognak tanítója, TT. NN. Győr vármegyének, a' báchai, nagy- és kis fűsi praedialis nemesszékeknek táblabírája. Győrött, Streibig Lipold' betűvel. 1839. 8r. XX és 365 l. Ára 2 ft.

Philosophiai literaturánk hatalmas léptekkel kezd haladni; e' folyó félévben egy munka a' másik után hagyta el a' sajtót, 's ezek közt Csatsko Imre' Természetjoga különösen örvendetes jelenet.

A' könyv két részre oszlik; az elsőben a' bevezetés a' természeti jogba, a' másikon az általános természeti jog adatik elő. A' bevezetés' fejezetei: 1. Előismeretek; 2. a' jog' értelményének származtatása és kifejtése; 3. a' természeti jognak értelménye és fölosztása; 4. a' természeti jog és vele rokon tudományok közti különbségről; 5. a' természeti jognak elveiről; 6. a' természeti jog' hasznáról; 7. a' természeti jognak literaturája. Az általános

természeti jogé ellenben: 1. az ősalaki jog; 2. az ősanynagi jog; 3. a' természeti ősjogkötelességek.

Tudományos munkát először a' világliteratura' állapotjából kell megbírálni, hogymeghatározhassuk: vajjon nem maradott-e, előadandó tárgyára nézve, a' tudomány' elért fokán alul; másodsor azon literatura' szempontjából mellyhez tartozik, annak kifürkészésére, mennyire felel meg épen fenforgó szükségseinknek 's a' jogosan támasztható követeléseknek; harmadsor előadására nézve: nyelv' tekintetében, hogy nem maradott-e szerzője annak jelen haladása mögött.

Az első pontot illetőleg: szerzőnk a' régebbi latin 's újabb angol, francia 's kivált német literaturában igen jeles elődöket talált; a' természetjog egyike azon tudományoknak, melyek legszorgalmasabban műveltettek 's némi positivitásra vergődtek fel; neki tehát e' tekintetben csupán kútfejeit kellett elfogulatlan elmével 's józan észszel használnia, mi, igaz, már magában helyes eligazodást teszen fel a' philosophiában. Szerzőnk ezen követeléseknek valóban meg is felelt; kútfojt 's mintáit józan meggondolással választá 's használá, 's így

munkája a' természetjog-tudomány' elért fokán alul nem maradhatott.

Második pontra nézve tagadhatatlan, mikép philosophiai literaturánk még zsenyéjében van, 's azért próbatételeinket is ezen álláspontjához kell mérnünk. 'S épen ezt tekintve távol legyen minden érthetlenség, szörszálhasogatás, tudós homályba burkolt pedant-ság; 's e' helyett a' felfogást 's áttekintetet elősegítő világosság 's magából a' dolog' velejéből önkényt kifejlődő rend, osztályozás és módszer uralkodjék. 'S ím szerzőnk e' tekintetben is kielégít: alaposan, nyugodtan 's érthetőleg fejtegeti tárgyait, nem ereszkedik szükségtelen finomságokba, 's ha helylyel közzel nem a' felfoghatást, hanem a' magyarázatok' emlékeztetben megtartását nehezítve találjuk, az onnan ered, hogy tárgyait kimeríteni igyekszik, 's általában a' megkülönböztetést 's osztályozást szereti. Egyszerűeknek kell lennünk a' lehetségig; kisdéd részletekbe ereszkedés pedig terheli emlékeztűnket annyira, hogy végre a' fő különbségeket sem tartjuk meg.

Tudományos nyelve szerzőnknek jó, céljának megfelelő, a' műszavakban nem külön-ködő. Ez utóbbiak közt alig találtunk egyket-tőt, melyeket másokkal ohajtanánk felcserélve látni, illyek: általános allgemein, érdemény Begriff, énzés Selbstsucht, vizsgálmány Theorie stb, nem mint ha rosszabbak volnának, mint a' helyettők divatos *egyetemi, fogalom, önzés, elmélet*; de az érthetőséget nehezítik, mivel nem olly szokottak. Egyesüljünk a' többséggel, ha igen fontos tekintetek ellenkezőt nem tanácslanak, melly esetben eltérésünk okait elő kell adnunk.

Kifogásom kevés: szerző gondoskodott, hogy sok ne legyen. Röviden ide iktathatom tehát vég ítéletemet: észjogtudományi literaturánk, tudtom szerint, eddig alig mutat egy pár munkánál többet, 's ezek közt az előttünk levő nem csak legújabb, hanem legjobb is: és így literaturánk általa világos bővítést nyert *).

A' nyomtatás hibátlan, de ízetlen, a' papiros silány. Nem merném ugyan meghatároz-

ni: mi hasznosabb literaturánkra: az olcsóbb 's nem díszes munka, vagy a' díszes, ha drágább is? Olvasóink' csekély számánál fogva munkáink úgy is szerfelett drágák. Annyi mindazáltal kétségen kivüli: jeles tudományos, 'smég inkább szépliteraturai munkát itatós papiroson izlés nélkül nyomtatva látni nem kevésbé viasz és bosszantó dolog, mint ellenesetben mázolatot velinen.

Szontagh Gusztáv.

Szépliteratura.

1) *Részvét' gyöngyei. Az árvíz által károsult Pestmegyei adózó nép' javára saját költségén kiadá Kun o s s. Budán, a' kir. egyet. bet. 1838. n12r. 180 lap. Ár a' füze 1 ft 6 kr ep.*

A' kötetlen 's kötött szépliteraturai darabokból álló gyűjteményt egy levelekben írt elbeszélés nyitja meg „*Részvét és jutalom*“ czimmel, Somogyi Ladártól. Annak, ki-ben psychologiai felfogás sok formai ügyességgel egyesült, ki bő forrásából meríthet az ember- és életismeretnek, 's így egy, feltalálásban érdekes történetet vonzó alanyi (subjectiv) képek' öszvegében összefüggőleg elő bir állítani: ám írjon beszélyt vagy regényt levelekben: különben maradjon a' jóval könynyebb elbeszélő alak mellett. T. i. figyelemgerjesztő történetet feltalálni, azt némikép kielégítőleg el is beszélni, még csak megyen: de ahhoz, hogy valaki a' kebleket fedő mell-lapot ügyesen elemelve, a' történeteket támadatok és kifejlésökben, belső valósággal és szükségességökben mutathassa fel, gyakorlottabb lélektani bonczkés kell, mint mellyel kezdő, habár nem tehetség nélküli kezdő is, rendszerint bírhat. Sőt maga e' forma is, mint olyan, nem mindennapi gyakorlottságot kíván. Mert az még nem levél, művészi értelemben, mit boríték és czim alatt Péter Pálhoz intéz; annak, a' levélíró' helyzetéből szükségképp folyó nyilatkozásnak kell lenni, melly saját lelkületétől 's ahhoz való viszonyától kihez intéztetik, veszi színezetét. Azon kívül az író megfosztja magát soknak elmondhatásától, mi levélírójának tollába nem illik, 's mi az egész-

*) Köszönetet érdemel a' szerző azon gondoskodása is, miszerint mind az egyetemi, mind a' külön munkák, sőt a' nevezeteseb egyed-iratok is gondosan be vannak helyeiken sorozva. A' literatura gyenge oldalunk; és sokszor azért nem érik el munkálkodásaink a'

tőlünk felt jelesség' fokát, mert nem tudjuk hol, kinél keressünk felvilágosítást, tanácsot, 's gyakran homályban tapogatozunk csak azért, mert a' szükséges bibliographiai kulcsal nem birunk. A' szerk.

nek érdekét és hecsét nevelhetné; vagy mirosszabb, levélíróját veszi ki természetéből. A' jelen beszély' szerzője nem bír a' formával; 's maga a' történet is mindenkép lazul alkottatt. Paulina megszereti Gyérkincsyt, ez őt; mind kettő, valóban erőltetett félreértésekből, megvettette hiszi magát, sír és tépelődik, 's az is, ez is egy harmadiknak vallja meg érzését, Gusztávnak t. i., Paulina bátyjának, ki nek közbenjártával végre is a' l y á n y az első, ki szerelemvallást teszen; a' mikor aztán, természetesen, minden jól van. 'S milly személyzet az, melly fölvezettetik! Egy korhely úrfi, ki Gyérkincsyt megbotozza; Gyérkincsy, ki ezt türi, 's ki életmesterséget 's érettséget(?) minden önérzet's nemes bátorság nélküli nyavalygós lelkülettel kapcsol össze; egy lány, ki szeretettjét fagratja, vajjon kit szeret (29. l.), 's utóljára még azon hiszem mellett is, hogy Gyérkincsy mást szeret, kivallja neki szerelmét; egy diákizáló tanácsos, ki csak azért van, hogy legyen kinél találkozni 's kihez írni egy pár levelet. Ezen kívül valamennyi fellépő személy' kölcsönös viszonyai homályban maradnak előttünk. Hát ha még azon számtalan apró *miért*-re keresnők az *azért*-ot, melly minden lépten nyomon előnkbe tolódik, 's mik nem lényeges dolgok ugyan, 's könnyen elintézhettek, de elintézendők mégis minden esetre! A' levélstiluson, mint az itt ott felhozott társalkodási töredekeken, fessesség, valótlanság, ügyetlenség. 'S az az árvíz! melly itt csak azért van, hogy a' korhely Vadastól szerző könnyű szerivel megmenekhessék: de hiszem ő, orvosa' jóslatához képest úgy is elveszendő volt, azonkívül, hogy elveszése nem is szükséges, sem mint ok, sem mint következés. Paulina úgy sem szerette, úgy sem volt kezét neki adandó. Vagy arra való, hogy Gyérkincsy megmenthesse Paulínát? Jó; de Paulina elébb is szerette Gyérkincsyt, valamint ez is őt; 's valóban nem is e' megmentés vonta maga után a' titok' föllebbentését. Ez árvizet, e' nagyszerű tragikai eseményt, ritkán, 's mindig csak nagyszerű czélokra kellene használni; különben — kivált illy prózai formában, hol a' töltés' magossága és szélessége lábak szerint is leiratik 's a' b. Sina' angol eröművészenek ítélete is felhozzatik — resteljük azt, 's még inkább únjuk.

N a g y I g n á c z vigjátékot ad, egy felvonásban, A' *hősök* cím alatt. Puskai kasznár egykori *insurgens*' leányának Hának három

kérője van, Kardhegyi kapitány, még az utolsó török háboru' vitéze, Csapházi kántor, egykor *insurgens* trombitás Győr alatt, 's Jelenfi Kálmán helységi jegyző, ki a' leány által szeretetik. Az apa, ki rendkívüli tisztelője a' vitézségnek, annak igéri leányát, ki valamelly hőstettel hírt szerez magának. A' történet Sobrit hozza a' szomszédságba, 's ennek megöletése tétetik a' jutalom' feltételéül: minthogy azonban a' leány olyanhoz nem akar menni, ki embervért ont, megfogni pedig zsványt hajdukötelesség, mint Puskai mondja: az nyeri el Hánt, ki a' haramiát rá bírja, hogy az országból kitakarodjék. Sobri pedig, miután Kupás fogadóstól kitudta hogy a' gazdag uradalmi pénztár a' kasznárnál áll, 's egy fa mögött kihallgatta a' szerelmes pár' beszélgetését, mellyből a' status quaestionist megértette, egyszersmind Háni' jó szívet is megismerte; azalatt míg őt a' Kupásnál megrendelt vacsorára hőseink a' fél faluval együtt várnák, kirabolja a' kastélyt, és csak szűrét hagyja maga után emlékül 's egy levelet, mellyben kiköti, hogy három hét múlva a' jegyző és Háni férj és feleség legyenek: akkor, de csak akkor, a' Puskai' saját pénze a' nagy diófa alatt lesz található, Sobrinak pedig nem fogják többé hírét hallani az országban. Magában értetik, hogy a' jegyző illy előzmények után oltár elébe vezeti Hániát. — A' cselekvény jól van elrendelve; még jobban kivéve, akár az alakok' különféleségét, éles körrajzait, 's a' torzított vonások megett is kétségtelen valóságát, akár a' dialógot tekintjük, melly egyike a' legjobboknak: természetes, élénk, satírával, üdletekkel fűszerezett, 's mindenek felett törzsököstül magyar és népi, az egy Jelenfiét kivéve, melly helyenként kissé *pretiös*; de a' szójárások itt is, mint egy más figyelemre méltó vigjátékíróknál, a' kóróságig halmazvák; Puskai, Kardhegyi, Csapházi, Boris: mindenkinek van valami stereotypicus szólása egész az unalomig. Mint leheszen ezekkel szerencsével élni, a' nélkül hogy néző és olvasó megsokálná, Kisfaludy Károly mutatta meg vigjátékaiban, ki illy eszközökkel cum grano salis, 's többnyire olly helyeken élt csak, hol az ellentétel által comikai hatás keletkezett. Átallotta továbbá rec. azt az egész szerepet, melly a' kapitánynak jutott: egy illy fokra vergődött hadi férfiút Rummelpuffá alacsonítni: abban valami az érzést kel-

lehetetlenül érdeklő, sőt bántó van. Az a' műveltség, vagy legalább tactus és becs-érzet, melylyet illy rangú tisztról mindig méltán feltehetni, nem győzi ugyan le mindenkor a' gyengeséget, de a' nevetségességtől alkalmasint megó; 's ha valaki ama' szokott tételt vetné ez ellen, hogy nincs szabály kivétel nélkül; emlékeztetjük, mikép a' művészet' rendes, mondanám normális tárgya csak a' genus, ritkán, és mindig felette gondos motivációval a' species. E' helyt, rec. véleménye szerint, könnyű segíteni a' bajon: ha Kardhegyi őrmesterre tétetik, e' szájas gyávaság tűrhetővé lesz, a' nélkül hogy a' darab egyéb változtatást kívánna. De szintolly sértő, ha nem sértőbb, a' magyar insurrectionának Puskai', 's még inkább a' kántor' személyében való kitréfázása. A' bécsiekre kell azt bízunk, hogy magyar anekdotákat koholjanak; hozzánk sokkal illőbb nemzeti institutióinkat becsben tartani, habár gyenge oldalaik volnának is. Kövessük e' részben a' francziák' fínom érzését, kik ott hol a' cél nem egyenesen eszméltetés, szorgalmasan kerülük mi a' nemzet' érzésének fáj, mi azt pirítaná. 'S valóban, nagy önfeledést bizonyítana azon nép, melly gyengeségei' nevetségessé tételében gyönyörködni tudna. Azon felül a' jelen esetben különösen Győrnek emlegetése helytelen is; a' győri ütközetnek tán csak egy jövő történetész fogja pragmaticai leírását adni, 's hogy e' győzelemmel a' győző sem igen dicsekszik, jele, hogy egyéb győzött, mint csak a' győző' érdeme. Azonban e' tekintetek nem csökkentik a' bohózat' általános becsét, 's még is ha színre kerülne, hol kétségekivül nagy hatása leszen, ohajtjuk, miszerint néhány vonással jóvá tétessék, mi e' hatást zavarhatná. — 'S még egyet, mit talán legelébb kelle gáncsolnunk, 's minden esetre legnagyobb hiba, az irány, az a' haramjai protectorság, az a' nemes színű nagylelkűség, melyet a' lator gyakorol. Mert, a' két szerelmes után, kit fog, a' galeria legalább — mi még rosszabb — inkább kedvelni, mint Sobri uramat? és pedig akkor, midőn a' becsületes embereket neveti? 's ez a' legrosszabb.

A' harmadik prosai darab: „Jó a' remény 's emlékezet, ha hit 's szeretet jégre vezet“: humoristícai felolvasás Frankenburgtól (ugyan az, melly tavál, Landerernél, külön jelent meg). Lazúl összefüggő egész, sok félreszökkeléssel a' tárgytól: de e' pajzánság a'

modorhoz tartozik. Egyébiránt a' sok keresett ellentétel, kép, hasonlat közt van a' melly meglep, melyet szívesen kapunk ki a' humoristícai chaosból. Alább ugyanazon szerző *Chopin' mazurjai*hoz ír textust. Az ifju ott hagyja kedvesét, más kedvesért, a' honért, annak szabadságaért küzdendő; erősen ví, de siker nélkül; 's fut, hogy hírvivője, egykor még boshulója legyen nemzetének. Futása megmenté, de árulás gyászpadra viszi. Helyenként erős érzések, szép mondatok, de az egész, egy poetai öntet helyett, fáradságos szerkezmény, 's azért fáradságos olvasatu is.

Még egy ártatlan satírárt kell e' „Részvét' gyöngyei“ közt említeni illy czímmel, „*Jaj az újságíróknak!*“ úgy nevezett parodia, egy felvonásban, Kereszturytól“ mellynek megbírálsát rec. a' közönségnek hagyja.

A' verses rész szegény. Rec. csak Kunoss' *Bányászdalait* 's *Buzdítás-át*, Garay' első *Sírvirágát*, 's Pájtértől az *Órácskát* olvasta némi gyönyörűséggel. A' balladákban inventio és kivitel egyformán silány; a' dalokban mindennapiság, üresség, százszor mondott dolgok' halvány ismétlése, 's mind ez incorrectióval párosulva; ez utolsó érezhető még azok' dalain is, kiktől jobbhoz vagyunk szoktatva, milylenek Erdélyi és Garay. Az egyszerűség, melly a' dagály ellen szegesztetett, ürességgel cseréltetik fel az avatlanok által, a' kivitt könnyüséget hanyagság kezdi követni, 's ez alatt tartalmas darabok is nehézkések, rögzűsek, helyenként homályosak lesznek. Lyrai költésünk, 's általán a' poetai formákkal bánás, a' drámai iambust kivéven, rövid idő óta, úgy látszik, hanyatlásban van: némelly régiebbek keveset adnak most e' nemben, mások ismétlik önmagokat, az újak között pedig semmi kitünő tehetség. De legyünk várakozással és jó reménységgel.

D. Schedel F.

2) *Országgyűlési lant. Irták P. P. V. Pószonyban, nyomtatta Schmid Antal, 1839. 12r. 44 l. Ára 20 kr cp.*

Igen jó és szerencsés eszme honszerelmet zengeni országgyűléseken; erre mindenha 's van is szükségünk: de ne legyen az erőtelen szünogdongás, melly legfőlebb is álommal ijeszt. Nem csodálkozhatunk, ha a' könyv' ez ünnepélyes címére mindenütt, 's főkép nálunk, a' hazaszeretnek e' helyen összegyűlt melegeben, annyi figyelem vagy kíváncsiság sze-

gúl; de a' figyelmes olvasó, ki e' lant' zengésinél ha ragadtatni nem is, legalább buzdulni szeretne, csak e' lágymeleg dicsérettel fogja megválni: jó szándék, erő 's hæv nélkül.

Én azt hiszem, hogy nyelvünk' műveltsége nyert már íróink közt annyi általánosságot, mi szerint nem tekintjük nagy dicsőségnek többé jól 's szépen írni; de annál nagyobbak — dolgot 's erővel írni.

Ha ki a' költészetet, az érzések' e' mennyvilágát, megkísérteni szeretné, vizsgálja meg keblét mélyebben, mint sem erő és cél nélkül tévelyegjen benne. Az illy szópoeták, annyi érzéssel, mennyivel minden ember, ki csak húszszívvvel ellátva van, bír, épen olly üresen kénytelenek a' költészet' világából visszatérni, mint azon ifjú, ki saját nyelvénél többet nem tudva, 's minden topographiai és statistikai ismeret 's előkészület nélkül utazta be a' műveltebb országokat.

A' 44 lapnyi könyvecskét *Ákos* nyitja meg „Örömnap“ című költeményével, mely a' többiek közül tisztaságával válik ki. A' „Kölcséy“ szelleméhez“ írt vers nagyon is érezteti azon csekély, kis szellemet, mely e' költeményen áttünedez. Legjobbnek és sikerültebbnek véli ref. az Epigrammot (221.) *Várfokytól*, mit nem csak említésre, de kiírásra is méltónak tart.

„S há t mért vesz be? miért él szüntelen orvosi szerrel?

Hisz' jó színbe' vagyon; tán csak a' szíve beteg!“

„Óvó szer hiszen ez csak, hogy nyavalyába ne essem,

'S gyomromat a' levegő' gőze ne rontsa, ő cs é m!“

„Úgy bizony; — az lesz még a' divat mai korba' barátom:

Élve temetkez el, hogy kikerüld a' halált!“

— Nemzetiség! te talán csak azért mégysz sírodat ásni,

Hogy zivatar 's szélvész elleni helyre vonúlj?! —

Említésre méltó e' mellett még az „Egy hölgyre“ írt epigramm is *Palánkytól*. A' „kockák“ annyira burkoltak, 's annyira fenn lebegők a' metaphysica' légkörében, hogy ref. a' szemfényvesztő' játéka' fölfedezésénél jobban örült volna, ha csak jelentését is e' kockák-nak kitalálja.

A' többi versezetek annyiban méltók csak említésre, mennyiben minden mélység 's új eszme nélkül a' hon' szerelmébe takarvák, 's a' sokféle nyelv, és önzés ellen küzdök.

Beöthy Zsigmond.

KÜLFÖLDI LITERATURA.

Literarische Bilder aus Russland. Herausgegeben von H. Koenig. Mit den Bildnissen von Dershavin und Puschkin. Stuttgart und Tübingen, J. G. Cotta'sche Buchhandlung, 1837. 8r. összesen 368 l. Ara 2 ft 30 kr ep.

Érdekes munka, mely a' legnagyobb orosz gondolkodókat és költőket, rokonságok szerint külön csoportozatokban, igen értelmesen állítja előnkbe, még pedig csak a' legkitünőbbeket, 's nem azon tulzó részrehajlással, mellyel sok német író emelgette eddig az orosz literatura' érdemeit. König e' munkában Melgunoff orosz journalista' nézeteit közli, kivel nem rég Németországban ismerkedett meg, 's ki bir ugyan nemzeti büszkeséggel, de megvallja, mikép Russziában most még csak fejlődésben van minden, 's azt is megismeri, hogy az orosz literatura' jelleme igen eclectikai és sokkal nagyobb befolyását mutatja idegen nemzetiség és művelődésnek mint sajátságot és tulajdon eredeti bélyeget.

Oroszország, néhány vallási iratot 's krónikát kivéven, csak nagy Péter óta bir literatúrával. Ez ott, mint minden, az udvartól származott. „Helye van itt megjegyzeni, mikép Oroszország' művelődésében majd mindig a' kormánynak kelle előzményhez nyulni, valamint a' javítások' nagyobb része is nem a' néptől, hanem a' legfőbb hatalomtól indult ki. Így péld. az egyházi ügyekben nem az egyház' valamely ellensége lépett fel mint reformator, hanem maga a' patriarcha, Nikon, tulajdon ösztönéből eszközlé szükséges javításokat, 's a' nép, elragadtatás helyett, ellenkezék, minél fogva számos vallásszakadás történt, és sokan a' réginél maradtak. Ugyan ez lett következménye Péter' politicalai újításainak; azon politicalai óhitűek, kik az övéhez hasonló óriási erővel ellenkezni mertek, annyival inkább fogtak volna ellenezni minden gyöngébb javítási próbát. Az orosz történet' menetében fekszik, hogy a' művelődésnek nem a' közepből, hanem fölülről kell származni. Ezzel van kapcsolatban azon körülmény is, melly szerint az orosz írók' nagyobb része nemes származásu. A' literatúrára nézve ezen iránynak legalább jó izlés, illedelem, és fény tekintetéből valódi haszna van“. Köz tudomásu dolog azonban, mikép az orosz nemesség' egész műveltsége az udvartól, 's német és francia nyelv-

ből 's művelődésből származott. A' nemzetiséget pártoló oroszok' törekvései nyelvök' és irodalmuk' kiképzésére nem idegen befolyás elleni visszahatás, hanem annak viszhangja, lefordítása, utánzása volt.

„Valamint minden későn emelkedő irodalma, úgy az orosz is, nem vonható magát ki korábbi irodalmak' befolyása alól. Az ó-görög irodalma határozott befolyást gyakorolt a' szláv nyelv' grammaticai formáira és szellemére, valamint Moszkvaország' egyházi írói a' byzanci görög-keresztény írók és szónokok után képzék magokat. — A' kelet és Olaszország, habár nem művelt irodalma és nyelve, de legalább népkölteményei által, 's legalább eleinte, szinte befolyással volt az orosz költészetre. A' szomszéd lengyelektől pedig éppen nem zárható el magát, kik akkor közelebb állottak az európai műveltséghez, 's közvetveleg magas fokán a' kiképzettségnek. Míkép korábban byzanci minták, úgy utóbb latinok után képzék ki magokat a' moszkva papok, még pedig az akkor lengyel Kievvben. Nagy Péterrel a' németekre jött a' sor. Utóbb Anna és Erzsébet' udvarában, valamint Bécsben Mária Terézia alatt, az olasz nyelv lett uralkodóvá. Katalin alatt, ki Voltaire, Diderot, Grimm 's másokkal levelezett, valamint Fridrik király és József császárnál is a' francia irodalma nyert elsőbbséget. E' mellett azonban a' papokra nézve folyvást a' két classica, a' világi íróknak pedig a' német nyelv maradt mintájok. Ezen utóbbi, az első időszakban, Lomonossovtól Dershawinig: csakugyan legnagyobb hatással is volt a' lyrai költészetre és versmértékre. Karamsin előszeretettel fordult ugyan a' francia irodalmához, de az angolt is ösméré, 's a' némettel együtt közelebb hozá a' közönséghez. Utazási leírása Oroszországot sok még addig ismeretlen költő' és író' nevével ismerteté meg, valamint egy a' múlt század' utolsó évtizedében Moszkvában megjelent folyóirat, melyből szinte kitűnik Karamsin' befolyása, a' korábban Dorat' költeményeivel és Meissner' elbeszélésével kielégített közönséget, létezése' harmadik évében, Shakspeare' és Kant' munkáival mulattatá. Karamsin után Shukowszky és Batüskov nyomultak az idegen irodalma' birodalmában tovább, amaz a' németet és angolt, ez az olaszt ismertetvén, mely utóbbi Lomonossov és Knaeshnin óta, ki Metastasiót orosz színpadra hozá, majd egé-

szén el volt hanyagolva. Az európai nyelveknek ezen tolongásában az orosz irodalmába, mégis úgy látszik a' német és francia gyakorlott arra legnagyobb befolyást; az utóbbi különösen az előadásra nézve, kivéven a' költészeti formákat és versmértékeket, melyek leginkább a' németből származnak; az utóbbi pedig az eszmekincsre 's arra nézve, mi tulajdonképen az elmélethez tartozik. Így a' legtöbb orosz író gondolkodásmódját a' németek, az előadást pedig a' francziák után képzik ki. A' mondottakból kiviláglik, mikép az orosz irodalma határozottan eclectica lelkülettel bír, mely a' többi irodalmaktól különbözteti meg. Az orosz irodalma még igen fiatal ugyan, 's a' költészetben is inkább nyelvművelőleg lépett föl eddig, mint teremtetőleg, és csak a' lyrai költészetben bír önállósággal, lassanként mégis majd minden külföldi irodalmának hódolt, midőn itt az olasz irodalma' kellemes hangzatából és déli tárgyalósságából, ott az angol' tetteles költészeti szelleméből és természetis rokonszenvéből, azután pedig a' francziák' értelemtisztaságából, fényéből és gúnyra hajló észleléséből, 's végre a' németek' kedélymélységéből és képzeletdús álmadozásiból, lehetőségig hasznát 's nyereséget gyűjté magának. — De nem így történik-e ez minden utószülött 's nem tökéletesen eredeti származású irodalmával? — fogják talán kérdezni; nem lett-e különösen a' francia korábban az olasz és spanyolnak, utóbb a' classica és angolnak, 's legközelebb a' németnek is többért adósa? És a' német irodalma nem mutatá-e ugyanazon sok oldalról utánzó jellemet, 's nem hasonlít-e saját szerű lyrai költészetének tulnyomósága és drámai csekélyebb ügyességével az orosz irodalmához? Mire nézve lehet tehát az orosz irodalmát a' többi felett kitünőleg és kijeleltbben eclecticainak nevezni? Ezt közelebbről kell felvilágosítanunk 's azt állítjuk, a' francziák és németek mellett maradván, mikép e' két nemzet az idegen irodalmakat csupán saját szerű lelkülete' kiképzésére használá és az által kisebb vagy nagyobb mértékben egyoldalulag képzé ki, az orosz nemzet ellenben tulajdon lelkületévé változtatá az idegent és az által szokatlan sokoldalúságot nyert. Úgy-e a' francziáknál az utánzások a' nemzetinek csak fölületét göndörítették föl, de mélyebbrel teljességgel nem hatottak? Tanulmányok voltak azok csak, tudós

szeszélyek, melyek viszhangra 's terjedési elemre nem találtak a' nép között; 's e' szerint a' francia literatura lassanként minden idegen részeeskét ismét visszautasítja, tulajdon egyoldalú lelkülete vagy bélyege mellett maradt, 's úgy szólván, mindig tulajdon partjára jutott az idegen hullámokon keresztül. Nem mondhatni-e ugyan ezt általánosan a' francia nemzeti elköteletről is, és nem lép-e minden összevegyülésből a' frankokkal, normannokkal stb, valamint minden népförongásból is mindig a' régi gallus előnkbe, kit már a' romaiak olly hiven tudtak leábrázolni? Tekintsünk Németországra 's látni fogjuk ott is, miképen művelődése általánosan, különösen pedig literatúrája egészen sajátos, hogy az egyik vagy másik oldalról behozott idegen leginkább csak a' kitünően művelt osztályok' lelkét foglalkodtatá 's korántsem tön változtatást a' néptömeg' eredményin. Németország minden idegen literatúrájának megnyílt; de az úgy nevezett tudós literatura vegyületlen áll a' népszerű mellett. Goethe, Platen, Voss' antik modorjok, Rückert' keleti dalai st. eff, ha ki kell mondanunk, csak az academialag művelteknek szolgálnak élvezetül. Tekintsünk csak Oroszországra, 's művelődésében 's literatúrájában az eclectikai character-t éppen nem lelendjük valami esetleginek, fölületesnek, függelékenek, hanem mélyen a' nép' természetébe hatottnak és lelkületévé növekedettnek. Minden benyomuló idegen elem rokon csírára talált ott a' nemzetben, mellyel egyesült 's belé hatott. Minden külföldi irányzat mintegy eleven lehellet volt, melly magának megfelelő képzést ébreszte föl. Így a' csodálatos mese- és lovagvilág, a' német mysticismus, francia társiaság fényével és gúnyhajlamával, az angol iparkodás, és ki tudná mi minden, hazára talált az orosz nemzetiségben 's orosz tulajdonná és sajátosra vált. Nem lehetne-e tehát ezen — mint mondani szeretnők — nemzeti eclecticismustól, művelődési és literatúrai sokoldalúságot várunk, melly lehetőségig mindenoldalúságra vezérel? Mondjuk: nem várhatunk-e? 's ebben fekszik minden, mert mi távol vagyunk attól, hogy az orosz művelődés' ezen sokoldalúságát mint valami már kifejtett és tökéletesen létezőt adjuk elő. Erre nézve még igen fiatal és kiképzetlen ezen művelődés, literáriai kifejezésével együtt. Nem, mi csak kilátásainkról és jóslatinkról szólunk. — Mi az oroszokat, bár

mit tettek is több részben, például iparüzés, tengerészet 's Olaszországban a' művészet körül, éppen nem helyezzük egyenlőségbe azon nemzetekkel, melyektől ösztönt kaptak és termékenyítést nyertek. A' vizsgálódó' figyelmét mindazáltal nem kerülendi el, milly nagy és gyors haladást tettek az oroszok a' műveltség' több irányzatában, 's hogy ez hajosan történnendheték meg, ha már rég a' nemzetben nem feküttek volna a' szükséges elemek 's az élet valamennyi forrása a' nép' és sziklaképzéséke nem lett volna zárva, csupán Mózes' varázshotjának érintését várván azonnali szökésre és buzgásra. Ezen mágus az orosz művelődés' majd minden ágára nézve, ki homokkal töltött börpálczája varázsütésével haladásra bír a' népet — az óriási Péter czár volt. — Az orosz nép' ezen sziklája lángokat 's forrásokot zár magába, és csak az a' különös, hogy mind ezek maguktól nem birnak kitörni. Ez magyarázza meg az orosz nép' 800 évesnél hosszabb álmát, melly Péter' óriási ébresztő erejére varakozott. Mennyire bir az orosz mindenféle tehetséggel, az minden utazó előtt ismert lettdolog, 's ez leginkább a' köznép közt tűnik föl. A' hadsereg' ezredeiben minden mesterség és művészet gyakoroltatik. 'S mikép jöttek ezek oda? Az ujczok az ezredes elébe állíttatnak, 's ez, gyakran tréfából, mind egyikre kiszabja rendeltetését. Teszabó leendsz, szól ugyanis, te klarinétos; te szakács vagy nyerges, neked pedig művésznek kell lenned a' kürtön! — Ezen hatalmi nyilatkozat kielégítő. Mindenki megy és a' kapott parancs szerint kézműves vagy kitünő művész lesz. Hiszen nagy Péter czár sem sokkal különben cselekvék több kormányférfiával, hajóvezérével 's tábornokával. Legyen! És meglett. Ez csak Russziában történhetik, hol mindent megtalálhatni, mihelyt hatalmas akarat kívánja. Mi e' szenvedő nemzetiség' szép magyaráztatását annyi is inkább magára hagyhatjuk, mivel ezen hízog előterjesztésében sem bírjuk azt irigylésre méltónak találni.

Azon érdekes írócsoporthoz, mikbe a' szerző pillantanunk enged, részletesen nem vezethetjük itt olvasóink elébe, mert helyben fognánk szűkülni. Először a' régiebb egyházi írókat állítja össze szerző, szent Dimitrytól kezdve, azután a' régiebb világi írókat, kik egyébiránt még olly fiatalok, hogy születési éveik Nagy Péter' uralkodásától számíttatnak,

's ezek: Kantemir herczeg, Lomonossow, a' nagy orosz nyelvjavító, Dershawin, Nowikow. A' harmadik, kisebb ugyan de nevezetes, csoportozat Karamsin és Dmitriew dioskurokat foglalja magában. Karamsin, a' híres történetíró igen jól van leábrázolva és korántsem böcsültetik érdemein túl. Negyedik csoportozat: Chemnizer és Krylow meseköltők. Ötödik: Wisin, Kapnist, Gribojedow, vígjátékirók. Hatodik: Shukowsky, az első romantikus, ki az eddigi inkább classicaí irányu és művelődési költők' ellenében fölkelt, Batuskow, Wasemsky herczeg. Hetedik: Puschkin, ki ezen romanticaí irányt folytatva, első tért az idegen mintáktól vissza a' nemzetiekhez és a' nép' és haza' régi emlékeihez, Baratinsky, Delwig, Jaskow. Nyolczadik, Wenewitinow, ki a' német philosophiához és politicához fordult 's Novalisszal hasonlittatik össze, Chomackow, Benedictow. Kilenzedik: újabb dramaticusok, Schachowsky herczeg, kit düh szállott meg minden oroszul írott regényt szinpadra alkalmazni, Sagoskin, ki Németországban mint Scott Walter' számos utánzóinak egyike leginkább ismerős regényei által stb.; azt még két csoportozat követi criticusokból és journalistákból.

Az utóbbiak közt fordul elő Bulgarin, ki jelentőbb helyre lett volna érdemes. Feltűnő becsmerlettel szólnak róla. Talán csak nem azért, mivel lengyel? Bulgarin Napoleon alatt a' lengyelekkel Spanyolországban szolgált. Reá nézve épen nem hízegő gúnnyal mondatik, hogy az ördögnek adá akkor meg magát bizonyos nagy életveszélyben. Azután orosz munkáiról megvetőleg és lealázással szólnak, hogy ő t. i. csupán Le Sage', Jouy' és más francziák' utánzója, hogy többször kiadott és lefordított híres regénye Ivan Wishigin, legroszabb munkája, stb.; e' szenvedélyes gáncsot könnyen megmagyarázhatni azon körülményből, hogy Bulgarin' regénye az orosz világ' árnyékoldalait festi. Különben megfoghatlannak látszanék, miért érdemlene az orosz költők' sorában épen csak az gáncsot, ki leghívebben és legelvénebben rajzoló az orosz erkölcsöket és viszonyokat 's épen ezért mindnyájok fölött legnépszerűbb lett a' külföldön. Olly munkákat, minő a' jeles Ivan Wishigin, általános nem is bírálhatni csupán literariai vagy aestheticaí szempontból. Ha az ilyenek formában gyöngye utánzatok lennének is, a' külsőség' mind ezen hiányát elföldné világtörténetileg érdekes tartalmok. De Bulgarin' regényét még ezen formai oldalról sem gáncsolhatni. Igazságtalanság ezen érdekes könyvet, a' való' ezen tükret, egy Jouy' jelentés nélküli életképeihez hasonlítani, vagy épen ezek mögé helyezni akarni. (LB).

Literaturai mozgalmak.

— Budán, a' m. kir. egyetem' bet., academiai költségen elkészült a' *Tudománýtár'* novemberi füzeté illy tartalommal: 1. Az egyetemes dialectus, 2-d. közlés, Szechy György; 2. A' keleti nyelvek' magyar történeti fontossága, 2-d. közlés, Kállay F. 3. Municipális igazgatás a' romai birodalomban, vég közlés, Guizot ut. Szalay L. 4. A'

Fejér- és Pest vmegyei bunyei ráczok' ismertetése, Berkity György. 5. A' zsitvatoroki békekötés, Podhradczky J. 6. Oklev. toldalék, Luczenbacher. A' literaturai rész egyéb érdekes cikkelyeken kívül „Literaturai melyképek“ czim alatt Marryat kapitány és Horace Smith' jellemzeteiket is adja: miért és mire? bajos megfogni, miután ezeket a' Figyelmező közel harmadfél év előtt már (1837. júliusban, 38. és 59. szel.) szóról szóra közölte, 's tán nem rosszabb áttételben *)

— *Beöthy Zsigmond*, kinek gyermekek' számára írt „Koszorú“ját a' Figyelmező a' maga idejében megismertette (1. 1837. I. 82 l.), újra összeállván Bucsánszky pozsonyi könyvárossal, annak könyvkereskedésében *Beszélytár* czim alatt egy, gyermekeknek szánt, érdekes, többnyire történeti adatokon épült elbeszélési gyűjteményt ad ki hat füzetben, melyeknek egyenként 20 kr, öszvesen 1 ft 24 kr az árok, előfizetés' útján. Az első füzet még új év előtt hagyja el a' sajtót.

— Budán, Bagó' bet. megjelent: *Beschaeftigungen in den Elementen d. ungr. Sprache, der Schuljugend gewidmet* von St. W. Erstes Heft (második kiadás). 8r. 57 l. Szerző itt főleg a' kisdedeket tartotta szem előtt, 's minél gyakorlatibb módon igyekszik a' nyelvet nevelőkeivel megfogatni.

— *Jutalomtétel*. A' b. Eötvös József' közlekedéssel fogadott academiai beszédéről a' Hazai 's Külf. Tudósítások' 43-d. számában ezt olvashatni: B. Eötvös J. *emberiséget elmerítő* emlékbeszédet mondott Kölcey F. nemzeti dalnok' *elhunyta* felett (?), mi által az *elhuny' borostyánját méltán nefejeztül magára koszoríztá*. A' Szion pedig, 22-d. számában úgy vélekedik, hogy az utolsó academiai köz gyűlésen „mondandó vala azon beszéd, melly a' tagok' munkálatai közt (értetik a' b. Szepeßy Ignác' feletti beszéd) Bitnicz Lajos r. tagnak tulajdonították“. Ki megfejté, mikép merítette el b. Eötvös az emberiséget, mit csinált Kölcey borostyánjával; úgy az is, ki alaposan kimutatja, miért lett volna Bitnicz' emlékbeszéde b. Szepeßy Ignác' felett — miután az academia' tavali köz ülésében, sept. 9. már egyszer előadatott — *másodszor* is előadandó: tiz néldánnyal fog megjutalmaztatni Horvát István úr' magyar nemzeti történetkönyvéből — mihelyt az a' sajtó elhagyja.

Tamási.

*) A' Balogh Pál úr' gondolai alatt megjelent cikkely is „tengeri novellisták“ emleget. Kíváncsiak vagyunk tudni azt következtetési-e majd a' Hírlapi Szemlész ebből a' tudománytári szerkesztőre, mit egykor a' Figyelmező' szerkesztőire?

— **Igazítások.** Figyelmezőnk' 47-d. számában, az egy nap alatt szerkesztett és nyomtatott academiai cikkelyekbe néhány hiba csúszott, melyek' kiigazítására kéretik a' szíves olvasó. 774. szelet, az 1. szám' végéhez téessék: *dicsérettel említettini határozottatok* stb. Ugyan ott, a' 3. számban olv. a' 100 arany jutalom és nyomtatás az 1. számunak, *riszteletdíj és nyomtatás* stb. Végre a' Rendkiv. Toldalékban, 784. szel. a' negyedik sor átteendő az előbbi szeletre, Sztrokay' munkáihoz, utolsó sorúl.

FIGYELMEZŐ

AZ EGYETEMES LITERATURA' KÖRÉBEN.

Kiadó szerkesztők

SCHEDER, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ **BAJZA**.

HARMADIK ÉV

Pesten.

December' 17. 1839.

50. szám.

Tartalom. Hazai literatura. Urbér. Mailáth, Sebessy, Haraszty, Medgyesy, Csaplovics és Hoblik' munkáik (*Fabriczy Sámuel.*) — Vallás. Guzmics' Egyh. Tára' XIII. f. — Nyelv. Némelly váltójogi 's kereskedési műszók (*Fogarasi.*) — Tudományf' válaszára ellenválasz (*Szerkesztőség.*) — Literaturai mozgalmak.

HAZAI LITERATURA.

Urbér.

(Folytatás).

A' thesianum urbérnek a' legújabbali összehasonlítására utat akart mutatni gr. Mailáth János, következő munkájában:

4) *Das ungrische Urbarsystem oder des Grundherrn und des Bauers Wechselverhältniss in Ungern, von Johann Graf Mailáth. Pesth und Leipzig, Verlag von Conrad Adolph Hartleben. 1838. VIII és 144. lap. 8r. Ára 1 ft ep.*

Azért, a' magyar paraszt régibb történeteinek csak igen rövid rajzolatja után, a' munka' első része előadja az urbéri rendszert, miképen az a' thesianum urbér szerint a' legújabb urbéri törvényekig divatozott; a' második rész pedig az 1836: 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. és 13dik törvényczikkelyeknek német fordítását foglalja magában.

Ki az utóbbiakban foglalt rendelkezések' kútfejeit, és igaz értelmét 's szellemét igazán fel akarja fogni, annak bizonyosan szükséges a' thesianum urbéri rendszert is ösmerni; a' munka' első része tehát a' jogtudós előtt annál becsesebb, mivel egyszersmind, a' thesianum urbér óta közben jött királyi parancsolatoknak is gazdag és jól elrendezett gyűjteményét foglalja magában.

Az 50dik lapon bíráló azon állításra buk-

kant, hogy az örökös jobbágyság már a' thesianum urbér által törlesztetett el; holott ez, a' mennyire bíráló tudja, csak II. József alatt, és törvény által csak az 1791 : 35. cikkely' erejével történt.

Átmegyünk most egy más munkára, melynek czime:

5) *Az 183%. esztendőben hozott urbér-cikkelyek' sommás és részletes előadása, 's azon cikkelyekben felhívott törvények' előmutatása és magyar fordítása. Készítette Sebessy János, a' nm. magyar kir. helytartói tanács' számvevőszéki ingrossistája. Legfensőbb kegyelmes engedelem mellett. Pesten, Esztergami k. Beimel József' tulajdona. 1837. 106 lap. 8r. Ára 30 kr ep.*

Itt talán a' tartalom' ismertetése elég lesz a' szerző' érdeme' és fáradsága' fokának kelő méltatására. Találtatik itt: 1. az 183%iki urbéri cikkelyekben előforduló tárgyak' summás átnézése, a' cikkelyek és §§. sorszáma szerint elrendezve, melyben különösen meg van érintve Temes, Torontál, Krassó, Pozsega, Szerém és Verőcze vmegyék ott, hol ezek a' többiektől különböznek, valamint azon helyek is, melyeken valami urbéri tárgyról ismételt rendelkezések tételnek. — 2. Az 183%. urbéri cikkelyekben felhívott törvényeknek, nevezetesen az 1791 : 35. egy részének, a' 40 : 1 ae; 30 : 3 ae; 8 : 1741; 18 : 1723; 35 : 1598; 7 : 1802;

97:1715; 3:1807; 31, 1827. mind deák textusa, mind magyar fordítása, nem különben az 11:1836. magyar textusa is. — 3. az 183%, 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 15. 25 és 34dik törvényczikkelyek' magyar eredetie.

Az 1836-diki törvényczikkelyekben előforduló tárgyakat betürendben sorozva adják elő, és így a' törvényekhez lajstromúl szolgálnak:

6) *Útasító az 183%-dik évi törvényczikkelyek' szakaszaiban előforduló szókknak és tárgyaknak betürendben könynyű feltalálására. Mellyben minden rendelkező törvények szórul szóra előjönnek. Mokesai és Haraszti Haraszty György által kidolgozva. Kassán, nyomtatott Werfer Károly betüivel. 1836. VI. és 211. lap. 8r. Ára 1 ft ep.*

7) *Kivonatja az 183%. évi országgyűlésén alkotott törvényczikkelyeknek betürendhez alkalmazva, mellyet a' földes uruknak, ezek tisztségelőknek, és a' jobbágyoknak használatára közrebocsátott Medgyesy Adalbert, mélt. Nagy-Károlyi gróf Károlyi Lajos, cs. kir. aranykulcsos és Csongrád vmegyei helytartó főispán úr ő nagysága' nyugalmazott számvevője. Győrött, nyomtatott Streibig Lipold' betüivel. 1837. 83 lap. 8r. Ára 50 kr ep.*

8) *Manuale legum urbarialium anni 1836. Scripsit Joannes Csaplovics Honthensis; plur. II. Comitatum Tabulae Judiciarie Assessor. Viennae 1837. impensis viduae equitis a Mösele, et Braumüller. Typis Straussianis. XXII és 180 lap. 8r. Ára 50 kr ep.*

9) *Enchiridion legum urbarialium 183%. pro Comitatus Verőcze, Szerém et Possega juxta voces indicantes ordine alphabetico in materias redactarum, opera Martini Hoblik, Comitatus Verőczensis Ord. Fiscalis Magistratus. Essekini typis M. A. Divald, C. R. priv. Typographi. 1837. 82 lap. 8r. Ára 20 kr ep.*

Ezek között pedig az a' különbség, hogy a' 6. és 7. sz. nem csupán az urbéri, hanem minden köz érdekű, 1836. alkotott törvényeket tárgyznak; a' 8. sz. a' tulajdonképen urbérieken kívül, még a' 11. 12. 13. 14. 15. 17. 18. 20. 24. és 34dik cikkelyekre is kiterjeszkedik; a' 9. sz. pedig különös tekintettel vagon Pozsega, Verőcze és Szerém vármegyékre. (Folytatása következik).

Fabrizy Sámuel.

Vallás.

Egyházi Tár. XIII. füzet. Szerkeszti Guzmics Izidor, lakonybéli Apát. Pesten, esztergami k. Beimet József' sajátja 's árúja. 354 l. A' veszprémi fő templom' képével. Ajándékul adatik: A' Predikátor.

Egyházi literatúránkban igen díszes helyet érdemel, beltartalmát tekintve, a' Tár' XIII-ik füzete, melly jeles értekezésekkel, egyházi beszédekkel, érdekes könyvek' bírálataival kedveskedik olvasóinak. — S. L. „A' jövedölésekről általában“ szól, helyes 's majdnem kimerítő értekezésben, mellyből kitünik: hogy a' hajdankor' minden népénél divatoztak ugyan a' jövedölések; de ők is megkülönböztették a' jövedölöktől a' bölcseket, okosokat, 's előrelátókat; ezentul alaposan ki vannak tüntetve a' különbségek, mellyek a' szentirási 's egyéb jövedölések között találatnak. — De abban nem foghat kezét ref. a' szerzővel, mi a' 4ik lapon mondatik: hogy t. i. „a' jövedölésekről általános hiedelem azon isteni nyilatkozásokból keletkezett, mellyeket az özönviz előtt és után élt elődeink nyertek“. — Hiszen, ha mi a' jelen okokból véges elménkel előreláthatjuk a' következményeket, a' végetlen isteni elme, ki előtt minden okok' legszorosabb kapcsai tárvák, 's ki előtt tulajdonkép mult 's jövedő nincs, hanem csak jelen, annyival inkább tudhatja a' jövedőket; 's azért a' jövedölésekről általános hiedelem nem a' nyilatkozásokból következett, hanem a' szorosan vett jövedölések az emberi előrelátásból tulajdoníttathattak önkényt 's következetesen az istenségnek.

A' munkás Briedl Fidel a' jelen füzetet következő értekezésekkel gazdagította: „Bethlehem“ fordítás németből. Nagyon érdekes közelebből ismerni azon helyeket, mellyekhez a' keresztény vallás' kezdete kapcsolatik. — Ismét: „A' tanító' képe erkölcsi tekintetben“, „Népbabona Angolországban“, „Hindu-Zárándok“, „A' kereszténység' legrégibb temploma“ mind érdekes dolgozatok. — Továbbá: „III-ik Sándor pápa és I-ső Fridrik császár Velenczében“. Ezen, a' pápák' középkori hatalmaskodásainak helyegét viselő értekezés nem legczélszerűbben választatott, 's a' Tár' szellemétől kissé eltávozik. — Végre: „Mi oka, hogy századunk erkölcstelen gyermekekkel annyira teljes, 's mi által lehetne legbiztosabban az elfajultságnak gátot vetni?“ Előre bocsátván a'

t. szerző, hogy a' rossz' fő oka a' szülőkből van, kérdi, mért, mennyire, 's mi módon okai a' szülők magzataik' romlottságának? 's e' három okot állítja: a) mert nincs szükséges felvigyázat és fenyték; b) a' szülőkből a' vallás és erkölcsiség' hiánya találtatik; e' pontban érdekesek, miket a' 245ik lapon mond: „Általában csak az nevelhet jó, vallásos és erkölcsös honfiakat, ki maga jámbor, vallásos és erkölcsös, és szintén csak az taníthatja sikeresen az erényt, 's vezetheti növendékeit legbiztosabban e' tövises úton, ki maga is erényes, 's folyton a' kitűzött ösvényen halad. E' valóság 's erkölcsiség', alapja, gyámola és kuszorúja a' valódi nemes characternek olly anyyira, hogy ezek nélkül nem is képzelhetünk szilárd és állhatatos characteret“. Ismét a' 248ik lapon: „A' gyermek, kinek kebelébe nem hintetett el korán a' szívbéli alázatosság, háláérzet, 's tiszta isten 's ember iránti szeretet' magva, kedélyileg soha nem gyarapodhatik, mert idő előtt mutatkoznak némi hibák' 's vétkek' csirái, melyeket annál nehezebb az érettebb korban eltávolítani, minél kevesebbé tekintettek vétkeknek olly időkorban, melyben könnyű lett volna azokat gyökerestől kiirtani“. „sajnos, igen sajnós, hogy illy vallás- 's erkölcsitelen szülők' száma, legio! kiknek tettei csak világbölcsesség, csel és ravaszság; czélok pedig mindenkor 's mindenütt önhaszonkeresés, gazdagság, kültekintet 's gyönyör, 's ne csudálja senki, ha gyermekeik is tetteikben és czéljaikban csak az idézett tulajdonokat tüntetik ki“. c) a' rossz példa: verba movent, exempla trahunt. — Ezek után előadja a' szomorú következményeket és sok oldalu ártalmakat, melyek az erkölcsileg romlott gyermekek' nagyobb számából a' szülőkre, polgári társaságra, 's az egyházra áradnak. Végre azon eszközöket és szereket vizsgálja, melyek által legbiztosabban és legsikeresebben véli a' romlottságot gátolhatni. Illyenek a) a' gyakkorabb iskolai látogatások, mert mikép a' szerző mondja, 's a' tapasztalás' bizonyítványaiból tudjuk, hogy sokszor a' magzatok téríték meg jámbor magokviseletével 's erkölcsiségökkel romlott szülőiket 's eltávolíták őket ama veszélyes ösvényről, mellyen számos évekig jártanak“. b) A' különféle műveltség' lépcsőíhez alkalmazott folyóiratok, melyekben hasznos ismeretek terjesztetnek a' gyermekek' fontosságáról, különösen a' nevelés' fő elveiről 's

azon veszélyekről, melyek a' gyermeket első éveiben fenyegetik, és egyszersmind ezen veszélyek' sikeres elhárításáról. c) Végre: az egyház nyújtson minél több alkalmat a' szülőknél, hogy magzataik vallási 's erkölcsi állapotjokat a' tiszta vallás' fényénél vizsgálhassák. Az értekezés eme szavakkal rekesztetik be: „Bár ne hangoznának szózatim 's javallatim el pusztán! Olly nagy és olly közel áll a' rossz, melly fokként veszélyezteteti az emberiség' boldogságát, hogy lehetetlen azt érdektelenül néznünk, sőt szívvel lélekkel egyesülnünk kell, hogy minél hamarabb és biztosabban kiirtsuk a' rosszat, és elhintvén a' jó, szent' és igaz' magvait, ezeket tápláljuk 's megerősítsük isten' kegyelmével mind saját, mind embertársaink' fogékony szívében“. —

Németh Jánostól: „A' buzgó lelki pásztor az oltári szentség' kiosztásában“. Igyekszik a' szerző kitüntetni, mikép lehetne az áldozásokat ünnepélyesíteni, 's véleménye oda járul: hogy az áldozás nyilvános legyen; hogy ezt a' lelkipásztor rövid oktatással, különösen az először áldozó gyermekek' lelkes megszólításával 's oktatásával kalauzolja; hogy a' lelki pásztor az áldozó hiveket a' szent mise alatt, mindjárt a' papi áldozás után részesítse az oltári szentségben; 's végre: hogy az áldozással járó egyházi imádságok anyai nyelven mondassanak. Ref.' tapasztalása szerint mindezek úgy is meg szoktak tartatni a' lelki pásztoroktól, ha tehát az oltári szentség nem termi meg sok catholicus' szívében amaz üdvös és erkölcsi érzelmeket, melyeket isteni szerzőjének magas czéljai szerint megteremnie kellene, mikép a' szerző állítja, akkor az említett eszközök nem eléggé sikeresek, 's a' rossz' gyökérét máshol kell keresni. — Ugyan ezen szerzőtől adatott: A' munkás lelkipásztor-hatás' köre az elemi népiskolában“. Nem ok nélkül mondatik: „hogy a' népnevelés honunkban minden vitatkozás', sürgetődés' daczára is jámbor ohajtás marad mind addig, míg elemi iskoláink jelen nyomorult állapotokban sinlődnék“. Heylesen vitatja szerző: hogy bár miként vélekedjenek némelly úgy nevezett philanthropusok, a' népművelődés csak azon országban verhet erős gyökeret, hol az a' papságtól veszi eredetét; mert „az elemi népiskola“ legszebb föladása: a' fiatal nemzedék' anyagi erejével egyszersmind, még pedig kitűnő szorgalommal annak szellemi erejét kifejteni, az értelem-

mel a' szívet is egyiránt mívelni, 's ekkép a' valódi keresztyén mívelődés' rendíthetlen alapját megvetni". Ezt pedig senki nagyobb sikerrel nem teljesítheti, mint egy művelt lelkű, nyája' szellemi előmentét szívéen hordozó lelki pásztor: de ilyen legyen, mert ellenkező esetben az valóságos ostora az emberi társaságnak. —

Három egyházi beszéd közül kettőt Sz.L. nyújt: az egyiket karácsonra, arról: mikép volt Krisztus a' nemzetek' világossága, 's mikép szabadította meg népét bűneitől; — a' másodikat husvétnapra, melly az előbbinél jóval hátrább áll, mert ez utóbbi száraz, erőtlén 's majdnem iskolai formára csigázott beszéd, mellyben nem a' fölosztás nyújt vezérfonalat a' részeknek, hanem ezekből kell kitanulni előbb a' fölosztást. Nem helyeselhető benne az is, mi a' 2dik részben mondatik (a' 269ik lappon): „minden bűnt, mellyet elkövetünk, kételkedés vagy hitetlenség előz meg“. Olvassa csak a' szónok sz. Pál' a' romaiakhoz irt levelének 7ik fejezetét, látni fogja: hogy a' kételkedésen vagy hitetlenségen kívül más forrása is van a' bűnnek. — A' harmadik beszédet Roder Alajos adja, melly nagypénteken a' budavári templomban mondatott Jézusnak már halálakor történt megdicsőítéséről 1-ör a' nagy természet, 2-or ellenségeinek vallomása 's imádoinak végső tiszteletadása, 3-or ön utolsó szavai által. A' beszédet tiszta nyelv, népszerűség, helyes fölosztás bélyegzik.

Ezekén kívül vannak a' hazai 's külföldi literatúrából igen fontos könyvismertetések, többnyire a' széplelkű, de már a' jobb létre átszenderült Guzmicstól. Figyelmet érdemel: Elias Tibiscanus, Cherier, die Triarier, 's Békeházi' munkáinak bírálatai. Békeházi' munkáját ref., ha hivatalos foglalatosságai engedik, részletesebben szándékozik megismertetni; azért ez úttal arról semmit többet.

A' még hátra levő XIV-ik füzettel az Egyházi Tár pályáját, mellyen szépet, jót, igazat terjesztve néhány évig haladott, bevégezendi. Lesz-e vajjon lelkes férfiú, ki Guzmicsal hason szellemben munkálódván, e' hasznos egyházi folyóiratot az enyészettől megmen-tendi?

24.

N y e l v.

Némelly váltótörvényi 's kereskedési műszók.

Táplál a' remény, hogy jelen országgyűlésünk a' váltótörvényt, hacsak előképen (provi-

sorie) is, megrendelendi. A' váltótörvény előttünk mindeddig egészen ismeretlen levén, műszavaival sem ismerkedhetünk meg. Más nyelvek sem igen bírnak ugyan ebben saját műszókkal, hanem többnyire az olaszokat használják. Azonban magyar nyelvünk nem könnyen tűri az idegen szókat. Tudtomra csupán két magyar munka van, mellyekben váltójog tárgyalatik. Egyik Stettner Györgyé „Váltójog, Sáfár után, Pesten, 1832“, a' másik Thaisz Endréé „Nyiltszívű észrevételek“, Wachtler után. Pesten, 1832“. Amaz mind a' nyelvben, mind a' tárgyban jártas, igen sokban szerencsés. Emez többnyire megtartja az idegen szókat.

Ezen tudomány magyarításán és műszavain magam is dolgoztatván, ime itt közlök némellyeket a' legkényesb szók közül:

Acceptation par honneur lásd: *Honoration*.
Aussteller, váltóadó, váltóíró. (Thaisznál: kiállító).

A vista, látra; lásd *Sicht*.

Credit, *creditor*, adott. *Creditiren*, adótasítani. *Creditores*, adottak.

Debet, *debitor*, adós. *Debitiren*, adósítani. *Debitores*, adósak.

Discretions-Tag, lásd *Respect-Tag*.

Domiciliren (einen Wechsel, valamelly váltót) áthelyezni. *Domicilirter Wechsel*, áthelyezett váltó. *Domicilant*, áthelyeztetes. *Domicilant*, áthelyező.

Förmlicher Wechsel, forma szerinti váltó, (Stettnernél: valóságos váltó).

Geschäft, tőzsérség, tőzsérkedés.

Honoration, megtisztelés; *Acceptation par honneur*, megtisztelő elfogadás (Thaisznál: megbecsülés; Stettnernél: becslés). *Honorant*, megtisztelő. *Honorat*, megtisztelt. *Honoriren*, megtisztelni.

Interims-Schein, ideigleni iratka.

Laufzeit, foly-ido.

Negoziante, tőzsér.

Nothadresse, szükségczim.

Ordre, rendelet; *á l'ordre*, rendeletére (valakinek).

Platz-Tratta, lásd *Tratta*.

Praecise-Wechsel, lásd *Wechsel*.

Praejudiz, jogmulasztás.

Protest, ellenbiztosítás; ellenbiztosítvány (Stettnernél: ellenmondás; Thaisznál: hiány-elfogadás). *Protestiren* (einen Wechsel, valamelly váltót) ellenbiztosítani.

Provision, tőzsérdíj.

Regress, viszonzkereset.

Remittent, rendelő (Stettnernél: intézvényes).

Respect-Tag, várasi nap, várónap (Thaisznál: tekintetnap; Stettnernél: szűnnap).

Rimessa, küldött vagy kapott tukma, kapma.

Sensal, alkár.

Sensarie, alkárdíj.

Sicht-Wechsel, látrai váltó. *Nach Sicht-Wechsel*, látás utáni váltó.

Trassant, tukmáló, tukmairó (Stettnernél: intéző).

Trassare, tukmálni (Thaisznál: huzatott).

Tratta, tukma *) (Stettnernél: intézvény).
Platztratta, helybeli tukma.

Verfallzeit, enyész-idd.

Wechsel, váltó. *Anfangs-Wechsel*, hó elejéni váltó. *Medio-Wechsel*, hó közepéni váltó. *Ultimo-Wechsel*, hó utóljani váltó. *Praecise-Wechsel*, haladéktalan váltó. *Mesz-Wechsel*, vásári vagy sokadalmi váltó. *Uso-Wechsel*, szokási váltó.

Wechsler, váltótőzser.

Zahltag, *Zahlungstag*, fizetési nap.

Fogarasi.

Tudományfy' válaszára ellenválasz.

(L. Fgy. 38. 39. szám és Század. 86. sz.)

A' nyilvánosságnak, nem csak mikor nekünk, hanem mikor ellenünk szolgál is, barátjai, többszöri megtámadtatás által megedzve, tiszta önértetünkben méltatlan rágalmakon fölül emelkedve, nem vagyunk többé oly érzékenyek, hogy minden kis ingerkedés lázba, alacson vádaskodás melanchoiába ejtsen. Jól tudjuk, hogy a' bagolynek ahogy kell, 's hogy a' tóba vetett kő gyakran egy egész respublicáját zendíti fel a' zűrhangos vízi lakosoknak. Ezek mind természetes dolgok; hasonlókra találni az erkölcsi világban is, 's mi régen megszűntünk rajtok csodálkozni. Hányszor vádoltatánk bűnös pártoskodással, tudatlansággal, heyeséggel, hamis sáfarkodással, 's hogy az alacsonyágok' mértéke beteljék, a' kifütyölésnek komoly férfiakhoz illetlen szándékával, 's ablaktöréssel. Mind ezekre, a' hol lehet és szükségesnek látszik, felelve, hol nem lehet, vagy fölösleges volt, feddeltlenségünkben 's a' közönség' méltányosságában bizván, türedelmesen vártuk, míg a' dolgok' természeti súlya levoná a' mérleget. 'S megértük, hogy egy különösen ellenünk keletkezett szövetség, mely tagjai fiatal korának ellenére, a' foglalkodások' legnemtelenebbikébe, a' fondorkodásba vala elmerülve, igazságos alapja hibázván, feloszlott; megértük rágalmazóink' megszégyenülését, 's mire magunkat igen parányiaknak tartjuk, még azt is, hogy legátalkodottabb ellenfeleink neveltséges aggodalmukban befolyásunkat némely dolgokra nézve csaknem mindenhatónak hiszik, 's ez egyik álló czikkelye vádaskodásaiknak; holott az egész nagy titok abban áll, hogy nézeteink sok értelmes ember' nézeteivel egyezvén, ezeknek barátsága és szövetsége által némi befolyással bírunk. 'S így, noha gyakori megtámadóink' agyarkodása alkalmatlanságunkra volt; de kisebbségünkre soha sem: a' csalódás felőlünk 's felőlők sokáig nem tarthatott. 'S mind e' mellett van a' mi szomorít, az, hogy az annyiszor megbukott hazugságnak és álveleménynek mindig újabb meg újabb baráti 's hósei támadnak; hogy nem lehet oly silány, izetlen költemény, mellynek azonnal egy sereg terjesztője, vitatója ne találkoznék, mint ha meg akarnák örökíteni a' csatát, melly sem nemzetiségünk, sem tudományossá-

gunkat csak egy lépéssel is előbbre nem viszi; de mind ennek, mind annak gyalázatára van. Mindnyájan tévedhetünk; de ha valaki a' kimondott vád' hamisságát észre vette, kötelessége volna azt elismerni, vagy legalább elhallgatni vele; de itt a' vádaskodáshoz átkodottság szövetkezik, melly az egyszer kimondottat, bár milly valótlan, bár visszatörölve 's megezőfolva is, más meg más alakban, 's minden alkalommal újra felidézi. Ez minden esetre erkölcsi sülyedésre, 's tisztátalan indulatokra mutat. Mennyire alkalmazhatók a' mondottak Tudományfyra, ítélje meg az olvasó; annyi bizonyos, hogy az ilyenmü czivakodások névszenyvezők lehetnek ugyan, de tanulságosak alig.

'S ki ennek oka? Lapunk-e, mellyben Művészfi az áltudósok ellen kelt ki? Várhattuk-e, hogy az áltudósok mellett valaki felszólal? Kinek mi köze az áltudósok' ostromozásához, ha maga nem az? Ha valaki lop, 's mi azt kiáltjuk, tolvaj! becsületes és rendszerető ember' dolga-e bennünket a' szóért kérdőre vonni? És mégis úgy van. Művészfi az áltudósok' hada ellen ejte lapunkban egy pár élesebb szót, 's ime azonnal nyakunkban van egy Tudományfy, ki magát sértettnek találja, 's e' vélt sérelemért leginkább csekély személyeinket veszi üldözőbe, 's felvilágosító feleletünkre nem ügyelve, siketen minden ok és igazság ellen, hosszadalmas táborozásaival betölti az egész Századot.

Hiába idézzük neki az Alaprajzot, hiába mutatjuk ki az academia' alapítóinak akaratját, a' tudományok és szépliteratura' viszonyát; hiába mondjuk neki, hogy a' társaság' kiadásainak alig hatod, v. inkább csak heted része szépliteraturai, 's hogy (a' philologiai munkákat is letudván, miket Alaprajz és közönség a' társaságtól legsürgetőbben vár, sőt követel) *öt heted része tudományos*: ő folyvást a' mellett marad, hogy „a' m. t. t. poeta-philologus-stilistái a' komolyabb tudományok' mellőztével az academiai jótétemények' folyamat csak saját kis malmukra ügyekszének vezetni, mert mind munkák' kiadásában, mind a' jutalmazásokban olly tárgyaknak eszközöltek túlnyomóságot, mellyekben magok is concurrálhatnak, sőt valóban concurráltak“. Úgy van, a' *jutalmazásokat* is előhossa újra, 's újra a' tudományos és szépliteraturai ellenszempontból, noha megmutattuk, hogy az academia a' tudományok- és szépművészeteké együtt, 's hogy ezekből különösen kiemelve a' dráma az alapítók által rendeltetik pártoltatni, 's hogy ezek szerint a' tudományok és szépliteratura nem egymás után, hanem egymás mellé vannak sorozva; noha megmutatók, hogy míg emerre összesen 100, amazokra szinte összesen 200 arany van évenként szánva; hogy a' tudományi pályamunkákra eddig 1,100 arany adatott ki, míg a' szépliteraturaiakra csak 100 arany fordítottot *); hogy a' 200 ara-

*) A' most múlt nagy gyűlésben, igaz, hogy a' drámai jutalom is, mint az osztálybeliek, viszonyos becs szerint kezdett kiosztatni, 's így az most már évenként fog kiadatni: de a' drámai jutalom „rendkívüli jutalom“, melly mihelyt más viszonyok —, péld. országosan megalapított színügy, 's ennek sokféle segedelmeivel elért emelkedése által

*) Tukma, contractus, pactio, commutatio. Kresznerics.

nyos nagy jutalmat, tudományos munkák gyérek lévén, akarva sem lehetett mindig azoknak osztani, 's hogy azonjutalom is, mely tudományos munkának adatott, olly költői műveknek, mint Köleseyei és Kisfaludy Károlyéi, elmellőzésevel, bizonyosan nem minden kedvezés nélkül, ítéltetett. Mindegy: neki kétszer kettő négy, ha fele vaczkor, fele pityóka volna is. De illyen számolásokkal, édes Tudományfy úr, az életben nem boldogulunk. Az életben minden számnak értéke és tartalma van, 's az érték meghatározásához világos ész és részrehajlatlan lélek kívántatik. 'S ki ezt tudatlanul vagy készakarva mellőzi, haszonvehetetlenebb eszköz Babbage' számoló gépelyénél, mely ha emberi ész 's kéz nélkül tehetetlen is; de azok' hozzájárultával legalább hibátlanul számol. Mire való is itt ez a' kisiskolai tudakosság, mely szüntelen kétszer kettőt penget? Azt gondolja Tudományfy, hogy az academia' alapítói 's az igazgatóság nem tudják, mi a' 100, mi a' 200 arany? nem tudják, mi a' nemzeti haladás? hogy csak úgy vaktában vetik ki pénzüket semmiért? De ha azt akará valósággal kimutatni — mi ellen egyébiránt semmi kifogásunk, mert jobbat tanácsolni mindig szabad — akkor másképp kellene a' dologhoz fogni; akkor nem czehi göggel kell vala a' tudományok, nem fanatikus gyűlöléssel a' szépliteratura iránt viseltetni, akkor fő czelel kell vala tenni a' nemzeti kifejlődést 's haladást, 's mit ezek' elérésére legyszeresb eszköznek vélünk, akár tudományt, akár művészetet 's szépliteraturát, akár mind együtt, azt alaposan, egyiket a' másik' megvetése nélkül — mert ez minden mivelt népeknel együtt jár — ajánlanunk. De akkor egyébhez is kellene érteni mint pusztá számokhoz, akkor egy valódi tudósnek magas, tiszta, felhőtlen lelkesedésével kellene birni, nem pedig egy mogorva pénzér' borús kedélyével, ki attól is bor' árát követel, ki csak vizet ivott; akkor nem kellene azokat zaklatni, kik saját bár csekély körökben mindenha eléggé munkások valának. Valóban, különös szenvedely Tudományfytól illy sikeretlen dolgokban napszámoskodni: nekünk nem árt, magának nem használ, a' tudománynak jó szolgálatot nem tesz; legfőlebb olvasóit altatja el, 's magányos óráiban monstrosus állításainak turesaságon gyönyörködhetik. 'S ez minden jutalma annyi fáradságért.

Elmondók, hogy Műszótárt kiállítani kötelesség, a' Zsebszótár szabad vállalkozás volt, 's hogy ennek, ha voltak, hasznában mások is részesülhetének, ha benne dolgozni akartak volna. 'S mit felel mind erre ezen magas fogalmu és tiszta lelkű böles? Azt, hogy mi vagyunk okai (*mi hármán!*) miért nem tétetett a' Zsebszótárírás' a' nyelvtudományi osztálynak kötelességeül, arról legkisebbet nem aggodva, vajjon ez jó, helyes, 's az academia' munkalodási módjával megferhető lett volna-e, és hogy midőn egy osztály sem kényszerítették szakbeli munkára, akkor a' nyelvtudományi illy ropant munkát maga elvállaljon? Azt, hogy a' Műszótáraknak és Zsebszótáraknak az Alaprajzban semmi

nyoma igaz, de amazok szorosan a' nagy-szótár' szükséges előkészületeiként tekintendők: 's azokat nem is az osztályok magok készítették, hanem felosztott a' teher majdnem valamennyi 's így a' levelező tagok között is, és Bajza és Schedel csak úgy vettek részt ama' „tömérdek olvasás és excerpálásban“ mint a' többi, 's mind kettő még fizetetlen állapotban (mert amaz csak 1835' derekától von rendestagi fizetést, ez csak hat hétig vont); a' szerkesztést illetőleg pedig, az nem sokkal többől állott, mint az anyagok' betürendbe sorozásából. Hogy a' nyelv- 's történettudományi műszótárak' kiadása mind eddig még csak indítványba sem hozatott, oka az illető körök' természetéhez képest az anyagok' nagy csekélységében van, mely miatt, eddig legalább még, a' kiadás hasznát ígérőnek nem találtatott. De miért puskáz Tudományfy csak e' két osztály ellen: vagy nem tudja-e ő a' maga olly jól értesített *valakie* által, hogy a' törvénytudományi műszótár' rendezésével egy, 1832. óta fizetésben állott r. tag még 1836ban volt megbízva, 's elhunytakor csak használhatlan kezdeteket hagyta maga után? — Ellenben a' Zsebszótár egy a' nagy szótárral semmi kapcsolatban nem álló, 's így az Alaprajz által ki sem kötött vállalat volt; 's nem is pusztá összerakása mások által gyűjtött anyagoknak, hanem gyűjtés mintegy húsz különféle általános és specialis szótárból 's ezen öngyűjtött anyagok' önálló, és pedig collegialis *feldolgozása*; mi, hogy mit teszen, az tudhatja legjobban, ki annak tanúja vagy részese volt. — De így, kérde T., a' nyelvtudományi osztálynak mi jutott aztán nagyszótári előkészületül? De hát a' grammaticai munkát, a' Tájszótár' átvizsgálása, a' nagyszótári terv' és példányezikelyek' kidolgozása ki által történt, hanemha a' nyelvtud. osztály' első tagja által? Azonban hagyjuk ezt, hogy pirulnunk ne kelljen, a' miért illy számadásokkal olly ellenséget tisztelünk meg, mint T., ki, hármát mondunk, ő azt nem látja, nem hallja; sőt folyvást kapzsisággal vádol, noha mi azt feleltük, hogy öt évi keserű fáradságot csak igen kis summában (egyenként 160 pengő forintig) részesültünk, 's hogy *ebben mások is részesülhettek volna* (mit örökké elfelejt a' jó úr): mind hiába! ő folyvást 10,000 stról *) beszél a' kö-

*) A' 10,000 váltó ftot illetőleg meg kell jegyeznünk, hogy annak felhozásában nyilvános rozszakarat fekszik. Ha mi magunk dolgozunk csupán, 's a' 10,000 v. ftot (az öszveg csak 9 ezer, száz ötven, de hagyjuk meg a' kerek számért) egészen magunk közt osztjuk föl, évenként kiki (az öt szerkesztő közül) csak 400 váltó forintot kap, mit sokalni nem lehet, ha meg akarjuk gondolni, hogy társaságban, folytonos vitatkozások közt szótárt készíteni, nem csekély időbe és fáradságba kerül. De miután megmondottuk, hogy ez nem így van, hogy a' szótárra szánt pénzből, mi mindeddig csak igen kis részt kaptunk, 's Tudományfy még is folyvást 10,000 stról beszél a' Hírnök' közönsége előtt, nem világos, lelkismeretlen ámitás-e ez? 'S midőn ezt a' rokon lelkű Széplaki Vilmos utóbb a' Században ériüti, 's már nem tiz, hanem húsz ezer stról beszél, nem tűnik-e fel azon ravasz számítás, hogy sokan lehetvén, kik egyedül a' Hírnököt olvassák, az egész öszveget, és pedig duplán, általluk folytvetnek vélelndik, holott ezen

drámai literaturánknak, kevesebb szükséges leszzen, meg is szünhetik: midőn a' tudományos jutalmak csak az academia' éltével múlhatnak el.

zönségnek, 's dicsőségről, melyet bitorlunk, nem tartva méltónak meggondolui, hogy mi a 'Zseb-szótár' előszavában minden munkatársainkat megneveztük, 's így csak a 'szerkesztés' dicsőségében, vagy ha úgy tetszik, gyalázatában osztozhatunk, 's itt is csak még két társsal.

Mi tagadjuk, hogy a m. t. társaság a Francia-Intézet módjára alkottatott, kimutatjuk miben hasonlít, 's mennyiben különbözik a kettő: ő pedig felkiált: „De hát tudják-e az athenaeisták, mi az Institut de France?” Tudjuk bizony, kedves úr! 's épen azért tagadtuk, hogy annak módjára alkottatott a magyar academia. Nézzük csak, mi tüzetett ki czélul a Francia-Intézetnek: „Egy nemzeti intézet a fölfedezések összegyűjtésével, a tudományok és művészetek tökéletesítésével bízatik meg“ *); ellenben a magyar academiának: „A magyar tudós társaság a tudományok és szépművészségek minden nemeiben a nemzeti nyelv kimiveltetésén igyekszik egyedülni“ (A m. t. rendszabásai, 1. pont). Más a 'tudományok' tökéletesítése (perfectionner les sciences stb), 's más a 'nemzeti nyelv' kimiveltetése; 's így igen is igazunk volt mondanunk, hogy az Institutumnak „a nyelv csak organum, a m. t. társaságnak egyik kitűzött czélja“; igazunk volt mondanunk, hogy a m. t. társaság „együk fő kötelessége még a nyelv művelése is, holott e részben az Institut tudományos academiái csak annyiban érdekeltetnek, a mennyiben azok az acad. szótár tudományos műszó-cikkelyei átnézésébe segédképen befolytak“. 'S itt Tudományfy, az „Institut tudományos academiái“ kifejezésre nagy tudósan elmosolyodni méltóztatik, újra hamis adatok terjesztésével, tudatlansággal vádol; academicus létünkre, u. m. azt sem tudjuk, mi az Institut de France, 's az azal fejezi be leczkét, hogy „az Institutnak egyetlen tudományos academiája van, az Académie des Sciences“. Igen is tudjuk, tudós Tudományfy úr, igen jól tudjuk, mi az Institut; sőt egyikünk bátor volt az On' tudta 's hire nélkül magának in loco e' nagy tudomány megszerzezní, adatokat gyűjteni, az Institut üléseit meglátogatni stb; 's ha itt helye lenne, hogy annak történeteit elmondjuk, elmondanók, miképen a régi Acad. français-t, a Colbert' Ac. des sciences-át 's az Ac. des inscriptions-t, miután a convent által eltörlesztettek, a directorium a' respublica'

őszveg a képtelenségek országába tartozik, ha díjnak számítatik, és csekély, ha a nyomati költségek is benne foglaltatnak. De mi nyilván kimondjuk, hogy olly félszeg olvasóra, ha van, ki magát a dolog valósága felől, igaz lelki emberhez illőleg, szoros vizsgálat által értesíteni elmulasztja, ki meggyőződését egyoldalulag 's rágalmak után élvezve, csupán a Hírnökből meríti, ki minden képtelenségnek hitelt ad: nem sokat építünk. Előttünk tiszteletben áll minden, bármely szigorú ember, ki több oldalú vizsgálatok után józan észszel ítél; de a félszegeneknek, utczai hírek' horgászainak, minden bolygónak tetszeni nem tartozik gyarlóságink közé.

*) Un Institut national est chargé de recueillir les découvertes, de perfectionner les sciences et les arts“ (1. Acte constitutionnel de l'an VIII. art 88).

VIII-d. évében, osztályok' nevei alatt *) visszaállította, 's az „Institut national“ közös czim alá foglalta; elmondanók, miképen azt a' consulok „Saint-Cloud, le 3. pluviöse an 11 de la république“ költ decretumok' erejével ismét négy osztályra osztották **), melyeknek XVIII. Lajos 1816-ban régi „academia“ czimeiket visszaadta 's a' Napoleon által „Institut des sciences, lettres et arts-nak nevezett egészet „Institut royal de France“nak hívta; mikép végre Lajos Fülöp, szintén Tudományfy' tudta 's hire nélkül 1832-ben, Guizot' befolyására, az Institut négy academiájához még egy ötödiket is adott, úgy, hogy annak részei most: 1. Ac. royale des sciences (math. et physiques), 2. Académie française, 3. Ac. royale des inscriptions et belles-lettres, 4. Ac. royale des beaux-arts, 5. Ac. royale des sciences morales et politiques. Így tudja ezt minden „hozzaértő“, 's azért a' „hozzaértő“ alkalmasint nem rajtunk, hanem a' jámbor Tudományfy-n mosolyodott el, midőn az tudománya' magasságaiból a' három tudományos academia helyett csak egyet látott, 's rossz látásával olly gyermekesen pöffeszkedett. — Kerdi T. azt is, mit akar az, hogy „az Institut az Acad. fr.-ben egy széptudományi osztályt bír?“ Bizonyosan nem egyebet mint, hogy az Institutnak van olly osztálya is, mely széptudományi műveket is bírál, széptudományi műveket is jutalmaz, stb. — 'S ismét: „Hát nem az Acad. fr. készítette-e az ismeretes acad. szótárt?“ Oh igen, tudós Tudományfy úr, 's hogy ezt tudjuk, méltóztassék elhinni, miután az egyikünk sem bírná is, és sehonnan nem tudnók, már a' Tudománytárból ***) is kellene tudnunk, miután az ott róla álló cikelyt egyikünk fordította, másikunk beiktatta. — És ismét: „Hát csak külön széptudományi osztály-e az 's nem egyszersmind és főleg nyelvművelő is?“ De ki mondotta hogy „csak külön széptudományi osztály“ a' fr. academia? azok bizonyosan nem, kik ennek szótárát ismerik, pedig ezt ki ne ismerné! stb stb. 'S illyen az a' nagy zaj, melyet Tudományfy az Institut-ról mondottainkkal ütött; 's kérdezzük már most mi: ki az ámitó, a' tudatlan, 's hogy ellenzőkkel szólunk: kinek szögelpelyei támaszkodnak pusztá valótlanságokra?“

Elmondottuk historice, mint fejlődött a' Tudománytár azzá, a' mi lett, elmondottuk az egész közönség, 's így az academia előtt is, mi, az academia' tisztviselője 's tagjai „egy gyáva ember ellen, ki lesből lődözi nyilait“: mint ő a' Figy.' bírálót méltóztatik nevezni, kik, a' tudományos világ' szokása szerint, kétség kívül csak azért rejteznek gyakran álnév alá, hogy annál függetlenebbül és elfogulatlanabbul mondhassák el íteleteiket? Igen is, e' helyzet minden nyílt szemű ember előtt megpecsételi hitelünket, midőn academiát tár-

*) I. classe: Sciences physiques et mathématiques; II. classe: sciences morales et politiques; III. cl. Littérature et beaux-arts.

**) 1. I. classe des sciences physiques et mathématiques; II. cl. de la langue et de la littérature françaises; III. cl. d'histoire et de littérature ancienne; IV. cl. des beaux-arts.

*** VIII. köt. 223—5. l.

gyakról szólván, adatokat hozunk fel, 's azért mind azokat, miket ő gyanításképen mond factumainkra, bátran ignorálhatjuk; csak két pontra még, felvilágosításul a' dologra nézve, néhány szót. Tombol a' névtelen, a' miért *czehbeli* criticát említenk. Igen is, valahányszor academia criticaát üzött, soha sem tudott a' czehiség' feltájtól tiszta maradni. Tiszteletes férfiak alkották az olasz Acc. della Cruscát, a' francia Ac. française-t: és critica alacsonította azokat czehbé, critica vonta rájuk azon homályt, mely azóta az „academia“ néven általában fekszik; academiái critica tévé, hogy Tasso' emlékezetével a' Crusca' szégyene van összekötve, academiái critica hozta elő Piron' úton útfélen ismeretes epigrammját; 's a' göttingi társaságot csak az óvta meg hasonló sorstól, hogy critica helyett kivonatokra szorítkozik. Mert academiái critica vagy lelketlen leszen egy olly *tudományos censura* által, mely a' gondolatot az agyban, a' szót a' toll alatt elfogulttá a' szellemet szárnyaszegetté teszi; vagy az összeütközések által czehiséget fog a' legjelesb testületekben is előhozni. Szép szavak azok, midőn T. ezt mondja: „*Íme itt* (tudós társaságban) *vannak azok a' garantiák, melyeket én criticai láptól megkívánok: hogy elismert tudósok írják azokat, 's ha ezek is botlani találnának vagy fölhevülnének, minem lehetetlen, a' társasági test mind ismereteivel, mind, és pedig főleg tiszteletet gerjesztő lelki nyugalmával segítse őket*“. Igen, de bármely társaság' tagjai is emberek, 's az imént felhozott példák mutatják, hogy a' társulás az egyedek' emberi gyarlóságait nem közöni, hanem focusba gyűjtve élesb, 's ugyan azért veszedelmesb teszi: mert a' critica, ha egyéb, mint az alaposág' tekintetével lép fel, ha e' fölött még külső tekintettel is fel van ruházva, mindenkor zsarnokságra vezet. De T. — mi elég furcsa — a' m. t. társaságra nézve illy bajtól épen nem tart, holott épen neki kellene, kettősen is, miután ő és rokon lelki társai örökké a' triumviratus' befolyását hirdeti: vajjon nem birná-e ez e' többségi erejét majd a' critica' tárgyában is fentartani, 's ha aztán az academia' tekintetével jelennék meg egy criticai lap, mely a' Figyelmezőnek ezen — T. és comp. szerint — pártos szellemével birna: nem fogna-e épen az történni, mit T., a' maga rövidlátásával, *ez úton* akar orvosolni?

Igaza van T.-nak, midőn egy criticai folyóirat' kiadását az academia' szoros kötelességei közé számítja, miután az Alaprajz is kívánja azt. De azt nem mondja az Alaprajz, hogy az azonnal megindíttassék. Az Alaprajz' pontja nincs megsértve, ha *mindjárt* nem vétetik is teljesítésbe. Így van azon ponttal is a' dolog, mely tudományos utazásokat rendel *). Minden esetekben a' társaság' dolga, megítélni, mikor kedvezők a' körülmények e' vagy ama' tárgy' létesítésének, mikor kívánja ezt a' kor, vagy — hogy a' mi ebbeli nézetünk' szempontjából szólunk — mikor vétethetik ezen, egye-

nesen a' fr. academia' rendszabása *) után alkotott pont — ha csakugyan nem töröltethetnék el soha — minél *kisebb kárral* teljesítésbe: a' mi, véleményünk szerint csak akkor lesz, midőn tudományosságunk; a' literatura, 's az írói rend szilárdabb lábon fognak állni.

— Feleljünk-e még egyebekre is? Saját munkáinkat védelmezzük-e, melyek iránt T. „lenézéssel“ van **)? ezekről függetlenebb bíró, a' közönség ítélend, 's részint ítél is már, nem kedvezőleg mindig, de méltányosan. — A' magyar tudományosság' gyarló állapotját vessük-e itt minden részleteiben, megmutatásul, hogy a' szépliteratúrán kívül általán *egyébire ki sem vagyunk készítve*, kivévén ha T.-val az áltudományt is tudománynak, a' fél készütséget is készütségnek vesszük, 's vele a' szükséges eszközök nélkül is képzelünk igazi készütséget; ezt elismeri minden elfogulatlan, csak T. nem *akkor*, midőn hízelkedik, hogy az olvasót részére hódítsa. — Ellenmondjunk-e, midőn T. e' világos szavainkból: „*ha a' francziák nincsenek lenézéssel a' költői szellem' művei iránt, mi, kiknek még eddig, igazán szólva egyebünk sincs, mi akarjuk-e lenézni*“ azt akarja következtetni, mint ha mi a' poesist a' tudomány felett kívánnók pártoltatni! — Emlékeztessük-e, midőn „*a' poesis és philologia' aránytalan pártoltságát ismételve megrója*“, arra, hogy ha ez állna is, holott nem áll, az alapítók' kívánságával épen nem ellenkeznek; 's emlékeztessük-e miképen minden munkálkodásnak bizonyos menetele 's fokozatai vannak, 's így, midőn a' szépliteratúra academiái segély nélkül is virágozhatni fog, a' nyelvész munkálatok' nagyobb részén pedig túl leszünk, midőn a' nemzetben a' tudomány iránti ösztön, melyet az academia jutalmazások és munkák' kiadása által most még csak *ébredtetni* igyekszik, fel lesz gerjedve, 's fogékonyság és belső szükség tágabb mezőt nyitand a' tudományiparnak, szükség-e mondanunk, hogy akkor az academia, a' változott szükségek és irányhoz képest bizonyosan másképp osztandja fel erőit? — Kiemeljük-e azon feltevés' nevetséges voltát, mi szerint T. a' drámaügynek az Alaprajzban külön említettését csak azzal igyekszik motiválni, „*nehogy a' tudósabb academicusok' többsége azt egészen méltóság a' alattinak higye*“! Méltósága alattinak? Íme Napoleon, ki az Institut' *mathematicai* osztályának volt tagja, mint ilyen is nem tartotta méltósága alattinak, az általa rendelt, és sajátkezűleg kiadandó egyik tíz évi nagy jutalmat (10,000 fr.),

*) „Elle fera, sous le rapport de la langue, l'examen des ouvrages importants de littérature, d'histoire et de sciences. Le recueil de ses observations critiques sera publié au moins quatre fois par an“. (Organis. de l'Institut).

**) Schedel nagyon köszöni Tudományfynak 's minden rokon lelki megtámadóknak, hogy „Haramjait“ sujtják. Neki nincs oka 1839-ben azon hibákért pirulni, miket 1823-b. követett el; sőt, ha ellenségei még sokáig fogják ezen tizenhat esztendő előtt általa lött bakot nyüzni, majd még szerénytelenné is teszik, vele azt hitetvén el, hogy azóta literatúrai fegyvere bakvértől szűz maradt! Azért hozzatok már egyszer valami újabbat fel!

*) Mert azon csekély kirándulásokkal e' pontnak nincs elégtéve, melyek eddig m. nyelvrégiségek' keresésére tétettek. Meg kell olvasni a' pontot.

Rendkívüli toldalék a Figyelmező 50. számához.

„a' Théâtre-français-n előadott legjobb színmű szerzőjének szánni, legyen az vigé, legyen szomorújáték“; *) három kisebbet pedig (5,000 frankjával) „azon három kisebb költemény“ szerzőinek, melyek a' francia történet valamely nevezetes eseményeit, vagy a' francia caractert dicsőítő jeles tetteket tárgyznak“ (**). Mert e' nagy genius 's a' mathem. osztály' tagja tudta, hogy az emberek nem csak számokból élnek, 's hogy a' nemzeteket nem csak tudomány, hanem, és főleg érzés teszi erősekké 's nagyokká. — Annak distinctiója és subdistinctiójával bibelődünk-e, mi a' Kresznerics' szótáráról mondatott; 's kimutassuk, miképen T., ál okoskodása' saját hálójába rekedvén, ugyan azon munkát ugyan azon periódusban nem-költői és egyszersmind „rokon tárgy“ (a' nagy stilista azt érti „költőihez rokon“) munkának nevezi: azt, habár önmagával ellenkezve is, valamiképp mégis csak a' költői körbe szeretvén átjatsznai, hogy a' megkoronázott tudományos munkák' száma ezzel is megfogyjon? — Farkas Sándornak a' közönség által két kiadásban csakhamar elnyelt, 's az academia által közakarattal jutalmazott munkáját védelmezzük-e egy ellenségeskedő álnévű minden beléereszkedés nélkül oda vetett gáncsai ellen? Szükséges-e ez? — Számot adjunk-e, miért mellőztük el szépen, mint T. mondja, a' philologusnak általa a' külföld' értelmében közlött definitióját? volt-e arra mondani valónk, legfelebb az, hogy nyelvünk 's literatúránk' állapotjánál fogva, sürgetősb szükségünk levén, a' philológiát mi magyarok ama' tágas értelemben még nem mivelhetjük; tudományos állapotunkat tekintve pedig olly követeléseket nem tehetünk nyelvészeinktől, millyeket a' külföld minden u. nevezett „Schulmann“tól tehet, minekutána neki módot is nyújt, hogy annak megfelelhessen? — Tagadjuk-e mit T. szánkba szeretne tenni: „hogy t.i. az academia a' tudományokat kevesebbé köteles pártolni, mint a' szépművészségeket“, miután ezt nem hiszszük, nem mondtuk, nem irtuk soha és sehol? — Kimutassuk-e a' sophismát, mellyel „szemtelen állításról“ vádol, midőn azt mondjuk, hogy az alaprajz tudományokról nem szól kirekesztőleg. Mert fogja-e olvasó, ki nem csak szavakat, hanem értelmet is keres, midőn a' társaság' irányáról van szó, másképp érteni sorainkat, mint ha mondanánk: hol a' társaság' iránya és foglalatosságai tüzetnek ki, sehol sem említettnek a' tudományok kirekesztőleg; mert hiszen más értelemben, 's hol Alaprajz és Rendszabások részletekbe bocsátkoznak, kétség kívül nem csak egyszer, de többször és szükségképen fordul elő a' tudományok

említése külön is. — Annak nevetséges voltát emeljük-e ki, hogy, midőn a' társaság' első évi munkálkodásai közt még „munkák' megbirálása“ is fordul elő a' T.ár' számára, utóbb pedig e' folyóirat mégis más lett, mint eleinte lenni akart, azt Schedelnek tulajdonítja, kinek titoknoksága' kezdetével, u. m., munkák' megbirálása helyett, a' nemzetijátékszin' ügye áll! Mint ha nem volt volna megmondva, mint 's miért tért el az academia első tervétől, mint ha a' közönség nem tudná, hogy nem Schedel' dolga volt a' Tudománytárból critical, vagy encyclopaediai-értekező folyóiratot alkotni; mint ha a' játékszin-ügy összefüggésben állna azzal, 's tudva nem volna, hogy ennek, az Alaprajz' értelméhez képest pártoltatását, g. Széchenyi István hozta indítványba akkor, midőn Pest vmegye' buzgósága a' fővárosi színházat még addig vándor színészeink előtt megnyitotta stb stb — Annak nevetséges voltát érintsük-e, midőn Tudományfy a' Zsebszótár' három oszlopu, együtt 1648 lapu két kötetét köteteknek nevezi, holott épen ebből tűnik ki legkézzel foghatóbban a' kisebbitő vágy, nem csak az erkölcsi, hanem még az arithmetikai igazság' daczára is stb stb. Mind ez elfogulatlan 's beavatott olvasó előtt aligha szükséges; 's azért csak mellelleg említvén még, hogy T. e' második czikkelyét irván, már a' magyar Alaprajzból idéz; 's hogy, miután e' sorainkkal eddig hasztalan vártuk T. „válasza“ befejezését, melly, mint ő gyanítja, elsikkasztott: útnak bocsátjuk sorainkat, de bevárván azon új megámadásokat, mikkel a' Századunk' legújabb számában fenyeget. Atka az pályánknak, hogy munkálkodásink közben illy nemű, lelket ingerlő és kedvescsökkentő, semmi tekintetben nem hasznos vitákkal kelljen gyakran a' drága időt ölni. Azonban az olvasó tudja, honnan mind ezen visszalkodások, 's hogy, kik a' literaturatörténet' lapjait e' gyalázatos harcz' emlékezetével fertőztetik, nem mi vagyunk.

A' szerkesztőség.

Literaturai mozgalmak.

— Budán, a' m. kir. egy. bet. megjelent: 1. *Elmélkedések a' physiologia és psychologia' körében, különös tekintettel a' polgári és erkölcsi nevelésre.* Irta D. Mocsí Mihály. N8r. (VI és) 143 lap; velinen, borítékba kötve 54 kr ep. — 2. *Honti literaturai-füzér.* Kiadja Pongrácz Lajos. Első füzet. k8r. 63 l. Tartalma: négy versezet *** és Pongráctól; uti szemlék, név szerint hét „felföldi levél“, Hontitól; „Nász és sir“, beszély Szentmiklósitól (Alajostól-e?), és egy literaturai vázlat: „Hugo Victor“ a' kiadótól. — Kiadó' szándéka többekkel egyesülve évenként egy két, ehhez hasonló elegy, kivált szépliteraturai tartalmu füzetet közre bocsátani; melly Hont vmegye' ifjainak szellemi zsengeiből álland, ha kirekesztőleg nem is, de nagyobbára; 's reményli a' kiadó, hogy ez által a' megyei közönséget mindinkább be fogja a' magyar literatura' kedvelésébe vonni.

*) Décret impérial; Aix-la-Chapelle, le 24 fruct. an 12. Art. premier, V. 5. „A l'auteur du meilleur ouvrage dramatique, soit comédie, soit tragedie, représenté sur le théâtre français“.

**) U. ott VI. 2. „Aux auteurs des trois meilleurs petits poemes, ayant pour sujet des événemens mémorables de notre histoire; ou des actions honorables pour le caractère français“.

(A' kiadó az új orthographiával él, mely elhagyja a' szükségtelen hiányjeleket, és c mellől a' z-t).

Pesten, Trattner' bet. megjel. 1) *Tud. Gy.* novemberi kötete illy tartalommal: 1. A' természet-ről 's a' természeti tudományok' hasznos befolyásáról az életre 's az emberi társaság' jóllétére és haladására. (Aláírás nélkül). 2) A' tapasztalásról, mint ismeretünk' kútfejéről. Az előítéletek levetkezéséről. Érzékeink' bizonyosságáról (...i). 3) (A') köbökuti töről, rajta létezett úszó szigetekről, 's annak lecsapoltatásáról, Gyurikovics Gy. 4) Nagy Fridrik' életírása, F. Nyárádi. 5) Hadi alapszabályok' gyűjteménye, vége, Kiss Károly. 6) Némelly szó Veszprém névről (*). A' literaturai részben befejezi Szalay Antal, megyés pap(?) Aigl Pál' Hist. capit. Quinqueecl. munkája' részletes bírálatát, melynek vég eredménye: nincs olly rossz könyv, melyből valami jót ne lehetne tanulni. A' Koszorú Schiller' Don Carlosának töredekeivel örvendeztet meg, Szenvey' fordítása szerint. — 2. A' *Gazdasági Tudósítások'* idei negyedik füzeté, 154 lapon, illy tartalommal: 1) Fasorok és faültetvények' hasznai, Czindery Lászlótól. 2) Mesterséges rétekről, Pongrácz Tiv. 3) Új módja a' gabonataratásnak, K. L. 4) A' nyári istállóztatásról, Pohl K. 5) Gypjuról Lönner ut. 6) A' sarju v. fattyu dohány, Nagy Ignác. 7) A' földmívelés' különféle módjáról. 8) Központi gazdasági tanító intézetéről, Sz. Csorba József. 9) Nézetek a' mezőgazdaság' állapotjáról Franciaországban. Az Értesítő ez uttal húsz apróbb cikkelyt közöl. 'S így he van e' jeles folyóirás' idei folyama fejezve, miután összveszen 28 értekezés és 80 kisebb cikkelyben annyi fontos és közhasznu gazdasági ismereteket közölt, annyi korszerű eszmét szőnyegre hozott volna.

U. ott, Trattner' bet. megjelent: *Honi indigo*. Föltalálta gyártása' szereit, és az indiaival egyenlőségét festett remekekkel és festő mesterek' pecsétes bizonyítványaival megerősítve közli *Katona Dienes*, a' kegyes szerzet' tagja, bölcs. Dra. 8r. 46. l. Ára 24 kr ep. Bővebb 's új adatokkal toldott kidolgozása azon értekezésnek, melyet a' szerző tavál a' Gazd. Tudósításokban és Tud. Gy. ben közölt: méltó mind 'azok' figyelmére, kik a' honi ipar és tevéleges kereskedés' ügyét szívőkön hordják, miután igen hihető számolás szerint (l. 4. lap) a' keleti indigo évenként két millió pengő forintot visz ki hazánkból! Szükségtelen említeni, hogy a' szerző' javaslata a' mezei gazdákra nézve is új utját nyitná meg a' föld' kamatja' öregbítésének.

Pesten, Beime'l bet. és költs. megjelent 1. *Az erény' ösvénye*. Három elbeszélés levelekben gyermekek' és gyermekbarátok' számára. Karácson v. egyéb alkalmi ajándékul. Német után készíti Nagy Márton, kegy. sz. pap., cs. k. Tereźlovagintézetbeli nevelő. 12r. 118 l. Ára 20 kr ep — 2. A' sz. misének bece, vagy tanítás az új törvény

állandó áldozatául. Galura Bálint mostani brixiai püspök' német eredetét fordítá és bővítve kiadá *Fenicz János*, eszterg. főmegyei áld. és segédpap. 8r. 216 lap, ára fűzve 1 ft ep. A' ki tudja, mely csekély száma a' híveknek érti ezen áldozat' szertartásait, habár igen szorgalmasan látogatják is azt, a' cath. egyház' szempontjából is igen czélirányosnak fogja egy azokat magyarázó munka' megjelenését tartani. — 3. *Szentjőbi Szabó László' költeményes munkái*. 12r. 128 l. Ára fűzve 30 kr ep. Ki e' munkák' első és második kiadásait látta, kénytelen lesz megvallani hogy e' harmadik az 1791ki pesti, 's még inkább az 1820ki debreczeni kiadáshoz hasonlítva, jó rút. Költők' új kiadásaitól mai nap azt kívánjuk: 1. hogy ne itatós papirosra mázolja, hanem posta- v. velinre nyomtatva legyenek; 2. hogy a' szerző' élete és írásairól, netalán ezek' becséről, az írók' róloki ítéleteikről steff. legalább rövid értesítések nyujtassanak. Szentjőbi' új kiadoja még tartalomjegyzéket sem esatlott a' könyvhöz. 'S ha mind ezek alól felmenthetnők is a' kiadót, azt az őszinteséget mégis lehet követelni, hogy a' mi harmadik kiadás, az ne úgy adassék, mint egészen új gyűjtemény. Szentjőbi' első és e' harmadszori megjelenése közt fél század fekszik; 's a' legközönségesebb olvasó is más szempontból, más várakozás és követelésekkel fog egy mai, 's egy ötven éves munka' olvasásához. Jellemzi a' kiadó' figyelmességét az, hogy e' „költeményes munkákat“, melyek közt négy, prosában irt darab találtatik, a' borítékon verseknek czimezi.

— Pesten, Landerer' bet. megjelent: *Mittheilungen aus dem Gebiete der Schafzucht und Woll-Industrie*. Gewidmet der hohen k. u. k. ökonom. Gesellschaft von Adolph Heksch. Kis 8r. 50 lap (melly szokott elrendeléssel = 20 lap) egy pengő ft.

Egerből érkezett: *Die erlauer Baeder in medizinischer u. topographischer Beziehung*. Von Michael Fejes stb. Aus d. Ungarischen übers. von Lukas Liebhart. 8r. 102 l. (A' magyarnak ismertetését l. idei lapjaink' 's köv. lapjain).

Budán, a' kir. egyet. bet. megjelent: *Allgemeiner Erde-Dollmetsch* von Hugo Chiolich v. Löwenberg. Erster Band (Egyetemes földtolmács és úti könyvtár; gőzhajó- és vasút' szó és nyelvtára minden jelesb műveltebb néptörzs' nyelvének, és Ismerettár minden művelt, különösen pedig kelet felé utazó' számára). A' megjelent első kötet német, franczia, angol, olasz, orosz, szerb, újgörög, és török nyelvtant foglal magában; a' második, sajtó alatti, magyar, spanyol, portugál, hollandi, svéd, oláh, albán és arab nyelvtant közlend, a' harmadik egy ismerettárt, docimasticonul az említett nyelvekbeni gyakorlathoz. Egy egy kötet' ára 1 ft 30 kr ep; előfizetesképen a' három köteté 3 ft. Találtatik Budán, a' kir. egy. nyomt. intézetében, Pesten a' gőzhajó-hivatalban.

Az Athenaeumból hetenként kétszer, úgy mint csütörtökön és vasárnap, jelenik meg egy ív; társából, a' Figyelmezőből, minden kedden egy ív, velinen. Ára a' kettőnek helyben kihordással, 5 ft.; postán, nyomtatott boríték alatt 5 ft. 48 kr. ep. Évnyegyenként is válthatni példányt 2 ft. 30 kr. és postán 3 forint. Kiadó hivatal Pesten, Zöldfa utca, 267. sz.

Nyomatik Budán a' magyar kir. egyetem' betüivel.

FIGYELMEZŐ

AZ EGYETEMES LITERATURA' KÖRÉBEN.

Kiadó szerkesztők

SCHEDER, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ **BAJZA.**

HARMADIK ÉV

Pesten.

December' 24. 1839.

51. szám.

Tartalom. Külföldi literatura. Ország- 's népismeret. Amerika' erkölcsi állapotjai Juliustól. — Al-
litások, vélemények, felvilágosítások. Újabb szózat a' protestantismus' ügyében (*Fülső András.*) — Ma-
gyar tudós társaság. — Magyar dolgok külföldön. — Literaturai mozgalmak.

KÜLFÖLDI LITERATURA.

Ország- 's népismeret.

Nordamerika's sittliche Zustaende. Nach eignen Anschauungen in den Jahren 1834—1836. Von Dr. Julius. Zwei Baende. Leipzig, Brockhaus, 1839. 8r. Ára 9 ft ep.

Szerző dicséretesen ismeretes már azon részvételéről, mellyel a' fenyítő-intézetek' javítása iránt Európán belül és kívül viseltetett. Jelen munkája is leginkább a' társasági és erkölcsi viszonyokról szól, a' második kötet kizárólag a' fenyítő-intézetekről 's azokban dívatozó javító rendszerekről.

Történeti és földirási áttekintet után azonnal az Egyesült-Országok' vallási és egyházi ügyeire, nevelésére és oktatására, szegénységére és adakozóságára, rabszolgaságára és társas életére tér szerző. A' vallási és egyházi életre nézve bizonyítja mind azt, mit egyhangulag állítanak Amerikáról, és olly megjegyzést csatol hozzá, melly Európában is tökéletes méltánylatra érdemes: „A' föld' egy birodalmában sem létezik nagyobb számú, legkülönbözőbb és általánosan az evangelium' és alapjából kiindult vallási felekezet és társaság, 's mikép a' szövetség' majd minden tartományának beutazása után biztosan mondhatom,

nincs nép, mellyre az istenfélés mélyebb, láthatóbb jeleit nyomta volna boldogító befolyásának; nincs nép, melly a' hitet annyira az ember' egyetlen 's legmagasb javának tekinté, 's végre, nincs nép, mellynél a' vallás, az országlás' nyilván kimondott teljes vallástalansága' daczára, olly mértékben az egész földi létezésen átszőtt 's mindenütt előtűnő ere lenne a' legnemesb ércznek, és fő alapja az életnek. Okát ezen általános áthatásnak és termékenyítésnek, a' vallásos és a' földit 's mulékonyt mennyeihez és örököshez csatoló szellemmel, Amerikában közönségesen 's majd egyhangulag az egyháznak az ország-lástól való tökéletes külön választásában keresik. Ezen anynyiszor ellenséges érintkezésbe jött intézvények', elválasztásának egy britt vizsgáló' megjegyzése szerint, abban áll, hogy a' kormány előtt minden vallásfelekezet egyenlőn ismeretlen. Uralkodjék bár belsejökben vitatkozás vagy vetélkedés, ezeket soha sem fogja politicai egyenetlenkedés élesíteni. Egy emberről sem tétetik föl, hogy kevesbbé hű a' státushoz mivel az isteni tiszteletnél lelkismerete' meggyőződését követi. Senkit sem magasztalnak fel 's ugyan azért nem is panaszkodhatik senki. A' kormány nem háborgat senkit, 's azért viszont senkitől sem

háborgattatik. — De minden egyesnek a' congregationalisták, presbiteriánusok, baptisták' és methodisták' főnálló egyházi gyülekezeteikhez csatolásakor tetemes különbség tétetik az egyház és gyülekezet közt. Az egyházhoz (church) csak azok számíttatnak „kik fölébresztve vagy ujonszületve vannak“. Az egyházkerülethez (parish) vagy gyülekezethez (congregation) ellenben azok tartoznak, kik isteni szolgálatra folyvást ugyanazon templomába gyűlnek valamelyiknek a' nevezett négy felekezet közül. Az úgy nevezett egyház választja a' lelkészt, de az isteni tisztelethez járulókból álló gyülekezet megtagadhatja tőle a' választás' helybenhagyását, 's az egyház aztán új választáshoz fog, melynek megerősítése ismét a' gyülekezettől függ. Az egyházak tulajdonnal sem bírhatnak, de a' testületeknek elismert gyülekezetek igen. Az egyházépület (fabrica ecclesiae), valamint az egyházi földek is a' gyülekezetek' tulajdonai, 's a' lelkész' díját is ezek határozzák meg; az épület' belső disztiménye ellenben az egyház' tulajdona, valamint a' padok és ülések is magányos tulajdonnak tekintetnek, melyet mindenkor eladhat az illető birtokos. Ha a' status, így szólának azok, kik az isteni tisztelet' szükségének a' gyülekezetek' általi pótlását vagy megszerzését pártolják, valamely egyházi adó' fizetését kívánná azoktól, kik kevésbé becsülik ugyan a' vallást, de még sem buzognak ellene annyira, hogy leküzdésére keljenek föl; akkor ezek azonnal összeállanak és szoros pártban szállanak vele szembe, a' hitetlenek munkásabbak lennének, 's mindenütt gyűlhelyek támadnának ál tanok' és vélemények' terjesztésére. Még az egyháznak tulajdonnal bírhatási jogát is ellenzik Amerikában. Azon esetek, mikben vallási czélokra fordított pénz áldást hoz, oly ritkák, hogy számos év óta mindig határozottabb és majd közönséges lett azon vélemény mikép jobban tesznek az egyházak, sőt jótékony egyesületek is, ha föntartások iránt inkább minden következő nemzedékre, mint maradandó pénzalapra támaszkodnak. Ha a' bizalom' e' forrása kiapad, úgy a' pénznek sincs haszna. Ha pedig nem apad ki, úgy sokkal jobb az egyházra nézve, hogy a' kimúlt nemzedék' adakozása ugyan annak szükségére fordíttassék, és buzgalma ne hűtessék az összegyűjtöttnek tökéltetése által“.

Valóban a' tengeren tuli efféle tünemények iránt nagyobb figyelemmel kellene lenni, mint közönségesen szokás. Igen sok megmagyaráztatik azok által, mi Európában történik, a' nélkül, hogy eddig megmagyarázni tudtuk volna. A' szabad nép vallásos; a' valódi polgár keresztény; azok, kik vallástalanságban keresik a' szabadságot, csupán megszökött rabszolgák, kik a' kényszerítést gyűlölik, a' nélkül mégis, hogy a' szabadságot értenék.

Azon országban, hol a' francia forradalam óta minden vallásiatlan legszabadabban települhetett meg: a' nép szabad akaratból, csupán önmeggyőződésből és férfias érzelemből, hív maradt a' kereszténységhez, 's a' keresztény szellem oly hatást gyakorlott azon demokratiai országban, mely teljes joggal bámulásra ragadja Európát. „Mind ennek alapja és gyökere, mond Julius, a' nép' vallásos érzelme. 'S ezen érzelem az atyai házban veszi kezdetét, példák által gyarapszik és fejlik ki, az ifjut ez kiséri iskolába, hol már ébresztések, imádási órák stb találtnak, onnan pedig az önállásu életpálya' minden viszonyába, helyzetébe és idejére terjed el. A' régibb tartományokban az elragadó lelkesülés nélküli értelmes hatás' ezen melegítő és világító, de nem emésztő tüze nem csak az eddig leírt intézetekben, hanem a' vallási czélzatu számos nyilvános gyűlésben is kiténik. Ezen utóbbiaknak az angolokéi fölötti elsőségét, noha ezek voltak előképeik, így emeli ki Dr. Reed, a' két nemzet' mély belátásu megítélője. Ezen gyűlések semmi tekintetben sem állnak bristoli, liverpooli és manchesteri gyűlésink mögött, több részben pedig talán fölül is mulják ezeket. Kevesb szónokot hallhatni ugyan náluk, de a' dagályos, haszontalan és illetlen szóhalmaz sem oly nagy, mint Angliában. Nálunk talán több tehetséget fejtenek ki, mi több szép készületű beszédet hallunk, náluk ellenben kevesebb a' szóragszótátás, játék, és könnyelműség. Ők mint komoly dolgot végzendő férfiak gyűlnek össze, azon határozattal, hogy férfias komoly módon teljesítendik azt. Ez okból csodálattal és szánakozással tekintnek az oly tolakodóra, ki illy alkalommal szójátékkal, tréfával, vagy ékesszólással akarja őket mulattatni. A' szónokok ott talán hosszabb időt kívánnak készülésre mint Angliában, de azért nem bízzák magokat annyira a' papirosra, és ámbár kevesebb tagjártatást használnak, mégis

hasonló hatást gerjesztenek. 'S ez is nem olly hangos, erős és fejfájást okozó jelekben mutatkozik mint nálunk. Sok illy gyűlésben voltam jelen, és csak egyszer tapasztaltam hasonló kitörést; mit azonban élesen nyomott el a' szigoru elnök. De ha méltó tárgyat ragad meg a' szónok, 's maga is tárgyra érdemes; 's midőn aztán a' szív' ítéletére bizza azt, tapasztalhatja, mikép olly néphez szól, melly ajkain függ, 's jelentő mosolylyal, csendes könyűkel és mindent összevéve legmagasb tisztelettel hallgat szavaira, t. i. hangtalan csendességgel, melly mély és szívemelő, mint az ég' csende. — Mondám, mikép ezen vallásos érzelem minden helyt észrevehető. Ott hol nálunk a' különben tilos és vétkez szerencsejártékok' rabló fészkei építtetnek és ótalmaztatnak, t. i. a' fürdőhelyeken: Amerikában mindenütt 's különösen az elsőben és legnépesebben, Saratogában, ezek helyett vallásos vendégfogadó taláztatik, hová, nevének megfelelőleg minden keresztény érzelműek összereglenek. Oda száll valamennyi lelkész 's ott tartatik naponként a' házi isteni szolgálát is, mellyben nemcsak a' házi lakosok, hanem más fogadóbeli vendégek is nagy számmal részesülnek. Épen így majd minden helyen úgy nevezett józansági házak (Temperance Hotels) is találhatnak, mikben semmi szeszes italt nem árulnak.

A' népmérgező pálinka elleni társulatokról így nyilatkozik szerző: „Azon vonzó erő, mellyel minden, átmenetelt vagy haladást eszközölni törekvő szellemi mozgalom bír, valamint az iszákosság' eltörlésére célzó törekvések' erkölcsi magas becse az amerikai jótékonyosság' valamennyi nagy és számos alkotmányai közt, ítéletem szerint, a' *józansági egyesületekben* (temperance-societies) ünneplik legfontosb nyilatkozásokat. Így nevezem pedig, valamint már négy év előtt nevezém midőn munkásságokat terjesztém elő, mivel a' *szeszes italoktól tökéletes tartózkodáson alapuló józanság'* (temperance) elvéből indulván ki, és csupán az által gyakorolván hatást, teljes joggal indítottak háborút az iszákosak' igen kértelmű, és több oldalú magyarázatot eltűrő mértékletessége ellen, miből világosan láthatni, milly alaptalan és fonák e' nevezet: *mértékleti egyesület*, mellyet nem tudom milly félig értésült hozott dívatba Németországban. Mult év' fogytában összesen majd két millióra számíták az egyesületi tagokat az Egyesült-

Országokban, mi közel hatod részét teszi az egész fehér népségnek, 's felénél többet a' felnőtt fehér férfiaknak. A' szövetségi kormány, nem tekintvén a' kiadások' szaporodását illy szép cél mellett, a' hadsereg' nagy hasznára már hét év óta czukrot 's kávéot osztat ki a' katonáknak élelmi szereik közt pálinka helyett, 's a' kaszárnyákban, táborban és várakban egészen eltöltá a' pálinka-árulást. A' hajóhadnál már húzamosb idő óta volt készülőben hasonló rendszabály, 's meg is kezdék azt a' pálinka-kiosztás' tökéletes megszüntetésével 1200 amerikai kereskedőhajó' legénysége közt, mellyek közt a' jeges földszarkat látogató valamennyi czethalász' kilencz tizede foglaltatik, előmozdíták pedig 1834ben az által, hogy a' biztosító summát illy, a' józansági egyesületekhez tartozó legénységgel bíró hajókra nézve másokhoz képest huszadrészszel alább szállíták, mit leginkább az újjorki biztosítók tettek. Ezen messze terjedő törekvések' következtében négyezernél több pálinka-égetés szűnt meg dolgozni az Egyesült-Országokban, és nyolcvezernél több pálinkaház csukott be, mikből Bostonban 1833tól a' következő évig 613ról 314re kevesült az összes szám, a' mi pedig legnehezebb lehetett: 12 ezernél több iszákos józanságra vezéreltetett. Ezen nevezetes tünemény is tanúsítja, milly nagy vallási és erkölcsi erő lakik a' valódi szabad nemzetben. Ehhez hasonlót ukaz v. efféle nehezen fogna eszközölhetni. 'S ifjuságunk' csábító mégis azt akarják elhitetni a' serdülő nemzedékkel, hogy a' szabadság vallástalanságon 's erkölcselenségen alapszik.

A' rabszolga-kérdésről világosan és gyakorlatilag nyilatkozik Julius. Ő a' kérdés' erkölcsi, birtoki és politikai részét elválasztja egymástól. Az elsőre nézve azon érdekes adatot közli, hogy németek voltak, kik már 1688-ban egy quaecker-gyülekezet előtt indítványba hozák a' feketék' felszabadítását. Julius is osztozik ezen emberi nézetben, de kénytelen megjegyezni, mikép valóstítása a' mostani birtokállapotban és a' változtatás' politikai veszélyei mellett igen nehéz lenne.

Az erkölcsi és társasági állapotok' és viszonyokról számos tartalmas megjegyzések közt különös érdekűek azok is, mellyek a' mindig nagyobb dívatba jövő önsegítseget tárgyazzák, a' Lynch-törvényt (a' rögtöni népi igazság-kiszolgáltatást), a' dolgozó társulatok

zsarnokságát stb; általánosan Julius nem igen hízkel az amerikaiaknak, hanem egyenlőn emeli ki árnyék- és fényoldalaikat. Feltűnők némely erkölcsi ellentétek. Míg főrangú dobzódók, kik Európában büszkén fitogtatják kicsapongásikat, Amerikában irgalom nélkül a Lynch-törvény alá jutnak 's kegyetlenül megbüntettetnek a' nép által: nyilvános jótétemények' nevezete alatt következő gyalázatosságot tűr el az amerikai nép: „Házasságon kívül nemzett gyermekekért, kiknek atyái megnevezésére törvényszerűleg esküvel kényszerítheti az anyákat a' szegényi fölügyelő, mi számos hamis esküre szolgál alkalmul, általánosan egy harmaddal nagyobb tartásdíj fizetnek, mint becsületes özvegyasszonyok' gyermekeinek. Ez által a' korcsok' nagyobb száma tetemes jövedelmi ág lett szemtelen örmlyányok' részére, kiknek egyike, miután már hét illy gyermekért összesen 14 shillinget (mint 7 pengő forintot) kapna hetenként az egyháztól, jó kedvvel így válaszolt az albiró' dorgáló szavaira: Nincs kedvem férfiakkali társalgásban magamat fékezni, csupán azért, hogy a' község' pénzét kiméljem“.

A' második kötetben a' börtönökről és fenytés-rendszerekről szól szerző. Bevezetésében az amerikai igazság-kiszolgáltatás' számos visszaélése ellen panaszskodik, különösen a' bírák' gyakori változtatása miatt némely tartományokban, minél fogva gyakran, méltatlan és tudatlan férfiak' kezeibe jut a' birói szent hivatal. Különös visszaélés pedig azon rendkívüli kimélet, mellyel némberek iránt viseltetnek törvényszékek előtt. Itt az udvariasság nevezetes összeütközésbe jő az igazsággal, és — ki hihetné az annyira gyakorlati, képzelet-szegény, regénytelen, és száraz republicánusról? — az udvariasság legyőzi az igazságot. Julius ezeket mondja: „Lehető és illő nagyrabecsüléssel szólván, mellyet a' szépnem Amerikában jámborsága, erényessége, példás női hűsége, szeretetre méltó tiszta 's erőtetés nélküli családi érzelmei által olly föltétlenül megérdemel, 's mellyben a' háztartási gondoktól és fáradságtól lehetőségig megkímélt helyzeténél és a' durvábbaktól is általánosan nyert tiszteletnél fogva megis tartandja magát, — mégis, noha rájuk nézve sokféle kísértés hiányzik rosra, — az emberi természet' gyöngesége mellett, erkölcsileg lehetetlen, hogy a' vétek olly nyom nélkül tűnjék el

mellette, hogy olly hihetlenül csekély számú vád hozatnék föl ellene, 's hogy ezek csak olly ritkán okozhatnának elítéltetést, ha föl nem kellene tennünk, hogy a' büntetést érdemlésig vitt elnézési és irgalmi szellem itt is, ha nem épen nagyon sokszor, de bizonyosan több esetben ne oldaná meg az igazság' szemfátyolát, mint tulajdonkép szabad lenne. Közvetlen tanuja ezen állításnak azon tapasztalás is, mikép a' színesek közt, kiknél az illy tekintetek elmaradnak, korántsem uralkodik olly nemmi különbség a' vádlottakra és elítéltekre nézve. Így például 1830ban a' marylandi rabszolgatartomány' fenytő intézetében az elítélt fehér asszonyok' száma a' fehér férfi foglyokéhoz úgy állott, mint 1:86; míg a' fekete rabnők és rabok közt csak olly különbség uralkodék, mint 1:3½. Megengedvén, hogy ez által gyakran szenved az igazság, mégis meg kell vallanunk, mikép ezen lovagi és nagy-lelkű vonás az éjszakamerikaiak' lelkületében tiszteletre méltó és korántsem fölületes könnyelműség, hanem mély erkölcsi alaptatár“.

Szerző a' számos megkegyelmezéseket is roszalja, 's ezeknek már közönségeseb és aljasb okok szolgálnak alapul. Az egy párttól fölemelt, attól függő és rövid ideig uralkodó elnök annyi tekintet által ostromoltatik, hogy csak ritkán adhat tagadó választ a' megkegyelmezést kívánók' kérelmére. Így Uj-Yorkban 3175 vétkes közül nem kevesebb mint 2343 kapott kegyelmet.

Mielőtt az amerikai börtönök' leírásához fogna szerző, rövid történeteit közli azon javításoknak, mellyek 1776 óta e' tekintetben történtek. Akkor történt ugyanis az első leves kiosztás egy quaker által a' foglyok közt, 's akkor alapult az első társaság szegény foglyok' gyámolítására. Az angol háború' bevégezése után leginkább Penusylvaniában nagy előmenetet tett ezen társulat, összeköttetésbe lépett a' híres Howwarddal, ki évek óta utazá be rendre a' fogházakat és az első értelmes börtönt építé' melly nem annyira büntetést, mint javítást tűze ki czélul 's ez okból a' magányos munkásság' elvén alapult. Ezen több próba után szerencsésen sikerült példányintézet 1823ban épült föl Philadelphia mellett 's még most is legtökéleteseb e' nemben, noha számtalanszor utánoztaték és módosítaték. Név szerint az auburni híres börtönben Uj-York tartományban egészen más elvet hoztak életbe.

Ott ugyan is elmellőzék a' magányos munkásságot és együtt dolgoztaták a' foglyokat, azon egy korlátozással, hogy mindig hallgatva kellet dolgozniok. Jelenleg már 27 nagy fenyítőházzal bír Éjszakamerika, melyek közül 9 a' pennsylvániai a' többi pedig mind az auburni rendszer szerint kormányoztatik.

Ezután mind a' két rendszer legfőbb tisztáiban és legkimerítőbben taglaltatik, és számos tervrajz által felvilágosítottatik, miket lelkismertesen vett fel utazása közben Julius. (*Vége hűöetkezik*).

Állítások, vélemények, felvilágosítások.

— *Újabb szózat az igazság ügyében*, 24nek két rendbeli nyilatkozásaira vonatkozólag (I. Figy. 22. és 41. számait). Általánosan a' véleménycsatákat nem helyesleni nem lehet; azok által az igazság mindig tisztább világban tűnik fel. Egyedül a' vallásos vitatkozások azok, melyektől nem ok nélkül idegenkedünk. Ugyanis egy részről a' szomorú emlékezet, mely hennünket a' vallásos csatázások' szívet rázó emlékeire vezet vissza, más részről az a' tudat, mi szerint a' vallás' ügyében fogott fegyverek nemcsak magát a' bajnoktársat — mint ez rendszerint egyéb véleményvitákban történik — hanem annak több milliókból álló felekezetét is legérzékenyebb oldaláról sebhetik, méltán arra indítják Krisztus' minden szeliden érző tanítványát, hogy a' versengés' tollát, mely már sokszor éles vassá változott, még győzelemreménység' esetében is irtóztatva vegye kezébe. Felszólaló nem egyszer jöve már kemény kísértetek közé — főképen az újabb napokban, melyekben a' belgiumi elég ismeretes páholy, meg nem elégedve a' Porosz- és Hannovera országokban támasztott rombolásokkal, édes hazánkba is áttallóvallette a' türelmetlenség' sujtó villámain, bizonyos körlevelekben, folyóiratokban, 's a' minden egyéb, mint Békeházi Innocentben — áttörni elv szerinti békétürese' határát: de polgári helyzete egy részről, más részről bizonyos kedvező fordulatok' tapasztalása, és a' vagy közvetlenül, vagy közvetve adott elégtételek; mindenek felett pedig azon rendíthetetlen bizodalom, mely felszólaló' szeméit, egy, minden felekezetű gyermekeit ritka jóságával, 's a' törvény' paizsával takarító köz atyára, koronás királyunkra függeszti, mindenkor hallgatásra bírták. Egy legújabb

jelenet azonban, mely szerint egy különben elég gyakorlott kezű, 's a' szelid emberségeség' palástját elég illedelmesen viselő író valamennyi protestansokat a' kárhuzatos híró, a' kereszténységet legfőbb kincsétől, pozitív vallásától megfosztani törekvő, a' keresztény statusokat felforgatással fenyegető Strauss' nevére kereszteli, és pedig olly folyóiratban, melyet józan elveiért köz becsben tart a' magyar olvasó közönség; 's országgyűlése' idején, mikor a' haza' bölcs törvényhozói semmit sem bocsátanak el vizsga szemek elöl, megnyitotta a' hallgatás' zárját; 's ha e' sorok' írója felszólal akkor, mikor nem szólni vétek volna, hiszi, nem vétkezik. Annyival is inkább, mert célja éppen nem gyűlöletes polemizálás, hanem a' méltatlanul megtámadott ügynek szomorú kénytelenségből eredt védelmezése.

Az Egyh. Tár' referense (24) nem érte azzal be, hogy elsőbb értekezésében, a' minden igaz protestansoktól annyira eltérő Strauss mellé sorozza, 's egy azon kárhuzatos alakban mutata hennünket; nem érte be azzal, hogy a' Seneca' érce alól kölcsönözött *error*' helyegét süté kedves vallásunkra, mely szerint élni, halni, 's idvezülni e' magyar hazában is jelenleg három millio ember benső meggyőződésénél fogva ohajt: nem! ez nem volt, nem is lehetett elég, mert ezen állítását ref. nek a' mérsékelt tollu Lugossy a' meggyőződhetőségig megczáfolta. Nem; itt már a' becsület' ösztöne is serkenté, hogy, mit elsőben talán maga is sokallott volna, a' közönség elébe egy olly állítólagos protestans elvet tegyen, melynek megengedésétől, elhívésétől sokakra nézve csak egy lépés lehet a' protestansok' nem türehetőség. Igazolni akarván t. i. előbbi állítását, miszerint a' protestansok ugyanazok Straussal, azt akarja elhítenni, hogy a' protestantismus' elve szerint „a' szentírásnak nemcsak egyes helyei, hanem annak egész szelleme is kinek kinek önbíráskodása alá bocsátatik“.

Mielőtt felszólaló az ezen állítólagos elvből elhúzott következményeket, melyekre ref. magának engedelmet vett, közelebből érintené: kénytelen kimondani, hogy, noha magát mind névvel mind valósággal protestansnak tartja, sőt hivatala szerint protestansok' tanítója: az említett elvet mindazáltal, ha rá mehetne, most volna kénytelen először ref. től tanulni. Mit midőn egyáltalában nem tehet: bátorkodik az olvasó közönség előtt minden

igaz protestansok' nevében ünnepélyesen nyilvánítani, hogy az említett elv, nem elve a' protestantismusnak; az, valamint Strauss-ságunk is nem egyéb alaptalan ránkfogásnál, 's felszólaló meg van győződve, hogy ref. is ezen tudományát vagy még iskolából hozta ki, hol fájdalom! (nem véve ki egy felekezet' iskoláját is) ha sokszor nem, legalább néha a' pártfelesség' buzgólkodása miatt szenvedni szokott az igazság, vagy pedig olly protestans, és más felekezetű (nem véve ki a' catholicusokat is) tudósok' munkáiból vonhatta ki, kiket képviselőinknek ismét el nem ismerhetünk; 's ha talán szerencsétlenségből illy protestans nevet viselő írók' munkái kerültek volna ref. könyvtárába, bizonyossá tehetem, hogy a' mindjárt említendő protestans-elvet pártoló protestans tudósok' munkáit nehezen foghatná be könyvtárának bármely tágas tére is.

És hogy ref. a' protestantismus' elve iránt tovább függőben ne tartsuk, íme a' való elv, melly, a' szentírást tekintve, minden igaz protestansnak sajátja, *nemleges és igenleges* ketős alakjában. Nemleges elv: *személyes auctoritásnak a' szentírás' értésében nem hódolni*; melly elv más szókkal ide megyen ki: nem compromittálni a' szentírás' megértésére nézve egy valakiben, legyen az bár akármily nevű 's rangú ember. Igenleges elve a' protestantismusnak a' szentírásra nézve ez: *a' szentírás' helyes értelmét magából a' szentírásból keresni ki, az illető felvilágosító tudományok' eszközzéssel, mineműek a' keleti nyelvek' alapos tudománya, régi történet- 's földirati és régiségtudomány, szent írók' hiteles életírásai, topographia stb; az ezeken épült egészséges critica, szóval a' teljes készületű józan exegesis; 's mind ezen tudományos készülétekkel, a' szentírás' isteni tekintete, minden emberiek feletti méltósága iránt szent tisztelettel megtelt kegyes érzetek között közelíteni a' magyarázandó szent könyvhöz.* — Ebben határozódván már se reg protestans írók' előadása szerint a' protestantismus' rendíthetetlen elve, ez levén az, melly körül édes hazánkban a' törvény' szentsége is öröklik: kérdem, elsőben is a' feltett elvre nézve, állhat-e azon állítás, miszerint *a' protestantismus a' szentírásnak nem csak egyes helyeit, hanem annak egész szellemét is kinekkinek* (melly kinekkinek-et ref. alább a' csűrhe néppel — óh! az isten' képe az utálatosság' jelképét viselő állatok' sorába aljasítva! — sy-

nonymisálja) *önbíráskodása alá bocsátja?* Hát vajjon a' kinekkinek-ek bírhatnak-e mindnyájan az említett tudományos készüléttel? Nem világosan tanítja-e a' helvetiai hitvallás (mellyre, megengedi ref., hogy hazánkban hitelesen építsünk) épen a' szentírás' magyarázásáról II-dik fejezete' I-ső és III-dik §-iban: „Scripturas sanctas — — — non esse interpretationis privatae. Proinde non probamus interpretationes quaslibet: sed illam duntaxat scripturarum interpretationem pro orthodoxa et genuina agnoscimus, quae ex ipsis est petita scripturis (ex ingenio utique eius linguae, in qua sunt scriptae, secundum circumstantias item expensae, et pro ratione locorum vel similium vel dissimilium, plurium quoque et clariorum expositae), cum regula fidei et charitatis congruit, et ad gloriam Dei, hominumque salutem eximie facit. Ergo non alium sustinemus in causa fidei iudicem, quam ipsum Deum, per scripturas sanctas pronunciantem, quid verum sit quid falsum, quid sequendum sit, quidue fugiendum. Ita iudiciis non nisi spiritualium hominum (nem kinek kinek! nem csűrhe népnek!) ex verbo Dei petitis acquiescimus“. Kérdem továbbá, átmenve ref. következtetéseire, a' való protestansok, illy elvök mellett, tűzhetik-e ki célul a' szentírás' historiai 's positiv tekintetének lerontását? Melly kérdésre hogy annál biztosabban 's világosabban felelhesünk: szükség itt megemlíteni a' protestantismusnak egy, a' fenforgó kérdésre vonatkozó olly nézetét, melly lehetetlenné tesz reájok nézve a' szentírás' historiai 's positiv tekintete' lerontása' bűnének végrehajtását. A' protestantismus' nézete szerint t. i. a' szentírás tárgyilag olly bevégzett tökéletes isteni cselekvény (actus), mellynek sem módosításra, sem kiegészítésre szüksége nincsen, 's mivel a' szentírás illy állapotjában, idő szerint, és így historice jelent meg: következik, hogy annak létezése föltétetvén, historiaisága sem hozathatik kétségbe. Minden, a' szentírás körül tett protestantismusi munkálatok annak okáért, a' dolog' természete szerint, nem annak historiai létezésének (mellyel positivitása szoros egybefüggésben vagyon) ostromai: hanem olly cselekvények, mellyek egy mozdulatlan pont, a' kijelentési substantia, körül azon okon és célból forognak, hogy a' tudományos felvilágosítás annál dicsőbb fényben mutassa az isteni tárgyat. Miből világosan kijő, hogy

egyedileg (subjectiv) lehet haladni, sőt lehetetlen nem haladni a' szentírásra nézve, azaz a' szentírás' magyarázásában (subjectiva perfectibilitas): de maga a' szentírás tárgyilag (objectiv) elébb nem vitethetik, nem tökéletesíthetjük; ez vivhatlan erőben áll, 's örökre igényzi a' tudományos észről megközelítettetését (objectiva perfectio). Valóban nincs olyan beavatottja a' protestantismusnak, nincs, biztosan állíthatni, még a' mai gondolkozó kor' legsajátabb hazájában Németországban is, ki, ha elméjének legtágasb okoskodási kört enged is, a' szentírás' sarkalatos, és így az üdvösségre megkívántató igazságait *jézusi kijelentés szerint* ne adná elő. Már pedig e' kettő: Jézus, és üdvösségre megkívántató kijelentett igazságok, nem hagyják-e sérületlenül a' szentírás' mind historiai, mind pozitív tekintetét? Miből ismét egyenesen következik, hogy nemcsak nem lehet protestansokra azt fogni, hogy ők „*a' historiait, és positivumot meghüsitának a' szentírásban*“; sőt inkább magok a' protestansok is épen az által ismernek rá a' magok' vagy mások' felekezete' kebléből előlépett korcsokra, ha ezek Jézust, 's a' szentírás' sufficientiáját tagadják. Nem áll tehát, hogy Straussnál protestans elv szült volna merényeket; hanem az áll, hogy merények alkották a' straussi elvet. Következésképp, valamint ref. állíthatja — és pedig meggyőződésünk szerint is teljes igazsággal — hogy Voltaire, 's a' francia forradalom' hősei a' catholica egyház' elve ellen szólottak: úgy mi is biztosan állíthatjuk, hogy Strauss', és az egész ifjú Németország' vagy több hasonló' vallása épen nem protestans vallás; 's meggyőződhetik ref., hogy soha a' protestans felekezet' keblében, szoros következetességgel Straussok kikelni nem fognak. És így a' protestantismust nemcsak az örzi, hogy igaz hívei fölemelik tollaikat 's a' fenyíték' vesszejét Strauss ellen: hanem rendíthetetlen, a' jézusi kijelentés' történetiségét 's pozitívitását föltevő elve. Ez örözte Luthert is, habár tulajdon felekezete' leghíresebb emberei fegyvert (?) emeltek is föl ellene; 's ezzel kellett védnie magát Rómának is, midőn saját felekezetének emberei számtalanszor tollat, sokszor fegyvert emeltek ellene. 'S ezennel nyilvánítom minden való protestansok' nevében ellenmondásomat ref.nek azon állítására, mint ha „*Strauss oly formán fejezte volna ki minden következetes protestan-*

sok érzelmeit, mikép például nálunk gróf Szechenyi István' Hitele milliók kívánságait“; higgye el ref., hogy ezen hasonlítása a' hasonlítások' példabeszédes bélyegét hordozza. Azonban olyanok is lehetnek, kik az érdemtelen restauratornak a' keresztény vallás' Herostratusa mellé állíttatását neheztelve nézendik a' hasonlatosság' categoriájában.

Egyébiránt, minthogy ref. válaszában eleje 's utólja arra mutat, hogy nyilatkozásában nem rossz akarat, hanem meggyőződése vezérelte: mind két rendbeli állításait a' protestantismusba nem avatottságának tulajdonítva, azon reménységgel rekesztem be védelmi világosítást, hogy rólunk protestansokról ennek utána nagyobb vigyázattal 's keresztényi szeretettel fogja nyilvános ítéletét kimondani; vigyázni fog különösen arra, hogy midőn a' protestantismus' elve szerint kinek-kinek kezébe adatik a' szentírás olvasás végett; ezen szabadságot nem fogja önbiráskodási korlátlanáig fessítve magyarázni. Ezt biztosan reményelve, ohajtom egyszersmind, hogy a' türelmetlenségnek elszórt magvai ne találjanak kedvező földet a' magyar haza' termékeny határiban; ohajtom, hogy nemzetünkben, hol különben is olyan számosak, 's nehezen távolíthatók a' szakadás' elemei, a' vallás, ezen eredetileg békekességi anyag visszavonás' nemtelen eszközévé ne alacsonítottassék; ohajtom, hogy, főképp a' tiszta vallás által segítve, a' királyt, a' hazát és egymást a' magyar honnak minden felekezetű lakosi híven szeressék, tiszteljék.

Füüs András,
szathmári ref. pap.

Magyar tudós társaság.

— *Egyed Antal* koppanmonostori apát, dunaföldvári plebános és m. acad. lt., Ovidiusnak általa fordított 's a' f. évben Pesten kiadott Pontusi leveleiből 400 példánnyal kedveskedett a' társaságnak, azon kéréssel, hogy az eladásokból gyűlendő summa az academia által megindított régi classicusok' fordítási gyűjteményének folytatására fordíttassék. Pest, dec. 18. 1839.

D. Schedel F., titoknok.

Magyar dolgok külföldön.

— *Die heilige Dorothea. Dichtung und Wahrheit aus dem Kirchenleben in Ungarn.* Leipzig, Verlag von Wilh. Einhorn. 1839. k8r. 183 l. Ara füzve 1 ft 30 kr ep. Egy, a' jelenkor' több fontos kérdéseit érintő, ügyesen irt beszély.

Heraldische Blumen. Geschichte und Sage. Von Realis. Wien, 1840. Bei P. Rohrmann, kk. Hofbuchhaendler. 12r. 184 l. füzve 1 ft ep. Jelen

családczimerek' magyarázatai, mellyek közt négy magyar, u. m. a' Forgácsok' koronás nőképe, az Andrássyak' vas embere, a' Hunyadiak' hollója, 's a' Gergelylakaiak' ostora. Szerző olyakat választott, mellyek történetileg érdekesek, vagy költészi kidolgozásra különösen alkalmasok. Mi kivált *Gergelylakira* figyelmeztetjük balladairóinkat.

Otto der Grosse und die Ungarn. Ein episches Gedicht in 24 Gesängen von Fr**. Herausgeg. von D. F. Beck. München, 1839. n8r. 440 l. 3 ft 30 kr ep.

Gleig G. R. utazása Német-, Cseh- és Magyarországon, angolból németre fordítva hirdetik.

Literaturai mozgalmak.

— Budán, a' m. k. egyetem' bet. megjelent: *Árgyus királyfi*, tüneményes életkép négy rámban, előrajzzal és utóábrázolattal. Irta Nagy Ignác. 1840. K8r. 56 lap. Finom velinen, ékes borítékba fűzve 30 kr ep. Míg részletes ismertetését adnók, megjegyezhetjük róla, hogy valóságos népdarab; élénk, elmes, 's számos vonatkozásaival nemelly társasági viszonyainkra metsző érdekű.

Debreczenben, Tóth Lajos' bet. *A' természet' ösmeretének jövő befolyása a' tudományos műveltségre általában.* Miről a' helv. vallást tartók' debr. főiskolája' imádságházában a' fűvészet, kövészet*), mű- és vegytan' r. tanító székébe ünnepélyes beiktatása' alkalmával nov. 12. 1839. röviden értekezett Csécsi Imre, orv. D., 's az említett tudom. k. r. tanítója. 4r. 19 l.

—Tilsch és fia kolosvári könyvárosok előfizetést hirdetnek gróf Kemény József m. academiái l. tag' *Fundgruben der Geschichte Siebenbürgens* című munkája' második kötetére, mellynek tartalma: 1) Mährische Landtags-Verhandlungen, die Ansprüche des Joh. Zápolya auf Mähren betreffend 1526—1531. 2) Johannis Goebel, et Georgii Wachsmann Chronica Civitatis Schaesburgensis 1514—1663. 3) Siebenbürgische Ruin, beschreibt in Wahrheit nach deme was er wehrend der Be-

*) Hogy „fűvészet“ van, nem a' mi vétünk, 's minthogy verba valent usu, ez is elvegyül a' köz életben számos hason becsü társai közt: de a' tudomány' emberei az igen szűk értelmű szóban meg nem nyugodván, helyébe a' kimerítő nővénytant iktaták a' legújabb időben. A' minnerologia eddig ásványtudomány, ásványtan volt: 's valóban nincs ok rá, hogy helyébe új szót, kivált olyat alkossunk, melly tárgyat ki nem fejezi: Kövészet! Csak kövek' ismerete-e az ásványtan? — Igen ohajtható, hogy a' hol már van legalább félig helyes, elfogadott szavunk, helyébe csak sokkal jobbat, de soha se ajánljunk csak hason becsü, vagy épen rosszabb szót, különben kész a' Babel. Merészeknek kell lennünk, igen is, hol nincs szavunk, annak csinálásában; makacsoknak, ha sok tekintet nem ajánlja, az elfogadásban; de állandóknak, a' nyert birtok' megtartásában, nehogy az eb' sorsára jusjunk a' mesében, ki árnyék után kapva, a' valótló is elesett.

lagerung in der königlichen Hermannstadt jämmerlich gesehen, vernommen und erlebt Johannes Graffius, ehester Pfahrrherr in Reichersdorff, derzeit aber Pfahrrherr in d. Königl. Hermannstadt. 1658—1661. 4) Des Grafen Tököli Einfall ins Burzenland, dessen Schlacht bey Tohá, und Zernest, und Abmarsch aus Siebenbürgen. Anno 1690 den 13 August. bis 1691. den 13 May. 5) Extract aus der mir Grafen von Seeau allergnädigst ertheilten Lantags-Instruction Dat. Wien den 13 Jänner 1702. 6) Briefe des Grafen Ehrenreich von Seeau, die Rakozischen Unruhen in Siebenbürgen betreffend. 1703. — Előfizetési ár 1 ft 30 kr; kijövetel után bolti ár 2 ft 24. (Ezen áron találattik még egy pár példány az első kötetből is).

Felszólítás

minden magyar író-, kiadó-, könyváros és könyvnyomtatóhoz.

Alolirt könyváros és kiadó, ki évek óta feladásaúl tévé, teljes munkásságát, egész figyelmét 's pénzbeli erejének legnagyobb részét a' magyar könyvkereskedésre szentelve, fáradatlanul oda törekedvén, hogy legjelesebb honi íróink munkáit ne csak saját költségén, szép és izletes kiadásban, nyujtsa az olvasó közönség' kezeibe, hanem hogy bizományok útján más magyar munkák fáradatlan terjesztése által a' vidéki könyvkereskedőknek 's tudós kiadókknak is hasznos legyen, magát e' szakadatlan fáradozása 's munkássága által egy magyar középponti könyvkereskedés álláspontjára jutottnak érezvén, messzeterjedő ügyeinek ezen állásánál fogva szükségesnek, hasznosnak 's az egyetemes magyar könyvkereskedés érdekében levőnek vélte, a' közeledő 1840ik évtől kezdve egy rendezett, egyetemes Bibliographiai Értesítőt mint könyvkereskedői munkásságának organumát, Magyarország és Erdély számára rendesen kiadni.

E' vállalatnak lehető legtökélyesb létesítésére, melly talán egykor egy tökéletes magyar könyv-lajstrom alapjául szolgálándna, felszólítok ezennel minden író, kiadót, könyvkereskedőt 's nyomtatókat, sziveskedjenek minden megjelenendő könyvnek, még annak megjelente előtt, teljes címét, megjelente után pedig belőle bizonyos mennyiségű példányokat megbízás útján eladásra hozzám beküldeni, hogy valamint címzett a' Bibliographiai Értesítőbe (ingyen) felvenni: úgy a' munka elterjesztésére közrehatni képes legyek.

A' Bibliographiai Értesítő, mellynek 1-ső száma 1840ki január' végével több ezer példányban ingyen adatik ki, 's azontúl havonként 's rendesen fog folytatattni.

Reményem, hogy mindenki, kit nyomos felszólításom illethet, vállalatomat úgy saját mint az egyetemes magyar könyvkereskedés' érdekében pártolni 's előmozdítani szives leend. Pesten, decemberben 1839.

Heckenast Gusztáv,
könyváros és kiadó.

A' karácsoni ünnepek miatt csőtörtökön Athenaeum nem jelenik meg.

Nyomatik Budán a' magyar kir. egyetem' betűivel.

FIGYELMEZŐ

AZ EGYETEMES LITERATURA' KÖRÉBEN.

Kiadó szerkesztők

SCHEDER, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ **BAJZA.**

HARMADIK ÉV

Pesten.

December' 31. 1839.

52. szám.

Tartalom. Külföldi literatura. Ország- 's népismeret. Amerika' erkölcsi állapotjai Juliustól. Vége.— Állítások, vélemények, felvilágosítások. Ellenjegyzetek az igazság' ügyébeni szózatot érdeklő válasza (Lugossy József.) — Tárgymutató a' Figyelmező' harmadik évéhez.

KÜLFÖLDI LITERATURA.

Ország- 's népismeret.

Nordamerika's sittliche Zustände, von Julius.

(Vége).

A' pennsylvaniai intézetekben következő bánásmód uralkodik: a' bűnös, midőn a' házba lép, könyvbe iratik, 's ezen beírás által egy az intézet' megnyitása óta folyó számot kap, és csupán ezzel neveztetik a' börtönben; e' szerint tehát egészen eltűnik a' világban viselt neve, melyet kiléptekor ismét visszakap. Ezután két felügyelő egy házikóba vezeti őt, mely három osztálylyal bír, az előépület' udvarában. Az elsőben egészen levetkőztetik őt, 's haját elnyirják, a' másik ezzel határosban kádba ültetik és meleg vízzel megmossák, a' harmadikban a' fogházi öltözetet adják reá. Ezután átláthatlan vászonsipkát tesznek fejére a' felügyelők, levonják azt arczára, és karon fogva a' tulajdonképi fogházba vezetik. Ott rövid hathatós beszéddel fogadja őt az intézeti előljáró, melyben inti őt új életpálya' kezdésére és a' vele közlött házi rendtartás' pontos teljesítésére. Ekkor azon elválasztott lakos-

tályba és szobába vezetik őt, melyet számára az intézeti előljáró rendelt. Midőn e' lakhelyébe lép, leveszik fejéről a' sapkát és egyedül hagyják őt négy falai közt, minden könyv és foglalatosság nélkül, csupán elmékedéseit' társaságában. Csak bizonyos idő múlva látogatja meg őt szobájában az előljáró, felügyelő, valamely más hivatalos vendég, mint péld. a' lelkész, vagy orvos, kiknek nem sokára kimondja azon kívánságát, mikép ohajtana valami foglalatosságot kapni, mely könnyitné valamennyire az unalmas magányosságot és azon elmékedéseket, miket rendszeren szülni szokott. Az illy foglalatosság' kirendelése mindazáltal nem történik meg tüstént azon pillanatban, hanem csak akkor, midőn mindennapi látogatás által meggyőződék az előljáró tökéletesen, hogy a' magány' befolyása kedélyhangulata' szelidítésére és mostani helyzete' teljes érzésére már eleget tett a' fogolynál. Így aztán mindig megadják a' szükség gyanánt és kegyelemként ohajtott foglalatosságot, midőn az illy módon kéretik. A' munkaadásig többnyire néhány nap szokott eltelni; két hétnél huzamosb időre azonban még eddig soha sem ter-

jedt, 's valamennyi bűnös megegyezik abban, hogy ez volt fogsága legkínosb időszaka. Mert minden beszélgetés, mit az őt meglátogató intézeti tisztviselőkkel tartania szabad, igen rövid és csupán belső állapotjára és a' legszükségesbekre van szorítva. Arról azonban, mi szobáján kívül és e' világban történik, soha sem szóval, sem írásban nem kaphat tudósítást. Utóbb jutalmul megengedtetik ugyan a' fogolynak, hogy írásban értesíthesse olykor belső állapotjáról övét; de ezektől soha sem juthat hozzá semmiféle közlés. Most a' tanítást kezdik meg a' bűnös által választott foglalatosságban, mit az intézeti felügyelő teljesít, ha a' fogoly egyikéhez sem ért a' fogházban divatozó foglalatosságoknak. A' haladás ezekben sokkal nagyobb és gyorsabb, mint szabadsági állapotban szokott lenni, mert a' fogoly, noha nem mindennapi kenyeréért dolgozik, rendkívül szorgalmas, csak hogy gondolatai vádló súlyától és lelkismerete' szemrehányásától szabadulhasson. Ha még nem tudna olvasni, úgy erre is taníttatik 's a' lelkésztől vagy rokon érzelmű látogatóktól gondos tanításokat nyer a' keresztény vallás' igazságaiiban, a' ker. vallás' parancsainak elmúlt életére alkalmazással 's mostani lelki állapotjára vonatkozással. Így hetenként egyik munkateltjes nap a' másikat váltja fel, és csak az isteni tiszteletnek szentelt vasárnap szakasztja azt félben. Ekkor az egyházi beszéd' hallására a' középfolyosó' hosszában minden börtönyszárny' szobasora közt függöny feszített ki, mellynek a' középcsarnok felé fordított végén a' lelkész áll. Minden szobaajtó, melly általánosan a' közép épületre nyílik, majd félig megnyíttatik, és a' valamennyire emeltebb hangon szóló lelkészt egy egész épületszárny' lakosi, mellynek falai nagy hangcső gyanánt adják vissza a' szavakat, könnyen és tökéletesen hallhatják 's megérthetik. A' vasárnap' többi része, melly minden más börtönben, hol a' magányrendszer nem uralkodik, az egész hétnek legkárhozóbb ideje szokott lenni, a' pennsylvaniai bűnösnek ellenben a' hallottak' megfontolásában, épületes beszélgetésben a' lelkésszel vagy rokon érzelmű látogatóval, és szentírási olvasmánygyakorlásban, vagy más javító és oktató munkák' forgatásában, egyedül, vagy ha szükséges, mások' segítségével, múlik el. Ez egy hétnek története, 's ez ismételtetik az egész évben, vagy tovább is, t. i. a'

büntetésidő' eltöltéig. Ha a' bűnös még nem sülyedt rendkívül mély romlottságba, úgy az illy egyhangú, izgatás nélküli, szelidítő és megnyugtató, egyszersmind azonban dolog- és vigasztalás-teljes életmód mindig mélyebben és tartósabban gyakorolja rajta jótékony hatását és mind inkább szilárdabb alapot vet magába tért kedélyében. — Testi büntetésnek a' pennsylvaniai bánásmódnál épen nincs helye, hanem e' helyett a' munka' vagy ágyneműk' elvonása és sötét szobába zárás van szokásban. Bekövetkezvén a' szabadon bocsátás' ideje, az előljáró és igazgatók ünnepélyesen intik a' bűnöst a' tanúsított szorgalomban megmaradni és jó magaviseletéről 's tanult készségéről szóló bizonyítvánnyal bocsátják el. Ekkor ismét szokott polgári öltözetet és némi kevés pénzt kap, melly az első két három heti szükségek' pótlására elegendő, melly idő alatt könnyen szerezhet magának munkát. Így felkészülve, ismét a' világba lép a' megtisztult bűnös, névre, kinézésére és büntetése nézve egészen ismeretlen fogolytársai előtt biztosítva ezek' árulása ellen, 's ha gyökeret vert benne a' jónak és munkásságnak gyakorlata, tehát ujonszülöttnak tekintheti magát, azon reménnyel gazdagítva, hogy, valamint ezen, úgy a' másik világban is, isteni segítség által, becsületesen és híven teljesíthetendi új hivatása' kötelességeit.

Az auburni (hallgató) rendszerü intézetekben természetesen egészen más elrendezés uralkodik. Julius azonban jó okoknál fogva nem ezek, hanem a' pennsylvaniaiak mellett nyilatkozik. T. i. a' hallgatás' parancsa az auburni intézetekben természet elleni. Ha már sok ember együtt hagyatik egy teremben, elöször, lehetlen minden közlekedést suttozás, integetés és jelek által egészen akadályoztatni; 's másodszor a' fogoly folyvást ingereltetik a' tilalom' megszegésére, mi ismét kegyetlen és durva fenyítéki büntetéseket tesz szükségessé; mikre legalább a' törvénynek nem kellene indító okul szolgálni. Minden házi rendtartásnak börtönökben, iskolákban, klastromokban stb legfőbb feladása, lehetőségig megkimélni lakosait a' fenyítéki szabályok' megszegésétől. Az auburni rendszer számos erős fegyverzetü felvigyázót kíván, 's azért sokkal költségesebb is. E' rendszer nem gátolja, hogy rossz elveket, 's még kevesbbé, hogy betegségeket ne közöljenek egymással a' foglyok. Azon

kivül folyvást nyugtalanító ingerültségben tartatván a' fogoly, idegen benyomásokkal foglalkodtatja, izgatja őt a' tilalom ellenére is közlekedni, és közlekedést keresni, és így lehetlenné teszi a' csendes magába szállást, mely annyira jótékony hatású a' pennsylvániai intézetekben. Ebben különös nyomatékosságot helyez Julius. „Azon öszves hatás, melyet a' fenytő fogságnak tenni kell, 's melyet az a' pennsylvániai rendszer mellett csakugyan tesz is, nagyobb mélységet és tartósságot kíván, mint eszközölhető, midőn valakit egész nap, habár néma de mégis rossz társaságban hagyának. Az auburnihoz hasonló rendszer átmene-tet képez a' büntetés előtti szabadságból az elbocsátás utániba. Hid az csak a' vétek' és büntetést érdemlő' állapotjától ahhoz, mely a' megtisztulást hozza magával. Egészen más-kép van ez a' pennsylvániai fenytő házakban, mert az ezekbeni lakás áthághatlan mélységet von ezen két állapot közé, mely intésül és javításul szolgál a' bűnösnek, 's melynek emlé-kezete egész életén átkíséri őt halálig és min-den csábítás ellen megóvja“. Ehhez még az is járul, hogy a' pennsylvániai büntetés mód' sok-kal nagyobb hatása mellett a' büntetésidőt megrövidíthetni és a' bűnös elhagyhatja a' há-zat 's visszatérhet a' polgári társaságba, a' nélkül, hogy egyetlen egy fogolytársát látta, vagy azoktól láttatott volna, következképp nincs kitéve a' szégyenítő viszonylatásnak és volt czimboraság' emlékezetének, mi köztu-domás szerint legsúlyosabb az elbocsátott bű-nösökre nézve.

Azon ellenvetések, hogy a' magányos el-záratás igen kegyetlen büntetés és örültségre vagy öngyilkosságra stb vezérel, igen böl-csen czáfoltatik meg Julius által. Először is megjegyzi, mikép nem lehet jogtalanságnak mondani, ha bizonyos időre elvonják a' társa-ságtól azt, ki a' társaság ellen vétkezett. Nem lehet ennél igazságosabb dolog, 's nincs al-kalmasb mód a' vétkes' megtanítására, milly nagy becsben kelljen azon kedvezést tartania, mellynél fogva tagja lehet a' társaságnak, 's milly kötelességekre kell figyelnie, hogy méltó lehessen ezen kedvezésre. Tapasztalás tanítá továbba, hogy a' pennsylvániai börtönökben 25 év alatt 2000 fogoly közül csak 9 lett öngyil-kossá, és egy sem örült meg. A' foglyok töké-letesen megjavulva 's nem elromolva jönnek ki a' pennsylvániai magányos börtönshobákból. Ál-

talános tapasztalás, hogy ritkán vagy épen so-ha sem esnek vissza korábbi vétkeikbe és rend-kivül örízkeenek a' visszavittől előbbi magá-nyos szobáikba; de ezért sem testben, sem lé-lekben épen nem szenvedtek, hanem inkább megfrissültek és egészen más emberek lettek *).

Végre a' mentő házakról szól szerző, az elkorcsosult gyermekek' intézeteiről stb, és tel-jes joggal követeli, hogy gyermekek ne zá-rassanak össze felnött gonosztevőkkel, mikép az Európában még gyakran történik.

Mivel lehetlen minden egyes részletébe bocsátkoznunk ezen becses és tanulságos mun-kának, tehát megelégszünk azzal, mit belőle leginkább kiemelendőnek véltünk és olvasását az emberiség és értelmes politica minden ha-rátjának ajánljuk. (LB).

Állítások, vélemények, felvilágosítások.

— *Ellenjegyzetek az igazság' ügyébeni szózatot érdeklő válasra **).* Tévedést egyszerű figyelmeztetés, vélt okokon alapuló meggyő-ződést nyomos ellenokok könnyen útha igazí-tanak. Az első tévém én a' Figy. 36ik sz. fel-szólalásomban, tévedés' eredményének vélvén Egy. Tár' referensének Figy. 22. sz. a' protes-tans egyházat nem kedvezőleg bélyegző meg-jegyzését. Miután pedig ref. Figy. 41.sz. adott válaszában őszinte vala nyilvánítani „hogy, a' mit mondott, teljes meggyőződésből mondotta“: következnek, hogy a' második tenném, 's okok' súlyát vetném mérlegbe a' gyanúsító vád ellen, annyival inkább, mivel maga ref. szólita fel válaszában „bővebb felvilágosítás-ra“. Ezt tenni azonban nem fogom, azon egy-szerű okból, mivel mihelyt „meggyőződésről“ van szó, tudnom kell, hogy ref. vallást tár-gyazó nézetei az egyház' tekintetén épülnek, és így az, mit meggyőződésnek tetszik neveznie, nem egyéb, mint ama' tekintet iránti hódolat és engedelmesség, mely valamint eredetileg egészen más természetű, mint az okokban győ-

*) Vessd össze f. évi Figyelmezőnk' 5. számában b. Eötvös J. és Szemere Bertalan véleményei-
ket.

**) Nem tagadhattuk meg a' jelen cikkelytől sem a' felvételt, noha más tisztelt kéz által eleb-bi számunkban már megelőztetett; mert en-nek írójához volt 24. jegyű társunk' felszólí-tása közvetlenül intézve, 's így kell, hogy ő is megfelelhessen ne csak az ügyért, hanem magáért is. Szerk.

kerező meggyőződés, úgy okok' fegyverének megközelíthetetlen: annál fogva referensnek, úgy nevezett meggyőződését, egyháza' tanja szerint, bármit mondjanak is az okok, változtatnia nem lehet, nem szabad: 's általában e' nemét a' meggyőződésnek okokkal levívni akar-ni milly sikeretlen 's egyszersmind áldástalan vállalat, három lefolyt század, 's honi évkönyv-eink' gyászosb lapjai tanusítják. De midőn, megemlékezvén arról is, hogy bár minemű vallásos meggyőződést 's megnyugvást, mint a' mulandókon túl emelkedő kebel' legféltőbb kincsét, tiszteletben tartani kölcsönös kötelességünk, a' fővenyről ezennel lelépve, referenstől tisztelettel búcsút veszek: reménylem, megengedendi, ha a' t. olvasó közönségből azoknak kedvéért, kik az eddig e' tárgyban mondottakat figyelemmel kísérek, 's a' válasz' némelly tételei felett függőben maradtak, ugyan e' válasz' szavaira hivatkozva, némi megjegyzéseket teszek.

A' protestantismus' fő elve ez: „A' sz. íráson, mint isteni tekinteten, alapuló ker. vallás' értelmét, önállásu meggyőződésre törekvőleg, keresni 's megtalálni mindenki jogosítva van.“*) A' sz. írás, lényeges tartalmára nézve, bár mit mondjanak a' kijelentés' 's az ihlettség' ostromlói, isteni, általános és örök becsű, 's egyedül képes az egykoron világvallássá emelkedendő hitnek biztos alapul szolgálni. Illyen-né jellemzik a' sz. írást tisztán vallásos iránya, minden korszak' 's éghajlat' kívánatira 's a' lélek' legmagasb erkölcsi szükségére nézve tökéletes kielégítősege, mik azt az emberi el-me' minden szüleményeitől elhatárázólag meg-

*) Vannak, kik a' religio' értelmét nem, csak malasztjait vélik a' nagy tömeggel köz-lendőeknek. De még így is, vallásos szem-pontból véve, sokkal nagyobb a' keresztény nép' méltósága, mint azt „csürhe népnek“ nevezni bár kinek, legkevesebb pedig egy-ház' férfiaknak, 's nekünk, kik vallásos tárgy-ban közönség előtt hallatjuk szövegünket, il-lendő és szabados volna. E' nevet háromszáz év előtt Valverde a' spanyol dominicanus használá az evangelium' jöttevő világát nem ismerő peruiak ellenében; de kereszténytől, keresztények, mint azok felől, kik egy azon hit által boldogíttatnak, egy azon lélekűdvre, siron inneni 's túli boldogságra számítanak, illyesmit hallani szinte példátlan. 'S mit mon-danánk, ha e' csürhe nép megvetőire fordítaná vissza a' „raka“-t, méltán nehéz vádat emelvén ellenük, miérthogy őt a' legfontosb religioi tárgyak felett szánandó sütétségben maradni, 's amaz alacsonit nevet érdemleni kényteték? — Ref. jónak látá nevét arab je-gyek' homályába burkolni, 's nem hágy sen nekünk egyebet, mint a' közönség előtt ed-digelé kitárt nézetei 's szavai után szellemi arcképére következtetnünk: ennek pedig olly nemes vonásait láttatá már eddig velünk, hogy ohajtánunk kell, bár ama' kifejezés tol-lából ki ne folyt volna.

különböltetik. Hogy a' protestansok eredeti-leg illy isteni tekintetként tisztelék a' sz. írást, bizonyítják hitvallásaik és symbolicus köny-veik; hogy pedig e' hitőktől, melly nélkül egy-házok sem nem alapulhata, sem fen nem áll-hatna, maiglan sem távoznak el, tenmagad meggyőződhetel, be-méven első szélső egy-házokba, kihallgatván ifjabb 's idősb hitszóno-kaikat, megolvassván hittudósai' bármelyik munkáját *). A' történetirasi Jézus' személyes-sége pedig, szemlélődési mint gyakorlati ered-ményeiben, feloldhatlan kapcsolatban áll a' sz. írás felőli ime' nézettel; sőt, mondhatnánk, az írás' egész lényege végre is a' historiai Jé-zus' tettlegességében központosul; úgy, hogy mind addig, míg a' szentírás kezünkben lesz, 's annak isteni tartalmábani hitünk rendtől-en áll, Strauss' mesterségesen szerkesztettjé-zusi lényét, kit állítólag a' kereszténység al-kota, amaz egyszerű evangeliumi Jézus he-lyett, ki a' kereszténység' alkotója, el nem fogadhatjuk. Mire nézve át nem láthatjuk, mikép fejezhető ki Strauss, Jézus élte című „rémszüleményében“, mellyre öncziménél élesb gúnyt írni alig lehetne, „a' következetes pro-testansok' érzelmeit épen olly formán, mint például nálunk gr. Széchenyi' Hitele milliók' kívánatait“. **) — De az isteni eszmének, ha emberi eszmékre akara hatni, emberszerű, megközelíthető alakot kelle öltetnie: innen az embernem' számára, emberek által, 's emberi közönyök' (medium) közbenjöttével létreho-zott szentírásnak valamint magvazata isteni, úgy külhéja, külső alakja, borítéka tisztán emberi, betüinkénti ihletés nélkül: — emberi névszerint mind az, mi benne a' nyelv' elő-adás' és írói egyediség' körébe tartozik, mind az, mi benne nemzeti, alkalmi, vagy hely- és korszabatu (locale, temporale). Csupán e' kül-borítékon át lehet az írás' isteni tartalmához jutni; minél mélyebben 's gondosabban buvá-roljuk át am azt, annál tisztábban fog ez elő-tünk állani. A' criticalai igemagyarázat' tiszte

*) Milly nézetek uralkodók különösen a' ma-gyarországi protestansoknál a' szentírás fe-lől, meg lehet olvasni tudós Budainknak mi-velt szomszédinktól is megkülönböztetve méltányolt munkájából: Propaedeumata Theolo-giae Christ. Debrec. 1817. p. 114—254 és 307—420.

**) Gyanússá teszi, 's egyenesen a' protestansok' gondolkodásmódjának straussi idegzetéből magyarázza ref. „Jézus' élte“ két első ki-adásának gyors elkelését, feledvén, hogy ez úttal egyedül az ujságvágy' varázs ereje tevő szokott hatását. Legalább én, illy távol-ban is, három példányt említhetek, melly nem azoknak köszöni elkelését, kiket ref. avatottaknak nevez: egyik t. i. az, mellyből az Egyh. Tár' nagy emlékü szerkesztője, má-sik, mellyből ref. merite, 's harmadik, mely-lyet én, egy tudós cath. egyházi férfi' szí-ves kölcsönözéséből használtam.

ez, melly, mint minden tudomány, tökélyesíthető; 's így az írás' lelkebe hatásunk is, a' tudomány' előhaladtával tökélyesedhetik. Innen foly, hogy a' ker. vallás, melly önmagában tekintve teljesen bevégzett egész, az emberi tudatra viszonyultában folyvást tovább képződhet; sőt a' történetírás, mint hátra tekintő jövőndőlés tanítja, hogy birodalma' körében eddig ismeretlen vidékek' fölfedezése is reménylhető, mellyek, mint égen a' ködös és távcsövi csillagok, eleve léteztek ugyan, de reánk nézve nem előbb mint a' tudományos segédeszközök' szaporodtával 's tökélyesedével bontakoznak ki homályokból. A' tovább képződhetőség fogalma természetesen kirekeszt minden egyedáruskodást 's hatalomszózatot, mint a' szabad vallásos kifejlődés' akadályait; azért a' protestantismus, érezvén nagy igazságát azon tételnek, hogy nemünk' saját 's örökös bélyege a' botlás', valamint a' sz. írásnak isteni, úgy minden magyarázóinak nem több mint emberi tekintetet tulajdonít; következőképp az atyák, zsinatok, hitformák, valástételek, pecsétes és körlevelek, hittanári vélemények' történetírási becsét illőleg méltatva, tisztos helyöket a' hitágazatok' történetében kimutatni el nem mulasztja: de azokat a' sz. írással egy rangba sorozni, és csatlanság' tekintetere emelni óvakodik. És mivel egyedül az okszerű 's független meggyőződést véli az embernek' méltóságával 's az írás' igéivel egyezőnek: azért mellőzve a' tekintheteni kényelmes megnyugvást, kerülve a' szénégetői hitet, mellynek dicsért engedelmessége nem egyéb szolgáltságnál, 's magasztalt nyugalma a' szellemi halál' nyugalma: önállásu 's közvetlen meggyőződés' szerzésére szólítja fel híveit, 's e' végre magát a' kűtfőt, a' sz. írást, mint az egész embernek' közös üdv- és hitforrását, nyitja fel előttök, mellyből kiki szellemi szükségéhez 's miveltsége' fokához képest teljesen kielégítő arányban meritheti a' vallás' boldogító ismeretét. Hogy pedig a' protestantismus mind e' mellett is még eddig el nem juthata oda, hová egykoroni eljutandását vezérelvében gyökerező szép szabadsága biztosítani látszik: ennek oka sem az írás' homálya, sem az abból merítő ész' általános képtelensége, sem a' kettőnek öszvesimulhatlan hegyellenes iránya — mint a' tekintet' pártolói közönségesen hinni szeretik — hanem a' sok százados elkényeztetés' következtében szellemi rugékonyságát vesztett embertömegben folyvást érezhető tökélyvágy' és miveltség' hiánya; holott egyedül e' kettőnek szabad mozgása és szüntelen egymásra viszonyuló hatása föltételezi a' való tökélyesedéhez közeledést; — 's épen azért tette a' protestantismus főbb gondjai' egyikévé a' népnevelés' jobb lábra állítását, és a' józan világsodás' terjesztését, mivel ezek valamint egyfelül élesztik a' lélek' örök igazságok utáni szomját, úgy másfelül eszközöket nyújtanak annak kielégítésére, 's érlelik az öszvesi kereszténységet arra, hogy a' szabad vizsgáló-

dás' útján előbb utóbb kivivandó dicső állásponton egykor szédelgés nélkül megállhasson.

Midőn azonban a' protestans egyház mindenkit felhatalmaz a' vallás' értelme' keresésére: felteszi először is, hogy a' nyomozó tárgya' körén túl ne csapongjon; mihelyt ezt tévé: nyomozása tárgynélkülivé, üres ábránddá válik, mellynek semmi valódi alapja nincs. Az emberi észnek a' sz. írás ellenében csak vizsgálódói tiszte van, nem pedig rendelkezői jog fölötte, 's alig lehet nagyobb fonakságot képzelni, mint az írás' olly erőszakos önkényi kezelése, millyennel semmiféle történeti becű emléket kezelni nem szabad, millyent általában semmi pozitív tárgy, mit a' tudomány vizsgálására méltata, meg nem szenved. A' jogtudós törekszik a' zsinórmértékül előtte fekvő törvény' leghelyesb magyarázatát kihüvelyezni, a' nélkül, hogy abba idegen értelmet varázsolhatna; a' csillagász fürkészi a' mindenség' harmoniája' örök törvényeit, a' nélkül hogy annak eleve létező, 's hatása' vagy akaratja' körén messze túl fekvő lényegére önkényének legkisebb befolyása lehetne. Maradj a' sz. instrumentum' határai közt, 's azokon belül, mindazon segédközökkel, mellyeket az ész és tudomány nyújt, felkészülve gyakorold, független szabadsággal, nyomozói tisztet, 's örömmel fogod látni, mikép az isteni értelem' kijelentett igéjének a' rokon emberi értelemmel, melly az örök 's legfőbb értelem' sugára, nem lehet ellenkezésbe jönie; 's hol mégis látszólag ez történik, jele, hogy még nyomozásodban véget nem értél, 's intetel annak újabb erővel folytatására mind addig, míg nem a' teljes öszhangzás' pontjára jutsz. — De felteszi továbbá azt is, hogy igazság' öszinte szeretete vezérelje a' vizsgálót törekvéseiben. Gyakran ugyan tisztá czélzat mellett is ál utakra téved a' vizsgálódó lélek; 's miért tagadnánk, hogy ez a' protestantismus' keblében is, nem ugyan az elv' helytelensége, hanem annak hibás alkalmazása miatt, nem egyszer történt, sőt különböző rendszerek' kifejlésére is alkalmúl szolgálhat: *) de az illyenmü botlás, mint közös sorsunk, nem piritó, mint nemleges példa mégis termi jó gyümölcsseit, és a' tévedések, mint okulás' iskolája, sőt mulhatlan előzményei, be vannak szöve az embernek' lépcsőnkénti nevelése' isteni tervébe. Ellenben a' szándékos rossz akarat' erkölcstelen vállalat, ártani-vágy, 's a' jámborság' leple alól is kitünő tisztátalan mellékczélok megvetés' és kárhooztatás' méltó tárgyaiva bélyegzik, és mivel pokolerömmüvei egyenesen a' szív' sanctuariuma ellen irányozvák, kártékony befolyások ellen a' köz erkölcsiséget szintugy egyházi mint világi kormányoknak óvni kötelességük;

*) Szabad legyen itt öszinte vallomást tennem, mikép azon történeti adatok, mellyek szerint „Luther ellen tulajdon felekezete' leghíresebb emberei emeltek volna fegyvert“, előttem teljesen ismeretlenek. Vagy félre értém talán e' részben a' válasz' szavait?

's e' részben a' szigorúbb rendszabályok' cél-irányosságára nézve referenssel örömet kezdet fogunk: ide a' tudomány' országában, bátran merjük állítani, veszélyes eszméket nem ismerünk. Mi Strausst illeti: igazságtalanok volnánk a' tudós férfi iránt, ha munkáját a' tudomány' köréből, hová kétségtelenül tartozik, kikapni, 's idegen mezőre állítván, ez által gyűlöletessé tenni 's pallos alá ejteni akarnók; mivel ő, bár olly messze tévedett, hogy tévelygéseit csoda szövevényének rendszeri lábra állíthatásaért tulajdon jobb meggyőződését 's egyháza' alapelvét is feláldozá, 's minden alanyi becsületessége mellett a' nagyszerű bukást el nem kerülheté, sőt tárgyilag a' reá illesztett szentségtaposói nevet minden esetre érdemlenni, 's mint ollyan, lakolni is kénytelenítették, de az ügy' méltóságát szüntelen szeméi előtt tartván, a' tudomány' komoly és illedelmes hangját sehol el nem téveszté, szóval, mint referens igen emberségesen megjegyzi „erényeiből ki nem vetkezve“ vált szerencsétlen criticussá olly tárgyban, hol a' protestantismus' fő elvét követve sokkal biztosabb partra vezéreltetett volna, mint a' divatos (hegeli) philosophia' csalékony tanjaira támaszkodva. Egyébiránt korunk' legjelesebb hittudósainak 's kormányférfiainak helybenhagyása kíséri Neander püspök' Strauss' munkájáról véleményadását, ki erre fensőbb helyről felszólítva, az igaz ügy' nemes bizodalmaival válaszolá: hogy azt a' vallás' veszélyeztetésének aggálya nélkül, bátran ön sorsára lehet bízni; becsét a' tudomány, jövedőjét az idő és közvélemény önkényt elhatározzák. 'S kérditek: a' kereszténység' positiv alapja' ellenében, mellyen ármány és erőszak 's a' sötétség' minden fegyverei erőt nem vehettek, mivel belértéke örökre biztosítja az enyészet ellen, 's mellynek minden új megtámadás alkalom új győzelemre, — merses profundo, pulchrior evenit, — ennek ellenében, mondom, mi leszen hát sorsa a' divatszerű Horusnak, 's ama' mesterséges, de légalapu mythosi épületnek, mellyet, a' nélkül hogy egyenes czáfolatára szükség volna, egy kedélyes elmefuttatás *) nevétségessé tenni, 's a' sz. lajstrom' evangéliumival egy álevangelium' egyszerű párhuzamba állítása **) halomba dönteni képes? Emlékezzetek a' jámbor Hardouinról, ki egykor az ó világ' literatúrájának classiciái termékeit, épen úgy, mint

*) „Napoleon soha sem létezett“.

**) Ismereteseink a' legújabbban Strauss ellen sikeres fegyverül használt török-arab regék Jézus' életéből.

Strauss a' sz. írást, egy későbbi, allegorizáló korszak' szüleményeinek kiáltván ki, nagy tudománya' gazdag kincseit e' képtelen méreny' kivitelére tékozlotta. Vajjon, minden törekvése mellett, sikerült-e neki azokat a' jelképek' tartományába átjátszani, 's positivításokat és authentiájokat hiusítani? A' meglepő hasonlatosság, melly a' két famosus férfi' működéseiben mutatkozik, jogosít bennünket, hogy egyiknek sorsában a' másikat is tükrözve lássuk, 's következésképp Strauss felett is elmondjuk az utókor' nevében Atterbury' ítéletét a' tudós jezsuitáról: „venerandae antiquitatis cultor et destructor, scepticum pie agit; docte febricitans, somnia et inaudita commenta vigilans edidit“.

Az eddigiekből immár, maga a' közönség ítélje meg:

1) Mennyiben különbözik az itt előadott fő elv ref. által a' protestantismus' fő elvéül felmutatott, de nem bizonyított, 's különben is igen határozatlan, hiányos, sőt logice is hibás tételtől: „a' protestantismus a' sz. írásnak nem csak egyes helyeit, hanem egész szellemét is kinekkinek önbíráskodása alá bocsátja“.

2) Szükségképp oda kelle-e Straussnak jutnia, a' protestantismus' fő elvéhez ragaszkodva, hogy Jézust mythosi személynek 's az új szövetségi sz. írást a' későbbi kereszténység' keblében kifejtett mythológiának állítsa? Nem nyilvános dolog-e, hogy ő a' helyett, hogy a' protestantismus által nyújtott szabadsággal élt volna, azzal visszaélt; nem inkább e' visszaélést kell-e megróni, mint magát a' szabadságot mellynek czélja a' veleélés, kárhoznatni? Isten ismeré a' szabadakarat' természetét, eláta a' számtalan visszaéléseket, mellyeknek kútfeje leend, 's mégis vele legnemesb teremtését az embert ajándékozta meg.

3) Midőn Strauss a' sz. írás' lényeges tartalmát vakmerő kezekkel illeté, a' protestantismus' elve szerint szóla-e, 's nem inkább egyenesen az ellen, 's következőleg nem lön-e bizonyos tekintetben szintűgy szentségtaposóvá, mint Voltaire és Robespierre, mint főlebb érintünk, egyedül, a' czélzat, hang' és kivitelezési mód' különbségével, melly azonban neki amazok felett minden esetre kimélést érdemlő elsőséget ad? — 's végre, mi fő kérdés:

4) Lehet-e igazságtalanság' hüne nélkül a' Strausst terhelő vádak az egész protestantismus' nyakába vetni?

Lugossy József.

IGAZÍTÁS. Az 50-d. számban, a' 832. szelét' végső sorából kimaradt: *Trassat*, tukmált.

Vége a' harmadik érnék.

TÁRGYMUTATÓ A' FIGYELMEZŐ' HARMADIK ÉVÉHEZ.

HAZAI LITERATURA.

	<i>szelet.</i>		<i>szelet</i>
Critica, antieritica, polemia. Bevezető szózat . . .	3	Bezerédy Amália: Flóri' könyve	734
Egy pillanat mult évi literaturánkra	437, 485	Warga: Kézi abc és olv. könyvecske	745
Időszaki sajtónk a' mult év' második felében . . .	46, 63, 167		
Literaturai mozgalmak 31, 61, 80, 96, 127, 143, 192, 204,		<i>Történettudomány és rokon.</i>	
272, 287, 320, 348, 366, 383, 399, 452, 482,		Die Wapen u. Siegel d. Fürsten v. Siebenbürgen . . .	10
498, 532, 548, 560, 579, 612, 660, 675,		Gévay: Urkunden u. Actenstücke stb. I.	97, 120
694, 725, 744, 760, 806, 823, 842, 859		— — — — — II-d. füzet	262, 289
<i>Nyelvtudomány.</i>		Horváth M.: Nádasdy Tamás' élete	129
M. t. társ. helyesírása 102, 119, 139, 153, 171, 228, 296		Podbradeczy: Chronicon Budense 145, 179, 193, 213	
Kerekes: értekezés és kitérések	529, 536	Reisinger: Eventus memor. hist. univ.	215
Nyelvtud. pályamunkák, II-d. k.	613, 635, 645	Magyarország' állapota Betlen G. korában	337, 359
Gottvald: M. nyelvtudomány	751	Kállay: Kölcsey' gyermek- 's ifjúkori	
Gottvald: Ungr. Sprachlehre	751	életrajza	453, 476
Hammerschmidt: Erster Unterr. in d. ungr. Sprache . . .	752		
Melczér: Népszerű magyar nyelvész	803	<i>Ország-, 's népismeret.</i>	
<i>Széptudomány.</i>		Szóllósy: Napkeleti képek	17
Blair' Rhet. és aesthet. leczkéi	305	Bielek: Statistik d. Königreichs Ungarn	369
Kis János: Soproni estvék, I. füz.	517, 521, 545	Schedius' öt rendbeli magyarorsz. abrosza	581
<i>Class. literatura.</i>			
Romai Classicusok, I. Kazinczy' Sallustiusa 421, 445, 458		<i>Törvénytudomány 's közrendészet.</i>	
— — — — — II. Kazinczy' Cicerója	793	Szalay: Themis, II-d. füz.	225
Anacreon' dalai, Taubnertől	469, 490	Fogarasi: Magyar Kövy	401
Boethius: A' bölcsesség' vizasztalásai, Horváth Dan. . .	494	Chaply: Polgártükör	697
<i>Szépliteratura.</i>		Preyer: D. ungr. Bauers Zustand	745, 761
Eötvös J.: Budapesti Árvizkönyv. I. k.	113, 136	Sárváry: Világosító és rendszeres előad. az	
Remény, zsebkönyv 1839re	273	urbéri törv.	801
Vándor' szünórái	342	Chaply: Urbéri értekezés	802
Tóth Lőrincz: Szivhangok	533	Mailáth: D. ungr. Urbairalsystem	825
Hegedűs S. Poetai próbái	597, 617	Sebessy: Az 1836ki urb. törv. előadása	826
Kunoss: Résztvét' gyöngyei	812	Haraszy: Utasító az 1836kik törvényekre	827
Örszágygyűlési lant	816	Medgyesy: Kivonatja az 1836ki törvény-	
Szigligeti: Dienes, v. a' kir. ebéd	33	czikkelyeknek	827
— Gyászvitézék	39	Csaplovics: Manuale leg. urbarial.	827
Horváth Cyrill: Kuthen, kún király	81	Hoblik: Enchiridion leg. urbarial.	827
Gaal: A' király Ludason	169	Eötvös: A' fogház-javítás' ügyében	65
Tóth Lőrincz: Olympia	209	Szemere Bertalan: Terve egy javító fogháznak	65
Beöthy Zsigmond: Csáb	249	Fáy And.: Terve egy pesti takarékpénztárnak	385
Tóth Lőrincz: Az atyátlan	321		
Külf. Játékszió, XIV és XV. köt.	326	<i>Vizépités.</i>	
Nagy Ignác' Színműtára I. Ruy Blas	440	Beszédes: Kolosvártól Grétzig csatorna	509, 524
— — — — — II. Peleskei Notárius	442	<i>Természet-, orvos-, és gazdaságtudomány.</i>	
— — — — — IV. Egyesüljünk!	565	Czilchert: Szliács	428
Szigligeti' Színművei	549	Fejes: Az egri fürdők	713
Pesti nemz. játékszíni zsebkönyv	445	Chelius: Sebészesség, II és III. köt. ford.	
<i>Philosophia 's erkölcsstudomány.</i>		Bugát és Smalkovics	501
Taubner: Birálati vizsgálat Hegel felett	257	Réczey: A' sebészi műtan' alapvonatai	501
Zsoldos: Életpálya	557	Fritze: Sebészi véres műtételek	501
Czibor: A' philosophia' szükségessége	587	Schedel: Diaetetica' elemei	408
Taubner: A' lélekeszme, tekint. Hegelre	661	Pálinkakórság	410
Csatsko: Bevezetés a' termész. jogba, 's az álta-		Gazdasági Tudósítások, 1838. III. füz.	39
lános term. jog	809	Balásházy: A' mezei gazdaság' tudománya	729
<i>Nevelés, oktatás; ifjus. iratok.</i>		<i>Vallás.</i>	
Vajna: Útmutató az olvasni tanításban	390	Zsirai: Lelki vezér	241
Warga: Az elemi tanulmányok' alapvonatai	677	Gegő: Az egyenes lelkü hivatalviselő	22
Steinacker: Leánynevelő intézet	668	Gasparich: Az út, igazság, élet	629
		Stapf: Bibliái történet, ford. Szaniszló Józ.	719
		Guzmics: Egyházi Tár, XII. füz.	353, 375
		— — — — — XIII. füz.	828

Vegyesek.

M. hazai vándor	49
Közhasznu honi vezér	75
M. házi barát	77
Fillérkalendáriom	79
Erdélyi házi segéd	85
M. t. társ. névkönyv és astron. napkönyv	88, 126

KÜLFÖLDI LITERATURA.

Romai tudományos állapotok	670
Tudományos mozgalmak Oroszországban	282
Liter. Bilder aus Russland	818
V. Hugo: Ruy Blas	252
Delavigne: La popularité	606
Polnische Volkssagen	651
Neumann: Lehrsaal d. Mittelreichs	44
Aschbach: Gesch. K. Sigmunds, I. II.	721
Berghaus: Laender u. Völkerkunde, III.	754, 767
Julius: Nordamerika's sittliche Zustaende	845, 861
Kausler: Atlas d. merkwürdigsten Schlachten	737

ANTICRITICA ÉS POLEMIA.

Csaplovicsnak és Csátónak, Jogi	13
Az Emlény' pozsonyi bírálójának, Fáy András	16
A' moldvai magyarok' ügyében, Bártfay Kálmán	23
A' hegelismus' tárgyában további sürgetésre, Szeremlei	57
A' philosophia, tekintettel Szeremlei' értekezésére: Hegel a' mint van, Wurga J.	92, 107
Nincs igazság! Hünfalvi	94
A' „Carthausi“ b. Eötvöstől, Szemere Pál	156
Észrevételek némelly dunai tárgyak körül Győrynek, Vársárhelyi Pál	160, 184
Nádasdy Tamás' életirása' bírálata, Péczelynek, Horváth Mih.	201
Újabb sürgetés a' hegelismus' tárgyában ***	220, 236
Folyvásti sürgetés a' hegelismus' tárgyában ***	267, 284, 301
A' hegelismus' tárgyában az újabb sürgetésre, Wurga J.	310, 332
Történeti táblái' ügyében, Reisinger J.	314
Eposi 's drámai kor, 's drámai literaturánk' jelen állapotjáról. Szontagh G. ellen D. Schedel F.	345
Eposi és drámai kor stb., D. Schedelnek Szontagh G.	376
Végző az eposi 's drámai korról és dr. lit. D. Schedel F.	394
Visszahuzás, D. Schedel F.	384
Törvényre utalás a' városi követek' tárgy. Jogi	383
Barátságos szóváltás D. Balogh Pállal, D. Schedel F.	412
Mentalis reservata, Jogi	420
A' hegelismus' tárgyában folyvást sürgetőnek	431, 448
A' magyar Kövy' bírálata, Fogarasi J.	465
A' hegelismus, 'a' status és egyház' szempontjából. Jobb és baloldal. Leo-hegeliper	573, 589

szület

szület

Szózat az igazság' ügyében, Lugossy	594
D. Pólya és D. Wachtler' szóváltások a' budapesti orv. társaság iránt	516, 611
Felszólítás Beszédes urhoz, Vársárhelyi Pál	596
Felvilágosítások Tudományfynak, Szerkesztők	622, 639
Válasz az igazság' ügyébeni szózatra, (24)	672
Felvilágosítások az „Alföldi levelekben“ támasztott némelly kérdésekre, Vársárhelyi P.	688
Ész és érzékiség közti viszony, Kunossnak (32)	693, 707
Kérelem (Frankenburg mint fordító) Bajza	757
Tudományfy' válaszára ellenválasz, Szerkesztők	833
Újabb szózat az igazság' ügyében, Fűsüs Andr.	851
Ellenjegyzetek az igazság' ügyébeni szózat- ra, Lugossy József	166

Magyar dolgok külföldi munkákban.

Meyer' Universuma a' magyarokról	270
Jósika' Abafia Németországban	315
Sobri, regény- és drámahős	316
Atila-émlék	316
Vegyes munkák	858

Társaságok és Jutalomtételek.

Magyar t. társ. dolgai 127, 143, 223, 240, 256, 399, 481 498, 516, 694, 759, 769 (Nagy és kis gyűlés) stb, 859	
Kisfaludy-társaság	61, 79, 95, 109, 191, 790, 806
Marczibányi-intézet' küldöttségéhez sürgető kérelem	15
Almanach-társaság 28, 190, 203, 288, 366, 744, 759, 791	
Schwartner-hagyomány	30
Horváth József-alapítvány	659
Szerb maticza	95, 191
Historiai társaságok	434

Necrolog.

B. Prónay Sándor 127. Horvát Endre, Gorove László 191 Angyalffy Mátyás 256. Schams Ferencz 365. Guzmics Izidor 596. Buczy 759. Külföldi necrolog, 1838. 317.	
--	--

Egyveleg.

Némelly váltójogi 's kereskedési műszók, Fogarasi	831
Kezdetek Kazinczy és Kölcsény' emlékeikhez	208
A' hibás nyomtatás' tárgyában 612. Jutalomtétel (hirlapi fonáságok) 824. — Nyílt levél 792. Óvás 208. Hivat. levelezés és jelentések: 64, 96, 128, 484, előf. jel. 208, 352; igazítások 64, 240, 288, 368, 824, 872 Könyvjelentések. Dramafüzér 144, Buda, almanach 192, Színműtár 351, Soproni Estvék 420, Népbárát 468, Dalfüzér 500, Nevelési lapok, Dietetica, Vizszab. eszméletek 564, Propylaeumok a' m. philosophiához 580, Szózat a' pesti m. színház' ügyében 728.	

304491